JO. BAPTISTÆ MORGAGNI

NOBILIS FOROLIVIENSIS

IN CELEBERRIMO

PATAVINO GYMNASIO

THEORICAM PRIMUM MEDICINAM, DEINDE ANATOMEN E PRIMARIA SEDE ANNOS JAM TRES ET QUINQUAGINTA DOCENTIS

OPERA OMNIA

IN QUINQUE TOMOS DIVISA.

TOMUS QUINTUS

CONTINENS

OPUSCULA MISCELLANEA

Quorum non pauca nunc primum prodeunt,

TRES IN PARTES DIVISA.

ANNO MDCCLXV.

EX TYPOGRAPHIA REMONDINIANA.

SUPERIORUM PERMISSU, AC PRIVILEGIO.

ILLUSTRI VIRO
ANATOMICO ET BOTANICO SUMMO
PHYSIOLOGO DOCTISSIMO ET EXPERIENTISSIMO

ALBERTO
v. HALLER

PRÆSIDI SOCIETATIS REG. SCIENT. GOTTING.
SODALI ACAD. REG. SCIENT. PARIS. REG. CHIR. GALL.
IMPER. BEROLIN. SUEC. BONONIENS. BAVAR.
SOCIET. SCIENT. BRITANN. UPSAL. BOT. FLOR. HELVET.
IN SENATU SUPREMO BERNENSI DUCENTUMVIRO

OB TANTA IN REM PHYSICAM ET IN SE MERITA
GRATO OBSEQUIOSOQUE ANIMO

D. D.

JOANNES BAPTISTA MORGAGNUS.

PARTE HAC PRIMA

CONTINENTUR

Re-

JO.

JO. BAPTISTÆ
MORGAGNI
NOVA
INSTITUTIONUM
MEDICARUM
IDEA.

ILLUSTRISSIMIS, ATQUE EXCELLENTISSIMIS VIRIS

HIERONYMO VENERIO

EQUITI, AC ÆDIS D. MARCI PROCURATORI,

MARINO GEORGIO,

JOANNI FRANCISCO MAUROCENO

E Q U I T I

Senatoribus Amplissimis, & Triumviris Litterariis

Joannes Baptista Morgagnus S. P. D.

Uod facere Architecti neque inconsiderati, neque indociles solent, antequam ædificia, præsertim magna, & longi temporis, atque laboris, exstruere incipiant, ut eorum formam in publico expositam, meliorem, dum adhuc licet, ex aliorum reddere judiciis conentur, idem ego & paucis ante mensibus feci, & nunc quoque facio, VIRI AMPLISSIMI. *Cum enim Institutiones quasdam Medicas olim animo concepissem novas illas quidem, &, nisi fallor, formando illi perfecto Medico quem omnes optamus, apprime utiles, sed easdem tantæ operæ, & tam diuturnæ, vix ut illis perscribendis tota hominis vita sufficere posse videatur; ne ad eas, inexploratis aliorum sententiis, aggrederer, quo primum die mihi licuit* AUGUSTISSIMI SENATUS, *atque adeo Vestro Beneficio in hoc Florentissimo Gymnasio verba facere, in magna hominum doctissimorum frequentia earum ideam & quasi formam proposui. Et quanquam per temporis quo scripsi, ac multo magis quo dixi, necessariam brevitatem, partim quoque per ipsam formæ naturam atque rationem neque omnia exponere quæ sentio, neque ea ipsa quæ exposui, ita exprimere potui atque explicare, ut non sine aliquo timore essem, ne alicubi in rebus, alicubi in rerum caussis mancus quodammodo, & subobscurus, præsertim minus attentis, viderer, sæpius item aut vanus promissor rerum, nemini, nedum mihi, possibilium, aut eorum qui laudandi hic illic Auctores fuerant, dissimulator ingratus; ea tamen fuit universæ illius Concionis cum in diligenter audiendo benignitas, tum in judicando æquitas, ut ea omnia necessaria esse brevitatis illius incommoda, non futuri Operis vitia, existimaverit. Quinimmo ex præstantissimis illis hominibus, quorum ut doctrinæ, sapientiæque, ita prudentiæ, atque candori plurimum tribuo, non pauci fuerunt qui me non semel hortati sint, ut eandem Orationem typis mandarem, credo quo, non hujus tantum Gymnasii, sed omnium Eruditorum antequam Operi admoverem manum, sententias perspicerem. Quorum ego hominum consiliis non modo deesse nolui, sed ut satis spatii habeam & ad cognoscenda aliorum judicia, & ad formam hanc quam propono, judiciorum eorum ope, meisque ulterioribus meditationi-*

bus, hoc addendo, istud demendo, illud immutando, perficiendam, constitui initium Operis in quintum, vel sextum annum differre: quo intervallo (ne omnia incohoare videar, nihil absolvere) in Adversaria Anatomica Altera *subcisivi temporis partem impendam, ut eorum editio, de qua annis superioribus, occupatus in medicina facienda, ne cogitare quidem potui, paulo ante primos Institutionum libros habeatur. Atque hæ sunt,* VIRI AMPLISSIMI, *rationes omnis ejus temporis quod mihi a Munere assignato vacabit. Quas si cæteris, & inprimis si* VOBIS *probari intelligam, eas porro sequar, & constanter servabo; sin minus, alias quas magis* VOBIS *placere sentiam, inibo. Nam qui ab* SENATU AUGUSTISSIMO, *atque adeo a* VOBIS *in hanc sim nobilissimam Sedem honestissimis conditionibus vocatus, homo sim omnium ingratissimus necesse est, si quidquam aliud dies noctesque quam satis* VOBIS, *& Reipublicæ facere contendam. Quæ etiam causa est cur me a Vestris Laudibus vel in hoc aptissimo contineam loco, quod eas nimirum* VOBIS *scio mereri quidem placere, audire autem non placere. Itaque sermonem omitto quo neque illustrior, neque uberior, neque optatior contingere mihi potest, de Magnificentia, de Consilio, de Gravitate, de Constantia, de Fide, de Innocentia, de Magnitudine Animi, deque istis cæteris summis atque incredibilibus Virtutibus quibus magno usui Reipublicæ & privati, & in Magistratibus, domi, forisque & sæpe fuistis, & assidue estis, quasque ob Virtutes Vestra ista, ut Maxima, & Sapientissima, sic eadem Justissima cæterarum* RESPUBLICA *cum in vos Honores amplissimos contulit, tum majores conferre meditatur. Tantum per eximiam Vestram in tuendis, augendisque Litteris Curam, atque Prudentiam, ac singularem istam, dignamque &* VOBIS, *& Familiis Vestris Inclytis illis, ac Vetustissimis Benignitatem illud* VOS *oro, ut quo me vultu (quæ Vestra fuit Humanitas) excepistis, eodem & meum hoc litterarium munusculum excipiatis. Valete.*

Patavio Postridie Kalendas Junias MDCCXII.

IO:

JO. BAPTISTÆ MORGAGNI
O R A T I O

Habita in Gymnasio Patavino XVI. Kal. April. A. CIƆ IƆCC XII.
cum primum ad Theoricam Medicinam Ordinariam
publice profitendam accederet.

I ad tradenda Medicinæ Præcepta Magistrorum valet auctoritas, in celeberrimo hoc Gymnasio ab nobilissimis Viris traduntur; si usus, a peritissimis; si ingenia, ab solertissimis; si facundia, ab eloquentissimis; si studia denique, ab diligentissimis, & cum omnia suis Auditoribus officia, tum maximam sedulitatem præstantibus. Quæ sunt igitur meæ partes? auctoritatis tantæ quantam vos pro vestra humanitate in me esse, volueritis, usus mediocris, ingenii vero, &, si ulla est in me, facundiæ minime voluntati parium; nam Auditoribus quidem meis si minus reliquis facultatibus satisfacere potuero, at officiis certe, & sedulitate me spero satis esse facturum. Quæ hic & semper habitæ fuerint, & nunc habeantur cum de Scientiis cæteris, atque Artibus, tum de Re Medica Prælectiones, qua gravitate, qua facultate, qua copia, neque dico, neque si maxime vellem, dicere tamen pro dignitate satis possem; hoc tantum dico, nihil me unquam legisse, nihil audivisse quod mihi de Theorica Medicina subtilius dici videretur, nihil de Practica peritius, nihil illustriore auctoritate de exemplis, nihil de controversiis gravius, nihil acutius, nihil de tota re medica ornatius. Quo mihi difficilius contingit impositum hic Medicinæ tradendæ munus; nam & post eos, & inter eos tradenda est Præceptores ex quorum Prælectionum recordatione plus utilitatis, & voluptatis, quam non modo ex meis, sed ex cujusquam Prælectionibus capere possitis. Sed mos est gerendus, non modo Amplissimis Rei Litterariæ TRIUMVIRIS, quorum magnitudinem erga me meritorum nulla unquam delebit oblivio, sed etiam omni Augustissimo VENETORUM SENATUI, cujus ego honestissimo de me judicio, benignissimoque Consulto nullo modo deesse possum; deesse autem? immo vero etiam non ea ratione respondere, ut omnes intelligant, me summis opibus eniti, & quam maxime possim, contendere, ut Beneficia in me Sua recte posita, & ratione collocata esse videantur. Et cogitanti quidem mihi, ac omnes animo ad novum aliquod utilissimum opus, atque pulcherrimum vias, aditusque repetenti nihil denique visum est dignius novo quodam genere Medicarum Institutionum, quod antequam planius quale sit, dico, necesse est quemadmodum olim in ejus venerim cogitationem, proponere. Quod quidem sic faciam, ut tria illius præcipua capita, itemque eorum utilitates, difficultates, auxilia eâdem operâ edisseram. Id cum breviter fecero, atque ita quæ de illis Institutionibus generatim sunt dicenda, exposuero, tum longiorem aliquanto, & tripartitam orationem ingressus, quæ de ipsis sigillatim, sed per summa capita, tradi possunt, explicabo.

2. Cum in quavis Facultate nemo possit perfectus existere qui id ipsum non spectet, & ad summa contendere non laboret, tum vero idem in Medicina contingere necesse est. Non hic pono, liberum esse humano ingenio ad consummatam, & numeris omnibus absolutam medendi artem pervenire; hoc enim alias in loco videndum est; sed qui ad eandem se conferunt, illis ad summam esse tendendum, id pono. Cum enim vel ex hisce ipsis qui in quavis arte primas appetunt, raros videamus ad secundas, tertiasque provectos, in hac certe cui non minus difficultatis, quam utilitatis, dignitatisque, insitum esse confitemur, in imo subsistat necesse est quisquis ad summa non enitatur. Hac de causa illud primum visum est mihi, esse Medicum ad spem summam instituendum, talem, que informandum qualis adhuc fortasse fuerit nemo. Præterea animadverti, qui Medicas Institutiones scripserunt, quos mihi quidem videre contigerit, eos ita omnes ordiri quasi perfectis omni alio genere doctrinæ summam in arte medica manum imponerent, sive contemnentes tanquam parva quæ prius discimus, studia, sive non ad suum pertinere officium opinati, quando divisæ professionum vices essent, seu, quod proximum vero, nullam ingenii sperantes gratiam circa res, quamvis necessarias, procul tamen ab ostentatione positas, ut operum fastigia spectantur, latent fundamenta. Mihi vero nihil arti Medicæ alienum existimanti sine quo optimum Medicum non posse fieri, fatendum est, nec ad ullius rei summam, nisi præcedentibus initiis, perveniri, visum quoque est oportere ad minora illa, sed quæ si negligas, non sit majoribus locus, descendere, nec aliter quam si Medicus traderetur educandus, studia ejus ab infantia formare, & per omnes quæ modo aliquid Medico futuro conferant, artes ad ejus operis summam perducere. Illud novissime occurrebat, satis esse non putandum eximio inprimis quem instituendum posuimus, Medico ægrotantium lectulis assidere, sed præterea inserviendum esse posteritati, quæ is scire potuerit, quæque artis gratia inquirere, candide illa, atque simpliciter in omnium sæculorum notitiam proferendo, tum Reipublicæ obtemperandum, in Scholis modo atque in Gymnasiis artis rationem aperiendo, in foro alias atque in judicio de veneficiis, de prodigiis, de vulneribus, de aeris, ciborumve salubritate respondendo. In quibus, atque in aliis pariter hujusmodi rebus cum nemo queat recte atque ordine se se gerere qui ad easdem non sit institutus, hæc quoque omnia Medicis Institutionibus comprehendenda esse videbantur. Sic igitur colligebam, & perfectum Medicum, & per cun-

cta ab infantia usque studia; & ad omnia quæ in ipsum cadere possunt, officia diligenter esse informandum.

3. Quæ cum colligerem, non ego istas quæ sunt in usu, Institutiones abjiciebam (probo enim ; ne quis forte secus existimet ; & valde utiles esse, profiteor) retinebam potius, retentisque omnia quæ dixi, addebam, ut Medicus tandem institueretur ille perfectus, & quo ne cogitatione quidem & mente excellentior confingi possit. In quo non multum illud verebar, ne si id quod vellem, efficere, eumque Medicum quem cupio, instituere valerem, retardarem studia multorum, qui desperatione debilitati, experiri id nollent quod se assequi posse diffiderent. Nam par est, omnes omnia experiri qui res magnas, & magnopere expetendas concupiscunt. Quod si quem aut natura sua, aut illa præstantis ingenii vis forte deficeret, dum teneret modo eum cursum quem posset, non evaderet ille quidem in summum, multos tamen infra se videret. At summa assequi arduum est, & nemo est assecutus. Ante omnia, sufficit ad exhortationem studiorum, non capere id rerum naturam, ut quidquid non est factum, ne fieri quidem possit; namque omnia quæ magna sunt atque admirabilia, tempus aliquod quo primum efficerentur, habuere, & quidquid est optimum, ante non fuerat. Accedebat, tot nos præceptoribus, tot adjumentis instructos esse, ut possit videri nulla forte nascendi ætas felicior, quam nostra, cui docendæ cum tota antiquitas, tum vero inprimis novissima tempora elaboraverunt. Quibus nunc addere æquum est vestrum istud acre, & excellens ingenium, & egregiam istam, ac præclaram indolem, Adolescentes studiosissimi, quos propterea unos ex omnibus ad bene medendum maxime natos aptosque reputo, ut vel ex vobis summus ille quem opto, Medicus, vel ex nemine fortasse omnium expectandus esse videatur.

4. Sed cum illud, ut dico, minus timerem, ne ab aliis magna nimium exigere judicarer, illud contra verebar maxime, ne nimio plus de me polliceri, & jactare me intolerantius viderer, si forte susciperem tradere tantam rem, quantam, non modo facultate consequi, sed etiam animo complecti longe esset difficillimum. A quo quidem consilio etsi ego tam aberam, quam qui maxime, ut qui de me, meisque viribus, ut a principio dixi, semper ita senserim, & adhuc sentiam, ex quo tamen die allatum est, me summa hujus Immortalis Reipublicæ liberalitate in hoc omnium locupletissimum optimarum Artium, atque Scientiarum Domicilium vocari, ex eo die mihi sum visus id posse eniti, non perficiendi quidem spe, sed adumbrandi voluntate. Quod ipsum profecto magnum erat onus, & perquam grave, atque adeo non hisce humeris suscipiendum, nisi illud occurrisset, nusquam tot Socios, nusquam tales consiliorum Adjutores, qui tantum onus magna ex parte verbis, exemplisque allevarent suis, quot, qualesque in doctissima hac, & ornatissima Civitate, me esse reperturum. Cum enim Medicus sit mihi educandus eloquentia excultus, in dialecticis eruditus, in mathematicis, & philosophia exercitatus, juris divini, atque humani non inscius, rei anatomicæ, reique herbariæ, omnisque materiæ medicæ scientissimus, universæ demum medendi rationis peritissimus, mihique propterea cum Magistris earum Artium, Doctrinarumque nobilissimis multi sint sermones conferendi, multa sint ab illis postulanda, multa sumenda; ubi hæc omnia commodius quam in hac Urbe, consequi possim, non video. Ubi enim terrarum eloquentia ornatius, dialectica acutius, mathesis nervosius, philosophia probabilius, divina, atque humana jura incorruptius? ubi corporis humani, ubi stirpium, ubi rerum naturæ historia diligentius? ubi denique cautius, ubi præclarius, ubi felicius omnis Medicinæ ratio, viæque traduntur?

5. Quo magis confidentiæ notam, & offensionem effugere posse videor, præsertim cum tot præter tantosque Socios atque Adjutores, Duces Auctoresque summo judicio, & auctoritate nactus sim duos, quorum vestigia, non pressa leviter, persequenti apparent, sed fixa atque alta se se ita ostendunt, ut aberrare non sinant. Quid? quod, non certam modo, apertam, directam, sed munitam quoque viam hi duo reliquerunt, verba nempe, sententias, præcepta instituti mei tam propria, tractandisque rebus tam apta, ut ego iisdem non solum verbis, atque sententiis, sed perpetua interdum oratione, parce ad materiam hanc meam detorta, non uti non possim: quod vel in hac ipsa Præfatione non latere vos, certo scio. Cujus a me facti non est expectanda deprecatio (quanquam quis hanc ultro confitenti negaret veniam?) sed gratia potius habenda est, quod non commiserim, ut vel minus idonea oratione, vel compellationum inepta, atque odiosa assiduitate uterer, in quorum alterutro peccandum alioquin erat, optimis videlicet occupatis. Nam ut institutum animo complexus sum meum, nullas paulo notiores aliarum quoque Artium Institutiones omittenti, quin excuterem, & cum meis contenderem, brevi post tempore usu venit, ut M. T. Ciceronis, & M. F. Quintiliani libros oratorios in manus sumerem, & diligentius considerarem. Dici non potest, quantum ipse mihi sim gratulatus, quantumque id gavisus, quod in tantorum Præceptorum vestigia incurrissem; uterque enim (quod vos minime ignoratis) Oratorem omni ex parte perfectum instituunt, alter vero etiam ad ejus studia prope ab incunabulis formanda, atque regenda se se demittit. Itaque cum in binis instituti mei capitibus eos Auctores nactus essem, quorum gravissima auctoritate tueri illa possem, modo, atque ordine luculentissimo exponere, oratione autem locupletissima etiam ornare; tertium, quod relinquebatur, caput de Medico ad cuncta quæ in ipsum cadere possunt, officia informando, hoc vero adjectum cæteris videbatur tum eorum gratia, & suæ utilitatis admitti posse, tum eadem ratione tractari, quam in tradendis illis prioribus didicissem. Quod quidem & cœpi facere, & porro quantum mea valebit infirmitas, sum facturus.

6. Exposui quod primum pollicitus sum, Auditores, quidquid generatim ad institutum pertinet meum; nunc sequitur, ut quale sit, per singula rerum capita edisseram sic quidem, ut quæ nostri Alumni sint partes antequam Medico Præceptor tradatur, postquam erit traditus, & ex quo eidem ægrotantes tradentur, oratione tripartita proponam: quæ si me intelligitis ut brevissime possum, planissimeque præstare, vos, quæso, benigne, ut facitis, & diligenter attendite. Postquam principio demonstravero, quæ puer animi, quæque corporis debeat bona præ se ferre, quo de puero spem Medici capere quam optimam possint, hanc vero tantam spem & expectationem neminem posse, nisi virum bonum, explere, illud primum consequetur, ut puerum doceam frangendis cupiditatibus, & conformandis moribus operam dare, fine sibi proposito, cujus causa nihil non faciat, & quo omnem rationem referat, DEO. Strictim deinde attingenda erit cum istis omnium communibus, contritisque præceptis homine ingenuo, liberaliterque educato dignis prima illa puerilis institutio, qua sic satis græce, luculenter autem sciat latine. Hic fere de Præceptorum electione sermo erit aliquanto longior instituendus, deque eorum moribus, atque officiis, utque his mutuo discipulum deceat respondere. Non illos pudeat fateri nescire quæ nesciant; pudeat potius quæ unos se existiment scire, ea non candide communicare. Perspicue doceant, atque distincte. Ingeniorum discrimina intelligant, & ut cujusque natura feret, in hoc frenis, in eo calcaribus uti sciant. Discipulos sive domi, sive in publico exerceant, jejuna concertatione verborum digladiari, nunquam sinant, neque eos educent contentionis cupidiores, quam veritatis. Hæc, & alia hujusmodi quæ in Præceptorum delectu spectari cupio, cum satis ostendero, tum quæ ipsos Præceptores prima omnium præstare discipulis malim, demonstrabo. Quorum hæc fere summa est. Ut infantiæ falsas opiniones, & præjudicia ex animo evellant. Ut fallaciis sensuum detectis, & erroribus maxime omnium communibus & pervagatis, contra hos inposterum muniant. Ut nullius in verba, ne in sua quidem, jurare doceant. Non vetustatem, non novitatem, non consuetudinem admirari & sequi, sed unam, ubi ubi fuerit, veritatem. Hanc illos facile non assequi qui facile & e vestigio pronunciant, quique potius argumenta numerant, quam expendunt. Attamen non esse homini turpe se deceptum fateri; turpe esse, cum monitus fuerit, non fateri. Sed cum multo quidem & sæpius, & facilius promptissimi homines, & præfidentes labantur, quam dubitantes,

& hæ-

& hæsitantes, esse tamen ubi in hanc quoque partem peccetur, vel nimia videlicet cunctatione, vel scientiæ omnis, & veritatis desperatione.

7. His cum præceptis discipuli animus imbutus fuerit, tum auctor ero, ut ea tradantur axiomata, quæ possint pluribus addiscendis postea Facultatibus inservire. Quorum non pauca cum sint penitus in media Mathesi retrusa atque abdita, ad hanc ut primus gradus fiat, hortabor. Cujus quidem elementa, arithmeticam deinde, & geometricam partem, mechanicam quoque, & staticam, tum geographicam, hydrostaticam, opticam, dioptricam, & astronomicam præ cæteris commendabo. His autem sic erudiri puerum velim, ut quæ ad ipsas attinent, experimenta, quasque haberi in ipsis observationes continget, illo semper comite, atque adjutore habeantur. Idemque in Chymicis, idem in Botanicis, atque Anatomicis etiam laudabo, quarum nempe elementa artium jam tum puero tradenda censeo, ejusque avidæ, & prope vacuæ memoriæ eam vim nominum innumerabilem qua absterreri solet adulta ætas, mature ingerendam. Et illa quidem puer ratione non observationes modo, & experimenta addiscet, sed quæ præterea in hisce excogitandis solertia, in capiendis dexteritas, in confirmandis sedulitas, in tradendis fides requiratur. His tot instructus adjumentis utilius multo, atque facilius cognoscet quæ ab acutissimis hominibus in tota sunt naturali Philosophia cogitata: quorum quæ probabilia magis fuerint, verique simillima, ea demum sub rerum historiis cumulatissimis, & ut fieri poterit, accuratis ita proponantur, ut liberum sit probabiliora in dies, ut fit, occurrentia reponere, neque tamen philosophica illa commentatio idcirco invertatur, & commutetur universa. Neque interea admovere aurem negligat divinarum Legum, & humanarum peritis: quos si palam audire non audeat, quod eorum Facultatibus nostra hæc medendi vis ne minima quidem societate conjuncta esse videatur; subauscultando tamen mihi excipiat eorum voces, & procul quid ajant, attendat; multos enim Medico incidere casus in quibus id juvet non neglexisse, cum ante a me indicatum est, tum alio loco demonstrabitur. Jam vero Dialecticis, & Rhetoribus dare operam licebit: quas a me doctrinas neque inconsulto, nec sine Auctore gravissimo in hoc tempus differri, tum planum fiet, cum quam illas emendatas velim, quam serias, quam actuosas, declarabo. Sed ut homines labore assiduo, & quotidiano assueti cum festorum dierum causa, aut voluntate sua ab opere interdum feriantur, ad pilam se, aut ad discum, aut ad metulas conferunt, aut etiam novum sibi ipsi aliquem excogitant in otio non inertem ludum, sic noster cum ab severioribus illis studiis quasi colligere se se volet atque reficere, subcisiva hæc tempora haud alià in re utilius posuerit, quam in Philologia, & in Critica Facultate.

8. Locus hic erit nonnullorum querelis, & monitionibus occurrendi: me jam jamque memoraturum, quam multa & magna, & difficilia sint medentibus necessaria, horum industriam in plura studia non bene distraxisse, vel si mea ratione ad alia ista persequenda satis spatii relinquatur, me tamen nimis duras leges primis ætatibus imposuisse sic ut a me potius absterritæ a Medicina cognoscenda, quam excitatæ, voluntatem discendi simul cum spe perdiscendi abjecturæ esse videantur. Quibus ego monitoribus sic respondebo: qui vulgari ista & quotidiana facultate sit contentus, cum nostras Institutiones nihil onerare, nihil distinere, nihil morari, quin quantum ex ipsis videbitur, sibi sumat, cætera eximio illi Medico & absolutissimo quem informamus, relinquat. Hujus interesse maxime qua mentis acie medicam rationem sit aspecturus, eadem rerum omnium vim naturamque prævidisse. In his tamen artibus non doceri a me tantum temporis, & laboris impendere, quantum ii qui ipsarum tractatione delectati nihil in vita sint aliud acturi; sed ex iis tantum arripere, & cursim gustare, quantum illi satis sit qui ad alium usum sit translaturus. Nec tempus illi nimis breve futurum, qui parce ipsum, ut nos docebimus, & sapienter dispensaverit, præsertim neque tardi, neque segnis ingenii, qualem quidem instituimus, juveni, neque uno utenti, sed pluribus eodem tempore Præceptoribus. Nam illud quoque demonstrabimus, non confundi animum, ac fatigari quibusque in diversum tendentibus disciplinis, sed sicut in cibis, horum apta diversitate reficimur, unius assiduitatem fastidimus, ita in uno eodemque studio ingenium languescere, plurium certa mutatione recreari.

9. Quæ cum ita esse, ostenderimus, nihil, opinor, erit causæ cur non id quoque Medico futuro præcipiamus, ut inter hæc ipsa diversa studia, jam nunc ea omnia ex ipsa Medicina prædiscat quæcunque poterunt illis cum studiis non difficile copulari. Nam cum illis quos ante diximus, Philologis, Mathematicis, Grammaticis operam dabit, quid prohibet, aut ab his libros utriusque linguæ explicari qui sint de re medica præclare, & eleganter conscripti, aut ab illis alteris in Opticis, atque Dioptricis quæ ad oculorum pertinent morbos, paulo uberius exponi, aut denique ab illis prioribus Antiquorum pondera, atque mensuras, balnea, artemque gymnasticam potissimum indagari? Hæc ergo, & hujusmodi alia quæ nostro liceat quasi aliud agenti de rebus Medicis prænovisse, a me diligenter indicabuntur.

10. Post quæ velut novum erit sumendum exordium; & (quæ altera hujus orationis pars est) ad Medici officia transeundum, ac primum quando tradendus Medico Præceptori sit adolescens, dicendum. Secundum hoc, breviter disquiretur, an summo protinus optimoque sit tradendus. Monebimus, ne quis se allici patiatur magnificis eorum Magistrorum pollicitationibus, qui intra sex menses, (quod olim Thessalum illum Medicum, & huic propiorem memoriæ Paracelsum fecisse, accepimus) medendi rationem se tradituros universam, promittant. Porro qui empiricam Artem, non rationalem, profiteantur, hos quoque minime tironibus esse audiendos. Quinam deinde Scriptores, & qua singuli sint ratione prælegendi. Quis in unaquaque Artis dictanda regula, præceptisque sit modus; neque enim quasi quasdam leges immutabili necessitate constrictas medendi studiosis esse ferendas, sed ex quibus pro variis causis, temporibus, ætatibus, & cæteris quæ sunt hujusmodi, conditionibus aliqua mutare usus, studium, consilium, &, quod est caput, prudentia possit. Illud vero etiam atque etiam monebimus, ut diligentissime Præceptor videat quo sua quemque natura maxime impellere videatur; operæ namque pretium faciet, si ad cujusque ingenium ita suam institutionem accommodet, ut de præfidenti audacique animo tantum detrahat, quantum diffidenti, & nimis timido adjiciat.

11. Hic tandem ad Institutiones istas communes & pervagatas aggrediemur. Quæ quidem perquam breviter a me perstringentur, non quo illa non probem quæ tot, tantique medendi Artifices, & Doctores reliquerunt; sed cum illa pateant, in promptuque sint omnibus (extant enim innumerabiles de iisdem libri neque abditi, neque obscuri) neque ea tractatione meâ aut copiosius explicari, aut planius exprimi possint, nemo a me expectabit, ut opinor, ut in re nota & pervulgata multus velim & ineptus audire. Siqua igitur in illis Institutionibus aut addenda, aut mutanda, aut vero omittenda, præsertim de expertorum Magistrorum consilio, videbuntur, hæc paulo uberius memorabimus, reliqua perbreviter attingemus. In quibus profecto erit Medicinæ etymon, & quid illa sit, aut quis ejus finis, atque utilitas, sitne ars, & ex quo genere, & quæ sit ei subjecta materies. Sed plura aliquanto verba faciemus de illius origine, factisque progressibus, deque spe futurorum, de primis Auctoribus, & de Sectis, & qui in unaquaque familiam ducant.

12. Postea vero quam res illas, deque theoreticis methodis nonnulla tradiderimus, Artemque omnem Medicam in quinque divisam esse partes, cum ex his primam percurremus, tum quædam ad Anatomen, utilitatemque ipsius spectantia non reticebimus. Hinc alteram, quæ de Morbis est, partem dialectice tradendam esse, negabimus; medice vero, & firme, & perspicue sic ut melius tertiæ, quæ est de Signis, inservire possit, docebimus. Quartæ autem, quæ Servatrix est, parti cum historiam medicam ventorum accurate scriptam, tum de vita producenda libellum commode adjungenda commemorabimus. Sed in nulla tandiu quam in ea quæ Curatrix est, quinta parte im-

morabi-

morabimur. In qua primum de medendi methodo verba faciemus, iis nempe capitibus unde omnia ad omnem curationem præsidia ducuntur. Tum de re herbaria, de pharmaceutica, de chymica: quo in loco non pauca hortabimur, & aliqua ex parte suscipiemus: Ut tironibus præcepta, cautionesque tradantur, quæ in quibus dandis medicamentis sint attendenda, quæ prospicienda, quæ vitanda; tum vero quæ quibus mixtis novæ, & inexpectatæ vires oriantur. Ut genere indicationum universo nova quadam methodo in species certas partito, ut nulla, quantum fieri licebit, aut omittatur, aut redundet, sua singulis speciebus remedia assignentur & simplicia, & permixta, & prompta, & conquisita, quanquam simplicia, & prompta magis, sed tamen permixta etiam, & conquisita, omnia autem usu probata, sic ut simul ac posita sit indicatio, habeant tirones quo se referant unde statim expetita possint medicamenta depromere. Ut neque de specificis, quæ vocant, remediis, quæ utinam tot haberemus quot haberi dicuntur, neque de novis, & incognitis sileatur, sed viæ rationesque tradantur quibus utrorumque natura & vires investigentur. Postremo ut de medicamentorum numero, deque ponderum ratione finienda, hoc est, de formulis remediorum scribendis fideliter, ac dilucide præcipiatur.

13. Hæc in tradendis Institutionibus proponemus. Erunt & quæ in tradendis cujusque Morbi Curationibus proponamus. Et primum quem ordinem præstet servare, & quam viam tenere. An longiorem hanc, sed celebratam magis & tritam. An breviorem illam, & compendiariam, in qua plerisque morbis in certa genera contractis, ut puta Doloris, Inflammationis, Defluxionis, & hujusmodi aliorum, tum communia in genus unumquodque, non vero in morbos singulos singula medendi genera præcipiuntur. Deinde negabimus, ullius morbi naturam, & causas sine respondentibus cadaverum dissectionibus, curationem vero sine cautionibus, præceptisque peculiaribus esse proponendam. Præterea dispiciemus, facturi ne operæ pretium sint qui separatim tradere instituant de morbis qui fluidas tantum afficiunt partes, quique tantum solidas, & qui utrasque; tum de acutis, & longis; tum de penitus alicui parti insidentibus, & distantia ac diversa membra in consensum trahentibus; tum de ingenitis, & in his hereditariis; de implicitis, & in his inter se pugnantibus; de se se in morbos alios vertentibus; de redeuntibus; de vernis, æstivis, autumnalibus, hibernis; de senilibus tandem, virilibus, juvenilibus; nam pueriles quidem, itemque muliebres jamdiu separatim tractari video; artificum autem morbos, & cuique vitæ generi peculiares ab reliquis neque ita pridem, & magna cum laude sejunctos esse, cum uspiam, tum vero hic potissimum non ignoratur. Nec dubium est, eos quoque morbos qui ab animi affectibus oriuntur, seorsum esse proponendos, omnes vero qui ad Chirurgiam pertinent, longe est evidentissimum. Sed ut de his morbis omnibus tradendum erit, sic de rebus etiam duabus, quarum altera illos præcedere, altera subsequi non raro solet, minime erit reticendum, de parvis morborum initiis, horumque remediis, & de illis qui tarde ex morbis convalescunt, quam mature confirmandis.

14. Quoniam vero cuncta hæc medicinæ præcepta sicut cognitioni sunt necessaria, ita non satis ad vim medendi valent, nisi illis firma quædam facilitas, seu medicus habitus accesserit; hunc autem consequimur legendo, audiendo, observando, colloquendo, cogitando, scribendo, imitando, &, quod unum tandem plurimum potest, medendo; idcirco de his omnibus ex ordine præcipiemus. Et primum qua in parte medicinæ quis præter cæteros seu vetustus, seu novus Auctor excellat: quid in hisce ipsis cavendum; ut æquus animus, ut liber non minus ad lectionem, quam ad reliqua quæ percurremus, sit afferendus. Hinc quos audire, quos sectari conducat. Quid, & qua ratione, & quo etiam in loco observandum. Urbes namque celeberrimas malim pharmaceuticis, chymicisque tabernis instructissimas, & in quibus publice a medicis, non tantum pluribus, sed alia aliis in facienda medicina sequentibus, alia vitantibus, ægrotantium corpora manu, pharmacis, victus ratione curentur, denatorum cadavera incidantur. Neque his modo, etsi magna, & permulta sunt, esse tamen contentus poterit summus ille quem formo, Medicus, nisi præterea longe lateque peregrinetur, in castris versetur, & cum hæc omnia legerit, audiverit, observarit, doctis cum amicis, & æqualibus conferat, atque ita se exerceat, ut quæ sibi mox agenda sint ad ægrorum lectulos, jam nunc exercitatione quasi ludicrâ prædiscat, & meditetur. Cujus ita exercitationis præcepta dabo, ut eam maxime comprobem in qua ex Hippocraticis morborum popularium, aliisque hujusmodi accuratis historiis cujusque ægrotantis casum uno sociorum articulatim proponente, medicam cæteri, ut mos est, consultationem instituant, tum quæ ipsi præceperint, atque prædixerint, cum Auctoris tandem curatione, & ægrotationis illius exitu studiose contendant: quod cum in morbis plerisque omnibus, tum in his præcipue quorum vi subita ante æger confici, quam imparatus Medicus meditari sat possit, etiam atque etiam commendabo. Dies præterea nullus sit cujus certa pars in acerrima atque attentissima cogitatione non ponatur. Ea cogitatione pridie lecta, audita, observata, disputata versare atque agitare, ex versatis autem atque agitatis dubia excipere, & memoranda oportebit, illa ulterius excutienda, hæc penitus memoriæ tradenda, utraque continuo in adversaria conjicienda.

Post hæc de optimo medendi genere tantum dicere conabimur, quantum nostro adolescenti satis sit ad unum aliquem tum ex iis qui fuerunt, tum ex his qui sunt adhuc, Medicis quem imitetur, eligendum. Quem tamen quoniam ita sibi proponere ad imitandum debet, ut longe illum multumque superare nitatur, idcirco protinus de cauta imitatione verba faciemus.

15. Quibus absolutis, ac nonnullis hoc loco interjectis de Assistentis Medici officiis, de medendi Potestate, ac ejus Insignibus promerendis, & de pruden-tia, cæterisque virtutibus ad artis usum necessariis, aliquando ad curandos ægros (quæ postrema hujus orationis pars erat) mittemus illum quem instituimus, Medicum sic tamen, ut certas quasdam admonitiones, quasi comites, adjungamus. Et illud primum videndum erit: quod sit incipiendi medicinam facere tempus, ad medicum quidem quod attinet, num illud quod ætas denique affert, an illud potius quod ob studium, & diligentiam interdum quoque præcurrit ætatem; quod autem ad morbos pertinet, illud certe quo morbi faciles, & tutissimi dominantur. Hinc quæ in suscipiendis curationibus sint observanda, quæ in excogitandis, quæ in adhibendis. Non ea mihi convellere adorietur quæ non possint removeri; levamen tantummodo hic promittet, & interitus prolationem. Non plures mihi ægrotantes suscipiet, quam quibus singulis summa cura possit consulere. Nihil in his paulo notabilius dimittet quod non suæ meditationi subjiciat, nihil quod in ephemeridem suam non referat. Nunquam ægrotantes, atque domesticos aptis, cautisve prædictionibus, Chirurgorum autem famulos, obstetrices, pharmacopolas, cæterosque ministros, artis, & muneris quemque sui eminenti præstantique peritia in officio non retinebit. Hæc præterea admonebitur. Ne quid noceat. Ut ab levioribus, quandocumque liceat, auxiliis ordiatur. Ut perraro ad remedia vehementia decurrat, annis præsertim primis; sed quam poterit mitioribus, atque paucioribus sit contentus. Ne statim plerumque mutet, si quæ non statim profuere; contra aliquando aliud continuo, atque aliud experiatur. Quonam quiescere præstet tempore; quonam movere. Quonam imitari, aut sequi naturam; quonam morari, vel anteire. Quonam sit, aut non sit tritis Artis præceptionibus utendum. Quid agendum in novis morbis, quid in latentibus, & ad tempus incognitis. Quando denique, & qui sint in consilium adhibendi, & quemadmodum Consultationes & coram, & per litteras instituendæ.

16. Hæc cum fuero exsecutus, non hic Medicum quem fingo, deseram, sed per omnia quæ quidem cadere in ipsum possunt, munera atque officia deducam. Non de Medici Conducti, non de Archiatri, non de Collegiis adscripti, non de Professoris publici officio ac partibus reticebo. Quanquam ita hoc loco interpellari me posse intelligo, quasi hæc omnia ut complexurum me verbis spero, sic facultate esse jam complexum existimarem. Ego vero, cujus tantum ab

omni

omni arrogantia ingenium, voluntaſque abhorrent, quantum debent; debent autem maxime; etſi ab nemine æquo, & intelligente homine ita interpellari me poſſe, ſcio propterea quod & quo, & quibus fretus adjumentis intendam, ſatis eſt ante declaratum; tamen ſi quis forte ſic interpellet, is ſibi hoc perſuadeat, velim, me non multo ſecus facturum, cum de Medico abſolutiſſimo, cunctiſque ejus partibus diſputabo, ac facerem, ſi eſſet mihi de Pictore dicendum: negarem enim, poſſe eum ſatisfacere in tabulis, niſi recte lineamenta deſcribere, niſi cui pigmento quod pigmentum deceat apponere, didiciſſet; neque ea cum dicerem, me eſſe pictorem neceſſe eſſet, ſed fortaſſe non ſtultum alieni artificii exiſtimatorem. Similiter ea cum attigero, non quid ego, ſed quid ille poſſit eximius, quem cupio, Medicus, ſi modo quis eſſet, aut ſi etiam unquam fuiſſet, aut vero ſi eſſe poſſet, haud ſcio an feliciter, certe diligenter adumbrabo.

17. Nunc ad vos, Auditores æquiſſimi, doctiſſimique, & ad inſtitutum revertens meum; quoniam uſu Medicis non raro venit, ut non modo a privato quoque homine, ſed a Magiſtratibus utriuſque Fori conſulantur partim de ſuperſtitione, de miraculis, de faſcinatione, de mutilatis, de monſtris, de notis virginitatis, de jejunii, & ſacrarum precum ex formula recitandarum, vel audiendarum, & conjugalium tandem legum obſervandarum poteſtate; alias de aere, aquis, rebuſque cibariis, de peſte, & contagione, de legitimo partus tempore, de amentia, de ictibus, & vulneribus, de veneficiis, de morbis denique vel ſimulatis, vel redhibitioni locum facientibus, vel tormenta quæſtioneſque prohibentibus; quoniam, inquam, de his omnibus ſæpe Medici reſponſum quæritur, Noſtrum ego, ut ſcite illud dare, & prudenter poſſit, certis quibuſdam præceptionibus informabo: quas ſi ignoret, alterutrum, quandocumque conſultus fuerit, neceſſe erit, aut tempus habeat cognoſcendis non ſolum rebus quæ in quæſtione verſentur, ſed multis præterea, & variis, & ab noſtra penitus Facultate ſejunctis, aut videatur ſibi in novum terrarum orbem eſſe delatus.

18. Sed hæc omnia quæ noſtro hactenus laudavimus Medico, ut multa ſint, ut præclara, ut reipublicæ conducibilia, finibus tamen anguſtis ſane & exiguis continentur, ſi cum ea laude utilitateque conferantur quam ſcientia affert, digna, & profutura tradendi litteris; ac memoriæ cunctorum hominum ſempiternæ. Quamobrem non ante noſtris Inſtitutionibus finem faciemus, quam diligenter videamus, quæ ſint Medico potiſſimum, & quemadmodum ſcribenda. Illud autem primum ponemus: cum minime poſſit is quem ſæpe diximus, Medicus perfectus & abſolutus exiſtere, niſi Medicina, quantum valent hominum vires, ipſa perficiatur, illius maxime intereſſe, quæcumque egerit, nedum ſcripſerit, huc tendere & ſpectare univerſa, ut ea quæ Arti deſunt, cumulatiſſime adjiciantur. Namque, ut propoſitum non aſſequatur, falſa tamen deprehendendo, & vera detegendo, multa Arti, multa ſibi & ſubſidia addet, & ornamenta comparabit. Sed cum illi primum removenda ſint omnia quæcumque obſtant, & impediunt, hæc a me diligenter indicabuntur, & in his univerſalium, abſtractarumque ab rebus meditationum velut præcox, & multo major quam utile ſit rebus publicis, confectatio, propter quam laudabilis ille mos & aphoriſmos, & hiſtorias, & obſervationes ſimplices, ac nudas ſcribendi longo eſt intervallo prætermiſſus, tum imprudens illa ratio res longe abſtruſiores, aut etiam majores inveſtigandi, quam ut hominum poſſint ſenſu, aut cogitatione comprehendi, quarum utinam notitiam aliquam habere poſſemus; ſed domina Natura eſt. Porro cum ex hiſce rebus quarum tractationes deſideramus, non paucas ante indicaverimus, ubi de vulgatis Inſtitutionibus, deque Morborum Curationibus locuti ſumus, nonnullas hic addere ſatis erit, & primum rectam cauſarum quibus morbi continentur, inquiſitionem. Quæ quoniam nulla aptius via, quam morboſorum & cadaverum ſectionibus, & fluidorum obſervationibus indagantur, de his recte inſtituendis, ſeligendis, digerendis verba faciemus: quas cum ad ceteras, tum vero inprimis ad dignoſcendas infantium ægrotationes commendabimus, ut quibus natura ſuos poſſe indicare morbos negavit, illos ars, quaſi opportuna, & amica interpres, ne deficiat. Hæc præterea deſiderabimus. Ut Medicus quiſque det operam, ne in civium ſuorum morbis, patriæque idoneo medendi genere hoſpes ſit, & ſi qua valetudinum, ſi qua præſidiorum genera cum rara ſint, aut pene ignota cæteris gentibus, ſuæ tamen regioni ſint frequentiſſima, ea litteris prodat, & memoriæ poſteritatis propaget. Ut in ea quam inſtitui poſſe diximus, de longis morbis tractatione, in quibus quidem curandis multo plus ſane quid Medicus, quam quid valeat fortuna, perſpicitur, quo in morbo quæ ſit aptior ægrotantibus regio, diligenter commemoretur. Ut non minus de novis remediis, quam de novis morbis, deque his inclinatis, utque ſic dicam, ſeneſcentibus, de non ita bene tractatis, de neglectis, atque omiſſis, de abditis, & cognitu difficilibus non difficulter cognoſcendis, de illis demum qui vulgo inſanabiles exiſtimantur, & eorum tamen, quandocumque ſucceſſerint, curationibus tradatur. Quibus, atque aliis præterea hujuſmodi quæ in Inſtitutionibus enumerabimus, ſi diverſarum, & pugnantium, in Artis præſertim activa parte, ſententiarum conciliatio accedat, interea poſſit ferri tolerabilius cumulatæ Artis perfectionis deſiderium.

19. Sed quidquid Medicus ſcribere inſtituet, mihi quidem & latina, & eleganti, & preſſa moderate, non redundante ac ſuperfluente, oratione conſcribet; latina, ut pluribus longe lateque intelligatur; eleganti, ut vel faſtidii, vel melioris alieno ſub nomine paraphraſis; non ſuperfluente, ut vel tædii, vel epitomes metuenda Auctoribus pericula effugiat. Et hæc quidem generatim. Sigillatim vero trademus de ſcribendis Medico Præceptionibus, Meditationibus, Hiſtoriis, deque his ſæpe utili, aptaque delineatione Figurarum, de Criticis, & Apologeticis Scripturis, de bonis libris ex peregrina, aut barbara in linguam latinam convertendis, de antiquis denique tum incertis dignoſcendis, tum mendoſis reſtituendis.

20. Poſtremo quod ceſſandi tempus capere, & quæ, hoc capto, præſtanti ſummoque Medico noviſſima ſtudia conveniant, in extrema Inſtitutionum noſtrarum parte diſputabitur. Sed, ut ego ante dicendi finem faciam, quam vos me benigne, attenteque audiendi, quid in tota hac parte ſim habiturus, malo in veſtris cogitationibus relinquere, quam in oratione mea ponere.

21. Atque de eximio Medico inſtituendo edidi quæ potui, non ut volui, ſed ut me temporis anguſtiæ coegerunt. Quæ tametſi ſtrictim quaſi per tranſennam prætereuntes aſpexiſtis, primum nihilominus vos hortabor, diligentiſſimi Adoleſcentes, ut ſi illam præclaram, & eximiam ſpeciem Perfecti Medici adamaſtis, tantum illi conſequendæ, operæ ſtudiique navetis, quantum me ſedulitatis, & officiorum omni tempore in vos conferre, ſentietis. A vobis autem, quos & ſingulos, & univerſos præcipuo ſemper honore proſequar, Collegæ Sapientiſſimi, illud majorem in modum peto, ut, ſi arduum quod inſtitui, & perdifficile Opus non improbatis, mecum ſuſcipere ne gravemini. Sin vos, alios longa vita, & in ſtudiis conſumpta, partim uſus rerum maximarum docet, me ab impari onere abſterrere, veſtris monitis, conſiliiſque parebo, contentus, ideam Operis primis tantum lineis deſcriptam exhibuiſſe, quam alii olim me longe meliores, non (quod ego polliceri poſſem) paulo diſtinctius adumbrare, ſed implere, informare, & numeris omnibus abſolvere fortaſſe conentur. Quod ſupereſt, a TE etiam atque etiam quæſo, JOANNES CORRARI, Generis Splendore, & Virtutum omnium quæ in Virum Principem cadunt, Præſtantia Ornatiſſime, hujuſque Præclariſſimæ Urbis Præfecte, ac Proprætor Meritiſſime, ut pro Tua iſta patria, & domeſtica Humanitate orationi des veniam meæ, quod cum Tua tempora, tum publica, quibus ea tribuis, commoda paulo diutius ſit morata. DEUM vero Optimum Maximum precor, ut ſi Auguſtiſſimo VENETORUM SENATUI, Ampliſſimiſque Rei Litterariæ TRIUMVIRIS, a quibus hoc mihi eſt Munus honeſtiſſimum, graviſſimumque concreditum, ſi iis, inquam, me videt gratias quidem agere tantas non poſſe, quantas debeo, ſed tamen quantas maximas poſſum capere, & nunc habere, & eſſe habiturum, dum vivam; tum faxit, ut mihi dignæ Munere, dignæ TRIUMVIRIS, dignæ SENATU hæ, quas hodie cœpi, Perfecti Medici Inſtitutiones proveniant.

JO-

JO. BAPT. MORGAGNI DE VIA ATQUE ORDINE AB SE IN TRADENDA PUBLICE MEDICINA ET ANATOME SERVATO EPISTOLA.

Joannes Baptista Morgagnus Antonio Larber, nuperrime ad dignitatem Archiatri Bassanensis evecto, S. P. D.

QUando non satis tibi est, carissime Antoni, quæ sive in Nosocomio, sive in Theatro doceo, assidue annis superioribus, cum hic degeres, audivisse, sed & ea cognoscere cupis quæ, antequam nascereris, de Re Medica primum, tum de Anatomica hic publice tradere consuessem; utinam satis facere possem voluntati tuæ. Verum qui possim? cum ex tempore, ut probe nosti, dicere solitus, vix summa quædam Exercitationum capita scriptis commiserim. Dices, at viam saltem, atque ordinem quem tenebas, fac sciam. Si hoc es contentus; paucis accipe.

Qui libri hic essent more Majorum a Theoricæ Medicinæ Doctoribus interpretandi, non ignoras, Prima Fen Primi Canonis Avicennæ, Galeni Ars Medica, Hippocratis Aphorismi. Duos ego primos non tam mihi esse traditos ad interpretandum, censebam, quam ad argumenta capienda eorum quæ ab homine veri, & auditorum utilitatis studioso tractanda essent, & expendenda. Itaque ubi illius, & hujus Auctoris sententiam breviter, & quantum fieri per me posset, perspicue exposueram; continuo illuc transibam, ut fusius inquirerem, de iisdem quas olim Avicennas, aut Galenus scripserat, rebus quid ille, aut hic alter esset post nova tot inventa, & experimenta sensurus,

si foret hoc nostrum fato dilatus in ævum.

Sic mihi occasio dabatur quæ posteri secus, & cur docuissent, proponendi, & ex pluribus, variisque inter se collatis sententiis quæ veri similior videretur, ingenue, modesteque indicandi. Ex Avicennæ igitur libro argumenta hauriebam, ut singula Physiologiæ capita, ex Galeni autem libello, ut reliquas exponerem Institutionum Medicarum Partes. In quibus memini, cum de Signis agerem, & de Urinis præsertim, ac Pulsibus, sic me instruxisse discipulos, ut quæ sunt ante illarum inspectionem, aut horum explorationem scienda, & quæ dum inspiciuntur, aut explorantur, animadvertenda, & quæ demum post inspectionem, aut explorationem deducenda, partite, accurateque docerem. Sed neque in cæteris Institutionum Partibus quod in ipsa potissimum Physiologia feceram, alios quosdam, non longos quidem, sed dilucidos, utilesque tractatus interserere non omittebam. Itaque efficiebam, ut cum denique ad eum annum venissem, quo erant Aphorismi Hippocratis interpretandi, brevis esse possem in theoricis explicationibus, quippe ab iis quæ super Galeno, & Avicenna jam tradideram, pendentibus, ut paucis indicare verbis, atque applicare ad Hippocratis doctrinam liceret: unde, cohærente docendi ordine, simul per illa hæc illustraretur, simulque per hanc illa confirmarentur.

Sed cum sicuti in duos illos Auctores, ita in Hippocratem jam præfatus, de singulis tria ostendissem, quis fuisset Scriptor, qualis esset liber, & qua ratione interpretandus; de hac præsertim, quod ad Hippocratem attineret, sic statueram, primum omnium videndum esse, quo ad ejus fieri posset, ut quæ revera ejus essent, aut non essent verba, variantibus interdum lectionibus, dignosceremus. Qua in re non parum quidem, post Galenum, doctissimis illis Interpretibus tribuebam, qui avorum nostrorum tempore floruere, sed multo plus Cornelio Celso, ut cui in Romanis Bibliothecis vetustiorum codicum fuisset copia, nec diligentia in latine reddendis aphorismis quam plurimis defuisset, nemini tamen plus, quam ipsi Hippocrati, quotiescumque aliis in libris (id quod sæpe accidit) eadem quæ in hoc, & fusius aliquando, clariusque, proposuisset. Quin etiam in hoc ipso libro, nec raro, accidere censebam, ut Auctoris sententia, alios cum aliis aphorismis conferendo, eluceret. Quam non modo ob causam, verum insuper ut interpretatio brevior fieret, institueram uno proposito aphorismo, cæteros qui ad genus idem rerum spectarent, quasi corollaria, subjicere. Quod faciendi ut Sectio ipsa Prima commode mihi occasionem præbebat; sic ex ejus aphorismis continuo tibi exempla dabo.

Cum enim secundus de alvi fluxibus sit, & vomitibus; illo explicato, quicunque toto libro de illa, aut de hac evacuatione sunt, primum spontanea, tum a Medico instituta, quo meliori poterant ordine a me dispositi, proferebantur. Sic & tertius aphorismus, ut est ad missionem sanguinis referendus, ita alios de effusione sanguinis non a Medicis solum, sed etiam ab natura ipsa facta, ut porro proponerem, suadebat. Cum vero ad quartum perveneram, qui de tertio quasi fonte remediorum, victus ratione, scriptus est; reliquos producebam ad eandem pertinentes. Nec deerant in secundo, & decimo tertio quæ de ætatibus, & quæ de anni temporibus mentionem injiciendo, ad Sectionis tertiæ aphorismos explicandos viam aperirent, ut neque in duodecimo quæ urinas, & sudores memorando, alios atque alios exponendi ansam præberent, & cum his jungendi qui ad crises æstimandas attinent, & qui ad prædicendas. Jam vero intelligis, cum in aphorismum inciderem, qui ad bona, aut mala in morbis indicia, aut ad morborum durationem, recidivam, successiones, curationem, aut ad certum quoddam morborum genus spectaret, quid mihi de cæteris ejusdemmodi aphorismis faciendum censerem. Reliqua addere omitto, quippe ad eandem normam.

Interea autem dum hæc in Gymnasio, & domi auditores docerem meos, si quid forte daretur otii, aut illas, quas necdum vulgaveram, anatomicas observationes cum Veterum, & Recentiorum Scriptis conferre pergebam, aut Novæ (quod pariter promiseram) Institutionum Medicarum Ideæ non oblitus, quæ me ad earum libros perscribendos juvare possent, colligebam, donec quarto anno in tradenda Medicina insumpto, docere Anatomen jussus sum, vix mensium trium spatio dato, non tam ad me, quam ad alia, in primisque ad Prosectorem assidua exercitatione, meoque exemplo, ut plura quæ hic ostendi, aut sic ostendi non consueverant, administrare posset, diligenter parandum. Itaque proœmium illud, a te aliquando apud me lectum, quo sum prima die in Theatro usus, non magis proœmium fuit, quam veracissima excusatio. Eamque continuo, & postridie demonstrationes sunt consecutæ Elementorum Anatomes illas ob causas quas in Alteris Adversariis (*a*) indicatas vides. Id institutum semper deinceps retinui, ut quotannis, si non in Theatro, at domi, aut in Nosocomio antea ostenderem, explicaremque Elementa illa, quam totius humani corporis anatomen docerem. Illis præterea post demonstrata cursim ossa, doctrinam de articulis addebam, & vasorum, nervorumque, ut per collum, thoracem, ventrem feruntur, suis in sedibus ostensionem, haud ignorans, quantum præstet simul universa demon-

(*a*) Animadv. 1.

demonſtrare priuſquam aut truncata, & diviſa in partes, ſuis cum viſceribus proponantur, aut, ſi non diviſa, tabulæ, uti ſolebant, agglutinata, & ſicca, ut neque ſingulorum ſedes, neque ſitus, neque habitus inſpicientibus appareat. Sed hæc omnia, quippe a me ad hoc uſque tempus nunquam omiſſa, vidiſti ipſe, atque alia inſuper, nempe cum veritus, ne quædam ſatis poſſim in Theatro oſtendere, in Noſocomio præmonſtro.

Ordinem quoque in Anatome tradenda animadvertere potuiſti a me ferme conſervari Veslingianum. Accidit tamen prioribus illis annis aliquando, ut propter idoneorum cadaverum inopiam coactus ſim, ne tempus lege præfinitum elaberetur, longe alium ordinem ſequi, ſic tamen, ut omnia connexa atque apta inter ſe viderentur. Itaque ab Oſſibus nonnunquam, interdum a Fœtu, non ſemel a Capite initium duxi. Quin ſecundo anno cum proſpicerem, tempus mihi ad docendum datum tot non ſuffecturum Exercitationibus, quot habere conſuevi; experiri volui, an breviori ordine poſſem omnia comprehendere. Igitur a Cerebro, & Spinali Medulla incipiens, per nervos ad ſingula tum organa ſenſuum, tum motus inſtrumenta ducebar; hæcque non externa ſolum, verum etiam interna, ut quæ edendæ voci, quæ ſanguini in gyrum agendo, quæ conficiendis, diducendiſque alimentis, quæ recrementis eliminandis, quæ hominum generi propagando inſerviunt; quid multis opus eſt? ad ſingulas partes, atque adeo particulas totius corporis novo hoc neque ineleganti, neque ita prolixo, ſed laborem non mediocrem, nimiamque animi attentionem requirente, hoc, inquam, ordine perveniebam. Quamobrem eo ſemel uſus, alterius illius qui a corde per arterias ad partes ſingulas ferret, periculum facere nunquam volui. Sed cum denique nec anguſtiæ temporis, nec cadaverum inopia me amplius prohibuerunt quem tum auditoribus faciliorem, tum mihi etiam commodiorem eſſe ordinem, cenſerem, eum ſequi; ab illo quem dixi, hic poſt Veslingium uſitatiore, non diſceſſi.

Neque eandem tamen in ejuſdem argumenti Exercitationibus rerum diſtributionem quotannis placuit inſtituere, neque eaſdem ex earundem Partium hiſtoria animadverſiones, eademque monita ſeu theorica, ſeu practica deducere; ſed quantum quidem potui, ſemper nova quaſi veſte hiſtoriam indui: hiſtoriamque ipſam auxi ſubinde, aut illuſtravi. Quæ ut præſtarem, magno mihi adjumento fuerunt non meæ dumtaxat obſervationes, verum etiam alienæ. Has enim, ex recens editis libris depromptas meis auditoribus proponere conſuevi, Auctoribus diſerte indicatis, atque laudatis; quamvis non omnes ſemper probare, aut accipere poſſem obſervationes, vel quod repetitæ non reſpondiſſent, vel quod necdum ſatis ſpatii ad repetendum habuiſſem. Aſſenſum autem cohibuiſſe, me nunquam pœnituit, cum annis inſequentibus tutius aut confirmare liceret, aut non meis tantum, ſed & aliorum iteratis fruſtra experimentis, deſerere.

Ex his omnibus intelligis, qui factum ſit, ut cum de eodem quotannis humano corpore idem ego, eodemque in Theatro ſepties jam, & quadrageſies ſermonem habuerim; frequens ſemper Theatrum fuerit, iis quoque, ut noſti, ad audiendum redeuntibus, quorum non pauci annis jam multis continenter interfuiſſent. Intelligis pariter, cur nunquam mihi grave, imo potius gratum fuerit, quod illorum plures, alii aliis annis, ſingula conati ſint verba ſcribere docentis; non, ut prudentiores, ſibi res tantummodo, ſententiamque adnotare. Nam etſi illorum ſedulitas hunc habuit exitum, ut cum perſæpe non a verbis modo, ſed ab ſententia quoque aberraſſent; eorum ſcripta, quæcunque mihi oblata ſunt, pro approbatione quam ſperaverant, ingenuum a me judicium illud retulerint, quod mea manu eorum chartis Virgilii verbis uſus, allinendum eſſe, cenſui,

Non ſum adeo informis; nuper me in littore vidi,
Cum placidum ventis ſtaret mare;

etſi, inquam, res ipſis ex voluntate non ſucceſſit; omnibus tamen quæ alio anno ſcripta fuerant, cum ſcriptis cæterorum annorum conferentibus manifeſtum eſſe potuit, quanto aliter ſingulis annis meas habuerim Exercitationes.

Quod ut fieret, haud raro inſuper cauſæ accedebant quæ ex parte id poſcerent, ut puta, alia ac plerumque ſolet, viſcerum, muſculorum, vaſorum ſedes; aut alia forma, aliuſve numerus: in quæ nunquam incidebam, quin mihi, aut aliis an idem videre, an ſæpe, & quibus in corporibus accidiſſet, continuo referrem, & ſiquid forte deeſſet, unde id ſuppleri potuiſſet in viventibus. Neque aliter me gerebam, ſi non ab ortu, ſed a morbo aliquo, rariore præſertim, mutatæ Partes occurrebant. Verum hæc partim, cum adeſſes, audiviſti, partim in libris invenies meis. Alia autem fortaſſe in ſchedis extant, ut quæ præfanda, aut attexenda iis Exercitationibus fuerunt quibus intereſſe placuit Ampliſſimis Viris, qui pro Auguſta Venetorum Republica huic præerant Civitati. Ea vero, quantum memini, cum vix aliud ſint, quam meritæ aut laudationes, aut gratiarum actiones; minime ad id pertinent quod ex me quæris curioſene magis dicam, an amanter? quam nimirum viam in docendo tenuerim. Utcunque autem illæ ſcriptiunculæ ſe habent meæ; veniens huc aliquando poteris, ſi forte volueris, in magno, quem apud me ſæpe vidiſti, acervo chartarum quærere, in quibus videlicet quidquid pro re nata properanter ſcriptitavi, nec relegi unquam, nec amplius relegam. *Annus enim octogeſimus*, ut olim M. Varronem (*b*), ita nunc *admonet me*, *ut* longe alias *ſarcinas colligam ante quam proficiſcar e vita*. Quam dum tibi hac mea longiorem precor, ſimul precor & feliciorem. Vale.

Dabam Patavii Kal. Martiis CIƆ IƆCC LXI.

(*b*) Rer. Ruſtic. l. 1. c. 1.

JO. BAPT. MORGAGNI QUÆDAM PRÆLECTIONUM ANATOMICARUM PROŒMIA.

Cum primum ad Anatomen tradendam in Theatrum venisset XII. Kal. Februarii CIↃ IↃCC XVI.

ANtequam de Re Anatomica ostendam ea, quæ ante omnia ostendenda arbitror, satisfaciam iis, qui forte ex voce, vultu, gestu, toto habitu corporis nunc mirantur, quid causæ sit, quamobrem initio dicendi commovear etiam vehementius, quam mea ferre consuetudo videatur.

Primum hæc novi loci nova species terret oculos; tum vero magis terret animum illa cogitatio, in eo me Gymnasio ad Anatomen tradendam aggredi, quo in Gymnasio Andreas Vesalius, Realdus Columbus, Gabriel Falloppius pene intermortuam apud omnes multis ante sæculis Doctrinam Anatomicam non modo in pristinam dignitatem restituerunt; sed ad multo etiam ampliorem provexerunt: Ex ea ipsa sede ingredi me dicere de Anatome, ex qua sede Hieronymus Fabricius, Julius Casserius, Adrianus Spigelius Anatomici Nobilissimi non minus hoc Theatrum laudatissimis Dissertationibus, quam universum terrarum orbem gloria magni nominis impleverunt; Ex ea, inquam, sede, ex qua, forte adsunt aliquot grandes natu, qui Joannem Veslingium audiverint, at quem Virum! Ex qua denique; ut de intermediis Professoribus Clarissimis sileam; audiverunt omnes eum qui me proxime antecessit, Michaelem Angelum Molinettum eruditissimum, ac disertissimum Virum, & ad hunc locum apprime factum; ut plus voluptatis ex sola ejus orationis ornatissimæ recordatione, quam ex omni meo sermone, capi queat.

Porro me illud etiam perturbat, quod cum his tot, tantisque, quibus succedo, Anatomicis non modo ætate, ingenio, auctoritate, gratia, sed ne ipsa quidem exercitatione sim comparandus. In hac enim Re primum mediocriter sum versatus; deinde siquem usum habui, dum intermissis dissectionibus, medicinam aut apud Cives meos facio, aut hic doceo, tot me anni non minus quam scalpellorum meorum aciem, retusum atque hebetem reddiderunt.

Accedit id quo gravius afficior, atque adeo vehementius angor, quæ res mihi, & cæteris ab omni alio adjumento destitutis, incredibili subsidio una solet esse, diligentia, nec ea quidem me juvari in præsentia posse. Nam cum diligentia, nisi tempus, & spatium datum sit, nihil valeat; tum ego neque satis habui temporis, & quantulumcunque habui, id prope omne coactus sum aliis atque aliis, & necessariis quidem, rebus tribuere.

Quibus ut omnibus valde solicitor, sic illo demum conturbor maxime, Anatomen, non ut olim, esse adhuc paucarum scientiam Partium, atque magnarum, ut vel sine assidua exercitatione, sine justa diligentia tradi possit; sed ex illis certis, & pervulgatis finibus nostra potissimum, & patrum memoria, tenuissimis, sed iisdem utilissimis, incrementis quotidie adauctam, prope in immensum excrevisse; ut si Vesalius iterum, & Falloppius existant, si Fabricius, si Casserius huc redeant, non possint tamen, nisi usu quotidiano freti, datoque longo ad comparandum se tempore, tantam vim novarum & particularum, & utilitatum pro dignitate hujus loci, & recentioris Anatomes edocere.

Hæ omnes causæ si, ut notissimæ sunt, ita mihi uni cognitæ, cæteris autem essent ignotæ; non modo perturbarer magis; sed oratio me ipsa deficeret. Nunc illud me recreat, atque confirmat, quod & in hunc locum adduxit, hæc quæ exposui, omnia omnibus nota, testata, manifesta & esse, & fuisse. Itaque siqui nihilominus me hortati sunt (hortati sunt autem plures & Proceres Summi, & Professores Gravissimi) ut vel in his tantis angustiis temporis huc venire ne dubitarem; si nihilominus de hac re Amplissimi Litterarii Triumviri ad Senatum referre voluerunt; si nihilominus Augustus Senatus ita censuit; perspicuum, opinor, est, non ea demum in præsentia a me expectari quæ deberem; sed ea tantum quæ possim.

Quo magis æquum verumque est Benignitati erga me Publicæ, tribus intra quatuor hosce annos honestissimis Senatus Consultis, hoc autem præsertim novissimo testatæ, non modo immortales gratias & agendo, & habendo, sed prompte, ut jubeor, alacriterque parendo, respondere.

Siquid tamen perturbationis reliquum est, id omne paulatim eximit præsentia eorum a quibus tam benigne, attenteque audior. Agnosco enim (quod a principio haud satis poteram) agnosco, inquam, magis magisque ora, oculosque singulorum. Intueor Professores, doctrina multum, & eloquentia, non minus tamen humanitate præstantes. Intueor Viros, intueor Adolescentes & Cives, & Exteros qua sanguine, qua dignitate, qua litteris, qua virtutibus ornatissimus. Hi quod in Gymnasio hoc florentissimo assidue versantur, homini favent, cujus, si minus reliquas facultates, at sedulitatem certe, & officia in se perspexere. Cæteros autem qui in hac Nobilissima, & Præstantissima Urbe orti, educatique sunt, & Viros, & Juvenes honestissimos eadem, ut accipio, esse voluntate & benevolentia in exterum, & prope adhuc ignotum hominem, nihil certe aliud cogit, nisi vis quædam, & consensus incredibilis insitæ, vel potius innatæ benignitatis: quam ut sponte sua Patavini Cives erga me susceperunt, sic ut semper retineant, cunctis grati, & obsequentis animi significationibus operam dabo.

Quod superest, Sapientissimum humani corporis Conditorem veneror Deum, ut si me non Novitatem, non Vetustatem, sed unam, ubi ubi invenero, Veritatem secuturum; si rejectis inanibus, & historica divini ejus Operis enarratione indignis, verborum calamistris, perspicua, & omnium, horumque in primis Juvenum captui accommodata oratione, & methodo usurum; si neque in longis, & hic supervacuis controversiis tempus contriturum, neque ulla alia in re quidquam ostentationi, sed omnia publicæ utilitati, quæ ex una fideli, & plana subtilissimi ejus Operis demonstratione existit, daturum; si ita, inquam, animatum me videt; tum faxit, ut quod nunc incipio, bene, fauste, fortunate, feliciter absolvam.

Proœmium ad Prælectionem de Oculo

eodem anno habitum postridie Idus Februarii coram Viris Amplissimis JOANNE A LEGE Prætore & JOANNE PISAURO Equite Præfecto Patav.

QUandò ita erga me benefici estis, Moderatores Amplissimi, ut quod pro officio, cujus omnes partes in hac Nobilissima Civitate gubernanda sancte, & diligenter expletis, præstare aliis mei Ordinis hominibus consuevistis, id pro vestra summa benignitate largiri mihi volueritis; oro, atque obsecro, ut quantum intersit inter me, atque eos ad quos audiendos alias in hoc Gymnasium venistis, vobiscum ipsi reputetis. Primum enim cum eorum nonnulli ætate, omnes ingenio, & eloquentia longe superiores sint; tum ego in eas angustias temporis compulsus sum, tot simul, tantisque aliis rebus, & iis quidem necessariis, distentus, novissime hoc tot dierum continenti labore defessus, ut si vel par illis essem, inferior tamen viderer, necesse foret. Accedit, quæ in eorum orationibus summopere placuerunt, ea mihi ne imitari quidem licere. Aliud enim est in Scientiam aliquam, Facultatemve præfari; aliud est eandem tradere. Illic decet genus orationis ornatum illud, & comptum, ad laudandum, ad hortandum, ad delectandum accommodatum. Illic sive novum mavis, sive elegans, sive grave, sive contractum, sive amplum, id licet argumentum seligere. Hic vero si quis eadem consectaretur; ineptis gratum fortasse faceret: sani quidem homines longe alia requirerent, primum ne ab demandato officio discederet, tum ut lucido ordine, perspicuis verbis, minus quoque interdum latinis, modo traditæ Scientiæ propriis, commendatis sibi Adolescentibus inserviret, postremo ut suam potius Facultatem novis observationibus, quam placendi artem novis rationibus augeret. Quæ quoniam vobis, Gravissimi Senatores, quantum pro vestro ingenti utilitatis publicæ studio grata atque accepta, tantum pro vestra eximia Sapientia cognita & perspecta esse, scio; idcirco non confirmare verbis, sed reipsa, quoad mediocritas quidem hæc mea poterit, præstare conabor.

Igitur de Organo Visus dicturus, ejus omnes partes in exteriores divido, & interiores, utque ordo, quem sequor, dissectionis postulat, incipio primum a primis.

Proœmium ad Prælectionem de Corde

habitum anno CIↃ IↃↃ XVIII. coram Viro Amplissimo FRANCISCO GARZONIO Præfecto, & Proprætore Patav.

QUod Theatrum hoc Anatomicum præsentia tua, atque adeo illius, cujus geris personam, Principis majestate non indignum censueris, id Summo Viro Parenti tuo, Moderator Amplissime, acceptum refero. Ab illo enim, ut non modo Gravissimus Senator est, verum etiam Historicus, si quis alius, hac nostra ætate eruditissimus, haud semel acceperis; Pompejum quoque, & Tiberium, in sua Republica principes, audire Athenienses, & Rhodios Professores, tum etiam Romanos Consules Severum, atque Boethium adesse iis quæ a Galeno in Urbe habebantur, dissectionibus consuevisse. Quod autem eo potissimum die huc venire volueris, quo de Corde dicendum esset; hoc vero a tui animi magnitudine esse, video, qua domi forisque, ut Veneti, ac Bergomenses præclare norunt, ut hæc modo Nobilissima Civitas experitur, nihil unquam, nisi optimum, nisi eximium, nisi præstantissimum, es consectatus. Et tanta quidem inter cæteras Partes Corporis præstantia, atque utilitas cordis est, ut si illæ servari, si nutriri, si vivere, si denique suis quæque fungi muneribus debent; corde procul dubio carere non possint, a quo videlicet sanguinem, jugiter compulsum, & in gyrum actum per vias ab ipso corde *in omnes*, ut inquit Tullius, *partes corporis pertinentes* jugiter accipiant. Quem admirabilem circuitum, eximiamque adeo cordis utilitatem ut clarius breviusque cognoscas, illis de viis, hoc est de arteriis, & venis primum, tum de ipso corde verba faciam.

Proœmium ad Prælectionem de Conformatione Fœtus

habitum anno CIↃ IↃCC XIX. coram Viris Amplissimis DANIELE DELPHINO Equ. Prætore, & FRANCISCO MAUROCENO Equ. Præfecto Patav.

QUod multum, ac sæpe optaveram, ut quando Augusto Venetorum Senatui pro ejus summis in me beneficiis coram, publiceque gratias agere non possem, at iis saltem quibus plurimum deberem, Senatoribus aliquando possem; id mihi cum Præstantissimæ hujus Urbis felicitate, tum ipsorum benignitate incredibili contigisse, maxime lætor. Nam tuo primum, Daniel Delphine, Eques, Senator, ac Prætor Amplissime, consilio, gratiæ, auctoritati non ea modo omnia debeo quæ Munificentissima vestra Respublica in me contulit ex quo in Florentissimum hoc Gymnasium vocavit; sed hoc ipsum quoque debeo quod vocavit. Tibi vero, Francisce Maurocene, Eques, Senator, ac Præfecte Amplissime, quantum debeam, hinc facile intelligitur, quod ex quatuor intra hos paucos annos Senatus Consultis perhonorifice de me factis, cum postremum propter singularem, atque adeo inusitatam munificentiam longe sit omnium honorificentissimum; de eo faciendo ad Senatum retulit, quod per se est magnum, & antequam de re alia referret, quod est majus, & sua ipse sponte, quod est maximum, Michael Maurocenus Frater tuus, Vir Gravissimus, Triumvir Litterarius. Gratias igitur ago, quæ agi unæ possunt pro tantis in me beneficiis, publice, & quanta maxima possum voce prædicando, per quos acceperim: Quanquam id dum facio, non tam vobis gratias agere, quam gratificari mihi videor. Neque enim magna accepisse magnum est; sed per Magnos, & magni judicii Viros accepisse, id vero magnum est. Quod quidem judicium, omnibus maxime verendum, ego præ cæteris, ut par est, in præsentia formidarem, si in me ornando augendoque ingenium, aut doctri-

nam, aut eloquentiam forte ſpectaſſent. Sed cum omnibus, mihique in primis manifeſtum ſit, nihil in me aliud, niſi id quod eſt, laborem, diligentiam, ſtudium, & promptam ſemper, ac ſupra vires paratiſſimam hiſce optimis Adoleſcentibus inſerviendi voluntatem Summos hujuſmodi Viros, Publici Commodi, ſiqui alii, ſtudioſiſſimos permovere potuiſſe; non eſt mihi dubitandum, quin ſatis ipſis facturus ſim hodierna, cui perbenigne intereſſe voluerunt de conformatione Fœtus Diſſertatione. In hoc enim longe omnium abditiſſimo, ac difficillimo argumento id unum a me ſpectari, & cunctis viribus quæri, perſpicient, ut quæ certa, quæ probabilia, quæ incerta, quæ falſa ſint, ea & ſcire, & diſtinguere in poſterum Adoleſcentes noſtros, tum perſpicua oratione, tum fideli demonſtratione doceam.

Principio Diſſertationem hanc divido in partes tres. In quarum prima de initio, in altera de progreſſu, in tertia de complemento conformationis Fœtus loquar.

Procemium ad Prælectionem de Aure

habitum anno CIↃIↃCCXXVI. coram Viro Ampliſſimo DOMINICO RUZZINO Prætore, & Proprœfecto Patav.

PRæſentia quidem tua, Moderator Ampliſſime, mihi ſemper jucundiſſima, atque honorificentiſſima, tantam lætitiæ voluptatem affert, quantam hæc tam benigna erga me voluntatis ſignificatio debet afferre. Sed hoc mecum doleo, quod inopinatus adventus tuus nullam mihi facultatem relinquat ea pro dignitate præſtandi quæ omnino debere me, ſentio. Primum ut tibi immortales gratias agam, quod adventu hoc tuo me, & Anatomicum Theatrum mirifice honeſtaveris. Deinde ut tuam iſtam eximiam adverſus omnes, & hoc præſertim Gymnaſium, clementiam, beneficentiamque maximopere dilaudem, qua nimirum proxime ad illum accedis Deum, quem non religione modo, verum etiam vitæ integritate, juſtitia in omnes, providentia, iſtiſque cæteris virtutibus colis. quæ cum antea in longe graviſſimis, ampliſſimiſque Reipublicæ adminiſtrationibus ſpectatæ, probatæque ſunt, tum modo in hac Præſtantiſſima Civitate gubernanda mirum quendam, & , niſi experiremur, incredibilem in modum elucent. Noviſſime, ut de Summo Viro, cujus ipſe imago es, Carolo Ruzino Equite, atque Ædis D. Marci Procuratore, Patruo tuo illa non omittam vel quæ tot, ac tam variæ Nationes, apud quas in maxime illuſtribus legationibus fuit, unanimes fatentur, vel quæ Gymnaſium hoc noſtrum & ſæpe alias, & nunc feliciter ejus Prudentiæ, Sapientiæque commiſſum, una omnium voce deprædicat, vel quæ ipſe præ cæteris debeo, qui; ut alia, neque ea mediocria, ſileam; graviſſimo in primis ejus judicio in hac ſum nobiliſſima ſede collocatus. Cui ſi unquam judicio aliqua ex parte reſpondere me poſſe cupii, ſe audiente potiſſimum cupio, ſi non ingenio, eloquentia, doctrina, quæ omnia in me ſentio quam ſint exigua, at induſtria, ſtudio, diligentia huic mihi commendatæ ſtudioſiſſimæ Juventuti inſerviendo: cui quam heri pollicitus eram, elegantiſſimi, ejuſdemque utiliſſimi Organi Auditus anatomicam hiſtoriam, te annuente, ac auſpicia tua ſemper fauſta, & felicia præbente, protinus exponam.

Procemium ad Prælectionem de Oculo.

habitum anno CIↃIↃCCXXVIII. coram Viro Ampliſſimo ANTONIO LAURETANO Patav. Prætore & Proprœfecto.

MOrientibus oculos operire, rurſuſque in rogo patefacere, Quiritium magno ritu ſacrum fuiſſe, litteris a C. Plinio mandatum eſt: ejuſque ritus cauſas cum ipſe quaſdam indicavit, tum alias alii homines eruditiſſimi quæſiverunt, in primis autem Vir Nobiliſſimus, & domi foriſque maximis in magiſtratibus ſpectatiſſimus, idemque Patriciorum nemini ſua tempeſtate doctrina, aut ingenio inferior, Avus tuus, Moderator Ampliſſime, Joannes Franciſcus Lauretanus, qui eas eſt cauſas juſta Academica Diſputatione perſecutus. Immortalis vero Reſpublica veſtra, quæ Romanæ quantum diuturnitate imperii, tantum ſapientia, & inſtitutorum gravitate antecellit, multo potioribus cauſis permota, ritum illum veterem ad communem, quam ipſa unice ſpectat, utilitatem traduxit, cum Rei Anatomicæ Profeſſoribus imperavit, ut quotannis publice in hoc ſuo celeberrimo Gymnaſio cum cæteris corporis partibus mortuorum oculos aperirent. Nulla in noſtro hoc ritu ſuperſtitio; imo vero omnia ejuſmodi, ut illius, quem ipſa unum ſui dominum agnoſcit, Dei religio ſanctiſſima confirmetur, cum tam exiguas in particulas tanta ſolertia, ac providentia tot, tamque admiranda concludere nemo, niſi Deus ipſe, potuerit. Summa autem in his cognoſcendis jucunditas, & par denique jucunditati conjunctum eſt emolumentum. Nam ſi cuique nihil eſt oculis carius, nihil utilius; certe ea perſpicere, quibus incognitis, neque a morbo defendi, neque curari oculi queant; id vero longe utiliſſimum cenſeatur, neceſſe eſt. Quæ omnia ita, an ſecus ſe habeant, facile erit ex noſtra hac Exercitatione dijudicare, ſive eæ ſpectentur exteriores partes, quas, reſerando oculos, primo; ſive interiores, quas, diſſecando, ſecundo loco demonſtrabimus.

Procæ.

Procemium ad Prælectionem de Corde

habitum anno CIↃ IↃCC XXIX. *coram Viris Amplissimis* PAULO DONATO *Prætore, &* FRANCISCO CORRARIO *Præfecto Patav.*

DEcimus septimus est annus ex quo aggredienti mihi tum primum ad docendum in hoc Gymnasio, benigne affuit, & Publica, ac sua felicissima Auspicia præbuit is qui Inclytæ huic Urbi Præfectus, Proprætorque tunc præerat, Senator Gravissimus, atque omnibus, quæcunque in Virum principem cadunt, virtutibus ornatissimus, Socer idem, ac Frater vester, Moderatores Amplissimi, Joannes Corrarius. Cujus ego ut eximiam atque incredibilem erga me benignitatem memori animo semper recolam, sic acerbam omnino jacturam ut moderatius jam ferrem, hujus fecit fortuna Civitatis, vos Rectores nactæ, Summo illi Viro non tantum affinitate, & cognatione quam proximos, sed Prudentia quoque, Justitia, Constantia, Religione, Magnanimitate quam simillimos, in hoc autem Gymnasium, in studiosam hanc Juventutem, in me ipsum, quod res ostendit, sic animatos, ut pro uno mihi duo revixisse Patroni, atque adeo Patres benignissimi videantur. Quo fidentius, atque alacrius exponam ea quæ de Corde audire voluistis, argumento vobis illo quidem auditoribus dignissimo, si modo ipse ejus gravitatem doctrina, utilitatem ingenio, pulchritudinem eloquentia adæquarem. De quo tamen ut saltem dilucide sermonem habeam; principio hanc Exercitationem tres in partes distribuo. In quarum prima de natura cordis, in altera de structura cordis, in tertia de effectu cordis verba faciam.

De natura cordis tres vetustissimas, easdemque maxime inter se discrepantes doctissimorum hominum sententias invenio, Stoicorum, Medicorum, Anatomicorum. Stoici enim fere omnes, in primisque Chrysippus, naturam cordis in eo positam esse, censebant, ut ipsum animus esset, aut certe animo sedem præberet. Hos; ut de Græcis aliis sileam; secuti Latini, sapientes homines cordatos appellitabant, ut Ennius, qui *Egregie* inquit, *cordatus homo catus Ælius Sextus*, insipientes autem contra excordes, & vecordes, ut Tullius docuit Tusculanarum Quæstionum libro primo. *Aliis*, inquit, *cor ipsum animus videtur: ex quo excordes, vecordes, concordesque dicuntur*. Hinc illud Juvenalis Satyra septima --- *læva in parte mamillæ Nil salit*. Hinc Cæsar acute, haruspice tristia, & sine corde exta nunciante, negavit, ut apud Suetonium est, *pro ostento habendum, si pecudi cor defuisset*. Verum adversus hosce, atque alios, quos sciens præterco, & res ipsa pugnat; neque in corde, sed in cerebro ea Medici, atque Anatomici animadvertimus, quæ sedi conveniant mentis animi, & diu est, cum Hippocrates id a vero alienum esse, præmonuit in extremo libro qui inscribitur de Morbo Sacro. *Dicunt quidam, quod corde sapimus. --- Verum hoc non ita se habet. ---- Cor quidem, & præcordia* angorem, & gaudium *maxime sentiunt; sapientia tamen non participant; sed omnium horum cerebrum causa est*. Hæc Hippocrates, aut certe priscus, ac gravis Auctor, & dignus qui pro Hippocrate habitus sit.

Medici autem plerique omnes fere ad patrum nostrorum memoriam, non animi, sed vitalis caloris sedem, & fontem cor esse, docuerunt, vere illi quidem in parte, si cordis effectum spectemus. Sed fateri cogimur, quamvis propemodum inviti, Galeno, incomparabili alioquin Magistro rerum complurium optimarum, plus æquo tribuisse scribenti, si in cor viventis bestiæ digitus inseratur, eximium quendam, atque adeo urentem calorem percipi, nec veteres Doctores modo, sed etiam ex novis haud ita paucos, qui cætera ejus, confidentius persæpe, dogmata contemnentes, flammulam tamen nescio quam, aut fermentum quoddam, sanguinis concitans ebullitionem, in cordis penetralibus commenti sunt. Nam hæc de cordis natura inculcantes manifestissimo in errore deprehendit Joannes Alphonsus Borellus, non Galenum ingenio vincens, sed certioribus, quibus Galenus uti non potuit, ad dimetiendum calorem instrumentis, thermometris. Hisce enim in viventium animalium corda immissis, nihilo majorem ibi, quam in cæteris visceribus, calorem invenit, quod testatur præclari Operis de Motu Animalium Parte altera, Propositione 96. & 221.

Denique tertia est de natura cordis sententia, ea quoque multo vetustissima, ut quæ primum fuit aut ab Hippocrate ipso, aut a perantiquo illo ac diligenti Anatomico proposita, cujus inter Hippocratis Scripta liber extat de Corde. *Cor*, inquit, *musculus est valde fortis*, confirmata autem est ab Latinorum Hippocrate, Cornelio Celso in contracta illa anatome, quam libro quarto de Medicina capite primo nobis reliquit. *Cor*, inquit, *est natura musculosum*. Ab hac discedere sententia mea me Facultas non sinit, Anatome.

Nam &c.

Procemium ad Prælectionem de Aure

habitum anno CIↃ IↃCC XXXII. *coram Viro Amplissimo* ANDREA DELPHINO *Prætore Patav. & Proprætecto.*

DIonysium illum majorem, Syracusanorum tyrannum, ferunt, latomiis, quas ad inclusorum civium custodiam, & pœnam habebat maximas, ita suas ædes inædificandas curasse, ut cuniculus, auris instar singulari opere, artificioque perfectus, ex eo carcere in suum usque cubiculum pertineret, ne qua vox, ne quis gemitus adeo submissus edi a miseris posset, quin continuo ipse præclareque inaudiret, eodem ad hominum calamitates augendas elaboratissimo opificio abusus, quod natura invenerat ad allevandas. Quanto aliter in dominatu utuntur qui se non tam dominos esse, quam patres, atque, ut Homerus loquitur, pastores populorum, meminerunt! Hi quando aure illa carent Syracusana, per quam omnes miserorum ærumnas audiant; at aures suas perbenigne cunctorum inopum querelis præbent; sic tamen præbent, ut adjuvare velint omnes, neminem lædere. Itaque, ut verius dicam, ita alteram aurem querenti præbent, ut alteram ei vicissim de quo quis queritur, servent integram. Quem quoniam sapientissimum aurium usum si usquam alibi, certe in hac tanta clementia, & mansuetudine Veneti Imperii, eximia semper cum justitia conjuncta, admiramur; lætor plurimum, Prætor, & Propræfecte Amplissime, Andrea Delphine, sic accidisse, ut ejus potissimum præstantissimi humani corporis organi, quo tu in primis in hujus Nobilissimæ Civi-

Civitatis gubernatione; si quis unquam alius, egregie uteris, admirabilem pulcherrimamque structuram, te pro tua summa erga me, & hoc Gymnasium benignitate audiente, & spectante, demonstrarem. & cæt.

HÆc de Organo in postrema quidem hujus mei curriculi Exercitatione proposito, inter pulcherrima tamen, atque utilissima non postremo, habui quæ dicerem. Cum autem multis jam annis humani corporis anatomen in hoc Theatro docuerim; jure videor posse contendere, nunquam felicius incepisse, quam anno quarto, nunquam felicius, quam hoc decimo septimo, absolvisse. Nunc absolventi ipse pro tua eximia benignitate adesse voluisti, Moderator Amplissime. Tunc incipienti, pro sua erga me nihilo minori beneficentia adesse voluit Vir Summus, Parens tuus Daniel Delphinus: quem si sapientissimum Senatorem, Equitem Splendidissimum, Legatum, & Oratorem eloquentissimum, Prætorem æquissimum, eundemque vigilantissimum fuisse, dixero; me multa tamen, & magna omisisse, non modo nihil audienti tibi gratificatum esse, fateantur omnes qui aut ipsum viderunt, aut qualem in te imaginem sui reliquerit, vident. Et quanquam ad hanc tu imaginem tam pulchram, tamque præstantem, jam tum ornamenta maxima addideras, eaque tua, scientiæ illius ac *virtutis*, quæ, Tullio auctore, *præstat cæteris omnibus*, --- *Rei militaris*, cum bellator fortissimus, cum Præfectus navium constantissimus toties Inclytam Patriam, atque adeo Italiam omnem, non consilio tantum, sed dextra quoque, & strenuis factis juvisses; tamen non tuam magis, quam Patris gloriam tuis ipse laudibus, atque honoribus amplificaveras; ut dubium sit, plus splendoris ex eo Parente in te Filium, an ex te Filio in eum Parentem redundaverit. Tanto igitur Viro, & de me, si quis alius, omni tempore præclare merito, dolebam tum pro ejus tot, tamque illustribus in me beneficiis pares agere gratias non posse. At quanto magis doluissem, si animo prospexissem, quam nova, quam multa vel mortuo essem in dies magis, magisque debiturus. Ut enim quæ ab illo accepi, ipso terris erepto, debeo tibi, sic quæ a te, illi.

Proœmium ad Prælectionem de Fœtu

habitum anno CIↃ IↃCC XXXIV. *coram Viro Amplissimo* NICOLAO VENERIO *Præfecto Patav. & Proprætore.*

CUM multa, & magna sunt quæ Anatomicæ Facultati debet genus humanum; tum illud fortasse est maximum, quod sæpe fœtum, jam jam in mortua parente immoriturum, hujus ventre, uteroque, illa præmonstrante, aperto, sibi præter spem conservatum, in communem vitæ societatem acceperit. Vetustissimum, ut ego opinor, hoc Anatomes donum est, atque heroicis notum temporibus, quibus Æsculapium filium ex interemptæ Coronidis utero Apollo extraxisse ferebatur. Neque enim Medicum qui id primus præstitisset, alium esse potuisse, quam Deum, in animum inducebant: quin etiam omnes sic in lucem deinceps eductos eidem Numini consecrabant, quod & erudite, ut solebat, Virgilius his versibus significavit,

Inde Lycum ferit, exectum jam matre perempta,
Et tibi, Phœbe, sacrum, casus evadere ferri
Quod licuit parvo,

& diserte in eum locum confirmavit Servius: qui & illud addidit, *Cæsarum etiam familiam ideo sacra retinuisse Apollinis, quia qui primus de eorum familia fuit, execto matris ventre procreatus est; unde etiam Cæsar dictus est:* quanquam, quod Servius minime ignorabat, placuit aliis, & in his Sexto Pompejo Festo, non inde *Cæsares* dictos esse, sed *Cæsones*, utrolibet autem modo C. Plinio, qui duos summos Viros ea ratione servatos Romanæ Reipublicæ scripsit, *Scipionem Africanum priorem*, & *Manlium* qui Carthaginem cum exercitu *intravit*. Quod si prisci illi homines pro Deo habuerunt qui princeps viventem fœtum ex secto mortuæ parentis utero in lucem protraxit; quo tandem honore afficiendos censuissent qui extrahere vivum ex viva, & post cæsum uterum nihilominus victura, instituerunt! Factum id primum sub initium sæculi XVI. & deinceps, ut Francisci Rosseti, & Caspari Bauhini conjuncta Scripta commonstrant: & cum matri pariter, ac filio moriendum aliter fuisset; utriusque interdum, aut certe, idque sæpius, alterius vitæ ea ratione consultum est. Sic legi, Eduardum VI. Anglorum Regem ex viva parente fuisse exsectum, quem tamen non huic modo, quæ post duodecim interiit dies, sed & patri Henrico fuisse superstitem, constat. Mirum! Sed id mirum magis, tam sero humanitatis causa fuisse tentatum, quod immanitas tot ante sæculis ausa fuerat. Namque ut mittam, monstrum illud fœminæ quam Aristoteles in Ethicis memorat mulierum *gravidarum ventres rescindere*, atque inde fœtus comedere *consuevisse*; certe non incognitum Lucano fuit, Veneficas id in Thessalia factitasse quod his versibus descripsit,

Vulnere sic ventris, non qua natura vocabat,
Extrahitur partus, calidis ponendus in aris.

Quid? quod, sicuti legisse memini, ejusdem sceleris apud Eusebium accusatur Maxentius, nec minus impius Cæsar, Julianus apud Cassiodorum, & Tribunus ille Pollentianus apud Marcellinum, qui omnes scilicet, dissecto vivæ mulieris ventre, fœtuque extracto aut manes excire, aut in jecore infantis (horrendum hostiæ genus!) futura quærere, malis instigantibus geniis, conati sunt. Sed nos quantum teterrimas artes detestari, atque execrari, tantum salutares commendare, atque excolere debemus: & ea fœtuum cadavera, quæ ab his ipsis, dum prodesse hominibus niterentur, accepimus, ita rimari, & scrutari singula, ut vicissim optimas artes aut promovendo, aut certe illustrando, quantum in nobis est, adjuvemus. Quod cum sæpe alias, tum in hac præsertim de Fœtu Dissertatione dabo operam ut faciam, cui tu, Moderator Amplissime, pro tua singulari erga me, & hoc Gymnasium benignitate interesse voluisti.

HÆc habui quæ de Fœtus conformationis initio, progressu, & complemento proponerem. Quod argumentum etsi ob maximam difficultatem, & laborem, perraro in Theatris Anatomicis tractari soleat; ego tamen tuis fretus, Moderator Amplissime, auspiciis semper faustis ac felicibus, non formidavi. Pro quibus, cæterisque Benefactis in me tuis quantum debeam, non est, ut verbis explicare me posse, sperem. Hoc tamen dicam. Ego Hieronymi Venerii, Equitis, ac Templi Marcii Procuratoris, Summi domi, forisque Viri, Patrui tui eximiæ erga me cum semper, tum præsertim cum Litterarius Triumvir fuit, Benignitati, ac Munificentiæ tantum deberi a me, sentiebam, ut nemini unquam me plus esse debiturum, putarem. Attamen ex quo tu ad hanc Præfecturam integerrime, magnificeque gerendam, ex quo ad hoc Gymnasium fovendum, ornandumque, ex quo denique ad Theatrum hoc præsentia ipsa tua illustrandum venisti; utri plus debeam, non video: hoc video, utrique me quoad vivam, tantum esse debiturum, quantum alii, prope dixerim, præterea nemini.

Proœ-

Procemium ad Prælectionem de Anatomes Elementis.

CUm duæ fint Methodi quibus Doctrinarum Magiftri utuntur, Analytica, & Synthetica; illud inter omnes conftat, in Doctrinis quidem inveniendis Analyticam, in tradendis Syntheticam effe adhibendam. Hoc ufque adeo verum eft, ut vel hæc Facultas noftra, quæ, ut nomen ipfum oftendit, in refolvendo verfatur; recte tamen, ut ego animadverti, atque ordine tradi nequeat, nifi a Compofitam Methodo initium ducamus. Nam fi Partes humani corporis, ut ex fibrillis omnes conftant, ita ex fibrillis ad unum eundemque modum difpofitis omnes conftarent; non tamen antea quid Partes quæque effent, intelligi poffet, quam quid ipfæ fibrillæ fint, expofitum effet. Quanto ergo minus quid fint Partes intelligetur, cum fibrillæ haud una, fed multiplici ratione difponantur! Itaque five hanc ob caufam, five ob eam quam anno illo propofui quo primum ad Anatomen tradendam aggreffus fum, non prius de ulla humani corporis Parte, quam de Anatomicis Elementis ideft de Simplicioribus Particulis, dicendum eft, quæ videlicet nihil aliud funt, nifi fibrillæ alio, atque alio modo difpofitæ.

Procemium ad Prælectionem I. de Fœtu.

ETfi mos, atque adeo inftitutum meum poftularet, ut ab Anatomes Elementis initium ducerem; ne tamen humani Fœtus cadaver, fruftra annis fuperioribus perquifitum, hefterna autem die ne opinanti quidem oblatum, interjecto aliquot dierum fpatio forte putrefcat, ab ejufdem Fœtus anatome invitus propemodum incipio: Quanquam hoc initium ejufmodi eft, ut non modo non effe omnino præter rationem; fed quodammodo etiam optandum fuiffe videatur. Nam five Naturæ veftigia fectamur; inde laudabile eft incipere, unde & ipfa incipit: five aliarum Doctrinarum refpicimus methodum; nonnullæ, in primifque Geographia, tunc recte atque ordine traduntur, cum quæ fingula mox diligentius oftendenda funt, ea principio in exiguam tabellam contracta ante oculos ftatuuntur.

Sed cum Partium quæ ad Fœtum pertinent, aliæ fint extra Fœtum, aliæ intra Fœtum; nos qui diffectionis ordinem fequimur, dicemus primum de primis. Atque utinam prægnantis mulieris uterum, & cum hoc integra humani Fœtus involucra diffecare liceret; fic enim longe facilius & mihi effet dicere, & vobis intelligere. Sed quando eo fubfidio deftituimur; juvabit faltem Veteres illos Facultatis noftræ Parentes imitari, quos ex ipfis nominibus quæ Partibus, ad Fœtum extrinfecus attinentibus, impofuere, fatis conftat, prægnantes animantium brutarum uteros, & nominatim ovillos, diffecare confuevifle. Quod ita quidem faciemus, ut fubinde tamen moneamus, quid inter hunc ovillum, & humanum conceptum interfit. Sic neque omnino ea defiderabitis ad quorum normam cogitationes veftras conformetis, nec tamen propterea cum iis errabitis qui multa in hac præfertim Anatomes parte temere a brutis ad homines tranftulere.

Procemium ad Prælectionem I. de Offibus.

SI qui funt qui forte mirentur, me ne hoc quidem anno a communibus corporis integumentis, ipfoque abdomine, unde cæteri Diffectionum Magiftri folent, tradendæ Anatomes initium ducere; ii, quæfo, tandem aliquando fuam iftam admirationem auferant, & idoneum, fi poffunt, cadaver præbeant. At fi illud forte mirantur, me donec ejufmodi cadaveris copia fiat, non potius domi federe, quam huc ad ea quæ poffim, de Re Anatomica oftendenda venire; fane aut incredibilem eorum quæ demonftranda funt, numerum, aut anguftias temporis mihi ad docendum publice dati animadvertere non videntur. Ego vero hæc mecum affidue reputans, non modo plura, quæ in hoc quidem loco quotannis omnia demonftrare perdifficile eft, & in his Anatomica Elementa Tironibus quibus neceffaria omnino funt, fuperiori menfe in meis ædibus præmonftravi; verum infuper quo primum die huc prodire mihi more inftitutoque Majorum conceffum eft, hunc ipfum diem amittendum effe, non cenfui, ut fi minus vobis, Auditores humaniffimi, meam, quam vix mediocrem effe fentio, facultatem probare poffem, at promptiffima ad infervendum voluntate fatisfacerem. Igitur quæ Partes deeffe Anatomico nunquam poffunt, ab iis Partibus Offibus videlicet, initium capio, idque eo minus illibenter, quod hanc quoque viam tradendæ Anatomes neque utilitate, neque ratione, neque magnis potiffimum exemplis carere, video. Siquidem nonnullis inter Recentiores, plerifque autem inter Veteres Summis Anatomicis, & in his Decefforibus etiam meis Præftantiffimis, Andreæ Vefalio, Realdo Columbo, &, fi intime rem fpectes, Adriano Spigelio eadem methodus, incipiendi nimirum ab his fulcris, & fundamentis reliquarum Partium ufque adeo placuit, ut ab ipfis fuos quifque libros anatomicos fint exorfi.

Procemium ad Prælectionem I.

LOnge aliud Anatomicis, atque Pictoribus, defcribendi humani corporis initium eft. Hi enim a capite; nos autem a corporis centro incipimus, a Ventre nimirum, in quo centrum corporis eft ftatuendum. Et Galenus quidem libro fecundo de Hippocratis, & Platonis Decretis centrum corporis in umbilico agnofcendum effe, cenfebat: quod & Latinorum Doctiffimis videtur placuifle; nam Tullius Ennam urbem, quæ in centro Siciliæ eft, Siciliæ umbilicum, & Plinius lacum Reatinum, qui in centro Italiæ eft,

est, Italiæ umbilicum nominarunt. Marcus tamen Varro libro sexto de Lingua Latina centrum corporis ad pubem constituere malebat: recte, ut puto, omnes, si illos figuræ, Varronis autem asseclas gravitatis centrum spectasse, ponamus. Gravitatis enim centrum, in humano corpore experimento habito, pubem inter, & clunes ab Joanne Alphonso Borello inventum est, ut tradit Parte prima egregii Operis de Motu Animalium. Figuræ autem centrum in homine, manibus pedibusque expansis, resupino ab Joanne Riolano, ope magni circini in ipso umbilico deprehensum est. Utcunque id est; semper humani corporis centrum in ipsius Ventrem cadit, ut ex hujus finibus, & partitionibus quas a priore facie, & ab opposita exponam protinus, omnes planissime cognoscetis.

Proœmium ad Prælectionem III.

QUibus verbis Lactantius undecimum suum de Opificio Dei caput, iisdem ego hodiernam Dissertationem exordior. „ Sequitur necessario, ut „ de internis quoque visceribus dicere incipiam: qui- „ bus non pulchritudo, quia sunt abdita; sed utili- „ tas incredibilis attributa est. „ Hoc ideo exordio utor, ut siquis forte ex Tironibus novum hunc viscerum aspectum horreret; proponendæ utilitatis expectatione retineatur. Nam cibus, potusque quo primum descendant, quo in loco ex iis chylus conficiatur, qua via demum, atque ratione aut hic confectus, aut quod superest, disjungantur, & seorsum meent; nimirum hæc omnia ex ventriculi, intestinorum, & mesenterii anatome perspicue cognoscentur.

Proœmium ad Prælectionem I. A. CIↃ IↃCC XLIV.

DIogenem ferunt, cum inhumatum se projici juberet, Amici autem id eo se facturos negarent, ne ab avibus, ferisve laceraretur; at vos hunc baculum propter me ponite, dixisse, quo illas abigam, & cum illi at qui poteris? neque enim senties, tum ipsum, quid igitur mihi earum laniatus oberit, nihil sentienti? Mihi vero etsi Diogenis propositum non durius modo, ut M. Tullio hæc referenti visum est, sed etiam inhumanum; jure tamen derisus Amicorum timor videtur. Atque utinam metus ejuscemodi e vulgi animis evelli posset; ne inepte adeo vel nobis obstaret divinam humani corporis fabricationem ostensuris, nec cogeret in his tantis angustiis temporis ob idonei cadaveris defectum, illius Partem initio proponere præcipuam quidem ex octo illis, in quas cum de Ossibus universis in Nosocomio ageremus, non ita pridem divisimus; sed unam dumtaxat Partem, eamque, si daretur optio, in alium locum rejiciendam: Quanquam dabo operam, quantum potero, ne ordinis hæc necessaria mutatio Doctrinæ officiat, atque ideo hodierno die eadem unde, cum licet, incipere solitus sum, vel in capite demonstrabo communia totius corporis integumenta. Quæ meo quidem judicio omnino sunt duo, Cutis, & Membrana Adiposa. Nam quod Celeberrimus objecit Amicus, ne Cuticulam rejiciamus; id qua ratione dissolvatur, alias a me vobis ostensum est.

Proœmium ad Prælectionem de Cerebro A. eodem.

DIu multumque olim inter Philosophos est disputatum, quamnam potissimum corporis partem mens incoleret. Nam Xenocrates, Platonis discipulus, per totum corpus sparsam discurrere, contendebat. Chrysippus autem in Corde habitare, censebat. Alii vero malebant in Cerebro, Platonem sequentes. Hæc tamen disputatio non ita demum abstrusa, ac difficilis erat, ut si non verum, at veri certe similitudinem, siquis paulo acrius attenderet, huic attingere non liceret. Itaque Lactantius Firmianus cum eorum qui pro Cerebro stabant, rationes expendisset, eamque potissimum „ quod sensus omnis, idest „ audiendi, & videndi & odorandi minima membra „ in capite sint locata, eorumque omnium viæ non „ ad pectus, sed ad cerebrum ferant; hi, inquit, „ aut non multum, aut fortasse non errant. „ At longe difficilior est his temporibus inter Anatomicos alia hac de re disputatio. Cum enim Cerebrum potissimum esse animæ locum, non negent; in quanam præsertim Cerebri particula is videatur statuendus, disquirunt. Et mihi quidem, non uni tamen, nec primo, in ea præ cæteris parte videtur posse statui quam appellant Corpus Callosum. Huic conjecturæ (neque enim; ut Lactantii ejusdem verbis utar; rem „ sic esse affirmo, quod est insipientis in re dubia fa- „ cere „) huic, inquam, conjecturæ quantum tribuendum sit, existimare omnes poteritis, si quæ de Cerebro, de Medulla, de Nervis continuo ostendam, diligenter, ut vestræ est consuetudinis, attendatis.

Proœmium ad Prælectionem de Lingua &c. A. eodem.

GUstandi facultatem multi, inprimisque ex Veteribus, aliis ac Linguæ, Partibus, & nominatim Palato tribuerunt. Hinc illud Horatii,

Fervida quod subtile exsurdant vina palatum.

Hinc illud Ovidii,

Sic nova Dulichio lotos gustata palato.

Hinc alia & Tullii, & aliorum, quæ non vacat referre. Sed contra is, cujus sæpe verbis hoc anno utor, Lactantius. „ Quod attinet, inquit, ad sapo- „ rem capiendum, fallitur quisquis hunc sensum pa- „ lato inesse, arbitratur. Lingua est enim qua sapo- „ res sentiuntur, nec tamen tota. „ Haud sane potuit melius. Nam facili, at certo constat experimento, frustra sal ipsum non modo palato, verum etiam inferiori linguæ faciei affricari; quod hujus superiori faciei impositum, dummodo non sicca sit, continuo sentitur. Erit igitur nobis in hac tantum linguæ facie gustus organum inquirendum; si prius tamen, ut soliti sumus, & par est, docuerimus &c.

Procœmium ad Prælectionem I.

CUm multæ, & magnæ hominibus ex Re Anatomica utilitates existunt; tum nulla præstantior, quam quod esse Deum, ejusque providentiam, confirmat. Sensit id olim ille in primis qui sæpius locos graves ex Philosophia egregie tractavit M. Tullius. Itaque in altero eorum voluminum quæ inscripta sunt de Natura Deorum, Quinctum Lucilium induxit satis multa verba facientem de ea quæ tum nota erat, humani corporis fabricatione, quo sic *facilius*, ut ait, *intelligeretur, a Diis immortalibus hominibus esse provisum*. Idemque senserunt alii alia ætate, sed hac nostra præsertim Eruditissimi Viri, qui ut longius provectam Anatomen invenerunt, sic multo & plura, & mirabiliora indidem sumpserunt, per quæ apud suos quisque cives male natas in quorundam intimis mentibus de Deo immortali, deque ejus providentia dubitationes evellerent. Cujusmodi medicinæ etsi nulla, ut opinor, apud nostram, pluresque Nationes alias necessitas est; vos tamen juvabit, optimi Juvenes, Anatomes cognitionem quasi antidotum præcepisse, quo mature vestros istos religiosos animos adversus externa infandarum opinionum venena magis magisque firmetis.

Principio, eximium opus humani corporis quibusdam quasi velis obtectum est. Quæ continuo sic detrahentur, ut singulorum natura, atque utilitas ostendatur, &c.

Procœmium ad Prælectionem I.

SIqui forte adsunt qui ignorent, quot ab Summo Opifice Deo intra humanum corpus abdita sint, aut quam mirifica structura, & quam multiplici usu præstantia; ii nunc ista ipsa quæ extrinsecus circumposuit, integumenta, eorumque fabricationem, & causas attendant: facile conjicient, quot, & quanta expectare in interioribus illis debeant, cum horum quæ extima sunt, admirabilem construtionem, & prope innumeras utilitates cognoverint. Hæc autem sunt &c.

Procœmium ad Prælectionem I.

SI quam frequenter Hippocratis doctrinam, & facta laudamus; tam diligenter utraque scrutari, imitarique vellemus; profecto in Re Medica ut nihil Studiis Anatomicis antehabendum agnosceremus, sic nullam horum partem esse negligendam, confiteremur. Nunc etsi Hippocrates in eo libro qui inscribitur de locis in homine, diserte docuit, *naturam corporis* esse *principium sermonis in arte Medica*; fuerunt tamen qui scriberent, non ad structuram, sed ad temperaturam corporis id attinere; non mehercule scripturi, si vel ea solum attendissent quæ continuo subjecit Hippocrates. *Natura corporis*, inquit, *principium sermonis in arte Medica, primum perforata est qua parte audimus. ---- Quidquid autem per membranam in cerebrum pervenerit, id liquido & clare auditur. ---- In naribus mollis laxitas, velut spongia. ---- In oculos venulæ tenues -- ex cerebro per ambientem membranam feruntur. ---- Membranæ autem tres sunt quæ oculos custodiunt. Superna quidem crassior, media tenuior, tertia tenuis*. Nolite expectare ut referam cætera quæ de cerebri meningibus, quæ de venis in omne corpus pertinentibus, quæ de tendinibus, quæ de ossibus, quæ de articulis perpetua oratione persequitur. Satis ea sunt quæ retuli, ut intelligatis, structuram corporis, Hippocrate auctore, esse principium sermonis in arte Medica.

Verum, credo, in eo uno loco, & ea dumtaxat quæ indicavi, ex universa Re Anatomica nobis commendavit Hippocrates! Ipse vero in libris de genitura, de natura pueri, de carnibus, de octimestri partu, de natura ossium vel multo plura de Anatome tradidit, quam eæ inscriptiones polliceantur. Atque ut libros alios sciens prætereaam; quid egit in libro de corde, quid in libello de corporum resectione, nisi ut Anatomen sæpe etiam diligentius, quam iis temporibus sperandum videbatur, doceret? Quin etiam scripsit librum de glandulis, ut mirari non oporteat, cur duo summi nostra memoria Medici, verique ejus imitatores Malpighius, & Boerhaavius *spongiosam*, quam ipse tradiderat, glandularum *naturam* suis illustrare opusculis, & confirmare perrexerint. Quod si Bellinus, vel potius Falloppius noster, & Eustachius, magni & ipsi Medici, glandiformes in renibus papillas proposuerunt, nempe sunt Hippocratem secuti, qui *habere etiam renes glandulas*, scripserat. Nec vero is qui iterum, ac sæpius mihi merito est laudandus, Malpighius, cum aut glandulosam cerebri, aut vesiculosam pulmonis, aut denique fibrosam lienis & cellulosam structuram ostendit, sua potius, quam Hippocratis, inventa vulgavit. Hic enim cerebrum inter *alias glandulas* retulerat, pulmonem *antrosum*, & *veluti spumam* esse, dixerat, lienem vero esse *fibrosum*, & *spongiformem*, affirmaverat: & nisi in subtilissimis dissectionibus fuisset versatus; nunquam certe tanta asseveratione id quod verum esse in Elementorum Anatomes explicatione ostendimus, docere potuisset, *minimam corporis partem omnia habere quæcunque & maxima*. Quid? si nunc de ovo incubato, si de comparata reliqua avium, atque etiam quadrupedum confectione, si de ipsa plantarum anatome eadem olim inchoasse Hippocratem demonstrem quæ denique absolvit Malpighius. Sed nimirum temperabo orationi meæ; quippe cui nihil aliud in præsentia propositum est, nisi ut appareat, nullam iis qui Hippocratis exemplum sequuntur, Anatomes humani corporis partem esse prætermittendam, totque illos, tantosque Medicos, qui nihil in ea sibi negligendum putarunt, aut cum Hippocrate insimulandos, aut cum Hippocrate esse laudandos.

In quorum ego, ut soleo, vestigiis insistens, Anatomicam Doctrinam, quod Superi bene vertant, tradere aggredior. Principio humanum corpus divido in partes octo, caput, collum, thoracem, ventrem, artusque superiores, & inferiores. Nec me moratur plerorumque consuetudo, collum in divisione corporis non ponentium, sed capiti, aut thoraci tribuentium. Satis enim mihi est vetustissimos sequi Anatomicos, & in his Hippocratem, & hunc imitatum Aristotelem,

lem, qui collum, ut ego, a capite, & thorace diviserunt. Enumeratæ autem Partes cum alia singulæ peculiaria habeant, alia universæ communia; ego peculiaria in hac quidem prima schola non attingam; communia expediam. Communia sunt præter ea quæ paulo ante commemorabam, Anatomes Elementa, vobis in Nosocomio præmonstrata, ista corporis totius involucra, Cutis, & Membrana Adiposa. Cutis ipsa quoque *membrana* est, auctore Hippocrate libro de Carnibus. Facta autem est ad hunc modum &c.

Proœmium ad Prælectionem I.

Partes ex quibus constructa sunt animantium corpora, aut vivas, aut mortuas Anatomici dissecamus; mortuas autem vel morbo vitiatas, vel secundum naturam se habentes. Vivas incidimus, cum in canibus lymphæ, & chyli vias ostendimus; aut cum, secto nervo, illico perire in membris quæ adibat, movendi, ac sentiendi facultatem, demonstramus, aut alia agimus ejuscemodi: Mortuas autem, & morbis vitiatas, ut cum in Nosocomio hoc ipso mense viri, fortissima apoplexia confecti, cerebrum vi effusi, ut conjeceramus, sanguinis dilaceratum patefecimus: Denique & secundum naturam se habentes: quod cum ibi in partibus quibusdam fecimus corporis humani, tum hic faciemus in omnibus. Primi illius Anatomes generis utilitas est usus, actionesque Partium, & quod consequitur, symptomatum in ægrotantibus significationes deprehendere. Alterius morborum loca, causasque ipsos continentes. Tertii hujus non solum vitæ, & sanitatis sedes ex mirifico Sapientissimi Conditoris opificio cognoscere; verum insuper doctrinam haurire, sine qua duo illa superiora Anatomes genera non possunt institui: quis enim usum, & actionem quærat earum quas ignoret, Partium? aut quis vitiatas esse, intelligat, qui ut secundum naturam sint, non didicerit? Quamobrem si utilia sunt duo illa priora genera, quæ certe sunt perutilia; utilissimum hoc tertium erit, quo non prævio, nulla eorum esse possit utilitas. Quo magis omnes decet, eos autem qui Medicis studiis se addixerunt, oportet attente ac diligenter quæ ad hoc attinent genus, accipere. Id quo facilius fieri a vobis possit, optimi, mihique carissimi Adolescentes; polliceor, me ordine omnia traditurum, & ex nimio, ut sunt apud quosdam, numero ad quam pauciora potero, contracturum. Itaque communia ipsa, a quibus continuo incipiendum est, universi corporis Integumenta cum haud pauci dissectionum Magistri quatuor esse, docuerint, nonnulli etiam quinque; ipse primo loco duo, haud amplius, esse ostendam: tum de Cute dicam: postremo de Membrana Adiposa.

Proœmium ad Prælectionem I.

Etsi ea quam tradere aggredior, Doctrina Partium humani corporis nullam afferret utilitatem, nisi ut morborum sedes peculiares cognosceremus; esset tamen a vobis in primis, optimi Juvenes, qui Chirurgicis, Medicis, Physicis studiis operam datis, maximopere expetenda. Nec vero absterrere vos debet ingens noscendarum Partium numerus. Namque ut hæ quamplurimæ sint; non plures denique, imo pauciores sunt, quam ipsi morbi; neque enim ulla unius, sed unaquæque complurium morborum est sedes. Quod si res etiam contra se haberet, Partiumque numerus vel stellarum quæ distincte hactenus cognitæ sunt, numerum adæquaret; num propterea minus alacri animo vos esse deceret in iis addiscendis quæ intra vos sunt, quam Astronomiæ studiosi in iis quæ longe adeo sunt disjuncta? Illi vero comprehensas animo ac memoria habent stellas; ut alias quæ post Flamsteedii Catalogum sunt animadversæ, omittamus; minimum ter mille, nullo alio subsidio adjuti, quam ordinis. Eorum enim Magistri omnem illum qui initio absterrere poterat, stellarum numerum in errantes, & cælo infixas diviserunt, tum has in quinquaginta quas vocant, constellationes tribuerunt, denique constellationes ipsas distinxerunt in partes, quarum singulis plures sive primæ, sive alterius magnitudinis stellas certa lege ac distributione assignarunt, tantum difficultatis detrahentes, quantum ordinis addiderunt. Quos si ego partiendo, ordinandoque imitabor; non dubito, quin vos quoque pari in multo minori rerum copia adjumento instructi, illorum auditores facile percipiendo, & fideliter retinendo æmulemini. Igitur, quod bene vertat, primum omnium humanum corpus divido in partes octo; &c.

Proœmium ad I. Prælectionem.

Facultatem tradere aggredior, evidentia, utilitate, dignitate ipsa præstantem. Nihil enim docet quod non oculis subjiciatur, quod non plurimum juvet sive ad philosophandum, sive ad medendum, quod denique non Divini operis pars sit longe elegantissimi, atque absolutissimi, humani corporis. Hoc Sapientissimus ille Fabricator, vel in ipsa extima superficie continuo agnoscendus, involucris omne circumtexit iis, unde mihi protinus incipiendum est. Quæ vos singulari attentione, atque adeo summa admiratione esse digna, ob hanc etiam causam censebitis, quod cum homini non tegumentum modo præbeant, sed commoda afferant insuper re magna, genere varia, numero multiplicia; duo tamen, ut ostendam, haud amplius, sunt, Cutis, & Membrana Adiposa.

Proœmium ad I. Prælectionem.

ETsi vulgo ab indoctis, utinam ne ab nonnullis quoque Doctis, nihil requiri aliud video ad Anatomen perficiendam, nisi ut quæcunque in humano corpore adhuc latent, ea tandem omnia retegantur, in lucemque proferantur; tamen longe alia mihi sententia est cogitanti, haud melius de hac Facultate esse meritos qui vera, & necessaria addiderunt, quam qui falsa, & supervacanea detraxerunt. Namque ut ad eam accedat quam optamus omnes, & quærimus, absolutionem perfectionemque; scilicet ad verum accedat oportet; ad verum autem perinde accedit; sive aliquis adjiciat vera, seu demat falsa: quorum ut alterum sæpenumero felicitatis est, alterum sagacitatis, sic utrumque singularis etiam industriæ est, ac diligentiæ. Sed nos rerum Inventores suis quemque laudibus postea ornabimus. Nunc utrosque, sed eos primum qui a vero aliena, aut certe supervacua rejecerunt, in istis ipsis, unde initium nobis tradendæ Anatomes ducendum est, communibus revera totius corporis integumentis sequamur. Hæc &c.

DE ANATOMICIS EUSTACHII TABULIS

AD ILLUSTRISSIMUM, ET CELEBERRIMUM VIRUM

D. JO. MARIAM LANCISIUM

Intimum Cubicularium, & Archiatrum Pontificium

JO. BAPTISTÆ MORGAGNI

EPISTOLA.

VEL triginta octo Tabularum conspectu, quas ab Eustachio olim promissas, nunc vero post multorum irritas perquisitiones, CLEMENTIS XI. Pontif. Max. Beneficio a tua solertia demum repertas, ad me (quæ tua est humanitas) mittis, vel quod eas tuis auctas, ornatasque Adnotationibus exituras esse, scribis in Bibliothecæ, quam selectissimorum voluminum copia in publicum commodum instruxisti, imminente sub proximas Kalendas dedicatione, magno me, Doctissime Lancisi, gaudio, & incredibili quadam voluptate perfundis. Quod autem addis, cupere Te vehementer, ut quæ in his Tabulis propria Eustachii, & peculiaria (sint licet ab aliis post ipsum prodita) extare cognovero, de his omnibus Te diligenter, nullaque interposita mora certiorem faciam, utrum difficilius sit negare, an efficere, multum dubito. Nam & negare ei, quem plurimum colam, cuique me obstrictissimum esse, confitear, ea præsertim cupienti, quæ, sicuti ad Historiæ Anatomes ex hisce Tabulis illustrationem, ita ad beneficii celebrationem pertineant, per se collati in publicum ab eo Principe, cujus non modo geminæ, amplissimæque potestati, sed & summæ erga me, meosque omnes beneficentiæ longe plus debeam, quam hominem homini debere fas sit, durum id mihi, & quod nequaquam possim, videtur: & id suscipere in his temporis angustiis, atque in his tot, & domi urgentibus, & in publico impendentibus occupationibus, quod intra justum tempus, & otio affluens pro dignitate præstare non possem, & præterea quæ hujus, aut illius Anatomici inventa creduntur, ea ad Eustachium referre aggredi, hoc vero perdifficile esse sentio, eique maxime, qui, cum non possit prodesse omnibus, neminem saltem velit offendere, & qui, ut jamdiu nosti, haud mediocriter vereatur

Laudes Egregii Principis, & tuas
Culpa deterere ingeni.

Quoniam tamen sapienti cuique homini pulchrum potius, atque optandum videri debet, eadem quæ Eustachius, sublata omni plagii suspicione, observasse, ac cum tanto Anatomico divisam inventionis gloriam habere; & quoniam vestrum, Lancisi ornatissime, beneficium, si, qui digne possunt, his solis celebrare liceat, timendum est, ne, quod ab omnibus laudandum esset, id nullum habeat laudatorem; idcirco statim, ut jubes, morem gero, non omnia, quæ alias possem, sed præcipua eorum, quæ hasce Tabulas inspicienti in mentem nunc veniunt, ad Te scribens, nullam aliam habitura gratiam, nisi celeritatis.

Sed antequam incipio, quo tempore, & in quem potissimum finem hæ fuerint Tabulæ æri incisæ, constituere necesse est. Hæc enim duo non modo ad eas intelligendas, verum etiam ad ea, quæ in ipsis peculiaria Eustachii sunt (sicut Tu cupis) dignoscenda plurimum adjuvant. Igitur quicunque sunt in ejus Opusculorum lectione versati, ii certe non ignorant, id sibi Eustachium in omni sive hominum, sive brutorum dissectione præ cæteris proposuisse, ut ostenderet, magis in Galeni Accusatores, quam in Galenum ipsum reprehensionem cadere, eo maxime tempore pervulgatam, quod non hominis, sed brutorum anatomicam descriptionem tradidisset. Nimirum tunc omnium manibus terebantur Andreæ Vesalii de humani Corporis fabrica libri, accusationem illam tertio quoque verbo non sine acrimonia ingeminantes; & in iis propositæ & descriptiones, & Tabulæ, ut eleganter traditæ, & affabre delineatæ, sic passim diligenter quoque, & fideliter ad humani corporis normam exactæ judicabantur. Etsi vero post annos circiter viginti, ex quo Vesalii Tabulæ prodire cœperunt, extitit Romæ Realdus Columbus, qui nonnullos in eo ipso, quod memoravimus, genere Vesalii errores in suis libris de Re Anatomica reprehendit, & paulo post Gabriel Falloppius, Gymnasii hujus nostri decus, & lumen, edito aureolo Observationum Anatomicarum libello multo plura Vesalii errata deprehendit; ab neutro tamen eorum ullæ Tabulæ editæ sunt, quæ pro fallacibus illius Tabulis sufficerentur. Quæ cum ita sint, quæcunque in Vesalii Tabulis, aut desiderata, aut perperam efficta, in his Eustachii Tabulis addita, & emendata inveniemus, primæ horum omnium delineationis honorem esse ad Eustachium referendum, neminem puto negaturum, ut qui duobus post editas Falloppii Observationes annis, atque adeo ante novas cujusque Tabulas testatus est in Opusculorum Anatomicorum Præfatione, has suas editioni paratas habere.

An vero, ut delineationis, sic quoque inventionis eorum omnium primam liceat Eustachio gloriam adjudicare, diligentius est inquirendum. Non enim propterea quia duobus, ut dictum est, annis post vulgatum egregium illum a Falloppio libellum testatus sit, se suas Tabulas absolvisse, continuo credendum est, non absolvisse multo antea & illas, & Anatomica Scripta, sive edita, sive adhuc desiderata. Nam quo anno Falloppius Observationes edidit, eodem Pinus ad librum de Renibus Adnotationes colligebat, & scripsisse Eustachium *non modo de Renibus, verum etiam de cæteris aliis humani Corporis partibus* asserebat, ut in ejus ad lectorem Epistola, & initio statim Adnotationum habemus. Præterea examen Ossium, eique adnexum de motu Capitis Opusculum, eo tempore fuisse perscripta, quo necdum Falloppii Observationes videre Eustachius potuisset, ex adscripto die facile colligitur. Sed quoniam Epistolam de Auditus Organis post Falloppii Observationes scriptam esse, non modo ex adscripto item die, verum quoque ex non uno ejus loco, de Stapede videlicet, ac de Cochlea, satis constat; in libello autem de Dentibus (ut modo cap. 32. de Renibus prætermittam) attestante etiam Pino in Adnotationibus, Falloppii sententiæ nec semel, nec obscure impugnantur, & præterea Falloppius in Præfatione ad Observationes, has ante annos quatuor a se scriptas ad Petrum Mannam, testatur; his de caussis unice ad annum, quo Tabulæ sunt æri incisæ, inquirendum veniamus; nam & de his potissimum quærimus, & si constabit, has ante scriptas a Falloppio Observationes fuisse paratas, plerorumque etiam, quæ & Scriptis, & Tabulis communia sunt, inventorum gloria Eustachio asseretur.

Itaque mitto quod in Præfatione ad Opuscula hic affirmat, *sex, & quadraginta Tabulas æreas multo prius se editurum fuisse*, nisi ab ætate, valetudine, & fortunarum imbecillitate fuisset prohibitus. Mitto etiam, quod in Præfatione ad suas in Erotianum Adnotationes, & ad Libellum de Multitudine scribit, se suas *Observationes, & inventiones Anatomicas jam pridem ære incidendas mandavisse*; edere autem supersedere, quia nonnullos (idest Vesalium, ut liquet ex iis, quæ sequuntur) Opusculis *a se anno proximo superiore publicatis* vehementer audiverit commotos fuisse, ideoque se aliquandiu expectare, donec ipsi, si quid velint, rescribant, ne novas subinde appendices suis scriptis adjungat. Neque locum afferam ex Epistola de Auditus Organis, ubi de Stapedis inventore disserens, se, inquit, neque edoctum, neque monitum ab aliquo, *multo antequam ipsi scribant*, id officulum novisse, Romæque non paucis ostendisse, *atque in æs incidendum curasse*. Qui autem id scripserat, ex collatis utriusque locis apparet, Falloppium fuisse in Observationibus, ubi negat, anno 1548. fuisse Romæ quemquam, qui Stapedis notitiam haberet. Igitur *multo ante* hunc annum altera saltem Tabularum, in quibus hoc Officulum ostenditur, fuisse videtur incisa. Locum potius afferam, in quo & de Tabulis nuper inventis, & de his quidem universe Eustachius ita loquatur, ut annum simul, quem quærimus, diserte prodat: Is, quantum modo memini, unicus extat in in libro de Renibus cap. 16. *Hujusmodi*, inquit, *dispensatio, unioque venarum* (nempe venæ sine pari cum emulgente altera, aut cum proxima aliqua vena) *qua ratione, quotve modis a me sit observata, Tabulæ huic tractationi annexæ* (idest octo, quas tunc edidit) *apertissime ostendent; & nisi fallor, non secus eas inspicienti ante oculos ponent, ac si dissectioni nostræ interesset: in qua harum venarum consensum ita consuevi ostendere: quippe qui multis ante annis perspectus mihi sit, & cognitus, quemadmodum nostræ Anatomicæ Tabulæ* (idest hæ, quæ sunt nunc inventæ, & in his XXVI., & XXVII., nam si easdem illas, de quibus modo dixerat, innuisset, non nostræ Anatomicæ, sed eædem Tabulæ dixisset; hæ igitur) *anno salutis millesimo quingentesimo quinquagesimo secundo ære incisæ patefaciunt: ut dicere audeam, non minus memet mihi in ea, quam præsentibus, spectantibusque omnibus satisfacere.* Esse autem has nuper inventas Tabulas multo ante illas octo æri incisas, petito ex XIII. Tabula argumento infra confirmabo. Si ergo anno 1552. hæ Tabulæ fuerunt incisæ, prima laus Eustachio deferri potest non tantum delineationis, sed & inventionis eorum omnium, quæ in Vesalii supplementum, vel emendationem, ut in his Tabulis, ita in Falloppii Observationibus, immo & in Columbi libris, ad eundem modum occurrunt; ut quæ Opera aliquot annis post illas Tabulas perfecta sunt, illæ quidem annis post quinque, hi vero ut minimum tribus, ut ex Columbi ad Paulum IV. Pont. Max. Epistola colligo.

Quod si aliquis ex Falloppii Præfatione argumentum capiat, nonnulla ejusdem inventa, ut ad quamplurimos, sic & ad Eustachium potuisse multo ante illius Observationum editionem permanare; ego quoque ex Eustachii Opusculo de vena sine pari Antigram. XI. argumentum vicissim capiam, nonnulla hujus inventa perferri ad Falloppium potuisse, per eorum videlicet sermones, aut scripta, quibus, ut Eustachius inquit, *studium erat aliorum inventa pro suis edere . . . . exploratoribus* (apud hunc) *etiam stipendio conductis*: ad quem locum recte intelligendum, haud scio, an juvet illud Antigramma conferre cum his, quæ in Falloppii Observationibus, & in harum Examine a Vesalio edito, occasione Venæ sine pari narrantur; illud quidem scio, hunc Vesalii locum Fabricio ab Aquapendente e memoria excidisse, cum in Opusculo de Venarum Ostiolis *mirari se*, scripsit, *quomodo hæc ad suam usque ætatem tam priscos, quam recentiores Anatomicos adeo latuissent, ut non solum nulla prorsus mentio de ipsis facta esset, sed neque aliquis prius hæc vidisset, quam* A. D. 1574. Sed hæc obiter. Ad Eustachium nostrum redeamus: cujus, ut vides, Lancisi Ornatissime, ego gloriæ plurimum faveo; sic tamen faveo, ut multa pro Falloppio nostro reponi posse, non diffitear; primum quod, cum nemo negare possit, ejus observationes anno 1561. prodiisse, num Eustachii Tabulis ante hoc tempus summa imposita fuerit manus, illi ipsi possunt in dubitationem vocare, quibus mecum illi credere placeat, A. 1552. easdem incisas fuisse; deinde quod ex Epistola Eustachii de Auditus Organis proclive sit conjicere, quod ab eo de Cochlea, & de Canalibus Semicircularibus in II. Figura XLV. Tabulæ pictum est, id post lectas Falloppii Observationes eidem Tabulæ, qua locus vacabat, adjectum esse. Verum cætera mittamus, & tandem aliquando ad has Tabulas inspiciendas veniamus.

Quarum tres priores quoniam si quid habent, in quo moremur, id infra opportunius commemorabimus, idcirco has interim seponentes, ad XII. statim pergamus. In qua cæteris Figuris prætermissis, iisque præsertim (ut semper) quæ in octo Tabulis vulgatis occurrunt, III. potissimum, atque VII. contemplemur. Igitur in III. & vesiculas seminales, & deferentium vasorum cum iisdem conjunctionem, & duos seminis in capite, ut vocant, gallinaceo meatus, omnia perspicue quidem, atque eleganter picta conspicimus, quæ sane frustra in Vesalii Tabulis perquiruntur, ut qui has vesiculas primum vidit in Falloppii Observationibus descriptas. Cæterum ad vesicularum sedem ostendendam ab anteriore quidem parte undecimam XI. Tabulæ Figuram, a postica autem VII. hujus Tabulæ Eustachius instituit. In qua præterea Figura eas vesicæ fibras monstrare voluit, quas cap. 19. de Renibus *conspicuas, crassas, ac fere carneas*, dixit, *quæque adeo variæ quoquoversum distribuuntur, ut intuentibus multarum tunicarum speciem habere videantur*. Sed & in Tabulæ X. Figura I. exteriore pariter sublata ventriculi tunica, ita ejus circulares fibras ostenderat, ut Willisii industriam in Tabula III. ventriculi concinnanda præverterit.

In Tabula vero proxima XIII. illud primum dissimulare non possum, vasis urinarii intra renem dexterum ramificationem tum dimensionibus, tum figura non ita ad verum accedere, ut quæ in pervulgata Tab. V. delineatur: ex quo nimirum in ea opinione confirmor, longe prius has Tabulas esse incisas, quam octo vulgatas: quarum si ejusdem V. Tabulæ Figura I. idem ostendi credis, quod XI. Tabulæ Figura X., hanc quoque multo rudiorem, atque ideo priorem esse confiteberis. Cæterum & his ramificationibus, sive, ut alii vocant, pelvis tubulis, & renum canaliculis, & horum in papillas iis tubulis exceptas unione fuisse ab Eustachio & Bellinum, & Malpighium occupatos, non est opus hic memorare. Illud potius addam: hæc

eadem,

eadem, quæ Euſtachius, Falloppium quoque in Obſervationibus attigiſſe. Clitoridem vero, & ejus crura, atque muſculos, quæ ſimiliter Falloppius in eodem libro deſcripſit, primum certe delineata, & in hac XIII. Tabula, & in ſequenti conſpicimus. Sed quod ad ligamenta uteri rotunda attinet, quæ Veſalius muſculos, Falloppius autem proceſſus nerveos eſſe docuerunt; Noſter in hac Tabula non modo ab utroque diſſidet, ſed Swammerdamii nihil fere aliud, niſi minutiſſimas arteriolas, & venulas illa eſſe tradentis, & Figuram, & explicationem prævenit, addens præterea ex cruralibus nonnullos ramuſculos, ut & in ſequentis Tabulæ Figura I. ad quam priuſquam tranſeo, in hac XIII. illud denique obſervandum judico: vel ſpermaticorum, & hypogaſtricorum vaſorum ad latera cervicis uteri unionem minime Noſtrum latuiſſe.

In Tabulæ XIV. Figura I. nequaquam partium exiguitas Euſtachium prohibuit, quin ſe illud quoque ſcire ſatis oſtenderet, ab ani ſphinctere fibras per cunni latera deduci verſus hujus ſummam partem, atque clitoridem. In Figuris autem III., & IV. cum ipſius caveæ uteri longe accuratior figura obſervanda eſt, quam ea, immo & conſequentia tempora propemodum ferrent; tum vero in primis manifeſtum Tubæ Falloppianæ in uterum tranſitum ſpectare oportet. Figuræ autem ad fœtum, & ejus involucra pertinentes, collatis homine, & brutis, Veſalii in his rebus lapſum evidenter coarguunt.

Verum his, aliiſque prætermiſſis, recta ad Tabulas XVII., & XVIII. veniamus. Et primum in illius Figura II. præter medullaris ſubſtantiæ per cerebellum in arboris, & ramorum modum diſpoſitionem, juvat obſervare duo ſaltem genera proceſſuum cum cerebello commiſſorum, nempe & eos inferiores, ex quibus Varolius poſtea a ſe primum, ut credebat, animadverſis, ſpinalem medullam ex parte componi, monſtravit, quod ex hac Tabula non latuiſſe Euſtachium, conſtat; & eos ſuperiores, qui a Teſtibus in cerebellum, ut Williſio videtur, protenduntur. Ad horum initium origo Patheticorum nervorum, de qua a Veſalio ignorata Falloppius quoque in Obſervationibus locutus eſt, hic evidenter conſpicitur. Eam noſter in examine oſſium, antequam Falloppium legere potuiſſet, jam ſcripto, Fabio Amicio indicare voluerat, dum inter eorum commemorationem, quæ ut admirabilia ipſi oſtenderat, *excitare*, inquit, *te nervi etiam debebant, nam ut mittam nunc illos, qui prope cerebri nates oriuntur* (nempe hos, quos hic delineat, Patheticos) *& alios, qui juxta ſpinam procedunt, ac tres quoque propagines ſexti jugi nervorum cerebri a medulla ſpinali principium ſumentes* (quos porro eſſe in ſequenti Tabula delineatos, mox oſtendam) *nonne ſoluto, &c.* Denique in hac eadem II. Figura operæ pretium eſt obſervare, medullam ſpinalem, non ut a Veſalio, ſemper magis, atque magis quo magis a calvaria recedit, attenuatam proponi, ſed ibi craſſiorem, atque pleniorem, unde magni artuum oriuntur nervi: quod item a Falloppio animadverſum, & ante hunc in Caroli Stephani libris pictum, nunc paſſim in accuratiorum Recentiorum figuris ſpectatur. Figuram vero IV. dum inſpicimus, proderit ante oculos habere Anatomiæ Cerebri Clar. Ridley cap. 7., in quo plexum choroidem tradit *ab utroque latere eſſe duplicem, quod hactenus a nemine fuerat obſervatum*; ponit ſcilicet (ut hic Euſtachius, qui hæc ad poſteriora reflexa pingit) alteram plexus partem a latere, alteram autem in medio inſtar latæ expanſionis nates, & teſtes, & glandulam pinealem obvolventem. Quod autem Ridleyus in eodem cap. præter venas a Williſio deſcriptas, duas ſemper ſe dicit reperiſſe *anterioribus* ejuſdem plexus extremitatibus occurrentes, fortaſſe id eſt, quod in III. hujus Tabulæ Figura monſtratur. Figuram vero VI. Tabulæ XVII. ſi videre homines potuiſſent, cum Varolius ſuum de circumductione, ſeu reflexione Opticorum nervorum, & vera eorundem origine inventum propoſuit, non id ad Fabricium ab Aquapendente pertinere, odioſe contendiſſent, ſed Euſtachio deberi evidenter oſtendiſſent.

Quid porro, Lanciſi Doctiſſime, de Tabulæ XVIII. Figuris omnibus dicemus, in quibus nihil fere eſt, quod non noſtra hæc potius, quam Euſtachii deceat tempora? Diligentiam ſane, qua ſunt paratæ, accuratiſſimam vel minimæ res teſtantur, & in his duæ illæ, ut Williſius appellat, candicantes glandulæ pone infundibulum conſtitutæ, quæ in nulla harum quinque Figurarum deſiderantur. In I. autem, & III. Figura (ut ſingulas conſideremus) occurrunt illæ, quas ſupra Euſtachium vocaſſe diximus *tres propagines ſexti jugi nervorum cerebri a medulla ſpinali principium ſumentes*, nos vero juxta communes his temporibus appellationes, quas in hac Epiſtola retinemus, radices vocamus nervi Spinalis ad par vagum acceſſorii: quem ante Williſium *jampridem* (inquit Ridleyus cap. 16.) obſervaverat, imo delineaverat, atque deſcripſerat Vidus Vidius. Cæterum ex his Euſtachii Figuris & cui debeatur, & Vieuſſenium in prima ejus origine deſcribenda magis, quam Williſium, aut Ridleyum, ad Euſtachii obſervationes accedere, facile colligitur: quis autem ad verum magis accedat, hic quidem non judico. Ut vero mittam de nervorum, & in primis quinti paris ramificationibus, quæ in hac Tabula proponuntur, dicere; facere tamen non poſſum, ut in I. Figura prætermittam non modo portionem duram paris Auditorii a Veſalio ignoratam, ſed & hujus primum poſt inflexionem, quam in Aquæ ductu ſubit, cum chorda tympani a pari quinto proveniente unionem, & demum cum hoc eodem pari conjunctionem (de qua alii aliter) delineari, de quibus pleriſque rebus ut noſter in Epiſtola de Auditus Organis verba fecerat; ſic quod ſpeciatim ad memoratæ chordæ originem, & finem attinet, multo quam Falloppius, diligentius propoſuerat. Nunc miſſis cæteris, in Figuræ II. conſideratione moremur, & in ea nervos vulgo intercoſtales dictos inſpiciamus, qui neſcio an ſint illi, qui, ut ſupra dictum eſt, *juxta ſpinam procedere* ab Euſtachio admirabiliores ſuas obſervationes Amicio commemorante dicebantur. Nam etſi iidem nervi ſuperioribus, & æqualibus Anatomicis non erant ignoti ad vertebrarum thoracis, & lumborum latera; ad latera tamen vertebrarum cervicis eoſdem Veſalius videre non potuerat; itaque ceu ab octavo pari infra cervicem enatos propoſuerat. Ipſe autem Falloppius etſi videtur ubi olivare ſuum corpus, ſive plexum deſcribit, aliquam majorem gemini prædicti nervi habuiſſe notitiam; non tamen ejus veram cognovit originem. Imo Williſius in Nervorum deſcriptione cap. 5. *Origo*, inquit, *ejus nondum ſatis detecta fuit; nam a pleriſque Anatomicis pro ramo paris vagi perperam ſumitur*. Hæc autem origo ex ea ſaltem parte, quæ ad nervum ſexti paris attinet, manifeſtiſſime in hac Figura II. demonſtrata eſt. In qua præterea & plexus plures, & origines, ac diſtributiones nervorum obſervantur, quas ſane res non dico ex Veſalii ſolum Tabulis, ſed & aliorum, qui fuint illum ad recentiorum uſque tempora conſecuti, partim nullo modo, partim non ſatis licebat addiſcere. Quæ ſigillatim recenſere nunc mitto, quoniam ſentio, in his duabus Tabulis conſiderandis (quæ alioquin omnium videntur conſideratione digniſſimæ) aliquanto, quam vellem, me prolixiorem fuiſſe.

Sed viciſſim breviorem multa eſſe me cogunt in ſequentibus uſque ad XXXVIII. Tabulis conſiderandis; primum quod in earum aliis nulla quidem nunc occurrunt ita digna conſideratione; deinde quod de aliis, & nominatim de illis duodecim, quæ muſculos exhibent, Te minus ſollicitum eſſe, ſcribis: denique quod earum aliqua haud pauca habet, quæ in octo jamdiu editis Tabulis etiam ſunt. Attamen ut intelligas, has quoque, de quibus nunc loquor, Tabulas me inſpexiſſe, pauca in paucis conſiderabo. Igitur in Tabulæ XXVII. Figuris II., & IV. eæ mutuæ vaſorum meſaraicorum ad modum arcuum communicationes ita perſpicue, & eleganter expreſſæ, ut nunquam meminerim melius, ſatis teſtantur Euſtachii in his quoque vaſis exercitationem, quam in Antigram. 8. de Vena ſine pari ſubindicaverat. Ad ea autem, quæ in pluribus ſuorum Opuſculorum locis de nonnullarum venarum, & in primis venæ ſine pari diſtributione, variiſque communicationibus tradidit, facilius intelligenda, & nonnullæ hujus Tabulæ Figuræ, quæ in octo prioribus Tabulis aut nullo modo, aut ob loci anguſtias decurtatæ proponuntur, & ipſa quoque ſuperior Tabula XXVI. vehementer utiles ſunt.

In Tabula autem XXIX. primus omnium Euſtachius

Occipi-

Occipitales musculos pinxit, ut quos Falloppius a reliquis omnibus Anatomicis scribit esse prætermissos. Eosdem quoque pingit in XXXI. XXXII. & XXXIV., in quibus ut & in XXX. musculos præterea exhibet, qui supra, & qui pone auriculam sunt constituti, de quibus Falloppius idem pariter animadvertit.

Tabula XXXV. Mastoidæos musculos & duplicem singulos habere originem, & sic in duos utrinque dividi posse, ut Eustachius adversus Vesalium in Opusculo de Motu Capitis scripserat, dilucide ostendit; quemadmodum ea, quæ adversus eundem de duobus Capitis musculis, quos Complexos vocant, in proximis superioribus periodis attulerat, a Tabula XXXVII. confirmantur. In qua Tabula exiguus ille, qui ex anteriore ani ora dependet, musculus num is sit, qui musculus urethræ sine pari a nonnullis Recentioribus appellatur, alii viderint.

Porro Tabula XXXVIII. præterquam quod de musculis intercostalibus interioribus illud ostendit, quod Eustachius Antigrammate ultimo de vena sine pari indicavit, quod scilicet, *ad radices costarum non pertingant*; si cum Tabulæ XLI. Figuris VIII. & XIII., ut par est, conjungatur, ea præsertim demonstrat, quæ de duplici utrinque musculo, quem Longum colli vocitant, hujusque in caput implantatione, & de duobus præterea, vel tribus prætermissis a Vesalio musculorum paribus, quæ caput movent, post nuper indicatum Opusculi de Motu Capitis locum ab Eustachio tradita fuerunt. Quæ quidem omnia una cum his Tabulis, unaque cum illis, quæ paulo supra de capitis, & primarum vertebrarum ligamentis docuerat, conferri diligenter velim cum iis, quæ de duobus earundem partium ligamentis, & de quinque paribus musculorum diversis capitis motibus inservientibus a Dupræo Chirurgo Gallo proposita sunt, quorum summa una cum Epicrisi, & quasi Vindiciis Cl. Cowperi, & Figuris utriusque in Actis Eruditorum Lipsiensibus A. 1699. exhibetur. Sic enim scio fore, ut nonnulla ex iis, quæ ibi, ut ignota omnibus sunt proposita, Eustachium non latuisse intelligatur.

Tabulæ XXXIX. inferiores Figuræ primum omnium Eustachium emendavisse testantur id, quod a Vesalio in oculorum musculis ostendendis peccatum fuerat.

In XL. autem Tabula ea inprimis exhibentur, quæ Eustachius in Examine Ossium a se præstita commemorabat. *Nonne*, inquit, *soluto prius oculo in singulas sui membranas, quod vix animus capere potest, foramen nervi visorii Tibi, & aliis, vel multis reclamantibus, ante oculos sexcenties exposui?* Ostenditur quoque id, quod in libri de Multitudine cap. 32. affirmaverat, nempe venas, & arterias *a cerebro per intimiorem nervi visorii substantiam trajici, ac inde in retinam oculi tunicam dispensari, tum accuratam sectionem, tum firmam rationem ostendere*. Illud præterea in Figuris II. III. VI. XI. observandum est, vasa per choroidem, non ut in retina anteriora versus, sed posteriora versus prorepentia, & fibrosam ipsius choroidis structuram monstrari.

Sed ad Tabulas XLI. & XLII. transeamus, in quarum plerisque Figuris inspiciendis dicere non possum, Lancisi ornatissime, quantam ceperim voluptatem, dum & eorum, quæ in pristinam in Anatomica historia sedem restituere, & eorum, quæ inter diversas Anatomicorum descriptiones seligere ante hos septem annos in meis primis Adversariis Anatomicis conatus sum; in quæcunque, inquam, eorum in duabus hisce Tabulis Eustachius incidit, idem mecum vel de rerum dignitate, vel de historiæ selectu censuisse evidenter intelligo. Atque utinam per magnarum rerum tunc adhuc inveniendarum copiam, & quarum magnam ipse partem detexit, ad ea descendere tam accurato Anatomico licuisset, quæ nobis quasi ex magna messe perpaucæ spicæ, non neglectæ quidem, sed elapsæ, improboque adeo labore raris, & plerumque abstrusis in locis legendæ, relicta sunt: profecto non dubito, quin ex iis quoque, quæ a me non tanquam restituta, aut selecta; sed ut primum inventa proposita sunt, plura essent, quorum inventionis divisam cum tanto Anatomico gloriam haberem. Nunc ex his, quæ deprehendisse visus sum, unum ex omnibus, & levius quidem, est illud, quod de veris hyothyroidum, & sternothyroidum musculorum terminis monui; quos passim fere ut in Vesalii Figura, in Tabula XLII. num. 3. ab Eustachio, ut cum suis conferri posset, allata, pictos, descriptosque animadverteram. Itaque meam & descriptionem, & Figuram cum Eustachii V. & XII. in Tabula XLI. satis convenire, vehementer gaudeo. Cum autem mihi & cricoidis cartilaginis capitula, & medium epiglottidis ligamentum, & præsertim laryngis ventriculos, de quibus passim Recentiores silebant, & observare contigisset, & restituere placuisset; mirum nunc in modum gaudeo, a gravissimo hoc Anatomico nihil horum esse prætermissum, ut qui prima in VII. XLII. Tabulæ, alterum in V. facile adumbrat: ventriculi autem dexteri orificium certe in XI. Figura demonstrat. Cumque pariter inter diversas Anatomicorum sententias, & circa epiglottidis musculos depressores, & circa cricoarytænoidæorum posticorum ortum, atque tendentiam, & circa arytænoidæorum structuram, & in primis circa Thyroidææ glandulæ duplicitatem id mihi seligendum visum esset, quod dissectiones propriæ docuissent; admodum lætor, Eustachium mecum facere, qui in XLII. Tabulæ Figura I. nullos epiglottidis depressores agnoscat, qui in eadem, & in II. cricoarytænoidæos, & arytænoidæos juxta meam descriptionem delineet, & qui demum in V. & VIII. Figura XLI. Tabulæ, non modo unam mecum thyroidæam proponat, sed in cunctis ejus conditionibus ita conveniat, ut ne illam quidem appendicem omittat, quam ab ea sursum per thyroidis faciem persæpe protendi adnotaveram. Ad quas Eustachii figuras, suas, si adhuc viverent, emendare illi demum possent, qui ad meas emendare neglexerunt: quanquam plura, etiam ubi maxime dissimulant, a me sumpserint, & plura ad mea Adversaria emendaverint; ut eorum Anatomiæ utramque editionem conferentibus planum erit, quæ utinam semper bene intellexissent. Sed nolo cum umbris hominum, præsertim & laude alioquin dignorum, & mihi non omnino ingratorum luctari. Itaque præstat in his ipsis V., & VIII. Eustachii Figuris, quemadmodum & in XI. illud præterea observare, ut Vesalii in linguæ musculis defectus egregie emendetur; utque præterea in sequentis Tabulæ Figura V. linguæ glandulæ, sicut in hujus VIII. nonnullæ tracheæ glandulæ non omittantur. Porro si Cl. Amicissimoque Valsalvæ & XI., & XIV. hujus Tabulæ Figuras, & præterea IV. & VI. sequentis Tabulæ cum laudatissimis suis V. & VI. Tabulis comparare placuerit, non dubito, quin sicut intelligat, præcipuum in his suum Uvulæ, & Pharyngis continuitatis inventum Eustachio ipsi ignotum fuisse, ita agnoscat lubens, nonnulla tamen ex reliquis eundem quoque non omnino latuisse; illam vero, quæ a me in Epistola ad ipsum data restituta ex Falloppio est, Stylopharyngæi musculi in cornua ossis hyoidis, & in supernam oram cartilaginis scutiformis implantationem in XLI. Tabulæ Figura XI. subindicari.

Porro quæ in proximis Tabulis ad sceletorum pedes ex organo auditus ostenduntur, eorum ab Eustachio nonnulla inventa, fere omnia primum fuerunt delineata. Cæterum in sceleto Tabulæ XLIII. *contextus ille elegantissimus, quem spuriarum costarum cartilagines invicem efficiunt, & quem* a Vesalio *oscitanter prætermitti*, Eustachius dixerat in Ossium Examine, conspici potest. Hic ipse est, quem, quamvis passim ab aliis omissum, Verheyenius in altera Anatomiæ suæ editione diligenter memoravit, atque depinxit. Illud quoque in sceleto hujus, & proximarum Tabularum observatione dignum est, quod os sacrum, non ut a Vesalio, sex partibus constans, & quinque ante, & retro foraminibus utrinque pertusum pingitur; sed quinque constans partibus, & quatuor utrinque foraminibus pervium, quale scilicet *magna ex parte in hominibus esse solet*, ut in eodem Opusculo animadvertit Eustachius. Hæc tamen, & ille, quem modo diximus, cartilaginum contextus in Tabulis etiam Caroli Stephani utcunque rudibus, & antiquis occurrunt.

De his tandem, quæ sunt postremæ, duabus Tabulis, illud primum in universum censemus, plerasque

earum

earum Figuras, ut & XIII. Tabulæ XLI. iis potissimum illustrandis inservire, quæ in memorato nuper Opusculo pro Galeno contra Vesalium ab Nostro afferuntur: quod (ut cætera prætermittam) primo statim aspectu in ultima quidem Tabula Figura XVIII., tresque illi proximæ satis monstrant; in quibus illæ, quæ in eodem Libello traduntur, ossium sterni, ejusque cartilaginis varietates accurate exhibentur: in Tabula autem XLVI. idem plures illæ, dissimilesque calvariæ attestantur. In quarum porro plerisque observo peculiare illud Foraminulum pro vena a Falloppio cum duræ matris finibus egregie descripta, quam nunc Occipitalem recte appellant, non desiderari.

Hæc habebam, de quibus Te, Vir Doctissime, statim ut jussisti, certiorem facerem, Sus, ut ajunt, Minervam. Erant præterea in his Tabulis dubia quædam, & subobscura, de quibus aliquid scribere fortasse poteram; sed nolui divinare. De his vero, atque aliis, quæ aut scientes prætermisimus, aut forte etiam in his tantis angustiis temporis haud satis vidimus, fortasse olim, si quid otii dabitur, in ea, quam concepimus, Anatomicorum Inventorum Historia scribemus. Quam quoniam ea scripta Eustachii adjuvare plurimum possent, quæ adhuc latent, oro Te, obtestorque, ut sicuti has Tabulas, ita & ea scripta e latebris eruere, atque producere aggrediaris. Ea namque Eustachius cum in Opusculorum Præfatione *propediem se esse editurum* promisisset, anno proximo in Præfatione ad suas in Erotianum Adnotationes, & in Libellum de Multitudine, *parata esse*, & in ejusdem Libelli cap. 15. *jam absoluta esse*, indicavit. Quæ vero de ipsis, deque sua in illis diligentia speranda essent, cum iisdem in locis, tum in Præfatione ad opuscula docuit, his *multo* illa *utiliora* pronunciare non dubitans. Magnitudinem quoque Operis eodem in loco satis ostendit, dum *ne tantum Opus multo prius aggrederetur ad imprimendum, a fortunarum suarum imbecillitate se deterritum* scribit: quod sane de Tabulis potissimum non esse accipiendum, illud probat, quod ostendimus, jam ante annos decem illas æri incisas fuisse. Quanquam & ejus Operis magnitudinem, & servatam in eo scribendi rationem ex eo quoque æstimare licet, quod ea Syngrammata, & Antigrammata, quæ de duabus tantum venis, sine pari, & profunda brachii, edidit, non pauca quidem, sed parvam tamen, si reliquis omnibus respondere debent corporis partibus, totius Anatomes particulam, ea, inquam, *ex eo libro, quem de Dissensionibus Anatomicis scripserat, accepisse se*, dicit in ea, quam illis præfixit, Epistola. Eum autem Librum illa ipsa scripta esse, quæ nunc quærimus, memorati superius loci aperte significant. Neque aliquis credat, nihil in iis scriptis contineri, quod ab his Tabulis, quæ una videlicet prodire debebant, non ostendatur. Non enim his Tabulis omnia Eustachium complexum esse, quæ *ex infinitorum pene hominum, atque animantium* sectione didicerat, multa indicio esse possunt. In quanam earum, quæso, extat *mirum* illud *naturæ artificium, ab aliis Anatomicis* (quod sciret) *minime animadversum, in plerisque duræ cerebri membranæ finibus* ipsi notum; ut innuit cap. 14. lib. de Multitudine? In quanam satis extant *quædam corpora permixta, in multis animalis partibus, præsertim vero in cruribus occurrentia, quæ in aliquot nervorum, venarum, atque arteriarum surculos, detracta membrana eos succingente, facile solvuntur*, quæ a se *in gratiam Galeni publice ostensa* ibidem scribit cap. 32.? In quanam *innumerabiles pene nervorum propagines: quæ quidem ut visum sibi esse*, ibidem dicit cap. 33. *in corporibus secandis observasse, in cutem non ita frequenter inseruntur, ut quispiam fortasse arbitratur; sed ut plurimum in tenuissimas fibras dissectæ, adipis substantia terminantur*? Quænam porro Tabula satis monstrat quæ *de duplici peritonæo, & de vasorum seminalium in scrotum ingressu* (longe aliter profecto atque Vesalius) *docuisse se*, dicit in Ossium Examine? Quænam denique, ut alia nunc omittam, aut *nervum visorium in eo animali* (quod Malpighius postea manifestavit) *in innumeras rugas complicatum, & incisa tunicula ambiente in amplam membranam totum explicatum*, aut thoracicum ductum luculenter in equo descriptum Antigram. 13. de vena sine pari; quænam, inquam, Tabula (nam quædam earum etiam ex brutis nonnulla exhibent) hæc ostendit? Est ergo sperandum, si ea scripta tandem aliquando proferantur in lucem, multa alia in iis inveniri posse, quæ hæ Tabulæ non complectantur. Quæ cum ita sint, Optime Lancisi, perge porro, & quod præclare cœpisti, feliciter perfice. Apud eosdem Pini hæredes quemadmodum Tabulæ delitescebant, ita quoque hæc Scripta latere posse conjicio. Fuit enim ab Eustachio Pinus ita *in societatem laborum* vocatus, ut aliqua ex parte, quæ in iis etiam Scriptis consignatæ erant, Observationes ad ipsum pertinerent. Itaque Pinus ut in Epistola suo in Hippocratem præmissa Indici eas Tabulas (quemadmodum solertissime observasti) promittere potuit, quasi ut suas; sic in Adnotationibus ad cap. I. Libri de Renibus, vivente, & vidente Eustachio, *nonnulla de renum finibus a nobis animadversa*; aperte scribere non dubitavit. Sed sive hæc, sive alia placeat inquirendi via, quæ Tibi & spectatæ solertiæ, & non vulgaris eruditionis Viro vel multiplex deesse non potest, noli, quæso, in aliud tempus differre; sed quo die tuo, atque adeo meo CLEMENTISSIMO DOMINO tuam istam novam Bibliothecam ingredienti Eustachii Tabulas offeres tuis Adnotationibus exornatas, ne dubita commune hoc alterum litteratorum hominum votum pro ea, qua eosdem, & litteras, litteratissimus ipse respicit, dignatione, & pro ea, qua Tu polles & gratia, & eloquentia, aperire. Ego, si Nostrum novi DOMINUM, spe bona, certaque sum plenus, ultro ipsum sua auspicia, & auctoritatem esse iterum promissurum. Quibus, si, ut nuper in Tabulis, ita nunc in Eustachii Scriptis inveniendis feliciter, sicut voveo, uteris, non plus ille, dum viveret, aut Divo Cardinali Borromæo, qui *suo favore non indignum putabat*, aut Amplissimo Urbini Cardinali, *cui inserviebat, & cujus domi alebatur*, non plus, inquam, vivens illis debuit, quam SANCTISSIMO PONTIFICI, & ejusdem Præstantissimæ Urbis decori maximo, atque immortali, nunc mortuus erit debiturus. Vale.

Dabam Patavii XIII. Kal. Novembris. MDCCXIII.

DE GLANDULIS EPISTOLA.

CLARISSIMO, ATQUE ERUDITISSIMO VIRO

PETRO ANTONIO MICHELOTTO

Joannes Baptista Morgagnus S. P. D.

QUod scribis, celebrem illam Experientissimi Littrii de Renum fabrica Observationem explicari ita posse, ut iis qui cum Malpighio *vesicularem* structuram in Glandulis non agnoscunt, minime adversetur, si videlicet ovales illos membraneos sacculos a quibus prima secretoria vascula exoriebantur, quippe quos sanguine turgentes ipse Littrius describit, pro arteriarum extremis accipiamus; ea de re quid ego vicissim sentiam, vel potius alios sentire putem, sic habeto. Primum minima diversi generis vascula, quod Littrius idem adnotavit, ad eos sacculos perveniebant; igitur ipsæ quoque arteriolæ. Num igitur veri esse similius, existimabimus, minimarum arteriarum extrema multo suis surculis majora, hoc est sacculos ipsos fuisse; an vero hosce nihil fuisse aliud nisi ovales membraneas vesiculas, hoc est Glandulas, in quarum cavum in eo rerum statu facile demum sibi viam vi cruor fecisset? Ponamus tamen, eos sacculos reapse extrema arteriolarum fuisse, incredibilem in modum dilatata. Nempe prima illa secretoria vascula ex arteriis, nulla interjecta vesicula, exoriebantur. Attamen cum illa in majores vesiculas confluerent, ex his autem alia vascula ad papillas pertinentia, atque ideo vere excretoria prodirent; illud semper relinquitur, inter excretoria Glandularum vasa, atque arterias, vesiculas interponi. Hic fortasse inquies, Vir Clarissime, id alii viderint qui negarunt; nos autem, hoc seposito, illud unum attendamus: si vascula illa prima secretoria ex arteriarum extremis in istas vesiculas humorem convehunt; igitur sine vesicularum ope secretionem haberi.

Ego vero ut istud concederem; non illud tamen continuo darem, ad Glandularum structuram vesiculas non requiri. Movent enim me, ut par est, gravissimi Anatomici Malpighii innumeræ, eædemque semper sibi constantes observationes; movet ista luculenta Cl. Littrii confirmatio, qui Glandulas sine vesiculis non invenere. Hæ igitur in Glandulis requirantur, necesse est. Sive enim alios humores decuit non continenter, sed per vices ex Glandulis excerni, quemadmodum lotium videmus haud jugiter e corpore expelli, ejusque rei causa urinariam vesicam esse constructam; sive alios oportuit intra Glandulas mora perfici, quamobrem videlicet multi censent, vesicam felleam creatam esse; nimirum interjectis, intra ipsas Glandulas, vasa inter secretoria, atque excretoria vesiculis obtineri id facile potuit. At enim hæc structuræ pars in glandulis est, inquies, secundaria, non potissima; non enim humores secernit; sed secretorum asservationi, aut perfectioni subservit. In hoc vero, ubi eos sacculos reapse id fuisse, credemus, quod hujus disputationis causa posuimus, me, atque adeo etiam illos a quorum partibus hactenus locutus sum, non difficile, ut opinor, astipulantes haberes. Hoc, inquis, mihi satis est. Ego autem gaudeo. Vale.

D. Patavii VIII. Kal. Octobres CIϽ IϽCC XVIII.

DE LACRYMALIBUS DUCTIBUS ET EORUM OBSTRUCTIONE EPISTOLA.

J. B. Morgagnus S. D. Dominico Anelio Chirurgo Experientissimo.

QUod meam & amicitiam, & tuo super libro sententiam quæris; primum sic habeto, me natura, & institutione ita esse factum, ut honestos, solertesque homines, in quibus te esse video, ultro & mea sponte, non modo provocatus, amare soleam. Tum libri tui cum duæ potissimum sint partes, altera in tollendæ Lacrymalis Fistulæ ratione posita, altera in Ductuum Lacrymalium descriptione; ego vero ex iis sum qui cum Hippocrate primam laudarent vel quando successu caruisset; ita enim illa excogitata, & proposita est, ut dum conatum agnoscis veterem curandi rationem cum cæteris rebus, tum in primis lenitate vincendi, & institutum probes, & prudentiam non desideres. Nam quis eum non probet qui instituit, non viam quidem Naturæ ignotam, ut solent, & novam parare; sed ab ipsa Natura apertam, a morbo autem obstructam reserare? Quis item ejus prudentiam non commendet qui id ipsum suadeat ubi intelligatur, huic esse instituto locum? Sunt enim præter eos quos excipis, casus interdum eæ viæ ita occlusæ, ut ego in muliere olim viderim alterum de duobus meatibus in quos puncta lacrymalia producuntur, & eum quoque in quem ambo illi meatus desinunt, majorem tubum conglutinatis a summo ad imum parietibus penitus clausos, ut non jam ductus, sed solida ligamenta esse viderentur.

Igitur tuam curandæ lacrymalis fistulæ rationem laudo. Descriptionem etiam lacrymalium ductuum laudarem tuam, nisi cum te laudarem, me ipsum laudare credi possem, qui ante hos septem annos in Adversariis Anatomicis, eandem, aut certe (quando omnia rursus perquirere, & conferre non vacat) fere eandem proposui. Imo quæ in datis ad te litteris non nemo scripsit, *Ductus lacrymales in homine, eorumque usus, & operandi modum vel ipsi pridem Galeno perspectos, & a priscis pridem Italiæ Anatomicis descriptos, & a Recentioribus elucidatos fuisse: --- Galenum hujusmodi canales, & puncta minime latuisse: --- Fuisse qui post Galenum longo tempore puncta illa, & canales lacrymales non observarint, ut crediderint a Stenonio primum inventa: --- In hisce canalibus nullam esse valvulam, nullum impedimentum; esse ita liberos in toto decursu suo, ut collyria ab oculis in nares, imo & in oris cavitatem percolasse; Galenus observaverit* (licet

(*licet exiguo, vel nullo id foret ad lacrymalium ulcera interna emolumento) fumumque ab oris cavitate, compressis naribus, ad canales lacrymales compelli, indeque per puncta lacrymalia emitti, præsertim a tabaccisugis, observent nonnulli: ---- Ductum ad nares patentiorem, esse angustiorem dumtaxat in ipso suo extremo fine, & orificio;* hæc nimirum pleraque omnia ex meis sunt Adversariis desumpta.

In quibus postquam adscriptis Galeni, & Falloppii verbis ostenderam, neque illum puncta lacrymalia, & horum usum, eumque aditum qui ab illis est ad nares usque perpetuus, latuisse; & Falloppium præterea meatus ab illis punctis in communem sinum convenientes, aperte, & nominatim proposuisse, atque ideo non oportuisse, Stenonem vix plura tradentem, & eos qui illum sequuntur, hæc inter noviter inventa connumerare; tum, quoniam neque hæc plerisque Anatomicis satis visa, & ab iis omnibus quos memoravimus, potius indicata, quam diligenter descripta esse, animadverteram; his de causis non verbis tantum, sed & iconismo (quod ante me, quod sciam, fecerat nemo) ita eorum descriptionem institui, ut singillatim quæ de lacrymalibus punctis, quæ de duobus meatibus in quos ea producuntur (quos tu videlicet limacis cornua appellas) quæ de ampliore tubo in quem ambo desinunt, & quæ demum de tubi ejusdem contracto fine, atque orificio (quod tu ductus lacrymalis punctum excretorium vocas) in pluribus cadaveribus observaveram, ea qua summa potui, brevitate, perspicuitate, & fide exhibuerim. Præterea cum non modo errorem coarguissem eorum qui puncta lacrymalia omnino in cadaveribus sensum fugere, docuerunt; verum etiam tradidissem, præter extremorum angustias nullam valvulam esse qua per hanc omnem, quæ a punctis lacrymalibus ad nasum est; viam sursum, deorsumve permeantia impediantur, quamobrem videlicet observationem Galeni de collyriis emunctis, aut exscreatis, aliamque de tabaccisugis explicavi; hoc statim adjeci monitum, *quarum rerum meminisse haud omnino inutile fortasse erit his, qui earum viarum affectionibus medicinam facere studuerint.* Igitur vides, me tuam laudare non posse descriptionem, quin laudem meam.

Tollendæ vero fistulæ rationem laudo, ut quam tuam vere totam agnosco. Illud ego quidem ex eadem anatome erueram monitum ex qua tu rationem tuam eruisti. Sed præterquam quod libens fateor, me de specillis, deque siphunculis curationis gratia immittendis nihil unquam cogitasse; neminis admonitione egeo, ut intelligam, nisi tu solertia, & dexteritate singulari, exemplo primus præivisses, moniti illius mei exiguum, vel nullum hactenus futurum usum fuisse. Itaque tibi gratias ago tum meo nomine, cujus tu monitum non omnino fuisse inutile, ostendisti, tum eorum quoque omnium qui tenuissimarum particularum anatomen, etsi nonnulli recentioribus Medicis (quasi vero a celeberrimis inter veteres Medicis, & nominatim, ut supra indicatum est, a Galeno, & a Falloppio exculta illa non fuisset) ceu inutilem objiciunt, &, si Superis placet, exprobrant, mecum tamen censent, vel ad opem ægris præstandam non modicam utilitatem afferre. Quod reliquum est, velim tibi persuadeas, significationem benevolentiæ, & opinionis de me tuæ mihi fuisse jucundissimam, idque ut intelligas, me operam omni tempore daturum. Vale.

D. Patavio XIII. Kal. Februar. CIↃ IↃCCXIV.

DE LUMBRICIS EPISTOLA.

Clarissimo Doctissimoque Viro

ANTONIO VALLISNERIO

P. P. P.

Joannes Baptista Morgagnus S. P. D.

QUod serius ad Te mittam alteram Lancisii Illustrissimi Viri de Lumbrico Lato Dissertationem, duabus de causis factum est. Nam qui libenter apud te legerim illam ejus primam in rem eandem Dissertationem, quæ cura est tui, imo nostri Antonii Pacchioni Clarissimi Hominis ad te allata, multo libentius hanc legi alteram, & relegi, quam mecum ipse Auctor voluit, ut est erga me summe humanus, & perbenignus, communicare. Qua in Dissertatione cum illa me tenuerunt, quæ in Scriptis cæteris Viri Celeberrimi tenere solent, quod in tantis ejus occupationibus sic præclare tamen, sic copiose, & docte conscripta sit, tum illud mirifice me illexit, quod in ea super Lati Vermis natura, non quod Medicorum prope omnium consensus docet, sed quod anatome, quod ratio, & major veri similitudo, confirmetur. Eo si more, institutoque Majores uti voluissent in tot aliis, quæ de reliquis etiam Vermibus mirifica, & singularia tradidere; num putas, Ornatissime Antoni, Scriptorem ex illis gravem, & diligentem (ut modo cæteros prætermittam) serio fuisse testaturum (*a*), se quatuor lumbricos teretes spithamæ unius longitudine in ipso trunco venæ Portæ comperisse, quo scilicet per angusta venarum mesaraicarum orificia ex intestinis usque olim, ut ipse arbitrabatur, prorepserant, eosque se Clarissimo Viro Præceptori suo monstrasse; hunc autem *postero die in publico Theatro anatomico omnibus Medicinæ Doctoribus, & Studiosis pro miraculo aspiciendos proposuisse?* Tales ego vermes (si vermes forent) in nulla non vena, arteriave reperissem; quin & in præcordiis quorundam equorum multiplices lacertas vidissem; nam & videbantur, neque deerant qui de abdito equorum morbo, & subito interitu earum morsus causarentur. Quantum igitur Malpighio debemus, aliisque solertibus, qui de Cordis polypo scripserunt, Viris, vel quantum tibi, qui sicuti es Naturalis Historiæ consultissimus, quæ in quibus locis vivere animantia nequeant, docere soles, quod a falsis vasorum sanguinis vermibus non fallamur, tantum posthac Lancisio debebimus, quod a vermiformibus intestinorum polypis non amplius decipiemur.

2. Neque vero nos solum Medici, qui rerum nempe naturam ex hac parte melius scrutati, possumus idcirco majores Medici, ut Celsus (*b*) quidem arbitratur, existere; sed ægri quoque Lancisio debent, quibus videlicet ob eam rem medicinam fieri multo aptius posse, scio, te, & Medicos plerosque alios certis de causis non dubitare. Quibus animadverti causis hanc etiam addi rationem posse, quod siquis modo aliquam dejiciat ejusmodi Fasciam, & nihil in ea sit quod vermis

(*a*) Spigel. de Lumbr. Lato c. 5. (*b*) De Medic. in Præfat.

mis caudam, vel caput, vel extremam certe utramque partem repræſentet; nunc quidem non eſt profecto neceſſarium, ægrum propterea terreri, aut valentiore medicina vexari, qua ſcilicet relictæ intus lumbrici partes ejiciantur: quod utrumque fieri neceſſe erat, cum Faſcia certi generis animal, certæque formæ, non concreſcens fortuito corpus, eſſe credebatur. Quo etiam tempore Medici (c) non deerant nobiliſſimi, qui Faſciarum aliquot latitudine cum longitudine earum collata, ex ea quam invenerant, proportione, hujus poſtea exortæ Faſciæ, vel illius latitudine inſpecta, quanta pars intus reſtitiſſet, colligere docerent, ex hoc vero quanta pharmacorum vi eas oporteret reliquias ex inteſtinis deturbare, ſcite illi quidem, & ingenioſe, ſed non ſine ægrotantium periculo, certe non ſine moleſtia, quæ ut eſſe ſupervacanea, ut non habere uſum poſſit, nunc arguere ex tuis, & Lanciſii Diſſertationibus licebit.

3. Hic inquies, tu ergo præter polypoſa ejuſmodi corpora alios Latos Vermes agnoſcis nullos? vel nihil ea te movent, quæ paſſim apud Medicos Auctores ſuper Latis Vermibus ſcripta inveniuntur, quare non quidem inanimi, ſed motu, vitaque præditi credendi ſint? Ego vero, Antoni Doctiſſime, primum illud ſcire me, fateor, ſuper natura Lati Lumbrici ſententias circumferri potiſſimum duas, vel quod is vermis unus ſit, vel quod ſeries ſit vermiculorum, catenatim inter ſe cohærentium: quarum ſententiarum ſicuti primam longe aliam eſſe, atque alteram, agnoſco; ita longe aliud de hac quam de illa, & ipſe ſentio, & te arbitror ſentire. De Lato igitur uno Verme plures quidem extant obſervationes; ſed quæ partim ab ejuſmodi Auctoribus habitæ ſunt, quorum imperiti oculi ſuperiorem uteri cervicem a vagina, & quæ ſunt ſimilia, diſcernere, nedum vermis unus ſit, an plurimorum ſeries, internoſcere non valent; partim vero ita proponuntur, quantum ego quidem legi, & in præſentia memoria teneo, ut ex earum lectione id colligere neceſſe non ſit quod ab earum Scriptoribus intenditur, eos & vermes, & vermes ſimplices, non vero pluribus coagmentatos, extitiſſe. Multa enim eorum quæ afferri ſolent, quamobrem & vermes, & vermes ſimplices fuiſſe videantur, cum per Lanciſium oſtenduntur vel polypo, vel intermiſtis etiam polypo vermiculis convenire, tum vero idem proclive eſt & de illis confirmare, & de aliis inſuper oſtendere quæ in rem eandem proferri poſſent: quo in numero præſertim ſunt (d) ſonitus natantis quaſi piſcis, & cauda aquam diverberantis, eminus quoque de ventre ægrorum exauditus, manu autem ventri impoſita perceptus motus ſicuti fœtus in utero concluſi, exeuntis denique Faſciæ, jamque adeo dimidii cubiti longitudine extra inteſtina propendentis, facta eodem unde prodierat, reverſio, quod tamen factum quamvis Hippocrates indicaverit, vel potius quicunque ille fuit qui librum de Morbis quartum (e) conſcripſit, Spigelius (f) quidem tradidiſſet conſtanter, vellem, non vero alibi ab ſe viſum, alibi a quadam muliercula narratum. Earum itaque rerum cauſæ afferri tot poſſunt, & tam diverſæ, ſive intus concluſorum flatuum motui, ſive motui inverſo convulſorum inteſtinorum, ſive demum cohærentium vermiculorum ſeriei id omne placeat aſſignari, nihil ut cogat vel vivum propterea, vel unum certe lumbricum agnoſcere. Quod porro addit Spigelius (g) ejus Faſciæ partem acetario ſumpto dejectam eſſe, itemque ab eſu acetarii Faſciæ ejuſdem fruſta depelli annis inſequentibus conſueviſſe; id vero neceſſe non eſt factum dicere propterea quod acetum lumbricis, ut indicatum eſt a Majoribus, adverſetur, cum acidi liquoris ſpicula, calore præſertim acta, & concitata, polypoſa queant corpora perrumpere, atque diſſolvere, quod commodùm ab Lanciſio in hac quam mitto, Diſſertatione poſitum eſt.

4. Etſi vero ita ego ſentio, Latos pleroſque Lumbricos aut non veros, aut non ſimplices vermes exiſtere; cave tamen credas, Vir Clariſſime, fieri meo judicio non poſſe, ut Latus aliquis Lumbricus qui verus, idemque unus ſit, inveniatur. Nam neque eſt quidquam quod me ita cogat exiſtimare, & certos quoſdam planos ac oblongos vermes aliquando in canibus adnotavi: quorum vermium quoniam te ſcio deſcriptionem expetere; hanc verbis quam potero pauciſſimis adſcribam. Itaque intra canum inteſtina corpora obſervavi quædam, ex ſubſtantia flexili quidem, ſed denſa, & compacta, lævia, albida, exanguia, palmum circiter longa, digiti auricularis dimidium lata, craſſa autem perparum, ſed qua etiam parte latiora ſunt, tenuia, plana, depreſſa. Sunt enim in medio latiora, utrinque autem magis magiſque quo propiora extremis fiunt, extenuantur ſic, ut in acumen quaſi deſinant. Lateris utriuſque ora crebris eſt, ac paribus utrinque inciſuris ſulcata, relictis intervallis majoribus qua corpora latiora ſunt, minoribus qua extenuantur, idque tam certa lege atque ordine, ut cum quodvis corpus plurimorum quaſi triangulorum ſeries eſſe videatur, quorum ſit vertex ſingulorum proximæ ſingulorum baſi commiſſus, quodvis certiſſime triangulum quanto majus eſt, tanto latiori corporum parti, quanto minus, tanto extremis ſit propius. Quamobrem ſi per notam aliquam & vulgatam lumbricorum imaginem hæc velim corpora qualia ſint, monſtrare, & ob oculos ponere; non per aliam facere id aptius poſſim, ac per eam parvulam quam ex Cornelio Gemma Spigelius (h), ex Spigelio autem cum alia inſuper imagine, rebuſque perpluribus Sennertus (i) deſcripſit. Cum qua tamen imaguncula nolim putes ea corpora ex omni parte convenire, multo minus hæc ſeriem eſſe vermiculorum inter ſe cohærentium, aut eſſe denique non lumbricos, ſed polypos. Nam neque uſpiam mihi corpus quodquam tam eſſe unum viſum eſt, quam hæc corpora viſa ſunt: & quamvis viva, & ſe moventia invenire adhuc non potuerim; plures tamen, eæque graves, ſunt cauſæ, quamobrem eſſe polypos, non exiſtimem. Primum quod catellus in quo illa primo obſervavi, cum incredibili quadam ſiti, & fame correptus, iteratis demum ſubitis quibuſdam paroxyſmis, & veluti deliquiis (quæ ſunt ſane omnia inter vermium notas) peremptus eſſet; mihi illius viſcera, & omne corpus quam potui diligenter ſcrutanti, præter ingentem eorum corporum in Tenuibus inteſtinis congeriem, aliud mali exhibuit nihil. Præterea conſtans ille ordo, atque certiſſimus, quo & inciſuræ, & intervalla diſponuntur, & in ſingulis corporibus peculiaris eadem conformatio non motui quidem inteſtinorum periſtaltico, non interioribus eorum anfractibus, quemadmodum incerta, rudis, & pene informis Faſciarum plurium adumbratio, ſatis recte, ſi quid ego hic judico, aſſignari poſſent. Quæ enim certa, & conſtantia ſunt, ea certam quoque, & conſtantem habeant cauſam, neceſſe eſt; cauſæ autem prolatæ duæ vel recrementis, præſertim durioribus, interlabentibus, vel polypoſis aliis corporibus interjectis, dici non poteſt, quam crebro queant fruſtrari, & quam facile prohiberi, quo minus eadem lege, atque ordine deſcribant & inciſuras, & intervalla, & definitum verſus corporum utrumque caput latitudinis decrementum, eaque non modo ab uno corporum latere, ſed pariter, & convenienter ab utroque, non modo aliquot in corporibus, ſed in univerſis, non modo uno in cane, ſed in cunctis; nam certe in cunctis, quotquot ſcilicet ea corpora ineſſe vidi, conſimillima obſervavi. Quibus omnibus de cauſis, aut ego quidem plurimum fallor, aut nihil vero propius eſt, quam quod ea corpora certa eadem, & præfinita ratione, qua lumbrici quoque cæteri, pronaſcantur.

5. Hæc ut rudia ſint, & imperfecta, tamen quoniam tibi placuit ut haberes, morem geſſi, & ſcriptitavi, eo quidem ſegnius, quo minus digna videbantur quæ in tuas manus pervenirent. Hæc enim (ut ad initium revertar) altera mihi cauſa extitit ſerius mittendi egregiam Lanciſii Diſſertationem, quacum ſcripſeras ſcilicet, te ſuper his rebus quas tecum Patavii locutus eram, longas a me litteras expectare. Tu primum da operam, ut valeas, deinde, ne Diſſertationes laudatiſſimi Viri, ne tuas Vermium expectatiſſimas Obſervationes diutius publicæ invidere utilitati videaris.

D. Venetiis Poſtrid. Kal. Septembr. CIƆ IƆCC VIII.

DE

(c) Spigel. l. cit. (d) Idem ibid. c. 7. & 15. (e) n. 27.
(f) libro cit. Confer diligenter cum c. 17. caput 15. & 7. in primis. (g) Ibid. c. 15. & 14. (h) libro cit.
(i) Pract. l. 3. P. 2. S. 1. c. 5.

DE ACU INTRA VESICAM INTRUSA, ET DE EXCRESCENTIA MEMBRANÆ ADIPOSÆ EPISTOLA.

Illustrissimo atque Amplissimo Viro

D. D. LUCÆ SCHRÖCKIO

CÆSAREÆ NATURÆ CURIOSORUM ACADEMIÆ PRÆSIDI MERITISSIMO

Joannes Baptista Morgagnus S. P. D.

IMpositum nobis gravissimum ex hac Prima Sede Anatomes tradendæ munus, non modo Novas Institutiones Medicas, sed ipsa quoque Adversaria Anatomica altera, & quidquid scriptitare cœperamus, de manibus excussit. Hinc factum est, ut quamvis nuperrime per Melchiorem Otthum Scaphusianum, & nunc item per Casparem Mullerum Hamburgensem, egregios Viros, meique amantissimos Auditores, quosque adeo ambos, cum ille pro Syndico, hic autem pro Rectore, nostro Gymnasio præfuissent, manu mea Philosophicis, & Medicis Insignibus ornavi; ut quamvis, inquam, occasio mihi oblata sit aliquot ad te nostras Observationes mittendi; seligendi tamen, scribendique tempus non habuerim. Attamen cum Mullerus, a quo tibi hæ reddentur Litteræ, aliique ex Inclyta hac mea Natione Germanica mihi in memoriam reduxerint Observationes duas, non ita pridem, nonnullis eorum inspectantibus, a me habitas, atque ut has saltem scribam, hortati sint; eas ex tempore huc adscriptas habebis. Quas si æqui bonique facies, complures alias, cum plus otii dabitur, mittemus. Vale.

D. Patavii XVII. Kal. Aug. MDCCXVI.

OBSERVATIO

Acus intra vesicam intrusæ.

ANte hos duos annos Puella, tum primum pubescens, crinalem acum ex orichalco intra vesicam intruserat. Hæc non, ut pleræque solent, commenta est, devoratum imprudenter acum eo descendisse, sed quod erat, simpliciter fassa est, incassum tamen, quia serius. Postea enim quam incredibili, præsertim in reddenda urina, dolore, & difficultate cruciata fuerat, tumor in altero Ilium accesserat, maturuerat, ruptus erat, jamque satis patentem fistulam reliquerat, per quam purulenta urina ita magis magisque in dies ferebatur, ut demum fere nihil lotii de meatu urinario egrederetur. Itaque Puella extrema tabe consumpta est.

Hæc cum mihi, & Antonio Vallisnerio, Viro Clarissimo, meique amicissimo, Puellæ Chirurgus narrasset, facile impetravit, ut sibi Cadaver dissecturo adesse vellemus. Discisso abdomine cum nihil effusi humoris in ventre appareret, ut vesica penitus in conspectum daretur, jussi, commissuram ossium pubis diduci, & alterum specillum per fistulam demitti, alterum per urethram subdi: utrique, & præsertim inferiori, quo minus vesicam subirent, prædurum corpus obstabat. Quod, dissecta vesica, grandem, & oblongum Calculum esse vidimus, hinc urethræ inhærentem eamque obstruentem, inde vesicam, ut erat contracta, & ut videbatur, crassefacta, propemodum opplentem. Nec tamen Calculo acus, ut solet, secundum longitudinem inerat; sed eidem acumine, & tertia quasi parte e transverso infigebatur; reliquæ partes duæ cum præfixo capitulo intra fistulam, de qua supra dictum est, hiantem in latere vesicæ, delitescebant. Calculo exempto, animadversum est, purulentam subesse materiam, hujusque partem compressis visceribus superioribus in vesicam ex ureteribus defluere, ita dilatatis, ut Aortæ truncum facile æquarent. Eadem materia ureteres, eadem renes quoque redundantes dissecando invenimus, & subnigro colore infectos, quo colore tum vesica, tum fistula intrinsecus fœdabantur.

Illud hic potissimum admirationem habere potest, qui factum sit, ut cum altero acus extremo vesica pertundenda fuerit, non tenuiore, & acuminato, sed crassiore, atque adeo capitato pertusa sit. Crediderim, acum ad eumdem modum in hac Puella sitam fuisse, ad quem in Dubliniensi illa, a Probyo curata (*), nimirum ut acumen ad os ischium spectaret, quo osse obstante, & renitente, capitulum per vesicæ se contrahentis latus, & proximi abdominis imam partem sibi viam vi fecerit, eodem ferme loco, quo Probyus ad extrahendam acum sectionem instituit. Quod si quis idem hic facere priusquam accrevisset calculus, aggressus esset, nullo is quidem negotio per ipsam fistulam acum educere potuisset; non facile tamen, ut opinor, Puellam servasset, cujus vesicam, ureteres, & Renes diutius, & sæpius inter initia cohibitæ Urinæ copiam ea vi dilatando, distrahendoque lacerasse, existimo, ut ex illo tempore semper tabo, ac pure manaverint.

(*) Vide Transact. Angl. Mens. Januar. 1700. pag. 455. vel Acta Erudit. Lips. A. 1701. Mens. Maj. pag. 230.

OBSERVATIO

Excrescentiæ Membranæ Adiposæ.

MUlieri quinquaginta, opinor, annos natæ, prægrandis tumor omoplatam dexteram occupabat. Is ante annos quatuordecim in ipsis communibus corporis integumentis sine ulla manifesta causa ex parvulo inceperat, & diu paulatimque sic increverat, ut post abscissionem pondo librarum quasi novem inventus sit. Nec durus quidem erat, nec alio colore, ac reliquæ partes forent, nisi quà Venæ vehementer tumidæ sub ipsa cute discurrebant. Quarum una cum noctu dirupta forte esset, magnam vim sanguinis, dormiente Muliere profudit. Eo autem facilius dirupta est, quod proxima deorsum pendentis tumoris pars ima jam exulcerari sponte cœperat. Cum igitur dolori, quo ad mediam tantum claviculam, tumore cutem deorsum trahente, fatigabatur, ulceris molestiæ, & puris, cujus defluxu minime tumor decrescebat, graveolentia accessissent, Mulier Chirurgum, ut sibi adjutrices manus præberet, exoravit. Hic vero cum non ignoraret frustra a quodam ante aliquot annos eundem tumorem alte apertum fuisse, ne gutta quidem humoris effluente, totum sibi tumorem ad ipsam basim excidendum esse, facile intellexit. Qua re non minus caute, quam feliciter perfecta, non ita longo pro sectionis amplitudine interjecto tempore, cicatricem induxit.

Cum ad me, qui abscissionis auctor fueram, tumorem detulisset, vix basi inspecta, quod ante conjectura præsagiveram, oculis ipsis usurpavi: nihil tumore, nisi adiposos sacculos, comprehendi. Cute crassefacta, cum subnexis Vasis sanguiferis, detracta, undique in conspectum venere membranei sacculi, digiti pollicis crassitudine nonnihil inflexi, sed tamen secundum tumoris longitudinem positi, cylindri figuram, magnam partem referentes, & ab inclusa pinguedine ex albo flaventes, quorum parietes vascula sanguifera perreptabant. Eos Sacculos proclive erat resolutis digito membraneis vinculis sejungere, itemque singulos in plures alios minores diducere, hos autem denique in minimos, intra quos exiguæ, & innumeræ vesiculæ adipe distentæ, adhibito præsertim microscopio, facile apparebant. Hæc erat omnis tumoris structura. Cujus cum partem supposito igne liquari jussissem, perpaucis membranis colando abjectis, ejusdem rationis adipem habuimus, cujus ex sanissimi cujusque hominis Adiposa membrana habere solemus.

Hæc cum ita sint; haud difficile est intelligere, hunc tumorem ab Adiposæ membranæ Sacculis excitatum esse, primum cedente (quæcunque ea causa fuerit) cute; laxatis, deinde juvante ipso, quo distrahebantur pondere, mirum in modum distentis. Neque huic *Excrescentiæ Adiposæ Membranæ* admodum dissimilem (si duritiem excipias) tumorem illum fuisse, crediderim, quem Scapulæ alterius Mulieris innatum Blasius describit in Observationum Medicarum Rariorum Parte I. Observ. III. vel quem Jo. Philippus Ingrassias in calce libri sui de Tumoribus se, inquit, *in Scapulis dumtaxat ortum vidisse, nec vere carnem, sed adipem in eo contentam inspexisse*. Ego tamen memoria teneo, A. 1704. cum Bononiæ essem, ejusdem generis, ac structuræ tumorem vidisse, de nate Viri cujusdam a Cl. Valsalva excisum. Figura is, & magnitudine pueri caput æquabat, nec lata quidem basi, sed arcto, ejusdemque tamen structuræ petiolo cum Adiposa membrana cohærebat.

DE CALCULIS FELLEIS EPISTOLA.

Ad Eundem.

QUod munusculum istud meum Tibi gratissimum fuisse, scribis, agnosco tuam, Vir Amplissime, humanitatem, cum illa etiam ex meis Scriptis, quæ non a me quidem, sed ab Amicis publica luce non indigna credita sunt, minime contemnis, sed qua soles benignitate excipis, eoque mihi animos addis ad nonnulla augenda, atque illustranda, quæ in duabus illis *Epistolis Anatomicis* edita fuerunt, ad Rem nostram potissimum Naturalem, ac Medicam pertinentia; velut ea quæ in I. Epistola de calculis scripsi vesiculæ felleæ. Igitur ut præclarius intelligas, quanti referat id, quod monui, in experimentis circa ipsos capiundis non esse omittendum animadvertere, veteres sint, an recentes; accipe quid semel, iterum, tertio acciderit mihi: inde enim patebit, non modo inter veteres, & recentes, sed vel inter recentes, ac recentissimos magnum intercedere discrimen posse.

Ante hos duos annos III. Kal. Decembres in hujus Urbis Nosocomio Cadaver Mulieris incidebamus egregii coloris, atque habitus, quam sexagesimum ferme annum agentem thoracis inflammatio sustulerat. In fellea cysti multo quam soleat, breviore, intra paucam, flavamque bilem lapilli inerant, minimum, triginta supra trecentos: ex quibus septem & viginti majusculi, sic tamen ut maximus sit infra Ciceris magnitudinem, reliqui minores, atque adeo plerique minimi. Majorum color is est qui saponis vilioris, cæterorum qui minus vilis, ut cum omnes ad subviridem inclinent colorem, eo magis ad atrum vergant, quo majores; eo magis ad pallidum, quo minores: Sed & quasi unguinosum quendam ceu confricati saponis lævorem, quantum in nullis aliis vidisse memini, ad hunc usque diem retinent: ac bini, terni, quaterni, plures adhuc inter se leviter cohærentes spectantur. Quas ob res, aliasque, ipsorum peculiares, non ita miratus sum, quod vel tunc, bile adhuc madentes, vel paucis post diebus, vel tribus jam interpositis mensibus in aquam dejecti, continuo ad imum laberentur, neque inde se se attollerent. Mense tamen fere jam quarto animadverti, ex majusculis duos neque statim, & multo tardiore motu a summa ad infimam aquæ partem delapsos. Anno exinde interjecto; placuit quinque seligere alios alia magnitudine, quos in aquam projicerem: Hi statim ad fundum universi corruerunt. Inde protracti, cum post horas admodum duodeviginti idem tentarem, tres quidem, duo videlicet majores, & minimus confestim subsedere; sed ex reliquis duobus, qui mediocri erant magnitudine, alter in summo paulisper substitit, alter etiam paulo diutius, donec aqua digito commota protinus ad imum descendit, hos postremos singulos singulæ deorsum comitatæ sunt bullulæ, quas eorum lateri adhærentes, vidi ex quo primum aquam tum attigerunt. Denique his ipsis diebus visum est ex qualibet magnitudine alios in aquam projicere, alios

nulla

nulla addita vi projectionis, leniter in summa aqua collocare. Ex his ne unus quidem inventus est qui descenderet; sed omnes tandiu in eodem loco perstiterunt, quamdiu sicca fuit eorum suprema facies. Ubi vero digito depressos aqua semel operuerat, vel aquæ gutta, aut desuper projecta, aut etiam sine projectione admota supremam faciem attigerat, extemplo ad imum decidebant. Ex illis autem, quos in aquam dejeci, minimi omnes illico fundum petierunt, sed majorum quidam posteaquam aliquanto spatio descenderant, inde emissa bulla, cum hac ad summum recurrebant, mox vel ipsa evanescente, vel arcte semper cohærente ad fundum ruebant. Tunc etiam, si aquam manu in gyrum agerem, ita ut omnes dimoverentur, ex majoribus unus potissimum, cui paulo grandior bulla adhærebat, præ cæteris ascendere nitebatur, & tardissime omnium subsidebat. Quæ si non cuncta, certe aliqua ostendunt, esse inter veteres, ac recentes Calculos non leve discrimen posse.

Id vero manifestius cognosces ex his, quæ protinus subjiciam. Nonnulli enim ex meis Discipulis superiore anno XII. Kal. Januarii Virum dissecantes nequaquam ictericum, sed ob fractam cervicem femoris ante duos menses in idem Nosocomium delatum, ibique ex superveniente catarrho mortuum, cum in vesicula ipsius fellea, crassioribus tunicis compacta, calculos quatuor deprehendissent, non ita parvos, eosque prorsus nigricantes, nisi quod aliquot in locis, unde extima abscessisse quam tenuissima lamella videbatur, medius inter viridem & cæruleum, quem in aliis calculis vidisse non memini, apparebat color, cumque ad me domum postridie attulissent, integros duos, jam ruptos reliquos, ego vero illico in plenam aquæ pelvim jecissem; tunc quidem sine mora ad fundum omnes collapsi sunt. Verum mensibus inde vix tribus, cum integri illi duo forte sub manum rediissent, eosque in aquam conjecissem; eodem illo vestigio temporis se in summum ambo restituerunt, ibidemque ad duodecimam horæ partem constiterunt: quo spatio bullulis emissis pluribus, tandem in imo subsederunt. Non est meæ fidei dissimulare, inde tum extractos, horisque interjectis fere viginti in aquam iterum projectos, quamvis nihilo tardius se in supremum locum retulerint, in hoc tamen longe breviore, immo quam brevissimo tempore substitisse. Verum illud est attendendum, cum in hoc quoque experimento & priusquam fundum peterent, & dum peterent, bullas edidissent, mox de aqua protractos altas utrumque fissuras ostendisse, ab altero etiam fragmentum abscessisse; ut quantumvis sine ullo effervescentiæ sonitu, idem utrique accidisse videretur, quod lapidibus in calcem excoctis, cum in aquam dejiciuntur. Quod multo evidentius nuper fuit, cum eum videlicet qui unus restabat utcunque integer, ad alia, atque alia experimenta adhiberem. Nam cum summæ aquæ ita imposuissem, ut facie qua fissus erat, aquam non attingeret, cumque ibi tandiu perstitisset, donec re satis spectata, totum ipse digito mergerem, ac tum demum subsedisset, mox autem extractus, & vel aquæ ad eumdem modum impositus, vel postquam extrinsecus madorem absterseram, in illam projectus, semper sine mora descendisset, bullasque ex ima ad summam aquam emergentes dedisset; animadverti in omnibus jam faciebus fissuras tot novas, ut qui antea paulo etiam rudiorem attrectationem ferebat, jam jamque ad levem attactum in fragmenta abiturus, ut reapse mox abiit, videretur.

Sed postremo loco eam, Vir Clarissime, observationem adscribam, ex qua constet, quantum vel recentes calculi possint ab recentissimis differre. Anno eodem XVI. Kal. Aprilis in sæpe memorato Nosocomio fœminam secabamus annos aliquot natam supra sexagesimum. Ne hæc quidem, regio erat infecta morbo, neque undecim totos quos ibi egerat, dies ulla alia fuerat de re conquesta, nisi de gravi capitis ictu, ob quem ipsum ex hac vita migravit. Cum ea quæ in *I. Epistola Anatomica*, cum aliis de rebus, tum præsertim de jecinore, ejusque vesicula tradita erant, nova (id quod sæpe fecimus) demonstratione confirmaremus; in eadem vesicula, bile semiplena, quæ vivida quasi auri pigmenti flavedine quæcunque attingeret inficiebat, lapillos invenimus decem alios aliis minores, sed omnes sic satis magnos: qui ibi continuo in aquam projecti, extemplo ad fundum universi deciderunt, in eoque permanserunt. Neque id nobis permirum accidit, quippe qui singularem quendam in ipsis colorem spectabamus (qualem etiamnum ostendunt, ubi quis eorum superficiem madefaciat) subnigrum videlicet, aureis hic illic maculis, lineisque distinctum, atque ita eleganter splendidum, ut nihil magis, quam res peculiari artificio pictas, & vernice, ut vocant, Sinarum perlitas repræsentarent. Illud potius mirum fuit, quod postridie ejus diei cum amplius non maderent variumque illum (nisi quod minime splendent) referrent colorem, quem in tegumentis videmus librorum, quos ita uti apud Gallos solent, compingunt, in aquam conjecti, nonnulli quidem non secus ac pridie, in imo manserunt, plerique autem e vestigio ad summum redierunt: neque tantum ibi consistebant, verum etiam quantumvis manu ad imum compellerem, statim atque amovebam manum, supremum locum repetebant: eoque id magis mirum erat, quod inter eos, qui innatabant, & qui subsidebant, nullum seu coloris, seu figuræ animadverti discrimen poterat, sed ne magnitudinis quidem, cum in utrisque majores, minoresque promiscue conspicerentur. Proximis diebus idem experiri non vacavit, donec post septimum jam diem cum forte periculum facerem, ne unum quidem inveni calculum qui ad fundum usque descenderet, sed universi e medio ipso descensu victa projectionis vi, sese in summum referebant: neque manu cogi poterant ut sub aqua diutius essent, quam manus ipsa, qua sublata, illico in pristinum locum se agebant. Eadem anno post toto, eadem his ipsis diebus quotiescunque experiri placuit, spectavi. Ex his calculis egredi bullas nunquam videram, cum diligentius, ac propius attendens in iis quæ anno exacto, & quæ novissime cepi, experimentis, longe plurimas, sed visum ob parvitatem ferme effugientes bullulas animadverti, calculorum superficiei quæ sub aqua natabat, adhærentes, interque has, nonnullas aliquanto majores. Quas tamen cum omnes abstersissem, sic ut nulla amplius bullula iterum mergendo conspiceretur; non minus quam antea, in summa aqua perstabant calculi, neque minus prompte, cum manu deprimerentur, eodem redibant. Visum tunc est eos omnes seu flavescentes, seu plumbeos, seu fuscos, seu demum nigros, quos in *I. Epistola* commemoravimus, in aquam projicere. Et omnes quidem in summum ut semper alias, se se illico restituerunt, ibidemque permanserunt; bullas tamen non omnes, sed aliqui dumtaxat, easque longe paucissimas sibi adhærentes ostenderunt. Quæ etsi leviora videri possunt, tamen nolui prætermittere, si cuipiam forte pertinere existimarentur, vel ad causas cur alii aliis calculis facilius, aut difficilius innatent, vel ad singulorum structuras, & augescendi rationes penitus indagandas.

Has vero ipsas ob causas quidquid in propositis generibus tribus sive extrinsecus, sive intrinsecus spectando, sive ad flammam admovendo observavi, reticendum esse, non puto, præsertim cum in hoc quoque experimento nonnulla aliter in recentibus, aliter in antiquis observaverim. Igitur de tot Calculis ne unus quidem formam habuit regularem, neque ad ovalem, aut ad sphæricam accessit, sed magna pars ad eam potius, quam in *Epistola* indicavi; immo ex minimis illis primi generis, quos fuisse plurimos, scripsi, plerique nil magis referunt, quam communis salis particulas, sic, ut non longe abesse a cubi, nedum a cuboidis figura videantur. Ex iisdem minimis, ut plures inter se leviter, cohærentes vidi, ita quærere placuit nuper, an forte arctius conjuncti majusculos illos, quos una reperi, composuissent: quæ res ad calculorum generationem, aut certe incrementum intelligendum prodesset. Verum majusculis dissectis, nulla ejusmodi compositionis vestigia deprehendi; quin immo hunc certum vidi structuræ modum, ut sub perpetuo, firmoque cortice obscurioris coloris, stratum succederet flavum, ipsum quoque perpetuum, nisi quod ex innumeris constabat, ac confertissimis lineolis, centrum versus contendentibus, quod denique non durius aliquod corpusculum, sed nucleus non ita parvus occupabat ex concreta bile, quæ fla-

vo qui-

vo quidem illo ftrato obfcurior , non cortice erat , cortice autem mollior . Quod fi lapilli majufculi nihil nifi minimi fuiffent inter fe nexi ; eam certe quam defcripfi ftructuram, hic illic interruptam vidiffem faciebus, ac duro cortice minimorum: quem videlicet cum fecarem, fatis craffum pro mole inveni, & facile; ut ficcatus humor oculi cryftallinus folet; in lamellas circumjectas nucleo diffilientem ; nucleum autem ipfum propter parvitatem non licuit, nifi fubobfcure confpicere, neque flavum illud ex lineolis ftratum agnofcere. Quæ tamen cum in aliis pluribus præclare viderim, ut in III. etiam *Adverfariis* (*a*) indicatum eft, immo in iis quoque calculis quam luculentiffime pateant quos fupra tertio loco propofui ; illis enim ampliffimum id ftratum eft, oblongifque lineolis ab alba corticis lamina quæ extimæ fubeft ad nucleum ufque biliofum pertinet, qualem in iis *Adverfariis* defcripfi ; profecto ob hanc, aliafque præterea caufas haud alienum eft a veri fimilitudine , eafdem fortaffe ne in minimis quidem calculis omnino deeffe, præfertim cum in iis, quos inter majufculos , & minimos media magnitudine inveni, calculis biliofus jam fefe nucleus fatis oftendat, nonnullis hic illic quafi punctis diftinctus fplendentibus, quibus ut majufculi, & tertii generis calculi fecus atque illi quos in *Adverfariis* commemoravi, fuos quifque nucleos habent diftinctos. Huc illud addendum eft, me in aliis omnibus, fi nigros excipias , quos ad hanc diem fecui , cyftis felleæ calculis, biliofum nucleum , fingulorum moli refpondentem, inveniffe minorem in parvis, in grandioribus magnum, in mediis inter utrofque mediocrem, eumque (id quod magnopere eft attendendum) molliorem, dum recentior effet, ac plane humidum.

Quæ omnia vereor, ne quem forte illuc impellant, ut cogitet, per cortices, quantumvis impervii videantur, bilis fortaffe particulis fatis patentes, atque adeo per eadem illa aut alia eorum non abfimilia , unde aer in bullas prodit , foramina novam ufque , & ufque bilem grandefcente calculo , fefe immittere , ac corticem primum, deinde inter lineolas illas trajectam, has quoque deinceps, noviffime in centrum corrivata, nucleum etiam ipfum , eodem univerfa tempore , in dies augere: neque enim fortaffe corticis firmitatem, ac duritiem vel minimis in calculis deprehenfam , vetare, quominus hic novis fe fe infinuantibus, ipfumque augentibus bilis particulis dilatetur , nucleoque magis, magifque augefcenti locum det, quando puerorum quoque , & adolefcentum offa non teneriora illo funt , & novis tamen intrufis offeis additamentis ita laminas diftendunt fuas, ut crefcenti in dies medullæ ampliorem intra fe caveam parent . Hæc etfi mihi, nihil hic , nifi quæ vidi , affirmanti, neque refutare , neque probare neceffe eft ; hoc tamen dicam , mea quidem fcripta ipfa per fe fatis indicio effe, me ex quo primum in felleis calculis laminas laminis circumjectas adnotavi, in eam opinionem veniffe , has extrinfecus aliam poft aliam fuperinduci ab adhærentibus in dies novis ex bile particulis nucleo videlicet primum , laminis deinceps fingulis, ut quælibet a nucleo ad fuperficiem ex ordine confequuntur: quam augefcendi rationem ea nimirum indicabat, quæ, ut tute fcis , Vir doctiffime, non abfimilis iis in calculis apparet, qui in aliis animantium cavis , ac nominatim ventriculo , veficaque urinaria, circum vel herbæ cauliculum , vel intrufam , relictamque acum , aut turundam, aut aliud ejufmodi lamellatim concrevere. Ab hac opinione etfi non fum temere difceffurus ; non tamen facile adduci poffum , ut credam , cum intra hos ferme triginta annos tot calculos viderim e tot veficulis felleis, five meis , five Amicorum manibus exemptos; fuiffe omnes recens genitos, antiquum nullum: vel fi alii antiqui fuerint, alii novi, neque fint perviæ humori lamellæ fingulæ , nec recentibus incrementis dilatabiles; non quærendum effe, quæ caufa igitur alia fit, qua nucleus in novis pariter, & antiquis calculis, mollis, atque adeo humidus confervetur, & quare iis nucleis, qui magni fint, plures pro rata portione, craffiorefve laminæ accrefcant , iis vero pauciores, tenujorefve qui parvi. Quod quidem an repetendum ex eo fit, quod grandefcentibus fortaffe calculis lamellæ hic illic diffringantur (ut certe in majoribus non paucis, fere ad extimum ufque corticem diffractas vidi , concreta bile, qualis in nucleo eft interftitia fracturarum opplente) lamellæ autem diffractæ & bili vias ad augendum nucleum, & huic locum ad crefcendum amplificent, atque ea lamellarum infractio an bilis ipfius effectus fit fe fe prius per lamellarum foraminula infinuantis, & augere nucleum nitentis; non ante aufim conftituere, quam occafionem nactus fim, fæpius, ut foleo, in multis aliis præterea calculis , & grandioribus præfertim, quam quos ad hoc tempus inciderim , has omnes, aliafque infuper obfervationes iterandi, & quid conftans, quid frequentius , quid rarius fit, animadvertendi.

Nunc vero; ut illuc jam redeam unde videor divertiffe, etfi paulo ante nigros calculos excepi, non ideo feci, quod non iifdem ferme rationibus hos crefcere exiftimem, fed quod nucleum contineant, qui habitu , & colore minus evidenter biliofus effe videatur ; Nam ut alios olim, ita hos etiam quatuor, de quibus fupra dictum eft, fub nigro cortice nihil nifi materiam complecti video raram , ac friabilem, ipfoque cortice in his faltem quatuor nigriorem, nonnullifque hic illic punctis fplendentibus diftinctam. Quam una cum cortice recentem adhuc cum ad flammam appofuiffem, ardere quidem , & levius crepitare, fed neque fcintillare, neque in guttas liquari, neque flammam fervare, & quod pennæ combuftæ olent, redolere, animadverti: quæ ad eundem modum omnia his quoque diebus comperi , nifi quod concepta flamma, quam breviffimum tamen ad tempus , fervabatur. Ex iis autem calculis, quos primo loco defcripfi, eadem hodieque & majores, & mediocres , & minimi obfervanda præbent, quæ unus ex majoribus olim præbuit, cum vix e veficula extractus , a me flammæ effet admotus . Scilicet crebro cum crepitu fcintillas edunt , refinofum haud ingratum odorem effundunt, toti in guttas colliquefcunt; flammam tamen non concipiunt, neque in flamma ipfa ardent; quod in nullis aliis cyftis felleæ calculis, non recentibus præfertim, ad hoc tempus obfervavi. Nam eorum quos tertio loco propofui, fragmentum memini poftridie quam de veficula educti fuerant , quamvis ad flammam crepitando fcintillaret, in guttafque, ingrato cum odore, liquefieret, flammam tamen eo quidem tempore non concepiffe. Verum cum hæc fcriberem, quælibet illius ejufdem calculi fragmenta alia , cum reliqua omnia, de quibus modo dixi , ad eundem adhuc modum præftarent, non tantum flammam conceperunt, fed præclariffimam, fi quod aliud unquam, & ad finem ufque conftantiffimam aluerunt.

Quæ fi omnia perpendere, & conferre inter fe voluerimus; nimirum magis, magifque apparebit , ufque adeo verum effe quod in *I. Epiftola* (*b*) fcripfimus, fub confimili calculorum facie, & colore diffimilem poffe compofitionem latere, ut hanc uni iidemque calculi fpatio temporis interdum mutent . Sive enim aqueis paticulis magna ex parte evanefcentibus, five alia id nova internaque caufa ferente, nigri illi certe aliquanto, hi autem poftremi longe magis idonei facti funt tempore ad alendam flammam, eademque ratione minus etiam facti funt graves , ut nigri fic fatis diu, hi poftremi femper in ejus aquæ fummo innataverint, cujus olim continuo ad fundum ruebant. Hoc autem pofito , minus mirum eft, illos contra , quos primo loco defcripfimus, vel longiore interjecto fpatio in aquam projectos, non æque innatare potuiffe, cum flammam alere nunquam potuerint: quam certe nondum vidimus ab ullo calculo non fervari, quem conftanter in aqua natare videremus.

At cum fint tamen innumeræ compofitiones ut morbofæ bilis , fic calculorum, qui ex ea gignuntur ; nihil facile de hifce in univerfum pronunciabimus : fed quod ad hanc diem fecimus, id porro facere pergemus, ut quidquid in fingulis obfervaverimus, hoc fatis fit nobis cum aliis communicare, fperantes, fore ut fic ipfi, eorumque natura magis, magifque dignofcantur, neque Medicis, qui hæc norint, accidat, ut ob

(*a*) Animad. 28. (*b*) n. 43.

ob unum, aut alterum, quod nonnunquam forte desit, nec diu fortasse defuturum, indicium, quantumvis maxime celebratum, biliosos aliquos, dejectos ex alvo calculos, temere negent esse biliosos; sed cæteras, idcirco a nobis semper adjectas, attendant notas, & nimis præceps judicium cohibeant. Hanc si spem nostram haud prorsus inanem Tu, Vir sapientissime, esse censueris; tum hæc in medium proferre poteris: sin autem; apud Te premes, neque minus me tamen amabis, & valebis.

D. Patavio Idibus Decembris CIϽ IϽCC XXVIII.

DE VENÆ CAVÆ VARICIBUS EPISTOLA.

ERUDITISSIMO VIRO

ANTONIO COCCHIO

MEDICO EXPERIENTISSIMO

Joannes Baptista Morgagnus S. P. D.

UTinam is essem, Vir Doctissime, quem Tu pro singulari Tua humanitate facile putas, ut tristi Tibi, ac bonis omnibus Consultissimi Lancisii desiderium meis possem responsis lenire. Haud equidem inficias iverim, me in quærendis per Anatomen ut bonæ, ita etiam adversæ valetudinis causis non levem ab ineunte ætate operam posuisse. Veruntamen hic noster mediocris usus neque est cum longa Experientissimi Viri exercitatione comparandus, & si vel maxime esset, non ea tamen nobis incredibilis vis ingenii, non ea summa eruditio, non denique tot alia suppetunt quæ ille ad habitas ab se observationes in abditis retrusisque rebus vestigandis adjungebat. Quæ sane omnia, si qua alia, certe a te proposita disquisitio postulat, atque adeo flagitat. Cavæ namque venæ penitissime latent, & cum dilatantur, eæ facile affectiones vel antecessere, vel (quod tu egregie observasti) subsequuntur, ut minime omnibus proclive judicem ipsam illarum dilatationem aut in ægrotantibus per propria ac peculiaria signa ab reliquis internoscere, aut in denatis inter tot alia, quæ Anatomici oculos, manusque morantur, vitia animadvertere.

Quamobrem factum esse, existimo, ut quamvis morbus iste fortasse rarus adeo non sit; perraræ tamen ejusdem Observationes legantur: quæ cum præterea non ea diligentia qua opus esset, conscriptæ sint; vix nobis usui esse possunt. Quo magis in tantis tenebris tuos, Vir Eruditissime, præclaros conatus admiror, atque commendo, auctorque sum, ut observando, meditandoque rem tandiu obscuram magis magisque illustrare pergas. Fructum sane capies istius operæ non contemnendum. Cum enim homines plerique in gulam, cæterasque voluptates multo sint brutis animantibus propensiores, magnisque præterea curis, animique affectibus obnoxii; quas videlicet ob causas sanguifera vasa tum multo, & erodente sanguine opplent, tum eodem sæpius remorante distendunt; neque tamen circum extremos venarum Cavarum truncos tam validum circumvolutum habeant musculum, quam bruta nonnulla, in quibus rubicundi insignisque sphincteris instar esse, observavi; nihil hercules facilius fieri videtur posse, quam ut trunci illi, ad quos quidem (ut recte animadversum abs te est) effœtus, crudisque adhuc, & crassioribus succis onustus sanguis appellit, in magnos interdum varices dilatentur. Quos si Medici persanare nequeant; at eos ut dignoscere saltem, & diutius a ruptione per institutam, quoad licet, phlebotomiam, per blanda, & in his vulneraria, medicamenta, per aptamque in primis victus rationem tueri possint, maximopere optandum est.

Vides igitur, Experientissime Cocchi, quantæ susceptum a te laborem utilitati fore, censeam, quantoque propterea opere a te petam, ut quod egregie incepisti, præclare absolvas. Mihi sane, quod me potissimum selegeris quicum tua ista optima studia communicares, gratissimum fuit: idque ut intelligas, omni erga te officio omni tempore curabo. Vale, & me, quod facis, ama.

D. Patavii Postridie Kal. Julias CIϽ IϽCC XX.

DE VESICÆ CALCULIS A FR. JACOBO BEAULIEU PATAVII EXSECTIS, ET DE CASU CORNELIÆ BANDIÆ EPISTOLA.

Clarissimo Regiæ Parisiensis Academiæ Scientiarum Sodali

SALVATORI MORANDO

Joannes Baptista Morgagnus S. P. D.

CUpienti mihi quacunque in re possim, præstare me gratum non modo universis, sed etiam singulis Regiæ istius Academiæ Sodalibus, nihil facere jucundius potuit Petrus Antonius Michelottus Medicus Doctissimus, meique amantissimus, quam mihi per litteras significare quæ Tu, Vir Clarissime, scire averes de vesicæ calculis, Patavii exsectis a Jacobo Beaulieu, quotnam videlicet, ac quo exitu, atque id genus alia. Proclive est mihi ex parte aliqua in re hac, utinam æque in cæteris, satisfacere. Memoria enim teneo, cum Venetiis essem anno 1708. venisse illuc Patavio Dominicum Gulielminum, quocum Præstan-

ſtantiſſimo Viro magna mihi erat amicitia, eumque in ſermonibus, ut fit, narraſſe, reliquiſſe ſe graviter ex veſicæ calculo ægrotantem Variſcum Zambellium Patricium Venetum, affecta ætate hominem, febricitantem, attritis viribus, eoque corporis habitu, ut Thomas Alghiſius, nobilis ea tempeſtate apud Florentinos Lithotomus, curari poſſe, deſperaſſet. Alghiſio autem domum reverſo, adveniſſe nuper ex Inſubria Eremitam quendam Gallum, qui deſperatam ab Alghiſio curationem ſe ſuſcepturum promitteret. Num, inquam, ille eſt Eremita de quo Doctos Homines alios aliter ſcribentes legimus, nimirum hinc Joannem Meryum in peculiaribus Obſervationibus, inde vero Mauritium Reverhorſtium in Epiſtola quæ apud Ruyſchium inter Problematicas eſt XIV.? Qui hæc non ſecus atque ego, perlegiſſet, facile rediit in memoriam Gulielminus, pollicituſque eſt, ſi is eſſet quem ſuſpicarer, ubi Patavium rediiſſet (rediturus autem erat poſtridie) me continuo certiorem facturum. Quid quæris? Is ipſe erat. Quo diligentius quid ageret, & quo exitu ageret, inquirendum exiſtimavimus. Nam etſi Zambellii Conſanguinei, Amicique quis eſſet edocti, multoque etiam magis Medici vehementer timebant; contra Æger, dolorum, & vigiliarum pertæſus, animum obfirmaverat, ut Eremitæ manibus ſe ſe committeret. Curationis exitum, qui longe feliciſſimus fuit, probe memini. Cætera quæ tunc Gulielminus ad me ſcripſit, & coram poſtea confirmavit, longa dies facit, ne pariter queam ſingillatim meminiſſe.

Aloyſius tamen Martinius, quo Zambellius Pharmacopola utebatur, cum ſectioni interfuerit, & quæ Eremitæ medicamenta ſuppeditaverit, adſcripto quibuſque die, ex officinæ ſuæ libris præclare ſciat, priuſquam hæc ad te ſcriberem, a me diligenter interrogatus, pro certo affirmavit, Eremitam neque Ægrum vinxiſſe, neque dolore ullo, qui animadverſione dignus eſſet, cruciaſſe, niſi cum antequam ſecaret, catheterem in veſicam demiſit. Sulcatus hic eſſet, an non, haud poteſt meminiſſe. Sed horum meminiſſe ſe, dicit, ad medium potius, & recta, quam ab latere, & oblique ſectionem factam majori ſcalpello ancipiti, & magna ex parte faſciola obducto, ſecundum catheteris ductum adhibito: ex eaque ſectione vix aliquid ſanguinis effluxiſſe: tum forcipe immiſſa, arreptum lapidem cito, nec ſine vi quadam, fuiſſe extractum, magnum, & cui firmiter caruncula quædam adhærebat: tamen intra quindecim circiter a ſectione dies vulnus ad cicatricem fuiſſe perductum, neque Ægrum amplius, quo ad vixit (vixit autem ad quinquennium) moleſtiæ, aut incommodi quidquam ad veſicam eſſe paſſum; ſed longe alio morbi genere deceſſiſſe. Quæ ut magis mireris; ſcias, ſupra ſexageſimum annum fuiſſe natum cum ei calculus exſectus eſt, colorem autem vulneris (id quod ad me Gulielminum ſcripſiſſe, memini) primis diebus ad lividum inclinaſſe, magno cum omnium metu.

Si forte quæ remedia adhibita ſint, quæris; accipe fideliter deſcripta ab die quo ſectio inſtituta eſt, qui dies fuit X. Kal. Junias ad diem uſque earundem Kalendarum; neque enim poſtea quidquam a Pharmacopola petitum eſt: quæ res ipſa curationis celeritatem confirmat. Sic igitur ejus libri habent.

Die 23. *Maji An.* 1708. *Ungu. roſat. Meſues* ℔j. *Terebinthinæ Ven.* ℔j. *Boli Armen. Orient. p. p.* ℥j. ſ. *Spir. vin. rectif.* ℥x.

Die 24. *Ol. hyperic.* ℥ij.

Die 25. *Cerati Diachyl.* ℥jjj. *Aloes*, & *Myrrhæ pulveris*. ℥iv. *Spir. vin. rectif.* ℥x.

Die 27. *Cerati Gratiæ Dei* ℥vj. *Ol. hyper.* ℥viij. *Terebinth. Ven.* ℥viij. *Aloes*, & *Myrrhæ pulveris.* ℥vj. *Ungu. roſ. Meſ.* ℔j.

Die 30. *Myrrhæ pulveris*. ℥j. ſ. *Aloes pulveris*. ℥j.

Die 31. *Cerati Diachyl.* ℥iv.

Die 1. *Jun. Cerati Diachyl.* ℥iij.

Quibus remediis Eremitam ad vulnus quoque pauperis pueri circiter ſeptennis, quem biduo poſt Zambellium in hujus ædibus eadem omnino ratione ſecuiſſe, & mediocri educto calculo, pari felicitate perſanaſſe, & tunc audivi, & idem qui huic quoque alteri ſectioni interfuit, Pharmacopola confirmavit.

Præter has duas, aliam nullam, quod ſciam, in hac, aliiſve proximis habuit Urbibus, ut in quibus credo ob certam vinorum, & aquarum naturam rarius calculo homines laborant: quæ etiam cauſa fortaſſe fuit, cur cito hinc Eremita diſceſſerit. Habes de ipſo quæcunque ſcio.

Eſt viciſſim quod ſcire ipſe ex te velim. Thomas Bartholinus in primum Actorum Hafnienſium Volumen quandam conjecit Obſervationem ſub num. CXVIII. de fœmina Pariſienſi, quæ ex ſpiritus vini abuſu *flammam* ipſa per ſe *conceperit*, ex qua *tota in fumum*, & *cineres abierit*, *excepto cranio*, & *digitorum extremis*. Quod ego quidem eo difficilius credebam, quod is cujus verbis illud Bartholinus retulit, Matthæus Jacobæus pronior ad credulitatem videbatur, cum vel eas legebam quæ ſub ipſius nomine proximæ præcedunt, Obſervationes. Sed quoniam Eruditi ex noſtratibus Viri, qui Corneliæ Bandiæ, Cæſenatis Matronæ, nuperum caſum a primo incredibilem, re autem vera iſtius, ut videtur, non ita diſſimilem, vulgatis Opuſculis explicare ſunt conati, iſta Jacobæi Obſervatione, quaſi certiſſimo exemplo altero nituntur; quam gratiſſimum mihi feceris, ſi forte iſtic aliqua veſtratis caſus memoria ſupereſt, quidquid veri de ipſo inveneris (quod tuo commodo quærere poteris) reſcribendo (*). Nam aut verus fuit, aut ab iis qui Jacobæo narrarunt, confictus. Confictі novum mihi argumentum erit, ſi Docti omnes apud Vos Homines ignoraverint; neque enim ſimile veri eſt, rariſſimum, ne dicam incredibilem, ejuſmodi caſum in Litteratiſſima Civitate accidiſſe, & neminem animadverſione dignum, &, quod conſequitur, litterarum monumento aliquo cenſuiſſe. Si contra verus; minus hunc noſtrum, quem ut verum fuiſſe, inter omnes conſtat, ſic quæ cauſa effecerit, non conſtat; minus, inquam, hunc noſtrum mirabor, quando abs te certior factus fuero, jam pridem apud Vos quoque non multarum horarum ſpatio incogniti cujuſdam ignis vi mulieris corpus ferme totum, atque adeo ipſa oſſa in cinerem fuiſſe converſa. Vale, Vir Clariſſime, & meis verbis Sodales omnes Præſtantiſſimos avere jube.

D. Patavii poſtridie Kal. Januarias CIↃ IↃCC XXXII.

Cum hæc ſcripſiſſem; forte accepi, Eremitam in hoc Noſocomio Chirurgis junioribus exſecandi calculi rationem in cadavere virili oſtendiſſe. Ex eorum, qui interfuerunt, numero ſpectatus nunc Chirurgus Philotheus Thomaſius, a me interrogatus, affirmat, ſulcatum catheterem immiſiſſe, & ſecundum hujus ſulci ductum rectam, & valde oblongam ſectionem cultello non ancipiti peregiſſe. Quam antequam inchoaret, cutem alterius lateris perinæi in medium vi protraxiſſe, & in ſic protracta ſectionem inſtituiſſe ita, ut poſtea remiſſa cute, & in ſuum locum redeunte, vulneris orificium fere ſeſquidigiti intervallo a medio perinæo diſtaret. Hoc quoque volui ne neſcires. Iterum Vale.

IN LO-

(*) *Et menſibus aliquot interjectis, diſerte reſcripſit, ab ſe tum gallicos libros pervolutando, tum Eruditiſſimos Viros interrogando fruſtra eſſe quæſitum, & nihil prorſus quod Jacobæo aſtipularetur, inveniri uſquam potuiſſe.*

IN LOCUM VITRUVII MEDICUM EPISTOLA.

JO. BAPTISTA MORGAGNUS

S. P. D.

ORNATISSIMO DOCTISSIMOQUE VIRO MARCHIONI

JOANNI POLENO

MATHESEOS PROFESSORI CELEBERRIMO.

Mittis ad me, Vir Clarissime, M. Vitruvii locum ex Libro I. *de Architectura* Cap. VI. in quo postquam plateas & angiportus improbavit ventorum flatibus ita patentes, ut apud multos, & Mitylenæos nominatim, animadverterat, tum nonnullis interjectis, hæc subjicit, ut ab Iocundo quidem edita habemus: *Vitia autem sunt, quæ difficulter curantur, in regionibus quæ sunt supra scriptæ, hæc, gravitudo, arthretis, tussis, pleuritis, phthisis, sanguinis ejectio, & cætera, quæ non detractionibus, sed adjectionibus curantur.* Qua de lectione quid mihi videatur, quæris eo diligentius, quod aliter scripta plerorumque istorum vitiorum nomina in principe editione, atque adeo in codicibus calamo exaratis legisti. Ego vero ut obsequar voluntati tuæ, quo nihil mihi esse potest jucundius, illud primum censeo, in quatuor postremis nominibus, unum modo, idque manifestum, typographi quidem esse erratum, quod *tuscis* pro *tussis* descripsit. Sic etiam quod editio princeps habet *pleuresis, thisis*, codices autem *tiphisis*; nimirum evidentius est, quam ut cuiquam, non modo tibi Viro Eruditissimo, ostendi debeat, hæc indoctis atque oscitantibus librariis accepta esse referenda, sive *phthisis* cum Iocundo, sive *ptysis*, de quo mox videbimus, scribendum credas.

II. Verum ut in postremis nominibus Iocundum probo, aut certe non improbo; sic contra vereor, ne cum *arthretis* rescripsit, quantum a vestigiis codicum, primæque editionis, tantum a Vitruvii sententia recesserit. Quid enim *arthretis*, sive, ut scribere voluit, *arthritis* loci habeat inter vitia ista cætera, ad thoracem, pulmones, asperam arteriam, & proximam, ad summum, pituitariam membranam attinentia, eademque sæpe inter se adeo connexa, ut Cœlius Aurelianus libro *Morborum Chronicorum* II. (*a*) *influxioni* ex ordine subjiciat *Tussiculam*, *Sanguinis fluorem*, & *Phthisicam Passionem*? Influxionis autem nomine & *coryzam*, & *branchon*, & πτύσιν complectitur, hoc est & gravedinem, & raucitatem, & ad pulmones factam defluxionem; cum Aretæus (*b*) quidem πτύσιος nomine *sputionem* acceperit, ut sanguinis, guttatim, aut non ex partibus saltem quæ infra os sunt, erumpentis: nam si ex his erumperet; tum ἀναγωγὴ, id est *rejectio* vocabatur. Quam sanguinis ejectionem cum Vitruvius diserte memoret; a verisimilitudine non abhorret, ptysin quoque, hoc est ejus exspuitionem memoravisse, aut; si hanc vocem, ut Aurelianus, intelligas; ad pulmones factam defluxionem. Utravis certe non modo ante sanguinis ejectionem melius ponitur, quam phthisis; sed præterea ejusmodi est, ut in certis quibusdam *regionibus difficulter curetur*; nam phthisis, vel inter initia, utique in omnibus difficulter curatur: quamquam in iis multo difficilius quas Vitruvius describit. Cave autem credas, si phthisin scripsit, inveteratam confirmatamque designavisse; quis enim, aut qua in regione curaret? Sed quamvis illis in civitatibus ea vitia *ideo difficulter medicari*, dixerit, *primum quod ex frigoribus concipiuntur: deinde quod defectis morbo viribus eorum, aer agitatus ex ventorum agitationibus extenuatur, unaque a vitiosis corporibus detrahit succum, & efficit ea exiliora;* tamen defectas vires intellige non a phthisi, sed ab alio aliquo cæterorum morborum, qui, ut fit, & sua ipse enumeratione indicat, phthisis initium anteverterit, diuque ægros maceraverit. Sane priores illos morbos quam non recentes intelligat, illud argumento est, quod eos, id est ipsam quoque pleuritidem, *non detractionibus* ait, *sed adjectionibus curari*.

III. Cæterum sive *ptysis* rescribas, sive *phthisis* cum Iocundo retineas; utralibet vox quam istum in locum conveniat, vides. Contra, articularis morbus, sive ut is edidit, *arthretis* neque ita convenit, & a vulgata ante ipsum scriptura discrepat. Nam princeps editio sic habebat: *gravitudo arteriarum, ac tussis*; codices vero alii quidem: *gravitudo arteriace, tussis*: alii *gravitudo arteriacæ tussis*. Erat autem *arteriace*, sic sine alio quopiam nomine positum, recentioribus quidem Medicis, arteriæ medicamentum, ut Galenus docet initio libri VII. *de compositione medicamentorum localium*, quo in libro plurimas ejusmodi *Arteriacas* describit: eaque significatione ab latinis quoque Rei Medicæ Scriptoribus *Arteriace* usurpata est, ut apud Scribonium (*c*), Celsum (*d*), Plinium (*e*), Marcellum (*f*) videmus. Quo quidem modo cum in proposito Vitruvii loco non posse accipi, constet; quærendum esset, an pro raucitate posset, quo intellectu mirifice conveniret, si modo exemplum aliquod idonei Auctoris haberemus qui sic accepisset. Verum ne *Arteriacon* quidem sic a Paulo absolute, ut ajunt, positum credo; tametsi Prosper Alpinus (*g*) Vir cæteroquin doctissimus id videatur significare. *Si humor distillans ex capite* (*Paulo auctore*) *in nares decumbat, affectum facit, qui Græcis κόρυζα, & Latinis gravedo dicitur: si in fauces & palatum, Græcis κατάῤῥουν, & nostris destillationem vocatam inducit: si guttur & asperam arteriam, ut etiam membranam interiorem, quæ hanc integit, exasperaverit, βράγχον*, inquit, *& ἀρτηριακὸν Græcis itidem vocatum, atque Latinis vocis raucitatem: demum si in asperam arteriam, & in pulmones fluxio irruat, tussim excitat.* Favere utique Alpino videtur Andernacus, qui illa Pauli verba ex libro VII. *de Re Medica* cap. XXVIII. latine sic reddidit: *rauca vox efficitur, vocaturque malum Græce βράγχον, & ἀρτηριακὸν, Latinis raucitas.* Janus tamen Cornarius, qui suam Pauli interpretationem post Andernacum emisit, sic potius credidit interpretanda: *raucosa vox fit, & raucedo, & arteriaca affectio appellatur.* Ac certe Joannes Gorræus (*h*), & Joannes item Scapula (*i*), cum hunc eundem uterque locum ex Paulo indicent (hujus enim græco exemplari, cum hæc ad te continuo rescriberem, carebam) neuter; sine adjuncto

(*a*) Cap. 7. (*b*) De Caus. & Sign. Acut. Morb. l. 2. c. 2. (*c*) Composit. Med. 74. & 75.
(*d*) De Medicina l. 5. c. 25. n. 17. (*e*) Natur. Hist. l. 20. c. 19. & l. 33. c. 7. (*f*) De Medicam. c. 14.
(*g*) De Medicina Method. l. 10. c. 12. (*h*) Defin. Med. ad Ἀρτηριακὸν. (*i*) Lexic. Græco-Lat.

adjuncto nomine appellativo ; *ἀρτηριακὸν* , sed ambo pariter ad hunc modum scribunt *ἀρτηριακὸν πάθος*.

IV. Igitur si *arteriace*, aut *arteriaca* per se arteriæ asperæ affectionem non significat, sed aut medicinam, aut indefinite rem quampiam, ad arteriam hanc attinentem; illud sequitur ut videamus, an cum alter, utra earum vocum conjuncta, quas inter in Vitruvii loco posita est, commodam possit significationem habere. Et primum, si legamus *arteriaca tussis*, aut *arteriacæ tusses*; erit sententia haud aliena ab iis quæ olim quoque de tussis discriminibus Medici non ignorabant. Nam & tussire quibus a jecore aqua inter cutem incepit, animadvertit Hippocrates (*k*), Galenus autem (*l*), id repetendum esse, duxit ab *jecoris mole incidente præcordiis*, ac *faciente angustiam in pulmone*, & nonnulli fuerunt, eodem testante Galeno (*m*), qui *lumbricos intestinorum*, *cum ad ostiolum ventriculi repentes*, *ipsum mordeant*, *aridas tusses excitare*, dicerent; ut vel hinc pateat, non omnino accipienda esse quæ ab Ettmüllero (*n*), multæ alioquin lectionis Viro, scripta sunt, negante, *de Tussi ex stomacho orta ullum Practicorum aliquid habere*, *præter Lindanum*. Sed hæc alias; nunc vero quod dicere institueram, cum veteres etiam Medicos, ex iis aliisque ejusmodi locis appareat, quasdam cognovisse tusses, quarum præcipua causa in arteria aspera non esset; apparet simul, quarum causam in illa arteria potissimum esse constaret, eas vero arteriacas tusses, ut ab hepaticis, stomachicisque, atque aliis ejuscemodi distinguerentur, vocari potuisse.

V. Quod si tibi hæc forte paulo subtiliora quam pro captu, non Medici, sed Architecti, esse videantur; age, *gravitudo arteriaca* lege, aut potius quod ipsa habet princeps editio, *gravitudo arteriarum*, id est gravedo asperæ arteriæ. *Solent* enim, id quod Turnebus (*o*) admonuit, *& Latini quædam efferre interdum non inscito rusticoque sermone numero multitudinis*, *quæ frequentius singularia sunt*, *ut* arterias *pro* arteria aspera *dicunt*, non tam, ut aliquis videtur credere, quia reapse plures sunt, cum mox truncus dividatur in ramos, quam quia sic ipsi amant loqui, ut cum M. Cato (*p*), quem etiam Turnebus produxit, *si lienes*, inquit, *turgent*, *& si cor dolet*, *& si jecur*. Sed Latinos *arterias*, pro *arteria aspera* dixisse, prolatis Plinii locis ostenderem, ut puta cum scripsit (*q*): mentam *arterias humidas siccare*, *siccas astringere*, nisi idem Turnebus occupasset productis ex Tranquillo (*r*), & ex eo quem duodecim in versibus quater sic locutum animadverti, Auctore ad Herennium (*s*) hisce: *astante Phonasco*, *qui moneret*, *parceret arteriis*: & *ictus fit*, *& vulnerantur arteriæ acuta atque attenuata nimis acclamatione*. Gravitudo autem idem, opinor, Vitruvio fuit quod gravedo, qui pariter cum acredinem fortasse & salsedinem dicere potuisset, maluisse videtur dicere (*t*) *acritudinem*, & (*u*) *salsitudinem*, quorum hoc deinde Plinio in isto ipso capite quo de menta verba fecit, illud vero placuit A. Gellio eo in loco quem mox producemus. Porro gravedinem non modo absolute dictam invenio, ut apud Celsum (*x*), atque adeo apud optimos Scriptores latinos, verum etiam *gravedinem capitis*, *gravedines oris*, *gravedinem ventris* apud Marcellum (*y*) quidem, & iis in locis ubi nonnunquam sensum potius, ut fere apud Aurelianum (*z*), ponderis cujusdam significare videatur, non tamen semper; ut mirum admodum non esset, si arteriarum quoque gravitudinem, id est asperæ arteriæ gravedinem Vitruvius scripsisset.

VI. Quod si hac sententia non scripsit; alterutrum relinquitur, ut aut alia scripserit, aut aliam vocem. Quanam autem alia gravitudinem significatione dixerit, quam gravitatis? Hoc enim licuisse indicat A. Gellius (*a*). *Sicut*, inquit, *nihil quicquam interest*, *suavitudo dicas*, *an suavitas*, *sanctitudo*, *an sanctitas*, *acerbitudo*, *an acerbitas*, *acritudo*, *an* (*quod Accius in Neoptolemo scripsit*) *acritas*: *ita nihil rationis dici potest*, *qui necessitudo & necessitas separentur*. Et sane Apicius (*b*) *gravitudinem* dixisse videtur pro *gravitate*, cum rationem docuit qua *sine ructu*, *& gravitudine teneriores sentiantur* cucumeres, qui aliter, ut Plinius (*c*) ait, *vivunt hausti in stomacho in posterum diem*, *nec perfici queunt*. Attamen ut persæpe de stomachi, aut capitis, interdum vero & de pectoris, sive pulmonum gravitate ægrotantes queri audias; ita aut perraro, aut nunquam audies, legesve de ipsius arteriæ asperæ gravitate querentes. Quid, inquiet aliquis, si totius corporis gravitatem intelligamus? Minime id vero. Hæc enim inter signa potius futuræ ægrotationis a Medicis, & nominatim a Galeno (*d*), quam inter ægrotationes ipsa numeratur: aut si ægrotatio est; non ita diuturna est, nec difficilis curatu: denique a Galeno eodem (*e*) inter eas corporis affectiones refertur quæ vacuatione indigent. Vitruvius autem, ut supra memoratum est, sermonem istic habet de morbis qui & *difficulter*, nec *detractionibus*, *sed adjectionibus curantur*. Huc illud accedit quod si *gravitudo* pro totius corporis gravitate accipiatur; non amplius apparet, quid voce illa proxima faciamus *arteriacè*, aut *arteriarum*.

VII. Igitur ad illud alterum redeundum est, ut quæramus, num forte non *gravitudo*, sed vox alia quæpiam a Vitruvio posita sit, quam librarii depravarint. Petrus Victorius (*f*) cum *gravidinosos* pro *gravedinosos* apud Nonium, ut etiam in scriptis libris melioribus M. Tullii, in Catulli autem, *gravido* pro *gravedo* animadvertisset; *videtur*, inquit, *gravido dicta esse*, *ut libido*, *formido*, *cupido*. Quod si ita est, sique etiam Vitruvius non *gravedo*, scripsit, sed *gravido*; intelligis, quam proclive librariis fuerit, quid *gravido* esset, non assequentibus, reponere *gravitudo*.

VIII. Aut si neque hoc, neque omnino id totum placet *gravedo arteriarum*; videamus tandem, an ex ista codicum, primæque editionis scriptura; *hæc*: *gravitudo arteriacæ*, aut *arteriarum*, extundi aliquid possit quod minus displiceat. Quid igitur, si ita legamus: *hæc*: *raucitudo arteriæ*, aut *arteriarum*? Quid, si: *hæc*: *ravitudo*, nulla propemodum scripturæ mutatione, eademque tamen sententia? *Ravim* enim, ut Festus (*g*) est auctor, *dicebant pro raucitate*, *unde & verbum ravio*: quo Plautus in *Pœnulo* (*h*) usus est: & *ravus* etiam, ut Barthius (*i*) in Sidonio interpretatur *ravos cantus*. Idem Barthius in Eligii verbis: *linguam meam taviditatis ligatam nexibus absolvet*, legendum conjiciebat *raviditatis*: quanquam verum fortasse fuit *tarditatis*, præsertim cum illa antecedant: *more infantium balbutientium quasi imperfecta verba formare*. Itaque, ut ad propositum redeam, *ravitudo arteriæ* idem Vitruvio esset quod Scribonio (*k*) *raucitas arteriæ*; si modo illam vocem *ravitudo* probare auderes sine idonei Scriptoris auctoritate: quanquam ut *mollire* habemus, & *mollitudo*: *parire* (nam & sic Veteres, atque in iis Ennius, declinabant (*l*) & *paritudo*, sic non est adeo fortasse absonum, ut cum Plautinum verbum extet *ravire*, *ravitudo* quoque dici potuisse videatur: aut siquis malit, derivari a *molli mollitudinem*, non secus atque a *gravi gravitudinem*, vel certe ab *ampli amplitudinem*, a *magni magnitudinem*; idem pariter ab *ravi* poterit *ravitudinem* derivare.

VIIII. Sed dum tibi, Vir Doctissime, obsequi studeo, jam satis pro mediocritate hac mea in omnem partem videor propositum Vitruvii locum versasse. Tu singula acerrimo examinabis judicio tuo. Ego, siquid forte in his inveneris quod non omnino displiceat, gaudebo. Vale, & me, ut amas, ama.

D. Forolivii Kalendis Sextil. CIƆ IƆCC XXXVII.

DE IIS

(*k*) Prognost. n. 8. (*l*) Comment. 2. in Progn. n. 3. (*m*) Comment. in l. 6. Epid. Sect. 2. n. 17.
(*n*) Prax. l. 1. Sect. 14. c. 3. art. 3. (*o*) Adversar. l. 10. c. 19. (*p*) De Re Rust. c. 157. n. 7.
(*q*) Nat. Hist. l. 20. c. 14. (*r*) In Neron. c. 25. (*s*) L. 3. (*t*) L. 8. c. 3. (*u*) L. 1. c. 5.
(*x*) De Medicina l. 4. c. 2. n. 4. & alibi. (*y*) De Medicam. c. 1. 14. & 16.
(*z*) Acutor. Morb. l. 2. c. 24. l. 3. c. 20. & Chronicor. l. 2. c. 14. l. 5. c. 10. (*a*) Noct. Attic. l. 13. c. 3.
(*b*) De Re Culin. l. 3. c. 4. (*c*) Nat. Hist. l. 19. c. 5. (*d*) Art. Medicin. c. 82.
(*e*) De curandi rat. per sangu. miss. c. 4. (*f*) Var. Lect. l. 4. c. 8. (*g*) De verbor. veter. signific. l. 16.
(*h*) Act. 3. Sc. 5. (*i*) Adversar. l. 29. c. 4. (*k*) Compos. Med. 74. (*l*) Apud Priscian. de octo partib. orat. l. 10.

DE IIS QUÆ A VALSALVA IN BONONIENSI ACADEMIA INSTITUTI SCIENTIARUM RECITATA FUERANT AD CELEBERRIMUM AC PRÆSTANTISSIMUM VIRUM A SECRETIS ACADEMIÆ EJUSDEM EPISTOLA.

Joannes Baptista Morgagnus Francisco Mariæ Zanotto Suo S. P. D.

QUod & recens vestrum (nec sane id primum) perhonorificum de me judicium, & mea perpetua atque constans in vos, & Valsalvam nostrum observantia, ac potius pietas flagitabant, diligenter feci, mi Zanotte, ut mihi a vobis commissa præclarissimi Viri Scripta perlegerem, & cum cæteris ejus schedis, cumque iis, quæ ipse in hominum, bestiarumque dissectionibus observata habeo, semel, atque iterum, ac sæpius conferrem. Id facienti haud una causa visa est, quamobrem ea scripta nec sine aliis ejusdem schedis, nec sine multis adnotationibus, nec sine expolitione aliqua divulganda esse, existimarem. Quæ quoniam res quantum temporis & singulæ, & universæ postulent, vides; intelligis nimirum id unum restare, ut illud alterum interea conficiam mandatum vestrum, ut quæ nunc perficere scripta non possum, eorum saltem brevem quamdam, & contractam epitomen ad vos mittam, quam in actis edatis.

Tres omnino sunt Dissertationes, quas apud vos habuit Valsalva. Prima in partes quatuor est distributa. Quarum cum prior ligamentorum coli intestini numerum, fines, naturam, usus persequatur; hæc autem aliorum etiam Anatomicorum, meaque præsertim opera satis hoc tempore vulgata sint; protinus ad alteram partem transeo, qua; ut in reliquis; minus adhuc nota describuntur, *sinus* videlicet, *arteriæ magnæ*.

Hoc nomine Valsalva appellat certas quasdam illius arteriæ partes, quibus in partibus extrorsum magis ejus parietes curvari animadvertit. Hæ quatuor sunt. Tres in ipso arteriæ initio, singulæ singulis semilunaribus valvulis, quibus fere opertæ sunt, respondentes. Quarta his major, in toto illo tractu est, qui inter supremos priorum fines, & commune initium dexterarum arteriarum subclaviæ ac carotidis intercedit.

Tertio loco ea proposuit, quibus trahebatur ad suspicandum, nervos, quos cæteri credunt, & vocant *a spinali medulla ad par vagum Accessorios*, esse, & vocari oportere, *a pari vago ad medullam spinalem Recurrentes*. Illa autem sunt ab his petita, quæ ad eorum nervorum utrosque fines conspexit: hinc videlicet continuatos esse cum pari vago; illinc vero eos esse ultimarum eorum propaginum (si cum ortis ex medulla nervis conferantur) naturam, figuram, insertiones, ut hæ propagines rami potius, quam radices, esse videantur.

Novissime docet, eos, qui intra oculorum orbitam sunt musculos, omnes; si minorem obliquum demas; interiore extremo nervo optico sic affigi, ut non modo in ipsum inserantur, sed præterea suis inter se junctis, ac circumductis fibris anulum efforment, quo arcte eumdem nervum circumcirca complectantur. Eum *anulum* vocat, *nervi optici moderatorem*: ut alterum *nervi oculorum motorii anulum moderatorem* appellat; videlicet qui ab nonnullis ex iis musculis factus huic alteri est nervo circumjectus; quamquam luculento structuræ modo non est cum priore anulo comparandus.

Alteram Dissertationem de quibusdam oculorum affectionibus scripsit & secundum, & præter naturam, sed potissimum præter naturam. Primum quidem exposuit, quæ sibi viderentur causæ, cur ii de quibus modo dictum est, musculi sic nervo optico sint affixi. Cum enim exteriores fibras recta in ipsum inserant nervum, hujus, inquit, longitudinem contracti minuent, remissi augebunt, atque ita ipsum vel laxabunt, vel tendent, motumque spirituum vel languidiorem, segnioremque, vel contra vehementiorem efficient, & celeriorem. Cumque interioribus fibris, quasi anulo quodam non modo tendineo, sed etiam carneo eumdem nervum arcte comprehendant; ut anulo modo constricto, modo relaxato nervum magis, minusve comprimenti, sic minor, majorve Spirituum copia in nobilissimam irruet oculi tunicam. Quam etsi retinam appellant, fibris tamen non in retis modum implicitis, sed radiorum instar a centro ad ambitum discurrentibus docet esse compactam. Pro varia autem illa Spirituum affluentia variam quoque esse retinæ tensionem, & hanc variis conspiciendarum rerum conditionibus accommodari oportere existimat.

Quod si anulus nervi optici moderator communibus cæterorum musculorum morbis tenetur, ut puta resolutione, aut distentione; gravia inde in retinam vitia provenire, non dubitat, in his amaurosim, & rerum, quæ nusquam sunt, quasi ante oculos obversarentur, perceptionem. Utriusque exemplum, & a distentione quidem, haberi censet in duabus, quas producit, observationibus.

Hinc eo transit, ut judicium interponat suum in celebri controversia de natura, ac sede ejus suffusionis, quæ vulgo acu deprimi solet. Negat, se ullam unquam potuisse dissecando invenire membranam, quæ pupillæ opponeretur. Præterea, si ejusmodi membrana suffusio esset; neque ita facile, nec sine vehementi dolore, nec sine magna oculi ipsius læsione acu deprimi posse, contendit, propterea quia iridi, ac ciliaribus adhæret processibus: Sed & illud incommodi ut plurimum consequi oportere, ut brevi iterum renasceretur, ad eumdem videlicet modum, quo renasci membraneas cæteras *excrescentias* videmus, quarum omnes fibras proximis partibus adhærentes penitus exstirpare non liceat. Denique haud satis intelligi, cur suffusionis maturitas esset a Chirurgo expectanda, nam certe membrana quo plus temporis daretur, eo durior, atque compactior fieret, ac minus facile acui cederet.

Contra autem si humorem crystallinum morbosum factum suffusionem esse statuas; proclive esse intelligere, quanti referat maturitatem expectare. Nam ut alia morbosa facta atque inutilia ipsa denique natura a sano separat, sic illum humorem omnino inutilem redditum, suis tandem nexibus ita solvere, ut acu facillime, tutissimeque dejici queat. Nimirum sibi in ejusmodi oculorum dissectione aliquando accidisse, ut ad levem contrectationem crystallinus humor secederet. Minimo quoque negotio secessisse, cum oculum vel recte se habentem aliquot dies in aqua macerasset. Quæ cum ita sint; ipse quidem sicuti in curatione auctor est, non modo ut maturitas expectetur, sed ut pluribus ante depressionem diebus subinde oculus emolliente aliquo latice foveatur, sic in suffusionis sede constituenda cum iis facit, qui in crystallino humore omnino esse ponendam, censuerunt, præsertim cum suæ quoque observationes cum his, quæ illi deprehenderunt, consentiant. Scilicet in viro, cui suffusio levissima adhuc erat, nihil aliud vitii comperit, nisi levissimam humoris utriusque crystallini cum flavo colore opacitatem conjunctam. In altero autem, cui dexteri oculi suffusio satis deprimi

 non

non potuerat, eumdem humorem invenit a superiore tantum parte solutum, opacum, & pallescentis margaritæ colore, nullum autem in oculo sinistro, in quo cum suffusio nullo pacto deprimi potuisset, acu fuerat dirupta, hoc quidem exitu, ut sinister oculus haud prorsus inutilis tandem fieret, quippe dirupto, dimotoque, ut potuit, humore illo opaco; contra oculo dextero, in quo is dimotus non fuerat, omnino inutili. Quoniam autem in hujus viri oculo dextero, & in prioris utroque humorem crystallinum opacum quidem, & hoc vel illo colore infectum, duriorem tamen non invenit, propterea ut in ejus opacitate, alienoque colore *suffusionem*, sic in duritie cum colore glauco, & opacitate conjuncta *glaucoma* esse ponendum, existimabat.

Denique in tertia Dissertatione conatus est rem diu ab omnibus Anatomicis frustra optatam, perquisitamque, videlicet *Renum succenturiatorum excretorios ductus*, horum finem, & quod consequitur, illorum *usum* retegere. In multis igitur avium generibus, sed luculentius in gallo tum gallinaceo, tum indico reperisse se, ait, singula, quæ semen deferunt vasa ante e singulis renibus succenturiatis, quam e singulis testibus enasci. In vipera autem, & fluviali testudine eos esse inter eosdem renes, & testes nexus membraneos, ut verisimile sit, per hos similia decurrere vascula ab illis renibus exorta. Sed & olim in virili quodam grandiore Cadavere, vidisse se, & præstantissimum Medicum Hippolytum Franciscum Albertinum propagines quasdam a sæpius memoratis renibus ad testes demissas, quæ neque nerveæ, neque sanguiferæ, neque lymphaticæ, sed potius alius cujusdam naturæ esse canales videbantur. Et hæc quidem in Maribus.

In eorum vero, quæ supra commemoravi, animantium, & murium fœminis non modo connexa inter se ovaria, & renes succenturiatos se comperisse, verum insuper, nexus hosce in gallinis quidem, fluvialibus testudinibus, ac muribus instar filamentorum, propaginum, vel corporum vasiformium vidisse. Itaque censere se, renes succenturiatos inter generationis organa esse referendos. Huc autem pertinere tum quæ de lumborum, & naturalium consensu a Medicis sunt adnotata, tum habitum a se olim in Cane experimentum. Huic enim paucis ab ortu mensibus cum hinc testem dexterum, inde vero sinistrum renem exsecuisset, aptamque vulnerum curationem adhibuisset; laxum semper corporis habitum fuisse; neque unquam catellas iniisse, sed ne catullientibus quidem blanditum esse animadvertit. Nimirum ut a dextris evulsus testis, sic a sinistris ren succenturiatus, aut cum rene exsectus, aut certe in nervis, vel sanguiferis, aut excretoriis ductibus læsus, ut putabat, sterilitatem attulerat.

Hactenus, mi suavissime, ac doctissime Zanotte, priori parti satisfeci epistolæ tuæ. Nunc illud restat ut porro alteri satisfaciam, in qua amantissimis, & honorificentissimis æque ac in priore, verbis ostendis, quam gratum vobis futurum sit, huic si epitomæ Dissertationum Valsalvæ quidpiam addam de meo, quod pariter actorum vestrorum libro inseratis. Ego vero, nisi totus in eo essem, ut quidquid temporis a publicis, privatisque occupationibus eripio, id omne in Valsalvæ nostri pene innumeris, ut nosti, iisdemque cum inter se maxime disjunctis, tum sæpe mancis, & perobscuris, schedis seligendis, digerendis, expoliendis, illustrandis collocarem; libentissime darem operam, ut tantæ isti, ac tam benignæ voluntati vestræ si minus doctrina, atque ingenio, at studio certe, & diligentia, quibus quidquid possum, si quid tamen possum, me debere, fateor, responderem. Quod si hoc erga amicum mortuum supremum officium, aut minus esset per se honestum, aut non vobis quoque gratissimum, aut non plures, quantum animo prospicio, annos me esset occupaturum; sane vel ipsum intermittere, vel eo absoluto, vobis satisfacere tamen possem. Verum cum hæc omnia contra se habeant, neque aliud aut nunc inchoare, aut brevi polliceri mihi liceat; necesse est, ut quam olim, atque adeo peradolescens de pluribus Uvulæ & pharyngis musculis ad Valsalvam epistolam scripsi, hanc (neque enim aliud istiusmodi in præsens habeo) ad vos mittam, vel potius remittam. Hæc enim illa ipsa epistola est, quam cum prima Adversaria apud vos recitarem, quam cum altera, quam cum tertia scriberem, commemoravi, quam sæpe a me haud pauci Anatomici cum Itali, tum externi requisiverunt, quam Valsalva unus habebat, &, si sua perficere potuisset, cum ipsis erat editurus, quam denique, eo vita functo, mox inter ejus schedas diligenter quæsitam invenit vir egregius Faustus Stagnius J. C. Sororis ipsius filius, ac Joanni Antonio Stancario rei medicæ, atque anatomicæ professori consultissimo utriusque, ut ego petieram, subscripto nomine tradidit ad me mittendam. Eam ipsam igitur, qualiscumque est, ad vos remitto, quam cum vestris actis divulgetis, si tamen idem vobis de ea videbitur, ac Valsalvæ videbatur. Hoc unum te oro, ut omnes, quicumque eam epistolam, aut hanc epitomen lecturi sunt, etiam, atque etiam moneas, si qua in alterutra, aut in utraque forte videantur vel non satis perspicua, vel non satis absoluta, ne statim nos arguant, sed judicium in illud usque tempus sustineant, cum universa Valsalvæ Scripta, meis aucta neque paucis, neque brevibus adnotationibus, edentur. Sunt enim, & vero, ut probabimus, jam diu sunt, quæ ipsi per nos addamus, sunt quæ illustremus, sunt quæ in medio relinquamus, sunt etiam quæ revocemus. Quod reliquum est, abs te, mi Zanotte, majorem in modum peto, ut præclarissimis, doctissimisque Sodalibus, quantas maximas potes meo nomine gratias agas, & cum tibi persuadeas, me ipsis, tibique pro istis vestris erga me singularibus studiis obstrictissimum fore, dum vivam, tum omnibus confirmes, si meam observantiam, pietatemque constantissimam ad hunc diem perspectam habent, ut paria, aut eo ampliora in reliquum tempus officia expectent. Vale.

D. Patavio VIII. Kal. Februar. MDCCXXIV.

MORGAGNI EXPERIMENTA CIRCA AQUAM CALCIS VIVÆ

ut Volumine I. Commentariorum de Bononiensi Scientiarum Academia referuntur a Cel. Viro Francisco Maria Zanotto.

Legerat Morgagnus commentarium Burleti, qui extat in Parisiensis Academiæ actis anni millesimi septingentesimi, ubi Burletus tradit, aquam calcis vivæ lacti admixtam, impedire, ne lac coaguletur. Animadverterat pariter, Ettmüllerum editionis Venetæ novissimæ, ubi de lapide calcario agit, contra sic scribere: aquam calcis vivæ lacti infusam brevi post hoc ipsum coagulare, atque ad grumescentiam disponere. Placuit ergo ei in hac tanta ejusmodi hominum dissensione rem ad experimenta revocare; præsertim quia Burletus summopere ægris commendat aquæ calcis potionem, quæ cum lactis æquali pondere commixta sit. Immo in his ipsis, in quorum stomacho periculum est ne lac cogatur, caveri id docet, si lac eidem aquæ admixtum propinetur.

Itaque anno millesimo septingentesimo sexto mense Janua-

Januario aquam calcis fibi diligenter parari juffit, voluitque ut calx in aqua communi horas ad viginti relinqueretur, eaque effet harum proportio, quam Burletus aliquando, Batavi fere femper fequuntur; ut quater aqua, aut quinquies calcem pondere fuperaret. Triginta poft diebus cyathos tres fumpfit: in uno aquæ, quam dixi, pauxillum juftæ vaccini lactis, ejufque recentis, portioni adjecit, in altero pares ex utroque partes commifcuit, in tertio denique lac merum conferendi poftmodum gratia adfervavit. Hos cyathos horas tres ipfas immotos, atque in temperato aere tenuit. Poft fingulos invertit leniter, fi quid grumefactum haberent: nihil habebant: immo vel nullum prorfus difcrimen obfervatum eft, vel fi quod eft obfervatum, id certe fuit, quod cum Burleto maxime faceret; quippe illud lac liquidius vifum eft, cui aqua calcis, & potiffimum cui plus aquæ calcis admixtum fuerat. Cum id experimentum Morgagnus cepiffet in ea, quam dixi, aquæ & calcis proportione, voluit idem rurfus capere etiam in proportione alia. Pridie ejus diei, cum experimentum quod diximus, fumtum eft, aquam calcis parari jufferat ea proportione, ut fepties aquæ pondus calcem fuperaret, hanc namque proportionem ut plurimum Burletus tenet. Cum ergo hanc aquam haberet in manibus, protinus in uno cyatho æquas hujus lactis portiones commifcuit, in altero unam lactis, & binas aquæ. Cumque experimentum eodem modo, ut ante feciffet; res pariter ceffit eodem modo.

Non his contentus Morgagnus, quoniam experimenta hæc fumferat in liquoribus, ut erant, frigidis, conftituit periculum facere etiam in tepidis. Aquam ergo calcis utrumque genus cum paribus lactis portionibus tepidam cum tepido admifcuit. Poft unam & dimidiam horam cyathos invertens leviter, labentes inde liquores diligenter infpexit. Idem qui ante, exitus. Nec vero cum mixta hæc fingula in fuos, quæque cyathos poft rurfum invertiffet, difcrimen in his ullum intra quatuor, immo neque intra duodeviginti horas animadvertere licuit Laurentio Bonazzolio præftanti Anatomico, & Phyfico diligentiffimo, apud quem tum adolefcentem, fibique amiciffimum, experimenta hæc omnia Morgagnus ceperat.

Videbantur hæc vel diligenti cuivis Philofopho poffe fatisfacere. Sed ut morofi funt docti homines, & ipfi fibi permolefti; Morgagno non fatisfaciebant, nifi experimentum fumfiffet etiam in aqua calcis eo modo parata, quem Ettmüllerus uno in loco proponit, ubi aquam calcis defcribens, fieri eam dicit per calcis decoctionem. Paucis ergo interpofitis diebus, calce in communi aqua, eoufque decocta, dum hæc, quæ feptupla affufa erat, quintupla fere evafiffet; poft horas circiter vigintiquatuor decentis vaccini lactis, & aquæ hujus portiones æquas in una ampulla, in altera ejufdem aquæ unam, lactis quatuor partes commifcuit. Idem fuit qui ante exitus. Namque cum has ampullas in temperato aere collocaffet, & horas fere quatuor immotas tenuiffet; nullum coagulum obfervatum eft, immo ne octo quidem ipfis poft horis mutatio ulla facta, obfervantibus id præter Bonazzolium, duobus etiam Academicis aliis, qui pro fingulari neceffitudine affidue cum Morgagno erant, Heraclito Manfredio, & Beccario.

Morgagnum utique non fugit varium calcis, & aquæ, & lactis genus, & variam pariter mifcendorum proportionem, nec non & ipfum diverfum aerem in cauffa effe poffe, ut alia aliis obferventur; fed quis eft tamen, qui in illorum, quæ diximus, experimentorum conftantia tenere fe poffit, quin de Ettmülleri fententia nonnihil dubitans, ad Burletum potius inclinetur? Cui cum Morgagno, ut cæteris de rebus convenit, fic etiam de aquæ calcis fapore, quem, fingulas, quas adhibuit, aquas Morgagnus guftans, primo acrem invenit, tum ftypticum, poftremo dulcem, quemadmodum Burletus ipfe tradiderat.

Non hic illud prætermittam, quod guftanti Morgagno accidit, quodque ne ipfe quidem in eo fermone quem fuper hac re in Academia habuit, cenfuit prætermittendum; nam quamvis primum nullius fere momenti videatur, fi diligenter tamen confideretur, erit re ipfa non inutile. Cum primo digitum in aquam immerfum, uti fit, ad eam guftandum ori admoviffet, atque linxiffet; nullum, aut ferme nullum faporem fenfit, fic ut aquam dilutam nimis atque inertem paratam effe, judicaverit. Sed cum negarent qui præparaverant, in fufpicionem veriffimam adductus eft, ideft tantulam illam aquam, quæ extremo digito adhærefceret, faliva fortaffe ita dilui potuiffe, ut fapor ejus prorfus obtunderetur. Protinus ergo ex cochleari juftam ejufdem aquæ guftavit portionem; continuo illi, quos dixi, fapores & manifefto, & valide fe prodiderunt. Id Morgagnus illorum caufa dictum voluit, qui in liquorum judicandis faporibus proclivi ifta, & confueta in digito guftandi ratione utuntur; quæ ratio & illos facile in errorem inducere poteft, qui liquores defcribunt, & illos, qui expofitos ab aliis fapores negant, & illos demum, qui in praxi variam liquorum vim, & efficaciam guftu æftimant. Videant ergo hi omnes, ne quid temere interdum judicent.

JOANNIS BAPTISTÆ MORGAGNI

fuo, & Collegarum nomine fcribentis

RESPONSUM MEDICO-LEGALE

---

circa Obftetricum Judicium de Mulieris Virginitate.

QUæritur ex Nobis in univerfum, & pro veri dumtaxat ftudio, fit ne incertum admodum Obftetricum judicium de Virginitate Fœminæ, cujus naturalia recognoverint vel poft ufum Balnei aquæ calidæ.

Nos itaque, poft maturam deliberationem, pro veritate refpondentes, illud principio conftituimus, fecundum maxime communem a longo jam tempore inter Doctores noftros Sententiam, nullum certum Virginitatis fignum vel in ipfis Fœminarum locis inveniri. Nam *Paulus* quidem *Zacchias in Quæftionibus Medico-Legalib.* ante hos centum annos editis cum *lib.* 4. *tit.* 2. *quæft. prima num.* 14. ftatueret *Virginitatis nullas dari certas, & infeparabiles notas*, jam tum affirmavit; *acceptiffimam effe hanc conclufionem Recentioribus omnibus*; & cum plures nominatim, indicatis eorum locis, laudaffet; *quamplurimos alios doctiffimos Medicos data opera præterire* fe, dixit. Eorum autem qui poft Zacchiam floruerunt, quæ Sententia fuerit, fatis oftendit *Gafpar a Rejes*, qui *in Elyfio Jucundarum Quæftionum Campo quæft.* 39. *num.* 39. eandem illam, quam & ipfe probavit, *Conclufionem omnium Medicorum Votis confirmatam* effe, fcripfit. Denique ætate hac noftra Jo: Bohnius, cujus verba profert *Martinus Schurigius in Congreffus Muliebris Confideratione Phyfico-Medico-Forenfi fect.* 2. *cap.* 1. *n.* 23., cum vel recentiffimos, quibus idem placuit, addidiffet, *alios infinitos* fe omittere profeffus eft, qui cum his fentiant.

Et

Et nobis liceret plures addere: Sed duorum, qui ante Zacchiam scripserant, in eademque Sententia fuerant, malumus quædam tantummodo verba producere, præsertim cum ambo in Gymnasio hoc nostro summa cum laude Medicinam docuerint, alter vero non suo tantum, sed & universi *Collegii Medicorum Patavini nomine*, in hac ipsa controversia responderit. Igitur *Hieronymus Capivaccius* brevissimum Tractatum, quem *de signis Virginitatis* inscripsit, ita conclusit: *Quamobrem defloratio, vel natura tegi, vel arte ita occultari potest, ut interdum etiam Periti Medici, & Obstetrices fallantur. Hieronymus autem Mercurialis* suo illi, atque adeo Collegii responso, quod *in Consultationum Medicinalium tom. 2. consult. 66.* finem in hunc modum fecit: *Quamobrem omnino putamus, nulla usque adeo certa utriusque sexus Virginitatis haberi indicia, quin possint tam Vir, quam Fœmina vitiati Virgines apparere tum concumbentibus, tum Medicis, atque Obstetricibus*. Utriusque Sententiam, & ex parte rationes majori emphasi secutus est alter, qui & ante Zacchiam scripserat, gravissimus apud Bononienses Rei Medicæ Professor Julius Cæsar Claudinus. Hic enim *in Responsionibus Medicinal.* inter ea, quæ interjecit quadragesimæ, & quadragesimæ primæ, diserte pronunciavit, *tutam Virginitatem astruere tum Medicis, tum Mulieribus Obstetricibus, nisi Divino Spiritu suffultis, fuisse denegatum*: Adeo perspicue illud probaverat, quod ostendendum susceperat, nimirum iis Fœminas artificiis *circa Muliebres partes uti posse, quæ sæpissime sunt in causa, ut undequaque Periti Medici, ne diceret imperitæ Obstetrices, nullis, nisi nugis innixæ, ea ratione decipiantur, ut eas, quæ deflorationem multis ab hinc mensibus (annis dici poterat) passæ fuerunt, hanc non subiisse deponant, atque hoc eo magis, quoniam malitiosis Mulierum artibus natura ipsa favere potest.*

Ex his, quæ hactenus prolata sunt, illud evidentissime conficitur secundum authoritatem quidem tot, tantorumque Doctorum, si certa Virginitatis signa nulla sunt, neminem, & ne peritissimum quidem Medicum pro certo agnoscere ipsam posse. Quanto erga minus id poterunt Obstetrices neque solertia, neque doctrina, neque anatomica exercitatione, neque usu ipso ullo pacto cum Medico istiusmodi comparandæ? Nec enim idcirco usu saltem præstare credendæ sunt, quod Fœminarum genitalia quotidie tractent. Tractant utique, ut laudatus Bohnius admonet (apud eumdem *Schurigium in Parthenologia sect. 3. cap. 7. num. 3.*) *sed gravidarum, & parturientium tantum, & quidem negligenter satis*, non Virginum, ut Excellentes Medici, in Re Anatomica, & Chirurgica exercitati. Quod si ne usu quidem sunt cum his conferendæ, tanto minus solertia sunt, & doctrina, quæ aut nihil unquam de incertitudine signorum Virginitatis legerunt, aut si quæ forte aliquid legerunt, quot tamen, & quam varias ob causas incerta, & fallacia sint, propter scientiarum ignorationem satis assequi non potuerunt: & ne ipsa quidem fortasse, quæ duo præ cæteris laudantur, & inculcantur, signa ambo intelligere valuerunt.

Sunt autem hæc, angustia ad orificium vaginæ, & membrana, quæ peculiariter Hymen appellatur. Causæ vero ob quas esse hæc signa fallacia possint, a Nobis quidem in tria genera dividuntur. Aliæ enim sunt ab arte, aliæ a morbo, aliæ a natura. Quæ singula genera dum exemplis illustrabimus, simul id, quod auctoritate probatum est, ratione, & observationibus confirmabitur, non posse a Medicis Virginitatem, ne per hæc quidem, quæ præcipua sunt, duo signa cognosci, simul alterum elucebit, multo minus ab Obstetricibus, vel post usum balnei aquæ calidæ.

Angustia igitur ad orificium vaginæ; ut primum de primo signo dicamus; sublata etiam ab aliis causis, ut a partu, non modo a Virili concubitu, restitui arte potest, iis videlicet adhibitis, quæ vim habent adstringendi. Quæ propterea cum *Ludovicus Mercatus* proponit *de Mulierum affection. lib. 4. cap. 14*, hoc caput ad hunc modum inscribit: *De Virginali adstrictione a partu comparanda. Avicenna* autem (nam & veteres, & recentiores puerperarum causa, multa ejuscemodi ostenderunt) inter alia, quæ proponit *lib. 3. Canonis fen. 20. tract. 1. cap. 47.* unum habet, quod *facit*, inquit, *redire Virginitatem* constringendo. Nec vana esse pollicitos, observationes docent, *Philippi Hoechstetteri* in primis, qui *Observationum Medicinalium Decade 3. in Scholio ad casum 5.* testatur; cum Mulier inscia, in aqua insedisset, in qua radix fuerat decocta symphyti majoris, ejus Maritum ipsam, *jam Matrem, subito Virginale Claustrum recepisse, miratum esse*. Quin *Zacchias Quæst. citatar. lib. 3. tit. 2. quæst. 7. num. 1.*, & alibi agnoscit, ope ejusmodi auxiliorum eam angustiam restitui, *quæ non modo naturalem cohærentiam ante violatam Virginitatem adæquet, sed etiam longe exuperet*, cujus rei videmus apud *Rodericum a Castro de universa Muliebrium Morborum Medicina part. 1. lib. 1. cap. 3. Nicolum* esse auctorem, *visas nimirum jam esse Mulieres, quæ post partum, iis adhibitis remediis, ita clausæ redditæ sint, ut non potuerint coitum exercere*. Sed præter adstringentia medicamenta, a Medicis accepta, ausa est quarumdam Fœminarum malitia id, quod ob ea, quæ infra dicentur, hic prætermitti non potest, aliis etiam uti, quæ non adstringendo, sed tumefaciendo coarctent. *Aliquæ*, inquit *Fortunatus Fidelis in Medico-legalibus* rebus Auctor gravis *de Relat. Medicor. lib. 3. cap. 1. Aliquæ etiam Tithymalli lacte, aut alterius non absimilis plantæ, panno lineo excepto, atque in cervicis uteri collum imposito internam illius superficiem adeo in tumorem attollunt, ut non solum arctas Veneris vias amatoribus præbeant, sed sanguinem etiam educant*.

Sed & morbus; quod erat alterum causarum genus; dilatatum vaginæ orificium, adeo contrahit, ut vix, ac ne vix quidem a Viro amplius pervadi queat. *Severinus Pinæus de Virginitatis notis lib. 1. cap. 5. in pluribus*, ait, id se *vidisse* Mulierculis propterea quia *rhagades, dura, & magna cicatrix, aut scirrhus* in ambitu vaginæ *orificii supervenerant, a quibus quidem hoc angustius redditum fuerat*. Quod sane multo ante Pinæum, Medici viderant, & in his *Cornelius Celsus*, qui *lib. 7. de Medicina cap. 28.* Fœminarum *naturalia* nonnumquam, inquit, *inter se glutinatis oris concubitum* non admittunt. *Idque interdum evenit exulceratione in his partibus facta, & per malam curationem his oris sanescendo junctis*. Exulcerationem autem hanc sæpius his quidem sæculis, ex venerea lue, alias ex variolis, combustione, vulneribus, urinæ, *aut muliebris fluoris acrimonia*, aliisve ejusmodi causis originem ducere, etsi male curetur, angustiores locos relinquere, neminem latet, qui Medicorum, Chirurgorumque aut munus objerit, aut saltem observationes versaverit. Nihil autem prohibet, quominus angustia hæc ad ipsum vaginæ orificium contingat, & tanta dumtaxat relinquatur, quanta in virginibus solet, vixque, ac ne vix quidem ab ea, quæ naturalis est, internosci queat. Hæc quadantenus indicat Hippocratis locus *lib. 1. de Morbis Muliebribus*, qui locus etsi de exulceratione sit, quæ difficilem partum consequitur, tamen & ad alias exulcerationes transferri jure optimo potest: *Si vero*, inquit, *puerperæ aliqua pudendi pars obturata fuerit: Jam enim etiam hoc cognovi: si ulceratum fuerit os pudendi*, ubi sane ulceratum fuerit, in partu a pueri exitu violatum, & sic ad extremum concludit: *Ea ulcera sanare oportet veluti in reliquo corpore, & ad cicatrices perducere. Locus autem levis, & concolor reddatur.*

Denique si quid aliud, natura ipsa, quod tertio loco ostendendum est, multifariam sane efficit, ne in vitiata Muliere vaginæ orificium dilatatum unquam fuisse videatur. Et primum per constitutionem a primordiis, sive per ipsum quoque in hac controversia attente spectandum, totius Corporis, uterive temperamentum. Sic enim in *Antarctico solo fœminas etiam post plurimos partus*, non modo post plurimos concubitus, *integrum virginaleque Corpus præseferre, itaut puerperæ nulla re differant ab ipsis Virginibus*, ex *Americo Vesputio* refert *Riolanus Anthropographiæ lib. 2. cap. 35.*, qui cum illud vix posset credere; *attamen* inquit, *cum ex Toupinambutiorum regione* (ea quoque est in *Brasilia*, hoc est in eadem *America Meridionali*, quæ omnis *a Petro Bertio* in *Breviario totius Orbis Terrarum* vocatur *Antarctica*) cum ex ea igitur regione *Fœmina annos 25. nata valde impudica, quæ viros ad coitum invitaret, in hanc Urbem Parisiorum adducta fuisset, post ejus obitum Pudendi orificium admodum*

modum angustum deprehendi. Verum non de solis Americanis, sed de Mulieribus in universum loquebatur *Zacchias*, cum diserte affirmavit *consil. 41. numer. 3.*, *nonnullas ex Fœminis utero tam angusto, & exucco dotari, ut etiamsi millies in die exagitentur, tamen ne vestigium quidem compressionis servare soleant*. *Marcus* autem *Antonius Ulmus* in Libro, qui inscribitur: *Uterus Muliebris, sect. 1. cap. 11.* generatim inter notas *Uteri calidi, & sicci* non minus posuit appetentiam Veneris, & quidem *acrem, & conceptionem non adeo facilem, & strigosa*, hoc est *gracilia, Corpora*, & alia hujusmodi, quam *pudendum Calens, angustum, sed non multæ Carnis, Breve, neque Humectum*. *Quod si igneo, & sicco temperamento natura certam insuper addat ætatem, tanto aptiores Fœminas reddit, ut vel sæpius repetitæ Veneris vestigia ne servent*. Ætas enim, quod idem *Ulmus sect. 2. cap. 5. Guainerii* auctoritate confirmat, quemadmodum facit, cæteris paribus, ut *Puellæ*, sive quæ sunt in *prima menstruationis ætate*, calidæ dicantur, & humidæ; esto magis humidæ; sic facit, ut *Adolescentiores, & Consistentes*, sive, quæ sunt in secunda, & tertia menstruationis ætate, illæ quidem *calidæ, & siccæ*; *Calidæ tamen magis*; hæ vero *frigidæ, & siccæ*; *siccæ quamvis plus* habeantur; ut constet, temperamenti etiam uteri, siccitatem secundum dogmata in iis, quæ magis adoleverunt, intendi.

Hæc autem secundum recentiorum quoque Medicorum doctrinam, fere omnia vera inveniuntur. Nam quo minus seri a primordiis in sanguine redundat, eo minus deinceps illius restat, quo magis a plena adolescentia, & matura juventute particulæ explicantur activæ, & fervidæ, humidas aqueasque dissipantes. Quamobrem genitalia quoque non tenera, sed firma, fibræque eorum non flaccidæ, aut laxæ, sed robustæ magis, magisque, & valentes, neque dilatationi facile cedunt, & si quando forte aliquantum cesserint, quiete postea interjecta, ad pristinam redeunt contractionem. Constat autem ex Anatome, vaginæ orificium cingi fibris carneis illius musculi, quem ab ejus constringendi officio sphincterem vaginæ appellamus: qui quidem musculus, etsi non in cunctis, adeo prævalidus sit, ut quod Michael Alberti (apud *Schurigium Parthenolog. sect. cit. cap. 5. num. 8.*) veraciter scripsit = *Fœminarum quædam illa facultate gaudeant, ut mediante musculo sphinctere vaginæ, sub clitoride sito, rigidius vaginam constringere possint; In adultis tamen, vividioribus præsertim atque siccioribus, satis utique, ut reliqui earum musculi, validus est*: quin nulla fere mulier est, in qua nisi, aut plurimi, aut difficiles partus laxaverint, ita non vigeat, ut longi temporis quiete interposita, suas iterum in constringendo vaginæ orificio vires exerat. Post diuturnam enim a Venere abstinentiam (id, quod in hac controversia peculiari animadversione dignum est) ita solet vaginam contrahere, ut propterea *Joannes Benedictus Sinibaldus Geneanthropeiæ lib. 4. Tract. 1. cap. 14.* diserte hæc scribere potuerit = *Videre est Viduas, quæ fidem Viris post funera servant, adeo circa muliebria coarctari, ut si alteri deinde socientur, vas præangustia, & simphysi fere virgineum præstent*. Quin *Zacchias citato consil. 41. num. eod. 3.*, non idem modo jam docuerat, sed & ejusmodi Viduarum quasdam *non secus ac si tum primum devirginarentur, sanguinem in coitu effundere* = non obstante etiam, quod plures filios fuerint enixæ, haud temere affirmaverat, quando apud laudatum *Gasparem a Rejes quæst. 41. num. 9.* habemus, vel = *Post partum aliquibus evenire, ut desinentibus lochiis rursus virginalem arctitudinem etiam naturaliter acquirant*. Quod si hæc in iis, quæ filios ediderant, quanto facilius, ut infra commemorabimus, in iis, quæ nunquam pepererunt? Et si desinentibus lochiis, hoc est paucas post hebdomadas, virginalis arctitudo restituta est; quanto magis poterit, mensibus, & annis post venereos congressus interjectis restitui?

Hactenus, quæ causæ, sive ab arte, sive a morbo, sive a natura profectæ, fallax reddere possint primum virginitatis signum, quod ab angustia orificii vaginæ repetitur, ostensum est. Nunc signum alterum, quod ab Hymene desumitur, quæ causæ efficere incertum possint, eo brevius indicaremus, quod hæ fere omnes ad unum genus, hoc est ad naturam referuntur, nisi prius quid non sit Hymen, & quid sit, tum deinceps quot, qualesque secundum naturam varietates patiatur, necessario esset demonstrandum. Neque enim cum Obstetricibus errandum est, quæ pro Hymene, ut adversus illas *Paræus* animadvertit *Operum lib. 23. cap. 42.*, membranam habent quamdam (id quod ipsæ ignorant) præter naturam, cui sedem *nonnullæ affingunt primo in pudendi limine, aliæ in media cervicis uteri via, aliæ in extrema ad uteri interius orificium*. Qui hæc illas primum docuerunt, videntur utique *Pauli Æginetæ* loco perperam intellecto, se atque illas mirum in modum decepisse. Nam cum initium *capitis 72. lib. 6.* sic vertendum non dubitarent, quemadmodum postea *Andernacus* convertit: *Genitales Mulierum partes clauduntur interim ex natura, interim ex accessorio, morbo quodam præcedente, alias in imo, alias in summo ore, sæpe etiam in medio spatio, idque aut secundum naturam, aut ex obstructione. Quod autem foramen intersepit intercluditque, vel caro, vel membrana est*: Cum igitur sic acciperent, neque de morbo per chirurgiam curando Auctorem loqui, animadverterent; ex perpaucarum morbo structuram omnium secundum naturam commenti sunt, cum tamen *Paulus* non κατὰ φύσιν hoc est non secundum naturam, sed κατὰ σύμφυσιν, hoc est ex *concretione*, scripsisse videatur, ut *Cornarius* monuit in *Dolabell.* in hunc locum; aut si scripsit secundum naturam, haud aliud, quam a *nativitate* significet, quemadmodum apud Aetium, ab eodem Cornario latine redditum, hæc eadem, quæ Paulus, docentem habemus *lib. 4. serm. 4. cap. 96.* Ea ut putamus, prima triplicis ejusmodi erroris, tamdiu, & tam pervagati causa fuit.

Quamvis autem *Realdus Columbus*, Profector exercitatissimus *de re Anatom. lib. 11. cap. 15.* monuerit, istiusmodi membranam *raro adesse, & lib. 15.* inter ea, *quæ raro in Anatome reperiuntur, post innumera Corpora* cum alibi, tum in hac, & Pisana, Romanaque Academia a se dissecta, *ter dumtaxat, illam invenisse* se, scripserit: Quamvis Paræus Chirurgus celeberrimus, citato capite testatus sit, ipsam semel tantum licuisse sibi observare, quam alioquin frustra *in plerisque virgunculis omnis fere ætatis a trimatu ad duodecimum usque annum, quarum sibi ex Nosocomio Parisiensi plena copia erat, studiose exquisiverat*: Quamvis *Andreas Laurentius Histor. Anatom. hum. Corporis lib. 7. cap. 12. & quæst. 13.* prodiderit, *puellas se, & abortivos fœtus vidisse quamplurimos, in quibus membrana illa non aderat, quin etiam trimestres, & trium, quatuor, sex, septem annorum Virgines diligenter observasse, & specillo ad Uteri os internum usque immisso, nihil quod resisteret invenisse*: quamvis *M. Antonius Ulmus libro, & sect. citatis cap. 7.* confirmaverit, cum in ejusmodi abortivis fœminis, & in natis a partu usque ad septennium diligentissime quæsivisset, *se nullam unquam animadvertere potuisse Membranam hujusmodi, Hymen vocatam, quin ejus neque vestigium: grandiores etiam dissecuisse Virgines; nihil promovisse*: denique ut alios brevitatis causa omittamus; quamvis *Jo. Bapt. Silvaticus* in egregio libro, quem inscripsit *de iis, qui morbum simulant deprehendendis cap. 9.* memoriæ litterarum mandaverit, cum ad quamdam ejusmodi gravissimam in Principe Fœmina controversiam dirimendam *ex pluribus Italiæ Urbibus plures accersiti Illustres Medici* eo devenissent, *ut sensus tactus medio rem plane determinandam esse sancirent Virginibus Xenodochio expositis diversæ ætatis multis, propriis digitis exploratis; nequeunte in tanto Virginum numero rem plane non manifestari, absente præsertim omni fraudis, ac malitiei suspicione, & ex improviso facta exploratione; ex hac nihil quicquam in iis omnibus Virginibus, earumve aliqua adesse, innotuisse, quod talem membranam, vel etiam obscurius repræsentaret*: Quamvis igitur hæc omnia ita se habeant, & meridiana luce clarius sit, ejusmodi membranam, & in quam paucissimis inveniri, & cum invenitur, esse omnino præter naturam, & quod consequitur, si Obstetrices, illa quam jactare solent peritia, atque experientia essent in Virginum, quas numquam fere, & in Mulierum, quas raro extra partum inspiciunt, naturalibus internoscendis, turpes il-

los

los errores, primas omnium abjicere debuisse; tamen & apud Paræum *affirmabant*, *posse se certo Virginem a corrupta dignoscere*, *hujus membranulæ integræ*, *vel ruptæ*, *& violatæ argumento*. Quamobrem citato ipse capite hæc continuo subjecit: *harum obnunciationibus*, *dum nimium creduli Judices fidem adhibent*, *sæpe in errorem impelluntur*: Et *Vincentius Alsarius Crucius de quæsitis per Epistolam in arte Medic. centur.* 4. cum post illos, quos modo laudavimus, scriberet, ne idem *Italæ Obstetrices* facere pergerent, verebatur. Si, inquit, *Obstetrices Mulieres ad hanc solam membranam vim proprii Judicii dirigunt*, *quam recte id faciant*, *& quanta ob id Judicibus sit illis adhibenda fides*, *ex huc usque discussis unicuique constat*.

Et sane si Parisienses illæ, quæ tamen in obstetricandi arte censentur doctiores, adeo in errore versabantur; quid de Nostratibus non erat timendum? Quarum de plerisque jure meritoque illa dici possent, quæ leguntur apud *Seburigium* in laudatæ *Parthenologiæ sect.* 3. *cap.* 7. *num.* 4. *&* 5. = *Antiquiores quidem Obstetrices Medicæ fuerunt*, *& scientificæ*, *quæ non solum insistebant in obstetricatu*, *sed omnes Mulierum curabant morbos*, *& Philosophiam*, *& medicinam discebant*, *& libros intelligendi*, *& componendi compotes evaserunt*. *Nunc autem solum sciunt fœtum ab utero recipere*, *umbilicum abscindere*, *& fasciis puerum involvere*, *quia sic viderunt*. *Itaque nunc in Germania ob tantam Obstetricum ignorantiam fidemque ideo suspectam*, *ipsis solis numquam a Magistratu inspectio Mulierum*, *atque relatio committitur*, *sed tantummodo Medicis ideo associantur*, *ut ipsorum jussu partes pudendas dilatent*, *aliaque mandata faciant*. Quod si plerasque nostratum Obstetricum relationes legamus, aut potius, quoniam his sæpe ab aliis aut correctis, aut dictatis utuntur, si cum plerisque earum loquamur, & quid in ejusmodi inspectionibus observaverint, paulo attentius percuntemur; mirum quæ sæpius monstra, & portenta audiamus. Virginitatis quidem claustrum, partesque ipsum constituentes integras, illibatas, intactas, cohærentes, connexas, unitas, clausas invenisse se, dicunt. At si quid, aut ubi illud Claustrum, & quæ, qualesque hæ partes sint, roges; tunc enim vero aut nihil præterea respondent, aut ea respondent, unde aut veteres illos, aut alios, interdum etiam graviores, de natura, & sede Hymenis, errores ipsarum facile intelligas. Nam quæ antiqua illa somnia de clausis Virginum locis, aut altius, aut inferius per panniculum, sive illiusmodi membranam nonnunquam inaudiverunt, aliæ quidem ex vaginæ tubo superius concluso Virgineum Claustrum comminiscentes, hoc quemdam, si superis placet, tubum sive canalem esse ajunt; aliæ autem secundum pervulgata olim verba, quæ *Ulmus* citato cap. 7. retulit, & confutavit, *Nicoli Florentini*, *ante deflorationem Os Matricis est velatum Panniculo*, pannum, aut centonem, aut etiam velum quoddam esse, dictitant: quod velum aliquæ, sive ut sagaciores appareant, sive ut aliquid Anatomicæ doctrinæ, (sed commentitiæ, atque obsoletæ) audivisse videantur, *rarum esse instar retis* confirmant; neque enim aliter in hac tanta Anatomes luce adhuc intelligunt, *qui per illud Virginibus menstrua penetrent*.

Quæ vero non ex auditu, sed ex lectione sibi magis sapere videntur, quid Hymenis nomine, & quanto cum errore intelligant, ex *Zacch. colligere est lib. cit.* 4. *tit.* 2. *q.* 2. *n.* 3. *Hymenem*, inquit, *etiam se observasse aliquando testatur Mercurius in libro della Commare* I. *cap.* 2., *qui tamen valde errat in ejus Membranæ descriptione*; *vult enim per illam Nymphas simul conjungi*, *quod adeo absurdum est*, *ut nihil supra*, *quemadmodum ex Doctorum Anatomicorum scriptis facile legenti patere potest*. Et certe si hoc aliquando est; præter naturam omnino est. Huc tamen potius referenda crediderimus, quæ de annexis alligatisque Claustro Virginali Membranis, sive pelliculis, & de earum integritate, & unione sæpe solent Obstetrices dictitare, quam ad Membranulas, *Severini Pinæi Carunculas* conjungentes. Mercurium enim suum interdum legunt, italico sermone hæc de *Nymphis*, aut *Hymeneo* capite indicato affirmantem: *mentre stanno congionte insieme*, *sono segno della Virginità*, *e quando nella congiunzione con l' homo si rompono*, *o separano*, *spesse volte con molto sangue*, *danno segno della Virginità perduta*. *Pinæi* autem librum *de Virginitatis Notis* nec viderunt; nec, si vidissent, intelligere potuissent: quamquam ne ipsius quidem de Hymene Sententia accuratiori respondet Anatomiæ; nam, ut nostrum aliquis dilucide alias ostendit, Caruncularum ad vaginæ orificium aliæ nullæ sunt, antequam Hymen disrumpatur, ut quæ ejus fortuitæ reliquiæ sunt; aliæ vero sunt quidem, sed ultra Hymenem locatæ, ut ab hoc differant, ipsoque præsente ab extrinsecus inspicientibus videri non possint. Verum; ut ad Obstetrices redeamus; mirandum non est, si quæ non esse probavimus, ea pleræque videre se, ajant; nam & Zacchias *laudato consilio* 41. *num.* I. sua etiam tempestate id consuevisse animadvertit. *Quo ad disgregationem*, inquit, *pelliculárum Uteri*, *ut illæ ajebant*, *certum est illa potius*, *ut secundum communem mulierculárum modum quid dicerent*, *quam ut quicquam in Virginia in rei veritate circa eas agnoscerent*, *sic fuisse loquutas*; *cum pateat*, *pelliculam illam Hymenem dictam*, *de qua multa Obstetriculæ deblaterant*, *in Virginibus naturaliter constitutis nullo modo reperiri*.

At si illa, ut ostensum est, nullo modo secundum naturam reperitur, num forte nulla præterea alia reperitur? Reperitur vero; nisi quid vitiaverit; secundum ordinariam naturalis structuræ normam in eodem semper loco, hoc est in ipso vaginæ orificio, ex ea demque interna duplicata ejusdem Vaginæ tunica fere circumcirca ita se attollente, ut foramen, per quod sanguis menstruus, atque adeo crassiora, prodeant, relinquatur, nec obducti panni, aut veli, sed annuli fere, aut semilunulæ similitudo repræsentetur. Ejusmodi autem figura diserte descripta, aut luculenter delineata est magno consensu a Summis Anatomicis, ab aliisque, qui iisdem lectis, aut inspectis, accuratius quæsiverunt, primum videlicet a celeberrimis Scriptoribus, qui in hac nostra Academia diligentissimi fuerunt dissectionum Magistri, *Gabriele Falloppio* in *Observationibus Anatomicis*, *Julio Casserio* in Tabul. Anatomic., quæ ad uterum gravidum, & Fœtum spectant VIII. ad Litt. Q. *Adriano Spigelio de hum. Corpor. Fabrica libr.* 8. *cap.* 19., *Francisco Plazzono de Partibus generationi inservientib. lib.* 2. *cap.* 5. *Joanne Veslingio Syntagm. Anatom. cap.* 7.; aliisque, deinde ab iis, qui horum observationes propriis confirmarunt, *Joanne Riolano Anthropograph. cap. cit. Dominico Panarolo Jatrologismor. Pentec.* 5. *Obs.* 50. & in adjectis figuris ad litt. I. Q. & T. *Joanne Swammerdamio* in *Uteri Muliebr. Fabrica* adjectisque Iconibus II. & III. ad litt. G., & IV. ad A., Isbrando Diemerbroeckio Anatomiæ *lib.* I. *cap.* 26., atque aliis pluribus: novissime ab omnibus, quicumque, & hoc tempore, & paulo ante apud quaslibet eruditiores Nationes in re Anatomica magis claruerunt, ut apud Batavos a *Friderico Ruyschio in Observat. Anat. Chir. Obs.* 22. *&* 23., respondentibus Figuris ad litt. D. apud Anglos a *Guilelmo Chefeldeno Anat. Of. the humanbody lib.* 4. *cap.* 2; apud Gallos ab *Jacobo Benigno Winslowio Exposit. Anatom. traité du bas Ventre num.* 653., apud Germanos a *Laurentio Heistero Compend. Anatom. num.* 234. *& Not.* 30., & denique apud Nostrates; ut alios in præsentia sileamus; ab Joanne Dominico Santorino *Observat. Anatom. Tab.* 2. *Fig.* I. *ad litt. E.* Cum his nostræ omnes, longo annorum cursu persæpe, & diligenter habitæ, observationes consentiunt.

Quæ igitur causa fuit, cur ab illis, quos antea memoraveramus, Doctissimis Viris non fuerit hic verus Hymen animadversus? Non una videlicet causa, sed plures, duæ autem præcipue, altera, quod non omnibus Virginibus, neque omni ætate, ut postea dicemus, æque aut magnitudine, aut firmitudine conspicuus est; altera, quod pannum illi, & occludens velum quærebant; non annulum: cujusmodi animi dispositiones quanto impedimento sint verum inquirentibus, nihil ostendere magis potest, quam quod propterea accidit *Regnero Graafio Anatomico* alioquin solertissimo, structuræque Muliebrium genitalium Scriptori celeberrimo. Cum enim animo imbibisset eorum Sententiam, qui Hymenem docuerant in sola Orificii Vaginæ coarctatione consistere, tametsi membraneus annulus, aut Semilunula in Virginibus, quas dissecuit, non desiderabatur; quandoquidem id satis ambæ ejus Tabulæ, huic rei dicatæ, commonstrant II. quidem *ad litt.*

E. E. E.

E. E. E. & W. ad b. b. b., & ipsi in Virgine secundum naturam se habente *membranosus quidam circulus tantum*, videndum se præbuit, tamen in eodem, in quo hoc scripserat *cap.* 5. *Tractatus de Mulier. Organis generationi inservientibus*, quod caput est de *Hymene*, ex suis ipse Observationibus, & Tabulis conclusit, *præter Vaginæ Orificii coarctationem naturaliter nullum reperiri Virginitatis munimentum*: usque adeo in observando inter se differunt videre, & agnoscere! Quod si aliqui igitur Anatomici exercitatissimi verum Hymenem, ab aliis antea descriptum, ipsi vident, nec tamen præ opinione præjudicata eumdem agnoscunt; num forte Obstetrices, quæ nec describentes legerunt, nec ostendentes viderunt, verum ipsas Hymenem sine ulla dubitatione agnituras censebimus? Quid si huc ea aliquando accedant, quæ etiam veri Hymenis præsentiam fallax reddere Virginitatis signum possint? Nonne laudati Crucii verba æquum erit nostra facere: *Nostra igitur Sententia est in casu proposito, nullam prorsus adhibendam esse fidem Mulierculis illis, quando licet Medici doctissimi idem sentirent, lente nihilominus, & nisi magna cum præmeditatione eorum opinio amplectenda esset. Signa etenim, quæ ab arte eliciuntur, & per quæ aliquis Virginitatem seu præsentem, seu jam ablatam dignoscere posset, adeo incerta sunt, atque fallacia, ut qui ex illis solis quicquam certi asserere contendat, crassæ ignorantiæ, ac temeritatis notam subiturus omnino sit.*

Causæ autem cur vel Hymen ipse fallere aliquando inspicientes possit, &, quamvis Peritos in errorem inducere, ab alia ejus, quam paulo ante indicabamus, in aliis Fœminis secundum naturam magnitudine, aut firmitudine sunt repetendæ. Namque ut primum de magnitudine dicamus; manifestum est, ut cæteræ partes corporis, partiumque foramina, nasi exempli causa, aut oris, non omnibus ad eumdem modum, sed aliis angustiora, aliis latiora contigerunt, sic & Hymenis foramen pluribus a natura amplius obtigisse. Illud quoque non minus evidens est, ut foramina cætera proportione, dum augetur corpus, & ipsa augeri, ita hoc etiam, de quo loquimur ætate crescente amplificari: quæ res tum communi inspectione anatomica, tum etiam Hymenis Iconibus ex Puellis, & maturis Virginibus accurate descriptis confirmatur. Sic in *laudatis Graafii Tabulis* videre est, quanto id foramen jam majus sit in Puella sexenni, quam in recens nata, & quanta postea amplitudine pateat in Virgine 24. annorum. Si igitur hæc utraque in quibusdam Fœminis causa conveniat; fieri utique poterit, ut sine Hymenis, aut ulla, aut notabili laceratione ineantur, præsertim si Viri penis non sit ex crassioribus, nec Vir ipse in congressu ex violentioribus: qualia de hac ipsa re idem sentientes, attenderunt *Claudinus, & Spigelius Respons. & cap. citatis*, atque ante ipsos *Capivaccius Tractatu memorato*, ubi ait, *maxime si virile pudendum non admodum vastum, muliebre autem peramplum sit*, & hunc sequutus *Zacchias lib. & tit. citatis quæst.* 1. *num.* 31. Accedere præterea potest alia amplitudinis causa, certum ab ortu, aut ab ætate temperamentum, quo Virgo acrius in Venerem feratur. Quam causam *capite citato* Graafius subindicat. Ostensurus enim, cur non *omnes Virgines primo coitu sanguinem emittant*, hinc incipit, quod Vaginæ osculum, hoc est, ut vidimus, non agniti ab ipso, Hymenis foramen *præ avido coeundi, concipiendique desiderio in grandioribus successu temporis dehiscat*. Amplitudo igitur faciet, ne laceretur, & quod consequitur, ne sanguinem, lacerationis signum, effundat. Sed & Riolanus *capite indicato*, ætate præsertim, atque aliis quæ paulo ante innuimus, spectatis, effusuram sanguinem tunc negavit, si *Virgo sit paulo annosior, utpote annum* 20. supergressa: quod ipsum ante docuerat Zacchias *sæpius citata quæst.* 1. *num.* 20. quæstione autem proxima 3. *n.* 9. & 10., minus conspicua esse in Virginibus concubitus signa post eum annum, asseveraverat.

Itaque etiam Gaspar a Rejes *laudata quæst.* 39. *nu.* 22. *inter præcipuas* causas, cur sanguis haud raro tunc a Virginibus non emittatur, primo loco *ætatem* posuit, rationemque insuper addidit, utpote *quæ (ætas) & partes illas laxiores reddit, & duriores*. Sed quando de laxitate, hoc est de foraminis amplitudine jam vidimus, de annuli ipsius, in quo foramen est, duritie, sive firmitudine videamus. Quamquam cum supra ostenderimus, quid naturalis constitutio, atque ætas valeant in circumjectis Orificio Vaginæ fibris, siccioribus, eoque firmioribus, & robustioribus reddendis, ea protulimus, unde intelligi ultro liceat, quantum eædem causæ facere ad majorem quoque annuli duritiem, & firmitudinem possint; separatim tamen de causis istis singulis quædam adjiciamus. Et primum minime dubitandum est, quin ab naturali constitutione aliis firmior, aliis mollior, aliis crassior, aliis tenujor, ut cæteræ quoque partes, obtigerit. Quare non difficile est conciliare Falloppii, & aliorum dissensum. Ille enim membranam hanc *nerveam, non autem carneam esse in citat. observ.* docuit; Vesalius autem *de hum. corporis Fabrica lib.* 5. *cap.* 15., quem in primis sequitur Riolanus *capite citato*, carneam esse, affirmaverat. Nimirum, & nos in aliis annulum ad nerveæ magis, quam ad carneæ Membranæ naturam accedentem, in aliis contra; itemque in aliis magis, in aliis minus compactum, crassumque deprehendimus: in nonnullis etiam est adeo crassus, atque compactus, ut vel Chirurgica sectione, quemadmodum apud *Zacutum Lusitanum lib.* 2. *de Praxi Med. Admir. observ.* 143., & *Ruyschium laudata Observ.* 22., atque alios, instante partu, sit aperiendus, vel certe viris crassiore præsertim pene instructis, non leve, antequam subeatur, negotium facessat. Igitur si quando & foramen amplum mediocre Viri genitale non difficile admittat, & annulus insuper ex crassiore, & compactiore substantia sit, & quæ ad nerveam accedat; non facillime utique lacerationem patietur. Quorum utrumque, atque alia præterea complexus est *Mercurialis*, cujus verba ex *cit. Consultatione*, hic juvat producere. *Contingere potest*, inquit, *ut foramen illius membranæ natura, sive arte amplum effectum, penem saltem sine ruptura, & sanguinis profusione admittat: quod Virgo similiter facere potest adstrictoriis medicamentis, quippe quæ membranam illam condensantia, duram, & fractu difficilem præstant. Quinimo haud inconvenit, ut ab ortu naturæ ejusmodi velamen sit densum, atque contumax effectum.*

De ætate autem (quæ si quid aliud in tota hac quæstione semper maximopere attendenda est) quod Hymenem crassiorem faciat, & magis renitentem, cum ratione intelligitur, tum observatione ostenditur, *Spigelii* in primis, qui *cit. cap. Hymenem se in maturis Virginibus crassiorem reperiisse: in junioribus debiliorem, mollioremque*, testatur. Ejusmodi, credimus, certissimæ observationes, & quod ex ipsis ultro consequitur, jure meritoque fecerunt, ut quemadmodum Michael Bernardus Valentinus *in Novellis Medico-Legalib. casu* 8. refert apud Schurigium *sect.* 3. *Parthenologiæ cap.* 6. *in quodam casu responderit Facultas Medica Lipsiensis, quod nonnulla quidem aut læsæ, aut integræ Virginitatis signa a Medicis allegentur*; *attamen cum eadem in Adultis valde dubia, & incerta sint, hinc ad quæstionem, an per inspectionem infallibilia, vel ad minimum valde probabilia indicia inveniri possint? Nil certi determinari, & decidi possit.*

Quod si repetitis sæpius congressibus tandem aliquando Hymen ex parte aliqua rumpatur; num forte ita ab ullo demonstratum est, *numquam amplius resarciendi spem remanere*, ut, velimus, nolimus, *Sinibaldo* hoc contendenti *cit. lib.* 4. *tract.* 2. *cap.* 2. manus dare necesse sit? Certe id ipse non probavit auctoritate sive Hippocratis, discissum nervum consolidari; sive Galeni, foramen membranæ coalescere, negantis. Nam neque hujus locus *lib.* 1. *de Semine cap.* 6. inspiciendus, de membranis est disruptis, sed de naturaliter perforatis; Neque Hymen proprie nervus est: imo, ut supra indicavimus, membrana est ad carneam haud raro accedens naturam. Membranam autem, si qua alia, proprie dictam, quæ Tympani Auris nuncupatur, vel ipsam *Valsalvæ* experimentis constat *Tract. de Aure Hum. cap.* 5. *num.* 5., si perrumpatur, nullo adhibito medicamento, in *pristinam integritatem restitui, & quidem sine levissimo ductæ cicatricis signo*. Quanto ergo hanc magis, quæ Hymenis annulum efficit, coalescere posse, quis credat, cum videlicet, *Diemerbroeckio cap. citato* id docente, *fibris carnosis* sit *intertexta*, additis præsertim remediis, quibus *Silvaticus cap.* su-

pra indicato *facillimum* existimabat *partium illarum symphysim, sive coalescentiam recuperare*, sive quibus *Agrippa;* ut in sæpius memorato Capite Riolani legimus; scribit *cap. 6. Libri de vanitate scientiarum*, *Virginitatem reparari posse resarcinato Hymenæo*, aut remedio adhibito omnium præstantissimo, longa a venere abstinentia; *Natura enim* (verba sunt ipsius Sinibald. *tract.* 1. *cap.* 14.) *dum quiescit, partium unitatem restituit.* Huic eidem remedio tantum tribuebat *Severinus Pinæus* præcitati Opusculi *lib.* 1. *cap.* 6., ut hæc scriberet: *quia sic accedit quies Partium, si earum quædam ab invicem recenter solutæ parum dissideant, eadem procul dubio reuniuntur, & integritati pristinæ restituuntur, itaut gravida esse possit, cui etiam virginitatis notæ iterum appareant.* Pinæo autem non modo astipulatur Zacchias *tit. cit. quæst.* 3. *num.* 5.; verum etiam *sanguine*, qui ex laceratis partibus effluit, *mediante adeo invicem temporis spatio denuo cohærescere, affirmavit, ut majorem interdum angustiam præ se ferant, quam ante amissam virginitatem facerent.* Et sane qui *in Viduis, quæ longo post tempore ad secundas Nuptias accedunt*, si non majorem, at *eamdem* saltem cum *Gaspare a Rejes cit. quæst.* 41. *pudendarum partium clausuram aliquando inveniri ponat*; multo is facilius, quam in illis, quæ etiam peperisse supra dicebantur, viduis tum credet, tum intelliget, qui fieri potuerit, ut in duabus aliis Mulieribus, quæ peperisse non dicuntur, & in quibus *dolus nullus subesse poterat*, hæc adnotaverit idem Zacchias superiore *quæst.* 1. *num.* 26. *Vidi ego*, inquit, *quæ a coitu diu ob Mariti absentiam, vel infirmitatem abstinens, cum de novo concumberet, sanguinem effunderet; & pudicissimam Viduam novi, secundo nubentem, sanguinem effudisse; cum primum secundo Viro conjungeretur: biennio autem viduitatem, & cœlibem vitam servaverat:* ut verisimile aliquibus videri possit, in his laceratum antea Hymenem firmissime tam longo intervallo, biennii præsertim, coaluisse. Verum hæc dicta volumus, ne Sinibaldi Sententiam quispiam, nisi antea diligenter examinaverit, temere, & pecudum more sequatur.

Nam alioquin, satis nos supra ostendisse, credimus, posse hymenem, aliquando veneris usu non rumpi propterea quia a Natura amplius foramen annuli substantia renitens, & durior comprehendat. Quid vero, si cedens, & mollior? Ne sic quidem semper necesse est, ut rumpatur. De quinque enim casibus, in quibus sine Hymenis disruptione posse Virgines notitiam Virorum habere, *Plazzonus* noster citato capite statuebat, primum eo referri posse, censemus, ut annulus cedat. *Si Virgo membranam obtineat transverse incisam, non foramine rotundo præditam; tunc*, inquit, *non fit ruptio, sed tantum dilatatio.* Nimirum quia sic Membranæ (tunc minus quam solet, annuli similis) partes ambæ, per rimam, dummodo hæc sit longior, divisæ, facilius peni permittunt transitum. Quod si etiam rima non in transversum, sed in longum ducta sit; non minus idem accidere videtur posse: quin res insuper confirmari *Observatis Anatomico-Practicis Gerardi Blasii*, qui cum Hymenem *qualem in deflorata non una observavit fig. IX. Tab. II.* exhibeat; in ea Membrana, non foramen rotundum, sed oblongam rimam, repræsentat.

Sed quæcumque observationum *Blasii* causa fuerit, illud certum est, quod maxime attendi volumus, in *deflorata non una* Hymenem ab ipso inventum esse. Quod si Hymen, qualis ab eo delineatur ex hujusmodi Mulieribus, comparetur cum Hymene, qualem *ex Nubili Virgine, & Infantibus Veslingius V. & VII.* figura indicati *cap.* proposuerat; continuo apparebit, ne Peritum quidem Anatomicum, nedum rudem Obstetricem, vitiatæ Mulieris Hymenem ab Hymene Virginis in ejusmodi casibus posse internoscere. At enim *Blasius* rem satis sua illa figura non expressit: certe enim monuit, in defloratis *inæqualem admodum esse circulum Hymenis, & quasi serratum;* quod ea figura non ostendit. Vero. At si vel maxime inæqualem, serratumque delineasset; num forte magis inæqualem, magisque serratum potuisset, quam in memoratis Graafii Tabulis delineatum videmus? Harum tamen Icones, ex Virgine, itemque ex Puellulis sunt omnes, ut diximus, descriptæ. Manifestum est igitur, in defloratis quibusdam Hymenem sic remanere, ut possit, tum Medicos, tum Chirurgos, tum Obstetrices decipere; nisi quis forte illis credat has Mulierculas anteferendas ob exercitationem, quam sæpe jactare non dubitant suam in Virginum quoque ipsarum Naturalibus inspiciendis; quasi vero Medici, & Chirurgi non multo sæpius, atque accuratius, & in viventibus ad curationem, & in mortuis præsertim ad anatomen illa inspicerent. Sed quanta in Obstetricibus hujusmodi exercitatio, & peritia sit, cum multa alia, tum illud in primis commonstrat, quod Fœminei Sexus Fœtus pro maribus quotidie habent clitoridem pro pene, turpissimo errore, accipientes, quandocumque illi aut antea per abortum ejiciuntur, quam ex naturæ instituto prominere clitoris desinat, aut quamvis maturi, hanc eamdem tamen etiam tum habent extantem, quos ipsos non dubitant (id, quod ob consequentia gravius est, & sæpius accidisse omnes sciunt) in Sacro Baptismo Masculorum nominibus appellandos, cum Fœminæ sint, Ecclesiæ exhibere. Quod utique non contingeret, si vel levem particularum, ex quibus loci Fœminei constant, notitiam haberent.

Verum, ut ad cæteros *Plazzoni* casus redeamus, quos supra fere omnes attigimus; ultimus restat, qui ad mollitudinem attinet, lubricitatem, & laxitatem, qua ipsa Hymen in concubitu integer, illæsusque servari potest, *tempore* videlicet *Menstruorum, aut non longe post; tunc enim partes illæ relaxantur, & penis facile intromittitur.* Hunc autem modum a Pinæo olim, citato *cap. 6.* animadversum, & duabus observationibus comprobatum, eorum videlicet, qui Virgines Uxores eo tempore ineuntes facillime, easdem, reficcatis partibus, vix tandem post magnos, repetitosque conatus inire potuerunt; hunc igitur modum, etsi facile esset aliis confirmare observationibus, *Zacuti* in primis memorata *observ.* 143. nec difficile rationibus illustrare; Nobis tamen hic satis fuerit indicavisse, cum quia notior est, *ut qui eventu frequentior esse soleat*, quemadmodum vere Zacchias loquitur *lib. & tit. sæpius cit. quæst.* 3. *num.* 5. tum præsertim quia æquo longiores esse nolumus, quando & plura hactenus scripsimus, & quædam alia necessario addere jam debemus.

Cum enim, vel hac dumtaxat indicata, aliisque prætermissis, satis multas produxerimus causas, quibus duo præcipua Virginitatis signa, nimirum angustia ad orificium Vaginæ, & membrana Hymen, apud peritissimos etiam Medicos dubia, apud obstetrices autem, quæ plerasque illarum, ne audiverunt quidem unquam, fallacissima reddantur; ostendendum adhuc superest, vel post usum Balnei aquæ calidæ; de quo cum quod satis sit in hanc Sententiam subjecerimus, scribendi finem faciemus. Nos quidem non præterit, quam antiquus sit ejus balnei usus ante muliebrium Genitalium inspectionem, & quem in finem institutus. Neque id ignorari a quoquam potest; qui vel sextam dumtaxat *Sac. Rotæ Romanæ Decisionem* legerit in illa earum *Decisionum Centuria*, quæ ob materiæ affinitatem in calce *Operum* Zacchiæ *Medico-legalium* addita est. Sub illius enim *Decisionis num. 9.*, commemoratur, *Hostiensem voluisse, quod* mulier debeat *prius lavari cum aqua calida, & ibi diu retineri ad dissolvendum medicamenta, quæ essent apposita, ut ibi dicit Abbas.* In ea autem aqua, quid præterea sit incoquendum ad locorum angustiam arte factam, vel facilius retegendam, alii postea docuerunt, & in his *Codronchius* in extremo *cap.* 11. *Methodi testificandi*, hisce verbis: *Conniventia vero, & adstrictio medicamentis facta, poterit deprehendi, si cum quibusdam laxantibus, & calefacientibus muliebria loca foveantur.* Quibus in verbis Zacchias, qui Codronchium sequitur, pro *calefacientibus* legisse videtur, nec ab re quidem, *emollientibus*, qualia etiam enumerat *lib.* 3. *tit.* 2. *quæst.* 7. *num.* 5. *ut Malvam, Bismalvam, Violas, Brancham Ursinam, Betam, Fœnugræcum, Semen Lini, Melilotum, & hujusmodi:* recte quoque admonet, *animadvertendum esse, quod non illico a lotione, veritatis experimentum sumendum est, sed post convenientem locorum exsiccationem, quoniam immediate post fomenti adhibitionem, absque dubio loca relaxata, & patentia comperientur: Sed si exsiccari permittantur, si Virgo Fœmina sit, invicem cohærent, & naturalis constitutio evidenter apparet, sin simulata sit Virginitas, a collutione ariditas, contractio, & corruga-*

tio

tio locorum cessat, *& ea patentia remanent manifeste corruptionem demonstrantia*. Illud tamen est de hoc *Zacchiæ* loco diligenter attendendum: quod ait, si Virgo Fœmina sit; id ita non accipiendum esse, quasi absolute diceretur: alioquin egregius auctor sibi non constaret, quippe qui postea *lib.* 4. *tit.* 2. *quæst.* 1. præter illam *Conclusionem* quam initio laudavimus, hanc etiam constituit *num.* 24. *Quibuscumque signis*, *quæ Virginitatem incorruptam attestari possunt*, *præsentibus*, *Virginem esse incorruptam*, *certo firmari non potest*. Illo igitur modo citata *quæst.* 7. loquutus est, cum ad illud dumtaxat respiceret, de quo Sermonem ibi instituerat, *medicamentis adstringentibus*, quantumvis *validis*, *ac potentibus* ad Virginalem angustiam ementiendam *non eam usam esse Mulierem*, in qua post illud experimentum *loca invicem cohærent*, *& naturalis constitutio evidenter apparet*.

Et sane nihil aliud ostendi eo experimento potest, dummodo tamen, ne aqua, & illuc, & tandiu pervenire Muliebri aliqua non difficili fraude prohibeatur, quo quidem nisi perveniat, atque id tandiu donec alte impactas diuturno, & sæpius iterato usu, validissimorum medicamentorum adstringentium particulas penitus solverit, atque eluerit, frustra id tentamen susceptum sit. Quid vero si paulo ante balneum usa esset Mulier adstrictoriis medicamentis, aut oleosis, aut oleis quibusdam exceptis? Videmus enim *Sinibaldum* eodem, quod antea laudaveramus, *cap.* 14. *tract.* 1. *lib.* 4. inter cætera, quæ ad Mulierum naturalia adstringenda commendavit, *optima insuper fore* dixisse *linimenta ex oleo mastichis*, *cotoneorum*, *& myrtillorum*. Neque ignoramus, qua ratione certa quædam unguenta, sive ut vulgo appellantur *Manteche* apparari possint, quæ loca, quibus adhibentur, restringant. Num forte adstringentes particulas aqua, aut incocta aquæ emollientia auferre tunc poterunt, quas oleum protegat, & pinguedo? Sed, & Symphyti majoris eximias in coarctando vires, quas ex producta Hoechstetteri observatione supra confirmavimus, ex eadem novimus, non aqua, sed aceto fuisse victas. Quid? Quod non omnes adstringentibus, sed quædam etiam, ut ex *Fortunato Fideli* ostendimus, tumefacientibus se coarctant, quorum vis non superficie tenus se continet, ut prompte aqua possit elui. Verum faciamus causas omnes per quas ars constringit, tolli aqua posse; at certe illas per quas morbus constringit, ut scirrhum, aut duram, magnamque cicatricem, aqua non tollet. Nec vero eas angustias tollet, quas natura ipsa, vel tutata est, vel mox, aut longo saltem post intervallo restituit per siccius a primordiis, itemque ab ætate temperamentum, adjectasve Sphincteris vires sive per se majores, sive, quod frequentius, diuturna a veneris usu abstinentia corroboratas, nullo autem unquam partu laxatas. Denique nec Hymenis tollet integritatem, quam nec certum est longissima quiete non posse a natura, vel sine ullo cicatricis vestigio reparari; certum est autem, posse a natura in concubitu ipso servari, propterea quod Hymen, sive a peculiari Corporis constitutione, sive ab ætate, sive a temperamento, foramine sit ampliori, atque etiam ex substantia sit ob duritiem, densitatem, crassitiem magis resistente, vel foramine sit insculpto ad modum oblongæ rimæ, ut propterea, aut etiam ob adjectam interdum lubricitatem cedendo, facilius sine ruptura potuerit mediocrem penem transmittere. Quales enim in Virgine incorrupta, post ejusmodi balneum, convenientemque exsiccationem, & Hymen, & angustia apparent, tales quoque in ea, quæ sic quidem, ut diximus, corrupta sit, eædem appareant, necesse est. Neutra enim eas habet ab adstrictoriis medicamentis, sed utraque ab ipsa natura.

Quæ omnia, cum ita sint: primum illud plane intelligitur, qui factum sit, ut obstetrices, quippe horum pleraque, non modo non attendentes, sed prorsus ignorantes, persæpe in Virginitate dignoscenda & olim deceptæ sint, & adhuc decipiantur. Quapropter in Juris Pontificii libris *a Gaspare a Rejes* laudata *quæst.* 39. *num.* 31. productis, illud diserte scriptum est: *Sæpe fallitur oculus*, *& manus obstetricum*. Sacra autem *Romana Rota* apud Zacchiam quæstione illa, sæpius a Nobis citata 1. *ante num.* 1. *obstetricum judicium esse fallax*, testatur: atque; ut omittamus, quæ *de incertis fallacibusque* ipsarum relationibus admonuerunt *Fidelis*, *& Paræus* locis cit., & hic insuper in *Tractatu de renunciationibus*; Schurigius certe in sæpius memoratæ *Parthenologiæ sect.* 3. *cap.* 7. *num.* 5. ex *Teichmeyero*, *& Augenio* certissima exempla profert tum *peritæ olim creditæ* obstetricis, quæ Magistratui testata est *illibatam* illam *atque integram* esse Virginem, quæ post aliquot hebdomadas peperit, tum sex *probatæ famæ* seu peritiæ obstetricum, quæ *juvenculam quamdam*, *quæ septem antea mensibus puerum pepererat*, *Virginem intactam judicarunt*.

Deinde ex illis omnibus, quæ supra a nobis producta sunt, hoc *evidentissime* consequitur, ut sine ulla prorsus dubitatione, *unanimes censeamus*, *obstetricum judicium de Virginitate Fœminæ*, *cujus naturalia*, *vel post usum Balnei aquæ calidæ recognoverint*, *admodum incertum esse*.

J O. B A P T. M O R G A G N I

super seminis emittendi impotentia

R E S P O N S U M

MEDICO-LEGALE ALTERUM.

MAndatis obsequens Reverendissimi Propræsulis attente perlegi primum quidem *Positiones* Dom. Mariæ . . . . ., & *Responsiones* Dom. Hieronymi . . . . .; deinde *Relationem* Præstantium quatuor Medicorum, eamque accurate perpendi. Nunc restat, ut juratus sententiam, qualis ea cunque sit, aperiam meam *de impotentia Viri*, I. *an ipsa existat*. II. *an perpetua*, *vel medicabilis*. Quod sicuti faciam eo veri studio, quo natura, & institutione solitus sum, & quod Deo, & Ecclesiæ semper, ac præsertim in gravissima Causa, debeo; ita eo brevius rem expediam, quo copiosius Docti isti Medici, omnia diligenter persequentes, exposuerunt.

Et sane quod ad I. attinet, ex ipsis Viri quo de loquimur, *Responsionibus* adeo perspicue ostenderunt, nescire ipsum, quid viris accidat cum semen emittunt, &, quod consequitur, nunquam emisisse, ut jure hinc conficere potuerint, absolutam seminis *impotentiam* in ipso *existere*, eamque a natura. Quid enim responderi ad hæc possit? Num ideo nescire, quid cæteris accidat, quia ex illis sit quibus semen *effluit cum nulla*, ut Zacchias loquitur, *voluptate*? At ex illis non esse, demonstrat eorum descriptio apud eundem Auctorem Quæst. Med. Leg. l. 9. t. 3. q. 2. n. 10. (negantem præterea, eum affectum *remediabilem ullo modo esse*, *si a natura sit*). In illis enim *nulla erectio fit*, *aut modica*, *& quæ ad opus non sufficiat*, *& cum qua semen*, *& quidem ex se effluit*; in nostro

nostro autem illa non deficit; sed nihil effluit, ne tot quidem, ut ipse fatetur, *extra vas* adhibitis incitamentis. At enim de eo ambigit, an saltem effluxerit *intra vas*. Verum hoc minus facile fuisse, ostendunt laudati Medici: quibuscum facit Romanus Archiater, Sinibaldus Geneanthropiæ l. 3. tr. 3. cap. 7. ego autem addo, me quidem legisse, esse aliquos, ut citata quæst. n. 20. ipse quoque refert Zacchias, *qui in venere exercenda semen emittere non possunt, quod tamen vel in somnis, vel in manstupratione emittunt*; sed contra de iis qui cum in prima possent, in secunda non possent, a me quidquam esse lectum, non meminisse.

Multo autem minus responderi potest, esse nostrum ejus viri similem, qui etsi nihil quod sub sensus caderet, emittebat, seminis tamen partem maxime necessariam qua virginem gravidam fecisse, opinabantur, hoc est spirituum ingentem vim copiamque emittebat. Namque, ut omittam, hanc opinationem, quam ingenii, credo, ostentandi causa quidam postea aliqua defensione non indignam putarunt, fuisse a Romano, Bononiensi, & Mediolanensi Medicorum Collegiis reprobatam; dicebatur vir ille post tantam spirituum emissionem *sensibus fere omnibus destitutus, humi concidere, & post unam venerem, per mensem libidinis incitamentis & carnis igniculis vacare consuevisse*, ut in memorato Sinibaldi Opere legitur l. 1. tr. 3. cap. 6.: quarum rerum nullam in nostro casu esse video.

Atque hæc non aliam ob causam attigi, nisi ut appareret, nihil solidi adversus illa posse regeri, quæ ab laudatis quatuor Medicis assumpta sunt, ut inde, & recte quidem, concluderent, absolutam seminis emittendi impotentiam esse in isto Viro, eamque a natura. Recte, inquam: neque enim si ea impotentia absoluta, & a primordiis non esset, sed *respectiva*, ut appellant, adventitia, & ex accidenti, fieri potuisset, nullo prævio ante pubertatem accidentis ejus indicio, ut ad annum usque circiter trigesimum nunquam semen vel post tot, ac tanta, ac tam diuturna incitamenta emisisset.

Ex hac ipsa impotentiæ ejusmodi confirmatione, de cujus *impotentiæ existentia* I. loco videndum fuerat, illud quoque elucescit quod II. loco sequitur examinandum, sitne ea futura *perpetua*, an *medicabilis*. Nam quæ spes nobis esse possit illam tollendi, quam tot anni, & variæ, ac meliores ætates, ac talia denique incitamenta, non dico tollere, sed ne imminuere quidem ex parte aliqua potuerunt? Humores certe, & partium quoque ipsarum nonnulla debilitas temporis longitudine, ætatumque varietate, ac partium exercitatione mutantur. Non igitur in humoribus, aut in levi partium debilitate pervicax ista, & constantissima impotentia consistit. Reliquum est igitur, ut in partium aliquarum, aut saltem particularum, ipsis necessario inservientium, defectu, aut prava figura, situ, occlusione, aut aliis ejusmodi vitiis consistat. Quæ si vitia sub sensus caderent; alicujus, & occlusionis præsertim tollendæ spes esse posset. Sic qui ob pupillam imperviam, aut ob suffusionem cæci nascuntur, aut surdi ob auditorium meatum ea, quæ demi possit, materia obsessum; hac solertis, & Rei Anatomicæ non ignari Chirurgi auxilio detracta, suffusione autem deturbata, pupilla denique, id quod in Anglia perfectum est, idoneo intra oculum immisso instrumento adaperta, audiendi, videndique ingenita impotentia solvuntur. Neque aliter qui podice, aut urethræ orificio occluso in lucem eduntur, apta incisione eam, qua carebant, obtinent recrementa egerendi potestatem. In isto autem Viro cum vitium nullum exterioribus in partibus occurrat; necesse est, interiores teneat; aut si exteriores, ad harum particulas spectet intimas illas, minimasque, sed eo magis officientes, quo minores sunt; minimis enim, & sensum fugientibus structuris maxima pleraque opera nostris in corporibus perficiuntur. Eas autem structuras mutare, aut partes quæ desint, supplere unus est qui possit Præpotens nostri Conditor Deus: Ars certe ulla non potest.

Et vero qui possit quæ ne structuras quidem illas ultimas cognitas habeat, imo quæ nesciat, in qua potissimum de tot partibus, & quod vitium sit unde ista existat impotentia? *Cujus autem rei non est certa notitia*, ut in Præfatione ad libros Medicinæ suos ajebat Cornelius Celsus, *ejus opinio certum reperire remedium non potest*: in isto autem usu ne probabile quidem, cum partes in quibus procul dubio res ea est, neque paucæ sint, & pateant simul plures, paucioresve tot vitiis, tamque inter se discrepantibus, in eoque tamen convenientibus, ut istam afferre impotentiam valeant, ideoque faciant, ut quæcunque conjectura veniat in mentem, continuo alia, atque alia se offerant, quarum cui plus tribuas, minime videas; illud videas, prudentis esse hominis, id quod Docti isti Medici fecerunt, sequi, ut assensum omnem cohibeas.

Nec vero sola ratio indicat, impotentiam istam esse insanabilem, sed & auctoritas idem confirmat Medicorum, passim, ut notissimum est, fatentium, *Organicos* morbos vel adventitios, nedum congenitos, vinci non posse. Quin imo gravissimus in his rebus Auctor Paulus Zacchias in eadem quam semel atque iterum supra laudavimus, Quæstione n. 13. de ipso hoc morbo, de quo scribimus, verba faciens, diserte docet, tunc etiam quando non ab organorum structura, sed a frigiditate pendet, *si* quidem *a natura sit, in prima juventute, calore in vigorem properante, fortasse aliquod remedium, licet non sine difficultate, esse admissurum; sed post corporis totale augmentum si perseveret, extra omnem spem sanationis fore.*

Præterea ipsa quoque experientia, quantum ego novi, necdum ostendit, hunc quo de agimus, morbum posse humana Arte superari. Non pauca vidi, multa audivi, plurima legi: nec unquam tamen accidit, ut quæ a natura esset, emittendi semen impotentiam fuisse victam, cognoscerem. Plura quidem scripta sunt a Medicis exempla eorum qui emittere semen non poterant. Sed alii, ut supra quoque indicatum est, extra concubitum emittebant, quales a vetustioribus Medicis Aetio, Rhasi, atque Avicenna, & ab eo insuper qui hos citat, Marcello Donato de Medica Historia Mirab. l. 4. cap. 18. proponuntur. Alii in concubitu, si non semen, at flatus sive per urethram, sive per anum extrudebant, quorum hos Aetius, & Amatus Lucitanus describunt, ab Donato ibidem laudati, illorum autem unum Zacutus de Praxi Medica Admirab. l. 2. Obs. 121. Alii, quos memorat Petrus Forestus Observationum Medicinal. l. 26. Obs. 18. in Schol. cum *nuper* a nuptiis *utrum nimis concalfacti, vel nimio amore incitati, semen minus ejaculari possent, postea animo sedatiores, id optime fecerunt*: præterea autem neque hi, neque illi de quibus proxime dictum est, id impedimenti a natura habuisse scribuntur, &, si vera fateri volumus, non videntur.

Nec certe habuerunt alii, quos recensent Paulus Ammannus Miscellan. Nat. Cur. Dec. 1. An. 2. Obs. 185.; Frider. Christianus Cregutus eorund. Miscellan. Dec. 3. An. 5. & 6. Obs. 287; & Nicolaus de Blegny Zodiac. Medic. Gallic. An. 2. M. Mart. Obs. 4. Nam Scriba de quo hic loquitur, *plurimos antea susceperat liberos*, cum denique propter caruncŭlam seminalem tumefactam, & induratam, semini, quod ipsum quoque postea induruit, omnino exitus præclusus est. Scriba autem alter, de quo Ammannus, hanc impotentiam *per integrum annum* dumtaxat pertulerat, cum semen suis in vasis cohibitum, sibi per tria foraminula exitum aperuit in ima dextera ventris parte, credo ex vase quod illac transit, semen ipsum a teste ad Vesiculam deferente. Vir denique a Creguto propositus, cum in adolescentia semen emittere potuisset, id posse desierat post immanem, quam sæpissime perferre coactus fuerat, frigoris vehementiam. Nec tamen ab impotentia hac, quantumvis adventitia, eorum quisquam potuit liberari; quanquam omnes per veneream palæstram in qua erant assidui, aliquis etiam ultra annos undecim id conarentur, & ultimus, in prima adhuc virilitate, remediis insuper; nam de causa externa constabat; uteretur. Sed minime hoc loco omittendum est sapientis Medici Creguti judicium, qui *affectum* esse *incurabilem*, *quia per longas nimis moras invaluerat*, *statim* pronunciaverat. Quod si hoc in adventitio; quanto in eo magis qui sit a natura?

Adven-

Adventitium pariter fuisse, existimo in utroque illorum, qui a Casparo Wolphio memorantur apud Schenckium Observation. Medic. l. 4. ubi de Coitu Obs. 6. si *testium durities*, propter quam primus *semen nunquam excreverat*, post ortum; sic enim fere solet; advenerat, sique alterius *similis* in ea quoque duritie *casus* fuit: quemadmodum & in eo de quo legisse olim videor in Disquisit. Corp. Hum. Jo. Maur. Hoffmanni, ob scirrhum testium confirmatum ne tantillum quidem seminis ejaculante. Verum sive in aliquo horum durities testium a primordiis fuit, sive non, fuit; neminem ipsorum ob sua ista impotentia solutum legimus.

Una ex omnibus, quas vidisse meminerim, istius generis historia restat; nam altera quæ ex Felice Platero profertur Observation. l. 1. ubi de Actus Venerei Defectu, ne id quidem certum proponit, an verax esset querela uxoris de marito se *citra spermatis effusionem* exercente. Una igitur illa est Georgii Wolffgangii Wedelii apud Thomam Bartholinum in Act. Medic. Hafn. Vol. 2. Obs. 44. Textor erat in venereo congressu validus vel præter modum, *nulla* tamen, *licet maxime urgeret*, *subsequa ejaculatione*. Huic tandem *post* quendam *morbum interjecto quodam tempore*, & *post ingentem conatum* ea impotentia sublata est. Igitur nisi ille morbus fortuito intervenisset; ne hic quidem sanatus esset. Nec tamen constat, impotensne esset a natura, cum illud tantum constet, *per quinque annos sic fuisse*.

Quæ cum ita sint, exemplisque omnibus, quæcunque mihi ad hoc tempus cognita sunt, diligenter perpensis, nullum occurrat, quo absolutam, & quæ certe a natura esset, emittendi semen impotentiam, aut per se, aut Medicæ Artis ope victam fuisse, cognoscamus; imo sæpius etiam adventitiam, quæ ad longum durasset tempus, fuisse insanabilem, perspiciamus; profecto non video in casu proposito quæ spes esse possit sanationis.

Quapropter, ut eandem concludam; sicut ipsis Dom. Hieronymi *Responsionibus* innixus, semen emittendi *impotentiam*, eamque absolutam, & a natura, in eo *existere*, ita ratione, auctoritate, & experientia fretus, eandem *perpetuam* fore, *nec* humana Arte *medicabilem*, juratus respondeo, quatenus Medicæ Facultatis natura finit, & mea in hac Facultate mediocritas.

J O. B A P T. M O R G A G N I
R E S P O N S U M

Medico-Legale Tertium

An post septem a conceptione menses infans nasci possit vitalis, & perfectus?

QUæritur ex me sic in universum, num fieri nullo modo possit, ut post septem a conceptione menses infans nascatur non vitalis modo, sed & numeris omnibus absolutus. Ego vero neque rationem, neque experientiam obstare, respondeo, quin posse, affirmemus.

Non rationem. Neque enim in tanta horum temporum luce anxie attendunt sapientissimi Medicorum aut numeros quosdam Pythagoricos, a quibus *Antiquos illos celebres nimis falsos fuisse*, jam tum diserte ajebat Fortunatus Fidelis, cum sub initium præteriti sæculi de septimestri, & octimestri partu scriberet libro 3. de Relationibus Medicorum; aut ægrotationes nescio quas certis gestationis temporibus matribus, & fœtibus communes; aut, ne longum faciam, alia ejusdemmodi: quæ omnia cum alii antea, tum præsertim nostra memoria nervose confutavit Vir Cel. Heisterus in ampla Dissertatione Medico-Forensi, qua contra Zacchiam, & qui cum eo faciunt, ostendit, hominis *partui* nullum certum tempus in universum tribui posse: quod a Vetustissimis traditum, & ab Augenio duobus libris de eodem argumento editis comprobatum, Gaspar quoque a Rejes in Elysio Jucundar. Quæst. Campo quæst. 90. n. 9 & Diemerbroeckius Anatom. l. 1. cap. 25. Franciscus Verde in Observationib. Physicolegal. Obs. 4. aliique censuerant.

Pro causa autem, atque ratione celerioris, aut serioris secundum naturam partus cum spectandum potissimum sit celerius fœtus incrementum, & robur, & quod hujus varietatis causa præcipua est, parentum quoque, & matris inprimis vigor varius & constitutio; nihil prohibet, quin si parentes juventute, & viribus floreant, & multa vel extrinsecus faventia conveniant, ex tot fœtibus aliqui aliquando possint maturi jam esse partui post mensem septimum, vivacesque, & numeris omnibus absoluti prodire. Et sane Fidelis libro citato quid ipse *diligenter observasset*, in medium proferens, *qui septimo mense utcunque nati sunt, fere omnes*, inquit, *exiguo, & nisi bene valida formatrix facultas fuerit, quasi imperfecto corpore eduntur, quique nondum justum naturæ robur assecuti fuisse videri possent*. Si fere omnes; non omnes igitur, sed ii quibus non bene valida formatrix facultas fuit; non quibus fuit, hoc est, ut supra primus hic Medico-Legalis Doctrinæ Magister loquitur, non quibus *validum fuit parentum robur, certaque locorum fœcunditas*. Possim huc alios supra laudatos Auctores addere, iisque adjungere quæ Mauriceau in Tract. *delle malattie delle donne gravide*, ubi & præcocium pro foliis, & foli varietate fructuum exemplo utitur, & quæ edidit in Pandectis Medico-Legalibus Parte 1. Sect. 1. Casu 26. Mich. Bern. Valentinus sub litt. D. Sed satis est Gasparem a Rejes cit. quæst. n 10. indicare; qui insuper ex analogis causis repetendum, egregie sentit, nec magis esse admirandum, quod aliqui interdum pueri ante consuetum tempus gignere, & puellæ aliquæ tenellæ adhuc concipere potuerint.

Nec vero nobis magis obstat, imo vel magis favet ipsa Experientia. Non me quidem fugit, Aristotelem solitum esse objici, quasi, ut quidam, & in iis Zacchias Quæst. Medico-Legalium l. 1. tit. 2. quæst. 3. n. 64. mancos omnes, mutilos, imbecillos, aut certe signum aliquod habentes imperfectionis septimestres nasci, docuisset. Sed nec vacat hic quærere, num omnes omnino comprehenderit, neque illi graviorem hac in re, & contrariam Hippocratis auctoritatem opponere, qui sub initium libri *de Septimestri Partu*, eorum quosdam *omnium participes esse*, scripsit, *quorum etiam perfectissimi participes existunt*, sive, ut fidelissimus ejus Interpres loquitur Prosper Martianus in adnotatione ad eum locum, *omnium sunt plenissimi, & robustissimi*, sed *ejusmodi perfectionem etiam hi participant magis, qui superstites manent*, & *educantur*. Ultro concedam cum Heistero Dissert. cit. cap. 3. n. 1. & 4. septimestres plures esse imbecillos, quippe a matribus morbo affectis, pluresque imperfectos, quippe non eodem & proprio, & parentis robore auctos quo ii de quibus nobis sermo est, expressosque, & ejectos potius, quam editos: nec mirum, cum etiam ex novimestribus minime desint ob easdem causas aut imbecilli, aut minus perfecti. Verum cum hæc concessero; vicissim negari mihi non patiar id quod in præsentia satis est, & experientia convincit, esse

esse tamen aliquos contrariis de causis post septimum mensem & robustos, & undique absolutos. Valentinus Sect. cit. Casum producit 31. infantis, quem juvenis virgo nupta die 4 Novembris pepererat die 17. Junii insequentis *partibus, & numeris absolutum omnibus*. Quem tamen consulta Facultas Medica Lipsiensis pronunciavit, *omnino pro sobole legitima mariti, & in specie pro partu septimestri habendum esse*. Praeterea Martinus Schurigius in *Embryologia Historico-Medica* Sect. 4. cap. I. §. 18. profert Cl. Viri Goelickii *Medic. Forens. Specim.* locum, in quo pro certissimo refertur, *matronas honestissimas, famaeque integerrimae tempore puerperii de novo impraegnatas*, ut nullus subesse possit in mensium computatione error, *septimo mense partum omnibus numeris absolutum, & successive ad virilem consistentiam evectum, in lucem edidisse*. Huc adde quae idem Schurigius ibidem protulerat ex Sylvii, & Valentini observationibus, fuisse familias, ipsis probe notas, *in quibus omnes liberi erant septimestres*, & praesertim unam in qua *hoc in tertio gradu* Sylvius *observavit factum*. Quae res in tertium gradum protrahi non videtur facile potuisse, nisi proles & robusta, & perfecta edita esset. Sciens praetereo alia vel multo antiquiora exempla, apud eundem, aliosque legenda. Nam satis mihi est, id non semel factum fuisse, quod ostendendum suscepi fieri posse.

Facilius autem posse fieri, intelligetur, quo diutius foetus in utero manserit, velut ii de quibus quaeritur, post septem menses in lucem editi. Sive enim sic accipiamus uti hactenus accepimus, ut ad finem septimi mensis sint nati, sive, idque multo magis, inchoato jam octavo; minor, atque minor difficultas se objiciet, quo plus temporis causis datum fuerit foetum perficientibus. Et sane in citata Valentini Sectione Casu 32. Responsum producitur Facultatis Medicae Lipsiensis, in quo haec leguntur, *unanimiter Medici tradunt, quod quo magis infans circa finem septimi nascatur, eo quoque sit perfectior*. Praeter caeteros autem diserte id tradiderat Sennertus *Institution. Medicinae* lib. I. cap. 10. cujus verba si diligentius perpendantur; praeclare intelligetur, cum quosdam septimestres vitales agnoscit, nec eos tamen ex ipsis qui *quocunque modo aliquid imperfectionis adhuc obtineant*; sequi igitur necessario, ut ipse quoque nonnullos septimestres admittat, in quibus nulla omnino perfectio, atque absolutio desideretur. Idem vel illis temporibus quantum jam accederet ad intelligendum, inanes causas proferri, cur octavo mense editus infans vitalis esse non posset, ex iis quae deinceps subjicit, manifesto apparet. Nostra autem aetate quantum id, olim pervulgatum, dogma apud Doctissimum quemque abjectum jaceat, laudati supra Auctores ostendunt Diemerbroeckius, Valentinus, Heisterus, Schurigius; ut nihil attineat aut contra ea quae initio indicavimus, infirma ejus quoque dogmatis fundamenta indicare, aut magnum veterum, & recentium exemplorum numerum, quae contraria experientia pro nobis sufficeret, apud Augenium *de hominis partu* lib. I. cap. 16. aut apud Schenckium *Observation. Medicar.* lib. 4. ipsumque Diemerbroeckium, & Schurigium indicare, praesertim cum scribentibus nobis Tabellarii discessus instet, nec plura liceat, in his tantis angustiis temporis hoc responsum a mediocritate nostra Quaerentibus adjicere.

JO.

JO. BAPTISTÆ MORGAGNI

IN

A. CORN. CELSUM,

ET

Q. SER. SAMONICUM

EPISTOLÆ DECEM

AD JO. BAPTISTAM VULPIUM

PUBLICUM IN PATAVINO GYMNASIO PROSECTOREM, ET DEINDE ANATOMES PROFESSOREM EMERITUM.

Doctissimo, atque Ornatissimo Viro

D. LAURENTIO HEISTERO

ANATOMICO NOBILISSIMO,

Antea in Altorfina, nunc vero in Regia atque Ducali Julia Helmstadiensi Academia

PROFESSORI CELEBERRIMO

Joannes Baptista Morgagnus S. P. D.

IDE, *amor quid possit,* PRÆSTANTISSIME LAURENTI. *Cum Jo. Baptista Vulpius duos, inter Latinos, vetustissimos, atque eruditissimos Medicinæ Scriptores, A. Cornelium Celsum, & Q. Serenum Samonicum quam emendatissime, ornatissimeque edere statuisset; in animum induxit, ut in ea quoque re meis consiliis, & monitis uteretur; quasi vero quantum in Medicina, atque Anatome, in quibus fateor mediocriter me esse versatum, tantum pariter in Philologia, cujus excolendæ ne tempus quidem unquam habui, studii, atque operæ posuissem. Ego vero qui illum propter suavissimos mores, summam adversus me pietatem, & eximios quos in Re Anatomica, & quæ ab hac, magna ex parte, pendent, Chirurgica, ac Medica habet progressus, quantum ipse me amat, tantum redamo, ubi video, conceptam de me opinionem ex ejus animo evelli non posse, morem denique me gesturum, & quidquid per angustias temporis, cæterasque occupationes meas possim, in duas Epistolas, singulas in Auctores illos singulos scriptas, & ad ipsum datas, conjecturum esse, polliceor. Quas postquam ipse perlegit, ecce tibi altera amantissima illa quidem, sed gravis tamen, atque inexpectata, efflagitatio. Quæ enim ita ad illum scripseram, ut siquid forte minus inutile judicaret, hoc uteretur, reliqua premeret; ille contra, omnia non dubitavit tanquam egregia (sic enim pro suo in me studio loqui solet) ac luce dignissima prædicare; edi ut permitterem, instare; simul Jo. Antonium Fratrem suum Virum Cl. & ejusmodi quidem rerum æstimatorem elegantissimum, sed tamen eodem erga me amore transversum actum, adhibere. Quid verbis opus est? in eum denique locum adductus sum, ut vel utrumque minus amare, hunc etiam non tanti facere, quanti merito ejus magno facio, viderer, vel ut manus ipsis dare, & quod flagitabant, promittere cogerer. Vix id promiseram, cum Tuorum erga me Meritorum,* VIR CELEBERRIME, *venit in mentem, quæ tanta nimirum, atque ita omnibus nota sunt, ut siquid hoc tempore in manus hominum emitterem, quod in Tuo Nomine non appareret, ingratissimus omnium non injuria existimarer. Itaque constitui, ut quando a Vulpio meas edi Epistolas illis cum Scriptoribus necesse esset; eæ ante a me, seorsum ederentur, Tuoque Inclyto Nomini inscriberentur. Equidem scio, quantum, & quid a Te acceperim; quantulum autem, & quid Tibi referam, video. Verum cum subit, Te in primis ex iis esse qui mihi tantum tribuerint, quantum ipse nunquam agnoscam; facile in eam spem venio, ut quoniam me; quæ Tua Humanitas est; non minore, quam Vulpii Fratres, amore prosequeris, non minus amanter de his Epistolis; quales eæ cunque sunt; judices, quam ipsi judicaverint. Vale,* VIR DOCTISSIME, *& veteris illius quem ne nominare quidem volo, Obtrectatoris securus, Nobilissimam istam Academiam, atque adeo omnes omnium Medicorum, Chirurgorum, Anatomicorum Scholas egregiis, quod facis, voluminibus ornare perge.*

D. Patavio X. Kal. Quinctiles. MDCCXXI.

SUM-

SUMMO EIDEM VIRO
D. L. HEISTERO

SERENISS. BRUNSVIC. ET LUNEBURG. DUCIS CONSILIARIO AUL. ATQUE ARCHIATRO, ET MEDICINÆ, CHIR. AC BOTAN. PROFESSORI EXIMIO

Joannes Baptista Morgagnus S. P. D.

Uæ me causæ ante hos undetriginta annos impulerunt, ut priores illas in A. Cornelium Celsum, & Q. Serenum Samonicum Epistolas scriberem, scriptasque edi tandem sinerem, antea vero quam cum iis Auctoribus prodirent, seorsum in Tuo Illustri Nomine apparere vellem; eædem causæ fecerunt nuper, ut Epistolas alias adderem, & quamvis non ut exirent; id quod ipsæ non uno loco ostendunt; conscriptas, vulgari tamen ad extremum vetare non possem: eædemque causæ nunc faciunt, ut quando in omnium manus hæ quoque Epistolæ venturæ sunt, in Tuas prius venire velim, VIR CELEBERRIME, *ne hoc alterum, quantumvis leve, publicum certe, & ingenuum desit meæ constantissimæ amicitiæ, & Tuorum tot erga me Meritorum non immemoris animi testimonium. Igitur quam libenter olim primas; quæ Tua fuit Humanitas; accepisti; nunc accipe universas. Hoc a Te: ab* DEO *autem Immortali illud peto, ut Te mihi Amicum Optimum, Cultoribus vero utilissimarum Facultatum, quas tantopere egregiis libris auxisti, & augere pergis, eximium Magistrum quam diutissime servet incolumem.*

D. Patavio Postrid. Non. Quinctil. MDCCL.

IN A. CORN. CELSUM

EPISTOLA PRIMA.

Jo. Bapt. Morgagnus Jo. Bapt. Vulpio S. P. D.

QUanquam te deficere nihil, puto ad A. Cornel. Celsum, & Q. Serenum Samonicum pari industriæ, & diligentiæ laude edendos atque a V. Cl. Fratre tuo Corn. Nepos, & C. Valerius Flaccus non ita pridem editi sunt; tamen quando meam quoque sententiam, & monita assidue postulas, atque adeo flagitas, non committam, mi Vulpi, ut tanto isti desiderio tuo ipse videar defuisse. Et primum quod ad Celsum attinet (nam de Sereno alias scribam) illud recte statuisti, ut eam præ cæteris editionem sequaris quam Vir, dum viveret, Eruditissimus procuravit Th. J. Almeloveenius. Cujus mei hac de re judicii rationem afferam, si prius de iis quæ in illa editione proposita sunt, tum Vita, tum Elogiis Celsi pauca admonuero. Cum Joannes Rhodius, a quo Vita illa scripta est, ignorare non deberet, Epistolas duas, alteram ad J. Callistum, alteram ad P. Natalem immerito in Marcelli volumine, Corn. Celsi præferre nomen propterea quia prior certe Scribonii est, quod luculenter ab eodem ipso Rhodio in alio (*a*) est libro demonstratum; utraque autem vel ipso (ut nunc cætera omittamus) dictionis genere ita a scriptis Celsi discrepat, ut id qui non videat, nihil ille prorsus videat; cum hæc, inquam, ita essent; non intelligere me, fateor, qua tandem ratione sibi licere crediderit Rhodius, Vir alioqui pereruditus, illarum Epistolarum, perinde ac si Celsi essent, testimonio passim uti ad ea quæ de hujus vita proponit, comprobanda. Qua de Rhodii inconstantia, atque adeo prolapsione tantum abest ut Almeloveenius Lectores monuerit; ne Amanuensium quidem Rhodii, aut Typographorum Hafniensium in illo Opusculo describendo gravia quædam ac manifesta correxit errata, ut ubi Largii Designatiani (ejus videlicet cujus Epistolam Marcellus exhibet) nomen in *Largii designationi* non sine totius sententiæ incredibili depravatione mutavere, vel ubi Celsum Roma oriundum aperte monstrare, scribunt ipsius lib. 5. cap. 21; in lib. autem 7. cap. 26. ipsum prodere, pharmacorum (eorum, inquam, pharmacorum quæ *præbuisse* dicitur) artificiosam mistionem se accurate intellexisse: quæ nempe capita licet ita diligenter perlegas, ut ne littera quidem una te fugiat; quod tamen ad propositum faciat; reperies nihil. Hos autem locos, & præsertim postremum eo magis emendare oportebat, quod nullum prætere aliud verum ac luculentum Celsi ipsius testimonium protulit Rhodius, quo illud saltem, ipsum non legendo tantum (quod plures putarunt) atque exscribendo, sed observando etiam, suumque judicium interponendo, in re medica versatum esse, probaret: mirum sane in eo qui tot annos in relegendo Celso consumpserit, cum Is. Casaubonus tres ejusmodi locos in Scholiis annotaverit suis, quæ Scholia edidit (*b*) Almeloveenius, aliosque ipse animadverterim, de quibus totidem, exempli causa proponere satis est: (*c*) *Ego sic restitutum esse neminem memini*: & (*d*) *Neque audiendi sunt, qui osse nudato, diem tertium expectant, ut tunc excidant: ante inflammationem enim tutius omnia tractantur*: & (*e*) *In omni fisso fractove osse, protinus antiquiores medici ad ferramenta veniebant, quibus id exciderent. Sed multo melius est ante emplastra experiri.*

Elogia autem, & Testimonia de Celso nulla potius afferri oportuit, quam aut ita concepta, aut ita pauca, ut in ista editione allata sunt, tanquam illud quod Egnatio (*f*) excidit, certissimum esset: *Cornelii Celsi Fabius, quod sciam, ex veteribus tantum meminit*. Quid enim? An non Columellæ proferri plures poterant loci, unde intelligeretur, & quam late fusa rerum scientia, & qua elegantia, & qua auctoritate, & qua fama, & quibus temporibus, & quot etiam, ex parte, volumina Celsus scripsisset? velut ubi (*g*) *Cornelium Celsum* vocat *non solum agricolationis, sed universæ naturæ prudentem virum*, aut ubi (*h*) de Apibus negat *quicquam præcipi posse elegantius quam a Celso jam dictum sit*, aut ubi (*i*) his verbis utitur: *quamvis doctissimi Viri (Celsi) auctoritatem verebar, tamen ambitione submota, quid ipse censerem, non omisi*: aut his (*k*): *Julius Atticus, & Cornelius Celsus ætatis nostræ celeberrimi auctores*: itemque (*l*): *Celsus, & Atticus, quos in re rustica maxime nostra ætas probavit*: denique (*m*): *ut Carthaginensem Magonem rusticationis parentem maxime veneremur; nam hujus octo & viginti memorabilia illa volumina ex senatusconsulto in latinum sermonem conversa sunt; non minorem tamen laudem meruerunt nostrorum temporum viri Cornelius Celsus, & Julius Atticus. Quippe Cornelius totum corpus disciplinæ quinque libris complexus est.*

Quos quidem libros quinque ad rei tantum rusticæ disciplinam pertinuisse, tum ea ostendunt quæ antecedunt, ac subsequuntur, tum id confirmat quod in Vita Celsi tradidit Rhodius, videlicet antiquorum quæ calamo scripta sunt, ejus de re medica exemplarium hanc communem esse inscriptionem: *A. Cornelii Celsi Artium Liber VI.* quam quidem & in Gudiano observavit Vir Cl. Jo. Alb. Fabricius (*n*), & Manutii suis in editionibus fideliter repræsentarunt, quos nimirum secutus est H. Stephanus, sed his verbis: *Operis ab eo scripti de artibus pars sexta*. Et quintam quidem fuisse eos libros de re rustica, ex primis ipsis sextæ versibus satis intelligi, recte ab eruditis hominibus est adnotatum. Quo autem ordine essent partes reliquæ locatæ, & quot in libros distributæ, & num sexta ultima esset, de his nihil videor legisse quod pro certo habere possimus. Conjectura enim esset, neque illa satis firma, si quis id jungens quod modo dictum est, cum ordine in pervulgato eo (*o*) Fabii loco observato: Corn. Celsus *rei militaris, & rusticæ etiam, & medicinæ præcepta reliquit*, colligeret, quartam Operis partem fuisse de re militari. Conjectura quoque est docta hæc quidem, & quam cum altero (*p*) Fabii loco, de iis quæ Celsus ad *Scepticorum* exemplum *non parum multa* scripsit de Philosophia, valde consentire, animadver-

to;

(*a*) *Not. in Scribon. pag.* 11. (*b*) *ad pag.* 118. *lin.* 22. (*c*) *lib.* 7. *cap.* 7. *p.* 426. *l.* 16.
(*d*) *lib.* 8. *c.* 2. *p.* 509. *l.* 24. (*e*) *Ib. c.* 4. *p.* 517. *l.* 6. (*f*) *in Epist. Dedic. Celsi.*
(*g*) *de Re Rust. lib.* 2. *c.* 2. (*h*) *l.* 9. *c.* 2. (*i*) *Ib. c.* 6. (*k*) *l.* 3. *c.* 17. (*l*) *l.* 4. *c.* 8.
(*m*) *l.* 1. *c.* 1. (*n*) *Suppl. Biblioth. Lat. lib.* 2. *c.* 4. *& Bibl. Ibid.* (*o*) *Instit. Orat. l.* 12. *c.* 11.
(*p*) *Ibid. l.* 10. *c.* 1.

to; sed tamen conjectura est, quam laudatus Fabricius proposuit, cum (*q*) *de hoc nostro Celso videtur*, inquit, *accipiendum quod S. Augustinus praef. libri de haeresibus ait, opiniones omnium Philosophorum qui varias sectas condiderunt usque ad tempora sua sex non parvis voluminibus Celsum quendam absolvisse*. Ad quatuor autem quas nominavimus, partes de re rustica, medica, militari, & philosophica, ut sine dubitatione aliae duae doctis ab hominibus adduntur, de arte videlicet rhetorica, & de jure civili; ita suspicari aliquos posse, video, an non aliae insuper adjici debeant. Neque hoc tamen dico ob librum de herbis jure ac merito longe alii Scriptori attributum, aut quod Celsum peculiares libros scripsisse censeam de arte veterinaria, quanquam Rhodius in ejus Vita postquam libros caeteros memoravit, haec habeat: *Veterinariam quoque conscripsisse autor est Mercurialis lib. 4. cap. 2.* Moveret quidem me mei eruditissimi Civis auctoritas; si locum quem ad istum modum indicavit Rhodius, alium esse putarem ac illum qui in Praelectionibus Patavinis, lib. 4. cap. 2. sic legitur: *Scripserat enim Celsus de medicina brutorum*. Nam hoc negare potest nemo qui modo Celsi verba legerit (*r*): *amurca ad tertiam partem decocta, vel sulphur pici liquidae mistum, sicut de pecoribus proposui, hominibus quoque scabie laborantibus opitulantur*. Quin etiam Columellam pluribus in locis (*s*) ad varios boum, oviumque morbos proposita a *Celso* remedia laudantem invenio. Veruntamen ut Robertus Constantinus (*t*), atque adeo noster Almeloveenius (*u*) eo Celsi loco nihil aliud significari, docuerunt, nisi quod tradiderat in libris de re rustica; ita ex his etiam Columellae non video qui confici possit, peculiares alios de medicina veterinaria libros a Celso fuisse conscriptos, cum ea omnia inter rei rusticae praecepta (quod & ipse Columella, & Cato fecerunt) opportune tradi potuerint, neque aliter accipere necesse sit verba Mercurialis. Non veterinariam igitur peculiaribus libris complexum esse Celsum, suspicor, sed alias ex iis artibus quas indicat Quintilianus (*x*). *Marcus*, inquit, *Censorius Cato idem orator, idem historiae conditor, idem juris, idem rerum rusticarum peritissimus. -- Quam multa, imo pene omnia tradidit Varro? Quod instrumentum dicendi M. Tullio defuit? Quid plura? cum etiam Cornelius Celsus mediocri vir ingenio, non solum de his omnibus conscripserit artibus, sed amplius rei militaris, & rusticae etiam, & medicinae praecepta reliquerit*. Nosti quot, & quam varia argumenta tractata sint a Varrone; nam etsi libri ejus plerique perierunt, inscriptiones tamen sunt nobis ab antiquis Scriptoribus conservatae, quas tanquam in tabella Cl. Fabricius (*y*) exhibuit: in primis ut totius erat antiquitatis peritissimus, rem historicam esse Varronem persecutum, nemo ignorat: quod Catonem quoque illum Censorium fecisse, constat, & Quintilianus isto in loco diserte confirmat. Num ergo Celsum, etsi nihil praeterea aliud scripsisset, Historiam saltem attigisse, non suspicabimur? Sed ne diutius in his quae minus sunt certa, haereamus; ad ea quae certissima sunt, reliqua de Celso Columellae Testimonia, atque Elogia redeo: quae inter, eo magis quae protinus afferam, omissa adhuc (quod sciam) fuisse miror, quod deperditorum ejus de re rustica librorum Fragmenta quaedam in nonnullis praesertim eorum videntur esse servata. Nam lib. 1. cap. 8. *Ejusmodi*, inquit, *villicum* (illiteratum, sed tenacissimae memoriae) *Cornelius Celsus ait, saepius numos domino, quam librum afferre, quia nescius literarum vel ipse minus possit rationes confingere, vel per alium propter conscientiam fraudis timere*. Lib. 2. cap. 9. *Nam & quod ait Celsus, ubi mediocris est fructus, optimam quanque spicam legere oportet, separatimque ex ea semen reponere*. Lib. 3. cap. 2. *Albuelis* (vitis) *utilior, ut ait Celsus, in colle, quam in campo: in arbore, quam in jugo: in summa arbore, quam in ima, ferax & materiae frequentis, & uvae*: atque iterum: *Prudentis magistri est - illud in totum praecipere, quod & Celsus ait --: Nullum genus vitium censerendum esse, nisi fama; nullum diutius conservandum, nisi experimento probatum*. Lib. 7. cap. 2. *Igitur id pecus* (ovillum) *quamvis mollissimum sit, ut ait prudentissime Celsus, valetudinis tutissimae est, minimeque pestilentia laborat*. Capite autem 3. ejusdem libri: *Nam melior est* (agnus) *autumnalis verno, sicut ait verissime Celsus*. Lib. 8. cap. 13. Anser *autem non ubique haberi potest, ut existimat verissime Celsus, qui sic ait: Anser neque sine aqua, nec sine multa herba facile sustinetur, neque utilis est locis consitis, quia quicquid tenerum contingere potest, carpit. Sicubi vero flumen, aut lacus est, herbaeque copia, nec minus juxta sata fruges, id quoque genus nutriendum est; quod etiam nos facere censemus, non quia magni sit fructus, sed quia minimi oneris*. Lib. 9. cap. 1. *Quam rationem* (reparandi apes ex juvenco perempto) *diligentius prosequi supervacuum puto, consentiens Celso, qui prudentissime ait, non tanto interitu pecus istud admitti* (an *amitti*?) *ut sic requirendum sit*. Sed cum ex aliis praeterea Columellae locis, ac praesertim ex fine memorati novissime capitis & sententias Celsi, & quid de his Columella censuerit, cognoscere possimus; tamen eos quos protuli, dignos praeter caeteros judicavi qui minime in Almeloveenii editione omitterentur.

Porro neque Plinius silentio erat praetereundus, qui toties Celsum inter Auctores (& quidem non Externos) quos secutus est, retulit in primo Naturalis Historiae libro, atque alibi etiam, ut libro 10. cap. 53. & (quod Almeloveenius non ignoravit) in calce capitis quarti, libri 20. ubi ex Celso diserte nominato remedium adversus podagram attulit, quod in libro hujus habemus quarto, cap. 24. Nam alium quendam Plinii locum ex lib. 14. c. 2. *Graecinus, qui alioqui Cornelium Celsum transcripsit*, non contemno quidem; sed tamen non tanti, quanti facere Eruditi nonnulli Homines videntur, facio. Etsi enim Julium hunc Graecinum (hunc, inquam, ipsum Justi etiam Lipsii (*z*), atque Henrici Savillii (*a*) judicio) & ab Seneca (*b*) haud semel laudatum, & a Corn. Tacito (*c*) insigni illo elogio ornatum invenio: *pater Julii* (Agricolae) *Julius Graecinus senatorii ordinis, studio eloquentiae, sapientiaeque notus, iisque virtutibus iram Caji Caesaris meritus; namque Marcum Sillanum accusare jussus, & quia abnuerat, interfectus est*; ut ad Celsi laudem non mediocriter pertineat quod ab ejusmodi Viro credatur esse transcriptus; haud facile tamen censuerim, aliud voluisse Plinium significare, nisi quod super helvenaca, de qua ibi loquitur, vitae Celsi ille judicium descripserit. Neque enim, aliter si esset, aut Plinius ipse (*d*) inter eos Scriptores quorum auctoritatem in libris 14. 15. 17. 18. secutus est, praeter Celsum, Graecinum quoque nominasset, atque adeo in libri 16. Indice hunc, Celso omisso, memorasset, aut Columella (*e*) saepe adeo sententiam Julii Graecini nominatim laudasset, atque ipsa, ut videtur, verba, quae pro Graecini Fragmentis haberi fortasse possunt, plerunque retulisset; imo ipsum, non Julii Attici, quod facit, (*f*) sed Cornelii Celsi *velut discipulum*, scripsisset, *duo volumina similium praeceptorum de vineis* edidisse. Utcunque id est; haec

* pag. 238. lin. 27.

(*q*) *loc. cit.* (*r*) *l. 5. c. 28. p. 338. l. 31.* (*s*) *l. 6. c. 5. 12. 14. & l. 7. c. 5.* (*t*) *in Adnotat. ad Cels.*
(*u*) *in Scholiis in Cels.* (*x*) *Instit. Orat. lib. 12. c. 11.* (*y*) *Biblioth. Lat. l. 1. cap. 7.*
(*) *Hi numeri, & qui pariter in margine deinceps apponentur, paginas, & lineas designant in Celsi editione Patavina, & caeteris quae ex Almeloveeniana descriptae sunt.* (*z*) & (*a*) *in Agricol. Taciti.*
(*b*) *De Benef. l. 2. 21. & Epist. 29.* (*c*) *in Jul. Agricolae Vita.*
(*d*) *Nat. Hist. l. 1.* (*e*) *de Re Rust. Vid. l. 3. c. 2. 3. 12. & l. 4. c. 3. 28.* (*f*) *Ib. l. 1. c. 1*

hæc veterum Auctorum testimonia antiquam Celsi famam, atque etiam (quod vel ex iis intelligi potest quæ de Græcino modo attigimus) ætatem ipsam indicantia, istic omnia prætermittuntur. Unus Quintiliani locus, cum proponi plures possent, & in his aut ubi (g) Celsum de eloquentiæ præceptis *accurate* scripsisse, judicat; aut ubi (h) eundem *eruditum* appellat *virum*; aut ubi (i) inter *paucissimos eloquentes*, quos in philosophia *literæ Romanæ tulerunt*, ipsum dilaudans, *scripsisse*, ait, *non parum multa, scepticos secutum, non sine cultu, & nitore*; unus, inquam, profertur Quintiliani locus, isque Celso cum haud multum æquus, tum qui etiam quam revera sit, multo passim iniquior videatur non attendentibus videlicet, *mediocri virum ingenio* ibi (k) Celsum dici, ubi contentione quasi quadam facta, Scriptores omnium longe ingeniosissimi, & in his Homerus, Plato, Aristoteles, M. Tullius, collaudantur.

Quid vero de iis dicemus quæ multa ex Verderio sine ulla animadversione proponuntur? In aliquo Celsus Hippocratis verbo latine reddendo aliquid interdum humani passus sit; num propterea continuo pronunciandum erat, *Hippocratem, & Græca pene omnia parum feliciter vertisse*? An non erat potius animadvertendum, quanto ille, quam nos, Hippocratis ætati propior fuit, tanto fidelioribus atque integrioribus Hippocratis exemplaribus usum esse? ut nisi quid aliud omnino obstet, non ex nostris exemplaribus Celsi versionem reprehendere, sed ex Celsi versione nostra emendare exemplaria iis præsertim in locis deceat qui aliter in aliis antiquis codicibus scripti sunt; quod me quidem, cum Hippocratem publice interpretarer, aliquando, & fortasse haud incommode, facientem annis superioribus audivisti. Sed *denique apud Celsum*, inquit, *observationes quædam sunt ludicræ*. Quæ tandem? *Si nimirum ægrotus summis digitis extrema parietum evellat, hoc est lapillos ex muro exradicet* (Celsus (l) ita habet: *si qua minuta eminent, carpat*) *signum mortis esse*; quasi vero istiusmodi observationem aut Celsus de Hippocrate (*), de illo, inquam, Hippocrate, quem felicius (si Diis placet) vertisse oportebat, non accepisset; aut qua ratione, causaque vera esse possit, explicare Medici prorsus nescirent. Sed jam ad ipsos Celsi libros veniamus.

Hos cum ego libros ante multos annos ruri diligenter perlegerem, exemplari usus parvulo ex iis Lugdunensibus quorum uno ipsum quoque Josephum Scaligerum usum esse, ex Lindenio cognosces; memini me ducentos minimum locos ex iis quos corruptos esse, intelligebam, conjectura (neque enim aut ulli, calamo, aut alii, formis descripti, quos conferrem, ibi erant libri) conjectura, inquam, ductum emendare, vel ut verius dicam, quo emendari modo possent, inter legendum divinare voluisse. Quas divinationes cum postea aliquando cum excusis libris conferrem; non ante sensi, me actum egisse, quam libellum a Lindenio procuratum in manus sumerem. Hic enim Vir diligentissimus, & magnis ad Celsum restituendum subsidiis instructissimus quæ ego suspicione attigeram, ea prope omnia ex veterum librorum auctoritate, & Virorum Summorum conjecturis selectissimis reposuerat. Quorsum hæc? inquies. Nempe ut intelligas, me Almeloveenii, qui Lindenium fere secutus est, editionem probantem, non temere, sed facto periculo, atque instituta cum aliorum libris comparatione judicare. Et vero ut certis in locis, quorum aliquot in hac Epistola indicabo, minime de ea Lindenii editione Thomæ Bartholini (m) judicium improbem; in plerisque tamen eorum qui a me sunt diligenter perpensi, non video esse cur verear ne non sit cæteris anteferenda. Huc adde quæ Almeloveenii sedulitas, ac solertia adjunxit, & in his quæ ad locos vel incertæ scripturæ commonstrandos, vel obscuros illustrandos, vel memorabiles indicandos, comprobandosve in calce tum singularum pagellarum, tum libri universi adscripsit. Quibus omnibus in rebus etsi hominis exercitatissimi eruditionem, diligentiam, egregiamque de studiosis lectoribus bene merendi voluntatem jure laudo, atque commendo; noli tamen credere, sic illum, meo quidem judicio, peregisse omnia, nihil ut reliquerit industriæ tuæ. Imo sic habeas, velim: prope innumera adhuc superesse quæ adjici possint, hujusque rei conjecturam facias ex iis quæ has mihi litteras alia inter studia, atque occupationes scribenti in memoriam venis esse redacta.

Nam ut a postremis incipientes, ad priora demum revertamur; hæc memorabilia, ac digna sunt certe quæ extenso quasi digito Lectoribus ostendantur; jam tum Celsum lib. 3. cap. 19. primum fortasse ex omnibus quos nunc de re medica habemus, Scriptoribus (quæ enim huc Rubeus (n) profert ex Hippocrate, ne aliter accipienda sint, vereor) primum, inquam, nutrientium, ut vocant, Clysterum usum, & opportunitatem litte-
ris mandavisse; *Ultimum*, inquit, *auxilium est*, 158, 1.
in alvum ptisanæ vel alicæ cremorem ex inferioribus partibus indere, siquidem id quoque vires tuetur: Jam tum lib. 6. cap. 7. in *gravis auditus* 376, 2.
curatione monuisse, *aurem ipsam considerare oportere*, si forte appareat *sordium coitus*: hasque, ante, ubi opus sit, emollitas, auriculari *specillo eximendas esse*: Jam tum; idque paulo infra;
scripsisse: *purgare aurem oportere*, *& spiritum* 377, 7.
continere, donec inde humor aliquis exspumet: Jam tum lib. 7. cap. 26. id in urethræ incisione præcepisse, quod & alibi, velut in jugularium venarum sectione, aliquando haud inutile esse posse, animadverto: scilicet primum cutem *quamplurimum attrahendam*, deinde urethra incisa, & hæren- 474, 32.
te in ea calculo exempto, *tum cutem remittendam*; *sic enim fieri, ut incisum colem integra pars cutis contegat, & urina naturaliter profluat*: Jam tum eodem in libro, capite autem 16. docuisse,
tum crassius intestinum perforatum *interdum glu-* 452, 15.
tinari, tum, *si angustius vulnus* abdominis *est*, & 27.
quam ut prolapsa intestina commode refundantur, incidendum esse, donec satis pateat: quod quidem monitum meministi ut præ cæteris inculcaverit hac ætate nimium lentis, ac meticulosis Chirurgis Experientissimus Vir Abr. Cyprianus (o). His locos adde quos Redius (p) confirmavit, atque illustravit sive de Serpentum veneno, sive de Hirundinibus, & chelidonia. Celsus namque in extremo sexto capite libri sexti earum quas ibi
memorat, Avium *acies*, inquit, *extrinsecus læ-* 369, 23.
sa, interposito tempore in antiquum statum redit, celerrimeque hirundinis. Unde etiam locus fabulæ factus est, per parentes id herba restitui, quod per
se sanescit. Idemque lib. 5. cap. 27. *Venenum*, in- 309, 22.
quit, *serpentis -- non gustu, sed in vulnere nocet. -- Ergo quisquis exemplum Psylli secutus, id vulnus exuxerit, & ipse tutus erit, & tutum hominem præstabit. Illud interea ante debebit attendere, ne quod in gingivis, palatove, aliave parte oris ulcus habeat*. Neque tandem is prætermittendus est locus, quo nos uti consuevimus, ut quid prisci Anatomici intestini cæci appellatione significarint, Celsi etiam auctoritate ostendamus.
Nimirum lib. 4. cap. 1. crassius, inquit, intesti- 184, 31.
num *a dextra parte incipiens, in sinisteriorem pervium & longum est, in dexteriorem non est; ideoque cæcum nominatur*.

Atque hi quidam sunt ex multis locis quos ut memo-

(g) *Instit. Orat. l. 3. c. 1.* (h) *l. 9. c. 1.* (i) *l. 10. c. 1.* (k) *l. 12. c. 11.* (l) *l. 2. c. 6. p. 55. 9.*
(*) *Præn. n. 4.* (m) *Differt. IV. de libris legend.* (n) *Annot. in Cels.* (o) *Epist. ad Millington.*
(p) Osserv. int. alle Vipere, & Esper. int. a cose natur.

memorabiles indicare poterat Almeloveenius; nunc duos (haud amplius) ex non paucioribus adscri-
153, 6. bam, quos quidem poterat declarare. Nam quod lib. 3. cap. 18. scriptum est: *Confert etiam aliquid ad somnum silanus juxta cadens*, quot tandem ex studiosis Adolescentibus putas intellecturos quid sit iste *silanus*, cum eruditus Vir Jo. Cæsarius (*q*) vocis insolentia permotus, se pro ipsa *saliens rivus* repositurum fuisse, fateatur, nisi in ea verba forte incidisset unde incipit Sex. Pomp. Festi (*r*) liber secundum Aldi partitionem duodevicesimus: *Tullios alii dixere esse silanos, alii rivos*: quæ & G. Valla viderat, ac Silanum pro rivo exposuerat. Et Ronsseus (*s*) quidem eadem quæ Cæsarius, habet: idemque senserat, ac tradiderat Pantinus (*t*). Ego vero cum Festi verba relego: *Tullios alii dixere esse silanos, alii rivos, alii vehementes projectiones sanguinis artuatim* (Jos. Scaliger, aliique legunt *arcuatim*) *fluentis, quales sunt Tiburi in Aniene. Ennius in Ajace. Ajax misso sanguine tepido Tullii efflantes volant*; ut suspicor, quædam librariorum incuria esse omissa, aut saltem vel depravata, vel in non suum locum transposita; quid enim illa: *quales sunt Tiburi in Aniene*, ad sanguinem? ita minus miror, R. Constantinum (*u*) legere, non *Tullios alii dixere esse silanos*, sed *Tubulos alii dixerunt esse salientes*, & *saliens* in Celso scribendum credere pro *silanus*. Porro Josephus Scaliger in suis in Festum Castigationibus hæc notat: *Silani; Glossario silvani. Silvanus*, Κρουνός, hoc est fons aquæ saliens: ac pariter in iis Notis quæ ex editione Festi Romana, Castigationes Scaligeri consequuntur, hæc habentur: *In antiquo Lexico Latino Græco*, Silvanus *exponitur* Κρουνός, *& ita fortasse legendum tum hic, tum apud Cornelium Celsum*: qua in opinione Jacobum quoque Cujacium (*x*), & Hieronymum Columnam (*y*) fuisse, non ignoro: & certe in Philoxeni Glossis: *Silvanus*, vel *Silbanus*, Κρουνός se etiam legisse, ostendunt Gerardus Joannes Vossius (*z*), & Robertus Keuchenius (*a*). Hæc etsi ita sunt; tamen illa vicissim haud sunt ignoranda, non modo hos duos quos novissime laudavimus, Viros, & præterea Jo. Jacobum Hofmannum (*b*) pariter censere, in Glossis, atque adeo in Festo legendum esse *Silanus*, & *Silanos*; sed & reapse Turnebum (*c*) in Petri Danielis Aureliani latino Onomastico perantiquo, in membranis scripto, sic invenisse: *Silanus tubus*; ac Lambinum (*d*) in Vocabulario Latino-græco cujus ipsi Puteanus copiam fecerat: *Silanus*, Κρουνός. Neque Constantinus (*e*) ipse negat, *Tullios* etiam, & *silanos* in Festo legi; imo hæc scriptura in omnibus quæ adhuc viderim, excusis Festi exemplaribus habetur. Huc adde ex iis Fabulis (*f*) quæ sub C. Julii Hygini nomine circumferuntur: *cum* (fuscinam) *eduxisset, tres Silani sequuti sunt, qui ex Amymones nomine Amymonius fons appellatus est*; quinetiam ex divina illa Atheniensis Pestilentiæ descriptione Lucretiana (*g*):

Multa siti prostrata viam per, proque voluta
Corpora silanos ad aquarum strata jacebant
Interclusa anima nimia ab dulcedine aquai;

sic enim post Aldum, ut probe nosti, rejecta Marulli emendatione, & Pii scriptura, qui *sic amnis*, & *sola amneis* pro *silanos* posuerant; vetustis, emendatisque libris auctoribus, Viri Doctissimi edidere, ex quibus Lambinus, (*h*) Gifanius (*i*), Creechius (*k*) hunc etiam ipsum de quo agimus, Celsi locum in eandem sententiam produxerunt, nec Munckerus (*l*) in allatis Hygini verbis exponendis, aut Vossius in Etymologico Linguæ Latinæ (*m*) (ubi, ut opere in longo, haud miror quod pro Mythologico Hygini citet P. *Astronomicon*) prætermisit. Neque vero omissus est ab iis quos supra nominavi, Hofmanno (*n*), & Keuchenio (*o*), aut denique a Samuele Pitisco (*p*): quinimo ab his duobus diserte adscriptum est, *silanum* esse hic a Celso positum pro *rivulo susurrante decidentium leniter aquarum*; ut mihi illud Virgilianum (*q*) in memoriam reduxerint:

-- levi somnum suadebit inire susurro;

multoque etiam magis illos Poëtarum aliorum locos ad quos Celsus potuit respexisse, ut hunc Horatii: (*r*)

Fontesque lymphis obstrepunt manantibus
Somnos quod invitet leves,

illumque inprimis Ovidii (*s*), qui in Somni ipsius domo, ac penetralibus describendis, nullo modo sibi esse *rivum* prætermittendum existimavit,

-- per quem cum murmure labens
Invitet somnos crepitantibus unda lapillis.

Verum ante eos omnes a quibus ut nonnulla alia quæ supra indicavi, ita hunc Celsi locum in istiusmodi sententiam productum esse, comperi, produxisse invenio L. Gr. Gyraldum in eo *Dialogismo* (*t*), in quo a Barbulejo suo ex se quæsitum esse, proposuit, *quid sibi vellet hæc inaudita vox Silanos*; ipse vero *antiquam vocem esse Latinam, & tubos aquarum significare, & fistulas*, ostendit. Cæterum ad hujus vocis antiquitatem comprobandam fuit aliquando cum pertinere fortasse, crederem, *Silanorum* cognomen, Romæ in Junia Gente celeberrimum; sed postea vidi, tum Antonium Augustinum (*u*) id ipsum deducere a *Silo*, Sergiorum, & Liciniorum cognomine, significante, ut Festus (*x*) est auctor, nasum sursum versus repandum, tum nostræ hujus vocis originem ex arabica *Silan*, quod est *fluxus aquæ*, a Thoma Erpenio (*y*), quocum faciunt Hofmannus (*z*), & Vossius (*a*), derivari. Quæ omnia cum ita sint, neque aliquis; quod sciam; in antiquis Celsi codicibus aliud quam *silanus*, legisse se, scripserit, quam quidem vocem in primis, ac præterea in optimis quibusque editionibus constanter video esse servatam; ut nihil in Celso mutandum, ita Lectores monendos censeo quid eruditissimi Homines de hoc vocabulo, ejusque significatione tradiderint.

Non ita difficile, nec tamen æque omnibus facile erit conjicere quid sibi Celsus voluerit libro 5. in fine capitis 21. quod est de Pessis. *Si concidere*, inquit, *vitio locorum mulier solet, cochleæ* 271, 15.
cum testis suis comburendæ, conterendæque, deinde his mel adjiciendum est. Si non comprehendit, adeps leonina ex rosa mollienda est. Si enim hæc ita juncta; ut in plerisque editionibus; legantur, tanquam aut unum ad morbum, aut unum ad pessum spectarent; cogitare potest quispiam num forte ea verba *si non comprehendit* hoc significent: si mulier quæ vitio locorum concidit, nihil percipit; vel an sic etiam sint accipienda: si mel contusis cochleis adjectum eas non satis, ut alibi Celsus loquitur, cogit; quo videlicet modo tum Scribonius (*b*), *hæc omnia*, inquit, *sive contusa, sive creta diligenter, melle Attico despumato comprehendantur*; & alio in loco (*c*), *deinde cæteris miscentur, quæ & ipsa recipere debent tantum mellis, quantum satis erit ad comprehendenda & continenda ea*; tum Vegetius (*d*), *quæ diutissime trita, melle optimo adjecto comprehendantur*:

(*q*) *Comment. in Cels.* (*r*) *de Verb. Signific.* (*s*) *Enarration. Cels.* (*t*) *Annotation. in Cels.*
(*u*) *Adnot. in Cels.* (*x*) *Observation. l.* 11. *c.* 2. (*y*) *in Ennii Frag. ex Ajace.* (*z*) *loco infra cit.*
(*a*) *In Frontinum de Aquæd. ad illa verba*: compluribus salientibus aquis instruxit urbem.
(*b*) *Lexic. Universal. ad vocem* Silani. (*c*) *Advers. l.* 28. *c.* 6. (*d*) *Comment. ad Lucr. lib.* 6.
(*e*) *loc. cit.* (*f*) *Fab.* 169. (*g*) *De Rer. Nat. l.* 6. (*h*) *loc. cit.* (*i*) *Conlectan. Lucret.*
(*k*) *Not. ad Lucr. l.* 6. (*l*) *Not. ad Hygini Fab.* 169. (*m*) *ad vocem* Silanorum. (*n*) (*o*) *loc. cit.*
(*p*) *Lexic. Antiquit. Roman. ad vocem* Silanus. (*q*) *Bucolic. Eclog.* 1. (*r*) *Epod.* 2.
(*s*) *Metamorph. l.* 11. (*t*) *Dialogism.* 18. (*u*) *De Familiis Roman., in Junia.*
(*x*) *De Verbor. Signif. l.* 17. (*y*) *Annot. in Lexic. Arabic. Rapheleng.* (*z*) (*a*) *locis cit.*
(*b*) *Compos. Med. Comp.* 70. (*c*) *Comp.* 106. *Sic &* 88. *&* 227. (*d*) *Art. Veterin. l.* 4. *c.* 27.

tur : vel denique erit fortaffe qui fic opinetur: feciffe hic Celfum quod ubi (*e*) præcepit de extrahendis calculis fœminarum, aperte fecit, ut ad Virgines etiam refpiceret; his igitur non eos peffos, quos nimirum *non comprehenderent*, fed tantummodo e leonina adipe, rofa mollita, inunctiones, vel fi mavis, quæ nunc vocitant *nafcalia* imperaviffe. Ego vero ut duas illas priores explicationes multis de caufis quas enumerare neceffe non eft, minime probare me poffe, fateor; fic ne hanc quidem tertiam tueri velim, propterea quod fi id Auctor fpectaffet; certe (ut alia fileam) in fuperioribus quoque peffis nonnullis adverfus morbos cunctis fœminis pariter communes proponendis, Virginum rationem habuiffet: neque vero habendam ipfi fuiffe in toto hoc capite, is intelliget qui pefforum nomine nihil hic nifi *nafcalia* præ-
170, 15. cipi, animadvertet. *Eorum*, inquit, *hæc proprietas eft: medicamenta compofita molli lana excipiuntur, eaque lana naturalibus conditur*. Quoniam igitur fic connexorum ut propofuimus, Celfi verborum nulla fatis placet fententia; an melior poffit exiftere videndum eft ex iifdem in duas, ut ab Lindenio, & Almeloveenio factum eft, particulas ita fejunctis, ut fingulæ ad fingulos tum morbos, tum peffos indicandos pertineant. Cumque omnis vel in fic disjunctis obfcuritas oriatur ex illo verbo *comprehendit*; etfi hoc non fatis illuftratur fynonymo quod in ora libri fui adfcripfit R. Conftantinus, συλλαμβάνεται, propterea quia non pauciora ferme fignificat hoc apud Græcos, quam *comprehendit* apud Latinos; mihi tamen caufam præbuit fufpicandi, an ut apud illos non tantum fignificat *complectitur*, *capit*, *percipit*, &c. verum etiam interdum *concipit*, qua videlicet ratione ab Ariftotele pofitum invenitur lib. 2. de Generat. Animalium; fic Celfus, Græcos hic imitatus, eadem fcribat fignificatione, *comprehendit*; ut hæc ejus fententia fit: Si mulier non concipit; adeps leonina, oleo rofaceo emollita, ac lana molli excepta, fubjicienda eft: quæ fane explicatio magis probabitur ab iis qui cum meminerint, non modo apud recentiores aliquos Auctores, pinguedinem leonis ad juvandam venerem commendari; verum ipfum quoque Aetium (*f*) ex eodem oleo in fellis veficula leonina fervato peffum, feu potius *nafcale* ad conceptionem adjuvandam propofuiffe: tum minime ignoraverint, æqualem ferme Celfo Scriptorem Columellam (*g*) in re quidem haud ita abfimili fcripfiffe: *brumæ temporibus aliquando infita vitis comprehendit*: & vitis truncus infitus *cum comprehendit*; hoc eft cum indito furculo coaluit intime fic ut ipfum jam alat: quæ omnia eo fufius expofui quod ex iis quæ adhuc confului, Lexicis, aliifque ejufdemmodi libris plane intelligerem, quofdam hujus verbi fignificatus ex iis effe quæ doctorum alioqui Hominum, & in his rebus verfatiffimorum magnam quantumvis diligentiam fugerunt.

Jam vero ex innumeris prope locis quorum incertam fcripturam commemorare poterat Almeloveenius, hos paucos habe. Lib. 2. cap. 29. in quo cibi, ac potiones quæ alvum movent, traduntur, me non præterit, Nicolai illius qui Florentiæ primus omnium quos non ego modo, fed & Viri noverint longe Eruditiffimi Thomas Bartholinus (*h*), Almeloveenius nofter, & Jo. Albertus Fabricius (*i*), primus, inquam, Celfum defcripfit formis, atque etiam L. Ant. Juntæ, ac Manutiorum libros poft mulfum, vinumque dulce, vel falfum hæc habere: *aqua: tenera omnia tepida: dulcia: pinguia*: hancque fcripturam hactenus probare Almeloveenium, ut cum Lindenio fcribat:
106, 29. *aqua, omnia tenera, tepida, dulcia, pinguia*. Attamen in proximo capite 30. quod propter Operarum incuriam apud Almeloveenium infcribitur 25. in quo contra, quæ alvum adftringunt, proponuntur, nunquam ego poft afperum & vinum, & defrutum legi: *aqua vel tepida vel præ-* 107, 31. *frigida, dura, id eft, ea quæ tarde putefcit, ideoque pluviatilis potiffimum, omnia dura, macra*: hæc, inquam, fuperiori loco perfpicue oppofita nunquam legi, quin vehementer dubitarem, an non magis in ipfo probanda effet altera fcriptura, quam Cæfarius, Pantinus, Stephanus, Rubeus, atque alii fequuntur: *aqua tenera, omnia tepida, dulcia, pinguia*; ut aqua videlicet *tenera* opponatur *duræ*, ficut a Rubeo (*k*) explicatum eft; aut certe utramque fcripturam; quod factum video a Conftantino, & Ronffeo; effe cenferem proponendam. Initium quoque fectionis 16. capitis 28. libri 5. cum hoc habeat Nicolaus: *Scabies vero eft durior cutis rubicundus*; Junta autem, Cæfarius, Pantinus, Stephanus, aliique tria poftrema verba ita fcribant: *durior cutis rubicundior*; Manutii vero: *humor cutis rubicundus*; Conftantinus denique ad libri oram: *tumor durior cutis. Alii, durities cutis*; Ronffeus autem: al. *humor durior c. r.* al. *durities cutis*; cum igitur ufque adeo hic varient codices; equidem haud improbaverim quod Almeloveenius, miffis cæteris aut manifefte vitiofam, aut minus probabilem fententiam habentibus, ultimum cum Lindenio 338, 2. felegerit, & fcribere maluerit: *Scabies vero eft durities cutis rubicundior. ex qua puftulæ oriuntur*; erat tamen de tanta ifta varietate Lector monendus tum ne pro certo crederet, Celfum ita fcripfiffe, tum ut inquireret, quo igitur modo fcripfiffet, an fic, exempli caufa: *Scabies vero eft afpritudo cutis rubicundior, ex qua puftulæ oriuntur*. Ut enim mittam, verbi *afpritudo* veftigia quædam fortaffe in illo *durior* relicta effe, quod pleræque, & in his vetuftiffima, editiones fervarunt; certe in ejus quæ proxime antecedit, fectionis principio cum hæc de puftulis Celfus fcripfiffet: *Earum plura genera funt. Nam modo circa* 336, 8. *totum corpus partemve afpredo* (*afpritudo* ex optimis, vetuftifque exemplaribus quæ Rhodius (*l*), & Conftantinus (*m*) nominant, legendum eft) *quædam fit, fimilis his puftulis &c. eæque modo rubent, modo colorem cutis non excedunt*; cum, inquam, Celfus hæc fcripfiffet; a veri fimilitudine non prorfus abhorret, jungere cum illa fectione hanc quæ fequitur, eo quod exempli caufa propofuimus, initio voluiffe, eoque magis quod paulo poft id initium, *Quo afperior eft*, inquit, 338, 9. *quoque prurit magis, eo difficilius tollitur*. Verbis autem opus non eft, ut intelligatur, aut libro 6. cap. 14. (quod perperam Almeloveenii Operæ 16. fecere) in quo de Uvæ morbo fermo eft, omittere non decuiffe, veterem librum a Conftantino, & Ronffeo in fuorum margine defcriptum, cujus auctoritate, proxima iis quæ afferemus protinus, verba in fuam fedem reftituta funt; non *fucco* habere, fed *fuccus* in hoc loco: *Chelidoniæ quoque fucco per cochlear illita uva ma-* 389, 30. *xime prodeft*: Aut libro eodem, cap. 6. in extrema fere fectione 1. cum illis verbis: *In ipfum* 350, 36. *vero oculum primo die, nifi immodica inflammatio eft, nihil recte conjicitur*; alteram quoque, librorum videlicet Nicolai, Juntæ, Manutiorum, Stephani, Conftantini, fcripturam, quæ a Ronffeo, aliifque præterea faltem in ora adfcripta eft, proferre conveniffe: *nifi modica inflammatio eft*; præfertim cum hæc continuo fequantur: *fæpe enim potius concitatur eo pituita quam minuitur*: Aut lib. 7. cap. 2. ad illa verba: *fi ægrum fluens* 410, 5. *alvus exercuit, neque per alimenta quicquam corpori accedit*; indicandum fuiffe: Manutios tamen; quos cum dico, Egnatium quoque ipfum dico; pro *exercuit*, legiffe *exhaurit*, Stephanum autem *exhaufit*; quam quidem fcripturam, magis profecto cum proximis quæ modo allata funt, verbis

(*e*) *l. 7. c. 26. p. 481, 27.* (*f*) *Tetrab. 4. Serm. 4. c. 32.* (*g*) *de Re Ruftic. l. 4. c. 29.*
(*h*) *Differt. IV. de libris legend.* (*i*) *Bibl. Lat. l. 2. c. 4.* (*k*) *Annot. in Celf.* (*l*) *in Lexic. Scribon.*
(*m*) *Adnot. in Celf.*

bis ipso loquendi genere congruentem, Constantinus quoque, ac Ronsseus adnotavere: Aut eodem libro 7. cap. 12. sect. 1. quæ est inscripta *de Dentibus*, post ea verba quibus docemur tum cognoscere, in eorumne evulsione aliquid ex osse cui inhærent, fractum sit, tum fracti ossis particulam, incisa etiam, si opus sit, gingiva, vulsellæ ope esse extrahendam; quæ porro subji-
444, 16. ciuntur: *Quod si fractum statim non est, sed intumescit extrinsecus maxilla, ut os hiare non possit*; non sine iis legi oportuisse quæ ipsorum loco sunt tum in pervetusto Nicolai libro, tum in illis quos Junta, & Cæsarius edidere; quorum quidem verborum præcipua pars est a Constantino, Ronsseo, aliisque in margine proposita: *Quod si factum statim non est, indurescit extrinsecus maxilla, ut is hiare non possit*; hoc est, si fracti ossis particula educta statim non sit: Aut denique libro 8. cap. 10. ubi de membris, ut repo-
532, 15. nantur ossa, extendendis, hæc habentur: *Sub qua* (*inflammatione*) *& difficile, & periculose vis nervis adhibetur. nam distentionem nervorum vel cancer sequitur; vel certe, cum mitissime agitur, pus*; duo fuisse non omittenda, alterum, plerorumque libros non habere: *cum mitissime agitur*, sed *ut diutissime alatur*, Manutiorum: *ut mitissime alatur*, Constantini scriptum calamo: *agatur*; ut proclive sit suspicari, scripsisse Celsum: *ut mitissime agatur*; alterum, in iisdem omnibus, imo ipsius quoque Lindenii libro non *distentionem* nervorum legi, sed *distentio*.

Verum in hisce aut omnibus, aut certe fere omnibus locis erunt fortasse qui minus necessarium fuisse judicent variantem scripturam indicare. Quid vero de iis censebunt quos protinus memorabo, in quibus, nulla alia commonstrata scriptura, eam Lindenius, atque Almeloveenius sine ulla dubitatione unam ediderunt quam aut nullo pacto, aut minus profecto laudabiliter tueri possimus? Libro enim 3. sic capitis 18. initium proposuerunt: *Et febrium quidem curatio exposita*
148, 14. *est. Supersunt vero alii corporis affectus, qui huic superveniunt, ex quibus eos, qui certis partibus assignari possunt, protinus jungam. Incipiam ab insania*. Ego vero qui in aliis omnibus quæ adhuc videre licuit, Celsi exemplaribus constanter legerim: *eos, qui certis partibus assignari non possunt*; vixque meminerim, Constantinum, atque Ronsseum, nullo tamen antiquo codice citato, & in ipso tantum margine suorum librorum, istud *non* esse delendum, indicavisse; qui Nostri & reapse deleverint, & delevisse se, reticuerint, plurimum miror. Nam si quis forte dicat; quid ergo? Num insania, lethargus, apoplexia, paralysis, comitialis, cardiacus, aut regius morbus (de quibus videlicet sermonem habendi ab istis verbis Corn. Celsus initium capit) affectus igitur sunt qui certis partibus assignari non possunt? ego etsi illum ad Pantini Annotationes possem rejicere, ex quibus qua ratione id negare Celso licuerit, intelligeret; non tamen faciam; sed hoc unum respondebo, non quid aliis, & his nostris potissimum, sed quid Celsi, aliorumque latinorum rei medicæ Scriptorum temporibus apud ipsos in usu esset, ac consuetudine, esse spectandum. Serenus certe Samonicus (*n*) lethargi, & comitialis, ac regii morbi; Plinius autem Valerianus (*o*) & horum, & cæterorum qui sunt paulo supra nominati, curationes seorsum, extraque aliorum qui certis partibus assignantur, ordinem proposuerunt, quanquam uterque a capite orsus, & deinceps thoracem, imum ventrem, artusque ipsos perlustrans, ante poterat in suis quemque sedibus, siquas eorum certas esse, censuisset, nullo negotio collocare. Quorum Scriptorum aliquis forte auctoritatem contemnat; ipsius autem Celsi contemnere qui possit? Hic vero si, ut Lindenius, atque Almeloveenius proponunt, eos de quibus loquimur, affectus certis partibus assignari posse, scripsisset; qua tandem ratione statim atque ipsorum tractationem cum libro tertio absolverat, hoc uti libri quarti initio (quod quidem omnes ad eundem pariter modum exhibent, & in his Lindenius etiam, ac Almeloveenius)
potuisset: *Hactenus reperiuntur ea genera morbo-* 182, 7.
rum, quæ in totis corporibus ita sunt, ut iis certæ sedes assignari non possint: nunc de his dicam, quæ sunt in partibus. Operæ quoque pretium est animadvertere quomodo ipsi eodem in libro quar-
to capitis 21. finem ediderint: *Neque alienum est*, 235, 18.
fovere inferiores partes aqua, decocta ex verbenis comprimentibus, ex iisdem aliqua cataplasmata imo ventri inguinibusque circundare; præcipueque ex aceto. Vitare autem oportet rutam, & ne supinus dormiat. Nempe igitur Celsus in nimia seminis profusione (de hac enim agit in eo capite) rutam quam cæteri laudarunt Medici, ipse improbaverit? Vi enim sua; in Scholiis inquit Almeloveenius; nimium extinguere semen posset. At quanto veri similiora scripsisset, si indicata plerorumque librorum scriptura: *præcipueque ex aceto rutam vitare, etiam* (alii habent: *&*) *ne supinus obdormiat*; Lectores monuisset, paulo aliter duntaxat interpungendo & librarios potuisse hunc locum corrumpere, & nos posse restituere, si videlicet (quod factum esse, nuper vidi etiam in Constantini editione, & ad eundem fere modum in Ronssei Enarratione) scribamus: *Neque alienum est cataplasmata imo ventri inguinibusque circumdare, præcipueque ex aceto rutam: vitare etiam, ne supinus obdormiat*. Non difficilius est, præsertim alia aliorum librorum scriptura animadversa, locum restituere, quem libro 5. in ca-
pitis 27. initio comperies: *Sequitur, ut de his* 327. 6.
(*vulneribus*) *dicam, quæ morsu fiunt, interdum hominis, interdum simiæ, sæpe canis, nonnunquam ferarum, aut aliorum animalium, aut serpentium. Omnis autem feræ morsus habent quoddam virus*. Quæ postrema verba cum in libris editis ab Nicolao, itemque a Manutiis ad hunc modum scripta sint: *Omnis autem fere morsus habet quoddam virus*, imo a Manutiis scriptum sit *ferè*; miror, Almeloveenium hos potius non esse secutum, præsertim qui hic laudet Panaroli Pentec. 2. Observationem 32. (legendum est 42.) quæ est *de Mulieris morsu venenato*, cui addere ex Hildano (*p*) alias potuisset idem ostendentes, morsum videlicet hominis aut esse virulentum, aut certe; ut Plinii (*q*) verbis utar; *inter asperrimos* non injuria numerari. Quæ etiamsi non ita se haberent, neque Serenus Samonicus (*r*) qui respexisse ad hunc Celsi locum videtur, scripsisset:

Sive homo, seu similis turpissima bestia nobis
Vulnera dente dedit, virus simul intulit atrum;

Celsum tamen ipse per se istam sibi scripturam assereret. Cum enim post ea de quibus agimus, verba, hæc continuo subjecerit: *Itaque si vehemens vulnus est, cucurbitula admovenda est*; hæcque, ut tota reliqua prima sectio, de omnibus universe morsibus sint necessario accipienda; neque enim alioqui de hominis, ac simiæ morsibus, velut est pollicitus, in toto hoc capite verba faceret; necesse profecto est, ut non modo omnis feræ, sed etiam omnium animalium morsum fere virus quoddam inferre, posuerit, quod videlicet cucurbitula sit extrahendum. Idem quoque Celsus quid de duobus aliis locis censendum sit, satis superque demonstrat. Nam quod
ab Nostris editum est libro 8. cap. 1. *Primo ve-* 505, 5.
ro duo, radii & brachii, ossa juncta paulatim dirimuntur, rursusque ad manum coeunt, modo crassitudinis mutato. Siquidem ibi radius plenior, cubitus admodum tenuis est; non sine vitio esse iis omnibus apparebit qui paulo ante, hæc scripta es-
se, animadverterint: *Qua res sedem brachio præ-* 504, 29.
stat. quod constat ex ossibus duobus, iis nimirum quæ

(*n*) *de Medicina Præc.* (*o*) *l.* 2. *c.* 58. *& seq. & l.* 3. *c.* 7. *& seq.* (*p*) *Cent.* 1. *Obs.* 84. 85 *& Cent.* 4. *Obs.* 87.
(*q*) *Natur. Hist. l.* 28. *c.* 4. (*r*) *De Medic. Præc. cap. de Hominis, ac Simiæ morsu.*

quæ illico nominat, ut in eo quoque de quo sermo est, loco, ac describit Celsus, *radio* videlicet, ac *cubito*; ut manifestum sit, cum brachium ipsum constet ex radio, non oportuisse scribere: *duo radii, & brachii, ossa;* sed vel satis fuisse: *duo brachii ossa*, vel si nominanda erant: *duo, radii & cubiti, ossa*, omnino scribere oportuisse: utrum enim a Celso reapse scriptum sit, haud satis liquet ex scriptura, in aliis omnibus quæ adhuc vidimus, exemplaribus in hunc unum modum depravata: *duobus radiis brachii ossa*. Alter locus in eodem pariter libro occurret, capite autem 5. quod de Naso fracto est, ubi & Lin-
522, 21. denius, & Almeloveenius hæc edidere; *Sin, quod intus inditum est, lædit; sicut maxime fit, ubi interior cartilago perfracta est, exercitatæ nares eadem tantummodo habena continendæ sunt.* Ubi tamen, non *exercitatæ*, sed *excitatæ nares*, ipse Celsus indicat, esse legendum, ut qui non modo alibi, atque adeo etiam paulo infra eodem verbo
523, 20. eadem significatione est usus, sed & paulo supra de fracta nasi cartilagine in suam sedem reponenda verba faciens, *quicquid*, inquit, *e cartilagine*
522, 1. *concedit* (libentius legerem: *concidit*, cum cæteri quos consului, libri constanter habeant: *Quicquid in cartilaginem incidit*) *excitandum leniter est, aut subjecto specillo, aut duobus digitis utrinque compressis:* mox quæ in nares injicienda sint, docet, quæ desidere cartilaginem, non sinant, item quæ extrinsecus habena circundanda sit quæ nares sic excitatas, contineat: post quæ videlicet ea continuo subjicit de quibus loquimur, verba. Sed & in cunctis quos ad hoc tempus inspeximus libris, non *exercitatæ*, sed *excitatæ nares* scriptum est: quod utinam significasset Lectoribus Almeloveenius; hac quippe scriptura commonstrata aut illam alteram rejecissent, aut saltem quid Celsus revera scripsisset, amplius sibi in ejusdem, ut nos fecimus, aut in aliorum etiam scriptis statuissent esse quærendum. Quod quidem in locis nonnullis facturos scio in quibus Vir ille ad istum alterum modum se gessit, ut puta cum lib.
234, 3. 4. cap. 21. ad illa verba: *Id faciunt etiam albæ violæ*, hæc adnotavit: *Mercurialis Variar. Lect. L.* 1. *c.* 3. *videtur* olivas *legisse*. Illud tantummodo minus placet, quod hæc ita adnotet, quasi vero præter Mercurialem nemo omnium id legisset: cum ego contra in nullo adhuc libro: *albæ violæ*, sed in omnibus invenerim: *albæ olivæ*: quæ quoniam; ut ibi ostendit Mercurialis meus tum ex ipsarum natura, tum ex Medicorum auctoritate; adstringendo utiles sunt; sane hic videntur convenire ubi & *gummi*, & *passum* laudantur, quocum videlicet Celsus ipse *oleas albas* in eo capite (*f*) conjunxit in quo ea quæ alvum adstringunt, proposuit. Multoque etiam minus dubito, quin doctus Lector nostri conjecturam non sequatur quam ad initium adscripsit capitis 5. libri 3. Cum enim Celsus de Diaria Febre sermonem instituens, hæc habeat: *Igitur si* (febris)
123, 32. *semel tantum accessit, deinde desiit, eaque vel ex inguine, vel ex lassitudine, vel ex æstu, aliave simili re fuit, sic, ut interior nulla causa metum fecerit;* Almeloveenius, pro *inguine*, *malim*, inquit, sanguine, *vel* ingluvie, *quomodo enim ex inguine posset oriri febris? dein* (Celsus) *enumerat causas externas, quas inter inguen censeri non potest.* Verum enimvero si has inter censeri inguen non potest; qua, quæso, ratione *sanguis* ipse censeretur? Certe autem inter causas externas censetur ictus, vel alia ejusmodi ipsi etiam pedi vis illata a qua & inguinis tumor, & hujus socia diaria febris existit: sic enim ex inguine diariam oriri febrem, ita manifestum est, ut minime oportuisset, Almeloveenium quærere, *quomodo ex inguine posset oriri febris?* præsertim cum ipse Hippocrates in Epidem. (*t*) scripserit: *Ex bubonibus febres omnes malæ, præter diarias:* eandemque prorsus in Aphorismo (*u*) sententiam retulerit, cujus postremam partem a Galeno (*x*), Oribasio, (*y*), Philotheo (*z*), Liebautio (*a*), Heurnio (*b*) ad eundem atque a me modum explicatam esse, scio, per externas scilicet, evidentesve causas, inguinis tumorem, ac diariam febrem excitantes. Recte igitur illud fecit Almeloveenius, quod in hoc loco nihil in Celsi verbis mutavit: quod utinam in pluribus aliis facere; quamvis ipso præeunte Lindenio; noluisset: dici enim haud potest, mi Vulpi, quoties, & quot Viri longe etiam doctissimi, & in restituendis Veterum scriptis exercitatissimi, cum medicinam afferre se crederent, quantum ex integro, sanoque resecuerint.

Hoc autem quod in aliis improbo, ne ipse admittam; etsi postremo hoc loco dubitationes, quinetiam divinationes quasdam communicare tecum statui in aliquot Celsi locos, in quibus Almeloveenius nihil quidquam subesse vitii, judicare se, ostendit; hæc tamen velim sic accipias, ut ad te, aliosque quibus præsertim codicum Celsi vetustiorum copia est, ad inquirendum, conferendumque excitandos, non ad aliquid in Celso præmature immutandum a me adscripta esse, existimes. Et primum libri 3. caput 27. nunquam me perlegere potuisse, fateor, quin mirarer vehementer, in illud unum idemque caput, in quo de apoplexia, paralysi; aliisque nervorum affectionibus actum esset, ea quoque ad extremum con- 181, 6.
jici quæ ad Suppurationes pertinent, quæ in aliqua interiori parte oriuntur, atque adeo suspicarer, postrema hæc omnia aut alicunde avulsa, eodem esse reponenda, aut saltem in peculiare, ac penitus divisum caput secernenda. Libris autem Celsi, editisque in ipsum Commentariis, quæ adhuc licuit, consultis omnibus, non modo vestigium ullum antiquæ divisionis, sed ne unum quidem reperire Scriptorem potui qui in eadem dubitatione fuisset, præter Ronsseum (*c*), qui, *addubito*, inquit, *vehementer num quæ hic subsequuntur, antedictis cohæreant: mihi certe fini* 22. *capitis annectenda videntur, quod eodem capite de tabidis, & pulmone suppuratis agit.* Neque minus propemodum dubito; quamvis nec Ronsseum, nec alium aliquem habeo præeuntem; quin pariter in libri 4. caput 20. quod est *de Vulvæ*, hoc est de Uteri, *Morbo*, temere a librariis contrusa fuerint quæ in illius calce leguntur de Nimia Urinæ Profusione; quasi vero hoc mali viros nunquam, sed mulieres tantum corriperet, ut propterea inter peculiares earum morbos ita præsertim, nulla scilicet de viris mentione facta, a Celso referri potuisset. Verum ad alia, ut puto, errata librariorum veniamus. In libri ejusdem 4. capite 1. scriptum est: *atque hæc quidem juncta sunt. Re-* 183, 32.
nes vero divisi: qui lumbis sub imis coxis inhærent, a parte earum resimi, ab altera rotundi. Mitto, pro *divisi* alios omnes quos inspexi, libros, & recte fortassis, habere *diversi;* duo vero quorum primum vix tandem in Manutiorum libris, alterum in nullo adhuc reperi, prætermittere non possum; sic enim legendum credo: *qui lumbis sub imis costis inhærent, a parte earum rotundi, ab altera resimi:* qua in lectione, tibi præsertim adeo in Anatome exercitato, probanda, non est sane cur laborem; quid enim esse manifestius potest, quam Renes ne ima quidem sui parte summas coxas, hoc est innominata ossa, attingere; sub imis autem costis positos esse: neque ea resimos esse parte qua coxas, vel costas spectant, sed rotundos; contra qua alter alteri obvertuntur, non rotundos esse, sed resimos? In capite ejusdem libri quarto sect. 2. ubi inter ea quæ asthmati, atque orthopnϾ communia sunt, hoc primum legimus: *quod propter angustias, per* 198, 14.
quas spiritus evadit, sibilum elidit; videndum censeo, an non potius oporteat legere: *sibilum edit.* Nam

(*f*) l. 2. c. 30. p. 107. 27. 31. (*t*) l. 2. sect. 3. (*u*) sect. 4. aph. 55. (*x*) Commentar. 2. in Aph. Hipp. (*y*) Comment. in Aph. H. (*z*) Comment. in Aph. H. (*a*) Schol. in Aph. H. (*b*) Enarrat. Aph. H. (*c*) Enarrat. Cels.

Nam quid sit *spiritum elidit*, quomodo vel ipse alibi (*d*) locutus est Celsus, satis id quidem; quid autem sit *sibilum elidit*, haud satis videor intelligere. Quod si igitur legamus: *sibilum edit*; commentarii loco esse poterit quod Cassius Medicus (*e*) in Problemate habet 22. *Cur*, inquit, *difficulter spirantes sibilo non absimilem vocem reddunt? Quoniam morbus ipse est præclusio, atque compressio inanium pulmonis fistularum: per angustum autem foramen dum fertur spiritus, talis redditur sonus*. Velim etiam hæc attente confide-
237, 26. res in ejusdem libri capite 24. *Quidam* (podagrici, chiragricive) *cum toto anno a vino, mulso, venere sibi temperassent, securitatem totius vitæ consecuti sunt. idque utique post primum dolorem servandum est, etiamsi quievit. Quod si jam consuetudo ejus facta est, potest quidem aliquis esse securior his temporibus, quibus dolor se remisit: majorem vero curam adhibere debent hi, quibus id revertitur. quod fere vere autumnove fieri solet*. Quanam, quæso, ratione postrema hæc accipiemus? Num *hi quibus id revertitur*, ii sunt quibus dolor reverti solet? At quid attinebat his majorem curam imperare, quasi ille aliquis quem securiorem esse jussit, non pariter ex iis esset quibus consuevit reverti dolor? Certe de utrisque dicit: *si jam consuetudo ejus facta est*. Num igitur *hi quibus id revertitur*, erunt ii quos jamnunc revertens dolor reapse invadit? At multo minus id attinebat monere; nam quis, reapse invadente dolore, majorem nescit curam esse adhibendam? Quid ergo est? Una ego litterula omissa has tantas huic loco offusas tenebras esse, puto. Si enim legamus, non *hi*; sed *his*, aut etiam (nam *ii* lego in vetustissimo libro ab Nicolao typis descripto, quem porro secutus est Junta) *iis*, *quibus id revertitur*; perspicua profecto, & Celso digna, & cum superioribus, ac consequentibus verbis apta, & cohærens existit sententia, hæc videlicet: Quibus dolor primus decessit, ii sibi diu, atque omnino temperent, necesse est, ut ne amplius revertatur. Quibus autem sæpius dolor reversus est, eorum aliquis minus quidem sibi temperet, licet his anni temporibus quibus dolore solutus esse consuevit; at contra iis temporibus quibus solet redire, id est vere utplurimum, atque autumno, iis, inquam, temporibus sibi podagrici omnes magis temperent, necesse est; nimirum quia nisi majori temperantia consueto morbo occurratur, majus tunc periculum est ne redeat.

Sed ut hoc in loco unam a librariis omissam litteram; sic in altero unum, aut plura esse ab ipsis addita verba, crediderim. Libro enim 5. cap. 25.
279, 10. ubi legimus: *Quinetiam silvestris papaveris, cum jam ad excipiendam lachrymam maturum est, manipulus, qui manu comprehendi potest, in vas demittitur, & superinfunditur aqua, quæ id contegat, atque ita coquitur*: existimassem forsitan Celsum ita scripsisse, ut Scribonius Largus (*f*): *fasciculus, quantum manu comprehendi potest*; nisi continuo primum illud verbum rursus posuisset: *Ubi*, inquit, *jam bene manipulus is coctus est*. Itaque cum papaveris manipulus idem sit ac quod manu comprehendi potest, ideoque & Ovidius (*g*), & Plinius (*h*), & Palladius (*i*), ut manipulum significarent, ille quidem dixerit:

Arentisque rosæ quantum manus una prehendat;

alter vero: Mercurialis herbæ *quantum manus capiat*; postremus autem: *buxi folia, quantum manus ceperit*; videtur profecto Celsus post illa: *papaveris, cum jam ad excipiendam lachrymam maturum est*; vel scripsisse: *quantum manu comprehendi potest, in vas demittitur*, vel potius: *manipulus in vas demittitur*; sic ut ea verba: *qui manu comprehendi potest*, explicationis causa in ora alicujus veteris libri adscripta, imperitia librariorum inter ipsius Celsi verba recepta sint: quod quidem & in aliis describendis Auctoribus haud raro accidisse, notum est, & sæpe in nostro hoc contigisse, cum Lindenius (*k*) animadvertit, tum Rhodius (*l*), nonnullis prolatis exemplis, indicavit. In loco autem quem protinus afferam ex ejusdem libri 5. capite 28. sect. 2. quæ est de Carcinomate, nihil quidem aut additum, aut omissum est; & verborum tamen solum mutata distinctione, sententia misere depravata est. Postquam enim ejus de quo ibi agitur, morbi plura genera, vel plures, si mavis, gradus sunt memorati, hæc subjiciuntur: *Tolli nihil, nisi* κακόηθες 317, 3.
potest: reliqua curationibus irritantur. Et quo major vis adhibita est, eo magis quidam usi sunt medicamentis adurentibus. Sic autem verba hæc distinguenda sunt: *Tolli nihil, nisi* κακόηθες *potest: reliqua curationibus irritantur; & quo major vis adhibita est, eo magis. Quidam usi sunt medicamentis adurentibus*. Distinctionem hanc comprobant quæ continuo sequuntur: *quidam ferro adusserunt: quidam scalpello exciderunt. neque ulli unquam medicina profuit: sed adusta protinus concitata sunt, & increverunt, donec occiderent*: & reliqua, quæ eo nimirum omnia pertinent, ut ostendant, vitia ista curationibus, sicuti positum est, præsertim vehementioribus, adhibitis exasperari. Res ut perspicua, ut facilis sit, vides; tamen ex omnibus quos ad hunc diem hujus distinctionis confirmandæ gratia consului, libris, vix unum, Roberti videlicet Constantini, invenire potui in quo ad eundem fere modum distincta sint verba.

Haud multo gravior in describendo Celso plerorumque error hujus pariter sententiam mutat in lib. 7. cap. 18. ubi inter cæteras notas quibus Enterocelen dignoscamus, hæ quoque sic proponuntur: *frigore omni* (tumor) *contrahitur, calore diffunditur; estque tum scrotum & rotundum*, 457, 14.
& tactu leve. Hic vero esse scribendum: *tactu læve*, ipse per se Auctor indicat, qui paulo supra inter signa quibus nos docuit Epiplocelen ab Enterocele distinguere, *tactu vero*, inquit, *tumor inæqualis est*. Hujusmodi autem errorem haud notassem; sed ut Operarum Almeloveenii, sane vel in ipsa A. 1713. *editione*, quam *correctiorem* esse, in libri fronte confirmant, & qua mihi una ad hoc tempus datum est uti, non valde diligentium, sicuti multis in locis collato Lindenii exemplari (quod a te sedulo fieri, velim) animadverti; ut Operarum, inquam, Almeloveenii, fortuitum lapsum prætermisissem, nisi etiam in Lindenii; Lindenii autem? imo vero Juntæ quoque, Manutiorum, Cæsarii, Stephani, Constantini, Ronssei, aliorumque exemplaribus animadvertissem, cum tamen in primo illo, Nicolai videlicet, itemque in Pantiniano scriptum sit: *læve*. Sed & in his, & in cæteris omnibus, quos modo memoravi, libris frustra quæsivi qua ratione intelligere melius possem quod legimus in proximo capite 19. *Minister autem sinistra manu com-* 460, 30.
prehenso scroto, sursum versus eum debet extendere, & quam maxime ab inguinibus abducere; omnes enim ii libri pariter habent: *eum*, vix Constantino, sed in ora, scribente: *eam*, aut *id*, quam videlicet posteriorem voculam, aut aliam nullam in vetustiorum librorum aliquo me invenire posse, speraveram. In aliis autem verbis quæ in ejusdem 6. libri capite occurrunt 26. sect.
1. *Nonnunquam etiam prolapsus in ipsam fistulam* 474, 26.
(id est urethram) *calculus, qui subinde ea extenuatur, non longe ab exitu inhærescit*; in his, inquam, verbis ne Constantinus quidem id exhibuit quod quærebamus. Nam quod in margine ad vocem *ea* adnotavit: *urina*, *vel subaudi*, nimis id longe petitum videtur, cum vox *urina* non ita prope posita sit: neque præterea urina extenuat hærentem calculum, sed auget; vel si extenuat, cur igitur extenuatus sic inhærescit? Ego vero pro

(*d*) *l.* 5. c. 28. p. 316. 10. (*e*) *Med. Quæst. & Probl.* (*f*) *Compos. Med. Comp.* 83. (*g*) *de Medicam. Faciei.*
(*h*) *Nat. Hist. l.* 25. c. 5. (*i*) *de Re Rust. l.* 11. *tit.* 14. (*k*) *Epist. ad Lect.*
(*l*) *in Scribon. Compos.* 4. & 104.

pro *qui* sperabam vel *quia*, vel *quâ* in libro aliquo posse inveniri, ut Celsus hoc diceret: quia; vel qua parte subinde urethra extenuatur; propterea; vel ea in parte calculus inhæresicit. Videndumque esse, censebam, num forte huc pertineret quod Aretæus (*m*) vidisse se, dicit; postquam enim scripsit: *Secunda porro calamitas est, cum per colem calculus transmittitur. Nam si amplior sit, quam urinæ iter (Græci urethram vocant) capere possit; in eo multum temporis hæsitat*, &c.; tum hæc subjicit: *Ægerrime autem tortuosi calculi exeunt: quosdam enim & hamatos vidi, in meatibusque adnatas quasdam duritias*. Sed & secundum naturam solere urethram contrahi in ipso primo, sive exteriore suo orificio in ipsis etiam, ut nosti, fœminis observavimus (*n*): quod eo potissimum memoramus, quia ubi Celsus in proxima hujus capitis sectione 4. de minori fœminarum calculo verba facit, cum cæteri quos inspeximus, libri; nisi prorsus memoria nos fallit; omnes sic habeant: *Ergo & per se sæpe excidit, & si in primo quod est angustius inhæret, eodem tamen unco sine ulla noxa educitur*; ibi Almeloveenii, ac Lindenii exemplaria, omnino abjecta (quam bene alii viderint) illa voce:
481, 23. *primo*, hæc exhibent: *& si in urinæ itinere, quod est angustius, inhæret*. Porro ambo; ut ad alium locum veniamus; in ejusdem capitis sectione 2. quæ est de calculis e vesica extrahendis, hæc in
480, 6. ipso fine habent: *Quocunque autem modo cervix ea parte secta est, leniter extrahi, quod asperum est, debet*. Haud equidem diffiteor, hunc locum in aliis omnibus quos consului, libris manifesto esse vitiatum; sic enim in cunctis legitur: *Quocunque autem modo cervix ea parte facta est*; Attamen cum proxime scriptum fuerit, non qua parte, sed quo & ferro, & modo cervix vesicæ sit aperienda; semper ego, potius in *ea parte*, quam in *facta* subesse vitium existimavi, & hac propterea ratione esse tollendum: *Quocunque autem modo cervix patefacta est*; præsertim cum supra Auctor de ejusdem cervicis sectione ad hunc ipsum modum locutus sit: *Cum vero patefacta est* (hoc est cervix; hæc enim proxime antecedunt: *rupta cervice, quam habuisset incisa) in conspectum calculus venit*. Non me præterit, Almeloveenium, quamvis omnibus quos vidi, libris; atque adeo ipsius etiam Lindenii, repugnantibus, qui nempe constantissime habent: *Cum vero patefacta est*; scribere eo in loco maluisse: *Cum via perfecta est*; tamen & ipse, idem locutionis genus in eadem re ante paucos versus in Celso ser- 478, 12.
vavit; nam post illa: *plaga facienda est, qua* 477, 32.
cervix aperiatur; donec urinæ iter pateat sic, ut plaga paulo major, quam calculus sit; continuo hæc subdit: *Nam qui metu fistulæ (quam illo loco* συριγγάδα *Græci vocant) parum patefaciunt*; &c.

Essent alii loci in quos meas; quales eæ cunque sunt; divinationes proferre possem; sed quia jamdudum sentio, me justum longe esse prætergressum epistolæ modum; unum tantummodo, eumque ad rem nostram anatomicam pertinentem, attingam, quem locum ne ipsi quidem Paawio (*o*), Anatomes, ut tute scis, haud ignobili Doctori suspectum fuisse, mirum est. Libro igitur 8. cap. 1. in maxillæ inferioris descriptione hæc
habentur: *Verum ipsius maxillæ partes extremæ* 501, 7.
quasi bicornes sunt: Alter processus intra latior, vertice ipso tenuatur, longiusque procedens sub osse jugali subit, & super id temporum musculis illigatur. Alter brevior, & rotundior &c. Etsi in nullo eorum quæ ad hoc tempus vidi, exemplarium aliam quam hanc ipsam inveni scripturam; non possum tamen non credere, Celsum potius ita scripsisse: *Alter processus infra latior, vertice ipso tenuatur*. Si enim res id pateretur, ut scribere potuisset: *Alter processus intra latior, extra tenuatur*; nihil immutandum esse, censerem; nunc igitur cum & res ipsa, & quod non obscure oppositum est: *vertice ipso tenuatur*, requirant, ut illud ante posuerit: *infra latior*; non video cur unius litterulæ mutatione ut vitiari hic locus a librariis, ita a nobis restitui non possit. Hanc tamen, aliasque omnes quas in hac epistola proposuimus, sive divinationes, sive dubitationes, velim tibi persuadeas, nihili nos & in præsentia facere, & semper esse facturos, nisi ab Doctissimis Viris, & longe magis quam nos Anatomici, in emendandis scriptis Veterum exercitatis probentur. Quod si forte unam modo, aut alteram haud prorsus censerent esse improbandam; satis magnum nobis videremur earum fructum cepisse, cum quæ de Xenophonte, cujus e libris quædam menda auferebat, Muretus (*p*), ea nos de Celso etiam dicere, nequaquam dubitaremus: *Nihil est tam pusillum quod non avide accipi debeat, quod quidem ad tam politum, tamque utilem Scriptorem pertineat. Parvum est, quod afferimus; sed magnus is, quem adjuvamus*. Vale.

Patavii Postrid. Idus Decembr. MDCCXX.

EPISTOLA ALTERA.

Jo. Bapt. Morgagnus Jo. Bapt. Vulpio S. P. D.

Si vales, bene est; ego quidem valeo. In hac vetusta Alexandri Paduanii, Medici olim Doctissimi, Bibliotheca Celsi nostri exemplar inveni, calamo in membranis descriptum. Quod ut paulo attentius inspexi, cœpi suspicari, haud veram fortasse esse additam illam ab Henrico Stephano inscriptionem: *Aurelii Cornelii Celsi de re medica libri octo, operis ab eo scripti de artibus, pars sexta*. In fine enim IV. libri in hoc quidem codice scriptum est: *Artium Aurelii Cornelii Celsi liber. VIIII. Idem medicinæ liber. IIII. explicit feliciter*; hisque numeris proportione respondent qui ad plerorumque insequentium librorum calcem adscripti sunt; ut si hanc rationem sequamur, manifesto appareat, octo hos de re medica libros, quos, ut alias ad te scripsi, quinque de re rustica antecedebant, non sextam operis ab eo scripti de artibus, verum secundam omnino partem fuisse.

Ex illis autem quæ iisdem meis ad te litteris ostendi, minus mihi in Almeloveenii editione probari, nonnulla sunt in quibus hunc etiam codicem inveni ab ea discrepantem, mecumque facientem. Neque enim ut illa habet (*pag.* 148. *lin.* 17.) *assignari possunt*; sed *assignari non possunt*: non (234, 3.) *albæ violæ*, sed *albæ olivæ*: non (307. 11.) *feræ morsus habent*; sed *fere morsus habet*: non (350, 30.) *nisi immodica inflammatio*; sed *nisi modica inflammatio*: non (410, 5.) *fluens alvus exercuit*; sed *fluens alvus exhaurit*: non (444, 16, 18.) *Quod si fractum* .. -- *ut os*; sed *Quod si factum* -- -- *ut is*: non (474, 27.) *qui subinde ea extenuatur*; sed *quia subinde ea extenuatur*: nec denique (522, 23.) *exercitatæ nares*, sed *excitatæ nares*.

Verum hæc omnia etsi minime contemnenda sunt; nullo tamen pacto videntur mihi cum eo uno quod continuo exponam, comparanda. Memoria, opinor, tenes quod ad te scripseram, non modo de Almeloveeniana, sed de omnibus quas vidis-

(*m*) *De Sign. Diut. Morb. l. 2. c. 3.* (*n*) *Adverf. Anat. IV. Anim. 24.* (*o*) *Comment. in Celf. l. 8.*
(*p*) *Var. Lect. l. 3. c. 15.*

vidiſſem, Celſi editionibus verba faciens, minime videlicet a me dubitari, *quin in libri* 4. *caput* 20. *quod eſt* de Vulvæ, *hoc eſt de Uteri*, Morbo, *temere a librariis contruſa eſſent quæ in illius calce leguntur de nimia urinæ profuſione*; *quaſi vero hoc mali viros nunquam, ſed mulieres tantum corriperet, ut propterea inter peculiares earum morbos ita præſertim, nulla ſcilicet de viris mentione facta, a Celſo referri potuiſſet*. Accipe nunc quid ex hoc codice didicerim; intelliges enim, non ſolum conjecturam illam meam (quod levius eſt) veram fuiſſe, ſed hoc inſuper quod graviſſimum, & inexpectatum omnino eſt, in his Celſi libris, quos nemo (quod ſciam) non integerrimos unquam putavit, unum aut alterum caput deeſſe. Igitur in eo quod diximus, capite, ubi Lindenii, & Almeloveenii editiones hæc habent (*pag.* 234. *lin.* 1.) *Si maligna purgatio eſt, ſubjicienda ſunt* * *coercentia. Id faciunt etiam albæ violæ, nigrum &c.*; codex poſt illa verba, *ſubjicienda ſunt*, non modo ingentem habet lacunam quidquid reliqui eſt in ea pagina obtinentem, & in proximæ demum paginæ initio, *coeuntia. id faciunt etiam albæ olivæ: & nigrum &c*; ſed contra eam lacunam eadem manu in ora ſcriptum eſt: *Deſunt in vetuſtiſſimo exemplari duo folia*. Hic ex me quæres, in iis duobus foliis quid ſcriptum a Celſo fuiſſe, exiſtimem. Ego vero etſi nequaquam dubitarem, quin abſoluto primum quem inſtituerat, ſermone de morbis qui cum ad uterum ſpectent, ſunt mulierum peculiares, tum ad eos tractandos veniſſet quos ad proximas, ſed utrique ſexui communes partes, & nominatim veſicam referret, de cujus videlicet doloribus omnes, quantum memini, editiones, iis dumtaxat quas Lindenius, & Almeloveenius procurarunt, exceptis, hic ipſum exhibent ante loquentem quam de nimia urinæ profuſione verba faciat; etſi, inquam, hæc conjectura aſſequerer; tamen hujus ipſius codicis adjumento comperi quæ eſſent hic a Celſo reapſe tractata. Cum enim libris ſingulis ſingulos peculiares Indices præponi, animadvertiſſem, capitum argumenta ex ordine commonſtrantes, ſubiit eum conſulere qui libro huic quarto præfixus eſt, ſi forte in ea parte integer eſſet quæ pars in libro deſideratur. Hæc igitur, quam quidem ex minime interrupta numerorum ſerie integerrimam judicavi, ad hunc modum ſe habet.

CX. Vulva exulcerata eſt.
CXI. De Veſica.
CXII. De calculis in veſica.
CXIII. In omni dolore veſicæ.

Quæ cum ita ſint, cumque numerus CX. in ora codicis eo in loco adſcribatur, ut reſpondeat illis verbis (apud Almeloveenium pag. 233. lin. 26.) *Si vero vulva exulcerata eſt*; numerus autem CXIII. contra hæc ferme ſcriptus ſit (*p.* 234. *l.* 7.) *Præter hæc in omnibus veſicæ doloribus* (*veſicæ* enim in codice legitur, non, ut apud Almeloveenium, *vulvæ*) hinc præclare, quot, & quæ deſiderentur, intelligis, in eo loco, in quo aut nihil, aut unum, vel pauca certe verba deeſſe, Viri Exercitatiſſimi, atque Doctiſſimi exiſtimabant. Is enim qui primus Celſum formis deſcripſit, Nicolaus, & Lucas Ant. Junta ſic ediderunt: *ſubjicienda ſunt coeuntia*; Joannes autem Cæſarius, Gulielmus Pantinus, Henricus Stephanus, & Balduinus Ronſſeus: *ſubjicienda ſunt coercentia*. Vix Manutii in utraque editione, interjecta ad hunc modum lacuna, propoſuerunt: *ſubjicienda ſunt*, * *coeuntia*. Quæ lacuna ſic contracta deinde fuit a Roberto Conſtantino, ut non aliquot, ſed unum fere verbum deſiderari, oſtenderet, hoc videlicet modo: *ſubjicienda ſunt* * *coercentia*, præſertim cum hæc in libri margine appoſuerit * *menſes evocantia*, quaſi ita nihil deeſſe, crederet, poſtremumque verbum *coeuntia*, ab aliis in *coercentia*, ab ipſo in *evocantia* mutatum, ad ſermonem de uteri vitiis pertineret, quod reapſe ad caput pertinet vel de veſicæ doloribus, vel de calculis in veſica, enatiſque inde noxis per medicamenta videlicet, ac victus rationem, & frequentiora Chirurgiæ auxilia oppugnandis; nam quæ curatio aut iis a quibus urina non redditur, aut calculoſis, *cum aliter*, ut Celſus ipſe ait, *ſuccurri non poteſt*, a Chirurgo adhibenda ſit, libro docet 7. capite 26.

Nunc illud, opinor, expectabis, ut ſcribam, an conjecturam aliam aliquam meam ejuſdem codicis auctoritate comprobaverim. Neque enim ignoras, præter ea quæ in mea ad te Epiſtola attigi ut inter ſcribendum ſuccurrerunt; plura adhuc eſſe quæ mihi quidem in Almeloveenii editione diſpliceant. Igitur cæteris in aliud tempus rejectis, unum in præſentia memorabo quod ſimul ad latinam linguam, ſimul ad rem noſtram anatomicam pertinet. Almeloveenius in libri octavi capite primo (*pag.* 504. *lin.* 22.) Lindenium, ut ſolet, ſecutus, hæc edidit: *Superius autem humeri caput rotundius, quam cætera oſſa, de quibus adhuc dixi, verticillati ſcapularum oſſi inſeritur, ac majore parte extra id ſitum nervis deligatur*. Manutii autem in utraque editione ad hunc modum propoſuerant: - *verticillatis ſcapularum oſſibus parvo exceſſu inſeritur: ac majore parte ex tranſitu nervis deligatur*. Cum his Conſtantinus fecit; quanquam in margine adnotavit: *parvo exceſſu* deeſſe in antiquo Codice, alioſque legere *inceſſu*. Et Joannes quidem Cæſarius, atque ante hunc Lucas Ant. Junta duas illas voces omiſerant, cætera ut Manutii, edentes; niſi quod pro *verticillatis* poſuerant, *verticulatis*. Qua in re ſocios habuerunt Gul. Pantinum, Henr. Stephanum, Bald. Ronſſeum, qui tamen *parvo exceſſu* non omiſerunt; etſi Ronſſeus in libri ora, eſſe qui omitterent, & qui non *verticulatis*, ſed *verticillatis* ſcriberent, indicavit. Ronſſei ſcripturam ſecutus eſt Paawius, qui in commentario ad hunc locum ſuo vocare Celſum, ait, *ſcapularum oſſa verticulata, aut quia cervicibus prædita: aut a verticillis exſtantium coracoidis & ſpinoſi proceſſuum*; verum enimvero quænam in his proceſſibus partes ſint quas *verticilla* vocemus, non docuit? Hanc ego tantam in eodem loco deſcribendo varietatem cum attenderem; pro ea qua ſolet peritia prudentiaque facere exiſtimavi V. Cl. Jacobum Facciolatum, cum ſe vehementer dubitare, mihi oſtenderet, eſſetne inter latinas voces facile recipienda *verticillatus*, quam nimirum qui Lexicis inſeruere, hoc uno Celſi loco incertiſſimæ procul dubio ſcripturæ niterentur. Cum vero idem miraretur, cur Almeloveenius *verticillati ſcapularum oſſi*; non *verticillato*, aut *verticillatis ſcapularum oſſibus*; edidiſſet; ac præterea ex me quæreret, an potius *vertebratis* (quæ Pliniana vox eſt libro 11. c. 37.) *ſcapularum oſſibus* hic legendum eſſe, cenſerem; memini me in ea quæ paulo ſuperius (*pag.* 503. *lin.* 23.) de ſcapularum oſſibus ſcripta ſunt a Celſo; hunc enim in manibus habebamus; continuo oculos conjeciſſe, & Viro Doctiſſimo reſpondiſſe, mihi vero omnino videri, *vertici lati ſcapularum oſſis* eſſe legendum. Hæc enim illis de oſſibus tradiderat Celſus: *a cervice duo lata oſſa utrinque ad ſcapulas tendunt: noſtri ſcutula operta; ὠμοπλάτας Græci nominant. Ea in ſummis verticibus ſinuata, ab his triangula, paulatimque lateſcentia ad ſpinam tendunt*: ex quibus licet intelligi, eam horum oſſium partem, quam Anatomici ſolent *ſcapulæ cervicem* vocitare, Corn. Celſum nomine *verticis* appellaviſſe, ſive quod eam *ſummam* eſſe illo in oſſe, crediderit; ſive quod ut in *triangulo* oſſe oppoſitam baſi, vel ut locum ſpectaverit in quo humeri caput vertitur, qua videlicet ratione Polorum uterque (quos alii pariter cardines vocant ab eorum ſimilitudine circa quos valvæ convertuntur) a Virgilio I. Georgic. *vertex* eſt dictus. Cum igitur ſcapulæ, ſive ut Celſus loqui mavult & in hoc capite (*pag.* 504. *l.* 3. *ac l.* 11.) & ad finem tum ſeptimi (*p.* 526. *l.* 6.) tum octavi (*pag.* 528. *l.* 6.) & ſub initium tum undecimi (*p.* 542. *l.* 33.) tum quintidecimi (*pag.* 548. *l.* 22.) *lati ſcapularum oſſis* ſinuatam cervicem paulo ante appellaverit *verticem*

cem; quid veri esse similius possit, quam ut porro traditurus, cui parti ejusdem ossis, humeri caput inseratur, ad hunc modum scripserit: *vertici lati scapularum ossis inseritur*; præsertim cum in eo Librarii, dictata verba excipientes, persæpe labi consueverint, ut ex duabus vocibus unam facerent, & primam consequentis vocis litteram ad præcedentis etiam postremam addentes, duplicarent, unde facillime nova hæc vox *verticillatis* effingi potuit. Nunc quam in codice scripturam offenderim, tibi fideliter describam: *parvo excessu vertici latis scapularum ossibus inseritur. ac majore parte: & transitu nervis deligatur.* Illud quidem minime est dissimulandum, in versuum intercapedine ausum esse aliquem nonnulla addere, videlicet super ultimam *vertici* litteram, litterulam *s*, & super *&*, particulam alteram *ex*: quo de utroque additamento si forte quæris, quid ego suspicer; sic habeto. Primum mihi tum codicem, ac supra descriptas & Almeloveenii, & cæterorum lectiones, tum ipsam anatomen respicienti veri simillimum videri, ita a Celso scriptum fuisse: *vertici lati scapularum ossis parvo excessu inseritur, ac majore parte extra situm, nervis deligatur*; neque enim (quod tu optime nosti) summa pars humeri ita in scapulæ cervicem, ut summa pars femoris in ossis innominati acetabulum conditur; sed *parvo* tantum *excessu*, ideft ejus capitis quod ab interiore latere extuberat, portione immissa, *majore parte extra sita* est, quam etiam ob rem *nervis*, ideft ligamentis atque tendinibus, ne facile excidat, *deligatur*. Cum ergo Librarii voces illas *extra situm* describendo, ita vitiassent, ut alii *& transitu*, ut Scriptor codicis, alii *ex transitu*, ut plerique, quibuscum facere codicis Emendator maluit, scriptum reliquerint; nonnulli denique, in quibus Lindenius, & Almeloveenius, integro ea in parte exemplari usi, priores voces restituerunt, nisi quod perspicuitatis addendæ causa, minus, ut puto, necessariam voculam *id* interjecere. Verba autem illa, *parvo excessu* etsi ad rem fideliter tradendam, necessaria sunt, iisque perbelle respondent quæ sequuntur, *majore ex parte*; cum tamen aliquo in codice, ut supra diximus, omissa essent, minus mirandum est quod in hoc invenerim alium in locum transposita, unde Emendatori occasio data est existimandi, ea cum insequenti voce *vertici* esse conjungenda, quam propterea in *verticis* mutare maluit, haud animadvertens, unde factum esset, ut pro *lati* scriptum esset *latis*, & ne vox hæc minime cohæreret cum voce *ossi*, hanc in *ossibus* esse mutatam; cum tamen non modo alii codices, quibus auctoribus Lindenius, & Almeloveenius ediderunt, *verticillati scapularum ossis*, aliquanto meliorem in parte indicare possent scripturam; sed ipse etiam Celsus, cum videlicet non de utroque, sed de alterutro osse humeri hic loquatur, insitum scribere non *latis ossibus*, sed *lato ossi*, vel, quod eodem recidit; vertici *lati* scapularum *ossis*, debuerit. Verum meas hasce conjecturas tanti facies, quanti volueris; illud mihi satis est a te diligenter attendi, in hoc codice non *verticillatis*, sed evidentissima certissimaque divisione legi *vertici latis*. Hac de re V. Cl. Jac. Facciolatum certiorem facito, & meis verbis salvere jubeto. Vale.

Dabam Kal. Sextilib. MDCCXXI. Forolivii.

EPISTOLA TERTIA.

Jo. Bapt. Morgagnus Jo. Bapt. Vulpio S. P. D.

QUæ nudiustertius duo tibi pollicitus sum, alterum ut quæ nuper Venetiis animadverti, superiorem Epistolam meam cum manu exarato Celsi exemplari conferendo, significarem, alterum ut V. Cl. Jacobi Facciolati ad quosdam Scriptoris ejusdem locos Animadversiones XV. longe doctissimas cum meis nonnullis exiguis illis quidem, sed tamen a te efflagitatis, additamentis mitterem; ea his ipsis litteris ambo præstabo. Igitur exemplar id Celsi chartaceum est, illudque ipsum est quo apud Clericos Regulares (*Tolentinos* ibi vocant) se usum esse, tradidit Rhodius (*a*); nam alterum, idque membraneum (*b*), quod ibidem in Divi Antonii Bibliotheca, plurimis vetustissimis codicibus instructa, versaverat, in hujus incendio periit: quem casum hoc ægrius fero quod quæ illo ex codice excerpserat Rhodius, ea pariter cum Th. Bartholini (*c*) Bibliotheca conflagrarunt. Itaque cum Veneto hoc codice quidquid ex Foroliviensi adnotaveram, cum diligenter contenderem, etsi loca sane haud ita pauca inveni discrepantia; ea tamen octo quæ superioribus descripsi litteris, usque adeo (si demas septimum, cujus mihi lectio dubia fuit) mirifice vidi in his quidem verbis in quibus ab Almeloveenio dissensi, inter se congruentia, ut cum in postremo, quem non satis accurate exscriptum forte ad te miseram, pro *excitatæ* perperam in illo codice scriptum sit *excitat*, sic in Veneto quoque sit scriptum; verba autem illa ad tertium locum pertinentia: *omnis autem fere morsus habet quoddam virus*, vetusta quidem, sed non eadem tamen manu, pariter (quod observatione dignum censeo) utroque in codice addita sint.

Sed jam illuc transeo quo properare te, scio, ad eam videlicet ingentem lacunam libri IV. Quid quæris? Longe ea in Veneto codice major est. Nam inter illa: *Si maligna purgatio est, subjicienda sunt*, atque hæc: *coeuntia. Id faciunt &c.* quæ nimirum verba tot Editiones conjunxere, albæ grandes paginæ relictæ sunt quatuor cum dimidio. Et ne quis casu intermissas putet, hic quoque in margine eadem qua cætera, manu scriptum est: *Desunt in vetustissimo exemplari duo folia;* Indicis autem huic libro præpositi quæ pars lacunæ respondet, ac iis quæ proxime antecedunt, & consequuntur, ita nimirum se habet.

CII. *Vola* (legendum *Vulva*, vel *Volva*) *exulcerata est*.
CIII. *De Vesica*.
CIIII. *De Calculis in vesica*.
CV. *In omni dolore vesicæ*.

Vides, mi Vulpi, in iis quæ præcipua hic sunt, ut mirum in modum utrumque conveniat exemplar.

Restat locus ille de humeri, & scapularum ossibus. Sic autem inveni scriptum: *parvo excessu vertici latis scapularum ossibus inseritur: ac majore parte extransitu nervis deligatur*. Non est meæ fidei quidquam, tecum præsertim, dissimulare: quin etiam Perhumanum ac Eruditum Virum, amplissimæ eorum Clericorum Bibliothecæ Præfectum, qui mihi hæc omnia inspicienti describentique officiosissime aderat, rogavi, ut id recognoscere mecum vellet quod protinus subjiciam. Scilicet inter *vertici*, & *latis* subobscurum quoddam (qualia in eo exemplari alibi quoque deprehenduntur) veteris lituræ vestigium est, quasi litterula fuisset erasa; eo tamen illud in loco est, ut littera *l* fuisse omnino non possit, sed brevior quæ-

(*a*) *Vid. Catalog. Auctor. ad Rhodii Scribonium.* (*b*) *Ibid. & in Notis ad Compos. 20. Scribon.*
(*c*) *Vid. Dissert. Th. Bartholini de Bibliothecæ Incendio.*

quædam inſtar litteræ *s*, ut mihi, *verticis* in hoc etiam codice ſcriptum facile fuiſſe; *verticillatis* certe non fuiſſe videatur.

Venio nunc ad eas de quibus initio dixi, Animadverſiones, quæ quidem a Viro Doctiſſimo ſcriptæ ſunt cum ut aliquot Celſi loca illuſtrentur, tum vero maxime ut dictiones aliquæ expendantur, quas optimi latinitatis Magiſtri tanquam certas Celſo tribuunt, ejuſque auctoritate in linguam latinam inducunt. Has quoniam ante quatuor hos menſes mihi perlegerat, cum Forolivienſi, & Veneto codice pleraſque contuli, quot videlicet memoria comprehenderam, collaturus omnes, ſi quod nuper, atque adeo modo venit in mentem, id principio veniſſet, ut earum omnium exemplum ab Humaniſſimo Viro peterem, quod tecum in eorum commodum qui ſive Cornelii noſtri, ſive linguæ latinæ ſunt ſtudioſi, communicarem. Eas huc fideliter adſcribam, & fere ſingulis quæ mihi adnotata ſint in Codicibus, probatiſve Editionibus, aut Enarratoribus, ſubjiciam.

I. *Lib.* 1. *Præfat. pag.* 7. *l.* 11. Eorum poſituram, colorem, figuram, magnitudinem, ordinem, duritiem, mollitiem, lævorem, confractum. *Loquitur hic Celſus de partibus corporis humani: nec video, quem locum habeat* Confractus, *quæ vox, ſi Latina eſt, fracturam ſignificat. Quinque editiones longe optimæ, quæ apud me ſunt, Florentina princeps* 1478. *utraque Aldina* 1528. *&* 1547. *Gryphiana* 1542. *& Henrici Stephani* 1567. *habent* contactum, *quæ vox certiſſimæ Latinitatis eſt, & ſenſum reddit idoneum. Non dubito, quin Almeloveenius, præſtanti judicio vir, probatis codicibus uſus ſit: ſed hic aliquis diligentiam ſaltem illam deſiderabit, quæ variantes lectiones complectitur; & ceteroquin Tranſalpinis ingeniis familiariſſima eſt. Hanc ſiquis ex noſtris damnavit unquam, in quo accuſari ſolemus, ideo damnavit, quod ſæpe vertitur circa levia. Ceterum cum aliquid hujuſmodi contra vulgatas editiones in libros inducitur, tum vero non utilis modo, ſed prorſus neceſſaria eſt; præſertim ſiquid inducatur ita novum, ut nullo præterea locupletis Auctoris teſtimonio confirmari poſſit. Talia enim non ad unum aliquem Scriptorem pertinent, ſed ad communem totius linguæ rationem, qua de agitur. Exemplo eſſe poſſunt cum aliæ voces, quas deinceps recenſebo, tum hæc ipſa* Confractus, *quæ Celſi auctoritate in egregium Baſilii Fabri Theſaurum allata eſt, & reliquis Latinis fidei non dubiæ adnumerata.*

Editiones aliæ quinque, ideſt Juntæ, Cæſarii, Pantini, Conſtantini, Ronſſei, habent *contactum*; manifeſtum enim Operarum errorem puto quod in Juntina legatur *cortactum*. Illud mirum eſt, Ronſſeum in libri margine addidiſſe: *Per lævorem, & contactum, aſperitatem intelligit, & quod illi eſt contrarium*; quando Conſtantinus hæc adnotaverat: *Contractum* (lege *Contactum*) *exponunt aſperitatem vel ſcabritiem. Sed quis unquam ita uſurpavit? in manuſcripto legitur* contractum. *Itaque* confractum *pro aſpero & confragoſo* (*quod lævigato opponitur*) *repono*. Hieronymus autem Rubeus in ſuis ad Celſum Annotationibus, cum hæc ferme ipſa Conſtantini verba, Auctoris nomine diſſimulato, retuliſſet, iſtiuſmodi emendationem atque interpretationem *ſatis ſibi probabilem videri*, negavit, hæcque ſubjunxit: *Forte autem quia quod contractum eſt, explicato & ob id lævi opponitur, per* contractum *poterit aſperum intelligi*. Videtur igitur maluiſſe *contractum*, quam quidem vocem in Veneto etiam codice invenimus. Hæc tamen eo dumtaxat protulimus, ut tu, mi Vulpi, intelligeres, Conſtantinum non veterum exemplarium auctoritate, ſed conjectura ductum, ex *contractum* illam qua de agitur, vocem elicuiſſe, & huc primum induxiſſe, *confractum*.

II. *Lib.* 1. *c.* 3. *ſect.* 2. *pag.* 28. *l.* 15. Somnus plenus, & non multum nimis longus. *Celſi ipſius* ἀυτόγραφον *producat oportet, qui velit nobis perſuadere, hoc genus conſtructionis latinum eſſe: Quinque Editiones modo allatæ ita habent:* ſomnus & plenus, & non nimis longus.

Idemque omnino habent aliæ præterea quinque Editiones quas ſupra memoravimus.

III. *Ibidem ſect.* 7. *pag.* 31. *l.* 30. Humidant autem corpus labor &c. *Hic quoque in quinque Editionibus meis aliter legitur:* Humidum autem corpus efficit labor, &c. *Miror autem, ex quo codice verbum hoc* Humido *exierit, & non modo in Celſum, ſed & in Baſil. Fabri Theſaurum irrepſerit ad augendum latinum ſermonem. Ego vel inter barbara, vel inter dubia referendum crediderim.*

In hoc etiam loco noſtræ Editiones nihil diſcrepant a quinque illis quæ in Animadverſione indicantur.

IV. *Lib.* 3. *c.* 21. *pag.* 163. *l.* 34. Utilis quotidianus, aut altero quoque die poſt cibum vomitus eſt. *Quinque Editiones meæ habent:* Alterno quoque die. *Itaque Petrus Danetius in ſuum Lexicon ad Uſum Delphini novam hanc vocis* Alternus *Conſtructionem inducit. Sed latino ingenio ſatis apparet legendum* altero, *undecumque tandem Almeloveenius acceperit.*

Ne hic quidem noſtræ diſcrepant Editiones. Conſtantinus tamen, atque Ronſſeus in libri ora adſcripſerant, *altero*. Idque receptum eſt a Lindenio, cujus nimirum Editionem cum pleriſque aliis in locis, tum in iis certe omnibus, qui hiſce Animadverſionibus XV. expenduntur, fideliter expreſſit Almeloveenius.

V. *Eodem lib.* 3. *c. ult. ſect.* 2. *pag.* 180. *l.* 1. In lectulo leniter ſatis diu corpus perfricandum eſt; deinde retento ſpiritu in ipſa exercitatione potius ſuperiores partes movendæ. *In omnibus libris duo hæc membra ita dividuntur, ſed vereor, ut ſatis recte: nam* ſpiritus retentio *non videtur locum habere in ea exercitatione, qua ſuperiores partes moventur, cujuſmodi eſt pilæ ludus, & ſimilia, ut colligitur ex hoc eodem Celſi capite ſect.* 3. Pila, ſimilibuſque ſuperiores partes dimovendæ. *& ex lib.* 1. *cap.* 6. Opus eſt pila, ſimilibuſque ſuperiores partes exercere. *Igitur aliter dividendum puto, & ita legendum:* In lectulo leniter ſatis diu corpus perfricandum eſt, deinde retento ſpiritu: in ipſa exercitatione potius ſuperiores partes movendæ. *Id eſt lenis fricatio ſatis diu adhibenda eſt, deinde vehementior per ſpiritus retentionem, qua uti athletas conſueviſſe, cum fricantibus intercepto ſpiritu obnitebantur, ſcribit Plutarchus de tuend. Valet. Hujus fricationis meminit etiam Cælius Aurelianus de tard. paſſ. l.* 3. *c.* 1. In lenimento vero ſi paſſio tardaverit, erit adhibenda reſumptio geſtatione, vocis exercitio, deambulatione, unctione, fricatione corporis retento ſpiritu. *Etiam verba* In ipſa *laborant mendi ſuſpicione; nam in omnibus editionibus meis eſt* Ab ipſa; *quod genus conſtructionis aliquanto rarius eſt, ſed tamen latinum. Sic Cicero in Bruto c.* 16. Græcus ab omni laude felicior. *Idem ibid. c.* 43. A Philoſophia, a Jure Civili, ab Hiſtoria inſtructior. *Avienus fab.* 31. Auſus ab exiguo fallere dente bovem. *Senſus igitur eſt: per exercitationem, ſeu in ipſa exercitatione curandum eſſe, ut ſuperiores potius partes, quam inferiores agitentur. Porro autem ſuperiores partes, quæ pila exercentur, ſunt cervix & brachia. Hinc Athenæus* δειπν. *l.* 1. *c.* 12. *in hoc ludo maxime commendat* τὸ κατὰ τοὺς τραχηλισμοὺς ῥωμαλέον, *id eſt robur cervicis, quod acquiritur per multiplicem ejus flexionem.*

In verbis Celſi ſupra allatis ex ſect. 3. *hujus capitis, in quo hactenus verſati ſumus, animadvertendum eſt verbum* Dimoveo *pro ſimplici* moveo, agito, exerceo: *neque enim ſimilia exempla facile occurrent.*

Forolivienſis codex propoſita verba ſic dividit: *perfricandum eſt, deinde retento ſpiritu ab ipſa exercitatione &c.* Venetus autem ſic: *perfricandum eſt: deinde retento ſpiritu ab ipſa exercitatione &c.* Illum Juntæ Editio repræſentat; hunc, Pantini. Sed quas Cæſarius, Conſtantinus, ac Ronſſeus procurarunt, eæ vero ſic habent: *perfricandum eſt, deinde retento ſpiritu, ab ipſa exercitatione &c*; quod

quod nisi casu atque incuria factum est; dubium iis Viris fuisse, ostendit, ad perfricationem, anne ad exercitationem illa esset retentio spiritus referenda. Quamvis enim Cælius Aurelianus in libro etiam 4. *Chronion*, c. 7. *fricationem cum retentione spiritus* imperet, imo noster quoque Celsus, etiam in hoc ipso libro 3. c. 21. (*pag.* 162. *lin.* 14.) *superiores maxime partes sic*, ajat, esse *perfricandas*, *ut - spiritum æger ipse contineat*, in proximo autem capite 22. (*p.* 172. *l.* 1.) *ipsum se*, *suppresso spiritu perfricare*, jubeat; tamen & idem Cælius lib. 3. c. 2. non modo *unctionem ac defricationem*, sed *& eos motus* imperat, *qui magis humeros valeant exercere*, *retento spiritu*, & idem Celsus lib. 4. c. 2. sect. 3. (*p.* 190. *l.* 24.) *exerceri*, jubet, *retento spiritu*, capite autem 4. (*p.* 201. *l.* 8.) *spiritu retento currere*. Quid ergo est? Mihi quidem totum hunc locum, & quæ consequuntur, perpendenti, vel ipso (ut cætera prætermittam) aurium judicio multo magis placet ita dividere, uti in Animadversione propositum est.

Voces autem illas, *ab ipsa*, non modo in Codicibus, ut ostensum est, verum etiam in meis omnibus Editionibus inveni. Ronsseus quidem in margine admonuit, esse obliterandas, secutus, opinor, Constantinum, qui tamen id dumtaxat de præpositione *ab* monuisse videri potest. Sed, *in ipsa*, nemo; quod sciam; aut scripsit, aut scribendum esse, docuit ante Lindenium.

Cæterum quo rariora apud alios idoneos Scriptores exempla occurrunt verbi *dimoveo* pro simplici *moveo*, *agito*, *exerceo* usurpati, eo crebriora apud Celsum videor invenisse. Nunc tria quæ succurrunt, adscribam; tu alia perquires. Lib. 1. c. 6. (*pag.* 37. *lin.* 20.) *neque ambulatione quamvis leni dimoveri*. Lib. 2. c. 14. (*p.* 90. *l.* 11.) *manus dimovendæ sint*. L. 4. c. 7. (*p.* 212. *l.* 8.) ægrum *intra domum tantum dimovere*.

VI. Lib. 4. *c.* 16. *pag.* 226. *l.* 15. Quidquid assumptum est, inconfectum protinus reddunt. *Animadversione digna est vox* Inconfectus, *quæ elegantem hoc loco significationem habet*; *sed tamen non debuit in Juncherianum Latinitatis Theatrum cum certis referri*; *nam nec alibi occurrit*, *& hic Editiones meæ magno consensu habent* Imperfectum. *Quæ quidem lectio non admodum mihi probatur*; *attamen est hujusmodi*, *ut indubitata postulantibus negotium exhibere debeat*.

Meæ quoque omnes Editiones habent, *imperfectum*. Quod in Codicibus etiam vidi; non *inconfectum*.

VII. Lib. 7. *c.* 7. *sect.* 1. *pag.* 422. *l.* 1. Superinungi collyrio debet ex iis aliquo, quo lippientes oculi superinunguntur. *Ad verbum* Superungo *in Theatro Juncheriano*, *& Fabri Thesauro affertur locus hic*. *Revera codices variant*: *& siquidem Scribonius Largus compos.* 29. *scripsit* superunctum, *non est temere huic verbo auferenda Romana Civitas*. *Tutius tamen adhibetur* superinungo, *quod hic habent meliores libri*, *quod repetitur a Celso l.* 6. *c.* 6. *sect.* 1. *quod usurpat etiam Largus compos.* 27. *Non est prætereundum*, *verba hæc Celsi*, *quæ duo membra complectuntur*, *in Theatro Juncheriano partim ad Celsum*, *partim ad Largum referri*, *ut verbum* Superungo *bina auctoritate nitatur*. *Sed vix credibile est*, *quam multa in lexicis excudendis peccentur ab Operis*.

Editiones omnes meæ & *superungo*, & *superinungo* exhibent in hoc uno loco. Sic enim proponunt: *superungi collyrio debet ex iis aliquo*, *quo lippientes oculi superinunguntur*. Juntina tamen, quam utraque Manutiorum imitata est, sic habet, *super ungi -- super inunguntur*. Codices quos in altero forte loco inspexi, quem Animadversio quoque memorat (*l.* 6. *c.* 6. *sect.* 1.) in eo quidem congruunt quod ambas voces in unum jungunt; sed hoc tamen discrepant quod Foroliviensis habet, *superinungi*; Venetus, *superungi*. Pariter apud Largum, ut non modo Compos. 27. lego *superinunguntur*; sed etiam Comp. 26. *superinungere*; sic Comp. 29. in quatuor meis Editionibus, & his quidem Cratandri A. 1529; Manutiorum A. 1547; Stephani A. 1567; Rhodii A. 1655. constanter lego, *superunctum*.

VIII. Eod. lib. 7. *c.* 7. *sect.* 8. *pag.* 428. *l.* 1. Sub ipsis pilorum radicibus angulo immittenda est, ut ea tertiam partem palpebræ transvehat. *Non puto*, *vocem hanc ultimam retineri posse*, *quamvis etiam in Fabri Thesaurum postrema editione recepta fuerit*. *In Gryphiana*, *& aliis quibusdam legitur* transuat, *quod consonum est verbis paulo post sequentibus*: Quidam ajunt, acu transui juxta pilos exteriorem partem palpebræ oportere. *Acus autem*, *& quodlibet instrumentum acui simile transuere dicitur*, *quoties perforat*, *tametsi filo careat*. *Siquis pro* transvehat *pugnare velit*; *is ostendere debebit*, *verbum hoc neutrorum more usurpari posse*. *In eodem Fabri Thesauro habetur &* Traveho, *quod firmatur Varronis auctoritate tanquam certa ex lib.* 2. *R. R. c.* 7. Flumen travehundum est. *Verum in Editione Veneta principe*, *& in Aldina leg.* Trajiciendum.

In Foroliviensi codice legimus, *transvehat*; in Veneto, *transueat*. Illius scripturam habent Editiones Juntæ, Cæsarii, Stephani; hujus ambæ Manutiorum. Pantinus tamen, Constantinus, Ronsseus ediderunt, *transuat*; hic etiam, in margine adscripsit, *transeat*.

IX. Eod. lib. 7. *c.* 9. *pag.* 440. *l.* 8. Quod etsi in levi mutilatione &c. *Per hunc unum Celsi locum vox* mutilatio *inter latinas obrepsit*, *& in Juncheri Fabrique Thesauro sine ulla controversia sedem posuit*. *At mihi dubia erit*, *donec certiore auctoritate firmetur*. *Hic enim quinque Editiones meæ habent*: Quod in levi mutatione &c.

Idem habent quinque aliæ meæ; quanquam Constantinus, atque Ronsseus in libri ora scripserunt, *mutilatione*. Quam ego vocem in neutro codice inveni; sed in utroque, *mutatione*.

X. Eod. lib. 7. *c.* 12. *sect.* 2. *pag.* 445. *l.* 14. Ἀντιάδες autem a Græcis appellantur. *Græci dicunt* Ἀντιάδας (*vel* παρίσθμια, *ut est apud Pollucem lib.* 2. *c.* 4. *sect.* 201.) *faucium tumores post hypoglottida utrinque prominentes*, *ab* ἀντιάζω, *adversus sum*, *quod hic morbus rebus glutiendis adversetur*, *vel ut docent Grammatici*, ἀπὸ τῦ φαίνεσθαι ἀντίας ἀλλήλαις κατὰ τὴν διάνοιξιν τῦ σώματος, quod appareant invicem oppositæ aperto ore. *Basilii Fabri Thesaurus recepit hanc vocem inter latinas*, *fortasse quod in Florentina Celsi Editione* 1478. *latinis literis scripta sit*. *Verum Typographus ille Græcis typis carebat*, *ideoque non hanc solum*, *sed omnes Græcas voces latinis formis expressit*. *Affertur etiam in eo lexico lex* 14. *tit.* 1. *lib.* 21. *Digest*. *Sed ibi quoque optimæ Editiones*, *imo omnes*, *quas ego vidi*, *habent* ἀντιάδες *per Græcas litteras*. (*Idem dicendum de voce* Rhizagra, *quæ in superiore hujus capitis sectione græce scribitur*, *sed in Fabri Thesauro latinam formam induit*. *Est autem* ῥίζαγρα *forceps ad evellendas dentium radices a* ῥίζα radix, *&* ἄγρα captura. *Cælius Aurelianus* dentiducum *appellat de tard. pass. cap.* 4. *prope finem*. *Quidam codices pro* ῥίζαγρα, *habent* ῥίζα.

Eadem, opinor, causa, quæ Nicolaum in Ed. Florentina, coegit Juntam in Veneta A. 1524. edere, *antidyades*, idque non sine manifesto errore, & *rizan*. Cæsarius tamen, Pantinus, Constantinus, Ronsseus cum primam illam vocem græcis litteris proposuissent, hanc latinis scripsere, *rhizan*, quanquam duo postremi in margine græcis litteris addiderunt, ῥίζαγραν.

XI. Eod. lib. 7. *cap.* 27. *pag.* 486. *l.* 6. Idemque humor clystere intus adigetur. *Hic & Auctor Thesauri linguæ latinæ*, *& Petrus Danetius cum legissent* adjicietur, *quemadmodum sane habent quinque Editiones meæ*, *retulêre inter latinas constructiones* Adjicere intus; *qui quidem modus indiget certiore auctoritate*. *Fortasse confirmari potest ex Columel. de Arbor. c.* 24. Truncum findito, & in fissuram cuneum pineæ tedæ adjicito. *Verum cum eandem sententiam iisdem pene verbis expressam repetat Columella l.* 5. *c.* 10. *moneo*, *Aldinos & Gry-*

& Gryphianos Codices in hoc secundo loco habere, adigito; *quod placuit & Commelino. Attamen in Veneta principe* 1472. *utrobique legitur* adjicito.

In Juntæ, Cæsarii, & Pantini Editionibus est; *adjicietur*. Idemque est in ea quam procuravit Ronsseus, qui tamen in margine apposuit, *injicietur*. Hoc ante ipsum fecerat Constantinus, qui edidit, *adjiciatur*.

XII. Lib. 8. *c.* 1. *pag.* 504. *l.* 24. Verticillati scapularum ossi inferitur. *Veneta princeps, & utraque Aldina habent*: Verticillatis scapularum ossibus inseritur. *Gryphiana, & Henrici Stephani* Verticulatis, *aliæ* Vertibulatis. *Quam varietatem idcirco significandam existimo, quia* Verticillatus *affertur tanquam vox certæ fidei in Lexico ad Usum Delph. & in Juncheriano Latinitatis Theatro. Hanc ego cum ferre non possem, nec tamen rationem ejus ablegandæ satis idoneam invenirem, adfuit opportune Jo. Baptista Morgagnus, Vir cum in Anatomicis, tum in omnibus litterarum studiis præstantissimus, mihique omnem sollicitudinem exemit, morbo detecto, remedioque adhibito, de quo Vid. ejus II. in Celsum Epistolam.*

XIII. Eodem lib. 8. *c.* 3. *In capite hoc describitur Terebra illa, quæ* Abaptista Terebella *dicitur ab Interprete Galeni. Hinc deceptus Auctor Calepini Passeratiani, & eo duce Andreas Stubelius, vir ceteroquin mirifice industrius, & de postrema Thesauri Fabri Editione meritus optime, duas has voces* Abaptistus, & Terebella *inter latinas receperunt. Uterque autem affert Celsum lib.* 3. *c.* 23. *ubi hac de re prorsus nihil.*

Ad hanc quidem XIII. Animadversionem non est quod addam. Sed ex superiore erat quod demerem, si aliis hæc missurus fuissem quam tibi, qui ut eodem es animo adversum me, ita quod Vir Doctissimus, Amicissimusque de me, benevolentia, opinor, deceptus, scripsit, non difficile approbabis. Equidem etsi talem esse me, valde cuperem, qualem vos creditis; æque tamen gratum est usque adeo a vobis amari, ut is vobis esse videar. Sed ad rem ipsam redeamus.

XIV. Eodem lib. 8. *c.* 4. *pag.* 520. *l.* 3. Collocandusque is loco intepido. *Si ita legendum esset, novam vocem* Intepidus *in latinis numerare oporteret, & quidem numeratur in Thesauro Fabri* 1717. *At Gryphii, & Stephani Editio præpositionem* in *separat a* tepido. *Et sane non video, quomodo qui calvariæ fractura laborat, collocandus sit in loco non tepido, cum tepor fracturis omnibus, maxime vero iis, quæ caput lædunt, saluberrimus sit. Qua de re legendus hic noster hoc eodem libro cap.* 10. *sect.* 7. *& Hippocrates aphor.* 17. *&* 18. *sect.* 5. *Non est igitur tanta vis inferenda simul Medicinæ, simul latinæ linguæ, sed reponendum cum Gryphio*, collocandusque is loco in tepido; *vel cum Stephano*, collocandusque is in loco tepido.

Gryphio adde Cæsarium, Pantinum, Ronsseum, Paawium, qui ad eundem modum ediderunt; Stephano autem Constantinum. Non me fugit, in Juntina, & Manutiorum utraque Editione legi, *intepido*. Sed non ratio modo, atque experientia, verum etiam Codices ambo adversantur. Nam Forolíviensis habet, *is loco in tepido*; Venetus autem, *loco is in tepido*.

XV. Eod. lib. 8. *c.* 7. *pag.* 526. *l.* 2. Intra quod quæque ossa confervent. *Verbum* Conferveo *quod alioqui latinum est, & usurpatur a Palladio de re rust. lib.* 1. *tit.* 35. *apud Celsum tamen non ita bene habitat, ut oppugnatoribus careat. Hic enim quinque Editiones meæ habent* conferuntur. *Rursus repetitur eodem libro c.* 10. *sect.* 1. Quo os quodque confervet. *Et sect.* 7. Inter se ossa confervere. *Sed hoc secundo loco alii legunt* cohærere, *alii* coalescere, *ut ipse quoque Almeloveenius monet; in priore autem reliquæ Editiones meæ habent* conservet, *non sine aliqua ceterorum verborum varietate. Ego quidem malo* confervet, *idque omnino retineo; sed tamen locus non vacat turbis. Basil. Faber in suo Thesauro cum posuisset verbum* Conferveo *tanquam certum, verbis item certis confirmare conatus est ex eodem cap. ductis* Confervent ossa mota aut soluta: *quæ quidem ipsissima in Celso non sunt; attamen apparet ex illis conflata esse*, si quando vero ossa non conferbuerunt, quia sæpe soluta, sæpe mota sunt. *Verum præteritum* conferbui, *& similia non magnam tribuunt auctoritatem ceteris temporibus eorum verborum, ex quibus oriuntur, cum fere sola in usu sint, ut inchoativis inserviant, cujusmodi est* Confervesco, *& alia id genus.*

Cum quatuor Celsi loca in Animadversione proponantur; accipe quemadmodum pleraque in Codicibus, omnia autem in meis Editionibus deprehenderim. In primo uterque Codex pro *confervent* habet *conservantur*; Editiones meæ omnes *conseruntur*, nisi quod Constantinus in libri ora hæc apponit: *συμφύονται, confervent l.* 2. *c.* 10. ubi legendum *l.* 8. Alter autem locus in Codicibus ita scriptus est: *quod quoque os conservet*. In Juntina, & ambabus Manutiorum Editionibus ad eundem proponitur modum. Nec cæteræ discrepant, nisi quod ante *quoque* habent *os*, & Constantinus hæc in margine adnotat: *quo os quoque conservet*; ubi legendum est, *confervet* (*ut & cap.* 10. *Si ossa non conferbuerint*) *pro quo dixit c.* 7. *ossa conferuntur, i. quasi ferrumine conglutinata coalescunt.* Porro tertius locus, quem in Codicibus inspicere oblitus sum, ab Junta quidem, a Manutiis semel atque iterum, ab Stephano ipso sic editus est, ut habeat, *conservere*; Cæsarius autem, ac Pantinus scripserant, *cohærere*, quod a Ronsseo quoque, & Constantino factum est. Sed cum Cæsarius ad oram adjecerit, *coalescere*, Ronsseus etiam, *confervere*; Constantinus (id quod maxime est animadvertendum) sic adjecit; *confervere, Cod;* significans nimirum, se id in Codice aliquo comperisse. Locus denique ultimus non modo in cunctis Editionibus meis habet, *conferbuerunt*, verum etiam in Codice Forolíviensi; nam in Veneto scriptum est, *confervêre*, in margine autem sic omnino: *aliter, confrebruerunt*. Quem quidem ad locum nomen posses addere *spongiæ* illius, ut Plinius ait, *aquarum dulcium*, quam *Confervam* appellabant Latini, propterea quia fractis ossibus conferruminandis utilissimam experiebantur, ut idem Plinius conscripsit lib. 27. c. 8. nisi quæ de verbo *Confervesco* in Animadversione admonita sunt, utriusque vocis originem dubiam redderent.

Habes sedulitatis meæ specimen, quale id cunque est, in hisce levibus, & ex tempore fusis Additamentis. Sed in XV. Animadversionibus specimen habes summæ peritiæ, atque solertiæ qua multo plures ejusdemmodi Animadversiones ad singulos fere Latinos Scriptores Vir Cl. confecit. Quo instituto ut nihil utilius est ad barbaras a latinis vocibus, dubias a certis distinguendas; ita ipsum hortari, orare, flagitare par est, ut Animadversiones illas universas quamprimum edat: quod etsi cum modestiam ejus, & occupationes plurimas specto, haud ita facile existimo; attamen cum vicissim incredibile juvandi studium attendo quo incensus & præclaras omnes Artes, & Latinam linguam, qua illæ ferme continentur, si quis alius, hac ætate exornavit, tum vero facillimum puto. Vale.

Patavii Prid. Nonas Decembr. MDCCXXI.

EPI-

EPISTOLA QUARTA.

Jo. Bapt. Morgagnus Jo. Bapt. Vulpio S. P. D.

Quod Horatius (*a*) patrono suo,

Spectatum satis, & donatum jam rude, quæris;
Mæcenas, iterum antiquo me includere ludo.
Non eadem est ætas, non mens;

idem si Amico dicerem tibi, undetrigesimo post anno iterum a me flagitanti, ut super Cornelio Celso, & Sereno Samonico aliquid scribam; ignoscere, mi Vulpi, huic ætati, hisque occupationibus deberes meis. Nam quæ olim fudi, si forte laudata sunt, ut ais, ab laudatissimis Viris, si alibi recusa, si aliis addita illorum Auctorum editionibus; nempe gratia habenda est eorum qui fecerunt, humanitati; mihi autem satis esse oportet, in alienis magna ex parte studiis periculo facto, rem quondam non prorsus infeliciter cessisse. Hæc igitur quæ commemorasti, me tardant; non movent. Illud movet potius quod adjecisti, si scribere nolim adsciscendæ laudis causa; at causa scribam injustæ cujusdam & tuæ, & meæ reprehensionis depellendæ. Extitisse enim quosdam eruditissimos quidem illos, sed in re una apertissima clarissimaque adeo caligantes Viros, ut reos nos faciant alienæ culpæ, & quæcunque in Celso, & Samonico edendis, Almeloveenius, & Constantinus peccarunt, aut peccasse illis videntur, eorum omnium rationem a nobis repetant: quasi vero aut tu in libri fronte quorum editionem repræsentares, siluisses, sed cura, & studio tuo de integro concinnatam promisisses, aut ego hoc forte pollicitus essem, vel potius recepissem. Equidem, quod ad Celsum attinet; nam de Samonico necdum vidi; memini ipse, magna, ut in re minime expectanda, admiratione obstupefactum, duobus & viginti ab hinc annis in Exercitatione quadam Schulzii (*b*) hæc legere: *adscribam singula loca, ut se in Celsi editionibus recentissimis, cura Almeloveenii, Wedelii, & Morgagni in lucem publicam datis ea offerunt*. Narrabo tibi: somniare primum mihi videbar, minime intelligens, qui posset a Viro docto id mihi tribui, quod omnes scirent non esse meum. Mox autem cum ita tribui, animadverterem, ut prolatis ex superioribus editionibus iisdem locis, non obscure mihi quoque dica scriberetur, quæ Lindenio scribitur, cujus editionem secutus est Almeloveenius; enimvero censui, rem tacite non esse ferendam, præsertim cum iis de locis quid mihi esset visum, nusquam aperuissem; imo III. in Celsum Epistola (*c*) ante Schulzium, id reticentem, ostendissem, quemadmodum in prioribus editionibus, atque adeo in manu scriptis codicibus ii loci legerentur, aliumque Plinii de Conferva, quem locum Schulzius (*d*) produxit postea, indicare non omisissem. Veruntamen cum hæc ante omnium oculos prostarent, nec fugere quenquam posset, quid tu in Epistola ad Lectorem tua, quid ipse in I. ad te mea scripsissemus; multo magis Schulzio, quam mihi, cogitandum esse, intellexi, quid in sua illa Exercitatione posuisset, satisque mihi esse duxi oblata forte occasione (*e*) amice hominem commonefacere. Nunc vero quando tu ais, non defuisse post illum qui rationem Patavinæ editionis a me reposceret, jamque a Celso ad Samonicum quoque, non dissimilem, nostrûm accusationem esse traductam; faciam vel tua causa, vel mea quod facile alioquin non eram facturus, & de utroque Auctore ita scribam, ut nemo in posterum dissimulare jam queat, scire se, quid in nobis possit, & quid non possit jure improbari.

Atque ut a Celso initium ducam; nescio quo adverso Rei Medicæ, & bonis litteris fato acciderit, ut cum tot homines doctissimi, & diligentissimi suos in eum labores contulerint; nemo unus adhuc extiterit a quo ejus editionem numeris omnibus absolutam haberemus. Quid Scaliger, Walæus, Mentelius, Holstius, Vorstius, Dacquetus aggressi essent, minime ignoras, qui singulos, ubi de promissis Celsi editionibus in Prolegomenis verba fiunt, ibi iterum commemorandos curasti: neque te fugit, quid in suis, ibidem recusis, Præfationibus tum Lindenius, tum Almeloveenius se præterea habere, significaverint, quod Celso addi posset, sive observationum, sive variantium lectionum, sive Lexici præsertim, adeo ab omnibus desiderati. His vetustiorem Paawium accense, qui, ut pauca edidit capita, sic totum Celsum eadem *ratione explicatum, locisque plurimis emendatum* ab se editum iri, spem fecerat (*f*), non secus ac Lommius (*g*) antea, cum librum Celsi primum Commentariis ornasset. Sed, ut Nicolaum Blancardum (*h*), eique surreptas adnotationes omittam; Rhodium præ cæteris addito, & Thomam Bartholinum, quos non sine magno dolore propterea nominamus; quod incendio absumptorum utriusque laborum venit in mentem: qui cujusmodi fuerint, ea satis indicant quæ hic in Dissertatione *de Bibliothecæ Incendio*, ille autem in Præfatione attigit ad Scribonium, & vel magis quæ in calce ejus libri sive in Lexico Scriboniano, quod similis in Celsum desiderium refricat, ad plurimas voces adnotavit, sive in Catalogo commemoravit restitutorum Auctorum (*i*), unde emendationes Celsi plures colligere is poterit qui jacturam illam tantam nobis reparandam susciperit. Susceperant autem duo nostra ætate egregii Viri, Jo. Henr. Schulzius, cui, ut ut meritus est de me, doctrinæ, & eruditionis laudem libens tribuo non vulgarem, & ante illum Jo. Jacobus Bajerus, qui edito in eam rem Schediasmate sex potissimum, in ejusmodi editione summopere optanda, capita, in quibus sibi esset elaborandum, proposuit. Sed utroque e vivis erepto, quis illis in pulcherrimi, & utilissimi, sed ejusdem diuturni, & difficillimi, operis procuratione successerit, adhuc ignoramus.

Quæ cum ita sint; quanam interea Celsi editione uti poterunt studiosi adolescentes? Num veterum illarum aliqua, ubi semibarbara ipsa litterarum forma, & vocum compendia creent legentibus difficultatem, creberrimi autem sive librariorum, sive typographicarum operarum errores tertia propemodum quaque linea obtruserint ea quæ aut intelligi nequeant, aut, si intelligantur, nihil quod ad rem faciat, significent? Atenim in istis ipsis erroribus vestigia nonnunquam restant unde vera conjiciatur scriptura. Fateor: sed a sagacibus, & doctis, & ea in re exercitatis viris; non ab adolescentibus, de quibus est a nobis sermo institutus. His enim si loci occurrant in quibus, exempli causa; ne ab iis quos Schulzius protulit, omnino recedamus; habent priores editiones *os conservet*, aut *ossa cœperunt*; aqua ibi hæreat, necesse est, minime assequentibus, *os conservet*, aut *ossa conferbuerunt* esse legendum. Apparet igitur, fore ipsis longe utiliores editiones illas

(*a*) *l. 1. Epist. 1.* (*b*) *de Ossib. Conserventib.* §. 1. (*c*) *n. XV.* (*d*) §. 22. (*e*) *Epist. Anat. 9. n. 30.*
(*f*) *Præf. in Comment. ad ea capita.* (*g*) & (*h*) *Vid. Fabric. Bibl. Lat. Supplem. T. 1. l. 2. c. 4.*
(*i*) *ad vocem* C. Celsus.

illas quæ nitide ac perspicue exhibeant verba, ut sunt ab hominibus eruditissimis restituta. Qui certe quo diutius, quo plures, quo majoribus subsidiis instructi in id operam contulerint suam, eo credibilius est, propius ad verum accessisse. Atqui Lindenius præeuntibus tot Viris doctissimis qui longo annorum spatio, alii edendo, alii illustrando, alii emendando, omnes aliquid præstiterant unde Celsi libri meliores fierent, ultimus successit, eorumque omnium usus laboribus, ad hos strenue adjunxit suos. Quæ igitur esse causa poterat, cur tu aliam adolescentibus nostris, quam Almeloveenii, editionem dares, qui Lindenianam non modo, ut diximus, secutus est; sed & alia insuper adjecit? Certe idem quod tibi, Germanis quoque consilium fuit, qui semel, atque iterum, præfante Viro Cel. Georgio Wolfango Wedelio, idemque Batavis, qui non solum antea, sed, ut audio, etiam postea quam tu fecisti, Almeloveenii exemplar, ut Helvetii quoque, recuderunt.

At Lindenius *nimis audax in Celso refingendo*, conjecturas *in textum temere intulit*, *sana & bellissima sæpe veteri scriptura eliminata*: sic enim Schulzius (k) *temerarias*, ut loquitur, Lindenii *mutationes* exagitat. De quo tandem homine hæc scribuntur? Nempe de illo qui; ut nunc mittam dicere, qua doctrina, diligentia, auctoritate fuerit; certe quot, & quibus in Celso emendando sive calamo exaratorum, sive typis descriptorum codicum adjumentis usus sit, diserte, & sigillatim exposuit, in quibus nec quæ Walæus paraverat, nec Scaligeri ipsius emendationes, adnotationesque defuere. Quid igitur? si codices illi vetustiores eam quam reposuit, scripturam habuere; num temere conjecturas intrusisse propterea censendus est, quod in sex editionibus quas Schulzius consuluit, aliter legatur? Atenim quæ Constantinus in margine suæ editionis adnotaverat *sive scriptis codicibus*, *sive conjectura ductus*, *sive declarandi auctoris causa*, in *textum* recepta sunt. Num omnia? an ea quæ codices alii confirmabant? Quod cum dico, non id volo, nunquam Lindenium nimis suis, aut doctorum hominum conjecturis indulsisse; sed hoc volo, nisi codices quibus ille est usus, antea inspiciamus; idem ab eo factum esse in omnibus in quibus nobis forte videatur, locis pronunciari non oportere. Interea autem credere æquum est spectatissimo Viro profitenti, se quædam, *sed admodum pauca*, idque cum res aperte postularet, *ex ingenio tentavisse: in cæteris, ubi sui sibi libri & ingeniosæ summorum virorum conjecturæ non prælucerent* (vide, quæso, ut conjecturas cum libris conjungit) nihil mutasse: *glossemata offendisse plura; nullum tamen præter unum, ausum esse de medio tollere; quia nullum huc præeuntem habebat librum*. Quod si dum Celsum *plusquam bis mille locis*; sic enim ad Patinum scripsit; *corrigeret*, in multis; aut, siquis malit, etiam in plurimis libri ipsum, & conjecturæ fefellissent; non erat tamen de audacia & temeritate libere adeo accusandus. Sed quos locos egregie restituerat; bene multos autem, ut alias ad te scripsi, restituit; illi erant grato animo accipiendi: in quibus autem humani aliquid passus videretur; hos vero satis erat sine contumelia indicare. Quod & nos alias fecimus ad te scribentes, & nunc faciemus, & ab aliis fieri cupimus; ut studiosi juvenes interea sciant, ubi minus tum Lindenii, tum Almeloveenii editionibus fidendum sit, donec, collata multorum opera, illa tandem existat absolutissima, quam omnes optamus, & quam hisce libenti animo præferemus.

Unum est utique in Lindenio minus probandum, quod fortasse ne ipse quidem erat facturus, nisi parva coegisset, quam omnino voluit, libri forma. Scilicet aut nihil in Celsi contextu mutandum erat, sed quid, & quomodo mutandum crederet, in ora dumtaxat libri adnotandum: aut saltem, si mutare mallet, in eadem ora, quid antea legeretur, significandum. Quarum tu rationum longe meliorem, id est primam, in Patavina editione, flagitantibus nobis, secutus es, etsi erant forte in nostris Epistolis nonnulla quæ tibi pro tua erga nos benevolentia non indigna viderentur quæ in textum acciperes. Quod tuum, meumque adeo factum, & quidquid præterea in ea editione a te præstitum Lectoribus indicasti, & quæ ego in eas Epistolas conjeci, sicui improbanda existimentur; non dubito autem, quin multa in meis deprehendi possint jure improbanda; æquo animo feremus: nostra enim sunt illa; non editio, quæ sive bona, sive mala est, Almeloveenii certe est.

Nunc quando æquis, & iniquis satis esse factum, puto; ut non horum tantummodo causa, sed tua in primis has Litteras aggressum esse scribere, intelligas; meam I. ad te Epistolam in manus sumam, ejusque conservato ordine, primum quidem de Celso ipso nonnulla, deinde vero de his ejus libris multo plura adjiciam, quæ & tibi satis esse nunc possint, & evidentius ostendere, num is sim qui in Lindenii, aut Almeloveenii verba juraverim, an is potius qui antiquos codices seu calamo, seu formis descriptos observem, ubi cum ratione consentiant.

Aurelius, an *Aulus* Cornelii nostri prænomen fuerit; si veterem, neque ejus temporibus ita ut postea, facile neglectam, attendas Romanorum consuetudinem, duarum gentium nomina in uno homine haud conjungentium, neque ex nomine prænomen facientium; haud difficile videbitur dijudicare. At si libros fere omnes sive excusos, sive scriptos inspicias; hærebis, cum *Aurelium* magno consensu habere videris. Nam quod Daniel Clericus (l) affirmat „ inveniri in omnibus manu scriptis hunc titulum, *A. Cornelii Celsi*, & unam dumtaxat esse editionem, eamque Aldi Manutii, quæ mutet *Aurelium* in *Aulum* „ hæc nescio quomodo Viro alioquin diligentissimo exciderint, Rhodium ibi præsertim laudanti in Scribon. Larg. Compos. XCIV. & in Celsi Vita. Etsi enim in hac, aliud spectans, Rhodius esse veterum codicum communem hanc inscriptionem, ait, *A. Cornelii Celsi*, non secus ac modo vel magis in compendium illam contrahens, esse, dixerat, in vulgatis Lugdunensibus omnibus *A. C. C.*, at certe ad Compositionem illam Scribonii diserte hæc scripsit: Celsi libri *hactenus Aurelii nomen ubique præferunt: quod initio unica littera A. Prænominis nota signatum, diversa ratione exprimi potuit. Inde quidam ad V. C. Caroli Moroni editionem Aldinam Celsi præfixit* Auli *appellationem*. --- *Quis vero ille fuerit, quave id factum autoritate, incertum est. Aldum Manutium characteris indicio putat multiscius noster Leo Allatius*: cui pariter sic emendandum, ut Josepho quoque Scaligero, visum esset. Itaque intelligis, quod Celsi librarii primum scripsissent *A.* ex hac littera posteriores fecisse *Aurelii*: nec Manutii editionem a typis, sed ab Aldi manu in illo Moroni exemplo habuisse *Auli*. Hieronymus tamen Rubeus, qui suas in Celsum Adnotationes absolverat anno 1607., hoc earum initium fecit: *Vetus codex Vaticanus manuscriptus inscriptionem libri sexti sic habet*. Auli Cornelii Celsi liber sextus, idemque Medicinæ primus. *Quod Auli prænomen, eo magis in Cornelio Celso placet, quod* Aurelii *Romanæ familiæ nomen fuit*, Aulus *autem Corneliæ prænomen*: quod licuti ex Livio in illustribus quibusdam Corneliis ostendit, sic ex Fastis producto L. Cornelio Celso Consule, ne Celsi quidem cognomen in gente Cornelia fuisse inusitatum, commonstrat. Vides igitur, quot, & qua-

(k) *Exercit. cit.* §. 2. & 4. (l) *Hist. de la Medec. P. 2. l. 4. S. 2. c. 4.*

les auctores habeas, si *Auli* forte prænomen præferas. Nam quod nonnulli, præeunte Viro cæteroquin eruditissimo, legendum putant apud Cassiodorum (*m*), non *Cælii Aurelii de medicina*, sed *Celsi Aurelii;* te ibi, credo, cum aliis potius, & nominatim cum Daniele Clerico (*n*)., *Cælii Aureliani* esse lecturum.

Etsi vero ex Romanis gentibus familiæ plures ab Urbe in Colonias migrarunt; ego tamen nihil prohibere, imo pleraque convenire, video, ut Celsum nostrum Romæ potius, quam alibi, & natum esse, & vixisse, opiner. Sic autem loquor propterea quia si alterutrum petas ut ipsius, aut aliorum idoneo testimonio confirmem; non facile possim. At Romanum, id est non externum fuisse, non Plinii solum alias indicata auctoritate, aut geminata M. Fabii (*o*) testificatione, sed & Celsi ipsius compluribus locis ostendam, ut ubi (*p*) *nostri*, inquit, *anginam vocant: apud Græcos nomen, prout species est*, aut ubi (*q*), *nostri scutula operta*; *ὀμοπλάτας Græci nominant*. Idemque confirmant quæ initio posuit cap. 18.
592, 29. l. 6. atque; ut alios alibi omittam; tres loci uno
456, 11. in capite pariter 18. lib. 7.
28. Non eodem autem sæculo scripsisse quo vive-
458, 1. bat Asclepiades (floruit hic ætate Magni Pompeii (*r*), & suprema in senecta obiit (*s*)) il-
85, 7. la indicant ex cap. 12. lib. 2.: *quod ab Asclepiade quoque sic vituperatum, ut tamen servatum sit, video plerunque seculo nostro præteriri*. Scripsisse tamen, ut tardissime, ante Claudii imperium, ex iis intelliges quæ alias (*) de Julio Græcino attigimus, qui Celsum transcripserat, a Cajo autem Cæsare interfectus est. Quot autem scripserit ante Claudium annis, conjicere poterunt qui forte sciant, quo anno Gallio pater, sive is ad quem ab L. Seneca fratre liber missus est *de Vita Beata*, sive alius fuerit, sua de eloquentia præcepta emiserit; priorem enim *patre Gallione* sua Celsum edidisse, auctor est M. Fabius (*t*), aut certe quo anno Medici nobiles Cassius, & Themison, aut quo non mediocres Chirurgi Tryphon pater, & Evelpistus, & Meges, quos omnes Celsus (*u*) *nuper* extitisse ajebat, e vita migraverint. Quod vero Paawius (*x*), aliique, & in his aliqui etiam qui ætate nostra scripserunt, Celsum Neronis quoque temporibus vixisse, non dubitant; ut potuisse, concedam; non tamen, nisi antiquorum auctoritate probatum videam, pro certo affirmabo. Sed quod *major*, ut est apud Rhodium (*y*), *eruditorum pars usque ad Trajani tempora vitam produxisse*, censent; veniam mihi dabunt Viri cæteroquin eruditissimi, qui non plurimis ab hinc annis id sine ulla dubitatione acceperunt, si dixero, M. Fabium (*z*), qui Domitiano imperante, ut ipsi egregie norunt, scribebat, ne inter ætatis quidem suæ Auctores, nedum inter *viventes*, quorum se *parcere*, ait, *nominibus*, Celsum posuisse: ut verear, ne plus æquo dederim, cum Celsum potuisse in vivis esse Neronis temporibus, paulo ante non negavi.

Medicusne fuerit, an non fuerit, adhuc apud aliquos dubium esse, video. Qui, si hoc volunt, non ita exercuisse medicinam, ut qui mercedis causa solent, sed tamen ut in gravioribus casibus ab amicis, & a pauperibus se pateretur adiri, & consuli; Rubeum (*a*) secum, & Lindenium (*b*) facientes habebunt, atque adeo, velut ego animadverto, Celsum ipsum. Qui si quæstum secutus, huc illuc cursare consuesset, non facile pronunciasset (*c*), *ab uno medico multos non posse curari, eumque, si artifex est, idoneum esse, qui non multum ab ægro recedit. Sed qui quæstui serviunt, quoniam is major ex populo est, libenter amplecti ea præcepta, quæ sedulitatem non exigunt*. Hæc si ponant; vix aliquid invenient cur Medicum fuisse, non credant. Quod enim tot alia, & tam varii argumenti ediderit; non inde conficitur, *universæ naturæ*, ut ipsum Columella (*d*) vocabat, *prudentem Virum* Medicinam præ cæteris non adamasse: de qua profecto accurate adeo scripsit, ut cum cætera ejus opera ætatem non tulerint; hoc unum sagax posteritas conservarit. Quin ex illa multiplici, variaque scriptione visum Rubeo (*e*) est, responsionem esse petendam adversus grave alterum eorum argumentum qui Medicum fuisse, inficiantur, permoti videlicet Plinii (*f*) auctoritate, qui in Auctoribus non externis etsi Medicos seorsum non ponit; tamen cum Medici nomen adjungat pluribus, Cornelio Celso nunquam adjungit. Scilicet ideo non adjunxisse, Rubeus credidit, quia non de Medicina tantum Celsus scripsisset. Quod ut non contemno, sic illud potissimum addendum censeo, fortassis non tam Plinium spectasse quod quisque scripsisset, quam quod, & quatenus exercuisset. Sic igitur cum (*g*) Opilium, exempli causa, & Granium, & Cæcilium *Medicos* dixit, Celsum autem, iisdem locis nominatum, non magis dixit, quam Catonem Censorium; non ideo fecerit quod hi rogati de medicina non responderent, sed quod eam non, ut illi, vulgo exercerent qui propterea apud omnes Medici erant appellationem consecuti. Sed neque hanc Plinius unquam addit iis quos sæpe adeo simul nominat (*h*), Sextio Nigro, & Julio Basso, quos tamen Auctores inter asseclas Asclepiadis memorat Daniel Clericus (*i*), qui nihil, quantum memini, habet de aliis illis tribus Medicis Scriptoribus Opilio, Granio, & Cæcilio. Quod sive Plinius fecit, quia Niger, & Bassus non magis quam Celsus, essent in medendo occupati; rationem veram invenerimus, cur Celsum non appellaverit Medicum; sive casu & incuria quadam fecit; non est igitur, cur ex simili ejus silentio Celsum non fuisse Medicum, inferatur.

Quanquam silentium Plinii obstare non potest, cum Celsus quis ipse fuerit, per se loquatur. Diu est cum gravissimi Viri, & in his Rubeus (*k*), animadverterunt, inter discrepantes illustrium Medicorum sententias suam, nisi Medicum, non potuisse interponere, qui non doctrina modo, sed usu & observatione excelleret. In eamque rem quosdam Celsi locos produxit Rubeus, quorum aliquo usus est etiam Casaubonus in Scholiis quæ alias laudavimus. Tunc quoque alios addidimus: quorum primum quoniam occupaverat Clericus (*l*), cujus Historia non erat in manibus, cum scriberemus; idcirco pro uno apponemus plures. (*m*) *Itaque istud* (de vomitu loquitur) *luxuriæ causa fieri non oportere, confiteor: interdum valetudinis causa recte fieri, experimentis credo. Commoneo tamen, ne quis, qui valere & senescere volet, hoc quotidianum habeat*. (*n*) *Neque ignoro, quosdam dicere, omne auxilium necessarium esse increscentibus morbis, non cum jam per se finiuntur. Quod non ita se habet. Potest enim &c.* Sic etiam in aliis controversiis, ubi dissidentes cæterorum consuetudines proposuerat, hæc subjecit: (*o*) *Ego tum hoc puto tentandum, cum parum cibus, semel & post febrem datus, prodest*. (*p*) *Tutius tamen est &c.* (*q*) *Quid igitur est? Multa in præcipiti periculo recte fiunt, alias omittenda*. (*r*) *Sed id supprimere sanguinem potest; ulcera ipsa sanare non potest. Melius huic rei licium est*. (*s*) *Ego experimentis quemque in se credere debere existimo, calida potius, an frigida uta-*

(*m*) *Divin. Lect. c.* 31. (*n*) *l. cit. S.* 1. *c.* 5. (*o*) *Instit. Orat. l.* 3. *c.* 1. *& l.* 10. *c.* 1.
(*p*) *l.* 4. *c.* 4. *p.* 196, 6. (*q*) *l.* 8. *c.* 1. *p.* 503, 24. (*r*) *Vid. Plin. Nat. Hist. l.* 26. *c.* 3. (*s*) *Ibid. l.* 7. *c.* 37.
(*) *Epist.* 1. (*t*) *cit. c.* 1. *l.* 3. (*u*) *Præf. p.* 18. 23. *& p.* 4, 2. *& l.* 3. *c.* 4. *p.* 119, 18. *& l.* 7. *Præf. p.* 406, 7.
(*x*) *ante cit. Comment. initium*. (*y*) *in Celsi Vita*. (*z*) *loc. cit.* (*a*) *loc. indic.* (*b*) *Epist. ad Patin.*
(*c*) *l.* 3. *c.* 4. *p.* 120, 21. (*d*) *de Re Rust. lib.* 2. *cap.* 2. (*e*) *loc. cit.* (*f*) *Hist. cit. l.* 1.
(*g*) *Ibid. ad l.* 28. *&* 29. (*h*) *Ibid. ad l.* 20. & *seqq.* (*i*) *Hist. cit. P.* 2. *l.* 3. *c.* 11. (*k*) *loc. cit.*
(*l*) *P.* 2. *l.* 4. *S.* 2. *c.* 4. (*m*) *l.* 1. *c.* 3. *p.* 30, 9. (*n*) *l.* 2. *c.* 14. *p.* 89, 6. (*o*) *l.* 3. *c.* 11. *p.* 140. 23.
(*p*) *Ibid. c.* 14. *p.* 144, 4. (*q*) *Ibid. c.* 18. *p.* 150, 18. (*r*) *l.* 4. *c.* 4. *p.* 200, 10. (*s*) *Ibid. c.* 19. *p.* 230, 15.

utatur. (*t*) *Sed nihil melius est*, *quam &c.* Quis sanus hæc, atque alia istiusmodi pronunciaret, quem lecturi scirent usu & observatione non pollere? Certe Medici quoque hæc sunt: (*u*) Alvi lumbricos *interdum latos*, *qui pejores sunt*; *interdum teretes videmus*. (*x*) *Et plerique quidem* eorum, quibus, ut loqui possint, linguæ frænum incisum est, *ubi consanuerunt*, *loquuntur*. *Ego autem cognovi*, *qui*, *succisa lingua*, *cum abunde super dentes eam promeret*, *non tamen loquendi facultatem consecutus est*. (*y*) *Si cutis integra est*, *& os læsum esse*, *ex dolore colligimus*, *&c.* & (*z*) *majore cura* in calvaria perterebranda *agendum est*, --- *ut quandocunque os perrumpitur*, *sentiamus*. Quis enim *sentiamus*, & *colligimus*, & alia ejusdemmodi, nisi Medicus, diceret? aut quis alius an lingua satis succisa esset, ex facili, sed certo, indicio cognovisset? aut latos interdum videre consuesset vermes, quos non pauci Medici, etiam valde exercitati, nunquam viderunt?

Hæc, atque alia de eodem genere (ut rerum aptissimum ordinem (*a*), & sibi ubique consentaneum scriptorem omittam) non illi, opinor, attenderunt qui nihil esse hos Celsi libros existimant, nisi præcepta ex Græcis Medicis collecta, & ab ipso, ut loquuntur, consarcinata, decepti fortasse una vocula, qua nonnunquam usus est, ut cum propositurus non omnes, quas posset, Compositiones, (*b*) *contentus his ero*, inquit, *quas accepi velut nobilissimas*, & alibi (*c*), ubi de obscœnarum partium vitiis scripturus, *ut omnia*, *quæ salutaria accepi*, *comprehenderem*; quasi vero *accipere* nunquam id quod *capere*, id est etiam *eligere*, significare posset, aut qui suum inter varias aliorum sententias interponere judicium soleret, nihil quidquam ab aliis deberet accipere! Quanto aliter egregii medendi Magistri de Celso judicarunt! quorum plures in ejus Vita nominavit Rhodius, initio ducto a Minadoo, qui Celsum, *dedita opera*, *ab aliis prætermissa proferre ac illustrare voluisse*, censuit. Ad illos omnes, alios adde, in his Paawium (*d*), qui *præstantem Medicum* fuisse, *Anatomicum*, *& Chirurgum*, *hos ejus libros testari abunde*, confirmat; Hildanum (*e*) autem in primis, qui ex ipsis Celsi accuratis, & perspicuis descriptionibus satis apparere, non dubitat, vel eam quæ manu auxiliatur, medicinam exercuisse; fieri enim non posse, ut tam difficilia ad describendum non ante perfecerit qui sic descripserit. Mihi vero etsi Celsum Chirurgorum operibus attente interfuisse, & credibilius videatur, & satis sit; ex isto tamen Hildani judicio mirari subit quandam aliorum de his Celsi libris opinationem, ab ea quidem quam modo rejeci, longe diversam, sed non minus a veri similitudine abhorrentem. Cum enim ex iis quæ supra indicata sunt, plane perspexissent, non exscriptoris, sed Medici eximii hæc esse volumina; eo animum induxerunt ut dicerent, græce ab aliquo conscripta, latine a Celso fuisse reddita, minime animadvertentes, res difficillimas explicatu non nisi ab egregio doctrinæ ejusdem magistro, tam proprie ubique, tamque dilucide ex una in alteram linguam potuisse converti: ut quam scientiam tribuere Celso nollent, nihilominus in ipso agnoscere cogantur. Quanquam tantus ille Medicus quem comminisci malunt auctorem, quonam modo uni Celso notus, cæteris incognitus esse potuisset eo tempore? neque enim priscus aliquis, tot Medicorum qui modo vixerant, instituta, sententiasque nominatim commemorasset. Quod pariter adversus illos dictum puta qui ab Latino quopiam Medico scriptum Opus sibi Celsum subjecisse, vel magis illiberaliter existimarent: quam fraudem stylus insuper coarguisset dissimilis ejus quo antea editos scripserat libros, ut puta de Re Rustica, quorum quidem fragmenta eundem utrobique ostendunt scriptorem. Denique istas omnes quas attigimus, opinationes una fundītus convellit animadversio, non potuisse videlicet in hominem sanum cadere, ut se eorum, quæ facile constare posset non sua esse, auctorem inscriberet, non Medicus præsertim in Re Medica; de qua continuo ab doctis, indoctisque, ut fit, interrogatus, suam simul inscitiam, simul impudentiam retegeret.

Celsum *professione fuisse Scepticum*, idque *dixisse Quintilianum*, Paawius (*f*) credidit. Sed Quintilianus eo loco (*g*) quem Paawius indicat, cum paucissimos illos memoraret qui latinis litteris eloquenter tractaverant Philosophiam, ibi quidem *scripsisse*, ait, *non parum multa Cornelium Celsum*, *Scepticos secutum*, *non sine cultu ac nitore*. Ubi autem quæ de Rhetorica ediderat Celsus, attingit, aut ubi hunc, dicit (*h*), *rei quoque militaris*, *& rusticæ etiam*, *& medicinæ præcepta reliquisse*; hic vero nec quos secutus sit, indicat, & Lindenius (*i*) vere in hos de Medicina libros meliora quæque cujusque Sectæ, delectu habito, congessisse, &, quod consequitur, Eclecticum egisse, censet. Sed neque in cæteris illis scriptis fuisse Scepticum, credo, cum rerum quas in iis tractavit, naturam, & capiendum ex præceptis fructum attendo, qui nullus in rhetores, aut duces, aut denique agricolas ex perpetua dubitatione provenisset, aut cum librorum Celsi fragmenta relego, qui ad rhetores, aut ad agricolas attinebant; nam in ea quæ ad duces spectabant, necdum incidi, legitima quidem & certa. Ut enim legitima sint quæ in suos *de Re Militari* libros retulisse Vegetium, non dubito, quippe professum (*k*), *fidelissime se dicturum quæ Cato* --- *scripsit*: *quæ Cornelius Celsus*, *quæ Frontinus perstringenda duxerunt*; tamen, sicut aliquis hinc conjiciat, summatim illa attigisse Cornelium, ita quisnam possit quæ Vegetius ex eo descripserit, pro certo internoscere? Incerta igitur prætermitto. Spuria autem nihil moror. Cujusmodi in primis erat ille mutilus *de Arte dicendi* libellus, quem non tam miror visum olim Sixto Popmæ, aliisque postea, & in his Danieli Clerico (*l*) opusculum esse Celsi nostri, quam a Viro Eruditissimo, qui iterum edidit hoc sæculo sub ejusdem Celsi nomine, haud agnitum esse vel ex ipsis primis verbis non modo ad Celsum referri non posse, sed illa eadem esse Julii Severiani *præcepta artis Rhetoricæ*, quæ modo ex editione Rhetorum Antiquorum Pithœi, ex aliisque recensuerat. Ea igitur fragmenta dico, qualia ex rhetoricis Celsi libris, exempli gratia, apud Fabium (*m*) sunt, aut qualia, præter illud quod a Philargyro (*n*) servatum videbis, ipse tibi apud Columellam alias (*) indicavi ad rem rusticam pertinentia: cujus *disciplinæ totum corpus* Celsum *quinque libris* complexum esse, tunc (* *) satis ostendi; ut nihil jam attineat longe aliam Clerici (*o*) interpretationem discutere. In veris igitur utrorumque Celsi librorum fragmentis nihil quod Scepticum oleat, a me adhuc inventum esse, confirmo. Invenio quidem in his *de Medicina* libris, præsertim autem in Præfatione, haud prorsus immemorem eorum quæ, Philosophum agens, docuerat, hactenus a Scepticis stare, ut rerum obscuras causas scientia comprehendi posse, neget: quæ res in Quintiliano eam quam paulo ante produxi, lectionem comprobat adversus illos (*p*) qui, mendosis codicibus usi, legerunt ibi *Sextius* pro *Scepticos*. Sed in aliis, vel Præfatio-

(*t*) *l. 6. c. 4. p. 345, 14. & l. 7. c. 7. p. 437, 32.* (*u*) *l. 4. c. 27. p. 227, 21.* (*x*) *l. 7. c. 13. p. 446, 17.*
(*y*) *l. 8. c. 8. p. 528, 22.* (*z*) *Ibid. c. 3. p. 512, 11.* (*a*) *Vid. Lommii Præf. in Cels.*
(*b*) *l. 5. c. 17. p. 248, 27.* (*c*) *l. 6. c. 18. p. 393, 5.* (*d*) *loc. cit.* (*e*) *Præf. ad Lithotom.*
(*f*) *loc. cit.* (*g*) *Instit. Orat. l. 10. c. 1.* (*h*) *Ibid. l. 12. c. 11.* (*i*) *in Præf. ad Cels.* (*k*) *l. 1. c. 8.*
(*l*) *c. 4. cit.* (*m*) *Instit. cit. l. 2. c. 15.* (*n*) *ad Virgil. Georg. l. 4. v. 1.* (*) *Epist. I.*
(* *) *Ibid. 24.* (*o*) *c. 4. cit.* (*p*) *Vid. apud Burmann. ad eum Fabri locum.*

nis ejusdem, locis, rationi, & sensibus Celsus fi-
13, 11, dens, adeo non dubitat; ut rerum naturæ con-
18. templatione *aptiores* fieri, *majoresque* Medicos,
20, 6. arbitretur, mortuorum autem dissectionem esse ipsis *necessariam*, pronunciet; quarum utramque Empirici esse supervacuam, dictitabant. Quid autem magis Scepticum decuisset, quam illam Empiricorum dubitationem tueri, num interiora videlicet corporis per dissectionem notiora sint, *quia possit fieri, ut patefacta, & detecta mutentur?* Utor autem ipsis apud Ciceronem illorum verbis in eo libro qui inscribitur *Lucullus*: quanquam & Celsus istam eorum, quam repudiavit, opinationem bono in lumine collocaverat, eadem fide, qua Medicos Rationales paulo ante induxerat summis laudibus Anatomen exornantes: quorum verba qui ætate hac protulit, ut quo in pretio apud Celsum esset Facultas nostra, intelligeretur, is minime attendit, non ibi suam a Celso, sed in extrema demum Præfatione proponi sententiam, ut Eclecticum decebat, utrinque seligentem ea quæ sibi magis probarentur.

Eandemque rationem secutus, universam Medicinam, quæ seu victu, seu medicamentis, seu manu auxiliatur, primus omnium, quod Vir eruditissimus Lindenius (q) sciret, *redegit in systema, & corpus methodo constitutum*, summo veri studio, summaque prudentia, & æquitate. Veri amorem satis ostendit laudata ab ipso (r) in Hippocrate *simplex veri erroris confessio*, præcipueque in Re Medica, *ne qui decipiantur eadem ratione, qua quis ante deceptus est*: prudentiam autem, & æquitatem cum illa (s): *verisimile est, id a quoque prætermissum, quod ipse non cognoverat: a nullo id quod non viderat, fictum*, tum hæc (t): *oportet autem neque recentiores viros in his fraudare, quæ vel repererunt, vel recte secuti sunt; & tamen ea, quæ apud antiquiores aliquos posita sunt, authoribus suis reddere*. Omitto de eodem genere alia, ad conformandos cum legentium, tum scribentium mores spectantia; ne plura contra ac pollicitus sum, de Celso, quam de his ejus libris, videar scribere: quanquam intelligis, quæ de illo memoravi, non parva ex parte ad hos quoque pertinere.

Ex quibus cum alias observatus ordo postulet, ut jam de plurimis locos aliquos indicemus, peculiari sive mentione, sive illustratione dignos; id eo libentius faciendum est, quo minus illorum pœnitet quæ de duabus tunc (*) scripsimus vocibus, *silanus*, & *comprehendit*. De illa enim postea vidimus doctissimum etiam Virum Petrum Victorium (u) idem vel in Celso statuisse; Marcum autem Ciceronem quid altera non modo in stirpibus, sed in ipsis quoque animalibus interdum significet, ibi satis docuisse ubi (x) de semine utrorumque scripsit, *si inciderit in concipientem, comprehendentemque naturam*. Nunc, siquis alius, tum mentione, tum illustratione dignus occurrit ille Præfationis locus: *ætate nostra quædam, ex naturalibus partibus carne prolapsa & arente, intra paucas horas expiravit; sic ut nobilissimi medici neque genus mali, neque remedium noverint*. Quid enim memorabilius, quam *morbus*, ut ipse ait, *novus*, id est quem si alii ante Celsum Scriptores adnotassent, novus ejusmodi Medicis non accidisset? Quid autem magis declarationem requirat, quam morbus hic, de quo apud Celsi Interpretes, quotquot vidisse meminerim, si unum excipias Rubeum, altum silentium est, apud reliquos autem Medicos varia, & discrepans explicatio? Cui dissidio ansam fortasse dederit scriptum in nonnullis editionibus *quidam* pro *quædam*, & adnotatum a quibusdam in libri ora *hærente* pro *arente*, cum multo plures tamen, & antiquiores ex meis, & cum ipsis membraneus codex Forolivienfis haud aliter habeant atque ex Almeloveenio proposui. Sed & naturales partes, sive, ut alibi Celsus loquitur, (y) *naturalia*, aut (z) *naturale*, ipsi quidem id quî fœminæ sunt, significant, rarius autem, sed tamen aliquando (a) etiam viriles partes, nunquam vero, quod meminerim, ea loca per quæ non aliud ejicitur, quam alvi excrementa, ut neque Columellæ; in avibus enim hæc genitalibus quoque communia sunt; & siquando in jumento (b) pro obstructo Recto intestino *obsessos naturales exitus* dixit; non aliter, opinor, dixit, ac de obstructis naribus dicere potuisset. Præterea, si per anum, aut per inguen aliqua intestini pars splendidæ illi personæ procidisset; neque novus, neque incognitus fuisset morbus. Vides enim; ut alia prætercam; de procidente ano, & de intestini devolutione in ipsa inguina, & deorsum, tanquam de pervulgatis morbis, verba suo loco (c) a Celso esse facta. Vides simul, ubi de ano prolapso, ibi quoque de ore vulvæ procidente, & de utriusque fungo eundem scripsisse; ut neque de ullo ani vitio, neque ita extrorsum prolapsi, ut carnis specie appareret, intestini, neque de prolapsu uteri in vulgus cognito, neque de aliqua ejus vaginæ, ut appellant, excrescentia propositus casus, præsertim intra paucas horas funestus, posse accipi videatur. Quod ultimum Rubeo (d) quoque objicio, molam fuisse, censenti, multoque illud magis; ut alia sileam; quod quem morbum ab Hippocrate, nec sine curatione, ait, fuisse descriptum, hunc, ejusque remedia prorsus ignorare nec Medici illi nobilissimi, nec Celsus potuisset, in Hippocratis lectione mirum in modum versatus. Quid ergo est? Aut ego quidem plurimum fallor, aut non aliud fuit, quam uteri inversio, quemadmodum olim hunc Celsi casum a me, Anatomen docente, explicatum esse, memineris. Inversus enim uterus, ex naturalibus prolapsus, nihil magis, quàm carnem, refert: brevique, ob commemoratas ab Ruyschio (e) causas, *gangrænam concipit*. Hoc fuit, cur aruisse, Celsus dixerit, qui in gangræna (f) *siccam & aridam carnem* descripsit. Gangrænam autem inversi uteri *mors*, ut Ruyschius ait, *statim subsequitur*, id est, ut Boerhaavius (g) explicat, *intra tres horas* ab inversione: quod cum eo convenit quod Celsus dixit, *intra paucas horas*. Remedium, ut nosti, unum est, si illico uterus suam in sedem blande reponatur: neque sic tamen omnes servantur. Quo magis fortunatam, quæ adhuc vivit, Matronam fuisse, censeo, cui statim ab difficili partu cum se invertens uterus procidisset, Chirurgus autem qui adstabat, tibi probe notus, incognitæ rei novitate perculsus, continuo ad me, consilii causa, accurrisset, ego vero ipsi ostensam illico Ruyschianam inversi uteri præclaram delineationem (h) audirem suo casui tam similem esse, quam ovum ovo; recurre, inquam, sed quanto ocyus potes, ad mulierem, si forte servari adhuc possit, cauteque ad hunc modum age. Fecit ille, ut solet, diligentissime, & quamvis horulam circiter extra suam sedem fuerit uterus, fœmina tamen generosissima persanata est. Non sic felici esse licuit puerperæ, ab Lentilio (i) descriptæ; neque enim dubito, quin propendens ex naturalibus globosum corpus sanguinolentum uterus fuerit, quippe saccus ex carne spongiosa, sesquipollicem crassa, glabra intus vestitus tunica, id est membrana secundum naturam exteriore, quacum non miror si annexa uteri vincula non invenit, ut quæ in puerpera inferiora tenent, & quod consequitur, inverso utero, superiora, quo usque nec Chirurgi ferrum, nec digiti, prohibentibus mortuæ consanguineis, potuerant pervenire. Nec vero mirandum

13, 29. *(margin note beside "currit ille Præfationis locus")*

(q) *Epist. ad Patin.* (r) *l.* 8. *c.* 4. *p.* 515, 7. (s) *l.* 7. *c.* 14. *p.* 448, 11. (t) *l.* 2. *c.* 14. *p.* 88, 2.
(*) *Epist.* I. (u) *Explic. suar. in Ciceron. Castig. ad Epist. l.* 3. *ad Q. Fr. p.* 599. (x) *De Nat. Deor. l.* 2.
(y) *l.* 4. *c.* 20. *p.* 233, 8. *l.* 5. *c.* 21. *p.* 270, 17. *l.* 7. *c.* 26. *p.* 481, 28. *ibid. c.* 28. *p.* 488, 26.
(z) *ibid. c.* 26. *p.* 474, 22. (a) *l.* 4. *c.* 21. *p.* 235, 5. *l.* 7. *c.* 18. *p.* 455. 21. (b) *de Re Rust. l.* 6. *c.* 30.
(c) *l.* 6. *c.* 18. *p.* 402, 31. *l.* 7. *c.* 17. *p.* 456, 23. *& seqq.* (d) *Annot. in hunc Celsi locum.*
(e) *Obs. Anat. Chir.* 10. (f) *l.* 5. *c.* 26. *p.* 301, 8. (g) *Prælect. ad Instit. Med. n.* 685.
(h) *Obs. cit. Fig.* 12. (i) *Eph. N. C. D.* 2. *A.* 2. *Obs.* 151.

dum est, quod doctus ille Vir; quanquam rem conjecit; aut quod alii Medici, nedum Chirurgi, ut Ruyschius (k) narrat, id quod erat, continuo non agnoverint, sed pro mola, aut tumore alio acceperint. Aspectus enim inversi uteri nimis est rarus. Quod si hæc in tanta Anatomes luce; quid Celsi tempore? Cujus meam interpretationem eo minus a vero alienam esse, putaverim, quod non aliam esse video quam nuper attigit Vir Illustris Albertus Hallerus (l).

Quanto longior fui in primo Celsi loco explicando, tanto ero brevior in altero, qui in ex-
521, 15. tremo est capite quarto libri 8. *Omnibusque* pertusæ calvariæ *locis* cicatrix *commode inducitur, excepta frontis ea parte, quæ paululum super id est, quod inter supercilia est. Ibi enim vix fieri potest, ut non per omnem ætatem sit exulceratio: quæ linteolo, medicamentum habente, contegenda erit.* Almeloveenius, qui nihil ad superiorem locum, ad hunc adnotavit, post *ut* deesse *non* in editione Pantini. Deest vero & in aliis nostris, etiam antiquioribus. At minime deest in membraneo codice, quem quoties indicabo, tu Forolivienfem intelligito. Neque in illis, opinor, deerat unde accepit Lindenius: quem qui redarguunt, hic nobis commode sine illa particula Celsum interpretentur. Cæterum illam hujus observationem Almeloveenius poterat lectoribus explicare, Paawio (m) saltem, quem alioquin sæpius nominat, indicato. Causam enim vidissent recte ab hoc conferri in respondentes ei frontis loco Sinus Pituitarios: qui tamen cur id faciant, non recte declarat. Satis autem declaravit postea Verheyenius (n) propter aerem, cum spiritus ducitur, redditurque, illac ultro citroque meantem, aut certe illuc tendentem, præclaro etiam exemplo addito, quo infelix Celsi prædictio non confirmatur modo, sed augetur.

Facta calvariæ, & Paawii mentio Celsi quosdam locos quos Paawius (o) explicavit, in memoriam redigit, & eos primum qui attinent ad suturas. Harum, Celsus ait (p), *neque certum numerum esse, sicut nec locum quidem.* Et de loco, præter quam quod Hippocratem (q) secutus est, diserte id docentem, mox quoque suo peculiari exemplo (r) confirmat, Sagittalis videlicet; sic enim vocant; aliquando ad nasum usque productæ. De loco autem simul, & numero vel ea tantummodo satis ostendunt, quæ indicavit Paawius, ossicula prope occiput interdum conspicua, peculiaribus suturis conclusa, Wormiana appellant; sed antiquioribus adeo cognita, ut olim Eustachius (f) delineaverit. Quæ cum ita sint, cumque ne varietates quidem suturarum Celsum fugerint; quid fuisse dicemus causæ, cur in earum quæ ut plurimum sunt, enumeratione, & descriptione obviam omnibus futuram Coronalem prorsus omiserit? Ego, si quid judico, in Paawii sententiam eundum arbitror, existimantis, nonnulla hic periisse. Multo autem facilius fieri potuit, ut perpaucos versus, post quartæ suturæ descriptionem, quintam proponentes, librarii temere transilierint, quam ut aliquot capita libri IIII. ut alias (*) ostendi, tota intercide. rint injuria temporum. Sed ut Paawii judicio, de quo fuerant ab Almeloveenio admonendi lectores, facile in hoc loco assentior; sic in aliis vellem pariter posse assentiri, velut in sutura tertia. Hæc, Lambdoides nominata, sic antea apud Celsum legebatur descripta (t): *tertia ad aures per verticem tendens, occipitium a summo capite diducit.* At Paawius, non *ad aures*, sed *ad latera*, judicat esse legendum; post Lindenium astipulante Almeloveenio. Ego vero cum in meis reliquis decem editionibus, si unam Cæsarii excipias, in qua, errore operarum evidentissimo, legitur *ad nares*, idem inveniam quod in membraneo codice, *ad aures*; assensum sustineo: quem, etsi codex alius proferretur qui haberet *ad latera*, nihilominus sustinerem. Neque enim alterum illud rejicere necesse est. Tendere enim ad aures sutura dicitur; non pervenire; quemadmodum
lata scapularum ossa infra dicentur *ad spinam ten-* 503, 27.
dere, quam certe, ut nosti, non assequuntur: & si tendere non aliud hic quam pervenire, significaret; plura non deessent capita in quibus ea sutura ubi ad temporum ossa ventum est, se quasi dividere, & in unguem exterius commissa, inter processus Mastoidis radicem, & os syncipitis ad auriculam pergere videatur. Is processus; ut alterum longe aliter ac Paawius, interpreter Celsi
locum; est *crassissimum* illud *in capite os* quod 499, 25.
post aurem est, qua capillus, ut verisimile est, ob idipsum non gignitur, crassitudine videlicet ossis satis muniente eam partem capitis, quæ, ut jam ad posteriora accedit, sic protegi magis debuisset, quam anteriora. Verum, utcumque id est; scio enim, a priscis etiam aliter; quod & Paawius indicat; potuisse explicari; illud in quo dissentire ab ipso cogor, hoc est quod os de quo Celsus loquitur, eam esse credit ossis temporum partem, quæ *adeo tenuis est, etiam transparens uti sit*; quasi Celsus, id quod Paawius miratur, crassissimam non dixisset, tum sine capillis, & post aurem.

Non obscure quoque paulo infra miratur Paa-
wius. Ubi enim Celsus ait: *Foramina, intra ca-* 500, 9.
put, maxima oculorum sunt; deinde narium; tum quæ in auribus habemus; ille ad hæc ultima hoc adscribit: *multo tamen capacius quod occiput ostendit foramen.* Fateor. Sed Celsus, qui hanc ossium descriptionem non ob aliam causam suscepit, nisi
quo facilius accipi possent quæ de agendis a Chi- 498, 28.
rurgo circa ossa erat protinus scripturus, alia hic foramina sibi attendenda, diserteque memoranda esse, non censuit: diserte, inquam: nam sicuti quæ de suturis omnibus dixit, satis esse, credidit, ut inde ossa, quæ non sigillatim no-
minabat, intelligerentur; ita ex eo quod de *spi-* 502, 4.
næ medullæ cerebro commissa attingere mox debebat, foramen per quod e capite hæc intra vertebras descenderet, intellectum iri, non dubitavit. Atque ut perspicere omnes possent, quæ foramina prætermitteret, ea sibi non esse incognita;
idcirco fortasse illa interjecit de *multis & tenui-* 500, 24.
bus intimorum ossium capitis *foraminibus*, per quorum alia olfaciendi, per alia autem audiendi facultas est, eaque interjecit verborum vi, ut vetustius subvisorum canalium auris Semicircularium monumentum non habeamus, quemadmodum a me alibi (u) animadversum est.

Sunt in thoracis etiam ossibus quædam alia adversus Paawii sive accusationes, sive dubitationes explicanda. Os pectoris, quod στέρνον, Græcos (x) secuti, vocitamus, & quod Celsus aliis in locis (y), græcam vim latine imitatus, *pectus* dixit; quanquam hanc pectoris significationem necdum in Lexicis adnotatam video; id igitur os cum Celsus (z) ajat *a faucibus incipere*; ibi Paawius, *nisi legamus* a jugulo, *non video*, inquit, *qui erroris excusari possit Celsus. quid enim sterno cum faucibus intercedit? universa colli longitudo intermedia visitur.* Non attendit profecto Paawius, fauces ad imam usque laryngis cartilaginem pervenire: quæ cartilago in eo qui secundum naturam frequentissimus, & prope assiduus est, capitis, & colli positu fere summæ respondet parti ossis pectoris, aut certe non multo supra est. Non est igitur cur verba in quibus meæ cunctæ editiones, & codex omnino consentiunt, pro-

(k) *Obs. cit.* (l) *ad cit. Boerh. n. not. hh.* (m) *Comm. in Cels. in fin.* (n) *Anat. corp. hum. l. 1. tr. 4. c. 16. ad fin.*
(o) *Comm. ad c. 1. l. 8.* (p) *l. 8. c. 1. p. 499. 12.* (q) *de Cap. Vuln. n. 2.* (r) *p. 499. 20.*
(f) *Tab. 36. Fig. 3.* (*) *Epist. II. §. Verum hæc.* (t) *p. 499. 15.* (u) *Epist. Anat. I. n. 92.*
(x) *Vid. Ruff. Ephes. de corp. hum. part. Appellat. lib. alter. 1. c. 11.*
(y) *l. 8. c. 7. p. 526. 6. & c. 8. p. 528. 6.* (z) *Ibid. c. 1. p. 503. 13.*

propterea mutemus ; Consentiunt quoque in
503, 23. proximo loco ubi legimus *a cervice duo lata ossa*
utrinque ad scapulas tendunt, Paawius autem le-
gendum propemodum censet *ad claviculas*, haud
animadvertens, scapulas ibi accipi pro corporis
regione: quas autem scapulas nunc vocitant Ana-
tomici, duo illa esse lata ossa, quorum descriptio-
nem Celsus recte incipit a superiore, non, ut
Paawius facit, ab inferiore, & reliqua illa par-
503, 30. te qua *velut innatant*; *quoniam nisi in summo nul-*
li ossi inhærescunt: quæ Celsi verba eo tibi liben-
tius commemoro, quod peculiarem horum fere
dumtaxat ossium proprietatem designant, quæ fun-
damenti instar ex parte iis est quæ de horum os-
sium motibus scite Recentiores exposuere.

Noli tamen credere, me in illis pariter a Paawii
sententia recedere, quæ in Celso non injuria no-
tavit, ut cum posteaquam metacarpo *quinque ossa*
505, 29. tribuit *ad digitos tendentia*, continuo ipsos digi-
tos, ab illis ortos, *ex ossibus ternis constare*, do-
cuit, *omniumque eandem rationem esse*. Scilicet
hæc, atque alia ejusmodi, etiam quæ Paawius
non advertit, ut exempli caussa, cruris os quod
vocamus fibulam, altero quod tibiam dicimus,
507, 7. *brevius* esse, hallucinationes sunt, magno Viro,
& iis temporibus scribenti, eo facilius condonan-
dæ, quod plurima simul recte tradidit, & in iis
quædam, velut obiter indicatum est supra, non
iis temporibus expectanda; ut illud mihi satis cum
Clerico (*a*) non conveniat, nihil in hoc Celsi
capite primo libri 8. nisi *generalia*, reperiri.

Quod caput tantummodo, indicari a quibus-
dam, miror, ut rationem reddant, cur Celsum
inter Anatomicos Auctores ponant; quasi alte-
rum, de interioribus, caput non scripsisset, &
nihil prætereа tradidisset de oculis, nihil de te-
sticulis: quæ plerique silent, de anatomica illius
scientia verba facientes; qui autem memorant,
quo in numero Enarratores quoque sunt, aut non
satis explicant, aut quædam, etiam immerito,
ut opinor, redarguunt, velut cum de testium na-
tura scribens (*b*), *dependere* hos, ait, *ab ingui-*
nibus per singulos nervos, quos κρεμαςῆρας *Græci*
nominant. Hic Rubeus (*c*) *animadvertendum est*,
inquit, *nervos non esse, e quibus ab inguinibus te-*
stes dependent, sed musculos. Confirmat Clericus
(*d*) „ quem Celsus appellat nervum, esse mu-
„ sculum „. Nempe utrique imposuit Anatomi-
corum posterior consuetudo, tenuem quandam
musculosam expansionem qua Vaginalis tunica com-
prehenditur, cremasterem testis musculum appel-
lantium; cum Celsus, temporum suorum morem
secutus, non eum musculum, sed, nisi me omnia
fallunt, vas indicet semen deferens, quod cras-
siusculo nervo simile, intra illam tunicam cum
arteriis & venis ad testem pertinet. Possum id
non una ratione ostendere. Ruffus enim Ephesius,
quem sub Trajano vixisse, Clericus (*e*) agno-
scit, etiam tum scribebat hæc (*f*) quæ a Crasso
nostro in hunc modum latine reddita sunt: *ner-*
vus quoque cum arteria concavus ad testem perve-
nit, qui Suspensor a nostris dici potest: Cremastera
Græci nuncupant. Quin Columella, qui ipsis tem-
poribus Celsi floruit, cum memoravit (*g*) *te-*
stium nervos, quos Græci κρεμαςῆρας *ab eo appel-*
lant, quod ex illis genitales partes dependent, nisi
id quod nos diximus, intellexisset, non jussisset
certe, in vitulorum castratione *extremam partem*
testium *adhærentem prædictis nervis relinqui*; ne-
que enim testes, ut illis feminis vasis, ita cre-
masteribus adhærent musculis. Quid? quod Cel-
sus ipse satis per se docet, quid illo nomine si-
gnificet. Nam primum, ni vasa hæc voluit,
quæro abs te, quo ergo alio nomine hæc indica-
cavit? omisisse enim haud potuit qui præter tu-
nicas, *vel multas* illas *membranulas* diligenter pro-
456, 3. posuit, quæ *venas*, *& arterias*, *eosque nervos com-*
prehendunt. Deinde ea quæ de his nervis infra di-
cit; multa autem dicit, & sæpenumero, ut tanto
magis scire intersit de quo loquatur; omnia cum
explicatione conveniunt nostra, plura autem evi-
dentissime discrepant ab aliena, ut puta cum *sub*
ima, id est Vaginali, *tunica circa ipsum testicu-*
lum nervumque ejus, aut cum *inter imam tunicam* 459, 2.
& ipsum testiculum, nervumque ejus,
ait (*h*), *oriri*, aut denique cum (*i*) testicu-
lum, curationis causa, tantisper e scroto, dum
ea perficitur, digito depromptum, mox ubi de
tunica & media, & ima tantum sit abscissum,
quantum est opus, eundem, inquam, testiculum
purgatum docet *per ipsam plagam cum venis*, *&*
arteriis, *& nervo suo demittendum esse* in pristi-
nam sedem. De oculorum autem anatome cum
quædam explicare conatus sim in Epistolis Ana-
tomicis (*k*), in quibus nonnullos quoque attigi
(*l*) ex iis locis quibus mox Celsus quæ sentiret
de insanabili, aut sanabili Suffusione, proposuit;
nihil eorum hic repetam. Sed protinus ad ea transi-
bo quæ de humani corporis interioribus ab eo-
dem tradita sunt.

Quanquam illud initio dubium est, ex huma-
norum revera corporum, an ex bestiarum disse-
ctione hæc quæ scribit (*m*), deprompta sint.
Ex hominum credas, si totum relegas quem in
extrema Præfatione indicavimus, locum. *Incidere*
mortuorum corpora, inquit, *discentibus necessarium*. 20, 6.
Nam positum & ordinem nosse debent, Quæ ca-
davera melius, quam vivus & vulneratus homo,
repræsentant. Sed & cætera quæ in vivis cogno-
sci modo possunt, in ipsis curationibus vulnerato-
rum --- usus ipse monstrabit. Nulla hic certe, ne-
que supra, nisi de homine, mentio est, ne tum
quidem cum de iis pariter sermo est quæ in vivis
dumtaxat quæri possunt: adeo illo tempore ve-
reri Medici, quod aliqui hoc nostro non sunt ve-
riti, videbantur, ne a dissimilibus bestiarum cor-
poribus deciperentur. Sed contra, ubi morum ejus
& insequentium diu sæculorum veniat in mentem
aversorum adeo ab humani cadaveris incisione;
non facile existimabis, quæ Celsus tradidit, si
quidem ab intima non discrepent hominis stru-
ctura, aliunde quam ex vulneratorum inspectione,
multo autem magis ex Herophili, & Erasistrati
librorum, qui tunc extabant, lectione fuisse de-
sumpta. Si vero ex ipsis Celsi descriptionibus di-
gnoscere aveas, hominum, an belluarum interio-
ra proponat; rursus ibi, nec semel, hæreas. Ho-
minis enim hæc, exempli causa, videntur: lien
longitudinis crassitudinisque modicæ: & *vulva in* 183, 28.
mulieribus, *nisi ubi gravidæ sunt*, *non multo ma-* 185, 32.
jor, *quam ut manu comprehendatur*. At bruti ali-
cujus animantis illa: jecur *in quatuor fibras* di-
viditur: & *orbes* tenuioris intestini *per membra-* 183, 24.
nulas singuli cum interioribus connectuntur: neque 184, 24.
enim, nisi ex obvia animante aliqua, canis simi-
li, mesaræum spectasset, *membranulas* dixisset, aut
certe adipem, unde crassescerent, his innasci, non
siluisset, qui id in omento non erat taciturus. 185, 12.
Apparet igitur, ex bestiis quædam esse deprom-
pta: quibuscum tamen alia ex homine videntur
admixta. Nam si ejusdemmodi animalis cujus pro-
posuit mesaræum, lienem quoque proposuisset;
certe *modicæ* esse *longitudinis*, non scripsisset. Cu-
jusmodi animal respexerit oportet Balduinus Ronf-
seus (*n*), qui ad eum Celsi locum hæc adnota-
vit: *Vide, ne non hic mendum sit, atque legendum*
latitudinis crassitudinisque modicæ. *siquidem cum*
splenis innata figura sit oblonga, non dixeris eam
longitudinis crassitudinisque modicæ. Longior cer-
te vel in homine est lien, quam latus: sed tan-
to brevior, si cum quadrupedum plerisque com-
pares; ut laudandus, non emendandus, sit Cel-
sus, qui modicæ in homine longitudinis scripsit.

Quod vero ad alterum attinet, quod produ-
ximus,

(*a*) *Hist. de la Medec. P. 2. l. 4. S. 2. c. 5.* (*b*) *l. 7. c. 18. p. 455, 29.* (*c*) *Annot. in hunc loc.*
(*d*) *cap. cit. not. 25.* (*e*) *Hist. cit. P. 3. l. 2. c. 3.* (*f*) *Oper. cit. l. 1. c. 32.* (*g*) *de Re Rust. l. 6. c. 26.*
(*h*) *c. 22. p. 470, 1.* (*i*) *c. 19. p. 461, 4. & 27.* (*k*) *Epist. 17. n. 23.* (*l*) *Epist. 18. n. 33. & Epist. 19. n. 7.*
(*m*) *l. 4. c. 1.* (*n*) *Enarrat. in Celsi libr.*

ximus, uteri exemplum, etsi Cl. Vir Noortwykius (*o*) optaret, ut figuram Celsus descripsisset, quo certius sciremus, humanum ab eo uterum fuisse propositum; non tamen, humanum proposuisse, inficiatur. Doctissimi autem Viri, qui de egregio Noortwykii libro in Eruditorum Actis (*p*) retulere, satis indicii dant, quo eorum inclinet sententia, in proximis Celsi verbis illa attenden-
116, 1. tes, vulva, *recta tenuataque cervice, quam canalem vocant, --- super rectum intestinum progressa*. Quod enim cervix *tenuata* sit, ajunt, *humanæ magis, quam brutorum, vaginæ convenire*: multo autem magis quod *super*, non, ut in brutis, sub recto intestino progrediatur: quanquam in brutis quoque idem posse dici, fateantur, si supino, ut fit in dissectionibus, corporis situ spectentur: & Noortwykius admonuerit, non *tenuataque*, ut ab Almeloveenio editum est, sed *continuataque* in tribus antiquioribus editionibus scriptum esse. Sane & in meis omnibus, & in codice ad hunc modum scriptum erat; ut is sit unus ex iis locis in quibus Lindenium decuisset variantem scripturam commemorare. Sed etsi mihi totum hoc Celsi caput legenti pleraque videntur potius ut in stante homine, quam ut in supino, posse intelligi, præstat tamen ut ab his de quibus dubitare licet, jam ad certiora transeamus.

Et primum linguam nostram anatomicam vocibus aliquot augeamus, quæ ea significatione qua apud Celsum in hoc capite, aut alibi sunt, in meis quidem latinis Lexicis non reperiuntur. Quam in mulierum genitalibus vaginam appellitamus, eam *canalem* vocatam esse, paulo ante visum est. In virilibus autem quam glandis coronam dicimus, hæc a Celso lib. 7. c. 25. *circulus glandis*
472, 5. & 17. nominabatur. Quod frænum ibidem vocitamus,
472, 26. & 32. recte a nobis dici, productis ex eodem capite locis, proclive est demonstrare, nec minus recte, inclusum in utero fœtum posse qui velit, vocare *infantem*, non Poeta, aut Scriptore alio inferio-
271, 10. ris temporis, sed Celso ipso auctore cap. 21. lib. 5. & toto capite 29. lib. 7. (*q*). Sed cum utrumque horum in aliquod tandem Lexicon relatum esse, animadvertam; illud potius addam, quem nos funiculum umbilicalem, Lexica autem quædam cum Tertulliano umbilicalem nervum appellant, eum a Celso capite eodem 29. *umbilicum*
492, 28. nominari. *Sinistra manu*, inquit, mortui in utero infantis extractionem perficiens Medicus *leniter trahere umbilicum debet ita, ne abrumpat, dextraque eum sequi usque ad Secundas*. Verum, ne longius te abduci, dicas, a proposito capite I. libri quarti; alias voces alio differo, & ad caput illud redeo, ut in eo quasdam consideremus. Pulmone, corde, jocinore, liene, renibus descriptis, *Ac viscerum quidem hæ sedes sunt*, inquit. *Sto-*
184, 2. *machus vero &c.* atque hinc incipit ventriculi, intestinorum, vesicæ, & uteri descriptionem. Non igitur hæc; sed illa tantum viscera sunt? An post *viscerum* vox aliqua deest, ut puta *superiorum*? sic enim alibi (*r*), *septum id, quod transversum a superioribus visceribus intestina discernit*. Sed num renes viscera sunt ventriculo superiora? Huc adde, præter ea quibus in Præfatione usus
7, 18. est, verba: *qua parte quodque viscus, intestinumve sit*; huc, inquam, adde, quod cum illarum quas primo loco nominavimus, partium curationes absolvit (*f*), *A visceribus ad intestina veniendum est*, inquit, sicque ad reliquarum curationes progreditur. Manifestum est igitur, has reliquas noluisse Celsum accipere viscerum nomine. Cur autem noluit? Id vero est obscurum, nisi forte, ut alios olim, in ea quis comminiscatur fuisse sententia, quam ex vetere Scholiaste protulit Riolanus, (*t*) *exta vitalia esse septem, linguam, cor, hepar, lienem, pulmonem, & duos renes*. De præcordiorum autem vocabulo; si nullum, nisi hoc, caput spectemus; satis in Lexicis, superque dictum videri potest. Sin plerosque alios Celsi locos; significatio apud nos frequentissima, & a Plinio Valeriano (*u*) diserte exposita, hypochondriorum, aut plane desideratur, aut minus dilucidis, quam Celsi, comprobatur exemplis, ut cum ait (*x*): *si præcordia ejus sine ullo sensu doloris æqualiter mollia in utraque parte sunt: quod si paulo tumidiora sunt, tamen digitis cedunt, & non dolent*: aut cum (*y*) *ad spinam reducta præcordia*, aut (*z*) *præcordia sursum contracta*, aut; ne in re apertissima longior sim; cum quæ Hippocrates de hypochondriis scripserat, ea ipse non obscure in latinum sermonem convertens, de præcordiis scribit.

Contra, si plerosque alios Celsi locos attendamus; arterias ab ipso quoque, ut fere a priscis solebant, venarum dumtaxat nomine designatas fuisse, existimabimus: at si hoc, aliaque ejusdem capita, in primisque quintum libri 7. & decimum libri 2. perlegamus; non id ipsi magis, quam Hippocrati, perpetuum fuisse, perspiciemus. Nam & in eo de quo satis vidimus, capite *circa guttur venas grandes* memorat, *itemque arterias*, & 182, 17.
in illo quinto magnopere cavendum dicit, *ne nervus, ne vena major, ne arteria incidatur*, in eo 416, 27.
autem quod novissime indicavimus, decimo, cum de mittendo sanguine verba faciat, *juncta est*, inquit, *vena arteriis, his nervi*. Continuo autem 81, 19.
cum graves ibi indicet noxas quæ compunctos nervos sequuntur; *at arteria incisa*, inquit, *neque coit, neque sanescit*. Quo loco adnotandum est, nec Celsum tamen, nec quos insequentibus libris commendat, tot Medicos, aut Chirurgos, quantum ex iisdem libris apparet, aneurysmatis injecisse mentionem, imo plus quam ipse, Hippocratem non dixisse, si quidem *venam sanguifluam* libro quem Almeloveenius hic laudat, I. de Morbis pro arteria accipiamus; nam in iis quos citat, Aphorismis neque de arteria, neque de vena quidquam est. Aretæus vero, qui idem quod Celsus, scripsisse dicitur ab erudito alioquin Medico, Jo. Bapt. Silvatico in ea quam inscripsit de Aneurysmate, Tractatione, non antiquior, ut ipse putat, Celso fuit, neque eo quod designatur, capite (*a*) de alia arteria, quam de Aspera, locutus est, cum credere non posset, si in angina incideretur, posse coire. Quantum igitur ex ea Silvatici Tractatione, & ex Ingrassiæ, Medici doctissimi, Jatropologia (*b*) perspici potest, nemo ex iis qui supersunt, ante Galenum Scriptoribus de aneurysmate verba fecit. Quod vero ad venas attinet, quæ Celso auctore, secari possunt, non illo uno loco standum est quo paulo ante dixerat, *non ubique mitti posse* sanguinem, *sed in tempori-*
bus, in brachiis, juxta talos. Nam alibi (*c*) 80, 30.
jubet, *ex naribus*, alibi (*d*), *ex fronte*, alibi (*e*), *ex fronte, vel naribus*, alibi (*f*), ex *iis* quoque *venis, quæ sub lingua sunt*, sanguinem mitti. Jussisset fortasse, ex podicis etiam venis, si hirudines, sive, ut loqui jam tum cœperant, sanguisugas probasset, quæ ut in legitimis Galeni scriptis, sic pariter in Celsi (*g*), longe alia de causa, quam ut medicinæ instrumentum sint, memorantur: quanquam Themisoni, qui Celsum, nedum Galenum, ætate præcesserat, multo aliter visum esset, ut recte est a Clerico (*h*) animadversum. Est etiam ubi Celsus docuit (*i*) *inter verticem ac frontem ---- venas incidere, & sanguinem mittere*: qui locus ob id etiam erat a me adnotandus, quod antequam id doceret, jam tum probe scire se, ostendit (*k*), ex venis ad oculos pertinentibus alias esse,

---

(*o*) *Uteri hum. gravid. Anat. P. 1. §. 36.* (*p*) *A. 1745. M. Jun. P. 1.* (*q*) 490, 3, 31. & 491, 9, 17, 19, 27. & 492, 25, 31. (*r*) *l. 7. c. 4. p. 412, 31.* (*f*) *l. 4. c. 11. p. 217, 27.* (*t*) *Anthropogr. l. 2. c. 21.*
(*u*) *de Re Med. l. 2. c. 15.* (*x*) *l. 2. c. 3. p. 49, 22.* (*y*) *l. 5. c. 26. p. 286, 6.* (*z*) *Ibid. p. 288, 3.*
(*a*) *7. l. 1. de Acut. morb. curat.* (*b*) *l. 1. err. 4.* (*c*) *l. 4. c. 2. p. 188, 31.* (*d*) *l. 6. c. 6. p. 363, 13.*
(*e*) *Ibid. p. 367, 28.* (*f*) *l. 4. c. 4. p. 197, 8.* (*g*) *l. 5. c. 27. p. 314, 13.*
(*h*) *Hist. de la Medec. P. 2. l. 4. S. 1. c. 1.* (*i*) *l. 7. c. 7. p. 437, 22.* (*k*) *Ibid. p. 435, 27.*

eſſe, *quæ inter calvariam & cutem ſunt*, alias, *quæ inter membranam cerebri & calvariam: ſuperiores* autem illas *per tempora oculos rigare; inferiores, per eas membranas, quæ ab oculis ad cerebrum tendunt*. Hanc autem non minus veram, quam ſubtilem, anatomicam obſervationem prorſus neceſſariam eſſe, cenſuit ad diſcrimen intelligendum eorum quibus utilis, & quibus inutilis futura eſſet ea curatio, non ſine errore quidem aliquo, præſertim niſi hic quoque venarum nomine arterias putes ſignificaſſe, at exemplo illuſtri in eo Auctore quem ſubtilibus diſſectionibus adverſari credunt, quanti hæ contra in exercenda medicina ab illis faciendæ ſint qui uti ſciant.

Habes aliquot, ut ſcribenti occurrerunt, locos ſive mentione, ſive explicatione, ſive utraque dignos. Nec me fugit, eſſe alios prope innumeros, qui ad vina, ad aquas, ad edulia, ad medicamenta, ad ferramenta, ad tela, ad morbos, ad Auctores, ad alia pertinent quæ in Celſi opere ſic memorantur, ut aliquam illuſtrationem requirerent. Sed ego epiſtolam, non librum, ſcribere aggreſſus ſum. Quæ quoniam ſentio quam præter opinionem excreverit; cætera quæ ad variantem ſcripturam, & ad meas de hac dubitationes, ac divinationes attinent, in alias Litteras conjiciam: quas propediem expectabis: & valebis.

Patavii MDCCXXXXVIIII. XVIII. Kal. Januar.

EPISTOLA QUINCTA.

Jo. Bapt. Morgagnus Jo. Bapt. Vulpio S. P. D.

QUo magis memoria repeto, quot, & quam ſæpe, & quam aperte in Almeloveeniana Celſi editione minus probaverim Epiſtolis illis tribus quas duodetriginta ab hinc annis ſimul cum ea voluiſti in publicum prodire; eo magis miror, mi Vulpi, exiſtere aliquem potuiſſe qui perinde ac ſi a me curata, aut omni ex parte laudata eſſet, quidquid ſibi in ea diſpliceret, id mihi objiceret non obſcure, ne dicam, exprobraret. Ego vero, cum ſint illæ Epiſtolæ in omnium manibus, minime opus eſſe duco ſingula in quibus ab Almeloveenio diſſenſi, numerando percenſere, præſertim cum tot ſint, ut nihil aliud illæ niſi quædam fere perpetua ab eo diſſenſio, eſſe videantur. Satis eſt duo quæ univerſe dixi, commemorare, alterum (*a*): *recte illud fecit Almeloveenius, quod in hoc loco nihil in Celſi verbis mutavit: quod utinam in pluribus aliis facere; quamvis ipſo præeunte Lindenio; noluiſſet*: alterum (*b*): *ex innumeris prope locis quorum incertam ſcripturam commemorare poterat Almeloveenius, hos paucos habe*. Quod ſi feciſſet; longe facilius mihi tunc fuiſſet, & nunc eſſet quas mutationes haud probarem, & quas tamen viciſſim probarem, invenire.

Scripſi enim alias id quod ſuperioribus etiam Litteris confirmavi, loca eſſe in ejus editione quæ bene ac ſapienter mutata ſint. Nunc, exempli cauſa, pauca alia proferam ex uno dumtaxat
505, 24. capite libri 8. Locus eſt cap. 1. de latis ſcapularum oſſibus, quæ, ut in meis omnibus editionibus (Lindenianam ſemper excipio, quam eſt ſecutus Almeloveenius) ſummo conſenſu legebatur, ab Romanis *ſcoptula operta* nominabantur: idque nomen, hujus unius loci auctoritate in latina Lexica invectum fuerat. Sed Caſaubonus, ut in Scholiis habes ad hunc locum, aperte admonuerat, *iſtam lectionem procul dubio mendoſam eſſe, cum nunquam alibi hæc vox* ſcoptulum *reperiatur*. Vocem autem *ſcutulum* apud idoneos Auctores inveniri, cum vel ex Lexicis ipſis conſtet, cumque duo iſta oſſa & forma ſic ſatis, & officio, ſcapulas videlicet protegendi, referant parva ſcuta ſub tegumentis, & muſculis quibuſdam quaſi latentia; Lindenius tum rationem quidem certe, tum optimos, quibus non carebat, calamo exaratos libros, ut opinor, ſecutus, *ſcutula operta* repoſuit. Atque ut intelligas, me non temere ſic opinari; in Forolivienſi codice *ſcutula* inveni; ille autem Venetus, quem apud Clericos Regulares noſti a me olim inſpectum eſſe, etſi minus antiqua manu ſcriptum nunc habet *ſcoptula*, ſic tamen habet, ut mihi quidem viſus ſit olim *ſcutula* habuiſſe. A qua voce num quondam ortam vulgarem illam quam memorat Paawius (*c*), horum oſſium appellationem cenſebimus, *ſcutorum cordis*, quippe vitalia a tergo munientium? Recte quoque Paawius (*d*), & ante ipſum Conſtantinus (*e*) admonuerant, cum aliæ editiones habeant *in ſinus*, aliæ *in ſinu*, legendum eſſe *in ſinum* eo loco primi hujus capitis quem propterea ſic edidit Lindenius, *ex manu duo exigui pro-* 505, 27. *ceſſus in ſinum radii conjiciuntur*. Neque enim radius, quod probe ſcis, niſi unum habet ſinum quo carpi quidem officula duo excipiat. Nemine autem; quod ſciam; niſi evidentiſſima ratione, & optimo fortaſſe codice, præeunte, egregie reſcripta a Lindenio ſunt in eodem capite verba hæc: *alterum os ab exteriore parte ſuræ poſitum* 507, 5. *eſt: quod ipſum quoque ſura recte nominatur*; cum editiones omnes, quotquot conſului, ſic proponerent: *quod ipſum quoque ſupra*, falſa omnino ſcriptura & inepta; nam neque ſupra, hujus oſſis nomen poſitum fuerat, nec *recte* a ſe poſitum Celſus ipſe dixiſſet; noxia præterea & noſtræ anatomicæ, & Latinæ linguæ. Ob hoc enim præſertim mendum Lexica, quæ ad hoc tempus inſpexi, fere omnia carent hoc ſuræ ſignificatu, quo ſuræ os, fibulam dictum, ipſum quoque recte a Latinis ſuram nominatum fuiſſe, conſtat. Conſtat, inquam: neque enim illa vox *quoque*, eo loco a Celſo poſita, aliud poſſe ibi reponi, quam *ſura*, oſtendit, una litterula quæ temere irrepſerat, detracta. Confirmat hæc locus alter, minus, ut videtur, animadverſus, atque perpenſus, libro eodem, cap. 11. recedit *in brachio*, 542, 33. *radius a cubito; & in crure, tibia a ſura*.

Vides, ut uno in capite mutationes tres adnotaverim, quæ non poſſint, ut opinor, facile reprehendi. Erunt, præter eas quas ſcio, aliæ quoque ejuſdemmodi & in eo capite, & in cæteris, ſiquis inquirat: id quod mihi in præſentia faciendum non putavi, ne forte præter modum viderer addictus iis, quibus potius quæ in tam longo, tamque difficili opere humanitus exciderunt, ea mihi cum alias, tum modo præſertim adnotanda hinc illinc ſuſcepi, modeſte tamen, ut hominem decet ſuæ conſcium tenuitatis, nec aliud, niſi veri ſtudium, & adoleſcentum utilitatem, ſpectantem. Itaque ut magis appareat, & quo animo ad id aggrediar, nec vana dixiſſe paulo ante; dabis veniam, ut unam aliam eorum mutationum adjiciam, in qua ſimul pro merito poſſim laudare, ſimul gradum facere ad cætera quæ dixi, adnotanda. Eſt ea mutatio initio ipſo unius ex proximis ejuſdem libri octavi capitibus, videlicet quarti: *Igitur, ubi calvaria percuſſa, proti-* 514, 4. *nus requirendum eſt, num bilem is homo vomuerit; num oculi &c.* Hic non modo antea legebatur, *ubi calvaria pertuſa*: ſed cum eſſent nonnulli qui

(*a*) *Epiſt. I.* (*b*) *Ib.* (*c*) *Comm. in hoc Celſi caput.* (*d*) *Ibid.*
(*e*) *in libri oræ ad hunc loc.*

li qui legerent *percussa* ; Paawius (*f*) extiterat
qui repugnaret propterea quia ista de quibus Cel-
sus quærendum esse, dicit , non possunt de ejus
514, 9. sententia, ut proxima ostendunt verba, nisi osse
fracto, evenire. Sed non attendit Paawius quæ
514, 16. paulo inferius subjiciuntur: *At si nihil horum se-
cutum est, & jam potest dubitari, an os fractum
sit &c.* quæ, si pertusam posuisset esse calvariam,
non erat Celsus additurus. Quod cum perpende-
ret, ut opinor, Lindenius, sciretque, admonen-
te Constantino (*g*) , haud deesse codicem qui
doceret, legendum esse *percussa*; hanc vocem ; si-
quid ego judico ; sapienter reposuit. Almelovee-
nius autem vel sapientius fecit , qui non solum
eandem vocem accepit, sed insuper lectores mo-
nuit, cunctas editiones habere *pertusa* . Hoc ve-
ro illud est quod ad mutationes omnes, multoque
magis ad eas potuisse facere oportuisset, in qui-
bus loci scriptura sic varia esset, ut alii aliter ,
non improbabili ratione adducti, conjicere possent
esse legendum.

Namque; ut ab levioribus incipiamus; subof-
fendi aliquis fortasse potest , cum apud Celsum
214, 4. legit libro 4. cap. 8. aut lib. 3. cap. 21. *In initio* ,
166, 21. aut *In sequentibus diebus*; quæ operarum incuria
excidisse , crederem , nisi utrumque in Lindenii
quoque editione esset, hoc vero ad eundem mo-
173, 24. dum etiam postea scriptum viderem capite 23. Si
igitur hæc non inconsulto sunt facta; admonendus
tamen erat lector , in plurimis editionibus scribi
Insequentibus , in omnibus autem , & in codici-
bus, quantum mihi licuit videre , *Initio*. Mul-
toque erat magis admonendus , tametsi illa Em-
12, 16. piricorum verba in Præfatione sic edantur : *Ob
hæc , ne mortuorum quidem lacerationem necessa-
riam esse . Quæ etsi non crudelis, tamen fœda sit,
cum aliter pleraque in mortuis se habeant , &c*;
non deesse tamen editiones in quibus ita istud
membrum legitur ; *quæ etsi non crudelis , tamen
fœda sit*; ut inter præcedentia, & insequentia in-
terjici, non cum his ultimis conjungi, statim ab
omnibus intelligatur. Potest etiam non planis-
sima alioquin, utrolibet legatur modo, ibi magis
obscurari sententia injecto verbo alius apud alios
36, 22. significationis, *dimoveat*, ubi Celsus lib. 1. cap.
5. eum qui gravedini sit opportunus, vitare hanc
posse, ad eum modum docens inducitur, *si caput
in sole protegit, ne incendatur , neve subitum ex
repentino nubilo frigus dimoveat* . Hic autem &
membraneus codex, & omnes quæ apud me sunt,
editiones maximo consensu habent *id moveat*.
Etsi vero eodem capite paulo superius codex, &
editiones inter se non consentiunt ; & ille tamen ,
36, 15. & hæ discrepant ab eo quod edidit Almeloveenius,
post cibum aut contentio , aut fatigatio animi. In
codice enim est *agitatio animi*; in editionibus *co-
gitatio animi*. Quæ si indicata essent ; credo, non
defuturum fuisse qui codicem sequi mallet .

In duobus autem quos continuo proferam, lo-
cis si idem factum esset ; tanto magis futurum
fuisse qui ab Almeloveenii exemplari discederet ,
certo scio. Est uterque locus libro 8. Alter cap.
526, 1. 7. *nisi duæ partes ejus temporis, intra quod quæ-
542, 11. que ossa confervent, transierint*. Alter cap. 10. *non-
nunquam autem recte quidem ossa conferbuerunt ,
superincrevit vero nimius callus* . Igitur cum ad
primum ego III. ad te Epistola (*h*) adnotassem,
in duobus codicibus pro *confervent* legi *conservan-
tur*, in editionibus autem meis omnibus *conserun-
tur*; sexto fere post anno extitit Schulzius (*i*),
qui actum agens, & vel quandam meam typogra-
phorum Constantini emendationem tacitus descri-
bens, eo transivit, ut Lindenium acriter damna-
ret, quod non retinuerit *conseruntur*, quo in ver-
bo *veteres in universum omnes consensissent*, & quo
Celsus *sensu non dissimili* usus esset , cum de artu-
235, 28. bus lib. 4. cap. 22. hæc scripsit : *articulis inter se*
Morgagni Opusc.

conseruntur. Ad me non attinet, cui hic nec se-
ritur, nec metitur, illud excutere, an revera o-
mnes veteres in eo verbo consenserint, quando duo ,
quos inspexi, codices non ita consentiebant, ne-
que an sicuti ossa in artubus, recte dixit Celsus,
inter se articulis conseri, nimirum mutuo se ex-
cipientia, & subeuntia, sic non minus recte po-
tuerit dicere , ea conseri, cum fracta , quodam
interjecto quasi glutine, cohærent. Si id agerem;
quærere possem, ubinam Celsus, ut hoc signifi-
caret, eo verbo usus sit ? cum glutinari quidem,
coire, & præsertim confervere tunc ossa, dixerit.
Quin, ut idem quod proposito loco scripserat ,
rursus capite 10. enunciaret; hæc, si codices, &
editiones , velut tibi eadem III. Epistola (*k*)
exposui, inspiciamus, hæc, inquam, habuit ver-
ba, *donec duæ partes ejus temporis , quod quoque
os* , vel *quod os quoque conservet* , *compleantur* .
Quæ quidem verba si egregie, præmonente Con-
stantino, & Schulzio ipso (*l*) confitente, si egre-
gie, inquam, sic a Lindenio intellecta atque edi-
ta sunt, ut nunc legamus *quo os quodque con-* 534, 27.
fervet; quærere, si viveret, Lindenius posset, col-
lato hoc loco cum superiore , cur si ubi codices
habebant *conservet*, recte edidit *confervet* , cur ,
inquam, ubi habebant *conservantur*, non laude ,
non excusatione, sed contumelia dignus sit, quod
ad eundem modum emendaverit? Sed Lindenium
tueri in præsentia, ut dixi, ad me non attinet,
qui illud exemplis ostendendum susceperim, quam
præstitisset, ut quidquid mutaret, de eo lectores
admoneret, quo facilius quisque posset quam le-
ctionem mallet, eam sequi. Itaque non improbo
omnino dissensum Schulzii, multoque minus ejus
laudabilem voluntatem id illustrandi quod a Cel-
so bis dictum retuli de expectando donec *duæ par-
tes* transeant ejus temporis quo os quodque con-
fervet. Quæri enim posse, duas quintas, an se-
ptimas, paucis, quotas voluerit partes ? Si igitur
est qui duas tertias significari , non intelligat ;
huic ex Hippocraticis monumentis (*m*) locum
exhibet unde id colligat : qui locus ab Almelo-
veenio indicari potuisset. Libens quoque lau-
do ; ut alia quæ infra memorabo, prætercam ; le-
ctionem quam scite excogitavit alterius, supra de-
scripti, loci, in quo apud Almeloveenium legi-
tur *ossa conferbuerunt*, nulla adnotata ex editioni- 542, 11.
bus, & codicibus varietate. Schulzius autem cum
in suis sex editionibus ; ad quas meas adde reli-
quas, & membraneum codicem ; animadvertisset ,
scriptum esse *cœperunt*; ex hoc manifeste vitiato
hic verbo effici posse, censuit, *coierunt*, verbum
a Celso pro *conferbuerunt* , si alios ejus attenda-
mus locos, hic verisimiliter usurpatum . *Confer-
buerunt* autem non ideo rejicit , quod huc non
conveniat; neque enim ignorat, scripsisse Celsum
superiore pagina *ossa non conferbuerunt* , & *inter* 541, 14,
se ossa confervere: imo ob hoc ipsum rejicit; non & 31.
est enim, inquit, ab elegantia Celsi expectandum ,
ut unam eandemque loquendi formulam *tam exi-
guo intervallo, toties repetat*. Mallem, suam no-
bis lectionem probasset ex levi scripturæ dissimi-
litudine inter *cœperunt*, & *coierunt* , quam ex ac-
curatiori isto formulas variandi studio: quod sæ-
pe a Celso, ut magnum decebat, & perspicuita-
tis amantem Scriptorem, neglectum est : mirorque ,
Schulzium , cum exempla illa e decimo ipso ca-
pite mox proferret, *os coire*, & *cum cæteris coeant*,
non attendisse, quatuor , nec totos , versiculos 540, 9, & 14.
esse inter utrumque interjectos , cum sexdecim,
& quatuordecim intercedant in exiguo illo , ut
ipsi visum est , intervallo : ut sileam, cum Celsus
dixisset de ossibus quæ interdum non recte *inter
se confervent* , maxime proprium videri posse ,
ut eodem usus verbo , hæc illis opponeret :
*nonnunquam autem recte quidem ossa conferbue-
runt*.

K Utcun.

(*f*) *Comm. in hunc loc.* (*g*) *in ora ad hunc loc.* (*h*) *p. 64, 4.* (*i*) *Exercit. de Ossib. Confervent.* §. 1. & 2.
(*k*) *p. 64, 9.* (*l*) *Exerc. cit.* §. 3. (*m*) *l. de Fract. n. 6.*

Utcunque id est; optandum fuerat, ut qua felicitate & perspicuitate Schulzius ex *cœperunt* fecit *coierunt*, eadem ex *contactum*, quod in cunctis quibus tunc utebar, editionibus, sive ex *contractum*, quod in codicibus legi, III. ad te Epistola (*n*) adnotaveram, elicere potuisset vocem aliquam, Celso usitatam, & ad propositum facientem, quam in perdifficilem alioquin locum reciperemus. Ipse autem *confrutum* nobis excogitavit. Intelligis, me de iis verbis dicere quæ, conjectura adductus, quod tunc ostendi, Roberti Constantini, sic in Præfatione edidit Almeloveenius, *duritiem*, *mollitiem*, *lævorem*, *confra-*
7, 12. *ctum*: *processus deinde singulorum & recessus*, videlicet humanorum viscerum secundum naturam se habentium. Igitur ut Schulzio (*o*) demus, quæ fortasse non omnes continuo darent, sicuti a deferveo *defrutum*, ita a conferveo potuisse fieri *confrutum*: deinde ex iis quæ, ut erat doctissimus, e compluribus Græcis Scriptoribus operose congessit, illa effici quæ ipsi visa sunt, & huc redeunt tandem, ut Latini *confervere* dixerint non de ossibus modo, sed *de quavis parte solida, quæ appulsu fluidarum augetur, vel nutritur* propterea quod cum ea quoque *succus nutritius conferveat*; ut hæc, inquam, omnia demus; non tamen idcirco *omnino*, ut ipse, *persuasum* habebimus, hic a Celso *confrutum* fuisse scriptum: quæ vox neque apud ullum alium extat, quod sciamus, Latinum Scriptorem, nedum apud Celsum usquam, neque eo in loco intelligitur quomodo ad rem faceret. Loquitur enim Celsus; quod Schulzius (*p*) agnoscit; *non de præternaturali statu, sed maxime naturali*: in hoc autem quid sit istud *confrutum*, peculiariter, ut cætera illa, ab Anatomicis adnotandum, neque ipse declarat, nec ego assequor. Nam si est bona bene nutritorum viscerum habitudo; satis illa ex *colore*, *magnitudine*, aliisque ibi a Celso enumeratis cognoscitur; ut prætercam quod aliis visum est, eo in loco vocem desiderari quæ non minus ipsa *lævori*, quam *mollities duritiei*, & *recessus processibus*, opponatur: quanquam in nostris, quæ recte se habeant, interioribus non facile video quid asperi obvium sit, ubi eam partem quæ in thorace est, excipias arteriæ illius quæ propterea aspera nominatur.

Verum ut hic locus ob vitiatum fortasse in codicibus verbum (*q*), ansam præbuit doctis hominibus aliquid audendi, & inusitatas voces excogitandi; sic alii in quibus nihil, quod sciam, vitii fuerat, cur Lindenio dederint mutandi occasionem, dicere non possim qui ejus codices non inspexerim; illud possum, multo minus locos istos alios, nisi variantibus lectionibus indicatis, fuisse mutandos. Libro 8. cap. 4. ubi verba fiunt de asperitate quæ in percussa calvaria specillo occurrit, dubitante Chirurgo, a suturis, an a fracto osse illa sit, in meis omnibus editionibus, & membraneo ipso codice legebatur *os aperire tutissimum est*. Ibi Lindenius, quasi veritus ne hoc quod de nudando osse dicitur, acciperetur, ut
515, 17. Paawius (*r*) facere inceperat, de terebrando, sic mutavit, *os deopcrire*. Idem profecto mox voluerat Celsus, cum, aliquando post vehementiorem
515, 22. ictum, scripsit, *quamvis specillo nihil invenitur, tamen aperire commodius est*. *At si ne tum quidem rima manifesta est &c.* Hic vero nihil mutavit Lindenius. Quod si primo etiam loco fecisset; in Lexica receptum non esset verbum *deoperio*, ex hac quidem Celsi, si modo Celsi est, auctoritate. Sed illud, si non æque prisca, aliqua tamen tuetur auctoritas. Vox autem *carpus* ita producitur, ut quæ neminem præter Celsum auctorem habeat, qui lib. 3. cap. 6. scripserit, *ejus carpo*
129, 23. *manum admovere*. Non facile autem illam producturum fuisse, credo, qui & codicem, & editiones meas omnes habere, sciret, non *carpo*, ut Lindeniana, sed *corpori*, & Constantini esse explicationem, non lectionem, quod in ejus libri ora adjectum est *carpo*: *aut thoraci*. Sane Celsus non carpum, sed primam palmæ partem dixit lib.
8. c. 1. *In manu vero prima palmæ pars ex multis* 505, 20.
minutisque ossibus constat: qui locus illud quoque docet, non *manum* dumtaxat *explicatam aut dilatatam*, ut tradi video, *palmæ* vocabulo significari. Etsi vero pro latina voce *corpori* non latinam *carpo* substitui, plerique difficilius patientur; non tamen facillime sinent, in latinæ locum reponi alteram, quamvis latinam, & a Celso ipso alibi in usum vocatam, præsertim si illa quæ extrudatur, ejusmodi sit, ut, nisi caveamus, ejus interire paulatim memoria queat. Urinæ in mulieribus iter Celsus, quod dixerat lib. 4. cap. 1. vi-
rili esse *brevius & plenius*, id est minus angu- 185, 30.
stum, ut libro 7. cap. 26. simul esse *rectius*, addit, sic eadem usus diligentia, ne Chirurgi ad lotium manu emoliendum fistulam in illud demissuri, aliquando, ut nostra ætate etiam contigit, turpiter decipiantur, docet non solum ubi semper, sed insuper quem sæpe in modum se ostendat illius finis, *Mammulæ simile*, inquit, *inter imas oras super naturale positum* est. Et sic quidem codex, & editiones omnes habent quæ apud
me sunt. Almeloveeniana autem habet *carunculæ* 474, 21.
simile, eadem certe sententia, & voce non minus latina. Sed vox *mammula* rursus in periculum adducitur, ne, quemadmodum in Varronis libris (*s*) expuncta fuerat, ni Viri doctissimi ex codicibus antiquis restituissent, ita libris etiam Celsi eliminetur. Eodem quoque in eadem editione sententia redit lib. 8. cap. 10. ubi postquam traditum est, in suppuratione eo dimittendum esse ferrum
qua parte maxime tumebit locus, hæc adduntur: 530, 20.
Si nusquam tumor se ostendit; ubi maxime pus subsit, sic intelligemus &c. Qui tamen noverint, in meis omnibus editionibus, & codice quoque sic legi: *Si nusquam caput se ostendit*, iidem fortasse hoc malent, præsertim si sciant, ad Plinium (*t*) docentem, quæ furunculos discutiant, *priusquam capita faciant*, sive, ut alibi (*u*) loquitur, *si nondum caput fecerint*, adnotasse Dalechampium (*x*), videlicet *si nondum in acutum fastigium sublati fuerint*, *si nondum in acuminatum verticem extuberaverint*. Ex qua capitis apud Latinos significatione illa orta apud nostrates videtur consuetudo, ut tumores quibus id accidit, ipsi dicant *venire a capo*. Celsus eodem intellectu alibi (*y*) scripsit; suppurationes *in exteriorem partem feruntur*, *& acuuntur*.

Plinii facta mentio cujusdam me admonet; quem ipse laudavit (*z*), loci Cornelii nostri.
Is est lib 2. cap. 33. *herba muralis* (*parthenium* 109, 15.
vel perdicium appellant.) Quæ sic, ut Almeloveenius, Editores, qui apud me sunt, cæteri proposuere, uno excepto, Viro apprime docto, Joanne Ruellio. Hic enim Celsi libros, ab se emendatos, typographo dedit qui Parisiis A. 1529. vulgavit simul cum Scribonio, ut gratus in litteris fatetur, huic præpositis, ad ipsum Ruellium scriptis. Ruellius igitur ista herbæ muralis nomina quæ Almeloveenius inter uncos inclusit, non latinis, sed græcis & litteris, & terminatione excudenda curavit. Quod cum judicio adductum suo, tum libris calamo exaratis, quibus abundasse legi, in primis permotum, fecisse, puto, quando ego quoque in membraneo codice non aliter scripta ea nomina animadverti. Accedit ipsius Celsi duplex in eodem capite exemplum, qui latinis herbæ sanguinalis, & solani vocabulis cùm græcis litteris alia quæ apud Græcos in usu erant, adjecerit; non apparet, cur in herba murali idem facere non debuerit,

præ-

(*n*) p. 53, 12. & 33. *Edit. Patav.* (*o*) *Exerc. cit.* §. 10. & *seqq.* (*p*) §. 24.
(*q*) *de quo tamen vid. Epist. VIII. infra medium.* (*r*) *Comm. in hunc loc.* (*s*) de *Re Rust. l.* 2. *c.* 3.
(*t*) *Nat. Hist. l.* 22. *c. ult.* (*u*) *Ibid. l.* 26. *c.* 12. (*x*) *ad cap.* 12. *cit.* (*y*) *l.* 2. *c.* 8. *p.* 67, 7.
(*z*) *Hist. cit. l.* 21. *c.* 30.

præsertim cum alibi quoque eandem servaverit
consuetudinem, ut capite 25; ne alia quæram
511, 17. exempla; libri 5. in *herba solari*, servaturus quo-
383, 34. que, ut opinor, libro 6. cap. 10. in *radice ea*,
quam dulcem appellant, nisi ut erat unicuique lon-
ge notissima, minime opus fuisset græco etiam
nomine, præsertim quod ipsa significationis vi
nihil discreparet a latino, designare; quapropter
ex verbis illis apud Scribonium (*a*): *glycyrrhizæ*
succi (*est autem radix dulcis*) quatuor hæc ulti-
ma ideo neglexisse Marcellum, quod *glossa esset*,
Rhodius (*b*) non dubitat; *neque enim res adeo*
facilis, inquit, *interpretationem postulabat*. Si igi-
tur græce hic illa nomina adscripsit Celsus; vi-
derint, quo jure faciant qui *parthenium* & *perdi-*
cium inter latinas voces referunt ex Celsi quidem
auctoritate, cum interea *herbam muralem*, & *so-*
larem, & *radicem dulcem* ejusdem, ut possent,
exemplis non confirment. Id viderint pariter qui
hunc locum ita ediderunt, uti descripsimus: nam
præter græcas litteras, & terminationem, vox
Græci, quæ in proximis exemplis non omittitur,
desideratur. Sed altera ex parte objici potest
is quem indicavi, Plinianus de Celso locus.
Parthenium, alii leucanthen, alii tamnacum vocant.
Celsus apud nos, perdicium & muralium. Non
est, mi Vulpi, tempus ut hinc ad Rem Herba-
riam divertam, neque ut, Plinii verba emendare
conatus, actum fortasse agam. Sed quantum ex
Dalechampii editione, qua melior, cum hanc Epi-
stolam scriberem, non erat in manibus, & ex iis
quæ in ejusdem margine adscripta huc sunt,
ego quidem possum conjicere; Plinius potius est
ex Celso, quam Celsus ex Plinio, emendandus:
apud quem alibi quoque (*c*) cum alter ex hoc
Celsi capite profertur locus, *strichnon* latinis lit-
teris descriptum video, quam vocem Celsi Edi-
tores, nisi siqui forte græcis carebant typis, græ-
cis litteris scripsere. Quod si ad Plinium, quo-
tiescunque aliquid ex Celso; quod non sæpius ta-
men facit; nominatim producit, hujus adnotata
fuissent verba ex iis videlicet qui extant, libris;
interciderunt enim qui ad Rem Rusticam attine-
bant, ad quos videntur referenda quæ producta
sunt lib. 10. cap. 53., aut si ad Celsum indicata
semper essent loca quibus ejus sententia a Plinio
laudatur; fortasse alter ad alterius scripturam me-
liorem reddendam opis aliquid afferre potuisset.
Verum ad Almeloveenium ut redeam, vel po-
tius redire videar; neque enim reapse digressus
sum, cum hæc attigi quæ de vocibus aliter ab
Ruellio, aut apud Plinium scriptis, ad Celsum
poterat adnotare; debebat certe de mutato primo
verbo capitis 1. lib. 7. lectores admonere. Lege-
bant ibi ante Lindenium omnes quos inspeximus,
Luxata: quam vocem, ut accipi quidem solet,
res ipsa evidenter respuit; agitur enim de sugillatis,
& contusis: tum Celsus, an quod vetustatem olere
crederet? Catoni, ejusque antiquorum verborum
studioso Crispo Sallustio & *luxatum*, & *luxum* reli-
quit: & quanquam ii qui mox scripserunt, *luxa-*
re, & *luxatum* rursus in usum revocaverint; ipse
tamen fugit studio tanto, ut libro 8. non modo
initio capitis 2. sed & capite 11. & quatuordecim
quæ sequuntur, cum de luxatis ossibus semper
ageret, nunquam hoc verbo, sed aliis, & pluri-
bus potius, ne eo uteretur, usus sit. Nam *de lo-*
co, aut *sedibus suis moveri*, *excidere*, *elabi*, *pro-*
labi, *loco suo non esse*, *expelli*, *propelli*, *procide-*
re, *delabi*, *incidere*, *recedere*, *promoveri*, *labi*,
prorumpere, *prodire* ossa, dixit, & pleraque ho-
rum verborum repetere etiam sæpe maluit, idque
exiguo intervallo, quam semel, ossa luxari, scri-
bere: ut nisi aliæ essent quæ alias (*d*) proferen-
tur, hæc una animadversio satis ostenderet, non
esse a Celso inscriptiones istorum capitum *De Os-*

sibus luxatis: *De Maxilla luxata*; & cæteras ejus-
demmodi. Recte igitur videtur fecisse Lindenius,
quod primum illud sustulit verbum *Luxata*: for-
tasse etiam hoc recte, quod pro illo rescripsit
Vexata, non modo quia levissima mutatione, sed
& quia Constantino, imo quodam Constantini co-
dice non dissentiente, id fecit. Ille enim huc ad-
scripserat: *contusa scriptum inveni*: *itemque ve-*
xata, *quod plane non displicet*, *si pro contusis su-*
matur, *ut apud Gell.* Hic vero loco quodam sua-
rum *Noctium* (*e*), quem hic designari puto,
sic habet: *qui fertur*, & *raptatur*, *atque huc*, *at-*
que illuc distrahitur, *is vexari proprie dicitur*. Ve-
rum hinc sequitur, vexationem posse quidem
esse sugillationis causam; non ipsam tamen esse
sugillationem. Nec quidquam de suo, quo hic
uteremur, Macrobius (*f*) addidit, cum hæc, at-
que alia ex Gellio innominato descripsit. Celso
æqualis Auctor, Scribonius (*g*) rem magis illu-
strasset, si quos *ex ictu*, *casu*, --- *contusione* do-
lentes memorat, *nec minus arbore alta delapsos*,
vel scalis devolutos, *excussos a rheda vel curriculo*,
atque ita tractos, non illos *manifesta causa vexa-*
tos, sed simpliciter *vexatos* dixisset, neque aliis
ex occulta causa laborantibus opposuisset. Celsus
autem ipse, qui sugillationem lib. 5. cap. 18. sic 256, 27.
designaverat, *si facie contusa*, *livor subcruentus est*,
capite autem 23. *collisa corpora vel per ictus*, *vel* 274, 33.
ubi ex alto deciderunt, memoraverat, & cap. 26.,
nec semel, eadem significatione *collisum* scripse-
rat, aut *collisa*, & lib. 2. c. 10. *si ex superiore* 284, 20.
parte aliquis decidit, *si contusus est* &c. cur non 294, 28.
hic *Contusa*, aut *Collisa* dixit; sed *Vexata*? Ob 304, 28.
79, 30.
has igitur, atque alias quæ in aliquorum animis
insidere possent, dubitationes, ut si forte *luxata*
hic crederent Celso aliud, quam apud alios so-
leat, significare, tum etiam ne priusquam opti-
mi non unius codicis auctoritate res, quæ ratione
non posset, confirmaretur, alii essent qui *vexata*
pro contusis accipi jam posse, Celso auctore, non
dubitarent; ob hæc, inquam, omnia quid antea
scriptum esset, non videbatur reticendum.
Sic etiam admonendi erant lectores, apud omnes,
quantum nos quidem vidimus, lib. 4. cap. 2. pro
capillitio legi *capillo*, aut, sicut in codice a Con-
stantino inspecto, *capillis*; cum tamen noster co-
dex *capillo* habeat; in iis verbis, *sub quo nomi-* 186, 20.
ne, capitis, *nunc significo eam partem*, *quæ ca-*
pillitio tegitur; ne ad unum quod ex Apulejo (*h*)
proferri video, exemplum insuper Celsi addi pos-
se, pro certo existimaretur. Sic & inferius il- 188, 7.
los omnes habere, non *spongiam concavam*, *sub-*
inde aqua frigida expressam, sed *in aqua frigida*
expressam, idque melius aliquanto; nam verius
fortasse fuit *ex aqua*; sic enim cap 24. *spongia*
imposita, *quæ subinde ex oleo*, *vel aceto*, *vel aqua* 239, 11.
frigida exprimitur: libro autem 6. cap. 6. non 365, 8.
tanto finis minus expeditior est, sed *minus expe-*
ditus est: & sane comparativo aliquando *magis*
adjunctum legi; *minus* nec legisse memini, nec,
si rationem attendas, potui. Utrobique autem
codex cum editionibus consentit. Denique in
eo loco libri 7. cap. 19. *Neque tamen nimium ex*
ea tunica *rursum relinquendum est*, indicandum 461, 24.
erat, editum fuisse ab illis omnibus id quod in
codice, *sursum relinquendum est*. Nam etsi quæ
proxime præcedunt, *Sed non a summa inguinis*
plaga, *verum infra paululum ea abscindenda*, utrum-
libet legere permittunt, placetque ibi *rursum* di-
ci pro *e contrario*; decebat tamen, non ignorari,
Celsum fortasse ipsum quoque ita *sursum* posuisse,
ut motum non significaret locum versus.
Quin etiam ubi non tanti referebat, quid an-
tea legeretur commemorare, minime id erat præ-
termittendum, ut libro modo citato 7. cap. 13.
in his verbis, *Medio tumor una linea inciditur*,

(*a*) *Compos. Med.* 86. (*b*) *Not. ad cit. Compos.* (*c*) *l.* 27. *c.* 13.
(*d*) *Epist. VII. §. Sed ut plenius.* (*e*) *l.* 2. *c.* 6. (*f*) *Saturn. l.* 6. *c.* 7.
(*g*) *Compos. Med.* 101. (*h*) *Metam. l.* 2.

447, 28. ſcriptum fuiſſe in meis omnibus libris (quibus &
codicem addes) *Medio tumore*, Pinziano excepto,
cujus lectionem *tumor* qui in margine adnotarunt
Conſtantinus, & Ronſſeus, recte quidem fecerunt,
quippe cum Celſus alibi, ut puta libri hujus cap.
409, 27. 2. ſcripſerit, *majores ſinus --- duabus aut tribus*
lineis incidendi ſunt; ſed idem tamen cap. 9. etiam
ſcripſit, *ab interioribus ejus angulis lineas tranſ-*
440, 17. *verſas incidere*: Ut cap. 3. cum laudantur, puris
jam redditis ulceribus, *cibi potioneſque corpori fa-*
411, 30. *ciendo aptæ*, hanc utique lectionem dignam eſſe
quæ hic probetur, ubi de carne producenda agi-
tur; nec tamen extra librorum marginem, quos
duo iidem Viri procurarunt, uſquam extare, quod
ſciam; ſed pro ea fuiſſe *corpori reficiendo*: Ut in
Præfatione ad librum eundem hunc 7. ea verba;
406, 21. *ſed* Chirurgus *perinde faciet omnia, ac ſi nullus*
ex vagitibus alterius affectus oriretur; apud omnes,
ſi Cæſarium, & Pantinum excipias, ſic legi, *per-*
inde faciat: & ſane his nullo alio interpoſito ver-
bo, ea præponuntur, *non ut clamore* ægri *motus*,
vel magis, quam res deſiderat, properet, vel mi-
355, 5. *nus, quam neceſſe eſt, ſecet*: Ut lib. 6. cap. 6. ubi
nunc ſcriptum vides, *alvum duci, longioremque*
inediam induci, neceſſarium eſt, fuiſſe olim ſcri-
ptum in meis editionibus cunctis id quod in codi-
ce, vel aurium ipſarum judicio, melius, *inediam*
191, 2. *indici*: Ut lib. 4. cap. 4. pro illis *caput leniter do-*
let, quæ Pinzius quoque, & Junta, & Cæſarius
habent, reliquos, ut codex, habere *leviter*, quem-
528, 30. admodum & Celſus alibi apud Almeloveenium i-
181, 16. pſum loquitur lib. 8. cap. 9. *is locus leviter indo-*
leſcit: Denique ut lib. 3. c. 27. ubi editum nunc
eſt, *quicquid eſt puris, exeat*, in illis omnibus
exemplaribus pro *exeat* fuiſſe *excedat*, ſi unum Cæ-
ſarii demas, in quo erat *excidat*, errore fortaſſe
operarum, facili, nec hic quidem ſententiam mu-
tante, ut contra nonnullis aliis locis animadver-
ti, velut extremo capite 9. libri 8. Ubi enim le-
631, 7. gitur, *ſi quid ex vertebra excidit, aut aliquo mo-*
do fractum eſt, quaſi ibi ageretur etiam de Spinæ
luxatione, cum de fractura ſolum agatur, ibi co-
dex, & Pinzii, Juntæ, & Manutiorum ambæ edi-
tiones ſic habent, *ſi id quod ex vertebra excedit*,
aliquo modo fractum eſt; in cæteris eſt *excidit*,
in quarum aliquibus, ut Conſtantini, & Ronſſei,
deeſt *quod*, tametſi ex libri ora conſtet, in vete-
ri codice non defuiſſe. Itaque mutato *excedit* in
excidit, inepta primum ſententia, deinde haud in-
telligibilis facta eſt: quæ res Lindenium coegit,
ut pro *id quod* ederet *quid*, & particulam *aut*
adjiceret; ſic autem rurſus quidem intelligibilem
ſententiam reddidit, ſed ab Auctoris mente, niſi
ego fallor, plurimum diſcrepantem. Hoc enim
voluiſſe Celſum, arbitror, ſi aliquo modo fra-
ctus eſt vertebræ alicujus proceſſus, is videlicet
qui magis eſt injuriis expoſitus, nimirum poſte-
rior. Proceſſum autem ut deſignaret, hic dixit *id*
quod ex vertebra excedit, quemadmodum ultimo
hujus libri capite dixit *quod excedit*, ut ſignifica-
558, 10. ret nudi oſſis eminentem partem, primo autem
capite os calcis *quadam parte ſinuari, quadam ex-*
507, 17. *ceſſus*, id eſt proceſſus, *habere*: quæ hoc libentius
adnotavi, quia iſto modo, & ſignificatione in
Lexicis non inveni.

Jam vero in eodem primo capite libri 8. quæ-
dam juvat animadvertere. Et primum ubi nunc
legis, *Sed ea foramina, quæ a ſummis ad intimas*
500, 19. *nares ſimplicia ſunt*, magno antea probandoque
conſenſu legi conſueverat, *a ſummis ad imas*.
506, 5. Illa autem multo inferius, *Ima vero ſpina in co-*
xarum oſſe deſinit, optime fortaſſe, ex conjectura
Conſtantini, edita ſunt, cum ſcriptum ſit *deſidit*
in cunctis editionibus, ſi Manutiorum utramque
excipias, quæ, & membraneus codex habent *diſ-*
cedit. Conſtantinus tamen ſic adnotaverat *deſi-*
det vel *deſinit*, minus a codice recedens in *deſi-*
det: quanquam illa vox *diſcedit*, vel potius *deſi-*
dit; ſi quod ſupra dixerat Celſus, *parum deſiden-* 502, 10.
tes ſinus, attendamus; indicare videtur aliquid de
Sacri oſſis concavitate, in qua, hactenus extube-
rans, ſpina repente ſubſidit. Cujus omiſſionem
oſſis minus in Celſo notaſſet Paawius (*i*), ſi
hæc ſuſpicatus eſſet, aut etiam ſi in deſcriptione
oſſis coxarum Sacrum quoque comprehendi, ani-
madvertiſſet; ex dextero enim & ſiniſtro unum,
idque tranſverſum os Celſus non faceret, ſi, ut
pectinem, ita Sacrum etiam os excluderet.
Superius vero ubi deſcripti ſunt dentes, & recte
puto ab Almeloveenio hæc ferme omnia eſſe pro-
poſita; *utrinque fere maxillares quini ſunt, præ-*
terquam in iis, in quibus genuini, qui ſero gigni 501, 21.
ſolent, non increverunt, & recte ſimul quæ Paa-
wius maluerat, eſſe indicata: qui cum *quaterni*,
ut omnes, legeret; mirum non eſt, ſi *non* in
jam mutaret, haud mutandum amplius ex quo,
antiqui apud Conſtantinum codicis auctoritate,
ab Lindenio reſcriptum eſt *quini*. Legebant præ-
terea omnes *in quibus tres ultimi*, ubi penultimam
voculam primus, quod ſciam, expunxit Paawius,
egregie quidem, re ipſa videlicet, ac membraneo,
quod laudare ſolitus ſum, exemplari conſentienti-
bus; in eo enim ſic inveni, *quibus hi ultimi*:
quam poſtremam, quæ apud omnes eſt, vocem
neſcio cur mutaverit Lindenius. Ad dentes quo-
que ea pertinent, *cum toto oſſe quod ſuperiores*
dentes excipit. Sic enim Lindenius, Conſtantini 501, 5.
editionem, & quod in margine alii habent, ſecu-
tus, edidit; nemine admonente, cæteros tamen
habere *exigit*, quod in codice etiam video; &
Celſum ipſum non uno loco, ut non multo infra,
ab utroque latere proceſſus duos exigunt, & mox, 502, 3.
deorſum verſus proceſſus exigunt, & lib. 3. c. 28.
radices altius exigunt, vim hujus verbi, non ſatis 502, 12.
fortaſſe in Lexicis repræſentatam, expreſſiſſe: & 335, 1.
quamvis ad hunc ultimum Celſi locum adnotet in
Scholiis Almeloveenius, tribus exceptis Editori-
bus, alios maluiſſe ex codicibus *adigunt*, ſe vero
ex Columellæ conſuetudine *agunt*, vel *exſerunt*;
tamen ſic habeto, præter illos tres, apud me ſe-
ptem alios eſſe Editores, qui *exigunt* retinuere,
vix duobus in margine commemorantibus *adigunt*,
Columellam (*k*) autem vites ſcripſiſſe & *mate-*
riam, & *uvas duplices*, & *complures exigere*. Sed
quædam videtur nonnullorum eſſe quaſi conjura-
tio de verbo iſto *exigo* e Celſi libris exigendo.
Nam ecce tibi etiam Paawius, qui in eo quem
primum de tribus produximus, loco pro *exigunt*,
lego, inquit, *exſerunt*, nullo, quem laudet, co-
dice, nulla, quod ſciam, editione aſſentiente.
Sed nimirum cum alter altero in loco retineat
exigunt; non ſatis apparet, cur in utroque non
debeant retinere. Jam vero in iis quæ conti-
nuo ſequuntur, quidquid a Paawio, aut ab Lin-
denio mutatum eſt, videamus. Ea ſunt: *Verte-*
bræ, mediæ perforatæ, qua ſpinæ medulla cerebro 502, 4.
commiſſa deſcendit: latera quoque inter duos pro-
ceſſus tenuibus cavis pervia, per quæ a membrana
cerebri ſimiles membranulæ deducuntur. Codex ve-
ro, omneſque editiones meæ pro *latera quoque in-*
ter, habent *circa quoque per*; pro *pervia* autem,
quod ſic mutavit Paawius, habent *perviæ*. Sed;
ut alia omittam; qui de particula *per* in alias,
ut *inter*, aut, ſicuti Conſtantinus, & Ronſſeus
in libri ora, *ſubter* mutanda cogitarunt, non vi-
dentur animadvertiſſe, quemadmodum, in cervice
præſertim, per cavos a ſuperiore facie proceſſus me-
ninges, & nervi exeant, ut neque, ſi hic ea par-
ticula mutanda ſit, capite quoque 14. mutari opor-
tere, ubi ſummo omnium, atque adeo ipſorum
etiam conſenſu ſcriptum eſt, vertebras non poſſe
excidere, *niſi & medulla, quæ per medium, &*
duabus membranulis, quæ per duos a lateribus pro- 548, 8.
ceſſus feruntur, & nervis qui continent, ruptis. In-
terea

(*i*) *Comment. ad locum prox. ſuper.* (*k*) *de Re Ruſt. l. 5. c. 6. & l. 3. c. 2. & 6.*

terea juvat animadvertere; cum Celſus vincula, & tendines, ut ſolet, nervorum nomine hic deſignet, pro veris autem nervis nihil niſi membranas memoret, a cerebri videlicet membrana deductas; utroque loco cum iis facere videri qui his temporibus vim eorum quos nervos proprie appellamus, in horum meningibus, non in ſubſtantia ipſa nervea, agnoſcunt, præſertim cum de oculo quoque verba faciens lib. 7. cap. 7. tunicas quidem ſcleroticam, & choroidem ajat
432, 16. *extenuatas & in unum coactas per foramen, quod inter oſſa eſt, ad membranam cerebri pervenire, eique inhæreſcere*; ſubſtantiam autem, quam conveſtiunt, nervi Optici, prorſus negligat. Sed ne eſſe nimius videar in exemplis, ad eam Facultatem quam profiteor, attinentibus; rurſus ad alia quæ alio pertineant, redeamus.

Utinam quod lib. 7. cap. 30. fecit Almeloveenius, id ſemper facere potuiſſet. Ibi enim cum ſermo ſit de podicis venis ſanguinem fundentibus,
494, 19. etſi edidit *ut omnia vaſa quaſi capitula conſpicua ſint*; tamen cum monuerit, eſſe qui aliter legant, excitavit ad editiones alias, ipſoſque codices inſpiciendos, Quarum illæ, exceptis Manutianis, in quibus eſt *omnes venæ*, cum apud me habeant, non ſine manifeſto errore, *omnia vela*, codex autem *omnia venæ*; proclive eſt attendenti, de iiſdem venis ſcripſiſſe Celſum cap. 18. ſu-
401, 22. perioris libri *ora venarum tanquam capitulis quibuſdam turgentia*; proclive eſt, inquam, in Conſtantini inclinare ſententiam, qui pro *vela* adſcripſerat *venarum*, ut legatur *omnia venarum quaſi capitula*. Sed eodem libro 7. cap. 26. ubi poſt ſigna calculi veſicæ ſpinoſi in cervicem de-
479, 24. lapſi, cum Lindenio edidit Almeloveenius, *neque adhibenda manus, niſi id conſiſtit*, nec de varietate lectionis admonuit; quotus quiſque erit qui ſuſpicetur, in cunctis iiſdem editionibus, Manutianis quoque, & præterea in membraneo codice, &, quod probe memini, etiam in altero illo Veneto legi *niſi id conſtitit*: quam lectionem illud confirmat quod ſupra inculcatum fue-
477, 5. rat, *ne curandum quidem, niſi cum hoc*, nempe calculum deſcendiſſe in cervicem, *indiciis ſuis cognitum eſt*. Quamvis autem infra ubi poſt ſectionem præcipitur, ut ſiquis exiguus ſuperſit calculus, potius relinquatur, hæc ſubjiciuntur,
480, 31. quia *longa inquiſitione veſica læditur, excitatque inflammationes mortiferas*; *adeo ut quidam non ſecti, cum diu fruſtraque per digitos veſica eſſet agitata, deceſſerint*: quamvis, inquam, noſter codex habeat *quidam non ſecuti*; non reticendum tamen fuerat, editiones, quotquot apud me ſunt, ad unam omnes negantem particulam haud habere; ut ſiqui mallent, id quod a primo poſtulare videtur locus, has ſequi, poſſent. Multo autem minus id fuerat ſupra negligendum, cum hæc
477, 16. propoſita ſunt, Manus *ſiniſtra* calculum *compellit deorſum digitis, donec ad cervicem pervenitur. In quam, ſi oblongus eſt, ſic compellendus eſt, ut ne pronus exeat: ſi planus, ſic, ut tranſverſus ſit: ſi quadratus, ut duobus angulis ſedeat: ſi altera parte plenior, ſic, ut prius ea, qua tenujor ſit, evadat*. Namque ut hæc ſint ad eorum normam quæ in libri ora adſcripſerat Conſtantinus; tamen Conſtantinus ipſe edidit, uti plerique, *ſiniſtræ digiti deorſum eum compellunt*, uti omnes autem, *ut pronus exeat*: quæ duo ſic etiam in codice leguntur. Nec ratio quam attulit pro nova ſcriptura *ut ne pronus*, ſic placere omnibus videtur poſſe; ut Lindenio placuit. *Jacens ovum oblongum pronum eſt*, inquit Conſtantinus: *ſtans erectum*. *Pronus* calculus *minime, aut vix extrahi poſſet*. Imo ovi exemplum adverſatur; neque enim per id foramen per quod jacens traduci poteſt, traduci poterit erectum: itaque Celſus ovi ſimilem calculum, id eſt altera parte pleniorem, altera tenujorem, non erectum, ſed pronum educi, voluit, cum dari operam juſſit, ut prius ea parte qua tenujor ſit, evadat. In cæteris autem quæ his interjecta deſcripſimus, num recte omnia interpretetur Conſtantinus, alii viderint; res enim ſane digna eſt de qua quæratur. Nos vero, cum in iis nihil prorſus a communi ſcriptura alienum animadvertamus; ad alios Celſi locos in quibus ea mutata eſt, tranſimus.

Libri igitur octavi capite 10. ubi in oſſis artuum fractura cui carnis quoque vulnus acceſſerit, fragmentum eſſe, docet, manu in ſuam ſedem recondendum, *ac, ſi id manus facere non* 539, 34.
poteſt, vulſellam, quali fabri utuntur, injiciendam eſſe acutæ oſſis prominentis cuſpidi, ab ea parte, qua ſima eſt; ut ea parte, qua gibba eſt, eminens os in ſuam ſedem compellat; admonendum omnino fuerat, pro *acutæ oſſis prominentis cuſpidi*, quæ neſcio ex quo exemplari accepta ſint, longe aliud alios legere conſueviſſe. Codex enim, & Pinziana, & Juntina editio ibi habent *recte ſe habendi capiti*, id eſt *habenti*, ut plerique poſtea ediderunt; nam aliqui *habenti capite*, unus Cæſarius *habente capite* propoſuerunt. Recte autem ſe habens caput, videtur hic extremum oſſis, cujus oſſis fragmentum prominet, firmum, & idoneum ad ſuſtinendum vulſellæ illius quaſi vectem, ſignificare: quale non fore, ſi in acutam deſinat cuſpidem, tum ratio docet, tum Hippocrates (*l*) in re non ita diſſimili, his verbis confirmat: *Si vero ſuperna oſſis pars immutata fuerit, ac confracta, ut vecti adhibendo locus non ſit commodus; ſed acutum quid prominet; tunc oſſe ſcalpendo deraſo, ſecuram vecti ſedem facere oportet*. Acutam autem cuſpidem in fragmento quod reponi debet, intelligi hic non poſſe, ea quæ modo ſcripſerat Celſus, oſtendunt, ſi fragmentum *acutum* eſt, *ante acumen ejus, ſi longius eſt, præcidendum; ſi brevius, limandum, & utrumque ſcalpro lævandum*. Libri quoque ejuſdem caput 12. quod eſt de maxilla luxata, cum ad comprobandum, quanti referat, poſt ejus repoſitionem liquidiore cibo uti, ſic deſinat,
adeo ut ſermo quoque frequens, motu oris temporum nervos lædat; non tamen ad eundem modum 546, 18.
verba hæc in libris cæteris leguntur. Omnes enim, & codex pariter ſic habent, *adeo ut ſermo quoque frequenti motu oris per nervos lædat*. Quod qui ſciat, is fortaſſe ſuſpicetur, minus hæc eo pertinere quo indicavit Conſtantinus, cum ad marginem reſcripſit *motu, oris nervos perlædat*, non ſatis, ut videtur, animadvertens, num hoc verbum apud idoneos Scriptores legatur, aut qui ſint oris nervi, aut denique num eorum læſionem hic præcipue ſpectare conveniat; minus, inquam, hæc verba eo pertinere ſuſpicetur, quam ne articuli maxillæ, in ſuam ſedem nuper repoſitæ, cum quiete egeant, ſermone lædantur, quippe maxilla, inter loquendum, pro vario oris motu per ſuorum identidem muſculorum tendines coagitata. Sic fuiſſet ſuſpicionibus aliis locus lib. 6. cap. 6. ſi, cum illa de luſcioſis propoſita ſunt,
inungi oportet ſanguine jocinoris (maxime hircini; 369, 4.
ſin minus caprini) ubi id aſſum coquitur, excepto; indicatum ſimul eſſet, Manutios tamen pro *ſanguine* ſcripſiſſe *humore*, plures autem, in quibus Cæſarius, Conſtantinus, Ronſſeus, in libri ora ediditſe alios *ſanie*, alios *humore*, alios utrumque. Extitiſſet enim profecto aliquis, cui alterutra harum vocum magis, quam *ſanguine*, placuiſſet, ſicque Pantinum, a quo Celſus propterea arguitur, eluſiſſet. Pantinus enim in ſua ad hunc locum Adnotatione, cum Dioſcoridem (*m*) produxiſſet, a quo adverſus ejuſmodi vitium *caprini jecoris aſſi* ἰχὼρ *commendatur*, & Plinium (*n*), *qui pro Dioſcoridis ichore ſaniem vertit* (quaſi Dioſcoridem ante Plinium ſcripſiſſe, conſtaret) *Celſus* vero, inquit, *minus bene, ſanguinem interpretatur*. Et mihi quidem Trallianum (*o*) quo-

(*l*) *l. de Fract. n.* 35. (*m*) *l.* 2. *c.* 39. (*n*) *l.* 28. *c.* 11.
(*o*) *De ſingul. corp. part. vitiis &c. l.* 1. *c.* 23.

quoque, ut Ronsseus hic in Enarratione admonet, animadverteti in eodem casu laudantem, si ex hircino jocinore, *dum assatur, ichora colligamus, & inde lumina perungamus*, venisset in mentem, ut ex *humore*, quod verbum in codice quoque inveni, *ichore* in Celso rescriberem, si vox *ichor* ut in Lexicis ex ejus lib. 5. cap. 26. sect. 20. producta est; sic ibi latinis, non græcis, litteris scripta haberetur.

Loci duo sunt libro 4. alter c. 9. alter 11. Ille ad hunc modum ab Almeloveenio proponitur :
215, 25. *oleæ ex muria duræ; lactucæ intinctæ in aceto*. Omnia ex Lindenio sunt præter illud *duræ*. Ediderat enim *dura*, ut omnes, qui ex Rei Rusticæ Scriptoribus probe scirent, quid esset muria dura. Itaque operarum inscitia id factum crederem; nisi certior fierem, in prima quoque Almeloveenii editione scriptum esse ad eundem modum. Sed & omnes, ut codex pariter, post *dura* habent *tinctæ in aceto lactucæ*: ut quamvis alibi scriptum
103, 31. esset *oleæ albæ ex dura muria, eædem aceto intinctæ*; tamen nihil mutandum, non monito lectore, fuisse videatur, præsertim cum Lindenius ipse
516, 31. lib. 8. cap. 4. in Celso retineat, *spongia subinde*
218, 27. *in aceto tincta*. Locus alter est: *Admovendumque naribus pulegium ex aceto, vel polenta vino aspersa, vel mentha, vel quod secundum naturam est*. Qui minime ignoret, in plerisque editionibus legi *vel mentha, si nondum matura est*, adscribente Constantino *nempe materia*, fortasse hoc malit. Qui vero animadvertat, non fuisse opus hoc addere, cum illa imperata sint, *si adhuc sub. cruda sunt, quæ vomuntur*, simulque sciat, in codice, & in pervetusta Pinzii editione, & Juntæ, & Manutiorum utraque scriptum esse, *vel menta secundum naturam est*, is, fieri potest, ut dictum accipiat de mentha, ut per se est, non ut pulegium ex aceto, neque ut polenta vino aspersa. Ibi etiam ubi gestationum lenissima genera, & instrumenta proposuerat Celsus lib. 2. cap. 15. dixeratque, *Si nihil horum est, suspen-*
91, 25. *di lectus debet, & moveri*; quod auxilium erat
153, 8. libro proximo cap. 18. in phreneticis, capite au-
179, 2. tem 27. in iis qui resolutam haberent partem corporis, laudaturus; cum illa continuo adjiciuntur: *Si ne id quidem est, at certe uni pedi lecti fulcimentum subjiciendum est, atque ita lectus huc & illuc manu impellendus*; ibi igitur si adnotatum esset, ab aliis scribi *uni pedi lecti funiculus subjiciendus est*, tanto consensu, ut neque in codice, neque in editionibus meis omnibus aliter legatur; aliquis fortasse scripturam hanc probare maluisset, tanquam magis post illa quæ præcedere diximus, congruentem, ut cum suspensus omnibus pedibus haberi lectus non posset, at uno haberetur. Cæterum fulcimentum quoque, uni pedi subjectum, cum pariter præter illum quem secundum lineam diagonalem habet oppositum, reliquos pedes suspensos servet; eundem præstare usum potest, præsertim si ejusmodi sit quale cunis supponitur ut manu huc & illuc agitentur. Quod ob lectorum *fulcra* illa *mobilia* dico quæ ad eundem usum ab Antyllo, & Aetio memorata, ad hunc ipsum modum interpretatur Mercurialis meus (p): qui cætera gestationum similium genera apud priscos Medicos usitata, omniumque utilitates explicans, hoc quo *uni pedi lecti funiculus subjiciebatur*, ait Vir eruditissimus, *primum (quod ipse sciat) inter Medicos Celsum monstravisse*. Libro etiam 4. cap. 4. cum in gravedinis, aut distillationis initio hæc præcipiun-
191, 24. tur, *Ambulatione tantum non acri, sed recta utendum est*, haud ab re fuisset monere, hactenus omnes scripsisse *tantum acri, sed tecta*, nisi quod Ruellius, & Stephanus *recta* ediderunt. Insuper Rubeus (q), cur acris, & tecta esse debeat, ostendit, & Celsi commemoravit loca, quibus aeris inæqualitate maxime ea ipsa concitari in-
commoda, docuit lib. 1. c. 2. & 5. Attamen eo- 22, 16.
dem cap. 2. *melior*, universe dicitur, *esse* ambu- 36, 19.
latio *sub divo, quam in porticu*, & *recta, quam* 23, 9.
flexuosa, & cap. 4. quibus caput infirmum est, 34, 29.
iis commendatur *multum ambulare*; *sed, si licet, neque sub tecto, neque in sole*. Nescio, an quidquam, saltem ejuscemodi, dici possit pro eo lo-
co libri 1. cap. 3. *Si assidua oscitatio urget*; cum 26, 27.
ibi nemo; quod sciam; id legerit, sed omnes *fatigatio*, quam vocem ut ea quæ præcedunt, ac sequuntur, requirunt, sic Thriverius (r), & Pantinus (s) non nisi ea posita sententiam Celsi explicarunt. Nam quod lib. 2. cap. 7. nunc editum est secus atque in iis quos vidi, omni-
bus, *Suppuratio vero pluribus modis excitatur*, 64, 20.
pro *pluribus morbis*, quæ lectio satis cum proximo utrinque Auctoris sermone congruit; tamen Constantinus in margine adscripsit, *legi* etiam *modis*. Et quamvis in iis verbis lib. 6. cap.
18. *Sive autem hoc modo* cutis (de præputio ser- 393, 31.
mo est) *victa erit, sive nunquam repugnaverit*, legendum potius *unquam* cum Pinzio, Junta, Cæsario, Ruellio videatur propterea quod supra positum est, *reduci eam cutem, aut rursus induci*
non posse; tamen de hoc amplius videndum est, 393, 11.
cum reliqui, & codex habeant *nunquam*.

At tanto magis discrepant in loco altero ejus-
dem capitis: *Quod si ex ictu testiculus ali quidem* 399, 12.
desiit, fere quoque pus increscit; ut minus oporteat mirari, editum esse ad hunc modum quo repugnantia dici videntur. In codice enim scriptum est, *si ex ictu alii desit*, in editionibus, *si ex ictu testiculis aliquid desit*; sed in horum aliis mox vocula desideratur *pus*, quæ in aliis, & in codice est. Denique Constantinus, & qui hunc in libri oris plerunque sequitur, nusquam nominat, Ronsseus novam lectionem, nec omnino contemnendam, adnotarunt, *si ex ictu testiculis aliquid hæsit, fere quoque pus increscit*. Ad eosdem testiculos, tres attinent loci cap. 18. lib. 7.
hic minime prætermittendi. Primus est: *testicu-* 455, 25.
li simile quiddam glandulis habent; nam sanguinem non emittunt, & omni sensu carent: dolent autem in ictibus & inflammationibus tunicarum, quibus hi continentur. Codex quidem, meique omnes libri pro *glandulis* habent *medullis*, cui lectioni plerique credent ista ipsa favere quæ vidisti continuo sequi. At duo quos novissime laudavi, in margine adscripserunt *glandulis*, Galeno astipulantes: cujus etiam gratia Rubeus (t) hanc vocem mavult. Verum mox gravior est dubitatio: nam *si omni sensu carent* testiculi; quomodo in tunicarum ictibus *dolent*? Certe hæc dubitatio in eam non cadebat, quam omnes antea sequebantur, scripturam, *dolent autem ---- tunicæ, quibus hi continentur*. Paulo inferius hæc alia oc-
currunt: membranulæ *inter duas* testium *tunicas* 456, 5.
superioribus partibus tenues patulæque sunt. Hic vero legebant cuncti *leves parvulæque sunt*. Quæ res, cur id ita mutatum sit? Locus hoc ostendet tertius, qui, non ita multis interjectis versiculis, ad hunc modum proponitur: rupto in inguinibus peritonæo, *pondere eo devolvitur aut*
omentum, aut etiam intestinum: atque ibi reperta 456, 23.
via, paulatim ab inguinibus in inferiores quoque partes nisum, subinde nervosas tunicas, & ob id, quod dixi, patentes diducit. Verum hic quoque, ut Manutii ediderint *nisum*, & Constantinus in margine *ob id* deleverit; ipse tamen, & cæteri sic exhibuerunt, *demissum, subinde nervosas tunicas, & ob id ejus rei patientes diducit*. At in extremo proximo capite 19. etsi in verbis illis, *Inflammatione incisi scroti finita, propter nervos*
propiore cataplasmate, dein cerato utendum est; 454, 22.
etsi, inquam, antea legebatur *priore cataplasmate*, & sane unum, atque alterum paulo superius propositum fuerat; tamen, ne aliud dicam, is saltem, quem tibi sæpius nomino, Constantinus monue-

(p) *Art. Gymn. l. 3. c. 12. & l. 6. c. 11.* (q) *Annot. ad hunc loc.* (r) (s) *Comment. in hunc loc.*
(t) *Annot. in hunc loc.*

monuerat, *propiore* plane *legendum, ut & vetus*
Codex ostendit. Sic idem ad eum locum cap. 29.
492, 17. *At si pes alter intus emortui fœtus, juxta re-*
pertus est, alter retro cum corpore est, quicquid
prolapsum est, paulatim abscindendum est, adno-
tavit, revera in vetere exemplari esse *prolapsum*;
cum in omnibus quidem meis sit *protractum*.
Pariter ad ejusdem libri 7. caput 3. Constanti-
nus adscripserat, codicem habere *callosæ* in his
411, 5. verbis, *si, antequam sinus carne impleatur, oræ*
collosæ fiunt, ubi apud me omnes habent *carno-*
sæ, idque optime, ut puto, cum ea continuo se-
quantur, *illa quoque ipsa carne hebete, nec firma*.
Hinc vero intelligis, quanti retulisset in his et-
iam locis quorum alia alicubi occurrebat scriptu-
ra, quid a cæteris scribi consuesset, non omisis-
se. Quanto igitur minus omitti hoc debuit, ubi
nusquam quod sciamus, ea quæ proponitur, oc-
409, 12. currebat? velut proximo superiore capite, *At si*
431, 1. *nervi juxta sunt, ignis alienus est; ne distendan-*
tur & membrum debilitent: aut capite 7. *deinde*
melle inungendum a quarto die, vapore aquæ cali-
dæ fovendum, inungendumque medicamentis ad ci-
catricem perducentibus. Hic enim etsi codex ha-
beat *ut quarto*, alii autem *& quarto*, alii, &
melius, ut videtur, *at quarto*; nemo tamen ha-
bet *a quarto*. Ibi vero ut alii non re, sed verbis
discrepent in eo quod est etiam in codice, *ignis*
alienus est; omnes certe in hoc conveniunt, ut
scribant, *ne vel distendantur hi, vel membrum de-*
bilitent; præclare autem nosti, posse horum al-
terutrum ita fieri, ut alterum non sequatur.
Et, ne diutius in libro hoc uno 7. hæreamus;
vide, quæso, libri 2. caput 12. ubi catharticis,
quia stomachum fere lædunt, in febricitante im-
85, 6. probatis, hæc subjiciuntur. *Plerunque vero alvus*
lotionibus ducenda est. quod ab Asclepiade quoque
sic vituperatum, ut tamen servatum sit &c. Ascle-
piadem cathartica quidem vituperasse; quod &
29, 7. quo in volumine ab eo factum, Celsus quoque
supra dixerat; indicatus ab Almeloveenio Plinii
locus (u) ostendit, *Arguit & medicamentorum*
potus stomacho inimicos; sed clysteres etiam vi-
tuperasse, non ostendit. Et quanquam aliqui in
Celso hic legunt, *vituperatum*; fere omnes tamen
legunt *temperatum*, quod codex quoque habet,
85, 9. & quæ mox adduntur, confirmant, *Est autem ea*
moderatio; quam is secutus videtur, aptissima, ut
neque sæpe &c. Confirmat pariter Celsi alter lo-
cus, quem huc attinere, adscriptis ad ejus oram
118, 10. numeris Almeloveenius significavit; *Asclepiades*
medicamenta sustulit; alvum non toties, sed fere
tamen in omni morbo subduxit. Alvum autem du-
cere, aut subducere a Celso hic dici pro eo quod
est per clysterem exonerare, cum illud indicat
84, 14, quod id opposuit, & opponit propinatorum me-
27. dicamentorum actioni, non secus atque ubi scri-
240, 12. psit, *vel alvi ductione uti, vel lacte purgari*; tum
præsertim Lindenius, & Almeloveenius non du-
bitant, qui a prima memorati capitis parte quæ
de Dejectione per medicamenta est, totam hanc
alteram separantes, huic inscriptionem præpo-
suerunt *De Alvi ductione*. Quæ altera pars etsi
quædam habet quæ ad clysteres dumtaxat non
videantur attinere, si hodiernam spectes frequen-
tiorem consuetudinem, aut eos etiam, quibus in-
86, 9. terdum vel tunc utebantur, *ex pura aqua*; cur
enim tot servanda quæ Celsus jubet? tamen tota
ad clysteres pertinere ab Rubeo (x) existima-
tur, nec minus ab Lindenio, & Almeloveenio,
ut qui hujus partis id quod descripsi, initium fe-
cerunt, *Plerunque vero alvus lotionibus ducenda*
est: quid enim aliud esse hic ipsis lotiones pos-
sunt, nisi clysteres, quos plures Italorum hodie-
que, & Galli haud absimili solent nomine signi-
ficare? Nollem vero, a græca vocabuli clysteris
origine, nedum ab hac sequiorum temporum in
eo designando consuetudine illos fortasse adductos
fuisse, ut huc eam vocem inferrent *lotionibus*,
pro qua plures quidem scribebant *potionibus*, ea
quæ paulo ante animadvertimus, non attenden-
tes; sed Pinzius, Junta, Ruellius, & in utra-
que editione Manutii idem quod in codice est,
potius, unde *potionibus* videtur factum, ut hinc
tandem ab Lindenio *lotionibus*. Quam ego vo-
cem, minime, quemadmodum ostendi, apud Lin-
denium necessariam, cum hic antea apud nemi-
nem viderim, neque eo quidem significatu, nisi
in aliquo forte Lexico, idque ex hac Lindenii,
& Almeloveenii lectione, offendisse meminerim;
idcirco potissimum hunc locum diligentius consi-
deravi. Sed quod ad alterum attinet, quem
Asclepiadis facta mentio ad memoriam redegit ex
libro eodem 2. sub finem capitis 6. *quod Ascle-* 57, 12.
piades sciens, funeri obvius inclamavit, eum vi-
vere, qui efferebatur; satis est certiorem te face-
re, neque in ullo meorum librorum extare *sciens*,
& in cunctis pro *inclamavit*, esse *intellexit*; ut
propemodum credam, huc aliquid translatum ex
illis Apuleii (y) verbis, *confestim exclamavit,*
vivere hominem, in ejusdem videlicet casus nar-
ratione, quem nescio cur duo eruditissimi Viri
pro fabula habere videantur, cum ad illam Apu-
leii narrationem, hoc Celsi, & geminum Plinii
(z), Asclepiadi alioquin parum æqui, testimo-
nium accedat: & ut fraus subesse potuerit, sic
nihil repugnet quominus vel sine ullo dolo id po-
tuerit accidere, præsertim cum Plinius ajat, illi
funeri Asclepiadem occurrisse ignoto, si qua col-
lusionis suspicio fuisset, non omissurus.
Sed ad Celsum ut redeam; capite etiam 10.
libri ejusdem constantem hanc inter omnes scri-
pturam invenio: *Quod si vehemens febris urget,*
in ipso impetu ejus sanguinem mittere, hominem
jugulare est. Expectanda ergo remissio est. Si non
decrescit, sed crescere desiit, tunc quoque, quam-
vis pejor, sola tamen occasio non omittenda est.
Præclarus hic ordo, & præclara sententia; ut
mirer, sic mutatam nunc esse, ut legamus, *Ex-* 80, 14.
pectanda ergo intermissio est: si non decedit, cum
crescere desiit: si neque remissio speratur, tunc quo-
que &c.; quasi remissio non satis opponeretur
impetui, & quasi in febre quæ non decedat, non
ante videndum esset, an decrescat, quam an sal-
tem crescere desinat. Non displiceret lectio quæ
proximo libro 3. proponitur cap. 11. *ei febris*
remissioni credendum est, quæ etiam immoratur, & 140, 29.
jactationem fervoremque corporis, quem ζέσιν Græ-
ci vocant, minuit; si modo editiones veteres, co-
dicesve eandem haberent. Sed quotquot illarum
apud me sunt, & codex quoque hîc mire inter
se conveniunt, in omnibusque sic legitur, *fœto-*
remque quendam oris, quem ὄζην Græci vocant,
minuit: quam græcam vocem ex hoc quidem ipso
Celsi loco in Thesaurum suum (a) retulit Hen-
ricus Stephanus, in suumque Lexicon (b) Joan-
nes Scapula; eandemque Rhodius, ut ex iis quæ
ad Scribonium adnotavit (c), manifestum est,
procul omni dubitatione in Celso erat editurus.
Nec vero minus illa omnia exemplaria conve-
niunt in verbo *aqua* omittendo, quod lib. 5. cap 318, 27.
28. nunc legimus in eo loco, *adjiciendusque ei*
pulvis ex contrita testa, ex aqua, qua faber fer-
rarius tingere candens ferrum solitus est, aut in 522, 26.
habendo *tum is locus* pro *tumens locus* libro 8.
cap. 5. aut denique capite 9. in voce la *sed præ-*
termittenda, ubi nunc legimus, *sed abunde est ea-* 528, 31.
dem, quæ supra scripta sunt, facere; nisi quod
codex ab editionibus in eo discrepat, quod omis-
so *tum*, habet *is locus*, & quod istud *sed* non
omittit. Contra autem in eodem codice ne unum
quidem est verbum ex his quæ finem faciunt ca-
pitis 7. lib. 3. *Si quis autem in hujusmodi febre,* 135, 31.
ardente, leniter tussit, is neque vehementi siti
conflictari, neque bibere aquam frigidam debet,
sed eo modo curandus est, quo in cæteris febribus
præ-

(u) *Nat. Hist. l. 26. c. 3.* (x) *Annot. in hoc caput.* (y) *Florid. l. 4.*
(z) *Nat. Hist. l. 7. c. 37. & l. 26. c. 3.* (a) (b) *in ΟΖΩ.* (c) *Not. ad Compos. 40.*

præcipitur. Quod ideo a me adnotandum censui, quia Ronsseus cum ad hunc locum enarrandum pervenisset, suspicatus est, *periodon hanc a sciolo quodam assutam potius, quam a Celso ita pronunciatam*; *præsertim quando Tinzianum exemplar eam omittat*. Et certe in eo non est, neque in Florentino, si probe memini, neque in Juntino. Suspicio autem Ronssei ex illo ipso Aphorismo (*d*) nata est, quem Almeloveenius quasi cum descriptis verbis congruentem, in pagellæ ima ora indicavit, *Quibus plurimum siccæ tusses leviter irritantes in febribus ardentibus fiunt, non multum siti infestantur*. Si igitur hoc verum est, ut Galenus quoque (*e*) explicando confirmat; *frustra Celsus moneret*, inquit Ronsseus, *hosce non gravandos vehementi siti, nec propinandam frigidam, quod per se ipsi ---- siticulosi ---- non sint, & fauces affectæ frigidam non admittant*. Utcunque id est; hæc reticere non debebat Almeloveenius, ut neque eos qui illa Celso verba adscribunt, non ita ut ipse edidit, proferre, sed *leviter tussit* pro *leniter*, &, si Cæsarium excipias, pro *consliclari* scribere *conflictatur*, qua ratione ab Hippocratis aphorismo ista non discreparet sententia.

Non me præterit, ex his atque aliis quos producere possem, locis non paucos esse ejusmodi, ut quemadmodum propositi sunt ab Almeloveenio, ita pluribus sint placituri. Verum neque ego ideo produxi quod omnes; ut quidam certe; displiceant mihi; sed tantummodo ut cognita lectionum varietate intelligeres, quanto melius ille facturus fuisset, si eam plerunque lectoribus indicasset, quorum alii, ut varii sunt hominum sensus, aliter fortasse legere maluissent. Præter eos tamen locos, sunt alii in quibus non video, quomodo Almeloveenii scriptura ab ullo facile probari possit. Quos, ne hæc nimium longa Epistola fiat, in alteram differemus. Vale.

Patavii MDCCXXXXVIIII. XII. Kal. Januar.

EPISTOLA SEXTA.

Jo. Bapt. Morgagnus Jo. Bapt. Vulpio S. P. D.

Accipe jam quos nudius quintus promisi, locos. Quorum tanto magis referebat variantes lectiones ab Almeloveenio indicari, quanto illa quam ipse potissimum secutus est, minus cæteris, nisi me fallit opinio, placere potest. Initio autem duo proferam quæ pro fortuitis ejus operarum hallucinationibus haberes, nisi ad eundem modum Lindenius utrumque edidisset, secundum vero Cæsarius quoque.
66, 24. dum vero Cæsarius quoque. Libro 2. cap. 8. *Ex vesica dolenti, si purulenta urina processit, inque*
82, 34. *eo læve & album subsedit*: & cap. 11. *In æneum, linamentum ardens conjicitur*. Dixerat autem modo Celsus de cucurbitula *ænea*, & *cornea*, & mox de *cornea* dicturus est iterum; ut manifestum sit, non ad paulo ante positum genus *æneum*, & *corneum*, sed ad proxima esse respiciendum: & sane, una illa Cæsarii editione excepta, decem meæ reliquæ, & codex habent hic *æneam*, ut illic omnes *inque ea*. Sed ejusmodi una in litterula typographorum errores, ab iis quas nominavi, editionibus in Almeloveenianam traducti, facile, ut fit, doctissimorum illorum hominum oculos effugere potuerunt. Neque ipse aliam ob causam hic indicavi, nisi ut ab iis ad graviorem, eadem, ut puto, ratione illapsum, transirem. Est in brevi
42, 3. Præfatione, memorato lib. 2. antepositа: *Non quod non omni tempestatum genere, omnis ætatis, omnis habitus homines &c.* Duo hic verba *omni tempore*, post tria illa prima collocanda, in Juntæ, deinde in Cæsarii editionibus omissa, in Lindeniana pariter, & Almeloveeniana desiderantur; sed non in codice, cæterisque meis editionibus. Quin mirum est, Almeloveenium, cum indicatum a Pantino (*a*) olim, & Constantino (*b*) Hippocratis Aphorismum (*c*), quem Celsus hic spectavit, adscriberet, non sensisse, duo ista potissimum requiri hic verba: quanquam satis id Celsus ipse præmonstraverat, qui, cum modo
41, 33. scripsisset, sibi exponendum, *quæ tempora anni, quæ tempestatum genera, quæ partes ætatis, qualia corpora* quibus morbis sint, aut non sint opportuna, idque præstet capite continuo insequente, eadem quadripartita divisione, eodemque ordine conservatis; non poterat sane in propositis, quæ ei divisioni, & ordini respondere debebant, verbis, cum res posteriores tres poneret, primam omittere. Ad eundem modum, sed gravius propter obscuratam sententiam, peccatum est lib. 8.
505, 23. cap. 1. in ossiculorum carpi descriptione: *oblonga omnia, & triangula, structura quadam inter se connectuntur, cum invicem superior alterius planities sit*. Quis, obsecro te, sex ultima hæc verba quid sibi velint, satis intelligat? Pleræque autem editiones, & codex quoque sic habebant, *cum invicem superior alterius angulus, alterius planities sit*: quo quidem modo cum Celsi apertissima sententia fiat; credas facile, neminem hic, nisi Almeloveenii typographum, esse accusandum, qui duo necessaria verba *alterius angulus* transilierit. Sed hunc absolve, qui ab Lindenii typographo in errorem adductus est, iterum hunc etiam, qui a Pantini, & Pantini denique typographum, qui, nisi vetustius erratum est, a Cæsarii typographo deceptus fuit: hoc unum mirare, tot, tamque doctos homines non sensisse.

Quis autem Lindenio, & Almeloveenio imposuerit, nescio, ut pluribus aliis quos continuo producam, locis ea prætermitterent quæ minime erant prætermittenda, & in codice utique cunctisque meis undecim editionibus leguntur. Lib. 4. cap. 1. renes *& venosi sunt, & tunicis super* 184, 1.
conteguntur. Post tria prima, totidem omissa sunt verba *& ventriculos habent*; quasi Hippocrates (*d*), quem Celsus inferius quoque sequitur, ubi *a renibus singulas venas, colore albas*, scribit, *ad* 185, 14.
vesicam ferri, non ita esset locutus, *etiam ipsi renes ventriculos habent*, & mox, *enascuntur ex rene ipso venæ in vesicam*. Nempe Anatomes parentes Græci, ut alibi (*e*) de laryngis ventriculis adnotavi, appellare caveas sæpenumero solebant ventrium, aut ventriculorum nomine, quorum consuetudinem in corde, & cerebro adhuc retinemus. Libro eodem cap. 2. Cynicus spasmus 189, 23.
cum acuta febre oritur. Nisi post secundam vocem præterita esset vox *fere*; minus a vero distaret sententia. Libro autem 5. c. 26. *malum vul-* 284. 8.
nus est, quodcunque in alis, vel feminibus, vel inanibus locis, vel inter digitos est. Si post verbum *locis* hæc quoque interjicerentur *vel in articulis*; non miraretur lector, omnia perpendens quæ infra (*f*) de difficultate bene curandi articulos vulneratos traduntur, horum vulnera non fuisse cum cæteris illis commemorata. Nec, nisi quædam omissa essent, inferius miraretur, in hæc incidens: *Hæ gravissimorum vulnerum curationes* 304, 26.
sunt. Sed ne illa quidem negligenda, ubi interior pars collisa est: quis enim monitore egeat, ut sciat, interiorum partium collisiones haud esse negligendas? At Celsum non viscus aliquod, sed partes quæ proxime cuti subsunt, hic designasse, facil-

(*a*) 54. *Sect.* 4. (*b*) *Comment. in eum Aphor.* (*a*) *Comment. in hunc loc.* (*b*) *Adnot. in marg. ad eund. loc.*
(*c*) S. 111, 19. (*d*) *de Oss. nat. n.* 8. (*e*) *Advers. Anat.* 5. *Animad.* 43. (*f*) *Sect.* 28. *hujus cap.*

facillime intellexiſſent omnes qui ſic legiſſent,
ubi integra cute, interior pars colliſa eſt. Et
quoniam hæc ad Chirurgos ſpectant ; duo quo-
360, 25. que alia ejuſcemodi loca ſubjiciamus. Libro *6.*
cap. *6.* ubi oculorum ulcera *aut ſupercreſcentia*,
aut ſordida, *aut certe vetera eſſe conſueviſſe* di-
cuntur; poſt *ſordida*, hæc deſunt *aut cava*. Sta-
tim enim quomodo *ſupercreſcentia* reprimantur,
ſordida autem purgentur, Celſus docet: collyriis
autem ad id utilibus propoſitis, antequam di-
cat, qua ratione *vetuſtis ulceribus* ſuccurrendum
361, 32. ſit, *cava ulcera* quî commodiſſime impleantur,
396, 13. oſtendit. Eodem libro cap. 18. ſi Celſus præ-
cipit, cum propter colis ulcera *glans excidit*,
ſub eo caſu cutem ipſam circumcidendam eſſe, &
niſi id fiat, quæ incommoda, & pericula inſtent,
diſerte mox docet; apparet certe, inter hæc non
poſſe legi, ſub eo caſu cutem *eſſe ſervandam*;
imo deſiderari particulam *non*, quæ ſententiam
ut in contrarium vertat, ſic cum propoſito con-
gruentem faciat.

Sed omitti aliquid incuria poteſt: addi vero,
niſi de induſtria, fere non poteſt; ut qui ad-
dit, nec quæ aliorum ſcriptura eſſet, ignorare
queat, & ſciat, quanti referat eam indicare.
Quod ſi feciſſet Almeloveenius; haud dubito,
quin libro 2. cap. 24. ubi inter ea quæ ſtoma-
cho apta ſunt, ab ipſo, cum Lindenio, primum
203, 29. ponuntur *murices*, *purpuræ*, *cochleæ*, quaſi vix
ſeptem verſiculis interjectis hæc eadem inter illa
non eſſet iterum poſiturus, haud, inquam, du-
bito quin ii qui ſcirent, in omnibus quæ apud
me ſunt, editionibus, ſi unam Ruellii excipias,
ipſoque in codice, ſecundo dumtaxat loco iſta
legi, primum illud ſupervacuum additamentum
repudiarent. Sed nec Ruellius, nec codex, nec
decem reliquæ editiones quidquam eorum habent
quæ non apparet quid coegerit his tribus aliis
67, 24. locis adjicere. Libro eodem cap. 8. *Longe opti-
mum eſt* in tabe, *febrem omnino non eſſe: ſecun-
dum eſt, tantillam eſſe, ut neque tantulum cibum
impediat, neque crebram ſitim faciat*. Iſtud *tan-
tulum*, quod adjectum eſt, ne Hippocrates qui-
dem indicat in ea prædictionum parte (*g*) quæ
tota ibi, ipſo quoque ordine conſervato, a Cel-
ſo latine reddita eſt. Probat enim, in tabeſcen-
te *febrem non invadere, ut ne a cœnis prohibea-
403, 16. tur, neque ſitiat*. Libro *6.* extremo capite 18.
Si hac ratione ulcus *non tollitur, vel aliis medi-
camentis ſimilibus, vel vehementioribus; ferro
adurendum eſt*. Legebatur antea *vel medicamentis
vehementioribus, vel ferro adurendum eſt*. Quæ
interjecta ſunt, *aliis ſimilibus*, cum ſuperflua
ſunt; quid enim tunc a ſimilibus ſperandum eſt?
cum Auctoris ſententiam mutant, qui, cum ei
ulceri modo impoſuiſſet medicamenta quædam ex
iis quæ inter *adurentia* commemoraverat (*h*); ſi
hæc inutilia ſint, pergendum porro in aduſtione
præcipit, ſed vel medicamentis ex eo genere va-
lidioribus, vel ferro candente. Libro 7. cap. 5.
poſtquam traditum eſt, quatenus plaga aut am-
plianda ſit, aut facienda, ut telum, corpori in-
hærens, aut ab ea parte, qua venit, aut ab ea,
in quam tetendit, extrahatur, hæc ſequuntur:
416, 26. *In ſumma autem utraque parte iſta habenda cura
eſt, ne nervus, ne vena major, ne arteria inci-
datur*. Sed num ſumma dumtaxat pars tunc in-
ciditur? aut ejuſmodi nervus, & vaſa num in
ſumma tantum ſunt parte? Certe ſi addita non
eſſet iſta particula *In*; neque hæc poſſent ob-
jici, & Celſi hic eadem ac ſæpe alibi, locutio fo-
446, 13. ret, *magna cura habita, ne venæ, quæ juxta ſunt,
351, 13. violentur: magna cura habita, ne qua vena incida-
441, 20. tur: ſummaque cura quod ita futurum eſt, tuendum &c.*

Verum alia quoque eorum quæ minus bene
aut omiſſa, aut addita videantur, exempla habe-
bis inter ea, ad quæ jam tranſeo, non felici-
ter mutatorum verborum. Quo in numero haud

ſcio an recenſeam quod libro 5. eſt cap. 28. *Præ- 337, 14.
ter hæc, is, qui tam robuſtus eſt*. Nam etſi hæc
ad verba illa continuo attexuntur, *ſi lactens puer
ita affectus eſt*, unde patet, quæ graviora auxi-
lia ſequuntur, requirere ut legamus *is, qui jam
robuſtus eſt*; tamen litterulæ unius mutatio non
tam conſilio, quam caſu, accidere potuit, idem-
que Cæſarii quoque, & Pantini typographis
contigiſſe. Non æque facile crediderim, duas
alias, quamvis unius pariter litteræ, mutatio-
nes fortuito eſſe factas libro 7. cap. 19. & 20.
Prima eſt in *confectis* pro *conjectis*: altera in *ſi-
niſtro* pro *miniſtro*. Primus locus ita editus eſt:
tunicam extra collocare oportet; *deinde eam* --- 462, 34.
*incidere ſic, ut intrare duo digiti, index & me-
dius poſſint: his deinde confectis, incidenda reli-
qua pars tunicæ, & inter digitos ſcalpellus im-
mittendus eſt*. Vides, ut, niſi antea ſcriptum ſit,
conjectis digitis, non poſſe præcipi, ut inter di-
gitos ſcalpellus immittatur. Locus alter ſic pro-
ponitur: *eaque tunica eodem modo duobus hamis* 466, 21.
*excipitur ſic, ut a ſiniſtro teſticulus eatenus conti-
neatur, ne per vulnus exeat*. Certe autem ſi inci-
ſo inguine, tunica excipienda ibi eſt duobus ha-
mis eodem modo, id eſt ſi *juxta ipſas oras* eſt 466, 6.
apprehendenda; neuter hamus poterit teſticulum
in ſua ſede continere, ne ſi inſtrumentum quidem
eſſet ad eam rem idoneum. At Chirurgi mini-
ſtrum, qui non raro his duobus ultimis libris,
& ad aliquid præſertim ſimile præſtandum ſupe- 460, 30.
riore capite memoratur, quis poſſe dubitet? Ap-
paret igitur, quanto melius *conjectis*, & *miniſtro*
legatur in codice, meiſque omnibus editionibus.
In quibus pariter, niſi ſiquam nominatim exci-
piam, ea credito ſcripta eſſe, quæcunque recen-
tibus mutationibus deinceps opponam. Libro *6.* 404, 7.
cap. 19. *excipiuntur fico pingui leviter cocta &
melle*. Legebatur ſummo conſenſu, *cocto ex mel-
le*. Non improbo *cocta*: quanquam in re contro-
verſa tantum conſenſum veterum exemplarium in-
dicatum fuiſſe, mallem. *Ex* vero in *&* muta-
tam non probo: quæri enim poteſt, quemadmo-
dum, aut quo ex humore coctam ficum voluerit
Celſus, niſi legas *ex melle*.

Hæc quæ modo notata ſunt, ſi ea quoque ca-
ſu mutata eſſe, credideris; non valde repugna-
bo. Utinam vero idem credi poſſet de iis quæ
ſequuntur. Libro 1. cap. 2. Exercitatio *ſem- 22, 34.
per antecedere cibum debet*: *in eo qui minus labo-
ravit, & bene concoxit, remiſſior*: *in eo, qui aſ-
ſuetus eſt, & minus concoxit, amplior*. Contra
autem antea legebatur, *in eo, qui minus labora-
vit, & bene concoxit, amplior: in eo, qui fatiga-
tus eſt, & minus concoxit, remiſſior*. Utra lectio
probanda ſit, productis rationibus diſputare nihil
attinet, quando Celſus paulo ante docuit, *qui* 22, 2.
parum concoxit, *quieſcere debere*. Celſo eodem
auctore, non difficile eſt judicare in iis quæ ſcri-
pſit de gravedine lib. 4. cap. 4. num recte edita
ſint cum alia, tum hæc præſertim: Gravedine
levata, *ſi nares magis pallent, balneo utendum* 191, 31.
eſt; --- *deinde cum cibo pleniore vinum bibendum*.
Etſi ad hunc modum & Cæſarius, & Ruellius,
& codex habent; manifeſtum eſt tamen, le-
gendum eſſe, ut in reliquis editionibus, *ſi na-
res magis patent*. His enim mox ea opponit
Celſus: *At ſi nares æque clauſæ videntur*. Qui 192, 1.
etiam cum *vinum bibendum* præcepit levato vi-
tio, & naribus jam magis patentibus, ſatis oſten-
dit, in iis quæ paulo ante poſita ſunt, inci-
piente gravedine, *protinus abſtinere a ſole, a bal-* 192, 21.
neo, a venere debemus; poſt *balneo*, male omiſ-
ſum eſſe *vino*, quod in codice, cunctiſque legi-
tur editionibus. Sed & pluribus aliis locis
utra lectio retinenda ſit, Celſus ipſe commonſtrat.
Ubi enim lib. 3. cap. 21. nunc editum eſt, exi-
gua hydropicis potio *optima eſt, quæ urinam mo-* 162, 29.
vet. Alvum moliri cibo melius eſt, quam medica-

(*g*) *l.* 2. *n.* 12. (*h*) *l.* 5. *c.* 8.

mento, cum scriptum esset olim non *Alvum*, verum *Sed id ipsum*; hoc, videlicet sed urinam movere, ea comprobant quæ continuo sequuntur: *Si tamen res coget, ex his aliquid, quæ id præstant, erit decoquendum, eaque aqua potui danda. Videntur autem hanc facultatem habere iris, nardum, crocum, cinnamomum, cassia*, id est casia, *myrrha, balsamum, galbanum*, atque alia, in quibus ut quædam sint quæ alvum etiam movent; pleraque tamen non eam movent, sed uri-
301, 8. nam. Libro 5. cap. 26. Gangrænæ ulceri *proxima cutis plerunque subnigris pustulis impletur; deinde ei proxima, vel pallida, vel livida, fereque æruginosa & sine sensu est. Deterior in inflammatione est.* Quanto melius antea legeretur; mitto *rugosa* pro *æruginosa*; at certe *Ulterior*; nam *Alterior* in Pinziana, & Juntina editione mendum manifestum est; pro *Deterior*, præclare apparet ex iis quæ Auctor ipse statim subjicit, *omniaque ea simul serpunt: ulcus in locum pustulosum: pustulæ in eum, qui pallet aut livet: pallor aut livor in id, quod inflammatum est: inflammatio in*
267, 24. *id, quod integrum est, transit.* Libro 6. cap. 6. Suffusio, *oculi pupillæ, qua cernit, se opponit.* Olim vero; si Cæsarium, & Pantinum excipias, apud quos perperam erat *oculi pituitæ*; longe melius scribebant *oculi potentiæ*, confirmante Celso
433, 5. lib. 7. cap. 7. ubi suffusionem, ait, *interiori potentiæ se opponere:* quod *potentiæ* vocabulum, hoc quidem significatu, miror in iis quæ apud me sunt, Lexicis non inveniri. Eodem capite 7. ubi de humorum cursu ad oculos verba fiunt per ea vasa, quæ alia Epistola (*i*) memoravimus aut *inter calvariam & cutem*, aut *inter membranam cerebri & calvariam repentia*, legi-
435, 32. mus nunc, *Potest autem adhiberi remedium his, quæ supra os fluunt, non potest his quæ ab osse.* At legebant quondam, *non potest his quæ sub osse*, ut non præcedentia solum, quæ modo commemorabamus, significant, sed & ea quæ mox addit Celsus, confirmant. Raso enim capiti adhibitis quæ humoris cursum suspendunt, *si sicci*
436, 7. *oculi esse cœperunt, apparet*, inquit, *per eas venas, quæ sub cute sunt, irrigari: si nihilominus madent, manifestum est, sub osse descendere.* In his autem quæ continuo sequuntur: *si est tumor, sed levior, duplex vitium est*, id est per viam utramque humor fertur; in his, inquam, pro *est tumor*, de quo nulla fuerat injecta mentio, *est humor* legebant. Quam vocem infra quoque, uno excepto Cæsario, habebant, ubi viginti interje-
426, 31. ctis versiculis, nunc ita scriptum est, *venas ex quibus ad oculos transiret*; ut nisi scias, olim edi consuevisse, *ex quibus humor*; quid transiret, nusquam appareat. Vide insuper eodem capite num placere possint quæ in unguis oculi curatione ad hunc modum proponuntur: Caruncula la-
424, 4. chrymalis, *si vehementius unguis ducitur, sequitur quoque ac decidit. Si abscissa est, &c.* Quo enim modo, si decidit, abscindi adhuc potest? Erat autem antea hæc scriptura, *sequitur. Ideoque decipit: ac si abscissa est, &c.*

Sunt & alia capita hujus libri 7. in quibus novæ mutationes vel proximis pariter Celsi verbis improbantur. Capite 4. Linum, per ani fistulam bipatentem trajectum, & utroque capite li-
414, 20. gatum, *bis in die, soluto nodo, ducendum est sic, ut subeat fistulam pars, quæ superior fuit.* Sed quidnam cogit bis in die nodum solvere? Num quod linum aliter sic duci non possit? At
414, 14. præceptum modo fuerat, *ut laxe cutem, quæ super fistulam est, teneat.* Num ut antequam putrescat, recens aliud linum alligari ad vetus possit, & pro hoc in fistulam trahi? At ejus rei
414, 23. causa mox scribitur, satis esse, ut *tertio quoque die nodus resolvatur.* Quid ergo est? Nempe olim, non *soluto*, sed *salvo nodo* scriptum erat vel apud Pinzium, & Juntam, etsi hi, per operarum incuriam, *salvo modo* ediderunt. Capite etiam 2. nisi quid me fallit in Celsi sententia atque ordine intelligendis; mutata sunt quædam præter rationem. Videtur enim hæc velle, ut ex incipientibus abscessibus materia eo congesta, incisa cute, & cucurbitula ter admota, extrahatur: fieri tamen nonnunquam posse, ut cucurbitula nihil agat, propterea quod eam materiam sua illa tunica concludat, quam Meges quidem (haud multo aliter ac plures hoc tempore de folliculo censent cysticorum tumorum) non proprie tunicam vocari, agebat, quia nervosa non est, sed callus est qui pus vetustius consequitur; verum aliquando esse vel prius quam pus conficiatur, eoque cucurbitulæ tunc obstare interjectu suo, ne ex incipiente abscessu materiam educat. Quæ si ita sunt; non modo illa; quod quidem manifestius est; perperam sunt posita, *cucurbitulam accommodare oportet; quod* 408, 5.
quicquid illud malæ corruptæque materiæ coiit, extrahat pro *quæ quicquid illuc*; sed hæc insuper, *Neque tamen fas est, nihil a cucurbitula agere.* 408, 10.
Interdum etiam fit, ut quicquid abscedit, velamento suo includatur, loco eorum, *Neque tamen fas non est nihil cucurbitula agere. Interdum enim:* itemque hæc, *tum pure quoque maturiore, hæc* 408, 23.
tunica interdum esse consuevit, cum antea legerent, *maturior hæc*, aut, quod est in codice, *maturius hæc*: & quanquam in alio Constantinus adnotet fuisse, ut tres quoque editiones habent, *maturiore*; non hic tamen agitur de pure celerius confecto, sed de materia ex qua conficeretur, extrahenda, nisi celerius tunica perfecta est qua illa concludatur.

Sed & capite 5. ejusdem libri septimi, & capite 26. alia sunt, quorum mutationes haud facile probes. In hoc, Medicus *sinistræ manus duos* 476, 27.
digitos, indicem & medium, leniter prius unctos oleo, simul in anum ejus demittit. Scribebant olim, *leniter prius unum, deinde alterum in anum ejus demittit*, & longe quidem melius. Agitur enim de puero cui calculus e vesica excidendus, satis doloribus circa ea loca cruciato, quos cur, duos *simul* digitos immittendo, Medicus plus æquo augeat, nulla causa est. Cum vero ad nimiam sanguinis profusionem, quæ evulso calculo interdum accidit, compescendam, si inutilia sint alia, *agglutinanda cucurbitula* proponitur 482, 20.
& in genibus, & coxis, & super pubem; scire licet, scriptum antea fuisse, non *& in genibus*, sed *& inguinibus*: quin Celsum pariter adversus nimias mulierum purgationes *cucurbitulas*, vel 233, 34.
cute incisa, inguinibus admoveri, voluisse; qua autem ratione, & quatenus, Rorarium (*k*), & Rubeum (*l*) explicasse: quæ siquis in eo casu non probet (quanquam de scriptura, non de ratione hic quærimus) is neque admotam genibus cucurbitulam in hoc probabit. Capite autem 5. cum legeretur, *Latum vero telum si conditum est*, eodem videlicet modo quo paulo ante, *Nihil tam facile in corpus, quam sagitta,* 417, 4.
conditur; non apparet unde sumptum sit quod pluribus verbis nunc ita editum videmus, *Latum vero telum si aliquis intus in carne habuerit*; nisi 417, 32.
forte ex libro aliquo in quem pro duobus Celsi verbis longum glossema e margine in contextum irrepsisset. Infra etiam ubi traditum est, qua ratione extrahendum sit telum quod ossi inhæserit, cum illa adduntur, *si* nihilominus *morabitur, excuti quoque cum aliquo ferramento poterit*; 418, 33.
non video, cur antiqua lectio mutata sit, *ictum aliquo ferramento*. Minusque video libro 6. cap. 6. quid sibi velint ea verba, *posthæc cibo* 353, 22.
paulo pleniore, quam ex operum consuetudine uti, cum hæc quæ prius erant, præclare intelligam, *ex eorum dierum consuetudine*. Proximo capite 7. postquam præceptum est, quid agendum sit, ubi crusta, qualis super ulcera innascitur, intra auris meatum conspecta est, hæc modo subjiciuntur: *Atque ubi crusta ex auricula procidit;* 376, 8.
eluen-

(*i*) IV. (*k*) Contradict. Celf. V. (*l*) Annot. ad eum locum.

*eluenda est aqua tepida; quo facilius ea per se di-
ducta oriculario specillo protrahat.* Olim autem
erant hæc, in quibus nihil displiceat: *Atque ubi
crusta a corpore jam recedit, eluenda auris aqua
tepida est, quo facilius ea per se diducta, oricu-
lario specillo protrahatur.* Capite 18. levis qui-
194, 26. dem mutatio est in iis verbis, *At Erasistrati com-
positio, aut Cratonis, recte super purulenta natu-
ralia imponitur;* una enim littera detracta ex *Aut*
factum est *At*. Sed tamen cum ea quæ proxime
præcedunt, ipsa quoque purulentis naturalibus
imponenda proponantur: si *Aut* ita displicebat,
ut alia particula substituenda videretur; non quæ
adversaretur, sed quæ conjungeret, potius erat
seligenda, qualem, exempli causa, in libri ora
Constantinus, & Ronsseus indicaverant, *Ac*, &
optime quidem, nisi vocalis sequeretur. Verum
194, 28. in his quæ continuo legimus: *Folia quoque oleæ
ex novem cyathis coquuntur*, manifestum est, hu-
moris vocem desiderari: quam alii omnes habent,
ex novem cyathis vini scribentes, si Cæsarium
excipias, cujus quoque operæ ex incuria, ut opi-
nor, prætermiserunt.
Sed non ob incuriam factum credo, ut lib. 4.
236, 19. cap. 22. nunc quidem sic legamus: *Ultimum est,
& in uteri quoque morbis efficacissimum, tribus
aut quatuor locis super coxam, cutem candentibus
ferramentis exulcerare.* Nam etsi non idem modo
Cæsarius, sed & ante ipsum Pinzius, & Junta
hic habeant *uteri;* reliqui tamen, & codex ha-
bent *veteribus*. Loquitur autem hic Celsus de
coxarum dolore, de quo proximo etiam capite
23. quo agit de dolore genuum, hæc videtur
237, 10. docuisse, *Omnes autem ejusmodi dolores, ubi in-
veteraverunt, vix citra ustionem finiuntur.* Li-
bro 5. cap. 26. inter signa vulnerati cordis hoc
281, 25. ponitur, *sudores frigidi, malique odoris, tanquam
in ægroto corpore oriuntur.* Sed vox illa *ægroto*,
quæ plerisque ibi placere non potest, in nulla
alia, quod sciam, editione est. Vix a Constan-
tino, & Ronsseo in libri ora adnotatur, sic ta-
men, ut hæc sequantur, *melius irritato, nam in
vetusto cod. irrotato.* Unde factum est quod uter-
que eorum, & Cæsarius antea, & Ruellius, &
Pantinus, aliique ediderunt, *in rotato*. Verum
illa ipsa vox *irrotato* facile orta est, una haud
intellecta litterula, ex vera, si quid ego judico,
quæ in codice nostro, & Manutiorum utraque,
& Stephani editione est, *irrorato*, nisi forte ma-
vis ex duabus, quas Pinziana, & Juntina ha-
bent, *in rorato*. Utrolibet autem modo corpus
significatur, levi tenuique sudore, quasi rore,
aspersum, qualis, ut puto, sudor infra quoque
287, 16. inter notas percussi ventriculi indicatur, *sudores
tenues oriuntur, per quos extremæ partes frige-
scunt.* Ejusdem libri caput 28. qua parte ab-
scessuum curationes proponit, non unum habet
examine dignum. Sed; ut modus aliquis sit; hic
quoque non omnia persequemur. Satis hæc esse
327, 8. poterunt, *Eadem aut hæc in minoribus quoque
abscessibus --- recte fiunt. Eademque omnium cu-
ratio: tantummodo distat.* Crediderim quidem,
typographorum negligentia mutatum esse *autem*
in *aut:* eademque crederem ex *tantum modo* fa-
ctum esse *tantummodo*, nisi duas illas voces in
unum pariter conjunctas viderem in Juntæ, Cæ-
sarii, Pantini, Constantini, & Ronssei editioni-
bus, nisi quod hi duo ultimi in margine saltem
disjunctas exhibuerunt, ut ratio postulat, & Co-
dex, & Pinzii, Manutiorum, Ruellii, Stephani
editiones proponunt.
Hic tamen discrepantia erat. Sed in ea lectio-
ne quam mox laudabo, cum quotquot mihi sunt
editiones, & codex ipse convenirent; haud sane
video, qua causa permoti Lindenius, & Almelo-
veenius in alia omnia abierint. Libro 3. cap.
5. locus est tanto dignior quem diligenter consi-
deremus, quod vel ex eo uno intelligi planissime

potest, Celsum, quamvis non vulgo, medicinam
exercuisse. Dissensionem proponit Medicorum de 125, 1.
tempore alendi ægros, si febris assidua sit, nec
levior unquam fiat. Qui alunt matutino tempo-
re, his illud objicit, insequi tempus meridia-
num, a quo omnis æger fere pejor fiat. Transit
deinde ad alia tempora his verbis, apud Almelo-
veenium quidem: quæ, etsi plura sint, tamen o-
mnia describam, necesse est. *Igitur alii vespere* 125, 14.
*tali ægro cibum dant. Sed, cum eo tempore fere
pessimi sint, qui ægrotant, verendum est, ne, si
quid tunc moverimus, fiat aliquid asperius. Ob
hæc alii differunt ad mediam noctem, decurso jam
gravissimo tempore, eodemque longissime distante.
Securius vero datur antelucanis horis; quibus o-
mnes fere maxime dormiunt: deinde matutino tem-
pore; quod natura sua levissimum est.* Dicet hic
aliquis, & jure dicet, cum cibum dare matuti-
no tempore ob insequens meridianum improba-
verit paulo superius; quomodo nunc probat? De-
inde, quomodo antelucanis præsertim horis? qui-
bus cum omnes fere maxime dormiant, experge-
faciendi essent importunissime, nec sine detrimen-
to. Accipe nunc cæterorum lectionem: longe
aliam Celsi fuisse videbis sententiam, quæ neque
propositis difficultatibus obnoxia sit, & medici-
nam ipsum exercuisse, evidenter ostendat. *Ob hæc
ad mediam noctem decurro, id est finito jam gra-
vissimo tempore, eodemque longissime distante, se-
cuturis vero antelucanis horis, quibus omnes fe-
re maxime dormiunt, deinde matutino tempore,
quod natura sua levissimum est.* Vides, ut sibi
constet excellens Medicus, qui ea tempestate
cum rarius quam nostra, cibum caperent sani,
multo autem rarius ægri, tempus quidem spe-
ctabat quo cibum daret, sed illa simul quæ da-
tum essent insecutura. Animadverterat enim;
ut ejus verbis ex superiore capite utar; *non di-* 123, 8.
duci tam celeriter cibum *posse*, ut tempore pro-
xime sequenti, in ægris præsertim, jam satis
diductum esset. Secundum hæc tradit, quid secus
ac alii, ipse facere consuevisset. Quo ejus lucu-
lentissimo testimonio, ut Medicum fuisse, osten-
derem, in ea qua id quærebam, Epistola (*m*)
non sum usus, quia necdum, quomodo hæc
ejus verba oporteret legere, demonstraveram.
Sed summa quoque & codicis, & eorum quos
laudavi, aut omnium, aut fere omnium erat
consensio in quibusdam aliis locis quos muta-
vit Lindenius. Qui, quoniam ad ægros spectant
juxta propositam normam alendos, hic indica-
buntur. Capite igitur, quod modo designabam,
quarto libri 3. sic edidit: *Interdum enim pejo-* 121, 18.
*res dies pares fiunt; & opportunius post febrium
accessiones cibus datur.* Omnes loco *febrium* ha-
bebant *eorum*, aut *earum*. Recte habuisse, mens
Celsi ostendit improbantis hic priscorum consue-
tudinem, ad hunc modum paucis ante versiculis
propositam, *sic ægros nutriebant, ut dierum im-* 121, 9.
*parium accessiones expectarent: deinde postea ci-
bum, quasi levioribus accessionibus instantibus, da-
rent:* itaque nisi legamus *post eorum*, id est die-
rum parium, *accessiones*; sententiam Celsi cor-
rumpimus. Infra pariter ubi eodem capite
nunc scriptum est, *satius est, principia cibi a de-* 123, 5.
*cedente febre, quam reliquias ab incipiente ex-
cipi. Ita si longius tempus secuturum est, quam
integerrimo dandus est: si etiam breve, antequam
ex toto integer fiat;* bene omnes pro *secuturum*
scribebant *secundum*, id est felix & opportunum
integritatis tempus, &; si Juntam, & Cæsarium
excipias; *si breve, etiam antequam* pro *si etiam
breve, antequam*.
Quoniam hactenus vix quidquam notavimus
in libro 8. quidquid ex hac Epistola reliquum
est, in eum impendamus. Qui cum maxima
ex parte huc redeat, ut ossa proponat aut vitia-
ta, aut fracta, aut de loco mota; in his singu-

(*m*) IV.

lis casibus pertractandis verba aliqua comperie-
mus aut aliter, aut alibi fuisse ab Almeloveenio
scribenda. Quod ad vitiata igitur ossa attinet;
sunt capite 2. & 3. quædam ita nunc edita, ut
dubitare possis, an sint retinenda; nonnulla au-
tem sic, ut pro certo scias, esse mutanda. Quæ
ut dignoscamus; Celsi ordinem servare juvat.
508, 1. Vitiatum os, docet, *primo fere pingue fieri, de-*
inde vel nigrum, vel cariosum. Quod autem pin-
gue est, semel iterumve satis esse admoto ferra-
508, 10. mento adurere, *ut ex eo squama secedat*. Erat
in omnibus quæ apud me sunt, editionibus; *ut*
ex eo statu secedat: in codice evidenti mendo,
pro *statu* erat *stava*: Constantinus in margine ad-
scripserat *recedat*. Lindenius sic emendavit, ut
primo loco posuimus, multo probabiliore scri-
ptura, non tamen certa; nam & *testa* Celsus;
sic enim etiam solet; poterat, non *squama*,
scripsisse. Pergit deinde Celsus ad nigredinem,
& cariem, curationem utriusque in summo osse
tradens, & notas subjiciens, per quas seorsum
tum illius, tum hujus finem in osse cognosca-
508, 30. mus, tunc etiam cum *dubium est*, quam alte
utralibet descenderit; quo loco, & quidem apud
alios quoque, majori divisionis signo apposito
post voculam illam *est*, spatioque insuper reli-
cto, male in duas sententiam videbis fuisse disje-
ctam. Et cariei quidem finem magis, minusve
profundum monstrari, docet, a tenui specillo
magis, minusve descendente. Cum expectas, ut
de nigredine quoque doceat; ecce continuo hæc
509, 1. legis, quasi ad cariem ipsam spectantia: *Colligi*
idem potest etiam ex dolore, & ex febre, quæ
ubi mediocria sunt, illa alte descendisse non potest.
Manifestior tamen adacta terebra fit. nam finis
vitii est, ubi scobis nigra esse desiit. Sed nonne
511, 31. Auctor, cum inferius scribit, *sive autem nigri-*
ties; quam terebra detexit, sive caries, quam
specillum ostendit &c.; satis indicat, hæc de te-
rebra ad nigredinem attinere? Est igitur omnino
ea scriptura restituenda, quam in codice video,
& in cunctis editionibus: *Nigrities colligi qui-*
dem potest etiam ex dolore &c. Hanc in illam
mutari jusserat Paawius (n), *corruptissimam* ju-
dicans, quia nigritiem ex symptomatibus colli-
gere non est opus, quippe quæ *conspicitur, ne-*
que latere potest; haud animadvertens, non de
nigredine quæ in summo osse est, sed de profun-
da illa hic quæri, de qua, ut Celsus dixerat,
dubium est. Verum ut hoc loco non erat Paa-
wio obtemperandum; sic altero quidem erat. Is
509, 15. in proximo est. *Sin autem nigrities est, aut si*
caries ad alteram quoque partem ossis transit,
oportet excidi. Idem quoque in carie ad alteram
partem ossis penetrante fieri potest. Etsi in his
codex, & editiones cunctæ; nisi quod habent,
Atque idem in carie quoque; mire conveniunt;
ratio tamen clamat, huc ex libri ora glossema ir-
repsisse: neque ille tantus & calamo, & typis
scriptorum librorum consensus aliud ostendit, nisi
jam diu esse cum irrepsit. Cur enim continuo,
& inutiliter bis idem diceretur? imo cur simul
idem præciperetur, & Medici arbitrio relinque-
retur? neque enim, ut libri, ita hæc conveniunt
inter se *oportet excidi*, & *fieri potest*. Itaque
glossema esse, non dubitarunt Constantinus, &
Ronsseus, & post hos Paawius. Sed illi delendas
esse quatuor illas voces *est, aut si caries*: hic au-
tem, iis relictis, totam alteram partem, *Idem*
quoque &c. tollendam censuit. Ego cum hoc facio.

Cæterum non, ut hic, ita etiam altero in lo-
co ratio codici, & editionibus repugnabat, ubi
ab Almeloveenio de specillo, cariem explorante,
511, 23. scriptum est, *depressum in id foramen, quod in-*
fra solidam sedem habet, & renitens aliquid inve-
nit, & madens exit, omissis ante *renitens* vocu-
lis duabus, quas habent omnes, *ob id*. Si cau-
sam quæris; nempe Paawio visæ erant *sensum tur-*
bare, proptereaque cum præcedente vocula *&*
delendæ. Ubi etsi mihi aliter videtur; tamen
levius fero non secus ac cum paulo ante in Paa-
wio legendo sic hallucinatus est Almeloveenius,
ut pag. 511. quod ille recte admonuerat de *ac si*
linea 14, ipse transtulerit ad *At si* linea 4. Gra-
vior interea, ut qui sententiam prorsus vitiet,
in una dempta litterula error est, qui in Cæsa-
rii, & Ronssei editiones, non in cæteras, ne
Lindenii quidem, neque in codicem irrepsit.
Quem ut errorem planius ostendam; alter qui
præcedit, indicandus est: uterque autem postu-
lat, ut hic quoque Celsi ordinem commemore-
mus. Os, cum altius vitiatum est, docuerat,
ut vidimus, esse excidendum. Excidi autem, si
vitium potest angusto modioli ambitu compre-
hendi, circumacto modiolo, docuit. Sin latius
est; terebra, & scalpro. Terebra enim, secun-
dum Almeloveenii scripturam, *foramen fit in ipso* 511, 6.
fine vitiosi ossis atque integri: deinde alterum non
ita longe, tertiumque, donec tactus is locus, qui
excidendus est, his cavis cinctus sit. Quæres hic,
quid significet ista vox *tactus*? Nempe incuriam
operarum significat; operarum, inquam, non
Almeloveenii, non Lindenii, tametsi hic quo-
que sic habet, sed operarum Cæsarii, in cujus
editione anno ab hinc ducentesimo, & quod ex-
currit, ita scriptum est pro *totus* quod & sen-
tentia requirit, & codex habet, & editiones re-
liquæ omnes quæ apud me sunt. *Tum*, pergit
mox Almeloveenius, *excisorius scalper ab altero* 511, 11.
foramine ad alterum malleolo adactus id, quod
inter utrumque medium est, excidit; ac si ambi-
tus similis ei fit, qui in angustiorem orbem mo-
diolo imprimitur. Utro modo vero &c. Quibus
verbis si litterulam addas, & pro *ac si* rescribas
ac sic; plana fient omnia atque aperta. Quem
errorem si typographo pariter imputare velis;
facile assentiar: nec vero, quamvis sententiam,
ut dixi, omnino pervertat; aut ipsum, aut qui
eum præcedit, hic eram memoraturus, nisi ab
una in alteram editionem animadvertissem aut
transiisse, aut longo post tempore se se iterum
intrusisse. Haud dissimile quidpiam accidit pau-
lo superius, capite eodem 3. ubi nunc legimus:
Si nigrities est, angulo scalpri sinus exiguus fit, 510, 21.
qui clavum modioli recipiat, ut, eo insistente,
circumactus modiolus delabi non possit: deinde his
habena, quasi terebra, convertitur. In his enim
verbis non modo per typographorum negligen-
tiam *fit* factum est ex *sit*, quod omnes habe-
bant; sed & *his*, quod in Pinzianam, & Junti-
nam editionem incuria intruserat, reliquæ au-
tem editiones, & in iis Lindeniana quoque, sic
emendatum protulerant *is*, modiolus videlicet;
his, inquam, rursus in Almeloveenianam se re-
tulit. Quæ de carie paulo ante attigimus, lo-
cum alterum ad memoriam revocant, qui ta-
metsi non ad 8. sed ad 5. attinet librum, non
est hic a nobis prætereundus. Ibi igitur cap.
28. ubi de specillo in fistulam demisso, & os
jam contingente verba fiunt, hæc sunt: *si dila-* 529, 21.
bitur specillum, nondum caries est: si non dila-
bitur sede, qua innititur, caries quidem, verum
adhuc levis est. Antea scribebant omnes, *si*
non labitur, sed æquali innititur, idque egre-
gie. Nam etsi Constantinus, & Ronsseus in
margine adscripserint *sede qua*; monstrat ta-
men Celsus, utra verior scriptura sit, cum ad
descripta verba hæc continuo attexit, *si inæ-*
quale quoque & asperum subest, vehementius os
excisum est. Scilicet voluit secundo loco, ca-
riem quidem esse, sed hactenus, ut specillum
labi non sinat, cæterum levem adeo ut os æqua-
le videatur.

Satis de vitiatis ossibus. Nunc, ut pollicitus
sum, de fractis. Ad hæc pertinent ex libri, ad
quem redeo, octavi capite quarto propemodum ex-
tremo

(n) *Comm. in hunc loc.*

521, 8. tremo verba illa de curatione fractæ calvariæ: *Ubi
bene res cedit, incipit ab ipsa membrana, vel si
os eo loco duplex est, inde quoque caro increscens
id, quod inter ossa vacuum est, replet*. Non du-
bito, quin pro *caro increscens id, quod*, malis
communem lectionem *caro increscere, eaque id quod*.
525, 9. Capite autem 7. ubi legis, *si maxilla transversa
fracta est* (*sub quo casu fere dens super proximum
dentem excidit*) tametsi Cæsarii quoque, & Ruel-
lii editiones, atque adeo codex habent *excidit*;
res tamen ipsa postulat, ut cæteris potius astipu-
lemur, qui habent *excedit*. Sed hic neutiquam præ-
termittendus est locus, ad fracta artuum ossa per-
541, 30. tinens parte ultima capitis 10: *Solent tamen inter-
dum adversa inter se ossa conservere: eoque & bre-
vius membrum, & indecorum fit*. Hic vero est
ubi Schulzius (*o*) in illos asperius invehitur,
qui *temeraria mutatione*; sic enim loquitur; *ad-
versa ossa* ediderunt, ubi veteres *omnes* habebant
diversa. Omnes autem ei sunt, qui sex quas lau-
dat, editiones procuraverant. Quinque ego alios
addo; nec tamen an reliqui pariter, quibus nunc
careo, omnes habeant *diversa*, pro certo scio:
esse posse qui non habeat, ex codice apparet, in
quo lego *transversa*, quemadmodum & alios, quos
non nominat, sed indicat Rubeus (*p*), legisse,
non ignoro. Quid in suis codicibus Lindenius,
illius mutationis auctor, legerit, nescio. Attamen
Schulzio libens assentior improbanti istam lectio-
nem *adversa*. Assentior quoque anteferenti alteram
illam *diversa*. De ratione autem qua explicat,
cur abjiciat primam, tueatur alteram, magna ex
parte dissentio. Nam discere cupientem quid Cel-
so sint *adversa ossa*, rejicit ad caput 5. libri hu-
521, 30. jus. Ibi autem ossa narium *adversa fracta* illa in-
telligenda esse, patet, quæ ab adverso, non ab
laterali, ictu fracta sint; itaque ossi opponuntur,
ibid. & quod *a latere fractum, ictumve* sit: quæ res quan-
522, 30. tum ad propositum faciant, non video. Scire et-
iam aventem, quid sint *diversa*, attendere jubet,
Celsum proposita parte capitis 10. tradere insti-
tuisse *communes curationes, ad humeros, brachia,
crura, femina, digitosque confractos pertinentes;
respexisse* igitur *ad illos casus, ubi in cubito vel
crure utrumque os fractum est, minusque curiose
omnia in reponendis & continendis ossibus facta
sunt: ex quo accidere potest, ut ulna cum radio,
vel tibia cum fibula, hoc est ossa diversa coalescant*.
Ego vero illud primum dico, qua parte proposi-
tum Celsi est communes etiam humeris & femi-
nibus curationes docere, ea parte peculiares bra-
chii vel cruris, quas superius absolverat, iterum
attingi, præsertim nec brachio, nec crure com-
memorato, non potuisse. Deinde dico, quos Schul-
zius ponit casus me neque apud Tagaultium, ne-
que apud Paræum, neque apud Fabricium nostrum,
neque; ut alios omittam; apud Cel. Heisterum,
ubi consultissimi hi Viri, neque minus in Celsi
lectione, quam in Chirurgia diutissime versati,
de ossium brachii, aut cruris fractura agunt, le-
gere meminisse: ut quamvis ex parte queant con-
tingere; rari sint, oporteat, cum Celsus non ita
rarum designet suum; *Solent enim*, inquit, *inter-
dum &c.* Quid ergo est? Non 5. hujus libri capi-
te, sed prima parte capitis hujus 10. qua plura
quoque communia Celsus docuit, locus erat, cum
eo quo de agimus, comparandus; ut simul quid
ipsi essent ossa *adversa*, & esse possent *diversa*,
simul hic verba esse de crebro casu, nec solum
ad brachii, aut cruris ossa attinentes, perspicere-
tur. *Si* fracta ossa *non adversa, sed obliqua jun-*
532, 4. *guntur* (*quod fit ubi loco suo non sunt*) *membrum
id altero latere brevius est, & musculi ejus tu-
ment*. Loquebatur ibi de ossibus necdum repositis,
non modo necdum conserventibus. Si ergo acci-
dat, ut sic conserveant, quod solitum interdum
accidere sive Chirurgi, sive ægri culpa, vel ni-
mis notum est; sua quoque curatio, oblongis o-
mnibus ossibus communis, Celso non erat hic
omittenda. Quam ita subjicit, ut *frangi rursus* 541, 34.
ossa, & dirigi debere, dicat; non transferri:
quemadmodum mox quoque dicit, *ab ea parte*, 542, 7.
in quam os se inclinat, involutam lana regulam
esse *objiciendam*. Adversa igitur inter se ossa con-
fervere non aliud Celso est, nisi ita conservere,
ut naturalem quodque directionem conservent,
non ut fractarum partium aliam alio inclinent.
Non scripsit igitur hic *adversa*; sed id quod ad-
versis oppositum est. Quod ut significaret, *obli-
qua*, ut vidimus, supra dixerat. In codice hic,
ut dictum est, non secus ac alii olim, *transver-
sa* reperi: quod & obliquitatem interdum non
maximam significat, ut cum febricitantes sues,
Columella (*q*) scripsit, *obstipas transversa capi-
ta ferre*, quod postea sic expressit Plinius (*r*),
index suis invalidæ --- caput obliquum in incessu.
Potuit tamen Lindenius in alio codice invenire
adversa, sive quod inscitiâ librariorum, præce-
dens negativa vocula deesset, sive quod tenuis
quæ eam repræsentaret, notula, atramento diffu-
giente, evanuisset: nec prohibet quidquam crede-
re, potuisse hic Celsum scribere, ut alibi fecisse
vidimus, *non adversa*. Veruntamen si pleri que
optimi codices inter se hic, ut editiones, con-
veniant, & *diversa* habeant; hoc potius ita acci-
piemus, ut in longe aliam ac Schulzius, senten-
tiam euntes, aliam ossium, quæ conferbuerint,
partem alio versam inclinatamque significari, exi-
stimemus.

Restat, ut de ossibus loco suo motis verba fa-
ciamus. Capite 19. hujus, a quo non recedimus,
libri octavi primum quidem *in manuum digitis* 552, 31.
*totidem fere luxationum casus, eademque signa es-
se dicuntur, quæ in ipsis manibus*. Dictum autem
fuerat cap. 17. manum *in omnes quatuor partes* 551, 29.
prolabi, id est in priorem, aut in posteriorem
partem, aut in utrumlibet latus, & quæ his sin-
gulis conveniant casibus, curationes adjectæ. Cum
eadem igitur in digitis quoque expectes; de eo-
rum curatione hæc solum invenis: *Super mensam* 553, 1.
*tantummodo intendi debent, qui vel in priorem vel
in posteriorem partem exciderunt; tumque palma
compelli: ut ita in locum, unde lapsus est digitus,
restituatur*. At qui in latus alterutrum procide-
runt, ii qua ratione curandi sunt? Monstrant editio-
nes omnes meæ, quæ nimirum summo consensu pro
novem istis ultimis verbis, hæc habent, *atque id
quod in latus elapsum est, digitis restitui*, id est
Chirurgi digitis, ut opinor, non palma: quam-
obrem suspicatus sum aliquando, Celsum non *at-
que*, sed *at* scripsisse, certe in codice sic est, *ad
id quod in latus elapsum est*. Verum hoc levius.
Nunc ad primum, unum, atque alterum dum-
taxat exemplum addam, utrumque luculentum,
utrumque ex capite 20. libri hujus; sed alterum
ex initio, ex fine alterum. Primum est: *Cum de* 553, 9.
*humeris dixerim; de his quoque, quæ in cruribus
sunt, videri possum dixisse: siquidem in hoc casu
quædam similitudo est femori & humero, tibiæ &
cubito, pedi & manui*. Dixerat Celsus proximis
superioribus quinque capitibus de prolapsis hu-
mero, cubito, manu, & quæ in hac sunt, pal-
ma, & digitis. Cur igitur de humeris, ajat dum-
taxat, se dixisse? aut quomodo humeris non mo-
do femora, sed & tibiæ, & pedes respondeant?
hæc enim omnia, ut diserte explicat, *crurum* no-
mine hic accepit. Num igitur ut nominata hac
una parte totos artus inferiores, quod nescio an
alibi usquam fecerit, hic certe significat; sic et-
iam humerorum appellatione totos superiores de-
signavit? Sane hoc loco aliquid ejusmodi commi-
nisceremur, necesse esset; quanquam non ad hunc
modum loqui solitum sciremus, ut cum supra,
cap. 1. *per omnia femur humero, crus vero bra-* 507, 1.
chio

(*o*) *Exerc. de Ossib. conservent.* §. 4. (*p*) *Annot. ad hunc loc.* (*q*) *de Re Rust. l.* 7. *c. c.* 10.
(*r*) *Nat. Hist. l.* 8. *c.* 51.

chio simile esse*, scripsit; nisi & codex, & editiones, quotquot apud nos sunt, sic hujus 20. capitis initium proponerent, *Cum de his dixerim; de his quoque*, sive, ut habet Stephanus, *de iis quoque*, *quæ in cruribus sunt, videri possum dixisse.* Qua ratione ut vocula *his* ossa omnia artuum superiorum, sic vocula *iis* omnia pariter inferiorum comprehendit. Tandem ut ex capite hoc extremo alterum exemplum proferamus; tres certe
555, 15. ultimi ejus versiculi, *Potest tamen conditus, articulus medius aut summus canaliculo aliquo contineri*, neutiquam possunt femoris ossi convenire, de quo uno in suam sedem reponendo, in eademque continendo verba facta sunt eo capite. Et vero neque codex, neque ex meis omnibus editionibus ulla est, quæ tres eos alibi versiculos habeat, quam post totidem ex quibus caput constat 24. quod ad caput, quippe de luxatis digitis pedis, attinere possunt verba de articulo medio, aut summo. Sed cum digiti qui in manu sunt, singuli articulos habeant ternos, quot non habent singuli qui sunt in pede, & quod præsertim attendendum est, his longiores sint, multoque illos crebrius, quam hos, movere consueverimus; mirari aliquis possit, cur eum canaliculum Celsus non illis potius quam his continendis proposuerit capite 19: quod si fecisset; non fuisset opus hic
557, 4. iterare ubi in digitis pedis *nihil ultra fieri*, præcipit, *quam quod* præceperat in manus digitis. Quærere insuper aliquis posset, quare cum cruri, aut femori continendis, si fracta quidem, non si luxata sint, canalem adhiberi jusserit parte 5. capitis 10; in digito fracto canaliculum non laudaverit particula illa proxima 6. brevi adeo, ut typographi in altera Manutiana editione, prioris alioquin consimillima, pene accepisse videantur pro inscriptione partis 7. Quod si is quæreret, quasi ad brevissimam hanc particulam verba illa quæ proposuimus, suspicaretur esse adjicienda; plura essent per quæ ab ejusmodi suspicione posset dimoveri: sed unum satis est, quod articulus medius aut summus *conditus* dicitur, eadem videlicet significatione, qua capite 23. *condi* dicun-
556, 26. tur luxata plantarum ossa; *iisdem modis, quibus in manibus, prodeunt, iisdemque conduntur*, id est reponuntur: articuli autem nomine hic junctura non accipitur, sed os quod jungitur; quæ significatio in artu quidem, non in articulo, a Lexicorum Scriptoribus memoratur. Quæ cum ita sint; conjicere posse mihi videor, Lindenium a codice fortasse aliquo admonitum, ad caput potius 19. attexenda verba proposita credidisse, eoque a capite 24. disjunxisse, ejus autem amanuensium incuriâ ad caput 20. adjuncta esse.

Hæc, mi Vulpi, habui quæ duabus Epistolis ad te scriberem super locis pluribus, quæ mihi Almeloveenianam Celsi editionem inter scribendum volutanti, & cum libris seu typis, seu calamo descriptis conferenti, hic illic forte occurrebant digna in quibus alia scriptura aut indicata esset, aut etiam proposita. Ut hæc, sic alia, opinor, nec pauca fortasse, deprehendere potuissem, si minus fuissem aliis studiis, & occupationibus distentus. Sed vel ea quæ notavi, satis superque esse potuerunt scire aventibus, quid ego de ista editione sentiam. Neque tamen in Lindenium hanc culpam confero, quod marte, ut dicitur, suo tot mutaverit, multoque etiam minus, quod mutando, plura vitiaverit, quam emendaverit. Me enim illa quam modo dicebam, collatio docuit, bene multa, quæ ab ipso primum invecta crederes, in quibusdam antea editionibus, aut codicibus fuisse: plurima autem ne intelligi quidem potuisse, nisi emendationibus, quas ratio, & facilitas ipsa commendat, ab eo sæpius, ut videtur, selectis, quam excogitatis, feliciter restituta haberemus. In ejus igitur editione, ut ab Almeloveenio ornata est, cum & plurima sint, ut dico, & in parte etiam ostendi, bene emendata, & plurima quoque, præter respondentes Celsi locos, numeris ad latus adscriptis indicatos, tum pagellis plerisque, tum volumini universo, non sine legentium utilitate, subjecta: cumque in cæteris editionibus, si eadem trutina examinarentur, non pauciora saltem; ne dicam multo plura; emendationem requirerent; quis merito arguere te possit quod non aliam nunc Cominianis formis describendam cures interea dum aliqua tandem melior existat. Et sane postquam ex eadem officina eandem emisisti editionem, cum semel, iterum, tertio apud exteros Celsus prodierit; secundum Almeloveenii editionem semper audio prodiisse. Utinam Viri docti, quibus codicum optimorum copia sit, ea in medium conferant, unde lumen accendatur ad illam, aliis non temere detractis, aliis adjectis, aliis mutatis, aliquando perficiendam. Nam certe, quo magis considero, novæ mihi subinde oriuntur dubitationes, quæ, si codicum subsidio abundarem, fortasse ad verum propius vestigandum perducerent. Nunc per se vix usui sunt. Nam ut vitiatum suspicer locum aliquem, faciunt; ut videam, quomodo restituere possim, non faciunt: & tametsi videre mihi aliquid interdum videar quod a veri similitudine non abhorreat; id tamen proponere vix audeo conjecturæ nomine, aut divinationis, vel potius conatus divinandi. Cujusmodi igitur futura essent, intelligis, quæ promiseram; ut ægre ferre non debeas, si jam satis longam Epistolam nolui facere his quæ melius apud me latebunt, multo longiorem. Vale: & librum, quem ad Samonicum, & ad me attinere, dixeras, quam primum mitte.

Patavii MDCCXXXXVIIII. VII. Kal. Januar.

EPISTOLA SEPTIMA.

Jo. Bapt. Morgagnus Jo. Bapt. Vulpio S. P. D.

Negas, mi Vulpi, te prius librum, quem eras pollicitus, esse missurum, quam dubitationes acceperis, & divinationes, quas promiseram. Accipe, quando ita vis, qualescunque sunt, & quotquot, & quocunque ordine succurrent protinus scribenti. Sed cave, ne tot sint, ut te pœniteat voluisse, neve, si justæ Epistolæ, tuique desiderii modum forte transivero, tu mussitans, me similem propemodum cantorum censeas (*a*).

Omnibus hoc vitium est cantoribus, inter amicos
Ut nunquam inducant animum cantare, rogati:
Injussi, nunquam desistant.

Hærco primum in quodam loco lib. 2. cap. 7.
tum in superioribus partibus fit abscessus: ac si inter ipsa initia sanguis e naribus non fluit, circa aures erumpit. Causa dubitandi est, quia cum ea quæ hæc præcedunt, & quæ subsequuntur, ex uno eodemque loco Hippocratici Prænotionum libri (*b*), ipso rerum conservato ordine, sumpta agnoscam, neque indidem accipi videam quæ illis interjecta hic descripsi, neque satis cum his convenire, intelligam, ut putant aliqui, certum quendam Coacarum Prænotionum (*c*) locum, in quo de sanguine quidem e naribus, sed post parotidis eruptionem fluente, verba fiunt; quærendum superest, unde igitur sumpserit Celsus, & cur hoc loco 65, 1.

(*a*) *Horat. Serm. l.* 1. *Sat.* 3. (*b*) *n.* 6. (*c*) *apud Holler. Sect.* 2. *l.* 1. *A.* 21.

loco interjecerit; nisi quidem huc temere e sua sede translata sint, quæ sententia Ronssei (*d*) fuit. Verum id dum quærimus, scriptura ipsa nostræ officit perquisitioni. Verba enim illa, *sanguis e naribus*, neque in nostro codice, neque in ulla ex his quæ ante oculos sunt, editionibus invenimus: & vix Constantinus, & Ronsseus in libri ora scribunt *initia*, aut *viscera*, cum in contextu omnes scribant *ipsa ulcera*; alii autem *non fluit*, alii *non fuit*, quod & vetustior ex meis editionibus, & codex habet, hicque insuper *viscera*; ut mihi aliquando in mentem venerit legere, *ac si inter ipsa viscera non fit, circa aures erumpit*, abscessus videlicet. Quod etsi, quemadmodum postea animadverti, placuerit etiam Pantino (*e*); tamen, ut in loco aliter adeo ab aliis scripto, esse amplius perpendendum censeo.

Commemorata sententia Ronssei de eo loco paulo superius transferendo, ad memoriam redigit dubitationem quandam meam, num alius sit forte de sede sua deturbatus. Indicia enumerans Celsus lib. 3. cap. 6. ex quibus Medicus febricitare ægrum, cognoscat, non videtur mihi omnium, ut nunc quidem legimus, ultimum illud facere potuisse,
130, 8. *si venæ non æquis intervallis moventur*; cum hæc continuo esset adjuncturus: *Ob quam causam medicus neque in tenebris, neque a capite ægri debet residere; sed illustri loco adversus eum, ut omnes notas ex vultu quoque cubantis perspiciat*. Quod si illud ex arteriarum ictibus percipiendum signum perpaucis ante versibus scriptum fuisse, concipiamus; nempe ultimæ erunt illæ notæ, post quas statim possint illa recte subjici, *Ob quam causam*, & cætera quæ descripsimus.

Sed leve hoc præ iis quæ lib. 8. cap. 1. in descriptione articulorum dubito superiorum vertebrarum, sive rei obscuritas tantummodo, sive & vitium quodpiam verborum est. Illustrare conemur locum, non perbrevem, hactenus saltem, ut minus difficile possit intelligi, an a verborum depravatione, id quod credibilius est, oriatur ob-
502, 8. scuritas. 1. *Omnesque vertebræ (exceptis tribus summis) a superiore parte in ipsis processibus parum desidentes sinus habent: ab inferiore alios deorsum versus processus exigunt*. 2. *Summa igitur protinus caput sustinet, per duos sinus receptis exiguis ejus processibus*. 3. *Quo fit, ut caput deorsum parvis tuberibus exasperetur*. 4. *Secunda superioris parti inferiori inseritur*. 5. *Quod ad circuitum pertinet, pars summa angustiore orbe finitur*. *Itaque superior secundæ circumdata in latera quoque caput moveri sinit*. 6. *Tertia eodem modo secundam excipit*. & perpaucis de cervicis mobilitate interjectis, 7. *Jamque vertebra tertia tubercula, quæ inferiori inserantur, excipit*. 8. *Cæteræ processibus deorsum spectantibus in inferiores insinuantur, ac per sinus, quos utrinque habent, superiores accipiunt*. Locum omnem cum brevitatis, tum perspicuitatis causa in octo particulas divisi. In prima igitur, quæ verba uncis intercepta sunt, num a Celso esse, credemus? aut si a Celso, ita prorsus ab eo scripta? Nam si vertebræ tres summæ superioribus carent sinibus, itemque processibus inferioribus; quomodo prima vertebra sinus habet, ut in 2. particula est, quibus capitis processus recipiat? & quomodo tertia vertebra tubercula quæ inferiori inserantur, exigit? sic enim ostendam in particula 7. esse legendum. Jam vero particula 3. non ita uti ex Almeloveeniana descripsi, in cæteris exstat editionibus, sed ad hunc modum, *Quo fit, ut caput sursum deorsum versus tuberibus exasperetur*; nisi quod Juntæ editio, & Manutiorum utraque, & Ruellii habent *versum*, quibuscum & codex, & vetustior editio omnino conveniunt. Paawius (*f*), qui *versus* legeret, perperam huc intrusam ratus voculam *sursum*, quia *deorsum versus processus solummodo exserit caput*, hanc sustulit. Sed retinenda est, opinor, legendumque cum vetustioribus *caput sursum deorsum versum*, ut attollendi inclinandive capitis motus intelligatur: quem recte Celsus sine articulis illis fieri non posse, indicat, quos proxime 2. particula memoraverat, sicuti motus capitis in gyrum, sive in latera cui structuræ debeatur, mox 5. particula est traditurus. Veruntamen in hac, de qua loquimur, 3. num aliquid redundat, aut aliter legendum est? Nam si nihil aliud scripsisset, nisi *Quo fit, ut caput sursum deorsum vertatur*, aut *verti possit*; jam satis omnia exposita essent; *tubera* enim, quibus, additum est, caput *exasperari*, iidem nempe *exigui ejus processus* sunt, de quibus proxime dictum erat; ut minime opus fuisset, a Lindenio huc inseri illam insuper vocem *parvis*, quam apud alios non invenio, & quam supervacuam Celsus fecerat, cum *exigi processus* dixerat. Cæterum etsi alii fuerint, ut Constantinus, & Ronsseus in libri ora indicant, quibus post *versus* addere verbum placuit *moveatur*; ii tamen continuo *&* quoque addiderunt, & reliqua retinuerunt. Ego præter ea quæ antiquiores libri mutanda esse, docuerunt, nihil muto: quid dubitem, tantum indico. In particula tamen 4. mutare nihil ausim, tametsi & codex, & editiones omnes meæ magno consensu ab ea discrepent. Habent enim: *Secunda superiori parti inferiore*. *Quod ad &c.* scriptura, ut vides, aperte adeo mendosa, ut Paawius (*g*) huc adscripserit, *quis sensus? nullus sane*. *lego*, secunda superiori parti inferioris. *ut mens sit, secundam vertebram jungi superiori parti inferioris vertebræ*. *nulla tum obscuritas*. Nulla utique. Sed neque erat, cur id Celsus traderet, quod omnes haud aliter esse posse, per se intelligerent: neque erat, cur necdum absoluto sermone de vertebris duabus primis, mentionem injiceret de tertia, præsertim cum hæc quomodo secundam excipiat, mox esset 6. particula indicaturus. Præterea in Paawii lectione verbum deest, neque in iis quæ proxime antecedunt, aut subsequuntur, quidquam est unde illud subaudias. Quamobrem longe melius ab Lindenio videtur factum, qui litterulas illas Paawii duas (*i*), & (*s*) sejungens, rescripsit *superioris* parti *inferiori*, verboque *inseritur*, quod Constantinus in codice legi admonuerat, accepto, particulam hanc 4. complevit. Verum hinc oriri potest dubitatio, an quod hac 4. sic dictum est, supervacuum sit propter ea quæ statim subjiciuntur particula 5. de vertebra prima circumdata secundæ, &, quod consequitur, de secunda igitur superiori inserta. Nec dissimulare possum, aliquando mihi venisse in mentem suspicari, an non 4. particula, mendose adeo, ut vidimus, scripta, e librorum margine in contextum irrepsisset; cum dici non possit, quam apte post tertiam quæ de capitis inclinatione, aut erectione est, statim sequeretur 5. quæ ad circumversionem attinet ejusdem capitis, addito uno, haud amplius, verbo, *secundæ* videlicet ante *pars summa*. Sed quid de particula dicemus 6? Traditur in 5. modus quo prima vertebra excipit secundam, nimirum hujus summæ parti circumdata, quæ in angustiorem dentiformem processum finitur. Continuo autem in 6. additur, *Tertia eodem modo secundam excipit*. Num secunda igitur ab ima etiam parte alterum ejusmodi processum exigit, cui tertia ad eundem modum circumdetur vertebra? Multo quam hæc aut emendare, aut dilucide explicare, facilius videtur restituere particulam 7. *Jamque vertebra tertia tubercula, quæ inferiori inserantur, excipit*. Nam etsi plures, nec contemnendæ editiones sic habent; vetustior tamen, & illæ pariter quas supra laudavi in particula 3. & præterea Henrici Stephani editio, & membraneus codex, & rei ipsius natura docent, pro *excipit*, rescribendum esse *exigit*. Quo enim pacto fieri possit, ut tubercula inserenda vertebræ inferiori, id est quartæ, excipiantur a tertia, id est tertiæ inserantur? Imo hæc a tertia emittuntur in quartam: idque adeo ex Anatome; quod præclare nosti; manifestum est, ut quamvis particula 8 quam

ob hanc

(*d*) *in Enarr. hujus loci*. (*e*) *Comment. in hunc loc.* (*f*) *Comm. in hunc loc.* (*g*) *Ibid.*

ob hanc unam tantummodo caussam protuli, indicare videatur, a quarta vertebra incipere processuum inferiorum in subjectas emissionem; tamen (nisi etiam discrimen forte aliquod Celso fuisset inter processus, & tubercula, per quod rem explicare quis posset) multo levior mihi repugnantia hæc videretur, quam in uno eodemque versu dicere, eadem tubercula & alio inferi, & hic excipi.

Exposui fuse dubitationes meas, earumque caussas, in descriptione vertebrarum. Nunc illas pressius indicabo, quæ ad clavicularum, ut Paawius ipse (h) existimat, descriptionem spectant. Locus est eodem 1. capite aliquanto inferius, ubi latorum scapularum ossium figura, & adhæsione
503, 34. propositis, hæc scribuntur: *At a summa costa &c.* Describitur hic os *quod sustinet jugulum*, sive *in* quo jugulum *insidit* exteriore *capite*. Non potest igitur esse clavicula; hanc enim Celsus non solum
526, 23. alibi, ut hujus libri 8. capite 8, *jugulum* vocat, sed & hic, nec describere tamen incipit ante ver-
504, 6. ba illa, *Id ipsum recurvum &c.* Quodnam igitur os esse illud, dicemus, quod primo loco proponit? Exterius certe juguli caput nullo alio osse, nisi eo quod nunc Scapulæ appellant Spinam, sustinetur. Si pergens igitur latum os scapularum describere, hic de ejus Spina Auctor loquitur, cui Spinæ quidem pleraque ejus verborum conveniunt; quomodo ait, *a summa costa* fere *media* hoc *os excrescere*, primum tenue, deinde eo plenius latiusque, *quo propius lato scapularum ossi fit?* Ut enim pro *summa costa* non accipias, quam his duabus iisdem vocibus non multo superius designa-
503, 3. vit, duodecim costarum supremam; sed unum de
503, 26. tribus scapulæ lateribus; nam *triangulam* esse, dixerat, certe a summo illorum, quod costam superiorem vocamus, Spina non oritur, sed a basi, multoque superius, quam ubi hæc media est. Deinde Spina, quæ a scapula oritur, & per ipsam pergit, parsque ejus est, num propior fieri scapulæ ipsi diceretur? Scriptum oportuit, *quo propius vertici lati scapularum ossis fit*, ut veram agnosceremus descriptionem. Sed & descriptio ju-
504, 10. guli ipsius cum sic finiatur *& cum lato osse scapularum*, *infra caput ejus*, *nervis & cartilagine connectitur*; quid tandem verbis illis designat, *infra caput ejus?* Nam sive caput, summum verticem significat scapulæ, sive ipsum juguli exterius caput; vox *infra* quomodo cum vero conveniat, non est facile divinare. Et sunt quidem aliqua in his spinæ scapulæ, & claviculæ descriptionibus, quæ aliter in Almeloveenii, aliter in cæterorum editionibus, ipsoque codice leguntur. Sed nihil juvant ad has mihi dubitationes eximendas.

Nec plus juvant varietates aliæ in iis quæ paulo superius, ut modo indicabam, de costis scri-
503, 3. pta sunt. *Infra cervicem vero summa costa contra humeros sita est. Inde septem inferiores usque ad imum pectus perveniunt.* Equidem video, accipi non posse lectionem hanc, cum, aliquot interje-
503, 16. ctis versibus, hæc sequantur, *Sub costis vero superioribus*, *quinque &c.* Sic enim costæ cum summa illa uno in latere essent tredecim. Verum haud satis video, quomodo sine aliqua hæsitatione accipiam id quod ante Lindenium legebant, *Inde undecim inferiores.* Nam si universæ costæ ibi continuo describuntur; cur de inferioribus quin-
503, 18. que mox scribitur, *ipsæ quoque paulatim in cartilaginem versæ?* quod profecto supervacuum esset, cum modo de omnibus scriptum esset, *paulatim*
503, 10. *in cartilaginem degenerant.*

Sed non de ossium fabrica tantum, neque hæ tantum dubitationes fuere, quas, vel codice, meisque editionibus inspectis, mihi ex animo non potui eximere. De plurimis huc aliquot adjiciam. Libro 3. cap. 22. postquam inter levia phthisis initia, cibi primo acres, deinde lenes, tum in vicem modo hi, modo illi propositi sunt; hæc
sequuntur, *adjiciendaque quædam ex media materia*, *præcipue vero ex prima*, *cerebellum*, *vel pisciculus*, *& his similia*. Quo referrem illud *ex* 170, 25.
prima, cum minime appareret; quid antea ibi legeretur, quæsivi. Omnes aut *ex apruna*, aut, sicuti Pantinus (*i*) admonuit, *ex aprugna* habent; codex *ex pruna*. Sed quodnam *ex pruna*; si tamen sic affari, voluisset; cerebellum indicasse Cornelium, dicas? non aprugnum certe, quando lib. 2. cap. 18. aprum valentissimæ materiæ esse, 96, 28.
docuit, nec vulgo ea copia aprini cerebri est, quæ cæterorum quos phthisicis laudavit, ciborum. Suis quidem cerebellum minus valentis esse materiæ, *ex agno* autem, *hœdove totum caput*, dixit, *in* 98, 27.
media materia poni posse. Itaque ex quonam horum, aut his similium cerebrum sumendum esset, scripsisse, puto, idque nomen in mendo latere; nisi forte malis, revera *ex pruna* scripsisse; cerebellum autem cum ex media materia, quam supra explicaverat, accipiendum esse, diceret, animalis nomen adjicere supervacuum existimasse: quanquam & codex, & editiones, cum ita habeant, *præcipueque vel ex*, priori magis conjecturæ favere videantur. Libro 7. cap. 2. planissima illa quidem sunt de suppuratis: *Sed cætera etiam subcru-* 409, 15.
da aperiri possunt; inter nervos ultima expectanda maturitas est, quæ cutem extenuet, eique pus jungat, quo propius reperiatur. Verum quæ continuo sequuntur, non item. *Jamque alia rectam plagam desiderant, ut in carne: alia vero vehementer cutem extenuant, in quibus tota ea super pus excidenda est.* Si editiones inspicio; omnes habent *Itemque* pro *Jamque*, & *extenuat* pro *extenuant*: nulla *ut*. Sed pleræque habent *aliam rectam*, perpaucæ *alia rectam*. Codex cum his perpaucis convenit; sed in eo discrepat ab omnibus, quod pro *tota* habet *tuto*. Verum per has lectionum varietates nihil proficere mihi videor, ut neque per Constantini, adscriptas in margine, conjecturas. Fieri enim posse, existimo, ut Celsus postquam dixit de prorsus maturis, verba fecerit de subcrudis, & quod consequitur, magis de carne, quam de cute incidenda: repetita autem esse per librariorum incuriam quæ de extenuata cute dixerat. De cute vero tota excidenda si hic quidquam præcepisset; non videtur paucis post versibus de eadem re ad hunc modum fuisse scripturus, *Est etiam in rerum natura*, *ut cutis latius* 409, 31.
excidenda sit. Quod si non *tota*, sed *tuto super pus* excidenda, imo forte incidenda scripsit; nimirum hoc quoque ad ultimam illam maturitatem pertinebat. Vides igitur, cujusmodi sint quæ huc intrusa putem pro illis quæ nequidquam in codice, & tot aliis exemplaribus quæsivi.

Nec felicior fui in ejusdem libri 7. capite 26. Namque ubi emoliri manu urinam oportet, cum hæc legerem: *Homo tum resupinus eo modo*, *quo* 474, 11.
in curatione calculi figuratur, *super subsellium aut lectum collocandus est*; non mediocriter miratus sum, probe gnarus, quam molesta, & simul ut minus hic necessaria ea figura sit, quæ in calculi curatione a Celso ipso inferius proponitur. Mul- 476, 3.
to autem magis miratus sum, ubi meis editionibus, & codice inspectis, summo consensu in omnibus pro *in curatione calculi* scriptum reperi *in curatione ani*: in qua alienam omnino a proposito requiri figuram, manifestum est, neque eam a Celso usquam fuisse descriptam. Itaque aut nomen alterius curationis hic posuit, aut ab ejus manu non sunt ista, *eo modo*, *quo in curatione ani figuratur*.

Libro etiam 8. cum in extremo capite 7. animadvertissem, iis quorum maxilla fracta est, non modo humidum cibum diu præscribi, sed hæc insuper addi, *etiam*, *cum tempus processit*, *in la-* 526, 14.
gano similibusque aliis perseverandum esse, *neque quicquam edendum*, *donec ex toto maxillam callus firmaverit*; alterutrum suspicatus sum, aut Celsum tria ista verba *neque quicquam edendum* non scripsisse,

(*h*) *Comment. in hunc alterum loc.* (*i*) *Annot. in hunc loc. qui ipsi est c. 23.*

ſcripſiſſe, aut, ſi ſcripſit, aliud quodpiam interjeciſſe quod a librariis prætceritum ſit, ut puta *durius*, aut aliud ejuſcemodi, nempe ad hunc modum, *neque quicquam durius edendum*. Nam laganum, ut tenue eſſet, quantum ex Acrone (*k*) intelligimus, *comedebatur* certe, quod & ipſe Acron diſerte ait; non potabatur. Quonam igitur modo qui in lagano perſeverandum eſſe, diceret, idem negaret, quicquam edendum? Cum quotquot habeo editiones conſulerem; nulla omnino fuit in qua tria illa verba invenirem. Sed codex ita prorſus habet, uti Lindenius, quem commentum non eſſe quæ addidit, hic quoque locus indicio eſt. Quanquam igitur eo inclinat animus quo indicant editiones, præſertim cum Celſi ſententia, vel tribus iis verbis demptis, eadem ſit; tamen cum Scriptoribus liceat interdum aliqua inculcare, verbaque illa non modo in noſtro, ſed ut apparet, in aliis etiam, quæ Lindenius viderit, ſcriptis exemplaribus legantur; me potius juvat pendere animi, quam fortaſſis contra fidem vetuſtiorum, quibus careo, meliorumque codicum quidpiam pronunciare.

Magis autem hæreo in ejuſdem libri capite 10. ubi de fracti humeri curatione verba fiunt. Neque enim hæc eſt ſine aliqua obſcuritate, quæ ſi a depravatis dumtaxat vocibus oriretur; aliquanto minus difficile eſſet eam diſcutere: ſed vereor, ne præterea quidpiam deſit, ut in faſciæ quæ ſecundo loco ponitur, deſcriptione, in aliiſque fortaſſe. Fruſtra autem codicem, & libros formis deſcriptos inſpexi. Variat quidem ſcriptura; ſed non ibi ubi ſperabam. A tergo ægri miniſter ſub ea de qua modo dicebam, faſcia, *porrecto, ſi dexter humerus ducendus eſt, dextro, ſi*
535, 16. *ſiniſter, ſiniſtro brachio, demiſſum inter femina ejus, qui curatur, baculum tenet: medicus ſuper eam faſciam, de qua tertio loco dixi, plantam injicit dextram, ſi ſiniſter, ſiniſtram, ſi dexter humerus curatur &c*; medicus enim adverſus, humiliuſque ſedet, eaque tertia faſcia, amplexa imum ægri humerum, deorſum pendet capitibus ibi inter ſe vinctis. Pro *porrecto*, pro *plantam*, pro *humerus curatur*, in editionibus cunctis invenio *correpto*, in aliis autem *planam*, in aliis *palmam*, & rurſus in cunctis *humerus ſumatur*. Codex apud Conſtantinum pro hac ultima voce habet *ſinuatur*; noſter magis evidenti mendo *ſuratur*. Sed cum uterque habeat *planam*; noſter, qui manifeſto errore pro *correpto* habet *correcto*; habet contra pro *baculum*, quod ab omnibus ſcribitur, planiſſime *brachium*: quæ lectio tanto minus negligenda eſt, quod de baculo nullum antea, aut poſtea in hac curatione verbum eſt; *brachium* autem legi animadvertimus in hoc ipſo Celſi loco in Veſalii Chirurgiam (*l*) relato. Nec *plantam*, ab Lindenio hic poſitam, facile rejiciendam puto. Idcirco enim videtur tertia faſcia *deorſum* fuiſſe *demiſſa*, ut eam planta injecta *premat medicus*, ſicuti mox Celſus loquitur; potius, ni fallor, *trahat* dicturus, ſi manu voluiſſet. Manu autem ut poſſet utraque medicus fracti humeri partes in ſuam ſedem compellere, quemadmodum & res exigit, & ſuperius ipſe in
532, 32. univerſum docuerat; propterea planta uti maluerit ad faſciam premendam. Sic etiam cap. 15. ut ambabus manibus reponi luxatus humerus poſſet; medicum juſſit vel genu uti; ſi modo Lindenius
548, 25. recte illa edidit, *humerum genu ſub ala ejus cogere*, quomodo in antiquo libro manu exarato legi, docuerat Conſtantinus. Qui tamen dum confirmari hanc lectionem credidit cap. 20. de luxato femore, an hallucinatus ſit, videas, ex ver-
555, 2. bis illis, *rotundum aliquid ſuper inguen ponendum, ſubitoque ſuper id genu adducendum eſt eodem modo eademque de cauſa, qua idem in brachio fit*; neque enim a Celſo ibi deſignari, crediderim, ut Conſtantinus ibidem putat, caput hoc 15. de humero, ſed potius caput 16. quod proprie eſt de brachio, & in quo ſane hæc ſcripſerat, *rotun-*
dum aliquid a lacerti parte ponendum eſt, & ſuper id repente cubitus ad humerum impellendus eſt; ut genu capite 20. ægri ſit, non medici, cujus quidem eſt in quadam repoſitione humeri apud Hippocratem (*m*), in qua medicus, præter manus, genibus quoque, & capite nititur. Veruntamen lectio, a Conſtantino producta, ejuſmodi eſt ſaltem ut intelligi facilius poſſit, quam quæ eſt in noſtro codice, ad eundemque prorſus modum in Pinzii, Juntæ, Manutiorum editionibus miſere depravata. Sed ad caput 15. ut redeam; etſi quæ de quibuſdam in eo verbis cenſeam, non reticui; quæ præterea tamen deſiderem, ſupra indicavi. 551, 11.

Proferam denique ex lib. 5. cap. 19. num. 11.
locum illum: *Sunt autem quædam emplaſtra, quibus utriuſque rei facultas eſt. quæ, niſi ſingula habenda ſit, meliora ſunt*. Cum hærerem in ea voce *ſingula*, dubius, an Celſus, ſic præſertim, illa uti voluiſſet; vel magis hæſi, dum attentius legens quæ ſequuntur, eaque cum ſuperioribus, & mox adjectis contendens, non invenire viſus ſum ita preſſe, apteque ſcripta, ut Celſus ſolet. Et ſane editiones cæteras conſulens, deeſſe illa vidi quæ ſequuntur; ſed tamen & ipſas, & codicem vitio non carere. Habent enim, *quæ ſi ſingula habenda ſunt, meliora ſunt*, ſtatimque illuc tranſeunt, *ſed in copia &c.* Cui vitio ſi Conſtantinus mederi voluit ex ingenio per ea quæ in margine adnotavit, quorum parte uſus eſt poſtea Lindenius; morbum quidem magis cognoviſſe mihi videtur, quam ſuſtuliſſe: ſin codice aliquo uſi ſunt; vereor ut ejuſmodi fuerit, qualem ipſe verſare & ſcrutari vellem: quanquam vitia interdum adeo antiqua ſunt, ut ad ea tollenda ſatis opis ne a vetuſtiſſimis quidem, optimiſque exemplaribus habere liceat. Quod cum poſſem tibi non uno exemplo demonſtrare, eo quod ſequitur, oſtendam. 262, 21.

Cum æſtate A. 1742. in Patriam ſeceſſiſſem meam, nec horas vellem pomeridianas illas ferviſſimas perdere; Celſi codicem, quem alias, ut ſcis, nonnihil verſaveram, petii; ut quidquid a Pinziana editione diſcreparet, in hujus oris perſcriberem. Hæc editio, A. 1497. Venetiis habita, & qua nunc apud me nulla alia vetuſtior eſt, eo gratior in dies mihi fit, quo magis convenire ipſam in pleriſque cum principe Florentina, intelligo, cum plura quæ ex hac adhuc ſervo, excerpta confero: eſtque eadem *Celſus* ille *Pinzianus*, quem adeo laudabat Schulzius (*n*). Celſus autem Forolivienſis calamo in membranis ſcriptus eſt A. 1451; ut quanquam ab editione illa in non paucis differat, non tamen unquam miratus ſim, quod in difficilioribus locis non idem mihi auxilium tulerit, quod a multo antiquioribus libris ſperaſſem, ut neque tunc in quodam Præfationis loco, necdum mihi, ut verum fatear, ſatis perſpicuo, multo autem minus in Almeloveenii editione, in qua ſic legitur: *Nam ne uterum quidem, ut nihilominus aerem contineat, ſpirante homine poſſe diduci*. Certe enim venter, ſpirante animali (quod vel proxima verba non negant) imo diutius vitam trahente, in experimentis anatomicis aperitur; non ita quidem, ut aerem nihilominus contineat: ſed quis hoc requirat? aut ſic objiciat, quod per ſe omnibus manifeſtum eſt, fieri nullo pacto poſſe? Itaque in nulla ex meis editionibus ita is locus deſcriptus eſt; ſed in cunctis ad hunc modum, *Nam uterum quidem qui minus ad rem pertineat ſpirante homine poſſe diduci*. Verum ut communis hæc lectio neque inſequen- 77, 25.

(*k*) *in Horat. l.* 1. *Sat.* 6. (*l*) *l.* 2. *c.* 8. (*m*) *l. de Artic. n.* 2.
(*n*) *Epiſt. ad Thomaſium, præfixa Exercit. de Oſſib. conſerv.*

tibus verbis repugnet, nec vero, nec illud requirat, aut objiciat quod ſic non eſſet objiciendum; tamen id ponit quaſi minus ad propoſitam diſputationem pertinens, quod evidens eſt ad ipſam pariter valde attinere. Ea enim erat diſputatio quæ non minus ad hæc ſpectaret, quæ alvo, quam ad illa quæ thorace includuntur, vivo animali, examinanda. Cum propterea hæſitarem; fruſtra codicem illum cum Pinziana editione contuli; id enim quod modo tibi deſcripſi, ut in hac, ita in illo pariter ſcriptum erat. Quid optabilius eſſe poterat, quam videre, quomodo legeretur is locus in eo codice, *quicum nullum inter omnes Italiæ membranas ætate vel emendatiori ſcriptione comparandum* eſſe, cenſuerat Jo. Rhodius (o)? Hujus voti me ultro compotem fecit Vir Humaniſſimus, idemque græce, latineque Doctiſſimus Antonius Cocchius Mugellanus in adjectis ad etruſcam ſuam de Anatome Diſſertationem, ad me perbenigne miſſam. In illis enim, inter egregia cætera, lectiones aliquot proferens ex vetuſto illo Mediceo, quem Rhodius tantopere laudaverat, codice, eam quoque produxit quam præ omnibus optabam. Sed cum ea nihil prorſus diſcrepet a communi; jam æquum eſſet fortaſſe, ut me tardiorem in percipiendo, aut faſtidioſiorem in accipiendo faterer: quod & facerem libens, niſi animadverterem, pleriſque pariter Editoribus non planiſſimam eſſe viſam propoſitæ ſcripturæ ſententiam. Cujus rei indicium eſt, quod legendum crediderе *qui minus*, & interrogandi notam ? in fine appoſuere; quaſi ita aliquanto captu facilior redderetur. Cum vero difficultatem ne ſic quidem tolli, exiſtimaret Conſtantinus; eo decurrit, ut in libri ora adſcriberet, *Nam ne uterum*. Quam adnotationem retinuit Ronſſeus, credo ob eandem cauſam, Lindenius autem in contextum recepit, aliaque mutavit ex codice aliquo, an ex ingenio? minus feliciter certe, ut oſtenſum eſt, ſed non obſcura ſignificatione difficultatis, quam offenderent in communi lectione ſatis commode intelligenda.

Cave tamen credas, optimos ejuſcemodi codices; etſi non omnibus in locis meliora quærenti reſpondeant; non magno alibi eſſe uſui ad veram lectionem aut ex quibuſdam quaſi veſtigiis indagandam, aut etiam plane aperteque reperiendam. Exemplis utrumque comprobabo, ab eodem Cocchio propoſitis. Legitur, ut in Manutiorum, aliorumque complurium, ſic etiam in Almelo-
554, 8. veenii editione lib. 8. cap. 20. *Neque tot genera machinamentorum quoque, ad extendendum in hoc caſu femur, Hippocrates, Andreas, Nileus, Nymphodorus, Protarchus, Heraclides, faber quoque quidam repeririſſent, ſi id fruſtra eſſet*. Quid cogebat Celſum, ut poſt tot, taleſque Viros, obſcurum fabrum memoraret? Nihil certe. Itaque laudanda videtur editio princeps, & Ruellii, & ante hanc, Pinzii, & Juntæ editiones, & ſiquæ aliæ nihil habent de fabro, cum cæteræ meæ omnes habeant, & codex Forolivienſis, & quinque alii Florentini, eodem ſæculo ſcripti XV. Sed fuitne in codicibus vetuſtioribus quidquam ex quo, perperam lecto iſtud extiterit de fabro commentum? In vetuſtiſſimo illo, inter *Heraclidem*, & *reperiſſent* hæc ſcripta fuerant, *quid qua vi*. Admonet autem non minus opportune, quam docte, Cocchius, locum hunc Celſi videri ex loco expreſſum Heraclidis Tarentini, extante adhuc apud Galenum (p): quod eo facilius credo, quo ſæpius video, Heraclidem illum a Celſo memorari, & quo ſimiliorem utriuſque loci ſententiam agnoſco. Heraclides vero cum Medicos clariſſimos nominet, in iiſque Hippocratem, Nileum, & Nymphodorum; de fabro nihil, ſed hujus loco, habet, ut Cocchius vertit, *aliique quidam*. Quibus ex vocibus, a Celſo veriſimiliter ſcriptis, neque ut fabrum, ſed ut claros alios Viros, quos Heraclides nominatim laudaverat, ſignificaret, num illæ ſint natæ *quid qua vi*, Criticorum erit exiſtimare.

Vidiſti, ut optimus codex indicia præbeat ad veram, aut certe veri ſimilem ſcripturam indagandam. Nunc accipe, quemadmodum plane eam aperteque exhibuerit. Libro 7. cap. 26. ubi Celſus docet, qui via ferro facienda ſit, per quam calculus e veſica eximatur, hæc legebantur: *juxta anum incidi cutis plaga lunata uſque ad cervicem* 477, 27. *veſicæ debet, cornibus ad coxam ſpectantibus paululum: deinde ea parte, qua ſtrictior ima plaga eſt, etiamnum ſub cute, altera tranſverſa plaga facienda eſt, qua cervix aperiatur*. Cumque omnia quæ apud me ſunt, exemplaria in iis præſertim verbis conveniant, *qua ſtrictior ima plaga eſt*; horum loco in pervetuſto illo codice ſcriptum fuerat, *qua reſima plaga eſt*. Noſti, qua ſignificatione, non ſatis fortaſſe in Lexicis expreſſa, utatur Celſus voce illa *reſima*, cum renes dicit lib. 4. cap. 1. *a parte* altera *reſimos*, *ab altera rotun-* 183, 34. *dos*. Hic autem vides de plaga *lunata* verba fieri, novamque hanc, vel potius vetuſtiſſimam omnium ſcripturam aperte docere, tranſverſam plagam ad lunatam illam ab ea parte eſſe addendam, a qua extant ejuſdem cornua. Verſamur, ut vides, in re gravi, & ad eam rationem extrahendi calculi pertinente, quam inter cæteras præſtantiſſimam multis de cauſis oſtendit idoneus, ſiquis alius, harum rerum exiſtimator, Heiſterus (q): qui præterea ex eadem ortam eſſe, non dubitat (r), *Methodum*, ut vocant, *Lateralem*, nunc maxime celebratam, confirmatque (ſ) teſtimonio Ravii, qui de hac methodo, Raviana etiam dicta, interrogatus, ſæpe reſpondit, *legite Celſum*.

Atque utinam Cl. Cocchius, ut has variantes lectiones propoſuit, illamque inſuper, quam & nos, admoniti a Forolivienſi codice, & cunctis editionibus, & re ipſa, in extrema ſuperiore Epiſtola (t) attigimus; utinam, inquam, ſic etiam reliquas omnes adjungere potuiſſet, quas, Celſum totum cum ſcriptis libris conferendo, jam diu habet adnotatas: magno certe beneficio cum omnes politiſſimi, utiliſſimique Auctoris ſtudioſos, tum me præſertim, qui jam pridem ejus humanitati multum debeo, hoc etiam nomine obſtrinxiſſet. Nam ego uno qualicunque codice uſus, vix audeo ex iis quæ animadverſa habeo, quæpiam proferre, veritus, ne aliter in aliis antiquioribus, & præſtantioribus libris legatur. Exempli enim cauſa, libro 1. cap. 2. ubi ambulatio *melior* eſſe dicitur *in umbra, quam parietes aut vi-* 23, 11. *ridaria efficiunt, quam quæ tecto ſubeſt*, pro illa voce *viridaria*, quæ in meis omnibus eſt editionibus, in codice inveni *viridia*. Quod paulo fidentius memoro, quia in alio quoque codice ſic legi, ex mea Pantini editione intelligo, cujus libri duo primi, & tertii priora capita cum olim; a quo neſcio; collata fuerint cum veteri aliquo exemplari, & variantes lectiones inde habeant in oris calamo deſcriptas, inter has hic habent *paries, aut viridia*. Differre autem, crediderim, viridia a viridariis, quod hac voce non niſi loca herbis & arboribus virentia, illâ vero loca eadem aliquando, alias autem arbores plantæve ipſæ virentes videntur ſignificari. Sic Catanæus (u) in minoris Plinii verbis illis, *ambit hunc ambulatio preſſis varieque tonſis viridibus incluſa*, accipiendum cenſuit *viridibus* pro *arboribus ſemper virentibus*. Nec certe Vitruvium (x) aliter exiſtimes accipere potuiſſe, cum ſcripſit: *Media vero ſpatia, quæ erunt ſub divo inter porticus, adornanda viridibus videntur*. Neque enim viridariis dicere voluit, quæ ipſa ſunt loca,

ſeu

(o) *Præfat. in Scribon. & Diſſert. de Acia c. 6.* (p) *in Hippocr. de Artic. Comment. l. 4. n. 42.*
(q) *Diſſert. de Lithot. Celſi præſtantia.* (r) (ſ) *Ibid. n. 52.* (t) *p. 167, l. 35.*
(u) *Comment. in l. 5. Epiſt. 6.* (x) *de Architect. l. 5. c. 9.*

seu spatia; sed arboribus; quibus *hypethræ*, id est subdiales, ambulationes includerentur, ut sic *haberent* etiam a viridibus *salubritatem*, & in urbium obsidionibus, ut aliquanto inferius ait, succisis arboribus apertæ, lignorum necessariam copiam sufficerent civitati. Quis autem Senecam (y), credat, cum in Africani majoris villa *cisternam* dixit *ædificiis ac viridibus subditam*, viridaria intellexisse? cum cisterna, ut ædificiis & arboribus posset, viridariis subdita esse non posset; neque enim hæc satis convenirent cum cæteris quæ mox subjiciuntur, *sub hoc ille tecto tam sordido stetit, hoc illum pavimentum tam vile sustinuit.* At enim Macrobius (z) cum *viridia* non pro apposito, ut in viridibus pratis, sed pro positivo ponitur, ut in illis, *formosa facies viridiorum*, docuit, & in genitivo casu sic finiri, & *ipsam loci viriditatem significare*. Fateor, qui supra dixerim, non semper arbores virentes designare. At certe non viriditatem ipsam loci apud laudatos Auctores significat; id quod proposito meo est satis: ut minime mihi quærendum sit, qua significatione in Phædri (a) versiculo ponatur,

Perambulante læta Domino viridia;

quanquam ubi de ambulando per Romanos xystos sermo est, posset alicui in mentem venire, ut secundum Plinii, & Vitruvii productos locos explicaret. Multo autem minus hic quæram, sintne *viridia* ad eundem modum accipienda in scriptis veterum Jurisconsultorum. Qua de re memini multa mecum olim erudite, ut solebat, verba fecisse Herculem Franciscum Dandinum Comitem (qui huic Gymnasio, mihique in primis, moriens, magnum tot ejus virtutum desiderium reliquit) cum differre, ipse quoque, sed alia ratione, *viridia*, & *viridaria* conjiceret, quamobrem alios fuisse *viridiarios*, alios *topiarios*, existimabat, nec *viridaria* dicta etiam *viridiaria*, nisi ex imperitia librariorum, qui *viridia* non intelligentes, alias in *viridaria*, nonnunquam littera ultima *i* non deleta, in *viridiaria* mutassent: quæ in eum quem ultimum edidit librum (b) fuse retulisse, non dubito. Illud dubito, ne forte etiam in Celso nostro ob eandem causam ejusdemmodi mutatio contigerit, & ex *viridia*, quæ ubi de ambulatione agitur, adeo convenire vidimus, factum sit *viridaria*.

Ex iis quæ in Foroliviensi codice animadverti, hoc quoque est. Libro 2. cap. 12. ubi Almelo-
86, 8. veenius hæc edidit, *immittenda in alvum est, si levi medicina contenti sumus, pura aqua; si paulo valentiori, mulsa; si leni, aqua, in qua fœnum græcum, vel ptisana, vel malva decocta sit: si reprimendi causa, ex verbenis*; supra illa verba, *si leni, aqua* (quæ in eo codice, ut in meis omnibus editionibus, ita sunt, *si leni, ex aqua*) supra illa igitur scriptum est *leniendi causa*, in margine autem *molliendi causa*. Quæ an glossemata, an variantes, ut sæpenumero in eodem codice, ex aliis descriptæ lectiones sint, non facile dixerim; sed tamen dixerim, apte his respondere, quæ mox sequuntur, *si reprimendi causa, ex verbenis*. Quo loco, si ex me quæras, quid Celso verbenæ sint; noli expectare, ut cum Almeloveenio respondeam *quævis herba*, quasi fœnum græcum, vel malva non essent herbæ, vel herbæ omnes reprimerent; neque, ut cum aliis virgulta semper virentia, & jucundo odore, aut alia denique, magis ad Auctores alios, quam ad Celsum explicandum attinentia. Se ipse Celsus interpretatur hoc eodem libro cap. 33. cum inter reprimentia ponit verbenarum contusa cum teneris caulibus folia; *cujus generis*, inquit, *sunt*
109, 32. *olea, cupressus, myrtum, lentiscus, tamarix, ligustrum, rosa, rubus, laurus, hedera, punicum malum*: & uno versu interposito, *aqua calida, in qua verbenæ cocta sunt, quas supra proposui*. Eæ autem omnes num semper vireant, aut jucundo odore sint, vides.

Sed, ut plenius desiderio tuo satisfaciam, audendum jam est, & sine cortice natandum, id est sine ullo codicum adjumento, veræ similior scriptura, si non divinanda, conjecturis saltem, aut certe suspicionibus perquirenda. A facilioribus incipiamus. Celsum quidem ipsum libros suos in quædam capita divisisse, manifestum est illa ejus loca attendentibus (c), quæ in extrema sua Præfatione indicavit Lindenius. Ita vero Celsum divisisse, ut nunc videmus, aut eas quas legimus, inscriptiones capitis præfixisse, si quis crederet; is quæ ego, scripta exemplaria inspiciendo, eam protinus opinionem deponeret. Longe enim alias, easque haud raro ineptas, & divisiones, & inscriptiones animadvertens, a Celso illas esse non posse, statim perspiceret. Huc adde, non easdem esse in cunctis codicibus partitiones. Quarum rerum omnium specimen habebis in II. & III. in Celsum Epistola ad te nostra, si particulam illam Indicis quam in II. (*) ex Foroliviensi codice descripsi, cum ea contuleris quæ in III. (**) est ex Veneto, utramque autem cum ea parte quæ illis respondet in libro cujuscunque editionis quarto. Cum enim editiones apparari cœptæ sunt, tunc primum, ut opinor, cogitatum est de aptiore & divisione in capita, & lemmatum his præponendorum sententia aut seligenda, siquo in codice minus forte inepta erat, aut de integro excogitanda: itaque non in cunctis editionibus eædem ubique divisiones sunt, eædemque inscriptiones. Hæc attigi, primum ut mecum laudes Lindenium, si quid scite in lemmate aliquo emendavit, velut in eo quod antepositum capiti 1. libri 8. sic in meis editionibus legebatur, *De situ, & figura totius humani corporis*, quando non hæc eo capite Celsus docuit, sed ejus *ossium positus figurasque*, ut ipso 498, 29.
capitis initio promiserat. Recte igitur Lindenius fecit, quod a Constantino adscriptam in margine vocem *ossium* illi addidit inscriptioni. Deinde illa attigi, ne mireris, si fidentius dixero, e lemmate capitis 27. libri 7. *De cancro, qui excisa vesica* 485, 11.
nascitur, quamvis & codex, & omnes apud me editiones sic habeant, verbum esse tollendum *excisa*, aliudque, ut, exempli causa, *incisa* substituendum. Quis enim, nisi mortuo, vesicam excidat, id est scalpelli ope detrahat?

Faciles quoque, tametsi non in lemmate aliquo, sed in ipso Auctoris contextu, eæ mutationes videri possunt, quæ una in litterula consistunt, ut si libro 6. sub finem capitis 6. in illis verbis, quæ iisdem editionibus, & codici sunt communia, *recognitis omnibus, quæ medici quoque prodiderunt*, 370, 7.
pro *quoque* rescribamus *quique*: neque enim ipse medicus non erat, nec remedia, quæ tam longo capite tot, & tam varia proposuerat, fere omnia a medicis non fuerant prodita.

Ubi vero sub initium capitis 17. lib. 5. hæc edidit Almeloveenius: *In hoc autem volumine eas compositiones explicabo, quæ vel desiderari in prio-* 248, 27.
ribus potuerunt; vel ad eas curationes pertinent, quas protinus hic comprehendam sic, ut tamen quæ magis communia sunt, simul jungam. Si qua singulis, vel etiam paucis commodata sunt, in ipsorum locum differam; recte quidem fecit, quod in *paucis* sequi maluit Lindenium, quam cæteros qui magno consensu habent *parvis*, ne Pantinos quidem, & Constantino, & Ronsseo exceptis, quorum tamen primus in Adnotationibus, hi autem in libri ora Lindenio præluxerant; sed illud haud bene, quod scripserit *commodata*, qua in voce Almeloveenii typographos erraſſe,

(y) *Epist.* 86. (z) *Saturn. l.* 1. *c.* 4. (a) *l.* 2. *Fab.* 5. *v.* 14.
(b) *Interpret. de Servit. Prædior.* (c) *pag.* 387, 19. & 551, 14. (*) *pag.* 44, 1. *Edit. Pat.*
(**) *pag.* 51, 7.

rasse, crederem, nisi eandem in Lindenii, & Pantini editionibus, imo in hujus quoque Adnotationibus offendissem, cum reliqui omnes ediderint *accommodata*, codex habeat *accommoda*. Hic tamen, illique omnes cum habeant *in ipsorum locum*; ego qui hæc non videam alio posse, quam ad curationes, referri, malim *in ipsarum locum*.

Jam vero ad paulo majoris momenti suspiciones progrediamur. Libro 3. cap. 6. hæc legimus.
129, 30. *Ac protinus quidem scire* oportet, *non febricitare eum, cujus venæ naturaliter ordinatæ sunt, teporque talis est, qualis esse sanis solet: nec protinus etiam sub calore motuque febrem se se concipere: sed ita, si &c.* Et in eo quidem ab Almeloveenio discrepant pleræque editiones, & codex, quod habent *non protinus autem*; sed in cæteris mire omnes conveniunt, nisi quod Pantinus, offensus ultimis verbis, in Adnotationibus credit *se se* in *potuisse* mutandum, Constantinus autem & Ronsseus leviori mutatione in margine adscribunt *posse*. Mihi vel hac levior placeret, id est *esse*, legeremque *febrem esse*, *concipere*, quomodo Celsus
5, 17. ipse alibi dixit, *urinam in vesicam destillare, con-*
6, 27. *cipiunt, & ego eundem quidem hominem posse omnia ista præstare, concipio &c.*

Libro 2. initium capitis 14. apud Almelovee-
87, 28. nium est ad hunc modum. *De frictione vero & gestatione adeo multa Asclepiades, tanquam inventor ejus, posuit in eo volumine, quod Communium Auxiliorum inscripsit, ut, cum trium tantum faceret mentionem, hujus & vini & gestationis, tamen maximam partem in hoc consumpserit*, id est in frictione, ut vel ea demonstrant quæ de hac una & continuo, & toto capite sequuntur. Igitur cum Celsus dicat, *in hoc*, & *hujus*, & *inventor ejus*, nec de gestatione verba facere incipiat, nisi capite 15; aut me omnia fallunt, aut duæ illæ voces *& gestatione*, temere in primum versum irrepserunt, idque a longo jam tempore, cum in cunctis meis editionibus, & codice legantur. Ronsseus in libri ora habet *equitatione*, ex eo, credo, quod in plerisque erat editionibus, *hujus, & equi, & gestationis*, quasi equitatio ad gestationem non pertineret, ad quam diserte retulit Plinius (*d*), melius tamen paucis, & in his Manutiis *aquæ* pro *equi* scribentibus; sic enim ediderant, *vini, & aquæ, & gestationis* sive ex codicibus quibusdam; nam Forolivienfis ita prorsus habet, ut in margine Ronsseus, *vini. s. & aquæ, & gestationis*, sive etiam Plinium (*e*) respexerunt. Is enim de Asclepiade hæc scripserat, cum proposito Celsi loco conferenda, *quinque res maxime communium auxiliorum professus, abstinentiam cibi, alias vini, fricationem corporis, ambulationem, gestationes*. Quibus ex verbis etsi Muretus (*f*) delenda censuerat illa duo, *alias vini*, haud animadvertens, sic illas res *quinque* non fore; tamen ob hanc ipsam caussam nihil mutandum esse, credidit Dalechampius (*g*), nisi *alias* in *aliquando*; neque hoc ipsum necessario, ut opinor. Nam quod Plinius infra subjicit: *Trahebat præterea mentes artificio mirabili, vinum promittendo ægris, dandoque tempestive, tum frigidam aquam*, æque congruit cum superioribus, sive *alias* legas, sive *aliquando*. Sed quomodo Plinium *quinque* communia Asclepiadis auxilia, & Celsum *tria tantum* fuisse, dicentem conciliabimus? Frustra Plinianam Harduini editionem consului, quam post missam ad te V. Epistolam, nactus, ut libenter vidi pleraque eorum quæ de collatione utriusque Auctoris desideraveram, non omittentem, ita sperabam hujus quoque nodi solutionem præbituram. Quæ cum me spes frustrata esset ubi ad ea Plinii verba is quo de agimus, adnotatur Celsi locus; capita alia inspexi in quibus aut de Asclepiade, aut de frictione, & gestatione sermo est. Sed non modo nihil quod me juvaret, inveni; verum insuper ad caput 4. libri 28. non prætereundam operarum hallucinationem offendi. Græcus enim Hippocratis locus, ut Galeni (*h*) ætate in libro κατ' ἰητρεῖον legebatur, qui locus ut ad frictionem attinet, sic omnino erat iis Celsi verbis, quibus expressus est, subjungendus not. 5. Sect. 14; ad alia Celsi verba, quæ de gestatione sunt, not. 8. non secus ac si ille pariter ad gestationem spectaret, adjunctus est. Nos vero eam quam proposuimus, repugnantiam qua tandem ratione tollemus, ut cum Plinius quinque, Celsus tria tantum communia Asclepiadis auxilia fuisse, scripserit? Sic fortasse, ut dicamus, Celsum de illis quæ in memorato ab ipso volumine posuerat Asclepiades, Plinium de cæteris quoque eidem usitatis mentionem fecisse. Utcunque id est; cum Celsus tria dumtaxat memoret, ex quibus unum frictionem fuisse, demonstravimus, alterum autem gestationem fuisse ex consensu omnium hanc diserte in tribus illis enumerantium, veri similius est; satis perspicue apparet, *hujus*, id est frictionis, optimam scripturam esse, bonam *gestationis*, dubiam vero auxilii ejus quod inter utramque a Celso positum est, sic tamen ut vox *aquæ* prævaleat, si codicem, qui hanc habet, & editiones, in quibus aut eandem legimus, aut ex ea corruptam *equi*, attendere velimus; vox autem *vini* ab iis qui frustra eadem quæ a Plinio, a Celso quoque dicta vellent, in codices aliquos intrusa videatur.

Ut igitur voces illas duas *& gestatione* in ejus capitis initium, sic totidem suspicor irrepsisse in
proximum caput 15. ubi nunc legimus: *Gestatio-* 91, 21.
num lenissima est navi, vel in portu, vel in flumine; vel lectica, aut scamno: acrior vehiculo: vehementior, in alto mari navi. Intelligis, me de istis postremis dicere duabus vocibus: quanquam de *navi*, pridem ab Almeloveenio ipso notata, quin glossema sit, dubium esse non potest. At ego suspicor, non unum esse, neque Celsum, postquam *in alto* scripserat, *mari* adjiciendum censuisse. Suspicionem autem minus improbabis meam, ubi animadverteris, alio ordine in cæteris editionibus, ipsoque codice locum istum proponi consuevisse, ut gestationes quæ navi fiunt, minime disjungerentur, sic videlicet: *Gestationum lenissima est navi vel in portu, vel in flumine: vehementior in alto mari navi*; unde hæc duo ultima verba auferre non modo licet, sed & juvat. Non me fugit, quid Lindenium moverit, ut antiquum ordinem mutaret, nimirum ne quæ sequebatur gestatio *vel lectica, aut scamno*, ea videretur non minus vehemens dici, quam quæ navi in alto. Verum si hoc attendendum; illud quoque attendendum erat, eo quem ipse maluit, ordine vehementiorem dici gestationem navi in alto, quam vehiculo, quasi vero gestatione in alto tunc utendum fuisset cum mare ventorum vi maxime esset agitatum: itemque dici lenissimam, ut navi in flumine, quæ vel lectica fiebat, vel sella, quarum motus, quippe pluribus gestantibus, creberrime inæqualis sit & dissimilis, necesse est. Non tamen negaverim, ut aliquid temere addi, sic & omitti inter *alto*, & *lectica* potuisse. Verum minus mihi facile est conjicere quod omnino verbum omissum sit, quam quæ sint addita, suspicari.

Sic & voces alias duas, & has quidem ex librariorum incuria redundare, crediderim sub initium capitis 29. lib. 7. *Sed ante omnia vulvæ na-*
tura mirabilis, cum in multis aliis, tum in hac 489, 28.
re quoque facile cognoscitur. Oportet autem ante omnia &c. Quis enim tantam in disertissimo Scriptore inopiam verborum fuisse, existimet, ut duo illa verba *ante omnia*, nulla adductus ratione, tam brevi intervallo iteraverit? Ut bene illa conveniant secundo loco, ubi ordine præcipere Auctor incipit quidquid fieri oportet ad maturum partum, intus emortuum, manu educendum; certe primo illo non apparet, cur ponantur. Cum enim difficultatem ejus operis proposuerit; continuo

(*d*) Nat. Hist. l. 28. c. 4. (*e*) Ibid. l. 26. c. 3. (*f*) Variar. Lect. l. 14. c. 16. (*g*) in marg. ad hunc loc. (*h*) Vid. de Sanit. tuen. l. 2. c. 3.

tinuo spem unam dat, eamque in uteri natura mirabili quæ occasionem præbet cauto & perito Chirurgo primum unum digitum, deinde & alterum, & sic deinceps totam manum per illas angustias inserendi. Namque ex intervallo subinde os uteri dehiscit: qua occasione utendum, ut magister quisque obstetricandi spectatissimus vel nunc præcipit, sicque deinceps expectandum *donec iterum id os aperiatur*; ita enim legere malo, quam cum Lindenio, adscripta in margine a Constantino, & Ronsseo sequente, *os adaperiatur*,
490, 8. cum sit in codice *ad os aperiatur*, ut in omnibus quoque, mihi notis, editionibus, excepta principe Florentina, ex qua a me olim excerpta nunc inspiciens, gaudeo, in his idem prorsus quod in mentem venerat, reperire.

Fortasse ob eandem veterum scribarum indiligentiam, quædam alia iterata sunt verba in citati
477, 26. libri 7. capite 26. *Cum jam eo* calculus *venit, ut super vesicæ cervicem sit, juxta anum incidi cutis plaga lunata usque ad cervicem vesicæ debet*. Veterum dixi; nam hic quoque tum in codice, tum in meis omnibus editionibus eadem illa repeti video, quamvis cætera paulo aliter, nempe ad hunc modum proponantur, *ut incidi super vesicæ cervicem juxta anum cutis plaga lunata usque ad cervicem vesicæ debeat*, nisi quod in codice est *debet*, quod in libri ora Constantinus, & Ronsseus malunt, *ut* illud delentes, tanto melius hæc quidem quam Lindenius, quod si calculus super vesicæ cervicem sit, necdum ad eum pervenit locum, ut secundum inculcata hec capite a Celso præcepta aggredi Medicus sectiones debeat. Ante hanc enim vel modo præceperat, ut calculus digitis compellatur deorsum donec ad cervicem perveniat, in eamque impellatur. Itaque ubi mox dicit, *Cum jam eo venit*, perspicuum est, hoc velle, Cum jam in cervicem venit; ut absonum sit addere *ut super vesicæ cervicem sit*, supervacuum autem videri possit dicere, *super vesicæ cervicem* esse incidendam cutem, quando plaga lunata juxta anum debere dicitur *usque ad cervicem vesicæ* pervenire, aut si illud minus supervacuum sit, vox saltem *vesicæ* secundo hoc loco sit minime necessaria.

Utcunque id est; a non absimili operarum socordia cum factum esse, conjecissem, ut in cunctis a me versatis editionibus duo alibi verba essent repetita; meam conjecturam postea confirmatam vidi non illibenter. Locus est lib. 8. sub initium capitis 7. ubi quædam de variis casibus attinguntur, qui ossi, dum frangitur, possunt in-
524, 34. cidere. *Quinetiam aliquando plura fragmenta a fragmento fiunt. Sed in aliis quidem ossibus ex toto sæpe fragmentum a fragmento recedit*. Vides, quibus de verbis dicam, nempe *a fragmento*, quæ ut secundo loco necessaria sunt, sic primo vel tunc redundare mihi viderentur, si *e fragmento* scriptum esset, quod nusquam legi. Et fuisse quidem alios antea quibus displicuissent, ex Constantini marginibus intelligebam, qui adnotatum habent, *Quidam segmento*; nec tamen quid isti spectassent, percipiebam. Verum cum denique in Forolivienti codice duo illa verba prorsus deesse primo quidem loco, animadverti; sic enim scriptum est, *plura fragmenta fiunt*; tum vero ad meæ conjecturæ pleniorem confirmationem nihil aliud optandum cognovi, nisi ut cum eo codice plures alii, in primisque optimi, consentirent.

Quamobrem etsi alias duas suspiciones meas ab eodem codice demum inveni confirmatas; nolui tamen eas magis quam superiorem, ei codici acceptas referre non modo quia ipsæ quoque multo mihi antea in mentem venerant, quam ejus varietates codicis omnes adnotarem, verum etiam quia uni codici, neque ei optimo, non multum tribuo, in re præsertim quæ minus est in veteribus ejusmodi libris attendenda, velut hæc de duabus prima, quæ nimirum pendet a distinctionum notulis, inter verba interjectis. Paulo supra finem ejusdem capitis 7. in omnibus quæ apud me sunt, editionibus ad hunc modum scriptum est, *costæ, spina coxarum, os tali, calx*; ad eundemque modum iterum paulo supra finem insequentis capitis 8. eadem verba proponuntur, nisi 526, 7.
quod eo capite 8. *coxarum* loco, quam vocem 528, 7.
retinent Lindenius, & Almeloveenius, reliqui habent, codice non discrepante, *costarum*. A quibus hic duo vides posse requiri, costarum spina quid sit? & quare a costis distinguatur? scribunt enim *costæ, spina costarum*: cum a duobus illis prioribus unum modo requiri possit, idque reliquis capite quidem 7. commune, spina coxarum quid sit? neque enim Celsus cum libri hujus 8. capite 1. ossa omnia sigillatim proposuit, in iisque costas, & os coxarum; illis, aut huic spinam tribuit; ne quis forte quia posteri summam hujus partem utrinque spinam vocarunt, eam, credat, capite 7. intellexisse. Quid ergo est? *Coxarum* ego utroque loco scribendum opinor; *spina coxarum* neutro. Sed verba ita distinguenda, *costæ, spina, coxarum os, tali, calx*; aut, si mavis, *coxarum os, os tali*; vel *coxarum os, talus*; sic enim singula hæc ossa alibi nominat Celsus. Qui inter cætera ossa, quæ ibi cap. 8. memorat, fere immobilia, id est non æque mobilia, ac humeri, brachii, femoris, cruris, digitorum ossa, de quorum curationibus est postea acturus, coxarum os prætermittere non debuit, nec vertebras; has autem spinæ nomine, ut solet, hic quoque intellexisse, initium, & finis proximi, quod sequitur, 9. capitis satis ostendunt. Hæc cum essem conjectura persecutus; codice inspecto, distinctionis notas inveni, non inter *coxarum*, & *os*, sed inter *spina*, & *coxarum*, & inter *os*, & *tali*, quemadmodum suspicione præceperam.

Antequam alias hujus generis suspiciones adjiciam; alteram illam indicabo, quam a codice comprobatam vidi. Libro 6. cap. 18. *Anus quo-* 399, 19.
que multa, tædiique plena mala recipit, nec a se multum abhorrentes curationes habet. Cum hæc primum legi; credibile visum est, non ita olim scriptum fuisse, sed potius *nec inter se multum abhorrentes*, quomodo Livius (*i*), exempli causa, dixerat *abhorrent inter se orationes*. Et vestigia quidem ejus scripturæ in cunctis meis editionibus deprehendi, in quibus videlicet legitur *nec in se*; licet Constantinus, & Ronsseus in libri margine adnotaverint *necnon in se multum abhorrendas*, lectione minime iis, quæ sequuntur, curationibus conveniente, quas si perlegas, plerasque agnoscas nullam asperitatem, multam similitudinem inter se habere. Suspicionem denique codex luculentissime confirmavit, in quo perspicue scriptum reperi *inter se*.

Redeo nunc ad eos locos, in quibus suspicor, ob pravam verborum distinctionem sententiam esse corruptam. Libro 2. cap. 29. inter ea quæ alvum movent, ponuntur *uvæ recentes pingues*, 106, 21.
minutæ aves, cochleæ &c. Capite autem insequente inter ea quæ contra adstringunt, recensentur *dura ova; magisque, si assa sunt: minutæ aves*, 107, 15.
merula, palumbes; magisque, si in posca decocta est. Num eædem igitur minutæ aves alvum & adstringunt, & movent? Hæc repugnare, sensit Ronsseus (*k*), commentusque est, primo loco teneras & nuper exclusas, elixasque; altero siccas, & adultas, & assas; quasi Celsus si ita intellexisset, per se declarare non consuesset. Quod & de Pantino (*l*) dictum volo, qui teneras, durasque distinxit; cum facilius posset, quam Ronsseus, mutatis primo loco inter verba notulis, tollere, ut mihi videtur, repugnantiam, ad hunc modum, *uvæ recentes, pingues minutæ aves*. Dixi autem facilius, quam Ronsseus; hic enim ne dubitavit quidem, quin pingues uvæ essent intelligendæ, sicque in Enarratione sua explicavit.

(*i*) *Hist. l. 38. haud ita procul a fine*. (*k*) *Enarrat. in hos loc.* (*l*) *Comment. in primum loc.*

vit. At Pantinus (*m*) utrum mallemus, optio-
nem dederat, *pingues* de uvis, an de avibus di-
ctum accipere. Ego vero non dubitandum credi-
derim, quin de avibus sit accipiendum. Pingue-
do enim proprie in animalibus dicitur, & *caro*
106, 27. *pinguis* mox diserte a Celso in iis quæ alvum mo-
vent, commemoratur. Cæterum cum alii sic verba
distinxerint, ut Almeloveenius, alii ambigue, ut
Pantinus; vix tandem unum Constantinum anim-
adverti ita, uti ego conjeci, distincta edidisse.

Verum ne hunc quidem inveni qui alia quæ-
dam ita distingueret, quemadmodum mihi distin-
guenda videntur, libro 5. cap. 26. ubi Celsus
sub nomine cancri, vulneribus supervenientis,
gangrænam fere & sphacelum describit. Nam
quod Almeloveenius quæ Pantinus (*n*), &
Ronsseus (*o*) huc adscripserant, magis atten-
dens, quam quæ Constantinus; indicat, quasi
huc attinentes, Galeni locum, & Hildani Obser-
vationem; nempe uterque horum ibi de tumore
verba faciunt, quem hodieque omnes cancrum
appellant, non de affectionibus quas Celsus hoc
quidem nomine complecti solet, nimiæ vulnerum
inflammationi, aut constrictioni, ut antequam
300, 15. describat, ipse ait, succedentibus; sic enim cum
sæpe alibi, tum præsertim ibi locutus est, ubi
generatim vetuit nimis arctas fieri deligationes,
533, 23. *siquidem id, quod adstrictum est, alienatur, &*
cancro opportunum est, & ubi speciatim in ossis
fractura quacum sit vulnus conjunctum, tanto
539, 7. laxiores fascias laudavit, *quanto facilius & alie-*
nari & occupari cancro vulnus potest. In illa
300, 29. igitur descriptione hæc etiam sunt, *ex nigro ul-*
cere humor pallidus fertur, malique odoris est, &
caro intus corrupta: interdum etiam nervi ac mem-
branæ resolvuntur, specillumque demissum descendit
&c. Nemo autem cæterorum est qui vel majoris
distinctionis notam inter *corrupta*, & *interdum*
non interponat; si Manutios, & Stephanum ex-
cipias: quanquam nemo ibi *caro intus corrupta*
habet; habent vero *carunculæ corruptæ*, vel, ut
codex, *carunculæque corruptæ*, quod ego melius
existimo, quia ante duos tresve versiculos cum de
hoc ulcere dictum esset *caro ejus corrupta est*;
ineptum fuisset idem iterare. Sic igitur rescriben-
dum suspicor, *ex nigro ulcere humor pallidus fer-*
tur, malique odoris est: carunculæque corruptæ,
interdum etiam nervi ac membranæ resolvuntur &c.
id est putrefactæ excidunt.

Est etiam ubi depravatam sententiam credas
non tam quod verba non bene distincta sint,
quam quia transposita. De quo ut existimare pos-
sis; ex lib. 3. cap. 6. non brevem locum descri-
bam, necesse est, ad tempus attinentem quo po-
128, 20. tio febricitantibus est concedenda. *Ac ne illud*
quidem ab Heraclide Tarentino dictum, ratione ca-
ret: ubi aut bilis ægrum, aut cruditas male ha-
bet, expedire quoque per modicas potiones miscere
novam materiam corruptæ. Illud videndum est, ut,
qualia tempora cibo leguntur, talia potioni quo-
que: ubi sine illo datur, deligantur, cum ægrum
dormire cupiemus: quod fere sitis prohibet. Satis
autem convenit, cum omnibus febricitantibus ni-
mius humor alienus sit, tum præcipue esse fœmi-
nis, quæ ex partu in febres inciderunt. Hic igi-
tur manifestius est, quam ut admonitione mea
egeat, non aliam, nisi minoris distinctionis no-
tulam, inter *quoque*, & *ubi* fuisse ponendam.
Illud aliquam attentionem requirit, ut suspice-
mur, suo non esse loco ea verba, *cum ægrum*
dormire cupiemus: quod fere sitis prohibet. Hæc
enim, sive ad istum modum legantur, sive ipsis
particula, *aut*, ut in codice, meisque libris o-
mnibus, præponatur, non bene ibi collocata es-
se videbuntur iis qui animadverterint, tempora
illa non tunc dumtaxat esse deligenda, cum ægrum
dormire cupiemus, sed tunc etiam cum materiam
novam corruptæ miscere, volemus. Quorum
utrumlibet addita quidem ista particula *aut* signi-
ficabit, sed in alium translata locum simul cum
verbis insequentibus. Tantum igitur abest, ut
eam particulam, quod Constantinus, & Ronsseus
in margine indicant, expungendam credam; ut
sententiam sic restitui posse, existimem, *Ac ne*
illud quidem, ab Heraclide Tarentino dictum, ra-
tione caret: ubi aut bilis ægrum, aut cruditas
male habet, expedire quoque per modicas potiones
miscere novam materiam corruptæ, aut cum ægrum
dormire cupiemus; quod fere sitis prohibet. Illud
videndum est &c. Quod si forte malis, nulla trans-
latione verborum facta, mutare tantummodo *aut*
in *ut*; etsi translationem magis probem; non per-
tinaciter repugnabo: satisque mihi erit, locum,
quemadmodum hactenus legebant, vitio non ca-
ruisse.

Age nunc veniamus ad alterum in quo mani-
festius esse videbitur vitium, neque, ut puto,
sine verborum transpositione facile tollendum.
Libro 4. sub initium capitis 13. hæc sunt. *Sed* 221, 23.
prior, morbus videlicet Ileus, *modo supra umbili-*
cum, modo sub umbilico dolorem movet. Fit in
alterutro loco inflammatio: nec alvus, nec spiritus
infra transmittitur. Si superior pars affecta est,
cibus: si inferior, stercus per os redditur: si utra-
libet, metus est. Adjicitur periculo, si vomitus
biliosus, mali odoris, aut varius, aut niger est.
Vides, num ubi stercus per os jam redditur,
possit vomitus esse, nisi mali odoris? numve pe-
riculum, quod jam summum est, his adjectis au-
geatur? Certe Aphorismus ipse, (*p*), quem, tan-
quam huc attinentem, indicat Almeloveenius; si
rationem, & Galeni (*q*) interpretationem at-
tendamus; periculum in Ileo prænunciat ex eo
vomitu, non qui vomitum stercoris, aut sterco-
ri similium excipiat, sed qui hunc præcedat. In
Ileis, inquit Galenus, *vomitus non semper adest,*
sed quando exitiales sunt: & si vehementius di-
storquentur, stercus eis ascendit: & mox, *Hæc*
vero mihi fieri videntur ab intestinis in quibus pas-
sio talis existit, a se expellere stercus appetentibus,
quando longitudine temporis cœpit molestare. Quam
alteram ex Galeno descripsi particulam ob eam
etiam causam, ut intelligeres, quanto melius in
producto Celsi loco, ubi nunc legitur, *si utrali-*
bet, metus est, legeretur antea ab omnibus, *si*
utrumlibet vetus est, quod & codex habet. Ita-
que locum sic restitui posse, conjicio, si post
transmittitur, continuo scribamus, *Adjicitur*,
vel; quoniam in codice est, *accidit*; *Accedit pe-*
riculo, si vomitus biliosus, mali odoris, aut va-
rius, aut niger est. Si superior pars affecta est,
cibus; si inferior, stercus per os redditur; si utrum-
libet vetus est; videlicet si in superiore, aut in
inferiore parte inveteravit affectio. Ad eundem
enim modum Celsus de dysenteria infra loquitur
cap. 15. *Si pluribus diebus nihil remedia illa ju-* 225, 26.
verunt, vetusque jam vitium est. Verum ad alia
veniamus, vel potius revertamur.

Cum enim supra mentionem facerem immobi-
lium quorundam, id est minus inter se, secun-
dum naturam, mobilium ossium, quæ Cornelius
noster extremo capite 8. libri 8. nominaverat; in
memoriam redii, quid essem olim suspicatus in
verbis illis, quibus inter initia capitis 11. ejus-
dem libri, ossium motus præter naturam, id est
luxationes, ita distinxit, *Moventur ossa sedibus* 542, 30.
suis duobus modis. Nam modo quæ juncta sunt,
inter se dehiscunt: ut cum latum os scapularum
ab humero recedit; & in brachio, radius a cubi-
to; & in crure, tibia a sura: ---- modo articuli
suis sedibus excidunt. Quem secundum modum si-
gillatim insequentibus proponit capitibus, de ma-
xilla luxata, &, quod ad susceptum sermonem
maxime attinet, de luxato humero, aliisque ejus-
modi. Hinc autem suspicio oritur, in iis quæ
produximus, verbis non *ab humero*, sed *ab jugu-*
lo potius esse legendum. Jugulum enim, id est
clavicula, ita cum lato scapularum osse junctum
est,

(*m*) *Ibid.* (*n*) *Annot. in hunc loc.* (*o*) *Enarrat. in eund. loc.* (*p*) 10. *Sect.* 7. (*q*) *Comment. in hunc Aphor.*

est, ut cum tibia fibula, aut, si mavis, cum
ulna radius, non ita ut cum lato eodem osse hu-
merus, qui & per articulationem jungitur, ma-
ximos quosque motus permittentem, & cum re-
cedit ab illo osse, sive, quod eodem redit, cum
illud os ab ipso recedit, non huc res attinet, sed
alio, videlicet ad caput, quod peculiariter exta-
re dixi, de luxato humero. Quæ animadversio
non tantum ad id valet, ut vitiatam hic esse
scripturam, opinemur (frustra explicante Con-
stantino de acromio, quod officulum perraro in
adultis invenitur, nec inter ossa a Celso propo-
nitur) sed ad illud quoque, ut paulo inferius
ab Lindenio egregie emendatam intelligamus.
Cum enim & editiones omnes, & codex ipse, ut
ab humero habent, sic perperam quoque habe-
rent *mollibus*, vel etiam, ut in Constantini, &
Ronssei margine, *molibus*; nihil melius rescribi
543, 10. potuit, quam *mobilibus* in iis verbis, *Quorum
vitandorum causa, facienda eadem sunt, quæ in
ossibus mobilibus læsis*. Quid enim huc *ossium mo-
libus*, vel *ossibus mollibus*, aut *mollioribus*? nam
hoc malebat Constantinus. Hic enim, ut fibulæ,
& radii diserte proposita exempla ostendunt, de
ossibus agitur immobilibus, aut certe minus mo-
bilibus: hisque Celsus læsis, adhibenda eadem es-
se, docet quæ læsis mobilibus.

Simile vitium, similique ratione emendandum,
irrepsisse in primum caput libri hujus 8. suspica-
501, 1. beris, ubi legeris, *Maxilla vero est molle os*,
Nemo enim hoc dicat, nedum Celsus, qui ster-
num, duritie cum maxilla non conferendum, os
503, 13. tamen esse *valens ac durum*, isto eodem capite
dicturus est. Atenim codex, & editiones, quot-
quot inspicimus, habent *molle*. Nimirum, cre-
do, ut *mollibus* habebant in loco superiore, no-
tula quæ compendium vocis *mobilibus* significa-
ret, a librariis olim non intellecta, aut minus
animadversa: cujusmodi ob causam Veterum
duo tresve ediderant infra, capite 4. ut Alme-
loveenius quoque ibi adnotavit, *membrana mol-
lis ac sui coloris*, ubi edendum fuisse *membrana*
520, 31. *mobilis ac sui coloris*, satis illa ostendunt quæ
continuo his opponuntur, *membrana immobilis*,
nigra &c. Unum est, quantum video, quod mi-
hi, pro *molle* hic *mobile os* reposituro, objici
possit, nempe tribus, nec totis, interjectis ver-
501, 4. siculis, de eadem maxilla hæc addi, *solaque ea
movetur*, supervacuis verbis, si modo ea mobi-
lis dicta esset. Attamen haud plane supervacua
fortasse videbuntur, si quid continuo sequatur,
attenderis. Hoc enim ait Celsus, *solaque ea mo-
vetur. Nam malæ cum toto osse, quod superiores
dentes excipit, immobiles sunt*. Aliud autem est
dixisse, mobile os maxillam esse, statim atque de
ea sermo fieri cœptus est, nempe cæteris illis
capitis partibus quæ omnino immobilibus com-
pinguntur ossibus, ad eum usque locum descri-
ptis: aliud est, nonnullis de ea jam dictis, op-
portune admonere, maxillam de qua verba fiunt,
illam esse quæ sola movetur; ne quis forte re-
rum ignarus, maxillæ nomine deceptus, puta-
ret, superiorem quoque a Celso mobilem dictam
fuisse. Nam superiorem etiam, a Romanis ma-
xillam fuisse appellatam, ipsum malæ nomen in-
dicio est, quod ex maxilla contractum esse,
jam diu est cum docti homines de M. Tullio
(r) didicerunt. Quod nomen etsi Plinius (s)
tradidit, in homine tantum habere locum; non
tamen scripsit, haud licitum esse in homine quo-
que superiorem maxillam dicere: imo licere,
exemplo docuit suo, cum remedia adversus *ma-
xillarum dolores, tumoresve* proposuit (t). Cel-
sus igitur, ne quis dubitare posset, utram maxil-
lam mobilem esse, dixisset; cum illud addidit;
tum superiorem, nisi forte simul cum inferio-
re, nusquam, quod meminerim, alio quam ma-
larum, nomine designavit: quin a malis aper-
te, ut hic, maxillam, videlicet inferiorem, di-
stinxit, quemadmodum capite 7. hujus libri vi-
debis in illa certorum ossium enumeratione, *ma- 526, 5.
xilla, malæ, jugulum &c.* quam constantem ejus
consuetudinem haud scio, an alii satis adnota-
verint.

Locus eodem capite primo brevis est, sed in
quo de pluribus dubitatur. *Super hos quoque mu- 499, 28.
sculos, qui tempora contegunt, os medium, in ex-
teriorem partem inclinatum, positum est*. Sic cum
Lindenio Almeloveenius. Sed qui eos præcesse-
rant, quotquot inspexi, & cum his non codex
modo quem memorare solitus sum, sed & Vene-
tus, ut quædam quæ olim ex eo excerpsi, mihi
adhuc ostendunt, habent ad hunc modum, *sub
his quoque musculis, qui tempora connectunt*: in
cæteris autem conveniunt codices, non editio-
nes. Nam vel princeps, & Pinziana *inclinatam*
habent, nedum reliquæ, præter editionem Rons-
sei, in qua tamen aliud discrimen animadverto;
scripsit enim *in interiorem partem inclinatum*,
quam lectionem Paawius (u) sequitur. Quibus
de musculis Celsus loquatur, manifestum est: quo
de osse, ambiguum, eoque magis, quod varia adeo
profertur scriptura. De qua etsi in musculis mi-
nus controversiæ est; ea ipsa tamen a vera for-
tasse longius abest, quam putant. Qua enim,
quæso, significatione tempora *connectere* isti di-
cuntur musculi quos Temporales vocitamus? Dif-
ficultas hæc, credo, Constantinum, & Ronsseum
impulit, ut in libri ora adscriberent *contegunt*.
Quam tamen Paawius vocem respuit, tanquam
Celso minus familiarem, oblitus; ut renum, &
omenti descriptionem (x), & locos alios præ-
teream, ab hoc capite distantes; hujus ipsius ini-
tio scripsisse illum, *cerebri membranam contegit*, 498, 33, 14, & 15.
in eademque pagella paulo supra, *os contegat*,
& *erit contegendum*; ut intra duodecim, aut tre-
decim versus ter usus sit. Est igitur Celso ma-
xime familiaris. Sed tamen dubito, num usurpa-
verit hoc loco, an potius, quam *contegunt*,
scripserit *continent*. Quo id auctore? inquis,
Nempe eodem Celso, quem animadverti, cum
hos musculos indicaret hujus ipsius libri alio lo-
co, qui & in codice, & in editionibus sine ulla
cujusquam dubitatione uno eodemque modo legi-
tur, ita scripsisse, *inter musculos, qui tempora* 517, 4.
continent. Utinam Celsi ipsius auctoritate uti
possem ad cætera pariter quæ in verbis proposi-
tis dubia sunt, veri similiori ratione dirimenda,
quæ ab illo nimirum pendent omnia, quod os
intellexerit? Et a primo quidem id esse videtur
quod latine a jugi similitudine satis bene voca-
mus Jugale: quamvis enim hanc jugalis significa-
tionem in Lexicis non videamus adnotatam; Cel-
sus tamen *Jugale appellari posse ab eadem simili-* 500, 33.
tudine, a qua id Græci ζυγῶδες appellant, infra
docet, ubi id os memorat, ac describit. Quod
attendens Paawius, negat, proposito loco de eo
osse Celsum loqui, quo paulo post ex instituto
sit locuturus, & quod præterea non *sub* his mu-
sculis sit, sed ipsis impositum. Cui secundæ
animadversioni tantum videtur tribuisse Linde-
nius, qui de Jugali hic dici, crederet, ut pro-
pterea fortasse, pro *sub his* ediderit *super hos*,
mutatione libris omnibus quos viderimus, ut su-
pra indicatum est, repugnante, & minime ipsi
necessaria; stante enim homine, est Jugale os
infra totos ferme eos musculos. At Paawius
processum petrosum, opinatus est hoc loco indi-
cari: quam opinationem, cum Celsus nihil us-
quam attigerit eorum quæ non nisi aperta calva-
ria, possunt de hac conspici; examinare non est
operæ. De Constantini autem opinione, quam
ex libri ora conjicimus, ubi pro *os medium* po-
suit *os malarum*, satis est, secundum Paawii pri-
mam animadversionem, hoc quærere, quid atti-
nuerit hic scribi quod paulo post nihilominus
erat scribendum? Nam si *juxta* aurem *finiri* Ju-
gale *os* tradetur, *quod transversum a genis tendit*; 500, 30.
inde

(r) *in Oratore*. (s) *Nat. Hist. l.* 11. *c.* 37. (t) *Ibid. l.* 21. *c.* 20. *& l.* 23. *c.* 2. *&* 7.
(u) *Comment. in hunc loc.* (x) *l.* 4. *c.* 1. *p.* 184, 2. *& p.* 185, 10.

inde satis intelligi poterat, *sub* Temporalibus *musculis os malarum, in exteriorem partem inclinatum, positum esse*. Quid igitur est? Fortasse, nihil a scriptis libris recedendo, vox illa *medium*; quam quo referamus, si de osse Jugali sermo sit, haud satis apparet; de parte illa calvariæ accipienda est quæ, sub his musculis latens, contra medium fere ipsorum in exteriorem inclinatur partem. Cum enim hic Celsus calvariæ latus describat, suturam videlicet squamosam, & os quod proxime post aurem crassissimum est; a veri-similitudine non abhorret, cavere voluisse, ne quis forte, ut æquatum exterius videt ab his musculis capitis latus, sic ob ignorationem eorum crassitudinis putet, subjectam quoque calvariam ipsorum esse superficiei parallelam: itaque illud caventem, ibi os extrorsum inclinari, ubi sedem relinquat majori eorum crassitudini, docuisse: dixisse autem, *sub* his musculis, quia hisce obtegitur, non secus atque alibi (*y*) cor, dixit, *sub sinisteriore mamma situm*. Verum ex his omnibus quæ super uno isto loco a me scripta sunt, noli aliud magis attendere, quam quod, Celso auctore, conjeci de verbo *continent* pro *connectunt* substituendo.

Ejusdem auctoritate ductus, nonnullas alias suspiciones, dum infra legerem hoc ipsum caput, subortas, mihi jam demere conabor. Humerus,
504, 13. inquit, *extremis utrinque capitibus tumidus, mollis, sine medulla, cartilaginosus*. Nulla hic mendi suspicio. Nam quod duas illas voces *sine medulla* Paawius (*z*) *omnino delendas* esse, pronunciat, quia hoc os, sicuti mox Celsus ipse agnoscit, *medullosum* esse, constat; delendæ essent aliæ quoque, id est *mollis*, & *cartilaginosus*, quia durum esse, manifestum est, neque id Celsus negat. Sic enim pergit, *medius teres, durus, medullosus*. At vero omnia sunt retinenda; prima, quia de *extremis capitibus*; cætera, quia de *medio* inter extrema osse diserte dicuntur: utraque autem, si eæ inter se conferantur ossis partes, satis vera sunt. Suspicio autem oritur ex iis quæ continuo sequuntur, *leniter cavus, in priorem & interiorem*; *gibbus, in posteriorem & exteriorem partem*. Certe intelligis, hæc, sicuti Lindenius, & Almeloveenius edidere, cum ipsius ossis figura non convenire. Sed neque conveniunt quæ pro his omnibus meæ cunctæ habent editiones. In aliis enim sic legas, *leniter gibbus & in priorem & posteriorem, interiorem, & exteriorem partem*: in aliis autem, quibuscum Pinziana, & codex ipse consentiunt, *leniter gibbus & in priorem, & in exteriorem partem*; quasi vero aut ab nulla parte esset cavus, quod primæ indicant; tunc autem pressius Celsus scripsisset, leniter gibbus in omnem partem: aut præter priorem, & exteriorem, duæ partes reliquæ non essent hic commemorandæ, quod cæteræ significant editiones; tunc autem Celsus hæc statim non subjecisset, *Prior autem pars est, quæ a pectore est: posterior, quæ ab scapulis: interior, quæ ad latus tendit: exterior, quæ ab eo recedit*. Si Celso igitur, & re ipsa ducibus, locus ille a librariorum facillima in ejusmodi præsertim verbis describendis hallucinatione est vindicandus; non inde, opinor, ejus initium unde Lindenius, sed unde omnes reliqui, faciendum est, rescribendumque magna ex parte, ut primi illi, *leniter gibbus in priorem & posteriorem & interiorem; cavus in exteriorem partem*.

Sed etsi tam varia, ut vidimus, apud varios scriptura vitium ipsa in eum locum irrepsisse, indicabat; non est tamen cur alteri plurimum fidamus, in quo scribendo mire omnes consentiunt. Est eodem capite primo, ubi femina, id est fe-
506, 20. morum ossa, *ab exteriore parte gibba* dicuntur. Sunt autem; idque procul omni dubitatione; a priore, si re ipsa, & verborum paulo ante proposita declaratione standum est, quam Auctor
504, 21. *ad omnes articulos pertinere*, etiam *in ulterioribus*, diserte admonuit. Crediderim igitur, scripsisse, *a priore*, aut, si minus recedere a communi lectione velis, *ab anteriore*: aut si forte *ab exteriore* scripsit non tam quia inde quoque, in nonnullis præsertim corporibus, nonnihil gibba sint, quam ut Hippocrati obsequeretur; non omisisse tamen *a priore*, ut simul id quod multo evidentius est, simul ipsum sequeretur Hippocratem (*a*), cujus hæc verba sunt, *considerare oportet, quod femur gibbosum magis est ad externam partem, quam ad internam, & magis ad anteriorem, quam posteriorem*.

Mendum quoque alterum mihi esse videtur in extrema eorundem feminum descriptione. *Atque* 506, 25.
in eo inferiora quoque capita media sinuantur, quo facilius excipi a cruribus possint. Scire enim velim, quorsum pertineant duæ istæ voculæ *in eo*. Nihil enim singulari numero præcedit, quo referas. Novissima autem hæc fuerant, *tum infra introrsus leviter tendunt, quo æqualius superiora membra sustineant*. Igitur aut eæ voculæ inducendæ sunt, ut modus quo præcedentia ista dicuntur, in subsequentibus servetur, aut videndum est, an forte ex *ideo* describentes fecerint *in eo*, potueritque Celsus ita scribere *ideo, quo*, ut notum est, eadem mente scriptum esse a M. Tullio (*b*) *eo, quo*, & *idcirco, quo*.

Verbum *sinuantur*, quod in isto ultimo erat loco, locum alterum ad memoriam reduxit ejusdem capitis, ubi ossa brachii proponuntur. Brachii autem nomine haud accipio humerum quoque, de quo jam vidimus; tametsi, Celso ipso auctore, non aliis modo, me posse, crederem, qui cum supra hic scripsit, *paululum motu bra-* 504, 10.
chii moveri jugulum, non videtur humerum quoque non intelligere potuisse. Accipio, quod ipse multo sæpius, eam artus superioris partem quæ inter humerum est, & manum. Ejus igitur partis ossa describens Celsus, cum radium proposuisset superius tenuem, cubitum autem ibi pleniorem, ampliusque quam radius, cum extremo humero commissum, deinde radium a cubito paulatim diremptum: *rursus*, ait, *ad manum coeunt* 505, 7.
modo crassitudinis mutato. Siquidem ibi radius plenior, cubitus admodum tenuis est. Dein radius in caput cartilaginosum consurgens, in cervicem ejus insinuatur. Cubitus rotundus in extremo, parte altera paululum procedit. Gravis suspicio in ea cadit, *in cervicem ejus insinuatur*. Nam primum quæ est cubiti cervix? aut ubi a Celso indicata est? Deinde quomodo radius in imum cubitum insinuatur, si cubitus ibi in radium, ut probe nosti, se insinuat? Denique cum summam radii partem *leniter cavam* esse, a Celso non fuerit prætermissum; quomodo in ima tanto ampliorem 504, 32.
omittere sinum potuisset? aut si omisisset; qui mox posset illum, ubi de manu verba facit, non secus ac si propositus antea esset, commemorare? Primam enim manus partem describens, duo ejus processus, inquit, *in sinum radii conjiciuntur*. 505, 27.
Augetur suspicio editionibus inspectis, quæ ante Lindenium, a quo notata illa verba accepit Almeloveenius, prodierant. Nam Cæsarius quidem, & Pantinus *in cervicem*, at cæteri *in verticem* (nisi quod Constantinus *in vertice*) *in verticem*, inquam, *ejus* ediderunt, quod in codice quoque est: in eodemque, ut in editionibus quæ apud me sunt, prorsus omnibus, verbum sequitur quod quærebam, nimirum pro *insinuatur* habent *sinuatur*. Quid tamen adhuc ista faciemus voce *cervicem*, aut *verticem*, aut denique *vertice*? De cervice enim diximus, cur hic agnoscere non possimus. Verticem autem ut pro infima radii parte dici potuisse, non negaremus, exemplo inducti, quod infra animadvertimus in ossibus digitorum; 505, 32.
illa tamen adjecta vox *ejus* non digna ibi Celso videretur, sive ad radium velles referre, sive ad radii caput. Satis enim fuisset scribere, *in vertice sinua-*

(*y*) *l.* 4. *c.* 1. *p.* 183, 11. (*z*) *Comment. ad hunc loc.* (*a*) *l. de Fractur. n.* 24.
(*b*) *ad Attic. l.* 8. *epist.* 9. & *l.* 1. *epist.* 16.

sinuatur. Si quid ego suspicer, quæris; a te peto, ut propositum locum attente relegas, & Celsi mentem in describenda alterna illa superius atque inferius radii, & cubiti mutatione perpendas. Continuo idem quod ego, suspicaberis, ut radium quem in summo tenujorem, quam cubitum, dixerat, in imo dicit esse crassiorem; ita quoque eundem quem illic ostenderat multo minus, quam cubitum, ad juncturam pertinere, hic contra, unum ferme cum manu committi, ostendere debuisse, & quod consequitur, tradere, cubiti loco radium ipsum sinuari. Quod præclare fecerit, si, ut puto, scripserit *in vicem ejus*, id est cubiti, *sinuatur*. Ita autem scribere potuisse, cum aliorum, tum Celsi ipsius commonstrant exempla. Quorum hoc, proposito simillimum, & maxime geminum, est libro 4. cap. 7. *Sed hic vinum sorbere, ut supra præcepi-* 211, 5.
mus, morbus ipse non patitur: in vicem ejus, cremor ptisanæ sumendus est.

Suspiciones alias; quasi non nimis multas jam protulissem; huc additurum, opportune litteræ interpellant tuæ. Quæ quoniam non breves sunt, & multa, ut video, de Celso, nec levia, proponunt; cum perlectæ fuerint, respondebo. Has interim accipe, & quæ de Samonico expecto, fac mittas, & valeas.

Patavii Postrid. Kal. Januar. MDCCL.

EPISTOLA OCTAVA.

Jo. Bapt. Morgagnus Jo. Bapt. Vulpio S. P. D.

Litteras perlegi tuas, quibus ex me plura quæris: illud primum, & gravius, quid sentiam de non ita paucis, quas descriptas misisti, in Corn. Celsum Adnotationibus. Dicam, ut solitus sum, ingenue. Ab una eademque manu mihi profectæ non videntur. Sunt enim plures ex quibus aut acumen ingenii elucet, aut doctrina multiplex, atque eruditio, aut linguarum peritia non vulgaris, ut si has a magno quamlibet Viro esse, dicas, non difficile assentiar. At sunt vicissim aliæ ab illis adeo discrepantes, ut prope pœniteat legisse. Quod ne temere dictum suspiceris; relege quas indicabo.

In Celsi Præfatione hæc de Medicis Rationali-
6, 32. bus verba sunt, *eum mederi posse arbitrantur, qui prius illa ipsa, qualiter eveniant, perceperit*. Pro hoc ultimo verbo substituitur in Adnotatione *præceperit*, hoc addito *Unde præcipere animo, præsumere*; quasi Celsus ipse nec præposuisset *prius*, neque ita satis significaret, qui illa ante
10, 14. didicerit. Lib. 1. cap. 3. *Qui vomere post cibum volet, si ex facili facit, aquam tantum tepidam ante debet assumere.* Adnotantur hæc, *Non tantum, ut alii, reponendum. Nam hic græcissat, proque ὡς tanquam ponit*. Credas fortasse, vetustissimas editiones habuisse *tanquam*; novissime autem aliquos fuisse qui mallent *tantum*. Et tamen, si ex inspectis a me tot editionibus tres excipias; cæteræ omnes, & vetustiores in primis, & codex habent *tantum*, quæ vox an huc magis conveniat, ostendunt quæ continuo sequuntur, *si difficilius; aquæ vel salis, vel mellis parum adjicere*. Vides, ut *adjicere* opponatur illi *tantum*. Quin etiam, duobus versiculis interjectis, hæc leges, *deinde aquam tepidam, ut supra scriptum est, bibere*. Sed gravius quiddam tentatur in
146, 20. verbis illis ex cap. 15. lib. 3. *dandaque opera est, ne qua cruditas in quotidianam id malum vertat*, quartanam videlicet febrem. Hæc enim apponitur Adnotatio, *ne qua cruditas quotidiana in malum vertat*, ut cum dicitur *Hoc tibi vertet in malum*; non *se vertet*. Utrum tandem ista adversus codicis, & editionum consensum proposita mutatio est, quod Celsus ita loqui, ut Plautus, Virgilius, & Cicero ipse, non posset? an quod ibi non deberet, ubi de quartana in quotidianam facile mutanda verba facit? Hæc enim continuo subjicit, *Nam quartana neminem jugulat: sed si ex ea facta quotidiana est, in malis æger est*. Imo *ne qua cruditas quotidiana* isto loco dicere non debebat, tum ne quis crederet, nisi quotidiana cruditas sit, ex quartana fieri quotidianam non
146, 5. posse, tum quia ægrum, supra jusserat, *tertio die abstinere*, hic vero quomodo in cibo assumendo se debeat gerere, non quotidie, sed quo die febris expectatur, ostendit. Libro 7. cap. 26. ubi is minister qui puerum, jam novem annos, nondum quatuordecim excedentem, sic contineat, ut oportet, dum ei calculus extrahitur e vesica; ubi igitur is minister debere esse dicitur *homo* 476, 1.
prævalens & peritus, verbum *prævalens* Adnotatio mutat in *prudens*. Quid ita? *Nam sæpe* al *in veteribus codicibus pro d legitur*. Fac, sæpe ita legi. Num semper, num hic ita lectum esse, credemus? ubi non prudentia modo, quæ satis hic quidem voce illa *peritus* significatur, verum etiam vires adeo requiruntur, ut mox admoneat Celsus, si pueri qui curatur, robustius sit corpus, tum unius loco, ministros esse oportere *duos valentes*, qui contineant, imo semper 476, 10.
a lateribus alios *duos valentes*, qui unum illum, 476, 22.
aut eos duos *labare non sinant*. Magis sane quam in his qui puerum continent, in eo ministro prudentia requiritur, cujus manibus altera alteri imposita mulieris venter premitur, ut infantis mortui caput ad os uteri compellatur. Neque tamen a Celso insequente cap. 29. aliis quam his, designatur verbis, *valens homo, non* 492, 16.
imperitus.

Aliæ autem sunt Adnotationes, nec eæ paucæ, quibus non tam verba Celsi mutantur, ut in superioribus, quam per caussam glossematum omnino tolluntur, velut in ipsa Præfatione. *Nam* 19, 20.
famem facilius fert adolescens, quam puer: facilius in denso cælo, quam in tenui: facilius hieme, quam æstate: facilius uno cibo, quam prandio quoque assuetus: facilius inexercitatus, quam exercitatus. Quid hic glossematis? Nempe in duabus illis vocibus *quoque assuetus*, quæ *glossema esse ineptum* dicuntur. Verum si tollantur, quæ membri illius sententia erit? Sic etiam lib. 3. cap. 5. cum oportere, ait Celsus, *cibum quam* 126, 19.
maxime semper ab accessione futura reducere: &, hoc salvo, dare quam integerrimo corpore; illud, *hoc salvo*, non dubitatur quin *superfluum sit, & glossema*. Est vero adeo necessarium, ut, si demas, Auctoris præceptum longe aliud appareat. Neque enim id vult, nec fieri potest, ut febricitanti cibum semper demus, cum est integerrimo corpore, verum ut integerrimo quidem demus, sed tunc dumtaxat, cum integritas tot horas mansura est, quot omnino ad cibi diductionem requiruntur, antequam nova incipiat accessio. Hoc enim, ut superiore capite adversus Asclepiadem, & Themisonem constituit, non illud, Celso præcipuum est: itaque, hoc salvo, illud tunc denique non recusat. Post hæc, duo leviora videbuntur: sed cum in eundem librum cadant; alia hic potius, quam ipsa, omittam. Alterum ad caput attinet 13; alterum ad 18. In primo legimus, *Si res inve-*
teraverit. In altero, *Si vero consilium insanien-* 143, 13.
tem fallit. Ad primum hæc adnotantur, *Abun-* 155, 3.
dat res. Sic tamen loquebantur Plauti tempore, sed non Celsi. Ad alterum, *insanientem* pronunciatur *glossema esse*. *Nam elegantissime dici*, raro hoc fallit.) Non est nobis quærendum in primo, num sic amplius non loquerentur Celsi tem-

tempore; neque in ſecundo, an omiſſa voce *inſanientem*, hærerent lectores, pauliſper ſaltem. Celſus ipſe hoc eodem libro cap. 21. certe ſcripſit, 161, 22. *Neque eum res fefellit*; niſi huc quoque, adverſus codicis, & editionum fidem in ſententia obfirmati, duo contendamus irrepſiſſe gloſſemata: ſicque alia in alios, qui produci poſſent, Cornelii noſtri locos, ut puta ubi ſub Operis finem 557, 12. legitur, *cum jam vetus res eſt* pro vetus morbus 521, 8. eſt, aut alibi, *Ubi bene res cedit*, & *Balneum ra-* 166, 27. *rum res amat*, & *neque enim ſemper concoctionem* 795, 29. *res expectat*, &c. Sed quis tandem erit modus? Si jam ſic in alienis ſcriptis nimis ingenioſi eſſe velimus; ad multo pauciora verba redibunt antiquorum libri, eorumque ſententiæ ex dilucidis ſæpe obſcuræ fient, & ex abſolutis aliquando imperfectæ.

Eſt viciſſim ubi Adnotationum Auctorem malles ingenium exercuiſſe ſuum, quam Celſum, quem aliqua tueri æqua interpretatione decebat, præ- 220, 6. propera feſtinatione damnaviſſe, ut libro 4. capite 12. quod de morbo *ventriculi* ſcripſit, qui *κοιλιακὸς a Græcis nominatur*. Statim decurritur ad notam hanc apponendam: *Commiſcuit* colicum *cum κοιλιακῷ Celſus. Facilis enim eſt lapſus*. Quid? ſi proximo, quod ſequetur, capite diſerte non ſcripſiſſet, inteſtini plenioris morbum (de quo 221, 22. eſt caput 14.) *κολικὸν nominari*. Altera additur nota, *Hallucinans hæc ſcripſit, quia cum alvum nihil reddere dicat in hoc morbo (quod falſum eſt, & videtur de colico intelligendum) tamen paulo poſt aſtringentia præſcribit. Ex quo apparet, medicum non fuiſſe Celſum*. Ego vero medicum non fuiſſe, opinor, qui hoc ipſi objecerit. Vidiſſet enim, poſtquam ventrem tandiu *liquaverat*, quandiu in *longo* morbo opus eſſet, debuiſſe tandem ſub finem morbi juſtum robur ventri ipſi redde- 220, 34. re, idque *paulatim facto tranſitu*, non ad valida aſtringentia, ſed ad *aſſam carnem valentem*, & ad *pluviatilem aquam decoctam*, timentem videlicet, 226, 26. niſi ventrem denique confirmaret, *ne vitium contrarium oriretur*, ut loquitur capite 16. Cæterum quo magis omnibus manifeſtum eſt, & ſemper fuit, deſcriptum hic, & curatum a Celſo morbum longe alium eſſe ac qui ſolet a Medicis Cœliaca paſſio nominari; eo æquius erat, exemplo 221, 20. adductos quod inſequens caput proponit, Ilei, primum inquirere, an forte qui ante Celſum de Medicina ſcripſerant Græci non eundem quem poſteriores, morbum eodem nomine deſignaſſent; aut ſi eundem, an interdum tamen alium quoque; deinde, ſi nunquam alium quam poſteri, ſignificaſſent; tum vero cogitare, an librarii, ut tot alia nomina, græca præſertim, in deſcribendo vitiarunt, ita aliud a Celſo fortaſſe ſcriptum, in *κοιλιακὸς* mutaſſent. Rubeus (*a*) eſt certe laudandus, qui cum alium omnino morbum ac quem alii hoc nomine ſolent, a Celſo hic proponi, videret; tum quis eſſe poſſet, quæſivit, tum pleroſque redarguit, qui *cum hoc non animadvertiſſent, injuria Celſum toto hoc fere capite reprehenderunt*. Sed Adnotationum quas miſiſti, plures non ea æquitate ſcriptæ ſunt. Itaque ad locum lib. 2. cap. 4. quem ſtuduerant Interpretes alii vel explicare, vel reſtituere, de quibuſdam in urina 52, 22. *quaſi filis*, hoc adnotatur, *Falſum eſſe Celſum ſatius eſt dicere*. Qua ratione cito quidem nodi inciduntur; non ſolvuntur. Neque aliter cum Celſo agitur ad caput 1. ejuſdem libri. Nam quod 44, 6. ſcripſerit, *urinæ difficultas, στραγγουρίαν quam appellant*, non quæritur, num forte in codice vetuſtiſſimo cum græcæ vocis prima ſyllaba *δυς*, atramento diffugiente, intercidiſſet, ſciolus aliquis longe aliam ac Celſus ſcripſiſſet, temere ſuffecerit. Continuo ſic pronunciatur, *Fallitur Celſus in στραγγουρίας interpretatione, quæ proprie Latinis* ſubſtillum, *non* ſtillicidium) adduntur que in hanc ſententiam quæ apud Mercurialem (*b*), & Meurſium (*c*) legeris ex Feſto, & Catone, qui *omnium, qui nunc extant, antiquiſſimus linguæ Latinæ auctor* dicitur ab Adnotationis Scriptore. Quem ego potius oblitum credam addere *proſa oratione*, quam ignorare potuiſſe, Plautum, & Terentium extare, quorum uterque ante Catonem, & primus quidem luſtris non ita paucis eſt mortuus; ut æquior in eum ſim, quam ipſe in Celſum fuit. Qui tametſi hic, & alibi illud fortaſse magis ſpectaſset, ſtranguriam quam ibi ex Hippocratis ſententia memoraret, ſine urinæ difficultate non fieri; quamobrem credo, quæ in Epidemiis (*d*) de ſtranguria poſita ſententia fuerat, eandem in Aphoriſmis (*e*) legi de dyſuria; tametſi igitur Celſus id magis ſpectaſſet, quam ipſam vim, & naturam vocis; hanc tamen vim certe quidem ita expreſſit aliquando, & præſertim proximo capite ſeptimo, Aphoriſmum vertens 80. Sect. 4. ut *στραγγουρίην* ſic reddiderit, *ſi urina paulatim deſtillat*. 61, 8. Sed magnus Vir, & qui multa adeo ex græcis latina fecit, tam facile, in re quam ignorare haud poterat, non fuiſſet, opinor, damnatus; ſi qui damnavit, antea, ut bonum interpretem decet, ejus libros ſæpe, attenteque perlegiſſet: quod non feciſſe, cum ex iis quæ ſubinde ſcripta ſunt ſupra, tum magis ex his quæ ſum additurus, intelliges.

Libro 3. cap. 6. *quando æger melior ſit*, inquit 129, 2. Celſus. Hæc, inter cætera, adnotantur, *Cicero*, meliuſcule mihi eſt. *Celſus diceret*, ſum meliuſculus. *Vid. cap. XX. p. 159. l. 9.* Ibi vero iterum legitur, *ſi æger melior eſt*. Qui magis Celſum verſaſſet; non hunc locum, ſed alterum indicaſſet ex cap. 22. *Qui meliuſculus eſſe cœpit*. Li- 171, 33. bro 2. cap. 12. *ſi reprimendi cauſa, ex verbenis*. Adnotatio ſic habet, *Tallos herbarum intelligit* 86, 12. *Celſus per* verbenas: *ut videbis poſtea variis locis*. Tu vero an bene, an ſatis Celſi mens ita explicetur, ex illo uno quidem, ſed præ cæteris attendendo, loco ſcies, quem Litteris protuli ſuperioribus (*f*). Sic pariter ex alia Epiſtola (*g*) intelliges, num probare liceat conjecturam ad verba illa, quæ recte olim cap. 28. lib. 5. legebantur, *ſi non labitur* ſpecillum, *ſed æquali innititur*, ſic adnotatam, *Vel* labitur ſede quali. 329, 22. *Conjectura eſt, quia ſedem poſtea in eo ſignificatu ſumit*; quaſi non continuo id Celſus opponeret, quod, ut lectionem antiquam confirmat, ſic ejuſmodi conjecturis refragatur, *ſi inæquale quoque & aſperum ſubeſt*. Sed hoc ea Epiſtola ſatis explicavimus. Itaque præſtat ad alteram Adnotationem tranſire. Inter alia quæ lib. 4. cap. 8. utilia hepaticis remedia traduntur, *pini flos* legitur. 214, 17. *Pini flos*, ſcribitur in Adnotatione, *i. e.* chamæpitys, *quia non audet dicere* pinum *ſimpliciter, ne intelligatur arbor. Propterea Virgilius:* Et ſemper florida pinus. *Ubi male P. Bembus πιχρὶς pro* pinus *correxerat in Culice in fine. Adde quod Dioſcor. dicit ἡπατικοῖς prodeſſe chamæpityn*. Si alienas lites mihi facere placeret meas; quærerem, ut priuſquam ita damnaretur Bembus, quocum modeſtius olim egerat Petrus Victorius (*h*), unde iſta Virgilii interpretatio petita eſt; quærerem, inquam, ut chamæpityn ſemper florere, oſtenderetur; nam Bembus quidem, Theophraſti (*i*), aut certe Plinii (*k*) teſtimonio, oſtendere poterat, *toto anno florere* picridem ſuam. Sed tamen ſi ibi Virgilium, ut in verſu quoque illo altero (*l*)

Ipſe thymum, pinoſque ferens de montibus altis,

ſi Virgilium, inquam, darem, pini vocabulo deſignaſſe chamæpityn; quod vel olim inter Viros doctiſſimos controverſum, atque adeo a Salmaſio (*m*) pernegatum eſſe, ſcio; non hinc profecto ſequeretur, quam herbam Poeta vocaſſet pinum, eandem

(*a*) *Annot. in hoc cap.* (*b*) *Prælect. Patav. l. 3. c. 32. & alibi.* (*c*) *Not. in Caton. de Re Ruſt. c. 156.*
(*d*) *l. 2. S. 6.* (*e*) *S. 6. Aph. 36.* (*f*) *Epiſt. VII. 4.* (*g*) *VI.* (*h*) *Variar. Lect. l. 25. c. 5.*
(*i*) *de Hiſt. Plant. l. 7. c. 11.* (*k*) *Nat. Hiſt. l. 21. c. 17.* (*l*) *Georg. l. 4. v. 111.*
(*m*) *Plinian. Exerc. in Solin. c. 23.*

eandem Celsum, non jam pinum, sed *pini florem*
vocare potuisse. At enim Celsus non ausus est di-
cere pinum simpliciter, & humilis ista pinus he-
paticis prodest. Audio. Sed mitto quærere, cur
non dixerit potius pinum humilem, aut pinum
florentem? Hoc unum quæro, cur non ausus sit
dicere chamæpityn? Certe si Adnotationum Au-
ctor diligentius Celsum versasset; novisset præ-
243, 28. clare, libro 5. cap. 4. non dubitasse scribere, *py-
rethrum*, *chamæpitys*, *uva taminia*, quam vocem
chamæpitys, sive eam latinis, sive græcis potius,
ut tot alias, litteris scripserit Celsus, cum omnia
habeant apud me exemplaria, ne illo quidem ex-
cepto, quod calamo descriptum est; suspicari non
oportet, obscuro *pini floris* nomine hic eandem
herbam, quam perspicuo poterat, significare vo-
luisse. Nam quod hæc hepaticos juvet, ita
verum est, ut tamen ipsa quoque major pinus
iisdem utilis sit, auctore non solum Dioscoride
(*n*), sed inter alios, hoc vetustiores, apud Cæ-
lium Aurelianum (*o*) Diocle ipso, *quem inter
priscos maximosque medicos* Celsus (*p*) posuit.
At hi, inquis, pini folia laudabant; non florem:
quem neque laudare poterant, quippe cum pinus
nullum ferat; ut propterea Constantinus hic le-
gendum censuerit *lini flos*. Ego vero qui de lini
flore, aut foliis nihil ejusmodi invenire adhuc po-
tui litterarum memoriæ mandatum; si quid hic
esset mutandum, multo mallem *pini folia*, quam
lini flos. Prius autem quam mutemus, cogitan-
dum est, potuisse Celsum cum iis facere quos ex
Theophrasto (*q*) commemorat Cæsalpinus (*r*),
hæc scribens, *præter fructum*, *amentum fert* pinus
deciduum, *quem aliqui florem putant*. Quin Cæ-
salpinus ipse florem amentaceum ferre, non ne-
gat: Cælius autem (*ſ*) cum veteres Medicos,
generatim ait, *viridis pini decoctionem* hepaticis
dedisse; certe amenta ista non excipit. Verum
hæc tu videris. Interea ad aliquanto graviora ve-
niamus.
50, 15. Libro 2. cap. 3. *Pejor cita alvus est*, inquit
Celsus. *Sed ne hæc quidem terrere protinus debet,
si matutinis temporibus coacta magis est, aut si
procedente tempore paulatim contrahitur, & rufa
est, neque fœditate odoris similem alvum sani ho-
minis excedit*. Nihil huc aliud adnotatur, nisi
quod ad vocem *coacta* pertinet. *Coacta*. *Martia-
lis*: *Nec* (sic) *desiderio coacta ventris, Gutta
pallia non fefellit ulla*. Quid hæc de catella (*t*),
desiderio exonerandi ventris impulsa, attinent ad
minus liquida alvi recrementa? Hic enim manife-
stum est, respexisse Celsum ad locum illum ex
Coacis Prænotionibus haud ita procul a fine,
*Alvi egestio optima est mollis, cohærens ac compa-
cta, subfulva, non valde graveolens*, sive etiam ad
alterum consimilem ex libro Prænotionum (*u*):
nec dubitare quisquam potest quem non pigeat
quæ de justa copia, horaque consueta egestionis,
& de lumbricis simul ejectis in utroque loco sub-
sequuntur, cum iis conferre quæ proposita Celsi
verba proxime antecedunt, aut sequuntur ad tres
istas easdem res spectantia, & eadem quidem sen-
tentia. Igitur a Celso, nihil hic nisi quæ ege-
runtur, attendente, *alvus coacta* opponitur *alvo*
229, 12, 27. *liquidæ*. Satisque erat libri 4. caput 19. quod de
ventris fluxu est, perlegisse, ut pateret, hic al-
vum coactam alvum minus liquidam significare:
quanquam hoc illis etiam verbis confirmatur quæ
continuo sequuntur, *aut si procedente tempore pau-
latim* alvus *contrahitur*: demonstratur autem evi-
dentissime loco altero ex capite 8. hujus libri 2.
67, 27. *Alvus in hac valetudine* (tabe adhuc sanabili)
*ea tuta est, quæ quotidie coacta, eaque convenien-
tia his, quæ assumuntur, reddit*. Quod enim hic
dicitur de ipsis recrementis, ibi, ut idem signifi-
caretur, de alvo dictum est.

Hæc scripseram, cum in aliam incidi Adnota-
tionem, ex qua locum istum ultimum lectum qui-
dem esse, nec melius tamen explicatum cognovi.
Neque enim aliter exponitur ac primus ille, nem-
pe ad hunc modum: Coacta *ergo* alvus *erit hic
quæ* cogitur *excernere*, *ut infra* (eodem cap. 8.)
quæ vix excernit: locus autem qui indicatur, re-
vera de alvo est quæ cogitur excernere in ischia-
dicis, *alvusque nisi coacta non reddit*, *idque*, *quod
excernitur*, *mucosum est*. Sed quid hic ad priorem 75, 19.
locum de tabescente? in quo alvus *coacta*, *eaque
convenientia* reddere dicitur. Num *coacta* ad al-
vum referemus vi apertam? quando *convenientia*
non nisi ad egesta referri possunt; interjecta au-
tem *eaque* prohibent alio *coacta* referre, quam
quo *convenientia*. Verum quid verbis opus est?
Utrumque locum ex libro 2. Prædictionum Cel-
sum descripsisse, cætera ostendunt. Is autem qui
ad tabescentem attinet, ejusmodi est (*x*), *Ven-
ter autem egerat quotidie*, *& id*, *quod egerit*, *sit
durum* (ἔσω σκληρόν) *copia pro ratione ciborum in-
gestorum*. At qui de ischiadicis est (*y*), *quibus
alvus non egerit, nisi ad necessitatem coacta* (εἰ μὴ
πρὸς ἀνάγκην) *& prodit ipsis multus stercoraceus
mucus*. Celso igitur aliud in alio loco latine red-
dendo spectandum fuisse, intelligimus, ideoque
alterum ex altero loco non esse explicandum. Mul-
to autem minus ex loco qui ad ischiadicos spe-
ctat, illum interpretari decet quem primum ex
cap. 3. produximus, & ex Coacis Prænotionibus, 50, 13.
aut ex Prænotionum libro acceptum diximus.
Nam *coacta* ex ξυνεστηκὸς, aut συνεστηκὸς videtur ex-
pressum, quod *cohærens* reddiderunt. Prætereaque
manifestum est, Celsum de *cita* jugiter *alvo* lo-
quentem, cum mane *coactam magis* dixit, minus
quidem liquidam intelligere potuisse, adeo autem
duram factam, ut cogi debeat ad egerendum, non
potuisse.

Videamus porro, num alibi hæ Adnotationes
Celsum felicius interpretentur: & primum in alio
loco ubi ad Hippocratem pariter videtur respe-
xisse. Libro 1. cap. 3. *Ubi amari ructus cum do-* 29, 31.
lore & gravitate præcordiorum sunt, *ad hunc* (vo-
mitum) *protinus confugiendum est*. Hæc adno-
tantur, *Amari ructus i. e. acidi*, ὀξυρεγμίαν *Græci
vocant*. *Lucil. exhalans acidos e pectore ructus*.
Nullum est dubium, quin ructus acidi a Græcis
sic appellentur, imo *apud Hippocratem atque alios
medicos nihil pene est notius*, ut vere ait Mercu-
rialis (*z*), quam sic vocari. Illud dubium est,
qua ratione quos Celsus *amaros* dixit, nos *acidos*
intelligamus, præsertim si, ut eidem Mercuriali
(*a*), & Almeloveenio visum est, spectaverit hîc
Aphorismum 17. Sect. 4. quo Hippocrates vomi-
tum præcipit *cordis morsum*, & *oris amaritudi-
nem* patienti. Nec vero probabiliorem credede-
rim interpretationem alterius loci ex libro 3. cap.
20. Cum lethargicos alii excitare identidem stu-
derent admotis iis quæ sternutamenta evocarent,
aut fœdo moverent acrique odore; extiterat qui-
dam Tharrias, insequenti etiam capite nomina-
tus, qui contenderet, expectandum esse dum le-
thargus cum febrili accessione remitteret; tunc
enim, nisi æger expergisceretur, esse ob has cau-
sas excitandum, ut excerneret aliquid, & sume-
ret: *Itaque eos, qui subinde excitant, sine usu ma-* 159, 3.
le habere. Huc ea adscribuntur, *Græcismus est*
ἀπείρως ἔχειν, *imperitos esse*. Mihi vero magis con-
gruens cum iis quæ sequuntur, & minus contume-
liosa in cæteros Medicos placet interpretatio, ut in-
telligam, hoc Tharriam dixisse, qui identidem æ-
grum excitare conarentur, eos hunc sine utilitate
vexare. *Neque enim*, ut ibidem mox legimus, *vi-
gilando melior fit*; *sed per se*, *si melior est*, *vigi-
lat*. Notius est autem, quam ut confirmari a me 159, 8.
debeat, *usum* persæpe utilitatem significare: nam

(*n*) *de Med. Mat. l. 1. c. 74.* (*o*) *Morb. Chron. l. 3. c. 4.* (*p*) *l. 7. c. 6. p. 418, 4.*
(*q*) *Vid. Hist. cit. l. 3. c. 6.* (*r*) *de Plant. l. 3. c. 52.* (*ſ*) *cap. cit.* (*t*) *Vid. Martial. l. 1. Epigr. 110.*
(*u*) *n. 9.* (*x*) *n. 12.* (*y*) *n. 45.* (*z*) *Prælect. in Aph. 1. S. 6.* (*a*) *in Aph. 17. S. 4.*

male habere quin idem hic valeat, ac molestia & incommodo afficere, dubitare nemo potest, cui vel Celsi unius non sit ignota consuetudo, tot aliis locis quos sciens prætereo, non aliter,
130, 23, quam libri ejusdem *3.* capite *6.* scribentis, *qua mole* (satis multæ vestis) *plerique ægros in ipso impetu febris, potissimeque ubi ardens ea est, male habent.*

Est etiam ubi Adnotationes aliquæ obscuræ mihi videantur, velut ea quæ ad vexatissimum illum Præfationis attinet locum (*b*), ubi, inter cætera, ab Anatomicis, spirante etiam tum animali, in hujus interioribus animadvertenda, oc-
7, 13, currit vox illa *confractum*, sive, ut alii antea ediderant, *contactum*, sive, ut Schulzius sibi persuasit, *confrutum*, sive demum, ut in aliqua editione, & in Constantini erat codice, & in Veneto, & Foroliviensi, *contractum* : quæ vox cur Rubeo placeret, alias ad te scribens (*c*), commemoravi. Auctori quoque placet Adnotationum. Sed causam, id est explicationem haud satis intelligo. Sic enim habet, *Ruell.* contractum. *Σύμπτωσιν vocat Hippocr. Aph. 3. lib. 1. compressum, contracturam* : contractum *ergo legendum*. Quid enim sibi vult per interiorum *compressum*, & *contracturam*, quod non satis complectantur duæ præcedentes, inter cæteras, voces *figuram*, *magnitudinem*? Reddunt quidem latine, ut nosti, plures Interpretes græcam illam aphorismi vocem *compressiones*, alii, ut Mercurialis, quem, ut civem, libenter nomino, *collapsiones*, sed omnes eadem quam aphorismus requirit, sententia, ut effectum videlicet institutæ a Medico evacuationis. Sed quid hæc ad Celsi propositum, de eo interiorum statu qui maxime secundum naturam sit, ibi sermonem habentis? Obscura igitur Adnotatio est. Quod si exemplum aliud aliquod quam concidentium ab evacuatione vasorum, produxisset; conarer fortasse rem ad eum modum explicare, qui mihi, istam vocem *contractum* in codicibus reperienti, in mentem venerat aliquando, nec forsitan præter rationem. Scilicet cum inter ista omnia quæ Celsus, sive potius apud Celsum Rationales Medici consideranda esse, ajebant in vivi animalis interioribus, nihil de horum motibus inveniamus, cumque de eorundem Medicorum sententia modo ostensum esset, quanti referat scire, an concoctio fiat quod *at-*
6, 11. *teratur cibus in ventre*, ut docebat Erasistratus, an aliter, ut alii; item quæ ad *spiritum trahen-*
6, 1. *dum* attinent, *& emittendum*, ad *venas modo*
6, 5. *submittentes se, modo attollentes*, ad alia ejuscemodi; ob has causas non improbabile videri possit, *contractum* inter cætera positum esse ea mente, non ut interiora collapsa, sed ut alternam eorum contractionem significet, per quam cor sanguinem in vasa impellit, septum transversum ad ducendum spiritum juvat, ventriculus denique, & intestina, dum peristaltico motu cientur, sive, ut loquitur M. Cicero (*d*), *tum adstringuntur, tum relaxantur*, etiam terendo sic cibo, faciunt, ut *omnia cocta* sint *atque confecta*. Sed hæc obiter. Ad minus obscuras Adnotationes redeamus.

Apertissimæ illæ sunt, quibus aliquis redarguitur, ut ea quam venæ, paulo ante pro arteriis posita, ad memoriam redegerunt. *Male Constantinus pro* venæ *reponit* arteriæ.) Nihil mutavit Constantinus, ut qui probe sciret, priscis, & in his Celso in more fuisse, ut sæpius pro arteriis dicerent venas. Explicat tantum. *Venæ hic, i. arteriæ*. Si æque paucis possem; inquirerem hic, jure, an injuria Celsum quoque ipsum modo in remediorum materia, modo in aliis quæ pariter ad Medicum spectant, libere aperteque aliæ Adnotationes reprehendant. Verum satis sit tibi quod supra in aliqua attigi de eo genere. Sed minus tamen dedecuisset, in iis rebus tantum Auctorem ab eo notari qui in iisdem longe excelleret. Quod ne hîc facile credamus, nonnullæ ex his faciunt Adnotationes. Libro 5. cap. 18. in Ctesiphontis malagmate partem Celsus ponit *nitri quam ruberrimi*. Hoc adnotatur, *Mirum*, *qui dicat ruberrimum esse nitrum, cum viride sit, & in ollas indatur, ad caules viridiores efficiendos.* 258, 20.
Non mihi opus est quærere, quo colore esset nitrum quocum olera coquebantur, ut *smaragdina* fierent, quemadmodum loquitur Apicius (*e*); & Columella (*f*), Plinius (*g*), Martialis (*h*) indicant: illud certe erat album, quod teneris etiamtum brassicæ plantis, tritum desuper spargebat Palladius (*i*), *ut speciem pruinæ candentis imitaretur*; sic enim postea, *virere servato*, coquebantur. Satis est; ut de Plinio (*k*) nihil dicam, qui nitrum in Ægypto, scripsit, *& rufum exire a colore terræ*, aphronitrum autem probari, ut sit *colore pene purpureo*; satis, inquam, est quid de nitro ipso tradiderint Medici tres, inter antiquos nobilissimi, & omnium manibus versatissimi, commemorare. Hippocrates igitur libro de Internis Affectionibus (*l*) mentionem facit *nitri Ægyptii rubri torrefacti*; *nitri* item *rubri* libro de Natura Muliebri (*m*), & libro 2. de Morbis Muliebribus (*n*), &, ne alios perquiram locos, libro etiam de Fistulis (*o*), ubi *nitrum rubrum assari*, jubet. Dioscorides de Medica Materia libro 5. cap. 89. non id modo quod Plinius, habet de optimi aphronitri *colore pene purpureo*; sed quod ad nitrum ipsum attinet, *præferri* hoc, ait, *leve*, *roseo colore*, *aut candido*. Galenus denique libris de Compositione Medicam. secund. loc. *nitrum rubrum* memorat in Compositionibus Aristarchi (*p*), Tryphonis Gortyniatæ (*q*), Critonis (*r*), & Andreæ (*s*). Nec plura quæro ex his tribus, aut ex aliis, qui postea floruerunt, Medicis: tametsi Oribasium (*t*) memini de nitro eadem quæ Dioscorides, scripsisse; Avicennam (*u*) *album*, *aut purpureum*, *aut roseum* prætulisse; Auctorem denique Historiæ Simplicium Medicamentorum (*x*), quæ sub Serapionis nomine circumfertur, *alibi colore roseo*, *rubrove*, *alibi candido*, *cineritioque* commemorasse: nec Recentiores (*y*) deesse, qui etiamnum in Ægypto prope Nilum quasdam nitri *strias* efflorescere, confirment, *nunc rubescentes*, *nunc blande cærulescentes*, & (*z*) *nitrum nativum Alexandrinum rosei coloris esse*, *ejusdem Neapolitanum*. Mirum est igitur, non jam apud Celsum memorari nitrum quam ruberrimum; sed mirari aliquem, quod memoretur. Neque minus admiratione dignum est quod adscribitur ad initium capitis 21. libri
4. ubi occasione captata ex *nimia*, de qua Celsus loquitur, *seminis profusione*, sive gonorrhœa proprie dicta, hoc de altera illa adnotatur, qua ex lue venerea non semen, sed pus, aut aquosa quædam emittuntur, *Ea vero me auctore, vocari potest fistula*. Scilicet effluxus, qui fistulæ effectus est, hoc auctore, fistula esset: ipsa autem fistula, quæ gonorrhœas illas graviores aut neglectas, aut male curatas demum consequitur aliquando, in omnibus esset ex ea lue gonorrhœis vel levissimis, ac recentissimis. 235, 5.

Quæ omnia cum ita sint; rescribere ad illum posses qui descriptas ad te istas Adnotationes misit, quasi *a viro divino* profectas, bene actum fuisse cum Celso, quod earum Auctori, quicunque is tandem sit, alias ejusdemmodi addere non libuerit. Neque enim, ista quidem ratione, *huic Augiæ stabulo expurgando* magis ipse par fuisset, quam cæteri, qui huic operi, ut scribis, satis licenter pronunciantur *minime pares*. Duos illos dico, qui, ut ais, nominantur, doctos & acutos Vi-

(*b*) *Vid. Epist. III. & V.* (*c*) Epist. *III.* (*d*) *de Nat. Deor. l. 2.* (*e*) *de Re Culin. l. 3. c. 1.*
(*f*) de Re Rust. lib. 11. c. 3. (*g*) *Nat. Hist. l. 31. c. 10.* (*h*) *Epigr. l. 13. 17.*
(*i*) *de Re Rust. l. 3. t. 24.* (*k*) *Ibid.* (*l*) *n. 29.* (*m*) *n. 29.* (*n*) *n. 120.* (*o*) *n. 6.*
(*p*) *l. 5. c. 1.* (*q*) *l. 9. c. 2.* (*r*) *Ibid. c. 3.* (*s*) *l. 10. c. 2.* (*t*) *Medic. Coll. l. 13.*
(*u*) *Canon. l. 2. tr. 2. c. 84.* (*x*) *l. 6. c. 53.* (*y*) *Vid. apud Ettmull. Not. ad Ludov. Diss. 1. de Remed. &c.*
(*z*) *apud eund. in Schrod. Mineralog. c. 23.*

Viros, quos cum hoc præmium referre video diuturnæ operæ, ut professi erant, in Celso positæ; dicere non possim, quam gaudeam, me aliis semper occupationibus ab eadem suscipienda provincia fuisse avocatum, & dies vix paucos flagitanti tibi tribuere potuisse, quibus cursim nonnulla, ut hic illic forte occurrebant inter scribendum, attingerem; non ex proposito, Celsi libros emendarem. Quod si mihi proposuissem; alia atque alia, optimorum codicum præsertim, subsidia comparassem: atque, ut cæteris caruissem; at certe diligentius aliquanto cavissem, ne quæ mutanda non essent, mutarem; ne quæ demenda non essent, demerem; ne Celsum damnarem potius, quam interpretarer, aut saltem excusarem; ne eorum quæ alibi scripsit, aut in scribendo spectavit, oblitus, aliud quam quod præclare sensit, ipsi tribuerem; ne quid mihi vellem, esset obscurum; denique ne Celsum iis in rebus accusarem, in quibus ipse quasi hospes videri possem: aut si forte in horum aliquod prolaberer: ut modeste id, & dubitanti similis facerem; non præfidenti festinatione pronunciarem. Quæ vitia, ut ostensum est, cum alia in alias, tum ultimum præsertim in omnes fere cadit; quas perpendimus, Adnotationes. Invenies fortasse & alias alia aliqua animadversione dignas: quanquam mihi festinanter, & ne omnes quidem, percurrenti, plures, ut initio dixi, visæ sunt istarum dissimiles adeo, ut facile possint ad longe alium Auctorem attinere, eumque Lindenio fortasse antiquiorem: certe alteruter ab altero videri potest quædam sumpsisse; cum iidem interdum loci ad eundem modum legantur in illius editione recte emendati. Sunt etiam nonnulla in his Adnotationibus aliam ob causam supervacua, sive quia res per se clara satis est, sive quia ad alios Scriptores magis, quam ad Celsum, attinent quæ adnotantur. Vides igitur, quo delectu esset opus, si missis ad me Adnotationibus uti velles.

Cætera quæ ex me quæris, brevi possunt responsione expediri. Scire enim aves, num alia præstet ad Celsum addere præter ea quæ multa de similibus Auctorum locis, pauca autem de variantibus lectionibus, paginis subjecit Almeloveenius, aut ex suis, aliorumve adnotationibus conjecit in Scholia. Ego vero scire ex te aveo, quot, quantisve sit voluminibus Celsi editionem Bibliopola adornaturus. Neque enim uno aut altero vel majoris formæ ea omnia comprehenderet quæ addi possunt. Noli autem credere; ut de similibus Auctorum locis primum dicam, quæ non indicari, sed fuse produci, velles; modico hæc posse volumine contineri. At ea saltem, dices, proferantur quæ ex libris Hippocratis, aut qui sub Hippocratis nomine extant, Celsus videtur accepisse. Cave existimes, non plura esse, quam quæ collegit Henricus Stephanus. Ne Aphorismos quidem omnes, huc attinentes, pervidit: itaque alii a Viris doctis additi sunt, quos ipse omiserat. Præter Aphorismos autem quot alios tandem excussit libros? istosque alios quam accurate? Quære, exempli causa, locos quos supra indicavi; num collegerit, facile intelliges.

De variantibus autem lectionibus sic habeto, vel codices optimos, non modo vetustissimas editiones, crebris, & sæpe manifestissimis scatere mendis: esse autem immensi laboris seligere in singulis exemplaribus quæ utilia proponas, cum in mendis ipsis indicia nonnunquam lateant verioris scripturæ, ut si certa quædam menda omittas; doctos non satis adjuves: si nulla omittas; immani omnes inutilium verborum copia obruas.

Huc adde miras inter se varietates, & codicum numerum, & legendi, ob vetustam litterarum formam, & compendia vocum, difficultatem, & itinerum impendia ac molestias; nisi si velles alienis oculis, & diligentiæ credere, quæ in ipsarum quas in manibus habemus, editionum lectionibus ut sæpenumero fallat, periculo a nobis facto, compertum est. Crederes autem non modo in hoc, sed in delectu quoque illo ut plurimum oporteret, qui infirmissima sis valetudine.

Restat ut dicam de Scholiis. Jam nosti quæ ad Celsum explicandum, emendandumve olim scripserint Cæsarius, Thriverius, Pantinus, Lommius, Rorarius, Constantinus, Ronsseus, Rubeus, Paawius, Rhodius, alii. Si omnia omnium edantur; quæ libri moles? nam fusius aliqui scripserunt. Deinde quot inutilia admixta ex inanibus hypothesibus? Seligendum igitur. At quos omittes? Num qui prolixiores fuerunt? At in his quoque sunt sua bona: nec qui brevitatem secuti sunt, idcirco non plura habent prætermittenda, vel quia non bona, vel quia a Lindenio jam in contextum recepta. Itaque intelligis, aut ex omnibus eligenda utiliora, aut omnia quæ omnes ediderunt, esse recudenda. Quorum alterum est longi temporis, gravis laboris, peracris in primis judicii, quod sine assidua animi contentione adhiberi non potest; alterum inutile magna ex parte, & mole ipsa odiosum ac permolestum.

Quid ergo mei consilii est? Nempe quod initio fuit, ut typographo auctor sis eandem quam prius, Almeloveenii editionem repræsentandi, imo omnia, quæ ab Almeloveenio non sunt, omittendi. Num tuas etiam, inquis, Epistolas? Imo illas maxime, necui amplius ansam præbeant Patavinas mihi Almeloveenii editiones tribuendi. Satis, superque illæ Epistolæ hic, atque alibi e typographorum officinis prodiere, non ad id scriptæ, sed ut privatim postulationi satisfacerem tuæ. Neque aliud mihi fuit propositum has quoque alias fundenti potius, quam scribenti: aut siquando aliud fuit; tunc fuit, cum scirem necdum, quot in folia possent excrescere, nec spes deesset recognoscendi, quæ nunc vix est relegendi. De prolixitudine ipse quid sentiam, paulo ante dixi. Edentur alias separatim, si tanti esse videbuntur, nec tempus deerit recensendi, & ad pauciora redigendi; nosti enim, nulla re nos fieri in scribendo longiores, quam temporis angustiis. Peto igitur abs te, mi Vulpi, majoremque in modum contendo, ut has quinque Epistolas apud te premas. Quod si in Præfatione tamen dicendum censueris, & scriptas esse, & qua impellente justissima ratione sint scriptæ, aut si certo quopiam earum loco, speciminis causa, uti volueris; non repugnabo. Vale.

Patavii IV. Idus Januar. MDCCL.

IN

I N
Q. SERENUM SAMONICUM
EPISTOLA PRIMA.

Jo. Bapt. Morgagnus Jo. Bapt. Vulpio S. P. D.

QUoniam longiſſimas illas in Celſum litteras (*) quas ſuperioribus diebus ad te ſcripſimus, longas tibi videri, negas; multo etiam quam expectas, longiores in Samonicum nunc ſcribemus.

Quæremus autem, quænam ex hujus quas adhuc vidimus, editionibus dignior ſit quam potiſſimum ſequaris: aut ſi nullam ejuſmodi invenerimus; quid tibi faciendum cenſeamus, ſimpliciter candideque (quod & ſolemus ipſi, & tu flagitas, mi Vulpi) admonebimus. Qui Samonicum formis deſcripſerit ante Aldum majorem, vel potius; quoniam hic erat jampridem mortuus; ante Franciſcum Aſulanum, Andreæ ſoceri ejus filium, nec Keuchenius (*a*) invenit, nec ipſe vidi. Itaque mirandum non eſt, ſi ut in primis fere cunctis conatibus uſu venit, non pauca in illa editione deſiderentur. Neque vero hoc eo dico, quod aut illa omnium prima fuerit, aut ſex illi, & viginti verſus quos in calce exhibet, imponere amplius cuipiam poſſint. Nam hi in reliquis deinceps pleriſque editionibus, ut Samonico indigni, & jure quidem, notati ſunt; ab Humelbergio autem etiam omiſſi: & cum, ipſo confitente Aſulano, *in aliis impreſſis codicibus deſiderarentur*; apud alios igitur ante ipſum Typographos (qua de re videbimus poſtea) prodiiſſet Samonicus, neceſſe eſt. Sed tum eo dico, quod antea; ſi Egnatio (*b*) credimus, viro ſane peritiſſimo, & quem, ut in Celſo, ita in Sereno quoque emendando operam ſuam Aſulano commodaſſe, vix dubito quoties ejus in utrumque Auctorem ad Gonzagam Epiſtolam relego; uſque adeo negligenter editus fuerat Samonicus, ut *legi vix poſſet*; tum quod bene multa ab Aſulano in ipſo edendo facta eſſe, animadverti quæ aut nullos, aut paucos certe invenerunt imitatores. In ipſo enim Procemio, Apollinis, atque Æſculapii invocationem ſuſcepti argumenti propoſitioni antepoſuit; in capite autem de *hydropiſi* pleroſque verſus longe alio dedit ordine diſpoſitos, ac paſſim habentur: quod & alibi, non tamen tot in verſibus, fecit; & nominatim, nec ſine cauſa, in cap. de *profluvio cujuſque ſanguinis*. Sed & verſus omiſit, aut certe non agnovit aliquot, ut in cap. de *hemitritæo: Coralium, atque* &c. & in cap. de *ſubitaneo dolore*: *Sic lacerat*, & duos qui continuo ſequuntur, verſus. Quibus quidem omnibus de rebus hic non judico; illud tantum animadverto, in hiſce verſibus ſine ulla admonitione omittendis ſocium, aut imitatorem (de extraneis nunc loquor; ſemper autem de iis ſolum quos ipſe viderim) ſocium, inquam, aut imitatorem nullum habuiſſe præter Cæſarium, niſi quod Humelbergius quoque priorem illum verſum omiſit; in iis autem tranſponendis, nullum pariter, ſi Humelbergium excipias, qui tamen non ſemper ad eundem prorſus modum tranſpoſuit. Sed neminem invenit præter Sororis eoſdemque Aldi majoris Filios qui (id ſemel hoc in loco dixiſſe ſatis ſit) Avunculi editionem ſunt omnino ſecuti, qui verſus quoſdam, ab ipſo agnitos, reciperet, ut in fine cap. de *fellis vomitu*, ubi cæteri longe alium habent verſum,

Quæ capulas quoque producit medicina ſalubris,

atque alterum in cap. de *vulneribus quibuſcunque* &c. cujus videlicet hoc dedit initium:

Cum magna humanæ ſint pondera conditionis:
Tam multæ innumeri ſpecies mihi vulneris adſunt.

Verum ut ad alia veniamus; cum hunc verſum in cap. de *ſubitaneo dolore, febre*, &c. Aſulanus ſic ediderit:

Nec ſpernendus adeps, dederit quem beſtia Melus;

quamnam, quæſo, beſtiam eſſe *Melum*, dicemus? Melis quidem, vel Mæles quod animal ſit, ex Varronis (*c*), Gratii (*d*), Pliniique (*e*) verbis conjici poteſt. Quibus & quendam locum M. Val. Martialis (*f*), cum Scriverio, Gronovio, & Schrevelio is facile addet qui Raderi (*g*) cenſuram, & Rutgerſii (*h*), ac Salmaſii (*i*) obſervationes in eundem locum perpenderit. Nam indicata ab aliis Frontini verba, atque alterum Plinii locum de Mele invenire ſe, diſerte negavit Aldrovandus (*k*), & ante ipſum Geſnerus (*l*), qui *nec memini*, inquit, *authoris nomen, qui hæc tanquam ex illis citat*. Hic vero fuerat ille idem Pontifex Sypontinus (*m*), quem paulo ante (*n*) ſcripſerat, non primum, ut is Pontifex opinabatur, ſed poſt Aggregatorem (videlicet Jacobum de Dondis Patavinum) alioſque, docuiſſe, Melem id animal eſſe quod nunc *Taxum* vocant. Qua quidem in ſententia eſſe fere omnes eruditos homines, agnovit Salmaſius (*o*); quanquam ipſe ex verbis Varronis longe aliud cenſuit. Ego vero etſi animadverti, quid Salmaſio, cujus & nomen, & diſſenſionem modeſte diſſimulat, reſponderi poſſe, crediderit Janus Ulitius (*p*), ac præterea quomodo alter ſcrupulus qui ab Jano ipſo ob Plinii verba injectus eſt, haud difficile eximi poſſit, ſi non modo cum Aldrovando (*q*) Natalis Comitis (*r*), aliuſve Poëtæ verſiculos, ſed cum Geſnero eas quoque narrationes audiamus quibus Plinius, de quo agitur, potuit, ut tot aliis, ſive jure, ſive injuria fidem habere; tamen ne a propoſito longius abeam, huc redibo ut affirmem: *Melis* quodnam ſit animal, ex antiquorum Auctorum verbis conjici poſſe; eſſe autem animal, neminem qui aut illos, aut Caprum etiam Grammaticum (*ſ*); ne de Solino (*t*) quidquam dicam; vel curſim legerit, ignorare. At *Melus* non modo quale ſit, ſed ne id quidem quod animal ſit, neminem ex idoneis latinæ linguæ Scriptoribus legiſſe memini qui doceret. Itaque cæteri in eo verſu habent *Melis*, atque adeo Humelbergius (*u*) Melis, ſive Taxi adipem in quodam medico libello ad eundem iſtum de quo Serenus loquitur, uſum commendari affirmat, quod

(*) *Epiſtolam videlicet I.* (*a*) *Prolegom. ad Samonic.* (*b*) *Epiſt. Dedic. in illa ipſa editione A.* 1528.
(*c*) *Rei Ruſt. l.* 3. *c.* 12. (*d*) *Cynegetic. verſ.* 402. *& fortaſſe etiam* 340. (*e*) *Nat. Hiſt. l.* 8. *c.* 38.
(*f*) *Vid. Epigr.* 37. *lib.* 10. *ex Muſeo P. Scriverii, item ex edit. Corn. Schrevelii, & Not. in idem.*
(*g*) *Comment. in idem Epigr. quod ipſi eſt* 35. (*h*) *in Not. in idem Epigr. Edit. Schrevel.*
(*i*) *in iiſd. Notis, & in Plinian. Exercit. in Solini caput* 52. (*k*) *De Quadruped. digit. vivip. l.* 2. *c.* 11.
(*l*) *Hiſt. Animal. l.* 1. *ubi de Mele ad litt. E.* (*m*) *Comment. linguæ lat.* (*n*) *loc. cit. ad litt. A.*
(*o*) *loc. cit. in Solinum.* (*p*) *Comment. ad cit. Gratii verſum* 402. (*q*) *loc. cit.* (*r*) *De Ven. l.* 4.
(*ſ*) *De verbis dubiis.* (*t*) *Polyhiſt. c.* 52. *ex Edit. Salmaſ.* (*u*) *Comment. in Sereni c.* 47.

quod etiam in libro Æſculapii neſcio cujus proditum eſſe, teſtatur Geſnerus (*x*). Atque ego iſtiuſmodi errorem, ut fortuitum Operarum lapſum, neglexiſſem, niſi animadvertiſſem, in Filiorum Aldi editione retentum eſſe, & præterea alio in loco ubi *Melis* erat ſcribendum, uti quidem a Cæſario, Conſtantino, Keuchenio ſcriptum eſt, & a poſtremo (*y*) etiam ſic ſatis oſtenſum, eſſe ab Aſulano, iiſdemque Manutiis ſcriptum *pellis*, in cap. videlicet de *rejectione cibi* &c.

Ovorum cinis, aut cochlearum, aut denique pellis.

Quid porro dicemus de Mithridatis Antidoto deſcripta in cap. de *venenis prohibendis*? Sic Aſulanus:

Antidotus vero multis mithridatia fertur
Conſociata modis: ſed Magnus ſcrinia regis
Cum raperet victor, vilem deprehendit in illis
Syntheſin, & vulgata ſatis medicamina riſit.
Bis denum rutæ folium, ſalis & breve granum,
Juglandeſque duas, terno cum corpore ficus
Hæc oriente die parco conſperſa lyæo
Sumebat, metuens dederat, quod pocula matri.

Mitto, ab Humelbergio ſcribi: *quæ pocula matri*; a cæteris: *quæ pocula mater*; in codice Conſtantini quod ipſe, & H. Stephanus ad oram adnotarunt: *quæ pocula tutor*. Mitto, poſtremam hanc ſcripturam ab iis præſertim probari oportere qui meminerint, apud Juſtinum (*z*) (quod & ab eodem Conſtantino (*a*) indicatur) ſcriptum eſſe, Mithridatis pueri Tutores *veneno eum appetiviſſe*; idque ipſum *metuentem*, *antidota ſæpius bibiſſe*. Illud tantummodo quod habet Aſulanus: *terno cum corpore ficus*, congruere nego cum iis quæ alii de iſta ipſa *Syntheſi* tradidere. Æmilius enim Macer (*b*), ubi de Rutæ virtutibus ſcribit,

Obſtat, inquit, *pota, mero: vel, cruda comeſta, venenis.*
Hoc Mithridates rex Ponti ſæpe probavit,
Qui rutæ foliis viginti cum ſale pauco,
Et magnis nucibus binis, cariciſque duabus
Jejunus veſci conſurgens mane ſolebat.

Hic vero nolim, exiſtimes, his verſibus, atque adeo ipſi de *Herbarum Virtutibus* Poëmati quod ſub Æmilii Macri nomine circumfertur, plus forte a me tribui, quam par ſit. Quinimo cum ſæpe alias ex me quæſiveris, de hoc Macro, ejuſque ætate quid ſentiam; dabo hic operam, quando in ejus Poëmatis mentionem incidimus, ut percontationi tuæ cumulatiſſime ſatisfaciam.

Et primum cave exiſtimes, ulla ex parte aſſentiri me poſſe Raphaeli Volaterrano (*c*), Georgio Pictorio (*d*), Thomæ Bartholino (*e*), qui Poëtæ illius eſſe crediderunt de quo Ovidius (*f*):

Sæpe ſuas volucres legit mihi grandior ævo,
Quæque nocet ſerpens, quæ juvat herba, Macer.

Nam *quod præſens opus non ſit Macri illius Oviniani, vel ex eo elucere, quod hic noſter Plinium, multis ſæculis Ovidio juniorem, pleriſque in locis citat*, recte olim animadvertit Joannes Atrocianus (*g*); recte, inquam, ſi id unum excipias quod *multis ſæculis* Ovidio juniorem credidit Plinium, qui anno ab Ovidii morte ſexto, vel ſeptimo natus eſt; majorem enim Plinium, non quem Valerianum vocant (nam hunc a Macro citari, ajunt Daumius (*h*), & Fabricius (*i*)) intellexiſſe, cum ex eo apparet quod reapſe majoris Plinii ſcripta pleriſque in locis hujus Poëmatis laudantur, quod L. Gr. Gyraldus (*k*), Andreas Tiraquellus (*l*), & Ger. Jo. Voſſius (*m*) ex parte agnovere, ſæpius autem oſtendit Georgius Pictorius (*n*), tum hinc liquet maxime quod illo ipſo in loco Atrocianus contendit, non ab eo qui aliquot poſt ſeniorem Plinium ſæculis, ſed ab eo qui cum ſeniore ipſo Plinio facile vixerit, hoc Poëma ſcriptum fuiſſe. Scilicet illius Macri eſſe, affirmat, ad quem minoris Plinii Epiſtola (*o*) extat, eo argumento permotus quod in hac Plinius *adhortatur illum ad ſimile quid elaborandum*. Qua rurſus in re Atrociano adſtipulari me poſſe, nego. Neque id eo dico quod eas Plinii litteras perlegens, *nihil tale*, ut Voſſius (*p*), *invenerim*; nam clauſulam quidem inveni, ab Atrociano ipſo productam, in qua Plinius illas ſuas litteras ſperat eum ad quem ſcribit, non tantum ad legendos libros Avunculi, *verum etiam ad ſimile aliquid elaborandum poſſe æmulationis ſtimulis excitare*: quod tamen infirmiſſimum eſſe argumentum, fateor; nec Voſſius fortaſſe aliud voluit. Neque eo potiſſimum dico quod illa ipſa Epiſtola, ut plerique habent libri, non ſit *Macro* inſcripta, ſed *Marco*, quem Antoninum fuiſſe, uti Catanæus (*q*) exiſtimat, licet ſuſpicari. Sed eo dico quod noſter hic Macer non Palladium (*r*) modo, aut Galenum (*ſ*), verum etiam, quod vel olim a Tiraquello (*t*) adnotatum eſt, Oribaſium (*u*) ipſum laudet, quem Juliani Cæſaris Medicum fuiſſe, conſtat. Quid? quod Strabi quem (ut Daumium (*x*) quoque obſervaſſe, video) diſerte nominat (*y*), Strabi, inquam, de Liguſtico ſententiam ita memorat, ut cum manifeſtum ſit de Monacho illo Strabo, Gallo, ut vocant; revera Germano (*z*), hoc eſt Walafrido Fuldenſi verba fieri a quo iſta ipſa propoſita eſt in brevi eo Poëmate (*a*) quod inſcribitur *Hortulus*; tum intelligatur facile, jam diu hunc Hortulum vulgatum fuiſſe, quando a noſtro ſcriptum eſt:

-- -- -- -- *nec me legiſſe recordor*
Ullum, qui Strabi ſermonibus aſtipuletur.

Itaque ne iis quidem poſſum Eruditiſſimis Hominibus aſſentiri qui Macrum hunc noſtrum iis accenſent Scriptoribus qui inter ſecundi, & quinti ſæculi initium floruere, præſertim cum ipſi quoque cum Jo. Trithemio (*b*), Ger. Jo. Voſſio (*c*), Olao Borrichio (*d*), & Jo. Alberto Fabricio (*e*), nono ſæculo vixiſſe Strabum, & recte id quidem, agnoſcant; Nam quod Atrocianus (*f*), & Pictorius (*g*) hunc vixiſſe ajunt *ſub Ludovico Imperatore, anno* 1340. & quod hujus rei teſtem Atrocianus laudat Trithemium, nempe uterque in eo lapſus eſt ut pro Ludovico I. vel II. Ludovicum V. intelligeret; Trithemius certe etſi in eo eſt hallucinatus quod (*h*) Walafridum alium a Strabo eſſe, credidit; illum tamen circa A. 700; hunc vero alio in loco retulit ad A. 840, in alio autem ad 860. ut Voſſius (*i*) animadvertit, qui cur malit ad A. 860. cum alibi (*k*) ſtatuat deceſſiſſe A. 849. non ſatis video; illud contra video unde illa aut Trithemii, aut librariorum (eorum etiam dico quos ſecutus ipſe eſt) inconſtantia oriri facile potuerit, ſcribentium modo DCCCXL, alias autem DCCCLX, altera videlicet harum poſtremarum litterarum in alterius locum temere, ut fit, in deſcribendo tranſpoſita. Utcunque hoc eſt; paulo minus dedecuiſſet Pictorium falli cum Wolfgango Juſto (*l*) qui Strabum circa A. ſtatuit 1165. quam cum Trithemio perperam intellecto, Anno 1340. viventem agnoſcere eum Scriptorem quem ab ſuo iſto Ovidiano; ſi Diis placet; Macro laudatum eſſe, perſpiciebat. Errorem ſane haud multo graviorem admiſiſſet quam ubi (*m*) *Avicennam ſequi*, & (*n*) *Avicennæ ſubſcribere* hunc Ma-

(*x*) *loc. cit. ad litt. G.* (*y*) *Not. ad Samonic.* (*z*) *Hiſtor. l.* 37. (*a*) *Adnot. margin. ad Samonic.*
(*b*) *De Herbar. virtutib.* (*c*) *Comment. urban. l.* 17. (*d*) *Epiſt. ad Lect. Macro ab ipſo edito præfixa.*
(*e*) *Diſſert. de Medicis Poetis apud Broukhuſ. in Tibull. l.* 2. *El.* 6. *verſ.* 1. (*f*) *Triſt. l.* 4. *El.* 10.
(*g*) *Præf. ad ſua Comment. in Macrum.* (*h*) *Epiſtola ad Th. Reineſium, quæ eſt* 4. *inter Reineſii Epiſt.*
(*i*) *Biblioth. Lat. l.* 4. *c.* 12. (*k*) *De Poetar. Hiſtoria Dial.* 4. (*l*) *De Nobilit. c.* 31. *n.* 230.
(*m*) *De Poet. Lat. c.* 2. (*n*) *Scholiis in Macrum.* (*o*) *l.* 3. *Epiſt.* 5. (*p*) *loc. cit.*
(*q*) *Comment. in eam Epiſt.* (*r*) *ubi de Roſa.* (*ſ*) *ubi de Urtica, de Atriplice, de Coriandro, de Cepis, de Pæonia,*
(*t*) *loc. cit.* (*u*) *ubi de Sabina, & de Aloe,* (*x*) *Epiſt. ad Reineſ. cit.* (*y*) *ubi de Liguſtico.*
(*z*) *Vid. Trithem. loco mox citando.* (*a*) *c.* 12. (*b*) *De Eccleſiaſt. Scriptorib. c.* 269.
(*c*) *De Poet. Lat. c.* 6. *De Hiſtoric. Lat. l.* 2. *c.* 33. (*d*) *De Poet. Lat. Diſſ.* 2. *n.* 75.
(*e*) *Suppl. Bibliot. Lat. l.* 4. *c.* 12. (*f*) *Comment. ad Macri caput de Liguſtico.*
(*g*) *Schol. in id. c. quod eſt* 25. (*h*) *Vid. Voſſ. de Hiſtoric. Lat. loc. cit.* (*i*) *De Poet. Lat. loc. cit.*
(*k*) *De Hiſt. Lat. loc. cit.* (*l*) *Chronolog. Medic. apud Linden. de Script. Med.* (*m*) *Schol. in c.* 3. (*n*) & 46.

Macrum, docuit, quem mille ante Avicennam fuiſſe annis, affirmare ipſe non dubitaverat. Quod ſiquis forte ad hæc omnia idem reſpondeat quod Atrocianus (o): *poſſe hunc librum immutatum eſſe in aliquot locis*; ego vero idem ab eo petam quod æque libenter ab illis peterem qui cum Hadriano Junio (p), Antonio Morillono (q), Iſraële Spachio (r), aliiſque, Trotulæ (ſic enim inſcribitur) *de Mulierum Paſſionibus* librum Erotis, Juliæ liberti medicique, opus eſſe, putant; tametſi non modo poſtremi capitis, quod unum videlicet ut noviſſime magna ex parte adjectum notavit Rhodius (ſ), ipſe *ſtilus Juliæ ætate multo poſteriorem demonſtret*, ſed vel in Prologo, primoque ipſo capite laudatus Galenus, capite 20. Trotula ipſa laudata, capite 61. *nobiles* illæ *Salernitanæ*, imo cum earum fuco ex *breſilio fruſtatim inciſo mulieres Sarracenæ* memoratæ, & denique; ne innumera, cum poſſim, tranſcribam; capite 62. *aquæ vitæ de vino meliore deſtillatæ* facta mentio longe aliam ætatem apertiſſime commonſtrent; ut multo malim credere Thomæ Bartholino (t), qui libri Auctorem non Erotem illum, ſed *Doctorem Salernitanum* fuiſſe, affirmat. Quem igitur ad modum ab illis peterem ut his omnibus in locis quos ſubdititios eſſe contendant, neceſſe eſt, alium revera atque in reliquo univerſo fere libro ſtylum oſtenderent; ſic in Macro quem quiſque locum additum ajat, eum ut ſtyli nota diſcrepare a cæteris, demonſtret, rogabo. Quod ſi facere non poſſit; non igitur quæcunque aut ob ea quæ dicta ſunt, aut ob ea quæ ſubjicere liceret de radicibus *Galangæ*, ac *Zedoar*, facile non ante Arabicæ Scholæ tempora medicamentorum numero adjectis, & ab noſtro (u) tamen inter

-- *ſpecies illas quas jam cunctis prope notas*
Uſus medendi fecit,

nominatim propoſitis, aut ob rationem ſyllabarum male in carmine; idque non raro; ſervatam, ut hunc ne *ſincerum* quidem *verſificatorem* fuiſſe, J. C. Scaliger (x), cujus judicium probant Voſſius (y), & Broukhuſius (z), diſerte pronunciaverit, aut denique ob ipſius barbaras, ab eodem etiam Scaligero (a) notatas, voces; non, inquam, omnia quæ ob hæc atque ejuſmodi alia antiquiori cuipiam Macro tribuere nequeat, continuo ſuppoſita, aut adulterata eſſe, contendat. Sed cum mecum animadverterit id quod attendiſſe oportebat Pictorium (b) *phraſi quid donantem*, jactantemque, *neminem hactenus verborum lenocinio curatum* eſſe, cum, inquam, mecum animadverterit, primum illum celebrem Poetam Macrum *humilem* quidem, Fabio (c) judice, ſed tamen *elegantem in ſua materia* fuiſſe, tum ab iis qui in verborum certis ætatibus apud certos Populos uſitatorum cognitione verſati ſunt, quo demum tempore, & quo etiam in loco vixiſſe hic Macer videatur, barbaris productis vocabulis quibus vulgo hanc, vel illam appellari ait modo herbam, modo ægrotationem; ſciſcitetur.

Et Daumius quidem in ſcripta ad Reineſium Epiſtola (d) *quando*, inquit, *Pſeudomacer hic vixerit, doceat Catalogus Sigeberti Gemblacenſis*. Ego vero (niſi forte iſte Catalogus alius eſt a *libello de Illuſtribus Viris*, quod hujus ipſius libelli caput 171. haud facile credere me ſinit) nequaquam video qua ratione docere id poſſit. Caput enim 13. in quo nihil niſi hoc legimus: *Macer ſcripſit metrico ſtilo de viribus herbarum*, cum ſubjiciatur capiti duodecimo quod eſt de *Epiphanio Scholaſtico*, præponatur autem quartodecimo quod eſt de *Paulino Nolano*, quos tamen, contra, hunc (e) quidem A. 420, illum (f) vero circa A. 570, vel ſaltem 540. claruiſſe, accepimus; certe nihil magis oſtendit, quam vere animadverſum eſſe a Voſſio (g), *temporum ſeriem ſæpius ab Sigeberto neglectam eſſe in ordine quo Scriptores ſuos collocat*. Itaque ſi quid hac in re docet ille Catalogus, id unum docet quod paulo poſt indicabo. Porro Olaus Borrichius (h) poſt editam illam Daumii Epiſtolam, & poſt annum ſcribens 1675; hunc, inquit, Macrum *ante V. ſæcula vixiſſe, exiſtimant*. Quod ego temporis intervallum multo facilius augendum, quam minuendum eſſe puto ex quo hæc apud Voſſium (i) legi: *Hunc Macrum variis in locis ſequi amat Schola Salernitana: imo quandoque integros ex eo verſus exſcribit: uti ex iis videre eſt quæ utrique prodita de abſynthio, hyſſopo, & aliis*. Equidem in ejus Scholæ opuſculo peculiare de abſinthio caput non invenio; re tamen vera non modo eadem hemiſtichia, integroſque adeo, & plures quidem ſæpe verſus in iis capitibus reperio quæ utroque in libello inſcripta ſunt de Hyſſopo, Malva, Ruta, Violis, Urtica, Enula, Naſturtio, verum inſuper in his quæ de Cepis, Cerefolio, Pulegio, Chelidonia, Porro inſcribuntur, ne unum quidem verſiculum ab Salernitana Schola editum video qui totidem fere verbis apud hunc Macrum non legatur; ut mirum ſit, nihil de re hac apud eos quos habeo, ſive Macri Enarratores Atrocianum, atque Pictorium (nam Cornarium non vidi, multoque minus quos Daumius (k), & Reineſius (l) memorant, Simonem de Loviz, & Guillermum Gueroaldum) ſive Salernitani opuſculi Interpretes Arnoldum Villanovanum, Joannem Curionem, Jacobum Crellium, nihil, inquam, de re hac; quod meminerim; me legiſſe. At vero Zacharias Sylvius, in cujus denique ejuſdem opuſculi editione animadverſum id vidi (m), præclare docet (n), *Joannem de Mediolano* iſtud ipſum opuſculum, nomine atque auctoritate omnium Salernitanæ Scholæ Magiſtrorum ornatum, comprobatumque, non ante undecimi ſæculi poſtremos annos ſcripſiſſe. Veri autem ſimilius eſſe, intelliges, hunc ex Macro, quam ex hoc Macrum mutuatum eſſe quidquam, ſi utriuſque libellum, eaque potiſſimum quæ primo nominavimus, capita inter ſe comparaveris. Quod ſi illud præterea animadverteris, Macri librum in Sigeberti Catalogo non modo haud longe ab initio, ſed & iis tantummodo quæ paulo ante exſcripta ſunt, verbis; non ut recentiorem decebat; fuiſſe memoratum; Sigebertum autem, quod ejus Chronicon (o) indicat, & qui huic additamenta adſcripſit, confirmat, annis poſt undecimum ſæculum ſane paucis eſſe mortuum; multo proclivius tibi erit exiſtimare, libellum Macri non modo ex opuſculo quod eo ſæculo exeunte ſcriptum eſt, quidquam accipere non potuiſſe, ſed facile ante idem ſæculum undecimum prodiiſſe. Quæ cum ita ſint, cumque hic Macri liber ob ea quæ de Zedoaria, & Galanga, præſertim autem de Strabo qui nono ſæculo jam medio deceſſerat, ea quam propoſuimus, ratione memorato, ſupra a nobis dicta ſunt, ante finem ſæculi ejuſdem noni facile ſcribi non potuerit; relinquitur ſane ut decimo fere ſæculo conſcriptus eſſe videatur. Cæterum ejuſne Scriptori nomen *Macro Florido*, ut Gueroaldus (p) indicat, an potius fuerit *Odoni*, ut ſe *in codice quodam antiquiſſimo vidiſſe*, teſtatur Gaudentius Merula (q), quem ſequuntur Paulus Colomeſius (r), & Janus Broukhuſius (ſ), an ve-

(o) *loc. cit.* (p) *Animadverſ. l. 6. c. 1.* (q) *Ibid.*
(r) *Vid. apud Linden. de Script. Medic. in Append. ubi de Gynæcior. libris editis Argentor.* 1597.
(ſ) *in Scribonium pag.* 11. (t) *Diſſert. 6. de libris legend.* (u) *Vid. ubi de Pipere, de Galanga, de Zedoar.*
(x) *Hypercritic. c.* 5. (y) *De Poet. Lat. c.* 2. (z) *in Tibull. l. 2. El. 6. verſ.* 1. (a) *loc. cit.*
(b) *Epiſt. cit. ad Lect.* (c) *Inſtitut. Orat. lib. 10. c.* 1. (d) *quæ 4. eſt inter Reineſ. Epiſt. ad Daumium.*
(e) *Vid. Trithem. de Sriptorib. Eccleſ. c.* 117. (f) *Confer quæ ibi de hoc Epiphanio habet Sigebertus cum iis quæ de eod. ſcribebat Divin. Lect. c. 17. Caſſiodorus, & quidem ſenex ut in Præf. prope fin.*
(g) *Vid. apud Blount Cenſur. Celebr. Authorum ubi de Sigeberto ex Baillet.* (h) *De Poet. Lat. Diſſ. 2. n.* 75.
(i) *De Poet. Lat. c.* 2. (k) *in Epiſtola ad Reineſ. quæ 9. eſt inter Reineſii Epiſt. ad Daumium.*
(l) *Epiſt. 8. ad Daumium.* (m) *Vid. ad cap. 58. & in marg. cap. 51. & ſeq.* (n) *Ibid. in Præfationis cap.* 3.
(o) *ad A.* 1113. (p) *Vid. Daumii Epiſt. cit. quæ 9. eſt &c.* (q) *De Gallor. Ciſalpin. Antiquit. lib. 1. c.* 11.
(r) *Opuſcul.* Κειμήλ, *literar. c. 6. & Animadverſion. in Gyraldi Dialog. 4. de Poetar. Hiſtoria.*
(ſ) *in Tibull. l. 2. El. 6. verſ.* 1.

an vero *ὀδοβόνῳ*, quemadmodum is qui paucis, ut solet, verbis plura de Macro collecta habet, indicavit Fabricius (*t*), alii viderint. Mihi certe; ut in viam aliquando e diverticulo redeam multo quam initio putabam, longiore, quanquam quod tibi satisfaciendi causa facio, nimium mihi videtur nunquam; quicunque tandem Auctor hic fuerit, & quacunque ætate scripserit; non is certe fuisse, neque eo videtur scripsisse tempore, ut ejus unius auctoritatem opponere deceat Asulano, qui Serenum in celebri Mithridatis Antidoto describenda edidit tres, non duas, caricas memorantem.

Itaque scire licet, Plinium quoque Valerianum (*u*) hæc habere: *Rutam venenis resistere, - docuit & Rex Ponticus Mithridates, qui cum fratris sui timeret insidias, rutæ folia viginti cum duabus nucibus juglandibus, & totidem caricis, admixto salis grano, quotidie jejunus accepit*. Sed & alio in loco (*x*) scripserat: *Pompejus Magnus, Mithridate devicto, in scrinio ejus invenit ipsius manu scriptam compositionem, qua ipse præsumpta adversus omnia veneficia in totum diem tutum se incolumemque præstabat, in qua nuces juglandes duæ, ficus siccæ duæ, rutæ folia viginti, salis granum unum, in unum contunduntur, & devorantur a jejuno.* Verum præstat antiquioris Plinii (*y*) verba describere, ad quæ videtur ipse Samonicus in eo de quo agimus, loco respexisse: *In sanctuariis Mithridatis maximi regis devicti, Cn. Pompejus invenit in peculiari commentario ipsius manu compositionem antidoti, e duabus nucibus siccis, item ficis totidem, & rutæ foliis viginti simul tritis, addito salis grano: & qui hoc jejunus sumat, nullum venenum nociturum illo die*. Et sane in cæteris quos inspexi, Sereni exemplaribus pro *terno cum corpore ficus*, scriptum est, *totidem cum corpore ficus*: quam scripturam aliquis forte in eo minus probet quod præter *totidem ficus*, quod satis erat dixisse, illud quoque addat *cum corpore*, quod videtur redundare, atque adeo suspicetur, sic potius esse legendum: *gemino cum corpore ficus*; sed quid faciamus? illam ipsam scripturam in optimis etiam libris vidit Keuchenius. Ne nimius sim; unum, haud amplius, in Asulani libro notabo. In capite enim de *ventre molliendo* sic illi quatuor pene ultimi versus eduntur:

Quodque satis melius verbis dicemus Horati.
„ *Mitulus, & viles pellent obstantia conchæ:*
„ *Sed cochleas prius urtica, aut furfure pasci*
„ *Purior hinc gustus noxa sine moverit alvum.*

At vero in tertio versu post *prius*, voculam *est*, quam in cæteris libris vidi, melior tum carminis, tum sententiæ postulat ratio. Eidem autem, atque illi etiam qui consequitur, versui non video cur geminos istos semicirculos ad dextrum marginem, quasi & ii Horatii essent, apposuerit Asulanus. Sed illud contra & video, & probo, cur in vero Horatii versu ex optimorum hujus Poetæ exemplarium auctoritate (quorum quatuor indicat Cruquius (*z*), eandem sequens cum Vetere Horatii Interprete (*a*), Lambino (*b*), Chabotio (*c*), aliisque) scripserit *Mitulus*, quo in loco Cæsarius, Constantinus, Stephanus atque alii præterea, habent *Mugilis*.

Neque vero hic unus est Samonici locus qui melius in Asulani quam in aliorum scriptus sit libris. Nam in cap. de *podagra depellenda*, ubi Cæsarius sine ulla dubitatione scribit:

Sunt quibus apposita siccatur hirundine sanguis,

Constantino, Stephano, aliisque nonnullis vix in libri ora alteram, quæ vera est, scripturam adnotantibus, Asulanus certe, quem hic postea imitatus est Humelbergius, & laudavit Keuchenius, scripsit *hirudine*: quod quidem verbum & sententia postulat, & Plinius (*d*) quem subinde Auctor sequitur, satis indicat, cum, hirudines, inquit, *multi podagris quoque admittendas censuere*. Sic & in cap. de *serpentium morsibus* &c. scribit Cæsarius:

Quem nocuit serpens, fertur caput illius apte
Vulneribus jungi, sanat quem sauciat ipsa.
Utque Sarissæa curatus Telephus hasta.
Proderit & caulem cum vino haurire sabuci.

Atque illud quidem verbum *Sarissæa* Constantinus, Stephanus, & Keuchenius esse corruptum, senserunt; scripserunt tamen, *Utque Larissæa*, quasi vero aut alia antecessisset similitudo, aut cum insequenti versu hic esset jungendus, aut denique id pati in istiusmodi carminum genere natura syllabarum posset. Asulanus autem, quem merito postea hic descripsit Humelbergius, optime scripserat: *Ut Larissæa*. Sed cum alia plurima afferri possent, hæc ad diligentiam Asulani demonstrandam satis sit attulisse.

Nunc de Joanne Cæsario verba faciam, si prius tamen ostendero, cur ante hunc de Asulano verba fecerim. Me quidem non fugit, Epistolam quam Cæsarius editis ab se Celso, & Sereno præposuit, datam esse *pridie Calendas Aprilis* A. 1527., videlicet anno ante quam eosdem illos Auctores edidisset Asulanus, cujus nimirum editio *Mense Martio* A. 1528. absoluta est. Attamen cum prima Cæsarii editio hunc ipsum, non priorem illum annum præ se ferat; non potui hanc illis accensere quæ ante Asulani editionem habitæ sunt, quarum duas, & ambas quidem Venetas, memorat Eruditissimus Vir Jo. Alb. Fabricius (*e*), alteram A. 1488, alteram 1502. Sed & causa insuper accessit, cur Asulanum Cæsario hic anteponere maluerim. Cum enim & idem Fabricius (*f*), & Almeloveenius (*g*); & qui ante utrumque scripsit, Lindenius (*h*), & qui hunc emendavit, Mercklinus primam quæ *apud Aldum* habita est, Celsi editionem, & eam quidem *ex emendatione Bapt. Egnatii*, Anno statuant 1524. *Venetiis in folio*; Epistola autem Egnatii emendato ab se Celso præfixa, Serenum quoque, ut initio diximus, una cum Celso esse editum ab Asulano, hoc est apud Aldum, sive in Ædibus Aldi, clarissime ostendat; alterutrum sane fateamur, necesse est, vel Asulanum esse Cæsario præponendum, vel Doctissimos illos Viros pro ea quam scripserunt, alteram quam omiserunt, Celsi editionem, & hanc quidem Anno 1524. *Venetiis in folio* habitam, videlicet apud *Lucam Ant. Juntam*, omnino scribere voluisse. Ego sane, ut verum loquar, habitam isto anno apud Aldum, non modo in hac litteratissima Civitate reperire ipse non potui, sed neque Venetiis potuit Medicus suo magno merito in primis Clarus Petrus Ant. Michelottus, neque Bononiæ Zanottus meus Philosophiæ Professor Elegantissimus, neque Florentiæ cum jampridem, Humanissimus Juvenis, optimis studiis atque artibus instructus G. Josephus Georgius, tum vero etiam nuper Eruditissimus Vir, idemque Consultissimus Medicus Antonius Franc. Bertinus, neque Romæ Cæleftinus Gallianus Abbas, & Professor virtute, doctrinaque Ornatissimus, neque Neapoli per Amicos Jo. Bapt. Verna Eques Præclarissimus, singulari in Medicina & facienda, & ornanda studio, usu, diligentia, neque Mediolani Vir Præstantissimus, & in Re tum Medica, tum Historica apprime versatus Bartholomæus Curtius, neque demum Augustæ Taurinorum Jacobus Cicogninus illa in Aula Medicus, & Consiliarius Spectatissimus. Quid? quod Eximium Par Zenorum Fratrum, D. Petrus Catharinus C. R. S; & Apostolus CAROLI VI. Invictissimi Cæsaris Historicus, ac Poeta, Viri cum omni litterarum genere præditi, tum in perraris librorum editionibus, & Manutiorum inprimis, pernoscendis exercitatissimi, hanc sibi unquam notam fuisse, mihi per litteras quærenti, sine ulla dubitatione pariter negarunt. Sed & sibi cognitam negarunt illam quoque alteram Celsi editionem quam, inter cæteros Antiquos Medicos, Aldi Filii habuisse scribuntur A. 1549, cum eam tamen quam hi biennio ante habuerant, æque mecum facile agnoscant: & tu præterea, mi Vulpi, in ea qua uteris, ejusdem Auctoris Anno 1657, Anno, inquam, 1657. ab Lindenio procurata, Samonicum nostrum deesse, vides. Quid ergo est? Num qui secus statuunt, aliquid humani, in tam difficile præsertim, immensoque Opere passos esse, existimabimus? Quid

(*t*) *Bibl. Lat. l. 4. c. 12.* (*u*) *De Re Med. l. 4. c. 3.* (*x*) *lib. 3. c. 53.* (*y*) *Natural. Histor. l. 23. c. 8.*
(*z*) *Comment. in Horat. Satyr. l. 2. Satyr. 4. vers. 28.* (*a*), (*b*), (*c*) *In Horatium ad eund. vers.*
(*d*) *Natur. Hist. l. 32. c. 10.* (*e*) *Bibl. Lat. lib. 3. c. 5. & in Supplem. ad idem caput.* (*f*) *l. 2. c. 4.*
(*g*) *in Indice Editionum Celsi, suæ Celsi editioni addito.* (*h*) *De Scriptis Medic.*

Quid vero ; ſi forte illi in manibus habuiſſent , vel etiam haberent quæ nos invenire non poſſumus ? Ego ſane adhuc malui judicium ſuſtinere . Itaque in præſentia , non me quidem , ſed ipſis , quemadmodum oſtendi , auctoribus , Aſulano poſtpoſitum habes Cæſarium .

Qui ſi revera poſt Aſulanum ſuam in edendo Samonico operam poſuit ; multo magis mirandum eſt , plurbus ipſum in locis , etiam ubi Aſulanus egregie ſe geſſerat , eſſe lapſum : quod cum ex his quæ hactenus dicta ſunt , intelligitur , tum magis ex iis quæ ſequentur , intelligetur . Sed & præter ea quæ cum Aſulano omiſiſſe , aut certe non agnoviſſe , ſupra diximus , alia inſuper ſine ulla admonitione omiſit , ut in cap. de *hydropiſi* verſus quatuor , videlicet *Appoſitaque* &c. *Qui ſubito* &c. *Aut hujus* &c. cum eo qui proxime conſequitur . Neque tamen non plura habet digna profecto quæ laudentur . Sed nos ſingula dumtaxat genera attingemus . Initium capitis de *uva faucibus* &c. ſic edidit Aſulanus : .

Ægreſcunt teneræ fauces , cum frigoris atri
Vis ſubiit : vel cum ventis agitabilis acr
Vertitur : atque ipſas flatus gravis inficit undas .

Quid ad fauces , ſi ventus gravis inficit undas ? Cæſarius igitur pro *undas* , *undis* propoſuit : quem Humelbergius quadantenus ſecutus , ſcripſit *unda* , atque ita rem explicavit , ut primum a Poeta diceret indicari noxas quæ faucibus ab aquilonari aeris conſtitutione afferuntur , mox vero quæ ab auſtrina , ejuſque verba ad hunc modum eſſe interpretanda : „ *Ipſas* . :) „ Scilicet fauces & partes vicinas . *Flatus* .) Ven- „ tus „ addere poterat *gravis* , & interpretari *auſtrinus* , quando ab Horatio (*i*) *plumbeus auſter* eſt dictus) „ Inficit unda .) Hoc eſt , humiditate afficit „ & humectat . „ Mihi vero longe ſimplicior interpretatio huc videtur poſſe convenire , videlicet ut ſignificari intelligamus nocentem faucibus vim primum frigidioris aeris , deinde vero ejuſdem in quoſlibet vehementiores , & propterea noxios ventos compulſi , ut *flatus gravis* ſit ipſe vehemens , & noxius ventus qui fauces afficiat , lædatque ſuis *undis* , hoc eſt crebris , undarum in modum , percuſſionibus ac pulſibus, ſive , ut Lucretius (*k*) loquitur , *impetibus crebris* , qui & ventos eodem in loco (*l*) cum fluminibus comparavit , atque alibi (*m*) , *acris magnum mare* , imo diſerte (*n*) *aerias undas* dixit : quæ hic eo memoro , ne forte alicui mirum ſit quod Poeta noſter aeri undas tribuerit , quas Virgilius cæteroqui haud obſcure & (*o*) fumo , & facile (*p*) Cytoro quoque monti tribuit , cum utrumque *undantem* dixit , quin diſerte , ſalutantium turbæ , cum (*q*) *ſalutantum undam* ſcripſit , atque adeo M. etiam Tullius ipſis comitiis , cum (*r*) , *illæ* , inquit , *undæ comitiorum* , *ut mare profundum , & immenſum , ſic efferveſcunt quodam quaſi æſtu , ut ad alios accedant , ab aliis autem recedant* . Quid multis opus eſt ? cum vel Medicorum Scriptorum vetuſtiſſimus , idemque graviſſimus Hippocrates (*ſ*) jam olim Sereno præiverit , non minus diſerte , quam vere docens , *ventum aeris fluctum* , & *undam exiſtere* . Non ignoro , in libris Conſtantini , & Stephani pro *undas* , quod perperam habent , & pro *Vertitur* , ſubſtitui in ora *auras* , & *Verritur* , atque hanc ſcripturam ut repertam in *libris chirographis* , laudare Keuchenium . Veruntamen hanc , & Cæſarii ſcripturam a doctis , & intelligentibus Viris tum inter ſe , tum pluribus cum libris antiquiſſimis conferri velim : utram maluerint , & ego probabo . Illud interea ignorare te , nolo , cum hæc , atque adeo totam epiſtolam ſcripſiſſem , in eo Sereni exemplari quod Venetiis A. 1488. ſupra diximus , eſſe vulgatum , omnium quæ deſcripta ſunt typis , facile primo , cujus mihi nec opinanti copia a Cajetano Fratre tuo Viro humaniſſimo , eruditiſſimoque facta eſt , me eandem quam Cæſarius repræſentavit , hujus loci ſcripturam inveniſſe . Quod ſi quemadmodum pro *undas* , *undis* , ita etiam pro *inficit* , *afficit* , aut *impetit* inveniſſem ; nihil præterea eſſet quod de propoſita a me interpretatione dubitarem . Cæterum illud quoque in Cæſarii libro dignum eſt laude quod notulæ hic illic adjectæ ſint , quarum certe aliquæ & optimæ ſunt , & illuſtrandis ſubobſcuris Poetæ locis admodum utiles. Præterea Vita Samonici addita eſt , breviſſima illa quidem , ſed quam tamen poſtea & Conſtantinus , & Stephanus ſuo quiſque libro adjunxerunt . In hac quid deſideretur ; quoniam Humelbergius quidquid in ipſa ſcriptum eſt , in Epiſtolam tranſtulit quam Sereno a ſe Commentariis ornato præfixit ; idcirco quando temporis ordo poſtulat , ut de Humelbergio ipſo jam dicam , protinus indicabo .

Igitur Humelbergius , & ii quos modo laudabam , Doctiſſimi Viri non dubitant , Q. hunc noſtrum Serenum Samonicum illum eruditiſſimum fuiſſe Scriptorem quem libro Saturnal. III. (*t*) (addere poterant & II. (*u*)) laudat Macrobius , & de quo hæc habet Spartianus in Caracallo : *Cædes deinde in omnibus locis , & in balneis factæ : occiſique nonnulli etiam cœnantes , inter quos etiam Sammonicus Serenus , cujus libri plurimi ad doctrinam extant* . Neque tamen cum hoc ponant , illud vident in controverſiam vocari poſſe quod pariter affirmant , eundem Gordiani Junioris, hoc eſt Secundi præceptorem fuiſſe , de quo hæc ſcribit non Ælius quidem Spartianus , ut Humelbergius putat , ſed Julius Capitolinus (*x*) : *Sereno Sammonico , qui patri ejus amiciſſimus , ſibi autem præceptor fuit , nimis acceptus , & charus uſque adeo ut omnes libros Sereni Sammonici patris ſui , qui cenſebantur ad LX. & duo millia , Gordiano minori moriens ille relinqueret : quod cum ad cælum tulit . Siquidem tantæ bibliothecæ copia & ſplendere donatus , in famam hominum , literarum decore pervenit* . Quibus ex verbis ut conſtat , duos fuiſſe Serenos Samonicos , Patrem videlicet , ac Filium , quorum hic Gordiani Secundi præceptor fuit ; ita illud dubium relinquitur , fueritne hic idem ac Scriptor Caracallæ juſſu interfectus . Siquidem quin eſſe potuerit , ætas quidem Secundi Gordiani non repugnat , quem tunc annis plus viginti fuiſſe natum, ex hiſtoriarum monumentis ſubducta ratione haud difficile eſt demonſtrare . At tanta illa Bibliotheca , eruditiſſimo Scriptori conveniens , quæ ejus quidem patris fuiſſe dicitur , & quam ab homine inter cœnam repente occiſo cuipiam nominatim relictam eſſe , ita veriſimile non eſt , hæc vero an repugnent , eſt etiam atque etiam conſiderandum . Utcunque id eſt (nam quid ego de Samonico noſtro ſuſpicer , infra oſtendam) certe Iſ. Caſaubonus (*y*) , Ger. Jo. Voſſius (*z*) , Jo. Jacobus Hofmannus (*a*) , Rob. Keuchenius (*b*) , Ludov. Morerius (*c*) , & Jo. Albertus Fabricius (*d*) non modo Samonicos ; quod L. Greg. Gyraldus (*e*) , Wolfg. Juſtus (*f*) , Conr. Geſnerus (*g*) , Ant. Riccobonus (*h*) , Hermannus Conringius (*i*) non fecere ; duos proponunt ; ſed Filium præceptorem Gordiani , Patrem autem ut cæterorum quæ deperdita ſunt , Operum , ita hujus etiam Poematis auctorem fuiſſe , exiſtimant . Keuchenius inſuper (*k*) eos arguit qui Serenum Samonicum a Caracalla interemptum ab Sereno illo non diſtinguunt quem inter Poetas Lyricos haud obſcure poſuit D. Hieronymus (*l*) , cum de Davide hæc ſcripſit : *David Simonides noſter , Pindarus , & Alcæus , Flaccus quoque , Catullus , & Serenus , Chriſtum lyra perſonat* . Et vero non facile eſſent hallucinati , ſi quomodo Servius in Commentariis utrumque laudans , illum atque hunc aliter appellaverit , animadvertiſſent ; nam illum quidem *Samonicum* (*m*) , aut *Serenum Samonicum* (*n*) , hunc vero *Serenum* (*o*) , aut *Serenum Lyricum* (*p*) , vocaſſe , video . Verum id

non

(*i*) *Satyr. l. 2. Sat. 6. verſ.* 18. (*k*) *De Rer. Nat. l.* 1. *verſ.* 294. (*l*) *verſ.* 281. (*m*) *l.* 5. *v.* 277.
(*n*) *l.* 2. *v.* 151. (*o*) *Æneid. l.* 2. *v.* 609. (*p*) *Georgic. l.* 2. *v.* 437. *in quem Vid. Servii Comment. & Not. Farnab.*
(*q*) *Ibid. verſ.* 462. (*r*) *Pro Planc.* (*ſ*) *De Flatib. num.* 5. *Vid. Edit. Marinell.* (*t*) *cap.* 9. (*u*) *c.* 12. 13.
(*x*) *in Gordianis* . (*y*) *Not. in Capitolini Gordianum Junior.*
(*z*) *De Hiſtoric. Lat. l.* 2. *c.* 2. *De Poet. Lat. c.* 4. *De Philoſophia c.* 12. (*a*) *Lexic. Univerſ.*
(*b*) *Prolegom. ad Samon.* (*c*) *Dictionaire Hiſtorique* . (*d*) *Biblioth. Lat. lib.* 3. *c.* 5.
(*e*) *De Poetar. Hiſtoria Dial.* 4. (*f*) *Chronol. Medic. apud Linden. de Script. Medic.* (*g*) *Biblioth. Epitom.*
(*h*) *In Fragm. Vet. Hiſtoric. auct. ubi Samonici Vita ; Vid. apud Voſſ. de Hiſtoric. Lat. loc. cit. & Fabric. Bibl. Lat. loc. cit.*
(*i*) *Introd. in Art. Medic. c.* 3. *n.* 17. (*k*) *In Prolegom. citat.*
(*l*) *In Epiſt. ad Paulinum quæ prima eſt in Tom.* 3. *Edit. A.* 1565. (*m*) *Comment. in Virg. Georg. l.* 1. *verſ.* 30.
(*n*) *Ibid. ad v.* 102. 103. (*o*) *Comm. in Æneid. l.* 4. *v.* 291, *l.* 9. *v.* 762, *l.* 12. *v.* 923. *&c.* (*p*) *Ibid. l.* 2. *v.* 15.

non vidisse Humelbergium, mirandum non est, quando ne eos (*q*) quidem satis perspexisse invenio, qui Auctorum quos Servius in Commentariis laudat, Indicem concinnarunt. Cæterum Humelbergius cum eundem illum Serenum Samonicum hunc Serenum pariter esse, putat, cujus *opuscula citant pluribus in locis multi, ceu Nonius Marcellus, Martianus Capella* (*r*), *& alii*, videlicet præter Servium, Fortunatianus (*s*), Diomedes (*t*), atque is quem Humelbergius ipse diserte nominat, Terentianus (*u*); cum id, inquam, putat; certe aut eundem, aut ei persimilem errorem errat. Aut enim Septimium Afrum, & Lyricum hunc Serenum unum eundemque Poetam esse (qua de re mox dicam) suspicari possumus, aut secus. Si eundem; nempe error quoque idem est. Si alterum; errorem posse etiam esse non absimilem, ex eo intelligitur Sidonii loco (*), quem Doctissimus Fabricius (*x*) semel, atque iterum indicavit: *noverint, - sententiam meam - sine M. Varrone, sine Sereno, non Septimio, sed Sammonico, - non posse damnari*. Etsi enim me non fugit, hunc locum ita editum esse a Pio, vel certe ab Henrico Petro (*y*): *- sine Sereno, sine Septimi, sine Sammonico -*; video tamen, & Petrum Colvium (*z*), & Joannem Savaronem (*a*) priorem illam scripturam postea probasse, imo omnes Colvii libros eandem habuisse: quam Sirmondus (*b*) quoque secutus est. Porro ut Joannes Savaro (*c*), Septimium istum Serenum, Septimium Afrum esse, non dubitat; quem Terentianus (*d*) laudat non uno loco, præsertim vero his versibus:

Dulcia Septimius qui scripsit opuscula nuper,

&

Septimius docuit quo ruris opuscula libro;

sic interim suspicatum esse me, fateor, Serenum illum cujus verba producit Nonius (*e*), esse fortasse eundem posse propterea quod illa nonnunquam (*f*) ex Sereni *ruralibus*, alias (*g*), ex Sereni *opusculis* proferre se, dicit. Illud accedebat quod etsi Crinitus (*h*) singulas singulorum Vitas conscripsit; persimilia tamen de utroque prodidit. Hinc enim Aulum Serenum de veterum Grammaticorum sententia *inter Lyricos* referri; inde Septimium Afrum vel propter eos versus in Jani laudem, quos Terentianus (*i*) produxit, *imitatum esse Callimachum*, scripsit, qui videlicet Poëtæ Lyrici munus suscepit in *hymnis Deorum*: hinc rursus Aulum Serenum *Poëmata scripsisse vario, & multiplici carmine*; inde Septimium Afrum *vario, ac multiplici genere carminum usum esse*. Neque prænomen adversabatur, cum inter vetera *Epigrammata* (*k*), & *Poëmata* (*l*) nonnulla *A. Septimio Sereno* tribui, non ignorarem. Sed ne hæc nos a proposito res abducat; eam, Crinito, & cæteris adstipulantes, missam faciamus, ut illud pariter quod a L. Gregorio Gyraldo (*m*) scriptum est, qui cum præter Lyricum istum A. Serenum, ac Samonicum Serenum, Q. insuper Serenum agnosceret, hunc ipsum Q. Serenum (non Samonicum Serenum) hujus de Medicina Poëmatis statuebat Auctorem: qua in re qui Gyraldum sequatur, invenio neminem.

Igitur; ut de Poëmate ipso verba faciamus; in hoc edendo Humelbergius non modo cum Asulano ea transposuit, atque omisit de quibus supra dictum est; sed præterea in cap. de *rejectione cibi &c.* versus sine ullo monito prætermisit duos: *Ovorum cinis* &c. cum eo qui proxime consequitur, & totidem in cap. de *quartanæ typo*, videlicet *Aut facilem* &c., ac insequentem. Sed & in scriptura quam sequeretur, eligenda ita est aliquando hallucinatus, ut in cap. de *ictibus scorpii* &c. adversus cunctos morsus parvorum animalium, inter quæ araneos & ipse enumerat, hæc ediderit:

Ex quo piperis cerebrum conspergito melis,
Qualita sanescunt depulso membra dolore;

cum tamen non modo ante ipsum & Asulanus, & Cæsarius non *melis*, sed *galli* scripsissent, a qua scriptura nè unus quidem; quantum ego vidi; recessit eorum qui postea Serenum vulgarunt; verum & Plinius (*n*), quem nimirum Auctorem cum alibi non obscure, tum multo hic apertius descripsit Samonicus, idem indicant, nec; quod magis mirandum est; hoc ipse ignorare Humelbergius, ut qui Plinii verba profert in commentario ad hunc locum suo: *Contra omnium (araneorum) morsus remedium est gallinaceum cerebrum cum piperis exiguo potum in posca*.

Melius tamen multis in locis se gessit. Illi enim capiti cujus inscriptionem Asulanus sic edidit: *Felli vomitu, vel phthisi arcendis*, Cæsarius autem, quem cæteri quos vidi, sequuntur, sic: *Felli, vomitui, vel phthisi arcendis*; ita hanc ille emendatam præposuit: *Fellis vomitui, & phthisi arcendis*, & recte quidem; neque enim ibi vomitum, nisi uno in versiculo, Serenus imperat, quod Asulanus non attendit, neque vomitum quemcunque curandum suscipit, quod cæteros attendisse oportebat; sed bilis redundantiam, sæpius, ut notum est, ventriculum afficientem & ad vomendum concitantem, tum dejectoriis, tum vomitoriis etiam medicamentis tollere in animo habet. Cum hac autem Humelbergii inscriptione congruere animadverti antiquum Keuchenii librum, in quo primus hujus capitis versus satis bene, ut mihi quidem videtur, ita erat scriptus:

Lutea si crescunt, & fundis noxia fella;

cum omnia quæ inspexi, formis descripta exemplaria pro *fundis* habeant *cunctis*: quam communem scripturam ipse etiam probat Keuchenius, quam bene, ii judicent qui & ea perpenderint quæ modo exposuimus, & Poëtam in superioris capitis fine, in hujusque initio conversa ad Lectorem oratione hunc ipsum alloqui, animadverterint. Tres etiam capitis de *carbone* postremos versus ita scriptos dederat Cæsarius, quem deinde omnes quos ego vidi, secuti sunt:

Allia vel piperi parce commista linuntur
Pythagoræ cognata levi condita cumino.
Proderit & madida fermentum polline turgens.

Equidem Asulanus qui distinctionis notam, non post *cumino* posuerat, sed post *Proderit*, facile hunc locum omni ex parte restituisset, si inter primum quoque, atque alterum versum distinctionis notam statuisset. Id autem ab Humelbergio, & jure quidem; si quid ego judico; factum est. Nam qui utrumque versum conjungunt, Allia Pythagoræ cognata intelligant, necesse est, quod ultro confitetur Cæsarius, hac adscripta notula: *cognata, id est, familiaria in cibo. Vide Laërtium in Vita Pythagoræ*. Sed hi non videntur animadvertisse, Horatium ad quem hic respicit Poëta, cum facete scripsit (*o*):

O quando faba Pythagoræ cognata, -

id, veteri ejus Interprete (*p*) confirmante, cui Chabotius (*q*), aliique Enarratores, quotquot memini consuluisse, assentiuntur, id, inquam, propterea dixisse quod Pythagoras; ut Bondii (*r*), atque adeo Lambini (*s*) verbis utar, *a faba abstinuit, quasi sibi cum ea cognatio aliqua esset, veritus ne in fabam aliquam animus paternus immigrasset*. Non me latet, Aristotelem (*t*), M. Tullium (*u*), Plinium (*x*), Laërtium (*y*); ut propiores nobis Scriptores (*z*) omittam; alias etiam causas istius Pythagoræ consuetudinis attulisse, imo a Gellio (*a*) contraria Aristoxeni verba producit tradentis, *nullo sæpius legumento Pythagoram esse usum, quam fabis*, quo-

(*q*) *Vid. in Edit. Virgil. A.* 1646. *apud Abr. Commelinum hunc Indicem in* Serenus Sammonicus.
(*r*) *De Nupt. Philolog. & Mercur. l.* 5. *ubi de Elocutione*. (*s*) *Vid. apud Gyrald. Dial. cit. & Voss. de Poet. Lat. c.* 8.
(*t*) *De Oratione l.* 3. (*u*) *De Literis* &c. *& Metris*. (*) *In Epist. ad Polem. Carm.* 13. *subjecta*.
(*x*) *Bibl. Lat. loc. cit. & Suppl. ad eund. locum*. (*y*) *Vid. Edit. Basil. A.* 1542.
(*z*) *Vid. Edit. Paris. A.* 1598. *& Not. ad hunc locum*.
(*a*) *Vid. hujus Edit.* 2. *Parisiensem A.* 1609, *& Comment. ad hunc locum*. (*b*) *Vid. hujus Editionem* 2. *Sidonii A.* 1652.
(*c*) *Vid. tum loc. cit. tum Comment. ad Carm.* 9. *Sidonii*. (*d*) *in cit. Opere*. (*e*) *de Propriet. Sermon.*
(*f*) *ubi de Indiscr. Generib. ad vocem* Mercatus. (*g*) *Ibid. ad vocem* Labium, *& ubi de Contrar. Gener. ad vocem* Vagas.
(*h*) *De Poet. Lat. c.* 78. 82. (*i*) *in Opere cit.* (*k*), (*l*) *Vid. Fabricii Bibl. Lat. l.* 4. *c.* 1.
(*m*) *De Poetar. Historia Dial.* 4. (*n*) *Natur. Hist. l.* 29. *c.* 4. (*o*) *Satyr. l.* 2. *Sat.* 6. *vers.* 63.
(*p*), (*q*), (*r*), (*s*) *In Horat. ad eund. vers.* (*t*) *Lib. de Fabis apud Laert. de Vita Philosoph. l.* 8. *in Pythagora*.
(*u*) *De Divin. l.* 1. (*x*) *Natur. Hist. l.* 18. *c.* 12. (*y*) *loc. cit.* (*z*) *Windet. de vita functi. st.* (*a*) *Noct. Attic. l.* 4. *c.* 11.

quoniam is cibus & subduceret sensim alvum & lævigaret. Attamen aut hæc non efficiunt; ut certe non efficiunt; quominus Horatio Poetarum more liberum fuerit eorum potius sententiam sequi (quorum etiam ab eodem Plinio (*b*) est facta mentio) qui a Pythagora damnatam fabam tradiderunt, *quoniam mortuorum animæ sint in ea*; atque ita a Cæsario contra atque adnotavit, & ab reliquis ostendendum est, alliis quoque ipsis Pythagoram, & quidem ob eamdem causam, abstinuisse: quo de cibo in tota ejus Vita nihil quidquam habet Laërtius. Aut si Horatio magis placuisse, dicerent, ut sequeretur Aristoxenum, & propterea fabam Pythagoræ cognatam dixisse, quod ea plurimum vesceretur; quanquam hæc inelegans esset, ut verum fatear, & ab Horatii urbanitate abhorrens ejus verborum interpretatio; meam tamen, atque adeo Humelbergii sententiam æque ac suam probabilem esse, non confiteri non possent, qui eos de quibus agitur, Sereni versus ita distinguimus:

Allia vel piperi parce commixta linuntur.
Pythagoræ cognata levi condita cumino
Proderit, & madido fermentum polline turgens;

ut perinde sit *Pythagoræ cognata* dixisse, ac si dixisset: *Faba* proderit vel ad discutiendam, mitigandamve inflammationem, quæ Humelbergii interpretatio est, vel ad *referanda*, ut paulo ante Serenus ipse ait, *adoperta*: quid multa? ut idem sit ac illud quod scribit in cap. sequenti:

Mollis odorato faba jungatur coriandro,
Proderit appositu, mollitque, aperitque tumorem.

Quod autem pro *faba* Serenus dixerit *Pythagoræ cognata*, minus ii mirabuntur qui ut fuerit Horatii studiosus, & quam libenter ejus verba in hunc suum librum transtulerit, animadvertent. Nam quod in cap. de *jecoris, & lateris* vitiis posuit;

Si latus immeritum morbo tentatur acuto,

ex illo videlicet Horatii (*c*) est:

Quod latus, aut renes morbo tententur acuto;

& quæ in cap. de *hydropisi*:

— acerbus
Crescit hydrops. —
Unguine quo frangit vires languoris aquosi,

ex illis (*d*)

Crescit indulgens sibi dirus hydrops.
— & aquosus albo
Corpore languor.

In capite autem de *ventre molliendo*, præter id quod ultro, ut vidimus, confitetur, illud;

— Potibus & duris restricta morabitur alvus,

ex illo (*e*) est:

— si dura morabitur alvus;

& denique quod in cap. de *ischia* &c.

Ennius ipse pater, dum pocula siccat iniqua,

ex illis (*f*):

Ennius ipse pater nunquam, nisi potus, ad arma
Prosiluit dicenda. —

& (*g*)

Siccat inæquales calices:

Quæ duo postrema, ut tertium quoque, ante me Keuchenius animadverterat. Sed ad Humelbergium redeamus, qui in eo pariter laudandus est, quod primum versum capitis de *serpentium morsibus* cum Asulanus ita scripsisset:

Cuspide non quisquam, longe neque cæde larissæ;

Cæsarius autem sic rescripsisset: *longæ neque cæde carissæ.*; egregie ipse pro *carissæ* (quod verbum qui sciat cum Vossio (*h*) quid Lucilio apud Festum (*i*), & quid in Philoxeni, & Isidori Glossis significet, nihil huc pertinere, sciet) *sarissæ* edidit. Sed multo etiam magis laudandus est, quod subobscurum sæpe Scriptorem Commentariis illustravit, quod ad rem medicam attinet, ut erat captus temporum illorum, sane eruditis, neque cætera indoctis, utinam haud raro non supervacaneis, aut minus prolixis; vel quando esse prolixa voluit, variantes potius scripturas (quas, ut Asulanus, ac Cæsarius, omisit) quam dilucidi etiam cujusque verbi interpretationem complectentibus.

Ab utroque hoc vitio longissime refugit Rob. Constantinus, qui & variantes scripturas, & brevissimas ad plurimos locos notulas in ora editi ab se Samonici adscripsit. In harum tamen nonnullis Vir alioqui Doctissimus est hallucinatus, ut cum ad eos versus in cap. de *vulneribus ferro &c.*

Si vero infrenus manat de vulnere sanguis,
Purpura torretur conchyli perlita fuco,
Hujus & atra cinis currentem detinet undam;

cum, inquam, ad tria postrema verba versus postremi hæc adnotavit: *Hic affectus* διαβήτης *de quo Celsus lib. 4. cap. 20.* Perspicuum namque ex ipso primo versu est per *currentem undam* nihil hic aliud a Poëta significari quam quod paulo infra per *nimios reserati vulneris amnes*, præsertim cum ea continuo sequantur;

Verrucæ quoque desectæ frenare cruorem
Dicitur ambustus tyrio de vellere pulvis.

Nihil igitur ad hunc locum in quo de sanguinis profluvio agitur, urinæ pertinebat profluvium. Sed neque opus erat urinam in altera notula memorare, quam apposuit ad eum locum ex cap. de *serpentium morsibus*:

Carduus est nondum doctis fullonibus aptus,
Ex illo radix &c.

Nam postquam illud egregie adnotavit: *Carduus fullonum; labrum veneris,* δίψακος; haud bene hæc subjecit: pro nondum doctis, *leg. nondum tactis, nempe Podagra. Plin. lib. 28. cap. 6. Virilis urina podagris medetur, argumento fullonum, quos ideo tentari eo morbo negant*; siquidem *nondum* haud cum *doctis*, sed cum *aptus* jungendum est, ut intelligamus, non perfecti, aut sicci, quali videlicet fullones utuntur, sed immaturi adhuc, & viridis illius cardui radicem esse adhibendam: quod & Humelbergius sine ulla dubitatione intellexit, & præterea cur fullones *docti* dicantur, exponere se satis posse, existimavit. Non erat igitur cur enarratione præsertim tam longe petita vulgatam scripturam Constantinus solicitaret. Sed multo illud gravius, quod in totius voluminis calce octo & septuaginta versus; quorum primus est:

Quod natum Phœbus docuit, quod Chiron Achillem;

postremus autem;

Quotque hic sunt versus, tot agant tua tempora Janos;

quod hos, inquam, versus cæteris Samonici adjungendos esse, indicavit; hanc enim ipsis inscriptionem præposuit: *Vindiciano attributum Carmen, videtur esse Sereni Peroratio, finisque Poëmatis.* Verum; ut alia prætermittam; duo certe in hoc Carmine decebat ipsum animadvertere quæ ipsius judicio vehementer repugnant. Alterum, Carmen hoc de libro esse in quo multo plura quam in Sereni Poëmate, & nominatim peregrina ac pretiosa remedia copiose proponuntur;

Denique reperies isthic quod lucis in ortu
Indus, Arabs, Syrus, Perses, divesque Sabæus
Vicino sub sole legunt, quod præbet Orontes,
Eximium ignoto mittit quod Nilus ab ortu,
Decerptum foliis, ramo, cute, cortice, virga,
Quodque ab Edymis (leg. *ab Idumæis*) *vectum*
Seplasia vendunt;
Et quicquid confert medicis Lalagea cataplus;

cum contra Samonicus, qui, ut vere ait Turnebus (*k*), *medicinam morborum parabilem versibus lepidis conscripsit*, nihil libentius, aut sæpius facere videatur quam ut remedia proponat, sicut Plinius (*l*) loquitur, *parata vulgo, inventu facilia, & ex quibus vivimus*, atque adeo quæ *quotidie pauperrimus quisque cœnat*: & judicium insuper hac de re, institutumque suum non uno in loco profiteatur, ut cap. de *ventre molliendo*:

Multos præterea Medici componere succos
Consuerunt; pretiosa tamen cum veneris emptum,
Falleris, frustraque immensa nomismata fundes;

& cap. de *jecoris, & lateris vitiis*:

Quid referam multis composita Philonia rebus?
Quid loquar antidotum variis? quis ista requirat?
At nos pauperibus præcepta feramus amica.

Alte-

(*b*) *loc. cit.* (*c*) *Satyr. l. 2. Sat. 3. vers. 165.* (*d*) *Carm. l. 2. Od. 2. vers. 13. 15. 16.* (*e*) *Satyr. l. 2. Sat. 4. vers. 27.* (*f*) *Epist. l. 1. Epist. 19. vers. 7.* (*g*) *Sat. l. 2. Sat. 6. vers. 68.* (*h*) *Etymologico Lingu. Lat. ad vocem* Carissa. (*i*) *De Verbor. Signific. l. 3.* (*k*) *Advers. lib. 17. c. 18.* (*l*) *Natur. Hist. lib. 24. c. 1.*

Alterum quod a Constantino animadversum esse oportebat, est, de vi carminum ad medendum quam dispar huic, atque illi Auctori sententia fuerit. Equidem non negaverim, vana haud raro, & risu excipienda remedia Serenum proposuisse, transversum videlicet actum ab ea quæ ejus temporibus invaluerat, credulitate ac superstitione, vel potius ne ignoravisse, aut omisisse videretur quæ tum maxime probabantur. Hoc etiam addam, me postquam ea legeram quæ ad plerasque abigendas febres de collo suspendenda esse, docuerat, olim esse suspicatum, num hanc forte damnationis ipsius caussam prætendisset Caracalla, a quo videlicet *damnatos esse & qui remedia quartanis, tertianisque collo annexa gestarent*, Spartianus (*m*) docuit; quanquam hunc Historicum accuratius postea perlegenti, revera neque horum, illiusque damnationis tempora congruere, & tanquam Getæ fautor, Samonicus interemptus esse videatur. Attamen quid de vi carminum vere ipse censeret, satis in fine capitis de *Quotidiana* demonstravit;

Multaque præterea verborum monstra silebo:
Nam febrem vario depelli carmine posse,
Vana superstitio credit, tremulæque parentes.

Contra in iis versibus quos hujus ipsius Poëmatis perorationem esse, existimat Constantinus, quam fidenter, quam magnifice inania istiusmodi anilia remedia celebrantur!

Gramine seu malis ægro præstare medelam,
Carmine seu potius: namque est res certa saluti
Carmen, ab occultis tribuens miracula verbis.

Quod si ex me quæras, cujusnam igitur Auctoris, & cujusnam libri sit ista peroratio; non Vindiciani, sed ejus ipsius in cujus Operis calce legitur, Marcelli esse, respondebo, a quo videlicet illi suo de Medicamentis libro instar clausulæ additam fuisse, eo minus dubito, quo magis ob multa vel pretiosa, vel superstitiosa remedia, magna in ipso cum laude proposita, eidem video convenire. Alii autem quod Vindiciani Comitis Archiatrorum Epistolam, a Marcello ante suum librum positam, continuo Marcelli ipsius liber cum poëtica ista peroratione consequitur, hanc propterea fortasse Vindiciani esse, putaverint, cum tamen ex Marcelli Epistola ad Filios, loco Præfationis universo Operi præfixa, proclive esset cognoscere, & librum, & perorationem ipsam esse Marcelli, utpote qui apertissime hanc indicat, cum, *Versiculis*, inquit, *quoque lusimus migmatum & specierum digestione compositis. Non quod sit dignum aliquid in carmine, sed ut lectorem, scutatoremque hujus operis & poema pelliciat, & exoptatio blanda conciliet, quod opusculum in infima parte hujus codicis collocavi & ut sermone nostro opera hæc solertia nostra composita claudantur, & nugas nostras multiplex feliorum celet objectus*. Hæc ideo pluribus verbis egi, quod animadverti, me hac de re non a Constantino solum dissentire, verum etiam a Viro nostræ ætatis eruditissimo, qui *Carmen*, inquit, *Sereni extrema parte truncum esse videtur, itaque pedibus eo in sententiam Roberti Constantini, qui versus in calce libri Marcelli Empirici de medicamentis, conjectura minime absurda, sed verisimillima habet pro peroratione poematis Sereniani*. Ego vero ut de eo lubens Doctissimo Viro assentior, quod aliquid facile in extrema præsertim parte hujus Poëmatis deesse videatur; non propterea tamen video, cur hoc versibus supplere debeamus quos Marcellus & suos esse, indicavit, & ita scripsit ut suo magis quam Sereni Operi conveniant. Sane quæ duo ab eodem quoque Celeberrimo Viro ante ista verba sunt posita, alterum, *Sereni carmen Heroicum, præcepta de medicina parvo pretio parabili ad curandos præcipuos humani corporis morbos complecti*, alterum, quæ *in his superstitiosa nonnulla ex more illius ætatis* Serenus admiscuit, ita admiscuisse, ut *plura forte transcriberet, quam crederet*; hæc, inquam, duo num duobus cum locis conveniant quos supra ex ea Peroratione produxi, ipse omnium optime pro eo quo pollet, acri judicio, & veri studio existimabit; ego quod ipse existimaverit, sequar.

Verum etsi hoc, & quæ supra indicata sunt, in Constantino minus probo; non ideo tamen egregiam quam in Sereno emendando, illustrandoque posuit, operam meritis laudibus fraudabo. Certe in brevibus de quibus dictum est, notulis haud raro veram, Asulano, Cæsario, Humelbergio incognitam, scripturam attigit, interdum etiam, iis qui vel Doctissimum Keuchenium fugere, Veterum locis eandem comprobavit, velut cum ad eos versus ex cap. de *prurigine, papulis, & scabie*:

Ergo lutum prodest membris adhibere fricatis,
Quod facit ex asino siccatus corporis humor;

hoc primum adnotavit: *siccatus*, Alii *saccatus*; egregie quidem, ut jam Turnebus (*n*) præsenserat ex Arnobii (*o*), imo ex ipsius restitutis Lucretii (*p*) verbis, ubi de pueris in somniis lectum permingentibus:

Totius humorem saccatum ut corporis fundant.

Porro ab Sereno scriptum esse *saccatus*, cum alii indicant ipsius versus in quibus vel Lucretii (*q*) verba libenter usurpat, ut in cap. de *solutione ventris*:

Tam varii casus mortalia sæcla fatigant;

ut in cap. de *uva & faucibus*:

-- -- *clamor fracto cum forte sonore*
Planum radit iter, &c.

vel Lucretium studiose admodum laudat, ut in cap. de *conceptione*:

Hoc poterit quartus magni monstrare Lucreti;

tum veteres & Keuchenii, & aliorum libri manifeste confirmant. Deinde Constantinus hanc ita comprobavit, illustravitque scripturam: *Plinius lib. 28. c. 18. tradit, asininam urinam cum suo luto illitam hominis scabiem sanare*: qui Constantini, atque adeo Plinii locus Keuchenium fugerit, necesse est, non facile alioqui ad hos Samonici versus scripturum: *De asinino lotio nihil tale, quod sciam, apud medicos*: quanquam etiam apud Plinium Valerianum (*r*) hoc legitur: *Urina asini cum suo luto imposita* (scabiem) *sedat*.

Verum de Keuchenio ipso mox plura. Nam de Henrico Stephano [illegible] indicare, ita ipsum Constantini editionem in Samonici verbis, & variantibus lectionibus ad eundem modum proponendis esse secutum, ut si cæteras etiam in ora notulas adjecisset, lac lacti similius non esset. Certe quam paucissima omnino fuere in quibus discrepare, animadverti. Ex his unum quod sententiam plurimum mutat, neque apud ullum alium adeo fidenter receptum comperi, adnotabo. Initium capitis de *podagra* sic habent Asulanus, & Humelbergius:

Quædam sunt rabidæ medicamina summa podagræ;

Cæsarius autem, & Constantinus haud magna, quod ad sententiam attinet, varietate *digna* scribunt pro *summa*. Illud sententiam omnino mutat quod ab eodem Constantino, ut varians scriptura, in margine adnotatum est: *Quædam haud sunt* pro *Quædam sunt*. Istam autem ipsam scripturam recipit Stephanus, scribitque unus; quod viderim; omnium:

Quædam haud sunt rabidæ medicamina digna podagræ;

sive quod in libris calamo scriptis sic invenerit, sive quod aliter nullam esse Poëtæ sententiam, judicaverit; nec fortasse injuria; hæc enim continuo sequuntur:

Cui ter tricenas species Epidaurius ipse
Dixit inesse Deus, requiem tamen indere morbo
Fas erit, & tristem saltem mulcere dolorem;

nam si quædam esse, dixisset sive digna, sive summa podagræ medicamenta; cur nihil aliud quam aliquam saltem doloris quietem, & mitigationem promitteret? Quod sicui forte Stephani scriptura minus placet; is igitur aut quomodo communem explicet, videat, aut aliam aliquam perquirat; ut exempli caussa, si Poëta non *Quædam*, sed *Quænam* scripsisset, atque ita quærendo, quænam vel digna, vel summa possint esse podagræ medicamenta, nulla videlicet istiusmodi esse, indicasset. Cæterum quæ sive in verbis, sive in Vita Sereni describendis tum in Stephano, tum in Constantino ipso desiderari possint, plura quæ cum de Asulano, Cæsario, & Humelbergio

(*m*) *In Caracalla*. (*n*) *Adversar. l. 17. c. 18.* (*o*) *Adversus Gent. l. 2.* (*p*) *De Rer. nat. l. 4. vers. 1022.*
(*q*) *Vid. l. 1. vers. 21. & alibi passim, tum ejusd. lib. vers. 645. & l. 4. vers. 531. 532. 536. &c.*
(*r*) *De Re Medica l. 3. c. 38.*

gio diceremus; exempla attulimus ad illos quoque pertinentia, ſatis ſuperque præmonſtraverint.

Unus de quo ſcribam, reſtat Keuchenius Vir multum; ut verum fatear; in græcorum, latinorumque cujuſque generis Scriptorum lectione verſatus, antiquo etiam Sereni exemplari, calamo exarato, inſtructus, necnon illo quod Gryphianis formis deſcriptum eſt, aliiſque fortaſſe quibus nos caremus, nonnullis (hæc enim inter Sereni Editiones in Prolegomenis memorat) fere omnibus tamen eo tempore editis, ut videri a Conſtantino potuerint. Sed viciſſim quæ Conſtantinus, Stephanus, Aldique Filii procurarunt, eo in loco ne nominat quidem; Humelbergii autem Commentarium ſe necdum videre potuiſſe, diſerte fatetur: quinetiam quem primo loco memorat, apud Aldum, hoc eſt a Franciſco Aſulano, editum Samonici librum an viderit, aut certe an adhibuerit, non ſatis conſtat. Videtur enim vidiſſe ex iis quæ aliquando notat, ut ad caput de *veſica, & calculo;* num vero adhibuerit, ii judicent qui nobiſcum animadverterint, in Notis ad ſextum verſum ex cap. de *ictibus ſcorpii*:

Magna quod exiguis perimantur ſæpe venenis,

ſcribere ipſum, ſe *neſcire cur eruditi viri non auſi fuerint* membra *pro* ſæpe *reponere*; vel in quarto verſu ex cap. de *lumbis & renibus ſanandis*:

Aut pice cum melli --

recte quidem pro *melli*, *molli* reſcribendum eſſe, exiſtimare; ſed de hac emendatione hæc ſubjicere: *Nihil verius ea lectione, quam nos primi reſtituimus;* cum tamen Aſulanus & in verſu illo priore *membra*, & in hoc altero *molli* ad eundem prorſus modum ad quem Keuchenius emendat, revera ſcripſiſſet. Sed ſive Aſulani, aliorumque de quibus dictum eſt, librorum ope caruerit, ſive contra, uſus ſit; certe illis tot aliis eruditionis præſidiis ornatus Prolegomena ad Serenum copioſa ſcripſit, & bene docta, in quibus poſtquam ſuperſtitioſæ Medicinæ nugas, & deliramenta erudite detexit, atque exagitavit, tum de bus ſupra dictum eſt, [illegible] melius quam cæteri, de quiquos indicavimus, errores declinat, & Veterum de Sereno teſtimonia accurate & collecta, & deſcripta proponit. Neſcio tamen cur de ipſo dixerit: *Superſtitioſam* (medicinam) *paſſim*, *Tralliani*, *Aetii*, *Myrepſi*, *Marcelli*, *cæterorumque medicorum exemplo immiſcet*; quaſi vero qui aliis poſt ipſum ſæculis extitere, horum Serenus permoveri exemplo potuiſſet: quod eram fortaſſe præteriturus, niſi etiam in Notis ad caput de *Splene* hæc inveniſſem: *Forte antidoton ex iis remediis variam a Nicolao Myrepſo mutuavit Serenus*; ab homine videlicet qui cum Meſuen citet (*ſ*), ſeculo duodecimo florentem, novem ſaltem ab Sereni ætate interjectis ſæculis ſcripſerit, neceſſe eſt.

Neque item præclare video, quamobrem Keuchenius, non minus quam cæteri quos ſupra dixi, Sereni Vitam cum ejus Poëmate edidiſſe, illum omiſerit Lampridii locum in quo Alexandri Severi luculentum de Samonico apparet judicium: *Latina*, inquit Lampridius (*t*) (hic enim ſequor typis editorum exemplarium inſcriptionem; non ignarus alioqui eorum quæ hac de re Iſ. Caſaubonus (*u*), & Cl. Salmaſius (*x*) monuere) *Latina cum legeret* (Alexander) *non alia magis legebat quam De officiis Ciceronis, & De republica. Nonnunquam & oratores & poetas, in queis Serenum Sammonicum, quem ipſe noverat & dilexerat, & Horatium.* Quæ tamen verba cum ego diligenter perpendo, & cum iis confero quæ de eodem Alexandro aut ipſe habet Lampridius (*y*), *vixiſſe* videlicet *annis XXIX.*, aut etiam Herodianus (*z*), *tum duodecimum attigiſſe annum*, cum factus eſt Conſul cum Heliogabalo; ex his nimirum, aliiſque Hiſtoriæ monumentis comperio, quinquennem, aut etiam quadrimum fuiſſe Alexandrum, cum Geta, hujuſque partium ſtudioſus Samonicus a Caracalla interfecti ſunt. Num ergo id ætatis puerum, etiamſi conſtaret, in eodem loco ubi Samonicus, tum fuiſſe, jam tum eruditiſſimum illum Scriptorem & noviſſe, & dilexiſſe, credemus? An quando id minus veri ſimile eſt; conjiciemus potius, Poëtam iſtum Serenum Samonicum, de quo loquitur Lampridius, non Patrem; ut Iſ. Caſaubonus (*a*) videtur credere; ſed Filium fuiſſe, cum hunc annos aliquot paternæ cædi ſuperſtitem ponere, nihil vetet, & quæ Spartianus (*b*), Arnobius (*c*), Macrobius (*d*), Sidonius (*e*), Servius (*f*) de libris Samonici, ut videtur, Patris aut memorant, aut proferunt; hæc quidem ſoluta oratione ſcripta ſint, illa vero ad doctum quidem atque eruditum Philologum, Hiſtoricum, aut etiam Mathematicum, non propterea tamen Poëtam, ſpectare videantur. Quod ut omni ex parte veri ſimile eſſe, intelligas; primum quæcunque Macrobius (*g*) ex Samonico & nominatim ex ejus libri Rerum Reconditarum produxit, ea cum verſibus comprehenſa non eſſe, conſtet; tum quod indicavit Arnobius (*h*), ad illos eoſdem libros pertinere, Voſſius (*i*) exiſtimat. Deinde cum ex cæterorum locis pleroſque in Prolegomenis Keuchenii, nonnullos in hac etiam Epiſtola habeas; ne ulli præterea ſuperſint quos ad perpendendum requiras, ex iis quos ille omiſit, duos inſuper, alterum Sidonii, quem Doctiſſimus Fabricius (*k*) indicat, Servii alterum, quem nondum vidimus apud eos qui de Samonico locuti ſunt, adſcribemus. Et Sidonius quidem in Epiſtola (*l*) ad Leontium memorat *Julium Firmicum*, *Sammonicum*, *Saturninum in libris matheſeos peritiſſimos conditores;* quanquam Joannes Savaro (*m*) admonet, *MS. optimæ notæ hos non agnoſcere, ſed Julianum Vertacum, Follonium Saturninum*, qui quidem Mathematici quinam fuerint, & quomodo alterius nomen ſit emendandum, his, inquam, Savaro de rebus quid cenſeat, alibi (*n*) proponit. Servii (*o*) autem locus mihi quidem certior eſt: *Miracula*, inquit. *de hac inſula* (Thule) *feruntur; ſicut apud Græcos Cteſias, & Diogenes,* [illegible] *us dicit.* Quæ omnia cum ita ſe habeant; minus mirum eſt, ea quæ produximus, Lampridii verba a Keuchenio eſſe prætermiſſa, ut qui facile ad Samonicum non Patrem, ſed Filium pertinere, exiſtimaverit, quem Poëmatis de quo agebat, Auctorem non putabat. Qua utraque in ſententia diſerte oſtenderunt ſe eſſe Jo. Jac. Hofmannus (*p*), & hunc ſecutus Lud. Morerius (*q*), in primis autem Ger. Jo. Voſſius (*r*). Hic tamen de Samonico, Filio, *ecquid*, ſcripſerit, *haut*, inquit (*ſ*), *ſat ſcio*. Sed Deſid. Eraſmus (*t*) Lyrica ſcripſiſſe, non dubitavit, atque adeo Serenum illum eſſe, cenſuit, quem inter Lyricos ab D. Hieronymo laudatum eſſe, ſupra dixi: cui ſententiæ ætatem quidem eorum a quibus Serenum Lyricum nominatum eſſe, ſcio, adverſari non opinor, quando Terentianus, quem eorum omnium antiquiſſimum eſſe, conſtaret, ſi Præfectus ille Syenes fuiſſet a M. Valerio Martiale (*u*) memoratus, iſne fuerit, an ille potius ad quem Longinus ſuum illum aureum librum (*x*) ſcripſit, vel apud Eruditiſſimum Fabricium (*) incertum eſt. Ego vero ut nihil in ejuſmodi re affirmaverim; ita ſuſpicor, quando Samonicum quidem Patrem fuiſſe Poëtam, non conſtat, Filium autem fuiſſe, ex producto Lampridii loco intelligi poteſt; ſuſpicor, inquam, hoc de Medicina Poëma Filii potius, quam Patris eſſe credendum. Non me præterit, ita ab aliis poſſe accipi Lampridii verba, ut *Serenum* referant non ad proximam vocem *poetas*, ſed ad priorem illam *oratores;* neque tamen ignoro, L. Gr. Gyraldum, cum duobus in locis (*y*) iſtis ipſis Lampridii verbis uteretur, utrobique *orationes* (quam quidem vocem etiam in Pall. ambobus Codicibus vidit Gruterus (*z*)) *orationes*, inquam, non *oratores* legiſſe; ut

(*ſ*) *De Compoſ. Medicam. Sect. 32. c. 17.* (*t*) *in Alex. Severo.* (*u*), (*x*) *in Notis ad hanc Vitam.*
(*y*) *in ead. Vita.* (*z*) *Hiſtor. l. 5.* (*a*) *in Notis ad Spartiani Caracallum.* (*b*) *in Caracallo, & Geta.*
(*c*) *Adverſ. Gent. l. 6.* (*d*) *Saturnal. l. 2. c. 12. 13. l. 3. c. 9.* (*e*) *in Epiſt. ad Polem. Carm. 13. ſubjecta &c.*
(*f*) *Comment. in Virgil. Georgic. l. 1. verſ. 102. 103. &c.* (*g*) *loc. cit.* (*h*) *loc. cit.* (*i*) *De Hiſtoric. Lat. l. 2. c. 2.*
(*k*) *Bibl. Lat. l. 3. c. 5.* (*l*) *in qua eſt Carm. 22.* (*m*) *Comment. ad hunc Sidonii locum.*
(*n*) *Comment. ad Sidonii Epiſt. 11. l. 8.* (*o*) *Comment. in Georgic. l. 1. verſ. 30.* (*p*) *Lexic. Univerſal.*
(*q*) *Dictionaire Hiſtor.* (*r*) *De Philoſophia c. 12.* (*ſ*) *De Hiſtoric. Lat. l. 2. c. 2.*
(*t*) *in Scholiis in Epiſt. ſupra cit. D. Hieron. ad Paulinum.* (*u*) *Epigr. l. 1. 87, 86. Scriverio.* (*x*) *De Sublimi &c.*
(*) *Biblioth. Lat. l. 4. c. 7.* (*y*) *De Poetar. Hiſtoria Dial. 4. ubi de Sereno Samonico, & Dial. 5. ubi de Alexandro Mammææ.*
(*z*) *Not. in Lampridii Alex. Severum.*

non obscure Ciceronis orationes intelligere, & ad hunc modum verba distinguere se, ostenderit: *non alia magis legebat quam de officiis Ciceronis, & de republica, nonnunquam & orationes; & poetas in queis Serenum Sammonicum, quem ipse noverat, & dilexerat, &c.* Verum hanc totam rem alii viderint; ego enim ita propono, ut judicium potius exquiram aliorum, quam interponam meum.

In Notis autem sane eruditis quibus Samonicum ornavit, illustravitque Keuchenius, mallem aliquando ut minus suo tum ingenio, tum veteri exemplari indulsisset. Nam quod ad postremum versum capitis de *fellis vomitu, & phthisi*:

Carne asinæ, sevoque capræ medicina salubris;

hæc adnotavit: *Scribo;* Lacte asinæ. larte *disertim in avito. nec enim asinæ caro, sed lac phthisicis ab antiquis medicis præscribitur;* primum illud attendisset, oportebat, in cæteris vetustis libris in quibus id verbum *asinæ* est; quantum etiam ex Constantini, & Stephani silentio agnoscimus; constanter scribi *Carne*: tum vero Plinium Valerianum (*a*) docuisse: *Carnes asini ex jure sumptas phthisicis prodesse*: & ante hunc, majorem Plinium (*b*) hæc tradidisse: *Phthisicis medentur, jecur lupi ex vino, macræ suis fœminæ herbis pastæ lardum, carnes asininæ ex jure sumptæ: hoc genere maxime in Achaja curant id malum*; quem locum Plinii spectasse Samonicum, ostendit etiam adipis suilli mentio in proxime superiore versu facta, in hoc autem ipso sevi caprini, quod videlicet paucissimis interjectis verbis a Plinio adversus phthisin memoratur. Ad eos etiam versus capitis de *solutione ventris*:

Proderit & pueris quos dentis origo fatigat,
Castaneas coxisse muces, & sorba vetusta;

hæc notat: *Forte legendum: quos ventris origo fatigat. ventris integre scriptum invenio in veteri avito*: & infra: *Scribo - ex avito libro: - sorba perusta. id est, in sole siccata*. Verum in aliis; quod sciam; antiquis exemplaribus neutrum invenitur. *Vetusta* autem sorba pro siccatis & a Sereno hic accipi, & satis intelligi, ignorare Keuchenius non potuit qui ad illum alium hujus capitis versum:

Aut cerasi victum longo jam tempore pomum;

hæc scripserat paulo ante: *Pomum cerasi* longo tempore victum, *ille siccatum vocat, quod alvum adstringat.* Nam quod ad illam alteram lectionem attinet; scire luculentius vellem; quid sit, aut quomodo sit interpretanda *ventris origo*: nisi ipse ultro subjecisset, vulgatam scripturam *etiam posse defendi, nec debere immutari: quos dentis origo fatigat*; & sic explicasset: *iis igitur, quibus jam primuli dentes suboriuntur, & quos dentium origo fatigat, præscribuntur hic ad dysenteriam & alvum sistendam castaneæ coctæ &c.* Non tamen edisserit, cur in hoc capite in quo alioqui agitur de alvi fluxu, dentientes pueri memorentur. Memorantur autem, quia in peculiaribus eorum morbis qui; ut Hippocratis (*c*) verbis loquar; *jam dentire incipiunt, alvi profluvia* potissimum numerantur. Lacessitis (*d*) enim ob gingivarum pruriginem, atque dolorem vicinis salivæ canaliculis, ac glandulis, tanta hujus copia provenit, & a puerulis, ut pote exspuere nescientibus; in ventriculum, & intestina demittitur, ut his propterea laxatis, sæpius non *dysenteria*, sed diarrhœa serosa oboriatur: quæ etsi illud affert commodi ut sic plurimis stimulantibus particulis una ejectis, nervorum distentiones, & comitialis morbus facilius arceantur secundum ea quæ ab ipso etiam Hippocrate (*e*) observata sunt: *quibus in dentitione alvus amplius subducit, minus convelluntur, quam quibus parum*; attamen si omnem denique modum transeat, non est dubitandum (quod tu minime ignoras, & Paulus (*f*) indicat) quin sit tantum a Medico minuenda, & cohibenda, quantum satis sit ne vires ita dejiciat, ut vitam ipsam in discrimen adducat. Denique; ne longior sim; ad versus ex cap. de *nervis incisis, & dolentibus, atque contractis*:

Aut Baccho madefacta Ceres cum fronde cupressi,
Quo poteris potu recreare rigentia membra;

illud quidem recte adnotavit: *perperam sunt, qui τὸ potu ad compositionem referunt*; ut enim in superioribus septem versibus non de potandis, sed de extrinsecus adhibendis remediis sermonem fieri, ostendunt aut voces quibus Poeta usus est, aut ipsorum remediorum natura, & Medicorum qui iisdem sunt usi, consuetudo; ita in his quoque fieri, tum duo hæc, tum nexus, tum Poeta ipse commonstrat, qui easdem prorsus res cum etiam (præeunte utrobique Plinio (*g*)) in cap. de *podagra* laudet, sic proponit:

Trita cupressus ibi Baccho jungetur acerbo,
Panibus & teneris, cohibebitque addita questus;

addita enim illic idem est atque *imposita*, qua ratione in cap. de *lumbis* &c. dictum est de sacculis:

Quos vix passuris urentes addito membris,

& in cap. de *fracturis*:

Conveniet cerebrum blandi canis addere fractis,

hoc est ossibus. Quæ cum ita sint; tantum abest ut in his de quibus agimus, versibus non scribendum sit *fotu* pro *potu*, quod contendit tamen Keuchenius, quamvis illud sit *in ora Gryphiani codicis*, & alterius parvuli quem nos habemus, Lugdunensis *impressum*; ut nihil aptius posse fieri appareat, quam si illam scripturam cum Humelbergio recipiamus, præsertim cum & ingratum concursum vocum *poteris potu* sic vitemus, & quarto ante hunc versu Serenus sine controversia scripserit:

-- tali recreabis languida fotu.

Nam in explicatione quidem quam ad retinendum *potu* profert Keuchenius: *non eo potu membra recreanda, sed potu rigentia debere accipi, quod multos egit transversos. ex potu enim rigor & vitium nervorum: nam nervis - inimicissimum est vinum nimium potum*; magis ipsius ingenium laudo, quam Samonici genium, & veræ scripturæ speciem agnosco.

Neque hæc tamen ita accipias velim, quasi in Keuchenii Notis plurima esse vicissim bona atque egregia, & Eruditissimo Viro digna, negarem. Sunt enim: neque aliter pluribus in locis scripsisse Samonicum; credo, atque a Keuchenio constituitur, velut in versu capitis de *lumbricis* secundo cum scribendum statuit:

-- interno cum viscere tænia serpens;

non ut omnes libri typis editi habent, *tinea serpens.* Movet enim me liber ejus vetustus cum iis in hoc conveniens quorum scripturam in ora adnotarunt Constantinus, ac Stephanus, movetque præterea lex carminis, quæ *tænia* requirit, *tinea* respuit; nam qui secus sentiunt, hoc certe ambiguæ, ut ostensum est, scripturæ loco antiquius non proferunt exemplum; quando constat, Horatium (*h*) contra scripsisse:

-- aut tineas pasces taciturnus inertes,

& (*i*)

Blattarum, ac tinearum epulæ. --

Vel cum ejus capitis quod inscribitur: *Ægris somno adsciscendo*, versum sextum a plerisque ita scriptum:

Proderit & magnum capiti substernere fulcrum;

sed cujus tamen aliæ quatuor circumferuntur lectiones, quarum unam sequitur Asulanus, reliquas in ora exhibet Constantinus, ipse, ultima harum selecta, sic restituit:

-- Proderit, ut Magi, capræ substernere fella;

cum & vetustus ejus liber magna ex parte hanc repræsentaret scripturam, & locus Plinii (*k*), a Constantino quoque indicatus, eandem mirifice comprobet: *Magi, felle capræ - sub pulvino posito, somnum allici, dicunt.* Verum & has, & ejusmodi alias quas veras esse, agnoscit, scripturas, in quibus illæ quoque sunt de quibus supra ostensum est, *hirudine* pro *hirundine*: *saccatus* pro *siccatus*: *sarissæ* pro *carissæ*, si in edito ab se Samonico nolebat exhibere; cum tamen certe aut in ora adscribere, aut aliquo inter ipsa verba posito signo suis quamque locis indicare debuisset, omnes ibi omnino prætermisit magno sane cum Lectorum incommodo, qui nisi cunctas non ita aut breves, aut paucas perlegerint Notas, post ipsum Poema, atque adeo Prolegomena, in ulteriore libri

(*a*) *De Re Medica l. 1. c. 61.* (*b*) *Nat. Hist. l. 28. c. 17.* (*c*) *Aphorism. Sect. 3. 25.*
(*d*) *Vid. etiam Ettmull. de Morb. Infant. Art. 18.* (*e*) *De Dentitione n. 2.* (*f*) *De Re Medica l. 1. c. 9.*
(*g*) *Natur. Hist. l. 24. c. 5.* (*h*) *Epist. lib. 1. Epist. 20. vers. 12.* (*i*) *Satyr. l. 2. Sat. 3. vers. 121.*
(*k*) *Nat. Hist. l. 28. c. 19.*

libri parte ſeorſum editas; quid Keuchenius in ea re egerit, aut ſenſerit, prorſus ignorent, neceſſe eſt.

Hæc cum ita ſint; vides profecto, mi Vulpi, Viros Doctiſſimos a quibus, hactenus a nobis recenſitæ, Sereni Editiones ſunt procuratæ, peculiaria ſingulos in ſingulis ut bona præſtitiſſe, ſic vitia quædam declinare non potuiſſe. Igitur, niſi forte aliam aliquam invenias ex iis quas nondum inſpexiſſe me, fateor, & in his Baſileenſem cum brevioribus Pictorii commentariis, Lugdunenſem a Molinio, Pariſienſem a Pithœo, Lipſienſem ab Rivino, Lugduno-batavam ab Lindenio (minus enim nobiles, etſi novi; imo aliquas etiam vidi, hic tamen memorandas peculiariter, non putavi) aut alio præterea aliquo quem ignorem, Docto ejuſmodi Viro accuratam, quæ; etſi tempus quo pleræque earum habitæ ſunt, & Conſtantini de Moliniana ipſa judicium id facile ſperare non ſinat; ad illam tamen quam quærimus, & optamus, perfectionem propius accedat; niſi, inquam, talem ex reliquis invenias; neceſſe nimirum eſt, ut ex ſingulis aliqua, ex nulla omnia petendo, iſta qua polles, tum ſolertia, tum diligentia non mediocrem operam ponas in Sereni Vita, Elogiis, Fragmentis, ac Poemate, itemque in Notulis quæ aut ſelectas variantes ſcripturas, aut neceſſarias interpretationes exhibeant, apparandis. Et Vitam quidem, Elogia, ac Fragmenta ex Keuchenii potiſſimum Prolegomenis, Notulas autem aliquas ex Cæſario, multo plures ex Humelbergio, & Keuchenio, non paucas tamen ex ipſo etiam Conſtantino ſumere poteris, a quo & variantes lectiones pleraſque mutuaberis: hujuſque brevitatem tibi ad imitandum propones. Cujus quidem librum quem Almeloveenius (*l*) ait eſſe *rariſſimum*, & propterea fortaſſe in Prolegomenis omiſit Keuchenius, niſi in veſtra iſta lectiſſima Bibliotheca habeatis, ex mea ſumes. Daboque inſuper, ſi volueris, pleraſque variantes Sereni lectiones, a me inter legendum, ex ipſo Conſtantini, & cæteris quæ vidiſſe me, dixi, exemplaribus collectas. Hæ tibi in ipſo Poemate deſcribendo, & notulis addendis non erunt inutiles; ſed longe erit utilius ſingulos ex quibus collegi, libros inſpicere.

Quod ſi præterea ex me quæras, de certis quibuſdam Sereni locis ipſe quid ſentiam; illud primum admonebo quod & ex parte intelligitur ex iis quæ ſupra ſunt, & Keuchenius (*m*) his verbis teſtatus eſt: *Quædam ejus capitula in membranis aliter comparent, ac editionibus; quædam ipſo lemmate corrupta ſunt, ut paſſim docuimus. Verſus interdum omiſſi, vel amiſſi, ut ex aliis manuſcriptis apparet, quibus olim excutiendis Pithœus, Barthius, cæterique doctiſſimi correctores præfuere. Voces etiam & ſyllabæ contra veterum auctoritatem contractæ, vel productæ.* Quinetiam paulo poſt ſubjicit, ſe *colligere, ex arbitrio deſcribentium literionum Autorem hunc corruptum, aut emendatum fuiſſe; quod & primam anſam dedit tot innumerorum errorum & incredibilium lectionum.* Huc adde quæ ſimilia memorat Doctiſſimus Fabricius (*n*): In Sereni Carmine, *quoniam pluries olim deſcriptum eſt & interpolatum, incredibilem lectionum varietatem offerunt MSti Codices, teſte Ritterſhuſio ad Oppianum, & Barthio XXVI. 27. Adverſar.* Equidem pertinaciter non contenderim, Samonicum, quamvis Eruditiſſimum Virum, aliquo in loco aut memoria labi, aut pati aliud humani potuiſſe, præſertim ſi ipſe idem fuit qui in Fragmento de piſce acipenſere quod nobis eſt a Macrobio (*o*) ſervatum, uſque adeo prolapſus eſt, ut minorem Plinium cum majore apertiſſime confuderit, quod Joſ. Scaliger (*p*) primus, quod ſciam, notavit. At labi tamen in parvo hoc Poemate ſæpe adeo, ac graviter potuiſſe ut ita hoc ſcripſerit, quemadmodum nobis imperitiſſimi librarii ſcriptum dedere, quis credat? Cum igitur peſſime ab his eſſe habitum, conſtet; experiri nos decet aliquanto etiam liberius quam in Celſo, aut alio qui ad nos minus depravatus pervenerit, faceremus, an forte illi adjumenti aliquid afferre poſſimus. Et ſane Franciſcum quoque Aſulanum, atque adeo ipſum; ut credibile eſt, Egnatium nonnullos omiſiſſe verſus, plures autem alios alium in locum tranſtuliſſe, ſupra vidimus. Ego vero qui & Egnatium, & me novi, etſi nunquam tantum mihi ſumerem, id ut facerem; tamen ea in re quid ſuſpicer communicare tecum non dubitabo. Et primum duos illos verſus qui tum in cap. de *lumbricis* prius, tum etiam paulo poſt in cap. de *veſica*, *&c.* habentur:

Ergo cinis cornu cervini proderit hauſtus,
Vel nepetæ tritum ex vino, vel lacte capellæ,

alterutrum in locum eſſe ſuſpicor ab oſcitantibus librariis intruſos; neque enim ſolet Samonicus cum idem rurſus proponit remedium, iiſdem verbis, multoque minus iiſdem verſibus, ſed longe aliis proponere, cujus rei nonnulla exempla ſupra ſunt a nobis forte producta, cum de Humelbergii, Conſtantini, & Keuchenii Editionibus ſcriberemus. Hi autem duo verſus primo certe in loco egregie ſunt poſiti propterea quia quæcunque in ipſis laudantur, ſolida quidem ad pellendos, necandoſve lumbricos ex Scribonii (*q*), Plinii (*r*), & Dioſcoridis (*ſ*) auctoritate; fluida vero admixta, alterum ad necandos, alterum ad alliciendos ad necantia, lumbricos ex plerorumque Medicorum conſuetudine (quorum de opinionibus, & auctoritatibus in hac Epiſtola non judico) in uſum trahuntur. Veri ergo ſimile eſt, in alterum potius locum fuiſſe intruſos, idque eo credibilius eſt quod cum in priore conſtanter, ad eundemque modum a cunctis quos vidimus, libris exhibeantur; in altero ſane aliter a Cæſario, aliter ab Aſulano proponuntur ſic tamen ut appareat magis emendandi conatus, quam emendatio; nam verba pleraque, & in his illud quod præcipue iſtuc convenire non videtur, retinent, hoc eſt *nepetæ*. Animadvertendum enim eſt, ſermonem iſtic haberi de urinæ profluvio, & incontinentia curandis:

Quondam etiam nimio præceps urina fluento
Irrigat exuvias, obſcœnoque inficit hymbri;

Num igitur credibile eſt, continuo verſus conſequi in quibus nepeta proponatur, herba videlicet urinam ciens, ut ab ipſo Dioſcoride (*t*), quem Plinius Valerianus (*u*), aliique Rei Medicæ Auctores ſequuntur, olim ſcriptum eſt; an potius, iis ſublatis, hunc continuo ſequi oportere:

Tum leporis cerebrum ex vino potare decebit;

certe cum de nepeta nihil ejuſmodi ex priſcis auctoribus produci, meminerim; hoc apud Plinium (*x*) legi poteſt: *urinæ incontinentiam cohibet - cerebrum leporis in vino.*

At verſus aliquot auferre, fortaſſe aliquibus videatur audacius; num ergo & transferre? Quod ſi hoc etiam videtur; ipſi igitur nobis ediſſerant, cur in cap. de *phreneſi*, *& capite purgando*, illum verſum:

Ceritum ſæpe horrendi medicantur odores;

hic protinus ſubſequatur:

Atque ideo ſanos etiam curarier eſt par;

quid enim ſanis cum Ceritis? de quibus Nonius Marcellus (*y*): *Ceriti, & larvati male ſani.* Hæc minime cohærere, ſenſerunt qui pro *ſanos* reponendum eſſe *inſanos*, cenſuere; ſed ab his tamen erat animadvertendum, neminem dubitare quin curandi ſint inſani, neque adeo Samonicum ineptum eſſe potuiſſe, ut id ſibi probandum eſſe, exiſtimaret: præterea ſi inſanos *etiam* curandos legamus, haud obſcure conſequi id ipſum quod vitare voluerunt, hoc eſt ſanos quoque eſſe curandos. Hæc cum ita ſint; illud ego attendendum cenſeo, caput hoc, ut inſcriptio etiam oſtendit, in duas diviſum eſſe partes, quarum prima inſanos curare, altera caput purgare, ſive ſanos ab inſania defendere, hoc eſt, ut nunc vulgo loquuntur Medici, præſervare docet; itaque illum de Ceritis verſum ad primam partem, alterum in quo *ſanos* ſecundum magis communem lectionem retinendum puto, ad alteram partem exiſtimo pertinere, ſic tamen ut duo verſus qui caput hoc claudunt, inter utrumque collocentur, ut legamus videlicet:

Ceri-

(*l*) *in Præfat. ad C. Celſum.* (*m*) *in Prolegom. ad Samonicum.* (*n*) *Biblioth. Lat. l. 3. c. 5.*
(*o*) *Saturnal. l. 2. c. 12.* (*p*) *Animadverſion. in Chronologica Euſebii ad MMCXXV.* (*q*) *Compoſit. Med. Comp. 141.*
(*r*) *Nat. Hiſt. lib. 28. c. 14.* (*ſ*) *de Mat. Med. l. 3. c. 36.* (*t*) *Ibid.* (*u*) *De Re Med. l. 4. c. 22.*
(*x*) *Nat. Hiſt. l. 28. c. 15.* (*y*) *De Propriet. Serm.*

Ceritum sæpe horrendi medicantur odores.
Non semper præsens dolor est sanabilis: ergo
Cura magis prodest venturis obvia morbis;
Atque ideo sanos etiam curarier est par.
Purgatur cerebrum mansa radice pyrethri, &c.

Vides ut omnia nunc cohæreant, ut nihil incongruum, absurdumve legatur. Sunt & alia in aliis capitibus, & nominatim in eo quod inscriptum est: de *profluvio cujusque sanguinis*, quæ in meliorem, ut puto, ordinem digeri postulant: sed quoniam postulant, non flagitant; idcirco iis missis, id unum monebo, plura esse capita quæ a suis sedibus avulsa alio temere esse translata videantur, & præsertim duo illa, inter se colligata, quorum primum inscribitur: *Ægris somno ascifcendo*, alterum: *Lethargiæ expellendæ*; quæ videlicet, nullo interjecto, subjici oportuisse postremo eorum capitum in quibus de Febribus actum est, idest capiti de *hemitritæo*, ipsum primi initium indicare videtur:

Non solum miseros teterrima febris adurit,
Sed super, optato pergit viduare sopore.

Et de transferendis versibus satis.

Nunc duo vel tres ex his qui depravati sunt, locis quomodo legendi sint, conjiciamus. In cap. de *conceptione, & partu* locus est qui ut vitiatus sit, alia apud alios, neque ulla tamen satis aut perspicua, aut recta scriptura ostendet omnibus qui singulos consuluerint. Eum ita edidit Humelbergius:

Ut menses olim minus octo moratus in alvo
Irrumpat thalamos & nexus solvat inertes,
Pulegio admixto venit embryo nectus aceto.

Hunc autem locum ex Humelbergio potissimum descripsi, quod postremum versum, ita apud reliquos non prostantem, cum in suo veteri exemplari legi, doceat Keuchenius, & in ora a Gryphio, & Tornæsio adnotatum sciam, & de promovendo ac faciliori reddendo fœtus exitu, qua de re in superioribus, & consequentibus versibus sermo est, diserte agere, videam; non ita facile rejiciendum esse, arbitror. Sed ut hunc versum ab Humelbergio accipiendum, ita priores duos ex aliorum librorum auctoritate, aliqua ex parte mutandos censeo; alioqui enim quæ tandem esset ista sententia: Ut veniat, venit? Cum ergo Cæsarii, ac Tornæsii libri in primo habeant: *At qui olim menses*, & ad hanc proxime accedentem scripturam sequantur Constantinus, Stephanus, Keuchenius, qui videlicet habent: *Aut qui olim menses*; secundum autem versum & hi omnes, & ipse quoque Asulanus ita scriptum exhibeant:

Irrumpit thalamos, & nexus solvit inertes;

cum hæc, inquam, ita sint; cur non conjiciamus, totum istum locum ad hunc fere modum posse restitui:

At qui olim menses minus octo moratus in alvo,
Dirupit thalamos, & nexus solvit inertes,
Pulegio admixto venit embryo nectus aceto.

Sic rationem superioribus propositam versibus qua vivi fœtus partus juvetur, consequitur ratio qua & mortui: hæcque de veterum Auctorum scriptis, & nominatim Plinii, quem Samonicus, ut sæpius diximus, sectari solet, deprompta; Plinius (z) enim hæc de pulegio tradiderat: *ex melle & aceto, - defunctos partus ejicit*. Tota autem sententia hæc est: eo medicamine expelli fœtum qui ante justum tempus dirupit quidem sua claustra, & ligamina, membranas videlicet circumjectas, harumque per placentam cum utero nexum, quod hæc omnia inertia, hoc est minus valida forent; ipse tamen ab invalida matre cum paulo post pelli non potuerit, sic intra uterum mori coactus est. Quod sicui forte minus placeat *Irrumpit* in *Dirupit* mutare; ad eundem tamen modum explicare sententiam poterit, si quidem *irrumpo* proprie significet *penitus frango*, ut ab nonnullis Doctissimis Viris traditum est qui in hanc rem Lactantii (a) verba protulerunt: *summum igitur inter se hominum vinculum est humanitas: quod qui irruperit, nefarius & parricida existimandus est*. Sed cum ego non modo in meo Lactantii exemplari quod quidem ex vetustis illis est quorum editionem Romæ procuravit Episcopus Aleriensis (b), verum & in duobus aliis quorum alterum ibidem sexennio, alterum Venetiis biennio ante meum illud editum fuerat, non *irruperit* eo in loco legerim, sed *disruperit*; idcirco minus veritus sum conjicere, *Irrumpit* (cujus verbi alioqui ambiguam apud Serenum scripturam libri illi veteres ostendunt ex quibus Constantinus, & Stephanus in ora adnotarunt, *Erumpit*) aut in *Dirupit*, aut siquis forte ita malit, in *Perrumpit* esse mutandum: quanquam & istud ipsum *Erumpit* retineri fortasse potest propter illud M. Catonis (c) de Brassica: *Eadem tumida concoquit, eadem erumpit*. In postremo etiam Sereni capite quod est de *hæmorrhoidibus*, cum ad eundem omnes modum priores duos versus constanter proponant:

Excruciant turpes anum si forte papillæ,
Agrestis radix prodest super addita porri;

in tertio vehementer discrepant; nam Cæsarius sic habebat:

Ni violet, sanat juglandis fragmine clausa.

At vero Stephanus, & Constantinus ad oram scribunt:

Ni violent, sanant juglandis fragmina clausas;

imo Constantinus, sic, inquit, *lege*. Contra Keuchenius hanc quidem etiam profert scripturam; sed & illud continuo subjicit: *Nihil mutandum*. Asulanus vero, & Humelbergius etsi inter se, & multo magis ab his omnibus dissidentem scripturam olim dederant, ita mihi quidem ad veram accessisse videntur, ut ex utroque aliquid sumendo, omnino fortasse restituere hunc locum possimus. Igitur ita scripsit Humelbergius:

Ne violet sanum, juglandis fragmine clausa;

ut melior quam ex superioribus, sententia existat, scilicet agrestis porri radicem adversus cæcas hæmorrhoides, quas turpes papillas vocat Serenus, aperiendo, prodesse, si apponatur, excepta tamen dimidiato juglandis nucis putamine, eoque cohibita ne proximas temere rodat partes, sive, ut nostri loquuntur, excoriet; ad quod videlicet exemplum alii etiam Medici, & in his Sennertus (d), monent: *caustica, - glandium calice, vel alia capsula, ne vicinæ partes simul adurantur, hæmorrhoidibus apponi debere*. Neque aliam fere quam Humelbergius, sententiam Asulanus ipse proposuerat, nisi perperam distinguendo verba, sic obscurasset:

Ne violet, sana, in juglandis fragmine clausum.

Utroque igitur inspecto, ita hunc versum rescribendum esse, conjicio:

Ne violet sana, in juglandis fragmine clausa;

sic enim ab illo *sanat*, aut *sanant*, quod cæterorum libri habent, minus quam Humelbergius, recedemus, & vicissim ab illo *clausa*, vel *clausas*, minus quam Asulanus. Et fuit quidem aliquando cum quærerem, an istud *clausum*, quod habet Asulanus, jungendum forte esset cum eo quod continuo sequitur:

Sal niveum sumes, -

eaque tota quam exposui, de radice agrestis porri sententia accipienda potius esset de sale hoc candido, quod *Bethicum*, ut Serenus subjicit, appellabant. Sed cum de isto sale. Bethico, sive Bætico (nam secundum Turnebi (e) judicium, & observationem idem est) cum, inquam, de isto sale Bætico inquirerem; vix hæc apud Plinium (f) reperiebam: *Ad medicinæ usus, antiqui Tarentinum* (salem) *maxime laudabant: ab hoc quemcunque e marinis, ex eo genere spumeum præcipue: jumentorum vero & boum oculis, Tragasæum, & Bæticum*. Nam quod Humelbergius ad hunc ipsum salem pertinere, tradidit, quæ apud Plinium (g) de illo extant, qui *glebis pene translucentibus* cæditur, videlicet ei *jampridem palmam a plerisque Medicis inter omnia salis genera perhiberi*; nempe animadvertisse non videtur, ipsum vero *in Hispania citeriore Egelastæ cæsum* fuisse, ideoque esse Bæticum, hoc est qui ex ulteriore Hispania peteretur, non potuisse. Cum igitur in Bætico sale exulcerandi facultatem non modo celebrari, sed ne attingi quidem apud Auctores invenirem: contra autem, agreste porrum ea vi

(z) *Nat. Hist. l.* 20. *c.* 14. (a) *De Divin. Instit. l.* 6. *c.* 10. (b) *A.* 1474. (c) *De Re Rust. c.* 157.
(d) *Medic. Pract. l.* 3. *Part.* 2. *Sect.* 2. *c.* 15. (e) *Advers. lib.* 22. *cap.* 24. (f) *Natur. Hist. l.* 31. *c.* 7. (g) *Ibid.*

ea vi pollere, & notum sit, & Galenus ipse (*h*) tradiderit; *adeo enim*, inquit, *est calidum*, *ut illitum cataplasmatis modo*, *exulceret*; quin Serenus id potius monitum de radice ejusdem porri adscripsisset, vix amplius dubitavi. Denique etsi minus libri variant in his versibus duobus ex cap. *de infantibus dentientibus:*

Aut teneris cerebrum gingivis illine porci.
Aut leporis niveum bibitur cum lacte caprino;

sic enim a Cæsario, Humelbergio, Constantino, Stephano, Tornæsio, Keuchenio constanter scribuntur; tamen, nisi ego vehementer fallor, minus est inelegans quod scripserat Asulanus:

Aut leporis niveo bibitur cum lacte caprino;

quid enim? an porci de quo in priore versu dicitur, album non est cerebrum? Si tamen quæras, an censeam, lac caprinum vocari *niveum* a Samonico potuisse, & revera hoc in loco fuisse vocatum; vocari quidem potuisse, inficias non ibo; hic autem revera vocatum esse, haud ita facile affirmabo. Cum enim tertio ante hos versu humanos dentes niveos dixerit, caprinum etiam lac niveum dicere potuisse, neque tamen fortassis; ne summam verborum inopiam in re minime necessaria ostenderet; dixisse, contendam. Quod si *cerebrum*, quod aliter dicere non licebat, potius iterasset, scripsissetque: *Aut leporis cerebrum*; id sane multo æquius videtur ferri potuisse. Proxima etiam illa vox *bibitur* ejusmodi est, ut de ipsa dubitare possimus. Haud equidem ignoro, Dioscoridem (*i*), & hunc secutum Galenum (*k*) tradidisse, leporinum cerebrum *affrictu*, *aut cibo facilem infantibus dentitionem præstare*; quorum utrumque postea etiam ab Oribasio (*l*), postremum vero tantum ab Aëtio (*m*) memoratum est. Plinius (*n*) tamen, quem sæpius noster solet Poeta describere, & quem revera hic descripsisse videntur indicare cum laudati ab utroque *dentes qui equis primum cadunt*, *adalligati*; tum vero maxime, conjuncta lactis caprini mentio; nihil aliud, quod sciam, de illius cerebri usu ad dentitionem adjuvandam docuit, nisi *lacte caprino*, *aut cerebro leporum perunctas gingivas*, *faciles dentitiones facere*: quem ita Plinius Valerianus (*o*) secutus est, ut ad dentitionem dixerit, *lacte caprino*, *& leporis cerebro gingivas perfricari*. Sed nec Sextus ipse Platonicus (*p*), quem fuisse, putant, Chæronensem illum M. Antonini doctorem, nec Paulus (*q*), nec Actuarius (*r*), neque, ut plures alios sciens prætiream, nostris ipsis temporibus Ettmullerus (*s*) aliter in pueris dentientibus leporini cerebri usum laudarunt, quam ut ipsum gingivis illineretur, atque adeo hic postremus vel sic adhibiti nimiam vehementiam timuit, & propterea quando, & quomodo illinendum sit, docuit. Verum utcunque hoc est; ob illum certe Plinii locum sæpius suspicatus sum, non *bibitur*, sed *linitur*, aut *linito* a Samonico scriptum esse. Sed quoniam neque sine veterum exemplarium auctoritate meæ mihi placent conjecturæ, & si tibi forte pro eo quo me prosequeris, studio placerent; satis tamen multa scripsisse, imo omnes justæ Epistolæ terminos jam diu mihi prætergressus esse videor; plures alios qui depravati sunt, locos omittam, & verbis Adriani Turnebi (*t*), Viri de antiquis Scriptoribus, & nominatim de nostro Samonico egregie meriti, finem denique scribendi faciam: *Nos Medicum male habitum his vel fomentis lenire*, *vel medicamentis sanare conabamur: sunt & in eo multa alia ulcera*, *quibus vel Pæon*, *vel Chiron manum admoveat; majorem enim opem*, *quam nostram*, *desiderant. Interim quædam a nobis in eo reduvia curata erit*, *si modo curata dici possit*; *nam ne id quidem affirmare ausim*. Vale.

Patavii Nonis Januar. MDCCXXI.

EPISTOLA ALTERA.

Jo. Bapt. Morgagnus Jo. Bapt. Vulpio S. P. D.

Vidi his diebus quæ undeviginti ab hinc annis ad Samonicum præfatus est, adnotavitque Vir præclara eruditione, & famæ celebritate ornatissimus Petrus Burmannus (*a*). Quæ utinam sicuti ad me nunc misisti, ita mittere potuisses, cum is viveret; non tam ut perpaucis, in quibus a me dissensit, satisfacerem, quam ut gratias agerem de reliquis plurimis, in quibus pro sua humanitate mihi voluit assentiri. Nosti enim, quam multa, quam varia non de poemate solum, sed de vita etiam, studiis, fatisque Samonici, de ejusque editionibus longa illa, quam vulgari voluisti, Epistola complexus sim. Cum totam ille perlegerit, & pene totam in suis cum Præfatione, tum Adnotationibus articulatim commemoraverit; accipe, ad quam pauca redeant illa de quibus ipsi aliter ac mihi visum est.

Igitur in Præfatione cum ad Samonici editiones ordine recensendas pervenit; ab illa orsus, qua antiquiorem nec ipse vidit, Veneta nimirum A. 1488. cujus mihi copiam factam esse ab egregio Viro Fratre tuo, in Epistola (*b*) non reticui, postquam duas, tresve alias memoravit, hæc habet: *Juntinam deinde Celsi*, *majoris formæ A.* 1524. *Morgagnus in Epistol. pag.* 77. *perperam pro Aldina Viros doctos accepisse credit*, *quasi & illa Serenum comprehenderet*, *cum biennio post Aldi socer Asulanus Celso demum adjecerit Serenum*. Non hæc describsi, quod hic ille a me dissentiat; ait enim, credidisse me, ab iis perperam acceptam esse: cui meæ ad sic opinandum non obscurissimæ propensioni ne ipse quidem refragatur. Sed, ut hæc planissime intelligas, Epistolæ paginam illam relege, quæ in Patavina editione (*c*) est 18.; nam Burmannus editionem tertiam indicat, qua utebatur, habitam apud suos Hagæ Comitum; illam igitur, & quæ proxima præcedit, & 2. quoque paginam relege (*): perspicies continuo, nihil ea quæ Burmannus dicit, ab iis quæ ego dixeram, discrepare, nisi quod a me scriptum fuerat, non biennio post; sed A. 1528. neque Aldi socerum; sed Franciscum Asulanum, Andreæ *soceri ejus filium*, Serenum edidisse: neque me credere factum perperam a Viris illis doctis; sed etsi ita videatur, me tamen an perperam factum sit, *malle judicium sustinere*. Quarum rerum neque est cur me pœniteat, neque ulla earum est quam impugnet Burmannus: quamvis casu nescio quo acciderit ipsi, ut cum ea vellet quæ ego senseram, indicare, paulo aliter referret. Curergo, inquis, ista ejus verba descripsisti? Ob ea videlicet, quæ continuo subjecit: *Ibidem etiam contendit Morgagnus*, *Aldinam priorem Cæsarii Hagenoensi editione debere haberi*, *cum tamen utramque in calce legas prodiisse A.* 1528. *mense Martio. Joannis vero Cæsarii dedicatio*, *oblata Comiti a Stoelberg*, *notam temporis habet pridie Kal. Apriles A.* 1527. *ita ut certe Cæsarius hanc Colonia misisse ad Typographum Hagenoensem Johannem Soterium videatur*, *ante annum*, *quam per cunctationes Typographi exiret in lucem*. Ego vero neque ista ignoravi; quin pagina illa 17. (**) diserte protuli; sed cum de editione, non de præposita epistola, ageretur, tempore standum esse, credidi quo illa absoluta, non quo hæc scripta esset: neque tamen contendi, editionem Venetam esse priorem haben-

dam

(*h*) *De Simplic. Medic. Facult. l.* 6. *ad vocem* Ampeloprason. (*i*) *De Mat. Med. lib.* 2. *c.* 18.
(*k*) *De Simpl. Med. Fac. lib.* 11. *ad voc.* Cerebrum leporis. (*l*) *De loc. aff. cur. l.* 4. *cap.* 63. (*m*) *Tetrab.* 1. *Serm.* 4. *c.* 9.
(*n*) *Nat. Hist. l.* 28. *c.* 19. (*o*) *De Re Med. l.* 1. *c.* 42. (*p*) *De Medic. ex Animal. c.* 2. (*q*) *De Re Med. l.* 1. *c.* 9.
(*r*) *Medic. l.* 6. *c.* 7. (*s*) *In Schroder. de Animal. Class.* 1. *&* de Morb. *Infant. Artic.* 18. (*t*) *Advers. l.* 17. *c.* 18.
(*a*) *in Edit. Poetar. Latin. Minor.* (*b*) *pag.* 267, 7.
(*c*) *illa quidem qua simul cum Samonico prodiit; in præsenti enim*, *idest Edit. Patav. II*, *est pag.* 263. (*) *hic* 246. (**) *hic* 262.

dam Hagenoensi; nisi si Veneta, ut Viri illi docti affirmaverant, jam A. 1524. prodiisset: imo sic omnem ea de re sermonem conclusi (d): *Itaque in præsentia, non me quidem, sed ipsis, quemadmodum ostendi, auctoribus, Asulano postpositum habes Cæsarium.* Quæ cum ita sint, cumque, ut paulo ante vidimus, ego a Viris illis doctis discedere Burmanno visus sim; haud satis scio, cur eidem adversus Cæsarium pro ipsis contendere videri potuerim.

Mox pergit ad alteram Cæsarii editionem. Primam *hanc editionem*, inquit, *deinde repetiit Jo. Soter Salingiaci A. 1538. quam male quosdam consuluisse, & pro ipsius Cæsarii editione habuisse, in notis ad cap. XLVI. v. 830. ostendi.* Ibi autem me, aliosque, ait, non hanc alteram, sed primam illam inspicere debuisse; attendendas enim *illas* esse editiones, *quæ ab ipsis viris doctis sint curatæ, antequam illis aliquid vitii adscribamus.* Vera monet Vir Præstantissimus. Sed tamen quomodo primam illam curare ipse potuit Cæsarius, quem fassus est Colonia ad Hagenoensem typographum misisse, tanto locorum intervallo disjunctum? Deinde quomodo primam illam, cujus hic inspiciendæ non est copia, potuissem ego consulere, aut credere, aliter habere, qui ex Cæsarii editione quidquid alii proferrent, in ea pariter quam ego versabam, ad eundem modum invenirem? Denique siqua gravioris momenti in editione hac notavi, non ejusmodi certe sunt, ut typographorum incuriæ facile imputanda esse videantur. Nec sane mihi aliud diserte objici a Burmanno, video, nisi quod, ut in aliis aliquot est editionibus, sic in hac quoque animadverterim scriptum esse *carissæ* pro *sarissæ*, quod in prima, ait, legi editione. Crederes, hanc omni istiusmodi vitio carere, nisi, quæ verba eodem in capite post versus perpaucos notaveram (e), *Utque Sarissæa*, hæc eadem Burmanni Adnotatio indicaret in prima ipsa Cæsarii editione retineri. *Ineptum vero est*, inquit, *Cæsarii & Victorii*, utque sarissæa, *quod non intelligo.* Sed tu, mi Vulpi, vel hinc intelligis, non esse igitur primam Cæsarii optimam illam, quam in Epistola quærebamus, editionem. Propositum enim hoc erat nostrum, quid boni, quid contra esset in singulis animadvertendo, dispicere, (f), *quænam dignior* esset *editio*, *quam potissimum sequereris.* Cujusmodi nullam cum invenerimus; consilium denique nostrum fuit (g), ut *ex singulis aliqua, ex nulla omnia petendo*, novam apparares: quod nisi angustiæ illæ temporis permitterent; at si vires & valetudo postea suppeterent, succedentibus annis faceres, & si rata fuissent hæc nostra vota, jam fecisses.

Meum autem illud consilium hoc loco ideo commemoravi, quia Burmannus, qui Epistolam certe perlegerat meam, ejus rei prorsus oblitus videtur, ubi paulo infra ventum est ad Roberti Constantini, & Henrici Stephani editiones. *Certe*, inquit, *Constantini editionem* Henr. Stephanus *ita expressit, ut recte judicet Morgagnus, lac lacti similius non esse, si unum vel alterum excipias locum. Quod cum recte viderit, mirari subit idem institutum in sua editione, quam nuper Patavii prodidit, secutum, & Constantini vestigia tam diligenter servasse, ut ne quidem ab aberrationibus ejus sibi caverit, cujus exemplum cap. XXX. v. 577. videri poterit, ita ut hæc repetita modo Constantini editio jure vocari possit.* Novam hercle, & difficilem observationem! quando tu, angustiis temporis exclusus, & notularum brevitate ac copia allectus, ex illa Patavinam editionem ita describi voluisti, ut aperte, & in fronte statim ipsa liqueret omnibus, esse *ex Editione Lugdunensi A. 1566. Rob. Constantini, cum hujus Notis, variisque lectionibus*, non secus ac Celso, conjunctim edito, præfigi jusseras, deberi ipsum *curæ, & studio Th. J. ab Almeloveen.* Tuque idem optime omnium nosti, num ullam ego editionis utriuslibet Auctoris Patavinæ lineolam, nedum pagellam antea, aut dum typographus excuderet, non dico emendaverim, sed viderim. Quin etiam scis, annuisse me, ut Epistolas in illos Auctores simul ederes meas, ea conditione si reciperes, etsi tibi forte propositæ aliquæ a me emendationes necessariæ viderentur, tamen in eorum contextu ne litterulam quidem te esse propterea mutaturum: quam fidem non modo servasti, sed etiam a te mihi datam in præposita editioni Epistola omnibus prædixisti. Quam igitur meam somniant aut Celsi, aut Samonici editionem? Num quam procuraverat Constantinus, me daturum emendatam in ea Epistola promisi, in qua tibi ne ejus quidem repetendæ consilium dedi?

Satis etiam superque ostendit, ut opinor, Epistola eadem, in qua non semel indicandum a me fuit, quid carminum legibus repugnaret, ostendit, inquam, num tandem, licet inter poetas nomen non profiteat meum, adeo iis in legibus hospes sim, ut quantum flagitii Constantini operæ commisissent in his duobus versibus, non sentirem,

Pulegiumve potens, & agreste jungatur anethum. (h)
Græcos hyoscyamon propria scito dicere lingua; (i)

nec statim rescriberem *jugatur. Græcus. scit*; præsertim cum, etsi duo posteriora membra in Henrici quoque Stephani, & Roberti Keuchenii editiones irrepsissent, primum autem etiam in plures, inter quas, ipso indicante Burmanno, illa est, quam male! non consului, Cæsarii prima; aliæ tamen essent in manibus quæ tribus hisce vitiis carerent. Quæ quanto evidentiora sunt, tanto magis adducere ipsa Burmannum debebant ad suspicandum saltem, Patavinam editionem non esse meam; non ad scribendum in primo: *quam scabiem nec* me *depulisse, securum semper editionis Constantinianæ*, quasi in tot ejus locis, qui se in Epistola considerandos forte obtulere, nihil unquam reprehendissem: in duobus autem alteris: se *de Keuchenio non mirari, sed stupere, ipsum Constantinum, &* me, *qui eum exprimo semper, etiam in vitiosissimis locis*, hic *nec duplex vitium animadvertisse.* Relinquebatur, ut illa quoque objiceret mihi, quæ in Constantini editione cur minime notaverit, haud satis scio, nempe in versu (k)

Sal niveum sumes, Bæticum quod nomine dicunt,

secundam tertii pedis syllabam omnino sine diphthongo scribendam fuisse: nam etsi, quocumque modo scribas, facile corripi non possit; certe si diphthongum habeat, jam nullum superesse disputationi locum, neminemque fore cui dubium sit, quin sic, oporteat produci: Versum autem (l)

Atque palato agitat retinensque, vomensque,

toto uno pede mutilum, evidentissime claudicare: quo quidem pede apud plerosque non careat, adverbium *pariter* inter *agitat*, & *retinensque* interjicientes, aut aliter, non mancum, edentes. Hæc certe, & siqua alia a Constantini typographis peccata sunt, eadem ratione, qua superiora, mihi poterat assignare Burmannus! Verum ut illa quæ immerito assignavit, hic mihi prætereunda non fuere, ne silentio agnoscere & probare viderer; sic id omne facile condonandum est Viro & meritissimo, & mortuo, &, quod caput est, erga me, ut cætera præclare ostendunt, egregie animato.

Nam quod in Præfatione reliqua, de me addit sive Keuchenii editioni in iis quæ bona habet, *laudem non exiguam* tribuente, sive in neglectis quibusdam necessariis subsidiis hominis *securam supinitatem* notante; in hoc mecum facit vel magis quam ipse vellem, qui multo, ut debebam, lenius id indicavi (m); in altero satis assentitur, cum bona illa Keuchenium ex avi schedis, qui spectatus Archiater fuerat, ait, descripsisse. In Adnotationibus autem, cum persæpe proferat quid ipse in Samonico legerim, explicaverim, disseruerim; aut non improbat, aut diserte probat, aut lectores ad meam Epistolam rejicit: & siquid forte aliter, ut in rebus ejusmodi, aliquando mavult; ea ratione mavult qua mox videbis. Locos enim omnes in quibus a me nominatim discrepat, huc adscribam. Qui cum pauci admodum

(d) pag. 264, 35. (e) pag. 262, 5. (f) pag. 245, 8. (g) pag. 296, 20. (h) c. 30. v. 15. *Burmanno autem* 577. (i) c. 20. v. 20. (k) c. ult. v. 4. (l) c. 9. v. 13. (m) p. 285, 29.

dum sint; alios addam in quibus mihi vicissim nonnulla haud satis placent quæ ipse proposuit. Sic modesta aut illius a me, aut mei ab illo dissensione Poeta noster fortasse illustrabitur. Cujus hic ordinem servare præstat, quam aut illum quo in Epistola usus sum, aut quo in his Litteris uti possem, si locos vellem in quibus aut a me Burmannus discrepat, aut ego ab illo, separare.

Igitur capitis VI. quod inscribitur *Prurigini, papulis, ac scabiei arcendis*, initium apud plerosque omnes ad hunc modum se habet,

Illotus sudor, vel copia nobilis escæ
Sæpe gravi scabie correptos asperat artus.

Producit Burmannus Constantinum, qui indicaverat, pro *copia*, legi posse *inopia*: *ubi una producta inter tot breves more Græco*: item esse alios, a quibus *copia* retinetur, pro *nobilis* legentes *inutilis*. Producit deinde Keuchenii locum, qui cum hisce ultimis faciebat. Denique Scaligerum, qui ad marginem codicis pro *nobilis* adleverat *noxilis*. Tum hæc subjicit: *Sed caret auctoritate vox illa* noxilis. *forte* nec copia nobilis escæ. *ut deficiente victu mundiore, ex vitioso alimento scabiem oriri dicat.* Mihi vox *nobilis* videtur omnino expungenda; neque enim mundiorem dumtaxat victum significaret, sed etiam exquisitiorem, quomodo, exempli causa, a Plinio (*n*) dicitur *Turdus inter saxatiles* pisces *nobilis*, *& apud antiquos piscium nobilissimus habitus acipenser*. Pauperibus autem, pro quibus scribebat Samonicus (*o*), neque copia est ciborum hujusmodi, nec quibus est, aut non est, idcirco scabies oritur; ut mihi æque *copia*, ac *inopia*, sive *nec copia nobilis escæ* aliena hic esse videatur. Contra vero *copia inutilis escæ*; quod non carere vidimus doctis approbatoribus, quibus Henricus Stephanus addendus est, ut qui de duabus Constantini notulis priore omissa, alteram in libri ora apposuit; huc pulchre attinet, si eam vocis *inutilis* vim spectemus, qua apud idoneos latinos Scriptores haud raro invenitur. Neque enim tantummodo pro eo quod nulli usui est, posuerunt, sed etiam pro noxio, & pravo: idque ex iisdem constat exemplis quæ in iis ipsis Lexicis proferuntur, in quibus vis tamen hæc altera non traditur. Lege enim Plinium (*p*); ut ejus complures alios omittam locos; ubi *stomacho* scripsit *inutilissimum*, aut Hirtium (*q*), ubi *inutiliter administrari*, aut Varronem (*r*), ubi *bibitur inutilius*; res ipsa ostendet, ita dici; ut ab eodem Varrone (*f*) apum reguli plures dicuntur *inutiles fieri propter seditiones*, &, ne ab nostris Medicis recedamus, ut a Cornelio Celso (*t*) *cum omnibus inutilis esse* dicitur *post cibum aut contentio, aut fatigatio animi, tum his præcipue, qui vel capitis, vel arteriæ dolores habere consueverunt*, itemque ubi remedium proponit (*u*), *si fungos inutiles quis assumpsit*. Copia igitur inutilis escæ copia erit ciborum pravorum, quales videlicet sunt *salsi, acres, & qui facile corrumpuntur*; utor enim Sennerti (*x*) verbis, quibus hæc continuo subjecta sunt: *hinc pauperes, qui pravis illis cibis utuntur, frequentius scabie infestantur*.

Ad proximum caput VII. de *Phrenesi*, ubi scriptum est versu quarto *Sive meri gustus*, cum adnotasset Burmannus hanc explicationem Pictorii, meri *hic pro stomacho accipitur*; non minor quod mox addidit: *Pictorii explicationem τοῦ* meri *non intelligo*. *Meri* enim est nomen, quo Arabes, & qui diu secuti sunt Arabes barbaro, & semibarbaro sermone Medici stomachum, id est gulam, significabant. Alienum autem adeo est quod hic Pictorio venit in mentem, videlicet quod ab Samonico de vino dictum est, id de stomacho dictum esse, deinde vero si de stomacho dictum esset, Arabico nomine tunc dici aut potuisse, aut decuisse; ut excusandus sit Burmannus, si tam absurdam explicationem non est assecutus.

Sed nec ego satis assequi possum, quid ipsum Burmannum cogeret, ut de addenda vocula cogitaret in versu tertio capitis XIIII. de *Dentium vitio*,

Cum Baccho violas decoxeris, ore teneto.

Adscribit enim, *An* in, *vel* ex Baccho, *ut solent loqui Medici*. Certe autem Scribonius in *Medicis Compositionibus* (*y*) non aliter atque hic Serenus, locutus est: *omnia contusa cribrata, melle Attico decocta, & rosæ aridæ aqua decoctæ*: aut ne mihi ob ea quæ sequuntur, aut antecedunt, nodus ibi in scirpo quæratur; mittamus, obsecro, alios Medicos, &, quemadmodum alibi locutus sit hic ipse noster Poeta Medicus, videamus. Sic igitur capite de *Podagra* (*z*),

Aut nitidum ranæ decoctum viscus olivo,

capite autem, quod inscripserunt *Vulneribus ex re dubia curandis* (*a*), modo prorsus gemino, nedum consimili ejus in quo hæsitat Burmannus,

Aut hederam Baccho decoctam, & semen anethi.

Me quidem cui non animadversam credebat in aliis versibus multo evidentissimam inscitiam operarum, plus nimio offenderet una ex illis intrusa vocula, si legeremus *Cum in Baccho*, aut *Cum ex Baccho*. Utcunque enim versus constaret; aures tamen ferre non possent. At factum bene quod in versu illo de *Podagra* ne locus quidem sit quo contrudi possit alterutra.

Age nunc transeamus ad caput in quo paulo diutius moremur. Versus enim habet quos in Epistola (*b*) consideravi. Est proximum XV. cujus hoc initium est,

Ægrescunt teneræ fauces, cum frigoris atri
Vis subiit, vel cum ventis agitabilis aer
Vertitur, atque ipsas flatus gravis inficit undas.

Burmanno primum illa displicent, *frigoris atri*. *Nescio*, inquit, *quo modo non placet illud epitheton: nec quis* atrum frigus *dixerit, scio: artum vocari, ut adstrictum, posse credo. sed rectius* acris, *quod penetrabile alii Poetæ dicunt, præferrem:* quum frigoris acris vis subiit. *ita Lucretius IV. 261.* acre ferit frigus.) Hanc ego partem non agitaveram: nec sane displicere ita poterat illud *atri*, appositum, si quod aliud, huic Poetæ persæpe usitatum, & frigori satis conveniens, sive ut infestum, noxiumque spectetur, sive ut eo acrius, quo cum atriore, latente videlicet sole, conjunctum est die, sive demum ut cutem livore inficit, quo intellectu *atrum* ab Horatio (*c*) dictum esse venenum, Viris doctis placet, sicut a Virgilio quoque, nec semel, cujus hemistichium (*d*), *membris agit atra venena* Samonicus transtulit in poema hoc suum (*e*). Servius certe, ejusdemmodi explicans Virgilii locos (*f*), sic dixisse *atrum*, itemque *nigrum* venenum, ait, *ut pallida mors* dicitur, *vel tristis senectus*, nimirum *quia nigri sunt homines post venenum*.

At enim quis frigus *atrum* dixerit, non succurrit. Sed neque, ut video, quis *artum*: quo de verbo hic quidem, nihil dico, ut neque de ingrato illo terminationis ejusdem in tribus continuatis vocibus sono, *frigoris acris vis*; quando Burmannus ipse alio videtur inclinare; hæc enim continuo addit: *forte tamen Auctor scripserit*, quum frigoris artus vis subiit, *cum vis frigoris subiit membra humana. ita cap. IX. & VI. sed judicet lector*. Utor permisso: & fauces quas frigidus aer subjerit, hic aperte adeo significari, dico, ut non oporteat huc artus induci, quos frigus pervaserit, de quibus videlicet jam satis supra IX. illo capite actum erat. Nihil igitur hic muto.

Atque utinam ne in fine quidem tertii versus quidquam mihi visum esset in Asulani, & quorundam aliorum scriptura mutandum. Nam etsi quam præferebam, ea in aliis libris extabat; tamen diu est cum per me intellexi, longe melius esse cum primis *undas* legere, quam cum aliis, *undis*. Subpudet me; ut verum tibi fatear; tarditatis meæ, quæ in re apertissima adduxit ut quærerem, *quid ad fauces, si ventus gravis inficit undas*? Ut excusari me, cupio; sic libens excusatum volo Burmannum, qui non ita absimili, si finem spectes, interrogatione utitur: *denique licet jam ventus inficeret mare (ut ita Lucret;* scri-

(*n*) *Nat. Hist. l. 32. c. ultim. & l. 9. c. 17.* (*o*) *Vid. Epist. I. p. 279, 29.* (*p*) *Hist. cit. l. 22. c. 24.*
(*q*) *de Bello Alex. c. 65.* (*r*) *de Re Rust. l. 3. c. 5.* (*f*) *Ibid. c. 16.* (*t*) *De Medic. l. 1. c. 5.*
(*u*) *Ibid. l. 5. c. 27. n. 17.* (*x*) *Medic. Pract. l. 5. P. 1. c. 27.* (*y*) 120. & 230. (*z*) XLII. *v.* 16.
(*a*) LXIII. *v.* 8. (*b*) *p.* 265, 15. (*c*) *Carm. l. 1. Od. 37.* (*d*) *Georg. l. 2. v.* 130.
(*e*) *c. XLVI. de Serpent. morf. v.* 15. (*f*) *ad Æneid. l. 2. v.* 221. & *l. 4. v.* 514.

scribere autem voluit *Lucan ; V. 564.* niger inficit horror terga maris) *an inde*, inquit , *faucibus hominum ægritudo nasceretur ?* Scilicet oblitus uterque nostrum , Samonicum pro pauperibus scripsisse , haud animadvertit id quod ipsis præ cæteris frigida tempestate accidit , quippe simul magis ex corporis labore incalescentibus, simul caventibus minus , qualem statim non modo aerem hauriant , sed & potionem. Res omnibus notissimas placet eloqui Ettmulleri (*g*) verbis , qui inter causas externas, quibus fiunt vel ipsæ faucium inflammationes , *sunt*, inquit , *in specie subitaneum frigus inspiratum*, *aut potus nimis frigidus post nimiam ac intensam corporis incalescentiam* . Serenus igitur cum primam faucium ægritudinis causam, haustum ore præfrigidum aerem indicasset ; tum alteram memorat , præfrigidum potum : quem *undarum* nomine, quo aquam persæpe solet , pauperum potionem, designat, undarum autem , quas *flatus gravis* , id est ventus nimio frigore noxius , hoc ipso vitiat , cum propemodum gelidas reddit . Vel nimis igitur apparet , quid ad fauces ægras faciendas undæ attineant, quas ejusmodi ventus infecerit , & quam longe a Poetæ sententia abessent undæ illæ aut aeris , quas ego comminiscebar, aut maris, quod alter ; ut pro *undas* retineret *auras* ; commemorabat , flatum huc denique nescio quem *pestilentem* inducens quo auræ inficiantur . Quæ tamen interpretatio si a doctis Viris probabitur ; non eam difficilius huic meæ secundæ anteponam , quam secundam hanc antepostui primæ. Cæterum pluribus, quas , ut semper alibi , ita hic quoque Burmannus valde laudabili , & perutili diligentia producit , variantibus lectionibus una addenda est , quam prope ducentos ab hinc annos, tanquam *vetustiorem* , *& magis probatam* , Medicus doctissimus sequebatur Jo. Philippus Ingrassias (*h*). Legebat enim pro *undas* , *uvas* , id est uvulam. Animadvertit tamen, non modo Celsum , Scribonium , aliosve , sed & paulo inferius , hoc ipso capite , Samonicum eadem significatione non *uvas* , sed *uvam* scripsisse ; ut mihi quidem minime appareat, cur aliter primo loco scribere , aut emphasim illam adjungere in pronomine *ipsas* debuisset , quod pronomen, si *undas* , ut vel tunc alii , legas ; habeat locum : si *uvas* ; non habeat.

Tertiam, quam Samonicus profert, causam faucium ægritudinis, *rabidum clamorem*, ipse illustrat Hortensii exemplo ;

sic est Hortensius olim
Absumptus : causis etenim confectus agendis
Obticuit , cum vox domino vivente periret ,
Et nondum extincti moreretur lingua diserti .

Hic Burmannus . *Erravit forte Serenus de verbis Ciceronis*, in libro videlicet qui inscribitur Brutus , *sic Hortensii vox extincta fato suo est* , *nostra publico*. Nam Cicero *de immaturo obitu ejus* , *quo eloquentiæ ejus finis est factus*, *potius agere videtur* , inquit ; intempestivo autem dicere voluit , Rei nimirum Publicæ ; neque enim *esse potest mors immatura seni* ; Hortensius autem *quarto & sexagesimo anno* est mortuus, cum *perpaucis ante mortem diebus* Bruti *socerum defendisset Appium* : quæ omnia ex eodem M. Tullio (*i*) habemus . Hinc vero , ut laudatus a Burmanno indicaverat Baylius (*k*) ; ratio petitur qua coarguatur Serenus. Hortensius enim , voce orbatus , quomodo *pro Appio Claudio dicere paulo ante mortem* (*l*) potuisset ? Scilicet hæc quæ in uno eodemque Ciceronis libello sunt , eruditus Vir Serenus non viderit ! præsertim cum eorum quædam parvo intervallo ab iis verbis disjuncta sint, quibus forte verbis ipse deceptus existimatur. Atqui non dixit , Hortensium diu fuisse sine voce : potuitque hic in ea ipsa Appii defensione, non secus ac L. Crassus in actione contra Philippum (*m*) , morbum contrahere quo absumptus est , & quem a vocis privatione inchoatum credere nihil vetat ; ut dies aliquot ante mortem , quamvis cæteris vigeret facultatibus , loqui tamen , causasque orare non posset . Qui dies ut perpauci fuerint , tot certe fuerint, necesse est, ut Appius postquam , in judicio etiam ambitus , absolutus fuit , qua de re Tullius in duodecima ad ipsum Epistola (*n*) videndus est , potuerit, ut proxima docet Epistola, *non solum auctoritate orationis*, *sententiaque sua*, *sed etiam opera* , *consilio* , *domum veniendo* , *conveniendis* Amicis Tullii , *nullum onus officii cuiquam reliquum fecisse* , cum de Supplicationibus eidem Tullio decernendis agi debuit, actumque est . Quas posteaquam non sine magna difficultate , & diligentibus prensationibus decretas esse , Ciceroni scripsit M. Cœlius Epistola undecima (*o*), tum denique Epistola duodecima , *Hortensium* tunc *animam agere*, significavit. Quarum, & duarum , quas ad Appium missas diximus, Epistolarum non esse, ut aliarum alibi , perturbatum ordinem , attenta earum lectio ostendit : quem contra perversum esse in duabus agnoscimus , ad Atticum scriptis (*p*) . Cum enim ex septima appareat, Ciceronem necdum Rhodum venisse , ex sexta intelligitur , ei jam esse nunciatam Hortensii mortem ; de qua tamen sibi, cum Rhodum venisset , allatum esse , initio ejus libri (*q*) scribit qui paulo ante citatus est . Sed hæc fortasse alias . Nunc enim satis est pro Sereno aliquid respondisse . Pro quo & illud addi licet , non tot demum sæcula ab Hortensii morte ad ipsum intercessisse , ut verisimile sit, non potuisse etiam tum memoriam superesse inter Romanorum doctissimos , quo revera fato , & quomodo tantus Orator absumptus esset .

Caput XIX. ut plura habet quæ in Epistola attigimus, sic & plura obtulit Burmanno, quorum in aliis nobiscum faciat, in aliis discrepet. Nobiscum facit ; si errorem operarum illius corrigas ; in capitis inscriptione sic legenda, *Fellis vomitui*, *& phthisi arcendis.*

In primo autem versu discrepat : quem cum plerique sic legerent,

Lutea si crescunt, *& cunctis noxia fella* ;

credidi , & credo ob eas causas quas tunc proposui (*r*), longe melius fore, si ex libri antiqui fide pro *cunctis* rescribamus *fundis*, id est rejicis. Non improbat hæc Burmannus . Addit hoc tantum : *mihi* præ cunctis noxia *non displicet* ; sic enim & aliqui legebant. Vides , hoc illi condonandum, qui Medicus non esset. Nam inter tot bilis genera , quorum viginti quatuor, & *famosa* quidem, numerat , describitque Sanctorius (*s*) , luteam non esse præ cunctis noxiam , quis ex Medicis ignoret ?

Sed ab initio capitis veniamus ad finem , qui ad phthisim spectat , & plerisque omnibus est ad hunc modum,

Proderit & veteris sevi pila sumpta suilli.
Carne asinæ, sevoque capræ medicina salubris.

Pro ultimo hoc versu illum quem in Epistola (*t*) notavimus, unus ferme ediderat Afulanus,

Quæ capulas quoque producit medicina salubri.

Quo in versu cum libri calamo scripti (quorum inspiciendorum nulla mihi , ut scis , copia fuerat) sic variarent, ut alii *Quæ* , aut *Quas* , aut *Quo* , itemque alii *capulas*, aut *scapulas*, aut *scapulis* , aliique *producet*, aut *perducit*, alii denique *salubris* , *salubres* , *salutis* haberent ; Burmannus ex conjectura a veri similitudine non longius remota , adscripsit , *forte* quæ scapulas quoque perducit medicina salubris : addiditque, *perducere* esse *unguere* , *tractare* , *fricare* . Sed cum Serenus (*u*) *corpus* quidem , *frontem*, *artus*, *locos* , sæpe dixerit , *succo*, aliisve esse *perducendos*, nonnunquam (*x*) & *lanam succidam* , & ranæ *saniem*, aliudve *membris* , aut *corporibus* esse *perducendum* , nunquam tamen , quod nunc meminerim , succum ipsum , aliudve, dixerit , corpus , artusve perducere ; fortasse melius quis rescriberet ,

Quo scapulas quoque perduces, *medicina salubris* ;

ut ad præcedentem versum duo ultima hæc verba referrentur .

Et

(*g*) *Prax. l. 1. S. 18. art. 2.* (*h*) *de Tumor. p. r. tr. 1. c. 1.* (*i*) *Philipp. 2. & in Bruto .*
(*k*) *Lexic. Critic. in Hortensio .* (*l*) *Cic. in eod. Bruto .* (*m*) *Id. de Oratore l. 3.* (*n*) *ad Familiar. l. 3.*
(*o*) *Ibid. l. 8.* (*p*) *l. 6.* (*q*) *Brut.* (*r*) *p. 273, 27.* (*s*) *Comment. in 1. Fen l. 1. Can. Avic. qu. 82.*
(*t*) *p. 247, 18.* (*u*) *c. 5. 39. 34. 46. 49. 40.* (*x*) *c. 25. 35. 43. 60.*

Et sic quidem ubi hic versus retinendus videatur. Sin autem is potius quem proposuimus supra, ut pleræque habent editiones; tum vero non tam id quod Keuchenius reponendum crediderat; *Lacte asinæ*, quam ea quæ pro lectione hac Burmannus addidit, sunt a nobis consideranda. Hic enim primum fatetur quidem, perperam negavisse Keuchenium, asininam carnem phthisicis olim fuisse a Medicis datam, siquidem hoc in Epistola (*y*) demonstratum est: *non tamen extra veri speciem esse*, ait, *Keuchenii lectionem; nihil enim hodie familiarius est Medicis*; quo loco præstitisset testimonia proferre de priscorum consuetudine. Imo *quia*, inquit, *caro tam asini, quam asinæ prodest*, *hic vero* asinæ *legatur*, lac *præferendum videtur*; quasi vero censere non potuisset Samonicus, asinæ carnem magis, quam asini, convenire eadem ratione qua asinæ lac magis convenit, quam vaccæ. Certe libro 2. ex iis qui inter Hippocraticos inscripti sunt *de Victus Ratione*, postquam de plerorumque animalium, & in his, de asininis quoque carnibus, sigillatim (*z*) verba sunt facta, generatim traditur (*a*), animalia *mascula fœmineis* esse *sicciora*: & notius est quam ut hic debeat memorari, passim in Medicorum præscriptionibus inter hæc, atque illa discrimen attendi. Sed in Epistola (*b*) indicatum præterea a me fuisse, memineris, quare Samonicus hîc eum Plinii spectasse locum videatur in quo de asininis carnibus in phthisi proficuis, non de lacte, sermo est. Si tamen *lac* in hoc versu, vel *lacte* nominandi casu, ut vetustiores solebant, cum Burmanno legendum esset; alia insuper mutatione opus foret, quam ex conjectura quadam minus difficilem reddit, quasi cum *sevomque* antiquo more fuisset scriptum, librarii hinc fecissent *sevoque*. Ego, etsi has conjecturas laudo; tamen *scabri quid in constructione*, in quibusdam præsertim Auctoribus, malim, quam plura mutare.

Capita explicans duo, XXIV. & XXXIV. quorum alterum est de *Præcordiis sanandis*, alterum de *Profluvio cujusque sanguinis*, in singulis singulas aliorum interpretationes Burmannus offendit, quæ ipsi dubitationem afferant. Prima interpretatio Pictorii est, qui ad verba illa quarti versus (*) *nondumque tepentia*, adscripsit, laudante Keuchenio, *id est tepido calidiora*. Hoc vero *an possint significare, dubito*, inquit Burmannus, *cum* tepere *minus sit τῶ calere*. Quod exemplis confirmari posse, indicat, minime; aut ego fallor; necessariis. Comparate enim illa, non simpliciter, efferuntur; itaque in tepore ipso calor est, si cum frigore conferas. Sed hæc levia. Dubitatio autem altera ejusmodi est, quam Burmanno accidere posse, non credidissem; certe nollem accidisse. Serenus scripserat (*c*),

Menstruus immenso si profluit impete sanguis,
Succida lana malos remoratur subdita cursus:

Ad verbum hoc *subdita* adnotavit Constantinus, *in pesso*. Refert id Burmannus, & continuo hæc addit; *Nescio, an non pertineat ad v. 655. (d) ut sit pro* ex passo, *vel ad v. præced. pro* immenso. *certe non capio hanc notam*. Verum, ut Medicus non esset; qualem tamen esse decebat Sereni interpretem; at certe quotus quisque Philologus non perlegit Cornelium Celsum? qui toto eo, non brevissimo, capite (*e*) quod inscripserunt *de Pessis*, tum quid essent *ea*, docuit, *quæ fœminis subjiciunt*. *πεσσὸς Græci vocant*, tum variis adjectis exemplis ostendit. Quin etiam Philologi ipsi hæc attigerunt; neque in *Variis* Mureti *Lectionibus* caput (*f*) deest, quo sententia confutatur Marcelli Virgilii, hinc *pessulum* in Eunucho Terentiana (*g*) dictum putantis, quod Poeta ad hos respexisset, de quibus loquimur, pessos. Cæterum quid magis humanum est, eoque facilius excusandum, quam non omnium quæ legerimus, meminisse, præsertim si quis tot, & tam varia legerit, ut Vir longe eruditissimus, Burmannus: qui ex sua multiplici, assiduaque lectione benigne nimis conjecturam faciens de mea, credidit in adnotatione ad caput XLII. ipsa quoque, si Superis placet, Jurisconsultorum volumina, vel quæ apud Batavos suos prodeunt, a me versari potuisse: qui ne illa quidem, nisi tu mitteres, eram visurus quæ de mea in Samonicum Epistola ab hinc annos undeviginti ibi ediderat ipse Burmannus. Sed adnotationem illam videamus.

Jam nosti, ut capitis modo memorati versus primos quatuor perpendens,

Quædam sunt rabidæ medicamina digna podagræ,
Cui ter tricenas species Epidaurius ipse
Dixit inesse deus; requiem tamen indere morbo
Fas erit, & tristem saltem mulcere dolorem;

nosti, inquam, ut primum versum cum ultimis non cohærere, existimaverim (*h*), neque immerito factum esse ab iis qui propterea legendum censuerunt, *Quædam haud sunt*. Nosti etiam, ut sicui forte sic legere minus placeret, huic alterutrum faciendum dixerim, ut aut pristinam scripturam commode explicaret, aut novam aliam perquireret, *ut*, *exempli causa*, *si Poeta non* Quædam, *sed* Quænam *scripsisset*, *atque ita quærendo*, *quænam vel digna*, *vel* (quod alii legebant) *summa possint esse podagræ medicamenta*, *nulla videlicet istiusmodi esse*, *indicasset*. Burmannus quid super exemplo hoc scripserit, mox dicam: prius autem, quomodo scripturam pristinam maluerit explicare. Primum igitur ait, *Serenum non videri sibi negare*, *tolli posse omnem podagram*, *sed tantum*, rabidæ (*id est* quæ ad summum venit) *esse quædam medicamina apta*, *quæ si non tollant*, *mulceant tamen &c.* Sed ipsius *rabidæ* cum remedia, Serenus ajat, esse *digna*, sive, ut codex, & Vetus editio, aliæque a me laudatæ habent, *summa*; quonam modo illuc statim descendat, ut *tamen* (*tamen*, inquam) dicat, quietem *saltem*, & mitigationem sperari posse? Hæc erant nimirum quæ videbantur, & adhuc videntur non cohærere. Sensit hoc, credo, ipse Burmannus. Itaque *elegantiorem*, *&*, *ut putat*, *veriorem lectionem* subjicit, *qua omnes æstus de hoc loco componantur*. Levi & ipse mutatione legit, *Quædam sint*, tumque interpretationem hanc esse posse, non dubitat, *ut dicat Poeta*, *licet quidam jactent circumforanei agyrtæ*, *esse quædam medicamina*, *quæ rabidam podagram tollere possint*, *putem ego*, *illa minime universum depellere posse morbum*, *nec tamen ideo destituere pedibus laborantem fas esse censeo*, *sed posse quibusdam remediis mulceri & leniri dolorem*. Nunc postquam hanc tibi, in qua ipse nihil hæsitat, interpretationem descripsi, miraberis fortasse magis, si dixero, cur hæc maluerit quam ea quæ, exempli dumtaxat causa, indicaveram. Ea, inquit, *aliquantulum coacta & dura mihi apparent*.

Quod dictum multo etiam magis miraberis; ubi non me, sed Scaligerum, Virumque alium eximium spectasse dixero, ut auctores exempli illius. Hæc enim modo ante judicium id suum scripserat: *Scaliger olim in ora Codicis Vossiani correxerat*, Quænam sint. *Etiam Morgagnus in Epistola conjicit*, Quænam sunt? *Quod nescio*, *an debeat monitori alii: certe potuit videre Ampl. Bynkershoekii Observationes juris*, *in quarum libro III. cap. 1. vir Ampliss. legit per interrogationem*, *quæ negantis vim habet*, Quænam sunt rabidæ medicamina digna podagræ? *Id est nulla sunt.* Quam gaudeo, in eadem me, in quæ duo ejusmodi Viri inciderant antea, forte incidisse; tam ægre fero, id cum scriberem, ignorasse: neque enim tantummodo, ut solitum me esse, omnes scitis, acceptum illis retulissem; sed præterea non dubitanter, nec exempli causa, ut feci, attigissem, imo ut eorum auctoritate confirmatum & amplexus ipse quidem essem, & tibi fidenti animo proposuissem. Cæterum eidem monitori, cui debuit Scaliger, & post Scaligerum Bynkershoekius, ego quoque, id quidquid est, debeo, nimirum attentæ propositorum versuum considerationi: nec video, cum secundus quidquam debere non dicatur primo, cur ego suspicione aspergar, quasi illud deberem secundo: cujus a me libros, per-

san-

(*y*) p. 291, 1. (*z*) n. 9. (*a*) n. 12. (*b*) p. 291, 17. (*) c. 24. (*c*) v. 13. in cap. 34.
(*d*) id est 23. ibid. (*e*) 21. in l. 5. (*f*) 9. in l. 11. (*g*) Act. 3. Sc. 5. (*h*) pag. 284, 22.

ſancte jurare poſſem, nunquam eſſe viſos, ſi id tanti eſſet, aut me ipſe non probe noſſes.

Quod vero id quod illis verum, mihi non improbabile viſum eſt, id, inquam, coactum, & durum Burmanno videatur, haud aliter levem reprehenſionem hanc feram, quam cum legi ante annos aliquot in egregio Eruditiſſimi Gunzii de vulgo dicto Plinio Valeriano Libello inſcriptionem capitis IX. in eaque hæc, *De Macro error Barthii, Daumii, Fabricii, & Morgagnii.* Gratiam enim habui Gunzio, quod *in* ejus *me* erroris *ſocietatem, tanquam in equum Trojanum includere cum principibus*, ut Cicero (*i*) ait, voluiſſet; quanquam perlecto eo capite, magis quidem agnovi ejus erga me humanitatem: ſed quis meus fuiſſet error, ſatis cognoſcere non potui. Res ad eandem Epiſtolam attinet, de qua Burmannus, & expediri verbis poteſt non ita multis, quæ hic tibi deſcribam, Gunzii primum, deinde meis. Ille ſic: Daumius reſcripſit Reineſio, *citatum hunc auctorem* (Plinium Valerianum) *ſub Plinii nomine fuiſſe a ſpurio Macro, quod, licet non nominet, videtur tamen accepiſſe a Barthio, idem prodente, ſed, quod audacter dicam, ſine ulla veriſimilitudine. Quoties enim Plinium citat poeta* (ſpurius ille Macer) *utut quæſiveris, nihil, ſpondeo, ſimile in toto noſtri auctoris* (Plinii Valeriani) *opere inveneris. Mirum igitur eſt, Daumii, ut videtur, auctoritate imponi ſibi paſſos eſſe Fabricium, & Morgagnium Epiſt. in Celſ. & Seren. Samon. p. 67. Hag. Com.* quæ pagina 7. eſt in Patavina editione (*). Ego vero, ut ibi oſtenderem, quo de Plinio locutus eſſet Atrocianus, cum a Macro illo Plinium *plerisque in locis* citari, dixit; hæc ſcripſeram, *majorem enim Plinium, non quem Valerianum vocant* (*nam hunc a Macro citari, ajunt Daumius, & Fabricius*) *intellexiſſe* Atrocianum, *ex eo apparet quod reapſe majoris Plinii ſcripta plerisque in locis hujus Poematis* ſpurii Macri *laudantur.* Num igitur quod ait Daumius, ſecutus ſum? an potius evidenter ivi in alia omnia? Scilicet ne forte Plinii nomine falli crederer; quod Daumius, & Fabricius tradiderant, non erat mihi reticendum. Ne vero a propoſito aberrarem; ab eorum ſententia mihi erat diſcedendum: quod & feci, commemoraturus libenter vel iſtam ipſam, ſi tunc facta eſſet, Gunzii ſponſionem, ut quæ propoſitum non modo non infirmare, ſed & confirmare poſſet meum. Neque enim Atrocianus, & ego cum diximus *plerisque in locis*, ad alia reſpeximus, in quibus forte Plinium Valerianum laudaret Macer; imo haud aliud dicere voluiſſe Atrocianum, &, quod conſequitur, me quoque ejuſdem verbis utentem, quam *multis in locis*, ex ipſo illius propoſito, quod mox in Epiſtola explicavi, tam planum eſt, quam quod planiſſimum. Quod vero ea vox *pleraque* non majorem ſemper partem, ſed & multa dumtaxat, aut non pauca ſignificet; oſtendi, ſi quis dubitaret, non uno liceret exemplo, illo præſertim Cornelii Nepotis (*k*), quem idoneum in primis fuiſſe latinitatis auctorem, nemo inficiabitur: *Timothei autem moderatæ ſapientiſque vitæ cum pleraque poſſimus proferre teſtimonia, uno erimus contenti.* Sed jam ad Burmannum revertamur.

Qui ex eodem capite de *podagra* hæc interpretans, (*l*)

> *Seminecisve hirci reſerato pectore calces*
> *Inſere,*

cum explicationes indicaſſet recte docentium, hoc velle Samonicum, ut in apertum hirci pectus ſtatim podagricus pedes immittat; hujuſmodi ſuſpicionem propoſuit. *Sed*, inquit, *ſuſpicionem movet Plin. Valer. III. 14. qui* pellibus vituli marini calceandos pedes *cenſet, cui conſentit Marcellus, an non & hic de pedibus non in ipſam pectoris hircini aperturam immittendis, ſed de calceandis poſſe capi. ſed tunc potius* indue, *quam* inſere *dixiſſet.* Imo non dixiſſet *ſeminecis,* cujus vocis oblitus videtur Burmannus, cum locum dare cœpit iſtiuſmodi ſuſpicioni. Non tamen hic quidquam propter eam oblivionem mutavit.

Sed capite XLIX. quod eſt de *Quartana*, miraberis & viciniorum vocum oblitum, & ea de cauſa, magis communem, magiſque veram, ut opinor, lectionem facile mutantem. Verſus hi erant, (*m*)

> *Sume tribus digitis apprenſum ſemen anethi,*
> *Tantundem marathri, mulſum nec deſit aceti,*
> *In cujus cyatho prædicta ſalubriter hauris.*

Ipſe autem ultimi verſus initium ſic edidit, ut extabat apud pauciores, *Uno ſed cyatho*, hæc addens, *quod confirmat Plinii Valer. d. l.* (*id eſt III. 5.*) *certe illud* cujus *quo referas, non video*. At nos referimus ad iſtas ipſas proximas voces *mulſum aceti*, quemadmodum & rei natura, & ipſe præmonſtrat Samonicus, cum aut capite de *fellis vomitu* (*n*) quædam alia bibenda dicit *cyatho diluta gari*, aut capite de *hydropiſi* (*o*)

> *In geminis calidi cyathis potanda Lyæi.*

Quid? quod indicatus Plinii Valeriani liber capite, non 5. quod ad Tertianam febrem ſpectat, ſed *6.* quod ad Quartanam, non magis repoſitam a Burmanno, quam illam quæ antea apud pleroſque erat, ſcripturam confirmat. In extremo enim eo capite hæc leges, quæ cum propoſitis Samonici verſibus prorſus conveniunt, *Semen anethi tribus digitis comprehenſum, & fœniculi tantumdem, & aceti mulſi cyathus unus potui datur.* Sumpta autem ſunt indidem, unde iſta Sereni, ex Tlepolemo, aut ex libro XX. majoris Plinii, capite 17. pariter extremo. *Tlepolemus ad quartanas trinis digitis ſeminis aniſi & fœniculi uſus eſt, in aceto & mellis cyatho uno:* quæ verba etſi ut Keuchenius protulerat, ita refero, neque dubito, quin alterutro in libro ſit aliquid emendandum; tamen eodem quo dixi, ſpectare, ſatis intelliges, eoque magis, ſi quod ad Plinium adnotavit Harduinus, attendas, Sereni *vetuſtiores libros omnes manu exaratos* hic habere *aneſi*, ex quo fortaſſe amanuenſes fecerint *anethi*; facilius autem hoc credes, ſi animadvertas, in Keuchenii codice fuiſſe *aniſi*. Unde igitur factum dicemus, ut lectionem potiſſimum illam emphaticam *Uno ſed cyatho* a Plinio Valeriano confirmari, Burmannus crediderit? Certe quod ille ſcripſit *cyathus unus*, haud plus, minuſve ſcripſit quam Celſus *(p)*, exempli cauſa, cum ait, *vini auſteri cyathus*; itaque ſatis apud Samonicum idem intelligebatur a legentibus *In cujus cyatho.*

Denique ad octavum verſum capitis LIII. quod de *fracturis* inſcribitur,

> *Aut veteri Baccho capræ fimus inde petulcæ,*

cum hæreat Burmannus, & *fimus neutro genere quis dixerit, ſe neſcire*, fateatur, imo ſic corruptum fuiſſe, agnoſcat, verſum quoque vigeſimum ſecundum capite XXXII; mirari ſubit, cur non Scaligerum ſecutus ſit, a quo ita emendatum fuiſſe, ait, *fimum inde.* Nam quod ipſe addit, *ſed primæ ſyllabæ modus repugnat*, nihil eſt, nec Scaliger poterat ignorare. Neque id eo dico quod Samonicum meminerim *fimi primam ſyllabam alibi produxiſſe*, ut ad caput XXXII. adnotavit Keuchenius, quod nec meminiſſe Burmannum, credo, ibi hanc Keuchenii, quam profert, adnotationem neque laudantem, neque rejicientem. Sed eo dico, quod non mutato illius ſyllabæ modo, Scaliger potuit reſcribere *fimum inde*, neglecta ecthlipſi, facile arbitratus, non dedecere in Sereno, qui Lucretii adeo, ut in Epiſtola (*q*) vidimus, ſtudioſus fuit, quod hic, neque ſemel, poſt Ennium, & Lucilium, feciſſet, ut cum ſcripſit (*r*),

> *Nam quod fluvidum eſt, e lævibus atque rotundis.*
> (*ſ*) *Sed dum abeſt, quod avemus, id exſuperare videtur.*
> (*t*) *Semina, ſeque ſimul cum eo commiſcuit igni.*

Sed in re pervulgata opus non eſt exemplis pluribus,

Pauca

(*i*) *Philipp. 2.* (*) *in illa alia quidem; in hac enim eſt p. 251.* (*k*) *Vit. exc. Imp. 13.* (*l*) *v. 9.* (*m*) *v. 10*
(*n*) *cap. XIX. v. 3.* (*o*) *cap. XXVII. v. 7.* (*p*) *De Medic. l. 4. c. 4. p. 201, 25.* (*q*) *p. 283, 14.*
(*r*) *de Rer. Nat. l. 2. v. 465.* (*ſ*) *Ibid. l. 3. v. 1095.* (*t*) *Ibid. l. 6. v. 275.*

Pauca hæc ſunt illa in quæ forte incidi, cum alia quærerem, id eſt locos omnes, in quibus a me Burmannus diſſentiret. Si tantum fuiſſet temporis, ut Adnotationes ſingulas poſſem attente perlegere; fortaſſe & alia animadvertiſſem, nec dubito, quin longe plura alterius generis, nempe non approbatione ſolum, ſed & ſumma laude digniſſima. Sereni in primis contextum univerſum, & quid in eo, & cur mutatum, perlibenter alias conſideraſſem. Nunc vero a cæteris, quibus diſtringor, ſtudiis gravioribus vix nactus pauxillum hoc laxamenti quod ſatis eſſet ad ea curſim adnotanda, & ſcribenda quæ hactenus legiſti, ſentio, mi Vulpi, animo me potius, quam opera, ſatisfacere potuiſſe voluntati tuæ. Habes igitur Epiſtolam in Samonicum earum non diſſimilem, quas in Celſum non ita pridem accepiſti. Quamobrem ſi de hac feceris quod de illis rogavi ut faceres; erit id mihi quam gratiſſimum. Vale.

Patavii XIIII. Kal. Februar. MDCCL.

Lecturi poterunt interea hæc ſaltem ſic emendare:

Pag. 4. col. 2. lin. 37. Præceptor - Præceptori p. 10. c. 2. l. 33. tiſſimus - tiſſimos p. 12. c. 2. l. 35. ſe - te p. 15. c. 1. l. 6. Compoſit m - Compoſitiva p. 20. c. 1. l. 62. in libro - libro p. 26. c. 1. l. 76. me - meo p. 27. c. 1. l. 41. devoratum - devoratam p. 30. c. 1. l. 41. corrivata - corrivatam p. 32. c. 2. l. 7. quoque - quoque luſum credo p. 37. c. 2. l. 3. decentis - recentis p. 38. c. 1. l. 41. erga - ergo l. ult. *en* - *fen* c. 2. l. 46. etſi - & ſi p. 39. c. 1. l. 26. dogmata - Veterum dogmata p. 40. c. 2. l. 56. *humi* - *hum*. p. 43. c. 2. l. 72. ſeminis - ſeminis emittendi p. 45. c. 1. l. 12. ob - ab c. 2. l. 16. eandem - tandem p. 74. c. 2. l. 36. dimittendum - demittendum p. 95. c. 2. l. 19. quo - de quo

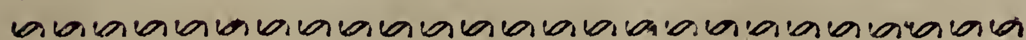
PARTIS PRIMÆ FINIS.

JO. BAPTISTÆ
MORGAGNI
P. P. P. P.
OPUSCULORUM
MISCELLANEORUM
PARS ALTERA.

VENETIIS,
MDCCLXIII.

Ex Typographia Remondiniana.
SUPERIORUM PERMISSU, AC PRIVILEGIO.

ILLUSTRI VIRO

FRANCISCO MARIÆ ZANOTTO

IN BONONIENSI GYMNASIO
PROFESSORI DOCTISSIMO ET ELOQUENTISSIMO
INSTITUTO SCIENTIARUM A SECRETIS
FACULTATIBUS OMNIBUS QUAS TANTUM MUNUS POSTULAT
ORNATISSIMO

PROPTER IMMORTALIA IN EAS FACULTATES ET IN SE
MERITA

GRATO OBSEQUIOSOQUE ANIMO

D. D.

JOANNES BAPTISTA MORGAGNUS

PARTE HAC SECUNDA

CONTINENTUR

Lau-

DE

DE PROSPERO ALPINO
EPISTOLÆ DUÆ.

EPISTOLA I.

CLARISSIMO VIRO

D. HIERONYMO DAVIDI GAUBIO

In Academia Lugd. Bat. Chemiæ Prælectori Doctissimo

Joannes Baptista Morgagnus S. P. D.

Multorum ego Præstantissimorum Virorum qui cum in aliis, tum præsertim in hoc Gymnasio, scriptorum fama claruerunt, imagines mihi comparavi, quæ *non solum pictorum artificio*, ut ait M. Tullius (*a*), *delectent, sed etiam commemoratione hominum, & cognitione formarum*. Et vero satis explicare verbis nequeo; ut me tibi indicem; quantum ad labores studiorum inflammer, cum Jacobi Sylvii, Julii Cæsaris Arantii, Constantii Varolii, Caspari Bauhini, Joannis Riolani, Marcelli Malpighii, &, ne ab Decessoribus meis longe abeam, cum Andreæ Vesalii, Realdi Columbi, Gabrielis Falloppii, Hieronymi Fabricii ab Aquapendente, Julii Casserii, Adriani Spigelii, Joannis Veslingii, Antonii Molinetti, Dominici de Marchettis oculos, ora, vultusque intueor, aut cum Hieronymum Mercurialem, Hieronymum Capivaccium, Joannem Thomam Minadoum, Bernardinum Tomitanum, atque alios, aliis etiam Litterarum studiis illustres Viros lineamentis quemque suis, & coloribus expressos, quasi vivos, & præsentes, circumspicio.
Sed tot inter tabulas quibus museum hoc ornatur meum, imago, quam requiris, Prosperi Alpini desideratur: nec mirum, quando is qui duodetriginta haud amplius annis a Prosperi obitu Vitam ejus inter *Illustrium Virorum Elogia* (*b*) Patavii edidit, Tomasinus, nusquam videtur eximii Professoris imaginem invenisse, aliter inter cæteras quas plerorumque proposuit, non omissurus. Haud me fugit, Paulum Freherum (*c*), cum Alpini Vitam ex Tomasino, unde & Mercklinus (*d*), & novissime Vir Cl. Papadopolus noster (*e*), aliique, repeteret, effigiem illius quandam protulisse; verum unde hanc tanto post tempore petierit, ignoramus.

Has mihi ob causas propemodum desperanti, & Tuæ tamen honestissimæ voluntati inservire maxime cupienti, fors fortuna hic tandem apud Sculptorem quendam obtulit quod sedulo per Amicos in aliis etiam vicinis Urbibus inquirebam. Pictor nobilis Leander Bassanus, ut non minus amicitia erat, quam vicinitate, cum Prospero conjunctus, hunc ex Ægypto ad suos tunc primum revertentem, ad vivum pinxerat tanta quidem arte, & elegantia, quanta summo Artifici, summoque Amico summi Viri imaginem posteris relicturo conveniebat. Hanc ipsam tabulam feliciter nactus, continuo ejus exemplum per Jo. Baptistam Cromer, quo ego diligentissimo Pictore in Anatomicis quoque Iconibus hic sum usus, fideliter describendum curavi. Id cum his litteris accipies.
Sed ne forte quæras, unde sciam quæ de tabulæ Auctore, & de eo quo picta est, tempore supra affirmavi; en tibi quæ in tabulæ tergo majoribus litteris olim scripta, adhuc leguntur.

AN. A VIRGINIS PARTU MDLXXXVI.
MEN. FEBRUARIO
LEANDER BASSANUS PROSPERI
ALPINO MEDICO QUUM STATIM
EX ÆGYPTO BASSANUM
VENERIT GRATO ANIMO
EFFIGIEM ITA EGREGIE
GALIDAM OB AMICITIAM
PINXIT
AN. SUÆ ÆTATIS
XXXXI.

Descripta hæc habes cum ipsis, quæ inveni, mendis, & lituris, quas inter illa est attentione digna, quod cum An. CIↃ Ↄ LXXXVI. M. Februario ætas Prospero tri-

(*a*) In Verrem l. 4. (*b*) Tom. 2. (*c*) Theatr. Viror. erudit. Cl. P. 3. (*d*) Linden. Renov.
(*e*) Hist. Gymn. Patav. Tom. 2. l. 3. S. 2. c. 23. n. 108.

ro tributa esset annorum xxxxi; merito primum illud x deletum est, quando inter omnes constat, die 23. Novembris A. CIↃ D LIII. fuisse natum, & quod consequitur, annum tunc vix complevisse 32. Verum ut a tergo quædam, ut diximus, deletæ, ita in ipsa tabula post illud tempus quædam litteræ additæ sunt, videlicet inscriptiones appictorum librorum, nisi forte illo jam tempore magna ex parte scriptos habuisse, credamus, quos aliquot certe post annis emisit.

Et quoniam ut Alpini imaginem scio, sic quoque de ejus Vita aliquid te editurum esse, credo; perpauca quæ in eam rem animadversa habeo, subjiciam. An Mater ejus etiamtum viveret, cum de vitæ genere deliberavit, an Medicinam ipse fecerit Melphis, an e vita excesserit die 5. Februarii A. CIↃ IↃC XVII. quorum alia ab aliis tradita video, non modo vehementer dubito; sed unde horum pleraque per errorem accepta sint, scio. Tomasinus certe qui mortuum scripserat A. superiore, eodem quo natus fuerat, die, cum deinde in librum manu exaratum, quem & ego vidi, forte incidisset, quo in libro ponitur insequenti anno mortuus eo quo dixi, Februarii die; sive eorum oblitus quæ antea tradiderat, sive ei libro, unde quamplurima sumpsit, magis credens, hunc, cum de Gymnasio Patavino (*f*) scriberet, secutus est. Utri Tomasini loco major fides habenda esset, cum dubitarem, neque aliter facile liqueret; in mentem venit, ut volumina inspicerentur, in quibus publice in hac Urbe quis quo die, qua ætate, quo morbo decesserit, ex ordine perscribitur, si forte id institutum ab initio usque sæculi XVII. receptum fuisset. Receptum fuerat. Inventum est igitur quod primum scripserat Tomasinus, Prosperum Alpinum, Rei Herbariæ Doctorem, die 23. Novembris A. CIↃ IↃCXVI. annos natum tres & sexaginta, post semestrem ægrotationem obiisse. Itaque obortus in re gravissima quod ad Alpini Vitam attinet, error, aut certe dubitatio omnis sublata est. Cæterum Tomasinus quæ in Elogiis omiserat, posteriore illo Scripto (*g*) supplevit, ut A. CIↃ IↃ LXXXXIII. Prosperum hic publice docere cœpisse, & novissime annuo præmio florenorum DCCL. docuisse, perhiberet.

Hæc habui quæ de Alpino Patre cursim ad Te scriberem, Vir Clarissime, si forte hinc aliquid subservire tibi posset novam laudatissimi ejus Operis editionem pro singulari tua solertia, eruditione, diligentia apparanti. Tu meam Tibi quem æque humanitas, ac doctrina commendat, inserviendi voluntatem æqui bonique facies, & Viro Summo Hermanno Boerhaavio, cujus a Te benignam salutationem accepi, etiamsi proximis ipse diebus rescripsi, tamen meis verbis salutem plurimam dices. Vale.

D. Patavii Kalendis Octobris CIↃ IↃCC XXXII.

EPISTOLA II.

Eidem.

CUM Tuæ mihi Litteræ, ad quas novissime respondi, redditæ sunt, Alpini imaginem requirentes; continuo Tomasini Elogia in manus sumpsi, sperans fore, ut in quibus Alpini Vitam a me lectam esse, meminissem, in iis effigiem quoque invenirem. Cum hæc nusquam esset, nullumque ejus appareret indicium; protinus Freheri Theatrum inspexi, cumque in eo rudem quidem, sed tamen quandam reperissem; vehementer mirabar, undenam illam, nisi ex Tomasini Elogiis ex quibus Alpini Vitam excerpserat, petiisset. Itaque eadem iterum Elogia a capite ad calcem pervolutavi, nec prius quærendi finem feci, quam mihi sum visus intelligere, in iis non modo non esse, sed ne esse quidem posse. Cum enim imagines cæteræ in ipsis essent paginis impressæ, in quibus Elogia descripta sunt, paginarum autem, nusquam abruptus, constaret numerus; nulla profecto imago potuisse excidere videbatur. Igitur Alpini effigiem a Tomasino inventam non esse, cum ego, & Amici crederemus; quæsivi ipse, & tandem aliquando repertam alibi, cum superiore epistola ad te misi.

Vix miseram: ecce Vir Doctus, familiaris meus, qui menses aliquot hinc abfuerat, ex itinere salutatum me venit, cumque ex aliis, ut fit, sermonibus in alios, & in eum denique incidissemus, ut inventam nuper Bassani tabulam qua Alpinum sibi amicissimum præclare pinxerat, commemorarem; quæsivit ille, num alia esset ab ea imagine quam proposuisset Tomasinus. Ubinam? inquam. Ille vero, in Elogiis. Tum ego meum horum exemplum, pro perfecto mihi a peritissimo Bibliopola venditum, nitidum adhuc, & pene novum, proferri jussi, in quo cum ille neque inveniret, neque inveniri posse, cerneret; nihil unquam sibi fuisse longius, dicere, quam ut domum rediret, ac in exemplo suo quæreret. Redit, quærit, invenit, ad me mittit. Exemplum, ut libri qui semel, haud amplius, editus sit, prorsus, cætera quidem, mei simile, in eo autem dissimile, quod imagines aliquot, serius, ut opinor, ab Auctore inventas, habet extra institutum paginarum ordinem assutas. Ex iis effigies Alpini est, non, ut a me missa, ætate florentis, sed senis, quam Freheri Sculptores describentes, incredibilem in modum, ut alias plurimas, depravarunt in meo quidem Theatri exemplo; sic enim loquar, necesse est, nequa iterum Bibliopolæ fraus, & fallacia eo me forte inducat, unde animus abhorret maxime, ut aut negligens, aut mendax fuisse videar. Quæ me causa impulit, ut statim has alteras litteras ad Te darem, Vir Clarissime, testes apud Te futuras meæ fidei, meæque, Tuo fortasse proposito non inutilis, sedulitatis. Vale, & hominem qui suos ultro agnoscit, indicatque errores, vel hoc ipso nomine amare perge.

D. Patavio Pridie Nonas Octobr. CIↃ IↃCC XXXII.

(*f*) l. 4. (*g*) l. 1. c. 34. & l. 3. c. 14.

DE PHILOLOGO RAVENNATE ET DE ANGELO BOLOGNINO EPISTOLA.

ORNATISSIMO DOCTISSIMOQUE VIRO

D. D. JOANNI ASTRUC Medico, & Professori Regio

Joannes Baptista Morgagnus S. P. D.

Litteras Tuas, Vir Præstantissime, die 14. Februarii ad me datas, quis apud se diu retinuerit, pervolutaverit, novoque addito, italice inscripto, integumento ad me demum miserit, nescio: illud scio, ante hos paucos dies mihi redditas, gratissimasque fuisse, quippe datas a Medico, & Scriptore Nobilissimo, eodemque, quod vel ipsæ ostendunt, longe humanissimo. Atque utinam is essem quem pro Tua ista credis humanitate, & sicuti Tractatus Tui de Morbis Venereis præclaræ laudes ad nos pervenerunt, sic etiam ipse Tractatus pervenisset; tunc sane ita uti ego non minus quam Tu, vellem, Tua omnia persequi, & conficere Mandata possem. Nunc vix de Philologo quidem Ravennate quæ requiris, pleraque, de Angelo autem Bolognino perpauca licet significare; nam de Jo. Antonio Roverello, & de Jacobo Cataneo non plura mihi sunt nota, quam Tibi.

Philologi igitur illius de lue venerea Opusculum, quod frustra a te adhuc quæsitum scribis, in Bibliotheca mea est, ita inscriptum, ut ex *Lindenio Renovato* tu, & Cl. Mangetus (*a*) descripsistis, nisi quod pro *Hysan*, *Hetechen*, *Caravalgii alter*, Philologus edidit *Huysan*, *Hetechen*, *Caravalgii alvar*. Est autem editio hæc mea quæ apud Lindenium novissima indicatur, *Venetiis apud Petrum de Francisciis*, *Tertia Impressio*. *MDLXXV.* in 8.° constatque ex foliis octo, & chartis duabus. Quam ab Auctore ipso curatam non solum integumentum libri ostendit, in quo aureis litteris significatur, dono, ab eodem missum fuisse, sed & ex Epistolis duabus, libro præfixis, altera commonstrat, qua *Comiti Guidoni Rangonio*, cujus se *Alumnum* profitetur, hanc *Impressionem Tertiam* . . . . . *cognominis gratia*, *reconsecrare voluit*.

Huic eidem Rangonio Dialogum olim dicaverat, quem ab nemine adhuc vidi inter Philologi libros commemoratum, *de optuma hominum felicitate contra Aristotelem*, *&* *Averoim*, *ceteros necnon philosophos*; ipse autem habeo *impressum Mutinæ per Antonium Rocociolum Anno Dominicæ Incarnationis M. D. XXI. Die XXXI. Octobris* in 4.° libellum ex tribus foliis cum dimidio. Huic quoque Dialogo Epistolæ præfixæ sunt duæ, ad Rangonium prima, ad *munificentissimum Senatum* altera, *generosum Collegium viginti quatuor*, *&* *duodecim viros urbis Ravennæ*: ex quibus, ut mandatis satisfaciam tuis, nonnulla juvabit adnotavisse. In altera *carissimam sui genitricem antiquam Ravennam* fatetur, seque ab ipsa ad capessenda præclara studia, auro adjutum videtur significare. In prima autem Rangonium in castra secutum se, indicat. *Me præsente*, inquit, ... *Firmum*, *&* *Reate Piceni nobilissimas urbes a gravi Yberorum obsidione non pluribus mille peditibus*, *equitibusque trecentis*, *imo Reate solum quinquaginta equitibus liberasti*. Hoc etiam addit: *Tu denique astrologiam*, *reliquasque disciplinas ita calles*, *ut nemini secundus locus admittatur*. Quibus si illud adjunxeris, quod cum huic Dialogo ita suum nomen præscripsisset, *Thomæ philologi Janothi Ravennatis*; in quibusdam postea emissis libellis, velut in eo qui inscribitur *De Vita Principis*, *&* *Venetorum commoda semper*, *Consilium*, ad hunc modum, quem infra vel post ejus mortem servatum ostendam, se nominavit *Thomam Philologum Rangonum Ravennatem*; ex his videlicet proclive erit intelligere tum quod ipsi patrium cognomen fuerit, tum quod a Rangonio, ut videtur, acceperit, tum quare ejus se, ut diximus, *Alumnum*, & *cognominis gratia* Opusculum ipsi de lue venerea *reconsecrare* profiteretur.

Quod cum fecit, jam Comes Rangonius persenex erat, ut qui a Petro Bembo sub initium libri XII. *Rerum Venet. Histor.* strenuum ejus A. 1511. militare facinus recensente, *magni animi adolescens* vocatur. Ipse autem Philologus qua ætate tunc esset, in prima quam eidem Opusculo præponi, dixi, Epistola aperte docet. Augustino enim Gadaldino, cui latinam tot Galenicorum librorum interpretationem debemus, id ab eo Scriptum petenti, mittere se, ait quæ *longo suo fere octogenario secundo rerum usu percepta* habebat. Quos si annos ex illius tertiæ editionis anno 1575. subducas; invenies natum annis circiter septem ante finem sæculi XV. Nec vero Opusculum de quo loquimur (sic anno illo iis certe auctum quæ in extremo sunt, & Epistola ad Gadaldinum, alibique indicantur) Philologo ultimum fuit. Nam *Consilium* quod paulo ante memoratum est, habeo *excussum Venetiis MDLXXVII. Die Martis XI. Junii*. Quam editionem ne forte post Auctoris mortem iteratam suspiceris secundum eam quam apud Lindenium unam vides A. 1578; scire licet *Serenissimo* Venetorum *Principi D. D. Sebastiano Venerio* a Philologo ipso oblatam, qui & *Auream Sacratissimam Rosam* commemorat, munus Gregorii XIII.. Pont. Max. ad Venerium principatus initio delatum: quæ nempe in eum annum incidisse 1577. postquam III. Nonas Junii Mocenicus Princeps decesserat, confirmat Andreas Maurocenus libro XII. *Historiar. Venetar.*

Equidem hæc scio cum *Historia Gymnasii* nostri, ante hos tredecim annos edita (*b*) & apud Mangetum (*c*) exscripta, non consentire. Nam postquam annos circiter viginti Medicinam Venetiis fecisset Philologus, Patavii ab A. 1496. ad belli usque Cameracensis initia, hoc est ad A. 1509. scribitur docuisse: ab A. autem 1520. (sive potius, si Tomasinum (*d*) sequimur, 1521.) suffecto ipsi in tradenda publice Astrologia Friderico Delphino, quod reliquum vitæ fuit, exercendæ Patavii Medicinæ dedisse, ubi octogenario major obiisse dicatur A. 1559. sed verius esse, eum superstitem fuisse ad A. 1556. neque ante annum sequentem prope nonagenarium decessisse. Quæ tamen an iis quæ a nobis producta sunt, argumentis certissimis, apertissimisque satis infirmentur, ipse judicabis. Ego præterea ex ejus libris, non Patavii, sed Venetiis senem Medicinam fecisse, intelligere mihi videor, ubi & sacram Ædem in celeberrimo loco, non *D. Julianæ*, ut nonnulli scribunt, *ædificavit an.* 1554; sed D. Juliani, (*e*) conlata pecunia instaura-

vit,

(*a*) Biblioth. Scriptor. Medic. (*b*) Tom. 1. l. 3. 52. c. 10. (*c*) Biblioth. cit.
(*d*) De Gymnas. Patav. l. 3. c. 39. (*e*) Sansovin. Venetia descr. l. 1.

vit, nobili usus Architecto Jacobo Sansovinio, quod ad Ædis frontem attinet, in qua Philologi statua ex ære visitur, & hæc leguntur: *Thomas Philologus Ravennas Physicus; ære honestis laboribus parto, ædes primum Paduæ virtuti, post has, Senatus permissu, pietati erigi fecit. Illas animi, has etiam corporis monumentum. An. Mundi VI. MDCCLIIII. Non. Octobr. Jesu Christi MDLIIII. Urbis MCXXXIIII.* Ex his liquet, ante eum annum 1554. ædificavisse ædes Patavii, de quibus non uno loco meminit Tomasinus (*f*), ad studiosorum Juvenum usum.

Ex aliis autem quæ in eodem illo Templo leguntur, ante finem certe sæculi XVI. obiisse, intelligimus; sed quo anno, haud apparet; Describam tibi, ut apud Franciscum Sansovinium (*g*) sive diligenter, sive, ut videtur, oscitanter Typographi repræsentarunt. A dextris quidem Aræ majoris sic: *D. O. M. Thomæ Philolog. Rang. Raven. Phys. Eccles. & Fab. Proc. Opt. merito R. Commentarii*. A sinistris autem sic: *MDIIC. In spem resurr. futuræ, & immort. gloriæ perpetuum monumentum ex test. P.*

Cæteris tamen quæ de Philologo in eadem *Historia* leges *Gymnasii Patavini*, his minime repugnantia, non est cur ipse in præsentia repugnem. Hæc tantum addo: Numismata circumferri ejusdem imagine signata (*h*), ipsumque Equitis ornamentis auctum fuisse; *Eques* enim in ejus quod semel atque iterum memoravimus, *Consilii*, itemque in *Microcosmi*, & Opusculi de quo agimus, inscriptionibus appellatur.

Nunc, quando ad ejus Vitam quæ attinebant, ut tu præoptabas, meaque ad præsens memoria tulit, satis attigimus; ad ipsum Opusculum redeamus. Id decem primum habet Capita.

Primum est *de mali Galleci* (sic enim semper, & in fronte quoque libri scribit, quod describentes non attenderunt, *a Gallaicis, seu Gallecis Hispaniæ populis* nomen repetens) *ortu, & nomine*. Quo in Capite credit, hujus morbi descriptionem apud Veteres etiam Medicos inveniri. Tempus autem quo Capita hæc scripsit, aperte significat, non post annum fuisse 1547. nec ante 1515. his verbis: *Christianissimus autem nunc vivens Franciscus primus*.

Capite II. *Mali Galleci Essentia, Causa, & Diffinitio* proponitur, quæ est ejusmodi, *Gallecus morbus est compositus seu Diabolicus varia humorum corruptione*: qui cum per contagium communicatur, non solum concubitu, sed & vestibus, cibo, potu, osculo, lacte, aeris ab infecto coinquinati inspiratione contrahitur.

III. *Galleca Luis Signa*. Hæc ponuntur *quinque*, *ipsum semper, sed non insimul*, sequentia, dolores videlicet, tubera, pustulæ, ulcera, macies cum pallore quodam.

IV. *Prognosticon*.

V. *Sanandi modi, aut cura*, & primum Diæta, & Chirurgia.

VI. *Primus Sanandi Modus, Evacuatio*: ubi Pharmacia, in qua improbat eos qui hunc morbum *vehementibus primo curant, quoniam*, ut modo dixerat, *Morbus hic perpaucos interimit*.

VII. *De ligno sancto, ac Regio, an autem a Priscis cognitum quæritur*, & Ebeni speciem esse, statuitur.

VIII. *De ligno Indiæ* eodem, ubi ejus descriptio, selectus, vires, & variæ ex eo formulæ, & præparationes.

VIIII. *Aqua Ligni fit hoc modo*, traditurque ratio conficiendi ejus Decoctum primum, & secundum.

X. *Præparatio ante Aquæ* modo dictæ *Potum*, ubi & regimen in sumenda, multo severius, quod ad alimenta attinet, quam ætate hac nostra: nec solum tamen vere, & autumno, sed & aliis anni temporibus *infinitos* a Philologo hac ratione fuisse curatos, legimus.

Hactenus in prima editione. Cum autem *supervenisset postea Galleci . . . signum 6. . . anno*, ut ait, *a Christo* 1538. *vel circa*, & clariss. *medicus* Veronensis Gajonus *diminutum* Auctorem censuisset, *quod nihil dicere voluisset de casu pilorum contingente in morbo isto*, eorum *tempestate*; *propter ulteriorem adustionem acquisitam in materia a qua Lues ipsa causatur*: *quod accidens tunc fere omnes infestare videbatur*; ideo Philologus 2. *impressione . . . librum perfecit* suum. Ac primum agens de *Depilativa*, linimentum, lixivium, unguentumque describit, tunc a Medicis ad præcavendum pilorum defluvium in usum adducta, tum ubi pili cecidissent, quid faciendum, indicavit.

Quoniam vero *septimum demum etiam* tunc *comparuerat signum*, . . . *dentium casus* (ut *alia deinceps*, *si vixerimus diu nos ipsi*, inquit, *sed rationabilius posteri visuri sunt simpthomata*) idcirco *de Dentativa* etiam addidit quod sibi est visum: & quia *dentes in adultis deperditi* non *renascuntur amplius*; attigit quæ sunt facienda, ne cadant: ut illa quoque, *An vocis sempiterna ac perpetua amissio octavum esse possit Galleci morbi signum*: An *Unguium casus in pluribus Romæ contingens, Venetiis, ac ubique locorum multis, 9. valeat esse signum*. Denique An *Ulcera Meri*, hoc est Pharyngis, *Amigdalarum*, *Epiglottidisque decimum*. Mirum est, quod Bubones vix semel, idque obiter cap. XIX. Gonorrhœam autem nusquam, quod animadverterim, ne anno quidem 1575. hunc tertio, ut diximus, libellum edens, memoraverit. Certe Falloppius duodecim ante annis librum conscribens *de Morbo Gallico* (*i*), indicavit, hanc observari cœptam circa A. 1549. defluvium autem pilorum A. 1533; ut neque in hoc cum Philologo conveniat. *Agitur jam*, inquit Falloppius, 30. *annus quo hoc pilorum defluvium incepit*, *non sunt* 15. *anni quibus observata est Gonorrhœa gallica*; nam Bubones quidem etsi a primis illis hujusce Luis Scriptoribus commemoratos non memini, a pluribus qui ante Falloppium scripserunt, propositos legi. Sed hæc, atque alia tu melius.

Secundum illa, Philologus *de Cina* sermonem instituit, natale solum, delectum, vires, aliaque ejusmodi proponens, & denique ejus aquæ, sive decocti conficiendi modos plures, & regimen. Interjicit autem inventum, ut ait, suum tertiæ conficiendæ aquæ sive ex China, sive ex Sarsa, sive ex ligno Indiæ, si postquam secunda parata est, tantundem aquæ, quantum in superioribus, addatur, & ad quartæ dumtaxat partis consumptionem decoquatur, eaque ad membrorum potissimum ablutionem servetur. Nec reticet alias formulas, & præparationes, interque has, ut in ligno Indico fecerat, docet, quibus, & quomodo pro aqua vinum sit ad decoctionem adhibendum, aut addendum, aut China contusis uvis adjicienda, aut denique ex decocto, aqua, aut vino parato, humor sit per destillationem eliciendus. Hunc autem *Sublimatum* vocat. Ex his intelliges, quod cupiebas, quid sibi illis velit, quæ in Opusculi inscriptione posuit, verbis *aquæ*, *vini*, *sublimati*.

Quibus absolutis, hæc subjicit, unde cognoscas, cur, & quando de China, deque Sarsa quæ ipsi nota erant, addiderit Opusculo huic suo. *Accedit modo Clariss. Doctorum modesta repetitio, qui labore insigni authorum quorumcunque galleci morbi sex & 40. Scripta impressa simul recollecta, cum Jordane typographo ornatissimo, aliisque pluribus ingeniosissimis viris, Aloysioque Luisino rogantibus, ne quid egregio & magno huic volumini deesset: De* (sic) *cinæ, spartæ parillæ, duarum stirpium, ultimo præsenti tempore a medicis cognitarum historiam, vires, & operationes . . . . ederem, & sententiam meam proderem. A quibusdam licet viris doctissimis nonnulla de his fuerint scripta, & ultimo Falloppii eximii, & eminentissimi Fracanciani, ut ajunt, absolutissima in lucem impressioni data, quibus plurimum tenetur ætas nostra . . . . Verum enim cum senescentes addiscamus, scientiæ & artes additione compleantur, & juniores semper sint perspicaciores, cumque præfatos lectione, & experimentis multis præcesserim annis, ... quicquid senserim scriptis meis jamdiu impressis De galleco morbo, ligno vel indico, cynna, & sarsa pardiglia. Postea Hetechen. Ultimo, de caravalgio alvar, novis mirabilium virtutum planta* (sic) *expromere, & lumini dare decrevi*.

Et

(*f*) Oper. cit. l. 1. c. 61. & l. 4. ad A. 1577. (*g*) l. cit. (*h*) Monument. Viror. Illustr. Galliæ Togatæ l. 2. c. 4. (*i*) c. 23.

Et continuo de Sarsa eadem, proportione, tradit quæ de ligno Indiæ, Chinaque tradiderat, nisi quod in aquà fere, hoc est confecto in aqua decocto, subsistit.

Tum *de Huysan beata radice* hæc habet. *Species duæ. Assumuntur ambæ a gravissimis dispositionibus præter naturam, insignique languore correptis. Infunditur horis vigintiquatuor Huysan libra una, seu duæ. Eaque, humiditate virtutum plurimarum sufficienter acquisita, contundatur, & exprimatur succus velut spuma alba; expressus vasculi parvi* (sic) *aurora, calidus, ac sero potatus. Ex quibusdam cum sacharo. Ex aliis cum melle. Ex quibusdam solus ad placitum, ac pro temperie captus, ventrem bis, vel ter in die commovet, humoremque requisitum educit*. Hinc decocta Huysan proponit tria, scilicet ad *medietatis*, ad *tertiæ partis*, ad nullam consumptionem. Cæterum de hac radice in extremo libro illud indicat, *ab insulis Indiæ occidentalibus, ab Hispanis nuper compertis*, afferri. Habes quod cupiebas de *Huysan*. De reliquis, cum ad libri finem pervenerimus, accipies.

Nam postquam Auctor scriptis, ut videtur, ab initio Capitibus ea omnia interjecit quæ memoravimus, continuo redit ad Capita reliqua.

XI. Est *Tertius sanandi modus, unctio*, videlicet *ex argento vivo, saliva hominis* extincto. Quæ melius, aut secus addantur, aliaque persequitur.

XII. *Quartus sanandi modus, Cerotum.*, scilicet ex eodem argento.

XIII. *De Unctionis, ac Ceroti accidentibus*, quibus qua ratione occurrendum, docet.

XIV. *Quintus sanandi modus Suffumigium* ex cinnabari, quod in quibus non tentandum, & quomodo interdum mane illo; sero, innunctione uti conveniat, ostendit.

XV. *Sextus sanandi modus, præcipitatum*, cum priora inutilia fuerint, exhibendum.

XVI. *Reliqui sanandi modi, inventi, ac futuri*, quorum neutros commonstrat.

XVII. *De doloribus*, id est qua ratione in his succurrendum.

XVIII. *Pustularum cura*.

XIX. *Tubera, apostemata dura, vulgo gummas, resolvemus, maturabimus, & aperiemus*.

XX. *Ulcerum cura*, in qua tamen Auctor monet, se *rectius antiquissima quoque Ulcera, ac nullo diutius medicamento curata, solo Mollitivo melle liquefacto roseo*, imo etiam *absque melle eo, tantum petiis coopertas cicatrizavisse, ac perfectæ saluti* per decocta exhibita *restituisse magno cum decore*.

XXI. *Delentur Maculæ*, quæ nimirum *Pustulis, ac Tuberibus, Ulceribusque cicatrizatis, remanent*.

XXII. *Modus vivendi post curationem sani*.

Ad extremum addit *Empiricum illustre novum* 1575. *mense Februarii acceptum*. Est autem decoctum corticis ligni sancti in vino paratum, & sine severiori regimine exhibitum. Denique, ut pollicitus fuerat, *de Caravalgio Alvar, Planta quidem nova e Portugalia nuper allata*, cujus scobs unguento ex mercurio addenda sit secundum formulam quam latine redditam proponit, verbum potius, quam verba facit. Sic etiam de *Semine Indo, Hetechenque decocto*, indidem unde Huysan diximus, nuper advectis cum *Radice Mechoacan*, & *Terræ planta escuerzonera*. Nam de illo Semine hoc tantum habet: *Semen Indum Anno* 1574. *Adeo laboriosum, ut vomitum simul ac ventris profluvium timorosum ingenti cum vitæ discrimine promoveat, pluresque enecaverit, corpusque totum adeo perturbet, ut qui solum granum unum voraverint, ferme perierint*. De Hetechen autem hæc: Est lignum, *quod quidem spinosum est, mediocriter crassum, phenicei coloris, quo Afri utuntur, ex Joanne Aphricano, suis in historiis, velut scribit Fracantianus medicus cl.* (cujus videlicet verba ex libro *de morbo Gallico* (k), tum præcedentia, tum insequentia, sine ulla fere, aut levi mutatione, sua facit.) *Cum autem ad nos medicamenti usus, aliorum velut superiorum, non justius pervenerit, idcirco dum certi nihil afferre possim; sicut nec de radicibus quibusdam, quibus in Galleco, simili vel morbo utuntur mulieres in insula Sancti Thomæ;* de his, aliisque pluribus, inquit, si vixero, eadem methodo qua de ligno Indiæ, China, Sarsa, *Antimonio etiam prætermisso sui insigni discrimine, explicabo*; ut quod in libri fronte de Antimonio promittitur, non fuisse præstitum, appareat.

Habes, Vir Clarissime, si non accuratam illam Opusculi analysim quam requirebas, at certe unde obscura, & tibi, ut scribis, plane ignota ejus vocabula declarentur. Nunc de Angelo Bolognino perpauca, ut promisimus, subjiciemus magis ut veram ejus patriam, quam ut primam editionem cognoscas ejus librorum *De Cura Ulcerum exteriorum*, & *De Unguentis, quæ communis habet usus practicantium hodiernus in solutæ continuitatis medela*. Nam etsi alii aliud tum de ejus origine, atque adeo de ipso cognomine, tum de anno quo primum ista vulgavit, litteris mandaverunt; non ita mihi adhuc facile de hoc est, ut de illis utique est, certi aliquid constituere.

Wolfgangus Justus, quantum intelligo ex *Lindenio Renovato*, hæc olim de eo scripserat A. 1556: *Angelus Bolignimus Bononiensis. Docuit Chirurgiam ex Avicenna Bononiæ Anno Christi* 1506. Lindenium sequitur, ut fere solet, Cl. Mangetus (l), nisi quod *Bolignimus*, an *Bologninus* fuerit, incertus est, quemadmodum & in *Historia Chirurgiæ Antiqua* (m) incertus fuerat Vir Doctissimus Andreas Ottom. Goelickius. Sed Jo. Nicolaus Pasqualis Alidosius in italico libro A. 1623. Bononiæ edito, inscriptoque *I Dottori Bolognesi di Teologia, Filosofia, Medicina &c.* hæc de illo habet: *Angelo Bolognini* 1508. *Fù lettore di Chirurgia fin' al* 1517. *Scrisse* de cura ulcerum, & de unguentis communibus in solutione contin. Et de lue venerea *del* 1516. Bernardinus autem Scardeonius in eximio Opere *de Antiquitate Urbis Patavinæ (n)* sicuti, quod ad cognomen attinet, idem quod Alidosius, ita, quod ad Angeli Patriam, longe aliud quam ille, & cæteri quos laudavimus, jam docuerat, quippe anno scribens 1559. *Claruit*, inquit, *in hac ipsa arte Chirurgica & Angelus Bologninus ex Plebe Sacci municipio Patavino, vir magni ingenii, & in ea parte rei medicæ, quam ab opere manuum Chirurgiam Græco vocabulo appellamus, peritissimus. Is aliquandiu artem hanc publice Bononiæ docuit: sed parvo contentus, & ocio patrio delectatus, in patriam se recipiens, intra municipii sui fines postmodum se se continuit: & quamvis dignis stipendiis, & honoribus a multis civitatibus vocaretur, patrium tamen solum, quamvis tenue, cum quacumque nobili civitate commutare neglexit*. Non est dubium, quin gravissimus Historicus vera scripserit, præsertim cum Patavii (o) natus A. 1478. denatus autem A. 1574. eodem quo Angelus in propinquo oppidulo vivebat, tempore & ipse vixerit; ut in his nec fallere, nec falli potuerit.

Quamobrem merito cæteri Scardeonio astipulati deinceps sunt Patavini Scriptores, & in his Angelus Portinarius, cujus volumen *de Felicitate Patavii* (p) eadem lingua, eodemque anno vulgatum est quo librum suum Alidosius emisit, deceptus, opinor, ut plerique alii, *Bolognini* cognomine, quod Gentis nimirum est Bononiæ in primis nobilis, & pervetustæ. Quod siquis propterea Angeli Majores inde olim profectos, in his regionibus consedisse, suspicetur; fortasse vera ille conjiciet: sin Angelum Bononiæ natum esse contendat; ne initium quidem libri ejus de Unguentis satis attendisse videatur. *Cum in florentissimo Bononiensi Studio*, inquit, *a Senatu Bononiensium stipendio adductus fuerim*: quæ sane verba Bononiensis civis non videntur; hic enim in patrio Gymnasio patrii Senatus jussu profiteri, neque eo *adductum* se, dixisset. Angeli autem nostri, an consanguinei potius alicujus soboles fuerit is Angelus J. C. qui Patavii quidem sibi, & posteris, in oppido autem ipso Plebis Sacci Avo Sepulchrum sic inscribendum curavit, illud (q) *Futura considerans Angelus Bologninus Legum*

(k) c. 10. (l) Biblioth. cit. Script. Med. (m) n. 141. (n) l. 2. Class. 9.
(o) Vid. Papadopol. Hist. Gymn. Patav. Tom. 2. l. 2. c. 25. n. 113. (p) l. 7. c. 6.
(q) Vid. Salomonii Urbis Patav. Inscript. pag. 331. n. 37.

gum *Doctor ex q. Evangelista Art. Doct. P. M. D. LXXV. sibi & posteris*, hoc vero (r) *Joan. avo Evang. fil. D. Bologninis Medic. Dotto. Angelus Bolog. Ju. Vt. Dot. posuit* 1588. alii viderint: ego ob eam dumtaxat caussam hæc protuli, ut quo ex municipio noster fuisse a Scardeonio scriptus est, ex eodem postea videas alium extitisse Angelum *Bologninum*, non *Bolighinum*. De nostri igitur & cognomine, & Patria non solum, verum etiam quod in hac ante A. 1559. decessisse, & quo primum anno Bononiæ fuisse, quo ad suos rediisse videatur, si Scardeonio qui illa, & si Alidosio qui hæc optime omnium novisse poterant, fidem habeamus, satis constat.

Utinam de primo etiam anno quo libros illos suos edidit, constaret. Verum Scardeonius, qui *edidisse opus non aspernandum*, scripsit, eadem videlicet quæ ex Alidosio commemoravimus, nominans, non aliud addidit, nisi ea *omnia primo Venetiis, postmodum & Basileæ impressa fuisse anno Domini MDXXXVI.* In *Historia Gymnasii* nostri (*f*), ex qua alia malim accipias, velut Angelum *Medicæ artis adoream* in hoc *promeruisse*, & *annum ejus emortualem ignorari*, verba illa Scardeonii ita accipi videntur, ut si dixisset *Vivo ipso edita sunt an. MDXXXVI. non semel hæc opera*. Mihi autem secus videntur intelligenda. Nam neque eo anno aliam, quam Basileensem illam editionem invenio, quæ apud Lindenium commemoratur, & mihi alia in manibus est, de qua ab iis qui de Bolognino loquuntur, nullam mentionem factam memini, Venetiis anno superiore habita per Jo. Patavinum, & Venturam de Ruffinellis in 8°. Leoniceni quoque, Matthioli, Frisii, Hutteni, Almenarii Opuscula complectens, quæ ad Luem Veneream attinent, ad ejusve curationem. Sed hæc præter libros *de Cura Ulcerum*, & *de Unguentis*, peculiarem Bolognini librum non continet de ea Lue; nisi forte ejus nomine intelligunt caput illud extremum, cæterorum sane multo longissimum, in quo de *mercurialibus* unguentis scripsit: neque alia contineri video iis editionibus quæ ab Lindenio, & qui eum sequuntur, sive propositæ sunt, sive omissæ; nam & illam ubi de Bolognini quidem scriptis verba faciunt, prætermiserunt, quæ in *Thesauro Chirurgiæ*, collecto a Petro Uffenbachio, Francofurti habita est A. 1610. typis Nicolai Hoffmanni in fol.

Verum ut ad vetustissimas editiones redeamus; vidisti supra, Vir Clarissime, quandam ab Alidosio indicari perfectam A. 1516. quæ eadem atque illa videtur esse quæ apud Lindenium primo loco ponitur, *Papiæ apud Bernhardinum de Garaldis* 1516. *in fol. cum diversis varii argumenti Auctoribus*. Hanc tamen primam omnium fuisse, facilius crederem, si Bolognini unius scripta, ut fere in primis fit editionibus, non aliorum quoque, protulisset, neque indicia præterea quædam essent, illa antea, & seorsum quidem, prodiisse. Laudatum utique Goelickium (*t*) tradidisse, video, Bologninum *in Academia Bononiensi* Chirurgiam *publice docuisse, atque adeo circa annum* 1506. *scriptis suis innotuisse eruditis*. Libellus tamen *de Unguentis* postea exierit, necesse est, quando Auctor inter ejus initia ostendit, se in illa Academia Chirurgiam profitentem, studiosorum, ac Doctorum *ingeminatis in dies precibus* adductum, eum libellum conscripsisse, hoc est post annum 1508. quo ipsum Bononiæ docere cœpisse, Alidosius, ut vidimus, indicavit. Accedit, missum esse librum ad Franciscum Caballum, qui, ut in præfixa Epistola cæteris laudibus est ornatus, ita Rem Medicam Patavii ex prima sede tum exponere dictus esset, si fuisset scripta Epistola ante annum 1509. ex quo Brixiam in Patriam se recepisse Caballum, accepimus (*u*). Videtur igitur post initia Cameracensis belli vulgatus, & separatim quidem, atque adeo post editionem libri de Ulceribus, quippe carminibus peculiaribus illi adjectis, quibus id Angeli de *medicaminibus secundum opus* commendatur.

Libro autem de Ulceribus in editione eadem quam mihi in manibus esse, dixi, præposita Epistola est ad Franciscum Gonzagam Mantuæ Principem, qua ex Epistola intelligitur, Auctorem, cum *superioribus annis in maritima Venetorum classe primum, deinceps in Epidauri urbe degeret, chirurgum publico stipendio gerens*, hunc librum inchoasse horis subsecivis, cumque eundem *nuper Venetiis absolvisset, & emittere destinasset*, Franciscum sibi *Principem invictissimum occurrisse, cui illum .... dedicaret*. Hinc constat, prodiisse eum librum antequam Angelus in Bononiensem Academiam vocaretur, quippe unde, ut ex Scardeonio didicimus, in patriæ perpetuum otium secessit. Prodiit igitur ante annum 1508. Sed quo tandem anno, & quo in loco, mihi quidem adhuc incompertum est.

Habes, Vir Doctissime, quæ de Thoma Philologo, & de Angelo Bolognino confestim potui rescribere, gavisurus plurimum, si non ex rebus, quæ paucæ, & tenues sunt, sed ex mea ad Tibi inserviendum promptitudine, atque alacritate quanti Te merito faciam, quantumque me Tibi debere, sentiam, pro Tua summa Rei Medicæ Peritia, ac Doctrina, pro Tuaque perbenigna de me opinione, existimaveris. Vale, & Facultatem nostram utilissimis, iisdemque eruditissimis scriptis ornare perge.

D. Patavii Postridie Kal. Quinctiles CIↃ IↃCC XXXVIII.

DE VITA ET SCRIPTIS DOMINICI GULIELMINI COMMENTARIOLUM JOAN. BAPT. MORGAGNI.

MAjores Dominici Gulielmini Novariæ orti, Cravineam, quod in Valle Antigorii est oppidum, migrasse perhibentur. Hinc certe Avum centum circiter annis ante transiisse Bononiam, constat, & in ea Urbe consedisse.

Bononiæ Dominicus natus est V. Kal. Octobr. A. D. MDCLV. Principio plura genera Doctrinarum attigit; tum vero ad quæ magis se ferri natura intellexit, ad illa duo totum se contulit, Mathematicam Scientiam, & Medicam Artem, usus in utraque nobilissimis Præceptoribus Geminiano Montanario, & Marcello Malpighio.

Annum agens XXI. Mathematica illustrare cœpit editis duabus *Volantis Flammæ Epitropeiis*. Quibus porro *de Cometarum Natura, & Ortu Dissertationem*, ac *Observationem* addidit *Solaris Eclipsis*. Has duo sunt consecuta Volumina de *Aquarum Fluentium Mensura*, totidemque *Epistolæ Hydrostaticæ*: quibus nunc tertia adjungenda est ex Berolinensibus Miscellaneis; & is demum quem Italice scripsit, *de Natura Fluminum* liber.

Quam vero iis scriptis de sua in Mathematicis præstantia opinionem excitaverat, opere (quod difficilius est) confirmavit. Joanni Dominico Cassino, Astronomo-

(*r*) Vid. ejusd. Agri Patav. Inscript. pag. 299. n. 32. (*f*) l. cit. 2. c. 15. n. 64. (*t*) loco supra cit.
(*u*) Vid. cit. Hist. Gymnas. Patav. Tom. 1. l. 3. S. 2. c. 10 n. 48.

nomorum hujus ætatis facile Principi, in Bononiensi illa celebratissima Meridiana Linea instauranda comes fuit. Padum autem flumen (ut de reliquis ejus Operibus sileamus) a Placentiæ Mœnibus, quibus magis magisque imminebat in dies, objectis Molibus repulit.

Nec vero tanto Mathematicó præmia, atque honores defuere. Nam Patria XXX. annos natum procurationi Fluminum, & totius Provinciæ aquariæ præfecit, paucisque interjectis annis in Publicos Mathematum Professores retulit. Ipsum Kalendarium, ut ibi positum est in more, conficere, ipsum Hydrometriam primum omnium docere, in his denique cunctis, aliisque præterea Muneribus ipsius absentis rationem haberi, & conservari perpetuo voluit, ex quo scilicet ab Amplissimo Venetorum Senatu Patavium honestissimis conditionibus evocatus, in Stephani Angeli Mathematici Perillustris locum suffectus est A. D. MDCXCVIII.

Itaque jam nulla in Italia fere tota paulo difficilior Mathematica Consultatio accidebat, quin ejus sententia a Magistratibus, Virisque Principibus expeteretur. Hinc Mantuam, hinc Cremonam, hinc Mutinam, hinc alio sæpe accersebatur. Parmensium autem Dux præsertim post illud, de quo antea dictum est, ad Placentiam Opus feliciter absolutum, & plurimi fecit, & propria auro, gemmisque exornata imagine donavit. Cum vero Ferdinandus de Abdua, & Franciscus Barberinus Cardinales ab Innocentio XII. Pont. Max. legati essent, ut de illis cognoscerent, quæ inter Bononienses, & Ferrarienses jam diu sunt, controversiis circa Rheni in Padum derivationem; Dominicus non modo suorum apud illos causam egit, sed ab utroque vehementer probatus, jussus est pro sua peritia, & fide de Aquis etiam Ferrariensis Agri, & Ravennatis referre. Nec dubium est, quin ea quæ sunt ab illo proposita perplacuerint, quamquam ob gravissimas quas hic referre non attinet, causas illæ quidem nondum compositæ sunt lites. Ab sapientissima autem Venetorum Republica alias in Illyricum missus est ad Castri Novi munitiones instaurandas, alias in Forojuliensem Provinciam ut rapidum amnem, Palmæ proximum, & quasi impendentem, a munitissimo oppido arceret. Quam sæpe vero de rebus hujusmodi consuleretur, quamque item charus haberetur, dici facile non potest, nec Venetis quidem solum, quamquam his plurimum, sed & Reipublicæ Lucensi, & Hetruscis Principibus, & optimo Ingeniorum Æstimatori, ac Patrono Clementi XI. Pont. Max. ut a quibus omnibus, & præterea a suis Civibus magnis eodem tempore propositis præmiis, & honoribus paulo antequam e vita discederet, est vocatus.

Neque in eo Mathematicæ tantum Scientiæ, sed & Medica Doctrina spectabatur. Emiserat namque Italice scriptas *Considerationes ex Figuris Salium erutas*. Latine autem, *de Sanguinis Natura & Constitutione Exercitationem*, *pro Theoria Medica adversus Empiricam Sectam Prælectionem*, *de Salibus Dissertationem & de Idearum vitiis, correctione, & usu ad statuendam, & inquirendam Morborum naturam Exercitationem*: qui fere omnes Libri rursus Batavorum Typis descripti sunt. Annumerari his possent Epistolæ sex ad *G. Desnoues* Italico scriptæ sermone, sed Gallico tantum editæ. Annumerari autem omnino debet *Symposium Medicum*, *sive Quæstio Convivalis de usu Mathematum in Arte Medica*; nam etsi *Josephum Donzellinum Antonii Filium Cossentinum* auctorem præfert, ego tamen certum compertumque habeo, tam illam esse Gulielmini, qui sub ficto nomine latere tum voluit, quam quod maxime. His ut fere Contemplatricem Medicinæ Partem ornavit, sic aliis vicissim libris Activam erat ornaturus. Huc enim priores illi tendebant, nimirum ut viam quasi munirent accessuris ad Libros *de Febribus*, & *de Methodo Medendi*, quos quidem affectos reliquit. Perfectæ autem plures supersunt Dissertationes, apud Filium aliæ, aliæ apud Alexandrum *Bonis* Medicum Venetum, optimis cum scientiis, tum moribus ornatissimum, hisque nominibus Gulielmino carissimum, & in iis *de Materiæ Affectionibus* duæ. De *Principio* autem *Sulphureo* novem, & *de Æthere* unica, quas vivens adhuc emitti jusserat, post ejus mortem prodiere, eodem Alexandro *Bonis* curante & se atque earum Scriptore dignam Præfationem addente.

Annum agens XXII. a præclarissimis Philosophorum, Medicorumque Bononiensium Collegiis Doctor renunciatus, Medicinam domi, forisque cum laude fecit, eoque etiam nomine in comitatu Virorum Prinpum fuit.

In Anatomico Scholæ Bononiensis Theatro solemnem humani Corporis dissectionem adolescens non sine honore administraverat. Postea in custodiendo præclaro Ulyssis Aldrovandi Museo Ovidio Montalbano successor est datus; Librorum quoque cum philosophicorum, tum Medicorum factus est Censor. In Patavino autem Gymnasio primarium Medici Theorici locum ab A. MDCCII. post discessum Pompeii Sacci Parmensis Medici clarissimi pro sua, & illius Gymnasii dignitate, quæ est amplissima, tenuit.

Porro ejus consilium sæpe in Morbis difficillimis requirebatur; constatque, a Magno Hetruriæ Principe amplis, ut sibi Medicus esset, fuisse præmiis, & honoribus invitatum.

Tanti autem Mathematici, & Medici famam non Italiæ modo, sed Europæ universæ fines peragrasse, ex eo præsertim agnosci potest, quod non in Patrium tantum, sed & in externos Cœtus Doctorum Hominum celeberrimos est lectus, Cæsareum N. C. Germanicum, Regiosque item Parisiensem, Londinensem, & Berolinensem.

Acerrimo fuisse ingenio, & non deteriore judicio, etsi scripta satis ostendunt; non alienum tamen est addere, qualem in scriptis, talem quoque in omni sermone se præbuisse. Negare solebat Montanarius, præclariore, aut promptiore ingenio novisse quenquam; Alter vero Præceptor Malpighius quanti ipsius judicium faceret, cum sæpe alias, tum præsertim vita excedens ostendit, Posthumi Operis editione illi, & Sylvestro Bonfiliolo Viro clarissimo commendata.

Ad hæc, atque alia quæ Natura dederat, animi bona singularis industria, & labor assiduus accesserunt. Nunquam non illum invenisses aut legentem aliquid, aut commentantem, aut scribentem, aut domi, & in Publico docentem, idque ea diligentia, & copia, & acumine, & quod semper est caput, ordine, ut ex ejus Discipulis nominare possem plures, nihil a tanto Præceptore degenerantes, nisi cum plures nominassem, plures tamen superfuturos esse, intelligerem. A publico docendi officio non illum poterat affecta valetudo, non ex recenti itinere languor avertere. Sed neque in gravissimo, quo confectus est, morbo Amicorum monitis, precibusve potuit adduci, ut Libros seponeret, quos pulvino subditos, illis discedentibus sumebat in manus.

Cæterum in Amicos officiosus, in Præceptores pius, in bene de se meritos quosque gratus, modestus præterea, æquus, unoque verbo moribus optimis, & honestissimis fuit, ut hac etiam de causa fieret, ut qui illo familiariter uterentur, hi longe carissimum haberent, quo ex numero Patricii Veneti duo non sunt nobis prætermittendi, Sebastianus Fuscarenus Eques, ac ædis D. Marci Procurator, dum viveret, Amplissimus, Meritissimusque, & Christinus Martinellius Vir Doctissimus, & Bonorum omnium Fautor summus.

Statura fuit procera, amplo corpore, atque robusto, sed novissime, credo ob assiduas lucubrationes, nonnihil incurvo; Nigros habuit, vegetosque oculos, nigra, densa, magna, & contracta supercilia, colorem sublividum, vultum vero natura adductum, & tamquam ad severitatem compositum, ut primo aspectu longe aliter atque erat, asper austerusque putaretur. Valetudine usus est prospera, nisi quod adolescens pulmone sanguinem rejecit, consequente neque brevi, neque periculo vacua ægrotatione, supremis quoque annis lumborum, inprimisque faucium rheumate frequenter laboravit.

Causamque adeo novissimæ ægrotationis ex gravedine contraxit, quæ postquam tribus interjectis mensibus remiserat, iterum ineunte Majo recruduit. Huic cum febris non sine quibusdam Mentis alienationibus, aliisque gravioribus symptomatibus accessisset, visus tamen æger rursus levari, & fortasse erat convalitu-

rus.

rus. Sed vires a sævo, longoque morbo infirmatas sanguis e naribus eodem die semel, atque iterum profluens sic dejecit, ut dum ad excipiendum sanguinem pelvim posceret, & se in cubitum reponere niteretur, extemplo deficeret IV. Idus Jul. A. D. MDCCX. ætatis LIV. super menses IX. ac dies XV.

Aliquot ante illum diebus quæcunque ex nostris ritibus, quos semper caste religioseque servaverat, impendente morte fieri solent, ea omnia sancte perfecerat. Nec vero supremum boni prudentisque Patris familias neglexit officium, scripto herede Josepho, quem ex Constantia Joannetta Cive Bononiensi Uxore obsequentissima tulerat, filio, eoque cum ipsa Uxore, communique altera Filiola & Matre, quam grandævam admodum reliquit, Viris gravissimis, amicissimisque commendato; nam duæ quas ex eadem Constantia tulerat, majores Filiæ inter sacras Virgines se receperant.

Patavii, qua in urbe decessit, in Æde S. Maximu humatus fuit, quadrato imposito lapide in quo inscriptum est.

HIC JACET
DOMINICVS GVGLIELMINI
BONONIENSIS
IN PATAVINO GYMNASIO
PVBLICVS THEORICÆ MEDICINÆ
PROFESSOR PRIMARIVS.
OBIIT DIE XII. IVLII. ANNO MDCC. X.
ÆTATIS SUÆ LIV.

Felix autem Abbas VIALE Vir doctissimus, atque integerrimus, & quo erat Patavii cum Gulielmino conjunctior nemo, justum ex albo Marmore Monumentum in celeberrimo loco statuit ad S. Antonii Templum, qua hoc fere Meridiem spectat.

DE VITA, ET SCRIPTIS ANTONII MARIÆ VALSALVÆ

COMMENTARIOLUM

JOAN. BAPT. MORGAGNI.

Antonius Maria Valsalva; si magnos Anatomicos Inventis metimur; nemini sua ætate secundus fuit: si solertia, studio, labore, eximiaque humani corporis scientia; vix aliquos sibi habuit pares. Nam quicunque in ejusmodi judiciis, non, ut vulgus, fortunam, sed industriam potissimum, & hac partam rerum doctrinam spectare solent, hi si Valsalvæ vitam cognoscant, & ad ea quæ natura tribuerat, quot, quantaque a pueritia ad extremum tempus adjumenta addiderit assiduæ exercitationis sciant, & quæ sive meditando, sive Medici, Chirurgique partes sustinendo, præclara ediderit signa excellentis cujusdam in Re Anatomica facultatis, non ignorent; sane illa tempestate anteferendum ipsi neminem, perpaucos comparandos putabunt. Sed ab initio est ordiendum.

Forum Cornelii, quod sequioribus sæculis *Imola* cœptum est nominari, in eo Cispadanæ Galliæ tractu quem nunc *Romandiolam* vocant, urbs est, imposita Æmiliæ viæ: qua ex urbe tum superioribus, tum nostris temporibus Viri extitere generis nobilitate, virtute, doctrina ornatissimi. In ea Antonius est natus anno Æræ Christianæ CIↃ IↃC LXVI. XV. Kal. Februarii, patre Pompejo Valsalva, matre Catharina Tosia. Familia Tosia, inter Forocornelienses nobilis, in ea Matrona finem habuit. Paternæ autem stirpis initium olim, & agnomen fuerat ex Valsalva, quod supra Forum Cornelii erat castrum ad sinistram Vatreni fluminis. Nam verum quidem ejus stirpis nomen est Finia. Certe cum Tussignani esset, quod propter eundem amnem, sed aliquanto inferius, est oppidum, id nomen gessisse, apparet ex diplomate, in membrana scripto, quo strenuus Miles Joannes Baptista Finius (is ex majoribus Pompeji fuerat) Alidosiæ gentis stemmate donatus est. Id stemma, siquod aliud, Forocorneliensibus notum propterea quia his Alidosii centum annis amplius imperitaverant, in vetusto apud ipsos Valsalvæ proavorum sepulchro insculptum visitur. Quibus, posterisque eorum stirpis nomen, ut fit, obsolevit; agnomen servatum est.

Antonii Parentes qua ipsi erant in Deum pietate, in homines comitate, eadem filium imbuerunt. Accessit cura & diligentia Virorum, simul in conformandis primæ ætatis moribus, simul in litteris præmonstrandis excellentium, Patrum e Societate Jesu, quorum beneficium, tanto pluris æstimandum, quanto illi a gravioribus in quibus summa cum laude versantur, studiis ad id officii se demittunt, cum pauci admodum, postquam ex ephebis excesserunt, videantur agnoscere; memori ipse quoad vixit, & grato animo est prosecutus. Erat in puero ingenium docile, acutum, aptum ad quaslibet artes optimas sic tamen, ut ad quam potissimum ferretur, non obscure significaret. Gaudebat enim avicularum, aliorumque animalculorum dissectionibus, eorumque exta curiosius, quam pro illa ætate, rimabatur: quam ego præsignificationem, non in Vesalio (*a*) tantum, sed in aliis quoque pueris fuisse, scio, qui, cum adolevissent, Anatomiæ penitus se dediderunt.

Quibus rebus fiebat, ut de eo Parentes, Amicique bene sperarent, atque adeo talem futurum confiderent, ubi Magistrorum accessissent præcepta, qualem & nostrates, & externæ Scholæ suspexerunt. Hac mente Bononiam est missus. Quod in Gymnasium ut venit, non magis vetustate, & fama illustre, quam Doctoribus nobile; haud diutius quærendum fuit adolescentulo, mirabili discendi cupiditate flagranti, quibus se traderet erudiendum. Longe enim præstabat omnes in philosophicis disputationibus, in herbarumque cognitione Vir probitate antiqua præditus Lælius Trionfetti. Ab hoc utrasque doctus est. Ea autem quæ de Mathesi attigit, a Petro Mengolo, acutissimo & subtilissimo homine, itemque ab Geminiano Rondellio, qui faciliore fuit ingenio, & ad obscura quæque Euclidis dilucide tradenda facto. At Rei Medicæ, &, quod præcipue quærebat, Anatomicæ præceptorem

---

(*a*) Vid. Freher Theatr. Viror. erud. clar. Part. 3.

ptorem habuit qui iis temporibus principatum hujus scientiæ tenebat, Marcellum Malpighium. Ad hunc quoniam ob gravissimas quibus distinebatur, studiorum occupationes, & diuturnos, quos eæ requirebant, secessus, non semper aditus patebat; aliis etiam doctoribus utebatur, in hisque Paulo Salano Medico, præsertim vero Joanne Galeatio Manzio Medico & Chirurgo experientissimo, nec non cæteris qui in magnis illis Valetudinariis sive medicaminibus, sive manu, sive etiam utrisque medicinam faciebant.

His omnibus operam dabat assiduus, impiger, laboriosus. Idem ubi de superiore loco a majoribus natu de iis quas memoravi, Facultatibus sermo haberetur, aut in contrarias partes disputaretur, audiendi studiosissimus. Idem in disputationibus quæ inter æquales haberentur, alias respondendo, alias contra ea quæ proposita essent, dicendo, exercitatissimus. Itaque tantum in illis omnibus progressum fecit, ut magna cum laude anno CIↃ IↃC LXXXVII. ab Amplissimis Bononiensium tum Philosophorum, tum Medicorum Collegiis in albo Doctorum conscriptus fuerit.

Sed posteaquam istam quam exposui, studiorum rationem animadvertit magna ex parte magis ad veri similitudinem, quam ad verum perdiscendum valere; se ipse reprehendit, & observationibus potius, ut Malpighius monuerat, quam disputationibus, quærere abdita Naturæ constituit. Igitur ad eam exercitationem qua in ægrotantibus morborum notas, progressum, exitum, & remediorum vires diligenter attenteque adnotabat, alteram adjunxit, ut in iisdem mortuis quæ partes quod vitium haberent, accuratissime perscrutaretur. Quoniam autem hæ quid ab recte se habentibus discreparent, intelligere non poterat, nisi qua ratione sint eædem secundum naturam constitutæ, cognitum penitus & perspectum haberet; persecare, & rimari quæcunque viscera, & membra cœpit, quæ sana quidem esse constaret; neque hominum modo, sed & cæterorum quæ nostra terra fert, animalium, siquod forte, ut haud raro usu venit, occurreret in quo clarior aliqua, & apertior structura esset. Ex structura enim actiones Partium, atque utilitates, ex his autem significationes eorum quæ in ægrotantibus videmus, intelligi non dubitabat. Quamobrem ut facilius assequi illas posset; vivas quoque sibi dissecandas esse bestias, & multa ac varia in iis capienda experimenta, animadvertebat. Hæ fuerunt causæ cur iis potissimum studiis se daret, ad quæ natura etiam, ut supra docui, propensus erat.

Quanta autem industria, assiduitate, contentione se dederit, hæc sunt testimonia. Illo ipso anno CIↃ IↃC LXXXVII. jam renem cani exsecare sciebat sic ut hic viveret. Quot autem sive in canibus, sive in aliis animantibus, cum viverent, pericula fecerit, aut quæ in occisis adnotaverit, quot hominum cadavera inciderit, quot in Partibus aut quæ secundum naturam sunt, aut quæ contra se habent, sit rimatus, cum prope innumeris in chartis scripserit; non minorem tamen numerum conscii videtur prætermisisse, persæpe medicis occupationibus impeditus, nonnunquam morbis prohibitus: quos neque paucos, neque leves ex istis ipsis graveolentium corporum dissectionibus eo facilius contrahebat, quod cum reliquis vigeret sensibus, ob incredibilem teterrimi odoris patientiam naribus tandem captus fuerat. Sed ea erat cupiditate eoque studio per anatomen proficiendi, ut quamvis acutis propterea conflictatus ægrotationibus, extremo in discrimine fuerit primum anno CIↃ IↃC LXXXXII. iterum circa annum CIↃ IↃCC. quamvis antea ad tantam maciem, gracilis per se juvenis, redactus esset, ut accedente tussicula, & falsi ad fauces humoris defluxu, nemo esset Medicorum qui non tabidum mox fore, metueret, nemo Amicorum qui non rogaret, sibi ut tandem parceret, institutumque periculosum dimitteret; tamen ne post hæc quidem dissectionum finem fecerit: imo quotiescumque occasio data est, quo annis superioribus, eodem & insequentibus incredibili mentis ardore ad verum inquirendum actus, dies noctesque inter cadavera est versatus.

Atque hoc loco non est prætereundum quod vel tum fecerat, cum olfaciendi sensu apprime uteretur. Est enim ejusmodi, ut ex eo uno conjici possint cætera quæ perpeti non dubitabat, ut suo illi studio indulgeret. Ex summo cadaveris femore exsecuerat quidquid longi dirique morbi fuerat sedes; exsectumque domum miserat, ut fere solebat, quo diligentius examinaret. Cum totus in eo esset, plerisque jam satis inspectis, subito in proximam urbem ad Viri primarii curationem accersitus, quod reliquum erat in aquam, subinde mutandam, conjicere, & in reditum differre cogitur. Serius quam speraverat, Bononiam reversus, nihilosecius quæ reliquerat in manus sumpsit: neque antea posuit quam plane intelligeret, frustra sibi operam esse sumptam, nisi is nervus qui omnium est crassissimus, quomodo supra infraque exsectam partem se haberet, pro certo cognosceret. Quid faceret? Erat æstas summa, tempestas fervidissima, dies autem jam decimus tertius postquam cadaver sepultum fuerat. Ausus est tamen de eo eruendo vespillones appellare. Negantibus cæteris, vix unum blandis precibus, magnoque præsertim pretio exorat. Protrahitur luridum, informe, taboque diffluens cadaver. Graveolentia absterritus intoleranda recedit vespillo. Sed intrepidus accedit Valsalva: quæ vult inquirit ac persequitur, nec absistit prius, quam satis sibi superque faciat. Multa ego audivi, multa legi de Vesalio (*b*), de Ruyschio (*c*), de aliis qui supra quam credi possit, Anatomen adamarunt. Incredibilia, cum essent juvenes, ausos illos, & perpessos, non nego. Hoc nego aut unquam, aut certe cum viri essent facti, nactique jam magnam in Anatomicis rebus, & Medicis, ac Chirurgicis scientiam, auctoritatemque, pertulisse.

Sic enim Valsalva dissectionum fuerat studio incensus, ut cætera non omitteret quæ egregio in Medico, Chirurgove requiruntur. Quorum pleraque supra sunt a nobis commemorata. Ad ea accesserat singularis cura in remediorum materia, eorumque natura, & facultatibus cognoscendis: ob eamque causam quæ cautiores prodiderunt Chymici, non neglexerat. Quibus in rebus ut facile, multumque proficeret, intima amicitia fecerat, quam adolescens cum aliquanto adultiore conjunxerat Petro Molinellio, quem multo doctissimum fuisse rerum illarum, vere videor posse contendere, neque minus experientem Medicum, & in optimi cujusque Medicinæ Scriptoris voluminibus noscendis æque ac perlegendis versatum. Utebatur etiam intime Hippolyto Francisco Albertino, qui in medendo ut sagax, diligens, cautusque fuerit, cum ejus Opuscula (*d*), quamvis perpaucula, satis ostendant; hic nihil attinet docere. Hi, siqui alii, inter se, & cum Valsalva conjuncti, ut plerisque hujus intererant dissectionibus, sic vicissim suas cum eo animadversiones, observationesque communicabant; vel potius tres una easdem, iis quidem annis, instituebant, simul in Valetudinariis, simul domi illud omne tempus tribuentes studiis optimis, quod alii plerique juvenes in pravis, aut inutilibus consumebant.

Etsi hæc, ut diximus, ita se habebant; tamen cum inter cæteras Valsalvæ exercitationes illa præcipue emineret, qua jam plerisque præstabat Medicis, Anatomia; effugere non potuit, primis illis temporibus, nonnullorum mistas cum laudibus obtrectationes, ut præclaris Viris persæpe accidit, qui aut Philologiæ, aut Mathesis, aut Rei Chymicæ, aut Herbariæ excellentem scientiam cum Medicina conjunxerunt, sed Anatomes in primis: quod usu evenit vel illi quem paulo ante nominavimus, Andreæ Vesalio, ad hunc modum describenti *pessimum*, ut loquitur Corn. Tacitus (*e*), *inimicorum genus*, *laudantes*. „ Si quem, „ inquit (*f*), aliqua ab ipsis ignorata cognoscere „ animadvertant; illum quidem eorum peritum fa„ tentur esse: cæterum (quod ipsi nomine tantum „ sunt) medicum esse negant; quasi is demum medi„ cus foret, qui nihil minus quam medicus vere censendus

(*b*) Vid. ejus Epistolam de Rad. Chyn. (*c*) Vid. ejus Adversf. Anat. Dec. 2. in fin.
(*d*) Vid. cum Bonon. Inst. Sc. Acad. Commentar. (*e*) Vit. Agric. (*f*) Epist. cit.

„ fendus fit: & perinde ac fi abfolutior in aliqua me- „ dicinæ fubfervientium difciplinarum diligentia, ad „ reliquam medicinæ cognitionem obeffet. „ Quorum voculæ, non minus quid ipfi ignorent, quam in quo alii excellant, prodentes, cum parum cæteris, tum nihil Valfalvæ offecerunt: quin e contrario effecerunt, ut fama ejus magis in dies magifque crefceret, diffe-ctionum autem accuratiffimarum utilitas in Medico, Chirurgoque clarius eluceret.

Illis enim fretus, primus, Bononiæ, in membrorum amputationibus, ad fanguinem compefcendum, atrociffimum ignis auxilium rejecit; arterias obligavit; primus furditatem poffe interdum manu curari, oftendit: primus chirurgica plura inftrumenta, pluribufque ex partibus conftantia, ad multo pauciora, & fimpliciora contraxit. Cumque non tam ex aliorum commentariis, quam ex proprio, in re præfenti, judicio Chirurgiam exerceret; hanc in ægrotantibus propemodum fingulis, non ad certam quandam & immutabilem normam, fed ad peculiarem cujufque cafum accommodabat: atque, ut maximi erat tum confilii, tum animi; celeriter quæ opus erant, & excogitabat, & perficiebat, manu æque promptus atque ingenio. Hinc illa quæ fæpe alii, & præftantes quidem Viri, fruftra conati, in defperatis reliquerant, nova ipfe arte, nec, poftquam vidiffes difficili, confecit ex fententia; ut veriffimum ei teftimonium dederint Nofocomii Incurabilium Confervatores, cum mortuo pofuerunt monumentum in quo fcriptum eft, apud eos quoque fuiffe, & quidem *per V. luftra, Chirurgum miris curationibus beneficentiffimum.*

Magnus itaque in Re Chirurgica Valfalva fuit: nec minor in Medica. In hac ab illa; in utraque ab Anatomica fummopere adjuvabatur. Quæ enim Medicus latentia curat, fubinde haud alia funt, quam quæ Chirurgus ante oculos pofita, tumores, inflammationes, abfceffus, alia iftiufmodi. Vidiffe perfæpe aperta juvat ad abdita melius intelligenda. Sedem vero, & fiqua indicia abftrufiora funt, quid certius doceat, quam Anatome, quæ in qua parte quod vifcus fit, & poft certa figna quod vitium inveniri foleat, oftendit? Huic acceptum referre decet quod Valfalva de præfentibus veriffime judicaret; de futuris non minus vere conjiceret. Nam quo in vifcere, quave in hujus parte quæ effet labes, fæpius, ægro etiam tum vivo, pronunciavit; neque ea res illum fefellit. Sæpe etiam accidit, ut cum mortis caufam in cadavere quæfituri, aperire pectus inftituiffent, ipfe interveniens, cum quæ in vivente fuiffent notæ, accepiffet, afferri ferram continuo jufferit, atque intra calvariam id oftenderit, quod pectore includi, exiftimaverant: contra, alias ut cum illam fecare vellent, recludendum effe pectus, moneret; in hoc enim, ut reapfe mox invenerunt, fuis ex receptaculis fanguinem erupiffe. Quarum prædictionum etfi Bononiæ illæ maxime pervulgatæ funt quæ in fummorum Virorum diffectionibus contigere; complures tamen plerofque fugerunt, olim inter difcipulos in Valetudinariis habitæ eadem fcientia, minori gloria.

Quod fi vera eft, ut fane in morbis fanabilibus plerumque eft, Hippocratis (*g*), aut certe vetuftiffimi Auctoris fententia, *Medicum* qui *fufficerit ad cognofcendum, fufficere etiam ad fanandum*; poft ea quæ expofui, non neceffe habeo referre, quot illi fuerint quorum cum jam nulla fpes falutis relinqueretur, Valfalva in tempore vocatus, partim in priftinum reftituerit; partim fi ab interitu prorfus retrahere non potuit, at hoc certe retardato, quoad licuit, fervarit, partim inftanti periculo fæpius depulfo; longe plures quam fperaverant, annos in vivorum numero fic retinuerit, ut quam minime multa veftigia graviffimorum morborum manerent. Dederat autem præcipuam operam, uti in chirurgicis, fic in medicis (quod utinam omnes imitaremur) ut qui morbi vulgo infanabiles habentur, eorum attentius primordia vel per anatomen obfervaret, fi forte aliquos inveniret quorum aut initiis occurrere, aut augmenta intercipere, aut impetus tardare poffet. Eaque in re quid præftiterit, neque illuftrius, neque felicius proferri a me poffe exemplum credo, quam quod, ineunte fæculo, princeps inftituit, dilatationes intimarum arteriarum (ἀνευρύσματα vocitant) priufquam majores fiant, curare ea ratione, quam Albertinus (*h*), ejus, ut ante dictum eft, ftudiorum confcius, tandem propofuit annis fuperioribus, ipfeque, & alii apud Bononienfes Medici fuis deinceps ad eundem modum refpondentibus experimentis comprobarunt.

Talis cum effet; fuis Valfalva dignam meritis famam eft adeptus in doctiffima Civitate. Jam tum juveni fe, fuorumque falutem crediderant Viri fummi, alii litteris, alii dignitate, omnes genere, prudentiaque illuftres. Ut crevit ætas, atque auctoritas; idem fecerunt multo plures, prioribus pares, nonnulli & majores, in his Thomas Ruffus, & Jacobus Boncompagnus S. R. E. Cardinales, quorum hic facris, ille etiam cæteris præerat Bononiæ rebus. Nobile erat Valfalvæ nomen, laus maxima: eaque erat omnium, Medicorum quoque, de illo opinio, ut magni ejus confilium, magni ejus opera in rebus difficillimis æftimaretur, nec folum inter Bononienfes, fed etiam inter omnes quæ ejus opem expertæ funt, Civitates, Mantuam, Parmam, Placentiam, Ravennam, Forum Cornelii, & Livii, Faventiam, Ariminum, Fanum Fortunæ, Urbinum, atque alias, quo ad primarios viros, fœminafque, ad Dynaftas, ad Præfules, ad S. R. E. Cardinales, gravioribus implicitos morbis accerfebatur. Nam qui, atque unde confultum venirent, aut fibi per litteras auxilium peterent, nec facile, & poft ea quæ retuli, fupervacaneum eft memorare.

Quas ob res, ob editumque de Aure Humana librum, quo de libro poft dicemus, quam Bononienfibus charus, quam Exteris notus, quam utrifque admirabilis fuerit, indicio effe poffunt quæ utrique & privatim, & publice in hunc contulerunt. Nihil ei detraxit inter illos viventi quod alienæ erat civitatis. Nam non modo, ut fupra indicatum eft, amplo Incurabilium Nofocomio Chirurgum præfecerunt, non modo Inclytæ Scientiarum Inftituti Academiæ Præfidem iterum, ac tertium præpofuerunt; fed & multo antea alio in Cœtu ad aliud Munus admitti poffe, magno omnes confenfu cenfuerunt, non quod civis effet, ut lex jubebat, fed quod fcientia, & fama illuftris effet, ut lex finebat: effe enim illud fortunæ; hoc virtutis. Quod vero non ad privatam, fed ad publicam rem pertinebat; Civitatis falutem, & annonam ejus potiffimum fpectatæ fidei, peritiæque Senatus Ampliffimus commendavit, illam fub initium ferme fæculi, cum litteræ, & merces ex regionibus afferrentur nomine peftilentiæ fufpectis, ne nifi rite perpurgatæ acciperentur; hanc duodecim poft annis, quo tempore neceffarium, fiquod aliud, ad colendos agros animalium genus, boves communibus, & contagiofis morbis abfumebantur, ne latius horum vis ferperet, & quoad ejus fieri poffet, infringeretur. Neque tunc folum, quid de Valfalva fentiret Summus Civitatis Ordo præclare oftendit, cum utrique illum rei præfecit, aut cum Honorarium Anatomes Profefforem declaravit; fed tunc præfertim cum anno CIƆ IƆC XCVII. tantum illi honorem habuit, ut unum ex omnibus delegerit qui in celeberrimo Gymnafio & humanum corpus incideret, quod a plurimis antea quidem, & ab ipfo quoque, fed nec quotannis, neque ex publico decreto factum, & fingulas incifas partes, cum vellet, ex peculiari officio oftenderet, additis apud Theatrum Anatomicum, illique attributis ædibus ad id officium aptiffimis; quæ ante ipfum conceffa fuerant nemini.

Hæc Bononienfes. Cuncta autem Italia, atque adeo Europa quanti eum faceret, inde apparebat, quod ex eruditis Medicis Bononiam venientibus nemo erat qui ipfum videre, adire, alloqui prætermitteret, nemo qui cum vidiffet, non id in præcipuis fuæ peregrinationis fructibus poneret. Ex cæteris qui ire illuc non poterant, ut quifque erat ingenii, & ftudiorum fama clarior, ita alii epiftolis faltem colere, alii miffis quos vulgaverant, libris, alii cum inter docen-

(*g*) De Arte n. 20. (*h*) Vid. Opufc. cit.

docendum, aut scribendum de ejus inventis sermo incideret, honestissima commemoratione præclarum de eo judicium patefacere non omittebant. Itaque etsi Bononia nunquam ille pedem extulerat, nisi aut eo quo diximus, medendi causa profectus, aut cum semel Patavium venit, idque anno CIↃ IↃC XCVI. cognoscendi cupidus, qua hic ratione eo tempore traderetur Anatomia, aut cum insequenti anno Florentiam, anno autem CIↃ IↃCC XXI. Venetias se contulit, utroque Patriciorum Bononiensium gratia, quos ægrotantes consiliis adjuvaret suis; nihilo tamen secius nulla erat usquam docta Civitas, Gymnasium nullum, in quo non æque ac Bononiensibus, esset notus, in quo sine dubio magnus intelligentium omnium sententia non haberetur. Qua constanti fama, & suo ipsa judicio, quod maxime facit auctoritatem, permota Regia Societas Londinensis dignum se, & præceptore Malpighio Anatomicum in suum numerum adlegit.

Cum cæteri, cum etiam tam procul à nobis disjuncti hæc in Valsalvam conferrent; fieri non poterat, ut ipsum negligerent Forocornelienses sui. Nam etsi est hoc fere commune vitium in multis civitatibus, ut magna invidia magnæ gloriæ comes sit; tamen quædam sunt, & certe illæ nostræ sunt, fautrices suorum, seque eorum laude ornari, dignitate augeri, nec falso, arbitrantur. Talem se Valsalvæ Patria præbuit, summa ipsum omni tempore existimatione, summoque amore complexa. Itaque præcipuum ei honorem detulit, ut ex iis esset, qui nobili præsunt Magistratui Pacificorum. Neque hoc contenta, majora obtulit, & super hæc, honorarium, publice dandum in annos singulos, si quidem ad suos remigraret. Ille etsi pius erat in Patriam, ut qui maxime, etsi talem de se opinionem civium suorum, benevolentiamque habebat charissimam; tamen, gratiis actis, eo beneficio uti noluit, non tam ne sibi non constare videretur qui majoribus, & plura pollicentibus civitatibus negaverat, quam ne parum gratus adversus illam a qua & doctrinam, & famam acceperat, & multis in se collatis honoribus ante fuerat occupatus. Credo etiam magis illud spectasse; ut sapientem decebat Virum, & longe in posterum prospicientem; se charitati in Patriam inservire melius posse, si in eo quidem morem Patriæ non gereret. Nam si paruisset; cives fortasse aliquos ex iis qui tum vivebant, servasset, paulo postea nihilominus interituros.

Sed contra ea, si remaneret Bononiæ; se suæ videbat universæ Civitatis gloriam aucturum laude nominis, quoad ipsa, & litteræ essent, nunquam intermoritura. Idem majores, idem æquales Clarissimos Viros intuitos esse, & consecutos. Neque enim Joannem illum quem *ab Imola* vocitant Juris Consulti, neque Alexandrum Tartagnum, neque post hos M. Antonium Flaminium, neque eum qui memoria nostra floruit, Jo. Bapt. Zappium in Patria aut patronos, aut poetas agendo, sed Patavii, sed Bononiæ, sed Romæ in magnis Gymnasiis, magnisque in Urbibus docendo, scribendoque, illos in summis Legum Doctoribus, hos in eximiis Poetis, utrosque in maximis Fori Cornelii ornamentis esse habitos, atque haberi.

Itaque domicilium quod sibi ab adolescentia Bononiæ constituerat, ad extremum usque tempus servavit, cum eoque facultatem studiis obsequendi suis, quam in litteratissima, & frequentissima Civitate sibi magnam dari, expertus fuerat. Bibliothecam quidem instructam habebat libris neque paucis, & selectis, qui præsertim ad Philosophicam, ad Medicam, ad Chirurgicam, ad Anatomicam Rem attinerent. Tamen siqui forte essent præterea sibi opus aliquando; erat ubi aut pretio, aut prece confestim, & facile compararet. Erant ibidem Amici & doctissimi, & conjunctissimi: quanquam juvenis amiserat duos, Valerium Zanium, Comitem, & Patricium, eruditione, prudentiaque, sua tempestate, cum paucis, & Marcellum Malpighium, Anatomicum, ut ante dictum est, cum nemine comparandum. Zanius eum non secus dilexerat, ac filium: quod grato ipse animo prædicabat, referens interdum pro re nata quæ a Sene gravissimo acceperat, cum de Deo religiose, de historia erudite, de moribus sapienter, identidem secum pro intima familiaritate verba faceret. Malpighius autem, cujus persæpe præcepta, & monita eodem animo commemorabat, alacritatem addiderat ornandi spartam medicam, atque anatomicam solertia illa, ac diligentia, quam in adolescentulo jam tum admiratus, quoad superfuit, vel Romæ laudare nunquam destitit: quod ex ejus, & Pacchioni ad Valsalvam litteris perspectum habemus. Sed illuc redeamus. Erant Valsalvæ apud Bononienses, præter omne genus librorum, Amici plures eruditissimi, atque experientissimi. Erat magnus, ut in urbe ampla, & tribus præsertim non mediocribus Valetudinariis instructa, ægrotantium, & cadaverum numerus; ut & novas instituere, & inchoatas posset observationes perficere. Cujus rei nullam unquam occasionem prætermittebat, semper aliquid ejusmodi mente agitans, nec obvia tamen despiciens; velut cum in Valetudinariis ambulans, quasi aliud agens, jacentium decubitum aspectumque adnotabat, ex hisque tantummodo, eorum periculum, atque exitum conjiciens, mox interrogando, & cætera tum, & deinceps animadvertendo experiebatur, falsam, an veram (id quod sæpius) conjecturam fecisset. Qua facili, siqua alia, & in medio posita, exercitatione se multum olim profecisse, confirmabat, ut sæpe vel in iis de quibus Medici securi fuissent, suspicari primus, nonnunquam & prædicere potuisset quæ minime fuerant expectata. Ad hanc, atque ad alias discipulos hortabatur exemplo suo; quorum copia, a longinquis etiam civitatibus, nullo ipsi tempore Bononiæ defuit: quæ haud scio an una ex præcipuis ibi permanendi causis fuerit Viro, quamplurimos posset juvandi, & præclara studia propagandi cupidissimo.

Et sane ex ejus Schola, tanquam ex equo Trojano, complures prodierunt illustres Viri, quos nominare singulos & longum est, &, siquem forte invitus prætercam, odiosum. Illud satis fuerit dixisse; eorum alios floruisse, & florere in Medicina facienda, alios etiam in tradenda, alios Archiatros, alios Publicos Professores, alios munere utroque nobiles, nonnullos denique editis scriptis, si non illustres, at certe non ignotos. Neque hos solum, & quos itidem Bononiam, tanquam ad mercaturam optimarum artium, profectos, aut Amici, aut primarii Viri commendaverant, libenti animo erudiebat; verum etiam siquos cum paupertas premeret, ingenium, & docilitas sublevabant. Nec vero hoc semel fecit, sed sæpius; maxime in adolescentibus duobus, quos, laudatum in Fabricio ab Aquapendente exemplum *(i)* referens, cum famulos accepisset, Chirurgos, nec vulgares, dimisit. Sed & aliquot Obstetrices iis præceptionibus informavit, quibus faciles partus ex difficilibus redderent, in qua ipse facultate excellebat, nulla alia re impulsus, nisi ut per eas complures matres, filiosque servaret, utrosque corpore, hos etiam animo summum alioqui detrimentum facturos.

Magna quoque capiebatur miseratione eorum qui morbis simul, & inopia conflictarentur, præsertim si honesto essent loco nati. Hos, medicinæ causa accersitus, quibus rebus indigebant, ex sua re familiari, non modo ex sua arte, adjuvabat, solitus alioquin & apud ditiores hanc eo, quo utinam omnes, ingenuo animo & liberali exercere. Neque enim lucrum, sed suam existimationem spectabat, qua nihil, secundum Deum, habebat charius. Hanc in eo agi arbitrabatur, si quem morbum plane insanabilem esse sciret, ejus ut sanabilis curationem susciperet; item si in quo aliquid a remediis sperasset, his nequicquam usus, porro pergeret: quorum utrumque semper est abominatus; sed ægris, vel potius quorum intererat, admonitis, se quidem, cum per eos licuit, continuo subduxit. Erat utique in Valsalva cum summa humanitas, tum mira comitas: at polliceri quod præstare non posset, id vero non liberalis, sed levis, atque adeo perfidiosi hominis existimabat. Idem in nitendo quod semel non sine ma-

(*i*) Vid. Tomasin. Elog. illustr. Viror. Tom. 1. in Casserii Elogio.

magna ratione admiſiſſet; tanta erat cura, atque conſtantia, nulli ut diligentiæ, & ſtudio parceret, nihilque intentatum relinqueret. Nam etſi, ut cautum Medicum decebat, ſemper illud, ſicuti in ejus quadam ad Principem Virum epiſtola eſt, Hippocraticum (k) ſpectabat, *ne quid noceret*, eoque ſimplicioribus, cum poterat, & tutioribus, & uſitatis, neque multis adeo remediis uti conſueverat; & plura tamen, & validiora auxilia non ignorabat, & in chirurgicis præſertim operibus magno, ut antea dictum eſt, erat animo, atque intrepido, nunquam tamen præcipite, aut incauto, ut qui omnia quæ incidere poſſent, ante proſpexerat: quanquam, etiam adverſus necopinata quo animo eſſet, tunc ſatis oſtendit, cum in ſuis ædibus commentantem fulmen propemodum perſtrinxit. Tantum enim ab eo abfuit, ut animo caderet; continuo numquid forte alicui domeſticorum fulmen nocuiſſet, numquod incendii initium uſquam reliquiſſet, ſuperiores, inferiores, omnes partes ædium adeundo, ſic quæſivit, ut ſi ipſe, qui prope ambuſtus erat, nullo periculo fuiſſet, magis poſtea conſideratione diſcriminum quibus vita noſtra obnoxia eſt, quam re præſenti perturbatus.

Hæc Valſalvæ ſtudia, hunc animum facies commendabat, alta amplaque fronte, nigris oculis ac vividis, decenti naſo, ore parvo, labris rubentibus, cætera colore inter candidum, & rubicundum; ſereno vultu, ſed non ſine gravitate; ad hæc, congruentibus membris omnibus, ſtatura non magna, ſed figura venuſta: ſatis firmæ ad laborem ferendum vires; ſtabiles manus, eædemque, cum opus eſſet, promptæ atque expeditæ: corpus agile; niſi quod extremis ſex ſeptemve annis prægravante pinguedine tardabatur. Nam qui gracilis, ut ſupra indicatum eſt, ad virilem ætatem pervenerat, ſenſim deinde pingueſcens, honeſtam primum dignitatem, ſed poſtremo ultra modum obeſus, moleſtiam, morbos, ipſamque adeo, quam & præviderat, & prædixerat, mortem eſt nactus.

Principio, tuſſis qua annis quoque ſuperioribus, ſed remiſſius, vexatus fuerat, augeri, & cum tanta faucium ſiccitate ac ſiti conjungi, ut noctu præſertim, magnam aquæ vim abſumere cogeretur: hinc noctu vigiliis urgeri, interdiu dormitatione: ad hoc, qui non multi cibi, vini autem vel minus multi fuiſſet, jam illum pene ſine modo appetere, aquam autem, ut dixi, vel præter modum. Ex his, ut morbus morbum parere ſolet, aut augere, pinguedo creſcebat; ſtomachus infirmabatur: itaque anno ante quam decederet, ad cætera incommoda ciborum vomitus a prandio acceſſit, noctu autem vehemens nonnunquam dolor laxioris inteſtini quod κόλον nominant; ut noctibus quatuor continentibus quaternas horas torqueretur. Hoc tamen morbo & alias fuerat olim cruciatus: qua re magis, quam difficultate ejus ab renum dolore internoſcendi, factum cenſeo, ut ex his ſemel laborans, ex eodem ſe inteſtino laborare crediderit, donec arenoſa urina alium eſſe morbum oſtendit, ſed inter initia perſæpe adeo ſimilem prioris, ut Galenus (l) quoque cum altero tentaretur, alterum eſſe, exiſtimaverit quoad uſque dejectio humoris quem vitreum dixerat Praxagoras, errorem ſuſtulit.

Quo magis præceptum illud omnibus a Medicis ſervari debet; id quod Valſalvæ nocte intempeſta non licuit; ne ſuorum ipſi morborum ſint judices, cum duo ſummi Anatomici & Medici ſic cavere non potuerint, ne alter in alterum errorem inciderent; cujus ſimplicem confeſſionem ſibi uterque credidit convenire ſive Hippocratis more (m), aliorumque, ut Celſus (n) ait, *magnorum virorum, & fiduciam magnarum rerum habentium*, ſive etiam, quæ mea omni tempore ſententia fuit, quod longe majori laude ingenuitas digna ſit, quam hallucinatio, præſertim ejuſmodi, reprehenſione. Sed ad poſtremos Valſalvæ morbos revertamur.

Hi quorſum eſſent evaſuri, jam plura antea indicia fuerant. Nam etiam inter conſulendum Medici animadverterant ſomniculoſum, nonnunquam & ſtertentem, ſic tamen, ut cum reſponderet, non videretur dormiviſſe. Mihi vero non tam id diſplicuit, cum forte anno eodem CIↃ IↃCC XXI. conſilia pro Fœminis primariis conferremus Venetiis primum; Faventiæ iterum, quam linguæ difficultas quædam in explicando ſermone, levis illa quidem, ſed mihi tamen longo intervallo audienti, ſatis manifeſta; ut ex eo tempore & vereri ipſe, & Amicis prænunciare, quantumvis fruſtra, non deſtiterim quod anno accidit CIↃ IↃCC XXIII. poſtridie Kal. Februarias. Nam cœnato, ſecumque, ut ſolebat, commurmuranti, & quaſi aliquid commentanti repente os diſtortum quid immineret, domeſticis præmonſtravit. Admonitus, tantum adhuc aberat a mentis læſione, ut eos qui aderant, ne animo deficerent, neu perturbarentur, ſed ſibi ut quam quiſque poſſent, opem ferrent, hortatus, accerſitis Medicis, & Sacerdotibus, illis quidem ut ſanguinis non una detractione contenti, rurſus mitterent, ſi videretur, ſignificaverit; his vero, Sacra miniſtrantibus, ea omnia religionis & pietatis ſigna dederit, quæ vitam anteactam decerent, donec graviore morbi vi, quem ἀποπληξίαν vocant, ingruente, eadem nocte vivere deſiit. Sic Valſalva vix major ſeptem & quinquaginta annis natus, quo morbo liberaverat plures, & quo de morbo præclara animadverterat, eo ipſe morbo ereptus fuit.

Elatus eſt, pro dignitate hominis, honeſto funere, conditusque in ſacra Æde quæ ab Divo Joanne in Monte Bononienſibus appellatur. Quanta omnium de vivo opinio, quantumque mortui deſiderium fuerit, vel ex monumentis cognoſci potuit, quæ ipſi intra eum quo deceſſit, annum, aut certe non poſt multo, raro exemplo quinque ſunt poſita, ab aliis aliud, aliiſque verbis, ſed eadem omnia & laudis, & voluntatis ſignificatione: unum ſepulchro proximum, idque ab Æditimis, Canonicis Regul. Lateran., alterum, de quo ſupra commemoravi, in Noſocomio Incurabilium ab hujus Conſervatoribus; tertium, & quartum, adjecto ejus e nobili marmore ſimulacro, ſingulari opera atque arte perfecto, illud, Senatoribus auctoritate, & ſapientia præſtantibus quibus Inſtituti Scientiarum procuratio demandata eſt, id jubentibus, in magnificis ædibus eidem Inſtituto aſſignatis; hoc in celeberrimo Gymnaſii loco ab utraque Alma Univerſitate *Artiſtar.* quod potiſſimum, quoniam ita factum atque exornatum eſt, ut quatuor de quibus in hac Vita expoſuimus, Valſalvæ præcipua ſtudia non minus inſcriptis verbis, quam circum addita haud ineleganti pictura repræſentet; idcirco ære deſcribendum, & cum hoc noſtro Commentariolo conjungendum curavimus (*). Noviſſimum, nec ſine ſimulacro id quoque, Forocornelii in eo loco ſtatutum eſt, quem in locum, ſi quid ſibi in Patria accideret, Valſalva ſuum inferri corpus deſtinaverat, in Divi Dominici Templo, recens inſtaurato. Poſitum eſt autem ab uxore, Fœmina lectiſſima, Helena Linia, pene una ſuperſtite Familiæ ſuæ, apud Bononienſes veteri, & Senatoriæ.

Quæ quantum viro, dum hic viveret, obſequens fuerit, cura patefecit ejus voluntati vel poſt obitum ſatisfaciendi. Cum enim hoc illum ſciret in animo habuiſſe, ut, ſe mortuo, ſua chirurgica inſtrumenta omnia, quæ nec ita pauca erant, nec vulgari induſtria atque artificio fabrefacta, Noſocomio cederent Incurabilium; Academiæ autem Inſtituti Scientiarum ſuum Anatomicum Muſeum, cum ob alia, tum maxime ob admirabilem illam, primamque omnium, univerſi auditus organi una in aure præparationem, a Viris etiam Principibus expetitum: cum igitur id ſciret; nec prece, nec gratia, nec præmio adduci potuit, ut aliis quam quibus vir indicaverat; non juſſerat; cuncta illa traderentur: tanti apud eam, viri quoquo modo cognita voluntas fuit.

Hanc anno duxerat CIↃ IↃCC X. ex eaque liberos ſex procreaverat, mares duos, fœminas quatuor. Sed virilem ſexum non reliquit; in prima enim pueritia utrum-

(k) De Morbis Vulgar. l. 1. Sect. 2. Vid. & Galeni Comment. 2. in eund. l. (l) De Loc. aff. l. 2. c. 5.
(m) De Morbis Vulgar. l. 5. n. 14. (n) De Medicina l. 8. c. 4. (*) Vid. in Veneta Operum Valſalvæ Editione.

utrumque amiserat filium. Filiarum quoque ultima non diu patri superstes fuit. Vivunt reliquæ. Quarum priorem nuptum dedit mater Ludovico M. Montefanio Capraræ J. C. nobili civi Bononiensi: altera, & tertia solemniter vovere Deo virginitatem maluerunt. Has omnes Valsalva habuit hæredes non tam magni patrimonii, quam maximæ gloriæ. Illi enim augendo; etsi indiligens paterfamilias non fuit; multo minus operam dederat, quam scientiæ, & virtuti, &, quæ harum comes est, laudi nominis amplificandæ.

Inter omnes constat, qui ejus & mentem, & consuetudinem probe cognitam habuerunt, multo eum maximam vitæ partem, ut verum inquireret, ac publica commoda promoveret, in dissectionibus consumpsisse. Namque in auris dumtaxat anatomia sedecim ipsos annos fuit, dissectis ejus rei causa humanis capitibus amplius mille. Hinc *Tractatus* extitit *de Aure Humana*, qui unus maxime apud Philosophos, Medicos, atque Anatomicos Valsalvam illustravit, post Bononiensem editionem A. CIↃ IↃCC IV. apud Constantinum Pisarium, Trajecti ad Rhenum iterum A. CIↃ IↃCC VII. in officina Guilelmi Vandevvater, Genevæ autem tertium A. CIↃ IↃCC XVI. sumptibus Crameri, & Perachonii, a typographis descriptus, & tamen a multis jam annis in tabernis librariis prostans raro adeo ut nunc quartum prodire debuerit, cum tres posthumæ Anatomicæ Dissertationes, novum assidui Valsalvæ laboris, atque industriæ specimen, primum ederentur. De quibus, & de eo Tractatu cum illa huc addidero, quæ nulla ratione omitti possunt; finem statim scribendi faciam.

Dissertationes Valsalva recitaverat in ea quam sæpius memoravi, Instituti Scientiarum Academia, primam quidem anno CIↃ IↃCC XV. XVI. Kal. Jun. alteram vero anno CIↃ IↃCC XVII. circiter Idus Decembris; tertiam denique anno CIↃ IↃCC XIX. item pridie Idus Decembris. In prima sermonem habuit de laxioris intestini Vinculis, de Sinibus arteriæ Magnæ, de nervis ab Spinæ Medulla ad par Vagum accedentibus, deque Annulis tum Visoris, tum Motoris oculi nervi moderatoribus. In altera de quibusdam oculorum affectionibus, & secundum, & præter naturam, inque his posterioribus de Suffusione. In novissima de excretoriis Ductibus, atque usu Renum Succenturiatorum. Gratia erat in plerisque his rebus cum novitatis, tum vero etiam utilitatis. Itaque magno assensu, & laude ab iis qui aderant, auditæ, mox fama apud cæteras Academias pervulgatæ summam omnibus editionis expectationem commoverunt.

Nec abnuebat Valsalva: sed illis valetudinis tardabatur incommodis, quibus, ut supra demonstratum est, iis ipsis annis tentari cœperat. Icones erant conficiendæ, quæ cum prima Dissertatione proponerentur. Neque enim tertiam scripserat, quæ curam eandem requirebat, cum de edendis observationibus illis suis cogitationem suscepit, nonnunquam animi pendens, an adjectis ad eas aliis, longe alio pertinentibus, omnia rescriberet, decemque in capita digereret: quæ res ipsa quoque afferebat moram. Sed tertia addita Dissertatione, hoc consilium prorsus abjecit: & Dissertationes ut recitaverat, ita cum Academiæ, cui tradiderat, Commentariis edendas statuit. Dum horum editio necessariis de causis diutius extrahitur; utrumque accidit eorum quæ in iisdem sunt a Viro Clarissimo Francisco M. Zanotto diserte, ut solet, commemorata (*o*), ut suas Valsalva Dissertationes; aliquid in his expoliendi, & perficiendi causa, ab Academia repeteret, utque antequam redderet, supremum obiret diem. Secuta sunt illa quæ ab Zanotto protinus subjiciuntur, vere, cum narrat; perhumaniter, cum existimat, omnia scribente, judicium de me & Hæredum Valsalvæ amicum, & tantæ Academiæ, honestissimum: missio ad me non modo earum Dissertationum, sed & chartarum Valsalvæ omnium, quæcunque ad ejus studia attinerent, postquam & cunctæ ita ut ipse omnino volui, numeratæ fuerant, & singulæ obsignatæ; sic autem volui ob illas causas quæ in earum chartarum restitutione afferentur, nunc facile intelliguntur: denique confectio Epitomes Dissertationum illarum, a me neque ita multo post, ad Academiam missæ, quæ cum ejus Commentariis (*p*) edita est.

Quoniam vero in ea ad Zanottum Epistola qua illam sum quanta maxima potui, brevitate Epitomen complexus, esse causas scripsi, cur Dissertationum editio mihi necessario esset in longinquum tempus differenda; quo in judicio utinam deceptus essem; hic fusius exponendum est, quæ mihi, & quot difficultates obstiterint non tam in re perficienda, quam in consilio capiendo qua eam potissimum ratione perficerem. Chartæ fuerant ad me allatæ maximo numero, quædam inter se nexæ, fere omnes solutæ, aliæ ad aliam rem attinentes, pleræque autem ita scriptæ, ut sibi scribere occupati homines, memoriæ dumtaxat causa, solent, imperfectis sententiis, interdum & verbis, nec sine compendiariis notis; nonnullæ etiam, diffugiente atramento, vix legendæ. Perlegi omnes labore improbo, quem tamen nota Valsalvæ manus & consuetudo sublevabat. Inter legendum, quæ prorsus inutiles viderentur, seposui: cæteras, quæcunque aliquid haberent quod ad Dissertationes, ad Tractatum, aut denique ad Anatomen quoquo modo attinere posset, certo singulas adscripto numero mihi notatas, iterum ac sæpius relegi donec quasi indice seorsum confecto, quid in qua charta extaret, facile, cum vellem, & scire liceret, & reperire. Feci idem in Virorum Doctorum litteris, quæ erant plurimæ, ad Valsalvam scriptis, siquam vidi ad ejus aut observationes, aut vitam illustrandam ex parte aliqua esse utilem. Sic tandem etsi plurima inveni quæ ad eorum dissectiones pertinent, qui ex vulneribus, aut ex certis aliis quibusve morbis interierunt, complures etiam observationes, & quædam experimenta, longe alio, magnam partem, quam quo voluissem, spectantia, quarum rerum omnium eæ quæ nunc usum nullum habuerunt (nam multæ habuerunt) ut alias habeant, si vita suppetet, operam dabo; tamen quæ potissimum quærebam, ea multo fuerunt mea spe, & voluntate pauciora.

Illud magis miratus sum, vel quædam defuisse quæ olim mihi, atque aliis palam Valsalva dixerat ab se animadversa, aut observata, sive, quod malim credere, multa chartis committere prætermiserat, sive etiam interciderunt; ut certe exemplum intercidit ejus Tractatus amplissimis oris conspicuum, in quibus videlicet posset, siquid addendum, detrahendum, aut mutandum videretur, commode adnotare. Cujus ego exempli hoc magis recordor, quod cum duo, haud amplius, ad eum modum facienda curasset, sibi alterum servavit, mihi alterum continuo dedit; rogans ut idem in meo facerem, quod in suo ipse esset facturus. Tale igitur ejus exemplum ut summa conquiri diligentia juberet, etiam atque etiam petere non destiti ab illius sororis filio Fausto Stagnio J. C. & Canonico Forocorneliensi, spectata in avunculum pietate Viro, qui & chartas ejus omnes magna cum cura ipse collegit, & quæcunque de ejus vita minus cognita mihi erant, misso bene longo, italice scripto, commentario me docuit. Cum in Stagnio, ea de re vicissim a me admonito, non minor esset, quam in me, cupiditas exempli illius inveniendi: cum sæpius non per alios modo, sed per se ipse quæsivisset, neque ullum pene quærendi finem fecisset; illud nusquam extitit. Qua de re hic commemorandum putavi, ut si unquam forte alicunde id prodeat, facile ab omnibus agnoscatur, meusque hic labor, Valsalvæ voluntate cognita, felicius ab aliquo suppleatur.

Nam voluisse Valsalvam, ut in Dissertationibus, ita etiam in Tractatu quædam mutare, alia tueri, vel ex schedis ipsius constat; quæ vero potissimum, & qua ratione, vix usquam omnino constat. Una enim, haud amplius, charta est, in qua diserte adnotaverat, quid & quemadmodum in prioribus dumtaxat paginis Dissertationis tertiæ sibi mutandum constituisset. Itaque magnum mihi onus laboris, atque officii

(*o*) Vid. Titul. Anatomic. (*p*) Vid. Opuscula.

officii ſuſcipiendum putavi, ut quibus de rebus in ejus Tractatu, & Diſſertationibus verba fiunt, iis de rebus primum quid alii & ante, & poſt ipſum in eandem, aut in contrariam ſententiam prodidiſſent, deinde quid ipſe, quid ego obſervaſſemus, attento animo, & libero ab omni partium ſtudio conſiderarem, ut ſic denique conjicerem, quæ ipſe ſibi, ſi viveret; atque utinam viveret; tuenda, quæ mutanda poſſet exiſtimare. Quæ omnia etſi neque brevis temporis fuerint, neque modicæ difficultatis; nihil tamen difficilius mihi accidiſſe, fateor, quam aut poſtrema illa conjicere, aut cum conjeciſſem; quod tandem mihi conſilium capiendum, quidve faciendum, conſtituere. Nam cum alia eſſent, eaque plurima, quæ jure mihi laudari, & defendi poſſe; alia vero quæ aliquanto ſecus ſe habere viderentur: num propterea conſtare ſatis, crederem, illa eadem futura fuiſſe quæ Valſalva ſervaret; hæc eadem quæ deleret? Quid? ſi me aliquid fugeret; multa autem poſſe, confiteor. Quid? ſi obſervationes, quantumvis ſæpe a me iteratæ, non ad eundem ſemper modum reſponderent: id quod in aliis, neque ita raro, accidiſſe animadverti. Num mihi nihiloſecius tantum ſumerem, ut quaſi ipſe Valſalva eſſem, quaſi omnia quæ ille, perſpecta haberem, quaſi aliter atque a me, res nunquam ab eo potuiſſent, aut ab aliis poſſent inveniri; in ejus Scriptis non omnia conſervarem; ſed alia mutarem, alia tollerem?

Contra ea, hæ ſubibant animum cogitationes. Quid? ſi ut mihi, ita forte aliis & videatur, & deprehendatur in his rebus. Quid? ſi has ipſas Valſalva fuerat mutaturus. Num his conſervatis, officio ipſi debito? num veri ſtudio? num publicæ utilitati ſatisfaciam? Simul veniebat in mentem, quam ipſe fuiſſet veri diligens, ut verum ſemper conſueſſet rebus aliis omnibus anteponere, quantum eſſet veritus quidquam quoquo modo confirmare, quod, non dico num verum eſſet, dubitaret, ſed tantummodo non per ſe ſciret. Cujus animi ſpecimen non unum dedit; ſed hoc maxime, neque a me, neque hoc loco prætereundum. Cenſor fuerat ab Academia anno CIↃ IↃCC VI. conſtitutus cum Viro Clariſſimo Joanne Antonio Stancario, ut mea Prima *Adverſaria* Anatomica uterque ante editionem, quæ certis de cauſis differri non poterat, examinarent, &, ſi videretur, approbarent. Cum Euſtachius Manfredius, in cujus acerbo obitu magnam nuper Italia, non modo Academia, fecit jacturam, huic præeſſet, eumque Cenſores conveniſſent; hæc Valſalvæ ſententia fuit: ſe quidem non dubitare, quin meas obſervationes qua conſueſſem, diligentia, & fide in perlectis Adverſariis ſcripſiſſem; ſed illud tamen non intelligere, qui ſibi eas liceret approbatione ſua confirmare, niſi ante, ſingulas per anatomen ad Partes ipſas exegiſſet, veraſque eſſe, comperiſſet; quæ res nec modici eſſet temporis, nec exigui laboris. Mirari hic Stancarius, obſtupeſcere Manfredius. Ille vero ſic ſum, inquit, ut videtis. Morgagnum diligo; ſed verum magis. Itaque mihi ſtat non approbare, niſi ſpatium detur per diſſectiones recognoſcendi. Quid verbis opus eſt? Vix ceſſit, vix dedit tandem permotus manus poſtquam ab utroque factus eſt certior, non illud a Cenſoribus leges Academiæ poſtulare; ſed hoc tantum, quod ultro fatebatur, non videri ſibi quidquam eſſe in eo libro quod aut falſum eſſe, ſciret, aut alienum ab Academiæ inſtitutis. Atque hoc Valſalvæ factum, Stancarii, ut oportuit, & Manfredii manu teſtatum, ſicut eo tempore prope ſubiratus, juvenili animo, tacite quidem, ſed non leviſſime tuli; ita nunc ſenex & probo, & laudibus effero: mentem enim unice oſtendit Viri, nihil, ſi opus fuiſſet, amicitiæ daturi, ſed huic verum, ut par eſt, conſtantiſſime antelaturi.

Cum hæc ita eſſent, diuque animum modo in hanc, modo in illam partem diſtraherent; vix tandem me ab ea ancipiti cogitandi cura expedivi ea ratione ut parti utrique ſatisfacerem; ſed magnum ipſe ſuſciperem ſcribendi onus: quod, etſi me annos jam multos preſſit, leve tamen exiſtimabo, ſi ab æquis & intelligentibus Viris meum hoc conſilium non improbatum eſſe, cognovero. Eſt autem hujuſmodi.

Primo loco *Tractatum de Aure Humana* non modo iiſdem archetypis Tabulis; quibus duæ poſteriores editiones caruerunt; ornatum; ſed talem omnino damus, qualis a Valſalva editus fuerat; niſi quod voculas aliquas, ſalva ſententia, interdum mutavimus, quæ contra ejus voluntatem, nobis longo uſu hac in parte probe cognitam, irrepſerant, quaſque adeo per ſe ipſe fuerat mutaturus. Sic etiam in contextum accepimus adnotatiunculam quandam ad num. VIII. Cap. V. jam tunc poſtquam hoc Caput a typographis deſcriptum fuerat, ſub aſteriſco, quando aliter non poterat, ipſo jubente, in ora additam. Sic denique ſiquid præterea ab iiſdem operis manifeſto peccatum fuerat, emendare non omiſimus.

Tractatui poſthumas *Diſſertationes* ſubjecimus. In his ſententiam nunquam, at verba ſæpius, nec raro verborum quoque circuitum ea ratione commutavimus, quam vel olim Valſalvæ ipſi maxime placere in conficiendo Tractatu, cognoveramus (*q*), perſpicuam magis, quam cultam, orationem, nec tamen omnino incultam, probanti. Nihil addidimus, nihil prætermiſimus; ſi quiddam excipias ſub finem tertiæ Diſſertationis, idque non de noſtra tantum, ſed etiam de utriuſque Amicorum, hominum doctiſſimorum, ſententia: erat enim cogitatum inexplicabile, &, quod conſequitur, plane inutile. Contra, in Diſſertatione eadem quoſdam locos ita reſtituimus, quemadmodum ipſum cognovimus ex charta de qua ante dictum eſt, per ſe facere decreviſſe. Inſuper unamquamque Diſſertationem in plures quaſi articulos diſtribuimus, ſinguliſque articulis & ſuum numerum præſcripſimus, & ad oras ſummulam adſcripſimus eorum quæ in quoque articulo traduntur: non quod harum rerum in ejus chartis ulla nobis inventa ſit; ſed quod in Tractatu illas omnes voluiſſe, meminerams; ut non videatur in Diſſertationum editione fuiſſe omiſſurus.

Denique cura acceſſit conficiendarum Tabularum, earumque Explicationum. Reliquerat ille quidem Figuras novem, omnes ad Diſſertationem primam attinentes; ſed aliam fere in alia charta, non collectas in Tabulas, non adſcriptis numeris, non inſcriptis litteris diſtinctas, non adjectis Explicationibus illuſtratas. In uno dumtaxat folio quid in illarum quibuſdam pingendum curaſſet, preſſe & continuata oratione, quaſi memoriæ cauſa, adnotaverat. Nos igitur in tres, quas Diſſertationibus interjectas edimus, novas Tabulas diſtribuimus, numeris, & litteris diſtinximus, hiſque reſpondentibus Explicationibus ad ejus mentem declaravimus. Atque ut ille ab eodem quo ad Tractatus Figuras uſus fuerat, egregio Pictore Angelo Michaele Cavazzono pari & hujus, & ſua diligentia atque induſtria has quoque delineandas curaverat; ita & nos ut ab eodem a quo primæ, laudato Scalptore Franciſco M. Francia in ære inſculperentur anno CIↃ IↃↃ XXV. curavimus, nullis neque ſumptibus, neque precibus, neque monitis parcentes, ut ſcalptura omni ex parte, ſummaque cum fide picturam ſequeretur: cujus certe voti, excepto uno aut altero, de quo in Explicationibus admonemus, loco, compotes fuimus.

Hactenus quo conſilio ſatis a nobis factum ſit primis illis rationibus, expoſitum eſt: nunc, quomodo alteris, indicabimus. Duodeviginti Epiſtolas ſcripſimus, quarum undecim ad Tractatum attinent; reliquæ ad Diſſertationes. In utraſque autem conjecimus tum quidquid ad ſingula ex ordine capita, & rerum argumenta, in Valſalvæ chartis ſpectare, deprehendimus, quod bono in lumine collocavimus; tum quidquid ex anatomicorum inventorum hiſtoria ad eaſdem res pertinere, intelleximus; tum quidquid de his iiſdem rebus aut ad eundem modum, aut ſecus ab Doctiſſimis Viris non modo olim, ſed ad hæc uſque ultima tempora ſcriptum eſſe, cognovimus. His omnibus noſtras, quales eæ cunque ſunt, non paucas certe, neque indiligenter habitas, obſervationes, & animad-

(*q*) Vid. ejuſd. Tractat. cap. 4. num. 8.

animadverſiones adjecimus. Secundum has, ubicunque id facere, & quatenus facere licitum fuit, ſimul verum, ſimul Valſalvam defendimus. Siquando autem credidimus, utrumque ſimul defendi non poſſe; idem quod ipſe ibi facturus fuiſſet, ingenue eſt a nobis factum, ut Valſalva excuſato, & quoad potuimus, laudato, verum tueremur.

Has autem Epiſtolas etſi una cum Valſalvæ Scriptis emittimus; non omnibus tamen ſcriptas volumus. Sunt enim ita cum iis conjunctæ, ut facile a Bibliopola ſejungi queant. Itaque ſiqui eam de Valſalva opinionem habent, quam ſi ullo de homine habere liceret, de ipſo in primis habendam faterer, nulla ut defenſione egere, nulli ut ſuſpicioni erroris obnoxium credant; ii poterunt in ejus Scriptis acquieſcere, ſecuri cæterorum. Qui autem illa eo ſunt animo in manus ſumpturi, ut ſiquid forte minus placeat, id reprehendant; hos vero etiam atque etiam rogatos volo, ut ſe tantiſper ab eo judicio ſuſtineant, dum illi Valſalvæ loco reſpondentem in meis Epiſtolis locum perlegant. Sæpius enim aut ita defenſum, aut ita excuſatum invenient, ut aut nulla reprehenſione opus eſſe, intelligant, aut ſiqua forte; ea certe quæ cum aliqua tamen ſit laudatione conjuncta. Sicubi autem viderint, vero cogente, me ire in alia omnia; non continuo Valſalvam arguant; ſed ſic exiſtiment potius, idem illum facturum fuiſſe, ſi diutius vixiſſet, ſi ſpatio dato, plura obſervare, plura animadvertere, plura etiam legere potuiſſet; nam quamvis magnus illa tempeſtate Anatomicus fuerit; non ei tamen licebat quid a poſteris inveniendum eſſet, divinare. Simul eorum quæ ſupra dicta ſunt, veniat in mentem, fuiſſe ipſi in animo mutare quædam in Scriptis ſuis, fortaſſe illos eoſdem locos. Ad extremum, quidquid diſpliceat; me potius, & conſilium meum; non animum; reprehendant. Siquid autem forte a me felicius alicubi aut obſervatum, aut animadverſum, aut conſtitutum eſſe, crediderint; non mihi illud, ſed Valſalvæ ipſi acceptum referant: qui niſi me olim adoleſcentulum ad hæc ſtudia inſtituiſſet, niſi quærendo præiviſſet, obſervando præluxiſſet; nihil a me horum ſuſceptum eſſet.

DE GENERE MORTIS CLEOPATRÆ EPISTOLÆ DUÆ.

EPISTOLA I.

ILLUSTRISSIMO AC CELEBERRIMO VIRO

D. D. JOANNI MARIÆ LANCISIO

Ab intimo Cubiculo Pont. Max. & Archiatrorum Comiti Meritiſſimo

Joannes Baptiſta Morgagnus S. P. D.

QUod ſæpe alias ab Deo Opt. Max. ſum precatus, ut Sanctiſſimo Pontifici tempora aliquando feliciora concederet; idem ſuperioribus diebus etiam, atque etiam optavi, cum Michaelis Mercati Volumen abs Te mihi redditum eſt. Nam quid Ipſe in ſecundo rerum omnium curſu ad bonarum artium incrementum, earumque cultorum commoda non conferret, qui in difficillimis, graviſſimiſque temporibus tantum conferat? Vix enim Euſtachii Tabulis exoptatiſſimis Anatomicos donaverat, cum de vulganda Mercati Metallotheca conſilium cepit non minus ab omnibus rerum naturæ ſtudioſis deſiderata. Quod etſi per ſe donum erat eximium, mirum tamen in modum auxit, cum a Te, Vir Doctiſſime, recenſeri, adnotationibus illuſtrari, ſupplementis inſtrui, cum elegantiſſimis typis deſcribi, cum & amiſſas, & novas etiam Tabulas a peritiſſimis Artificibus addi juſſit. Quas inter, ut plures ſunt, quibus Statuarii, Pictoreſque juvari poſſunt, ſic aliqua etiam eſt, quæ ab eruditis Hiſtoriæ cultoribus haud inutiliter aſpicietur, illudque cum primis Cleopatræ morientis ſimulacrum antiquo opere, & ſummo artificio perfectum, quod nominatim juſſu Principis, earum quoque artium, totiuſque eruditionis Patroni, cæteris eſſe interjectum mones. In ea enim ſtatua Aſpis eſt, non pectori admota (qua in re Pictores ſcilicet noſtri peccant, hiſtoriæ veritatem, ut Petrus Victorius animadvertit, deferentes) ſed ita brachio alligata, ut ipſius vinculi conſtrictione irritari, & ad mordendum provocari videatur. Accedit in ſimulacro is corporis habitus, ut non tam morientem, quam placide dormientem ſpectare credas; quod pulchre nimirum cum iis conſentit, quæ a Plutarcho in Antonio traduntur: aſpidis morſum grato ſomno inducto ſine ullo dolore interimere; idque Cleopatram, facto in capite damnatis periculo, cognoviſſe, illudque propterea mortis genus potiſſimum elegiſſe. Quinimo Florus; ipſam *admotis ad venas ſerpentibus, ſic morte quaſi ſomno ſolutam* ſcribit. Neque alio habitu illam quoque Cleopatræ imaginem fuiſſe, crediderim, quam in Auguſti Triumpho geſtari Propertius vidit: *Brachia*, inquit, *ſpectavi ſacris* (Beroaldus autem legebat *fixis*) *admorſa colubris*,

Et trahere occultum membra ſoporis iter:

Non ignoro, quod Franciſcus Redius de imagine in triumpho geſtata, id de iſto quoque ſimulacro eos poſſe dicere, qui, ut Tu refers, non aſpidis ictu, ſed epoto veneno Reginam mortuam eſſe, contenderent, nimirum aſpidem a Sculptoribus additam, quod nulla alia ratione ſignificare melius poſſent, quo illa ſe mortis genere interemiſſet. Sed præterquamquod nullus antiqui Scriptoris locus mihi in præſentia ſuccurrit, quo illi ſuam de epoto veneno ſententiam poſſint tueri, & ſerpentis præſertim, cujus venenum *non guſtu, ſed in vulnere nocere*, vel ipſe olim Celſus docuerat; certe adverſatur iis Plutarchus tum alia ſcribens, quæ prætermitto, tum illud adjiciens: *brachium Cleopatræ ajunt duas notas habuiſſe leviter impreſſas, & humidas*; neque video, ſi locus ictus non apparuiſſet, quomodo Auguſtus, ut Dion, & Suetonius tradunt, admovere Pſyllos potuiſſet, qui *venenum, ac virus exſugerent*. Itaque Redius non hanc ſententiam, ſed aliam quandam ſecutus eſt Auctoris libri de Theriaca ad Piſonem, & ejus, quem ſupra memoravimus, Dionis narrationibus conſentientem: brachium ipſam ſibi momordiſſe, aut pupugiſſe, & venenum vulneri inſtillaſſe. Verum quas affert hujus ſententiæ rationes non ita difficile ſolvi poſſunt. Nam quod primum ait, unius aſpidis morſu non potuiſſe Cleopatram ſecundum ea, quæ ipſe in viperis expertus eſt, duas primum ancillas, tum poſtea ſe quoque ipſam interficere; ut mittam, ex Plutarchi narratione appa-

rere,

rere, Reginam primum, deinde ancillas, harum quoque alteram non ita celeriter occubuisse, illud quæram modo, qua illi ratione unam, eadem cur plures aspides habere non licuerit? Addit, quod Plutarchus idem fatetur, aspidem ipsam ab nemine conspectam esse. Sed omittit quod ille continuo subjicit: *tractus dumtaxat quosdam in littore, qua domus ad mare spectabat, esse visos*, indicio serpentes post ictus illatos, ab Ancillis projectos, se se illac subduxisse. Novissime pavidum natura fœminarum omnium animum memorat, ut serpentes sine incredibili horrore non modo tractare, sed ne aspicere, quidem possint. Verum sive ob eam, quæ, ut ab Æliano scriptum est, Egyptiis erat cum aspidibus familiaritatem, habuit Cleopatra, cur minus expavesceret, sive potius atroci alioquin animo fœminæ desperatione accedente, non magis serpentes horruit, quam paulo ante ferrum, quod ipsa sibi, dum caperetur, intentaverat, horruisset; profecto ob hunc ipsum impavidum animum ab æquali fere Historico Vellejo commendata est, ubi *illata*, inquit, *aspide, morsu ejus, sane expers muliebris metus, spiritum reddidit*. Narrationibus autem Dionis, & Auctoris libri de Theriaca, eorumque omnium, qui aspidis morsum in dubium traxere, testimonium oppono, quo neminem, quod sciam, esse adhuc usum, plurimum miror; nam Scriptoris est & omnium manibus tritissimi, & Augusto perfamiliaris, & qui illud protulit iisdem pene diebus, quibus Cleopatra mortua est, ut nec verum ignoravisse, neque Sculptorum licentiæ, aut aliorum scriptorum auctoritati servire potuisse credendus sit. Is ergo est Horatius Flaccus, qui in eo ipso Carmine (*a*) quod ut ejus initium apertissime indicat, statim ab allato de iis rebus nuncio lætabundus scripsit, hæc primus omnium de morte Cleopatræ posteris tradidit:

Quæ generosius
Perire quærens, nec muliebriter
Expavit ensem, nec latentes
Classe cita reparavit oras.
Ausa & jacentem visere Regiam
Vultu sereno fortis, & asperas
Tractare serpentes, ut atrum
Corpore combiberet venenum,
Deliberata morte ferocior &c.

Neminis ergo narrationes, multoque minus dubitationes, & conjecturas ejusmodi testimonio, quod per antiqua etiam simulacra, istudque in primis Vaticanum confirmant, facile præferendas esse, crediderim. Sed ut tandem aliquando eo redeam, unde me ista ipsa statua abduxerat; plurimum omnes, quicunque bonas artes colimus, Pontificis Optimi liberalitati, & Munificentiæ, multumque etiam Tibi, qui hæc nobis munera tum consiliis Tuis impetras, tum doctrina, atque eruditione adauges, Illustrissime Lancisi, debemus; ego autem præ cæteris, qui ut aliis pridem ornamentis, ita ut hujus etiam Voluminis Dono a Maximo omnium Principe honestarer, curavisti. Ad cujus ego sanctissimos Pedes provolutus, dum Ipsi, atque adeo nobis, & Litteris fausta omnia precor, illud prætermittere nullo pacto possum, ut Tu, qui Ejus valetudinem servas, recte, & diutissime valeas.

D. Patavii XVI. Kal. Majas M DCC XVII.

EPISTOLA II.

Ad Eundem.

Cum Tuæ mihi Litteræ gratæ, jucundæque semper fuerint, tum hæ, quas Tibure nuper scripsisti, jucundissimæ fuerunt, ut quæ Te convaluisse, non nunciarunt modo, sed & certissime comprobarunt. In his enim docte, ut soles, copioseque ostendis, quid Tibi de veneni genere, quo sibi Cleopatra mortem consciverit, videatur. Qua in re etsi longe aliter, atque ego, sentis; id tamen mihi ingratum esse non potest, primum quod a Te est; deinde quod veri studio dissentis; novissime quod tuam ita sententiam proponis, ut mihi meæ retinendæ locum relinquas: quanquam neque eo animo scripsi, ut vehementer tuerer, & id, quod Tibi, Vir Summe, non probari intelligo, nonnisi remisse, & dubitanter tueri possum.

Aspidis morsu periisse Reginam, scripsi, non quod ignorarem, id Dioni quidem, & Plutarcho incertum videri; sed quod in Romana Historia plus latinis, quam Græcis, & in re antiqua plus æqualibus, quam posteris credendum existimavi. At enim Horatius, qui, ut æqualis, Poeta tamen esset, veri tantum similitudinem summa cum libertate est secutus. Qui credam, quando in reliquis, quæ de Cleopatra eodem loco tradit, summa cum fide verum sequitur? Quid quod Vellejus & fere æqualis, & historicus idem confirmat? At Suetonius pro certo non tradit. Fateor. Sed Vellejo posterior. Sed eo teste non de morsu aspidis, sed de Psyllis admotis, non ad probandum, sed ad conjiciendum sum usus: ut neque ad illud probandum, sed ad indicium, quale idcumque est, dissimulatum a Redio, commemorandum, Plutarchi locum adduxi de tractibus in littore animadversis. Horatio igitur, & Vellejo testibus potissimum usus sum. His Florum, & statuas vetustissimas addidi. Quibus adductus, si non certum, at minus sane incertum esse credidi, Cleopatram morsu aspidis, quam alia ratione extinctam esse.

Id vero est, quod Tibi, Vir Amplissime, ne verisimile quidem videtur. Nam plures, inquis, aspides præsto fuissent, necesse foret. Ego vero, etsi ei dubitationi in priore Epistola etiam alia videor ratione satisfecisse, hic quæram, cujusnam experimentis constet, aspidem uno morsu omne exhaurire venenum oportere? Redius enim, qui hæc in viperis expertus est, contingere interdum vidit, ut non nisi tertio, alias non nisi quarto, aut sexto morsu venenum omne exprimeretur. At enim a moribundis Ancillis occultari aspides non potuissent. A moribundis fateor; a morsu statim, quid prohibuit? Nam argumentis quidem a tenero, mollique fœminarum animo ductis jam pridem respondi. Quod autem addis: ictos a serpentibus neque statim mori, neque sine indiciis veneni, & in saucia parte, & in toto corpore manifestis; Aetius sane aliud aspidis genus intra horas ad summum tres, aliud præsentissima morte conficere tradit; maculas autem, vel alia istiusmodi inter signa ejus veneni, quæ alioqui diligenter enumerat, minime ponit. Sed neque hæc ponit Actuarius. Ponit vero, *Aspidis morsum* esse *acus puncturæ similem, omnino exiguum sine tumore;* quod quidem signum, atque adeo istam cum *punctura acus* similitudinem ipse olim Dioscorides, quem Cleopatræ familiarem fuisse accepimus; litteris mandavit, Paulus deinde Ægineta, Avicennas, & quoscunque de ictu aspidis legisse memini, ad unum omnes inculcavere, præcipue autem idem Aetius, cujus in libris, quod Tu minime ignoras, plurimæ nobis Veterum nobilium Medicorum, eorumque etiam, quorum scripta interciderunt, observationes servatæ sunt. Hic igitur *in iis, quos aspides momorderunt*, non illud modo tradidit, *vulnera in demorso loco, veluti ab acu puncta inveniri;* sed hoc præterea subjecit, *bina quidem ex masculi morsu, a quibus nihil effluit, nisi violentum animal sit, quod morsum inflixit:* quæ omnia pulchre nimirum conveniunt cum duabus illis notis, quas Plutarchus memorat, exilibus videlicet, & subobscuris; jam enim juvat Tuam potius, & Eruditissimi Assalti, quam Leonardi Aretini versionem sequi, præsertim quando græca Plutarchi exemplaria

(*a*) Carmin. l. 1. Ode 37.

plaria ad manum non habeo. Cæterum eundem Aretinum animadverto, unam Charmium inventam esse vivam, dicere: cui quare Psylli non sint admoti, & si sint admoti, cur id historici litteris mandare neglexerint, etsi non difficile potest intelligi; mihi tamen satis est, ex Suetonii, & Dionis testimonio constare, Cleopatræ quidem fuisse Psyllos admotos; hinc enim consequitur, locum ictus apparuisse. Dabis ergo veniam, Humanissime Lancisi, quod Cleopatram morsu aspidis occisam esse, non modo a veri similitudine non alienum, sed verisimilius adhuc censeam. Nam quod potius veneno quodam præsentissimo degustato mortem objerit, ut Tu erudite, ingeniosequе adstruis, tute ipse confiteris, nullo veteris scriptoris loco confirmari facile posse, quando Plutarchi verba producis, quæ de veneno inflictum in vulnus instillando explicari æque, ne dicam credibilius, possint, cum id in novacula gestatum fuerit, & cum præterea apud Auctorem libri de Theriaca, & apud Dionem hujus generis venenum a Cleopatra servatum esse inveniamus; ejus autem generis, cujus Tu existimas, non inveniamus. At vero epoti veneni narcotici, & in Regina, & in Ancillis indicia fuerunt. Non nego. Sed Tu vicissim pro tua eximia eruditione, & candore non negabis, ista ipsa indicia aspidis etiam morsum consequi, ut non modo Plutarchus, sed celeberrimi quique, de quibus supra dictum est, Medici, in primisque Aetius, luculentissime docuere.

Cum ergo ambigua signa habeamus, cur ab epoto a Cleopatra veneno, de quo apud Veteres Auctores nihil habemus, ea derivabimus; ab aspidis autem morsu, quem contra tot habemus non modo memorantes, ut dubium, sed affirmantes, ut certum, antiquos Scriptores, non derivabimus?

Hæc habui, Vir Doctissime, quæ statim rescriberem, cum & multis occupationibus distinerer, & corpore languerem, non ut sententiam tuerer meam, multoque minus, ut Tuæ adversarer, sed ne nihil viderer respondisse. Meæ enim sententiæ arbitrium tuum esto. Tua certe magno semper apud me in pretio erit; nam quod argumentis utcunque opponerem Tuis, invenire fortasse potui; quod auctoritati opponam Tuæ, quæ cum apud omnes, tum vero apud me summa est, atque amplissima, invenire profecto non possum. Vale.

Patavii IV. Nonas Junii M DCC XVII.

Ad Epistolas hasce duas plura alia nuper addita sunt Epistolæ Anatomico - Medicæ LIX. ab artic. 37. ad finem usque.

DE ORDINARIO FRONTINI CONSULATU EPISTOLÆ DUÆ.

EPISTOLA I.

JO. BAPTISTA MORGAGNUS

DOCTISSIMO ORNATISSIMOQUE VIRO

JOANNI POLENO

Rei Mathematicæ Professori Celeberrimo

S. P. D.

Etsi tuæ me litteræ invenerunt nihil minus, quam Fastos cogitantem; morem tamen gessi: Falloppium, & Eustachium deposui; Norisium, & Pagium in manus sumpsi. Ille in Epistola Consulari (*a*), ubi quærit, anno *Aeræ Christ.* 100. Fronto, an Frontinus Trajani III. Consulis Collega fuerit ordinarius, cum plura quæ infra memorabuntur, erudite, ut solet, in medium affert, tum vero ut ad Frontinum potius inclinem, duabus efficit rationibus. Quarum altera a Fastorum auctoritate, altera autem est a veterum Scriptorum testimoniis petita. Primum videlicet ut fatetur, Prosperi Fastos, sed omnium vitiosissimos, itemque Cassiodori, sed Prosperum describentis, habere *Frontonem*; ita ostendit, Fastos Anonymi apud Cuspinianum, qui omnium quidem procul dubio sunt optimi, habere *Frontinum*. Deinde etsi paullo ante agnoverat, Prosperi suffragatorem videri Dionem (*b*), cum de Frontone Consule, rerum potiente Nerva, mentionem faciat; propterea quia is quo de quærimus, Consul, Plinio in Panegyrico (*c*) auctore, *nuper consulatum alterum gesserat* a Nerva *datum*; vicissim tamen producit qui vel clarius illi Cuspiniani Anonymo suffragetur, Martialem scilicet; de cujus quidem testimonii vi mox videbimus.

Pagius autem in *Crit. Baron.* (*d*) & Frontonem ipse retinet, & docet, *Norisium nuper ad se scripsisse, M. Julium Frontonem probabilius Collegam Trajani poni.* Vir omnino fuit Norisius non modo dignitate, atque eruditione, verum etiam moribus eminentissimus, quod intelligere plane licet vel ex ista ingenua mutatione sententiæ. Attamen quod ne ipse quidem fecit, ut majorem sui, quam veri rationem haberet, non puto ab reliquis esse faciendum; sed novæ ipsius sententiæ rationes eo animo esse excutiendas, ut si firmæ sint, hæc probetur; sin contra, prior illa retineatur. Excutiendi autem labor ipse quidem meus; firmæ vero, an infirmæ sint, tuum, Vir Doctissime, erit judicium, præsertim quando Scriptores nobilissimi Pagius (*e*), & Tillemontius (*f*) firmas jam videntur existimasse.

Principio illud est animadvertendum, prioris sententiæ rationem primam non modo a Norisio, ut par erat, infirmatam non esse, sed ne memoratam quidem; credo, quia facilius confirmari poterat, quam infirmari. Nam ut in Fastis Idatianis (quod Norisius (*g*) minime ignoravit) scriptum legimus: *Trajano III. & Tontino*; ita proclive admodum est aliis ex Fastis suspicari, istud *Tontini* nomen forte esse mendosum,

---

(*a*) pag. 59. & seq. (*b*) in Nerva (*c*) cap. 61. (*d*) Tom. I. ad Ann. Chr. 100. n. 1. (*e*) Ibid.
(*f*) Hist. des Empereurs & cæt. Tom. II, Trajan. Art. 10. (*g*) pag. 59.

sum, ac legendum esse *Frontino*. Id enim scripturæ vitium an facilius in *Frontino*, quam in *Frontone* scribendo oriri potuerit, etsi Tillemontius (*h*) in medio relinquit, haud tamen difficile est existimare.

Sed quam Norisius rationem non attigit, hanc, si tibi videtur, in præsentia seponamus: quas vero ad Pagium scripsit, eas omnes ex ordine attendamus. *Dio*, inquit, *in Nerva Frontonem tunc consulem nominat*. Non modo hoc Norisius cum scripsit Epistolam Consularem (*i*), ut supra ostendimus, non ignorabat, sed ne illud quidem, Cuspinianum vero *Frontinum* in Dione legendum putasse. Et sane in Italorum nominibus persæpe, & facile a Græcis Auctoribus, vel certe librariis peccatum esse, cum alii animadverterunt; tum præsertim Robortellus (*k*) admonuit, Plutarchum in Poplicola Λαίρτιν (Κλάραν potius, vel Λάρον, ut notavit Sigonius (*l*)) scripsisse pro *Lartem*; in Cicerone autem Clodiam illam *Quadrantariam* vocasse Κυαδραντίαν: a Dionysio (*m*) quoque A. Verginium appellatum esse Μοντανόν, quem Latini dicebant *Cœlimontanum*. Quid multis opus est? In ipsis de quibus loquimur, *Frontini*, & *Frontonis* nominibus permutandis lapsos esse librarios Æliani Tactica describentes, facile est ex Sixti Arcerii in hæc Notis (*n*) intelligere. Cum enim primum, idque recte, scripsissent παρὰ Φροντίνῳ, alio deinde in loco perperam scripsere ὑπὸ Φρόντωνι: quos ille cum reprehendere debuisset, in alium se errorem abripere passus est, ut unum atque eundem esse Virum, crederet, quem Ælianus, Martialis, Dio modo Frontinum, alias Frontonem vocassent. Sed facilior nimirum fuit Arcerius in iis quos distinguere oportebat, confundendis, velut ibidem cum illum quoque Frontinum, qui in Galeni libro ultimo Remediorum κατὰ τόπους semel, atque iterum nominatur, eundem ac nostrum esse, censuit, haud animadvertens, Heram Medicum, cujus verba de Frontino ischiadico profert Galenus (*o*), *natum esse ante Andromachum*, quod Galenus supra in VI. libro (*p*) testatur: qui quidem Andromachus, si dubites, ille senior fuerit, *inter Neronis*, ut idem Galenus alibi (*q*) docet, *Medicos primus*, an ejus filius; id unum præstiterit attendisse, Cornelium quoque Celsum (*r*) Heræ medicamenta bis memorasse.

Verum nos Frontonem ponamus in Dione quidem esse legendum, & quando Norisius illi hujus testimonio plus ponderis inesse, postea credidit; quale demum sit, videamus. Etsi totus is locus ejusmodi est, ut nonnulla habeat quæ aliter ab aliis intelligi possint; id tamen perspicuum est, Frontonem consulem inter ea memorari, quæ, ut Plinius (*f*) ad Quadratum scribit, *primis diebus redditæ libertatis acciderunt*, & prius certe, quam Nerva ipse cum Virginio Rufo consul narretur; ut permirum omnino esset, Panvinium in Commentariis in Fastos (*t*) suis, scripsisse, Frontonem a Dione consulem *anno post occisum Domitianum fuisse referri*, nisi & id, & alia quæ ibidem peccat, facile essent in tanto & Scriptore, & Opere excusanda. De ea re nullum certe verbum apud Dionem, multoque minus quod ille (*u*) Frontonis Consulatus ex *Kal. Jul.* inceperit ejus de quo modo dictum est, anni: qui quidem dies illuxit præterlapso jam medio dominationis Nervæ tempore; non inter hujus initia; inter quæ initia, video Tillemontium (*x*) quoque ipsum agnoscere, Frontonem consulem a Dione memorari. Quorsum hæc? inquies. Nondum eo dico, quod velim, Cassiodori *Chronicon*, alioqui, ut dictum est, vitiosissimum, in eo verum esse, quod Domitianum occisum tradit Frontone consule sic, ut hic consulatum sub Nerva quidem potuerit gerere; non tamen a Nerva *datum*. Sed eo dico, ut illud certe alterum intelligatur: qui inter initia dominatus Nervæ consul fuerit, de illo accipienda minus videri, quæ de eo, de quo quærimus, Trajani Collegâ Plinius pariter in Paneg. (*y*) indicavit: ita *nuper* consulatum a Nerva datum gessisse, ut *adhuc oculis paulo ante dimissi fasces oberrarent &c.* itemque illa: *modo prætextam exuerat, modo lictores abire jusserat, modo gratulantes amici recesserant*: qui enim convenit *modo*, & *paulo ante*, si intercesserat plane triennium?

Et rationem quidem primam satis excussimus petitam ex testimonio Dionis, vel potius (ut verum loquamur) Joannis Xiphilini, qui sæculo XI. in epitomen contraxit Dionem. Nunc alteram videamus. Fronto, inquit, *erat Consul II.* Hoc vero aut demonstrandum, aut non attingendum omnino fuerat. Quantum enim ex sæpius laudato Panegyrico (*z*) certum est, eum quo de quæritur, Collegam Trajani, *consulatum alterum* antea gessisse; tantum inter omnes liquet, neminem adhuc id ostendere potuisse de Frontone; posse autem omnes de Frontino, & verbis quidem Auctoris; non uno, imo non decem fere post sæculis scribentis, sed illis ipsis temporibus Romæ viventis, scribentisque, Martialis. Nam hic diserte *bis Frontinum consulem*, neque ita pridem fuisse, latissime indicat in eo Libro (*a*) cujus nonnulla Epigrammata anno 98. scripta esse, constat; ut hinc Norisius in Epistola Consulari (*b*) illud quoque alterum erui posse, crediderit, Frontinum Consulem II. fuisse sub Nerva. Verum ego quod, ob alias causas, non sine controversia inferri, ostendique posset, remitto; illud autem quod negari non potest, urgeo: Frontonem bis Consulem fuisse, nullius veteris Auctoris fide probari; Frontinum bis Consulem fuisse, æqualis Scriptoris testimonio præclarissimo demonstrari.

Jam vero tertiam Norisii rationem examinemus. Fronto, inquit, *erat vir togatus, non vero militaris, qualis Frontinus fuit*. Nimirum hic quoque ad Panegyricum Plinii respexit, qui de utroque in hunc annum Collega Trajani verba faciens, sic ipsum alloquitur (*c*): Tertii Consulatus decus *bellorum sociis olim, periculorum consortibus, parce tamen tribuebatur, quod tu singularibus viris, ac de te quidem bene ac fortiter præstitisti, sed in toga meritis: utriusque cura, utriusque vigilantia obstrictus es, Cæsar*: itemque infra: (*d*) *nempe enim hi sunt, quos Senatus cum publicis sumptibus minuendis optimum quemque præficeret, elegit quidem primos*. Ego tamen non video, quid tandem ex his omnibus non conveniat Frontino. Nam quod bellica laude plurimis ante annis floruerat, & Silurum gentem subegerat; num propterea insequentibus, suos inter cives pacis artibus vicissim excellere, & postremis denique annis, cura, ac vigilantia sua bene, ac fortiter de Trajano mereri non potuit in toga? Non opinor, cum Plinius ad Severum (*e*) scripsit, se in Curiani causa *adhibuisse in consilium duos quos tunc civitas spectatissimos habuit, Corellium, & Frontinum*, & ex eorum sententia judicasse; vel cum ad Arrianum (*f*), *successisse* se in Auguratu *Julio Frontino, principi viro*; non, inquam, opinor, tunc spectatissimum, & principem virum in sago dixit, sed in toga. Quid verbis opus est? Procuratio Aquarum (*g*), res *administrata per principes semper civitatis viros*, Officiumne erat, quod non a togato, sed a militari omnino homine gereretur? Non contra vel ipsa Curatorum Tabula (*h*), a te, Vir Eruditissime, ut tot aliæ in tua ista eximia Frontini editione, & diligenter concinnata, & docte illustrata, inter Curatores fuisse; ostendit, qui Legum peritia, studiisque civilibus principem in civitate locum erant assecuti? Hanc autem Aquarum (*i*) Procurationem *ad usum, tum ad salubritatem, atque etiam securitatem Urbis pertinentem*, certe Frontinus, utpote sibi a Nerva (*k*) injunctam, jam fere biennium gesserat sub Imperatore Trajano, eaque fide, ac solicitudine gesserat, qua ex ipsius Commentario intelligitur, ut cum innumeras fraudes (*l*) vel *per offensas*

(*h*) Tom. cit. Not. 8. sur Trajan. (*i*) pag. 61. (*k*) De Romanor. Nominib. (*l*) De Nominib. Romanor. (*m*) Antiquit. Romanar. l. 6. (*n*) ad pag. 93. 94. 98. (*o*) lib. cit. c. 2. (*p*) c. 4. (*q*) De Antidot. l. 1. c. 1. (*r*) De Medicina l. 5. c. 22. 3. & c. 28. 4. (*f*) l. 9. Epist. 13. (*t*) l. 2. ad Ann. U. 850. (*u*) Panvin. Fast. l. 2. ad Ann. cit. (*x*) Tom. & Not. cit. (*y*) cap. cit. (*z*) eod. cap. 61. (*a*) l. 10. Epigr. 48. (*b*) pag. 62. (*c*) cap. 60. (*d*) cap. 62. (*e*) l. 5. Epist. 1. (*f*) l. 4. Epist. 8. (*g*) Vid. Frontin. de Aquæd. Art. 1. (*h*) Tab. Q. Vid. etiam Not. Polen. ad Art. Frontin. 102. (*i*) Frontin. Art. 1. (*k*) Ibid. & Art. 102. (*l*) Art. 76. & alibi.

ſenſas retexiſſet, magnoque cum Reipublicæ emolumento ſuſtuliſſet, videatur, ſi quis alius, tunc dignus fuiſſe, ut & a Senatu publicis ſumptibus minuendis in primis præficeretur, & cura ac vigilantia ſua bene ac fortiter in toga de Trajano meritus diceretur. Certe Trajano tantundem a Frontone tunc præſtitum fuiſſe in toga, non conſtat.

Quod ſi iſtud Plinii elogium Frontino ob eam cauſam non conveniret, quod olim militari munere functus eſſet; fortaſſe ne Frontoni quidem poſſet ob eandem cauſam convenire. Neque enim hic, pro quo diſputant, Fronto ille eſt M. Cornelius Fronto, Rhetor nobiliſſimus, quem haud ſemel Gellius (*m*), Capitolinus (*n*), Xiphilinus (*o*), nonnunquam etiam Eumenius (*p*), Macrobius (*q*), Auſonius (*r*), Hieronymus (*ſ*), aliique laudarunt, ut Catanæus (*t*), Panvinius (*u*), atque alii paſſim exiſtimabant, quorum opinionem ab Noriſio (*x*) & Tillemontio (*y*) firmiſſimis argumentis convulſam video. Neque item eſt Fronto Catius, Orator in Epiſtolis Plinii (*z*) laudatus, quem Catanæus (*a*), & Panvinius (*b*) eundem ac priorem credebant; Tillemontius (*c*) autem ne conſularem quidem ejuſmodi virum, ſed celebrem dumtaxat cauſarum patronum exiſtimat; ego vero non eum certe, quem quærimus, Conſulem fuiſſe, puto propterea quia cum in Senatu pro Mario Priſco cauſam dixit, eo ipſo tempore Conſul fuiſſet, ut ex alia Plinii Epiſtola ad Arrianum (*d*) proclive eſt intelligere, non fuiſſe tamen, ex Plinii ſilentio apparet, qui in ea Epiſtola cum Julium Ferocem, & Cornutum Tertullum ita nominet, ut *Conſulis deſignati* titulum ſingulorum nomini adjungat, multo minus videtur fuiſſe in Frontone Catio nominando Conſulis titulum prætériturus. Eſt ergo is pro quo propugnant adverſus hominem clariſſimum, a Tacito, Plinio, Martiale, Æliano celebratum, ac inter principes civitatis viros per ea tempora nemini ignotum, Frontinum, Fronto quidam, a Plinio in nulla, quod ſciam, ex tot Epiſtolis nominatus, a Martiale autem, & Tacito (nam de Æliano dictum eſt ſupra) vel non memoratus; quod vix de ſummo Viro, & III. ut contendunt, Conſule credibile eſt; vel ita memoratus, ut militarem hominem contra atque ponitur, fuiſſe, conſtet. Nam Martialis in Libri I. Epigrammate 56. ad Frontonem ſcripto, ſic ipſum, laudans alloquitur:

Clarum militiæ, Fronto, togæque decus:

quem quidem hunc ipſum eſſe poſſe quo de agitur, M. Julium Frontonem, in ſæpius laudata Epiſtola (*e*) ſuſpicatur Noriſius. Cornelius autem Tacitus in I. Hiſtor. (*f*) hæc ſcribit: *Exauctorati per eos dies* (Galbæ ſcilicet extremos) *Tribuni, e prætorio Antonius Taurus, & Antonius Naſo: ex urbanis cohortibus Æmylius Pacenſis: e vigiliis Julius Fronto*: itemque in proximo Libro (*g*): *Vinctus* (a Vitellianis) *præfectus caſtrorum Julius Gratus, tanquam fratri apud Othonem militanti proditionem ageret, cum fratrem ejus Julium Frontonem tribunum Othoniani ſub eodem crimine vinxiſſent*. Et Raderus (*h*) quidem, a quo primus de duobus hiſce locis producitur, non dubitavit, illum ipſum Julium Frontonem, & eum ad quem ſcripſit Martialis, & hunc III. ut putant, Conſulem, unum eundemque fuiſſe: ſed & Juvenalem in I. Satyra (*i*) de hoc eodem locutum eſſe, cenſuit: quibus fere omnibus in rebus & præeuntem habuit Calderinum (*k*), & adſtipulantes Farnabium (*l*), atque Schrevelium (*m*). Quid? quod non alium eſſe illum quoque credidit, quem Joſephus libro VII. de Bello Judaico inter Titi Duces, Conſiliarios, Amicos bis memoravit, Frontonem. Verum ego, ut Titi Libertum (ſic enim idem Joſephus altero in loco vocat) ad conſulatum provectum eſſe, animum inducere non poſſum ut credam; ita ſuperiora illa reliqua ſatis eſſe puto, ut intelligatur, iſtum quo de ajunt, Frontonem vel obſcurum apud æquales fere omnes Scriptores fuiſſe, vel in militaribus etiam officiis contra atque urgent, fuiſſe verſatum.

Qua in re oſtendenda eam ob cauſam longior fui, quod quidquid deinde Pagius ait, ad ſe ſcripſiſſe Noriſium, non eo pertinet, ut Frontonem illo præſertim ipſo, quo quærimus, tempore fuiſſe Conſulem, ſed ut togatum fuiſſe virum, non militarem, credamus. *In Lib.* inquit 48. *Digeſt. L.* 5. *De pœnis recitatur reſcriptum Trajani ad Julium Frontonem. Ejus filius fuit Præfectus claſſis ſub Hadriano, Gruteri pag.* 573. Ad quæ ne illud quidem dicam, Catanæum (*n*), qui jam olim verba illa legis animadverterat, ſic legiſſe: *Divus Adrianus Julio Frontoni reſcripſit*, quod ego quoque in nonnullis vidi editionibus, cum aliæ tamen, eæque (ut verum fatear) laudatiores habeant, *Divus Trajanus*. Neque item dicam, cautius Tillemontium (*o*) facere, qui Julium Frontonem claſſis pæfectum, prioris filium non affirmat fuiſſe, ſed tantummodo eſſe potuiſſe. Hæc, inquam, atque alia præterea omittam. Nam quanquam id, quod minime planum faciunt, ultro concederem, Frontonem, de quo ſermo eſt, ſic ſemper in toga floruiſſe, ut nullam unquam militaris officii partem attigiſſet; non tamen propterea ſequeretur, in Frontinum quoque non cadere laudes iſtas, quæ in Plinii Panegyrico illi, de quo quærimus, Conſuli tribuuntur, velut antea probatum eſt.

Quam ob cauſam de illa pariter Inſcriptione apud Gruterum (*p*), a Tillemontio (*q*) (ſed tamen poſt Noriſium in Conſulari Epiſtola (*r*)) animadverſa nihil adjiciam, niſi hoc unum: non apparere ex eo lapide, M. Julium Frontonem IIIIVirum viis curandis fuiſſe anno 103. quod Tillemontius (*ſ*) affirmat. Quod enim Trajanus ibi COS. V. ſcribatur, hinc illud tantum effici poteſt, non ante annum 103. Inſcriptionem inciſam eſſe: in quo tamen repugnat adſcripta TRIBUNIC. POTEST. V. quæ annum deſignat 102. vel etiam duos menſes ultimos anni 101. Itaque mirum non eſt, Reineſium legiſſe TRIBUNIC. POTEST. VIII. i. e. A. V. 858. ut in altera Gruteri Editione indicatur, vel potius, ut in Syntagmate (*t*) illius invenio, TRIB. POT. VIIII. A. V. 855. Veruntamen ut hoc in anno 855. apertiſſimum Typographi errorem omittam; reſpondet enim A. Chr. 102. cum reſpondere debeat A. 105. vel 106., certe ſi exemplari ſtandum eſt, quod emendatum ex Gudii, qui bis contulerat, codice in memorata Gruteri Editione habemus; non poſt numerum V. qui extremum ſiniſtrum occupat marginem, ſed potius ante, cum juſto aliquanto majus intervallum inter POTEST. & V. relinquatur, videtur eſſe ſupplendi locus. Accedit cognomen PARTHICI, quod in hoc etiam lapide adſcribi, non animadvertit Reineſius, mox (*u*) docens, Trajano haud ante Tribun. Poteſtatem XII. tributum eſſe, in hoc quoque a Fabretto (*x*) reprehenſus, negante (*y*), *in ullo vel marmore, vel nummo non ſuſpecto titulum* PARTHICI *ante* XIX. *Trib.* (Trajani) *Pot. reperiri*. Quam ego litem hic quidem non faciam meam, ut neque illam alteram, V. Trajani Conſulatum non in 103. (quod Tillemontio, & pleriſque aliis paulo ante negare nolui) ſed in annum, ut Fabrettus (*z*) contendit, 104. incidiſſe. Hæc eo tantummodo attigi, ut intelligeretur, quænam aut ſuſpiciones in iſtum lapidem, aut dubitationes in iſtum annum poſſint cadere 103. qui illo dicitur indicari; præſertim cum ipſe Tillemontius alio in loco (*a*) ponat, anno primum 107. Parthici cognomen Trajanum mereri potuiſſe, quod ſibi anno demum 115. magis magiſque confirmavit. Quid? quod idem Tillemontius alibi (*b*) cenſuit, ad annum uſque 111. iſtius lapidis tempus poſſe produci. Et mihi quidem omnia, quæ hic memoravimus, reputanti ſic omnino viſum eſt, aut PARTHI-

(*m*) Noct. Attic. l. 2. c. 26. l. 19. c. 8. & 10. (*n*) in M. Antonin. & in Vero. (*o*) in Adriano, & in M. Antonino.
(*p*) Paneg. Conſtantii. c. 14. (*q*) Saturnal. l. 5. c. 1. (*r*) Paneg c. 14. (*ſ*) ad Ann. 163.
(*t*) in Plin. l. 2. Epiſt. 11. (*u*) Comment. in l. 2. Faſt. ad A. V. 850. & 853. (*x*) Epiſt. Conſul. pag. 59. & ſeq.
(*y*) Not. VIII. ſur Trajan. (*z*) l. 6. Epiſt. 14. l. 2. Epiſt. ii. (*a*) loc. cit. (*b*) Ibid. ad A. V. 853.
(*c*) in ead. Not. (*d*) l. 2. Epiſt. ii. (*e*) pag. 61. (*f*) cap. 20. (*g*) l. 2. Hiſt. c. 26.
(*h*) Comment. in cit. Epigr. Martial. (*i*) verſ. 12. (*k*), (*l*), (*m*) in id. Martial. Epigr. (*n*) loc. cit.
(*o*) Tom. cit. Trajan. Art. 10. (*p*) pag. 199. (*q*) Not. 8. ſur Trajan. (*r*) pag. 61. (*ſ*) Ibid.
(*t*) Claſſ. II. 80. (*u*) Ibid. (*x*) De Columna Trajan. c. 9. pag. 294. C. (*y*) Ibid. p. 292. D.
(*z*) Ibid. p. 282. B. C. & cæt. (*a*) Trajan. Art. 29. (*b*) Ibid. Art. 18.

CI cognomen esse inducendum; augendumque numerum Tribun. Potest, aut si retinere illud liceat sic tamen, ut hic maxime augeatur; neque Gruteri exemplar, ut ostensum est, neque notam COS. V. ullo modo pati ut ultra XV. augere possimus: quod si fiat; non annus 103. sed postremi duo menses anni 111. indicabuntur. Post quorum; non amplius; duorum mensium intervallum cum Trajanus Consulatum inierit VI, hinc est, ut minus illa me moveant, quæ Virum Eruditissimum Joannem Massonium (c) permoverunt, ut hoc in lapide non modo Trib. Potestatis, quam ipse quoque XV. legendam existimat, sed etiam Consulatus numerum censeret esse mutandum, & pro V. legendum VI. Verum hæc ἐν παρόδῳ.

Jam enim supra satis mihi præstitisse videor, quod receperam, ut Norisii rationes excuterem. Quæ tamen firmæ, an infirmæ sint, ut, Vir Doctissime, pro eo quo polles, acri judicio existimabis; ego vel firmissimas existimanti pro eo, quo unice moveor, veri studio facile assentiar. Hoc enim veri studium ita mihi animos addidit ad Summorum Virorum huic tertio Frontini Consulatui adversantium rationes agitandas, ut tamen ipse qui essem, & qui contra illi, non oblivisceret. Idem veri studium ne illud quidem dissimulare me, sinit, quod altera ex parte nunc demum venit in mentem; videlicet tertio isti Frontini Consulatui obstare facile posse illud idem Martialis Epigramma (d), quo demonstratur secundus. Versus enim extremi quatuor haud obscure videntur ostendere, Epigramma nondum reddita libertate, id est Domitiano adhuc rerum potiente, scriptum fuisse, & quod consequitur, alterum Frontino Consulatum ab Nerva quidem, ut oporteret, datum non esse. *Accedent*, inquit Martialis,

Accedent sine felle joci, nec mane timenda
Libertas: & nil quod tacuisse velis.
De Prasino conviva meus, Venetoque loquatur,
Nec facient quemquam pocula nostra reum.

Permirum est, in hac controversia neminem, quod sciam, versus hosce attendisse, qui illam videlicet de altero Frontini Consulatu mentionem, & continuo quidem, sequuntur; nisi forte in aliam omnino partem accipiendos crediderunt, ut Poeta hoc diceret: sub civili, mitique Nervarum imperio jam non esse timendam, ut superiore tempore sub Domitiano, sermonum ac jocorum libertatem vel in ipsam Venetam, Prasinamve Factionem. Huc autem pertinet, quod *de Factionibus aurigatorum, & studiis Principis* in hunc locum adnotavit Farnabius: *periculosum erat sub Nerone, Vitellio, & Domitiano iis favere, a quibus alieni Principes. Prasinæ autem, & Venetæ maxime favebant.* Eodemque trahere fortasse quis malit ultima verba explicationis Raderi: *nullus erit, qui nostros jocos insidiose excipiat, & deferat ad Cæsarem, nosque reos faciat, ut Domitiani temporibus contingebat.* Sed nunquam in priorem illam interpretationem propensiorem esse me, fateor; tu tamen, Vir Præstantissime, hoc etiam dispicies, & quid sit veri similius, constitues. Vale, & me, quod facis, redama.

Patavii XIII. Kal. Quinctiles. CIↃIↃCCXXII.

DE ORDINARIO FRONTINI CONSULATU

EPISTOLA II.

CLARISSIMO DOCTISSIMOQUE VIRO

PETRO PLUVENIO

E SOCIETATE JESU.

Joannes Baptista Morgagnus S. P. D.

Mirabar quid esset, quod quæ de Ordinario Frontini Consulatu, Anatomicus ad Mathematicum, fuderam potius, quam scripseram, ea Doctissimo Viro Joanni Poleno, Collegæ meo, editione, Sapientissimis *Actorum Eruditorum* Scriptoribus laude, Tibi denique, Vir Clarissime, atque Eruditissime, Tua, neque illa brevi, consideratione in tam gravi præsertim, illustrique Opere, non indigna viderentur. Sed cum hanc in ipso Volumine (a), quo me liberaliter donavisti, perlegerem; quod de illis suspicabar, de Te perspicue cognovi, hæc me omnia vestræ debere humanitati, quæ non uno loco ex Tuis erga me perbenignis verbis elucet. Quod enim ad rem ipsam attinet; pro veri studio, & publicæ utilitatis amore non obscure a meis opinionibus, institutoque dissentis. Quæ utinam in mea illa Epistola satis exponere potuissem; fortasse Tibi Æquissimo Viro aliquanto aliter visum esset.

Nam principio sic habeas velim, optasse me semper primum ne opinione ab ullo, si fieri posset, homine discreparem, deinde ne dissensum nominatim proferre cogerer. Sed Amicus summus tum rogando omnino cogebat, tum omnia, quæcunque rei declinandæ causa dicerem, vel tollendo, vel infirmando, Dicebam, si mea Epistola vulgaretur, me pluribus visum iri Norisii sententiæ adversantem. At simul, respondebat ille, pro altera Norisii sententia stantem. Sed pro sententia, ajebam, ab ipso deserta, & pro qua nihil facile mihi venire in mentem potuerit, quod ipsi non venerit, idemque inane visum fuerit. Ille vero negabat, posteriores curas necessario semper esse sapientiores: confirmabat, non Pictoriam modo, atque Poeticam Protogenes, & Torquatos, sed cæteras Facultates omnes, excellentes interdum homines habuisse *quibus nimia diligentia nocuerit* (b), & quorum posterior labor ad prioris laudem non pervenerit: nonnulla præterea a me certe fuisse interjecta, quæ Norisius non illa quidem ignoravisse, sed non satis fortasse animadvertisse videretur. Cum autem me, meæ tenuitatis conscius, abjicerem, & quod in Epistola diserte scripseram, qui essem ipse, & qui contra Norisius, inculcarem; tum vero is graviter referre Tulliana illa (c) *non tam auctores in disputando, quam rationis momenta quærenda esse: quin etiam obesse plerumque iis qui discere volunt, auctoritatem eorum qui se docere profitentur; desinere enim suum judicium adhibere, id habentes ratum quod ab eo quem probant, judicatum vident*; ad hæc illud addere, quantam

(c) Not. in calce Gruter. pag. 324.
(d) l. 10. Epigr. 48.
(a) I Cesari raccolti nel Museo Farnese Tom. X. Tav. 3. Medagl. 8.
(b) Plin. Nat. Hist. l. 35. c. 10.
(c) De Nat. Deor. l. 1.

tam bonis Artibus, & quam diuturnam calamitatem tunc *opinio præjudicata* attulerit, *cum etiam sine ratione valebat auctoritas*. (*d*)

Etsi hæc me, atque alia id genus urgebant; tamen simpliciter illud fatebor, unde plane quo revera animo sim, Vir Clarissime, cognoscas. Si Norisius mutationem sententiæ suæ, nulla addita ratione, propofuisset; fortasse multo apud me magis tanti Viri auctoritas, quam quas produxit, rationes, valuisset. Tunc enim novum aliquid, magnique momenti invenisse hominem, existimare potuissem, quo ad sententiæ mutationem compulsus esset. Nunc vero cum suam ne ipse quidem auctoritatem a nobis suspici, sed rationes attendi, voluerit, quibus in sententiam hanc novam traductus sit; quid aliud facere potui quam quod in Epistola feci, ut novas hasce rationes; non antiquas; ex ordine perpenderem, aut si etiam antiquas; ut cum his novas compararem? Nec sane quidquam erat causæ, cur primam suam ab Norisio sententiam desertam esse, ægre ferrem, aut cur pro ipsa propugnator subirem, aut denique cur rem jam satis definitam in controversiam revocarem, qui nunquam antea pro sententia prima stetissem, qui novam quandam adversus eandem, dubitationem in extrema Epistola pro veri studio proponerem, qui tandem nulla satis certa momenta rationum animadverterem, quibus aliquis rem obscuram adhuc, & incompertam extra omnem justæ dubitationis aleam revera ponere, & pro certo constituere potuisset; quando ne ipse quidem Norisius aliud denique pronunciavit, *quam Frontonem probabilius Collegam Trajani poni*. Hoc mihi igitur in ea Epistola propositum, hoc institutum fuit, non ut quidquam ego de re hac, imo nec de novis ipsis Norisii rationibus statuerem; sed has ut tantum perpenderem; judicium aliorum facerem.

In iis rationibus nulla erat ex Fastis petita, nec vero esse poterat, quando Norisius non vulgares, qui Frontonem habent, sed illos Anonymi censebat esse *omnium optimos*, qui habent Frontinum. Erat autem hæc, *Consulem II.* jam fuisse Frontonem. Verum id cum nullius veteris Scriptoris fide probetur, de Frontino autem constet; hinc mihi illud consequi visum est, non jam Frontonem non fuisse, aut omnino esse non potuisse, sed precario dictum esse a Norisio fuisse Consulem II. qui Frontinum quidem fuisse Consulem II. non precario in priore sententia affirmaverat: eaque de causa quanto firmior esset ejusmodi ratio ad illam sententiam, tanto infirmiorem esse ad hanc novam.

At enim in Fastis, a Goltzio, & Panvinio compositis, tempus adnotari videmus alterius Consulatus Frontonis. Nihil hic mihi necesse est, quod ad Goltzium attinet, quam suspecta sæpe ejus sive fides, sive diligentia fuerit, commemorare. Malo tibi credere, Vir Doctissime, qui non uno in loco adversus aliorum suspiciones hominis existimationem tueris. Sed tamen Goltzius, & Panvinius jure, an precario id suis in Fastis scripserunt? Si precario; cur attenderem? Sin jure; quibus ipsi ex fontibus hausissent, videndum erat. Et Panvinius quidem (nam Goltzius nullo prorsus sui facti laudato Auctore, nihil ibi aliud agit, nisi ut Panvinium describat) Panvinius, inquam, unde sumpserit, confitetur, quod in Fastis anno post interfectum Domitianum *ex Kal. Jul. M. Cornelium Frontonem II.* Consulem scripsit. *Domitii*, inquit, *Apollinaris, Fabricii Vejentonis & cæt. consulum hoc anno suffectorum Plinius junior l. 9. Epist. ad Quadratum; M. vero Cornelii Frontonis Dio in Nerva, & Hadriano, & Julius Capitolinus in Marco meminerunt. Quos anno post occisum Domitianum fuisse referunt.* Quinam? obsecro. Non Capitolinus certe in Marco, non Dio in Hadriano, quibus in locis nihil de Frontone hoc nostro, nihil de his rebus. Unus igitur relinquitur Dionis, sive, ut verius loquamur, Xiphilini locus in Nerva, is scilicet locus quem semel atque iterum perpendit Norisius, & quem ego quoque ex instituto in Epistola examinavi. Num vero eo loco *referat* Dio, Frontonem *anno post occisum Domitianum fuisse* consulem, & fuisse *ex Kal. Jul.* tu ipse, Vir Eruditissime, satis ostendis, qui cum eundem istum producas locum, non id referri ab Dione scribis; sed pro Panvinii *assertione aliquam* dumtaxat *congruentiam* trahi ex eo loco *posse*, credis. Quod si concessero; hinc illud quidem consequetur, Frontonem ex Kal. Jul. Consulem esse potuisse: certe autem fuisse sic ut in Fastis ex Dionis auctoritate sine ulla dubitatione *ex Kal. Jul.* Consul scribendus fuerit, & statuendus, non consequetur. Id autem est quod mea in Panvinio ita notabat, ut tamen simul excusaret, Epistola.

Et vero aliud est ad certissimam historiæ normam Fastos conscribere, aliud est eorum quæ ita esse, ut non esse, potuerint, conjecturas proferre. Quid enim prohibet quo minus Frontonem Consulem ex Kal. Sept. fuisse, credamus non tam dico anno post occisum Domitianum (quod nunc quibusdam placere sic video, ut in Fastos retulerint) quam eo ipso anno quo Domitianus occisus est? Num forte ille Dionis locus? Quid, si non modo non prohibeat; sed plurimum faveat? Decet autem, atque adeo oportet quæ istum de Frontone locum proxime antecedunt, & subsequuntur, diligenter attendere. Postquam igitur narravit Historicus, post cædem Domitiani Nervam esse Imperatorem designatum, & Decessoris statuas sublatas, triumphales arcus disturbatos, post hæc, inquam, quæ statim ab audita cæde Domitiani Romæ esse facta, de Suetonio (*e*) intelligimus; continuo illa subjicit, *Nerva autem eos qui rei facti erant impietatis, absolvit, exulesque restituit. Servos vero, ac libertos, qui insidias dominis, patronisve suis fecerant, omnes interfici, jussit, cavitque, ne is liceret crimen ullius facinoris dominis inferre: neminem quoque impietatis, aut ritus Judaici accusari permisit. Tam multi enim per calumniam damnati fuerant, in quorum numero Seras philosophus fuit, ob eamque rem ingens tumultus concitatus erat (omnes enim accusabantur ab omnibus) ut ferant, Frontonem consulem dixisse, malum quidem esse Imperatorem habere, sub quo nemini licet quicquam facere: sed multo pejus esse, cum omnia licent omnibus. Quibus cognitis rebus, Nerva talia fieri in reliquum tempus vetuit. Erat Nerva senectute, & languenti stomacho imbecillior*, aliisque interjectis, tum demum hoc subdidit, *Virginium* Rufum, qui *sæpe Imperator appellatus fuerat, non est gravatus collegam in consulatu assumere* ex Kal. videlicet Januariis ejus qui Domitiani mortem insecutus est, anni. Sed hæc, atque alia etiam quæ sequuntur, in præsentia mittamus; illa quæ præcedunt, spectemus, & cum iis quæ Plinius is qui primis dominationis Nervæ diebus interfuit, de illis ipsis ad Quadratum scripsit (*f*), comparemus.

Primum quidem, *occiso Domitiano*, cur Publicium Certum sibi accusandum statuisset, ostendit; tum vero cur non continuo fecisset, hanc causam subjicit. *Ac primis quidem*, inquit, *diebus redditæ libertatis pro se quisque inimicos suos, dumtaxat minores, incondito turbidoque clamore postulaverat simul, & oppresserat. Ego & modestius, & constantius arbitratus immanissimum reum non communi temporum invidia, sed proprio crimine urgere, cum jam satis ille primus impetus deferbuisset, & languidior in dies ira ad justitiam rediisset, & cæt.* Quæ ergo Historicus dicit, *multos per calumniam damnatos fuisse, ob eamque rem ingentem tumultum concitatum esse*, cum *omnes accusarentur ab omnibus*, eadem Plinius quoque his verbis indicat, *pro se quisque inimicos suos --- incondito turbidoque clamore postulaverat simul, & oppresserat --- communi temporum invidia*. At hæc, ait, *illo primo impetu*, & *primis diebus redditæ libertatis* contigisse; Historicus autem, cum ea contigerunt, *Frontonem consulem* fuisse significat. Igitur aut ego quidem plurimum fallor, aut Scriptore hoc utroque collato, intelligitur, primis illis diebus quibus per ipsam Domitiani mortem libertas reddita est, Consulem fuisse Frontonem.

Morgagni Opusc. D 2 Sed

(*d*) Ibid. (*e*) in Domitiano c. 23. (*f*) l. 9. Epist. 13.

Sed videamus, quæso, num Vir Doctissimus Jo. M. Catanæus rem aliter atque ego, perceperit? Sane ad ista Plinii verba hæc *commentarii* loco apposuit. *Dion scribit ingentem tumultum exortum, quod Nervæ principe facto statim omnes suos inimicos accusarunt, unde ferunt, Frontinum* (sic enim ipse, non Frontonem, legebat) *dixisse, quod malum esset habere Imperatorem sub quo nulli liceret aliquid facere, Domitianum sane demonstrans: sed pejus sub quo omnibus omnia*. Nec vero Tillemontius (g), Vir in Auctorum sensibus, rerumque temporibus inquirendis, si quis alius, diligentissimus, unquam aliter hos Dionis, Pliniique locos intellexit. Quin imo diserte scripsit, ab Dione *inter initia* dominationis Nervæ Frontonem Consulem memorari, a Plinio autem turbulentam illam communemque accusationem accidisse narrari *primis diebus ex quo mors Domitiani (& electio Nervæ) libertatem reddiderant*.

Cum igitur ex Suetonio (h) constet, Domitianum *XIII. Kal. Octobris*, hoc est XVIII. Septembris die occisum fuisse, neque dubium sit, mox ei Nervam successisse; si quis Frontonem ex Kal. Septembr. ejus anni, & quod consequitur, tunc cum Domitianus cæsus est, & cum mox omnes primis redditæ libertatis diebus tumultuosius accusabantur ab omnibus, si quis, inquam, tunc Frontonem Consulatum (num tamen II? certe autem ab Nerva non datum) gessisse, posuerit; is Dionem non modo non adversantem, verum etiam plurimum facientem habebit.

Atque hæc non ad defensionem, sed ad ampliorem eorum expositionem scripta sunto, quæ pressius in Epistola attigi, cum aliquam ex novis Norisii rationibus perpenderem. Nam quæ de reliquis adjeceram, satis ibi exposita credo; certe a te, Vir Clarissime, præterita video. Quod si nihilominus ea tibi sententia fuerit, siquid a Norisio, aut a Panvinio precario de Frontone traditum sit, de illo amplius non esse quærendum; eo me animo esse, confirmo, ut facile possim existimare, ea in re vidisse aliquid tantos Viros, quod mihi videre non licuerit. Sed cum id siluerint ipsi; in eam partem meas dubitationes accipias velim, quasi alios, & te in primis, cujus Ingenium, & Eruditionem suspicio, & colo, etiam atque etiam rogem, ut quod illi reticuerunt, vos me, hominem veri studiosissimum, & per illorum, vestrosque labores, missis controversiis omnibus, proficiendi cupidissimum, doceatis. Cum enim vos alibi animadvertam, ubi iidem non satis firma proposuerint, aperte dissentire; necesse est suspicer, hac una in re de qua ipse dubitavi, subesse aliquid fortasse quod me quidem fugiat, a cæteris autem non ignoretur. Vale, Vir Doctissime, & mihi, quod facis, favere perge.

D. Patavii IV. Kal. Septembr. CIↃ IↃCC XXVIII.

DE QUADAM LIBRORUM M. VARRONIS PARTICULA UT LEGITUR IN VETERI CODICE EPISTOLA.

ERUDITISSIMO AC PRÆSTANTISSIMO VIRO

JOANNI POLENO

Marchioni, Matheseos Professori Celeberrimo

Joannes Baptista Morgagnus S. P. D.

QUæ in vetusto Codice Bibliothecæ Cassinensis, Frontini Commentario de Aquæductibus, continuo, nulloque præfixo titulo, quasi ejusdem Auctoris essent, subjiciuntur, ut paulo attentius cœpi legere, statim particulam esse agnovi libri IV. M. Varronis de Lingua Latina. Qua in particula ut loca Urbis plurima, ducto a Capitolio initio, diligenter indicantur, sic mirum non est, hanc illi Frontini Opusculo subjunctam esse, quod cum ad alia, tum vero *ad locorum Urbis notitiam valet*, ut vere Joannes quoque Ludovicus Vives (a) animadvertit. Neque enim aliud spectasse qui istud additamentum adscripsit, hinc potest intelligi, quod illa, quæ proxime a Varrone sunt tradita, ut pote alio pertinentia, omisit, atque adeo in istis ipsis quæ descripsit, ob eandem, opinor, caussam, de industria prætermisit nomina Junii, Nævii, Lucilii, Volumnii, quos ibi Varro laudat Auctores. Etsi vero & hæc nomina consulto, & perpauca alia fortuito omissa sunt, neque desunt, ut in plerisque omnibus calamo scriptis exemplaribus quæ diligentius descripta velles; tamen cum particula ista, illa ipsa tum satis antiqua, tum in Frontino præ cæteris fideli a te, Vir Doctissime, agnita manu, scripta sit; non erit (credo) inutile iis, qui de nobilissimi Scriptoris, & præstantissimi Operis emendatione soliciti sunt, hoc etiam exemplar inspexisse. Quod quidem intelliges vel ex iis dumtaxat locis, quæ mihi licuit, homini (ut nosti) longe alia agenti, neque multis editionibus Varronis instructo, his subsecivis horis seligere.

Antiqui Oppidi Saturniæ tertium illud (inquit Varro) etiam nunc manet vestigium, *quod post ædem Saturni in ædificiorum legibus parietes postici muri sunt scripti*.

De istis Legibus ædificiorum non modo silent Varronis Interpretes, quotquot memini legisse, verum ne in eo quidem Indice quem Henricus Stephanus addidit Scriptorum, & Legum quoque in his Varronianis libris memoratarum ulla mentio est, ut neque de lege prædiorum urbanorum, cujus verba paulo supra posita sunt. Credibile est, illas ad eundem fere modum fuisse, ad quem ex tabula marmorea P. Rutilio, Cn. Manlio Coss. scripta legitur apud Gruterum (b) *Operum. Lex. II. Parieti. Faciundo. in. Area. Quæ. est. ante. Ædem. Serapi. & cæt.* nisi quod leges quas Varro commemorat, non publicæ erant sed privatæ, si Codici Cassinensi credimus, in quo ita scriptum est: *in ædificiorum legibus privatis*. Quod quidem ultimum verbum etsi in meis editis libris deest; non deerat tamen in iis pervetustis membranis quibus utebatur Turnebus (c).

Aventinum Montem olim paludibus fuisse ab reliquis disclusum sic, ut ratibus adiri debuerit, ex iis quæ Tibullus (d), Propertius, (e), Ovidius (f) scri-

---

(g) Tom. 2. P. 3. Not. 8. sur Trajan, & Tom. 2. P. 1. (h) l. cit. c. 17. (a) De trad. discipl. l. 5.
(b) pag. 208. (c) Adversf. l. 20. c. 30. (d) l. 2. Eleg. 5. (e) l. 4. Eleg. 9. (f) Fast. l. 6.

ſcribunt ; intelligi ex parte licet. Ejus rei Varro hæc ait eſſe veſtigia, *quod qua tum itur Velabrum, & unde aſcendebant ad Rumam nova via locus ſacellum Labrum*. Sic Manutii. Henricus autem Stephanus, & qui Stephanum in iis quoque locis omnibus ſequitur, qui poſt proferentur, Dionyſius Gothofredus ad hunc modum: *quod ea, qua tum itur Velabrum, & unde aſcendebant ad Rumam nova via lucus eſt, & ſacellum larum*. Verum Joſephus Scaliger (*g*) ita hunc locum legendum eſſe cenſuit, nulla pene (quod ipſe ait) licentia: *quod qua nunc itur, Velabrum: & unde aſcendebant ad Rumiam, Nova Via: ubi lucus & ſacellum Larum.* Quem ita ſecutus eſt Auſonius Popma, ut in hunc ipſum fere modum ediderit. Non negaverim, ſic planam atque perſpicuam reddi Varronis ſententiam iis præſertim, qui horum Virorum interpretationem ſimul attenderint. Attamen cum in exemplari noſtro lego: *quod ea qua tum dicitur Velabrum, & unde aſcendebant ad fimam novam viam, locus eſt qui dicitur Sacellum Labrum*; cumque animadverto in veteri etiam Turnebi (*h*) libro hanc fuiſſe ſcripturam: *quod ea qua tum dicitur Velabrum*: & mox *ad infimam novam viam locus Sacellus Labrum*, & huc illam quoque pertinere ſcripturam, quam Henr. Stephanus in ora adnotavit: *deſcendebant ad imam novam viam*, cum, inquam, hæc omnia attendo, ut in hiſce antiquis exemplaribus menda eſſe non nego, ita propoſita emendatio an undique probanda ſit, dubito. Equidem Rumiam, ſeu Ruminam, ut Varro noſter (*i*) alibi vocat, apud Romanos Deam fuiſſe cui facientes mulieres, non vino, ſed lacte hoſtias ſpargerent, de Plutarcho (*k*), & Nonio (*l*) didici, imo ex ipſo Varrone (*m*) ſcio huic Deæ ſacellum fuiſſe, apud quod *a Paſtoribus ſata ficus*. Num tamen id ſacellum in Urbe fuerit, vel ſi in Urbe, eo in loco, me adhuc fateor ignorare. Nam quod Ædicula Matris Rumæ in Regione VIII. a Panvinio (*n*), atque adeo ab Sexto Rufo (*o*) ſecundum exemplar a Panvinio editum collocatur; nempe hic exemplar id ſequitur, cujus de auctoritate quid habendum ſit, non obſcure docet Nardinus (*p*): nec fortaſſe a vero longiſſime abſit, qui ex hoc uno, cujus de vera ſcriptura quærimus, Varronis loco iſtam Matris Rumæ Ædiculam in illud exemplar irrepſiſſe, ſuſpicetur. Contra, ſi *infimam novam viam* legamus; quin hæc certus eſſet Urbis locus, & in ea quidem vicinia agnoſcendus, dubitare nemo poſſit. Nam vel noſter Varro in divinarum libris ut teſtatur Gellius (*q*), *Ajus*, inquit, *Deus appellatur, araque ei ſtatuta eſt in infima nova via, quod eo in loco divinitus vox edita erat*. Hanc autem vocem de qua Livius (*r*) quoque ter meminit, *exauditam eſſe a luco Veſtæ, qui a Palatii radice in novam viam devexus erat*: aramque propterea Ajo loquenti, *adverſus eum locum conſecratam eſſe*, teſtem locupletem habemus Tullium (*ſ*). Atque utinam ut ex his cognoſcimus, ubi eſſet infima nova via, ita etiam ubi ſumma nova via fuerit, ſic intelligere poſſemus, ut locum illum Solini (*t*), *Habitavit ... Tarquinius Priſcus ad Mugoniam Portam ſupra ſummam novam viam* ab aliis veterum Scriptorum locis non ita fortaſſis diſcrepare, confiteremur. Sed hoc alii viderint; nos ad Varronem revertamur.

Reliqua, inquit, *Urbis loca olim diſcreta, cum argeorum Sacraria inſeptem & XX. partes urbis loca ſint diſpoſita*. Sic Manutii. Henr. Stephanus, *ut Argeorum Sacraria in ſeptem & viginti partes urbis ſunt diſpoſita.* Auſon. Popma, *ſint diſpoſita*; cætera ut Stephanus, niſi quod in Notis, *partes urbis ſint* eſſe cenſet *gloſſema*, eoque inducendum. Turnebi (*u*) vetus liber, *tum Argeorum Sacraria, in ſeptem & viginti partes, ubi ſunt diſpoſita*. Codex autem Caſſinenſis; *Reliqua Urbis loca olim diſcreta cum Argeorum Sacraria in ſeptem & viginti partes Urbis ſunt diſpoſita* ſinceriore (ut opinor) certe faciliore, & planiore Scriptura, ut videlicet intelligamus tunc loca illa diſcreta fuiſſe, cum Sacraria hæc fuere diſpoſita.

In Regione Eſquilina, *lucus fagutatalis, & larium. Querquetulanum Sacellum & lucum Martis, & Junonis Lucinæ, quorum anguſti fines: non mirum. Jamdiu enim late avaritia nunc eſt*. Sic editiones Manutiorum. At Stephanus, *lucus fagutalis, & lucus Mephitis, & lucus Junonis Lucinæ: quorum anguſti fines: non mirum, Jamdiu enim late avaritia una eſt. Item lucus Larum. Querquetulanum Sacellum*. Popma, *lucus Fagutalis, &, Lanum* (leg. *Larum*; imo ex *Notis* in quibus Joſ. Scaligerum innominatum, ut ſæpe ſolet, ſequitur, *Virarum*) *Querquetulanum Sacellum, & lucus Martis, & Junonis Lucinæ: quorum anguſti fines non mirum: jamdiu enim late avaritia una eſt*. Turnebus (*x*) legit, *lucus dicitur fagutalis, & larum Querquetulanum Sacellum, & lucus Mephitis*, & mox: *jamdiu enim latæ avaritia viæ eſt*; verum in hac emendatione non ſuam ſed antiqui libri fidem obſtrictam eſſe, vult. Illud etiam alibi (*y*) monet, libros veteres *meficis* habere, at ſe *Mephitis* rectum putare, ut ante emendaverat Auguſtinus, & agnoverat Scaliger (*z*). Nunc Scripturam Caſſinenſem producamus: *lacus dicitur Facutalis, & Larum querquetulanum eſt, Sacellum & lucus Mefitis, & Junonis Lucinæ, quorum anguſti fines, non mirum, jamdiu enim late avaritia eſt*. Non eſt negandum, menda hic quoque, & quidem apertiſſima, occurrere. Sunt tamen & quædam fortaſſe probanda, in quibus *Sacellum* illud, *& lucus Mefitis*. Nam qui *lucus Martis* edidere, non facile proferent antiquorum Scriptorum locos, quibus iſtam ſuam lectionem confirment. Publius quidem Victor (*a*) inter cæteros Romæ Lucos *Lucum* etiam *Mavortis* proponit, ſed in recentiori Epilogi additamento, quod primum editum eſt a Panvinio, de cujus editionis additamentis non aliter habendum eſſe, ac de ipſius Sex. Rufo indicatum eſt, haud immerito monet Nardinus (*b*). Quod ſi etiam utrique illorum credamus; tamen neque Victor, qua in regione is lucus eſſet, oſtendit, & Rufus in longe alia Regione, videlicet IX. *Lucum Mavortianum* conſtituit; non in V. in qua *Ædiculam* quidem *Martis* memorat, ſed ita, ut ignores, in Eſquiliis, an in Colle Viminali ſtatuat, ut apud ipſum ibi conjunctis, ſic a Varrone in hoc loco omnino ſejunctis. De Sacello autem Mephitis, quod in Eſquilina Regione, atque adeo qua in hujus parte eſſet, luculentum in promtu eſt Sex. Pompeii (*c*) teſtimonium. *Eam*, inquit, *partem Eſquiliarum, quæ jacet ad vicum Patricium verſus, in qua regione eſt ædis Mefitis*, Ciſpius Anagninus *tuitus eſt*. Quod ſi aliquid hac in parte tribuendum eſt illi Urbis topographiæ, quam majori in tabula edidit Marlianus (*d*); huic certe lateri Eſquiliarum, de quo Sextus loquitur, magis e directo reſpondebat, propiorque erat Eſquilinus Campus, ſive (ut Varro ſupra vocat) Puticulæ. *Extra oppida*, inquit, *a puteis Puticulæ, quod ibi in Puteis obruebantur homines: niſi potius, ut Ælius ſcribit, Puticulæ, quod putreſcebant ibi cadavera projecta: qui locus publicus ultra Eſquilias*: cui idem Feſtus (*e*), & Porphyrio Horatii interpres (*f*) adſtipulantur. Quamobrem proclive eſt cum Alexandro Donato (*g*) intelligere eo potiſſimum in loco fuiſſe cultam Mephitim, *Deam*, ut Servius (*h*) ait, *odoris graviſſimi*, ne ex tetro illo, & exitiali cadaverum putreſcentium odore homines detrimentum caperent: itaque alio translato *communi* iſto (ut Horatii (*i*) verbis loquar) *miſeræ plebis ſepulchro*, tum licuit, ut idem ait,

> *Eſquiliis habitare ſalubribus, atque*
> *Aggere in aprico ſpatiari, quo modo triſtes*
> *Albis informem ſpectabant oſſibus agrum.*

Non me fugit, Nardinum (*k*), quem ut noviſſe hæc omnia

(*g*) Conjectan. in hos libr. Varron. (*h*) loc. cit. (*i*) apud Nonium de Propr. Serm. c. 2. in *Rumam*.
(*k*) Quæſt. Rom. 57. (*l*) loc. cit. (*m*) De Re Ruſt. l. 2. (*n*) Reip. Rom. Comm. l. 1.
(*o*) De Regionib. Urbis. (*p*) Rom. Ant. l. 2. c. 5. (*q*) Noct. Attic. l. 16. c. 17.
(*r*) Hiſtor. l. 5. c. 32. 50. & 52. (*ſ*) De Divin. lib. 1. (*t*) Polyhiſt. c. 1. (*u*) l. cit. c. 35.
(*x*) loc. cit. (*y*) Comment. in hos libr. Varr. (*z*) Conjectan. cit. (*a*) De Regionib. Urb. (*b*) loc. cit.
(*c*) De Verb. Signif. l. 17. in *Septimontio*. (*d*) Topogr. Urb. Rom. c. 7. (*e*) Oper. cit. l. 14. in *Puticulos*.
(*f*) In od. 5. Epod. (*g*) Rom. Veter. l. 3. c. 10. (*h*) in l. 7. Æneid. v. 84. (*i*) l. 1. Sat. 8. v. 10. (*k*) Oper. cit. l. 4. c. 5.

omnia video, sic verbi illius Horatiani *modo* vim satis attendisse, nonnihil dubito, tum de tempore, quo id sepulchrum translatum est, tum de ejus loco aliter ac cæteri, existimare: cui nos assentiri in præsentia nihil vetat, cum ipse (*l*) quoque Donato in eo quod diximus, nihilominus assentiatur. Neque aliam fortasse ob causam Cremonense illud *Mephitis templum* de quo narrat Tacitus in III. libro Historiarum *ante mœnia* erat constitutum, nisi quod haud longe (*extra oppidum* videlicet, ut ait Varro) Cremonensium erant Puticulæ. Quod ad Templum, vel ad ejus potius viciniam fieri potest, ut pertinuerit basis illa marmorea, his verbis inscripta.

MEFITI.
L. CAESIVS
ASIATICVS
VI. VIR. FLAVIALIS
ARAM. ET. MENSAM.
DEDIT. L. D. D. D.

Laude enim Pompeii, urbe nimirum Cremonæ vicina basim hanc inspectam fuisse, a Grutero (*m*) traditum est: quem ad locum Gruteri quicunque hæc adscripsit; *Mephitis templum ante mœnia Cremeræ Tacit. 13. Hist.* ille, vel (ut credere par est) ipsius potius Amanuenses, atque Typographi & in urbis nomine, & in libro Taciti indicando, manifestissime a vero aberrarunt. Sed neque prætermissionis culpa vacat Jo: Gulielmus Stuckius, qui *universæ* superstitionis ethnicæ ritus ceremoniasque complectem in sua *Sacrorum Sacrificiorumque Descriptione*, cum multo etiam ignobiliores Deos, eorumque cultum commemoret, de Mephiti ne verbum quidem facit, quam templa arasque habuisse, constat, & cui prætcrea peculiare fuisse alicubi litationis genus, haud difficile intelligitur ab iis qui cum Plinium (*n*) legerint memorantem *in Hirpinis Amsancti ad Mephitis Ædem lacum* (vel, ut legunt alii, *locum*) *quem qui intravere, moriuntur*, tum animadvertunt, Servium (*o*) de eodem Amsancti in Hirpinis loco, *aquas sulphureas habente*, hæc tradere, *gravis odor juxta accedentes necat, adeo ut victimæ circa hunc locum non immolarentur, sed odore perirent ad aquam applicatæ: & hoc erat litationis genus*. Num autem hæc Servii verba (ut Medicus eruditissimus, qui nonnulla istorum ante nos attigit, Leonardus a Capua (*p*) videtur existimare) id significent ut victimas *intra lacum finerent suffocari*, aquis nimirum submersas, alii dispiciant; ego jam redeo ad Varronem.

Hæc paulo infra ex Sacris Argeorum adscribit, *Septimus mons quinticepsos lucum Poetilium*. Ita Manutii. Stephanus. *Septimus mons quinticepsos lucum Pœtilium*; in libri ora *Petillium*. Popma, *Septimus mons quinticeps lucum Poetilium*. Cassinensis codex, *Sceptius mons quinticeps lacum poetelium*. Equidem non *lacum*, ut solet in hoc Codice, scribendum fuisse, sed *lucum*, non est cur dubitem; sic enim Pub. Victoris vel antiquiora illa Panviniano exemplaria in hac V. Regione habent, *Lucus Petilinus*; imo Livii quoque liber sextus (*q*), *in Petelinum lucum extra Portam Flumentanam* (Nardinus (*r*) mavult *Nomentanam*) *unde conspectus in Capitolium non esset*; item liber septimus (*s*) *in luco Petelino*. An tamen *Septimius mons quinticepsos* scribendum fuerit, non *Sceptius mons quinticeps*, dubitari etiam atque etiam potest, nam primum Turnebus (*t*) quoque ad hunc locum hæc adnotarat, *Vetus liber* Sceptius mons: *quod verius puto*. Deinde Josephus Scaliger (*u*), *frequens mendum hic inolevit. Nam male* quinticepsos, sexticepsos *scriptum est* pro quinticeps, sexticeps, etcæt. *Neque enim* primicepsos *dixit*, *sed* primiceps. Igitur cum utroque codex hic facit in hoc quidem loco; nam & alicubi intelligitur cum illo Turnebi (*x*) codice antiquissimo convenire, in quo pro *Quarticeps*, vel *Quarticepsis* scriptum erat *Quarticepsois*.

Sed non sic tamen in plerisque eorum, quæ non multis interjectis, rursus ex Argeorum Sacrificiis habet, in hunc modum, *Collis Quirinalis Salutaris Quarticeps adversum est pilonarvis ædem Salutis*. *Collis Muccialis Quinticeps*, & mox; *sexticeps in Vico in Stegano Summo apud Auradum etc.* Longum esset quæ singuli pro his ediderunt, aut edenda censuerunt, proferre, atque contendere. Non tamen reticebo, verbum *Quirinalis* ab omnibus quos ego viderim, omitti: etiam paulo ante, si excipias Manutios. Pro *Mucialis* vel *Mutialis* Scaligerum (*y*) ex Libro IX. (*z*) Dionysii legendum censere *Martialis*, & sic editum a Popma. Pro *vico in Stegano* Manutios *in stellario* (quod vetus etiam Turnebi (*a*) codex habebat) Stephanum autem, & Popmam, post Augustinum, *Mustellario* edidisse. Denique pro *Auradum* Manutios, & Stephanum scripsisse *Turaculum*, Popmam *Auguraculum* ex Scaligeri (*b*) videlicet, ac Turnebi (*c*) conjectura, quorum ille in antiquitus excusis, hic vero in calamo exaratis libris *Auraculum* legerat, quam ferme lectionem cum accuratissimum exemplum scripturæ attendo Cassinensis Codicis, a te, vir Doctissime, editum (*d*), in hoc pariter fortasse agnosci posse, non nego. Hæ tamen omnes varietates ab emendatoribus Varronis eo diligentius sunt pensitandæ, quod *Auguraculum*, exempli causa, a Publio quidem Victore illo antiquo in Regione X., idest in Palatio sub *Auguratorii* nomine collocatur; non tamen aut hujus, aut alius veteris Auctoris locum produci video, a quo in Quirinalis montis parte, seu, ut Argeorum Sacra vocant, in Latiari Colle ponatur: imo ne in Capitolio quidem a Victore (quod Turnebus (*e*) pariter affirmat) statui invenio. Ad eundemque modum de *Vico Mustellario* testimonia Veterum proferri, non video; quamvis Panvinius (*f*) in Regione hac VI. addiderit, ut *Pilam* etiam *Honoris*. Quam ut ex *piloneris* (verbo in hoc, quo de agimus, Varronis loco a Popma; non modo a Manutiis, edito) nonnulli fecerant, velut Scaligero (*g*), & Stephano (*h*) adnotatum est; ita cæteri quod precario factum videbant, abjecerunt, & meliora quæsiverunt. Itaque cum esset quibusdam in libris *Pila naris*, ut diserte Popma (*i*) testatur, ac Stephanus edidit, non defuerunt qui sic legi posse crederent (*k*), Pilamque, Naris fluvii Statua ornatam intelligerent, precario hi quoque, non sic tamen, ut convinci tam possent, quam conjectura illa a Turnebo (*l*) aliquando commodior existimata, ut videlicet legeretur, *Pilam Horatiam*; hanc enim cum in foro fuisse sciret, non erat cur crederet, *potuisse e regione esse Montis Salutaris*. Fuit etiam cum idem (*m*) legendum putaret *ædem Honoris*; quamquam denique (*n*) illam cæteris conjecturam prætulit, ut referiberetur *Apollinaris*, & *Apollinaris collis intelligeretur in quo Apollinis ædes erat*. Hanc conjecturam Turnebi non secutus quidem est Josephus Scaliger (*o*), quod scribit Gothofredus (*p*) (qui enim sequi potuisset illos Adversariorum libros, qui post sua edita Conjectanea prodiere?) sed ita ipsam antevertit, ut tamen maluerit legere *Apolineris* antiquo declinatu pro *Apollinis*: quo in loco idem verbum intulit etiam in carmen Martii Vatis, non dubitans quin *hexametro in versu vix facile locum habere possit nomen Apollinis*, & quin Livius (*q*) in eo carmine referendo *alienis verbis* usus fuerit, *detersa illo situ, & squallore vetustatis, ne simplex illa rusticitas versuum inquinaret delicias illas & lumen orationis suæ*. Quod quidem si Livio visum esset faciendum; longe aliter (opinor) id carmen proposuisset, non ad illud horridulum ut verum loquamur, & hiulcum exemplum, ad quod ferme etiam apud Macrobium (*r*) propositum est. Verum ut Scaliger in hoc divinasset; certe cum in Varrone *Apolineris ædem* legen-

---

(*l*) l. cit. c. 4. (*m*) pag. 96. 10. (*n*) Nat. Hist. l. 2. c. 93. (*o*) in l. 7. Æneid. v. 563.
(*p* (Lez. I. intorno alla nat. delle Mofete (*q*) c. 20. (*r*) Rom. Ant. l. 4. c. 4. (*s*) c. 41. (*t*) Comment. cit.
(*u*) Conjectan. cit. (*x*) Adversar. l. 20. c. 35. (*y*) loc. cit. (*z*) Antiqu. Rom. ad An. 288.
(*a*) Comment. cit. (*b*) (*c*) loc. cit. (*d*) in Frontin. Tabula T. (*e*) Adversar. loc. cit.
(*f*) Reip. Rom. Comment. l. 1. (*g*) loc. cit. (*h*) in marg. (*i*) in Notis cit. (*k*) Nardin. cit. l. 4. c. 6.
(*l*) Comment. cit. (*m*) Ibid. (*n*) & Adversar. loc. cit. (*o*) Conjectan. cit. (*p*) Not. in Varron.
(*q*) Histor. l. 25. c. 12. (*r*) Saturnal. l. 1. c. 17.

legendum censuit, non animadvertit, quod ipse contra aliorum *ædem Honoris* objecerat, id contra suam *Apolineris ædem* multo magis objici posse. Sic enim scripserat. *Substituerunt hic --- alii* Pila Honoris, *alii* Honoris ædem *majore imprudentia. Non enim, nisi fallor, antiquior fuit Honoris ædes, ea quæ vota est a Cl. Marcello bello Gallico ad Clastidium. Alia autem a C. Mario ex Cimbricis manubiis dedicata fuit. Tantum vero abest, ut utravis harum hic intelligatur ut Libri Argeorum non minus 300. annis præcedant Cl. Marcellum*. Fugit revera eruditissimum alioquin hominem locus M. Tullii, quem locum eo quoque omnes fugisse miror, quos sive de Romanis Honoris Templis, sive de M. Cl. Marcello, sive de Q. Fabio Maximo Verrucoso scribentes, ad hunc diem memini legisse. *Vides* (inquit Cicero in II. de natura Deorum) *Virtutis Templum, vides Honoris a M. Marcello renovatum, quod multis ante annis erat bello Ligustico a Quinto Maximo dedicatum*. Hic tamen mitto locum hunc urgere Tullii adversus Scaligerum. Multo etiam magis mitto quærere, annisne dumtaxat ccc. Marcellum præcesserint libri Argeorum. Illud unum dico, qui censuit, substitutam esse perperam *Honoris ædem* in iis libris, qui tot ante illam annis scripti fuissent, dispicere eundem oportuisse, ne forte illam in Quirinali Colle ædem Apollinis quam in iis ipsis substituebat, multo pluribus annis libri Argeorum antecessissent. Quid enim, si ne ætate quidem L. Syllæ ulla adhuc in eo Colle Apollinis ædes constructa esset? Hoc autem videtur docere Asconius Pedianus (*s*), qui *eam solam tum demum* (Sylla sæviente) fuisse *Romæ Apollinis ædem* scribit, *quæ* erat *extra Portam Carmentalem, inter Forum Olitorium, & Circum Flaminium*, ut recentiores videantur, cum aliæ aliis in Regionibus sitæ, tum nominatim ædes illa Apollinis, & Clatræ quam a Victore in Regione VI. positam esse, non ignoro. Nam Apollinis quidem Medici nominatam ab Livio ædem etsi alibi a cæteris statui video; non tamen video, qui firmis argumentis ostendat, haud eandem fuisse ac illam, quæ ab Asconio extra portam Carmentalem, ac prope Forum Olitorium memoratur. Livius certe, qui *ædem Spei* (*t*) *extra Portam Carmentalem*, ac (*u*) *in Foro Olitorio* commemoraverat, cum de Porticibus quibusdam narraret (*x*), *& post Spei*, inquit, *ad ædem Apollinis Medici*. Itaque Panvinius (*y*) has duas ædes nulla interjecta sic proposuit: *Ædes Spei in Foro Olitorio, Ædes Apollinis Medici*. Huc adde, cognomentum hoc ipsum *Medici* in illo potissimum Templo Apollini convenisse, quod huic grassante pestilentia, *pro valetudine populi votum esse*, Livius (*z*) est auctor; illud autem votum Apollini templum quicumque in Livii lectione sunt versati, & in his Nardinus (*a*), minime dubitant, non modo quin Romanorum omnium templorum Apollinis *antiquissimum* fuerit, verum etiam quin ista ipsa ædes fuerit, quam solum tum Romæ habuisse Apollinem, testatur Pedianus. Quod si quis forte ex me quærat, cur unum igitur atque idem templum Livius uno dumtaxat in loco *ædem* vocaverit *Apollinis Medici*; in cæteris autem omnibus (*b*) *ædem Apollinis*, atque alia ejusmodi paret quæ objiciat; ille vero ad extremum sic habeat; una, an duæ ædes fuerint, mihi demum perinde esse, illud quidem hic spectanti, ut ostendam, aut hanc, aut rationem aliam aliquam excogitandam esse, qua Pediani testimonium tueamur, sed hoc tamen potissimum agenti, ut intelligatur, ne id quidem Apollinis Medici templum in Quirinali Colle fuisse. Hoc autem si minus ex his, quæ pro Asconio attigi, planum fiat; satis certe planum fieri ex eo potest, quod nemini adhuc, quod sciam (ut ne mihi quidem) venit in mentem ut templum illud procul a Tiberi collocaret, propterea quia fere omnes in Livio sic legunt: *& post Spei ad Tiberim ædem Apollinis Medici*. Quæ omnia cum ita sint; etsi Turnebum secutus Ausonius Popma (*c*) magis in Varrone probat *Apollinaris*, collem intelligens, *in quo Apollinis ædes erant*; in eo tamen videtur aliquanto magis laudandus, quod *Pilomnaris* legi etiam posse conjecit, ut id cognomen esset Salutis hostes pellentis, quemadmodum ob hanc ipsam causam in Saliari Carmine *Pilomnoe poploe* de Romanis dictum esse, censuit Festus (*d*). Sed quoniam id precario conjecit Ausonius, idcirco tamdiu antiqui codices sunt excutiendi, donec lectio aliqua eliciatur, quæ simul ab eorum scriptura non longe absit, simul veterum auctoritate Scriptorum confirmetur. Qua vide, quæso, Vir Doctissime, an conprobari forte possit quod ex Cassinensis Codicis scriptura *pilonarois* de *Pilumni areis* vel *aris* scribenti hæc mihi venit in mentem. Nam Pilumnus is, qui pluribus Virgilii versibus (*e*), & in hos Servii Commentariis, imo duobus etiam Varronis nostri adhuc extantibus locis celebratur, altero ex libro II. de Vita Populi Romani, altero ex libris Antiquit. Rer. Divin. & Jovis filius habitus est, & non modo a Pistoribus, sed ab aliis pariter est cultus inter Deos Conjugales, & fœtæ Mulieris custodes. Ad ejusque cultum magis, magisque ostendendum pertineret etiam Cumana Inscriptio, si ut apud Gruterum (*f*) (non ut (*g*) apud Reinesium) legenda esset, videlicet,

PILVMNO. SANCTISSIMO
GENIO. MVNICIPI. SACRVM. & cæt.

Sed ut apud Rutulos, si Virgilio credimus, lucum, & vallem habuit sibi *sacrata*; ita apud Romanos (qui abnepti (*h*) certe ipsius Juturnæ Ædem (*i*) statuerunt) aras, vel areas, & in Quirinali quidem colle, habuisse, non facile, quantum nunc memini, invenire poterimus, nisi de Pilumni ætate, atque origine, non quod Virgilius fortasse omnino confinxit, sed quod docent Viri quidam eruditissimi ponamus. Itaque Festum in duobus illis, quæ paulo ante ex Saliari Carmine produximus, verbis interpretandis hallucinatum esse, affirmat post Meursium Andreas Dacerius (*k*), docentque ambo, accipienda illa esse de populo Pilumni sic, ut Pilumnus sit ipse Romulus, quem ita Salii Pilumnum a pilo dixerint, ut Sabini a quiri (idest ab hasta) Quirinum. Hoc si posuerimus; minus difficile erit suspicionem meam (qualis ea cunque est) quadantenus comprobare. Nam primum a Livio (*l*) traditum est, *Regem* illum, ut Tullius (*m*) appellat, *doctissimum* Numam, qui Salios *canentes carmina* instituit, eundem (*n*) *Sacrificia locaque sacris faciendis, quæ Argeos Pontifices vocant, dedicavisse*; ut non sit mirandum, si quo nomine in *Saliari* (ut Horatius (*o*) loquitur) *Numæ carmine* appellatur Romulus, eodem quoque in Argeorum Sacrificiis aliquando appelletur. Romulum autem in Quirinali colle vel Numæ temporibus cultum fuisse, ex pluribus Veterum locis inter se collatis intelligi potest. Primum videlicet ex eorundem Sacrificiorum verbis mox producendis, in quibus notiore etiam nomine *Quirini Ædes* in hoc colle memoratur. Deinde ex Ovidii (*p*), & Plutarchi (*q*) testimoniis, quæ præclarissime illustrat non modo Sex. Aurelius Victor (*r*), sed Dionysius quoque Halicarnasseus (*s*). Ille enim statim ab Romuli excessu, *Ædem* scribit *in Colle Quirinali Romulo constitutam, ipsum pro Deo cultum, & Quirinum esse appellatum*. Hic vero, Numam ipsum voluisse, Romulum *templo, & alternis annis sacrificio sub Quirini cognomento coli*. Denique aras in Quirinali Monte habuisse Romulum, cum ex isto ipso sacrificio conjici licet, tum satis aperte (ut mihi quidem videtur) ostendit Varro, hæc post quatuor Quirinalis Collis partes ex Argeo-

(*s*) Comment. in Orat. Cicer. in toga cand. (*t*) l. 24. c. 47. l. 25. c. 7. (*u*) l. 23. c. 62.
(*x*) l. 40. c. 51. Vid. Edition. Jo. Dujatii (*y*) Reip. Rom. Comm. l. 1. (*z*) l. 4. c. 25. & 29. (*a*) l. 6. c. 2.
(*b*) l. 3. c. 63. l. 7. c. 20. l. 27. c. 37. l. 34. c. 43. l. 37. c. 50. l. 39. c. 4. l. 41. c. 21. & cæt. (*c*) Not. cit.
(*d*) De Verbor. Signific. l. 14. in *Pilumnoe* (*e*) Æneid. l. 10. v. 76. 618. & l. 9. v. 3. 4.
(*f*) Corp. Inscript. pag. 96. 4. (*g*) Syntagm. Inscript. Antiqu. Cl. 1. n. 296. (*h*) Virgil. Æneid. l. 10. v. 619.
(*i*) Ovid. Fast. l. 1. v. 463. & P. Victor. Reg. IX. (*k*) Not. in Festum. (*l*) l. 1. c. 20. (*m*) De Orat. l. 3.
(*n*) Ibid. c. 21. (*o*) l. 2. Epist. 1. (*p*) Fast. l. 2. (*q*) in Romulo. (*r*) De Viris Illustr. c. 2.
(*s*) Antiquit. Roman. l. 2.

georum Sacris, hic nominatas subjiciens: *Horum Deorum aræ, a quibus cognomina habent, in ejus regionis partibus sunt*. De prima autem earum partium in illis Sacris ita erat scriptum, quantum ex Codicibus quos secuti sunt Manutii, & ex nostro habemus: *Collis Quirinalis terticepsos* (vel *terticepsois*) *Ædem Quirino* (vel *Quirini*). Atque hæc in loco difficillimo suspicari ausus sum: quæ si tu magis confirmaveris, tunc ego quoque probare incipiam; sin minus, de vera illius Scriptura, quod quidem facio, fatebor amplius esse quærendum.

Sed ut hic locus facile emendationem desiderat; sic in alio fortassis supervacua est, quem corrigendum esse putavit Scaliger; præsertim si ut in Codice Cassinensi legatur. Manutii, aliique sic proposuerant, *Germalum a germanis Romulo, & Remo, quod ad ficum ruminalem & hi ibi inventi, quo aqua hyberna Tyberis eos detulerat in alveolo expositos*. Scaliger (*t*) autem hoc adnotavit: *Vera lectio quod ad ficum Ruminalem e Tyberi invecti*. At si hanc veram lectionem esse censuit, cur non illud quoque addidit: quæ sequuntur *glossema* esse, ideoque inducenda? Nam si legendum *e Tybri invecti*; quid subjicere continuo oportet, *quo aqua hyberna Tyberis eos detulerat in alveolo expositos*? Hæc tamen in nullis (quod sciam) aut impressis, aut scriptis libris omissa sunt; certe in Cassinensi inveniuntur; quando illa contra, *& hi ibi*, unde Scaliger fecit *e Tybri* non sunt pariter in omnibus. Nam Stephanus quidem ita edidit, *& hi inventi*, Popma *hi inventi*, Cassinensis Codex habet, *ibi inventi*: quam ego lectionem valde probandam esse, existimo. Nam hoc ait Varro, illum Urbis locum Germalum esse dictum, quod *ibi* germani Romulus, & Remus inventi sunt.

Denique extrema hujus particulæ verba Stephanus, & Popma in hunc modum proposuere: *Ab hoc quoque quatuor partes Urbis Tribus dictæ: & ab locis Suburaria, Esquilina, Collina, Palatina: quinta quod sub Roma, Romilia. Sic reliquæ tribus ab iis rebus, de quibus in Tribuum libris scripsi*. Melius profecto, quam Manutii, a quibus (ut priora omittam) postrema ita proposita fuerant, *sic reliquæ tribus ab his, ut in tribuum libris scripsi*. Multoque etiam melius, quam in Codice Cassinensi, in quo hæc ita scripta sunt: *Sic reliqua trita ab his rebus, quibus in Tribum libros scripsi*. Hæc tamen scriptura in suis ipsis mendis vestigia fortassis servat verioris scripturæ. Nam in illo *trita* facile reliquiæ sunt verbi *triginta* sic, ut Varro postquam de quinque dixerat, reliquas triginta tribus complexus fuerit. Certe Turnebus (*u*), cujus cum antiquis Varronis exemplaribus sæpius hoc nostrum convenire, supra ostensum est, in libris *vetustate cariosis* ita se legisse, testatur: *Sic reliquæ triginta diebus ab his, quibus in tribuum libris dixi*. In illis autem *libros scripsi*, si quis veterum librariorum frequentissimum in primis errorem, hujusque caussam attendat; is suspicari facile possit, latere hanc lectionem *libro scripsi*; nisi forte ex aliquo alio qui me adhuc fugit, aut Varronis ipsius, aut alterius prisci Scriptoris loco omnino constet, ab illo non librum, sed libros Tribuum scriptos fuisse.

Qui tamen locus, aliique ejusmodi, quos me requirere, supra indicavi, si tibi, Vir Eruditissime, in promtu fuerint, eo gratius erit intelligere, quod ita Manutiis, Stephano, Popmæ, Scaligero, aliisque summis Varronis emendatoribus, a quibus sine erroris mei suspicione dissentire nunquam possim, libenter (ut soleo) adstipulabor. Vale.

Patavii prid. Kal. Quinctil. CIↃ IↃCC XXII.

IN VITRUVII LOCUM, AD TEMPUS QUO SCRIPSIT, ATTINENTEM, ET IN ALTERUM VETERIS AUCTORIS COMPENDII ARCHITECTURÆ

EPISTOLA.

Ad eundem Marchionem Polenum.

HÆreo, nisi Tu forte, Vir Clarissime, aliter legis in Vitruvio. Dices, ubi? Libro 2. cap. 9. Ibi enim postquam alnum, scripsit, *in palustribus locis infra fundamenta ædificiorum palationibus crebre fixam, --- permanere immortalem ad æternitatem, & sustinere immania pondera structuræ, & sine vitiis conservare, &c.*, tum hæc subjicit. *Est autem maxime id considerare Ravennæ, quod ibi omnia opera & publica, & privata sub fundamentis ejus generis habeant palos*. Quæ cum lego, & Strabonis simul venit in mentem, qui Tiberii ævo de eadem Urbe longe alia edidit libro 5.; sic hærere me, fateor, ut propemodum suspicari incipiam, aut ea quæ modo de Ravenna descripsi, non esse a Vitruvio, aut si forte sint, non hunc libros suos Augusto, sed, contra ac plerique, nec sine multiplici ratione, creditis, alicui obtulisse posteriorum Imperatorum. Nam si, ut summus ille Geographus post Augusti obitum mandavit litteris, *intra paludes urbs maxima Ravenna posita*, erat adhuc *tota ligneis compacta ædificiis* (ξυλοπαγὴς ὅλη) qui fieri potest, ut in ea, vivente Augusto, *omnia opera & publica, & privata* ejusmodi essent palis, fundamentisque suffulta, quæ non modo *sustinerent immania pondera structuræ*; sed (quod diu antea ex ædificata opera significat) *sine vitiis* etiam *conservarent*? Exemplum igitur ad confirmandam Vitruvii sententiam ab Ravenna *maxime* petitum, non Scriptorem Augusto coævum, sed aliquem potius videtur indicare, qui postquam Claudius amplam illam, & marmoribus ornatissimam Portam, quam Auream vocabant posteri, murosque Ravennæ dederat, tunc demum viveret, sive is Vitruvius, quod alii ejus librorum loci minus credibile mihi faciunt, sive alius fuerit qui Ravennæ exemplum in ora addiderit codicis sui, unde postea sit inter Vitruvii verba translatum. Cujus si tu, Vir solertissime, libros aliis interpolatos locis agnoveris; idem hic quoque accidisse, facilius credam.

Quod si forte quædam animadverteris a librariis inter describendum non solum fuisse in Vitruvio addita, sed interdum etiam omissa; pondus aliquod accessisse, putabo, alteri, leviculæ alioquin, dubitationi meæ: quam ubi perpaucis adscripsero; has litterulas obsignabo.

Priscus ille anonymus Scriptor Compendii Architecturæ, quod, cum rarius esset, nec sine erroribus edi-

(*t*) Conjectan. cit. (*u*) Adversar. l. 20. c. 36.

editum, in tuis nunc Vitruvianis Secundis Exercitationibus diligenter ex collatione etiam antiquorum codicum multo emendatius habemus, articulo 27. cum cerussæ conficiendæ rationem proponit, *Sarmenta*, inquit, *vitiosa vineæ, infuso aceto in dolio sub tabulis plumbeis deponantur*. Hic primum abs te peto, ut mecum reputes, an pro istis vocibus *Sarmenta vitiosa vineæ*, Anonymus forte scripserit *Sarmenta vitis amineæ*. Hujus enim scripturæ vestigia mihi videor internoscere in iis quæ fideliter ad hunc Anonymi locum profers cum ex Codice Romano I. *vitiosa minea*, tum præsertim ex Vascosani Editione *vitio aminea*. Amineæ autem vitis, ejusque uvæ, & vini creberrima, ut nosti, apud Veteres mentio est non tam Græcos ut Dioscoridem, Galenum, Hesychium, quam Latinos, Catonem dico, Varronem, Virgilium, Celsum, Scribonium, Plinium, Columellam, Samonicum, Palladium, & si quos alios Rhodius ad Scribonium, Keuchenius ad Samonicum, & Cl. Gesnerus ad Rei Rusticæ Scriptores commemorarunt, quorum locos minime opus est a me tibi Viro Eruditissimo singillatim indicari. Quam si de vite aminea conjecturam non improbas; tum hanc dubitationem expende meam, fortasse & Vitruvium, quem sæpius, hic autem certe Anonymus sequitur, in describenda cerussæ confectione libro 7. cap. 12. ut sarmenta ponit, sic vitem quoque ex qua sumi sarmenta vellet, posuisse. Neque enim videtur quod Compendii Scriptor presse quantum poterat, ut ejus instituti postulabat ratio, non omisit: id Auctor qui fusius scriberet, prætermittere debuisse.

Hæc igitur omnia acerrimo perpendas velim judicio tuo. Nam si forte aliquid hic esse, censeas, quod probes, vel saltem quod ad meliora cogitanda excitet; per mihi jucundum erit illi non omnino displicuisse cujus præclaris adnotationibus alterum de duobus istis Scriptoribus illustratum habemus, alterum propediem expectamus. Sin contra; non ægre feram, si tecum dixeris, Amicus meus hodie cum ab suis fessus occupationibus solatium quæreret, nec prorsus tamen otiari vellet, fecit quod in Cranio olim Diogenes; versavit dolium. Vale, & me, quod facis, redama.

Pridie Idus Novembres CIↃ IↃCC LXI.

AB JO. BAPTISTA MORGAGNO

Laudationes habitæ olim, cum Gymnasiarchas, aliosve Doctoris Insignibus exornaret.

QUi sibi proponi ad laudandum malunt plenam potius, & uberem, quam tenuem, jejunamque materiam, næ illi cito sententiam mutarent, si in quo nunc ego, in eo ipsi loco versarentur. In tuam enim laudationem, Vir Illustrissime ac Generosissime, nuper in hoc Gymnasio Prosyndice meritissime, in tuam, inquam, laudationem, tanquam in viam latam quandam, atque patentem ingressuro, ab initio statim hujus, hinc atque hinc aliæ, ac porro aliæ occurrunt viæ, ut quam potissimum insistere, quam relinquere sine reprehensione possim, quo magis cogito, eo magis incertus sim.

Nam principio illa tria se offerunt quasi capita laudum tuarum, te optime tibi, te optime Nationi tuæ, te optime huic demum Academiæ præfuisse.

Jam vero si illud primum arripiam, & de te adhuc privato dicere ingrediar; vide, quot in partes meam orationem diducant multæ, eæque spectatæ omnibus, virtutes tuæ, hinc pietas, hinc temperantia, hinc mansuetudo, hinc humanitas, hinc candidus, & gratus animus, &, quod difficilius est, cum præclaro ingenio, acrique judicio incredibilis conjuncta modestia. Quid de illo dicam tuo inexplebili studio, atque amore veritatis? a cujus pervestigatione nullo te unquam tempore aut otium abstraxit, aut voluptas avocavit, aut denique somnus retardavit, Quin etiam instar refectionis existimans mutationem laboris, ab utriusque Partis Medicinæ consideratione ad ægros ipsos invisendos, ab his rursus ad rem botanicam, ad anatomicam, ad mathematicam, ab hac iterum ad Theoricam nostram Medicinam redibas; redibas autem? quem si dicam, quotiescunque ego sive in Gymnasio, sive domi de illa per totos tres hosce annos verba feci, toties affuisse; nihil tuæ sim diligentiæ additurus, & latine sim, non oratorie, locuturus. Nam quantos in eo studio progressus habeas, & viderer mihi gratificari, si dicerem, neque ita cito transire possem ad laudum tuarum alterum caput quo me dudum tua vocat Inclyta Natio, cui egregie adeo præfuisti.

Quanquam & hic pariter tuorum numero impedior ornamentorum, atque virtutum. Nam primum memini, non te læta, & prospera tempore illius Muneris; sed aspera, & dura ad id capessendum impulisse: tuis consiliis, animique constantia, quam Amplissimorum hujus tum Gymnasii, tum Urbis Moderatorum auctoritas confirmavit, vestrum istum Cœtum ad pristinam integritatem, splendoremque rediisse: te mox ab ejusmodi Cœtu, Amplissimis iisdem Viris inde innuentibus, hinc, quod contigerat antea nemini, suffragia recensentibus, incredibili consensu præfectum cæteris fuisse. In quo quidem non tam accepisti beneficium, quam dedisti. Quippe rem communem egregie procurasti, auxisti bibliothecam, & tuos (quod caput est) Germanos in optimis studiis, cæterisque virtutibus tui similes aut servasti, aut effecisti. Dum te enim imitari, te subsequi student, ideo omnes mores eosdem, quia omnes tuos habent. Quo uno factum est, ut cum & ipsis, & omnibus sis carissimus, æternumque desiderandus; non tamen, etsi Munere te abdicasti, aut ab illis, aut ab hoc Gymnasio desidereris.

Cujus tu Magistratum (quod de tribus caput erat postremum) ut merueris, ut ceperis, ut gesseris, quis possit digne oratione complecti? Ego sane, cui sicut ab initio dixi, tuæ laudationis difficilius est exitum, quam principium, invenire, satis habebo hæc quoque carptim, breviterque perstringere, hic etiam commemorantis, quod vix possum, quam laudantis, quod pro meritis nullo modo possum, similior. Magistratum sic gessisti, ut unus ex Veteribus illis, & Priscis, consilio, diligentia, integritate, & difficillimis temporibus prudentia, ac dexteritate singulari. Magistratum sic cepisti, ut in novo Honore nihil præter nomen, & insignia novum fuerit. Primus tu titulis, & fascibus; at modestia, studio, & erga Professores tum singulos, tum universos reverentia par cæteris: & hoc tantum cæteris major, quod melior.

Magistratum denique sic meruisti, ut qui maxime. Nam si, ut Plinius inquit, tunc verissime judicatur, meruerit quis Honorem, necne, cum adeptus est; quanto de te facilius judicium homines fecerunt, cum gesseris! Fecerunt autem honestissimum de te judicium cum cæteri omnes, tum non ita pridem Viri Gra-

Gravissimi, Amplissimique hujus Gymnasii Moderatores, hodie vero Celeberrimum hoc, Sapientissimumque Collegium. Illorum igitur perhonorificis Litteris, horum autem cunctis suffragiis, ceu auspiciis optimis praeeuntibus, injuncto mihi extra ordinem munere nunc fungor, *&* *Doctor. Pileo &c.*

Quod reliquum est, Deum O. M. veneror; ut te semper tui esse similem, velit, utque his praeclaris initiis reliquae tuae vitae partes respondeant. Hoc majus precari nihil possum.

Quae ab Deo O. M. diu multumque duo sum precatus, alterum, ut Germanorum Inclyta Natio, quae Academiae huic nostrae magno semper ornamento fuit, pristinum ad numerum, splendoremque rediret, alterum, ut quorum ego amore, atque officiis auctus ornatusque essem, iis aliquam referre gratiam possem; ejus utriusque voti cum me esse compotem factum, vehementer gaudeo, tum vero per te esse factum, Illustrissime, ac Generosissime Prosyndice, magis gaudeo, & incredibilem in modum laetor.

Quod enim hoc anno Coetus iste vester nobilissimus frequentia lectissimorum Adolescentum, huc ex omnibus Germaniae partibus confluentium, tanta floruerit, quantam intra plures annos fuisse, non memini; id nimirum non tam Magistratus tui felicitati, quam assiduitati, diligentiae, nomini, caeterisque virtutibus, & ornamentis tuis acceptum est referendum.

Dici enim non potest, ad illam rem quam utile fuerit, te nunquam hinc sive commodi, sive negotii causa secessisse; contra assidue diligenterque praesto semper fuisse iis qui advenirent, benigne excipiendis, qui praetergressuri fortasse erant, blande retinendis, utrisque pariter fovendis, protegendis, juvandis.

Neque dubium est, quin huc aliquos ipsa tui nominis notitia adduxerit. Multi enim te noverint, necesse est, qui in Herbipolitana, Ingolstadiensi, aliisque Germaniae Academiis tuae istius indolis, quae sane est magna, & ingenii, quod erectum, atque acerrimum obtigit, specimina edideris.

Aliis autem quibus minus forte per te ipse notus esses, Amici, Affinesque tui Viri Ornatissimi, & non una in Civitate Spectatissimi, ignotum esse, non sinebant.

His cum tu curis, atque ornamentis vestrum illum Inclytum Coetum ad pristinam frequentiam, splendoremque revocaveris, cumque ego Germanos tuos, atque adeo nostros cum caeteris virtutibus praeditos, tum vero in primis gratissimos expertus sim; non est mihi dubitandum, quin ita ipsi omnes sentiant, nihil sibi jucundius, nihil optatius a me fieri in praesentia potuisse, quam ut laudibus tuis reliquis sepositis, in hac una insisterem, & hanc prae caeteris celebrarem.

Id ipsum autem ut possem, a te mihi datum est, quando Honorum, tibi ab Sapientissimis hisce, Gravissimisque Patribus summo consensu decretorum, Insignia a me potissimum (quae tua in me semper fuit Humanitas) tradi, concupisti, Amplissimi autem, Praestantissimique Rei Litterariae Triumviri, ut tibi bene, & ex eorum sententia gesti Magistratus testimonium darent, jusserunt.

Injuncto ergo extra ordinem munere jam fungens, *Doctor. Pileo &c.* Faxit Deus, ut cujus opera tam bene de me merita Natio rursus floruit, is ingenio, existimatione, honoribus florere nunquam desinat.

Quod posui in ea Oratione quam in Florentissimo hoc Gymnasio primam habui, non posse hominem, in Juris Prudentia rudem prorsus ac peregrinum, non posse, inquam, in Medica Facultate undique perfectum, & absolutum existere; id confirmatum nunc esse auctoritate, judicio, exemploque tuo, maxime laetor, Illustrissime, & Generosissime Prorector, & Syndice. Etsi enim de legitimo partus tempore, de notis virginitatis, de ictibus, & vulneribus, de veneficiis, de morbis vel simulatis, vel redhibitioni locum facientibus, vel tormenta quaestionesque prohibentibus, de aliisque hujusmodi sexcentis & persaepe Medicos a Magistratibus consuli, & multo aptius, atque prudentius respondere eos qui Legum non sint ignari; etsi, inquam, id ita est per se certum, ut quod certissimum; nihil tamen novo isto exemplo tuo accidere aut opportunius poterat ad commonendum, aut efficacius ad persuadendum, aut denique illustrius ad excitandum.

Nam primum Itali quidem Medici illi Veteres, & Avorum nostrorum aequales, in hac ipsa re sibi esse elaborandum, existimabant. Hinc Fortunati Fidelis de Relationibus Medicorum, hinc Baptistae Codronchii, & Pauli Zacchiae Methodus Testificandi, & Quaestiones Medico-Legales extitere. Nostra autem, & Patrum aetate hujus generis exempla ferme extra vestram Litteratissimam Germaniam non reperio. Vester enim Medicus fuit Joannes Daniel Horstius, qui Zacchiae Quaestiones adauxit, vester est Michael Bernardus Valentinus, qui Pandectas Medico-Legales collegit, vester est denique Joannes Bohnius, qui non solum de Vulnerum Renunciatione post vestros Corbaeum, Svevum, Sebizium egregie scripsit, sed & omne Medici Forense officium complexus est.

Hoc tu usus Praeceptore ita Rei Medicae operam dedisti, ut Juris Scientiam non praetermiseris. Cui rei testimonio est primum typis edita Disputatio Medico-Legalis, quam in Celeberrima Lipsiensi Academia ante hos tres annos habuisti, doctrinae, & aequitatis plenissimam, deinde inter eos qui in hac nostra Legum studiis operam navant, ita gestus a te Magistratus, ut magis Juris Prudentiam, an Medicam Facultatem amares, omnibus quidem dubium fuerit; quin utriusque Insignia tibi merito deberentur, nemo dubitaverit.

Quod si hoc exemplo per alium quemcunque hominem ex Germania, quo de Italia olim migraverat, tam opportune reducto aequos rerum aestimatores permoveri conveniret; quanto magis permoveri convenit, te reducente! Cum enim tu isto excellenti ingenio, isto acri judicio, ista singulari prudentia, ista praeclara eruditione instructus, domestica, atque adeo paterna institutione expolitus, in Celebri non una Germaniae Schola versatus, existimaveris tamen, eorum quae in Medicum cadunt, officiorum te mancam quodammodo atque imperfectam cognitionem habiturum, cui Legum scientiam non adjunxisses; quisnam in posterum putet, se numeris omnibus absolutum Medicum fore, qui omnem Juris notitiam neglexerit?

Est autem exemplum hoc tuum eo etiam magis efficax, quod illustrius. Nam primum in libera, & praestantissima Urbe, nobili genere es natus, Patre Viro Clarissimo, Doctissimoque, qui Rem Physicam, atque Poeticam magna cum laude in eo Gymnasio profitetur, Consanguineis Viris Amplissimis ac Ornatissimis ex eorum Ordine qui Rem vestram Publicam administrant. Quo nisi te loco natum scirem;

tem; ex moribus tamen facile agnoscerem. Ea enim humanitate, mansuetudine, gravitate, constantia, liberalitate, fide, innocentia Magistratum gessisti, ut te ad has Virtutes non doctum, sed factum, non institutum, sed generatum esse, patefeceris. Itaque plusne ornamenti Illustri huic Muneri attuleris, an acceperis, dubium reliquisti. Illud vero est certissimum, te omnium de te opinioni ita respondisse, ut si unquam alias Gymnasium hoc exoptavit, licere, ut olim, bene de se meritis Prorectoribus statuas ponere; nunc præsertim exoptet: ut Amplissimum hoc, Gravissimumque Collegium nunquam libentius, nunquam majori consensu suffragia tulerit: ut Illustrissimi atque Excellentissimi Rei Litterariæ Triumviri in iis quibus modo paremus, Litteris honestissimum de te judicium fecerint; ut denique Illustrissimi atque Excellentissimi hujus Inclytæ Civitatis Moderatores cum pro eorum summo utilitatis publicæ studio tuas alias omnes actiones probaverint, tum hodiernam hanc præsentia sua honestare voluerint. Quibus etiam benigne annuentibus, atque auspicia ista su semper fausta, ac felicia præbentibus, injuncto extra ordinem munere jam fungor, *& Doctor. Vileo &c.*

Deus O. M. qui cum Vir Clarissimus Parens tuus iisdem his Philosophicis, & Medicis Insignibus hoc ipso loco ornaretur, Majorum nostrorum votis annuit, is nostra modo rata habeat, atque adeo faxit, ut ex te nova sæpius tam opportuna, tam efficacia, tam illustria exempla proveniant.

Si quantum & locus hic ad laudandum ornatus, & tu laude dignus es, Vir Nobilis, atque ex Amplissimo hoc Collegio jam pridem Philosophiæ, nunc etiam Medicinæ Doctor Meritissime; tantum mihi temporis ad commentandam laudationem dedisses; hinc non pro meritis quidem laudatus, attamen haud omnino illaudatus discederes.

Sed cum nihil ex hoc loco, & nihil item de tuis laudibus, nisi aut perfectum ingenio, aut elaboratum industria dici conveniat, ego vero si quid in dicendo possum, non ingenio, sed diligentia possim, hæc autem, nisi tempus datum sit, nihil valeat; de tuis laudibus invitus sileam, necesse est.

Neque hæc eo dico, quod verear, ne forte ægre hoc feras silentium meum, qui contra sic existimem, me idcirco a tua modestia in has angustias temporis esse conclusum, ne quidquam huc afferre ad laudandum possem, nisi laudandi voluntatem.

Sed eo dico, ut omnes intelligant, quid sit quod silentio cogar prætermittere tuam istam singularem humanitatem, cæterosque optimos ac probatissimos mores, studia a puero in præstantissimis disciplinis, ipsaque in primis Philosophia collocata, & cætera ornamenta omnia, ob quæ ante hos tres annos in hoc Amplissimum Collegium es cooptatus, eam ipsam denique operam, quam Rei Medicæ studio dedisti, quæ quanta, & quam felix fuerit, vel hoc hodiernum horum omnium Doctissimorum Patrum honestissimum de te judicium satis ostendit.

Nunc quando laudatione minime possum, at his saltem quibus possum, quibusque adeo summo quodam, atque incredibili Sapientissimi hujus Cœtus consensu jubeor, te Medicæ Facultatis Insignibus exornabo, &c.

JO. BAPT. MORGAGNI
IN SCRIPTORES REI RUSTICÆ
EPISTOLÆ QUATUOR.

EPISTOLA I.

AD CELEBERRIMUM ET DOCTISSIMUM
VIRUM
JACOBUM FACCIOLATUM
JOANNES BAPTISTA MORGAGNUS.

QUæris ex me, Vir Doctissime, pluribus de locis Columellæ, ut in plerisque hujus editionibus proponuntur, quid sentiam. Ego vero & de iis, & de Palladii quibusdam, & de nonnullis etiam Varronis quid suspicer, ita scribam, ut judicium non interponam meum, sed exquiram tuum. Neque enim in Re Anatomica, aut Medica, in quibus ob assiduum, opinor, studium, susceptosque a puero labores usum aliquem habere videor, sed in media Philologia versabimur, in qua ut pene adhuc hospitem, aut certe tironem esse me, fateor; sic te esse principem, atque signiferum, negare non potes. Huc illud accedit, me præter sex, septemve illas, quas memorabo, eorum Auctorum editiones, aliam præterea vidisse nullam, cum tu in vestra ista amplissima Bibliotheca, quam utriusque nostrum Patronus Beneficentissimus Georgius Cardinalis Cornelius, ad scientias, bonasque omnes artes fovendas, promovendas, ornandasque natus, insigni nuper accessione locupletavit, multo plures facile habeas. Sed illud inprimis etiam inculcem necesse est, me nunquam hos Rei Rusticæ Auctores in manus sumsisse, ut emendarem; sed cum aliud in alio inquirerem, subinde in certis, in quos incideram, locis hæsisse, itaque nunquid forte vitii, & quid subesset, sic inter legendum quæsivisse, quod visum fuerat, nonnunquam, ut fit, adnotavisse. Hæc igitur quæ ne relecturus quidem fueram, nisi tu pro tua humanissima de me opinione petiisses, nunc tibi ex ordine describam, non alicujus adsciscendæ laudis gratia, sed tuæ sententiæ requirendæ.

Et primum Columella (ab hoc enim incipiam de quo tu potissimum quæsivisti: ejus autem verba, ut cæterorum quoque, adscribam fere secundum Gryphianam editionem A. 1548.; hac enim, ut multo frequentiore, contigit ut initio uterer (*)) §. 1. Col. 1, 8, 8 & 11, 1, 21. Columella igitur postquam libro I. cap. 8, *Villicus*, inquit, *exhortandus est ad instrumentorum, ferramentorumque curam, ut duplicia, quam numerus servorum exigit, refecta, & reposita custodiat, ne quid a vicino petendum sit*; continuo hujus rei causam ita subjicit: *quia plus in operis servorum, quam in pretio rerum ejusmodi consumitur*. Quibus in verbis fieri potest ut nihil desit; si cui tamen sententia videretur paulo obscurior, quam ferat perspicui alioqui scriptoris consuetudo; animadverti unde petere verbum posset quo suppleret, illustraretque sententiam ex lib. videlicet XI. cap. 1. Ibi enim Columella ejusdem præcepti eandem causam ita proponit: *quia plus in operis servorum avocandis, quam in pretio rerum ejusmodi dependitur*. Cum autem utrobique continuo addat, quibus vestibus adversus frigora, & imbres familia munienda sit, scribatque primo in loco: *pellibus manicatis, centonibus confectis, vel sagis cucullis*; in altero *pellibus manicatis, & sagatis cucullis;* scire ex te velim, utram magis probes scripturam, an utraque repudiata iis adstipuleris qui sic videntur legisse, *sagis, aut cucullis*, vel potius Ferrario nostro (de Re Vest. Part. 2. lib. I. c. 22.), qui malebat, *sagis cucullatis*. §. 2. Col. 1, 8, 19. Nam haud longe a fine ejusdem capitis, ubi scriptum est: *Fœminis quoque fœcundioribus, quarum in sobole certus fuerit numerus, honorari debet, otium nonnunquam, & libertatem dedimus*; non dubito quin concedas aliquid aut addendum esse, ut exempli causa particulam *si* ante *fuerit*, aut delendum, velut istud ipsum *fuerit*, quod quidem in Juntina editione non invenio, cum meæ reliquæ constanter sic habeant, ut descripsi.

§. 3. Col. 2, 4, 9. Libro II. cap. 4. ubi præcipitur, quibus temporibus iterum, tertioque arare oporteat colles pinguis soli, cum ita legam: *de Aprili medio usque in solstitium iterandi, tertiandique. Septembri, circa æquinoctium, ac totidem operis, quot uliginosi campi, excolitur jugerum talis agri*: fateor non videre me, qui fieri potuerit, ut neque Jucundus Veronensis, neque is qui ab hoc emendatos Rei Rusticæ Auctores Venetiis (Anno 1514.) edidit, Aldus Manutius, neque Nicolaus Angelius, cujus emendationem in iisdem Auctoribus Florentiæ (An. 1521.) vulgandis secuti sunt Hæredes Philippi Juntæ, neque Coloniæ (A. 1536.) Joannes Gymnicus, neque Parisiis (A. 1543.) Robertus Stephanus, neque semel, iterumque Lugduni (A. 1537. & A. 1548.) Sebastianus Gryphius (horum enim utor Columellæ editionibus) fateor, inquam, non videre me, qui potuerit fieri, ut ne unus quidem horum tot, tamque exercitatorum hominum animadverterit, nisi illa distinctionis nota quæ ante vocem *Septembri* est post *æquinoctium* transferretur, duas Columellæ depravari sententias: quod non te modo, sed quicunque in ejus, ac Palladii lectione vel mediocriter versati sint, statim perspecturos esse, confido. §. 4. Col. 2, 8, 5. Sed ea tantum, quæ sunt ad finem capitis 8, legisse satis est, ut intelligatur in isto loco: *Tremellius quidem asseverat priusquam impleverit, ab avibus ant formicis sata edi, ubi æstivis serenitatibus ager aret*; non *impleverit* cum aliis quos modo nominavi, sed *impluerit* cum Angelio, esse scribendum. §. 5. Col. 2, 11, 5. Verum

(*) *Loci Columellæ hic, & deinceps indicantur, ut cæterorum quoque Scriptorum Rei Rusticæ, quemadmodum illi dispositi sunt in elegantissima horum Editione Lipsiensi Ann. 1735.*

Verum ne hic quidem satis diligens fuit in eo loco de Medica herba describendo quem habemus cap. 11. *Tardius messem primam ejus facere oportebit, cum jam seminum aliquam partem ejecerit. Postea quam voles teneram, cum prosiluerit, desecces licet, & jumentis præbeas.* Nam, ut cæteri, duo illa verba *Postea quam* in unum compulit non sine sententiæ obscuritate. Id enim voluit Columella quod is, qui ipsum plerumque exscripsit, cum idem præciperet de Medica, litteris mandavit, Palladius (de Re Rust. l. 5. tit. 1. s. 3.): *Prima messis ejus tardius fiet, ut aliquantum semen excutiat. Cæteræ vero messes quam volueris cito peragantur, & jumentis præbeantur.*

§. 6. Col. 3, 2, 18. Libro autem III cap. 2, ubi de uvis apianis hæc legimus: *vini dulcis, sed capiti, nervis, venisque non aptæ, nisi mature lectæ: pluviis, ventisque, & apibus afferunt prædam*; major ista distinctionis nota, quæ ante *pluviis* est, ante *nisi* videtur transferenda. Nam cum vina ob acida præsertim corpuscula nervis officere credantur, acidiora autem sint, quo maturius leguntur uvæ; non apparet, nervis apianas non esse aptas, nisi mature legantur: contra autem præclare intelligitur, easdem pluviis, ventis, apibus esse obnoxias, nisi mature sint lectæ, propterea quia sunt *præcoquis fructus*, quod modo ab Autore dictum fuerat. §. 7. Col. 3, 10, 17. Sed hæc planiora; illud difficilius, quo emendari modo possit decimum caput, quod me fateor haud semel legisse cum propter alia, tum vero ob hæc, quæ sane sunt dicta & pulcherrime, & vere s. 9. *Videmus hominibus inspiratam velut aurigam rectricemque membrorum animam, sensusque injectos ad ea discernenda, quæ tactu, naribus, auribusque, & oculis indagantur.* Linguam videlicet omisit non oscitanter, sed perite, quod ejus munus multo manifestius, quam narium, aurium, & oculorum, in tactu quodam consistat, quod nostris temporibus per ipsam quoque Anatomen est comprobatum. Et paulo post: *Nec generandi quidem data est facultas manibus, aut plantis, sed quod hominibus ignotum voluit esse genitor universi ventre protexit, ut divina præditus ratione rerum æternus opifex quasi quibusdam secretis corporis in arcano atque operto sacra illa spiritus elementa cum terrenis primordiis misceret, atque hanc animantis machinæ speciem effingeret.* Jam vides, opinor, quæ me hominem philosophum res induxerint ad Columellam pervolutandum; sed & alias postea memorabo. Nunc mendum, quod huic capiti in meis quidem cunctis insedit editionibus, videamus. Eos Autor jubet in terram deponi malleolos, quos uvarum feracissimos esse, constet, *tanto*, inquit s. 17, *magis quod compertum habeamus, naturali quadam malignitate desciscere interdum, quamvis diligenter prolata semina, idque nobis poeta velut surdis veritatis indulget dicendo:* „ Vidi lecta diu, & multo spectata labore

„ Degenerare tamen, ni vis humana quotannis

„ Maxima quæque manu legeret, sic omnia fatis

„ In pejus ruere ac retro sublapsa referri. „

Quod non tantum de seminibus leguminum, sed in totam agricolationis rationem dictum esse intelligendum est. Quid tandem, obsecro te, istis in versibus *indulget* nobis Virgilius? atque adeo *surdis veritatis* quid est indulgendum? Non contra potius inclamandi hi sunt, & clare, diserteque admonendi? Quod quidem & facere Virgilium constat, & Columellam significare credendum est. Itaque nisi tu, Vir Doctissime, dissentis, ipsum non *indulget*, scripsisse, arbitror, sed *inculcet*; quæ vox, ut vides, cum facile depravari sic potuit, tum non solum toti isti sententiæ, sed & modo quo istic Columella utitur, non indicativo, ut Grammatici loquuntur, sed subjunctivo præclare convenit: Quin etiam fortasse eo verbo voluit quodammodo indicare, sibi minime excidisse, in superiore quoque libro (cap. 9. s. 12.) eandem ab se curam in eligendis seminibus commendatam, eosdemque versus quatuor esse propositos. §. 8. Col. 3, 11, 4. In proximo autem capite 11 aliquid deesse apparet iis in verbis: *totum solum sicco fimo, aut si id non sit, alterius generis quam recentissimo stercorari.* Etsi enim cum in libro 4. cap. 8. (sect. 3.) hæc legimus: *aliquid fimi, vel si est commodius, columbini stercoris*; intelligere videmur, fimi nomine certum aliquod vel genus vel discrimen stercoris a Columella significari; cum tamen priora illa omnia verba relegimus, sententiam nihilominus imperfectam deprehendimus, nisi cujus animantis siccum illud fimum esse debeat, adjiciatur. §. 9. Col. 3, 21, 4. Etsi vero in cap. etiam 21 desiderari quidpiam videtur in eo loco: *Nam & paterfamilias libentius ad spectaculum rei suæ, quanto est ea luculentior, descendit, & quod de sacro numine poeta dicit, Et quocumque Deus circum caput egit honestum. Verum quocumque domini præsentis oculi frequenter accessere, in ea parte majorem in modum fructus exuberat;* tamen velim consideres, possintne omnia videri integra, si ne una quidem litterula adjecta, ita scribamus, distinguamusque: *honestum, verum; quocumque domini præsentis oculi frequenter accessere, in ea parte &c.* aut etiam sic. *honestum; verum quocumque domini præsentis oculi frequenter accessere; in ea parte &c.* nam post *verum* satis facile *est*, aut *est etiam*, *& enim* ante *parte* intelligitur.

§. 10. Col. 4, 10, 3. In Libro IV. cap. 10. ubi legimus: *Sed nec utique verno omnibus regionibus melior putatio est: nam ubi cælum frigidum est, ea sine dubio eligenda est. Ubi vero aprica loca sunt, mollesque hyemes, optima & maxime naturalis est autumnalis*; equidem non modo pertinaciter non negaverim, scriptum a Columella esse *verna*, sed etiam hanc melius respondere agnoscam voci quæ consequitur, *autumnalis*. Attamen *verno* scribi nullo modo potuisse, non antea concedam, quam dilucide ostensum mihi sit, perperam scriptum esse a Palladio (lib. 3. tit. 12. s. 7) *ubi multæ sunt vineæ dividantur, & pars earum, quæ Septentrionem respiciet, verno putetur alia pars adversa clementioribus plagis, recidatur autumno.* Nimirum videtur hic intellexisse *tempore* quod vel ibi fecit Columella, vel paucis quoque ante versibus, ubi legitur: *Nobis neque angusta putatione coercenda semina videntur, nisi si admodum invalida sunt, neque utique verno recidenda*; pro *verno* rescribendum est *verna*; nam vox quidem *tempora* longius abest, quam ut putem ad eam respexisse.

§. 11. Col. 4, 25, 1 Capiti autem 25 subjecta vinitoriæ falcis figura in plerisque editionibus formæ non respondet, quæ in eo capite descripta est. *Securim* namque (ut hoc unum attingam) ita pingunt, non ut *semiformis lunæ speciem*, sed ut triangulum repræsentet. Una ad descriptionem videtur accedere Juntina; Aldina enim etsi non quantum aliæ ab Juntinæ forma discrepat; in eo tamen loco *securim* addit, ut hæc *rostro* nullo modo *superposita*, sed omnino suppposita sit. §. 12. Col. 4, 32, 5 Sed in extremo etiam capite 32 eadem Juntina cæteris videtur esse anteponenda. Neque enim de arundineto sic verba illa exhibet: *cæditur deinde post brumam. Nam usque in id tempus incrementum capit, ac tum compescitur, cum obrigant hiberno frigore. Fodiendum quoties & vineta*; sed ad hunc modum: *cum obriguit hiberno frigore. Fodiendum* &c. qua postrema distinctionis nota Robertum quoque Stephanum uti video.

§. 13. Col. 5, 7, 3. Etsi vero in Libro V, qui me loci, nec pauci ii quidem, morati sunt, eodem omnes modo in meis cunctis editionibus leguntur; vix tamen dubito, quin plerique saltem eorum sint aliter scribendi, velut hic capite 7. *Cætera simili ratione, atque in arbusto Italico administrantur, ut vites longis scrobibus deponantur, ut eadem diligentia curetur, atque in ramis deducatur*; sic potius *curentur, atque in ramos diducantur*, quem videlicet ad modum cum *de Italico arbusto præciperet*, paulo ante (cap. 6. pag. 190) dixerat: *vitem in ramos diducere*. §. 14. Col. 5, 8, 3 sq. Longe difficilior mihi est alter locus ex cap. 8. *Olearum, sicut vitium plura genera esse arbitror, sed in meam notitiam decem modo pervenerunt, Pausia, algiana, Liciniana, Sergia, Nevia, culminia, orchis, regia, circites, murtea. Ex quibus bacca jucundissima est pausia, speciosissima est regia, quæ potius escæ, quam oleo est idonea. Pausiæ tamen oleum saporis egregii, dum viride est, vetustate corrumpitur. Orchis quoque, & radius melius ad escam, quam in liquorem stringitur. Oleum opti-*

optimum Licinia dat, plurimum Sergia : omnisque olea & major fere ad escam, minor oleo est aptior. Primum quæro an istud ultimum & inducendum sit. Quæro deinde, cur *radius* inter decem illa genera non memoretur. Nam num forte scriptura vitiata sit, & pro *radius* legendum sit *regia*, ne suspicari quidem possumus, tum quia de *regia* id iterare non oportebat, quod modo traditum fuerat, tum quia *radium* inter oleas non modo Cato (de Re Rust. cap. 6. s. 1.), Virgilius (Georgic. l. 2. vers. 85.), Plinius (Natur. Hist. l. 15. c. 3.) Palladius (l. 3, 18, s. 4.) sed & Columella ipse diserte numerat libro de Arboribus cap. 17. (s. 3.). *Optima est*, inquit, *olea Liciniana, pausia secunda oleo, escæ orchis. Sunt & regiæ & radii, quæ neque specie neque oleo sunt tam gratæ, quam quas supra diximus.* Vides ut dilucide *regiam* ab *radio* distinguat. Itaque ne solertem alioqui scriptorem usque adeo immemori ingenio fuisse cogitemus, ut tanquam Curio ille pater cum decem modo proposuisset genera, undecimum addere potuisset; relinquitur, ut horum alterutrum suspicemur: scilicet aut inter illa decem genera Columella posuit radium, sed alio quodam nomine, ut puta algianæ, vel Neviæ; nam circitis quidem, & fortasse etiam murteæ eam esse figuram, vocabula ipsa indicant, ut idem ac radius esse non possint; reliqua autem sex genera memini simul cum *radio* legisse memorata, sic ut *radium* ab ipsis differre intelligeretur; Aut in eorum decem generum enumeratione genus aliud aliquod perperam a librariis duplicatum est, & sic radii nomen (quod a Virgilio, Plinio, Palladio, Columella ipso continuo post Orchitem subjici solet) ut denarius ille numerus constaret temere expunctum. Cujus suspicionis ansam dant quæ Dalechampius notavit ad Plinii caput 3. lib. 15. *Columellæ*, inquit, *olivarum decem genera, Pausia, Licinia, Sergia, sive Regia, Radius, Nevia, Culminia, Corninia Plinio, Orchites, Algiana, Murtea, Circites, Contia Plinio.* Quod autem non sine ulla ratione scripserit *Sergia*, sive *Regia*, ostendunt hæc in eodem capite verba Plinii; *Licinia, Cominia, Contia, Sergia, quam Sabini regiam vocant.* Num tamen Sergia, quam Sabini regiam vocabant, a cæteris etiam, ac præsertim a Columella eodem nomine appellaretur, plurimum dubito, quando hanc quidem inter *minimas* recenset Plinius (loc. cit.), qui non multo post *grandissimas* esse, dicit, quæ regiæ vocantur, *ab aliis majorinæ, ab aliis phauliæ.* Denique illud potissimum quæro, quomodo locus is, quem ex libro de Arboribus protuli, ita discrepet a superioris sententia, ut quod in hoc genus esse omnium speciosissimum dictum est, in eo *speciei* ipsius gratia spectata, tribus generibus postponatur. Num quod Columella, non baccarum, ut in priore, sed ipsius arboris speciem, pulchritudinemque respexerit? An quod irrepserit mendum aliquod? An quod liber is de Arboribus non sit Columellæ? qua de re nimirum ambigitur in illa ipsius vita, quæ a Gryphio, & Stephano cum ejus scriptis edita est. In qua tamen de eo vicissim non ambigitur, quod multo minus certum est, Columellam videlicet scripsisse librum lustrationum sacrificiorumque priscorum pro frugibus, quem tantummodo constat promisisse (lib. 2. in fine) (2, 22, 5 & 6). Sed quanquam etiam Aldus major illa ipsa de re dubitaverit (Epist. ad Lector. ante Auctores Rei Rust.), neque ego audeam quidquam certi proponere; eo tamen facilius videor animum inclinare, ut suspicer, scriptum principio fuisse hunc librum de Arboribus a Columella, ut eum locum obtineret, unde ipsum non immerito amovit Jucundus: deinde vero cum rem totam ornatius, pleniusque tractandam existimasset, pro illo uno hunc quem modo appellamus tertium, & quartum præterea, quintumque scripsisse. Quod quidem credibilius videbitur iis, qui libri secundi, nec non quarti & quinti, præsertim vero undecimi initio perlecto, plane intelligent, non simul universum hoc opus, sed per singulos pene libros a Columella fuisse vulgatum, sic ut lectorum judiciis, & postulationibus, suoque insuper indulgens proposito totius Rei Rusticæ disciplinæ, quoad ejus fieri posset, cumulatissime absolvendæ, sæpe in posterioribus diserte tueretur, nonnunquam etiam iteraret, illustraret, augeret, perficeret; quæ in superioribus præceperat voluminibus. Verum sive liber is Columellæ est fusius rescribere meditantis, sive alterius qui hujus præceptiones fere describere, & strictim sæpe, nonnunquam aliquanto pluribus verbis tradere instituerit; sane cum pleraque præcepta atque adeo verba in eo libro, atque in hoc præsertim quinto, eadem esse, animadvertam; haud inutile fore, censeo, ut loci omnes qui sibi in utroque respondeant, inter se comparentur, deturque opera, ut quæ forte alterutro in libro vitiata sint, alterius ope restituantur. Ego aliquot exempla proferam; tu pro tua prudentia, quid sit faciendum, constitues.

§. 15. Col. 5, 10, 7 In libro hoc quinto cap. 10. sic legimus: *Sed antequam arbusculas transferas, nota quibus ventis antea fuerant constitutæ, postea manus admoveto, ut de clivo & sicco in humidum agrum transferas.* Quo in loco si qui sint qui existiment, *clivo*, & *sicco* non satis *humidum* agrum respondere, quærantque ideo quid deesse possit; inspiciant hi comparem locum in lib. de Arboribus cap. 20. (s. 2.) *Priusquam arbusculas transferas, rubrica, vel alia qualibet re signato, ut iisdem ventis, quibus ante steterunt, constituas eas, curamque adhibeto, ut ab superiore & sicciore, & exiliore in planiorem, humidiorem, pinguiorem agrum transferas.* Sane etiam Palladius, qui plurimum, ut supra dictum est, sequi Columellam solet, ita de re hac scripsit (lib. 3. tit. 19. s. 2.): *Plantas similiter notabimus, ut ipsis, quibus steterant cardinibus opponamus. De clivo, sicco, & exili in planum, pinguem, & humidum transferemus*: quibus tamen in verbis an vox *agrum*, aut alia ejusmodi desideretur, videndum est. §. 16. Col. 5, 10, 12 Sed multo magis videndum est, quæ in eodem Columellæ cap. 10. non multo post habentur: *Nucem Græcam serito circa Cal. Februar. quæ prima gemmascit: agrum durum, calidum, siccum desiderat;* non modo an aliter distinguenda sint, verum etiam, idque maxime, an ex iis sint emendanda, vel potius esse usui debeant in iis emendandis, quæ libro de Arborib. leguntur cap. 22. (s. 1.) *Nucem Græcam serito Arcturi signo, vel circa Calend. Febr. quæ pruinam nescit. Agrum calidum, durum, & siccum desiderat.* Nam alterutro in loco ob literarum similitudinem videntur librarii aut ex *pruinam nescit* effecisse, *prima gemmascit*, vel ex *prima gemmascit*, *pruinam nescit*. §. 17. Col. 5, 10, 13 In his autem verbis quæ paucis post versibus utroque in loco sequuntur, in primo quidem sic: *Omnis autem nux unam radicem mittit, & simplici stylo prorepit. Cum ad scrobis solum radix pervenit, duritia humi coercita recurvatur, & ex summo duum ramorum ambas radices emittit;* in altero autem ad hunc modum: *Omnis nux unam radicem mittit, & simplici stylo prorepit. Cum ad scrobis solum radix pervenit, duritia humi coercita recurvatur, & extensa in modum ramorum alias radices emittit.* Vix dubitare posse videor, quin hæc; *extensa in modum ramorum alias*, ita a librariis priore in loco vitiata sint, ut nata videlicet sint ista: *ex summo duum ramorum ambas*.

§. 18. Col. 5, 10, 15 Eodemque in loco cum paulo infra de malis punicis sic legam: *nos exiguum admodum laseris vino diluimus, & ita cacumina arboris summa oblevimus. Ea res emendabit acrorem malorum*, eo facilius crediderim, legendum esse *emendavit*, quod in libro de Arboribus cap. 23, s. 1 eadem omnino verba comperio, nisi quod pro *emendabit* revera scriptum est *emendavit*; & pro *laseris*, *laser Cyrenaicum*. §. 19. Col. 5, 10, 17 In iis tamen, quæ mox subjiciuntur de piro, primo quidem in loco sic: *juxta ipsam radicem truncum findito, & fissuram cuneo tedæ pineæ adigito, & ibi relinquito*; in libro autem de Arborib. cap. 24. paulo aliter: *juxta ipsam radicem truncum findito, & in fissuram cuneum pineum tedæ adjicito, & ibi relinquito*; vide an aliquid ex utroque loco sumendo, utrumque præstet ita rescribere: *& in fissuram cuneum tedæ pineæ adigito.*

§. 20. Col. 5, 10, 19 Nam quod priore in loco paulo post sequitur: *mala, sorba, pruna post mediam messem usque in Idus Febr. serito*, emendandum omnino esse ex libro de Arborib. cap. 25, 1. *Mala æstiva, cydonea, sorba, pruna, post mediam hiemen usque*

que in Idus Febr. ferito, eo credibilius eſt, quod Palladius (Jan. 15, 1 Febr. 25, 13 Sept. 14, 1 Nov. 7, 13) etſi pro alia locorum temperie alios etiam menſes memorat, quibus ſorba, mala, pruna ferantur; id tamen tempus, quo meſſis habetur, aut ipſi proximum memorat nunquam. Quod ſi haud inutilem fuiſſe exiſtimas inter ſuperiores locos utriuſque libri comparationem inſtitutam; multo utiliorem fortaſſe exiſtimabis, quam inter duos, qui proxime conſequuntur, inſtituemus. §. 21. Col. 5, 11, 5 In ejuſdem enim libri 5 capite 11 ſcriptum eſt ad hunc modum:

Ea autem fine, qua adraſeris, ſurculos ſic inſerito, ut ſemipede, nec amplius de arbore extent; ſupra deinde muſcum imponito, & ita ligato, ne pluvia dilabatur. Locus autem, qui in lib. de Arborib. cap. 26, ſ. 4 huic ipſi, ut ſuperiora etiam, ac conſequentia manifeſto commonſtrant, loco reſpondet, ſic habet: *Ea autem fine, qua adraſeris, ſurculos demittito ita, ut ſex digitis de arbore extent. In una autem arbore duos aut tres ramulos figito, dum ne minus quaternum digitorum inter eos ſit ſpatium. Pro arboris magnitudine, & corticis bonitate hæc facito. Cum omnes ſurculos, quos arbor patietur, demiſeris, libro ulmi, vel vimine arborem aſtringito: poſtea paleato luto bene ſubacto oblinito totam plagam, & ſpatium, quod eſt inter ſurculos uſque eo, ut duobus digitis inſita extent: ſupra lutum muſcum imponito, & ita obligato, ne pluvia dilabatur.*
Vides ut plura in hoc altero quam in priore loco tradantur: quæ ne conſulto ab Auctore omiſſa, ſed potius ab oſcitantibus librariis negligenter præterita eſſe, putemus, cum res ipſæ per ſe docent, tum vero id commonet, quo nihil facilius eſt factu, ut videlicet ab illo primo *extent* ad hoc ſecundum *extent* temere, ut fit, in deſcribendo delapſi, plures interjectos verſus iiſdem, aut fere iiſdem verbis eadem præcepta continentes, tranſilire, primo illo in loco potuerint. Sane in idem ferme erroris genus eoſdem incidiſſe in libri etiam XI. capite 2 deſcribendo, ex vetuſtis codicibus intellexit Robertus Stephanus (in fine Oper. Columell.) ſed ne longius a propoſito loco deflectamus; Palladius quoque, Columellam, ut ſæpe diximus, plurimum ſequens, cum de hoc eodem inſitionis genere præciperet, hæc minime prætermiſit: (lib. 3. tit. 17 ſect. 2 ſq.)

--- *ſtatim ſurculum mergimus una parte deciſum ſalva medulla, & cortice partis alterius, qui ſupra arborem ſex vel octo digitis emineat. Duos vel tres vel plures ſurculos pro trunci qualitate conſtituimus: quaternis digitis* (an *quaternos digitos?*) *vel amplius inter eos ſpatium relinquimus: tunc junco, aut ulmo: aut vimine ſtringimus, & ſupra lutum muſco tectum ponemus, ac ligabimus &c.* Illud unum diſſimulare non poſſum, dubitaſſe me an integrum ſit verbum illud ultimum *dilabatur*. Cum enim veniebat in mentem, Columellam lib. IV. cap. 29 ſ. 8 de vitis inſitione ſcripſiſſe: *fiſſura diligenter ſubacto luto linitur, atque ſuperpoſito muſco ligatur, quod & calores & pluvias arceat*, non *dilabatur*, ſed *illabatur* ſcribendum eſſe, ſuſpicabar, præſertim cum etiam Cato poſt peractas inſitiones ſic præcipiat: (cap. 41 ſ. 4.) *inſuper lingua bubula obtegito, ſi pluat, ne aqua in librum permanet.* Cum autem de eadem re in lib. de Arborib. cap. 8 ſ. 2 hæc legerem; *quidquid inſerueris viti, diligenter libro ligato, atque luto ſubacto paleato illinito, operitoque plagam, & ita alligato, ne aqua, ventuſve penetrare poſſit: deinde ſupra lutum muſcum imponito & ita religato: ea res præbet humorem nec inareſcere ſinit;* tum vero qua ratione ſervari quadantenus poſſet vulgata ſcriptura, intelligebam. Sed de hoc tu, Vir Cl. conſtitues, ut de his quoque duobus locis, quos cum inter ſe utroque in libro comparaverimus, protinus ad VI. librum tranſibimus. Hæc igitur in V. §. 22 Col. 5, 11, 7 Paulo poſt conſequuntur: *medium truncum acuto ſcalpello permodice findito, ita ut fiſſura digitorum trium ſit in ea: deinde cuneum, quo diducatur, inſerito.* At quanto melius in libro de Arborib. cap. 26 ſ. 6: *medium truncum acuto ſcalpro modice findito, ita ut fiſſura trium digitorum ſit. In eam deinde cuneum, quoad patietur, inſerito.* Pariter primi, atque alterius generis inſitionis deſcriptione abſoluta, cum de tertio nondum fieri cœpta ſint verba, illic quidem ita ſcriptum eſt: *Hoc tertium genus inſitionis, cum ſit ſubtiliſſimum, non omni generi arborum idoneum eſt*; hic vero omiſſa, ut decebat, prima illa vocula: (ibid.) *Tertium genus inſitionis, cum ſit ſubtiliſſimum* &c.

§. 23. Col. 6, 2, 8 Libro VI. cap. 2 *curandum ne in domitura bos calce, aut cornu quenquam contingat: nam niſi hæc caveantur, nunquam ejuſmodi vitia, quamvis ſubacta, eximi poterunt.* Suſpicor legendum eſſe, *quamvis ſubacto*, hoc eſt domito; hic enim, ut eſt perſpicuum, docet quomodo juvencos, qui de grege feri comprehenduntur, *ſubigi* conveniat (ſ. 1.) §. 24. Col. 6, 5, 3 Videndum autem cenſeo, an unum, & fortaſſe etiam alterum verbum inducendum, aut quid aliud faciendum ſit in eo loco capitis 5. *Tum paribus caſiæ, myrrhæque, & thuris ponderibus, ac tantundem ſanguinis marinæ teſtudinis miſcetur potio, cum vini veteris ſextariis tribus, & ita per nares infunditur.* Atque utinam Vegetius, qui plura, ut noſti, ex Columella deſcripſit, non hæc diviſiſſet (Artis Veterin. l. 3 c. 2) facile ex illo conjiceremus, quid in his verbis agendum eſſet, ut certe conjicio quid agendum ſit in iis quæ proxime conſequuntur: *Sed ipſum medicamentum ponderis ſex unciæ diviſum, portione æqua per triduum cum vino dediſſe ſat erit.* Cum enim Vegetius de ſanguine marinæ teſtudinis cum *vino per os dando ſcripſiſſet*, hæc ſubjecit (ibid.)

Pulverem & caſſiæ fiſtulæ, nec non etiam thuris pro æqua parte admiſces, ex eo unam ſemis unciam cum ſextario vini veteris in die per nares bovis infundis. Quod medicamentum per triduum facies; unde proclive eſt colligere, ita ſcriptum eſſe a Columella vel numerorum notis indicatum: *pond. ſeſcunciæ.* §. 25. Col. 6, 6, 4 Capite autem inſequenti voculam deeſſe ſuſpicor eo in loco: *Ubi nec medicina proceſſit.* Nam cum paulo etiam ſupra medicina alia propoſita ſit, deinde, nonnullis de chirurgico auxilio interjectis, hæc altera medicina, & poſt hanc porro tertia imperetur, videtur fuiſſe ſcriptum fortaſſis: *Ubi nec hæc medicina proceſſit.* Neque enim iſtarum minus profecto gratum duarum vocularum concurſum declinare voluiſſe credendus eſt, qui modo ſcripſerat: *Si nec hæc profuit res*, atque alibi etiam (l. 12 c. 1 ſ. 2): *ſed nec hæc tantum* &c. (lib. 12 c. 52 ſ. 1) *ſi nec hæc fuerit* &c. Illud accedit, verba quæ apud Vegetium illis Columellæ reſpondent, hæc eſſe (ib. c. 3) *ſi iſta non valent*: Vides, ut poſt illos ſuperiores hunc etiam aditum aperire coner ad Columellam emendandum. Neque enim inficior, verum eſſe quod Reineſius ad Daumium ſcripſit (ep. 121): *Vegetium Columellæ exſcriptorem eſſe, & ad eum eſſe exigendum*; imo cum hæc ponam, illud adjicio, eſſe tamen, ubi viciſſim Columella ad Vegetium exigi poſſit, quod fortaſſe in aliis capitibus luculentius oſtendam. §. 26. Col. 6, 6, 5. Nam quæ in hoc ipſo 6 capite legimus: *Sunt & ante detractionem ſanguinis illa remedia, tribus heminis vini tres unciæ pinſiti allii permiſcentur, & poſt eam potionem* (bos) *currere cogitur. Vel ſalis ſextans cum cepis decem conteritur, & admiſto melle decocto* &c. apud Vegetium quidem ita propoſita inveniuntur (loc. cit.): *Ante detractionem tamen ſanguinis adhibentur iſta remedia: tribus heminis vini, quatuor unciæ contriti olei permiſcentur, poſtque potionem cogetur currere: duæ quoque unciæ ſalis cum decem unciis ceparum atteruntur: mel quoque decoctum admiſcetur* &c. Ego vero ita hic Vegetium ad Columellam exigendum eſſe, non dubito, ut pro *contriti olei*, *contriti allii* reponatur; imo etſi aliquos exiſtere poſſe video, qui viciſſim quærant, an apud Columellam non *cum cepis decem* ſed *cum ceparum dextante* legendum ſit, librariis videlicet in numerorum notis intelligendis facile deceptis; ego tamen re ipſa, & verbis quæ apud Vegetium conſequuntur, perpenſis, hunc potius ex Columella emendandum in hac quoque parte, exiſtimaverim, ut pleriſque præterea in locis, quos collatis utriuſque tum his, tum inſequentibus paginis, nullo negotio proferre poſſem, niſi emendatos jam

jam putarem ab his, qui Vegetium poſt A. 1528. (ejus enim anni tantummodo exemplar habeo) typographis tradidere. Itaque nunc tantum de Columella emaculando videamus. Quem ſi in iis tot locis, quos ſupra ex lib. V & VI produxi, quamvis in meis omnibus editionibus ad eundem modum ſcriptis mendis tamen inquinatum eſſe, credidi; quanto magis eſſe credam in extremo capite 8. (quod me fateor non intelligere) *Sed hæc his ſolum faſtidium eſt*; cum Juntina editio non *eſt* hic habeat, ſed *tollunt*? §. 27. Col. 6, 10, 2. Minuſque pariter dubitabo, quin capite 10, ubi legimus: *Porri etiam ſuccum oleo, vel ipſa fibra cum ordeacea farina contrita remedio eſt*; reſcribendum ſit: *ſuccus cum oleo*, quando Rob. Stephanus ita ſcripſit; *ſuccus oleo*, præſertim cum Vegetius quoque hæc ita verba deſcripſerit (ibid. c. 4) *Porri etiam ſuccus expreſſus cum oleo & ipſi febri cum hordeacea farina remedium præſtant*: quo etiam ex loco erunt fortaſſe, qui cogitent, an alia in Columella emendanda ſint; ſed his ego non ita facile adſtipulabor. §. 28. Col. 6, 17, 1. Contra autem menda quæ initio capitis 17 in meis omnibus libris inſedere, experiar an poſſim tollere Vegetio adjutore. Id caput ſic incipit: *Eſt etiam mortifer iis* (bobus) *ſerpentis ictus, eſt & magnorum animalium noxium virus: nam & vipera, & cæcilia ſæpe cum in paſcua bos improvide ſupercubuit, laceſſita onere morſum imprimit. Muſque araneus, quem Græci σκυτάλην appellant, quamvis exiguis dentibus, non exiguam partem molitur.* Hæc ita Vegetius (ibid.) *Serpentis quoque ictus mortiferus eſt bobus, ſed & minorum animalium noxium virus. Nam vipera & celicia cum in paſcuis bos improvide ſupercumbit, ſtimulo morſus imprimunt. Araneus quoque, quem Græci migaltem appellant, parvi quidem corporis non parvam ſolet inferre perniciem.* Hic ſi Vegetium ad Columellam rite exigere velimus; unum emendabimus verbum & pro *celicia* ſcribemus *cæcilia*. At ſi Columellam ad Vegetium; duo facile corrigemus. Nam pro *magnorum* reponemus *minorum*; neque enim magnum ullum hoc in capite virulentum animal memoratur: & pro σκυτάλην, quod quidem apud Græcos, non muris aranei, ſed ſerpentis nomen eſſe, ſcio, μυγάλην, quod apud ipſos, ut præclare noſti, muris aranei nomen eſt; vetuſtis inſuper libris, ut Rob. Stephanus obſervavit (in fine Oper. Columellæ) auctoribus, reſcribemus. Præter quæ an *in paſcua* ſic itidem mutare oporteat, *in paſcuis*, videndum eſt. §. 29. Col. 6, 17, 3. Sed & paulo infra juvat utriuſque Auctoris verba comparare. Columella: *Hujus herbæ ſuccus vino miſtus infunditur faucibus; atque ipſa folio cum ſale trita malagmatis more ſcarificationi intenditur: vel ſi hanc herbam viridem tempus anni negat, ſemina ejus collecta, & lævigata cum vino dantur potanda.* Vegetius (loc. cit.): *Hujus herbæ ſuccus cum vino faucibus infundatur, atque ipſa folia cum ſale trita imponantur in plagam. Quod ſi viridem minime reperiunt, ſemina ejus collecta & trita dantur ad potandum cum vino.* An *folio -- intenditur* (Gymnicus ſcripſit *foliis*, cæteri, in quibus Gryphius etiam ipſe in priore editione, *folia -- intenditur*) omnino mutandum ſit in *folia intenduntur*, quæri poteſt; certe *vivo*, quod Aldi, Gymnici, Stephani, & Gryphii poſtremum quidem exemplar proponit, in *vino* mutandum eſt. §. 30. Col. 6, 17, 5 Mox etiam hæc Columella: *Vel ſi id non adeſt, humorque oſtendit injuriam dentium* (muris aranei) *cuminum conteritur, eique adjicitur exiguum picis liquidæ, & axungiæ, ut lentorem malagmatis habeat. Id impoſitum perniciem commovet. Vel ſi antequam tumor diſcutiatur, in ſuppurationem convertitur, optimum eſt ignea lamina converſionem reſecare; & quidquid vitioſi eſt, inurere* &c. Sic autem Vegetius (ibid.) *Quod ſi non fuerit contritum ciminum cum pice liquida & axungia, ut ſimilitudinem malagmæ habeat, impoſitum plagæ perniciem ſubmovet. Quod ſi antequam tumor diſcutiatur, ſuppuratio fuerit generata, optimum eſt ignea lamina vel cauterio collectionem aperire, quidquid vitioſum eſt, inurere* &c. Hic quæro abs te, Vir Doctiſſime, non illud, an Columellæ ſcriptura utcumque defendi poſſit? ſed illud tantum, maliſne credere, ſcriptum eſſe a Columella, *perniciem commovet*, quam *perniciem ſubmovet*: *converſionem reſecare*, quam *collectionem* (hæc enim vox tumorem etiam, ut noſti, ac vomicam Latinis ſcriptoribus ſignificat) *reſecare*? Sane Gymnicus, credo, quod ibi vocem iſtam *converſionem* haud probaret; quod reſecandum eſſet, intelligi maluit, quam ponere, ſcripſitque ideo, *lamina reſecare*. Eſt etiam aliquid, quod etſi a Vegetio non indicatur, minus tamen rectum eſſe, ſuſpicor in primis ipſis Columellæ noſtri verbis; *Vel ſi id non adeſt, humorque oſtendit injuriam dentium*; videtur enim legendum, *tumorque oſtendit*, tum quia id conſequitur; *antequam tumor diſcutiatur*: tum quia hæc antecedunt: *Cæciliæ morſus tumorem, ſuppurationemque molitur. Idem facit etiam muris aranei.* §. 31. Col. 6, 24, 2 Levius eſt quod in capite 24 notavimus; ſed & ſententiam magis corrumpit, & mirandum magis eſt, ne id quidem ab ullo eorum qui editiones has noſtras procurarunt, eſſe animadverſum, videlicet hæc verba: *quod ſi aut fœmina recuſat, aut non appetit taurus eadem ratione, qua faſtidientibus equis mox præcipiemus. Elicitur cupiditas* &c. ad hunc modum eſſe diſtinguenda: -- *præcipiemus, elicitur cupiditas* &c. §. 32. Col. 6, 26, 2 & 3 Cum autem ſæpius legerim capitis 26 illam partem: *apprehendere teſtium nervos, quos Græci κρεμαστῆρας ab eo appellant, quod ex illis genitales partes dependent, quibus comprehenſis ſtatim teſtes ferro reſecare, & expreſſos ita reſcindere, ut extrema pars eorum adhærens prædictis nervis relinquatur. Nam hoc modo nec eruptione ſanguinis periclitatur juvencus, nec in totum effœminatur adempta omni virilitate, formaque ſervata maris generandi vim depoſuit, quam tamen ipſam non protinus amittit. Nam ſi patiaris eum a recenti curatione fœminam inire, conſtat ex eo poſſe generari. Sed minime id permittendum, ne profluvio ſanguinis intereat: verum vulnera ejus ſarmentitio cinere cum argenti ſpuma linenda ſunt, abſtinenduſque eo die ab humore* &c.; cum ergo ſæpius hæc legerim, dubitare cœpi, non *a recenti curatione*, ſed *a recenti caſtratione* eſſe legendum, cum ob alia quæ vel nota ſunt, vel ex verbis conſequentibus apparent, tum quia Palladius, qui, ut alibi etiam diximus, fere ſolet Columellam exſcribere, illa eadem priora proponens, hæc ſubdit (l. 6. tit. 7. ſ. 2) *nec admittendum eſt, quod plerique faciunt, ut ſtatim caſtratos coire compellant, nam certum eſt ab eis generari, ſed ipſos fluxu ſanguinis interire. Vulnera vero caſtraturæ cinere ſarmentorum, & ſpuma linentur argenti -- Caſtratus abſtineatur a potu* &c. Sed & M. Varro (de Re Ruſt. l. 2. c. 5. ſ. 14.) *exemtis*, inquit, *teſticulis, ſi ſtatim admiſeris, concipere.* Quod ſi forte quæras, cur ſæpius illa, ut dixi, relegerim; memoria repete, quantum me Anatomes, & Chirurgiæ delectet hiſtoria, cujus videlicet gratia non hæc modo, quæ qualiacunque ſunt, inſtituto tamen ſubſerviunt meo, verum alia quoque magna cum voluptate apud Columellam me legiſſe confiteor, velut hæc proximo libro VII cap. 9. (ſ. 5) *Fœminis quoque* (Scrofis) *vulvæ ferro exulcerantur, & cicatricibus clauduntur, ne ſint genitales*; capite autem 11 (ſ. 2) alteram illam ſpecioſiorem, ſed magis periculoſam caſtrationis ſuum rationem: *cum virilem partem unam ferro reſectam detraxeris, per impreſſum vulnus ſcalpellum inſerito, & mediam quaſi cutem, quæ intervenit duobus membris genitalibus reſcindito: atque uncis digitis alterum quoque teſticulum educito, ſic fiet una cicatrix* &c. Vides, ut jam tum noſceret membranam inter utrumque teſtem in modum ſive communis ſepti, ut Recentiorum Anatomicorum quidam contendunt; ſive peculiaris ſacculi, ut alii docent, trajectam. Sed neque ignorabat peculiarem illam quam Chymici inculcant ad præparanda medicamenta fimi vim atque utilitatem: nam libro eodem capite 5 hæc ſcripſit (ſ. 8) *oblitum vas in ſterquilinio defoditur, ac toto anno fimi vapore concoctum, mox promitur: tepefactumque medicamentum linitur* &c. Neque tandem cum in hoc ipſo libro VI cap. 16 ſcripſiſſet (ſ. 2) *ſolere neglecta ulcera ſcatere vermibus*, illud præcipere omiſit, quænam circum ulcera adhibenda ſint medicamenta, *ne infeſtentur a muſcis, quæ ubi*, inquit, *ulceribus*

inſe-

insederunt, vermes creant. Sed nunc quidem, hisce præteritis, suspectos locos memorare pergamus.

§. 33. Col. 6, 27, 10 Capite 27 *ignobilis quoque vulgaris elicit cupiditatem* &c. Videtur & deesse, aut alia ejusmodi vocula, quæ videlicet duo illa adjectiva colliget, ut cap. 37 (f. 9) *degener, & vulgaris asellus* itemque initio Libri VII *vilis hic vulgarisque asellus.* §. 34. Col. 6, 30, 6 Capite 30 *& ne plus justo exinaniatur, stercus ipsius jumenti fluentibus venis ad motum fasciis obligetur.* Etiamsi Vegetius (l. 2 c. 45) hunc ipsum locum non sic descripsisset: *quod si plus profluat* (sanguis) *quam necesse sit, stercus ipsius jumenti fluentibus imponitur venis & fasciis alligatur;* tamen mirum fuisset, neminem eorum qui mea Columellæ exemplaria edidere; si Rob. Stephanum excipias; animadvertisse, scribendum esse *admotum.* Sed tamen magis mirum est quod protinus notabitur.

§. 35. Col. 7, 1, 2 Libro enim VII cap. 1 in his verbis: *Hujus animalis tam exiguæ tutelæ plurima & necessaria opera supra portionem respondent, tum & facilem terram qualis in Bætica totaque Lybie sit, levibus aratris proscindat, & non nimio pondere vehicula trahat. Sæpe etiam* &c. ne Stephanus quidem animadvertit, non *tum & facilem;* sed *cum & facilem* esse legendum. §. 36. Col. 7, 3, 3 Neque item cap. 3 in iis, quæ de maxime probato ariete conscribuntur: *intortis cornibus, non quia magis hic sit utilis (nam est melior mutilus aries) sed quia minime nocent. Intorta potius, quam surrecta & patula cornua, quibusdam tamen regionibus* &c. nisi quid aliud insit vitii, hanc distinctionem convenire: --- *quia minime nocent intorta potius, quam surrecta, & patula cornua.* §. 37. Col. 7, 3, 4 Paulo autem infra, ubi scriptum est; --- *mutilum probabimus marem, quoniam est illud incommodum in cornuto, quid cum sentiat se velut quodam naturæ loco capitis armatum, frequenter in pugnam procurrit;* mendum certe inest: quod qua ratione tollendum esset, difficile foret divinare, nisi Cl. Drackenborchius (ad Silii Italici Punic. lib. 7 vers. 566) nuper monuisset, in veteri codice ita scriptum esse: *quodam naturali telo capitis armatum* &c. §. 38. Col. 7, 3, 15 Porro in eodem 3 capite deesse aliquid crediderim, ubi agitur de gregis numero supplendo. Quod ut melius possit intelligi, totus describendus est locus: *nec committi debet, ut totus grex effœtus senectute dominum destituat: cum præsertim boni pastoris vel prima cura sit, annis omnibus in demortuarum vitiosarumque ovium locum totidem, vel etiam plura capita substituere, quoniam sæpe frigoris atque hiemis sævitia pastorem decipit, & eas oves interimit, quas ille tempore autumni, ratus adhuc esse tolerabiles, non submoverat: quo magis etiam propter hos casus, nisi validissima, quæ non comprehendatur hieme, novaque progenie repletur numerus, quod qui faciet* &c. Scilicet deesse videtur particula *non* legendumque *non nisi validissima.* §. 38. Col. 7, 6, 7 Fidentius vero in his capitis 6 verbis: *Parit autem, si est generosa proles, frequenter duos, nonnunquam trigeminos. Pessima est fœtura, cum matres bimæ ternos hœdos efficiunt;* hic, inquam, fidentius non *bimæ,* sed *binæ* scribendum esse, asseruerim, quod etsi quinque reliquæ editiones repugnent, at illam saltem mecum facere invenio, quæ ab Joanne Gymnico est procurata. §. 39. Col. 7, 6, 9 Illud tamen, quod in hac & ceteris paulo infra neglectum est, leve sit licet, omittendum non putaverim, videlicet ut in iis, quæ de magistro caprini pecoris præcipiuntur: *per rupes, per solitudines, per vepres facile vadat, & non ut alterius generis pastores sequatur, sed plerumque ut antecedat gregem;* nota aliqua distinctionis collocetur inter *pastores* & *sequatur.* §. 40. Col. 7, 8, 7 & 7, 12, 12 Sed in extremo capite 8. *Est etiam* (caseus) *non ingrati saporis muria perduratus, atque ita maligni ligni, vel culmi fumo coloratus;* cum Juntinum exemplar, non *maligni* habeat, sed *malini,* quæro ex te, utrum hanc omnino censeas accipiendam esse Scripturam. In hoc autem loco ex cap. 12 *semper & lac, & spiritus maternus longe magis ingenii, atque incrementa corporis auget;* putas ne omnia recta esse, & ne ullum quidem verbum in non suam sedem esse transpositum?

§. 41. Col. 8, 2, 10 VIII Libri capite 2 *Vasta fœmina & frequenter horrentibus plumis hirta: robusta crura, nec longa* &c. Permirum est, in nullo meorum exemplarium scriptum esse *femina; fœmina* enim modo descripta, nunc qualem gallinaceum marem probet Auctor ostendit, Varronem secutus, cujus hæc sunt (de Re Rust. l. 3 c. 9 f. 5); *feminibus pilosis, cruribus brevibus.* Res ita perspicua est, ut quocunque modo scripta vox illa neminem morari posse videatur. Sed tamen Philippus Beroaldus ob ejusmodi scripturæ incuriam in Apuleii, Scriptoris alioqui nocturna, diurnaque manu ab ipso versati, loco quodam proponendo incredibilem in modum deceptus est in suis Columellæ enarrationibus (ad vocem *Glaber.*) *Glabella,* inquit, *fœmina decenter dicitur Apulejo,* cujus *corpus est lævigatum, politum, nulloque pilo hispidum;* cum Apulejum (Metamorph. l. 2) quidem non *glabella fœmina,* ut in Juntino (A. 1522 Florentiæ) etiam exemplari est, sed *glabella femina* scripsisse, ex proximis verbis intelligatur, ut non Photidem, sed ejus femina, vel id potius, qui fœmina erat, glabellum dixerit; quamobrem Elmenhorstius (Emendation. ad l. 2. Metamorph. Apul. pag. 122 v. 11) non conjecturam modo Lipsii, sed & Florentini codicis auctoritatem sequi se posse, existimavit, & *glabellum* ibi *feminal* scribere. §. 42. Col. 8, 4, 1 & 8, 5, 5 sq. Capite 4 *excreta tritici minute commode dantur;* An Juntinam sequi editionem præstat, & reponere *minuta?* Capite 5 *gallinæ incubare cupiunt, ab Idibus Januariis, quod facere non omnibus permittendum est, quoniam quidem novellæ magis edendis, quam excubandis ovis utiliores sunt:* & mox iterum:

Aliæ melius excubant, aliæ editos pullos commodius educant. At e contrario quædam & sua & aliena ova comminuunt. An *incubandis* & *incubant* rescribendum est? §. 43. Col. 8, 17, 4 Capite 17 quo loco agitur de marina aqua tum in piscinam inducenda, tum submovenda: *Nec dubium, quin quanto magis imo mari venit unda, tanto sit frigidior, quod est aptissimum nantibus. Sin autem locus ubi vivarium constituere censemus, pari libra cum æquore maris est, in pedes novem defodiatur piscina, & infra duos a summa parte cuniculus rivi perducatur, curandumque est, ut quam largissime veniant, quoniam modus ille aquæ jacentis infra libram maris non aliter exprimitur, quam si major recentis freti vis incesserit,* legemusne: *ut quam largissime veniat?*

§. 44. Col. 9, 3, 2 Libro IX cap. 3 Columella memorat *nonnullas* (apes) *minimas, gracilesque, & acuti alvei ex aureolo, varias* &c. Videtur antiquo more scribendum, *acuti alvi, ex aureolo varias* &c. & tamen nostri omnes, præter Stephanum, ita distinguunt, ut primo proposuimus; *alvei* vel ipse Stephanus scribit. §. 45. Col. 9, 4, 4 Cap. 4 *At in hortensi lira consita nitent candida lilia, nec his sordidiora leucoja, tum punicæ rosæ, luteolæque, & Sarranæ violæ, nec minus cœlestis numinis hyacinthus;* quid si legamus, *cœlestis luminis?* videtur enim hic Columella florum tantummodo colores spectare, idemque in libro insequenti scribit (10, 97): *Candida leucoja, & flaventia lumina calthæ,* & mox (v. 100): *Nec non vel niveos, vel cæruleos hyacinthos.* §. 46. Col. 9, 7, 2 Cap. 7 *Singula* (alvearia) *binis parietibus angustis contineantur, liberæque frontes utrinque sint. Nam & qua procedunt, nonnunquam patefaciendæ sunt, & multo magis a tergo, quia subinde curantur examina.* Suspicor legendum esse, *qua subinde;* nam cap. 15 (f. 5) docet, quid faciendum sit favos demessuro, *ubi a posteriore parte nullum vestibulum patefactum habuerit alveare,* tum hæc addit (f. 11):

Castratæ deinde alvi, si quæ transversos favos in aditu habebunt, convertendæ erunt, ut alterna vice posteriores partes vestibula fiant: Sic enim proxime cum castrabuntur, veteres potius favi, quam novi eximentur, ceræque novabuntur, quæ tanto deteriores sunt, quanto vetustiores. Quodsi forte alvearia circumstructa, & immobilia fuerint, curæ erit nobis, ut modo a posteriore, modo a priore parte castre-

castrentur; §. 47. Col. 9, 8, 8 Capite 8 *Primum quam longe sint* (apes) *explorandum est, præparandumque in hanc rem liquida rubrica, qua cum festucis illitis contigeris apum terga fontem libantium* &c. Hic operæ pretium facturos nos arbitror, si Palladium hunc ipsum locum describentem (L. 5. tit. 8 s. 2) inspexerimus. *Ac primo*, inquit, *quam longe sint, exploremus, aut proxime rubricam liquidam brevi vasculo infusam geramus, & observemus fontes, aut aquas vicinas: tunc dorsa apum bibentium tangamus illo liquore tincta festucula* &c. Fortasse hæc Palladii verba ad hunc modum sunt emendanda: *Ac primo ut quam longe sint, exploremus, aut proxime*; *rubricam* &c. Fortasse omissa etiam particula *ut*, satis est aut ita, ut distinximus, legere, aut sic --- *proxime*. *Rubricam*. Verum utcumque hoc est, illud ex iisdem verbis suspicari proclive est, deesse in Columella unam, aut alteram vocem, legendumque in hunc fere modum: *præparandumque in hanc rem vasculum liquida rubrica*, aut *cum liquida rubrica*. §. 48. Col. 9, 9, 3 Capite autem 9 in his quidem verbis: *quodne fiat (*hoc est ne apes peregrinam regionem petant *) boni curatoris est, vernis temporibus observare alveos in octavam fere diei horam, postquam non temere se nova proripiunt agmina*; etsi satis per se apparet, rescribendum esse *post quam*, id est horam, juvabit tamen & Palladii (Jun. 7, 5) respondentem huic locum transcribere: *Observabit autem custos assiduus usque in octavam, vel nonam horam, quia post hæc tempora non facile fugere consueverunt*. §. 49. Col. 9, 9, 7 Paulo autem infra videas velim, deceatne vulgatam in Columella servare scripturam: *Itaque si constat principibus gratia, manet pax incruenta. Sin autem sæpius aciem dimicanteis notaveris, duces seditionum interficere curabis*; an contra oporteat, *acie dimicanteis*, vel *acies dimicanteis* rescribere. §. 50. Col. 9, 12, 2 Capite 12 *Crepitaculis æreis --- terreatur fugiens juventus. Eaque quæ vel pavida cum repetierit alvum maternam, & in ejus aditu glomerata pependerit, vel stativo se ad proximam frondem contulerit, protinus custos novum loculamentum in hoc præparatum perliniat intrinsecus prædictis herbis: deinde guttis mellis respersum admoveat*. Credisne legendum, *cique*, an potius, *æque pavida cum vel repetierit* &c. §. 51. Col. 9, 13, 9 & 14 Capite 13 *Prodesse etiam putat apibus vetustate corruptis examen novum contribuere, quamvis periculum sit, ne seditione consumentur*. Legendum videtur *consumantur*. Ad extremum vero ejusdem capitis, ubi apibus ob maximam florum copiam, magis mellificio, quam reparandæ soboli operam dantibus, *utilissimum esse* dicitur *tertio quoque die alveorum exitus præcludi, exiguis foraminibus relictis, per quæ non possunt apes exire, ut ab opere mellifico evocatæ, quoniam se non sperent posse ceras omnes liquoribus stipare, fœtibus expleant*, aut est scribendum *avocatæ*, aut etiam in iis Tullii exemplaribus (Tusculan. 1) in quibus legimus: *a negotio omni evocamus animum*, minime necesse est reponere *avocamus*, vel *sevocamus*. §. 52. Col. 9, 14, 6 Denique cap. 14 postquam rationem attigit Columella reparandi apes juvenco peremto, *Quam rationem*, inquit, *diligentius persequi supervacuum puto, consentiens Celso, qui prudentissime ait, non tanto interitu pecus istud admitti, ut sic requirendum sit*. Hic vero ego in eadem opinione esse me, fateor, quam & alibi (Epist. in Corn. Cel.) indicavi, nimirum non *admitti*, sed *amitti* esse legendum.

§. 53. Col. 10, 21 sq. Libro autem X, non minus quam in iis locis, de quibus hactenus dictum est, meas omnes editiones peccare video in his versibus: *Nec manibus mitis ferulas, nec cruribus æque Terga rubi, spinisque ferat paliuron acutis*; nisi quod Juntina habet *æqua*: quod ut probandum videtur, sic *mitcis*, vel *mites* pro *mitis* reponendum. In his quoque *Tu quæ pallet humi, quæ frondes purpurat auro. Ponatur viola*; vix editio eadem: *Tum*; Stephani vero *Tunc* exhibet.

§. 54. Col. 10, 121 Sed omnes iterum sunt mendosæ in hoc versu: *Rutaque Palladiæ baccæ victura saporem*: quem propterea ita interpretatus est Junius Pompo. Fortunatus (comment. in hunc librum X Columellæ) ut Palladiæ baccæ nomine *oleum* significari, doceret, atque ita rem, si Diis placet, declarari posse, crederet: *Rutæ manipulus si liquamen, vel oleum defierit, admixtus dapibus, & liquaminis, & olei vicem præstat, ac escam sapidiorem facit*. Vetus autem Codex a Cl. Drackenborchio (ad Silii Italici Punicor. l. 7 vers. 354) memoratus, non *victura* in eo versu habet, sed *jutura*, quem videlicet ad modum Palladium (l. 4 tit. 10 s. 36) quoque scripsisse video, *humoribus juti*; ut sententia sit, Rutam ad juvandum, id est meliorem efficiendum olivarum saporem utilem esse.

Quam ego scripturam eo magis probandam existimo, quo magis sententiam hanc confirmare possum, non modo ejusdem Palladii, aut Catonis, sed ipsius etiam Columellæ auctoritate. Mitto igitur Palladium (l. 12 tit. 22 s. 5) qui sic condire olivas docuit: *lectas baccas ex arbore statim condias, rutam, & petroselinum sternes inter spatia structionis, & subinde ciminati salis aspersione cumulabis* &c. Mitto Catonem (cap. 119), qui Epityrum (id est conditurae olivarum genus, ut Columella noster (l. 12 c. 47 s. 9) docet, quod in Civitatibus Græcis plerumque usurpabant) sic faciendum præcepit: *Ex oleis albis, nigris, variisque nucleos ejicito. Sic condito. Concidito ipsas. addito oleum, acetum, coriandrum, cuminum, fœniculum, rutam, mentam* &c. Certe ipse Columella (ibid.) cum Epityrum describit, *in singulos*, inquit, *modios olivæ triti salis cocti singulos sextarios infundimus: itemque lentisci semen, rutæque, ac fœniculi folia* &c.; & in nigræ olivæ conditura (cap. 48 s. 5) *olivam*, inquit, *in urceum, aut cacabum novum mittito substrato apio, & modica ruta*; & alio in loco (c. 47 s. 5) qui huc potissimum pertinet: *At hæc oliva per se parum jucunda est, sed ad eas condituras, quæ lautioribus mensis adhibentur, idonea maxime est: nam cum res exigit, de amphora promitur, & contusa recipit quamcunque volueris conditurum. Plerique tamen sectivum porrum, & rutam cum apio tenero, & mentam minute concidunt, & contusis olivis miscent* &c.

§. 55. Col. 10, 125 sq. Proximi sunt hi versus: --- *& lactis gustum quæ condiat herba Dejectura quidem fronti data signa fucarum, Vimque suam idcirco profitetur nomine Grajo*. In quibus ut Georgio Alexandrino (enarration. priscar. voc. in libr. de Re Rust. ad vocem *Lactis* &c.) concedam, de Lepidio verba fieri, hujusque vi cutis squamas, maculas, cicatrices, aliaque id genus vitia emendari etiam posse; non tamen illic *fucarum* quid sit, intelligam. Nam quod Fortunatus (comment. cit.) asserit, esse hanc Columellæ sententiam, *quod lepidium dejiciat signa & ulcera quæ mulieres sibi ex fucis fecerunt*, videturque propterea *fucorum* legere; nempe is syllabarum naturam, legesque istiusmodi carminis non attendit. Tu igitur, Vir Doctissime, hac etiam de re fac sciam quid sentias. §. 56. Col. 10, 230 sq. Sed Fortunatus cum aliis in versibus haud multum vidit, tum vero in his: *Quare age quod sequitur, parvo discrimine sulci Spargantur cæcis nasturtia dira colubris, Indomito male sana cibo quas educat alvos, Et satureja thymi referens, thymbræque saporem*; in his, inquam, interpretandis (ibid.) tam cæcus fuit, quam serpentes illi, quos humiditate fere cæcos erumpere, ait, de terra; illis enim, asseruit, Columellam hic docere *nasturtium adversari; saturejam autem esse male sanam alvis quas alvos educat*. Scilicet non vidit, saturejam ad superiorem versum nihil attinere, in eoque *alvos* pro *alvus* scriptum esse, ut *equos*, *avos* sæpe in antiquis monimentis nominandi casu, quanquam in vetustis aliquibus Columellæ exemplaribus hic legi revera *alvus*, testatur Ro. Stephanus (in fine Oper. Columellæ). Itaque Victorius (Castigation. in Columellam l. 10 sive Hortulum pag. 141) cum illud animadvertisset, rescripsit *alvus*, & *cæcis colubras* interpretatus egregie est ventris lumbricos, quos etiam nasturtio pelli ab Dioscoride (de Mat. Med. l. 2 c. 149) traditum esse, non ignorabat. Illud addi potest, idcirco hos dixisse Columellam ab alvo educari male sana, *indomito cibo*, quia probe sciret, quod etiam

supra

supra (l. *6* c. 25 p. 230) docuerat, *lumbricos fere nasci cruditatibus*. §. 57. Col. 10, 248 sq. Denique in his versibus: *Quæque tuas audax imitatur Nysie viteis, Nec metuit senteis, nam vepribus improba surgens Achrados, indomitasque bionias alligat alnos*. mihi quidem *bryonias* videtur potius esse legendum, quod in antiquis etiam codicibus ab Stephano (loc. cit.) inventum esse scio.

§. 58. Liber XI inscribendus erat *Villicus*, quemadmodum duodecimus inscriptus est *Villica*. Docet id ejusdem libri duodecimi caput 18 (pag. 421) sic enim incipit: *Quamvis priore libro, qui inscribitur Villicus*. §. 59 Col. 11. 2, 94 Cap. 2 *Nono Calendas Januarias Brumale solstitium (sicut Chaldæi observant) significat*. Hic desiderari puto quod significatur. Neque enim sic ista verba accipienda esse, quasi Columella, ipse confirmaret, id significari quod tradunt Chaldæi, cum illud indicat quod superiore capite (pag. *364*) scripsit, se Astrologorum *observationes, improbissimasque Chaldæorum pollicitationes* alio opere confutavisse, tum hæc commonstrant quæ duobus ante versibus scripta sunt, si cum eo loco, de quo agimus, comparentur: *Sexto decimo Calendas Januarii sol in Capricornum transitum facit, brumale solstitium, ut Hipparcho placet, itaque tempestatem sæpe significat*. §. 60. Col. 11, *3*, 37 Capit. *3* Postquam & locum, & rationem culturæ docuit atri oleris, *seritur*, inquit, *a Vulcanalibus usque in Calendas Septembris, sed etiam mense Januario menta dulcem desiderat uliginem; quam ob causam juxta fontem mense Martio recte ponitur*. Videntur hæc verba melius distingui in editione Juntina, sic videlicet --- *mense Januario*. *Menta* &c. Nisi ita fiat; quo tempore atrum olus seri oporteat, Auctor præter morem, institutumque suum omisisse credendus est. §. *61*. Col. 11, *3*, *39* Magis etiam apparet paulo post, verba aliter esse distinguenda: *Thymum & transmarina cunila, & serpillum, sicut priore libro jam retuli, magis alvearia curantibus, quam olitoribus studiose conseruntur*. *Sed nos ea condimentorum causa (nam sunt quibusdam esculentis aptissima)* non alienum putamus etiam *in hortis habere locum neque pinguem, neque stercoratum, sed apricum* desiderant. Et tamen vix in Editione Stephani invenimus ista distincta --- *etiam in hortis habere locum* &c. §. *62*. Col. 11, *3*, *43* Contra sunt distincta in omnibus multo magis, quam oporteret, hæc verba: *Ea cum pingui, & stercoroso solo post Idus Februarias sic obrueris, ut quantum tres digiti seminis comprehendere queunt, singulis jossulis deponas*. *Fere post quadragesimum diem inter se implicantur*; perspicuum namque est, sic esse scribenda --- *deponas, fere post* &c. §. *63*. Col. 11, *3*, *64* In extremo denique hoc libro cum hæc legamus: *omnium librorum meorum argumenta subjeci, ut cum res exegisset, facile reperiri possit, quid in quoque quærendum, & qualiter quidque faciendum sit*; non illud modo dubium est, scripseritne Columella aliquanto aliter, ut puta *reperiri posset* &c. *faciendum esset*; verum hoc insuper certum est, & illa argumenta periisse, & fecisse hic ipsum ad eundem quadantenus modum, ad quem A. Gellius, qui noctes suas hac clausula absolvit: *Capita rerum, quæ cuique commentario insunt, exposuimus hic universa, ut jam statim declaretur, quid, quove in libro quæri, invenirique possit*: & continuo singulorum capitum argumenta ex ordine subjecit. Non ignoro, posse aliquos credere, ista omnia ab aliis fuisse iis Noctibus adjecta, permotos auctoritate Th. Bartholini, qui in Dissert. VI de legendis libris, *Capitum*, inquit, *seu sectionum index nec novus est, nec antiquus*. *In primis editionibus tantum comparet*. *Neque enim antiquorum libri per capita fuerunt distincti, sed Voluminibus*. *Ita Plinius, Herodotus, Thucydides, Livius, Sallustius, & alii Græci pariter, & Latini Auctores totum opus sine distinctione capitum pari tenore perscripserunt*. Sed velim, ut mihi respondeant, scripseritne Celsus lib. VI cap. 12. *Linguæ quoque ulcera non aliis medicamentis egent, quam quæ prima parte superioris capitis exposita sunt*; itemque lib. VIII cap. *9*. *Medicamentis vero iisdem opus est, quæ prima parte hujus capitis exposita sunt*; & hæc Celsi verba an utrobique res ipsa comprobet? Quæ cum urgeo, non propterea tamen contendo, aut plerosque scriptores veteres idem fecisse, aut aliena esse a vero, quæ porro subjicit Bartholinus: *cum a posterioribus scribis per capita, & sectiones Libri Auctorum dividerentur, sæpe sine cura, & consilio, conjuncta fuisse separata, & vice versa, quod non raro lectorem in lectione turbat*. Quinimo fateor, id alicubi vel Celsi ipsius scriptis; non modo Columellæ; accidisse. Et de Celso quidem alibi (epist. in Corn. Celsum) ostendi. Columella autem sive libros suos indivisos reliquit, sive in majores quasdam partes, si non in capita, ipse distribuit, ut illa in extremo sexto videntur indicare: *sicut prioribus hujus voluminis partibus tradidimus, quæ curam boum, equorumque continent*; certe nullo modo potuit sic dividere, ut nunc habemus.

Quidquid enim aut libri quarti initio in primum atque alterum caput divisum videmus, aut initio secundi primum caput inscribi, aut initio quinti, octavi, undecimi primum caput inchoare; vel præfationis loco ipse reliquisset, vel si capitibus accensere voluisset, sexti quoque & noni, & duodecimi libri exordia pariter accensuisset. Neque item in eodem libro duodecimo caput 15 a 14; multoque minus tertii initium a fine secundi sive eo in libro, sive etiam in septimo divulsisset. Neque facile in libri sexti caput 17, in quo de serpentibus, aliorumque noxiorum animalium ictibus agi videmus, quæ ad oculorum vitia pertinent, compegisset: quam etiam partem quoties relego, excipique protinus animadverto capite 18, in quo iterum de noxio animalculo (hirudine videlicet, boum faucibus, stomacho, vel intestinis adhærente) verba fiunt; toties suspicor, a librariis alicunde avulsam, huc temere fuisse conjectam, nec tamen nuper; cum eundem locum tenere videam apud Vegetium (lib. *3* cap. 4) ubi plura ex sexto Columellæ volumine descripta sunt.

Sed quod aliter hæc tamen apud Vegetium, aliter apud Columellam in capita sunt divisa, id quoque videlicet indicio est, non hanc quam habemus, divisionem a Columella fuisse institutam. Quid? quod hæc ipsa aliter in aliis editionibus occurrit.

Ut enim illa omittam, quæ operarum potius negligentiam demonstrant, ut in Aldina libri sexti non modo octavum, sed & nonum caput, iterum octavum; quinti autem libri non modo quintum, sed & sextum, iterum quintum; in editione item Gymnici, libri ejusdem non modo sextum, sed & septimum, iterum sextum inscribi, sic ut omnia, quæ illa consequuntur capita non suo propterea numero inscripta sint; ut, inquam, hæc prætermittam; Juntina certe editio librum ipsum primum in tredecim capita habet distributum, quem posteriores, quibus utor, reliquæ habent in novem. Huc illud accedit, quod quæ non præcepta modo, sed verba libro quinto in unum caput decimum collecta sunt, eadem fere libro de Arboribus in octo capita sunt tributa, ut præclare intelliget quicunque duodevicesimum, & septem, quæ insequuntur, capita cum illo uno decimo comparaverit. Quod cum fecerit, minus, opinor, mirabitur eorundem librariorum aut inconstantiam, aut imperitiam, qui cum tot alios passim versus, quemadmodum in more positum est, scripferint, sic ut versus esse, vel oculorum judicio continuo quilibet agnoscat; hos tamen (l. 2. c. 2 s. 18. Ibid. c. 8 s. *3*. l. 5 c. 5 s. 7. l. 7 c. *3* s. 10. lib. *9* c. *3* s. 2. Ibid. c. 8 s. 13) *& picis in morem ad digitos lentescit habendo*. *dum sicca tellure licet, dum nubila pendent*. *& quid quæque ferat regio, & quid quæque recuset*. *cum tonsis illotus adhæsit sudor*: *& hirsutis secuerunt corpora vepres*. *ardentes auro, & paribus lita corpora guttis*. *trita meliphylla, & cærinthe ignobile gramen*; hos, inquam, quasi vero versus non essent, omnes, ut hic descripsimus, cæteris cum verbis Columellæ permixtos, confusosque exhibuere. Sed jam his, atque aliis ejusmodi prætermissis, nunc quod facere instituimus, eorundem in singulis verbis describendis hallucinationes notemus.

§. 64. Col. 12, 4, 5 Libro igitur XII verbum aliquod Librarios in extremo quarto capite omisisse potius crediderim, quam Columellam, quæ ait de *aceti*,

Morgagni Opusc. F 2

aceti, & *duræ muriæ uſu*, ea cum ſuperioribus connectere voluiſſe, perinde quaſi ſex ſeptemve verſus, qui nexum aut diſſolvunt, aut certe plurimum infirmant, non intercederent. §. 65. Col. 12, 7, 1 Sub initium autem capitis 7, ubi *colligi*, & *reponi jubet cymam*, *caulem*, *capparim* --- *item ferulæ cum coliculo ſilentes*, aut *flores* deeſſe ſuſpicor; nam mox addit, *ſilentem florem vitis albæ & aſparagi*; aut ſicut Juntinum habet exemplar, legendum eſſe *ferulas*. §. 66. Col. 12, 17, 2 Ad finem vero capitis 17, *poſtea in junceis fiſcellis*, *vel ſparteis ſaccis percolant*; legendum videtur *percolent*; non modo enim hæc antecedunt: *ſunt qui multitudini ſtudentes aquam ficis permiſceant* &c. verum & hæc continuo ſequuntur: *ligatumque acetum infervefaciant* &c. §. 67. Col. 12, 19, 2 Sed quod legimus cap. 19. *Quæcunque vini nota ſine condimento valet perennari*; etſi ita rarum eſt, ut in amplioribus Lexicis ne memoratum quidem inveniam, non tamen facile mutandum crediderim ab iis præſertim, qui in calce etiam 20 capitis (ſ. 8) hæc animadverterint: *marmoris*, *vel gypſi*, *quod flos appellatur*, *uncias ſingulas*, *item ad tertias decocti defruti ſextarios binos ſingulis amphoris miſcere oportebit*; *ea res etiamſi non in totum perennat*, *certe uſque in alteram vindemiam plerumque vini ſaporem ſervat*. §. 68. Col. 12, 20, 2 Contra etſi in eodem vigeſimo capite mea omnia, ſi Juntinum demas, exemplaria ſic habeant: *Deinde ſi natura tenue muſtum erit*, *cum ad tertiam partem fuerit decoctum*, *ignis ſubtrahendus eſt*, & *fornax protinus aqua refrigeranda*: *quod ſi fecerimus*, *nihilominus defrutum infra tertiam partem vaſis conſedit*; tamen, ut in Juntino, legendum videtur *conſidet*. §. 69. Col. 12, 20, 5 Aliquanto infra: *Ad prædictum autem modum muſti adjici debent ii odores*; *nardi folium*, *iris illyrica*, &c. *quorum ſingulorum libræ ſatisfacient*. *Item myrrhæ quincunx*, *calami pondo libram*, *caſiæ ſelibram*, *amomi pondo quadrans*, *croci quincunx*, *cripæ pampinaceæ libram*. *Hæc*, *ut dixi*, *arida contuſa*, & *cribrata debent adjici*, &c. Hic velim videas, an librarii numerorum notas verbis reddentes in eo peccaverint, quod *libram*, & *ſelibram* ſcripſerint pro *libra* & *ſelibra*. §. 70. Col. 12, 24, 1 Itemque cap. 24 in his verbis: *quæ cum in tantum refrixerit*, *quantum ne contacta corpus urat*, *partem aliquam ejus*, *quæ ſatis videbitur prædictæ pici immiſcemus*, & *diligenter lignea ſpatha*, *vel etiam manu peragitabimus*; vide an legendum potius ſit *immiſcebimus*. §. 71. Col. 12, 25, 3 Pariter cap. 25 ubi hæc ſcribuntur: *deinde cum refrixerit*, *tum quantumcunque humoris eſt*, *tantum in amphoram muſti portionem adjici*; an *tantam* ſcribendum ſit. §. 72, Col. 12, 48, 3 Capite autem 48 cum de olivarum conditura hæc traduntur: *Plerique tamen tres partes defruti*, *aut mellis*, & *unam miſcent aceti*, & *eo*, *quo condiunt*, *jure*. *Quidam* &c. legendum crediderim, & *eo condiunt jure*, aut *coque condiunt jure*; jus enim eſt iſtud ipſum quod iiſdem verbis deſcribit; neque enim neceſſe eſt, ut jus *liquor* eorum ſit, quæ coquuntur; ſic capite ſuperiore 46 ſ. 2 *taleolas*, inquit, *radicum inulæ in umbra triduo*, *vel etiam quatriduo ſiccato*: *deinde ſiccatas in vaſis* (*an in vaſa*) *ſine pice*, *interjecta cunila*, *conjicito*, *cunila impoſita*, *ſex partibus aceti una pars ſapæ miſceatur cum hemina ſalis cocti*, *ut hoc jure macerentur taleolæ*, *donec quam minimum amaritudinis reſipiant*. §. 73. Col. 12, 55, 1 & 2 Sic capite etiam 55 quem locum aliam quoque ob cauſam huc tranſcribemus: *album acre acetum* (ſinapi) *adjicito*, & *piſtillo permiſceto*, *colatoque*. *Hoc jus ad rapa condienda optime facit*. *Cæterum*, *ſi velis ad uſum conviviorum præparare*, *cum exaniveris ſinapi*, *nucleos pineos quam recentiſſimos*, & *amygdalum adjicito* &c. Hic ego legendum crediderim, non *exaniveris*, ſed *exaniaveris*, ſive *exſaniaveris*, hoc eſt noxium humorem expreſſeris, aut abſtuleris; modo enim dixerat *manibus expreſſum* --- *comprimito manu plana* --- *aquam nitratam ſuffundito*, *ut omnem amaritudinem ejus* (ſinapis) & *pallorem exaniet*. Sed & capite 47 (ſ. 9) de oliva hæc ſcripſerat: *prælo ſupponitur*, *vehementerque premitur*, *ut exudet quantulumcunque habet amurcæ*. *Patimur autem nonnunquam tota nocte*, & *poſtero die pondere preſſam baccam velut exaniari*: & cap. 53 (ſ. 2) *largum ſalem infarcito*, *compoſitiſque ſupra tabulatum tergoribus*, *aut fruſtis* (carnis ſuillæ) *vaſta pondera imponito*, *ut exanietur*. §. 74. Col. 12, 57, 5 Denique inſpicias velim poſtremi capitis verba extrema: *quod ſi etiam cum laſer non habueris*, *pro ſilphio mellis adjicies pondo ſemunciam*; videaſque, an quidpiam in his quoque verbis a librariis peccatum ſit.

§. 75. Col. Arb. 10 lem. Reſtat Liber de Arboribus. In hoc caput X ita inſcriptum eſt: *Vindemiam quomodo putes*; cum inſcribendum, opinor, fuiſſet: *Poſt vindemiam quomodo putes*; hoc enim ejus capitis initium eſt: *Vindemia facta ſtatim putare incipito ferramentis quam optimis*, & *acutiſſimis*, *ita plagæ leves fient*. Verum ut impoſitas a librariis inſcriptiones prætermittentes, verba ipſa Auctoris conſideremus; in hoc ipſo loco non credo *leves* ſcribendum eſſe, ſed *læves*; hæc enim continuo ſequuntur: *neque in vite aqua conſiſtere poterit*, *quæ ſimulatque immorata eſt*, *corrumpit vitem*, &c. Sed & libro IV cap. 24 (ſ. 21 ſq.) cum iſtiuſmodi ferramentis putatorem uti juberet, inter alias eandem hujus præcepti cauſam ita propoſuit, quod ſi mollis, aut retuſa, & craſſa falx ſit, *plagæ aſperæ atque inæquales vites lacerent*, *unde fit*, *ut vitis laniata*, *ſcabrataque putreſcat humoribus*, *nec plagæ conſanentur*. Cæterum hanc ego (ut alias ejuſmodi) animadverſionem omiſiſſem, niſi aut meæ omnes editiones in eo peccaſſent, aut hoc ad plures alios locos pertinuiſſet, quales ſunt libro IV cap. 24 (ſ. 4) *ferroque allevanda eſt*, *ut hibernas aquas reſpuat*. *Nam præſtat ex vulnere ſobolem repulleſcentem vellere*, *quam nodoſam* & *ſcabram plagam relinquere*. Libro V cap. 6 (ſ. 13) *ſerra deſecari*, & *plagam falce allevari*, cap. 9 (ſ. 3) *earum plagæ utraque parte falce leventur*; atque ut multos alios locos ſciens omittam, cap. 11 (ſ. 7) *plagam diligenter levato*: quod & infra iteratur cap. 26 (ſ. 6) in hoc ipſo libro de Arboribus. §. 76. Col. A. 26, 7 Quocum libro, quoniam ſupra nobis utile fuit quintum comparare; nunc viciſſim experiamur, an utile ſit ipſum conferre cum quinto. Igitur quod hoc ipſo capite 26 ob unum fortaſſe omiſſum verbum ſubobſcurius videri poteſt: *Tertium genus inſitionis*, *cum ſit ſubtiliſſimum*, *non omni generi idoneum eſt*; *ET fere ea recipiunt talem inſitionem*, *quæ humidum*, *ſuccoſumque*, & *validum librum habent*; id in V Lib. cap. 11 (ſ. 8) admodum perſpicue dictum eſt: *Hoc tertium genus inſitionis*, *cum ſit ſubtiliſſimum*, *non omni generi arborum idoneum eſt*, SED *fere recipiunt talem inſitionem*, *quæ humidum* &c.

§. 77. Col. A. 26, 8 Porro in ipſa quæ ſubſequitur hujus tertii generis deſcriptione hic quidem poſtquam traditum eſt, quomodo gemma ex una arbore ſit detrahenda, hæc ſubduntur. *deinde ex qua arbore inſerere voles*, *in ea nitidiſſimum ramum eligito*, & *ejuſdem ſpatii corticem circumcidito*, & *materiem delibrato*, & *in eam partem*, *quam nudaveras*, *gemmam hanc*, *quam ex altera arbore ſumſeras*, *aptato ita ut emplaſtrum circumciſæ parti conveniat*. Hic vero *nudaveris* pro *nudaveras*, & potiſſimum *in qua arbore*, pro *ex qua arbore* eſſe reſcribendum, cum inde intelligitur quod paulo ante dictum fuerat: *Ex qua arbore inſerere voles*, & abſoluto de illa ſermone, nunc de ea, in qua inſerendum eſt, verba fiunt; tum ex lib. V (cap. 11 ſ. 10) confirmatur, in quo iſta eadem res ſic proponitur. *poſtea item alterius arboris*, *quam emplaſtraturus es*, *nitidiſſimum ramum eligito*, & *ejuſdem ſpatii corticem circumcidito*, & *materiam delibrato*: *deinde in eam partem quam nudaveris*; *præparatum emplaſtrum aptato*, *ita ut alteræ delibratæ parti conveniat*. Sic enim Palladius (l. 7 tit. 5 ſ. 3) idem docens, *Item*, inquit, *ex ea arbore*, *cui velimus inſerere*, *ſimiliter cum gemma tolletur emplaſtrum*, *nitido tamen*, *atque uberi loco*. §. 78. Col. Ar. 28, 2 Sed & quæ capite 28 habentur: *Mulieres quidem ſi lactis inopia premuntur*, *cytiſum aridum in aquam*

aquam macerari oportet, cum tota nocte permaduerit: postero die expressi succi ternas heminas permisceri modico vino, atque ita potandum dari; si hæc, inquam, cum iis comparentur, quæ libri V capite ultimo (12, 2) scripta sunt; multo proclivius erit cognoscere, post *oportet*, facili omissione voculam *&* esse prætermissam, atque totum locum ita ut ibi (pag. 204) legitur, esse rescribendum. *Mulieres quidem, si lactis inopia premuntur, cythisum aridum in aquam macerari oportet, & cum tota nocte permaduerit, postero die* &c. §. 79. Col. Arb. 30, 1 & 2 Atque utinam in libro V ut de cythiso, ita etiam de viola, & rosa Columella scripsisset; longe facilius esset conjicere, quid duobus de locis capitis 30 sit statuendum. Alter in ipso est initio: *Violam qui facturus est.* Quæro enim, oporteatne Scripturam hanc retinere, an potius *saturus* reponere, cum hæc sequantur: *terram stercoratam & repastinatam minimum alte pedem in pulvinos redigat. Atque ita plantas hornotinas scrobiculis pedalibus factis ante Cal. Mart. dispositas habeat.* Alter locus est paulo infra: *Rosam fruticibus ac surculis disponi per surculos pedales convenit per idem tempus quo & viola*; ubi ego scribendum crediderim non per *surculos pedales*, sed aut per *scrobiculos pedales*, ut paulo ante de Viola dictum est, aut potius, ut aliis quoque ante me visum esse scio, per *sulculos pedales*; certe Palladius (l. 3. tit. 21. pr.), qui solebat Columellam respicere: *rosaria*, inquit, *conseremus, quæ sulco brevissimo aut scrobibus ponenda sunt, vel virgultis, vel etiam semine.*

§. 80. Pall. 1, 24, 2 & 3 Hactenus de Columella: in quo cum plura, quam ab initio existimabam, notata sint; ideo non multa in Palladio notabuntur, quæ forte in ipso, dum Columellæ penitus intelligendi causa inspicerem, sic aliud agens animadverti. Lib. I tit. 24 *A mustellis tutæ fient* (columbæ) *si inter eas frutex -- projiciatur --, non pereunt. Et neque locum deserunt, si per omnes fenestras* &c. An sic potius distinguendum -- *Non pereunt, neque* &c. Ibidem: *Inducunt alias, si cumino pascantur assidue, vel s. tosi hirci alarum balsami liquore tangantur.* Si Palladium sic revera scripsisse putamus: num ita intelligemus, ut *setosi illi hirci* partes quædam sint alarum balsami liquore tangendæ?

Quod autem mox bis *herbum* pro *ervum*, ut ex Columella (l. 8. c. 8. s. 6.) & Varrone (l. 3 c. 7 s. 8) intelligitur, posuit, an fecit, quod potius ab ὄροβος cum Festo (De verb. ver. signific. l. 5) quam ab eruendo, cum aliis, dictum ervum arbitraretur? §. 81. Pall. 1, 32 Tit. 32. *Fœni, palearum, ligni, cannarum repositiones nil refert, in qua parte fiant, dummodo siccæ sint, atque perflabiles, & longe removeantur a villa propter casum surripientis incendii*, an *surrepentis incendii*?

§. 82. Pall. Febr. 9, 8 Libro III tit. 9. *Caput sarmenti, cum deponitur, torquendum non est, nec aliquo modo vexandum, nec demersa penitus fœcundiore parte, quod sterili proximum est, supra terram relinquatur.* Legendum videtur, *ne demersa*. Sequitur enim: *deinde quoniam ipsa tortura vexatio est, & pars ea, de qua radix futura præsumitur, injuriæ nulli subjicienda est, cum qua contendere cogatur ante, quam teneat*; itaque cum hæc ratio altera sit, altera antecesserit, necesse est; sane præceptum non esse, sed rationem, quod de fœcundiore parte dicitur, luculentissime ostendit Columellæ caput quod hic spectavit Palladius, duodevicesimum Libri III (s. 4) demonstrat enim, qui sarmenti caput contorquet, ea duplicatione consequi, ut omnis fœcundior ejus pars obruatur, consumaturque. §. 83. Pall. Febr. 15, 1 & 2 Tit. 15 *Novellam vitem Columella dicit a primo anno ad unam materiam esse formandam, nec recidendam totam, sicut Italiæ consuetudo est. Anno secundo expleto, quia vel intereant vites in totum recisæ, vel infœcunda sarmenta producant.* Hic vero sic verba esse distinguenda, *nec recidendam totam, sicut Italiæ consuetudo est, anno secundo expleto, quia* &c. Locus quoque ostendit, quem Palladius indicat ipsius Columellæ (l. 4 c. 11 s. 1) in quo Virgilium, Sasernam, Stolones, Catones *non solum in eo erravisse*, ait, *quod primi anni capillamenta seminum* (vitis) *intacta patiebantur, sed & post biennium cum viviradix recidenda erat, omnem superficiem amputabant solo tenus*, &c. Deinde easdem, quas hic Palladius, affert rationes. §. 84. Pall. Febr. 24, 3 Tit. 24. *Hoc etiam mense cepullas seris, sed constat & vere, & autumno esse seminandas. Si semen ejus severis, in caput crescit* &c. videtur legendum, *semen earum*: videturque pariter legendum esse *semen eorum*, uti in proximo libro IV tit. 9 (s. 6) hæc habentur: *semina ejus mulso, & lacte per triduum maceranda sunt*; illa enim antecedunt: *Nunc melones serendi rarius;* hæc autem sequantur: *hinc suaves efficientur* §. 85. Pall. Feb. 24, 8 Infra eodem titulo 24. *Mihi etiam illud utile videtur, ac diligens, ut asparagi agrestis radices plurimas in unum locum congeramus cultum, vel certe saxosum.* Scribendum crediderim *incultum*, præsertim cum id continuo sequatur: *quæ statim fructum dent ex loco, qui aliud nihil alebat.* §. 86. Feb. 25, 4 Tit. 25. *Si languida arbor est piri, vel ablaqueatæ radicem terebras, & ibi ligneum palum de primis, vel* &c. Sane hic perspicuum est, scribendum esse *deprimis*, neque tamen scriptum video, nisi in editione Juntarum.

§. 87. Mart. 9. 3 Libro IV tit. 9. *Singulis sane annis a codice auferendæ sunt plantæ, ut nec matres fatigentur, & soboles per alia spatia digerantur: cum aliqua tamen radices parte vellendæ sunt.* Hic etiam, si Juntinam excipias, meas omnes editiones peccare existimo, scribendumque *radicis*. Titulo autem 10 (s. 20) ubi de Mespilo: *si putatur, hinc arbor sterilis fieri, fimus, & cinis vitium simul si radicibus infundantur, fertilem reddunt*; pessime erratur non modo in Aldi, sed & in Juntarum editione; sic enim scribitur: *fieri. fimus*; quasi vero Palladius diceret, arborem a putatione sterilem fieri, cum hoc dicat, si ab adhibita viva calce de qua modo sermo fuerat, timetur, ne arbor sterilescat, ideoque ita verba distinguenda sint, uti a Rob. Stephano factum est: *si putatur hinc arbor sterilis fieri, fimus* &c.

§. 88. Pall. Mai. 1, 1 Sed quid esse manifestius potest; quam in ipso Lib. VI initio: *Majo mense locis frigidis, & humectis panicum seremus, & nullum more, quo dixi*; non scribendum esse *nullum*, sed *milium*; quando ejus capitis inscriptio hæc est; *De panico, & milio*, &c; & tamen cum in Juntino exemplari esset *milium*, cæteri, qui Palladium postea edidere, scripserunt *nullum*; quinimo Seb. Gryphius cum in priore quidem editione scripsisset milium, in altera rescripsit *nullum*.

§. 89. Pall. Jun. 7, 2. Libro VII tit. 7. *Fumus admovetur ex Galbano, & arido fimo bubulo, quem in pultario factis carbonibus convenit excitare.* Columella sic (l. 9. c. 15. s. 5) *fumum admovebimus factum galbano, vel arido fimo. Ea porro vase fictili prunis immista conduntur*; quæ verba cum confero, suspicor, Palladium scripsisse, *mistis carbonibus*, aut *in pultarium jactis carbonibus*; nam illud *factis* minus placet. §. 90. Pall. Jun. 7, 7 Sed utilius fortasse erit, quæ infra scribuntur de apum regibus, comparare cum alio Columellæ loco; Palladius sic: *pulchri coloris, & nitidi, leves sine pilo nisi forte pleniores quasi capillum gerunt in ventre, quo tamen non utuntur ad vulnus.* Columella (l. 9. pag. 327) autem sic: *pulchri coloris, & nitidi, levesque, ac sine pilo, sine spiculo, nisi quis forte pleniorem quasi capillum, quem in ventre gerunt, aculeum putet, quo & ipso tamen ad nocendum non utuntur;* quibus ex verbis facile est conjicere, nonnulla fortasse verba Palladii librariorum incuria esse prætermissa, aut saltem *pleniorem* scribendum esse pro *pleniores*.

§. 91. Pall. Sept. 13, 2 Libro X tit. 13 ubi capparim seri jussit *solo sicco, & gracili*, continuo hæc addit; *herbas sponte persequitur;* scribendum suspicor: *herba sponte persequitur.* Neque enim id vult quod Columella (l. 11. c. 3. s. 55) cum illam *noxium virus habere* docuit, *succoque suo sterile solum reddere*; nam hoc Palladius paulo ante dixerat iis verbis, *succo suo terris nocet.* sed id facile vult, quod Columella (ibid.) pariter ad hunc modum tradidit:

cultu

cultu aut nullo, aut levissimo contenta est. Quippe quæ res etiam in desertis agris citra rustici operam convalescit. scilicet hoc opponit Palladius iis, quæ de origano proxime scripsit: *Nunc circa æquinoctium seres origanum: stercorari, ac rigari donec convalescat, appetit; Capparim autem seras modo; sponte ipsa proveniet*, ac convalescet.

§. 92. Oct. 5, 1 Libro XI tit. 5 non minus fortasse proderit Columellam inspicere, quem sæpe adeo respiciebat Palladius. Ipse igitur Palladius sic: *Sed hæ radiculæ (vitis) non ad siccum debent recidi, ne aut plures inde nascantur*, *aut* &c. Quid obsecro te, esse dicemus in hoc loco *recidere ad siccum?* Neque enim siccum illud est, unde si amputentur radiculæ, renasci plures possunt: neque siccæ sunt ipsæ, quæ præcidi debent, radiculæ; nam ideo præcidendæ sunt, ne *si convaluerint*, ut duobus ante versibus dictum est, *inferiores* radices faciant *interire*. An illud ergo relinquitur, ut non *ad siccum* scribamus, sed *ad truncum*, quod Columella (l. 4 c. 8 §. 2) videtur indicare eadem præcipiens hisce verbis: *minime applicandum est ferramentum ipsi matri, quoniam si juxta truncum radicem præcideris; aut ex cicatrice plures enascentur, aut* &c. §. 93. Pall. Oct. 19, 1 Tit. 19 *passum nunc fiet ante vindemiam, quod Africa suevit universa conficere pingue, atque jucundum, & quoad conditum, si utaris mellis vice, ab inflatione te vindices*. Traditur deinde ratio passi conficiendi, & sic denique sermo absolvitur: *Hinc passum est quidquid effluxerit, & conditum vasculo, mellis more servatur*. Quæro itaque, an legendum sit: *& quod conditum, si utaris mellis vice, ab inflatione te vindicet*, aut etiam: *& quod conditum si utaris mellis vice, ab inflatione te vindices*; nam memini & Plautum, & Q. Scævolam, & M. Varronem, & alios verbum *utor* cum accusandi casu junxisse.

§. 94. Pall. Nov. 13, 2 Libro XII tit. 13 quæro ex te, Vir Clar. quid deesse aut quid vitii esse censeas in iis verbis: *Qui (agni) donec firmentur, intra stabulum furfuribus, vel medica herba, vel (si est copia) farina hordei pascantur ingesta, donec conceptum paulisper robur ætatis, pascuum matribus possint habere commune*. Legemus ne -- *concepto paulisper robore ætatis*; aut nullo verbo mutato, tantum modo voculam *&* ante *pascuum* addemus?

§. 95. Pall. Inf. 158 sq. Multo autem magis quæro, in Lib. XIV sive de Insitionibus, ubi de Pistaciis sermo est, quomodo emendandum censeas verbum, quod nec sententiæ convenit, & carminis legibus repugnat in horum versuum altero:

Quin & amygdalios subeunt pistacia ramos,
Et debitum majus de brevitate petunt.

Num pro *debitum* reponendum *pretium*? Nam supra quidem, ubi agitur de pomo, vix dubito, quin iis in versibus: (v. 87. 88.)

Robora thyrsigero platani concordia Baccho.
Fœtibus instituit plena rubore novis;

pro *rubore* legendum censeas *rubere*, præsertim cum ante (v. 61 sq.) de piro dictum sit: *Phyllida quin etiam grandi mitescere fructu. Instituens*. -- Atque hæc in Palladio nunc habui, quæ notarem; nam supra alia etiam aliquot in eodem, cum de Columella scriberem, animadverti. §. 96. Varro 1, 55, 4 In Varrone autem, quem easdem ob causas subinde in manus sumsi, rogo te, ut perpauca hæc mecum velis diligenter perpendere.

Libro I cap. 55 *Olea, ut uva, per idem bivium redit in villam, alia ad cibum eligitur, alia ut eliquescat*. Hic Victorius (Explication. suarum Castigat. in Varron. pag. 68): *Alia ad cibum eligitur. Maculam habet optimus codex. Lædatur enim hic scriptum est. Quomodo ex vetere lectione locus corrigi debeat, si pervulgata mendum continet, docti viri cogitabunt*. Tu igitur, Doctissime Vir, cogita, sit ne pro *eligitur* rescribendum *laudatur*.

§. 97. Varro 2, 2, 20 Libro II cap. 2. locus est, de quo miror, neminem adhuc, quod sciam, dubitasse: *De sanitate sunt multa, sed ea (ut dixi) in libro scripta magister pecoris habet*. Mihi vero scribendum videtur non, *ut dixi*, sed *ut dixisti*, vel si quis minus velit a vulgata scriptura recedere, *ut dixti*. Neque enim hic loquitur scriptor, sed is, quem induxit, Atticus, neque Atticus illud dixerat; sed Scrofa (L. 2, 1, 21), *Quarta pars est de sanitate*; eamque partem his verbis absolverat (§. 23) *Item ad alios morbos aliæ causæ, etiam alia signa in omni pecore, quæ scripta habere oportet magistrum pecoris*. Itaque aut octogenarium illum senem Varronem multo magis obliviosum, suique instituti immemorem credamus necesse est, quam hi ipsi libri summa eruditione ac diligentia scripti patiuntur; aut potius censeamus, Atticum, qui ut Scrofæ roganti satisfaceret, suum hunc sermonem ita inceperat, ut ipsi responderet (2, 2, 2): *Ego, opinor, incipiam primus, quoniam in me videre conjecisse oculos*; ubi ad eam partem, quam Scrofa satis tractaverat, de sanitate, pervenit, ipsum potissimum intuentem, alloquentemque, sic ut indicavimus, loquentem induci: *De sanitate sunt multa, sed ea, ut dixisti, in libro scripta magister pecoris habet*.

§. 98. Varro 2, 4, 8 Cap. 4. *Verris octo mensium incipit salire: permanet, ut id recte facere possit, ad primum, deinde it retro, quoad perveniat ad lanium*. Sic Victorius antiquis libris auctoribus, emendavit. Sed ut fatetur, in his scriptum fuisse, *id retro*, & tamen se scripsisse *it retro*; sic decebat ipsum pariter dubitare, num integra esset vox illa *primum*; quid enim ibi est *permanet ad primum?* Nam quod ipse *annum* intellexit, vereor ne fecerit precario. Quid? quod res præterea repugnat. Nam Victorius ipse Plinii verba profert, *non ultra trimatum generare verres*, docentis: quæ etsi conatur eludere ad hunc modum, *quamvis autem usque ad trimatum generent, ad primum annum facere id recte possunt, ut credidit Varro: postea languidiores fiunt, nec tam bene munere illo funguntur*; tamen Columella (l. 7. c. 9. §. 2) hoc tollit effugium, diserte affirmans, *verres ab annicula ætate commode progenerare, dum quadrimatum agant*. Hæc dum scriberem, & qua ratione prorsus restitui hic locus posset, mecum ipse cogitarem; ecce Vir Cl. Pontedera meus, atque adeo noster, diu a me quæsitam Varronis editionem mittit, quam Ausonius Popma procuravit. In hac non *ad primum* lego, sed *ad trimum*, idque, ut opinor, recte; ad eundem enim modum, fortasse huc respiciens, scripsit Palladius (l. 3. tit. 26); *verres usque ad quadrimos inire fœminas possunt*; ut Varronis (qui & infra cap. 7. §. 13. ait *post trimum*) loquendi modum, Columellæ autem sententiam exprimeret; quæ tamen a Varronis sententia multo propius abest, quam illa Victorii; nisi forte omnino conciliari etiam potest. §. 99. Varro 2. Frustra autem quæsivi, quid infra senserit idem Ausonius in eo loco: *Hujus suis (Æneæ) ac porcorum etiamnum vestigia apparent Lavinii*. scilicet ad hunc ipsum modum scripsit, atque adeo descripsit Victorium: qui etsi confitetur, vetustam scripturam hanc fuisse, *apparent jamne*; tamen cum *oppidum significari debere depravata illa voce*, intelligeret, *Lavinii* maluit ex ingenio rescribere, quam litterarum vestigiis firmius inhærendo, alicujus alterius oppidi nomen, ut puta *Interamnæ* eruditis Viris proponere, quod videlicet, ut abs te peto, perpenderent, atque in historiæ latinæ monumentis, an huc pertinere posset, inquirerent. Quod si minus litteras sequi volebat; at certe cogitare illud poterat, non magis *Lavinii* in ea voce vestigia esse, quam *Romæ*. §. 100. Varro 2, 9, 4 Capite 9 vide, an forte verbum aliquod desideretur in Canum descriptione. Quo enim modo hæc satis intelligam: *colore potissimum albo, quod in tenebris specie leonina?* Quod si quidpiam deesse putes juvabit Columellam (l. 7. c. 12. §. 3) inspicere, qui cum in descriptione eadem, ad Varronem, ut haud raro solebat, respiceret, *pastor*, inquit, *album colorem in cane probat, quoniam est feræ dissimilis, magnoque opus interdum discrimine est in propulsandis lupis sub obscuro mane, vel etiam crepusculo, ne si non sit albo colore conspicuus, pro lupo canem feriat*.

§. 101. Varro 3, 5, 9 Lib. III cap. 5 *ubi confluit altera amnis*, sic enim Rob. Stephanus, Seb. Gryphius, Ausonius Popma scribere malunt, quam *alter amnis*, uti in Juntarum, Aldi, Gymnici exemplaribus, imo in priore etiam ipsius Gryphii scriptum

ptum fuerat. Auctorem illi habent Victorium qui *amnis*, inquit; *hic muliebri genere appellatur in fidelissimis libris, quemadmodum sæpe a vetustis auctoribus appellatam Nonius docet, qui etiam Varronis ipsius hoc exemplum adducit, περὶ πλάτυ libro primo: In hac civitate agros colunt arenosos: propter hos fluit amnis, quam olim Albulam dicunt vocitatam.* Popma (Not. ad hunc locum Varronis) Victorio, nisi quod Libri Varroniani inscriptionem corrigit, sic astipulatur: *ubi confluebat altera amnis. Sic enim Varro loquitur, ut Periplo lib. I. Propter hos fluit amnis, quam olim Albulam dicunt vocitatam.* Equidem nihil ego eorum negaverim, quæ ab his duobus eruditissimis viris observata sunt. *Altera amnis* scriptum erat in fidelissimis libris. Credo; sed nihil librariis sæpius accidit, præsertim dictante aliquo, ut plerumque solebant, codices antiquos describentibus, quam ut insequentis vocis litteras primas cum prioris extremis confunderent, & sic aliquam interdum omitterent, alias duplicarent. *Amnem* sæpe a vetustis auctoribus muliebri genere appellatam esse, Nonius (de Propriet. Serm. ubi de Indisc. Gener.) docet. Fateor; sed tamen a poetis; Nam Plautum, Nævium Accium, auctores laudat. At enim iis hunc quoque addit, de quo agitur, Varronem. Non inficior; neque tamen vereor, ne me audacem putes, si contra atque Ausonius, Victorius, Nonius ipse sine ulla dubitatione arbitrati sunt, contendam, ex eo, quem producunt, Varronis loco minime constare, hunc *amnem* fœmineo genere dixisse. Quid enim? Num quia scriptum est a Sallustio: *est locus in carcere, quod Tullianum appellant*; a Cicerone autem: *domicilia conjuncta, quas urbes dicimus*; denique (ne, si plura congeram, ad te præsertim scribens, ineptus videar) a Livio: *Anxur fuit, quæ nunc sunt Terracinæ, urbs prona in paludem*, num, inquam, propterea Sallustius *carcerem* neutro, & Cicero *domicilium*, aut Livius *Anxur* muliebri genere appellavisse dicendi sunt?

Habes Vir Doctissime, de locis plurimis Columellæ, de quibusdam Palladii, de nonnullis etiam Varronis, non quid ego statuam, sed quid suspicer, atque adeo quid ex te quæram. Cum responderis, tum demum aliquid constituam. Gestum enim feci, quod ajunt, præsente Roscio, non ut apud Roscium me jactarem, sed ut per Roscium proficerem. Vale.

Patavii ipsis Kalendis Quinctil. M DCC XXI.

EPISTOLA II.

CLARISSIMO ET ERUDITISSIMO
VIRO
JULIO PONTEDERÆ
JOANNES BAPTISTA MORGAGNUS.
S. P. D.

QUÆ in Auctores rei rusticæ scripsi ad Amicum, & collegam nostrum Clarissimum Jacobum Facciolatum, non ut ipse aliquid constituerem, sed ut Doctissimi Viri sententiam elicerem, eorum exemplum ad Te mitto, non modo ut eliciam tuam, verum insuper ut annotationes exprimam, quas te bene multas in eosdem illos auctores meditari, jamdudum scio. Quo enim modo cessare tu poteris, qui ad rei herbariæ excellentem scientiam, non mediocrem agriculturæ notitiam adjungis, cum me, unum ex Anatomicis, succisivas aliquot horas tuis Auctoribus & dedisse, & dare intellexeris? Quod ut planius cognoscas, quæ post eam scriptam epistolam ad plura ex iis, quæ tunc attigi, loca adnotavi, tum aliis de quibus post dicemus subsidiis, tum quatuor usus editionibus, quibus eo tempore carebam, Veneta quam Nicolaus Jenson procuravit anno 1472, duabus Regiensibus anno 1496 & 1499 ac denique Heidelbergensi illa a Clariss. Do. Alberto Fabricio (Biblioth. Lat. l. 2 c. 7) celebrata anno 1595 ex typographia Hieronymi Commelini.

§. I. Col. I, 8, 8 Et primum in Columellæ lib, I cap. 8 haud procul a fine de quatuor editionibus quas modo memoravi, priores tres, in extremo autem capite 32 lib. 4 & ipsas & Commelinianam cum Juntina, & mecum facere, deprehendi. Sed vinitoriæ falcis figuram frustra in venustioribus illis quæsivi. Nimirum ejusmodi imagines non ab ipso Columella sunt, nisi forte geometricas quasdam formas excipias, de quarum una scripsit (lib. 5 c. 2 s. 6): *si triangulus disparibus fuerit lateribus ager, tanquam in subjecta forma, quæ habet rectum angulum*. Sed ut in aliarum quoque disciplinarum libris plerumque contigit, addita sunt ab junioribus, haud inutili sane consilio, modo rebus, quæ ab Auctoribus describuntur, satis respondeant. Atque utinam ad ea quoque capita Columellæ, in quibus de certis vitium aut arborum partibus, aliisque ejusmodi verba facit, eruditi, iidemque rei rusticæ periti Viri imagines adjunxissent; ego certe, ut de me ipse confitear, non paucis præterea illius locis, quæ vitiata esse, subsentio, ausus essem medicas manus admovere, quæ nunc agriculationis ignarus, vobis in ea doctrina versatis cogor omnia relinquere.

§. 2. Col. 5, 8, 3 sq. Libr. 5 cap. 8 Cum in decem illis olearum generibus radium non invenirem, alterutrum suspicatus sum, aut positum quidem esse, sed alio quodam nomine designatum, aut in eo loco describendo librarios peccavisse. Revera utrumque accidit. Nam hi cum græcis litteris κερκίτις scribere debuissent, *circites* scripsere, quæ vox apud latinæ linguæ idoneos auctores M. Terentium Varronem (de lingua lat. lib. 5) & Sex. Pompejum Festum (de verbo. ver. signific. lib 3) non eam formam significat, quam Columella spectaverat. Scripserat enim κερκίτις, ut τῆς κερκίδος, id est radii similitudinem significaret. Auctore hæc ajo Fr. Sylburgio, qui in eo indice, quem in calce editionis Commelinianæ habemus, hoc posuit: *Circitis olea, rectius κερκίτις, radius*. Nec plura in hanc rem addo, quod nuper cum tecum sermonem haberem de oleis, probe sensi, te conjectura in illam ipsam emendationem incurrere, quæ a Sylburgio proposita est. Illud potius ex te quæro, quid censeas super illa repugnantia, quam inter locum, quo de agimus, atque alterum ex cap, 17 libri de Arboribus animadverti. In primo; *bacca jucundissima est pausiæ, speciosissima est regiæ, quæ &c.* In altero; *sunt & regiæ, ut radii, quæ neque specie, neque oleo sunt tam gratæ, quam quas supra diximus*. Mihi quidem vel mendum aliquod subesse, vel Columella nunc baccæ, alias arboris magnitudinem attendisse videbatur. Num hic quoque saltem de mendo divinavimus? Certe aliter uterque locus in tribus illis vetustioribus editionibus habetur: *bacca jucundissima est. pausia: speciosissima est regia, etiam virga: quæ &c.*

& : Sunt

&c: *Sunt & regiæ, & radii non sine specie neque oleo, neque sunt tam gratæ, quam quas supra diximus.* Rectene undequaque? non affirmo. Aliter certe. §. 3. Col. 5, 11, 8 In eo autem loco, quem postremum expendimus in cap. 11 libri ejusdem 5 equidem sine ulla dubitatione affirmavero, illas ipsas editiones a vera scriptura aberrare; sic enim habent: *Nos tertium genus insitionis invenimus: quod cum sit subtilissimum* &c. Neque Columella hoc tertium insitionis genus, quod fit per emplastrum, sed quarti, quod fit per terebram, novam tantummodo rationem invenit: quæ res perlegenti, vel istud ipsum caput, vel 26 & 8 libri de arboribus, itemque libri 4 caput 29 tam aperta est, quam quod apertissimum. Attamen & ipsa scripturæ varietas non injuria suspectum mihi fuisse locum, ostendit. §. 4. Ille autem inter hæc loca Libri de arboribus, & quæ modo ex Libris 4 & 5 indicavimus, consensus tantus ut gallicam terebram ab eodem appareat ad inserendum esse translatam, qui omnia illa loca conscripsit, non leviter sane confirmat, eundem quem librum 4 & 5 scripsisse liquet, Columellam librum quoque de Arboribus confecisse: qua de re nimirum doctissimi homines dubitaverant. De libris etiam quos se scripsisse Columella testatur, *de generibus surculorum*, an editi fuerint, an extent, & quinam sint, ambigere adhuc nonnullos scio; etsi V. Cl. Jo. Albertus Fabricius (*) recte monuerit, haud diversos esse videri a libro tertio, quarto, & quinto hujus ipsius de agricultura operis. Itaque placet Eruditissimi Viri judicium ex hoc ipso quinto libro confirmare. Nam Columella qui lib. 2 cap. 11 pr. hæc scripserat: *cætera pabula neque enumerare, ac minus serere dignamur, excepta tamen cythiso, de qua dicemus in iis libris, quos de generibus surculorum conscripsimus*; satis ipse, quinam hi sint libri, ostendit in extremo capite 11 libri quinti. *At prius*, inquit, *quam finem libri faciamus, quoniam fere species surculorum omnium persecuti sumus prioribus libris, de cythiso dicere nunc tempestivum est*, & continuo addit novissimum caput de Cythiso.

§. 4. In hoc libro 5 plura esse, præterea animadverteram, quæ haud inutiliter cum libro de arboribus conferrentur, & vicissim. Idem animadverteram in libro 6, si cum P. Vegetio compararemus: Verum illud studiis gravioribus distentus, ipse perficere non potui, quod quidem si quid forte otii tibi est, a te fieri, etiam atque etiam velim. Sed Vegetium ita contendi cum Columella, ut quædam in hoc, plurima in illo emendanda esse, deprehenderim. Ea omnia (usque adeo & multa & gravia sunt) in altera, si voles, epistola seorsum persequar.

§. 5. Col. 7, 1, 2 &c. Nunc ad 7 librum veniamus. In capite 1 & 6 mecum faciunt tres illæ veteres editiones. In illo enim habent, *cum & facilem*; in hoc, *matres binæ*. Quod autem ad octavum attinet extremum caput, illæ quidem *malinis lignis*, Commeliniana autem habet, *malini ligni*.

Lib. 8 cap. 2 vix una Commeliniana inter corrigenda admonet, non *fœmina*, sed *femina* esse legendum. Eadem pariter, sed in Sylburgii indice, alteram animadversionem confirmat meam in caput 5, ubi *de excubandis ovis*. Hæc enim adnotat: *excubandis* rectius *excludendis*, vet. ed. *vel incubandis*. Re tamen vera meæ quoque veteres editiones *excludendis* habent, & *excludant*; quem ad modum etiam paulo antea eodem capite, item semel atque iterum 11 & 14 locutum esse Columellam invenio.

§. 6. Libro etiam 9 Commelinus, uti Stephanus, & ego, verba distinguit, quæ ex 3 capite proposui. In 4 autem capite quo loco cœlestis numinis *hyacinthus* in cunctis scribitur editionibus, legi nuper Salmasium (Plinian. exercit. in Solin. ad hujus pag. 62 E) rescribentem *nominis*, nec tam grave fuit multis modis intelligere, minus feliciter venisse mihi in mentem, qui mederi possem, quam gratum, me tamen morbum, & medendi genus vidisse. Fuit quoque in cap. 8, cur suspectus mihi esset locus iste. *Præparandumque in hanc rem liquida rubrica*, quando antiquæ tres editiones habent, *præparandaque*, quod etiam Commeliniana ex vetere alia editione inter emendationes proponit. Illa autem Palladii verba, quæ his & proximis Columellæ respondent, ad eundem omnino modum eæ omnes quatuor editiones distinguunt, ad quem a nobis secundo loco distincta sunt. §. 7. Col. 9, 9, 3 sq. Cap. 9 tres priores editiones sic habent: *in octavam fere diei: post quam horam*. Pariter cap. 13 nostram emendationem confirmant; habent enim, *consumatur*. Imo Commelinus, inter corrigenda, probat *consumantur*.

§. 8. Col. 10, v. 101. Libro 10 in eo versu. *Tu quæ pallet humi, quæ frondens purpurat auro*, Commeliniana id habet, quod in Juntina, tres reliquæ, quod in Stephani editione probavimus. Illum autem versum (121): *Rutaque Palladiæ bacca victura saporem*, cum in omnibus summo consensu ad hunc ipsum modum proponi, animadverterem; videndum aliquando putavi, an hac ipsa servata scriptura, interpretari ita possemus, ut ruta esse utilis diceretur in olivarum conditione ad eum quem ante hanc habent, saporem demendum, minuendumve. Quæ hoc minus displicebat interpretatio, quod Columellam hic quoque potuisse in animo habere Virgilium suum videbam, cujus illa sunt, & quidem in eo Poemate, quod hoc in libro noster imitatur, persequitur, & ut ipse loquitur (in præfat. ad hunc librum 10) explet (Georgic. l. 4 v. 101): *Dulcia mella premes: nec tantum dulcia, quantum Et liquida, & durum Bacchi domitura saporem*. Attamen cum ad eam scripturam quam in veteri codice Cl. Drackenborgium invenisse, commemoraveram, proxime accedere audiam codicem celeberrimæ Bibliothecæ Divi Marci, tuum, mi Juli eruditissime, de utraque cum lectione, tum interpretatione judicium esto. §. 9. Col. 10, 125 Proximis versibus: -- *& lactis gustum quæ condiat herba Dejectura quidem fronti data signa fucarum Vimque suam idcirco profitetur nomine Grajo*. eo libentius fateor, lepidium significari, quod Joannes Ruellius (de natura Stirp. l. 2 c. 104) admonet, Columellam, ubi oxygalæ faciendæ rationem proposuit, docuisse, *alios recentia folia lepidii cum dulci lacte in olla miscere*, alios autem siccata, & quidem *sine condimentis*: quæ verba sunt lib. 12 cap. 8. Sed cum ipse quoque *fucarum* legit, me nihil hic fateor intelligere. Plinii quidem de lepidio verba agnosco, quæ inter sua, ut solet, profert Ruellius: *sic in facie cutim emendat exulcerando, ut tamen cera, & rosaceo facile sanetur: sic lepras & psoras tollit semper facile, & cicatricum ulcera* (alii *ulcerum cicatrices*) videoque hac ratione ad delenda etiam stigmata in fronte impressa, adhiberi potuisse, præsertim cum similes tollendi hæc modos apud Scribonium (compos. med. 231.) Paulum (de re med. l. 4 c. 7) Aetium (Tetrab. 2 Serm. 4 c. 12) Actuarium (Meth. med. l. 6 c. 8) aliosque legam, sic ut a vi desquamandi cutem, sive maculosam, sive a morbo, a vulnere, ab ustione cicatricosam, græco nomine λεπίδιον appellari potuerit. Hæc tamen omnia cum intelligam; *fucarum* quid istic sit, non intelligo. Quod autem in quibusdam editionibus *furcarum* est scriptum, nimirum id nimis aperte carminis legibus repugnat. Viderat hoc, qui in veteri codice, ab Josepho Scaligero inspecto, ita scripserat, ut refert Rhodius (not. ad Scribon. Compos. 174.) *Deletura quidem furcæ fronti data signa*. Justo autem Lipsio; quod Rhodius pariter memorat, placuit, ut pro *fucarum* rescriberetur *focorum*; cujus ergo emendationis auctorem, & probante quidem Turnebo (Adversar. lib. 13 cap. 22) Guilielmum Pelisserium fuisse, video. Attamen ut cætera omittam, multo propius a magis communi scriptura emendatio abest reponentium, *fugarum*: quam quidem ejusdem Rhodii, ut ab ipso proponitur; esse credidi, donec & in Dalechampii commentariis in Plinium (l. c.) & inter ea inveni quæ Johannes Wowerius olim adnotaverat ad Petronium (Satyric.) *notum*

(*) Supplem. ad Biblioth. Lat. l. 2. c. 7. p. 474.

notum fugitivorum epigramma memorantem, indicia videlicet, ut Cajus (Epitom. inftit. t. 1) loquitur, *aut igne aut ferro (in facie) impreffa*, per quæ, fi iterum fugerent, dignofci, & deprehendi poffent, exempli gratia hæc quam Rhodius alibi (Not. cit. ad Compof. 231) commemorat, litterarum fpecies F. H. E. L. T. quod eft: *Fugitivus hic eft Lucii Titii*. Idem nominat, ac mecum refellit, qui legendum effe *fucorum*, cum Fortunato contendebant.

Qui etfi in eo quoque interpretando, quem continuo poft hunc expendimus, de alvi colubris, id eft, lumbricis eft lapfus; noftræ tamen fidei eft, te admonere, ipfius verba in Regienfi editione anno 1499 fic proponi; (v. 232) *aliis quas alvos educat*, ut intelligatur, nonnullam errorum quos ipfi adfcripfimus partem, infcitiæ, incuriæque operarum effe affignandam. Cæterum ibi in Columella *alvus* legit Commelinus, & infra *bryonius*: quas nos lectiones probaveramus.

§. 10. Col. 11, 3, 37 & 39 fqq. Sed in libro etiam 11, quæ prima ex 3 capite duo loca propofuimus, & ipfe, & qui tres antiquiores editiones curaverunt, ita diftincta exhibuerant, ut nos indicavimus.

Nec in extremo capite 17 lib. 12 fine ratione aliquid mutandum effe, putavi, quando hæ omnes quatuor editiones non ut cæteræ habent, *infervefaciant*, fed *infervefaciunt*; aut in capite 55 (f. 2) pro *exaniveris*, legendum effe *exaniaveris*, quando hoc habet Commeliniana. In libro etiam, qui reliquus eft, *de Arboribus*, illa ipfa editio, inter *corrigenda*, ita emendaverat 10 capitis infcriptionem, ut nos emendavimus. In iis autem verbis, quæ ex cap. 26 (f. 8) fecundo loco protulimus, tres veteres editiones non modo ut nos, habent *nudaveris*; verum infuper commonftrant, non immerito illa nobis difplicuiffe: *ex qua arbore inferere voles*, cum fic habeant: *quam arborem inferere voles*. Sane etiam paulo fupra ad eundem modum, itemque libro 5 cap. 11 (f. 3) fcriptum eft: *Arborem quam inferere voles*. Sed nimirum hic dum conftantem cæterarum omnium editionum fcripturam effe antiquam, putavi, in ejufque propterea veftigiis fcrupulofius omnino infiftendum; ab antiquæ non fententia quidem, fed locutionis genere aberrare coactus fum.

§. 11. Col. Arb. 30, 2 Quod mihi ut aliis nonnullis in locis, fic in poftremo quoque accidit, quem ex Columella propofui: *Rofam fruticibus, ac furculis difponi per furculos pedales convenit*. Etfi enim non unam indicavi rationem, cur *fulculos* pro *furculos* fcribendum putarem; ubi tamen animadverti, non modo in Commeliniana, fed & in duabus vetuftioribus editionibus effe *fulcos*, in tertia autem harum, quæ videlicet ex ipfis recentior eft, *furcos*, cœpi fufpicari, ex hoc fortuito typographi errore natum fortaffe effe *furculos* in pofterioribus editionibus. Quod qui in *fulculos* mutandum effe ante me, cenfuerunt, illi quidem Columellæ fententiam procul dubio reftituerunt, verbum autem an reftituerint ita dubium eft, ut vox *fulculus*, quam hujus unius loci auctoritate in latina Lexica intulerunt, nifi productis aliis fcriptorum exemplis confirmetur, ipfa quoque dubia & incerta effe videatur. Illud hoc in loco non eft omittendum, Jenfonianum exemplar non habere *fruticibus*, fed *fructibus*: quæ fcriptura ex iis quæ Palladius huc, ut folebat, refpiciens tradidit, fortaffe poffet confirmari. Nam rofaria conferenda ac ponenda effe, docuit *vel virgultis vel etiam femine, quippe quæ baccas nutriant in breviffimi piri fimilitudinem, plenas feminibus*. Non negaverim: *fruticibus* in Columella refpondere *virgultis* in Palladio. Attamen nihil in illo de *femine*: & quod de *furculis* dixit, fortaffe etiam virgulta complectitur. Neque enim furculus, ut vulgo credunt, id tantummodo eft, quod *in ramis oritur*, fed interdum etiam eft frutex, ac virgultum, auctore ipfo, ni fallor, Columella (lib. 3 c. 11 f. 5) ubi negat, *effe ullum tamdiu viduum folum virgultis, ut non aliquos furculos progeneret, tanquam piros fylveftres, & prunos, vel rubos certe*. Sed hæc tu melius.

§. 12. Palladius fequitur, cujus nos loca non cum illis tantum editionibus quatuor, quas fæpius commemoravimus, fed cum libris infuper Petri Crefcentienfis tum Latina tum noftra hac lingua editis, & Palladii interpretatione quadam vernacula, atque calamo exarata, ac perantiqua, nuper contulimus. Petrus enim Crefcentienfis, five ut vulgo a noftris appellatur, Crefcentius, qui ante annos trecentos fcripfit de agricultura, non alius auctoris verbis fæpius utitur, quam Palladii, ut cum, etiam ubi non nominat, ipfum haud raro defcribat, manifefta quæ in Crefcentium menda irrepfcrunt, Palladii ope tollenda fint, & viciffim; id quod te jam pridem & animadvertiffe, & facere inftituiffe, non ignoro. Vernacula autem illa Palladii interpretatio ab homine Florentino; quod ex Januario cap. 4 & aliunde planum eft; fcripta, quam antiqua fit, ex ipfis verbis intelligimus.

Hanc V. Clarifs. Doctiffimufque Salvinus Salvinius anno fuperiore ad Cajetanum Vulpium miferat, qui ejus mihi copiam fecit, fingulari homo in juvandis litteris ftudio, ac diligentia. Quin etiam Apicii de arte coquinaria libros infpexi: fed ut nonnulla quæ pariter in Palladio funt, in ipfis agnoverim, nihil tamen invenerim, quod magnopere ad eum pertineret. §. 13. Pall. 1, 24, 2 & 3 Iis igitur novis fubfidiis inftructus, inprimis quæ ex Palladio lib. 1 tit. 24 propofueram, locis, in quibus agitur de columbis, cœpi vehementer fufpicari, aliena effe verba illa: *frutex virgofus fine foliis afper, vel*, & mox, *fetofi*. Nam primum verba hæc omnia in Jenfoniana, fuperiora vero etiam in duabus aliis vetuftis editionibus defiderantur, in Commeliniana autem, quæ ad veteres membranas, quod ad Palladium attinet, exacta eft, omnia hæc uncis funt interclufa. Sed ne in vernaculis quidem Palladii, & Crefcentii interpretationibus ullum eorum veftigium eft. In illa tamen *hirci alarum*, reddita funt *fumma alarum* (*le fommitadi dell' ale*) quæ Palladii verba an ita effent refcribenda, *cirri alarum* interdum quidem dubitavi, nunquam tamen quidquam certi conftitui.

§. 14. Pall. Feb. 15, 1 &c. Libro 3 initium tit. 15, ita ut ego cenfueram, diftinctum inveni, cum apud Crefcentium (lib. 4 c. 14) tum in vernacula interpretatione Palladii. Neque tit. 25 f. 4 editiones illæ quatuor aliter habent atque ego in Juntina probaveram.

Libro 4. tit. 9 (f. 3) cum Juntina pariter mecumque eædem faciunt editiones, & ea de qua fæpius dixi, interpretatio. Verum tit. 10 (f. 20) ubi de Mefpilo, etfi hæ omnes, & præterea Crefcentius (l. 5 c. 16) in eo quod præcipuum eft, a me non diffentiunt, in reliquis tamen vernacula quidem interpretatio, & Commeliniana editio confentiunt; cæteræ autem fic habent, ut legiffe etiam ex parte videtur Crefcentius: *fed putatur hinc arbor fterilis fieri. Fimus* & cæt.

§. 15. Pall. Maj. 1, 1 &c. Libri 6 initio in iis omnibus (fi Crefcentium demas, in quo locum non inveni, qui huic admodum refponderet) fcriptum eft *milium*.

Libro autem 7 tit. 7 (f. 2) fruftra in his omnibus quæfivi, quid pro *factis carbonibus* fit refcribendum. Editiones enim hæc ipfa habent; Interpretatio ne carbones quidem memorat; Crefcentius (lib. 9 c. 103) denique hunc locum tam negligenter defcribit, ut pro *in pultario factis carbonibus*, habeat, *in pulmentario ficcis carbonibus*. Quod tamen πιστον, fi modo veftigia fervat fcripturæ Palladii, permovere aliquem poffit, ut conjiciat, fcripfiffe hunc, *in pultario fitis carbonibus*. §. 16. Pall. Jun. 7, 7 Neque diligentius exfcripfit, quæ Palladius de Apum Regibus fubjecit, fic enim habet (lib. 9 c. 102). *Leves abfque pilo, nifi fronte pleniores, quafi capillum gerunt in ventre*; itaque ex *forte*; quod a Columella Palladius defcripferat, factum eft *fronte*: quos five Crefcentii, five operarum potius errores, ut effe veteres, intelligamus, is etiam fervavit, qui ejus libros olim in vulgarem hanc linguam tranftulit. Hic quæres fortaffe, quemadmodum verba hæc Palladii Florentinus interpres reddiderit. Sic autem reddidit; *morbide fenza pelo. & anno un capello, quafi nel ventre di fuori come aguglio*-

ne,

ne. Nempe hic in vertendo quædam omittit, qui alibi, plura intrusit de suo, & præsertim libro 1, ubi agitur de aquæ salubritate agnoscenda, quæ certe nec Palladii esse, nec esse potuisse, proclive est demonstrare. Cæterum etsi hoc verum est, etsi præterea haud paucis in locis Auctoris sententiam non est assecutus, est vicissim ubi non inutile prorsus sit hanc quoque interpretationem consulere.

§. 17. Pall. Sept. 13, 2 &c. Quod in libro 10 suspicatus eram, id velim etiam atque etiam consideres. Nam ne mihi quidem ipsi undequaque nunc placet. Præterea illa interpretatio, atque editiones vetustæ adversantur. §. 18. Pall. Oct. 5, 1 Contra lib. 11 tit. 5 non dubito quin pro ipsa steterim Palladii sententia, cum iis in verbis: *Sed hæ radiculæ (vitis) non ad siccum debent recidi*, malle me, ostendi, *truncum* legere, quam *siccum*. Ecce etiam Crescentius (lib. 4 c. 15) ubi hæc ipsa verba exscribit, eandem sententiam confirmat, quanquam verbum aliud proponit: *Sed hæ radiculæ non ad stipitem recidi debent*. Vernacula autem Palladii interpretatio sic idem docet, ut quo tamen verbo sit ipse usus, *trunci* (quo sæpius de vite loquens Columella) an vero *stipitis*, incertum relinquat; nisi forte *vitem* scripsisse indicet. Sic enim habet: *non tagliandole rasente la vite*. §. 19. Pall. Oct. 19, 1 Tit. 19 Minus placent quæ conjeceram ad illa verba: *Passum nunc fiet ante vindemiam, quod Africa suevit universa conficere pingue, atque jucundum, &c. quoad conditum, si utaris ab inflatione te vindices*. Multo simplicius emendabimus, si nulla detracta, aut mutata littera legemus (ut in una, si probe memini, editione est Gymnici) *quo ad conditum si utaris*, sed media syllaba in *conditum* producta, non, ut mox in *conditum vasculo*, correpta. Sic autem interpretabimur: quo passo si pro melle utaris ad vinum condiendum, non sic inflêris, ut a melle. Mel enim, ut nosti, *alvum inflare*, cum Dioscoride (de Med. Mat. l. 2 c. 75) Medici admonent. Quod autem cum Palladius scripsit, *ad conditum*, & proprio verbo, & id quod ego interpretor, significante usus sit, te latere non potest. Nam latini cum dicebant *conditum*, Græci autem juniores, latinæ hujus vocis usurpatione, κονδῖτον, vinum intelligebant, aromatum, imprimisque piperis, & præterea mellis additamento confectum. Talia sunt apud Apicium (de art. coquin. lib. 1 c. 1, 2.) *Conditum Paradoxum*, & *Conditum Melizomum*: & quanquam eo tempore jam multa addiderat aliorum & Heliogabali (vid. Lamprid. Heliogab.) præsertim luxuria; talia certe, & hoc quidem ipso *Conditi* nomine appellata, tam longo ante tempore in usu fuerant, ut hæc ejus vocis significatio, in uberrimis latinis lexicis prætermissa vix uni Glossario Caroli du Fresne relinqui non debuerit. Major enim Plinius (Nat. Hist. l. 14 c. 16) postquam plurium vinorum aromatitum compositiones indicavit, *Qualia*; inquit, (vina) *nunc quoque fiunt, pipere, & melle addito, quæ alii condita, alii piperata appellant*. Et de his fortasse verba etiam sunt accipienda Corn. Celsi (de Medicina l. 1. c. 2) *condita omnia duabus de causis inutilia sunt, quoniam, & plus propter dulcedinem assumitur, & quod modo par est, tamen ægrius concoquitur*; neque enim ista *dulcedo* condimentis omnibus de quibus sic universe interpretantur Pantinus (Comment. in Celf.) & Rubeus (Annot. in Cel.) ita conveniebat, ut *Conditis*, quorum cum varias compositiones ad quinquaginta apud Apicium (lib. citat. 1 c. 1 & seqq.) Paulum (de Re med. l. 7 c. 11) Oribasium (medicin. collect. l. 5 c. 33) Aetium (Tetrab. 1 serm. 3 c. 62 & seqq. & Tetrab. 4 serm. 4 cap. 117 & seqq.) Nicolaum Myrepsum (de compos. medicam. sect. 1 c. 194 & sect. 27 c. 33 & seqq.) aliosque legerim; nullam memini legisse, in qua non satis mellis admisceatur. Scilicet conditum omnino erat mulsi quoddam genus, ut Cælius Aurelianus (Morb. Chron. l. 5 c. 1) scripserit: *probat conditum bibendum, quod plerique latini mulsum vocant*. Ipse etiam Palladius, qui libro 3 (t. 32) *Conditum vel absinthiatum, vel rosatum vel violatum* memoraverat, ubi rosatum vel sexto (t. 17) vel hoc ipso libro (t. 15) conficere docuit, utrobique mel adjecit. Non tamen semper inter conficiendum conditum, & nominatim rosatum, aut violatum, mel admiscebant; sed aliquando (id quod constat ex Apicio lib. cit. cap. 4) eo tantum tempore, quo erant bibituri, videlicet ut liberum esset singulis convivis pro arbitrio plus minusve addere. Quem ad morem hic Palladium respexisse crediderim, propterea quia passum istud, *quo ad conditum si utaris mellis vice, ab inflatione te vindices*, docuit, *conditum vasculo, mellis more, servari*. Porro ut Palladius pro melle passum, ita Nicolaus Myrepsus (sect. 27 c. 40 & 43) saccharum aliquando posse adjici Conditis, monuit. Martialis (Xenior. 106) autem passi, & mellis magnam, ut sic dicam, propinquitatem significavit in disticho de passo: *Gnossia Minoæ genuit vindemia Cretæ, Hoc tibi, quod mulsum pauperis esse solet*: neque reticuerat Plinius (nat. hist. lib. 14 c. 9) qui passum ait in adulterium mellis excogitatum. Sed eam sæpius ostenderat Celsus (de Medic. l. 2 c. 20, 22. 30. 32. 29, 18. 25. 28) qui etsi inter ea, quæ boni succi sunt, & quæ lenia, & quæ alvum adstringunt, passum numeravit, cum mel inter ea, quæ acria sunt, numeret, idemque crudum, ut mulsum quoque movere alvum, doceat, tamen pariter & valentissimæ esse materiæ, & aliena stomacho, & facile intus corrumpi passum, & mulsum pronuntiavit. Certe etiam Dioscorides (de med. Mat. l. 5 c. 7) istud ipsum passum Creticum de quo Martialis, & cui Plinius (loc. citat.) primatum dedit, *inflare tamen, & stomacho adversari*, docuit. Africum vero de quo verba facit Palladius, an hæc non faceret, aut minus quam mel faceret, meum non est in præsentia decernere; neque enim Palladii hallucinationes, si quæ forte essent, defendere, sed verba tantum exponere institui. §. 20. Veg. 1, 56 Quibus ita expositis haud difficile fuerit unum, aut alterum non modo intelligere, verum etiam restituere P. Vegetii locum. Libro enim 1. Artis Veterin. cap. 56 (f. 22) *si hiems*, inquit, *fuerit; condita, cum semiuncia apii seminis triti, & olei tribus unciis calefacta per os ipsius (equi) oportet infundi. Si æstas fuerit; absinthium vel rosatum cum quatuor scrupulis croci, & duabus unciis olei frigidum per os similiter debet accipere. Quorum si non suppetit copia, vinum simpliciter convenit præberi cum cæteris*.

Hic Sambucus ex suis codicibus pro *vinum* in libri ora reponit *unum*, repugnante Vegetio, cujus hæc sententia est: cum apii semine, & oleo, vel cum croco & oleo vinum simplex ab eo esse dandum, cui condita nulla sint hieme, æstate autem neque sit absinthiatum, neque rosatum: *absinthiatum* enim esse legendum, indicant, quæ commemoravimus, Palladii verba: *Conditum vel absinthiatum, vel rosatum*. Quibus addi possunt & illa Lampridii (in Heliogab.) *condito piscinas, & solia temperavit, & rosato atque absinthiato vulgus ad bibendum invitavit*. §. 21. Veg. 4, 8 Pariter libro Vegetii ultimo cap. 8, ubi editum est: *post cursum, sive post laborem conditi bene piperati heminam adjicies, æstate roris vel absinthii tantundem, & per os dabis ad cornu*; legendum crediderim, *æstate rosati vel absinthiati tantundem*; non modo quia in illo priore loco sine ulla controversia est: *si æstas fuerit, rosatum* convenire, sed etiam quia in hoc ipso loco Sambuci codices pro *roris*, habent *olei rosati*; ut mihi aliquando hisce ambobus locis collatis in mentem venerit, hic esse scribendum *olei & rosati*. Etsi vero iidem, aliique Codices pro *conditi bene piperati* habent, *conditi bene præparati*, nihil tamen (quod ad hoc attinet) esse facile mutandum, ostendunt, quæ supra de pipere memoravimus usque adeo conditis adjecto, ut hæc etiam *piperata* vocitarentur, quod non inficiabimur a Celso (de Medicin. l. 4 cap. 19) esse factum, ubi malum punicum *in piperatum conjici*, jussit. Cæterum an de pluribus Vegetii locis in quibus *vinum candidum* scriptum est, nonnulla saltem sic oporteat emendare, ut alibi *vinum calidum* alibi *vinum conditum* legamus, ipse constitues; ego jam transeo ad Varronem. §. 22. Varro 2, 4, 8 De Varrone, ad ea quæ scripseram, nihil hoc tempore est, quod addam, nisi quam ob rem in lib. 2. cap. 4 Ausonium Popmam laudaveram eam rem fuisse

fuisse ante ab Josepho Scaligero (conjectan. in Varron.) non animadversam modo, sed etiam probatam. Quod autem supra in extremo capite 2 ostenderam, non bene scriptum esse, *ut dixi*, cum scribendum videlicet fuisset, *ut dixisti*, id vero sic a te accipi, velim, ut siquis Varronem malit, quam librarios erravisse, ipse acrius non repugnem. Illud enim mihi propositum fuit, ut errorem ab aliis non animadversum retegerem, ejusque, si librariorum crederetur, emendationem proponerem. Equidem hos longe facilius, quam Varronem; hunc tamen falli ipsum quoque potuisse, confiteor, in re præsertim ejusmodi, in qua si quis dicat, Marci etiam Tullii diligentiam aliquando desiderari; illum ego refellere magis cupiam fortasse, quam possim. Hæsi nimirum, ne tecum quidquam, mi Juli, dissimulem; cum in libro 5 de finibus cap. 8 hæc nuper relegerem: *quoniam igitur & de voluptate cum Torquato, & de honestate, in qua una omne bonum poneretur, cum Catone est disputatum* &c. Quæ si ab ipso Tullio dicerentur, aut certe ab aliquo, qui duabus illis superioribus disputationibus interfuisset; res plana esset atque expedita. Dicuntur autem a M. Pisone, qui non modo ipse non interfuerat, sed eas ne legisse quidem poterat, quippe quem epistolæ ad Atticum (lib. 13. epist. 19) docent, antequam disputationes illæ conficerentur, decessisse; ne ipsas dicam satis docere, nondum habitas confingi eo tempore, quo eas M. Piso commemorabat. Neque minus hæreo, cum aut in 2 libro de natura Deorum sic loquens, cum Vellejo inducitur Balbus: *velut a te ipso hesterno die dictum est, anum fatidicam* πρόνοιαν *a Stoicis induci;* aut cum in tertio sic Cotta cum Balbo: *omniaque quæ a te nudius tertius dicta sunt, cum docere velles, Deos esse &c.* quasi vero non id Vellejus in primo, neque hæc in secundo libro Balbus dixisset, & hi tres libri (quod singulorum ostendunt initia) non unius diei sermones complecterentur. Quid ergo est? Num cuique (id quod Tullius in Bruto fatetur) *difficile est in longa oratione non aliquando aliquid ita dicere, ut sibi ipsi non conveniat*, præsertim aliud alio tempore suis in scriptis mutanti, quod Ciceronem maxime in Dialogis fecisse constat. Nam certe (vid. Epist. ad Atticum lib. 13 epist. 13, 15, 19) Quæstiones Academicas a Catulo, Lucullo, Hortensio, ad Varronem transtulit, & ex duobus libris in quatuor contulit. Num igitur offensus prolixitudine disputationis de Natura Deorum, cum quod in ea de Legibus (vid. fin. lib. 2. de Legib. & lib. 3) fecit, facere hic nequiret aut nollet, ut diei longitudinem inculcaret; habuit in animo aliquando id facere quod in libris de oratore, aliisque, ut eos sermones in plures distribueret dies, neque tamen publicis occupationibus, & calamitatibus impeditus, perfecit. Num pariter libros de Finibus sic primum informaverat, ut quemadmodum in iis de officiis, unus ipse doceret, tractaretque omnia, quæ deinde cum in Dialogos conferret, illa obvenerint dicenda M. Pisoni, quæ ipsum dixisse Ciceronem dicebat? Quæ si ad hunc, aut alium aliquem non absimilem modum contigisse arbitremur; videlicet Varro etiam poterat eam primum omnem orationem aut Scrofæ aut Attico tribuisse, quam inter utrumque diviserit postea. Certe nobiles quoque ex nostris Poetæ, & in his Ludovicus Ariostus, & Torquatus Tassus, cum hic certam quandam rem delevisset, ille vero unum aut alterum verbum mutasset, obliti respondentia etiam alia tollere, ac commutare, versus præsertim duos (G. Liberata Cant. 16 St. 35 v. 4. O. Furioso Cant. 23. St. 107. v. 8) reliquere, quorum alterum non satis intelligi, alterius verba cum superioris verbis minime cohærere, vel studiosissimi eorum homines confitentur. Quod si idem Tullio, aut Varroni accidisse, nullo pacto fateri quis audeat; Varronem quidem, ut tueri possit, docuimus, ut Tullium, ipse viderit. Nobis enim non modo his diutius hic immorari non licet; hæc epistola est concludenda. Summa ergo est, primum, ut inter legendum, quas ad Facciolatum scripsimus litteras, has quoque identidem inspicias, neque propterea quod iis omnibus in locis, de quibus (ne frustra longi essemus) siluimus, cunctæ nobis editiones adversantur, conjecturas nostras continuo abjicias, immo, si necessariæ videantur, hoc ipsas magis quantulæcunque sunt, probes, quod labeculas indicent sub tot exemplarium auctoritate facile delitescentes. Deinde fac, illud memineris: si hæc nostra erga tuos Auctores sedulitas grata est, si ab hac porro alia atque alia expectas; unam hanc in posterum tibi fore & sensum tuum ostendendi, & nostra eliciendi facultatem, si tuas vicissim ad illos annotationes perscripseris, & nobiscum tandem aliquando communicaveris. Vale.

Patavii Postrid. Idus Mart. M D CCXXIII.

E P I S T O L A III.

JOANNES BAPTISTA MORGAGNUS

JULIO PONTEDERÆ

S. P. D.

Etsi ex meis ad Rei Rusticæ Auctores Adnotationibus nulla unquam alia eorum Studiosis existet utilitas; hanc tamen, quod expresserint tuas, tantam esse, existimabunt, ut non vulgarem ex meis cepisse se fructum, fateantur. Quo magis ea præstare me, decet, quæ superiore Epistola pollicitus sum, ut neque tu, qua es modestia, suspiceris, non satis mihi forrasse, quas adhuc miseris, placuisse, & illi intelligant, quod alias atque alias addideris, id quoque huic nostro, qualecunque est, exemplo, & adhortationibus se debere. Cum Pub. Vegetius in suos de Arte Veterinaria libros non pauca transtulit e sexto libro Columellæ, tum ex hujus sexto, & tredecim quæ insequuntur, capitibus, tertii sui libri tertium, & quartum caput evidentissime confecit. In hæc ego cum plurima passim menda Librariorum imperitia socordiaque irrepsisse, animadverterem, sic ut haud paucis in locis aut alienissima ab re legantur, aut quæ nullo modo intelligi queant; vitia hæc existimabam propria esse principis Editionis, non alterius etiam communia, quam anno 1574 procuravit Joannes Sambucus Vir Doctissimus, & pervetustis Codicibus sane instructissimus. Superioribus tandem mensibus hujus mihi Editionis copia facta est. Quid quæris? Codicum, nonnunquam, ut verum fatear; haud inutilium sæpius tamen in gravissimis apertissimisque mendis mirifice consentientium, ratio habetur; Columella autem, unde illa ipsa capita certe fuerant primum descripta, ne memoratur quidem. Non me fugit, quantum vetustorum Codicum auctoritati, atque consensui, quantum etiam Vegetii ipsius arbitrio, ætati, & in scribendo consuetudini tribuendum sit. Hic tamen sæpe menda sunt ita evidentia; emendationes autem occurrunt ita faciles, & necessariæ, ut nisi Vegetii ipsius αὐτόγραφον producatur, nemo sit, qui persuadere possit, Codices non esse corruptos, neque ea quæ a Columella præmonstratur, ratione emendandos. Quid ergo

ergo eſt? Num in Vegetio relinquendum eſt nihil, niſi quod in Columella inveniatur? Imo plura ſunt fortaſſe etiam mendoſa, quæ tamen in præſentia quidem tentare non auſim. Nonnulla quoque ejuſmodi ſunt, ut Columellæ viciſſim emendando præclare inſerviant, de quo nunc potiſſimum laboramus. Quæ cum ita ſint, operæ pretium arbitror me eſſe facturum, ſi locos ſingulos, quorum alter alterius ope indiget, inter ſe conferam, atque ita ante oculos ſtatuam, ut Vegetii primum verba, tum Columellæ, quemadmodum edita ſunt, deinde utriuſque, quomodo alterum ex altero emendandum credam, uno obtutu conſpici poſſint. Ubi emendationem confirmare deceat, ei rei argumenta ſubjiciam. Incipiemus autem ab iis duobus, de quibus eſt dictum, capitibus. Tum ſi præterea alii erunt loci, quos comparare haud inutile ſit, eos quoque ad eundem modum ſubdemus.

§. I.

Vegetii 3, 3, I.	*Columellæ* 6, 6, I.	*Vegetius* emendatus.
Cruditas plurimum nocet, cujus hæc ſunt ſigna: crebri ructus, cibi faſtidium, ſonitus ventris. (I) intenſiones nervorum, oculi hebetes: propter quæ nec bos ruminat, neque linguam detergit, ut ſolet. Prodeſt itaque (2) ut duos congios (3) ubi bibi poſſit digerere per fauces. Poſt quos ſtatim braſſicas triginta caules modicas decoques, & ex aceto dabis.	Cruditatis ſigna ſunt crebri ructus, ac ventris ſonitus, faſtidia cibi, nervorum intentio, hebetes oculi. Propter quæ bos neque ruminat, neque lingua ſe deterget. Remedio erunt aquæ calidæ duo congii, & mox triginta braſſicæ caules modice cocti, & ex aceto dati.	nec bos ruminat, neque *lingua ſe* detergit, ut ſolet. *Proderit aquæ calidæ, ut* bibi poſſit, duos congios digerere per fauces. Poſt quos ſtatim *braſſicæ* triginta caules *modice* decoques, & ex aceto dabis.

Sambucus ex Codicib. in marg.
(I) *Contractiones* (2) *calide*. (3) *ut* Idem *braſſicæ* habet, non *braſſicas*.

Calidæ ut bibi poſſit, non aliter eſt accipiendum, quam ſi dixiſſet, ita calidæ, ut tamen bibi poſſit, quemadmodum fere dixit altero hujus libri capite 3 *calidum ita, ut manus pati poſſit*. Hanc emendationem, ut vides, Sambuci codicibus ex parte debemus: Columellæ autem reliquas.

Cæterum velim propoſita cruditatis ſigna attendas, & ſi pleraque ejuſmodi eſſe, videas, non ut inde effici, ſed ut iis adjici potius queant illa duo, quæ continuo ſubjiciuntur, intermiſſa videlicet ruminatio, & ea quæ fit per linguam, deterſio; tum vero cogites, oporteatne in utroque Auctore reſcribere *præter quæ*, ubi legitur ab omnibus *propter quæ*.

§. 2.

Veget. 3, 3, 2 & 3.	*Colum.* 6, 6, 2 & 3.	*Veget.* emend.	*Colum.* emend.
(I) Præterea lentiſci & oleaſtri cacuminum pondera 4 deterunt, & cum lib. mellis atque aquæ congio miſcent (& paulo infra) ab alio quoque cibo vel potione prohibentur. Nam ſi neglecta fuerit cruditas, ventris inflatio inteſtinorumque ſubſequitur, exprimit gemitus, ciboſque capere non ſinit, nec in loco conſiſtere, decumbere, & volutare cogit, caudamque frequenter commovet.	Tum lentiſci, oleaſtrique cacuminum pondo IV, & libra mellis una trita permiſcent aquæ congio (& infra) aliaque potione prohibent. Hoc per triduum fieri, dum omnis cauſa languoris diſcutiatur. Nam ſi neglecta cruditas eſt, & inflatio ventris, & inteſtinorum major dolor inſequitur, qui nec capere cibos ſinit, gemitus exprimit, locoque ſtare non patitur, ſæpe decumbere, & agitare caput, caudamque crebrius agere.	decumbere & *volutari* cogit, caudamque frequenter commovete.	Tum lentiſci, oleaſtrique cacuminum pondo IV & *libram* mellis, una trita, permiſcent aquæ congio (& infra) aliaque potione prohibent. Hoc per triduum fieri *debet*, dum omnis cauſa languoris diſcutiatur. Nam ſi neglecta cruditas eſt, & inflatio ventris, & inteſtinorum major dolor inſequitur, qui nec capere cibos ſinit, gemitus exprimit, locoque ſtare non patitur, ſæpe decumbere, & agitare caput, caudamque crebrius agere *cogit*.

(I) *quibus lentiſci* Samb. in marg. ex Cod. Idem non habet *aquæ*.

Hic noli mirari, quod omnia in Vegetio non correxerim. Equidem nonnulla facile deeſſe, & quænam deſint, agnoſco; ſed quibus potiſſimum verbis reponenda ſint, pro certo non video. Quæ emendavi, ea minus dubia erant.

Pariter in Columella minus dubitavi reſcribere *libram mellis*, reputans quam facile librarii de duabus proximis literis *m* una omiſſa, *libra* ſcribere potuerint perperam. Poſt *fieri* addidimus *debet*; nam & verbum ejuſcemodi deſiderabatur, & Columella hoc uti ſolet, velut cap. 9. *Quæ medicina ſub tecto fieri debet*. & lib. 7 c. 5 *quod in omnibus morbis, ac peſtibus fieri debere cenſemus* &c. ad extremum etiam addidimus *cogit*, verbum non minus ibi deſideratum, & a Vegetio facile ex Columella deſcriptum, & præterea ab non recenti manu additum (ex ingenio an ex Codicibus?) in uno ex tuis Columellæ exemplaribus, in quo etiam ante *gemitus* conjunctio *&* ſatis eleganter eſt interjecta.

§. 3.

Veget. 3, 3, 4.	*Colum.* 6, 6, 4.	*Veget.* emend.	*Colum.* emend.
Si tardius proficit, tres partes lauri diu conteruntur, & cum duplici aquæ calidæ dantur. (I) Si iſta non valent, mirtæ foliorum ſylveſtris duæ lib. tunduntur in pila, & (2) duæ ex calida aqua miſcentur, ac per vas ligneum faucibus infunduntur.	Si nec hæc profuit res, caprifici aridæ conteruntur, & cum dodrante aquæ calidæ dantur. Ubi nec medicina proceſſit, myrti ſylveſtris foliorum duæ libræ deligantur, totidemque ſextarii calidæ aquæ miſti per vas ligneum faucibus infunduntur.	Si iſta non valent, *myrtæ ſylveſtris foliorum* duæ libræ tunduntur in pila &c.	Ubi nec *hæc* medicina proceſſit, myrti ſylveſtris foliorum duæ libræ *lævigantur*, totidemque &c.

(I) *ſi laurus non adeſt.*
(2) *dico* ſextarii, Samb. in marg. ex Cod.

Hic quoque intelligo, alia inſuper in alterutro Auctore eſſe poſſe depravata, præſertim ſi quæ Sambucus ex Codicibus adnotavit, ſic legenda cenſeas, *duo ſextarii*, eaque illuc pertinere, ut pro *duæ ex calida aqua*, intelligamus Vegetium ſcripſiſſe, *duo ſextarii ex calida aqua*: quæ cum Columella omnino conſentirent. Sed quoniam ſuo uti judicio atque arbitrio Vegetius potuit; idcirco in ipſo ne *myrtæ* quidem mutavimus, cum libro etiam 2 cap. 12 *mirtam aridam conterendam* ſcripſerit, aut veteres ſecutus, qui pro myrto *murta* dixere, aut ſuæ vel tempeſtatis, vel regionis conſuetudine quadam abreptus, nam a ſuis quoque Gallis myrtum vocitari *murtam*, Joannes Ruellius (de natura Stirp. lib. I c. 100) teſtatus eſt.

In Columella cur addiderimus voculam *hæc* noſtra ad Cl. Facciolatum Epiſtola oſtendit. Certe etiam

Luca-

Lucano non usque adeo ingratus visus est harum vocularum concursus, *nec hæc*, ut non scripserit (Pharsal. lib. 3) *nec hæc alius committat prælia miles*; neque Varroni (de re rustica 1, 55, 3) qui *nec hæc*, inquit, *non minima causa*.

Quod autem pro *deligantur* substituerimus *lævigantur*, duæ fuerunt causæ, altera quod *deligantur* ab sententia alienum est, altera quod *lævigantur* a Vegetio indicatur; *tunduntur*, inquit, *in pila*. Sic alibi etiam loquitur Columella (lib. 6 cap. 17) *semina ejus collecta, & lævigata cum vino dantur potanda*, pro quibus hæc habet Vegetius (lib. 4 cap. 4) *semina ejus collecta, & trita dantur ad potandum cum vino*. item (lib. 7 c. 5) *galla cum austero vino lævigata*: (lib. 9 c. 13) *omnia eadem æquis ponderibus in unum lævigata*; & (lib. 12 c. 41) *quæ in collo subsiderunt, diligenter contrita lævigantur*. Quæ loca sunt eo diligentius attendenda, quod in amplissimis Lexicis latinis hic verbi *lævigo* significatus omittitur, qui hodieque, ut nosti, apud Medicos in usu est, cum aliquid imperant non modo conteri, sed ut ipsorum verbis (Amalth. Castello-Brunon. in *Lævis*) utar, insuper redigi *in pulverem impalpabilem exquisitissimæ lævitatis, qui & Alcool a quibusdam dicitur, & fit quidem manu, vel tritura super marmore cum porphyrite, vel in mortario cum pistillo, ita ut quod contritum est, excutiatur per setaceum, vel linteum*. Ita verbum *lævigo*, respondet græcis λειαίνω & λεαίνω, quibus non tantum complanare, & polire, verum etiam terere, molere, comminuere, & ex asperis ac duris in lævem pulverem redigere significabant, ut Aristoteles lib. 2 anim.

§. 4.

Veget. 3, 3, 5.
Ante detractionem tamen sanguinis adhibentur ista remedia: tribus heminis vini, quatuor unciæ contriti (1) olei permiscentur, postque potionem cogetur currere: duæ quoque unciæ salis cum decem unciis ceparum atteruntur: mel quoque decoctum admiscetur, ex quo facta collyria longiora non parum valida immittunt in anum, ut ventrem resolvant.
(1) *allii* Samb. in marg. ex Cod. qui non habet *ista*.

Colum. 6, 6, 5.
Sunt & ante detractionem sanguinis illa remedia, tribus heminis vini tres unciæ pinsiti allii permiscentur, & post eam potionem currere cogitur. Vel salis sextans cum cepis decem conteritur, & admisto melle decocto collyria immittuntur alvo.

Veget. emend.
Ante detractionem tamen sanguinis adhibentur ista remedia: tribus heminis vini, quatuor unciæ contriti *allii* permiscentur, postque potionem cogetur currere: duæ quoque unciæ salis cum *decem cepis* atteruntur &c.

Ut ad Facciolatum nostrum scripsi, ita hic Vegetium ex Columella duobus in locis emendo. Primam emendationem, & res ipsa, & Sambuci codices firmant. Alteram necessariam esse intelligent, quicunque ista collyria & pro bove, & *longiora*, & *non parum valida* esse, attenderint; neque enim satis crassa, & longa e dextante fient ceparum, salisque sextante, nisi multo insuper melle adjecto, multo autem addito melle, qui esse poterunt *non parum valida*, cum acrem videlicet ceparum vim, salisque stimulum nimia mellis copia obruet atque infringet. Quod siquis forte *valida* hic dictum accipiat, non ut lib. 4 c. 10 *confectio non minus valida*; sed ut dura significet, quando lib. 1 c. 42 hæc scribuntur: *Sal bene tritum, & mel coques, pastillosque longos, & duros facies, & in anum jumenti interius immittes*: is libri hujus tertii inspiciat caput 57. hæc nimirum, & in ejusdem modi quidem morbo proposita, inveniet: *cepas decem veteres, ficus siccæ* ℈ 8 (Samb. Cod. *uncias quatuor*) *nitri scrupulos quinque, stercoris columbini scrupulos quatuor, ex quibus addita urina collyria facies, & bina vel terna in anum immittes*.

§. 5.

Veget. 3, 3, 7 & 8.
Sed interdum in (1) illa medicina convenit, sequiturq; (2) omnium vitium, quorum signum est, si exuentum †mutosum. que ventrem ediderit, singulare remedium est (3) cupressinæ quindecim, verbenæ quindecim gallæ diligentissime tritæ, quantum utræque ponderantur tanti ponderis vetustissimus caseus, quibus pariter detritis admiscentur vini austeri sextarii 4, & in potu dantur, ita ut lentisco mixtaque oleastri cacumina præbeantur. Si venter cœperit fluere, (4) & videris egere corpus, & vires † capito plerumque inutilem reddit, quia ex cibariis ad medelam bovis nil pervenit, quod sic videris per ventrem projicit quam quod manducaverit. Quæ cum acciderint, &c.

Colum. 6, 7, 1 & 2.
Sed interdum nulla prodest medicina. Sequitur torminum vitium, quorum signum est cruenta & mucosa ventris proluvies. Remedia sunt cupressini quindecim coni, totidemque gallæ, & utrorumque ponderum vetustissimus caseus, quibus in unum tunsis admiscentur austeri vini quatuor sextarii, qui pari mensura per quatriduum dispensati dantur: nec desint lentisci, myrtique, & oleastri cacumina viridis. Alvus corpus, ac vires carpit, operique inutilem reddit: quæ cum accident &c.

Veget. emend.
Sed interdum *nulla* medicina convenit, sequiturque *torminum* vitium, quorum signum est, si *cruentum mucosumque* ventrem ediderit. Singulare remedium est cupressinæ quindecim verbenæ, & quindecim gallæ diligentissime tritæ, & quantum utræque ponderantur, tanti ponderis vetustissimus caseus; quibus pariter detritis admiscentur vini austeri sextarii 4 & in potu dantur, ita ut *lentisci, myrtique* & oleastri cacumina præbeantur. Si venter cœperit fluere *viridis*, & *quale manducant egerere* corpus & vires *carpit*, *operique* inutilem reddit, quia ex cibariis ad *medullas* bovis nil pervenit.

Colum. emend.
Remedio sunt cupressini quindecim coni, totidemque gallæ, & utrorumque *ponderis* vetustissimus caseus, quibus &c.

(1) *nulla* (2) *torminum*. (3) *cupressi baccas, & Gaubriæ ana XV bene tritas, & tantundem vetustissimi casei*. (4) *viride*] *quale manducant*. Samb. in marg. ex Cod.

Etsi plura menda ex Vegetio sustulimus, & in his duo illa obelo notata, quæ pro desperatis in prima Editione relicta erant, non tamen omnia sublata esse, existimamus. Fortasse ubi de torminibus sermo incipit, ibi oratio prorsus est a superiore disjungenda; nam in ipso etiam Columella, inde hoc caput 7 videtur fuisse inchoandum, aut ille ex Vegetio emendandus, atque ita ambo intelligendi, ut dicant, adversus cruditatem, & intestinorum dolores nullam interdum medicinam proficere, indeque tormina consequi. Fortasse Vegetius paulo post scripsit, *ventre reddiderit* non *ventrem ediderit*. Fortasse medicamentum in quatriduum esse partiendum, non omisit. Fortasse ut alia prætercam, extrema verba, quæ emendare, a Columella, & Codicibus destituti, ausi non sumus, aut ad hunc fere modum scripserat: *quod sic videris; plus enim per ventrem projicit, quam quod manducaverit*; aut ad hunc alterum: *quod sic viride per ventrem projicit, quam quod manducaverit*; neque enim, puto, in Vegetio te offenderit, *sic viride --- quam*, memoria tenentem, scriptum esse a Propertio (lib. 2 Eleg. 5 al. 4) *non ita --- variant --- quam*. Eorum autem quæ emendando rescripsimus, partim ita evidentia

tia sunt, nulla ut egeant probatione, partim confirmari possunt facillime, velut hoc: *Si venter cœperit fluere viridis, & quale manducant, egerere.* Nam simul Editionum, simul Codicum vestigia observavimus, ad eundemque modum locutum esse Celsum (de Medic. lib. 2 c. 8) meminimus: *si nigra alvus profluxit, & nigra alvus sanguini atro similis;* ut suspicati interdum simus, legendum esse in Columella, non *viridis*. *Alvus*; sed *Viridis alvus*, præsertim cum in superiore capite, lentisci pariter, oleastrique cacumina imperans, *viridis* non adjecerit. Utcunque est; in Vegetio *venter viridis* ita intelligendus est, ut addita a nobis ex Sambuci Codicibus verba demonstrant; & commentarii loco esse poterit initium ejus Celsi capitis (lib. 4 c. 16) quod tractationem lævitatis intestinorum cum tractatione connectit torminum: *Ex torminibus interdum intestinorum lævitas oritur, quæ continere nihil possunt, & quidquid assumtum est, imperfectum protinus reddunt* &c. Quod vero non *ad medelam bovis* scripserim, sed *ad medullas bovis*, in causa fuit non modo sic aptior sententia, verum etiam Vegetii ipsius alter locus (lib. 3 c. 55) huic mirum in modum respondens: *Animalia*, inquit, *stomachico* morbo affecta, *multum manducantia fame moriuntur. Omnis enim esca quam sumserint, ad stercus, & omnis potus convertitur in urinam, nullus ex his succus, nullum alimentum pervenit ad medullas.* Hæ emendationum causæ. Contra: *quod cupressinæ quindecim verbenæ* non mutaverim, Celsi locus (lib. 2 c. 33) effecit de his, quæ reprimunt: *verbenarum contusa cum teneris caulibus folia, cujus generis sunt olea, cupressus* &c. Potuit enim Vegetius verbenis uti malle, quam conis. Quod si tibi secus videatur; prompta est ex Codicibus emendatio, *cupressi baccæ*; nam Scribonius (Compos. med. 53, 233) quoque, & Plinius (Nat. Histor. lib. 16 c. 33) cupressi conos, *cupressi baccas* vocarunt.

In Columella, quod duo mutavimus, non modo fecimus frequentiore ejus loquendi consuetudine impulsi, sed Jensonianæ etiam Editionis auctoritate permoti, quæ hoc in loco & *Remedio* habet, & *ponderis*.

§. 6.

Veget.	*Colum.* 6, 7, 3 & 4.	*Veget.* emend.
Pabulaque superius præbent. Aliqui vero 2 lib. ex (1) vinaceis ad focum torrent & conterunt, & cum sextario vini austeris ad bibendum dant, & cum memorata sæpius cacumina objiciunt (1) *binanceis*, Samb. in marg. ex Cod. qui pro *superius* habet *sæpius*.	Eademque pabula, ut supra diximus, objiciant. Quidam vinaceorum duas libras torrefaciunt, & ita conterunt, & cum totidem sextariis vini austeri, potandum medicamentum præbent, omnique alio humore prohibent, nec minus cacumina prædictarum arborum objiciunt.	Pabulaque, *quæ* superius, præbent; Aliqui vero duas libras ex vinaceis, ad focum torrent, & conterunt, & cum 2 *sextariis* vini *austeri* ad bibendum dant, & *commemorata* sæpius cacumina objiciunt.

Hic, ut opinor, haud miraberis, vel quod ad sententiam perficiendam *quæ* addiderim; nosti enim quam facile Librariis fuerit de duabus proxime iteratis voculis unam transilire; vel quod pro *sextario* rescripserim 2 *sextariis*; vides enim ex duabus vinaceorum libris, & vini unciis non amplius viginti spissam nimis potionem confici. Sane & Columella hic duos addit vini sextarios, & Vegetius modo ad lauri & abrotani libras duas, non minus totidem sextariis addiderat.

§. 7.

Veget.	*Colum.* 6, 7, 4.	*Veget.* emend.	*Colum.* emend.
Quod si neque proluvies ventris erit, neque intestinorum dolor, recusat tamen cibos, & prægravato capite erit: lachrymæ quoque oculis & pituita naribus currit, usque ad ossa frons media uratur, auresque ferro discindantur, sed usturæ igneæ factæ, ut sanescant &c.	Quod si neque ventris restiterit citata proluvies, neque intestinorum, ac ventris dolor, cibosque respuet, & prægravato capite, si sæpius quam consuevit, lachrymæ ab oculis, & pituita a naribus profluent, usque ad ossa frons media uratur, auresque ferro scindantur. Sed vulnera facta igne, dum sanescunt &c.	Quod si neque proluvies ventris erit, neque intestinorum dolor, recusat tamen cibos, & prægravato capite *est*, lachrymæ quoque oculis, & pituita naribus currit, usque ad ossa frons media uratur, auresque ferro discindantur. Sed usturæ *igne* factæ, ut sanescant &c.	Quod si neque ventris *erit* citata proluvies, neque &c.

Vocat hic Vegetius *usturas*, quas alibi *ustiones*, ut Scribonius, aut *usta*, ut Celsus, vocaverat (lib. 2 c. 14. 48. 49. 36) & Celsus quidem *adusta*, sæpius dixit; aliquando (l. 5 c. 9) tamen dixit *igne adusta*, ut minus miremur, Vegetium scripsisse, *usturæ igne factæ*. Sunt enim etiam medicamenta, quæ adurant, & *crustas ulceribus tanquam igne adustis inducant*. Etiam Celsus etsi adusta appellare *ulcera* consuevit; nonnunquam tamen (id quod alii etiam fecerunt medici) *vulnera* appellavit, ut ubi (l. 5 c. 28 sect. 1) carbunculum docuit adurere. *Finis*, inquit, *adurendi est, dum ex omni parte sensus doloris est. Tum deinde vulnus*, sicut cætera adusta, curandum est; unde intelligitur, licuisse etiam Columellæ scribere, *vulnera facta igne*. In Columella tamen illud præcipuum mihi fuit, ut verbum istud *restiterit*, quod non satis mihi unquam placuit eo in loco, diligentius considerarem. Vidi nuper, Jensonianam Editionem habere *creverit* pro *restiterit*, id quod meam de hoc verbo suspicionem adauxit. Tum animadverti in proximo capite transitionem similem: *Si neque ranæ fuerint, neque alvus citata, & nihilominus cibos non appetet.* Itaque in eam opinionem adductus sum, ut censerem, absoluto sermone de torminibus, transire hic Columellam ad alium morbum, adversus quem ustionem videlicet frontis usque ad ossa imperet. auxilium certe in dysenteria ab nemine, quod sciam, propositum. His de causis verbum *erit*, quod facile ex Columella Vegetius descripsit, mihi placuit rescribere; jure, an secus, ipse arbitraberis. Hæc quoque dispicias velim in principio, & fine insequentis capitis, quæ non est, ut cum Vegetio satis conferre possimus: *Solent etiam fastidia cibo afferre vitiosa incrementa linguæ.* Hic mihi videtur legendum *cibi* vel *ciborum*. Item: *sed hæc his solum fastidium est.* Hæc vero sic fortasse sunt rescribenda: *Sed hæc, si solum fastidium est*; ut sententia sit quæ ei loco maxime convenit: Sed hæc proderunt, si neque ranæ, neque alvus citata, sed solum cibi fastidium fuerit. Eandem sententiam videtur spectasse, qui in Juntina Editione sic emendaverat: *Sed hæc his solum fastidium tollunt.* Verum neque id verbi in ulla præterea editione est, & *his* non cohæret cum proximo verbo appetet.

§. 8.

§. 8.

Veget. 3, 4, 1	*Colum.* 6, 9, 1.	*Veget.* emend.
Interpoſita hora trigeſima (1) parvos aculeos decoques, & ex oleo ac liquamine per os digeres, eamque eſcam per dies quinque jejuno dabis. Præterea cacumina (2) lentium, vel olivarum, vel tenerrimum quemque frondem, ac pampinos, ſi eodem tempore ſunt, præbebis in cibo. Labra quoque ejus deterges ad (3) ſpongiam.	Interpoſita hora, modicæ magnitudinis coctos braſſicæ coliculos triginta ex oleo & garo ſalviati more demitti (convenit) eamque eſcam per quinque dies jejuno dari. Præterea cacumina lentiſci, aut oleæ, vel tenerrimam quamque frondem, aut pampinos vitis objici, tum etiam ſpongia labra detergeri.	Interpoſita hora, *triginta* parvos *coliculos* decoques, & ex oleo, ac liquamine per os digeres, eamq; eſcam per dies quinque jejuno dabis. Præterea cacumina *lentiſci*, vel olivarum, vel *tenerrimam quamque* frondem, ac pampinos, ſi eodem tempore ſunt, præbebis in cibo. Labra quoque ejus deterges ad ſpongiam.

(1) *Strignum ex ol. ac liq. coquas, & per* (2) *lentiſci*, (3) *ſpongia*. Samb. in marg. ex Cod.

Hoc in loco non cur cætera emendaverim (per ſe enim id liquet) ſed potius cur *ad ſpongiam* non emendaverim, dicendum eſt, præſertim cum in Codicibus Sambuci eſſet *ſpongia*. Nimirum idem eſſe Vegetio *ad ſpongiam*, & *ſpongia*, plura ejus commonſtrant loca. Sic in ſuperiore capite 3 etiam ſcripſit, *ad acutam cannam execes ranulam*; pro *acuta canna*; in ſecundo autem, *ad acum* vel acutum cuprinum pars auriculæ ſignatur pro *acu*, vel acuto cuprino, & paulo poſt, *perforas ad acum* pro *perforas acu* &c.

§. 9.

Veget. 3, 4, 4.	*Colum.* 6, 10, 1.
Si recens fuerit (tuſſis) ſextarius farinæ hordeaceæ, cum uno ovo crudo, & hemina paſſi per os datur jejuno: gramen quoque conciſum tunſumque admixta farina fabæ frixæ, & pollinis lentis (1) ſextario aquæ calidæ miſcetur.	Recens tuſſis optime ſalviato farinæ ordeaceæ diſcutitur. Interdum magis proſunt gramina conciſa, & his admiſta freſa faba. Lentes quoque valvulis exemtæ, & minutæ molitæ, miſcentur aquæ calidæ ſextarii duo.

(1) *ſine cortice ſextariis duobus aquæ* Samb. in marg. ex Cod.

Fabæ frixæ apud Galenum (de Alim. Facult. l. 1 c. 19) quidem, Oribaſium (Euporiſt. lib. 1 c. 19), alioſque veteres mentionem invenio. Sed qui fabam frixam adverſus tuſſim laudaverit, aut in farinam redigi, ſcripſerit, non memini inveniſſe. Plinius (Nat. Hiſt. l. 22 c. 25) quoque, cum utrumque memorat, freſſam ad tuſſim laudat; non frixam, *Faba*, inquit, *ſolida fricta ferventſque in acre acetum conjecta, torminibus medetur. In cibo freſſa, & cum allio cocta, contra deploratas tuſſes, ſuppurationeſque pectorum quotidiano cibo ſumitur.* Quoniam tamen non modo Columella mox proponit *hordeum torrefactum, molitum*, adverſus tuſſim; ſed ad hanc ipſam capite 65 hujus libri laudat Vegetius *farinam fabæ frixæ*, capite autem 69 *lentem* ac *fœni græci*, *& lini ſemen frigere ſeparatim*, *& pulverem facere* profuturum tuſſientibus, jubet; idcirco, etſi in Sambuci Cod. erat *terere* pro *frigere*, in præſentia tamen nihil in his verbis mutare volui. Inſequentia pariter conſulto non attigi, cum dubitarem, eſſentne omnia ſecundum Sambuci Codices reſtituenda, & ad Columellam exigenda, an vero contra in Columella etiam ſcribendum eſſet *ſextario* pro *ſextarii duo*: quod ni fiat; certe aliter verba ſunt diſtinguenda, ut ſcribamus *minute molitæ*. *Miſcentur*. Fuit etiam cum ſuſpicarer, pro *ſalviato farinæ hordeaceæ*, legendum eſſe ex Vegetio *ſextario farinæ hordeaceæ*. Sed de *Salviato* paulo infra.

§. 10.

Veget. 3, 4, 5.	*Colum.* 6, 10, 1.	*Veget.* emend.
Veterem tuſſim ſanant duæ libræ hyſſopi maceratæ ex aquæ ſextariis tribus, quod infuſum teritur, & cum duabus partibus (1) farinæ miſcetur, & per os datur, ſuper quod aqua hyſſopi, in (2) aqua decoctum, infuſum, decoctumque (3) etiam propinatur ad cornu.	Veterem tuſſim ſanant duæ libræ hyſſopi macerati ſextariis aquæ tribus. Nam id medicamentum teritur, & cum lentis minutæ, ut dixi, molitæ ſextariis quatuor more ſalviati datur, ac poſtea aqua hyſſopi per cornu infunditur.	Veterem tuſſim ſanant duæ libræ hyſſopi maceratæ ex aquæ ſextariis tribus, quod infuſum teritur, & cum duabus partibus farinæ *lentis* miſcetur, & per os datur, ſuper quod aqua hyſſopi, in *qua videlicet* infuſum, decoctumque etiam *eſt* propinatur ad cornu.

(1) *lentis* (2) *qua*, (3) *eſt* Samb. in marg. ex Cod.

Declarat Vegetius, quid nomine *aquæ hyſſopi* intelligendum ſit, eamque ipſam eſſe, dicit, ex qua hyſſopum juſſit macerari, & ex qua, ſi placet, coqui etiam poteſt. Igitur cum perperam vox *decoctum* iteretur; videas velim, num primo loco delere ipſam deceat, an mutare, quod feci, in *videlicet* an forte in, *ut dictum*, quod ut ab ipſa ſcriptura propius abeſt, ita repoſuiſſem, ſi decoquendum eſſe, ſupra dixiſſet. Quod autem ſcribit infundendam eſſe non *per cornu*, ut infra, atque alibi etiam, ſed *ad cornu*; nimirum ita loqui ſæpius ſolet, ut lib. 2 c. 28. lib. 3 c. 12. 45. 54. 65. 67. 78 &c.

§. 11.

Veget. 3, 4, 6.	*Colum.* 6, 10, 2.	*Veget.* emend.	*Colum.* emend.
Porri etiam ſuccus expreſſus cum oleo & ipſi febri cum hordeacea farina remedium præſtant (& mox). Idem præſtat ervum, ſi in pabulis cum ptiſana hordei mollitum, & cum aqua tepida vel mulſa in fauces ſalivanti ore dimiſſum.	Porri etiam ſuccum oleo, vel ipſa fibra cum ordeacea farina contrita remedio eſt (& mox). Facit idem pari menſura ervum ſine valvulis cum torrefacto ordeo molitum, & ſalviati more in fauces demiſſum..	Porri etiam ſuccus expreſſus cum oleo, & *ipſa fibra* cum hordeacea farina remedium præſtant (& mox). Idem præſtat ervum *ſine valvulis* cum ptiſana hordei *molitum*, & cum aqua tepida, vel mulſa in fauces *ſalivati more* demiſſum.	Porri etiam ſuccus cum oleo &c.

Porrum ipſum quod & alii Auctores faciunt, capite hujus libri 65 ad tuſſim commendat Vegetius, quod viciſſim ad febrem commendare non memini. Quo minus dubitandum eſt, quin jure *ipſi febri*, de qua ſermo eſt ſupra abſolutus, in *ipſa fibra* mutaverimus, non ignari etiam Catonem (de Re Ruſt. c. 70) ita eſſe locutum, *porri fibras III.* Quod autem & hic ervum, & paulo ante lens molenda eſſe dicuntur *ſine valvulis*, idcirco hoc fuit addendum, quia etiam cum valvulis molebant, teſte Scribonio (compoſ. med. 168) qui ad *podagram caldam* imperat *fabam molitam cum ſuis valvulis*. Propterea Vegetius *ptiſanam hordei* hic ſcripſit, id eſt, hordeum tunſum, & decorticatum; hoc enim proprie ſigni-

ſignificat πτισάνη? Cæterum *ſalivati more* reſcripſi, non *ſalviati*, ut minimum ab hac ſcriptura recederem, *ſalivanti*: quæ hic nimirum confirmat quod Victorius (annotat. ad c. 9 Columellæ) docuit, in antiquis Columellæ exemplaribus ſcriptum eſſe *ſalivati*, ubi Editiones habent *ſalviati*. Et quanquam capite etiam 24 libri hujus habent *ſalviatum*; relictum eſt tamen capite 5 *ſalivandum* & 37 *ſalivandus*; imo Commelinus aliis quoque in locis reſcripſit *ſalivati*, quod Robertus etiam Stephanus faciendum monuerat.

Quorum uterque cum hoc loco pro *ſuccum oleo* ediderit, *ſuccus oleo*, eo facilius veterem meam ex Vegetio Columellæ emendationem confirmavi, *ſuccus cum oleo*.

§. 12.

Veget. 3, 7, 4 ſq.	*Colum.* 6, 11, 1.	*Veget.* emend.
Sinus ipſe, qui eam (ſuppurationem) continebat, urina bubulina calida lavatur, ac linamentis, ac ſtuppis, ſive linteolis pice liquida & oleo infuſis curatur. Quod ſi colligari ea pars, ubi eſt ulcus, non poteſt, lana candente ſepum caprinum, aut bubulinum ſtillatur. (1) Aliquanti cum vitioſam partem inunxerint, tunc urina veteri humana lavant, atque ita æquis ponderibus pice liquida cum vetere axungia incoquunt & liniunt.	Sinus ipſe, qui eam (ſuppurationem) continebat, calida bubula urina eluitur, atque linamentis pice liquida, & oleo imbutis colligatur. Vel ſi collui ea pars non poteſt lamina candenti ſevum caprinum, aut bubulum inſtillatur. Quidam cum vitioſam partem inuſſerunt, urina vetere eluunt, atque ita æquis ponderibus incocta pice liquida cum vetere axungia linunt.	Sinus ipſe, qui eam (ſuppurationem) continebat, urina bubulina calida lavatur, ac linamentis, ac ſtuppis, ſive linteolis pice liquida, & oleo infuſis curatur. Quod ſi *collui* ea pars, ubi eſt ulcus, non poteſt, *lamina* candente ſepum caprinum aut bubulinum ſtillatur. *Quidam vero* cum vitioſam partem *inuſſerint*, tunc urina veteri humana lavant, atque ita æquis ponderibus, *picem liquidam* cum veteri axungia incoquunt, & liniunt.

(1) *Quidam vero* Samb. in marg. ex Cod.

Ut minime dubito, quin, ita ſententia poſtulante, recte Vegetium ex Columella emendaverim, reponens *collui* pro *colligari*; ſic contra non liquet, ſitne ex Vegetio Columella emendandus, ſcribendo *curatur* pro *colligatur*. Hinc enim linamenta, id eſt, penicilli, minime idonea videntur ad colligandum, & Columella ipſe huc reſpiciens in proximo cap. 12, *cum*, inquit, *maturuerit ſuppuratio reſcinditur ferro, eaque emiſſa, ut ſupra docuimus, linamentis curatur.* In eodem tamen capite hæc etiam ſunt: *linamentis pes involutus ſpartea munitur*; nec deſunt, qui linamenta interdum quoque pro linteolis, quamvis non complicatis, accipienda eſſe, opinentur; denique vox *colligari* in Vegetio pariter, quanquam perperam, & certe non ſuo loco, hic legitur. Itaque etſi ſuſpicabar, addendam fortaſſe aliam aliquam vocem, ut *applicitis*, *demiſſis*, *impoſitis*; ob has tamen cauſas nihil adhuc mutare auſus ſum. Sed in Vegetio, etiam reliqua viſa ſunt neceſſario emendanda, præſertim vero *lana*, atque *inunxerint*. Quorum hoc neque ſententiæ, neque Columellæ, neque tandem reſpondet Vegetio (cap. 3) qui paulo ante, non poſt inunctiones, ſed poſt ipſas *uſturas* veterem urinam adhiberi, imperaverat. Illud vero ejuſmodi eſt, ut quanquam capite etiam 55 ſuperioris libri ad eundem modum occurrat, nihilo tamen minus utrobique omnino ſit mutandum in *lamina*, pro qua mox dicet Vegetius, *ferro candenti*; ſic videlicet: *axungia veteri, & ſepo hircino, pari pondere ferro candenti ſtillantibus*. Quod autem *urina bubulina*, & *ſepum bubulinum* reliquerim, ea fuit cauſa, quod pro *bubulum*, ſolet Vegetius ſæpius ſcribere *bubulinum*, ut infra hoc ipſo capite, & lib. 1 c. 13. lib. 2 c. 28. lib. 3 c. 8 & 47. lib. 4 c. 27.

§. 13.

Veget.	*Colum.* 6, 12, 1 & 2.	*Veget.* emend.
Sed ſi ſanguis adhuc ſuper ungulas in cruribus eſt, ad triduum triti ſalis perfricatione diſcutitur. Quod ſi tantum in ungues deſcenderit, cultello leniter inter duas ungues aperies, & mundabis deintus, & poſtea ſtuppam ſale atque aceto infuſam applicabis ad ſolum, ſparta opere calceatur, maxime quæ datur operantibus, & in aquam non mittat pedem, ſed ubi ſiccum eſt, ambulet.	Sed ſi ſanguis adhuc ſupra ungulas in cruribus eſt, fricatione aſſidua diſcutitur, vel eum ea nihil profuit, ſcarificatione demitur. At ſi jam in ungulis eſt, inter duos ungues cultello leviter aperies. Poſtea linamenta ſale, atque aceto imbuta applicantur, ac ſolea ſpartea pes induitur, maximeque datur opera, ne in aquam pedem mittat, & ut ſicce ſtabuletur.	Sed ſi ſanguis adhuc ſuper ungulas in cruribus eſt, ad triduum triti ſalis perfricatione diſcutitur. Quod ſi *jam* in ungues deſcenderit, cultello *leviter* inter *duos* ungues aperies, & mundabis deintus, & poſtea ſtuppam ſale atque aceto infuſam applicabis: *ac ſolea ſpartea pes* calceatur, *maximeque* datur *opera, bos, ut* in aquam *ne* mittat pedem, ſed *ut ſicce ſtabuletur*.

Plura quidem hoc loco in Vegetio emendavi, neque tamen pro certo affirmaverim, ſic menda omnia ſublata eſſe. Poteſt enim *ad triduum*, depravatio eſſe vocis *aſſidua* Columellæ. Poſſunt & quædam quæ apud hunc ſequuntur, verba in Vegetii exemplaribus intercidiſſe, & viciſſim poſſunt apud Columellam nunc deeſſe duæ illæ voculæ *triti ſalis*; ſolebat enim Columella frictiones ita imperare, ut medicamentum aliquod affricaretur. Sic jubet paulo poſt (ſ. 3), *oleo, & ſale genua confricari*; ſic capite inſequenti (ſ. 1) extenuari ſcabiem *trito allio defricto*, ſic 15, 2 ſuffragines *veteres axungia defricari*, imperat, ſic 31, 2 impetigines *aceto & alumine defricari*; ſic præſertim 32, 1 intertriginem *trito ſale cum adipe defricari*. Quin etiam ea ipſa, quæ in Vegetio emendavi, recte ne omnia emendata eſſent, nonnunquam dubitavi, & potiſſimum *ad ſolum*, & *ambulet*. Neque enim ignorabam *ſolum* poſſe interdum ſoleam, alias infimam pedis partem ſignificare, imo ſciebam, Vegetium alibi (lib. 1 c. 26. lib. 2 c. 55, 56) *ſolum ungulæ*, & *ſolum calcis* ſcripſiſſe; ut hic ſi *ſolo ſparteo* legere nollem, & *applicabis ad ſolum*, poſſem. Neque me fugiebat, ut *ambulet*, improbarem, nimirum ſic læſo pede; propius tamen ab hac ſcriptura abeſſe *ſtabulet*, quam *ſtabuletur*, certe autem Virgilium (Æneid. l. 6 v. 286) dixiſſe: *Centauri in foribus ſtabulant*. Attamen ſuccurrebat, Vegetium ſæpe (lib. 1 c. 29, 56. l. 2 c. 58. lib. 3 c. 41, 43) *ſtabuletur* ſcripſiſſe; *ſtabulet*, quod meminiſſem, vix ſemel (lib. 1 c. 12.) tum vero ſive *ſolo ſparteo*, ſive *applicabis ad ſolum*, legiſſem; alia relinquebantur vel in litterarum veſtigiis, vel in ſententia, quæ minus placerent. Ob has cauſas Vegetium ad ea, quæ deſcripſerat, Columellæ verba exigere, hic multo denique tutius eſt viſum.

§. 14.

§. 14.

Veget. 3, 4, 11 sq.
Qui sanguis nisi emissus fuerit (1) saniem creabit. Quo suppuratio etiam (2) curabitur. Nam primo ferro circumcisus expurgatur ad vivum. Deinde pannis aceto, & oleo, & sale madefactis impletur, mox axungia veteri & sepo hircino pari pondere ferro candenti stillantibus curatur, & perducitur ad sanitatem. Si sanguis in interiori parte ungulæ est, nec aperturam facit, & tantum claudicat animal, extrema ipsius ungulæ ad vinum reseeantur, & ita remittitur.

(1) *ramicem*. (2) *tarde* Samb. in marg. ex Cod.

Colum. 6, 12, 2 & 3.
Hic idem sanguis nisi emissus fuerit, saniem creabit, qui si suppuraverit, tarde procurabitur: ac primo ferro circumcisus, & expurgatus, deinde pannis aceto, & sale, & oleo madentibus inculcatis, mox axungia vetere, & sevo hircino pari pondere decoctis, ad sanitatem perducitur. Si sanguis in inferiore parte ungulæ est, extrema pars ipsius unguis ad vivum resecatur, & ita emittitur.

Si crederem, hic nihil aliud in Columella esse vitii, nisi forte *procurabitur* pro *percurabitur*, & *inferiore* pro *interiore*, Vegetium corrigere hic quoque conarer. At qui credam? Cum de sanguine certe hæc dici non possint, *ferro circumcisus --- ad sanitatem perducitur*, ut neque illa, *expurgatur ad vivum*, & *pannis aceto*, *& oleo*, & *sale madefactis impletur*: quæ nimirum tumori potius cuidam, & sinui videntur convenire. Sambuci Codices pro *saniem* habent *ramicem*: qua voce Nonius (de Propr. Serm.) pulmonem significari, docuit in eo quidem Plauti (Mercator. Act. 1 Sc. 1) versu: *Tua causa rupi ramices, jamdudum sputo sanguinem*; ut notiorem ramicis significatum, & huc minus pertinentem omittam. Quasi vero, inquies, pulmo huc magis attineret. Fateor. Tu tamen vide Vegetii caput 56 lib. 2 quod est de *pulmunculo* ad ungulas *facto*. Hæc invenies: *Ungulam subradis, deinde --- ubicunque pulmunculus fuerit, radis ad vivum, & adjicies lanamentum* (lege *linamentum*, ut infra quoque & cap. 57 *) ex oleo, & aceto, & sale* &c. Capite etiam ejusdem libri 61 *pulmunculum natum in dorso, si parvulus fuerit*, docet, *aperire, ut sanies, quam collegerat, egeratur, vel decussatim ferro secare & eximere, & oleum, acetum, & salem continuo addere in plagam.* Huc adde lib. 4 c. 19 tradere compositionem medicamenti traumatici, quod *absumta putredine, vivam carnem ad sanitatem reducit, quo*, inquit, *ad cancromatas plagas, ad famicem, & cicatrices reducendas uteris*; quibus ex verbis, ut alia aliter emendanda, sic *famicem* fortasse in *ramicem* esse mutandum, suspicaberis, eo magis quod in pulmunculi etiam ad ungulam nati curationem traumaticum medicamentum fuerat a Vegetio laudatum. Legemusne igitur, inquies, pro *saniem*, *ramicem* & pro *Quo suppuratio*, *Quojus suppuratio*, id est, cujus ramicis suppuratio? Ego vero non ut quidquam affirmarem, sed ut te ad quærendum incitarem, hæc scripsi.

§. 15.

Veget. 3, 4, 13.
Si claudicat ex dolore nervorum, oleo, & sale, genua poplitesque, & crura confricanda sunt, calido aceto, & lini semen aut milium detritum infusumque aqua mulsa imponendum est.

Colum. 6, 12, 3 & 4.
Si dolore nervorum claudicat, oleo, & sale genua, poplitesque, & crura confricanda sunt, donec sanetur. Si genua intumuerint, calido aceto fovenda sunt, & lini semen, aut milium detritum, conspersumque aqua mulsa imponendum.

Excidisse apud Vegetium verba, quæ his respondebant: *Si genua intumuerint --- fovenda sunt*. tam certum videtur, quam quod certissimum.

§. 16.

Veget. 3, 4, 15.
Potest etiam radix lilii vel squilla cum sale, vel herba sanguinalis (quam palaganon græci appellant) vel marrubium ferro aperta sanare. Omnis autem corporis dolor, si sine vulnere est, recens fomentis (1) mellinis discutitur. Vetus autem uritur. Et supra vulnus vel butyrum, vel caprina instillatur axungia.

(1) *melius* Samb. in marg. ex Cod.

Colum. 6, 12, 5,
Possunt etiam (ut Cornelius Celsus præcipit) lilii radix, aut scylla cum sale, vel sanguinalis herba, quam πολύγονον Græci appellant, vel marrubium ferro reclusa sanare. Fere autem omnis dolor corporis, si sine vulnere est, recens melius fomentis discutitur: vetus uritur, & supra ustum, butyrum, vel caprinus instillatur adeps.

Veget. emend.
Potest etiam radix lilii vel squilla cum sale, vel herba sanguinalis (quam *polygonon* græci appellant) vel marrubium ferro aperta sanare. Omnis autem corporis dolor, si sine vulnere est, recens fomentis *melius* discutitur &c.

Hic vero quæ desunt, Vegetii ipsius arbitrio potuerunt omitti: quem pariter potuisse scribere *vulnus* pro *ustum*, ex iis, quæ supra ad Columellæ caput 7 adnotata sunt, intelligitur.

§. 17.

Veget. 3, 4, 16.
Scabies (1) anatis trita oleo defricata: Eodemque remedio rabiosi canis sanatur morbus vel lupini vulnus illatum. Vetus quoque salsamentum utramque perhibetur plagam curare. Ad scabiem quoque præsentior medicina ista est: si cumulam † bubulam sulphurque conteritur, admixtaque myrrha cum oleo atque aceto decoquitur, & cum tepescere cœperit, alumen scissum tritum inspergitur (2) quod medicamentum candentis olei illinitum prodest.

Colum. 6, 13, 1.
Scabies extenuatur trito allio defricto: eodemque remedio curatur rabiosæ canis, vel lupi morsus qui tamen & ipse imposito vulneri vetere salsamento, æque bene sanatur, & ad scabiem præsentior alia medicina est, cunila bubula, & sulphur conteruntur, admistaque amurca cum oleo, aqua, aceto incoquuntur. Deinde tepefactis scissum alumen tritum spargitur. Id medicamentum candente sole illitum maxime prodest.

Veget. emend.
Scabies *sanatur trito allio* defricata: eodemque remedio rabiosi canis sanatur *morsus*, vel lupini vulnus illatum. Vetus quoque salsamentum utramque perhibetur plagam curare. Ad scabiem quoque præsentior medicina ista est: si *cunila bubula*, sulphurque conteritur, admixtaque myrrha cum oleo atque aceto decoquitur, & cum tepescere cœperit, alumen scissum tritum inspergitur, quod medicamentum *candente sole* illinitum prodest.

(1) *Scabiosa trita cum*. Samb. in marg. ex Cod. qui hæc ad (2) inter uncos interponit (*quo ungatur ad solem fortiter*).

Si forte videor timidius fecisse, quod *morsus lupini vulnus illatum* non mutaverim; vide an libentius legas *lupi*, aut *lupinum vulnus illatum*, aut etiam *lupi vulnus*. *Tamen*. Nam quod servaverim *oleo*, *atque aceto* pro *oleo*, *aqua*, *aceto*, non modo feci, quia Vegetius hic aquam potuit non probare; verum etiam quia librarii in his Columellæ ipsius verbis describendis labi facile potuerunt. *Myrrha* quoque pro *amurca* servata est; nam quamvis amurca iterum a Columella (7, 5, 7) adversus ovium, a Cornelio autem Celso (lib. 5 c. 28 sect. 16) adversus & pecorum, & hominum scabiem proponatur; hic tamen etiam myrrham commendat, Dioscorides (lib. 1 c. 67) autem, & Scribonius (Compos. 254) myrrham ex aceto ad impetigines, scabiemque, impositam laudant. Equidem fateor, longe parabilius præsertim ad pecora medicamentum esse amurcam; Vegetius (lib. 4 c. 27) tamen vel synchrismata pro his habet ex myrrha composita. Verum, ut in hisce timidior fuerim; nihil certe in cæteris dubitavi, & præsertim in *candentis olei*, & candente sole mutandis, Non modo enim Columella hoc requirit capite etiam 31 & 32; Sed Vegetius ipse (qui alibi lib. 3 c. 24 aere candente dixit) uno in capite 71 hujus libri, quod de scabie est, sæpius diligenter inculcat. Quo in capite mendum est ex hoc loco corrigendum; ubi enim legitur *aluminis spissi*, legendum est *aluminis scissi*; sic enim etiam alibi tum Vegetius (lib. 1 c. 56. lib. 3 c. 7. lib. 4 c. 27) tum Columella (lib. 6 c. 31 s. 2) id alumen vocant, quod Celsus (lib. 5 c. 2. c. 18 sect. 11. c. 19 sect. 6, 15. c. 20 sect. 1, 2, 3, 4. c. 22 sect. 2, 3) *scissile*, Scribonius (Compos. 4 aliisque passim) autem *fissum* appellat. Eodem in capite pro *fasciculus aricusæ*, legendum crediderim, *fasciculus anchusæ*, herbæ videlicet, ut tu egregie nosti, a Dioscoride (de Med. Mat. lib. 4 c. 23) & Plinio (Nat. Hist. lib. 22 c. 20) ad lepras, & ulcera commendatæ; itemque *papulis* pro *pabulis* iis in verbis: *Cum spinam, vel lumbos, aut coxas pabulis æstuans contagio pervaserit* &c. denique *cedriæ* pro *cedrinæ*: quas duas postremas emendationes Columella confirmat in iis ipsis duobus capitibus, quæ paulo ante indicavimus.

§. 18.

Veget. 3, 4, 17.	*Colum.* 6, 13, 2.	*Veget.* emend.
(1) Infesta pestis est bubulum pecori (quam * maginium rustici vocant) cum pellis ita dorso hæret, & apprehensa manibus deduci non possit a costis: quæ res non aliter accidit, quam si bos ex languore aliquo ad maciem deductus est, aut sudans in (2) corpore faciente refriguit, aut si lapsus sub onere vehementer est infusus in pluvia: quæ (3) quandoque perniciosa sunt: custodire debemus, ut cum ab opere redierint boves adhuc æstuantes, anhelantesque vino aspergantur, & offula panis vino infusa faucibus eorum inferatur.	Est & infesta pestis bubulo pecori, coriaginem rustici appellant, cum pellis ita tergori adhæret, ut apprehensa manibus deduci a costis non possit. Ea res non aliter accidit, quam si bos aut ex languore aliquo ad maciem productus est, aut sudans in opere faciendo refrixit, aut si sub onere pluvia madefactus est. Quæ quoniam perniciosa sunt, custodiendum est, ut cum ab opere boves redierint, adhuc æstuantes, anhelantesque vino aspergantur, & offæ adipis faucibus eorum inserantur.	Infesta pestis est *bubulo* pecori (quam *coriaginem* rustici vocant) cum pellis ita dorso hæret, ut apprehensa manibus deduci non possit a costis: quæ res non aliter accidit, quam si bos ex languore aliquo ad maciem deductus est, aut sudans in *opere faciendo* refriguit, aut si lapsus sub onere vehementer est infusus in pluvia. Quæ *quoniam* perniciosa sunt, custodire debemus, ut cum ab opere redierint boves adhuc æstuantes, anhelantesque vino aspergantur, & offula panis vino infusa faucibus eorum *inferatur*.

(1) *pessima*. (2) *opere*. (3) *quoniam* Samb. in marg. ex Cod.

Monstrum illud verbi *maginium*, quod, ut desperatæ emendationis, asterisco apposito ediderant, Matthias autem Martinius nihilominus in suum lexicon receperat, Columellæ ope emendavimus. Affecta hoc morbo animalia *coriaginosa* alibi (lib. 1 c. 44. lib. 2 c. 6) appellat Vegetius, qui etiam caput hujus libri 54, de *Coriagine* conscribit. Secundum ipsum Columellam rescripsimus *quoniam* pro *quandoque*, Sambuci codicibus assentientibus, quod nisi fuisset, rescripturi eramus *quandoquidem*. Quod si iidem Codices consensissent; libenter quoque illam vocem *lapsus* induxissem, aut in *lassus* mutavissem, & pro *offula panis* reposuissem *offula adipis*, nam etsi adjectum est *vino infusa*; sunt tamen etiam capite 70 offæ ex butyro & axungia confectæ, quæ dentur *in passo intinctæ*.

§. 19.

Veget. 3, 4, 19.	*Colum.* 6, 13 extr.	*Veget.* emend.
(1) Aliquanti feces vini & axungiæ commiscent.	Quidam fraces vino & adipe commiscent.	Aliquanti *fraces vino*, & axungia commiscent.

(1) *M. S. non habet*. Ita Samb. in marg.

Non est dubium, quin ignorantes Librarii, quid essent *fraces*, & quam huc convenirent, ubi oleum, adepsque laudantur, ex *fraces vino* fecerint ipsi *feces vini*. Hæc autem verba non esse suppolititia, cum princeps Editio ostendit, quæ ex *pervetusto codice* est, tum Columella, cujus ductum Vegetius sequitur, aperte confirmat.

§. 20.

Veget. 3, 4, 20.	*Colum.* 6, 14, 1.	*Veget.* emend.	*Colum.* emend.
(1) Et cum gravis pernicies, ut cum pulmones exulcerantur, unde tussis & macies, ad ultimum vero phtisis invadit, quæ mortem afferant, (2) radix consiliginis, succus porri, omnium hemina per mensuram olei miscetur, & bibendi sunt, cum vini sextario per dies plurimos.	Est etiam illa gravis pernicies cum pulmones exulcerantur, inde tussis, & macies, & ad ultimum phthisis invadit. Quæ ne mortem afferant, radix coryli inusta, ita ut supra docuimus, perforatæ auriculæ inseritur, tum porri succus instar heminæ pari olei mensuræ miscetur, & cum vini sextario potandus datur diebus compluribus.	Est *etiam* gravis pernicies cum pulmones exulcerantur, unde tussis, & macies ad ultimum vero phthisis invadit. Quæ *ne* mortem afferant, radix consiliginis —— —— —— —— —— —— —— —— succus porri *instar heminæ pari mensuræ olei* miscetur, & bibenda sunt cum vini sextario per dies plurimos.	Est etiam illa gravis pernicies, cum pulmones exulcerantur; inde tussis & macies, & ad ultimum phthisis invadit. Quæ ne mortem afferant, radix *consiliginis* ita ut supra docuimus, perforatæ auriculæ inseritur &c.

(1) *Est etiam gravis pern.* Samb. in marg. ex Cod. qui ad (2) inter uncos interponit (*Cui.*)

Hic quoque cum verba aliquot Vegetii, quorum sententia ex Columella cognoscitur, a vetustioribus Librariis oscitanter omissa essent; ab recentioribus *radix consiliginis*, & succus porri conjuncta sunt perinde quasi illa quoque ex oleo bibenda esset. Verum ita etiam lacer truncusque Vegetius nos admonet, gravissimum mendum in omnibus, quas ad hoc tempus vidimus, Columellæ Editionibus inhæsisse; siquidem *radix consiliginis*, in *radix coryli inusta* eo turpius mutata est, quod Columella, qui se su-

ſe ſupra id docuiſſe teſtatur, nuſquam de coryli radice, ſed de radice conſiliginis, eaque minime inulta, perforatæ auriculæ inferenda præcepit hujus libri capite 5, ſ. 3 & 4 idque adverſus peſtilentiam. Laudatque rurſus, ut hoc in loco, in proximi libri capitibus 5, 14 & 10, 7 & adſtipulante quidem Plinio (Nat. Hiſt. l. 26 c. 7) in pulmonariis etiam ovibus & ſuibus: quamobrem nonnulli Vegetii temporibus (lib. 3 c. 2) hanc herbam *pulmonariam* (non *pulmonaceam*, ut lib. 1 c. 12) vocabant, quam Columellæ lib. 6 c. 5 ſ. 3 & Plinii loc. cit. & lib. 25 c. 8. ætate, qua inventa eſt, *Paſtores* & *Veterinarii conſiliginem* dicebant. Noſtro autem hoc ævo quod habeat nomen, niſi tu, mi Juli, conſtituas, non video inter rei herbariæ ſcriptores, quorum alii aliam fuiſſe exiſtimant, facile convenire.

§. 21.

***Veget.* 3, 4, 21.**
Nonnunquam & tumor palati ciborum faſtidium facit, crebrumque ſuſpirium. Prodeſt palatum ferro aperire &c.

***Colum.* 6, 14, 2.**
Interdum & tumore palati cibos reſpuit, crebrumque ſuſpirium facit, & hanc ſpeciem præbet, ut bos in latus pendere videatur, ferro palatum opus eſt ſauciare &c.

Vereor ne hic Columella minus integer Vegetio ſit. Neque id eo potiſſimum dico, quod Columellæ Editiones inter ſe non conſentiant, cum Jenſoniana habeat, *tumor palati*, & *bos lætus pendere*; ſed quod verba illa: *& hanc ſpeciem præbet, ut bos in latus pendere videatur*, neque intelligitur, de quo dicantur, & videntur aliquanto magis ad ea, quæ paulo poſt conſequuntur, pertinere: *Si cervix mota, & dejecta eſt, conſiderabimus quam in partem declinet*, ut fortaſſe eo rejicienda ſint, legendumque: *Si cervix mota, & dejecta eſt, & hanc ſpeciem præbet, ut bos in latus pendere videatur, conſiderabimus quam in partem declinet.* Nam illa etiam ſubſequuntur: *Quod ſi cervix in neutram partem dejecta eſt.*

§. 22.

***Veget.* 3, 4, 22.**
(1) Si in operibus contuderit collum, præſtantiſſimum remedium eſt, ſanguis ab aure emiſſus. At ſi id totum in tempore quæ vocatur † amati amati cum ſale tantum & imponito.
(1) *M. S. non habet*, Ita Samb. in marg.

***Colum.* 6, 14, 3.**
Si in opere collum contuſum erit, præſtantiſſimum eſt remedium ſanguis de aure emiſſus: aut ſi id factum non erit, herba quæ vocatur avia, cum ſale trita & impoſita.

***Veget.* emend.**
Si *in opere bos* contuderit collum, præſtantiſſimum remedium eſt ſanguis ab aure emiſſus: *aut*, ſi id *factum non erit*, *herba* quæ vocatur *avia cum* ſale *trita* & *impoſita*.

Vegetius in hoc ipſo capite, *operis*, *in opere*, & *ab opere* ſcripſit; non *operum*, & in *operibus*, cum idem, quod hic, vellet ſignificare. Itaque hoc exegi ad Columellam, ut ea quoque *in tempore* quæ facta videntur ex pleriſque litteris earum vocum quas repoſui. Quod ſi has credideris penitus intercidiſſe, retinere poteris *in tempore*; potuit enim Vegetius hoc addere, atque ita ſcribere: *At ſi id factum in tempore non erit*, ut Celſus (de Medicina l. 7 c. 12 ſect. 1): *Quod ſi factum ſtatim non eſt.* Sed hæc leviora, illud gravius, quod pro *amati amati*, verbis in prima Editione obelo confixis, *avia* repoſuerim ex Columella, qua tamen de herba nihil memini legiſſe. Sed de hac etiam infra erit dicendi locus.

§. 23.

***Veget.* 3, 4, 23 ſq.**
Si cervix mota, & dejecta eſt, conſiderabimus in quam declinet, & ex diverſa parte ſanguinem detrahimus ex ea vena, quæ in aure videtur ampliſſima, quæ (1) ſarcocata prius verberanda eſt, & cum intumuerit, ferro aperiatur, effuſoque ſanguine poſtero die ex eo loco emittitur cruor, & biduo vacatio operis datur. Tertio vero die levis injungitur labor, & paulatim ad operis conſuetudinem revocatur.
(1) *ſarmento* Samb. in marg. ex Cod.

***Colum.* 6, 14, 3 & 4.**
Si cervix mota, & dejecta eſt, conſiderabimus, quam in partem declinet, & ex diverſa auricula ſanguinem detrahemus. Ea porro vena, quæ in aure videtur eſſe ampliſſima, ſarmento prius verberatur: deinde cum ad ictum intumuit, cultello ſolvitur, & poſtero die iterum ex eodem loco ſanguis emittitur, ac biduo ab opere datur vacatio. Tertio deinde die levius injungitur labor, & paulatim ad juſta perducitur.

***Veget.* emend.**
Si cervix mota, & dejecta eſt, conſiderabimus, in quam *partem* declinet, & ex diverſa ſanguinem *detrahemus* ex ea vena, quæ in aure videtur ampliſſima, quæ *ſarmento* prius verberanda eſt &c.

***Colum.* emend.**
ac biduo ab opere datur vacatio. Tertio deinde die *levis* injungitur labor, & paulatim ad juſta perducitur.

Ut in Columella pro *levius* reſcriberem *levis*, & ſententia poſtulabat, & impellebat Vegetius, cum Jenſonii denique permovit Editio, quæ *levis* habet non *levius*.

§. 24.

***Veget.* 3, 4, 25.**
Tali vitio comperimus aptum eſſe medicamentum ex pice liquida, & bubula medulla, hircino ſepo, & axungia veteri, oleo quoque veteri æquis ponderibus (1) impoſitum concoquitur, quo utendum eſt cum bos ab opere diſjungitur, & in piſcina (2) in quolibet tumore cervix lavatur, confricaturque diligenter prædicto medicamento, deterſaque diluitur.

***Colum.* 6, 14, 5.**
Tali vitio comperimus aureum eſſe medicamentum ex pice liquida, & bubula medulla, & hircino ſevo, & veteri oleo æquis ponderibus compoſitum, atque incoctum. Hac compoſitione ſic utendum eſt, cum disjungitur ab opere, in ea piſcina, ex qua bibit, tumor cervicis aqua madefactus ſubſiccatur, prædictoque medicamento defricatur & illinitur.

***Veget.* emend.**
Tali vitio comperimus aptum eſſe medicamentum, *quod* ex pice liquida, & bubula medulla, hircino ſepo, & axungia veteri, oleo quoque veteri æquis ponderibus *compoſitum, incoquitur*: quo utendum eſt, cum bos ab opere disjungitur; in piſcina *in qua bibit*, tumor cervicis lavatur.

(1) *compoſitum*, (2) *qua bibit* Samb. in marg. ex Cod.

Poſtrema Vegetii verba ſic fere eſſe legenda, conjicio *deterſuſque confricatur diligenter prædicto medicamento, & illinitur.* Columellam quoque ſuſpicor ad hunc fere modum ſcripſiſſe: *hircino ſevo*; *& vetere axungia atque oleo.* In primis etiam ipſius verbis, *aureum*, an *aptum* legendum ſit, dubitavi,

præſertim cum Jenſonii Editio non *aureum* habeat, ſed *autem*. *Aureum* tamen hic videtur idem eſſe, ac optimum, ſive ut Celſus (de Med. l. 5 c. 27 ſect 5) dixit, pulcherrimum medicamentum; *Scorpio ipſe ſibi pulcherrimum medicamentum eſt*.

§. 25.

Veget. 3, 4, 26.	*Colum.* 6, 14, 6 & 7.	*Veget.* emend.
Celſus quidem (1) jumenti cervici herbam quæ vocatur (2) ama (ut ſupra dixi) contundi & imponi jubet. Quæ (3) cervicem infeſtant minor eſt cura. Nam facile ſanantur per ardentem lucernam oleo inſtillato. Melius tamen eſt cuſtodire ne naſcantur. Etiam colla calveſcant, quæ non aliter glabra fiunt, niſi cum ſudore aut pluvia cervix madefacta eſt in opere. Quod ſi acciderit, pulvere lateritio trito priuſquam dejungatur, bovis colla conſpergi oportet. Et cum exſiccati fuerint, exinde oleo iterum infundi.	Celſus quidem tumenti cervici herbam, quæ vocatur avia, ut ſupra dixi, contundi, & imponi jubet. Clavorum, qui fere cervicem infeſtant, minor moleſtia eſt: nam facile operanti lucerna inſtillatur. Potior tamen ratio eſt, cuſtodiendi, ne naſcantur, neve colla calveſcant, quæ non aliter glabra fiunt, niſi cum ſudore, aut pluvia cervix in opere madefacta eſt: itaque cum id accidit, veteri lateri later conteritur, eoque intrito priuſquam disjungantur, colla conſpergi oportet: deinde cum id ſiccum erit, ſubinde oleo imbui.	Celſus quidem *tumenti* cervici herbam, quæ vocatur *avia*, (ut ſupra dixi) contundi, & imponi jubet. *Clavorum*, qui cervicem infeſtant, minor eſt cura, Nam facile ſanantur per ardentem lucernam oleo inſtillato. Melius tamen eſt cuſtodire, ne naſcantur, *neve* etiam colla calveſcant, quæ non aliter glabra fiunt, niſi cum ſudore, aut pluvia cervix in opere madefacta eſt, Quod ſi acciderit, pulvere lateritio trito priuſquam *disjungantur boves*, colla conſpergi oportet. Et cum *ſiccati* fuerint, *ſubinde* oleo infundi.

(1) *tumenti* (2) *avena* Samb. in marg. ex Cod. qui ad (3) hoc adnotat: *M. S. non habet*.

Audacior fortaſſis hoc in loco tibi videar, niſi in memoriam redeas, communicaſſe te mecum litteras Humaniſſimi ac Solertiſſimi Viri Georgii noſtri, in quibus ex vetuſtiſſimo Codice Florentino hæc Vegetii particula deſcripta erat. Eas ſi relegas, continuo agnoſces, quod verba alia in meliorem ſedem reſtituerim, alia mutaverim, unum vero etiam deleverim, ejus codicis auctoritate eſſe factum cum Columella, cum Vegetio, cum re ipſa conſentientis. Non diffiteor, habere, ut ſolent Codices, etiam quæ diſcrepent, velut in extremis verbis, *cum ſiccati fuerint, vino & oleo infundi*. Et vero, quanquam ſuperius caput cum hoc comparantibus non diſplicere fortaſſe poſſit hæc ipſa ſcriptura; tamen ut vides, nolui huic uni Codici tantum tribuere in eo, in quo a cæteris, & a Columella diſſidebat, ut *vino* in Vegetio ſcriberem. Sed contra; quod hic Codex *iterum* omittit, voce caret, quæ non modo in Columella non eſt, verum in ipſo, aut in Vegetio ne eſſe quidem poteſt, neuter enim ante dixerat, bobus ſudore, aut pluvia madentibus adhibendum eſſe oleum, ut hic *iterum* imperare liceat. Atque utinam ex eo Codice intelligi poſſet verum ejus herbæ nomen, quæ ut editum eſt in Vegetio, appellatur *ama*, ut eſt in Sambuci exemplaribus, *avena*; ut in Commeliniana Editione Columellæ, *habia*; ut vulgatior ejuſdem Auctoris ſcriptura fert, *avia*, quam ego, non quod haberem, cur hanc magis probarem, ſed ne in re incertiſſima a pleriſque diſſentirem, in præſentia ſecutus ſum. Sed tu pro tua in Re Herbaria doctrina atque eruditione id videris. Illud quoque me in Columella dubium facit, quod iis verbis, *nam facile operanti lucerna inſtillatur*, neque ſatis reſpondent illa, quibus eſt uſus Vegetius, neque ſatis video quæ ſubſit ſententia, niſi forte apponi credam iis quæ anteceſſerunt: *ſi ex toto propter cervicis tumorem jugum recuſet*, aut ex Vegetio ita reſcribi poſſe, cenſeam: *nam facile ſanantur lucerna inſtillata*.

§. 26.

Veget. 3, 4, 28 ſq.	*Colum.* 6, 15, 2.	*Veget.* emend.
Si talum vel ungulam vomer læſerit, picem duram & axungiam cum ſulphure & lana ſuccida involvito, & candente ferro ſupra vulnus imponito (1) & ungito: quod remedium optimum facit, ſi clavum calcaverit, aut acuta vel teſta lapide ungula pertunditur: quæ tamen ſi altius vulnerata eſt, latius ferro circumciditur, ita inuritur, ut ſupra præcepi. Deinde ex parte calceata, per triduum aceto ſuffuſo curatur. Quod ſi (2) vomer intraverit, lactuca marina, quam Græci (3) cyniolam vocant, admixto ſale imponitur.	Si talum & ungulam vomer læſerit, picem duram & axungiam cum ſulphure, & lana ſuccida involutam candente ferro ſupra vulnus inurito. Quod idem remedium optime facit exemta ſtirpe, ſi forte ſurculum calcaverit, aut acuta teſta, vel lapide ungulam pertuderit,, quæ tamen, ſi altius vulnerata eſt, latius ferro circumciditur, & ita inuritur, ut ſupra præcepi; deinde ſpartea calceata per triduum ſuffuſo aceto curatur. Item ſi vomer crus ſauciarit, marina lactuca, quam Græci τιθύμαλλον vocant, admiſto ſale imponitur.	Si talum, vel ungulam vomer læſerit, picem duram, & axungiam cum ſulphure, & lana ſuccida involvito, & candente ferro ſupra vulnus imponito, & *inurito*. Quod remedium *optime* facit, ſi clavum calcaverit. aut acuta teſta vel lapide ungula pertunditur; quæ tamen ſi altius vulnerata eſt, latius ferro circumciditur, & ita inuritur, ut ſupra præcepi. Deinde *ſpartea* calceata, per triduum aceto ſuffuſo curatur. Quod ſi vomer *crus vulneravit*, lactuca marina, quam Græci *tithymallum* vocant, admixto ſale imponitur.

(1) *& ure* (2) *crus vulneraverit* (3) *tithimallum* Samb. in marg. ex Cod.

Hanc ultimam emendationem Celſi (lib. 5 c. 7) etiam locus confirmat: *lac caprifici, vel lactucæ marinæ*, quæ τιθύμαλλος a Græcis nominatur.

§. 27.

Veget. 3, 4, 29.	*Colum.* 6, 15, 2.	*Veget.* emend.	*Colum.* emend.
Subtriti etiam pedes eluuntur calefacta bubulina urina. Deinde favilla ſarmentorum fervente calcare compellitur, & pice liquida cum oleo vel axungia(1) cornua ejus unguntur. Minus tamen claudicant, ſi ab opere disjunctis frigida pedes laventur.	Subtriti pedes eluuntur calefacta bubula urina: deinde faſce ſarmentorum incenſo, cum jam ignis in favillam recidit, ferventibus cineribus cogitur inſiſtere, ac pice liquida cum oleo, vel axungia cornua ejus linuntur. Minus tamen claudicabunt armenta, ſi opere disjunctis multa frigida laventur pedes.	Subtriti etiam pedes eluuntur calefacta bubulina urina. Deinde *favillam* ſarmentorum *ferventem* calcare compellitur &c.	Minus tamen claudicabunt armenta, ſi *ab* opere disjunctis multa frigida laventur pedes.

(1) *ſuperpone* Samb. in marg. ex Cod.

In Vegetio, an Librarii extremis in verbis, armenta omiſerint, dubium eſt. Columellam vero non *opere disjunctis*, ut omnes, quantum memini, habent Editiones, ſed *ab opere disjunctis*, ut aliis in locis, ita in hoc quoque ſcripſiſſe, non videtur dubitandum. Illud in utroque auctore dubitationem affert legentibus;

bus; quod ſubtritis pedibus, eſſe *cornua linenda* dicuntur. Fuit cum ſuſpicarer, præſertim Sambuci Codicibus hic variantibus, non *cornua* fortaſſe, ſed *coronæ* eſſe legendum, de quibus videlicet continuo a Columella (& totidem fere verbis a Vegetio quoque) mentio fit : *& deinde ſuffragines, coronæ, ac diſcrimen ipſum, quo diviſa eſt bovis ungula, vetere axungia defricetur*. Mentio quoque de iiſdem eſt in Columellæ capite hujus libri 29, ubi equum probat *duris ungulis, & altis, & concavis, rotundiſque, quibus coronæ mediocres ſuperpoſitæ ſunt*; ut mirum ſit, in latinis, etiam ampliſſimis lexicis hanc coronarum ſignificationem prorſus deſiderari, niſi quod Martinius ſic attigit, quaſi in bobus dumtaxat, neque Columella, ſed Vegetio Auctore, dicerentur. Et Vegetius quidem multo pluribus in locis (lib. 1 c. 13. 25. 26. 38. 56. lib. 2. c. 55. 58. lib. 3. c. 22.) hoc ſignificatu *coronas*, & *coronam* memorat, & in iis lib. 2 cap. 54 quod in caput ſemel atque iterum mendum irrepſit perſimile ejus, quod hic ſubeſſe ſuſpicabar. Nam jumentis, quæ *contractionem nervorum patiuntur in pedibus, ſic ut planas ungulas in terram ponere non poſſint*, cataplaſma imponendum dicitur *in omnibus cruribus, ante acopo perunctis ab auriculis uſque ad genua*, eoque non proficiente, malagma *auriculis eſſe imponendum*, quod, inquit, *impones in alutam per dies plurimos omnibus pedibus*. Nimirum evidens eſt, Librarios oſcitantes a pedibus ad caput tranſcendiſſe, & pro *articulis* (quo nomine peculiariter Vegetius lib. 4 c. 1. 2 crurum partes deſignat, genua inter, & ungulas poſitas, & ab his uncias 4 diſtantes) *auriculis* ſcripſiſſe. Verum ne hic quoque a *coronis* ad *cornua* eoſdem temere tranſiiſſe, affirmarem, verba fecerunt Catonis (de re ruſt. c. 72); quæ tamen quemadmodum accipienda ſint, ipſe videris: *Boves ne pedes ſubterant, priuſquam in viam quoquam ages, pice liquida cornua infima ungito*; nam cornua, præſertim infima, ipſæ fortaſſe ſunt ungulæ: quod Palladii, aliorumque locis illuſtrari poſſe non ignoras.

§. 28.

Veget. 3, 4, 30.
Frequenter etiam vel ab aſperitate itineris, vel in proſcindendo duritiam ſoli, aut obviis radicibus, obvolutatus convellit armos. Quod cum acciderit, ex prioribus cruribus ſanguis emittitur, ſi dextram ex ſiniſtro. Et ſi vehementius utramque vitiaverit, etiam in anterioribus cruribus venæ ſolvuntur.

Colum. 6, 16, 1.
Sæpe etiam vel gravitate longioris, vel cum in proſcindendo, aut duriori ſolo, aut obviæ radici obluctatus, convellit armos. Quod cum accidit, e prioribus cruribus ſanguis mittendus eſt: ſi dextrum armum læſit, in ſiniſtro: ſi lævum, in dextro: ſi vehementius utrumque vitiavit, item in poſterioribus cruribus venæ ſolventur.

Veget. emend.
Frequenter etiam vel ab aſperitate itineris, vel in proſcindendo, *duritia* ſoli, aut obviis radicibus *obluctatus*, convellit armos. Quod cum acciderit, ex prioribus cruribus ſanguis emittitur: ſi *dextrum armum* . . . ex ſiniſtro : ſi . . . . Et ſi vehementius *utrumque* vitiaverit, etiam in *poſterioribus* cruribus venæ ſolvuntur.

Colum. emend.
Sæpe etiam *bos* vel gravitate *longi laboris*, vel in proſcindendo, duriori ſolo, aut obviæ radici obluctatus, convellit armos &c.

Etſi ex Columella præclare intelligitur quid deſit apud Vegetium; tamen quia eadem potuit non iiſdem verbis dicere, idcirco lacunas malui conſulto relinquere, quam temere ſupplere, præſertim cum Sambuci Codices nihil adjuvarent. ex quibus ad finem uſque hujus Vegetii capitis ne unum quidem verbum in ora adſcriptum eſt. Attamen pro *anterioribus* cruribus non dubitavi reponere *poſterioribus*, cum jam de *prioribus* dictum eſſet, ex tota autem hac ſententia liqueret, in neutro eorum crurum quæ læſis armis ſubjiciuntur, venæ ſectionem permitti; Cum autem prima hæc Columellæ verba ita, ut priore loco propoſui, in cæteris, quas inſpexiſſe memini, Editionibus depravata ſint, niſi quod in Jenſoniana *longiore* eſt pro *longioris*; una autem Juntina emendatior hic eſſe videatur; hanc potius in emendatione placuit repræſentare, quam conjecturis meis indulgere. Hoc unum ex cæteris retinui, *obluctatus*, pro quo in Juntina eſt *obluctando*, cum apud Vegetium illius, non hujus veſtigia in *obvolutatus* animadverterem.

§. 29.

Veget. 3, 4, 31.
Perfractis vero cornibus, linteola ſale, atque aceto & oleo imbuta ponuntur, ſuperligatiſque per triduum eadem infunduntur. Quarta die tantum axungia cum pice arida & cortice pini pari pondere imponitur, & ad ultimum cum jam cicatricem producunt, ſubito infricatur.

Colum. 6, 16, 2.
Præfractis cornibus linteola ſale, atque aceto, & oleo imbuta ſuperponuntur, ligatiſque per triduum eadem infunduntur. Quarto demum axungia pari pondere cum pice liquida, & cortice pineo, levigatoque imponitur. Et ad ultimum cum jam cicatricem ducunt, fuligo infricatur.

Veget. emend.
… & ad ultimum cum jam cicatricem producunt, *fuligo* infricatur.

Colum. emend.
Præfractis cornibus linteola ſale, atque aceto, & oleo imbuta ſuperponuntur, ligatiſque per triduum eadem infunduntur. *Quarto* demum *die* axungia pari pondere cum pice liquida & cortice pineo *lævigato* imponitur, & &c.

Quod in Columellæ editionibus deerat, ex Vegetio addidimus, *die*; redundans autem *que* induximus, præſertim cum in Juntina legatur, *& cortici pineo levigato lita*. Quæ ſcriptura cæteroqui, ſi quid judico, ab Auctoris mente aliena eſt, id quod Vegetius quoque monſtrat. Neque enim Columella hoc dicit, axungiam, & picem, exceptas ſolido pini cortice, eſſe imponendas, ſed axungiam, picem, eumque corticem pari pondere commixta. *Lævigatum* enim hic non eſt *politum*, ſed, ut ſupra oſtenſum eſt, *diligentius contritum, & in tenuiſſimum pulverem redactum*. Tritum autem corticem pineum & in uſu fuiſſe, & prodeſſe ad cicatricem inducendam, auctor eſt Dioſcorides (de med. mat. l. 1 c. 74) & alibi (l. 2 c. 62) quoque confirmat Vegetius. Libenter præterea mutaſſem *Præfractis* in *Perfractis* ex Vegetio, & in hoc viciſſim ex Columella *pice arida* in *pice liquida*; ſed nolui nimis fortaſſe audere.

§. 30.

Veget. 3, 4, 33.
Serpentis quoque ictus mortiferus eſt bobus, ſed & minorum animalium noxium virus. Nam vipera & celicia cum in paſcuis bos improvide ſupercumbit, ſtimulo morſus imprimunt. Araneus, quoque quem Græci migaltem appellant, parvi quidem corporis, non parvam ſolet inferre perniciem.

Colum. 6, 17, 1.
Eſt etiam mortifer iis ſerpentis ictus, eſt & magnorum animalium noxium virus: nam & vipera & cæcilia cum in paſcua bos improvide ſupercubuit, laceſſita onere morſum imprimit. Muſque araneus, quem Greci σκυτάλην appellant, quamvis exiguis dentibus, non exiguam peſtem molitur.

Veget. emend.
Serpentis quoque ictus mortiferus eſt bobus, ſed & minorum animalium noxium virus. Nam vipera, & *cæcilia*, cum in paſcuis bos improvide ſupercumbit, ſtimulo morſus imprimunt. *Mus* araneus quoque, quem Græci *mygalen* appellant, parvi quidem corporis non parvam ſolet inferre perniciem.

Colum. emend.
Eſt etiam *mortiferus* ſerpentis ictus, eſt & *minorum* animalium noxium virus: nam & vipera, & cæcilia cum in paſcua bos improvide ſupercubuit, laceſſita onere morſum imprimit. Muſque araneus, quem Græci μυγαλὴν appellant, quamvis exiguis dentibus, non exiguam peſtem molitur.

De

De hiſce emendationibus ſatis a me ſcriptum eſt ad Cl. Facciolatum, niſi quod neſcio quo pacto non addiderim Rob. Stephano Petrum Victorium, (Annot. ad Colum.) qui ante ipſum, in veteribus Columellæ exemplaribus ſcriptum eſſe μυγαλῆν, animadvertit, hancque eſſe veram ſcripturam, oſtendit. Commeliniana quoque editio, quam eo tempore nondum videramus, ſic habet. Cæterum in tribus illis, quas poſtea conſuluimus, vetuſtioribus editionibus pro *mortifer iis* eſt *mortiferus*, quod & Vegetius retinuit. Sic ſane magis placet, neque illud *iis* erat quo referres. His de cauſis repoſitum eſt a nobis *mortiferus*.

§. 31.

Veget. 3, 4, 33 ſq.	*Colum.* 6, 17, 1 & 2.	*Veget.* emend.
Verum viperæ venenum depellit, ſupra tumorem, qui inflatur ex ictu, ſcarificatio ferro facta, ita ut herba quam perſonariam vocant, imponatur trita cum ſale. Creditur radix ſi contuſa conatur, vel ſiler montanum reperiatur, & trifolium ſimonianum, quod fragoſis locis efficaciſſimum naſcitur, odoris gravis, bitumini ſimilis, propter quod a Græcis aſphalton appellatur, noſtri autem propter figuram acutum trifolium vocant.	Venena viperæ depellit ſuper ſcarificationem ferro factam herba, quam vocant perſonatam, trita & cum ſale impoſita. Plus etiam ejuſdem radix contuſa prodeſt: vel ſymonianum trifolium, quod invenitur confragoſis locis efficaciſſimum traditur, odoris gravis, neque abſimilis bitumini, & idcirco Græci eam ἀσφάλτιον appellant, noſtri autem propter figuram vocant acutum trifolium.	Verum viperæ venenum depellit ſupra tumorem, qui inflatur ex ictu, ſcarificatio ferro facta, ita ut herba, quam *perſonatam* vocant, imponatur trita cum ſale. Creditur radix —— —— —— ſi contuſa *ponatur*, vel ſiler montanum reperiatur, & trifolium *ſymonianum*, quod fragoſis locis efficaciſſimum naſcitur, odoris gravis, bitumini ſimilis, propter quod a Græcis *aſphaltion* appellatur, noſtri autem propter figuram acutum trifolium vocant.

In Vegetio malui intelligi quid deeſſet, quam aliis fortaſſe ac ipſe ſcripſerat, verbis ſupplere. Non poſſum tamen animum inducere, ut credam, ita reliqua ſcripta eſſe a Vegetio, ut ego, exigens ad Columellam, reſcripſi. Nam ne ipſum quidem Columellam integrum hoc in loco eſſe, exiſtimo. Primum verba, ut nunc quidem diſtincta ſunt, inter ſe non cohærent. Sed fac, ita nos diſtinguere, *prodeſt. Vel ſymonianum trifolium, quod*, aut etiam ſic, *prodeſt, vel ſymonianum trifolium. Quod.* Jam quæro, *ſymonianum* iſtud quid ſit? nomenne quo id trifolium a Latinis appellabatur? Hi vero, ut mox ſubjicitur, & Scribonius (Compoſ. med. 163. 165) ſuo ipſe exemplo confirmat, *acutum* vocabant, Græcos ſecuti, qui ut docet Dioſcorides (de med. mat. l. 3 c. 106) aut certe idem Scribonius, ὀξυτρίφυλλον etiam dicebant. At enim, ut apud Græcos, ſic quoque apud Latinos, plura potuit habere nomina, & fortaſſe (quæ conjectura eſt Rhodii Not. ad Scribon. Compoſ. 163) a Syme inſula, Straboni (de ſitu orb. l. 14) & Plinio (Nat. Hiſtor. l. 5 c. 31) non ignota, Symonianum eſt nuncupatum. Quaſi vero conſtaret, in ea inſula plurimum proveniſſe, aut ejus facultates ibi primum eſſe animadverſas. Quæ duo quando penitus ignorabantur, & ejus origo nominis ſic cujuſquemodi ratione quærebatur: mirum eſt, non fuiſſe pariter repetitam, aut ab inventore aliquo Simone, aut ab eo Galilææ vico, quem Simoniada, ut auctor eſt Joſephus, (in vita ſua) dicebant, præſertim cum in Commeliniana editione ita ſit ſcriptum, *Simonianum*, aut denique a Simo illo Medico, quem cum ſæpe auctorem libro primo laudat Plinius, tum vero libro 21 cap. 21, de trifolio nominatim quædam indicat tradidiſſe; niſi forte ibi pro *Simus quoque medicus*, legendum eſt, *Scimus quoque ex Medicis*; certe alios qui, *ex Medicis*, alios qui, *e Medicis* legerent, fuiſſe, video. Quodſi conjecturis eſt indulgendum; vide, quæſo, an Columella ſcribere ad hunc modum potuerit: *Plus etiam ejuſdem radix contuſa prodeſt, vel ſiler montanum. Trifolium, quod invenitur confragoſis locis, efficaciſſimum traditur*, &c. Certe hic verborum ordo lectorem non moratur; quod autem *ſimonianum* reſolvatur in *ſiler montanum*, hæ ſunt cauſæ. Primum ſic eſſe viſum accipio (vid. Martinii Lexic. Philol.) etiam Hadriano Junio eruditiſſimo viro. Deinde apud Vegetium, hunc ipſum Columellæ locum exſcribentem, eſt *ſiler montanum*. Denique *ſiler montanum*, auctore Dioſcoride (l. 3 c. 51) prodeſt *contra ſerpentium ictus*, ſi modo λιγυστικόν Dioſcoridis idem eſt quod ſiler montanum. Sed quoniam cum plerisque Rei Herbariæ Doctoribus hoc potes negare, imo cum Joanne Ruellio (de nat. ſtirp. P. 2 c. 146. l. 3 c. 42) fortaſſis contendere, hoc nomen ipſum, *ſiler montanum* non ante natum, quam aliqui ſeſeli Maſſilienſe a *molli* Virgilii (Georg. l. 2 v. 12) *ſilere* diſtinguere voluerunt, quod *arboris genus* eſſe, tradidit Servius (in locum cit.); idcirco vide, præſtetne *ſil*, aut *ſile montanum* reſcribere. Silis enim mentionem faciunt inter alias, quas *aromaticas* noſtri vocant, herbas tum Scribonius (comp. med. 126), tum Celſus (de medic. l. 5 c. 25. Sect. 3 c. 23. Sect. 1 & 3), & hic quidem ſemel, atque iterum in Antidotis, quanquam in Antidoto Mithridatis Almeloveenius ediderit *Sileris*; ut Plinium (Nat. Hiſt. l. 24 c. 19) reticeam, qui *ſemen ſilis* ſecundum vulgatam quidem lectionem, & Feſtum (de verb. vet. ſignif. l. 17), qui *vinum ſili conditum* memoravit.

Sed prætermittere non poſſum Apicium (de arte coquin. l. 4 c. 4. l. 5 c. 5. l. 1 c. 34. l. 3 c. 5), in quo non modo *ſil frictum*, & *ſilis gallici*, ſed & diſerte *ſil montanum*, *ſilphium*, *mentham ſiccam* legunt Humelbergius, atque Liſterus. Huc adde Vegetium noſtrum hoc ipſo libro (c. 27 & 40) *radicem panacis*, *ſil gallicum*, in medicaminibus ponentem, vel pariter *daucii*, *ſilis gallici*, *abrotani*, *ſpicæ nardi*, *ſinoantis* (fortaſſe *Schœnianthi*, ut ex cap. 59 lib. 1 ubi *ſcinoanthos*) mentionem facientem, alibi (lib. 4 in fin.) etiam *porri ſectivi*, *porcla*, (leg. ex l. 1 c. 57 *portulacæ*) *ſil gallici*, *thus*, *apium*; ut eſt editum; ſcribentem. Illud conjecturæ noſtræ huic videtur repugnare, quod in Vegetio ita ſcriptum eſt, *vel ſiler montanum reperiatur, vel trifolium ſimonianum*; ut ſi in Columella *ſil montanum* deeſſe, contendere velimus, aliquid fortaſſe agamus; ſi vero *ſimonianum* in *ſil montanum* eſſe mutandum, hunc laborem fruſtra ſumamus. Equidem librarios ſcio haud raro voces paulo ante ſcriptas perperam iteraſſe, quas deinde alii cum haud fruſtra poſitas crederent, easdem tamen eſſe non poſſe, intelligerent, mirandum in modum corruperunt. Id hic quoque accidere potuiſſe, dicerem, vel potius aliquem ex jam depravatis Columellæ exemplaribus in ora adſcripſiſſe *ſimonianum*, quod deinde inter ipſa Vegetii verba receptum ſit; hoc, inquam, dicerem, niſi conjecturam nollem alia conjectura confirmare. Itaque hæc omnia in eam partem accipias, qua ad veri ſimilitudinem magis accedere, exiſtimaveris. Vel potius ut ſcientiæ herbariæ es conſultiſſimus; ediſſere mihi quid iſtud ſit trifolium ſymonianum. Id ubi intellexero, continuo omnes conjecturas quam libenter abjiciam.

§. 32.

§. 32.

Veget. 3, 4, 35.
Hujus herbæ ſuccus cum vino faucibus infundatur, atque ipſa folia cum ſale trita imponantur in plagam. Quod ſi viridem minime reperiunt, ſemina ejus collecta & trita dantur ad potandum cum vino. Radices quoque ejus cum ſucco caulis tritæ, addita hordeacea farina & ſale, cum aqua mulſa ſcarificationi ſuperponuntur.

Colum. 6, 17, 3.
Hujus herbæ ſuccus vino miſtus infunditur faucibus, atque ipſa folio, cum ſale trita malagmatis more, ſcarificationi intenditur: vel ſi hanc herbam viridem tempus anni negat, ſemina ejus collecta & lævigata cum vino dantur potanda, radiceſque cum ſuo caule tritæ, & farina, & ſale commiſtæ ex aqua mulſa ſcarificationi ſuperponuntur.

Colum. emend.
Hujus herbæ ſuccus vino miſtus infunditur faucibus, atque ipſa *folia* cum ſale trita malagmatis more ſcarificationi *intenduntur*: vel ſi hanc herbam viridem tempus anni negat, ſemina ejus collecta, & lævigata cum *vino* dantur potanda.

Suſpicari licet, reſcribendum eſſe in Vegetio pro *ſucco caulis* id quod in Columella eſt, *ſuo caule*, præſertim ſi recte apud hunc ſcriptum eſt *radiceſque*, ut hæc videlicet omnia tunc imperari intelligamus, cum *hanc herbam viridem tempus anni negat*.

In Columella quoque an deſit *hordeacea*, dubium eſt. Sane Celſus (de Medic. l. 5 c. 27 ſect. 8) in Cherſydri & Ceraſtis ictu, hordeaceam farinam vulneri imponit, eandemque Paulus (de Re Med. l. 5 c. 12) in ipſo de quo ſermo hic eſt, viperæ ictu, quod & Vegetius noſter iterum facit libri hujus capite 79, ubi pro *ſphalangii* (ut etiam cap. 77) eſt legendum *phalangii*, quem errorem ex capite quidem 81 Sambuci Codices ſuſtulerunt. Cæterum quæ emendavimus in noſtris ad Facciolatum literis memorantur. Pleræque, & in his vetuſtiores Editiones, ac Commeliniana, *folia* habent; hæ quoque, ſed cum paucioribus, *vino*; Jenſoniana, & vetuſtiores aliæ, *incendunt*, ut vel ipſa literarum veſtigia confirment *intenduntur*.

§. 33.

Veget. 3, 4, 36.
Eſt etiam præſens remedium ſi fraxini cacumina tenera conteras cum ſextariis vini quatuor vel olei, expreſſumque ſuccum faucibus infundas. Itemque cacumina ejuſdem arboris cum ſale trita læſis naribus ſuperponas. Celiciæ enim morſus tumorem, ſuppuratumque generat. Idemque facit muris aranci.

Colum. 6, 17, 4.
Eſt etiam præſens remedium ſi conteras fraxini tenera cacumina quinque librarum cum totidem vini, & duobus ſextariis olei, expreſſumque ſuccum faucibus infundas. Itemque cacumina ejuſdem arboris cum ſale trita læſæ parti ſuperponas. Cæciliæ morſus tumorem ſuppurationemque molitur. Idem facit etiam muris aranei.

Veget. emend.
Itemque cacumina ejuſdem arboris cum ſale trita læſis *partibus* ſuperponas. *Cæciliæ* morſus &c.

Et quæ mutavimus, & quod delevimus, verbum, ſententia ipſa Vegetii, & Columellæ comparatio mutanda, delendumque oſtenderunt. Comparatio hæc ipſa ſuſpicionem injicit, alia eſſe in Vegetio partim mutanda, partim addenda. Fieri etiam poteſt, ut in Columella ſit legendum, *cacumina pond. quinque librarum*. Sed de his nihil in præſenti conſtituimus.

§. 34.

Veget. 3, 4, 36 ſq.
Sed celiciæ morſus ſanatur, ſi acu ærea locum læſum compungas, & creta cimolea ex aceto oblinis. Muris vero pernicies, ſi animal ipſum oleo merſum neces, & plagam dentium ex eodem confrices. Quod ſi non fuerit, contritum ciminum cum picula & axungia, ut ſimilitudinem malagmæ habeat, impoſitum plagæ perniciem ſubmovet. Quod ſi antequam tumor diſcutiatur ſuppuratio fuerit generata, optimum eſt ignea lamina vel cauterio collectionem aperire, quidquid vitioſum eſt, inurere, atque ita cum liquida pice & oleo inlinere. Quidam vivum murem araneum creta figulari circumdant, & colla boum ſuſpendunt, morſuſque ipſius beſtiæ ſubmovent.

Colum. 6, 17, 4, 5 & 6.
Sed illius ſanatur noxa ſubula ænea, ſi locum læſum compungas, cretaque cimolia ex aceto linas. Mus perniciem, quam intulit, ſuo corpore luit: nam animal ipſum oleo merſum necatur, & cum imputruit, conteritur, eoque medicamine morſus muris aranei linitur. Vel ſi id non adeſt, humorque oſtendit injuriam dentium, cuminum conteritur, eique adjicitur exiguum picis liquidæ, & axungiæ, ut lentorem malagmatis habeat. Id impoſitum perniciem commovet. Vel ſi antequam tumor diſcutiatur, in ſuppurationem convertitur, optimum eſt ignea lamina converſionem reſecare, & quidquid vitioſi eſt, inurere, atque ita liquida pice cum oleo linire: ſolet etiam ipſum animal vivum creta figulari circumdari: quæ cum ſiccata eſt, collo boum ſuſpenditur: ea res innoxium pecus a morſu muris aranei præbet.

Veget. emend.
Sed *cæciliæ* morſus ſanatur, ſi acu ærea locum læſum compungas, & creta *cimolia* ex aceto *oblinas*; Muris vero pernicies, ſi animal ipſum oleo merſum neces, & plagam dentium ex eodem confrices. Quod ſi non fuerit, contritum cyminum cum *pice liquida*, & axungia &c.

Sæpius malo, timidum me tibi, quam audacem videri, velut hic. Nihil enim adhuc mutare me vides in Columella, etſi ex mea ad Facciolatum epiſtola intelligis, me illuc ferri ut credam, pro *humorque oſtendit*, legendum eſſe, *tumorque oſtendit*; pro *perniciem commovet*, *perniciem ſubmovet*; pro *converſionem reſecare*, *collectionem reſecare*. Quid in Vegetio? Num cenſes, quæ non attigi, ea mihi omnia probari? Ipſe non finit Vegetius. Nam capite hujus libri 82, cum hæc adverſus murem araneum medicamenta ſic iteraverit, ut id, atque alia pariter iiſdem de rebus eodem in libro capita me interdum ſubdubitare coegerint, an hæc priora, de quibus agimus, Vegetii ſint; cum igitur hæc medicamenta iteraverit; primum docet, murem in eo oleo quo merſus eſt, *in putredinem verti* oportere; ut conjicere proclive ſit, neque id hoc in loco omiſiſſe, ubi apertius deſcribebat Columellam. Tum jubet, *cyminum tritum cum pice liquida axungiaque miſceri*, & *ad ſpiſſitudinem malagmatis coqui*, ut hic quoque ſuſpicari liceat, *ſimilitudinem malagmæ* in *ſpiſſitudinem malagmatis*, quam Columella vocat *lentorem*, eſſe mutanda: attamen Vegetius cum aliis libris (l. 2 c. 50. 51. l. 3 c. 20. 21) tum quarto (c. 15. 17. 20. 21. 23. 24. 27) ſæpe *malagmæ*, item (l. 4 c. 27) *malagmam cocticam* ſcribit, ubi *coctam* videtur legendum; nam ſupra (l. 4 c. 17. 23) alias propoſuerat *crudas*. *Pice* autem *liquida* minus dubitavi reſcribere pro *picula*, & *cimolia* pro *cimolea*; ſæpius enim alibi (l. 1 c. 13. l. 2 c. 8. 29. 32. l. 3 c. 8) ſic recte

recte fcribit, ut emendavi; itaque etiam in fuperiore capite, ubi editum eft: *Aures vero fciffæ picula oleoque curantur*; non modo *pice liquida* reponendum arbitror, verum etiam in refpondentibus verbis Columellæ (l. *6* c. *7*): *At ferro refciffa melius pice, & oleo curantur*, fufpicor, *liquida* effe addendum; eademque illa emendatione utendum in quatuor præterea aliis Vegetii locis (l. 2 c. 24 *46*, l. *3* c. 70, 71) in quibus fcriptum eft *picula*. Deinde eodem illo capite 82 fuppurationem *lamina ferrea candenti aperiendam effe*, fcribit; ut hic videantur *ignea lamina*, *vel cauterio* non effe fine *gloffemate*. Denique cretam *fufpendendam in collum* dicit; ut nifi hic *collo boum* ad Columellæ exemplum refcribere placeat, legi minus vitiofe poffit *in colla boum*, ubi *colla boum* vitiofiffime legitur, neque res fic plane, ut a Columella, traditur, cum ibi contra defideres nihil.

§. 35.

Veget. 3, 4, 39 fq.	*Colum.* 6, 17, 7 & 8.	*Veget.* emend.
Oculorum vitia plurima in illis fanantur. Nam five intumuerunt, aqua mulfa triticea farina confpergitur & imponitur, five album in oculo eft, falis foffilis Hifpani, vel armeniaci, vel cum melle permixti vitium extenuant. Idem præftat triræ fepiæ refta, & per fiftulam oculo ter in die infufflata. Prodeft etiam radix, quam Græci filpion vocant, noftri autem lafer-pitium, hujufmodi quantum volueris ponderis cum decima parte falis armeniaci, & cum fiftula oculo infufflas, Quæ radix tunfa & cum oleo lentifci mixta vitium expurgat. Si genæ humorem profundunt, lacrymifque vifus confunditur (quam epiphoram vocanr) polenta ex hordeo mulfæ aquæ confperfa fuper genas fuperciliaque impofita reprimit humorem. Paftinaca quoque agreftis, quam armoneaceam vocant, cum melle trita oculorum fedat dolorem.	Oculorum vitia plerumque melle fanantur: Nam five intumuerunt, aqua mulfa triticeæ farinæ confpergitur, & imponitur, five album in oculo eft, montanus fal Hifpanus, vel Ammoniacus, vel etiam Cappadocus minute tritus, & immiftus melli vitium extenuat: facit idem trita fepiæ tefta, & per fiftulam ter die oculo infpirata: facit & radix, quam Græci σίλφιον vocant, vulgus autem noftra confuetudine laferpitium appellat: hujus quantocunque ponderi decem partes falis ammoniaci adjiciuntur, eaque pariter trita oculo fimiliter infunduntur, vel eadem radix contufa, & cum oleo lentifci inuncta vitium expurgat: epiphoram fupprimit polenta confperfa mulfa aqua, & in fupercilia, genafque impofita, paftinacæque agreftis femina, & fuccus armoraceæ, cum melle conlinita oculorum fedat dolorem.	Oculorum vitia plurima in illis *melle* fanantur. Nam five intumuerunt, aqua mulfa triticea farina confpergitur, & imponitur: five album in oculo eft, falis foffilis Hifpani, vel armeniaci, vel *Cappadocis* cum melle *permixti* . . . . vitium extenuant. Idem præftat *trita* fepiæ tefta, & per fiftulam oculo ter in die infufflata. Prodeft etiam radix, quam Græci *Silphion* vocant, noftri autem laferpitium: hujufmodi quantum volueris ponderis cum decima parte falis armeniaci . . . & . . cum fiftula oculo infufflas. Quæ radix tunfa, & cum oleo lentifci mixta, vitium expurgat. Si genæ humorem profundunt, lachrymifque vifus confunditur (quam epiphoram vocant) polenta ex hordeo *mulfa aqua* confperfa, fuper genas, fuperciliaque impofita, reprimit humorem, Paftinaca quoque agreftis, . . . quam *armoraceam* vocant cum melle trita, oculorum fedat dolorem.

Hic quoque in Vegetio præftare credidi, quæ defiderentur, per lacunas indicare, quam audacter fupplere. Quod *falis armeniaci* pro *ammoniaci* reliqui; confulto feci, ne *falis armoniaci*; fic enim fæpius apud Vegetium eft fcriptum; reponerem, mendum videlicet pro mendo fubftituens. Prima inter verba *melle* addidi, quod flagitabat fententia, quanquam pertinaciter non negaverim, quod nunc *in illis* fcriptum eft, fcriptum fortaffe fic fuiffe *vi mellis*. In proximis adjeci id quod manifefto defiderabatur, *Cappadocis*, fcripturus *Cappadoci*, nifi Vegetius alibi (l. 1 c. 20) fcripfiffet *falis capadoces*, vel potius *cappadocis*, ut a Sambuco editum eft. Poftrema autem inter verba lacunam reliqui propterea quia ut pro fuo arbitrio Vegetius non omnia quæ Columella, tradere ad eundem modum voluerit; certe ufque adeo diffentire in re manifefta non potuit, ut paftinacam agreftem, quam ille ut ab *armoracea* diverfam pofuerat, *armoraceam* vocari, diceret; quando fylveftrem, non paftinacam, fed raphanum, tum Diofcorides (de Med. Mat. l. 2 c. 106) tum Plinius (Nat. Hift. l. 19 c. 5) ipfe, *armoraciam* ab Romanis appellari, teftantur. Neque minus diferte Palladius (de re ruft. l. 11 c. 11 f. 4) *armoraceam*, inquit, *transferemus ad culta, ut melior fiat, nam hæc agreftis eft raphanus*. Itaque fi nolimus, Vegetium omnino ad Columellam exigere; at illud tamen conjicere, æquum eft, ipfum, *Paftinaca quoque agreftis*, *vel quam armoraceam vocant*, aut alia hujufmodi ratione fcripfiffe, qua videlicet paftinacam ab armoracea fe difcernere, oftenderet.

In Columella fortaffis *plerumque* eft mutandum in *pleraque*. Fortaffe & *decem partes falis ammoniaci adjiciuntur* in *decima pars falis ammoniaci adjicitur*. Certe Aetius (Tetrab. 2 Serm. *3* c. *38*) cum adverfus albugines plura commemoraffet, ad extremum, fal ammoniacum, tanquam *fortiffimum pharmacum*, pofuit; Vegetius autem utramque hanc emendationem præmonftrat.

§. 36.

Veget. 3, 4, 43.	*Colum.* 6, 18, 2.	*Veget.* emend.
Odor quoque cimini fuper carbones impofiti ubi fanguifugam afflaverit, evellet a vulnere,	Poteft etiam per fiftulam deufti cimicis nidor immitti, qui ubi fuperponitur igni, fumum emittit, & conceptum nidorem fiftula ufque ad hirudinem perfert, ifque nidor depellit hærentem.	Odor quoque *cimicis* fuper carbones impofiti, ubi fanguifugam afflaverit, evellet a vulnere.

Ut de cymino nihil iftiufmodi legiffe memini, fic viciffim Diofcoridem (l. 2 c. 33), Plinium (l. 29 c. 4), Galenum (de Simpl. med. Facult. l. 11), Avicennam (Canon. l. 2 tr. 2 c. 270. & l. 3. fen. 9 c. 7) fcio vim cimicum contra devoratas hirudines memorare, imo Avicennam, & Auctorem libri tertii de medicamentis quæ ad manum funt, cap. 103. laudare cimicum fumum ad fanguifugam hærentem gutturi, ut hic Columella, & Vegetius ponunt, excutiendam.

§. 37.

Veget. 3, 4, 44.
Machina quoque describenda est fabrica, qua conclusa cujusvis generis jumenta bovesque curantur, ut & tutus ad pecudem medendum accessus fit, nec luctando quadrupes aut membra conuxet, ac sic remedia despuet. Roboreas asses constringis, solium, quod in longitudine novem pedes debet habere, in altitudinem pars posterior duos semipedem: Pars vero quæ ad priora animalium pertinet quatuor pedes: texuntur ita ut velum in caudam ductum non possit exire. Sed a parte posteriori paululum latiorem, a priore strictiorem machinam compingi oportet. Cui transversum trigillum ad modum jugi confirmandum est, ad quod equorum capita vel boum cornua religantur. Nam reliquum corpus ad temones focios vel funibus alligetur, ut juvamentum præstetur ad medentis arbitrium.

Colum. 6, 19.
Sed & machina fabricanda est, qua clausa jumenta bovesque curentur, ut & propior accessus ad pecudem medentibus fit, nec in ipsa curatione quadrupes reluctando remedia respuat: est autem talis machinæ forma, roboreis axibus compingitur solum, quod habet in longitudinem pedes novem, & in latitudinem pars prior dupondium semissem, pars posterior quatuor pedes: huic solo septenum pedum stipites recti ab utroque latere quaterni applicantur: ii autem in ipsis quatuor angulis affixi sunt, omnesque transversis sex temonibus quasi vacerræ inter se ligantur, ita ut a posteriore parte quæ latior est, velut in caveam quadrupes possit induci, nec exire alia parte prohibentibus adversis axiculis: primis autem duobus statuminibus imponitur firmum jugum, ad quod jumenta capistrantur, vel boum cornua religantur, ubi possunt etiam numelli fabricari, ut inserto capite descendentibus per foramina regulis cervix teneatur: cæterum corpus laqueatum & distentum temonibus obligatur, sicque immotum animal medentis arbitrio est expositum.

Veget. emend.
Machinæ quoque describenda est fabrica, qua conclusa cujusvis generis jumenta, bovesque curantur, ut & tutus ad pecudem medendum accessus fit, nec luctando quadrupes aut membra *convexet*, *aut* remedia *respuat*. *Roboreis assibus compingis solum*, quod in *longitudinem* novem pedes debet habere, in *latitudinem* pars *prior* duos, semipedem, pars vero quæ ad *posteriora* animalium pertinet, quatuor pedes - - -
- - - - -
- - - - -
- - - - -
- - - - -
- - - - -
- - texuntur ita, ut *velut* in *caveam* ductum, non possit exire. Sed a parte posteriori paululum *altiorem*, ut a priore strictiorem machinam compingi oportet. Cui transversum *tigillum* ad modum jugi &c.

Sicubi in emendando Vegetio audax fui, hic certe fui. Quamobrem acrius hæc omnia perpendas velim, antequam probes. Et primum quod *compingendum*, vel, si mavis ex alio Columellæ loco in capite hujus libri tricesimo, *consternendum* ajebat *solum*, *quod in longitudinem novem pedes debet habere*, *in altitudinem pars posterior duos*, *semipedem*, *pars vero quæ ad priora animalium pertinet*, *quatuor pedes*, conferas, quæso, cum Columella sic definiente: *quod habet in longitudinem pedes novem*, & *in latitudinem pars prior dupondium semissem*, *pars posterior quatuor pedes*. Continuo intelliges, quæ apud hunc de latitudine, apud illum de altitudine, & quæ apud hunc de priore parte, apud illum de posteriore conscribi. Eædem enim sunt utrobique mensuræ; nam *dupondium* etiamsi cum Jensoniana editione hic mutare nolis in *dipondium*, nosti a Columella pro duobus pedibus usurpari non modo, libro 4 cap. 1 s. 3 & lib. 3 cap. 13 s. 5 ut a Beroaldo (Enarrat. in Columell.), & Turnebo (Adverf. lib. 3 cap. 18) adnotatum est, verum etiam alibi, & præsertim haud semel lib. 11 cap. 2. nec mirum, quando libro 5 cap. 1 utitur passim quibuslibet assis partibus in geometricis dimensionibus. Quæ cum ita sint; aut Columella ad Vegetium, aut hic ad illum est exigendus. Sed Columellam, cujus scripta multo integriora quam Vegetii, ad nos pervenere, ad hunc exigere, par non est, nisi ubi res ipsa, & apertissima menda flagitant: quod in hoc quidem loco minime accidit. Agitur enim de soli consternendi mensuris, ut post longitudinem, latitudinem definire necesse sit; non altitudinem, quæ hic non ad solum, sed ad totam pertinet machinam, & paulo post a Columella definitur per stipites septenum pedum: quæ descriptionis pars ibi in Vegetio desideratur, ubi nos lacunam reliquimus, in qua & de iis stipitibus, & de temonibus, qui infra commemorantur, opportunus fuit dicendi locus.

Præterea fac, quæ Vegetii proposuimus verba, ea emendationis non egere; quæro, satisne alta machina sit quæ a posteriore parte ne ad tres quidem pedes extollatur? Certe Columella (7, 9, 10), non jam de bobus, sed de suibus sermonem habens, *haras construendas esse*, docuit *in altitudinem pedum quatuor*, *ne sus transilire septa queat*. At enim de latitudine verba infra facit Vegetius. Ea videlicet, quæ (nisi ut a nobis, aut alia aliqua ejusmodi ratione emendentur) tolli præstet, quam relinqui.

Neque enim satis mensuram definiunt; nisi forte sic intelligas, ut machinam *paululum* quatuor pedibus ut a tergo *latiorem*, sic a fronte *strictiorem* significent: quod num Columellæ, atque adeo Vegetii sententiæ satisfaciat, tu videris. Cæterum postrema verba consulto non attigi. Nam pro *socios vel funibus* rescribere *locis*, *vel funibus* (ut est cap. 18 *lorum*, *vel funes*) non ita necesse est, ut est *focios* pro mendo agnoscere. Fortasse etiam pro *juvamentum* reponendum est *jumentum*, vel *immotum*, vel utrumque.

In Columella crediderim pro *numelli* esse legendum *numellæ*; nam neque aliter se legere hic ostenderunt Adrianus Turnebus (Adversar. lib. 23 cap. 21), & Georgius Alexandrinus (Enarrat. priscar. voc. Auctor. R. R.), neque alium præterea locum proferri video, quo vox *numelli* confirmetur. Non ignoro, in Basilii Fabri Thesauro caput quoque 8 libri 7 s. 6 Columellæ sic indicari, ut videri possit in eo pariter scriptum esse *numelli*. Verum ita ibi scriptum est: *Nonnulli antequam pecus numellis inducant*, *virides pineas nuces in mulctram demittunt* &c.

Hactenus Vegetii tertium & quartum caput libri tertii cum sexto, & tredecim insequentibus libri sexti Columellæ comparavimus. Nunc age, cum parte etiam tricesimi initium quadragesimi quinti libri secundi comparemus.

§. 38.

Veget. 2, 45, 1.
Si (1) armus læsus erit, in medio crure (2) utræque solventur venæ, & pulverem thuris cum eo qui profluit sanguine copiosissime immisto armi lineantur. Quodsi plus profluet quam necesse sit, stercus ipsius jumenti fluentibus imponitur venis & fasciis alligatur.

Colum. 6, 30, 6.
Si armos læserit, aut sanguinem demiserit, medio fere in utroque crure venæ solvantur, & thuris polline cum eo, qui profluit, sanguine immisto armi linantur, & ne plus justo exinaniatur, stercus ipsius jumenti fluentibus venis ad motum fasciis obligetur.

Veget. emend.
Si *armos læserit*, in medio crure *utroque solvantur* venæ, & *pulvere* thuris cum eo qui profluit, sanguine, copiosissime immisto armi *liniantur* &c.

Colum. emend.
& ne plus justo exinaniatur, stercus ipsius jumenti fluentibus venis *admotum* fasciis obligetur.

(1) *armos læserit* (2) *utriusque* Samb. in marg. ex Cod.

Secundam Vegetii emendationem illud etiam comprobat quod, ipſum cum 16 capite Columellæ conferentes, ſupra vidimus, ſecandas videlicet eſſe venas non in crure, ſed in cruribus, ubi non alter armus, ſed ambo læſi ſunt; quanquam id ibi in poſterioribus cruribus imperatur. Columellæ autem, alias etiam indicata a nobis, emendatio uſque adeo neceſſaria, atque evidens eſt, ut minime opus ſit ejus confirmandæ gratia ad Rob. Stephani Editionem trium præterea antiquarum, & Commelinianæ quoque auctoritatem adjungere,

§. 39.

Veget. 2, 45, 2.	*Colum.* 6, 30, 7.	*Veget.* emend.
Poſtero quoque die quaſi apoferеſis fit, & ex eiſdem locis ſanguis detrahitur (1) atque ſimilis in omnibus cura procedit. Ab hordeo abſtinebitur, fœno ſuſtentabitur exiguo per triduum. Deinde (2) porri tres cyathos olei heminam miſcebis, & per cornu faucibus infundes. Poſt 3) ſextum diem lente ingredi cogatur, & cum ambulaverit, mittatur in piſcinam vel flumen aut mare, ut natet, cum ſparcia & pannis vincto pede.	Poſtero quoque die ex iiſdem ſanguis detrahatur, eodemque modo curetur, ordeoque abſtineatur exiguo fœno dato. Poſtridie deinde uſque in diem ſextum porri ſuccus inſtar trium cyathorum miſtus cum olei hemina faucibus per cornu infundatur. Poſt ſextum diem lente ingredi cogatur, & cum ambulaverit, in piſcinam demitti eum conveniet, ita ut natet.	Poſtero quoque die quaſi *apophæreſis* ſit, & ex iiſdem locis ſanguis detrahitur, atque ſimilis in omnibus cura procedit. Ab hordeo abſtinebitur, fœno ſuſtentabitur exiguo per triduum. Deinde *ſucci* porri tres cyathos, olei heminam miſcebis, & per cornu faucibus infundes. Poſt ſextum diem lente ingredi cogatur, & cum ambulaverit, mittatur in piſcinam, vel flumen, aut mare, ut natet, cum *ſpartea*, & pannis vincto pede.

Ubi (2) ibi habet (*ſucci*) ſic inter uncos Editio Sambuci, qui notat in margine ad (1) & (3) *M. S. non habet.*

Vegetius libro etiam tertio capite 25 ſ. 4 ita uti hoc in loco eſt locutus. Nam ubi hydropico *periconium* (leg. peritonæum) *ipſum pungere*, & per fiſtulam humoris partem extrahere juſſit, tum hæc ſubjicit: *Alia vel tertia die apoſoreſim* (Samb. Cod. *apophæreſim*) *quaſi facturus, denuo fiſtulam appones, humorem ejicies, donec partes totas exiccet, vel per partes totum exiccetur*, ut Sambuci habent Codices.

Cæterum dubitari licet, ſitne Vegetius ex Columella, an vero hic ex illo emendandus, ubi Vegetius habet: *fœno ſuſtentabitur exiguo per triduum. Deinde;* Columella autem ſic: *exiguo fœno dato. Poſtridie deinde*; Jenſoniana Editio, & Juntina ad hunc modum: *dato. Poſt triduum deinde.* Quæ Columella in hoc capite adjungit, ea Vegetius non perſequitur. Hoc ſi faceret, haud inutile fortaſſe eſſet hæc verba comparare: *Manus uncta inſeritur alvo, & obſeſſi naturales exitus adaperiuntur, exemtoque ſtercore poſita cunila bubula, & herba pediculăris cum ſale trita, & decocta melli miſcentur, atque ita facta collyria ſubjiciuntur.* Hic ego pro *poſita* arbitror *poſtea* eſſe reſcribendum.

Cum autem Vegetius in ſecundo capite libri tertii etſi non omnia, haud pauca tamen ex Columella deſcripſerit; duo hujus generis loca, quorum alterum Columella ex Catone (de Re Ruſt. c. 103), alterum ex Celſo aſſumſit, conferamus.

§. 40.

Veget. 3, 2, 11.	*Colum.* 6, 4, 4.	*Veget.* emend.
Ad interna autem curanda præcipue amurca creditur ſalutaris, ſi tantundem aquæ miſceas, & animal bibere conſueſcat. Sed quia licet ſitiat, potum faſtidiat ignotum, primo cibi aſperguntur, deinde aqua exigua potio medicatur, ad ultimum pro menſura miſcetur, & uſque ad ſaturitatem ſitientibus datur.	Maxime tamen habetur ſalutaris amurca, ſi tantundem aquæ miſceas, & ea pecus inſueſcas: quæ protinus dari non poteſt: ſed primo cibi aſperguntur: deinde exigua portione medicatur aqua, mox pari menſura miſta datur ad ſatietatem.	Ad interna autem curanda præcipue amurca creditur ſalutaris, ſi tantundem aquæ miſceas, & animal bibere conſueſcat. Sed quia licet ſitiat, potum *faſtidit* ignotum; primo cibi aſperguntur, deinde aqua exigua *portione* medicatur, ad ultimum *pari* menſura miſcetur, & uſque ad ſaturitatem ſitientibus datur.

§. 41.

Veget. 3, 2, 29.	*Colum.* 6, 5, 5.	*Veget.* emend.
Uſci folia cum vino trita defunduntur in nares.	Cornelius Celſus etiam viſci folia cum vino trita per nares infundere jubet.	*Viſci* folia cum vino trita defunduntur in nares.

§. 42.

Locum pariter quem Columella libro eodem ſexto capite 29 ſ. 4 ſq. ex Varrone (de Re Ruſt. lib. 2 c. 7 ſ. 2 & 3) Varro autem ex Ariſtotele (de Hiſt. Animal. lib, 6 cap. 22), Plinius (Nat. Hiſt. lib. 11 c. 37) deinde fortaſſe ex his omnibus, Palladius (de Re Ruſt. l. 4 tit. 13 ſ. 9) denique ex Columella ita ſumſit, ut haud inutile eſſet hos omnes ſcriptores inter ſe comparare; cum Vegetius quoque libro quarto capite 5 ex Columella deſcripſerit; hos ſaltem duos inter ſe conferamus.

Veget. lib. 4 cap. 5.	*Colum.* 6, 29, 4.	*Veget.* emend.
Manifeſtum eſt autem notas corporis cum ætate mutari. Pullis enim bimis & ſex menſium medii dentes ſuperiores cadunt, quos lactantes vocant. Cum autem quartum annum agere cœperint, decidentibus his qui canini appellantur, alios ſupponent. Deinde intra ſextum annum molares cadunt. Sexto anno quos primo mutavit, exæquat. Septimo omnes explentur æqualiter, & ex eo cavatos habere incipiunt dentes, &c.	Annorum notæ cum corpore mutantur: nam dum bimus, & ſex menſium eſt, medii dentes ſuperiores, & inferiores cadunt: cum quartum agit annum, iis, qui canini appellantur, dejectis, alios affert: intra ſextum deinde annum molares ſuperiores cadunt. Sexto anno quos primo mutavit, exæquat. Septimo omnes explentur æqualiter, & ex eo cavatos gerit &c.	Manifeſtum eſt autem, notas *ætatis* cum *corpore* mutari. Pullis enim bimis & ſex menſium medii dentes ſuperiores cadunt, quos *lactentes* vocant. Cum autem quartum annum agere cœperint, decidentibus his qui canini appellantur, alios ſupponent. Deinde intra ſextum annum molares cadunt. Sexto anno quos primo *mutaverunt*, *exæquant*. Septimo omnes explentur æqualiter, & ex eo cavatos habere incipiunt dentes, &c.

Etſi

Etsi minime ignorabam, in Vegetii libro 1 cap. 17 *catulum lactantem* legi; tamen ut ibi *lactentem* esse legendum, non dubito, ita hic quoque *lactentes* reposui pro *lactantes*; nam in ipso etiam Celso (de Medic. lib. 2 cap. 28, 29) memini *lactentia* pro *lactantia* Viros Doctissimos reposuisse. Quod nihil addiderim, hæc causa fuit. Sciebam, Varronem (loc. cit.) Aristotelem secutum, scripsisse: *equus triginta mensium primum dentes medios dicitur amittere, duos superiores, & totidem inferiores*. Sed vicissim non ignorabam, Palladium (loc. cit.) facere cum Vegetio: *Bimo*, inquit, *& sex mensium dentes medii superiores cadunt*. Nimirum ita Palladius, & Vegetius Columellam descripsere, ut suo tamen interdum arbitrio uti potuerint, & quidpiam, si id licere videretur, omittere. In eo tamen Palladius Columellam prorsus sequitur quod ait: *infra*, seu mavis, *intra sextum annum molares superiores cadunt*; Vegetius quod ad *superiores* attinet, haud sequitur, judicio proprio, an Librariorum incuria, illi arbitrari melius poterunt qui hæc callebunt; semper autem, quod supra etiam dicebam, respondentes hosce diversorum Auctorum locos utile erit comparare. Atque utinam Magonis extarent octo & viginti illa volumina ex S. C. in latinum sermonem conversa (vid. Columell. lib. 1 cap. 1 s. 13), unde Columella, ut tot alios, sic illum pariter accepit locum quem alias aliam ob causam expendi, aut saltem hunc quoque ex Columella ut Palladius, ita & Vegetius descripsisset; fortasse id subsidii quod conferendo cum Palladio, non possum, possem, conferendo cum Vegetio, nancisci, ut novam quandam suspicionem meam aut prorsus abjicerem, aut satis firmarem. In Vitulorum castratione hæc, de Magonis sententia, sexto hoc libro (c. 26 s. 2) Columella præcepit: *prius, quam ferrum admoveas, duabus angustis ligneis regulis (veluti forcipibus) apprehendere testium nervos ---, quibus comprehensis, statim testes ferro resecare, & expressos ita rescindere, ut extrema pars eorum adhærens prædictis nervis relinquatur*. Hæc Palladius (lib. 6 tit. 7 s. 1 & 2) ita describit: *duabus angustis regulis flagneis* (an *fagineis*, an *ligneis*, ut infra) *sicut forcipibus ipsos nervos apprehendunt ---. His comprehensis, tentos testiculos ferro resecant, & ita recidunt, ut aliquid de his, capitibus nervorum suorum dimittatur hærere*.

Mihi tamen cum utriusque Auctoris verborum seriem, tum rem ipsam attendenti suspicio incidit, in Columella pro *resecare* legendum esse *reserare*, in Palladio autem pro *resecant* pariter *reserant*. Sed quoniam me Vegetius noster in hoc, atque aliis Columellæ, ut vicissim Columella in pluribus aliis Vegetii locis emendandis destituit, hic ego, nisi tu aliter censes, finem audendi, & scribendi faciam. Vale.

Patavii Pridie Kal. April. MDCCXXIII.

EPISTOLA IV.

JO. BAPTISTA MORGAGNUS
JULIO PONTEDERÆ
S. P. D.

NEgas, mi Juli, videri æquum, in eos Auctores me finem facere scribendi, in quos te horter ut pergas scribere, neque dubitas, posse me iterum Columellam, & Vegetium in iis quoque locis emendare, in quibus alter alteri lucem non afferat. Ego vero ut alias fortasse possem, nunc certe vix possum, cum sim, ut nosti, occupatissimus. Experiar tamen; ne hoc negare tibi videar; sed ita experiar, ut in uno, eoque brevissimo, Columellæ capite, in iis autem quæ verbis fere quam paucissimis expediri queant, Vegetii locis omnis hæc versetur epistola.

Sed ne forte credas, hæc me duntaxat polliceri eo consilio, ut facillima quæque persequar, difficiliora declinem, id nimirum Columellæ caput expendam, in quo, ut omnes quidem a me inspectæ habent Editiones, quædam sunt quæ non ego modo, sed Doctissimi etiam Viri intelligere se posse, negent. Est autem libri duodecimi caput 34. quod operæ pretium est videre an revera mendosum sit, & qua ratione emendari aptius possit. Primum autem id caput huc transcribamus.

§. 1. Col. 12, 34 *De aceto Scyllitico*. *Qui Scylliticum acetum facere volunt, decem bambatæ in tres amphoras musti mitis aceti acris congium, aut duplum, si non est acre, & in ollam, quæ fert amphoras tres, decoquis ad palmum, id est, ad quartas, aut si non dulce mustum, ad tertias dispumetur: sed mustum desubmassa, & limpidum sit*.

Cum plura sunt in his paucissimis verbis, quæ negotium facessunt legentibus, tum duo potissimum sunt intellectu difficillima, *bambatæ*, & *desubmassa*: itaque meminisse potes, Virum totius latinæ linguæ si quis alius, peritissimum Facciolatum nostrum, cum forte vobiscum in eum sermonem venissem, ut duas esse in Columella obscurissimas, & nisi fallerer, depravatissimas voces, dicerem, continuo ipsum quibus de loquerer, divinasse, & istas ipsas pronunciasse. Nos tamen quæ de iis scripta sint, videamus. Ph. Beroaldus (Enarrat. in Columell.) *lego*, inquit, *bambatas, vel bammatas, hoc est scyllas decem liquefactas, rectasque ad intinctum, vel salsuram, quod Græca voce dicitur βάμμα*. Adrianus Turnebus (Advers. lib. 17 cap. 13) *Bambatarum nomine intelliguntur scyllæ, quæ aliquo intinctu conditæ sunt. Romani autem cum Syracusanorum sermone hac in re, ut & in multis aliis, uterentur, potius* bambatas *quam* bammatas *nominant: quod Siculi βάμβα pro βάμμα dicere solerent*. In hujus sententiam pedibus ivit Matthias Martinius (Lexic. Philol.), quem ii descripsere, a quibus post Passeratium, olim Calepini Lexicon auctum est; Hesychii tantummodo addidit testimonium, quo intelligeretur, βάμβα Syracusis dictum esse, quod alibi ἔμβαμμα dicebatur. Ego vero neque sic locutos esse Syracusanos, negaverim, & libens concesserim, βάμματα idem quoque significare quod ἐμβάμματα, id est, *liquamina multiformia, quibus intingimus buccellas escarum, gulæ prorsus irritamenta, vulgo* sapores *appellant, Plinius autem intinctus vocabat*, ut Beroaldus post Georgium Alexandrinum (Enarration. priscar. voc. Auct. de R. R.) adnotavit ad verba illa capitis 55 hujus libri Columellæ: *Cæterum si velis* (sinapi) *ad usum conviviorum præparare, cum exaniaveris sinapi, nucleos pineos quam recentissimos, & amygdalum adjicito, diligenterque conterito, infuso aceto*.

Hoc sinapi ad embammata non solum idoneo, sed etiam specioso uteris: nam est candoris eximii, si sit curiose factum. Verum hæc omnia ubi concessero; non tamen intelligam, qui *bambatæ* latine dici potuerint, & scyllas potius quam res quascunque alias intinctu conditas significare. Huc adde, neque Dioscoridem (de Med. Mat. l. 5 c. 21), neque Plinium (Nat. Hist. l. 20 c. 9), neque Paulum (de Re med. l. 7 c. 11), neque Aetium (Tetrab. 3 serm. 1 c. 27), neque Actuarium (de Meth. Med. l. 5 c. 7),

neque Nicolaum Myrepſum (de Compoſ. Medicam. ſect. 37 c. 13, 14, 15), neque Marcellum (de Medicam. c. 20), neque Auctores alterius libri de Dynamidiis (tit. de præcordior. paſſionib.), & tertii de medicamentis facile parandis (num. 205) neque vero ipſum qui ſequi Columellam ſolet, Palladium (l. 8 tit. 8) ad acetum ſcylliticum conficiendum ſcyllas requirere *aliquo intinctu conditas*, niſi quis forte Aetii, & Nicolai, eo in loco Aetium deſcribentis, verba illa: *Squillæ repurgatæ, & diſſolutæ*, aliud ſignificare putet, atque aliorum: *Scyllæ repurgatæ & conciſæ*, ſive ut Columella noſter paulo ante eſt locutus, *ſectæ quam tenuiſſime*. Has igitur omnes ob cauſas factum credo, ut Mercurialis (Var. Lect. l. 1 c. 14) negaverit, adſtipulari ſe poſſe Turnebo, *Bambatæ vocem non mutandam levibus quibuſdam rationibus contendenti*; Salmaſius (Plinian. Exercit. in Solin. ad hujus pag. 39 B.) autem omnino *corrigendum in hac voce Columellam* cenſuerit. *Lege*, inquit, *qui ſcylliticum acetum facere volunt ad embammata. In tres amphoras muſti mittis aceti acris congium.* Tum hæc ſubjicit: *Scyllino aceto ad embammata utebantur. Sic loquitur* Columella *infra: vinum myrtiten ad tormina. Vinum ſcylliten ad coquendum, & corpus reficiendum.* Equidem fateor, ſic aliquid incipere me in hoc loco intelligere. Optandum tamen fuiſſet, ut tria a Viro Doctiſſimo omiſſa ne eſſent. Primum ut doceret, qui hæc cohæreant: *Qui ſcylliticum acetum facere volunt ad embammata. In tres amphoras muſti mittis* &c. Alterum, ut qua erat eruditione, demonſtraret, vere antiquos *ſcyllino aceto ad embammata uſos fuiſſe*. Rhodius (Not. ad Scribon. compoſ. 76) enim, etſi locum hunc ingenioſe correctum a Salmaſio affirmat; non obſcure tamen indicat, haud ſatis probari ſibi, acetum Scylliticum *inter embammata reponi*, quod medicamenti loco Veteres quoque habere conſueverint; niſi forte ejuſmodi embammata iis parata eſſe, putemus, quibus valetudinis cauſa aceto ſcyllite opus eſſet. Nam ut ego animadverti, & Paulus (loc. cit.), & Nicolaus (loc. cit.) quandam etiam aceti ſcyllitici compoſitionem (ab hac tamen longe diſcrepantem) proponunt, quo *auxilio* uti *ſolitos*, Paulus ſcribit, *& cum cibo ad intinctus*; Nicolaus autem docet, potuiſſe *uti pro arbitrio ut intincto, aut ut ſapa*. Tertium denique illud præſtari ab Salmaſio oportuiſſet, ut oſtenderet, re ipſa Columellam, facere ſcyllinum acetum, in hoc capite docere, in quo Scyllas ne memorat quidem, aceti autem exiguam omnino portionem magna cum muſti copia admiſcet; certe in tot ſcyllitici aceti compoſitionibus quot ſupra me vidiſſe, indicavi, qui muſto uteretur, vidi neminem. Paulus modo ad acetum mel, & ſapam addidit in ea compoſitione de qua noviſſime indicatum eſt, uſui *& cum cibo ad intinctus* fuiſſe, quam *acetum mulſum ſcylliticum* appellabat. Hæcque eo magis præſtare omnia Salmaſium decebat, quod ignorare haud poterat, fuiſſe qui crederent, in hoc capite non aceti ſcyllitici, ſed embammatis conficiendi modum a Columella eſſe propoſitum: idque non ſine magna, ut opinor, ratione. Nam illud præterea animadverto, extremam capitis ſuperioris particulam vel ſecundum vulgatam lectionem, vel etiam ſecundum Salmaſii emendationem, cum cæteris quæ eodem capite traduntur, non congruere. Rationes enim primum traduntur duæ vini ſcyllitis conficiendi (id quod ejus capitis inſcriptio poſtulat: *Vinum ſcylliten*) ſcylla videlicet aut minore, aut majore pondere in muſtum adjecta: qui ergo convenit quaſi tertiam quandam rationem, eam extremo loco ſubjicere, quam ſi ſequaris, ſcylla non in muſtum, ſed in acetum conjecta, non vinum conficias, ſed acetum?

Igitur longe alia opus eſt emendatione, qua adhibita, omnia congruant, nihilque ſuperſit quod objicias. Primum omnium, ſuperiori capiti non peculiare, ut nunc eſt, ſed commune hoc argumentum cenſeo præſcribi oportere: quomodo condias *Vinum, & Acetum Scyllitem*. Deinde, Latino Latinio, & Hieronymo Mercuriale (loc. cit.) auctoribus, extrema ejuſdem capitis verba, prima autem ejus de quo agimus, hunc in modum diſtinguenda eſſe, atque emendanda: *Alii hoc ipſum ſcyllæ pondus, quod ſupra dixi, in aceti duas urnas adjiciunt, & per XL dies ineſſe patiuntur, qui ſcylliticum acetum facere volunt.*

De Embammate Cap. XXXIV. *In tres amphoras muſti mittis aceti acris congium, aut duplum, ſi non eſt acre, & in ollam quæ* &c. Vides quam facili emendatione omnia explicata & plana fiant, habitaque multo etiam majore quam a Salmaſio, tum rerum, tum ſcripturæ ipſius ratione, monſtrum illud verbi tollatur, quod ab non intellecto a Librariis, & cum verbis a ſuperiore capite diſtractis confuſo hujus argumento ortum erat, *decem bambatæ*. Illud a Salmaſio, quod ipſe facile a Turnebo, ſumimus, ut pro *mitis* ſcribamus *mittis*, ne verbum deſit ſententiæ, ac proximæ etiam locutioni congruens: & quanquam ea quæ ſequuntur, *aut ſi non dulce muſtum*, videantur *mitis* poſtulare; re tamen vera non flagitant. Unum video poſſe ex me quæri: cenſeamne, ſatis hujus capitis verba naturæ embammatis convenire, multiformis, ut ſupra dictum eſt, rei, & ad quam alibi Columella ipſe ſinapi adjungit. Ego vero uſitatius hic, & a Villica parabilius embamma proponi, credo; non omnia. Certe aceto ſolitos eſſe antiquos uti ad embammata, tum ex Nicandri Scholiaſte intelligitur tradente, *βάμμα*, ſi ſolum ſcribatur, ſignificare acetum, tum ex iis Lexicis Græcis in quibus *bammon* eſſe dicitur vaſculum aceti appoſitum ad intingendum in menſa, tum vero ex Apicio (de Arte Coquin. l. 8 c. 2), qui jus quoddam, cui acetum addit, vocat *embamma*, tum denique ex Ulpiano docente, *embamma fuiſſe loco aceti*, ut refert Mercurialis (loc. cit.): quæ res, inquit, *valde deſcriptioni Embammatis Columellæ quadrat, cui magna aceti portio admiſcetur.* Verum ego, quanquam aceti id quod ſatis eſt, admiſceri, video; *magnam* tamen ejus *portionem* admiſceri, non video; nam multi quatuor & viginti partibus adjicitur una aut altera aceti: *In tres amphoras muſti mittis aceti acris congium, aut duplum, ſi non eſt acre*.

§. 2. Col. 12, 34. Nunc verba reliqua conſideremus: *& in ollam, quæ fert amphoras tres, decoquis ad palmum, id eſt, ad quartas, aut ſi non dulce muſtum, ad tertias diſpumetur.* Primum hoc verbum *diſpumetur* disjungi oportere ab reliquis, ut recte in Commeliniana Editione factum eſt, perſpicient omnes qui attenderint, illa *ad tertias* eſſe ad *decoquis* referenda. Cum autem *decoquere ad tertias*; qua locutione aliis quoque in locis utitur Columella; decoquere interdum ad unius, alias ad duarum de tribus partibus conſumtionem ſignificet, ut ab Rhodio (Lexic. Scribonian.) adnotatum eſt; hic certe priore modo eſt accipiendum propterea quia aliter accipere non ſinunt quæ de dulci, ideoque minus coquendo muſto antecedunt, *& in ollam, quæ fert amphoras tres, decoquis ad palmum, id eſt, ad quartas*. Quæ ipſa verba cum diligentius attendo, illud præterea intelligo, ſatis cauſæ non eſſe, cur in amphorarum numero mendum aliquod ſubeſſe, credamus. Etſi enim *tres amphoras muſti, & aceti congium, aut duplum* decoquere in *olla* ſimul uno tempore non poſſimus, *quæ fert amphoras tres*, non amplius; tamen; ut omittam, neque *non amplius*, neque *ſimul uno tempore* Columellam addidiſſe; certe minime neceſſe eſt verbis illis hoc dictum intelligi, ut in ejuſmodi olla id omne quod dixit, decoquamus, ſed illud potius, ut ſciamus, ſatis id eſſe decoctum, ſi in olla, exempli cauſa, quæ ferat amphoras tres, humor ad palmum decreverit. Igitur ut exemplo, & ratione facili tum ad æſtimandum, tum ad vaſis etiam aliquanto majoribus proportione accommodandum, verbo autem minime ambiguo Villicæ ad intelligendum uteretur, ſcripſiſſe, credibile eſt, *in ollam, quæ fert amphoras tres decoquis ad palmum*. Hic velim videas, ſcripſeritne *in ollam*, ut hoc ipſum quod ego exiſtimo, manifeſtius ſignificaret, non ita fortaſſis abſimili ratione ac Cato (de Re Ruſt. cap. 114) *in vinum muſtum veratri atri manipulum conjicito in amphoram*, & Plinius (Nat. Hiſt. lib. 14 c. 16), *manipu-*

nipulos binos tundunt in cadum musti, & (ibid.) *in XL sextarios musti absinthii Pontici libra decocta ad tertias partes ;* quanquam hæc duo Plinii loca non omnes ad eundem modum legunt. Hoc, inquam, videas velim; an potius id Librariorum incuriæ sit tribuendum, qui *in olla* scribere debuissent; nisi forte reapse Auctor scriptum reliquit *in ollam* pro *in olla*, ut Plautus (Amphitr. A. 1 S. 1) *mihi in mentem fuit*, & Cicero (Pro lege Manil.) ut est apud Gellium (Noct. Attic. l. 1 c. 7), *in prædonum fuisse potestatem* pro *in mente* & *in potestate* : quod contra Ovidius (Metamorph. l. 2), *utinamque oculos in pectore posses inserere*, & (Fast. lib. 4) *Venerem gradibus multis in gente receptam* pro *in pectus*, & *in gentem* ; nisi tamen primo loco legendum *in pectora*, alter vero est aliter exponendus. Quæ atque alia ejusmodi cum mecum reputo, & revoco in memoriam *antiquam* illam *circa communes præpositiones licentiam*, de qua Servius admonet ad illud Virgilii (Æneid. l. 1), *rapuitque in fomite flammam*; neque in hoc Columellæ loco aliquid pro certo audeo constituere, neque in similibus aliis, quorum aliquot attigi in Epistola ad V. Cl. Facciolatum, ut (l. 6 c. 17) *in pascua superenbuit*, ut (l. 12 c. 46) *in vasis conjicito*, ut (ibid. c. 21) *conjicitur in urceo fictili*, & si qua sunt alia ejusmodi (qualia quoque sunt apud Scribonium Compos. med. 157, 220, 271) multoque etiam minus ubi semel atque iterum scriptum est (l. 6 c. 12 & l. de Arb. c. 28) : *cythisum in aquam macerari oportet*, fortasse ad imitandum Catonem (de Re Rust. c. 156), qui *brassicam*, inquit, *in aquam macerari oportet*. Quibus in verbis utriusque Auctoris excipiendis etsi video quam facile Librarii *m* litteram geminare, & ex *aqua* facere *aquam* potuerint ; tamen ob ea quæ modo dicebam, ego quidem mutare nihil ausim.

§. 3. Col. 12, 34. Sed ab his levioribus ad illud denique alterum veniamus quod initio dixi esse in hoc capite difficillimum, Turnebus (Adverf. l. 17 c. 13) autem *monstrum esse in ultimas terras deportandum*, pronunciavit. *Dispumetur* : *sed mustum desubmassa*, *& limpidum sit*. Et ipse quidem legendum credidit : *sed mustum despuma, ut limpidum sit*. Non inconcinne ; si id tamen addidisset, quid illo verbo *Dispumetur* faciamus. Nam si retineas ; bis idem scriptum fatearis, necesse est. Sin autem inducas ; nimium fortasse a Codicum atque Editionum scriptura recedas. Quid ergo est ? Nullo, si fieri potest, verbo sublato, videndum est, liceatne aliter illud unum emendare *desubmassa*, vel, ut quædam habent Editiones, *de submassa*. Neque enim est, cur putemus, posse ullo modo retineri. Nam verbum *masso*, quod tanquam Lucretii (de Rer. Nat. l. 1. v. 667.) auctoritate in latina Lexica receptum erat, in Lucretio certe ab eruditissimis hominibus non agnoscitur, qui in eo videlicet legunt, *mutareque corpus*, non *massareque corpus*. Quod vero Theodorus Priscianus eodem verbo usus dicitur ; neque sic accepit, ut pertinere huc possit, & nihil is scriptor ad Columellam. *Massas* autem *ferri* candentes, ut in vinum vapidum, quo acetum fieret, demitti, in quinto hujus libri capite Columella docuerat ; ita fortasse in mustum quoque immissas fuisse, & de ejusmodi musto hic verba fieri, Amico quidem nostro doctissimo in mentem venerat, sic tamen, ut mecum confiteretur, non esse Columellam ejus generis Auctorem, ut, quemadmodum P. Vegetius (Art. Veterin. l. 2 c. 19, 41, 53), *de sub oculo*, *de sub cirro*, *de sub ipsis dolorum locis* potuisse scribere videatur. Quamobrem etsi capite etiam 38 in vini myrtitis confectione in ipsum *mustum demitti* imperavit *massulas* quasdam ex myrti baccis confectas, quinimo etsi Palladius (de Re Rust. l. 11 tit. 21), ubi de *fermento musteorum servando* verba fecit, hæc sua illa ætate scribere non dubitavit : *ex musto de sub pedibus rapto* ; &, quod mirabilius est, Florus (lib. 2. c. 3) : *de sub Alpibus*, *id est*, *de sub ipsis Italiæ faucibus* ; non tamen hæc memoro, ut aliud ostendam quam illud, quæsivisse, & tentasse me omnia, si forte id verbum ab omni prorsus mendæ suspicione liberare possem, aut in sententiam aliquam idoneam detorquere, neque tamen invenisse. Quæ cum ita sint, neque is ego sim (quod tu præ cæteris nosti) qui in emendando multum audeam ; facerem quod in desperatis ægris Medici solemus, ut quod vitium tollere me posse diffiderem, huic manum ne admoverem ; nisi in G. Josephi Georgii datis ad te litteris aliquid nuper invenissem, quod si tibi non displiceret, mihi quidem, ut in re ejusmodi, placere posset. Scribit enim Vir ille humanitate, diligentia, ingenioque ornatissimus, cum in duobus Columellæ Codicibus Florentinis manu exaratis legatur *de submassa*, tertium tamen esse in *Laurentiana* illa Bibliotheca, eumque membranaceum, ante annos circiter ducentos & septuaginta scriptum, & qui (id quod in Columella minime omittendum est) Poggii fuit, quo in Codice legitur *de summo*. Igitur si hujus Codicis auctoritatem secuti, scribamus : *Despumetur* : *sed mustum de summo*, *& limpidum sit* ; existet, opinor, neque obscura, neque ab re aliena sententia, qua videlicet moneatur quidem Villica, ut in Embammate decoquendo, *omnem*, ut alibi Auctor loquitur, *spurcitiem* supernatantem subinde expurget ; hujus tamen ipsius multo minus fore, si mustum ex quo Embamma factura est, & de summa parte hauserit, & postquam fæces ita subsederint, ut limpidum sit.

§. 4. Veg. 1, 10, 4. In unum Columellæ caput, sicut opus fuit, plura scripsimus. Nunc in plurima Vegetii loca, quam paucissima scribamus, de industria prætermittentes non modo quæ in singulis superioribus epistolis emendare conati sumus, verum etiam quæ Viri eruditissimi Sambucus, & Rhodius jam satis emendavere.

Lib. 1 c. 10 *Radicem quoque laseris tonsam*. Lego *tunsam*, ut alibi recte scriptum est : quod etiam comprobant quæ continuo sequuntur : *& per fistulam vento naribus insitam, ut sternutum provocet*. Ad eundem modum emendanda, cap. 13 (s. 4) *tondes diligenter*, & lib. 2 cap. 57 (s. 3) *contonde*, & lib. 3 cap. 3 *contondes*, denique cap. 65 (s. 12.) *herba paretaria* (leg. *parietaria*) *bene tonsa*.

§. 5. Veg. 1, 16, 5. Cap. 16 *Mirræ trigonitis*, vel ex Sambuci Codicibus *troglitæ*. Scribendum, *Myrrhæ troglodytis*, ut capite etiam 68. lib. 3. ubi *myrrhæ trigloditis*.

Mox, *tensedoni uncias 6*. Si conferas hanc compositionem cum ea quæ lib. 4 cap. 11 proponitur ; intelliges, eandem esse, & cum de aliis fortasse alterutro in loco mutandis dubitabis, tum præclare videbis, pro monstro illo vocis *tensedoni* scribendum esse *peucedani* : id quod ea quoque non absimilis portio confirmat quæ hujus libri c. 13 conscripta est. Me non præterit, Sambuci Codices hic habere *peucedeni*. Tamen cum hi sæpe mendosissimi sint, Vir autem Doctissimus Matthias Martinius nihilominus dubitaverit, nec nisi ut conjecturam id proposuerit ; majus addere pondus volui similium collatione locorum ex qua diu ante inspectam Sambuci Editionem & Martinii Lexicon hoc didiceram. Sic in proximo quoque capite 19 non *Origanum*, *asium*, sed *Origanum*, *allium* scribi oportere, collato extremo capite secundo libri 3 cognoveram.

§. 6. Veg. 1, 17, 13 Cap. 17. *Yringii radices* --- (*yringion autem herba* --- *cardo sylvestri pene similis*.) Legendum esse *eryngii*, *eryngion*, *carduo*, manifestius est, quam ut ex eodem 2 capite libri 3 confirmari oporteat, ubi hæc eadem, & melius quidem, sunt scripta.

§. 7. Veg. 1, 20. Cap. 20 Compositio habetur *suffimentorum* eadem quæ lib. 4 cap. 12, nisi quod sunt quædam discrimina, quæ utile erit inter se comparare, hæc præsertim : Primum, *yrcos crudi ana uncias 6*. Lib. 4 *ciceris* (vel ut ex Cod. est in ora, *æris*) *crudi selibram*. Tum, *lapidis gagatis masculi*, *lapidis gagatis fœminæ ana uncias 3*. Libro 4 *gagatis fœminæ unc. 3*, *lapidis gagatis unc. 3*, melius ex Cod. Samb. *lapidis gagatis fœminæ & maris ana unc. 3*.

Item, *caballiones marinos numero septem*, *caudas marinas*. Lib. 4 *caballiones marinos 7*, *stellas marinas 4*, *pallas marinas 7*, *caudas marinas*. Videntur

Librarii primo loco a *septem* ad *septem*, interjectis verbis omissis, transcurrisse.

Denique, *medullæ cervinæ, cedrei, picis liquidæ ana pondera tria*. Libro 4 *medullæ tedæ pineæ pondera 3, cedriæ pond. 3, picis liquidæ pondera 3*. Ex his videtur, primo loco *cedri*, vel potius *cedriæ* (sic enim a Scribonio compos. Med. 58, 267, Columella l. 6 c. 32, Plinio Nat. Hist. l. 24 c. 5, aliisque Græcos secutis, vocatur *resina cedri*) esse legendum. Attamen hæc extant apud Vitruvium de Archit. l. 2 cap. 9 *quemadmodum ex cupressu, & penu resina, sic ex cedro oleum quod cedreum dicitur, nascitur*; & Plinius (l. 16 c. 11) *primus*, inquit, tædæ in furnis ferventis *sudor aquæ modo fluit in canali; hoc in Syria Cedrium vocatur*.

§. 8. Veg. 1, 22, 13. Cap. 22 *Vino quoque, & oleo in sole perungendi sunt diligenter, & confricandi, ut corpora eorum calefacta aut repellant, aut perferant perfricationis injuriam*. Lego, non ut in Samb. Cod. *perstrictionis*, sed, ut sententia postulat, *perfrictionis injuriam*, qua nimirum voce (ne de Plinio hic quæram) certe & ipse Vegetius alibi (l. 1 c. 10, 42, 56 l. 3 c. 15, 28, 33, 63), & Cælius Aurelianus (Acut. Morb. l. 2 c. 13 l. 3 c. 4, 17. Chron. l. 1 c. 1 l. 2 c. 7 l. 5 c. 1), & Scribonius Largus (Compos. 57, 257, 268, 270, 271) nocivam refrigerationem significant. Ad eundem modum necesse est emendare Vegetium cap. 35, 38 atque etiam 40, quo in capite legitur *præstrictione*; nam etsi Sambucus ex suis Codicibus plerumque, etiam ubi *perfrictione* recte legitur, rescribat ad oram *perfocatione*, aut *præfocatione*; repugnat tamen sententia Auctoris, & flagitat *perfrictione*.

§. 9. Veg. 1, 26, 3. Cap. 26 *Spartiam calciare curabis*. Samb. Cod. *Spatio*, lego *Spartio*. Attamen quomodo hunc locum, atque item alterum lib. 2 cap. 57 f. 3, ubi ediderunt *spartiam veterem*, corrigamus, ostendit alibi Vegetius, ut libro 3 cap. 18 f. 2 quo in loco scripsit, *spartea calceabis*.

§. 10. Veg. 1, 27, 3. Cap. 27 *Venas medias sagitta percuties, post decursionem sanguinis cretam impones, sed caute, propter vicinam misturam nervorum*. Rescribo: *venas medias sagitta percuties, sed caute, propter vicinam misturam nervorum; post decursionem sanguis cretam impones*. Cum ipsa rerum natura hunc ordinem flagitat, tum ipsum mox observat Vegetius: *quas*, inquit, venas *medias propter vicinam mixturam nervorum caute transverso phlebotomo percuties, & post decursionem fasciola ligabis*.

§. 11. Veg. 1, 29, 1. Cap. 29 *Quæcunque passiones plus jumentis periculi inferre consueverunt, & difficilioribus obscurioribusque indigent curis, has primo amplectimur libro, ut & facilius reperiantur quæ in exordiis ipsis occurrent, & legentibus fastidium non possint adferre. De curis quæ prima sunt. Febrientibus itaque animalibus quam primum convenit subvenire*. Sic distinguo: *& legentibus fastidium non possint adferre de curis quæ prima sunt. Febrientibus* &c.

Cap. 38 f. 5 *Ideo autem signa passionum causasque divisimus, ne ingratus error noceret, & facilius evidens doctrina curaret*. Non *ingratus* lego, (quid enim huc *ingratus*?) sed *ignoratus error noceret*, cui respondet, *evidens doctrina curaret*.

§. 12. Veg. 1, 38, ext. In extremo hoc capite: *mollia de siccato stercore vel de paleis strata præbere*. Samb. Cod. *& supponere ei mollia, ut paleam*. Verum capite etiam 56 f. 11 hæc sunt: *locum arido stercore, vel paleis mollibus adopertum, in quo ante potum animalia volutentur*. & lib. 2 c. 9 f. 4 *substernes etiam stercora sicca vel paleas, ut provocet ipsa mollities ad cubandum*. & c. 12 f. 7 *obrui stercore, ut sudent, & dormiant*. Fieri potest, ut fallar; sed tamen libentius legerem *stramine*, & *stramina*. Sic Columella ægris jumentis *vetus fœnum, vel molle stramentum substerni*, jubet.

§. 13. Veg. 1, 42, 5. Cap. 42 *Clysteriabis*, vel, ut Samb. Cod., *clysterizabis etiam ex aqua calida, & oleo, quod cum sale, & melle afro, & nitro, ovoque miscebis*. De *melle afro* non memini alibi apud Vegetium legisse; sed libro quidem 3 capite altero, 3 & 24 & 48 & lib. 4 cap. 27 uti ipsum memini *afro nitro*; imo proximo cap. 52 pariter ut hic in gravissimo ventris dolore, hæc scribere: *clysterizabis cum calida, & afronitro, & sale*. Igitur hic quoque lego: *cum sale, & melle, & aphronitro*.

§. 14. Veg. 1, 54. Cap. 54 *Succum itaque viridis coriandri, vel si defuerit, porri sativi*. Hæc verba si in hoc capite servanda sunt; lego, *porri sectivi*. Sic enim eadem in sequenti sunt scripta; & præterea libro 3 cap. 4, & libro item extremo quarto *porri sectivi* mentionem invenio, non sativi.

§. 15. Veg. 2, 15, pr. Libro II, cap. 15 *Quodcunque jumentum in oculis tritiacem patietur, id est, ut pili aliam palpebram urentes, lachrymas moveant*. Hic vero manifestius est quam ut egeat confirmatione, scribendum esse, non *tritiacem*, neque ex Samb. Cod. *tyriacem*, sed *trichiasim*. Vocat id vitii Scribonius (Compos. Med. 230) *palpebram pilosam*, vel potius sic vocat alterum de duobus quæ Celsus (de Medic. l. 7 c. 7 seu 8) proposuit, ejus generibus, quorum primi (φαλάγγωσιν Paulus de Re Med. l. 6 c. 8, & Aetius Tetrab. 2 serm. 3 c. 66 appellant) tres curationes tradit Vegetius, duas in hoc capite, tertiam, ut ego animadverti, in sequenti, quo videlicet temere Librariorum contrusit incuria. Cum enim de tribus in eo agat generibus Suffusionis; nihil ad hæc pertinent, quæ inter primi, atque alterius tractationem leguntur: *Adversus infestantes pilos tertia cura est* &c.; quæ contra si ad finem capitis 15 adjiciantur, tam ibi conveniunt quam quod maxime.

§. 16. Veg. 2, 22, 9 sq. Cap. 22 *Sandaricæ unciæ 2*. An hic, & cap. 67 f. 3 libri 3 ubi scriptum est *Sandarici uncias 3*, scribendum sit *Sandarachæ*, videndum est. Sed multo magis videndum est, an quæ mox sequitur, Collyrii nardini compositio ex altera sit emendanda quæ extat libro 4 cap. 27 f. 4. Prima sic habet: *opopanacis scrupulos 2, violæ uncias 2, spicæ nardi, cassiæ, marrubii ana semiunciam, croci siculi unciam semis, olei semiunciam, & scrupulos 4, piperis albi uncias* (Samb. Cod. *scrupulos*) *sex, gummi scrupulos 5*. Altera autem sic: *Violæ unc. 1, spicæ nardi uncia semis, cassiæ, myrrhæ unc. 3, croci unc. 3, olei cyprini unc. 6, piperis albi unc. 2, cymini unc. 3*, Mihi quidem altera ex altera videtur invicem corrigenda; ut alia omittam; in *oleo*, in *marrubio*, in *cymino*. Oleo Scribonius (Compos. 37) in collyrii compositione quadam utitur, sed *veteri*: quod ipsum Vegetius alibi (lib. 3 c. 47 f. 10) oleo *cyprino* substituit: *cum oleo*, inquit, *cyprino, vel communi, sed veteri*. Credibile ergo est, in prima etiam compositione scribendum esse *olei cyprini*. De *marrubio* autem, & *cymino* equidem non ignoro, hoc adversus oculorum epiphoras, illius succum ad ipsorum acuendam aciem laudari cum ab aliis, tum a Ruellio (de Nat. stirp. l. 3 c. 44, 58). Attamen in collyrio nardino non memini posita, etsi plures hujus compositiones perlegerim, quarum alias ex aliis Auctoribus descripsit Aetius (Tetrab. 2 serm. 4 c. 113). Contra in his omnibus & myrrha, & gummi ponuntur, quæ duo in Collyriis quoque cæteris frequentissima sunt; & *gummi* præsertim cur addi soleat, Cornelius Celsus (de Medic. l. 6 c. 6 sect. 3) ostendit. Quin etiam Scribonius (compos. 36) in eo collyrio quod huic consimillimum habet ex croco, nardi spica, casia, pipere albo, neque *myrrhæ* obliviscitur, neque *commis*; sic enim Græcam scripturam secutus, scribere solet pro *cummis*, vel *gummis*, qua ex scriptura *cummis*, ut in Celso Librarios perperam fecisse *cumini*, arbitratur Rhodius (Lexic. Scribon. ad *Commis*) ita ego in Vegetio idem fere accidisse, suspicor. In hujus igitur prima compositione pro *marrubii* scribendum *myrrhæ*, in altera pro *cymini* scribendum *gummis* esse, puto; puto tamen, non censeo.

§. 17. Veg. 2, 24, extr. & 2, 25, 2. Cap. 24 aut ego quidem plurimum fallor, aut Librarii idem commisere quod capite 15, ut quæ ad ejus finem pertinebant, intruderent in caput proximum 25.

In hoc enim cum de collectione agatur oris maturanda, scalpelloque aperienda; non video quem locum illa habeant: *Plerique etiam cum ferro exemtæ fuerint glan-*

glandulæ; *propter sanguinis fluxum loca uri debere*, *præcipiunt*, &c. quæ viciſſim ubi cum extremo hoc capite 24 conjungantur, ſuam in ſedem videntur eſſe reſtituta. Sic enim hoc caput nunc finitur: *Plerique urenda* (loca videlicet glandularum, vel potius, ut quæ continuo ſequuntur, verba flagitant, ipſas glandulas, ut malim legere *urendas*) *Plerique urendas dixerunt*. *Sed ſi parvæ ſint prodeſt*, *cæterum majores excandæ ſunt ferro*.

§. 18. Veg. 2, 26, 3. Cap. 26 *Fiſtulare autem collyrium hac ratione conficies*: *aniſi unciam* 1, *ferulæ unciam* 1, *æruginis æris unciam* 1, *battituræ calcetis unciam* 1, *cimini ſemis unciam* 1, *teres cum aceto* &c. Hoc in loco & plura ſubeſſe vitia, & unde pleriſque medicina quæri poſſit, animadvertimus, nimirum ex cap. 16 lib. 4, ubi Collyrium fiſtulare iterum proponitur ad hunc modum. *Miſi libram*, *ferulæ lib. æruginis lib. calcitis libram*, *cymini uncias ſex*, *teres cum aceto* &c. Primum igitur pro vegetabili metallicum repono medicamentum, pro *aniſi* videlicet *myſi*, vel potius *myſis*, quod in alterum quoque collyrium fiſtulare recipitur, eodem cap. 16 ſubjunctum: *Miſi*, *æruginis*, *calcitis* &c. Tum pro *ferulæ* lego *feculæ*, de qua erudite, ut ſolet, Rhodius loquitur in Lexico Scriboniano. Sequuntur illa: *æruginis æris unciam* 1, *battituræ calcetis unciam* 1. Si verbum *battituræ* a Vegetio eſſet; ſatis doceret Lexicon Medicum, quid ſignificaret: *Battitura i. e. ſquama v. g. Battitura æris*. Tum legerem ad hunc modum: *æruginis unciam* 1, *æris battituræ unciam* 1, *chalcitis unciam* 1. Sic neque ſupervacuo hic ſcriberemus *æruginis æris* (quanquam ſic alibi lib. 2 c. 22 etiam apud hunc Auctorem invenio) & propius tum ad alia duo propoſita ejuſdem loca, tum ad totidem Celſi (l. 5 c. 28 ſect. 12 l. eod. c. 6 & 7) accederemus, in quorum altero, collyrio adverſus fiſtulas addit *vel ſquamam æris*, *vel æruginem*; in altero autem *ærugo*, *chalcitis*, *miſy*, *ſquama æris* inter rodentia, ut mox etiam inter exedentia reponuntur. Denique pro *cimini ſemis* (ut Sambucus edidit *ſeminis*) *unciam* 1, lego, ut ratio ponderum compoſitionis ſecundæ monſtrat, *cymini ſemiunciam*; ſi tamen hic magis cuminum retinendum eſt quam aniſum, pro cumino autem quid fortaſſe poſſet reſcribi, oſtendunt ea quæ ad caput 22 adnotavimus.
Ex hiſce omnibus mendis unum Rhodius (Not. ad Scribon. compoſ. 82 vel potius in Auctorum Catalogo) animadverterat, *ferulæ*, quocum ut libens hic facio; ſic adſtipulari nequeo, ubi (Not. ad compoſ. 142) in extremo ſuperiore capite 23: *fiſtula ſi evenerit*, *ut ſupra demonſtratum eſt*, *papyro & collyrio poterit perſanari*, legendum conjicit, *collyrio ex papyro*. Nam primum papyrum, deinde exemta papyro, collyrium, quale hic deſcribitur, immitti in fiſtulas Vegetium jubere, non modo ex hoc, aliiſque indicatis ab Rhodio ipſo capitibus, verum ex eodem quoque capite 23 ſatis poterat intelligere, atque adeo ex verbis ipſis quæ emendanda eſſe, conjiciebat.
Hæc enim, ut modo propoſuimus, ita ſe habent: *fiſtula ſi evenerit*, *ut ſupra demonſtratum eſt*, *papyro & collyrio poterit perſanari*; demonſtratum autem id fuerat capite 13, ubi papyro prius fiſtulam dilatandam, deinde papyri loco, collyrium indendum eſſe *ex fiſtulari medicamento*, traditum fuerat.

§. 19. Veg. 2, 17, 2 Cap. 27 *Alii enim ſcalpello* (fiſtulam) *reſecari & aperiri jubent*, *& ſtringotomio decarnari*. Niſi ex Sambuci Cod. legendum ſit *cum raſorio*; & vox *ſtringotomio* alicubi inter hæc verba ſervanda ſit, ex ipſis litteris apparet, reſcribendum eſſe *ſyringotomo*; ſic enim cum Galeno (Meth. Med. l. 6. c. 4) Græce vocant cultellum incidendis fiſtulis accommodatum, συριγγοτόμον.

§. 20. Veg. 28, 5. Cap. 28 *& fuſte tranſverſum*, *ut apertum os habeat*, *debet acccipere*. Ita manifeſtum eſt, legendum eſſe *fuſtem*, ut tanquam fortuitum errorem operarum fuiſſem præteriturus, niſi in Sambuci Editione ad illum eundem modum legiſſem, in qua ne hi quidem errores emendati ſunt cap. 6 *polygriſto*, pro *polychreſto*, & libro ſuperiore cap. 59 *glutiricæ* pro *glycyrrhizæ*, paſſim vero *ariſtologiæ* pro *ariſtolochiæ* &c.

§. 21. Veg, 30. Cap. 30 *Stechatoma eſt tuber quod in ſe adipem vel pinguedinem continet*. *Aneutriſma eſt tuber in quo ſanguis &c. Acteroma &c.* Quanquam Sambuci Codices habent *Staphiloma*, & *Aneveſma*; nihil tamen eſt dubii, quin ſit reponendum, *Steatoma*, *Aneuryſma*, *Atheroma*.

§. 22. Veg. 2, 43, 3. Cap. 43 *quo* (medicamento) *uteris ad conſumtionem medelæ*. Legendum crediderim, ad *conſummationem*. Sic enim videtur dici ut cap. 48 *donec ſanetur*, & lib. 3 c. 21 *uſque dum ſanetur*, & c. 8 *quouſque ſanitas ſubſequatur*, & c. 9 *donec liberetur* &c.

§. 23. Veg. 2, 47, 3. Cap. 47 *Primo fracturam recompones*, *& faſcies*, *mundis ſciſſilibus infuſis ex vino & oleo conligatis*. Videtur legendum, *& faſciis mundis*.

§. 24. Veg. 2, 48, 3. Cap. 48 *Præterea locum*, *quem curare volueris*, *inducto philotro decalvas*. Lego *pſilothro*. Mox: *& phlegmon effundi*, *licineo quoque intorto cum axungia*, *& aceto*, *& oleo loca*, *de quibus muſcus ejectus fuerit*, *ſatiare*. Vide an pro *muſcus* ſcribamus *mucus*; certe pro *licineo* ſcribendum *licinio*. ſic cap. 22 *aceto & oleo linteolis vel licinio addito*, *locum ipſum comples*.

Cap. 53. *atramenti ſutoricii*. Samb. Cod. *veteris*. Manifeſtum eſt, eſſe reſcribendum *ſutorii*, ut ſcriptum eſt cap. 49.

§. 25. Veg. 3, pr. 4. Lib. III. Prolog. *Quid de diverſorum onerum comparatione referamus*. Videtur legendum *comportatione*; verba enim fiunt de boum utilitatibus, & in his etiam de ea quam præſtant vehiculis trahendis, & gravioribus oneribus ea ratione quocunque volumus, adducendis.

Paulo infra: *Poſtremo ut ad providentiſſimorum virorum ſcripta redeamus*, *quorum firmatur auctoritas*, *juſticiam jumentorum cæde violenta derelictis terris ad ſyderum remeaſſe conſortem*. *Quid poteſt laudabilius reperiri*, *quam ut nomen æquiſſimum*, *boum fugaretur interitu?* *quod dum homicidia fierent*, *permanebat in terris*. Num ita emendabimus: *horum firmatur auctoritate*, *Juſtitiam -- ad ſyderum remeaſſe conſortium*. Certe pro *nomen æquiſſimum* legendum eſt *numen æquiſſimum*.

§. 26. Veg. 3, 1, 10. Cap. 1 *Aquam quidem iſtius generis animal non requirit nitidiſſimam &c. Sed tamen bubulci diligentius eſt procurare*, *ut mundam ſemper & optimam bibant*. Sambuci Codices pro *diligentius* habent *diligentiſſime*. Magis tamen mihi placeret *diligentis*.

§. 27. Veg. 3, 2, 4. Cap. 2 *tres ſemis uncias ſquillæ minutatim conciſas*, *præterea radices teneræ popinum effoſſas & diligenter lotas contondes in pila*, *& tria ex his pondera addito ſextario ſalis in vini ſeptem ſextarios mittes*. Haud inutile eſt conferre hæc cum iis quæ cap. 75 ejuſdem rei gratia proponuntur: *Radix ſcyllæ*, *radices populi*, *quæ Græce appellatur rhamnos* (*nam eſt fuſcior & nubellula*) *& ſales communes quantum ſufficit mittes in aquam*.
Non inficior, eſſe utroque in loco alia quæ emendationem deſiderent, tamen ex ſecundo intelligitur, recte in primo Sambuci Codices habere *populi* pro *popinum*, qui tamen Codices in ſecundo ſibi non conſtant. Viciſſim ex primo ſubit, in ſecundo eſſe pro *ſales communes* legendum *ſalis communis*. Cæterum *nubellula* facile videtur mutandum in *rubella*.

§. 28. Veg. 3, 2, 12 & c. 85. Eodem capite 2 quædam ſunt cum poſtremo hujus libri capite comparanda; utroque enim in loco agitur de remediis adverſus ſumtum inter pabula, gallinæ ſimum, & tormina hinc orta. Primo igitur in loco habemus hæc: *Apii ſeminis uncias* 3, *cimini ſextarium ſemis*, *& duas libras mellis commiſces*, *& tepidum per os infundes*. In altero autem hæc: *apii ſeminis deteris uncias* 2, *& cum vini veteris ſextario*, *& hemina mellis temperas*, *& per os defundis*. Me non præterit, cuminum ad tormina a Dioſcoride (l. 3 c. 59) laudari; ne tamen hic quoque, ut alibi indicavimus, *cimini* ſcriptum ſit mendoſe, videndum eſt; *vini* enim *veteris* in altero eſt loco. Mox primo in loco hæc ſequuntur: *Giſni quoque cum vino detercre*, *& per os dare creditur ſalutare remedium*. *Lixivium quoque ex arbore ulmi*, *vel cujuſcunque generis ligni cinerem*, *dummodo bene coctum*, *cum oleo miſcebis*, &c.
Qui-

Quibus in altero illa respondent: *Tres pilulas gipsi cum vino veteri deterere, & tepidum per os dare, eadem optime sanare firmatur.* *Lixivium quoque de arbore ulmi, vel cujuscunque generis ligni cinerem, dummodo bene cretum cum oleo miscere.* Equidem *gisni* quid sit, ignoro; sed illud scio, gypsum ingestum vel interficere, ut suo confirmavit exemplo C. Proculejus (Plin. Nat. Hist. l. 36 c. 24), vel dolorem ventris, ut Scribonius (compos. 162) docet, aliaque etiam graviora mala afferre, itemque Scribonium, & Dioscoridem (l. 6 c. 24) adversus gypsum, ejusdem generis auxilium laudare, cujus generis post gypsum, quasi idem posset, hic subdit Vegetius, videlicet lixivium e cinere sarmentorum. Itaque *gypsi* non facile quidem legerim, præsertim cum pilulas (ut cupressi post Plinium Nat. Hist. l. 17 c. 10 l. 24 c. 5 solet) non videam qua ratione gypsi dicere Vegetius potuerit. Idem lib. 4 c. 8 ad *jumenta a morbis vindicanda, & custodienda* inter cætera proponit *gisni resoluti pastillum unum.* Aliquando fuit, cum suspicarer, Librarios pro *gith* scripsisse *githi* vel *githni*, aut ipsum quoque Vegetium scriptum reliquisse *gicti* (nam *vulgo*, ut Sosipater Instit. Gramm. l. 1 auctor est, *hoc gicti dicebant*) & pro hujus pilulis melanthii capitula seminibus fœta esse intelligenda. Sed tu melius, cui non modo loca omnia perspecta sunt Celsi, Scribonii, Columellæ, Plinii, Palladii, Marcelli, & si qui alii Latinorum de suo Gith, sive Git mentionem fecere, verum etiam alia quæ huc fortasse magis pertinent, pro tua Rei botanicæ, & pharmaceuticæ singulari scientia, sunt longe notissima. Quod autem primo loco *cinerem, dummodo bene coctum*, secundo autem *dummodo bene cretum, cum oleo miscendum* legimus; facile primo etiam loco *bene cretum* legere oportet, præsertim cum Sambuci Codices utrobique habeant *bene cribratum*, & cap. 46 hæc, consentientibus Codicibus, edita sint: *Lixivium quoque cineris diligentissime cretum cum oleo optimo temperabis.*

§. 29. Veg. 3, 2. 21. Porro quæ infra leguntur: *Panacem supplassariis comparas*, fortasse ita legenda sunt: *Panacem de seplasiariis comparas.* Denique in illis: *Sed & totum* (animal) *suffimentare percommodum est, ut ab eodem morbo perniciis expellatur*; videtur scribendum, *morbi pernicies expellatur.*

§. 30. Veg. 3, 8, 2. Cap. 8 *Alii Authores aqua calida testes cum dolent fovendos esse duxerunt, suffumigandos etiam viridibus foliis, cypressique arboris specialiter mederi testibus creditur. Sed si defuerit testes ardentes nihilominus in aqua calida mitti, & inde suffumigari.* Hic vero, ut cætera nunc omittam; aut *tædas ardentes*, aut *testas candentes* rescribendum esse, arbitror. Sic a Columella (l. 7 c. 5) *vetus hominis urina testis candentibus inusta* proponitur. Sic ipse Vegetius *testa candenti* scripsit libr. 2 cap. 55; capite autem 28 *candentes lapides*, ut & hujus libri capite 49 adhibet haud absimili ratione ad suffumigia; quin ipso capite superiore hæc habet: *lotium vetus & putridum in vase supponitur, & lapides molares ferventes mittuntur, animal sagis diligentissime usque ad ungulas operiatur, ut vapore lotii venæ testium sudent.*

§. 31. Veg. 3, 9. Cap 9 *Potiones dabis, stercus suillum quotidie ex vino, aut in aqua dulci, donec liberetur.* Si extrinsecus adhibendum juberet stercus suillum; nihil mirarer; sic enim imperat cap. 77. Per os autem dare qui possit, præsertim *quotidie*, cum post Columellam (l. 6 c. 5) adeo perniciosam bobus esse docuerit capite 2, diserteque dixerit (s. 14): *si porcinum stercus bos devoraverit, statim pestilentiam contagionis illius mallei sustinere morbi.* Legemusne igitur *stercus ovillum?* Hujus certe vel libram ingerit, capite 16.

§. 32. Veg. 3, 10, 1. Cap. 10 *Aphodilli herbæ* in *Asphodeli herbæ* mutare facile est; at *tasceedeas* emendare, difficile. *Super renes*, inquit, *hoc anacollima oportet imponi; bulbos tasceedeas vivas contusas, allia quinque, anagallici libram, quæ omnia pariter bene trita commiscis.* Sic enim Librarii capite etiam 15 perperam scripserunt: *& commiscis boni vini cotylas quatuor* pro *commisces.* Simile anacollema proponitur cap. 18 quod juvat inspicere: *Bulbos rufos triginta, cochleas vivas triginta, anagallici libram 1, &c.* Non ignoro, hic Codices Sambuci pro *cochleas vivas* habere *cochlearia vini*; vitiose tamen, ut puto. Nam anacollema quoque Absyrti, de quo libr. 4 cap. 22 habet *cochleas contusas X, bulbos XX.* Sed & potio libr. 1 cap. 56 tradita, libro autem 4 cap. 8 repetita, & ad Chironem Auctorem relata, primo quidem loco habet *hyssopi fasces duas* (leg. *duos*) *cochleas germanas XV, bulbos XV*; secundo autem *hyssopi fasces duos, cochleas germanas purgatas quindecim, bulbos quindecim.* Quæ cum ita sint; facile adducor ut credam, ubi *tasceedeas* legitur, *cochleas* esse rescribendum. Fortasse etiam in tribus prioribus ejus verbi litteris numerorum vestigia relicta sunt; ut legendum sit, exempli causa, *bulbos triginta, 5 cochleas vivas contusas* &c.

§. 33. Veg. 3, 12, 1. Cap. 12 *Animalibus otiosis & pigris contingit expletura sanguinem mingere.* Rescribendum est, *contingit ex plethora.* Soliti autem sunt Vegetii Librarii scribere *pletura* pro *plethora*, ut lib. 1 c. 25, 26 lib. 2 c. 29 l. 3 c. 44 &c. ut contra *floracis* pro *styracis*; sed hic magis etiam perperam scripserunt *steracis.*

§. 34. Veg. 3, 15, 2 sq. Cap. 15 *Et si difficulter mingit, dysuria appellatur. Sed quando guttas per veretrum mittit cum labore, stranguria dicitur. Quum in totum non potest mingere, dysuria appellatur:* Manifestum est, in postremis verbis mendum esse, & *ischuria* pro *dysuria* reponendum.

Cui hac ratione succurris: de pectore venas pungis, & sanguinem quantum videbitur detrahis, & sic accipitur lavamentum. Præterea manum tepidam cum oleo in anum mittis, & si qua stercora inveneris intus, quia impedimentum præstant, attrahis. Videtur scribendum *levamentum*, & *extrahis.* Sic cap. 65 *ex qua compositione recens causa sanabitur, vetus sentiet levamentum*; & cap. 59 *manum unctam in anum mittes, & stercus extrahes*, & libr. 1 c. 35 *per anum injecta manu stercus extrahatur.*

Bestiolæ quæ appellantur vulpestres, araniæ similes, cum devoratæ fuerint, animal præfocant. Cum hæc inter ea recenseantur quæ sumta urinam supprimunt; proclive est cum Matthia Martinio (Lexic. Philolog.) intelligere, scribendum esse *buprestes*, præsertim cum Sambuci Codices habeant *bulprestræ.* Melius iidem Codices habent *bupreslem* in capitis 78 inscriptione, ubi editum fuerat; quemadmodum initio quoque ejusdem capitis inemendatum extat; *bustrepem.* Quod autem buprestes scribuntur esse *araniæ*, seu potius *araneæ* similes, rescribendum alicui fortasse videatur *cantharidis.* Sed ego nimirum nolo nimis audere.

§. 35. Veg. 3, 16, 2. Cap. 16 *ceræ uncias 2, lardi libram unam, piperis unciam semis, piculæ semiunciam diligentissime tundes.* Hoc in loco pro *piculæ* legere, ut in aliis fecimus, *picis liquidæ* vel id videtur prohibere quod diligentissime tundenda dicitur. Quid ergo legemus? Animadverti ad solutam alvum adstringendam, cujus rei gratia hæc imperantur, Vegetium lib. 2 c. 6 semel, atque iterum lenticulam commendare: quod ante fecerat Corn. Celsus (de Medic. l. 4 c. 19). Itaque haud multum ab eo absum, ut legam *lenticulæ.*

§. 36. Veg. 3, 17. Cap. 17 *lino subtili constringuntur ipsæ Verrucæ, in causticum crudum imponitur & sponte decidunt.* Videtur legendum, *hinc causticum.*

§. 37. Veg. 3, 18, 3 & 5. Cap. 18 *in crisma etiam perunges in sole.* Rescribo, *Synchrisma etiam.* Vid. libr. 4 c. 27 & 18 quod ita inscribitur: *Compositio synchrismæ.*

Tunc animal (claudum) *capistro trahunt, & sensim currunt, alius lorum vel funes tenet, lassus sequitur, & subito dum animal currit, recta ad se coxas ipse cum impetu trahit, si sonuerit, scias loco suo redisse.* Conjicio, sic esse emendandum: *alius lorum, vel funes tenens laxos, sequitur.*

§. 38. Veg. 3, 23, 2. Cap. 23 *Malleus* (morbus vocatur) *quod pestilentiæ internocivum contagium facit.* Etsi in Sambuci Cod. est *internæ causa cibi*, tamen nihilominus videtur legendum *internecinum.*

Po-

Potionem componis hujusmodi : *Gallici lib. unam* , *hysopi libram* 1, *abrotani libram semis* , *aristologiæ rotundæ lib. semis* , *mannæ succari uncias* 3, *trixaginis uncias* 3. Vix dubitandum videtur quin ante *Gallici* vox aliqua interciderit; quænam autem ea fuerit, difficile est divinare. *Silis Gallici* , ut alias ad te scripsimus, alibi invenitur mentio apud Vegetium. *Nardi* autem *Gallici* (Scribonius Compos. Med. 177 nardum celticam vocat) apud Celsum (l. 5 c. 25 sect. 6), Columellam (l. 12 c. 20), Plinium (Nat. Hist. l. 12 c. 12 l. 21 c. 20), aliosque est mentio. Ad hunc locum tamen videtur id magis pertinere, quod proximo cap. 24 cum iisdem fere legitur medicaminibus quæ hic leguntur: *agallici* , *castorei* , *abrotani uncias singulas* , *trixaginis uncias duas*, *mannæ croci unciam unam*, *succari unciam* , *hyssopi unciam unam*. Illud perincommode accidit, ut *agallici* scriptura non integra esse videatur. Quid enim , quæso , *Agallicum* est ? Venit aliquando in mentem ut legerem *agarici*, vel potius *agallochi*. Verum; ut alia mittam; cum Sambuci Codices in eo quo de quærimus , loco capitis 23 habeant *Anagallici*; hic quoque proclive est credere scriptum fuisse *anagallici*: quæ tamen vox, ut apud Vegetium frequentissima est, ita quid significet , est usque adeo obscurum, ut credibile sit , ipsam quoque mendo non vacare. Certe loca quædam sunt in quibus *anagallici* legere maluissem , nisi in Rhodium (Not. in Scribon. Compos. 83) incidissem , qui docte , ut solet , *ali gallici* legendum ostendit capite quidem 54 & 56 libri primi. Et sane iis in locis convenit radix symphiti, quam *alum gallicum* a quibusdam vocari , docet Scribonius (Comp. 83) : idque confirmare animadverto Sambuci Codices qui in primo eorum locorum pro *anagallici* habent *consolidi majoris* , capite autem 11 ejusdem libri *alligalici*. Equidem ad eundem modum emendari oportere, crediderim , libri 2 caput 6 & fortasse etiam 9; item libri 3 capita 10, 18, 65, 69, 70, & facile insuper 68, neque minus libri 4 capita 9, 27 & 8 præsertim cum in hoc, ut etiam in 69 libri 3 Sambuci Exemplaria habeant *symphiti*. In hisce enim omnibus locis *ali gallici* idoneus esse usus potest, quemadmodum etiam in libri 3 capite 67 in quo Editio princeps habet *argallico*, eodem nempe errore quo apud Cælium Aurelianum (Morb. Chron. l. 5 c. 2 & l. 2. c. 12) legitur *admixta radice argallici* , *quod Græci σύμφυτον vocant* , itemque *argallici radicem*, *atque foliorum ejus succum*, videlicet pro *ali gallici*, ut Viri Doctissimi esse emendandum, admonuerunt. (*) Sed cum hæc fatear; illud vicissim a te peto, ut etiam atque etiam videas, num aliis nonnullis Vegetii locis , in quibus pariter *anagallicum* legitur, eadem conveniat emendatio. Atque ut omittam non modo libri 1 caput 43, verum etiam ipsum caput 49 libri tertii , videas in primis velim loca duo , de quibus hic potissimum agimus , capitis videlicet 23, ubi Sambuci Codices habent , ut dictum est, *anagallici*, & capitis 24, ubi idem videri potest esse legendum. Num hic quoque probabimus *ali gallici* an aliud aliquid eorum quæ venerant mihi in mentem, an vero legemus *allii gallici* ? Nam, ut Rhodio assentiamur recte arbitranti , in Marcelli (de Medicam.) capite 17 non *allium gallicum* sed *alum gallicum* esse scribendum , nimirum ubi Marcellus Scribonii verba describit; non tamen video necesse esse, ut nusquam *allium gallicum* scribi posse, credamus. Neque hoc tantum dico ob alium locum Marcelli capite 20; verum etiam , idque potissimum, ob Vegetii caput 18 lib. 1, cujus capitis hoc est initium: *Pro physico autem & anniversario remedio tradidit* (Chiron) *ulpicum beticum vel allium majus*, *quod quidam gallicum vocant*, *capitella singula* &c.

§. 39. Veg. 3, 27, 5. Cap. 27 quod est *de tympaniticis* : *Præterea hyssopi uncias* 4, *alei viridis manum plenam*. Videtur legendum *allii viridis*; quemadmodum cap. 43 pro *alei purgati grana viginti & unum*, rescribendum *allii*; nam Plinius quoque Valerianus (de Re Med. l. 1 c. 8) ita est locutus, *tria grana allii*. An vero capite etiam 50 pro *altei uncias* 2, legere oporteat *allii uncias* 2, diligentius videndum est.

§. 40. Veg. 3, 28, 4. Cap. 28 *medullæ cervinæ libram unam*, *mannæ thuris uncias quatuor*, *depli uncias tres* &c. Hic *bdellii uncias tres* facile esse rescribendum iis omnibus videbitur , qui cum hunc omnem locum inspexerint, tum vero cum libri 4 capitibus 14, 15, 20, 23 atque aliis in quibus bdellium inter ejusdemmodi remedia proponitur, vel perfunctorie comparaverint.

§. 41. Veg. 3, 38. Cap. 38 *Quod si permanserit bulimus*, *similæ heminas cum sextario vini infundes*, *& per cornu digeres*. *Quod iter agerit* (Samb. Cod. egerit) *inciderit bulimus*, *ubi necessaria desunt*, *terram faucibus infundes* &c. Vel deest similæ heminarum numerus, vel, ut Sambucus edidit , est rescribendum heminam. Cætera sic malim rescribere : *Quod si iter agenti inciderit bulimus* &c. *vel si iter egerit*, *& inciderit bulimus*.

§. 42. Veg. 3, 48, 2. Cap. 48 *camomillam illyricam (idem nos tracg) & herbam artemisiam in aqua decoquis* , &c. Rescriberem , *chamomillam illyricam*, *item nostratem*; si chamæmelum illyricum a Medicis interdum laudari, meminissem , ut irim illyricam sæpissime, memini. Quod si quæras, cur igitur ita non emendem : *chamomillam* , *illyricam iridem & nostratem*; id nimirum obstat quod hæc potio lethargico jumento paratur ; omnes autem irides somnum accersunt, non auferunt : quod tute scis Dioscoridem (de Med. Mat. l. 1 c. 1), aliosque docuisse. Verum ut alia sunt in hoc capite quæ emendationem desiderant; ita mirum non esset, si quod alibi accidisse haud semel, ostendimus, illud hic quoque contigisset , ut Librarii quidpiam ad superiora pertinens capita , in hoc oscitanter contrusissent.

§. 43. Veg. 3, 55, 8. Cap. 55 *cum succo ptisanæ in qua (atro) decoctum est* . In ora adscriptum est : alias (acyo) Facile sic emendandum crediderim: *in qua acron decoctus est*. Nam lib. 1 cap. 56 (s. 18) cum ptisanæ sextario aliisque *acronem salsum porci pinguis*, *vel longanonem* , *vel si porcina defuerint* , *caput hædinum depilatum cum pedibus suis* &c. *decoqui* jubet *in aqua cisternina* , *donec acron ille* , *vel certe caput hædi liquescat*, *& dissolvatur ab ossibus* : quod iterat lib. 4 cap. 8 Libro etiam hoc tertio cap. 66 *pinguis* , inquit, *porcinus acro decoquitur*, *donec omnis caro solvatur* , *abjectisque ossibus universis* &c. In Hippiatria, ἄκρων χοίρειος. Apud Celsum (de Medic. l. 2 c. 20 l. 4 c. 7), *trunculique suum*, *& summa trunculorum*.

§. 44. Veg. 3, 64, Cap. 64 *Post alumen*, *axungiam*, *salem in vino conteres*, *offas facies & ex melle dejicies*, *ita ut aqua calida* (*fomentetur*) *& si facultas suppetit* , *cum ejus decocto assidue fomentare non desinas*. Ita Sambuci codices. Ego vero malim quomodo primum editum fuerat, *ita ut aqua calida*, *& si facultas suppetit* , *cum evisco decocta assidue fomentare non desinas*. Quid enim hic est *ejus decoctum* ? Eviscum autem (etsi ita frequens herba est , ut mirum sit de hac dici, *si facultas suppetit*) certe aliis quoque locis, ut libr. 4. cap. 14 & 27 ; memoratur a Vegetio, qui videlicet maluit Galenum (de Simpl. Fac. l. 6) aliosve Græcos imitari scribentes ἐβίσκος , quam cum Latinis scribere *hibiscum* : quanquam non modo Scribonius (Compos. Med. 80, 82) *ebiscum* sed & Plinius Valerianus , & qui Macri nomine circumfertur, Versificator , *eviscum* dixere , ut ab Rhodio (Not. in Scribon. comp. 80) quem miror hæc versatissimi ab ipso Auctoris Vegetii loca omisisse, adnotatum est. Non negaverim tamen , lib. 4 cap. 14 extr. pro *evisci uncias* 3, legendum fortasse *visci uncias* 3; cum illo ipso capite *visci italici uncias* 3, & *visci pondera* 2 diserte editum habeamus.

§. 45. Veg. 3, 66, 1. Cap. 66 *radicis tracontiæ unciam* 1, *gentianæ unciam* 1, *centaureæ unciam* 1. Sambuci Codices habent *radicis tragonteæ* : Lego , *radicis dracontiæ*. Cujus nomine *radicis draconteæ*, *& dra-*

(*) Add. quod 3, 23, 4 in Corbejensi fuit *sal Gallicum*.

dracontii (Samb. Cod. *draguntea*) pariter cum gentiana, & centaurea mentionem facit Vegetius lib. 1 c. 59 & 60. Adderem etiam II; nisi ibi Sambuci Codices haberent *draganti* pro *dracontii*.

§. 46. Veg. 3, 84, 3. Cap. 84 *Hac enim sola ratione nec hydrophobus fiet, & imminens crimen evadet.* Rescribendum *imminens discrimen*, præsertim cum ea antecedant: *Canis rabiosi morsus & jumentis, & hominibus exitium inferre consuevit*; & alibi (l. 3 c. 15) scriptum sit: *Vesicæ indignatio urinæ difficultatem, immo præsens discrimen importat.*

Samsuci quoque grana, vel succum de foliis, aut de cortice exprimes, & cum vino veteri dabis in potu. Sed tunc efficax est hæc potio, si de eo samsuco dederis, quæ non in terra, sed in alia arbore fuerit innata. Sambucos innatas salicibus vidisse te, scio; quo magis credo assensurum mihi sic emendanti, *Sambuci quoque grana, & de ea Sambuco*. Dioscorides (l. 4 c. 168) quoque, & Plinius (Nat. Hist. l. 24 c. 8) adversus canum morsus commendant sambucum: neque video qui possit de sampsuchi cortice succus exprimi, sive parthenium, sive marum, sive amaracum sampsuchi nomine intelligamus, aut etiam; ut cætera omittam; qui *in alia* enasci *arbore*, quasi ipsæ quoque arbusculæ essent, humiles istiusmodi herbæ dicerentur.

§. 47. Veg. 4. 6, 7. Lib. IV, cap. 6 Persici equi *solius ambulaturæ quadam gratia discernuntur a cæteris, gradus est minutus & creber, & qui sedentem delectet & erigat, nec arte doceatur, sed naturæ veluti jure præstetur. Inter colatorios enim, & eos quos totonarios vulgus appellat, ambulatura eorum media est, & cum neutri sint similes, habere aliquid creduntur ab utrisque.* Certum est, legendum hic esse, *cum neutris sint similes*, an autem *colatorios*, & *totonarios* emendare necesse sit, & potissimum qua ratione emendare deceat, incertum est. Primam tamen harum vocum facile crederem mutandam esse in *tolutarios*, modo hi a totonariis sic satis differrent. De hac altera videndum est caput 56 libri primi; si tamen is locus integer est: Parthi *ipsos equos, quos vulgo Trepidiarios, militari verbo Tottonarios vocant, ita edomant ad levitatem, & quadam blandimenta vecturæ, ut Asturconibus similes videantur.* Hic Carolus du Fresne (Glossar.) *Trepidarios* legit, recte, ut opinor; deinde conjicit legendum esse *Trottonarios*, vel *Trotarios*, qua de re amplius videndum est.

§. 48. Veg. 4, 9, 6. Cap. 9 *Præterea fœni græci sextarium bene purgatum fervere facies, primamque aquam inter initia fervores effundes, addesque aquæ sextarios V.* Apparet, scribendum omnino esse, *inter initia ferworis*. Eadem libro 3 cap. 79 sic traduntur: *Præterea fœni græci sextarium separatim mittis in cacabum, & cum fervere cœperit, primum aquam fundes, post addis aquæ sextar. V.*

§. 49. Veg. 4, 10, 2. Cap. 10 *vini tenetani vel alterius austeri sextarios* 2. Vinum eo nomine, quod meminerim, nunquam legi. Hæc legi quidem apud Galenum (Meth. Med. l. 7 c. 6) *Nobile (vinum) voco, quod austerum est, non Sabinum modo, verum etiam Adrianum, & Albanum, & Arsinium, & Titacazenum, omniaque id genus.* Sed Titacazenum hic reponendum non affirmaverim. Litteris quidem huc tria magis accedunt, quæ a Martiale (Epigr. l. 1, 106 l. 10, 48 l. 13, 119 l. 1, 27 l. 7, 52 l. 2, 53 l. 3, 49), aliisque memorantur, Nomentanum, Laletanum, Vejentanum; an vero horum aliquod vi etiam, atque natura, in præsentia non decerno.

§. 50. Veg. 4, 11, 1. Cap. 11 *cathimiæ butrotis selibram, resinæ ustæ selibram.* Videntur hæc ad eam quæ hic proponitur, *confectionem* non attinere. Certe lib. 1 c. 16 ubi eadem confectio tradita est, non reperiuntur. Verum quocunque ea pertineant; non *cathimiæ butrotis*, neque, ut Sambuci Codices habent, *casmiæ, butyri*, sed facile *cadmiæ botryitidis* legendum est, ut nunc est apud Celsum (l. 6 c. 6 sect. 6), vel *botryodis*, ut olim erat, vel *botryitidos*, ut alicubi apud Scribonium (Comp. Med. 24). Hæc illa est quæ judicio Dioscoridis (l. 5 c. 46), Plinii (Nat. Hist. l. 34 c. 10), Aetii (Tetrab. 1 Serm. 2 c. 57) optima existimatur.

§. 51. Veg. 4, 13, 3. Cap. 13 *scieni, piperis nigri, piperis longi, mannæ croci, betonicæ, catiæ nigræ.* Cum alia sunt in hoc capite quæ emendationem desiderant; tum vero hæc sunt, in quibus pro *scieni* lego *sceni*, quod cum aliis aromatibus quæ ad hunc quoque pulverem requiruntur, memoratur a Columella (l. 12 c. 20). Pro *catiæ* autem *nigræ* lego *casiæ nigræ*, vel potius *acaciæ nigræ* quæ videlicet ex maturo conficitur semine, ut Dioscorides (l. 1 c. 115) etiam adnotavit. Vegetius *acaciam nigram* libro quoque 2 memorat cap. 34; & nonnulla alia quæ cum acacia satis congruunt, in aliis etiam hujus Quadrigarii Pulveris descriptionibus reperiuntur.

§. 52. Veg. 4, 14, 1. Cap. 14 *humectata siccat, laxata constringit, luxata parat, læsa confirmat.* Scribo, *luxata reparat*.

In Caustico Pelagonii, bituminis libram, armonici uncias 6, costi uncias 6. Legendum *armoniaci* (id est ammoniaci) *uncias 6.* Hæc enim continuo sequuntur: *Verum cætera decoquis in cacabo fictili novo, qui cum refrixerit, addis asphaltum, & armoniacum, & costum pro mensura qua scriptum est.* Sic cap. 27, ubi Synchrisma primum describitur, pro *armoniæ pond.* 3, lego *armoniaci*, vel *guttæ armoniacæ*, sive *armeniacæ* (rectius *ammoniacæ*) pond. 3. Nam *guttæ armoniacæ* editum est apud Vegetium hoc ipso cap. 14, & *guttæ armeniacæ* l. 3 c. 68 &c. *Guttam* autem *ammoniacam*, vel *ammoniaci* Scribonius Largus, Plinius Valerianus, Theodorus Priscianus, aliique Medici Scriptores Latini sæpenumero vocarunt id quod major Plinius (l. 12 c. 23 l. 24 c. 6) *Hammoniaci lacrymam*, vulgo autem Ammoniacum, vel Gummi Ammoniacum appellitant.

Mox in Pelagonii ejusdem Malagmate (f. 4) *visci pondera* 2, *glutis uncias* 3. Rescribendum videtur *glutinis uncias* 3. Nam libro etiam 3 cap. 66 cum esset scriptum: *in cacabum mittis glutis taurini semunciam, aceti acerrimi hemina dimidia conjungitur, & fervet ut quilon (fortasse chylos) fiat*; Joannes Rhodius (Lexic. Scribon. ad *Gluten*) emendavit, *glutinis taurini*, ut est apud Scribonium: quanquam Celsus (lib. 5 c. 2 &c.) (id quod neque Rhodium fugit, & magis huc pertinet) *gluten* simpliciter scripsit. Non sum nescius, Matthiam Martinium, & qui olim in Calepini Lexico augendo Martinium exscripsere, hæc ex Sosipatro producere: *Hæc glus glutis, alii gluten dixerunt.* Quæ si certa sunt, neque Rhodii neque nostra emendatio necessaria est. Omnes tamen a nobis inspectæ Sosipatri Editiones, videlicet princeps Neapolitana, Basileensis, & Hanoviensis, *glus glutinis* habent, non *glus glutis*.

§. 53. Veg. 4. 17. Cap. 17 *Calcis vivæ libras 2, sinopidis Alexandrini libram, ficus siccæ uncias 6, axungiæ quantum sufficit.* Lego *sinapis Alexandrini* in hoc malagmate, quemadmodum in alio, quod semel atque iterum est apud Galenum (de Compos. Medic. Local. l. 9 c. 2) invenio, *sinapis Alexandrini, nasturtii, utriusque sextantem.* Plinius (l. 19 c. 8 l. 12 c. 7) quoque *sinapis semen optimum Ægyptium* dicit, qui etiam diserte de *Alexandrino sinapi* loquitur. Sed & apud Vegetium nostrum idem memorari video libro 3 cap. 46 & præsertim hoc libro 4 cap. 27 in Traumatico *ad flegmonas tollendas*, in quo ponit, *sinapis Alexandrini unc. 6, fici afræ unc. 3, axungiæ veteris uncias 6, aceti scrup. 3*; ut libro 2 cap. 49 ab ipso adhibentur *ficus siccæ cum sinapi contusæ mixto aceto*, solemni videlicet, atque antiqua Medicorum consuetudine ab Dioscoride (l. 2 c. 48) etiam, Plinioque (l. 20 c. 22) inculcata. Est vicissim ubi pro *sinapis* facile *sinopidis* legendum sit, ut libro 3 cap. 6 f. 2 Quod enim ibi legitur *sinapis pontici*, videtur scriptum esse a Vegetio *sinopidis ponticæ*, de qua Plinius (l. 35 c. 5) *sinopis inventa est primum in Ponto: inde nomen a Sinope urbe*, & de qua ipse etiam Vegetius lib. 4 cap. 10 ubi *sinopidis pontici pastillos tres* addit potioni contra vermes, quod egregie consentit cum iis quæ ab Aetio (Tetrab. 1 serm. 2 c. 5) traduntur: *Lumbricos etiam pota detrahit (rubrica) Primas omnium habet Sinopica appellata.* Præterea libro quoque 1 cap. 44 duabus potionibus adversus lumbricos, alteri *sinopidis pontici pastil-*

pastillos totidem, alteri unciam Vegetius addiderat, quo in capite ut recte indicavit Rhodius (Not. ad Scribon. Compos. 42) *sinopidis ponticæ* esse legendum, ita in capite etiam 10 libri 4 faciendum est.

§. 54. Veg. 4, 22, 2. Cap. 22 *propulei unc. 3, olei veteris uncias 6, axungiæ veteris libram, olei savirensis lib. Olei savirensis* mentionem apud alios; quod meminerim; inveni nunquam; *sabini* sæpissime. Num Vegetius scripsit *savinensis*? certe scribere solet *savinæ*, ut lib. 1 c. 17 lib. 3 c. 2 lib. 4 c. 13 & 27. Cæterum non *propulei* legendum hic esse, sed *propoleos*, indicio etiam sunt Codices Sambuci, in quibus capite 14 non est, ut in Editionibus, *propulei*, sed *propoleos*, quomodo legendum esse etiam capite 27 & semel atque iterum capite 25; quanquam in hoc Sambuci editio habet *populei*; non multum credo dubitaturos qui loca hæc omnia inter se comparaverint.

§. 55. Veg. 4, 27, 9. Cap. 27 *Aliud iterum verumque commonentes, ut diligenti cura passionum occurratur exordiis. Nam etiam incurabiles ægritudines, si præsentes fuerint vi, medentis arte vincuntur. Inveteratas causas etiam faciles, curari sæpe non posse legi.* Videtur rescribendum, *si recentes fuerint*. Facile etiam pro *Aliud iterum verumque commonentes*, legendum sit, *Illud iterum iterumque commonentes*. Sic Quintilianus (Instit. Orat. l. 2 c. 13) *id maxime præcipiam, ac repetens iterum iterumque monebo*; imo sic Virgilius (Æneid. l. 3 v. 435): *Unum illud tibi, nate Dea, præque omnibus unum Prædicam & repetens iterumque iterumque monebo.*

§. 56. Veg. 4, 28, 19. *Causticum ad nervorum dolores* conficiunt etiam *picis britiæ pond.* 1 *& semis, vini (inei) pond.* 1 *semis*. Legendum *picis brutiæ*, &; nisi plurimum fallor; *vini amminei*. Sambuci Codices cap. 14 s. 1, 15, 23 s. 2, 25. quibus omnibus in locis *picis britæ* editum est, recte habent *picis brutiæ* a Scribonio, Columella, Plinio, Dioscoride, Galeno memoratæ. Iidem Codices lib. 2 cap. 22 ubi editum est, *vini amenii veteris sextarii tres*, habent *vini aminæi*, qua ratione scriptum est apud Celsum lib. 6 c. 6 (sect. 21), aliisque in locis a Rhodio (Not. in Scribon. Compos. 257) adnotatis, in quibus ipse scribendum censet *aminei*, ut pariter in Scribonio, ubi editum erat *aminæi*. Contra Keuchenius (Not. ad Samonici caput de solut. ventris) ex græcis latinisque monumentis plura profert quibus, improbata a Rhodio, scriptura servetur. Sed cum utramque probari posse, Turnebus (Advers. l. 29 c. 26) ostenderit, videlicet *aminæi*, & *amminei*; nos qui hujus vestigia in proposito loco invenimus, eandem hic nobis servandam existimavimus.

Malagma ad nervos claudos. Sepi hircini libram, mollicidenæ selibram, resinæ libram, æruginis selibram. Lego *molibdænæ*, sive *molybdænæ*.

Erant alia plura verborum monstra, nedum leviora errata, quæ in Vegetio emendari possent. Sed hæc mihi ob occupationes properanti in præsentia satis; utinam tibi nimium multa. Vale.

Patavii XI. Kal. Majas M DCC XXIII.

PARTIS SECUNDÆ FINIS.

Lectores poterunt hæc saltem sic emendare:

pag. 10. l. penult. (*b*) Monument. = (*b*) Marches. Monument. p. 11. c. 2. l. 34. innunctione = inunctione p. 13. c. 2. l. 52. diis - dis p. 22. c. 1. l. 16. fœminæ - fœmina p. 24. c. 2. l. 22. latissi- - clarissi. p. 26. c. 1. l. 17. ut - tu p. 27. c. 2. l. 33. is - eis p. 30. c. 1. l. 31. complectem - complectens c. 2. l. 6. *pilonaruis* - *pilonarois* p. 31. c. 1. l. 12. eo - eos p. 32. c. 1. l. 58. gis in - gis, in c. 2. l. 57. ex ædi- - exædi- p. 33. c. 2. l. 40. tempore - tempora p. 35. c. 2. l. 5. su - sua p. 39. c. 1. l. 35. plures. - plures p. 47. c. 1. l. 71. venustioribus - vetustioribus p. 48. c. 2. l. 71. ergo - ego p. 51. c. 2. l. 12. dicebat - decebat p. 65. c. 2. l. 48. *locis* - *loris* p. 67. c. 2. l. 47. *rectasque* - *redactasque* p. 70. c. 1. l. 12. *penu* - *pinn* l. 45. *sanguis* - *sanguinis* p. 72. c. 1. l. 69. perniciosam - perniciosum p. 74. c. 2. l. 5. *scæni* - *schæni* p. 75. c. 2. l. 28. utinam - utinam ne

JO. BAPTISTÆ
MORGAGNI
P. P. P. P.
OPUSCULORUM
MISCELLANEORUM
PARS TERTIA.

VENETIIS,
MDCCLXIII.
Ex Typographia Remondiniana.
SUPERIORUM PERMISSU, AC PRIVILEGIO.

—— vade, liber: si veneris unde, requirent ;
Æmiliæ, dices, de Regione viæ.
Martial. lib. 3. Epigr. 4.

ILLUSTRISSIMIS ET NOBILISSIMIS VIRIS

VEXILLIFERO

AC CÆTERIS FOROLIVII

CONSERVATORIBUS

OMNIQUE

SENATUI FOROLIVIENSI

Joannes Baptista Morgagnus S. P. D.

UOD in extrema illa Epiſtola poſui, qua Adverſaria Anatomica Sexta Veſtris, PATRES ILLUSTRISSIMI, Deceſſoribus ante hos tres & quadraginta annos dedicavi, ſi bonorum omnium largitor DEUS vitam mihi, vireſque ſuffeciſſet, futurum fortaſſe olim qui me, nullis aliis ſubſidiis, quam labore, & diligentia, inſtructum, nonnihil tamen in Re Anatomica egiſſe, nec fuiſſe omnium poſtremum, exiſtimaret; id nunc relegens, gratus quidem agnoſco, ab Divina Beneficentia datum eſſe mihi virium ſatis, vitæ autem vel plus quam ſatis; an aliquid tamen dignum Civitate noſtra adhuc præſtiterim, neque ſcio, nec, ſi ſciam, dicere auſim. Hoc ſcio, nihil me unquam ne ſubſecivis quidem horis ab Anatomes ſtudio abſtraxiſſe, niſi forte aut Eruditis Amicis, alia interdum ex me quærentibus, non reſpondere non poſſem, aut fervida æſtas a cadaveribus perſcrutandis avocaret. Quo anni tempore cum haud ſemel iſtuc ſecederem; ipſe me cariſſimæ Patriæ, & vicinarum Urbium aſpectus hortari videbatur, ut quidquid daretur otii in ulteriori earum rerum inveſtigatione conſumerem, quibus de rebus jam duas Patavii Epiſtolas ſcripſeram. Itaque duodecim alias apud Vos ſcripſi, vel potius fudi, ſperans, datum iri tempus recenſendi, ſiquando, uti conſtitueram, ad Vos redirem, ut ubi primos egiſſem annos, ibi poſtremos abſolverem. Nunc vero cum me, præter jam ſummam ſenectam, affectamque valetudinem, haud una, minime Vobis ignota, cauſa conſilium mutare coegerit; pro me Epiſtolas ſaltem ipſas ad Vos remitto, quales eæ cunque ſunt. Nam, præter unam, aut alteram, non relegi qui ſcirem, niſi iſtic perfici non poſſe, alia videlicet, atque alia, in quibus hæſitabam, cum de proximis, tum de noſtra præſertim Urbe perquirendo, & ſciſcitando. Sed Docti, & hiſtoriarum, ac loco-

rum periti tum nostrates, tum ex reliqua Æmilia Viri quod mihi non licuit, ipsi præstabunt tanto, opinor, libentius, quod me cognoscent nusquam plus Patriæ, quam vero, quantum mihi notum esse potuit, tribuisse. Neque enim falsas laudes, sed veras tribuere, ea demum germana in Patriam pietas est. Quam si in aliis etiam, quibuscunque permissum est, rebus me & præsentem, & absentem præstitisse, perspectum habetis; quæso a Vobis, PATRES ILLUSTRISSIMI, ut extremum hoc grati, obsequiosique erga Vos animi testimonium, benigne accipere, & qua me semper Humanitate, eadem meos quoque posteros complecti velitis. Valete.

D. Patavii Postridie Idus Octobris CIↃ IↃCC LXII.

Epi-

Epiſtolæ hæ quatuordecim Hiſtorico-Criticæ nunc primum prodeunt, Æmilianæ dictæ, non modo quia pleræque olim ſcriptæ fuerant in Æmilia; ſed & quia omnes ad Antiquitates, & Geographiam attinent partis non modicæ illius Provinciæ, ſicuti ſubjecta hic ſingularum argumenta, & ſumma capita ſtatim oſtendent.

Agnelli loci qui ad Bedesim videntur spectare, considerati. 12. 13. Alia de Bedesi. 14.

V. *De quarto, & quincto flumine, Viti, & Sapi. Vitis nomen confirmatur: 1. Ronchi nomen ab Roncho castello deductum: de ponte alio alio tempore illi imposito: & vetus Inscriptio ad pontem quomodo legenda. 2. Unde Aquaeductus sit etiam vocatus, inquiritur: ubi de Templo, & rure ejusdem nominis. 3. An ab Aquaeductu Theoderici. 4. aut Romanorum potius: ubi alia de Aquaeductu Ravennate. 5. Quae Galeatae ad Theoderici Palatium, & Aquaeductum spectare possent, quaesita. 6. In marmoribus ad Templum de quo art. 3, & haud ita procul sitis, frustra quae ad Aquaeductum spectarent, quaesita: ubi & de columella ad illud Templum conspicienda agitur, indicaturque quid fuerit, & cur gemina Inscriptione litteris inter se adversis insculpta. 7. Boccaccii de Fluminibus locus expenditur, indeque aliquid contra Cluverium deducitur. 8. Aliorum errores in aliis Ronchi nominibus. 9. Sapis. De hoc recentium Geographorum errata, an ob versum Lucani. 10. De eo versu plura. Ibid. & seqq. Inter haec aliae aliorum hallucinationes notatae. 11. 12. ubi & de Crustumio oppido, apud Anastasium Bibliothecarium memorato. Sapis quo tempore a Classensi portu, si unquam tamen in eum influxit, aversus fuisse videatur. 14. & seqq.*

VI. *Ravennae aestuaria quibus limitibus circumscriberentur ad mare praesertim, & primum orientem versus. 1. Classensis portus amplitudo, & auctor. 2. Num Plinius, ut plurimi ajunt, scripserit, Pharum portus hujus fuisse maximum omnium Rom. Imperii: & num sacra turris S. Mariae in Portu is Pharus fuerit: cujus Templi qui conditores credantur, & quo tempore. 3. Classensis Phari fundamenta, quae alibi reperta dicuntur. 4. Musivum opus, in quo is Pharus repraesentari creditus est, describitur. Classis oppidi, & Caesareae limites indicantur. 5. Classis oppidum cur exstructum: & quod usque ad tempus apud illud fuerit classis Romanorum. 6. & seqq. Inter haec quaeritur, ad quem de tribus Valentinianis Vegetius libros miserit de Re Militari; nisi potius ad Theodosium II. misit. 7. Classense oppidum ad quod usque tempus perstiterit. 9. De Caesarea & via, & oppido. 10. De ponte Candiani, & num fluvius ullus fuerit eo nomine, isque aquis praesertim copiosissimis. 11. & seqq. Inter haec, errores notantur Geographorum, aliorumque. 12. 13. Quis fluvius in veteri Inscriptione videatur intelligendus nomine Badrini. 14. & seqq. De Vatreno flumine, & quomodo legendus, accipiendusque sit Martialis locus. 15. 16. De Vatreni influxu in Padum non semel mutato. 17.*

VII. *De littore Ravennate ad occidentem. 1. 2. Considerantur quidam Agnelli loci. 3. & seqq. De portu Ravennate. 6. & seqq. Qualis locus ubi Ravenna primum condita est: & quomodo, & qua de causa non ipsa a mari; sed mare ab ipsa recesserit. 8. & seqq. & quibus saeculis. 11. Causae mutationum portuum Ravennae. Ibid. & seqq. Qualis Ravennam missa fuerit Inscriptio quae sub Pontificis Statua insculperetur. 18.*

VIII. *Argumentum sequentium Epistolarum. 1. In Padi primis duobus alveis errores Geographorum. 2. & in Vatreno. 3. & in Silva Lucana. 4. De Cotignolae oppidi Conditoribus. Ibid. Errata Geographorum in Anemone fluvio. 5. Mutiliana an Castrum Mutilum Livii. 6. & seqq. Antiqua Solona ubi perperam quaesita. 9. Ubi fortasse quaerenda sit. 10. Errores Geographorum in fluviis Foroliviensibus. 11.*

IX. *Forum Livii quando conditum. 1. Neque obstat Strabonis, & Melae silentium. 2. Quatenus Livia dictum sit, ubi de duabus Inscriptionibus. 3. Cur paucae supersint. In his duae celebres ob adscripta Consulum nomina. 4. Conditum Fo-*

rum

rum inter amniculos duos. 5. Ejus antiqua tum longitudo, tum latitudo modica; ditio autem olim ampla. 6. 7. Cur ejus viæ quatuor majores vocentur Suburbia. 8. De pontibus, alteri amniculorum impositis, & restitutis cum Inscriptione, quæ quomodo legenda. 9. Peculiarium nominum quibus singula Suburbia, & Portæ appellantur, causæ inquiruntur. 10. Portæ olim plures quatuor. Muri, fossæ, & tres Arces quibus urbs muniretur, quando incipi, aut restitui potuisse videantur. 11. De urbis foro antiquo, & novo, hujusque ornamentis, & de multis in urbe turribus. 12. Cœnobia quædam quo tempore exædificata. 13. Episcoporum quatuor Forolivienfium nomina indicantur, Episcoporum Catalogo, in quo desunt, addenda. 14. Quomodo eorum Chronologia reddi exactior possit. 15. & Prætorum Forolivienfium sæculo XIII. nomina ad duodecim nosci queant. Ibid. Causæ recensentur, quare antiquiora Civitatis Documenta interciderint, incendia præsertim, quorum maxima suo quodque tempore indicantur. Ibid.

X. *De Cornelio Gallo Poeta, & primo Ægypti Præfecto rursus agitur, & primum quomodo distinguendus ab aliis qui cum eo confusi fuerant. 1. 2. Gesta aliorum, perperam ipsi tributa, & vera ipsius distinguuntur. 3. & seqq. Credibilior ejus mortis causa. 6. & modus certus. 7. Ejus Scripta quæ supposita, quæ dubia, quæ certa, & hæc quod usque ad tempus servata. 8. 9. Quo in pretio fuerit apud alios Poetas. Ibid. & 10. Ad ea quæ de Cytheride, & de tempore quo Antonium secuta sit, in I. Epistola scripta sunt, adjungenda. 11. Alia de Gallo tum dubia, tum certa. 12. In ejus Patria definienda difficultates. 13. Eorum qui Forojuliensem fuisse, contendunt, rationes, & ad has responsio. 14. & seqq. Inter hæc, de multiplici vocis Forojulienfis significatione. 17. & 18. 19. plura de Foro Julii Narbonensi. Ratio, cur Forolivienfis potius credendus sit Gallus. 20. 21.*

XI. *De Blondo primum agitur: ejusque nomen Flavium fuisse, confirmatur, & quod nomen Avo fuerit, ostenditur, unde quædam deducuntur. 1. Blondi probitas: & quidpiam quod in Recineti Episcopum dixit, de Decessore, non de optimo ejus Successore Nicolao Hasteo, omnino esse intelligendum. 2. Scriptum quoddam Blondi, quod ineditum Oxonii extare dicitur, esse Italiam ejus Illustratam videri: Hujus, & Romæ Instauratæ libri quam difficiles scriptu, & quam utiles eo tempore. Ibid. Quot occupationibus distentus, illos, & Historias scripserit: Quanti, & a quibus ejus Scripta, & diligentia fierent; non pari tamen æquitate ab aliis quibusdam. 3 4. Patriam non plus quam æquum esse videretur, amasse ostenditur. 5. Ejus fides in illa quoque Inscriptione defenditur, quæ attinet ad Rubiconem. 6. 7. Quid censendum sit, quæritur de tegula quadam Forolivienfi, ad Sextum Rufum Historicum spectare credita. 8. & seqq. De Hieronymi Mercurialis Vita, Meritis, & Scriptis editis, & ineditis plura, & circa hæc, illamve non paucæ quorundam hallucinationes notatæ. 11. & seqq. De Jacobo a Turre, aliisque Forolivienfibus Philosophis, Medicis, &c. 16. & seqq. De Cardinalibus, & Episcopis. 12.*

XII. *Reditur ad fluvios Forolivienses. Agitur de Viti, oppidisque ipsi adjacentibus, notatis erroribus Geographorum. 1. 2. Galeatæ varia nomina, quam fuisse olim Municipium, Mevaniolam dictum, confirmatur. Ibid. & seqq. Errata Geographorum. 6. 7. Arcis Meldulensis Inscriptiones tum editæ notatis erroribus, tum ineditæ cum adnotationibus proponuntur. 7. & seqq.*

XIII. *Primum de Pineto Ravennate, tum de Foro Popilii, & Bertinorio verba fiunt, erroribus sive Geographorum, sive aliorum adnotatis. 1. & seqq. Inter hæc, de positu illius Fori, & vicinarum urbium scribitur. 3. & de antiqui Raven-*

natis Anonymi Cosmographia. 4. *tum de Inscriptione, perperam ad Forum Popilii spectare credita*. 5. *Bertinorii priscum nomen aliter ab aliis propositum*. 7. 8. *Nomen Petræ Honorii, illi datum, in quam gravem errorem quosdam olim, & nuper induxerit*. 9. & *seqq.*

XIV. *Denique de Sapi fluvio, adjectisque ipsi urbibus sermo habetur, & primum de Sarsina*. 1. & *seqq. ubi errata notantur tum in ejus nomine scribendo, tum in ipso, & Bobio intelligendo. Quid Sapinia Tribus*. 5. *Cæsenæ nomen, erroresque circa ipsum*. 6. *Cur dicta Curva, & Flavia Papia*. 7. 8. *De vinis Cæsenatibus*. 9. *Cervia nec pervetusta, nec tamen valde recens urbs est*. 11. 12. *Quid locus fuerit dictus Ad Novas, & de vico ad portum Cæsenatem*. 13. & *seqq. Ubi & dubitationes quædam super controversia de vero Antiquorum Rubicone*. 15. & *seqq.*

EPI-

EPISTOLA ÆMILIANA I.

Joannes Baptiſta Morgagnus Georgio Viviano Marcheſio Equiti, Viro Clariſſimo atque Eruditiſſimo S. P. D.

Xpectanti mihi jam diu certum hominem, per quem *Eruditas* E. M. A. G. *Epiſtolas*, ut Amici Auctoris a me petierant, ejus nomine ad Te mitterem, ſero, atque adeo tertio ante hunc factum eſt die, ut librum ipſum in faſciculum complicanti in oculos forte incurreret nomen, quod in illarum poſtrema crebro repetitum eſt, noſtræ Civitatis. Chartas explico, attente inſpicio, paginam unam, aut alteram perlego. Quid quæris? Dicam grandem invenio impactam Blondo noſtro, quod in iis qui *Italiæ Illuſtratæ* inſcribuntur, libris Cornelium Gallum fuiſſe docuerit Forolivienſem. Ea me res tamen vix mediocriter affeciſſet, niſi iis verbis actam vidiſſem, quæ non opinionem, ſed fidem Blondi, tanquam in manifeſta fraude, atque fallaciis deprehenſi, vehementer etiam atque etiam incuſarent. Nam civis noſter fuerit, an non fuerit Gallus, vos Hiſtorici videritis; nos in re iſtiuſmodi, nec primum modo, aut nudiuſtertius controverſa, utrum ſtatueritis, haud ita ægre laturi ſumus. Blondum vero, quem noſtrum fuiſſe quiſquam, quod ſciam, nec unquam negavit, neque ullo modo negare poteſt, quis eripi nobis, æquo animo patiatur? Eripitur autem, cum ſciens in hiſtoriis eſſe mentitus, cum fucum omnibus facere voluiſſe, cum dolo malo codices Bibliothecæ Vaticanæ corrupiſſe dicitur, ut fallacias iſtas ſuas, atque mendacia comprobaret. Quis enim, obſecro, eſt Blondus? Hiſtoricus certe eſt, Hiſtoriæque Inſtaurator nobiliſſimus. Quis eſt autem Hiſtoricus? Nonne is, cui ſi fidem adimas, nihil omnino, niſi infamiam, relinquas? *Mendaci* enim *homini*, quod ait Tullius (*a*), *ne verum quidem dicenti credere ſolemus*. Nobis igitur Blondum eripit qui talia de Blondo affirmare, atque inculcare non dubitat. Neque modo ſummi Hiſtorici gloriam eripit; mendacis, & flagitioſi nebulonis, ſi Superis placet, ignominiam relinquit.

2. Multa ſane, ac varia de Blondo multorum judicia collegit Blountius (*b*). In iis tamen nemo unus eſt, qui fallacem hominis animum diſerte arguat, & iſtiuſmodi facinora objiciat. Non *deſunt*, inquit, quod te non fugit, Sabinus, *qui ab eo veritatis fidem multis in locis requirant*. Num ab ſciente, & per fraudem ſimulante? Nihil ejuſmodi. Imo qui libere ſe loqui, profitetur, Giſanius *Omnia*, inquit, *ut libere dicam quæ ſentio, meliore fide tradidit, quam eventu: ut pote is, qui nonnulla, quibus ea perquirenda dederat, temere crediderit. Nam per ſe omnia videre potuiſſe, abſurdum eſt credere: cum nec ex autore uno, ſed pene innumeris, atque illis ipſis ambiguis & variantibus, multa quærenda eſſent*.

3. At enim Euſebii codices minime variant; ſed *omnes*, quod ſe oſtendiſſe, ait Epiſtolæ Auctor, *omnes*, inquam, ſive typis, ſive calamo exarati in eo conveniunt, ut *Forojulienſem* Gallum habeant. Impoſuit igitur nobis Blondus, cum *Forolivienſem* Euſebio dici, affirmavit. Verum, ut typis exſcriptos Euſebii codices, quos Blondus (id quod oſtendemus infra (*)) videre non potuit, ſeponamus; qua tandem ratione demonſtrare Accuſator queat, in nullo eorum qui calamo ſcripti ſunt, *Forolivienſem* legi? cum tu, Vir Cl. (*c*), in optimo illo qui Cæſenæ in celeberrima, vetuſtaque Bibliotheca aſſervatur, inveneris *Forolivien.* idemque luculenter ſcriptum viderit Parens tuus Vir Præſtantiſſimus, & de patria hiſtoria non ſecus ac tu, egregie meritus (*d*), in aliis præterea duodecim, antiquis omnibus, aliis alio tempore, ab aliiſque Scriptoribus exaratis, quos Romæ inſpexit, ſex quidem in Bibliotheca Vaticana, duos in Urbinate, quatuor in Palatina, præter eos quos in Pariſienſi, in aliiſque ſcriptos extare, indicaverat Præſul, & J. C. Eruditiſſimus Peregrinus Maſerius (*e*). Quorum codicum etſi nullus extaret; non tamen hinc fieret, quin eorum qui Blondi temporibus extare potuerunt, & quibus ipſe potiſſimum uſus ſit, plures ad iſtum ipſum modum ſe habuerint. Quinimo ſi omnes aliter ſe habuiſſent; tunc rogatus Blondus eſſet ab Doctis omnibus, ut exemplaria proferret quorum auctoritate id docuiſſet; ipſi vero nullum quod oſtenderet, in promptu fuiſſet: quod Virum prudentiſſimum non vidiſſe, aut ſi ipſe non vidiſſet, ne Doctos quidem cæteros homines jam tum continuo viſuros fuiſſe, quis adduci poſſit, ut credat?

4. Quid? quod indicia minime deſunt, Eruditos homines ante Blondum noſtrum in Euſebii ſcriptis idem legiſſe. Ne longius quæram; bina in tuis probatiſſimis Libris (*f*) invenio. Alterum, a Franciſco Petrarcha, ut tute in emendatiſſima ejus Editione animadvertiſti, Gallum dictum eſſe *Forolivienſem*. Alterum, *Forolivienſem* quoque fuiſſe appellatum in Chronico quod Ferrariæ extat, Auctore quidem incognito, ſed anno 1304. ſcribendi finem faciente. Tertium vero indicium

(*a*) De Divinat. l. 2. (*b*) Cenſura Cel. Author. pag. 465. (*) n. 7.
(*c*) Vit. Viror. Illuſtr. Foroliv. l. 2. c. 5. (*d*) Supplem. Iſtor. di Forlì l. 1. (*e*) Ibid.
(*f*) Vit. cit. c. eod. 5.

cium ipse nobis Accusator suggerit, *Forolivienfem* item legi in Guilelmi Pastrengi libello, Venetiis quidem typis edito, sed Petrarchæ temporibus scripto. Nam quod ille subjicit, nullam ei libello habendam fidem propterea quia gravissimis scateat mendis; profecto id minime efficit, ut is ipse, de quo disceptatur, locus in mendo cubet.

5. Sed faciamus (quod facile tamen non est faciendum) faciamus, inquam, eorum culpa qui sive typis, sive calamo Pastrengum, Petrarcham, & incognitum illum Auctorem descripsere, *Forolivienfem* esse scriptum qui scribi debuerat *Forojulienfis*, perfacili sane, sed in utramque tamen partem, errore, quem haud semel accidisse, non unus animadvertit, & Accusator non ignorat; num forte ante Blondi ætatem eundem homines errorem admittere non potuerunt? At si potuerunt; quî fieri igitur possit, ut constet, omnes Blondi tempestate Eusebii codices *Forojulienfem* habuisse? Hoc vero nisi liquido constet; neque illud sane constare potest, Blondum quidem sic invexisse; sed *primum*, quod Accusator affirmat, ex *Forojulienfi Forolivienfem* Gallum fecisse, in eumque finem Eusebii scripturam manifesto adulteravisse.

6. Sed tam gravis in talem Virum editæ accusationis, atque adeo condemnationis quænam præterea sunt argumenta? Enimvero hæc, tanquam ejus *fraudis indicia* certissima, sive, ut diserte vocantur, *infallibilia*, adjiciuntur. Romæ in Ottoboni Cardinalis Amplissimi Bibliotheca calamo exaratos Eusebii codices habere *Forojulienfis*; quosdam autem in Vaticana qui post Blondi ætatem sunt scripti, binosque item antiquiores habere *Forolivienfis*, in quibus tamen perspicue apparet, vocem abrasam fuisse *Forojulienfis*, ut littera L alium in locum transferretur, & *Forolivienfis* legeretur. Hoc vero, inquit Accusator, a Blondo, ut qui apud Pium II. Pontificem gratia florebat, *malitiose* factum est; infeliciter tamen: nam qui ut omnibus imponeret, omnia Eusebii sive typis, sive calamo scripta exemplaria corrumpere magna cum cura debuisset; is ne in paucis quidem codicibus adulterandis ea uti potuit industria, ut in his ipsis *pravæ suæ voluntatis*, *ausique minime laudandi* vestigia non relinqueret.

7. Permirum tibi videri, non dubito, hæc Erudito Viro excidisse. Neque id eo dico, quod nihil attinebat typis exscripta Eusebiani codicis exemplaria hoc loco memorare, quæ non nisi circa annum 1475. (hoc est a Blondi obitu qui in annum incidit 1463. (g), duodecimum) primum exiisse, Vir docet cum in aliis, tum præsertim in rebus ejusmodi versatissimus Joannes Albertus Fabricius (*h*). Neque vero dico propterea quod a veri similitudine alienum est, Blondo qui jam diu apud tres Pii Decessores eodem loco fuisset, non nisi postremis iis annis in mentem venisse, ut Pontificios vitiaret codices, nec potius ante, quam ex auctoritate Eusebii scriberet *Italiæ Illustratæ Regione VI.* Gallum fuisse Forolivienfem: hoc enim octo annis ante scripsisse, quam Pius Pontifex crearetur, qui anno est creatus 1458. non unus ejusdem *Italiæ Illustratæ* locus indicat, sed hi in primis duo, quorum alter *Regione III.* est, alter IX. Hic Veneti, inquit, *Veronam annos jam XLV. obtinent*, qua quidem anno 1405. esse potitos, ex ipsis Venetorum Historiis constat. In illo autem altero loco, *quartum præsenti anno celebratur Jubileus*, quem nemo nescit anno 1450. fuisse celebratum. Quid ergo potissimum mirandum est? Illud nimirum, quod in ejusmodi in tantum præsertim Virum criminatione nihil pensi videtur habuisse Accusator, ut quæreret; certe nihil habuit, ut lectores doceret; præter illos, quos dixit, duos, num sint alii in Bibliotheca Vaticana Eusebii codices Blondo antiquiores, & qua in his ratione locus quo de agitur, scriptus sit: num duo illi, Blondi ætate, qua Bibliotheca Vaticana longe minus libris instructa erat, in ea fuerint; an postea, cum magnæ factæ sunt accessiones, & unde illati: num ea tantum vox in iis codicibus, an aliæ quoque; hæc autem eodem, an alio modo rescriptæ inveniantur: præsertim vero ea mutatio num Blondi ætate recentior, an vetustior esse videatur: quod postremum si haud facile constitui posse, existimet; multo difficilius esse, fateatur, id constituere quod ipse tamen sine ulla dubitatione constituit, illam sive doctæ manus emendationem, sive imperitæ depravationem, Blondi malitiosæ calliditati esse imputandam: quanquam cujus fuisset calliditatis flagitium tantum sic admittere, ut qua re inauditum antea, ut Accusator contendit, mendacium statim atque propositum foret, tuendum esset, ea ipsa re mendacium magis eo quidem tempore se proderet?

8. Nam quod ait, ingeniosissimos, præstantissimosque homines facile superbia obcæcari, ut nonnunquam audeant quæ nemo præter ipsos auderet, idque ad Blondum transferre non dubitat; in hoc vero cogor perspectam alibi ejus æquitatem desiderare. Cum enim ex eo quem libello adjecit, Indice supra defendisse Trissinum viderem; inspicere placuit, num suis æque ac alienis, infensus foret. Hæc igitur inter alia inveni, Trissinum quiddam, si minime verum esset, scripturum non fuisse; neque enim tantum Virum decere potuisse id scribere in quo mendacii convinci posset: aliquot autem ante paginis, *præsumptionibus non esse judicandum, sed clarissimis argumentis, & probationibus l. fin. C. de probat.* Merito quidem, & recte hæc omnia. Illud non recte, quod pro Vicetino valeant; pro Forolivienfi non valeant: pro illo valeant, ne cujusdam inventi laudem amittat; pro hoc non valeant, ut flagitii turpissimi, & ab ejus genere, dignitate, moribus omnino abhorrentis, damnetur.

9. Quid enim magis alienum ab homine (*i*) vetusta atque inclyta stirpe nato, & cujus fidem ita Patria spectatam habebat, ut adolescentem adhuc Mediolanum ad publica tractanda negotia legaverit; ita autem Prudentissima Venetorum Respublica, ut suos inter cives, atque Administros retulerit; ita Eugenius IV. Pont. Max. ut ad eandem, & Florentinam Rempublicam gravissimis de rebus legatum miserit, & sibi ad vitæ usque exitum a secretis habuerit; ita porro deinceps Nicolaus V. Callistus III. Pius II. ut hoc idem omnes tantum, & tam circumspiciendum Munus eidem concredere non dubitaverint; ita demum quicunque cum eo vixerant, ejusque integerrimos perspexerant mores, ut eo jam mortuo, tum videlicet cum liberiora hominum sunt judicia, vitam ejus Campanus vitæ Catonis esse crediderit comparandam. Quid, inquam, magis alienum ab ejusmodi homine qui toto longissimæ vitæ spatio tot, tam variis, tamque perspicacibus Dominis in ejus generis officiis, atque negotiis fidem semper probavit suam, quam per fraudem, atque fallacias universis hominibus in historia imponere, ejusque rei gratia sanctissimæ Bibliothecæ codices adulterare?

10. Quid ergo est? Accusatorem, qui non minori hæc asseveratione affirmat, & toties inculcat, ac si intimis Blondi cogitationibus interfuisset, codicesque adulterantem vidisset, ipsum, inquam, Accusatorem facile sensurum fuisse, existimo, quantum hæc ejus criminatio a veri similitudine abhorreret, & quanto gravioribus opus fuisset argumentis ad talis tantique Viri famam, existimationemque honestissimam labefactandam, si aliquanto magis quam videtur fecisse, ad ea quæ in istam conjiciebat Epistolam, attendere animum voluisset. Quod ne temere, aut remaledicendi voluntate, a qua longissime absum, dixisse me, putes; quæso a te, ut saltem Dionem Cassium gravissimum Historicum in manus sumas, & quæ de Cornelio Gallo scripsit, attente relegas, tum vero cum his ea quæ de eodem Gallo in ista affirmantur Epistola, conferas.

11. Hunc igitur se interemisse *tertio & quadragesimo suæ ætatis anno*, affirmatur traditum *etiam ab Dione, & Ammiano Marcellino*. Verum cur neutrius testimonia proferuntur, aut loci indicantur? præsertim cum Vossii, cum Gyraldi, cum Criniti, cum Jacobi Philip-

(g) Ibid. c. 4. (*h*) Confer Biblioth. Græc. Tom. 6. & Biblioth. Ecclesiast. in cap. 81. Hieron. de Vir. Illustr.
(*i*) Vit. Supra laud. l. 2. c. 4.

Philippi Bergomensis, cum Joannis Jacobi Hoffmanni solicite indicentur, & proferantur, qui ætate, & auctoritate tanto inferiores sunt Marcellino, multoque magis Dione, qui Eusebium ipsum antecessit, quem tamen Auctorem hi juniores, fere omnes, ad Galli annos *historiarum lumine illustrandos* producti, unum videntur exscripsisse. Quid quæris? Nihil quidquam de Galli annis invenio, mitto apud Marcellinum, qui ejus mortem sic in transitu attingit (*k*), sed ne apud Dionem quidem, ex instituto de hac scribentem (*l*). Quid ergo Auctori Epistolæ imposuit? Quantum ex iis quæ alio in loco affert, conjicio, verba imposuerunt Lil. Greg. Gyraldi, in eandem sententiam tradentis, Gallum *tertio & quadragesimo suæ ætatis anno sua sibimet manu, teste Dione, Eusebio, & Ammiano, mortem accersiisse*. Verum hos quos ipse quoque laudare voluit Auctores, si attente, ut par erat, diligenterque inspexisset; Gallum sibi quidem manus attulisse, ab his omnibus traditum vidisset, quo autem vitæ anno, hoc vero neque ab Dione, neque ab Ammiano traditum invenisset, gravemque hunc Gyraldi errorem (si tamen ipsius Gyraldi est; neque enim sic legitur in nitidissima, eademque accuratissima ejus Editione) convincere multo facilius potuisset, quam aliquanto leviorem alterum, quem paulo infra convincere magno labore conatus est.

12. Nimirum Gyraldus *a plerisque credi*, scripserat; non ipse affirmate asseveraverat; credi, inquam, Galli id epigramma, quod *de Virgilii morte ad Augustum legitur*,

Temporibus lætis tristamur, maxime Cæsar,
Hoc uno amisso, quem fleo, Virgilium &c.

Auctor vero Epistolæ, ut Galli non esse, evincat, sibi chronologicis accurate subductis rationibus constituendum existimat, quo Virgilius anno, & quo item Gallus desierint vivere. Sed ut quærere omittam, utrum in postremo hoc anno constituendo sibi satis ipse constiterit, qui infra conjici tantum, non constitui hunc posse, fateatur propterea quod ob variantes Chronologorum opiniones incertus sit; sane multo expeditius fuisset commemorare, Dionem (*m*), qui Galli mortem proponit *Augusto VIII. Statilio Tauro Consulibus*, eundem triennio post, sive *Augusto XI. Consule cum Calpurnio Pisone*, mortem proponere, & nobile funus Marcelli, Octaviæ filii, quarum rerum Virgilium (*n*) quoque luculentam videmus mentionem fecisse, & quod consequitur, Gallo superstitem fuisse. Aut si ne hoc quidem satis expeditum videretur; mirum certe est, multo expeditissimam ejus epigrammatis Gallo abjudicandi rationem Auctorem Epistolæ non attendisse, qui semel, iterum, sæpius ex multorum, sed ex Donati præsertim auctoritate, cui Servii (*o*) quoque auctoritas addi potuisset, inculcaverit, quartum Georgicorum librum, quà a medio usque ad finem laudes Galli continebat, jubente postea Augusto, fuisse a Virgilio in Aristæi fabulam commutatum. Cur enim id jussit Augustus? Nimirum quia Gallo, ut Veteres illi indicant, & Auctor fatetur, Augustus ex amico jam factus erat inimicus, quæ & mox Gallo causa moriendi fuerat. Quid igitur aut jam mortuus de Virgilii obitu, aut inter inimicos habitus, amice ad Augustum scribere potuisset, ac cætera quidem læta, id sibi unum triste accidisse, significare, quod Virgilius migrasset e vita?

13. In ea quoque Elegia quæ nomine inscripta Cornelii Galli ab juniore Aldo edita est, perlegenda, & cum Dione, aliisque Historicis conferenda si paulum modo attentum animum adhibuisset; Galli esse illam posse, nullo modo judicasset. Nam primum omnium, ipsum Elegiæ repugnat initium, quod ne exscribere quidem possum, quin continuo fucum sentiam, & alterius, unde sumptum est, initii, Epistolæ videlicet M. Cœlii (*p*), veniat in mentem. Sic enim ea incipit Epistola, *Tanti non fuit Arsacen capere, Seleuciam expugnare;* Elegia autem sic,

Non fuit Arsacidum tanti expugnare Seleucen,
Italaque ultori signa referre Jovi:

At vero annis aliquot post Galli mortem interjectis, hoc est *M. Apulejo, P. Silio Consulibus*, tum demum a Dione (*q*) de signis scribitur a Parthis ad Augustum remissis; remissis, inquam, non per bellum unquam, aut *expugnationem* relatis; imo Parthorum Rege *verito, ne bello ab Augusto impeteretur*, Augusto autem *hanc rem magnæ sibi laudi ducente, quod præliis prius amissas res citra ullum certamen recepisset*.

14. Neque magis cætera conveniunt quæ in eadem Elegia memorantur,

Pingit & Euphratis currentes mollius undas,
Victricesque Aquilas sub Duce Ventidio.
Qui nunc Crassorum manes, direptaque signa
Vindicat Augusti Cæsaris auspiciis.
Parthe tumens animis, & nostra clade superbe,
Hic quoque Romano stratus ab hoste jaces.

Quæro hic, ecquando Ventidius *Augusti auspiciis* Parthos profligaverit? Neque enim tum dici potest, cum aut Labieno, aut Pharnapate, aut Pacoro ipsos cientibus, aut ducentibus, profligavit. Nam tunc Ventidius, homo Antonianarum semper partium, ideoque cum M. Antonio a Cicerone (quem Romæ comprehendere voluisse, docet Appianus (*r*)) in Philippicis (*s*) proscissus, & ab Senatu hostis eo tempore judicatus (*t*), deinde vero ausus Cæsaris, tunc Triumviri, milites Alpium transitu prohibere (*u*), & a Planco desertos Antonianos post Perusiam captam colligere (*x*), tum, inquam, in Antonii ejusdem provincia, atque adeo, ut diserte in Liviana Epitome (*y*), & L. Flori (*z*) libris, & Appiani (*a*) positum est, *Antonii legatus*, hujus, non Cæsaris, auspiciis Parthos superavit; quamobrem Antonio, non Cæsari, ob eas Ventidii victorias, decretas esse supplicationes, & triumphum, ab Dione (*b*) traditum est. Reliquum est igitur, ut quis dicat, mortuo Antonio, Cæsare autem (quod versus iste significat) Augusti appellatione ornato, novam hanc Ventidium, Seleucia expugnata, relatisque Crassi, & Antonii signis de Parthis victoriam reportasse. Verum, ut Dione etiam seposito, Paterculum (*c*), Plutarchum (*d*) Justinum (*e*), Appianum (*f*), A. Gellium (*g*), Julium Frontinum (*h*), L. Florum (*i*), Sext. Ruffum (*k*), Orosium (*l*), Eutropium (*m*), atque alios, quos sciens præterco, inspiciamus qui de Ventidio mentionem fecere, ut prima illa prælia commemorari videmus, sic de hoc postremo nihil invenimus; sed ne invenire quidem possumus, cum de signis ab Rege Parthorum, non vi, & præliis, imo potius belli metu compulso, ad Augustum remissis, ab Dione cæteri, quos nos quidem legisse meminimus, Historici non dissentiant. Quod si id inveniri etiam posset; nihil tamen ad Gallum Elegia ista pertineret, quippe qui ab Antonii morte Ægypto præfuit; non sub Ventidio militavit, quod de se indicat, vel potius fingit quicumque Elegiæ auctor est, parum, ni pessime fallor, in Romana Historia versatus, qui istam Gallo Elegiam supposuit.

15. Et tamen hæc quæ de Ventidio in ista attinguntur, non dubitat Epistolæ Auctor iis ipsis convenire temporibus quibus Gallus Lycoridem maxime deperibat: quæ tempora cum ea nimirum sint quæ Virgilius X. Ecloga designavit,

--- *indigno cum Gallus amore periret*;

certe si eam ipse attente Eclogam perlegisset; non id facile censuisset. Non etsi ejus initium, & finis Eclogæ post alias omnes, atque ideo post C. Asinii Pollionis Consulatum, cujus quarta meminit, scriptam significant; tamen quibus de temporibus in ipsa agatur, satis illa erudito homini indicant,

(*k*) Rer. Gestar. l. 17. (*l*) Rom. Hist. l. 53. (*m*) Ibid. (*n*) Æneid. l. 6.
(*o*) Comment. in Bucol. Virgil. Eclog. 10. (*p*) inter Familiar. Cicer. l. 8. Epist. 14. (*q*) Rom. Hist. l. 54.
(*r*) De Bell. Civ. l. 3. (*s*) XII. XIII. XIV. (*t*) Vid. A. Gell. Noct. Attic. l. 15. c. 4.
(*u*) Vid. Dion. l. 48. (*x*) Vid. Appian. de Bell. Civ. l. 5. (*y*) l. 127. & 128. (*z*) De Gest. Rom. l. 4. c. 9.
(*a*) l. de Bell. Parth. (*b*) l. 48. & 49. (*c*) Hist. l. 2. c. 78. (*d*) in Anton. (*e*) Epit. l. 42. c. 4. (*f*) l. cit.
(*g*) c. 4. cit. (*h*) Strategm. l. 1. c. 1. & l. 2. c. 2. & 5. (*i*) c. cit. (*k*) De Hist. Rom. (*l*) Hist. l. 6. c. 16.
(*m*) Hist. Rom. l. 7.

Galle, quid inſanis? inquit, tua cura Lycoris
Perque nives alium, perque horrida caſtra ſecuta
eſt,

itemque illa, quæ cum proximis *verſus Galli eſſe de ipſius translatos carminibus*, in Commentario Servius docet,

Alpinas ab dura nives, & frigora Rheni
Me ſine ſola vides: ah te ne frigora lædant,
Ah tibi ne teneras glacies ſecet aſpera plantas.

Quæ ſicuti cum proximis verſibus poeticum ſimul & amatorium Galli ingenium longe melius, fideliuſque nobis exhibent, quam quæ ſub ejus nomine circumferuntur; ita iis temporibus oſtendunt (mitto, num Lycoris, quod Elegia iſta obtrudit, *deſiderio*, *curaque* Galli ægrotaret) num quidquam negotii Parthis cum Ventidio eſſe poſſet. Cum enim iſtum *alium*, de quo Virgilius, teſtetur Servius, fuiſſe *Antonium euntem ad Gallias*; nullum poterit iſti rei tempus aptius inveniri, quam cum Antonius Quæſtor creatus, ad Julium Cæſarem in Galliam ulteriorem ab Urbe reverſus eſt: quo de reditu hæc in Ciceronis Philippica II. *Quæſtor es factus: deinde continuo ſine S. C. ſine ſorte, ſine lege ad Cæſarem cucurriſti: id enim unum in terris egeſtati, æri alieno, nequitiæ, perditis vitæ rationibus perfugium eſſe, ducebas*. Nam quo primum tempore in Galliam Antonius ad Cæſarem iverat, non ex Urbe, ſed *ex Ægypto* (quod eadem Philippica docet) profectus erat. Ex quo autem Romam venerat e Gallia ad Quæſturam petendam, hujuſque voti compos factus, ad Cæſarem redierat, inde Romam niſi confecto bello Gallico, reverſum non eſſe, ex duobus poſtremis de Bello hoc libris intelligitur, ex quibus cum in Aleſiæ obſidione, tum deinceps in proximis hibernis, annoque inſequenti in vaſtandis Eburonum finibus, in Bellovacis in officio continendis, denique rurſus in hibernis uſque ad Comii Atrebatis deditionem, quod ultimum Gallici belli opus fuit, fideli, & aſſidua Antonii opera eſſe uſum Cæſarem, cognoſcimus. Porro annus in quem incidit Aleſiæ obſidio, is fuit, quod libri VII. initium oſtendit, quo propter P. Clodii cædem Cn. Pompejus Magnus Conſul III. creatus eſt; paulo autem ante eam cædem Antonium Romæ Quæſturam petiiſſe, ex laudatæ Philippicæ duobus locis perſpicue apparet, ſi cum ejus Orationis loco quam Tullius edidit pro Milone, conjungantur. In hac enim legimus, *nuper* a M. Antonio eundem quem Milo tunc occiderat, Clodium *nuper*, inquam, eo compulſum fuiſſe, ut *ſe*, *fugiens*, *in ſcalarum tenebras abderet*. In illa vero, *cum tu*, M. Antoni, Clodium *in foro*, *ſpectante populo R. gladio ſtricto inſecutus es*, *negotiumque tranſegiſſes*, *niſi ille ſe ſub ſcalas tabernæ librariæ conjeciſſet*: deinde, aliquot interjectis paginis, *tu a me obſervatus in petitione quæſturæ: quo quidem tempore P. Clodium, approbante populo R. in foro es conatus occidere*.

16. Noli mirari quod fuſius hæc perſequar, Vir Cl. Neque enim eo dumtaxat pertinent, ut intelligatur, ubi fuerit, & quid egerit Antonius iſto temporis intervallo quod Plutarchus in ejus Vita tranſilivit, aut (quod ad ſuſceptum ſermonem attinet) quo Gallus tempore maxime Lycoridem deperibat, eo tempore nihil Ventidio cum Parthis fuiſſe, quorum hi tunc ferme Craſſos cæciderunt, & Romana ſigna ademerunt, Ventidius autem, ut Gellius (*n*) docet, cum Julio Cæſare in Galliis eſt verſatus. Sed eo etiam pertinent, ut magis magiſque ſuſpicemur, Gallum, cum ſe ipſe interfecit, aliquanto majorem natu fuiſſe, quam plerique exiſtimant, & Epiſtolæ Auctor contendit. Ab eo namque anno quo Pompejus Conſul III. fuit, numerandi initio facto, fine autem in eo quo Conſul VIII. fuit Auguſtus, quo nimirum tempore Galli mortem ab Dione proponi, ſupra memoratum eſt; anni certe ſunt ſeptem & viginti. Hos igitur ſi de tribus & quadraginta, quam Gallo ætatem tribuunt, detrahamus; relinquetur nempe, ut natus annos circiter ſexdecim, non modo jam totus eſſet in amoribus, horumque cauſa uſque adeo inſaniret; ſed, quod multo minus credibile eſt, tantum poeticis ſtudiis jam excelleret, ut *divinus poeta* a Virgilio ipſo vocari poſſet, atque Apollo induci qui cum illo colloqueretur. Quæ, atque alia ejuſdemmodi ſiquis forte malit ſic intelligere, ut illi conveniant tempori quo Virgilius ſcripſit, non tempori iſti de quo ſcripſit; haud ſatis ſcio, quantum in omnibus id liceat, præſertim cum Gallus iſto ipſo tempore ſic loquens inducatur,

Ibo, & Chalcidico quæ ſunt mihi condita verſu
Carmina, paſtoris Siculi modulabor avena.

Verum hæc ſatis ſit attigiſſe, cum Veterum nemo, ut ſupra oſtendimus, proferatur qui Galli ætatem definiverit præter Euſebium; hujus autem exemplaria, quod Auctor Epiſtolæ confitetur, inter ſe non conſentiant, eaque fortaſſe cauſa fuerit, quod alii XLIIII. alii LXIII. plerique XLIII. annos tribuant: quibus tamen in numeris deſcribendis quam facile potuerint librarii peccare, frequentiſſimi eorum in ejuſmodi rebus errores demonſtrant.

17. Quanquam ſive major, ſive minor placeat iſtorum numerorum, cum major eo nos ducat, ut Cn. Pompejo Strabone, L. Porcio Catone Coſſ. minor vero, ut Q. Hortenſio, Q. Cæcilio Metello Coſſ. natum Gallum inveniamus, Julius autem Cæſar non niſi poſt Conſulatum ſuum Primum, hoc eſt undecimo poſt hos, uno & triceſimo poſt illos Conſules anno, in Galliis, & Illyrico cum imperio fuerit; apparet certe, planius fuiſſe declarandum ab iis qui Corn. Gallum, non *Forolivienſem*, ſed *Forojulienſem* maluerunt, quid ſibi vellent, aut qua ratione rem intelligerent; ab iis, inquam, qui cum Auctore Epiſtolæ confitentur, *utrumque Forum Julii ab Julio Cæſare fuiſſe fundatum*. Sed hæc tu melius perſequi poteris, Vir Cl. atque item quærere, an *Gallus Cornelius*, quem Aſinius Pollio, in litteris ad M. Tullium (*o*), *familiarem ſuum* dicit, & quem Sebaſtianus Corradus, ac Bernardinus Rutilius Cornelium Gallum fuiſſe, putant (*p*) de quo Aſinius idem in litteris ſuperioribus, *quod familiarem meum in tuorum numero habes, opinione tua mihi gratius eſt: invideo illi tamen, quod ambulat, & jocatur tecum*; quærere, inquam, poteris, an Poeta is fuerit, de quo in præſentia ſermo eſt: certe nec tempora prohibent, & doctiſſimis hominibus ejuſmodi Virorum amicitiæ conveniunt.

18. Jam enim mihi, his omiſſis, illud viciſſim oſtendendum eſt, quam alia, atque alia in propoſita Elegia ei non conveniant Lycoridi quam Gallus adamabat. Nam hæc certe, quod Servius docet ſuis tum in laudatam Virgilii Eclogam X. tum in VI. Commentariis, in Theatro cantabat, nec ſecus atque Origo, & Arbuſcula, quæ nobiles eodem tempore meretrices erant, & mimæ, ipſa quoque ſcortum, & mima erat, Cytheridis cognomine in Urbe, & per Italiam notiſſima. Erat eadem præterea, quod ibidem tradidit Servius, Volumnii liberta, illius, opinor, Volumnii, ad quem, & de quo nonnullæ extant Ciceronis Epiſtolæ, illa in primis quæ huc maxime pertinet, ad Papirium Pætum (*q*). *Accubueram hora nona. Dices ubi? Apud Volumnium Eutrapelum: & quidem ſupra me Atticus, infra Verrius, familiares mei. Miraris, tam exhilaratam eſſe ſeveritatem noſtram? ... Audi reliqua. Infra Eutrapelum Cytheris accubuit. In eo igitur, inquis, convivio Cicero ille, Quem adſpectabant, cujus ob os Graii ora obvertebant ſua? Non mehercule ſuſpicatus eram, illam affore: ſed tamen ne Ariſtippus quidem ille Socraticus erubuit, quum eſſet objectum, habere eum Laida. Habeo, inquit, non habeor a Laide.* Hunc Volumnium ipſum quoque mimum fuiſſe, inveniemus, ſi cum Petro Victorio (*r*) eundem eſſe, cenſebimus, quem in Philippis captum in Antonii, & Cæſaris caſtris, Bruti milites occiderunt. Sic enim de eo Plutarchus (*ſ*), *Inter hos viri quidam erant Volumnius mimus, & Saeculio hiſtrio captivi.* Sane intimum fuiſſe Antonio, cum propter Cytheridem veriſimile eſt, tum vero ex M. Tullio ſatis conſtat ſive in Philippicis, ut mox apparebit, ſive ubi ad Atticum ſcribit (*t*), *Quod autem aditus* ad Antonium *difficilior eſſe dicitur; ſcripſi* ad

(*n*) ſupra cit. l. 15. c. 4. (*o*) in Epiſt. Famil. Cicer. l. 10. Epiſt. 32. (*p*) Adnot. in ejuſd. l. Epiſt. 31.
(*q*) l. 9. Epiſt. 26. (*r*) In l. 7. Epiſt. 33. (*ſ*) in M. Bruto. (*t*) l. 15. Epiſt. 8.

ad Eutrapelum, ut is ei meas litteras redderet. Neque est cur miretur aliquis, M. Tullium apud mimum accubuisse, aut ad mimum ejusmodi epistolas, quales in extremo libro septimo (*u*) videmus, scripsisse. Nam & mimus esse potuit litteris instructus, salibus vero etiam magis debuit, & iis temporibus quibus id factum, scriptumque in parte per se ipsæ Epistolæ ostendunt, Volumnii Amicis qui tum sane plurimum poterant, ipsique propterea Volumnio Cicero blandiebatur, aliter post cædem Julii Cæsaris, & in illa rerum Antonii inclinatione sentiens, alioque in numero hominem habens, ut in Philippica XIII. *Addite illa naufragia Cæsaris amicorum Barbas, Cassios, Barbatios, Polliones: addite Antonii collusores, & sodales, Eutrapelum, Melam, Cœlium, Pontium, Crassicium, Tironem, Mustelam, Petissium, comitatum relinquo: duces nomino.* Erat autem *præfectus fabrum Antonii* P. Volumnius (si modo hic Eutrapelus est) quem Cornelius Nepos in Vita Attici iterum, ac tertio memoravit, & quantum familiaritate ac potentia Antonii (id quod timuerat Cicero) in proscriptione abusus sit, exemplo ostendit L. Julii Calidii, quem *multo elegantissimum poetam, --- neque minus virum bonum, optimisque artibus eruditum, --- propter magnas ejus Africanas possessiones, in proscriptorum numerum* P. Volumnius *absentem retulit.*

19. Cæterum sive Volumnii Eutrapeli, mimi videlicet mima, Cytheris liberta fuit, sive conliberta; profecto cum Volumnii alicujus liberta fuerit; nomen illi ab nomine patroni Volumniam fuisse, de eaque illud intelligendum censeo, quod in II. Philippica exprobratur Antonio, *aperta lectica, Mima portabatur: quam ex oppidis municipales homines honesti, obviam necessario prodeuntes, non noto illo, & mimico nomine* (id est Cytheridem) *sed Volumniam consalutabant: sequebatur rheda cum lenonibus, comites nequissimi: rejecta Mater amicam impuri filii, tanquam nurum, sequebatur.* Quin imo sic esse omnino intelligendum, Ciceronis optimus interpres ipse Cicero docet, hæc scribens ad Atticum (*x*), *Hic tamen Cytheridem secum lectica aperta portat; altera uxorem. Septem præterea conjunctæ lecticæ amicarum; hæ sunt amicorum. Vide quam turpi letho pereamus!* Eodemque pertinent quæ ad eundem in Epistolis proximis (*y*) *Tu Antonii leones pertimescas, cave. Nihil est illo homine jucundius:* & (*z*) *Hoc quidem melius, quam collega noster* (in Auguratu videlicet) *Antonius; cujus inter lictores lectica Mima portatur.*

20. Nec vero est (ut quando cœpimus, nonnullos Ciceronis locos de Antonii vita, & Cytheridis conditione magis illustremus) non est, inquam, cur in eo multum hæreamus, quod in Philippica *mater*, in Epistolis *uxor*; in illa *lenones*, in his *leones* commemorentur. Neque enim hæc ejusmodi sunt, ut alterum ab altero excludatur: esse una omnia potuere; modo uxorem intelligamus, non Fulviam P. Clodii (ut Paulus Manutius (*a*)) cujus nimirum alter vir Curio etiamtum vivebat, & quæ cum Cleopatram absentem non tulerit, multo minus Cytheridem præsentem pellicem tulisset; sed faciliorem aliam aliquam de prioribus Antonii uxoribus, sive Fadiam (*b*) ex qua liberos suscepit, Q. Fadii libertini hominis filiam, sive Antoniam illam de qua in II. Philippica, *filiam ejus* (id est *patrui* tui) *sororem* tuam ejecisti, alia conditione quæsita, & ante *perspecta*: quem ad locum haud satis video cur hæc adnotaverit Lambinus „ sororem tuam) *immo* uxorem tuam *legendum*, „ *Octaviam scilicet, quam exegit Antonius, Fulvia* „ *domum intromissa* „, nam si filia patrui; soror igitur patruelis: itaque mox iterum de eadem Cicero, *sorori & uxori tuæ*: item si filia patrui; filia igitur alterius Antonii; Antonia igitur certe: num vero etiam Octavia appellata? quam vereor, ne quis Lambinum, pereruditum alioquin hominem, suspicetur, uxores Antonii, & tempora confudisse! Nam certe Antonius Octaviam exegit; sed C. Octavii, non C. Antonii patrui, filiam, neque ut Fulviam domum intromitteret, qua videlicet jam mortua, aut, quod nonnulli tradunt, dimissa, Octaviam duxerat (*c*).

Fuit tamen aliquando cum ita cogitarem, posse aliquem fortassis prima illa ex Epistolis verba ad hunc modum legere, *Cytheridem secum lectica aperta portat alteram uxorem;* ut perinde sit, ac si uxor esset, aut loco uxoris, quomodo alibi idem scripsit non tantum (*d*) *me --- sicut alterum parentem --- observat*, verum etiam (*e*) *qui alterum se Verrem --- putaret*, &, *dixisset, --- non se decumanum esse Apronium, sed Verrem alterum.* Eam autem lectionem videbantur commendare quæ II. Philippica non objicit solum, ut eo quem produximus, loco, *Mater amicam impuri filii, tanquam nurum, sequebatur*; verum etiam exaggerat, ut his, *aliquid enim salis ab uxore Mima trahere potuisti: & frugi factus est. Mimam illam suam suas res sibi habere, jussit: ex duodecim tabulis causam addidit: exegit. Quam porro spectatus civis, quam probatus, cujus ex omni vita nihil est honestius, quam quod cum Mima fecit divortium.* Huc illud addebam, qui id in Philippica de Matre exprobrasset, eum multo minus de Uxore suam ipsa pellicem sequi coacta, ibi fuisse taciturum.

21. Quod vero ad *leones* attinet; non me fugit, ex eo Epistolarum loco suspicatum esse Petrum Victorium (*f*) id quod postea adversus Hieronymum Ferrarium defendit (*g*), etiam in Philippica II. legendum esse *rhedam cum leonibus*. Illud miror, cum ei defensioni duo Veterum Scriptorum testimonia obstare viderentur, alterum Plinii majoris, Plutarchi alterum; hujus Virum Doctissimum non meminisse, illi vero in hunc modum satisfecisse ut diceret, *id negligentiæ illius scriptoris assignandum, qui in temporibus lapsus sit, ut in multis aliis rebus sæpe peccat: & certe majorem fidem Ciceroni habendam esse rerum, quæ ipsius ætate factæ sunt, quam Plinio, qui multis postea sæculis vixit*; quasi vero non constaret ex Suetonio (*h*), & Xiphilino (*hh*), eam Vesevi montis conflagrationem, qua Plinius, ut Sororis Filius (*i*) docet, sex & quinquaginta annos natus occubuit, sub Tito contigisse, Ciceronem vero eodem quo Pansa, atque Hirtius Consules, anno interfectum fuisse, ex Dione (*k*), aliisque non liqueret: ex quibus intelligi posset, inter Ciceronis finem, & Plinii vivendi initium ne septuaginta quidem annos intercessisse. Sed *multa, multa*, inquam, *sæcula* num sic forte ibi acceperit Victorium putabimus, ut in II. de Officiis (*l*) (neque id, si recte legamus, necessario) accipiebat (*) Muretus? Cæterum hæc Plinii (*m*) erant verba, posterius, quam is Philippicæ locus ferat, tempus designantia. *Jugo subdidit leones, primusque Romæ ad currum junxit M. Antonius, & quidem civili bello, cum dimicatum esset in Pharsalicis campis, non sine quodam ostento temporum, generosos spiritus jugum subire illo prodigio significante; nam quod ita vectus est cum mima Cytheride, supra monstra etiam illarum calamitatum fuit.* Plutarchus quoque (*n*) non nisi post Pharsalicam pugnam hæc narrat de Antonio: cujus Auctoris verba primo loco proferam, ut latine ab Leonardo Aretino reddita sunt, qui ut vitiosissimis uteretur Plutarchi codicibus; tamen vel ex Cicerone intelligere poterat, quam falleretur sic vertens. *Erat inter maxime familiares* Antonii *Sergius mimus, & Citheris quidam ex eadem palæstra mulierculam amans. Hoc comitatu Antonius peragrabat Italiam lectica delatus, quam haud pauciores quam matris ejus comitati sequebantur. --- Ducebantur & leones ad rhedam ligati.* Quanto melius qui postea (*o*) sic reddidere. *Erat Sergius mimus unus ex iis qui plurimum apud* Antonium *poterant, & Cytheris ex eadem palæstra, quam mulierculam adamabat. Hanc, urbes peragrans, circumducebat lectica. Lecticam ejus non minor comitatus, quam matris ipsius, sequebatur. --- Leonibus*

(*u*) Epist. Famil. cit. 33. & prox. præced. (*x*) l. 10. Epist. 12. (*y*) Epist. 15. (*z*) Epist. 18.
(*a*) Comment. in hunc locum. (*b*) Philippic. II. III. XIII.
(*c*) Vid. Plutarch. in Anton; Dion. l. 48. & 50; & Livian. Epit. l. 127. (*d*) l. 5. Epist. Famil. Epist. 8.
(*e*) In Verr. l. 5. & 3. (*f*) Explic. suar. in Cicer. Castig. in l. 10. Epist. ad Attic. (*g*) Variar. Lect. l. 16. c. 3.
(*h*) (*hh*) In Tito. (*i*) l. 3. Epist. 5. & l. 6. Epist. 16. (*k*) l. 47. (*l*) c. 17. (*) Var. Lect. l. 10. c. 8.
(*m*) Nat. Hist. l. 8. c. 16. (*n*) In Antonio. (*o*) Ex Edit. Xylandri, & Cruser.

nibus junĉti currus . Jam vero ſiquis malit Victorio quadantenus adſtipulari; per me licet, ſic tamen ut Plinium non plus dicere concedamus, quam dicat. Scilicet hoc ait quidem, poſt Pharſalicum prælium id primum Antonium feciſſe Romæ; at extra Urbem tamen idem feciſſe, aut certe attentaſſe anno ante, neque ipſe, neque vero Plutarchus negat. Cicero viciſſim, ut id factum indicat anno ante; ſic poſt Pharſalicam pugnam non modo iterum factum non negat; ſed dat nobis tanquam anſam ad idem conjiciendum, cum in Philippica II. poſtquam illam ſuperioris anni itinerum Antonii cum Cytheride peragrationem deſcripſit, quam pauciſſimis interjectis verſibus, in quibus pugnam illam deſignat, hæc ſubjicit . *Victor e Theſſalia Brundiſium cum legionibus reverteſti. --- Veniſti Brundiſium , in ſinum quidem , & in complexum tuæ Mimulæ. ---* Italiæ rurſus percurſatio, eadem comite *Mima;* ut cætera quæ paulo antea, atque adeo modo dixerat, etſi ipſe faſtidii vitandi cauſa fortaſſe reticeat, nobis tamen proclive ſit ſuſpicari.

22. Cæterum illas Antonii cum Cytheride percurſationes primas cum inter ea poſuerit Tullius , *quæ notiora omnibus eſſent, qui in Italia tum fuere , quam* ſibi, *qui non fuit;* fuerit tamen & ipſe , ut Epiſtolæ ad Atticum oſtendunt , cum menſe Majo ejus anni qui annus prælium Pharſalicum anteceſſit, per Campaniam fierent; hinc licet intelligi, reliquis menſibus per cæteras Italiæ regiones productas eſſe; ut revera Antonius *horum flagitiorum veſtigiis omnia municipia, præfecturas, colonias, totam denique Italiam impreſſerit*. Alteræ autem percurſationes, aut certe famoſæ Antonii cum iſta meretricula volutationes non ante deſiere, quam (*p*) ab Julio Cæſare, a bello Africano in Urbem reverſo, caſtigatus , tandem aliquando *turpi* iſta *vita relicta* , *uxorem accepit Fulviam* , cui, diſerte narrat Plutarchus, per ludum ſervili ipſum veſte litteras illas amatorias reddidiſſe , quæ in II. Philippica exagitantur, quarum erat litterarum caput, *ſibi cum illa Mima poſthac nihil futurum : omnem ſe amorem abjeciſſe illinc , atque in hanc transfudiſſe :* quanquam fidem non religioſiſſime præſtitiſſe, ſignificare videtur Cicero, qui poſt Cæſaris cædem cum ad Atticum fictis , ut ſæpius ſolet , nominibus ſcribit (*q*) *Hic autem noſter Cytherius , niſi victorem, neminem victurum* ; a Petro quidem Victorio cum aliqua , a Paulo autem Manutio ſine ulla dubitatione dicitur (*r*) ſic *a Cytheride mima Antonium appellare*.

23. Quorſum a nobis hæc omnia ſatis ſuperque de Cytheride congeſta ſunt ? Nimirum ut tanto clarius appareat , num iſti ultimæ ſortis, & inquinatiſſimæ fœminæ ullo modo conveniant quæ in ſuppoſita Gallo Elegia quaſi de ingenua puella , & Auguſto jam rerum potito, adhuc intacta, pudicaque ſcribuntur,

Æqua tamen matris cauſa eſt; cupit illa paternam
Impleat ut pulchra filia proba domum .

& infra,

Quid loquor ah demens? roſeæ nec flore juventæ,
Nec capitur miſſis lux mea muneribus .

Et tamen Lycoridem cum meretricem , tum certe Volumnii fuiſſe libertam , Epiſtolæ Auctor non ignorabat. Sed ut parum attente Elegiam iſtam legerit , illud quoque indicio eſt, quod in ipſa de Lycoride eſſe dictum, non dubitat, quod de lena, ut proxime ſuperiora cætera, tam aperte dictum eſt, quam quod apertiſſime,

Multa quoque affingit, mentitur & omnia.

Sed nimis multa de verſibus.

24. Nunc quæ de Galli tum genere , tum Præfectura, tum criminibus ſcribit, ex parte ſaltem aliqua cum vetuſtis Hiſtoricis , præſertim vero cum Dione conferamus. Igitur etſi apud Petrum Crinitum legerat , *fortuna* Gallum *tenui fuiſſe, peneque infima ;* nihilo tamen minus *nobiliſſimum* cenſet, nonnullis ductus argumentis , quæ hic expendere longius foret . Mihi vero Suetonii verba, ex quo Crinitum ſumpſiſſe id video, cum Dione conferenti , non levis hæret dubitatio . Siquidem cum ille hæc ſcripſerit (*ſ*). Auguſtus *Salvidienum Rufum ad conſulatum uſque, & Cornelium Gallum ad præfecturam Ægypti, ex infima utrumque fortuna provexerat;* Dio, in Salvidieno quid *infima fortuna* fuerit, his verbis oſtendit (*t*). *Salvidieno, obſcuriſſimo genere nato, paſcenti gregem , flamma e capite emicuit.*

25. Verum de Galli genere cum certiora non ſuppetant; de Præfectura videamus. Quærit Epiſtolæ Auctor, cur Auguſtus Corn. Gallum neque Conſularem, neque Prætorium Virum, neque adeo Senatorem Ægypto præfecerit. Cujus exempli ut novitatem animadverſam, ita cauſam indicatam ab ſummo Noriſii Cardinalis ingenio fuiſſe, arbitratus, Viri hujus longe Eruditiſſimi verba profert , eique adſtipulans plaudit. Verum ſi de Gallo ſcripturus, eum Hiſtoricum ex quo plura, eaque certiora de Gallo habemus, ſibi paulo attentius inſpiciendum exiſtimaſſet; alibi , & jure quidem meritoque, peracre Noriſii ingenium laudaſſet, hic autem ſatis ſibi eſſe, credidiſſet, Dionem, cujus Noriſius ipſa fere verba, non modo ſententiam ſequitur , hæc ſcribentem (*u*) producere . *Ægypto autem tributariæ factæ Cornelium Gallum* Auguſtus *præfecit . Multitudo ſane hominum , urbium, ac agrorum , ac mores ejus gentis leves, tum copia annonæ, & pecuniæ efficiebant, ut non modo committere provinciam Senatori nulli auderet, ſed & proficiſcendi in Ægyptum poteſtatem, niſi ipſe nominatim alicui permiſiſſet, omnibus adimebat : adeo enim ſuſpectos Ægyptios ſtudii novarum rerum habebat, &c.*

26. Attamen hic recte credidit Noriſio . Quid? ubi male de Galli criminibus Gyraldo credidit , illa affirmanti : *ſcribit & Dion hiſtoricus lib. LIII. Proculejum , cum, aliquando Cornelio Gallo occurreret , naſum & os manu compreſſiſſe , id ſcilicet ſignificantem , non alicui tutum eſſe , illo præſente nec loqui, nec reſpirare ; tantæ namque fuit Gallus inſolentiæ. Alius quoque, licet ignotus, ad eum cum teſtibus quibuſdam acceſſit , &c.* Profecto neque hæc Epiſtolæ Auctor inter Galli crimina retuliſſet, neque ad ejus *ambitionem* pertinere, exiſtimaſſet , neque hinc argumenta trahi poſſe, cenſuiſſet , e quibus intelligeretur, Gallum ex ulteriore Gallia fuiſſe; ſi laudatum a Gyraldo Hiſtoricum potius, quam Gyraldum , hunc perperam deſcribentem , ſibi legendum , atque attendendum putaſſet. Nam apud Dionem tantum abeſt, ut illa de Gallo ſcripta ſint; de proditore , & accuſatore Galli Valerio Largo ob iſtam ipſam Galli ſocii , & convictoris ſui delationem ſcribuntur (*x*). Ea enim Largi adverſus Gallum perfidia expoſita, hæc ab Dione ſubjiciuntur . *Certe Proculejus ita de Largo ſenſit , ut obviam eo forte facto, nares ſuas , oſque manu compreſſerit , iis qui ſecum erant , ſignificans , ne reſpirare quidem, Largo præſente, quenquam tuto poſſe . Alius quidam Largum accedens , adhibitis arbitris, Largo ipſe ignotus , percontatus eſt, notuſne ei eſſet, & abnegante id Largo, rem in tabulis adſignavit: quaſi vero homo improbus non poſſit etiam ignotum calumniis impetere .*

27. Erant alia quæ iſtam curſim legens Epiſtolam, animadverteram , unde conſtaret , minus diligenter , minuſque attente ſcriptam eſſe , ut ubi Joannem Gobellinum Auctor redarguit, quaſi Blondi mortem quinquennio maturius poſuiſſet , quando eo reapſe anno quo mortuus eſt , 1463. poſuiſſe , adverſus Voſſium admonuerant Viri Eruditiſſimi a quibus *Litteratorum Italiæ* Ephemerides (*y*) conſcribuntur: vel ubi ex eo quod Henricus Palladius Corn. Gallum ſine ulla dubitatione Aquilejenſem fecerit, ex eo, inquam , continuo inſert , *recte eos ſcripſiſſe qui* Gallum *Forojulienſem; perperam qui Vicetinum , Forolivienſem , aut Tuſcum vocarint* , præſertim cum ipſe mox neget , hanc ſe *probare Palladii opinionem poſſe nullius veteris Scriptoris auctoritate ſubnixam*: aut ubi ex Q. Æmiliani Cimbriaci facto qui Forijulii Civitatem quam vulgo appellant, ipſe *Julium* appellabat , *indicium evidens* eſſe , pronunciat , *Forumjulii nihil eſſe aliud quam iſtam ipſam Civitatem*; cum tamen continuo hoc addat, *ſe vero Julium , & Forumjulium diverſas eſſe urbes*

(*p*) Vid. Philippic. II, & Plutarch. Vit. cit. (*q*) l. 15. Epiſt. 22. (*r*) Explic. & Comment. cit. in hunc locum. (*ſ*) in Auguſto c. 66. (*t*) l. 48. (*u*) l. 51. (*x*) l. 53. (*y*) Tom. 12. pag. 277.

urbes censere: ex quo intelligitur, dicendum fuisse, illud Æmiliano sic esse visum; non sic esse. Erant hæc, atque ejusdemmodi alia, quæ a me præterita sunt libenter, cum temporis angustiæ plura persequi prohiberent, & ea quæ attigi, satis essent mihi in primis, non insectandi causa hæc proferenti, sed dumtaxat demonstrandi, non ea animi attentione istam ab Erudito Viro conscriptam Epistolam fuisse, ut mirari plurimum oporteat, quod in Blondi nostri existimationem, & fidem nonnulla exciderint, quæ, si se ipse collegisset, si in quem scriberet, quid scriberet, quibus argumentis scriberet, secum reputare voluisset; nunquam facile, ista præsertim ratione fuisset scripturus. Testatur hoc probus Viri animus, & honeste ac liberaliter institutus, eaque in primis modestia, atque docilitas testantur, quibus finem ita facit Epistolæ suæ, ut siquid humani in ea scribenda passus sit, non id se pertinaciter defensurum, imo libenter verum, siquis forte ostendat, agniturum profiteatur. Ego vero, ut ipsi de eruditione, cæterisque ornamentis omnibus concedam; in eo certe me ab ipso vinci nunquam patiar, quod ad honestissimum veri studium, & facilem demonstrati erroris confessionem attinebit. Quamobrem tibi, Vir Cl. tuique similibus Viris de his quæ, ut potui, properanter dictavi, cum judicium libenter permitto, tum polliceor, quod a vobis judicatum fuerit, eo me libentissime staturum. Vale.

D. Patavii VII. Kal. Jun. CIƆ IƆCC XXVIIII.

EPISTOLA ÆMILIANA II.

Joannes Baptista Morgagnus Simoni Mariæ Poggio e Soc. Jes.
Viro Clarissimo Eruditissimoque S. P. D.

SUperiore autumno cum forte essem Forolivii, meque inde secum JULIUS ALBERONIUS Cardinalis Amplissimus, Flaminiæ Legatus, Ravennam duxisset, novumque illorum Fluminum alveum, Cataractam, Pontem, & navigabilem Fossam mihi ipse (quæ summa ejus est benignitas) commonstrasset; primum quidem tanta subiit admiratio, quantam utique hinc tot Operum magnitudo, hinc temporis quo præsertim Pons ejuscemodi perfectus fuerat, brevitas incredibilis postulabat. Ut vero admirationem illam non sustulit quidem, sed minuit ejus qui curaverat, Legati eximia solertia, providentia, mentisque præstantia in multo maximis rebus spectata; alio paulatim, ut fit, atque alio animum cœpi & cogitationem convertere, interque hæc ad fluviorum quibus erat Pons impositus, antiqua nomina, quæ statutis nuper ad caput utrumque Pontis marmoribus inscripta legebam, *Bedesis*, & *Vitis*. Eorum enim veniebat in mentem, quæ multa, & varia, atque adeo inter se pugnantia de illorum vocabulis persæpe in Scriptorum monumentis jam olim, cum aliud agerem, animadvertisse mihi videbar: pigebatque eo tempore, ac propemodum subpudebat, longe aliis, quibus distentus semper fueram, occupationibus factum esse, ut, siquis forte ex me quæreret, necdum respondere pro certo possem, quemadmodum Latini eos appellare amnes consuessent, quos ego primos omnium aspexissem, ut qui meam quoque Patriam, ut probe nosti, quamvis laxius in parte, quam Ravennam, intercipiunt. Quæ me cura magis solicitum habuit, cum mox Patavium redeunti negotium ab Legato Amplissimo datum est, ut quoniam CLEMENTI XII. P. M. tot, tantorumque, de quibus supra dictum est, Operum Auctori Munificentissimo Statua quamprimum Ravennæ in foro ponenda erat, de verbis ei Statuæ subscribendis cogitarem, ageremque etiam; si mihi videretur; cum Joanne Poleno Marchione, & Jacobo Facciolato Viris Clarissimis, mihique & publice docendi officio, & amicitia conjunctissimis. Hæ fuerunt causæ, cur meorum Anatomicorum libris paulisper sepositis, Geographos, & Historicos in manus sumpserim, hisque diligenter inspectis, plura quidem, commodius olim, & cum plus otii fuerit examinanda (*), in medio reliquerim; nonnulla autem de priscis memoratorum fluminum appellationibus, quantum quidem licuit per angustias temporis, quantumque esset rei præsenti satis, constituerim. Quæ quando abs te, Vir Eruditissime, atque Humanissime, requiri, certior fio, protinus, qualia ea cunque sunt, simul inserviendi, simul tui exquirendi judicii causa, libentissime exponam.

2. Apud Græcos Scriptores frustra nomina quæsivi nostrorum amnium. Ex Latinis autem qui utrumque nominaverit, præter Plinium reperio neminem. Ejus hæc verba sunt (a). *Ab eo* (Rubicone) *Sapis*, *&* *Vitis*, *&* *Anemo*; *Ravenna Sabinorum oppidum cum amne Bedese*. Quibus ex verbis illud contra quorundam opinionem, plane efficitur, de quo a te scio primo loco esse quæsitum, alium Vitim esse, alium Bedesim.

3. Uter autem, quod secundo loco quærebas, is sit quem nunc *Ronchum*, uter quem *Montonum* vocitamus, id vero longe difficilius mihi quidem videtur posse constitui. Neque enim locus est ullus, quod sciam, Latinorum Scriptorum, unde alterutrum perspicue appareat: quo fit, ut minus sit nobis mirandum, posterorum alios in alias, atque inter se adversas, ivisse sententias. Siquid tamen video; in hac tanta difficultate is omnium optimus conjector fuerit, qui invenire possit, Ronchus, an Montonus Plinii ætate propius Ravennam afflueret. Qui enim tunc propius affluebat, eum Bedesim a Plinio vocatum esse, intelligitur.

4. Non me fugit, Blondo civi meo longe aliam de Bedesi sententiam fuisse. *Cingunt*, inquit (b), *Ravennam amnes duo Bedisum facientes: quorum qui ad dexteram, Montonus: qui ad sinistram, olim Vitis, nunc Aquæductus dicitur*: & alio in loco (c), *amnem, quem juncti sub urbis mœnibus ii torrentes efficiunt, Bedesum veteres appellant Scriptores*. Quibus ex verbis duo consequuntur, quorum ut alterum probari, sic alterum facile improbari non potest. Nam si primi omnium Polentani; quod postremo a te quærebatur, aut Veneti iis fluviis Ravennam cinxissent; Blondus certe, qui intra centesimum annum ex quo primi imperare cœperant Ravennatibus, in vicina urbe natus erat, Venetis autem imperantibus, scribebat, rem adeo ignorare non potuisset, ut vel Plinii tempore ad eundem modum se habuisse, existimaret. Verum ut in illo errare non facile poterat, ita in hoc erravisse, complura indicant, quæ hic a nobis haud unam ob causam attendi juvat.

5. Primum quidem cum Strabonis ætate (id quod minime ignoras) (d) *intra paludes ita Ravenna posita esset*, ut *aquis diffusa*, *pontibus*, *ac lembis peragraretur*; veri non est simile, intra septuaginta circiter annos rerum faciem usque adeo fuisse mutatam, ut non modo fluviorum alveis duobus, ut nunc, cingeretur, sed & tertius infra urbem extaret alveus in quem uterque confluerent, & sic ad mare, ut adhuc conspicimus, pervenirent, quando, Strabone quidem scribente (e), *cum a mari fierent inundationes*, non medio-

(*) Videantur nunc Epistolæ sequentes. (a) Natur. Hist. l. 3. c. 15. (b) Ital. Illustr. Reg. 6.
(c) Histor. Dec. 3. l. 8. (d) De Situ Orbis l. 5. (e) Ibid.

mediocrem urbs ipsa *acciperet maris partem, adeo ut universa cœnositas, hinc fluctu marino, hinc fluminibus alluentibus, tetrum medicaretur odorem.* Certe is qui paulo post Plinium, Ravennæ fuit, Martialis non ita locorum mutatam faciem significat, cum & *æquoream* Ravennam vocat (*f*), & dulcis illic aquæ penuriam non uno joco satis indicat (*g*). Sed neque is qui anno prope quadringentesimo a Plinii morte, Ravenna transiens, Sidonius reticuit (*h*) *se se hinc salsum portis pelagus impingens, hinc cloacalem pultem fossarum*, ut *in medio undarum sitiret: quia nusquam vel aquæductuum liquor integer, vel cisterna defæcabilis, vel fons irriguus, vel puteus inlimis.* Porro insequenti etiam sæculo & Cassiodorus, & Procopius, quorum hic se Ravennæ cum Belisario fuisse, testatur (*i*), ille autem ibi & natus est, & diu vixit, haud multo aliter urbis ejus situm proposuerunt. Cassiodorus enim, quantum ex Jornande intelligimus, qui ejus *Chronica de Gothis* in compendium redegit (*k*), urbem illam *inter paludes & pelagus* descripsit (*l*) *in modum insulæ, influentium aquarum redundatione conclusam.* Procopius autem ab illa, inquit (*m*), *pedestrem exercitum excludunt aquæ, quibus Padus amnis, quem & Eridanum vocant, e montibus Gallicis eo decurrens, aliique fluvii navigabiles, & lacus urbem illam undique ambiunt*; tum illas quotidianas marini æstus reciprocationes describit, quas antea Claudianus (*n*) indicaverat, utque *accessum maris expectarent* qui *res vitæ usibus accommodatas* e mari *in urbem commercii gratia, aliamve ob causam inferre volebant.*

6. Quæ si omnia diligenter attenderimus; fluvios quidem in æstuaria, sive, ut Silius (*o*) loquitur, in *stagna paludosæ Ravennæ* se se effudisse, intelligemus; certos autem, ut nunc, alveos habuisse, quibus ejus cingerent mœnia, & tertium præterea infra urbem, in quem, ut adhuc videmus, confluentes, ad mare tenderent, qui Bedesis vocaretur, non facile existimabimus (**), præsertim cum Padus accederet, isque, si quis alius, proxime Ravennam ambiret. Audi enim Sidonium (*p*). Ravennæ *oppidum duplex pars interluit Padi, cætera pars alluit: Qui ab alveo principali molium publicarum discerptus objectu, & per easdem, derivatis tramitibus exhaustus, sic dividua fluenta partitur, ut præbeant, mœnibus circumfusa, præsidium, infusa commercium.* Padum autem, hoc est Padi aquarum certam partem etiam eo quo Plinius scribebat, tempore Ravennam pervenisse, hæc ejusdem verba docent (*q*). Padus *Augusta fossa Ravennam trahitur, ubi Padusa vocatur, quondam Messanicus appellatus* (***). Quibus in verbis etsi quædam sunt ab aliis aliter & descripta, & intellecta, aliis in hac Fossa, & circumjectis stagnis, aliis in eo unde hæc deducebatur, Spinetico Padi alveo Padusam agnoscentibus, de qua Virgilius (*r*), & Servius (*s*), & apud hunc Valgius, tum etiam Vibius Sequester (*t*), Claudianus (*u*), aliique meminerunt; tamen quod nobis hic satis est, ab nemine video in controversiam vocari, præsertim cum Padum Ravennam pervenisse, & alii postea, quos supra laudavimus, suis ipsi oculis conspexerint, & Jornandes ex Cassiodoro idem vel fusius doceat (*x*), cujus verba operæ pretium fuerit perpendisse. Nam primum *a septemtrionali plaga*, inquit, *ramus illi* (Ravennæ urbi) *ex Pado est, qui fossa vocatur Asconis.* Unde corrigendus, aut certe explicandus fuerat, ab Rubeo (*y*) etiam dico, duplex Ravennatis Agnelli locus (*z*), videlicet *extra portam S. Victoris non longe a fluvio, qui vocatur Fossa-Sconti*: & *extra civitatem in loco, qui dicitur Fossa-Sconii, juxta fluvium.* Deinde Jornandes continuo hæc subjicit. *A meridie idem ipse Padus, quem solum fluviorum regem dicunt, cognomento Eridanus, ab Augusto Imperatore altissima*, sive, ut alii habent codices, *latissima fossa demissus, qui septima sui alvei parte mediam influit civitatem. Ad ostia sua amœnissimum portum præbens, classem CCXL*, sive, ut in aliis libris, *CCL. navium, Dione referente, tutissima dudum credebatur recipere statione.* Non ego quidem, ut Cluverius (*a*), Jornandem, vel potius Cassiodorum, Virum doctissimum, quasi *barbarum, & omnis abstrusioris antiquitatis ignarum*, hic reprehenderim. Neque enim, ut Cluverius, intelligo inducentem Padum in urbem a meridie; sed postquam eam interluerat, jam a meridie spectandum proponentem in ea videlicet Fossa, quam Cluverius ipse (*b*), fretus pervulgato ab ea ferme plaga *Fluminis veteris* cognomento, ab Augusto conjicit in Classensem usque Portum fuisse productam. Itaque (nisi quid præterea a librariis forte peccatum est) paulo aliter Jornandis verba interpungerem; unde is facilius, quem proposui, intellectus existeret. Inducto autem a septemtrionibus in urbem Pado, in oppositam autem plagam usque ad Classem perducto eâ aquarum copiâ quæ tanto Portui esset utilis, non video sane, quî per Padum traduci exiguæ præsertim, ut persæpe sunt, aquæ, alveique nostrorum fluminum possent, ut Ravennam primum, quod nunc faciunt, a septemtrionibus, & a meridie ambirent, deinde in communem alveum coirent, qui Bedesis appellaretur; nedum qui *portum constitueret*, ut Rubeus (*c*) loquitur, *quem Plinius Besedum appellavit*: Quanquam nec *Besedum* in optimis quidem exemplaribus, sed *Bedesim*, & hunc non portum, sed *amnem* Plinius memoravit: & qui ante Augustum ad Ravennam, neque exiguus, fuerat portus, is aut commune universi illius stagni, non peculiare certi amnis, ostium fuit, aut si certi amnis, cur fuisse eorum fluminum potius, quæ sæpenumero, ut torrentes solent, nullam propemodum aquam convehunt, quam illius Fossæ censebitur, quæ multo, ut credunt, Augusto antiquior, apud Plinium tamen Augustæ Fossæ nomen tulit? Hæc enim, sive, ut plerisque placet, pro ostio primo Padi a Plinio proposita fuit, sive non fuit; certe aquam jugiter, quippe ex Pado acceptam, vehebat. Cæterum in tanta rerum vetustate, ac tot mutationibus illius oræ, per mihi mirum videtur, non dubitasse Cluverium tradere (*d*), vel *IϽC. annis ante Christum natum*, imo etiam prius, *ostium eam Fossam habuisse idem, quod Montonem & Ronchum amneis apud Ravennam in mare effundebat: qui nunc*, inquit, *Ravennatium dicitur portus, vulgo porto di Ravenna*: quando ex Rubeo (*e*) scire poterat, anno 1563. id est annis ante vix LX. *cum portus Ravennas ad Orientem hibernum positus, oblimatus arena, naves non exciperet, alio facto Viti, Montoniique fluminibus alveo, ad Orientem æstivum traductum esse*: tantum abest, ut quod ante duo & viginti sæcula fuisset, pro certo posset constituere! Mihi vero ea omnia quæ diximus, perpendenti, ne Plinii quidem ætate hæc videntur flumina suum sibi communem alveum infra urbem, ostiumve habere potuisse.

7. Quem ergo, inquis, fluvium designare voluit Plinius, cum scripsit *Ravenna cum amne Bedese*? Illum videlicet, ut supra dixi, qui de fluviis duobus nostris in paludes propius Ravennam tunc influebat. Uter autem eo tempore propius influeret Montonus, an Ronchus, quædam possunt conjecturæ indicare. Mitto illam quæ ex Rubeo capi fortasse potest, scribente (*f*), *primum* Ravennæ *baptismatis fontem in ea urbis parte constitutum ferri, quæ ad Arietem dicebatur, a fluvio, cui proxime accedit, nomen sortita: quem nunc fluvium vulgari vocabulo Montonem appellamus.* Mitto alias, quæ ab Ronchi longe majori, quam Montoni, Ronchi, inquam, & Classensis Portus, in quem aquam inferre oportebat, vicinitate trahi conjecturæ possunt, ut illuc potius quam Ravennam deflexisse Ronchum, putemus: & sane Desiderius Spretus (*g*) qui in ea Civitate ante extremum sæculum

lum

(*f*) l. 13. Epigr. 21. (*g*) l. 3. Epigr. 55. 56. (*h*) l. 1. Epist. 5. (*i*) De Bello Goth. l. 2. c. 29.
(*k*) Præf. ad Hist. de Reb. Goth. (*l*) c. 29. (*m*) l. 1. c. 1. (*n*) Panegyr. de VI. Consul. Honor.
(*o*) De Bello Punic. Sec. l. 8. (**) Videri nunc potest etiam Epist. IV. n. 14. (*p*) Epist. cit. 5.
(*q*) l. 3. c. 16. (***) De hac Fossa videri nunc potest Epist. III. (*r*) Æneid. l. 11. (*s*) in eum locum.
(*t*) De Flumin. (*u*) Panegyr. cit. (*x*) c. 29. cit. (*y*) Histor. Ravenn. l. 3.
(*z*) Libr. Pontific. P. 2. in Vita S. Maximiani c. 1. & 5. (*a*) Ital. Antiq. l. 1. c. 35. (*b*) Ibid. c. 28.
(*c*) Hist. cit. l. 1. (*d*) c. 35. cit. (*e*) Hist. cit. l. 10. (*f*) Ibid. l. 1. (*g*) De Urbis Raven. amplitud. l. 1.

lum XV. florebat, cum de Classensi Portu vel suo tempore jam prorsus inutili, atque adeo nullo verba faceret, hujusque rei causam, de qua in parte amplius videndum est (*), Blondum (h) secutus, fuisse, non dubitaret, *Sapis fluvii, & aliorum qui portum illum facere consueverant, aversionem; nam aliud*, inquit, *in mare ostium, quod Gervasium dicitur multis ante sæculis sibi Sapis fluvius effecit: alii vero ad Urbem declinantes, Adriaticum mare aliud per ostium influunt*; his quidem verbis etsi Ronchum pariter, Montonumque indicare voluit; qui tamen cursum utriusque per superiora loca perspectum habeat, is intelliget, olim Montonum Ravennæ propiorem, quam Ronchum, fuisse. Sed his, aliisque præteritis, ea potius conjectura in præsentia utemur, quam *Aquæductus* nomen suppeditat, quo Ronchum accolæ, non Montonum, vocitarunt. Nam etsi Leander Albertus, qui, ut plures alii, mirum in modum quæ hos ad fluvios attinent, confundit, utrumque Aquæductum appellari, scribit (i); tamen & Blondus (k), & Rubeus (l), qui, non de alienis, ut illi, sed de propriis loquebantur fluminibus, ut Forolivienses quoque Historici (m), ostenderunt, id nomen Roncho fuisse peculiare. Itaque vel Albertus ipse, non de Montono, sed de Roncho diserte hæc tradidit, quæ latine hic reddam. *Apud ipsum Ronchum (quem Ravennates Aquæductum appellant propterea quia hic ejusdem fluminis alveus artificum manu factus fuit ad multa passuum millia, sicuti etiam perspicue apparet) tribus a Ravenna mill. pass. aspera illa & cruenta contigit pugna sacratissimo die Paschatis Resurrectionis Christi anno* 1522. (sic) *inter Gallos & Hispanos &c.* Certum est, apud Ronchum anno 1512. (non apud Montonum anno 1513. ut scribunt (n) Ferrarius, & Baudrandus, qui in anno tamen non errat) pugnam illam esse pugnatam. Haud equidem inficias iverim, Montonum olim *per Gattinellam villam secundo ferme ab urbe* Ravenna *lapide, in paludes influxisse*, quando Rubeus (o). *ejus rei cum vetusta ipsa monumenta sane multa fidem facere*, testatus est, *quæ* ipse *anno a partu Virginis MCCLIIII. scripta, in Divi Vitalis Tabulario legit, tum fluminis septa, & molas frumentarias, juxta Divi Michaelis viam, secundo ab urbe milliario, dum ad coquendos lateres fornax ab illis Monachis effoderetur, repertas*. Non ideo tamen necesse est, ut fluvius, cujus violentiam ex Foroliviensibus Historiis (p) scimus, alias etiam, & nominatim anno 1461. ruptis aggeribus, novum sibi alveum fecisse, agrosque vel prope Ravennam inundasse; non, inquam, necesse est, ut quo monumenta illa indicant, eodem antea quoque influxerit, totus præsertim; neque enim facile Blondus, ut supra a nobis positum est, novum tantæ deductionis opus ignorare potuisset: aut si eodem totus influxit; non ei tamen alveus *ad multa passuum millia*, ut Roncho, parari debuit, nec certe ipse, ut hic, Aquæductus vocatus est. Hæc de utriusque fluminis ad Ravennam antiquiore cursu, quæ etiam abs te quærebantur, mihi ad hoc tempus comperta, faciunt, ut Bedesim Plinio Montonum potius, quam Ronchum, dictum fuisse, conjiciam. Quod si ille Bedesis; hic igitur Vitis Plinio fuerit.

8. Illud hoc loco me interrogari posse, scio, cur Plinius igitur, cum (**) *Sapim, & Vitim, & Anemonem* ordine memoraret, non Bedesim Viti, & Anemoni interjecerit, quando Montonum inter hos duos fluere, neque ipsis minorem, videmus; sed a Viti continuo ad Anemonem; ab Anemone autem Ravennam, & ad Bedesim transiliverit? Ego vero id a Plinio ob eam rem esse factum, censeo, quæ ut Montono, non Roncho, peculiaris est, ita Montonum, non Ronchum, Bedesim a Plinio nominatum esse, confirmat. Scire licet, Montonum fieri ex amniculis duobus, quorum nomina quæ apud Maginum (q) leguntur, neque vulgus, neque nostri agnoscunt Historici. Sed dexterum, Dantis (r) ætate, dictum *Acqua cheta* esse, constat; sinister, id est Roncho propior, olim *Acqua viva* appellatus est (s). Hi non, ut modo videmus, ita & quondam supra Æmiliam viam, sed infra hanc confluebant. Dexter enim dexterum, sinister sinistrum vetusti Fori Livii perstringebat latus; unde videlicet factum est, ut quæ utrinque additæ sunt postea, urbis partes Suburbia vocatæ sint, hodieque vocitentur, alterum quidem *Sclavoniæ*, alterum *Gottognorum*, quarum appellationum causas, in vulgus editas, hic referri nihil attinet, præsertim cum minus sint fortasse probandæ. Sed de his alias (***): nunc ad amniculos redeamus. Quorum sinistrum secundum dexterum latus olim fluxisse ejus campi, qui amplissimum nunc est urbis nostræ Forum, cum Paulus Bonolus (t) ostendit prolatis verbis ex antiquo *Sermone* qui sub nomine S. Petri Damiani circumfertur, nempe S. Mercurialis corpus *sepultum est non longe a Liviensi Urbe ultra Amnem in optimo Mausolæo, ubi ad laudem sui nominis Basilica est constructa*; tum illud idem ex vetustis monumentis constare, docuit Generosus Eques, utrique, dum viveret, Minervæ deditus, Sigismundus Marchesius (u), qui & unum produxit, unde non obscure qui loca probe norunt, intelligant, eundem *fluvium* tunc *vocatum* fuisse *Befeze*, qua in voce antiquissimi nominis vestigia mihi quidem apparere videntur, *Bedese*. Dexterum autem amniculum ea transiisse, qua depressus locus, & fortasse etiam nomen indicat Monasterii S. Mariæ *della Ripa*, præclare pons demonstrat antiqui operis, qui a proximis olim ædibus Gentis nobilissimæ, Moratinorum nomen servat, ab Romanis quondam, cum Æmiliam viam munirent, impositus, ut magni lapides, iique in vetustissimum fornicem commissi, ostendunt, nunc, quamvis in eadem via, plane inutilis, aggestaque humo, & adjunctis ædificiis pene obrutus, ut vix nobis civibus sit notus. Cum ergo priscum Livii Forum inter amniculum utrumque non multo aliter ac usque adhuc Ravennam vidimus inter duos amnes, jaceret; non secus ipsi ac Ravennæ, contigit, ut incolæ ab redundantibus utrinque aquis pericula subinde veriti, detrimenta aliquando experti, de utroque superius conjungendo, amovendoque cogitarent. Itaque ergo qui antea infra Æmiliam viam confluebant, jam supra hanc unum in alveum, urbis portam quæ ad occidentem solem spectat, ut nunc videmus, prætergredientem ante aliquot sæcula coacti sunt, cujus facti memoriam ut olim supra urbem locus servabat, ab novo alveo *Flumen novum*, quod ex antiquis apparet monumentis, vocatus, sic infra urbem locus qua sinister amniculus antea ferebatur, hodieque retinet, quem *Flumen mortuum* appellitamus. Hæc cum ita sint; plane intelligis, qui Plinius, cum aliquanto majora flumina, quæcunque in eo tractu Æmiliam intersecabant viam, ordine memoraret, duos illos, ut qui, si cum iis conferrentur, parvi erant amniculi, potuerit, ut solebat, omittere; eosdemque posteaquam in unum, cæteris æqualem, amnem confluxerant, cum propius Ravennam in ea stagna influentes videret, ibi denique commemorare. Quod cum ita proprium Montoni fuerit, ut Roncho nunquam convenerit; sane & nobis hæc peculiaris causa est, cur Montonum potius, quam Ronchum, Bedesis nomine a Plinio esse designatum, existimemus. Quid vero Geographum eruditum Abrahamum Ortelium permoverit, ut constanter, siquis alius, in hac maneret sententia, plane ignoramus. Sed certe ipse cum diserte scripsisset (x), *Bedesis fluvius prope Ravennam, Plinio*. Montone *H. Rubeus vocat*, cumque multis post annis, secundis curis (y) plura in perdifficili Opere mutavisset; in his quidem verbis nihil mutavit.

9. Igitur ut Montonus Bedesis, ita Ronchus Plinio Vitis fuerit, præsertim cum ad cæteras conjecturas accedat servatum apud superiores Ronchi accolas Vi-

(*) Videri nunc potest Epist. V. n. 16. (h) Ital. Illustr. Reg. 6. (i) Descrit. di tutta Italia Reg. 14.
(k) Reg. cit. 6. (l) Histor. Raven. l. 1. (m) Bonoli Istor. di Forlì l. 1. (n) Lexic. Geogr. ad vocem Vitis.
(o) l. 1. cit. (p) Marchesi Supplem. Istor. l. 8. (**) Vid. supra, n. 2. (q) Italia. Tav. 36.
(r) Dante, Inferno Cant. 16. (s) Bonoli l. 1. cit. (***) Videri nunc potest Epist. IX. n. 10. (t) l. eod. 1.
(u) Supplem. cit. l. 3. (x) Synonym. Geogr. ad vocem Bedesis.
(y) Thesaur. Geogr. ad eand. vocem.

Vitis nomen. Quod enim Bonolus (z) ſua ætate a Meldulenſibus etiam tum fieri, adnotavit, ut Ronchum ipſi Vitis nomine deſignarent, idem vel ulterioribus in locis hoc quoque tempore ſervari, ſum certior factus ab Joſepho Verlicchio, Docto Medico, meique amantiſſimo. Cum enim is in præſentia Galeatæ verſetur, quam Mevaniolam (*) Romanorum Municipium fuiſſe, non dubito, ad Ronchi ripam, neque ita procul ab ejus fontibus, poſitum; quærenti mihi per litteras, quibus vocabulis non modo ejus loci incolæ, ſed & agricolæ id ſoleant flumen appellare, continuo reſpondit, *vulgo vel ab agricolis ipſis vocari* Bidente, *&* Viti, *ab nonnullis autem Etruſcis* Ubbidiente. Cum vero *Bidentis* nomen & ipſi, & mihi inde ortum videatur, quod ad confluentes ejus fluminis fontium ſitum, atque adeo interjectum erat Bledæ oppidulum, de quo plura quæ hujus loci non ſunt, Foroliviensſes Hiſtorici attigere, *Pieda*, aut *Bida* in communiore accolarum ſermone dictum; non eſt cur id vocabulum, aut alterum in quod eſt corruptum, hic nos moretur, in iis *Bedeſis*, quod plures faciunt, veſtigia incaſſum quærentes. Reliquum eſt igitur Vitis nomen, quod unde natum ſit apud agreſtes præſertim homines, niſi a vetuſta illa, quaſi per manus tradita, Vitis appellatione, haud facile reperies.

10. Sed ne forte credas, me hodiernis vocabulis plus æquo tribuere ad res antiquiſſimas inquirendas, non cogitantem fortaſſe, quam ſæpe ejuſmodi ratio minus cautos homines in errorem conjecerit; ſic habeas velim, non modo id me cogitare, ſed & vereri maximopere conſueviſſe ex quo animadverti, fucum inde eſſe factum Viris graviſſimis, & in Re Geographica exercitatiſſimis Cluverio (zz), Sanſonio (*a*), Cellario (*b*), & cæteris qui hos ſequuntur. Ne enim longius abeamus ab iis fluminibus de quibus nobis ſermo eſt; *Solona*, inquit Cluverius, *a qua oppidani* Solonates. *haud dubie id fuit oppidum, quod IIII. millia ſupra Forum Livii in ſiniſtra - Montonis amnis ripa, vulgo hodie adpellatur* Città del Sole; *quippe pleraque per Italiam oppida, quorum nomini vox* Città, *ſive* Cività, *id eſt* Civitas *adpoſita eſt, eâ ipſâ antiquitatis ſuæ indicium faciunt. Et fuiſſe hoc tractu* Solonam *circa Sarſinam, & Ariminum, antiquus quoque teſtatur lapis*. Teſtatur certe, ideoque a nobis propius has urbes quæſita eſt, ut alias dicemus (**); ibi vero ubi Cluverius, recenti nomine deceptus, *haud dubie* inveniſſe credidit, nullo modo quærenda fuit. Nam quod nos a Majoribus accepimus, idem confirmatum leges ab Hiſtorico non ignobili Scipione Admirato (*c*), qui ubi narrat, Coſmum Magnum Etruriæ Ducem anno 1565. conſtituiſſe novum ædificare oppidum, quod ſibi propugnaculi loco eſſet, prope Salſubium ad fines Agri Foroliviensſis, hæc ſubjicit, quæ in latinum ſermonem vertam: *cujus oppidi cum primus lapis ſecundum conſuetos Eccleſiæ ritus a Sacerdote ponendus eſſet, repente autem cælum undique nubibus eſſet opertum; ea tantum pars, ubi novum oppidum fundandum erat, Solis radiis aperta relicta eſt. Quod ſignum cum fauſti loco ominis haberetur; inde illa* Civitas Solis *eſt nuncupata*. Itaque oppidum non e ruinis excitatum, ſed in nudo agro tunc primum conditum annis vix quindecim antequam Cluverius naſceretur, tantum huic nominis fallaciâ impoſuit, ut pro vetuſtiſſima *Solona* habendum eſſe, non dubitaret. Quod minus tamen eſt mirum, quam ejuſmodi hallucinationem intra annos centum, & quod excurrit, necdum fuiſſe animadverſam, cum in Scriptis & Tabulis vel recentiſſimis Virorum alioqui Eruditiſſimorum retineri videamus: quos, & eos quos ſupra nominavi, ſilentium ſaltem admonere debuerat Leandri Alberti, & præſertim Blondi, qui ei loco adeo vicinus erat. Cum enim vel exigua quæque Italiæ oppidula, & ea in primis quæ antiquiora eſſe, ſuſpicabantur, cum alibi, tum in ea vicinia, ut Caſtrum Mutilum, de quo alias (**) fortaſſe videbimus, percenſerent; veri ſimile non erat, Solonam, ſiqua ejus rudera, aut ſi modo nomen ibi eorum ætate ſupereſſet, nedum ſi tunc Civitas iſta Solis extaret, fuiſſe omnino prætérituros. At ſi in agnoſcenda Solona tantos Viros nominis decepit ſimilitudo; quanto magis mihi cavendum eſt, ne in antiquo Viti internoſcendo præſens mihi Vitis nomen imponat. Igitur ita aliquid tribuo præſenti nomini, ut cæteris conjecturis plus tribuam: quanquam multis ante ſæculis idem nomen eidem flumini datum video in Vita SS. Hilari, & Olybrii, Rubeo (*d*) nota. Hi enim Theoderici regis ætate prope Galigatam (nam ſic etiam aliquando ea quam ſupra memoravi, Galeata dicta eſt) vixiſſe ſcribuntur (*e*) *in excelſo atque edito monte, ſub quo Vitis amnis defluit, ab incolis, ut aliqui arbitrantur, Bidens adpellatus*. Non ſum neſcius, hæc a Cluverio (*f*) exagitari. *Haud procul* inde, inquit, *eſt fons fluvii, qui ſupra Æmiliam viam & oppidum Faventiam (Forum Livii* voluit ſcribere, ut ante me animadvertit Holſtenius (*g*)) *vulgo* Ronco, *infra vero* Bedeſo *vocatur*. *Hunc imperiti illi geographiæ antiquæ barbari* Bidentem *adpellarunt, eundemque opinati ſunt eſſe, qui apud Plinium vitiato jam tum vocabulo legebatur* Vitis: *quum diſertiſſimis verbis Plinius longe diverſum faciat ab hoc Bedeſim*. Quod ultimum ſicut ultro fateor; ita Ronchum *Bedeſo* ab accolis uſquam appellari, neſcio. Verum ut qui eam Vitam ſcripſerunt, barbari fuerint; non inde tamen conficitur, quin eo jam tempore ei flumini *Vitis* nomen tribueretur. Quod ſi illi barbari; num & Blondus (*h*), & Guicciardinus (*hh*), & Jovius (*i*), & Rubeus (*k*); ut plures alios ſciens prætereeam a quibus idem factum eſt; imperiti, & barbari fuerunt? Cum his noſtri Hiſtorici ſummo conſenſu fecerunt, & faciunt; nec memini in doctum aliquem ex noſtratibus Virum incidiſſe, qui non idem cenſeret.

11. Nec tamen nego, fuiſſe ex Italis, atque Externis, ſed ex his præſertim, complures quibus contra ac nobis viſum ſit; ut Montonum Vitis, aut certe Ronchum Bedeſis nomine deſignaverint. Quorum plerorumque auctoritas ut in cæteris apud me habet, ita in hoc quoque magnum pondus haberet, ſi in his fluviis deſignandis, deſcribendis, delineandis eoſdem ſibi probe cognitos fuiſſe, oſtenderent. Verum ex quo Leander *in eorum deſcriptione*, ſi Rubei (*l*) verbis uti licet, *cæcutivit*, dici non poteſt in quanta plerique alii rerum confuſione verſentur, cum recentia ipſa, atque inter accolas certa, & pervulgata fluviorum vocabula, ac loca unde originem capiunt, aut qua fluunt, incredibilem in modum permiſceant, & pugnantia inter ſe loquantur (***). Quid vero de Tabulis dicam? quarum in aliis Ronchus, in aliis Montonus, in quibuſdam Anemo prorſus omittitur. Nempe ex harum inſpectione videtur factum, ut Vir cæteroquin Eruditiſſimus Montonum fuiſſe Anemonem crediderit, Ronchum Bedeſim, ignobilem autem torrentem Vitim. Sunt qui Anemonem Ravennæ a meridie appingant: ſunt qui in Anemonem Montonum pingunt deſinentem: ſunt qui Sapim fuiſſe Vitim, exiſtimare videantur. Quidam Ronchum ſic delineant, ut ab oriente ſole perſtringat Bertinorium: quod ut Forum Druentinorum eſſe potuerit; ſic cum Procopii *Petra Pertuſa*, quam nunc *Furlo* vocitamus, in hac tanta Geographiæ luce, qua Leonardus Aretinus carebat, confundi poſſe (*), non putabam. Nonnulli, & Præſtantiſſimi quidem Viri, eundem proponunt Ronchum, Ravennam a ſeptemtrionibus alluentem. Neque minus Illuſtres ſunt, qui Montonum Ravennæ appingunt ad meridiem, non minori profecto hallucinatione, quam cum Vatrenum, & Anemonem ſuæ quemque urbi ab occidente ſole. Denique alii Ronchum adeo ad Forum Livii admovent, ut Sapim ad Cæſenam: alii idem Forum inter Ronchum. & Montonum pari intervallo medium faciunt; alii Montoni confluentes Solonæ illi commentitiæ propiores, quam ei Foro: ne quidquam de iis dicam, qui Forum ipſum Ravennæ, quam Faventiæ, vicinius delineant. Ab his ego, aut ab aliis qui eoſdem ſequuntur, alia omnia diligentius perveſtigata eſſe, credam quam antiqua nomina eorum fluminum, quorum præſentia vocabu-

(z) l. 1. cit. (*) Vid Epiſt. XII. n. 4. & ſeqq. (zz) Ital. Antiq. l. 1. c. 28. (*a*) Tab. inſcripta Italia Antiq.
(*b*) Notitia Orbis Antiq. l. 2. c. 9. n. 89. (**) Videri nunc poteſt Epiſt. VIII. n. 9. & ſeq. (*c*) Iſtor. Fiorent. P. 2. l. 35.
(*d*) Hiſt. Ravenn. l. 3. (*e*) apud Cluver. c. 28. cit. (*f*) Ibid. (*g*) Annotat. in Ital. Antiq. Cluverii ad hunc loc.
(*h*) Ital. Illuſtr. Reg. 6. & Hiſt. Dec. 3. l. 5. (*hh*) Iſtor. d' Ital. l. 10. (*i*) Vit. Leon. X. l. 2. (*k*) Hiſt. Rav. l. 1. l. 8. &c.
(*l*) l. eod. 1. (***) De his, & ſequentib. videri paſſim poterunt quæ ſequuntur Epiſtolæ. (*) Vid. Epiſt. XIII. n. 9. & ſeqq.

cabula, origines, cursum, positum usque adeo intelligam negligenter esse quæsita, cum hæc tamen sint in propatulo; illa jaceant in obscuro: hæc ipsis auribus, atque oculis percipiantur; ad illa non nisi per conjecturas accedere possimus. Quarum ut nostras accepisti, ita si eorum vicissim quæras; multum vereor, apud eorum quidem plerosque, ullas ut possis invenire. Nam aut nullas proferunt, aut iis ferme videntur niti, quæ ex illis quæ supra dicta sunt, facile convellantur.

12. Sed quoniam Philippus Cluverius eorum sententiæ est constantissime patrocinatus, neque is in præsentibus rebus inquirendis eadem quam in plerisque aliis notavimus, negligentia fuit; quid tandem proferat Geographus certe, siquis alius his postremis sæculis, doctissimus, & in veteribus monumentis versandis exercitatissimus, a quo dudum in hac controversia pendent cæteri, præsertim qui sunt inter ipsos doctiores, atque illustriores, videamus. Quod ita faciemus, ut simul vox *Vitis* sitne in Plinio retinenda, an vero in *Utis*, ut Cluverio placet, mutanda, dispiciamus. *Inter hunc amnem* (Anemonem) *& Sapin duo sunt flumina memoratu digna* (inquit Cluverius (*m*), qui hæc ne relegisse quidem videri potest) *uno ore in mare exeuntes apud Ravennam, quam utrinque cingunt, ab occasu, vulgari vocabulo* Montone, *ab ortu* Bedeso; *sed qui superiore sui parte* Ronco *vocatur. Hic quum sit ille Plinii* Bedesis; *sine controversia alter erit is, qui in omnibus exemplaribus hactenus vitiato vocabulo legitur* Vitis: *quod haud dubie ipse Plinius scripsit* Utis: *unde obliquus casus fiebat* Utentis; *ut in Bruto agro* Trais Traentis *erat, qui nunc est vulgo* Tronto; *& in Trojano Asiæ agro Simois* Simoentis: *nempe Græca formatione*. Duo hic præcipua affirmat Cluverius, alterum, Ronchum esse Plinii *Bedesim*; alterum, Plinium non scripsisse *Vitis*, sed *Utis*. Ab hoc incipiamus.

13. Locus est Livii (*n*), ut præclare nosti, ubi Gallorum transitu aliorum alio tempore, in aliasque inter Alpes, & Padum Italiæ partes exposito, tum Bojorum Lingonumque, qui *cum jam inter Padum, atque Alpes omnia tenerentur, Pado ratibus trajecto, non Etruscos modo, sed etiam Umbros agro pepulere; intra Apenninum tamen se se tenuere;* ad extremum hæc in vulgatioribus libris addebantur. *Tum Senones, recentissimi advenarum, ab Usente flumine usque ad Athesim fines habuere.* Cum duo hæc ultima fluviorum nomina cum iis minime convenirent, quæ cæteri Historici, neque cum his quæ Livius ipse aut modo docuerat, aut mox erat traditurus; Sigonius (*o*) extitit qui id princeps animadverteret, profitereturque, *sibi dubium non esse, quin esset legendum pro* Athesim, Æsim; hunc enim Senonum extremum fuisse terminum, Veteres Scriptores prodidisse. De altero autem flumine in quo Livius citeriores statuit Senonum fines, hoc est inter ipsos, & Bojos Lingonesque, qui jam Etruscos, atque Umbros ultra Apenninum expulerant, sic censuit Sigonius. *De Usente in iis locis flumine nihil adhuc comperi. Veteres libri habent* Utente, *mira inter se consensione, ut* Vite *legendum esse videatur. Vitis autem amnis meminit Plinius in iis locis. Ufens est in Campania.* Neque in aliis præterea Scriptis, siquando hæc aut de Livii sententia, aut de sua attigit, aliter, quod sciam, scribendum putavit. Nam & Livium docere, ait (*p*), Senones *ab Vite flumine usque ad Æsim fines habuisse*, & ipse ita scripsit (*q*), *Boii quidem a Tanaro amne usque ad Vitim; Senones autem a Viti usque ad Æsim*, & (*r*) *Ultra Æsim tenuerunt Galli Senones, ut opinor, usque ad Vitim*. Igitur Sigonius quidem apud Livium potius *Utente* mutandum esse censuit in *Vite*, quam apud Plinium *Vitis* in *Utis*. Cluverius contra, *haud dubie ipsum Plinium scripsisse* Utis, affirmare non dubitat. Vidimus antea cum pariter affirmaret, Solonam *haud dubie* ibi fuisse, ubi nunquam fuit. At enim *antiqua* Livii *exemplaria mira consensione habent* ab Utente: quod præter Sigonium, & Cluverium, confirmat is qui Livium, *MSS. Codicum collatione recognitum* Oxonii edidit, Th. Hearnius. Ego vero cum id non omnino (**) diffitear; Plinii tamen Codices & vetustos, & recentes vel multo majori consensione habere *Vitis*, mihi contendere posse videor, quando præter Cluverii ipsius confessionem, *in omnibus exemplaribus* ita *legi;* non modo olim Dalecampius, qui *cum manuscriptis codicibus attentissime* Plinium contulit, & Gelenius item, ac Pintianus, qui idem se fecisse professi sunt, sed neque Joannes Harduinus, incredibili Vir eruditione, & diligentia præditus, qui Plinium nostra ætate accuratissime recensuit, variantem ullam lectionem ad eam vocem adnotavit. Quin ne conjecturæ quidem Cluverii tantum tribuit, ut ipsam memoraret. Itaque neminem, quod sciam, ad hoc tempus habemus, qui Plinium ediderit aliter, ac *Vitis* scribentem. At id vocabulum, inquit Cluverius, *in omnibus hactenus exemplaribus vitiatum est*. Sic tamen in longe etiam vetustissimis legebatur, quippe cum in perantiqua illa SS. Hilari, & Olybrii Vita supra viderimus diserte fuisse scriptum, *monte, sub quo Vitis amnis defluit*, indicio manifestissimo, quemadmodum apud Plinium vel iis sæculis id vocabulum legeretur. At *apud Plinium vitiato jam tum vocabulo legebatur* Vitis. Hæ nimirum sunt Cluverii responsiones, atque rationes, cur Plinianus *Vitis* in *Utis* mutandus sit; quasi vero nemini vicissim liceret haud dissimili ratione suspicari, vitium fortasse in Liviano *Utente* delitescere, præsertim postquam Sigonius, non mediocri Vir judicio, ibi *Vite* esse legendum, existimavit. Quid ergo est? Etsi cum Cluverio pro eo ac meretur, liberaliter agere mihi placet, ultroque hoc addere, multo facilius ab oscitantibus librariis *Utis* in *Vitis*, quam *Vite* in *Utente* mutari potuisse; tamen ejus sententiam si quis conjecturæ loco proponat; non improbabo: si ut monitum necessario servandum; non acquiescam. Nam quid Plinius ipse haud dubie scripserit, nescio; quid in omnibus ejus codicibus legatur, video.

14. Nunc ad alterum, quod Cluverius pariter affirmat, veniamus, illum Plinii *Bedesim* esse Ronchum. Quid ita? Quia Ronchus ad Ravennam vulgari vocabulo *Bedeso* appellatur. Quod Cluverius ex Leandri Alberti Descriptione (*f*) videtur sumpsisse. Rubeus (*t*) tamen, qui certe, ut dixi, Ravennas erat, neque ita multo post Leandrum scribebat, id ignorabat; nam *Ronchum* quidem, vel, ut ab aliis, *Aquæductum* vocari, dixit; *Bedesum* non dixit: imo Leandrum ea in parte *cæcutivisse*, ut ante etiam retuli, pronunciavit. Verum fac, *Bedesum*; quod nec ipse tamen unquam audivi; ad Ravennam appellitari. Si quis propterea esse *Bedesim* Plinii, affirmet; at ego ex contrario esse Plinii *Vitim*, contendam propterea quia ab superioribus accolis revera, ut ostensum est supra, dicitur *Viti*. Igitur cum ista Cluverii ratio facile concidat, qua una, ut videtur, permotus, Ronchum esse Plinii *Bedesim*, affirmavit; simul & hoc concidit, & illud quod hinc colligebat, alterum flumen esse Vitim, sive, ut ipse malebat, Utentem illum, quo a Boiis Senones dividebantur: nisi forte ex hoc ipso posse alteram duci rationem multo firmiorem, putabat, cur Montonus Vitis, &, quod consequeretur, Ronchus esset Bedesis existimandus. Ego vero ut Livii Utentem fateor Bojos a Senonibus divisisse; ita ex hoc non video sequi, Utentem in Montono potius, quam in Roncho, esse agnoscendum. Quin veri similius putaverim, quando quidem nihil est in Veterum Scriptorum locis quod aliter hic rem se habuisse, præclare ostendat; veri similius, inquam, putaverim, fuisse ejusmodi fines ex conventione inter amicam utramque gentem constitutos in paulo majori flumine, quale est Ronchus, quam in minori, quale videlicet magna ex parte est, fuitque Montonus, quippe ab ostio ad confluentes usque par Roncho, inde vero ad summum usque Apennini jugum in duos illos amniculos divisus. At enim si in Roncho eos fines constituimus; Ravennam Boiis, eumque agrum in quo Forum Livii est, assignabimus: quæ Cluverius adjudicavit Senonibus. Nos vero, si non

(*m*) Ital. Antiq. l. 1. c. 28. (*n*) Histor. Dec. 1. l. 5. (*o*) in Scholiis ad eum Livii locum. (*p*) De antiquo Jure Ital. l. 1. c. 16. (*q*) Hist. Bonon. l. 1. (*r*) De ant. Jure Ital. c. cit. (**) Vid. Epist. V. n. 8. in fin. (*f*) Descritione di tutta Italia Reg. 14. (*t*) Hist. Ravenn. l. _

Cluverium, at Ptolemæum fortaſſis ſequemur, tanto clariorem Geographum, tantoque vetuſtiorem, quem Cluverius ipſe (*u*) fatetur, *hæc ex Veterum monumentis deſumpſiſſe*, videlicet *Senonum; Æſis fluminis oſtium, Sena Gallica, Fanum Fortunæ, Piſaurum, Ariminum. Bojorum Gallorum; Rubiconis amnis oſtium, Ravenna, Padi fluminis oſtium*. Quo in loco ſi Ptolemæus illos Bojorum fines ſpectavit, qui, deletis Senonibus, fuerunt; non inde tamen liquet, Ravennam quoque non ad Bojos antea, ſed ad Senones attinuiſſe; quando Livius, cujus verba produximus ſupra, ante Senonum adventum, docuit, Bojos Lingoneſque, *Pado ratibus trajecto, non Etruſcos modo, ſed etiam Umbros*, quorum fuiſſe Ravennam conſtat, *agro pepuliſſe*. Sin Ptolemæus eos attendit Bojorum terminos, qui, florentibus Senonibus, fuerant, quod potius ejus ſermone videtur ſignificari; tum vero Livianum Utentem propius Rubiconem eſſe quærendum, apparet de Ptolemæi quidem ſententia: qua ſane quicunque ſtandum cenſeret, is minime probaret, ſi Cluverio plus æquo obſequentes, ex fluvii nomine qui ab Ravenna longius abeſſet, de Ravennatium fluviorum nominibus ita, ut ipſe, ſtatuiſſemus; aut in Plinio cenſuiſſemus, haud dubie *Vitis* in *Utis* eſſe mutandum: Quanquam ſi Ravennam, & Forum Livii Boiis potius, quam Senonibus, tribuerimus; non Ptolemæum tantummodo, verum etiam ipſum Cluverium ſequemur. Neque enim hic ſemper in contraria videtur perſtitiſſe ſententia, quippe qui alibi (*x*) Boiis, non Senonibus, *Forum Livii* diſerte attribuit, Senoneſque non ſemel ait (*y*) *inter Ravennam & Anconam urbes incoluiſſe*.

15. In hac tanta rerum antiquitate, atque obſcuritate non imprudenter ab Italis Doctiſſimis factum cenſeo, ut poſtquam Cluverium perlegiſſent, in noſtris tamen fluviis latine appellandis eam quam a Majoribus quaſi per manus acceperant, conſuetudinem non deſererent, aut ſi forte novitate capti deſeruiſſent, ad eandem poſtmodum ſe referrent. Sic Cæſenatum Hiſtoricus, Vir in primis doctus atque eruditus, Scipio Claramontius, qui Montonum *Vitim*, Ronchum *Bedeſim* in quibuſdam quidem Scriptis (*z*), contra autem in aliis (*a*), ut nos ſolemus, nominaverat, Simeoni filio procul dubio auctor fuit, ut in Apologia quadam pro ſe ſcribenda (*b*) conſuetudinem Rubei, Ronchum cum Blondo *Vitim* vocitantis, non improbaret. Sic; ut alios prætercam; Vir ætate hac noſtra ſingulari eruditione, doctrinaque ornatiſſimus Benedictus Bacchinius, cum in iis quæ ad Agnellum Ravennatem adnotavit (*c*), Ronchi meminiſſet, Rubeumque laudaſſet, ſine ulla addita animadverſione, Ronchus, inquit, *qui Vitis Antiquorum creditur*.

16. Hæc igitur omnia cum ita eſſent; mihi, atque his quos in conſilium adhibui, Clariſſimis Viris præſtare viſum eſt, ut quid Cluverius cenſuiſſet, Iis quidem quibus par erat, commemoraretur, at ſub Statua tamen quæ Ravennæ in Foro ponenda erat, ita, ſi Iiſdem videretur, utriuſque fluminis nomina perſcriberentur, ut communior apud noſtrates ſententia fert, utque jam gemino in lapide ad Pontis capita legebantur, ne forte qui alia in Foro, alia ad Pontem animadverteret, non de iiſdem utrobique fluminibus agi, exiſtimaret. Tu vero, Vir Eruditiſſime, ſi præter ea de quibus quæſiveras, multo plura in his Litteris invenies; pro tua Humanitate ſic reputabis, me propter occupationes cæteras, & anguſtias temporis non ſatis ſpatii habuiſſe, ut, ſeligendo, brevior eſſem, tum illud ſpectaſſe, ut qua es Prudentia, & Eruditione, quanto plura eſſent quæ tecum communicarem, tanto plura forent, de quibus judicium acciperem tuum. Vale.

D. Patavii XVIII. Kal. Quinctiles CIↃ IↃCC XXXVIII.

EPISTOLA ÆMILIANA III.

AD AMICUM.

Ægre tuli, te qui ſæpius in Patria eſſe ſoleas, hoc potiſſimum tempore abeſſe. Huc enim veneram ea mente, ut ſuper iis rebus longos ſermones conferremus quas annis ab hinc quatuor nunquam ex me quærere deſtitiſti. Ex quo enim me inter Academicos noſtros hic diſſerentem audiveras ſecundum ea quæ duabus Epiſtolis, tecum poſtmodum communicatis, altera ad Marcheſium (*a*), altera autem ad Poggium (*b*) ſcripſeram; primum coram, tum deinde per litteras ſæpenumero petiiſti, ut quidquid in ſingulis prætermittens, in aliud tempus rejeciſſem, id tecum omne communicarem. Igitur quod gravioribus aſſidue diſtentus occupationibus, facere antea non potui, habebam in animo nunc facere, cum hic videlicet otii aliquid futurum eſſet, tuaque me doctrina, & eruditio non mediocriter in ejuſmodi perquiſitionibus, ſicuti ſperabam, juvare poſſet. Verum quando ſic accidit, ut quæ per colloquia non liceat, ea per epiſtolas ſint tractanda; noli tu committere, ut ſi meis ipſe partibus non defuero, tu deſis tuis; ſed poſtquam omnia perſcripſero, tu viciſſim de ſingulis quid ſentias, candide, ut ſoles, diligenterque reſcribito.

2. In Epiſtola ad Poggium; in ea enim præſertim ſunt plura, quæ fuſius alias examinanda reliquimus; illud præcipue occurrit cum per ſe dignum quod inquiratur, tum ad cætera ordine perſequenda ſatis commodum, quæ olim facies rerum eſſet late undique circum Ravennam. Etſi enim in illa Epiſtola attigimus quæ tunc propoſito ſatis eſſent; tamen & quædam accuratius poterant, & ſingula fuſius perquiri. Igitur cum recte ab Rubeo (*c*) ſcriptum ſit, fuiſſe eam urbem *inter marinas undas, & in æſtuariis ſitam, & quinque fluminibus, Pado ſcilicet, Anemone, Montone, Viti, & Sapi, circa eam olim confluentibus, cinctam*; nunc juvabit hæc ſingula expendere, & a fluminibus, atque adeo a Pado initium ducere.

3. Plinius (*d*) ubi illud ſcripſit, Padus, *quia largius vomit, ſeptem maria dictus facere*; ibi continuo, quaſi ejus ſeptem oſtia enumeraturus, hæc ſubjicit. *Auguſta foſſa Ravennam trahitur, ubi Paduſa vocatur, quondam Meſſanicus appellatus. Proximum inde oſtium magnitudinem portus habet, qui Vatreni dicitur. --- Hoc ante Eridanum oſtium dictum eſt, aliis Spineticum ab urbe Spina, quæ fuit juxta. --- Auget ibi Padum Vatrenus amnis ex Forocornelienſi agro. Proximum inde oſtium Caprafiæ, dein Sagis, dein Volane. ---- Inde oſtia plena, Carbonaria, ac foſſiones Philiſtinæ, quod alii Tartharum vocant.* Niſi in ea voce *plena*, de qua nonnunquam dubitavi, ſubeſſe mendum, ſuſpicemur, ſexti oſtii nomine ſic depravato; neceſſe eſt, ut, ſicuti indicavit Sabellicus (*e*), & diſertius Volaterranus (*f*), unum Padi oſtium fuiſſe agnoſcamus ad Ravennam, quo ſeptem illorum oſtiorum conſtet numerus.

(*u*) Ital. Antiq. l. 1. c. 28. (*x*) Introduct. in Geograph. l. 3. c. 25. (*y*) Ital. Ant. l. 1. c. 17. & 18.
(*z*) Cæſen. Hiſt. l. 8. & 12. & 14. (*a*) Apparat. Hiſt. P. 2. (*b*) Content. Apolog. de Cæſena Triumph. l. 1.
(*c*) Obſervat. ad Vitam S. Apollinar. (*a*) Epiſt. I. (*b*) Epiſt. II. (*c*) Hiſt. Raven. l. 1.
(*d*) Nat. Hiſt. l. 3. c. 16. (*e*) Rer. Venet. Dec. 4. l. 1.
(*f*) Comment. Urban. l. 4. Reg. Tranſpad.

rus. Hæc ſententia poſtea Hondii (*g*) fuit, & ante hunc Cluverii (*h*), qui huc traxit non modo quod in Itinerario eſt, Antonino adſcripto, *ab Arimino recto itinere Ravennam M. P. XXXIII. Inde navigantur ſeptem maria*, ſed & illa quæ in Epiſtola ad Poggium (*i*) produximus, Jornandis verba, de Ravenna loquentis, Padus *SEPTIMA ſui alvei parte mediam influit civitatem*. Quin etiam ii qui apud Rubeum (*k*) indicantur, verſuum Dantis Interpretes, quibus verſibus Franciſcam illam Guidonis Polentani, Ravennæ domini, filiam, ſuam Patriam ſic deſcribentem induxit (*l*).

Siede la terra, dove nata fui,
Sù la marina dove il Pò diſcende,
Per aver pace, co' ſeguaci ſui,

plerique *exiſtimabant*, *Dantem ſequutum fuiſſe veterem curſum, quo Ravennam circumdabat, atque interfluebat Padus*: quanquam, ut facile videre potes, minus neceſſaria hæc erat interpretatio, nec Franciſcæ conveniens; cum hujus ætate Dantes, quippe Ravennæ verſatus, ibique, non multo pluribus, quam triginta, annis poſt ipſam mortuus, egregie ſciret, non amplius Padum Ravennam interfluxiſſe; Montonum enim, ut alias ad te ſcribentes (*m*) demonſtrabimus, non in Padum eo tempore, ſed in mare influxiſſe, Dantis alii verſus oſtendunt. Neque tamen vel priſcis temporibus neceſſarium eſt, ampliorem quandam, ſi cum cæteris Padi conferas, hujus partem illuc ſe inferentem intelligere; quando Plinius haud aliud ſcripſit, quam Padum *Auguſta foſſa Ravennam trahi*. Quæ primum foſſa quanta fuerit, deinde vero quanto contractior facta ſit, ac demum ut nulla, videamus.

4. Ex Spinetico, qui diu fuit omnium maximus, Padi alveo foſſam de qua Plinius loquitur, initium cepiſſe infra Vatreni fluminis confluentes, ex ipſo propoſito (*n*) Plinii loco manifeſtum eſt. Ille enim alveus ordine erat ex ſex reliquis Ravennæ propior, augebaturque Vaterno amne ex Forocornelienſi agro, quod minime fieri potuiſſet, ſi foſſam poneres ſupra confluxum incepiſſe ejuſdem amnis. Neque enim amplius ei confluxui fuiſſet locus, interjecta hac inter Vatrenum, & Padum foſſa. Itaque in ſtagna, non in Padum, influxiſſet Vatrenus haud ſecus ac proximi, quas poſtea memorabimus, fluvii ex Faventino agro, & Forolivienſi: quos quidem in Padum haud confluxiſſe, non modo ſilentium Plinii indicat, de Vatreno fluvio, non adeo his majori, cæteroquin loquentis, imo illius alvei Padi oſtium *portum Vatreni dictum* eſſe, ſcribentis; ſed etiam Forolivienſis agri longior ab eo alveo diſtantia, & declivior in ſtagna Ravennatia ſitus confirmant. Inde igitur, unde indicavimus, deducta foſſa Ravennam fuit; non *a Ferraria uſque*, unde, niſi benignius interpreteris, deducere videtur Philippus Ferrarius (*o*). *Paduſa*, inquit, *Padoa Polybio*, Canal di S. Alberto, *foſſa Padi*, *quæ & Meſſanicus fluvius*, *& Foſſa anguſta*, *teſte Plinio*, *vocatur*, *qua a Ferraria Ravennam uſque navigatur*. Et alia ſunt in his verbis quæ aliter dicta vellem; ſed illud præſertim, quod hic perpendendum eſt, *Foſſa anguſta*. Nam qualis ea cunque fuerit ante Auguſtum; tamen ne ducentis quidem ante hunc annis anguſta eſſe potuit, ſi vel tunc pro uno Padi alveo, & oſtio acceptam fuiſſe, recte conjicit Cluverius (*p*). At Plinii tempore, quod cum Ferrario ſpectamus, pro ejuſmodi alveo, & oſtio acceptam, *largius* certe *vomuiſſe*, & unum ex *ſeptem* illis *maribus* fuiſſe, intelligis: quo igitur modo *anguſta* fuerit, ſive ad Ravennam in Adriaticum Sinum ſe effunderet, ſive potius ſecundum Cluverii conjecturam ex Jornandis loco, a nobis alias (*q*) deſcripto, ad Claſſenſem illum ampliſſimum portum efficiendum ab Auguſto producta eſſet? Ab hujus igitur nomine totam fuiſſe deinde Foſſam *Auguſtam* vocatam, nec niſi oſcitantia librariorum mutata aliquando in Plinio litterula, *anguſtam* ſcribi cœptam eſſe, multo veri ſimilius eſt, præſertim cum ignorarent illi, quam latos alveos effoſſos Latini ſæpe foſſarum nomine deſignaſſent, ut alibi cum *Foſſam Marianam*, *Druſianam*, *Papirianam*, *Clodiam* dixere; imo hic etiam in Padi alveis, cum unum, qui nunc eſt omnium maximus, *Foſſiones Philiſtinas*, ut propoſitus Plinii oſtendit locus, vocarunt. Cæterum plures Docti etiam Viri, qui ſæculo ſcripſere huic noſtro propioribus, *anguſtam* legere perrexerunt, iis quas ipſi videbant, & ego infra commemorabo, hujus Foſſæ anguſtiis, ut opinor, in errorem inducti.

5. Igitur neque rem incredibilem in modum amplifico, ut Foſſam hanc unum quendam ex latiſſimis Padi alveis fuiſſe, credam, neque contra uſque adeo extenuo, ut cum Rubeo (*r*) ipſis Virgilii, Pliniique temporibus fuiſſe cenſeam *modicum rivum*, *& foſſam*, *atque amniculum*, *quo Padi aqua Ravennam derivabatur*, *olim Meſſanicum appellatum*, ſic ut; quod etiam ſcribit (*ſ*); *neque ea in mare foſſa influeret*, *ſed per paludem*, *in qua ſita Ravenna --- erat*, *funderetur*, *diſpergereturque*. Scilicet quid priſcis illis eſſet, fieretque temporibus, minime ex iis erat quæ deinceps acciderunt, exiſtimandum. Limus enim ſimul cum aqua tum ex Spinetico Padi alveo, tum ex Anemone demum, & Bedeſi in foſſam hanc ſenſim quidem, ſed per ſæcula invectus, primum fecit qualem Rubeus, vel initio fuiſſe, credidit, pro uno ex ſeptem Padi alveis non agnoſcendam, tum deinde ſæculis aliis additis, effecit denique ineptam illi navigationi, cujus tandiu præbuerat uſum. Nam certe ſub ipſa ferme Auguſti tempora hæc ab Strabone (*t*) ſcripta ſunt. Ex Placentia *Ravennam per Padum navigatio eſt dierum duorum*, *noctiumque totidem*. Sæculo autem V. quo Sidonius (*u*) navigationem pariter per Padum deſcripſit ſuam, etſi ex certo hujus verbo, de quo diſputare hic nolo, viſa eſt Rubeo (*x*) illa arctior foſſa, & fortaſſe in parte facta jam erat; tamen & Padum ea ratione qua a me alibi (*y*) ſcriptum eſt, memoravit, qui interlueret, allueretque Ravennam, & quam expedito itinere ad hanc appulerit, non obſcure oſtendit. *Brixillum oppidum*, inquit, *dum ſuccedenti Æmiliano nautæ decedit Venetus remex*, *tantum ut exiremus*, *intravimus*, *Ravennam paulopoſt curſu dexteriore ſubeuntes*. Sub initium quidem Sæculi IX. foſſam hanc Rubeo (*z*) crediderim jam *navigari niſi minoribus navigiis*, non potuiſſe, ſic tamen ut rurſus *multo quam eſſet antea*, ſæculis videlicet proximis, *navigabilior* facta ſit. Certe Liutprandum (*a*) ſæculo X. ſcripſiſſe, video, Othonem I. Cæſarem *Papiæ navim conſcendiſſe*, *ac per Eridani alveum Ravennam uſque perveniſſe*. Sed non ſic facile eidem Rubeo (*b*) credam, ſæculo XIV. *oſtium* hujus foſſæ, *in quod Padus influebat*, *obſtructum* fuiſſe, & jam tum *alveum remanſiſſe paluſtris aquæ plenum*, *quod & nunc*, inquit, *cernimus*. Namque ut minime hic quæram, num id revera ſignificent verba, quibus nititur, Joannis Boccaccii in libello de Fluminibus, neque iis alia opponam ex ejuſdem Philocopo (*c*) ubi Phileni iter narrans, Ravenna, ait, per Padum Mantuam veniſſe; Blondus (*d*) utique, & Spretus (*e*), quorum alter poſt medium ſæculum XV. eſt mortuus, alter ante extremum idem ſæculum Ravennæ florebat, Rubeo non obſcure adverſantur, cum Blondus hanc foſſam *in Padum* tunc ſcripſerit *navigia perferre*, Spretus autem *in fluvium Eridanum derivare*.

6. Cæterum jam ante Blondi ætatem non negavero tum limo uſque & uſque convecto, tum ob aquarum in Spinetico alveo imminutionem, aquæ etiam quæ in foſſam hanc influebat, copia magis magiſque imminuta, foſſæ & altitudinem, & latitudinem uſque adeo decreviſſe, ut pro uno Padi alveo amplius agnoſci non potuerit. Nec tamen propterea ab eodem Blondo (*f*) ſcriptum oportuit, conſtare, *a Pado ſemper duodecimo milliario abfuiſſe* Ravennam, & hoc nomine arguendum Procopium, quod eam urbem tradiderit *a Pado mediam fuiſſe diviſam*. Nam neque is, ſed

(*g*) Ital. hodiern. Deſcript. (*h*) Ital. Antiq. l. 1. c. 28. & 35. (*i*) n. 4. (*k*) Hiſt. cit. l. 6. ad A. 128.
(*l*) Inferno Cant. 5. (*m*) Epiſt. IV. n. 6. (*n*) ſupra, n. 3. (*o*) Lexic. Geogr. ad vocem Paduſa.
(*p*) Ital. Ant. c. 35. cit. (*q*) Epiſt. II. n. 6. (*r*) Hiſt. cit. l. 1. (*ſ*) l. 6. (*t*) De Situ Orb. l. 5.
(*u*) l. 1. Epiſt. 5. (*x*) l. 6. cit. (*y*) Epiſt. II. n. 6. (*z*) Hiſt. cit. l. 5. (*a*) Hiſt. l. 6. c. 6.
(*b*) Hiſt. cit. l. 1. (*c*) l. 4. (*d*) Hiſtor. Dec. 3. l. 8. (*e*) De Urb. Ravenn. amplit. &c. l. 1.
(*f*) Hiſt. Dec. 1. l. 4.

ſed ut alias (*g*) utriuſque prolatis verbis oſtendimus, Sidonius, & Jornandes hoc tradiderunt, & vere quidem: nec cum Procopius (*h*) Ravennam decurrere Padum, ſcripſit; aliud quam quod ipſe, & tot veteres Auctores conſpexerant, ſcripſit; quamvis Blondus ob tantam rerum mutationem nec videre amplius poſſet, neque agnoſcere. Hujus tamen ætate *Ravennæ mœnia ſecus Montonum amnem* illa etiamtum foſſa *attingibat* (*i*): quo poſt initium quoque ſeculi XVI. propemodum perveniſſe, ex ipſo Rubeo (*k*) apparet. Tunc enim cum Ravenna immeritiſſimo direpta eſt, *ad Hadrianam ferme urbis portam* fuiſſe *Ferrarienſes naves*, commemorat, *quæ a Pado per Foſſam Meſſaniam commeatum Gallo exercitui Ferraria devehebant*; ut ne tum quidem Padum obſtructum fuiſſe ad Padum ejus foſſæ oſtium videatur. Idemque *ad eandem illam portam ſub ætate* eam *foſſam perveniſſe*, confirmat (*l*) quæ tamen tunc cum ſcriberet, jam *diſtabat ſecundo ferme ab urbe lapide*. Verum ante medium illud ſæculum XVI. cum eadem foſſa *ob cœnum fundo inhærens*, *jam eſſet navigationi inepta*, --- *per foſſam percolam* --- *uſque ad D. Petri in armentario*, *inde per* --- *paludes breviore via novam* fuiſſe *perductam*, idem Rubeus (*m*) docuit. Quem ſi diligenter ii qui ab eo tempore ad hunc diem ſcripſerunt, Geographi perlegiſſent Ortelius (*n*), Merula (*o*), Cluverius (*p*), Hondius (*q*), Ferrarius (*r*), Baudrandus (*ſ*), Cellarius (*t*): ut alios, & in his recentiſſimos præſertim omittam; haud commiſiſſent, ut qua via, ſua quiſque ætate *Canalem S. Alberti* duci, cernebant, eadem quoque ductam illam vetuſtiſſimam Foſſam crediddiſſe viderentur. Sed & is Canalis, quem jam *ſtagnantem*, *vadoſum*, *arctumque* adeo, ut *remis non pateret locus*, nonnulli eorum conſpexerant, is, inquam, obſtructo ad Padum oſtio, denique eo redactus eſt, ut ne ipſe quidem, etſi ab recentiſſimis ponitur, occurrat amplius, vix aliquo ſui, ut ſuperiore menſe vidi, alicubi veſtigio relicto.

7. Miraris fortaſſe, me ſuper hac Foſſa nullum produxiſſe locum Ravennatis Auctoris, qui IX. ſcribebat ſæculo, eamque Foſſam, nec ſemel, commemoravit, ut a me in alia Epiſtola (*u*) indicatum eſt. Ego vero de induſtria huc diſtuli, ne ſeriem temporum longius abrumperem, ſi antea locos illius proferrem, hoſque illuſtrare, quo ad ejus poſſem, conarer. Is fuit Abbas S. Mariæ ad Blachernas, cujus Liber Pontificalis a Viro Doctiſſimo ætate noſtra editus, & Præfationibus, atque Obſervationibus ornatus eſt; Agnellus, qui & Andreas appellatus. Nam & ipſe de ſe in Vita S. Maximini ſcripſit, *nomine Agnellus*, *qui Andreas vocabatur*, & Scholaſticus quidam in verſibus ei libro præfixis,

nomine dictus
A puero Agnellus fuit, *Andreaſque juventa*.

Quod ne factum credas cum in ſacram Monachorum Familiam adſcriberetur; animadverte quod de ipſo Viri Eruditiſſimi tradiderunt, *fuiſſe Ravennatem*, *& Preſbyterum*, *non Monachum*, *etſi Abbatis titulum geſſit*. Vide igitur, num attinere id forte poſſit ad aliquam Ravennatis Eccleſiæ conſuetudinem; non ad eam tamen quam ex ſæpius laudato Rubeo (*x*) didici ad ſua uſque tempora viguiſſe, ut *alterum infanti nomen imponeretur*, *cum ſacro tingebatur lavacro* ---, *altero nomine appellaretur*, *cum inducebatur in templum*, *adhuc ante fores exiſtens*: *ſic ut omnibus eſſent Ravennatibus duo nomina*, *cum tamen eo deinde ſolo uterentur*, *quo appellabantur ad baptiſmatis lavacrum*. *Hoc ritu me*, inquit Rubeus, *qui dum Divino beneficio ſacro fonte ablueret*, *Hieronymi nomine ſum vocatus*, *ad ipſas templi fores*, *Euſebii* --- *nomine appellarunt*. Nunc quando is vetus Scriptor quis fuerit, vidimus; quid de fluviis ſcripſerit Ravennæ proximis, videamus. Plura ſunt in Vita Felicis (*y*), in quibus ante hoc decennium Cl. Weſſelingius (*z*) non illaudabilem operam poſuit. Illa cum Blondus (*a*) olim legiſſet, recte quidem in parte cenſuit, *magnam oſtendere fluviorum*, *populorum*, *& locorum regionis mutationem*; ſed illud in primis non recte, *Padum Bononiæ tunc propinquum ea Agnelli deſcriptione plane oſtendi*. Scilicet Blondum illa in errorem adduxerunt verba, *Coriandri campos*, *& loca omnia circa phalanges armatæ*, *Bononienſes tranſmiſſo Eridano parte Lionis ſervant*, ſive, ut cum Veſſelingio malumus legere, *portum*, de quo alibi (*b*), *Leonis*. Apparet autem minime neceſſe eſſe, ut propterea Padus tunc eſſet Bononiæ vicinior, quando & Sarſinates, procul diſſita in montibus civitas, paulo ante juſſi fuerant ad *littora* & *portus*, ſive ad *Cerviam*, ut Weſſelingius mavult, urbem maritimam, *excubare*. Contra apparet ex aliis etiam Agnelli verbis in eo capite, & proximo ſuperiore, Padum fuiſſe non procul Ravenna: ad cujus defenſionem tot populi acciti fuerant adverſus Theodorum patricium, & Siculæ claſſis præfectum, ut vel ex Blondo eodem (*c*) conſtat, & Bernardo Juſtiniano (*d*). Hunc Theodorum, *ignotum quendam* ex ſilentio, opinor, Agnelli, hujus Editor, alioquin Eruditiſſimus, vocat (*e*). Qui egregie huc adnotat (*f*), ex memoratis ab Agnello excubiis omnibus *fortaſſis agnoſci poſſe*, *qui per ea tempora* (poſt initium ſcilicet ſæculi VIII.) *eſſent Exarchatus fines*, *a Sarſina videlicet Ravennam uſque*. *Faciem præterea circumpoſiti Ravennatis agri agnoſcere proclive*, *& Eridanum non longe ab urbe fluxiſſe intermedio campo*, *quem Coriandri vocabant*, *ad cujus fluminis Oſtia Portum extitiſſe*, *ubi merces*, *militeſque exponi ſolebant*. Sed de his, & de aliis quæ in Felicis Vita ſunt, alibi (*g*) erit opportunior ſcribendi locus.

8. Nunc quæ in Joannis, qui Felici ſucceſſit, Vita (*h*) ab Agnello ſcripta ſunt, diligentius expendamus. Simul enim quædam ex modo indicatis, ſimul plura alia illuſtrabuntur, ad propoſitum attinentia. Primo capite mentio fit *Portæ*, *quæ dicitur Vicus ſalutaris*, *quæ erat juxta fluvium Pantheum*, mox vero & alterius *Portæ*, *quæ pergit ad Vicum Leproſum*, *ubi eſt pons ex baſibus factivis*, ſive, ut habet Codex, *factus*. Altero autem capite hæc, a nobis magis attendenda, ſcribit Agnellus. *Ravenniani egreſſi ſunt ad eum* (Ducem quendam Græcum) *more præliandi in campum Coriandri*. *Qui ſimulata fuga terga dantes*, *cum perveniſſent ad ſtadium Tabulæ*, *ubi pro ſigno terminus lapideus fixus eſt*, *reverſi &c.* Tum narrat, ut Græci revera ipſi *cœperint fugere*, *infra dromonibus putantes ſe liberare*. *Tunc* noſtri, inquit, *circumdederunt eos cum cymbis & carabis*, *& irruentes ſuper Byzantios*, *omnes interfecerunt*, *& corpora eorum in Eridanum præcipitaverunt*; *& ſic fuit*, *ut per annos VI. ex Patheremo* (vel ut Codex habet, *Pathereno*) *nullus inde unquam piſcem comederet*. Unus, an plures, & qui fluvii utroque capite ſint ab Agnello deſignati, & prope, an procul Ravenna, & ad quam plagam hæc quæ narrantur, acciderint, tunc conjiciemus, cum prius quid huc adnotaverit Doctiſſimus Editor (*i*), modeſte, & pro veri dumtaxat ſtudio in rebus perobſcuris expenderimus. *Fluvius*, inquit, *qui hic non longe a Padi oſtiis fluxiſſe indicatur*, *primum quidem Pantheon corrupte*, *ſecundo Pateremus dicitur*. *Foſſam fuiſſe cenſeo ex vicino Paduſæ ſtagno fluentem*, *quæ piſcoſa Ravennatibus*, *uti Paduſa ipſa*, *de qua Virgilius* „ *piſcoſove amne Paduſæ*. „

9. Quam ad plagam eſſet fluvius Pantheus, a Porta juxta quam erat, intelligendum eſt. Ea duxiſſe videtur ad Vicum Salutarem, ut altera, ubi pons erat, ducebat ad Vicum Leproſum, ſeu Leproſorum. Agnelli Editor non ignoravit, *dubitaviſſe notarum marginalium* (in Codice) *Auctorem an* ea quæ ibi dicuntur, *intelligi deberent de Civitate Claſſis*, *quæ*

per

(*g*) Epiſt. II. n. 5. 6. (*h*) De Bello Goth. l. 4. c. 1. (*i*) Italiæ Illuſt. Reg. 6. (*k*) Hiſt. Ravenn. l. 8.
(*l*) l. 1. (*m*) l. 9. (*n*) Synon. Geogr. in Paduſa (*o*) Coſmogr. P. 2. l. 4. c. 11.
(*p*) Ital. Illuſtr. l. 1. c. 35. (*q*) Ital. univerſal. Deſcript. (*r*) (*ſ*) Lexic. Geogr. in Paduſa &c.
(*t*) Notit. Orb. ant. l. 2. c. 9. n. 126. (*u*) II. n. 6. (*x*) Hiſt. Raven. l. 11. (*y*) P. 2. c. 3.
(*z*) Adnot. ad Veter. Rom. Itinerar. ad Iter ab Urbe Mediol. (*a*) Hiſt. Dec. 1. l. 10. (*b*) Epiſt. VII. n. 7.
(*c*) l. modo cit. (*d*) De Orig. Urb. Venet. & c. l. 9. (*e*) Obſ. ad Felic. Vit. n. 3. (*f*) Ibid. n. 4.
(*g*) Epiſt. VII. n. 7. (*h*) P. 2. (*i*) Obſ. ad Johan. Vit. n. 5.

per eam occasionem subversa sit; ob id fortassis, quod porta Vicus Leprosi ad Classensem urbem ingressum *præberet*, nec Editor negat, *potuisse tum Classem primum occupari*; Ravennam deinde. Ego vero etsi ex Agnelli contextu video, duas illas Portas unius fuisse ejusdemque urbis; nam dum omnes cives concurrerent ad defendendam primam illam Portam quæ ad Vicum spectabat Salutarem, alteram quæ ducebat ad Vicum Leprosorum, aperuit proditor; tamen in hoc arguendo non immorabor; imo duos illos Vicos ad urbem Classensem attinuisse, comprobabo. Nam primum hæc apud Rubeum (*k*) lego, *se ad Classense oppidum conferret, in vicum, cui Leprosorum cognomentum erat*, tum illa quoque (*l*) *Sepultus* (S. Severus) *est in Classe oppido, haud procul a regione, quam salutarem vocabant, quo loco --- insequentibus temporibus ejus nomini erectum templum est*. Ipse autem Agnellus in Vita S. Severi (*m*) hujus *Ecclesiam* memorat *sitam in civitate dudum Classis, non longe a regione quæ dicitur Salutaris usque in præsentem diem*, sive, ut alio in loco (*n*) *in regione, quæ vocatur Vico Salutaris*. Itaque ex his qui producti sunt, Rubei, atque adeo Agnelli locis satis comprobatum vides, illas quas ex ipso memoravimus, Portas, &, quod consequitur, fluvium Pantheum, quem juxta alteram esse, dixit, ad eam spectasse plagam a qua Classense oppidum positum erat. Igitur si Patheremum, locumque pugnæ, ab Agnello indicatum, ad diversam plagam fuisse ostendero; dubitabis continuo, num ex corrupta Patheremi voce factus sit Pantheus, & num uterque unus idemque fuerit fluvius.

10. Id vero ex aliquot conficiam Agnelli locis, cum eo de quo hic quærimus, collatis, in quibus, veluti in eo, *Coriandri campus*, & *stadium Tabulæ* memorentur, simul autem indicetur Porta, aut Ædes aliqua, aut fluvius denique, cujus positum ad diversam fuisse Ravennæ partem, non ignoremus. Igitur cum in Vita S. Liberii III. (*o*) legamus *extra Portam Artemetoris non longe ad stadium Tabulæ prope campum Corianthri*; patet, id quod quærimus, planum fore, si constet, quo Porta illa pertineret. Constabit autem ex Vita S. Johannis I. (*p*). In hac enim postquam Agnellus de Theoderico rege multa narravit, quæ hujus loci non sunt, in iisque quod *ejus temporibus a parte Aquilonis ab omnibus visum fuerit cælum ardere*, quæ Borealis, ut opinor, Aurora videsis num inter cæteras connumeretur, ex historiis non ita pridem collectas; tum illud subjicit, *sepultum esse in Mausolæum, quod ipse ædificare jussit extra portas Artemetoris, quod usque hodie vocamus ad Farum, ubi est Monasterium S. Mariæ, quæ dicitur ad memoriam Regis Theuderici*. Igitur liquet, portam Artemetoris ad tam diversam a Classensi urbe partem spectasse, quam illa diversa est, ubi Ædem sacram videmus *Rotundam* vulgo appellatam, illam videlicet cui pro tecto saxum unum impositum est ea amplitudine, & crassitudine, ut quamvis in ejus dimensionibus recentes Scriptores non mediocriter inter se discrepare, animadvertamus; mirum tamen omnibus sit, illuc attolli potuisse. Ex iisdem Scriptoribus etiam est qui „ credibile esse, ajat, hanc Ædem fuisse „ olim Mausolæum, & probabiliter Theodorici „ an oblitus, id pro certo esse ab Agnello traditum? an huic fidem non adhibens? quem tamen antiquum Auctorem rudem quidem, sed diligentem, ac fidelem, in patriis præsertim rebus, ab Eruditis hominibus haberi, constat. Ille idem quoque censuit recens Scriptor, magnum illud vas porphyraticum quod apud Ravennates habitum semper est, hodieque habetur pro loculo in quo ejus Regis corpus conditum fuerit „ non „ satis firma ratione pro eo haberi; cum persimile „ labri sit cujusdam fontis „. De hoc tamen vase post ea quæ paulo ante descripsimus, continuo hæc subjecit Agnellus. *Sed, ut mihi videtur esse, sepulchro projectus est Theudericus, & ipsa urna, ubi jacuit, ex lapide porphyretico valde mirabilis, ante ipsius Monasterii aditum posita est*. Quod ego tum factum crederem, cum Mausolæo illo pro sacra Æde Catholici uti voluerunt, sepulchro videlicet impii hominis extra ipsam asportato; ut minus intelligam, a quibus, aut quando post Agnelli tempora, imo post annum 1286. quo vivebat Auctor *Chronicæ*, Agnello adjectæ, quippe eadem quæ Agnellus, de loco ubi tunc erat id sepulchrum, confirmans; a quibus, inquam, evectum id fuerit in summum verticem ejusdem Ædis, præsertim cum in eo vertice ne antea quidem Agnellus fuisse dicat. Et tamen non modo Rubeus (*q*), ab Agnelli Editore (*r*) propterea notatus, scripsit, anno 1509. tormenti ictu ex eo vertice dejectum esse; sed & Thomajus (*s*), Rubeo ætate major, id „ suo propemodum tempore „ accidisse, testatus est, in hoc uno discrepans, quod ille casu, hic militum avaritia factum, ajat, & æris, quo illud affabre elaborato opertum erat, cupiditate. Addit hic sepulchri dimensiones, docetque, a quibus, cum ibi jaceret humi, in forum postea translatum sit. Nunc autem haud procul a S. Apollinaris Templo quod in urbe est, spectatur ad imam veteris cujusdam palatii partem quod Theoderici ipsius fuisse, dictitant, adjecta eadem Inscriptione quam Thomajus, cum primus esset inter suæ Civitatis *Sapientes*, de horum consilio in marmore insculpendam curaverat. Sed omnes, quas sic in transitu attigi, de sepulchro Theoderici dubitationes, tibi discutiendas relinquo, & cæteris qui forte Rubeum, a quo certe Agnellus perlectus fuerat, nihilominus tueri velint.

11. Portam autem (ut illuc redeam) Artemetoris circa eum locum fuisse, liquet, ubi fuit, & adhuc est Porta Anastasia. Hæc enim apud Spretum (*t*) lego. *In Mariæ, ut appellant, in rotundo, eidem portæ Anastasiæ satis propinquo*. Hanc Hadrianæ, sive (ut idem (*u*) mavult dictam ab antiqua Familia) Andrianæ portæ proximam, postea, ut nunc etiam, *Clausam*; tametsi iterum reclusit Julius II. Pont. Max. unde Julia quoque dicta est, vocitatam esse, scio (*x*). Sed num in voce *Artemetoris* mendum latet, legendumque est *S. Victoris?* Suspicionem hanc mihi ingerit ad primum propositum maxime faciens Agnelli locus (*y*) *morabatur extra portam S. Victoris non longe a fluvio, qui vocatur Fossa-Sconti in Basilica B. Eusebii in Episcopio, quod Vvimundus Episcopus temporibus Theodorici Regis ædificavit*. Ædes autem hæc B. Eusebii erat prope eum quem supra memoravimus, Coriandri Campum: itaque in Litteris Pontific. A. 1262. inter cæteras ad Ravennatem Ecclesiam spectantes hæc quoque ita nominata est *S. Eusebii prope Campum Coriandri*, ut apud Rubeum (*z*) legisse memini. Quam ne aliam forte esse credas, quam quæ modo ex Agnello memorata est; hæc ejusdem cum prioribus verba confer (*a*) *Ecclesiam S. Eusebii ---, quæ sita est non longe a Campo Coriandri extra urbem ---, quam ædificavit Vvimundus Episcopus anno 23. Theodorici regis*. Sed non tam laboro de porta *Artemetoris* fortasse in *S. Victoris* mutanda, quam de fluvio qui vocabatur *Fossa-Sconti* pro *Fossa Asconis*, ut indicavi alias (*b*), accipiendo, aut etiam in hanc commutando, præsertim cum alter Agnelli locus (*c*), quamvis aliqua fortasse verborum mutilatione, aut transpositione vitiatus, in eo certe quo de agimus, magis ad propositam a me lectionem accedat: *hæreticos ejecerunt extra civitatem* (Ravennæ) *in loco, qui dicitur Fossa-Sconii, juxta fluvium, lapidibus obruerunt &c.* Fossa autem illa, Augusta olim apud Plinium vocata, cujus gratia tot Agnelli verba perpendenda suscepimus, postea dicta etiam est Fossa Asconis, ut primum, quantum novimus, ex eo apparet Jornandis loco quem alibi (*d*) produximus. Quod nomen a Geographis creberrime usurpatum, servare malumus, quam ex novissime prolatis Agnelli verbis conjicere in *Fossa Asconii* esse mutandum, aut quam suspi-

(*k*) Hist. Ravenn. l. 1. (*l*) l. 2. (*m*) P. 1. c. 2. (*n*) in Vita Petri Sen. P. 2. c. 1. (*o*) P. 1.
(*p*) Ibid. c. 3. (*q*) Hist. Rav. l. 8. (*r*) Obs. ad Vit. S. Joh. I. (*s*) Hist. di Ravenna P. 2. c. 1.
(*t*) De Urbis Ravenn. Amplir. l. 2. (*u*) Ibid. (*x*) ex Rubeo Hist. Rav. l. 7.
(*y*) P. 2. in Vita S. Maximian. c. 1. (*z*) Hist. cit. l. 6. (*a*) P. 2. in Vita S. Agnelli c. 2. (*b*) Epist. 2. n. 6.
(*c*) in cit. Vita S. Maxim. c. 5. (*d*) Epist. 2. n. eod. 6.

suspicari, factum esse ex corrupta apud eos qui Plinium quondam descripserint, voce *Messanicus*. Scripsit enim, ut initio (*e*) posuimus, Padus *Augusta fossa Ravennam trahitur, ubi Padusa vocatur, quondam Messanicus appellatus:* sive autem hoc nomen Spinetico Padi alveo tribuit, ut contendit Cluverius (*f*), sive Augustæ eidem fossæ, ut plures intellexerant, hodieque intelligunt; nihil prohibet quo minus credamus, ut hi alteri sequioribus sæculis, ita alios superioribus accipere, & librarios postea vitiare potuisse. Sed hæc tu videris: nos hic, ut diximus, maxime usitatum nomen servare malumus Fossæ Asconis; quanquam Fossa ista, quocunque modo apud Jornandem, & Agnellum legamus, eadem videtur esse apud utrumque cum ob scripturam non ita absimilem, tum ob locum præsertim in quo ab utroque designatur. Jornandes enim sic indicat, *A septentrionali plaga ramus illi* (Ravennæ) *ex Pado est, qui fossa vocatur Asconis*. Agnellus autem ponit, ut vidimus, *non longe a campo Coriandri*, quem, ut *stadium Tabulæ*, fuisse *extra portam artemetoris*, hanc autem eodem quo illa quæ nunc *Clausa* dicitur, & quod consequitur, ad septem triones spectasse, ostendimus.

12. Itaque & locus pugnæ illius quæ ab Agnello narrata est (*g*), ad eandem attinebat plagam. Nam Ravennates egressi sunt ad præliandum in *campum Coriandri*, & mox, simulata fuga, *ad stadium Tabulæ* pervenerunt. Quem igitur fluvium ibi dicemus illum fuisse, quem Patheremum Agnellus vocavit? Editor *fossam fuisse* censet *ex vicino Padusæ stagno*, & quidem *non longe a Padi ostiis, fluentem*. Quam ego conjecturam minime video cum Agnelli narratione consentire. Ravennates enim ait a stadio Tabulæ reversos, in hostes irruisse, omnesque interfecisse, & *corpora eorum in Eridanum præcipitavisse, & sic fuisse, ut per annos VI. ex Patheremo nullus inde usquam piscem comederet*. Si corpora dixisset in Padusæ stagnum, aut in fossam ex hoc deductam præcipitasse; pateret utique, cur pisces in hac captos abominarentur. Sed præcipitasse in Eridanum, dixit; igitur abominatio illa in pisces cadit, qui in Eridano caperentur. Itaque ne diutius te morer; Fossam ego Augustam, sive Asconis, quam in isto loco fuisse, vidimus, tum *Eridanum*, tum *Patheremum* ab Agnello hic dictam esse, credo, Eridanum quidem; nam Padi erat alveus, ut supra (*h*) demonstratum est; Patheremum autem, sive, ut in Codice est, Patherenum, ut voce uteretur, apud Ravennates suos magis tunc nota, ut opinor, atque usitata, certe nunc quoque haud omnino obsoleta, cum in recentissima topographica ipsorum Tabula (*i*) hujus Fossæ vestigia inscripta videam utroque nomine *Fossa Augusta, & Badareno*. In hac autem voce erunt fortasse qui tum Padi, tum Ravennæ, quæ Zosimo auctore (*k*) *Rhene* dicta est, utrumque vocabulum sibi videantur invenire, *Paderhenum* quasi Padum Ravennatem interpretantes; aut si *Paderemum* legas, quasi Padum per eremum traductum. Nam & templum V. an VI. ab Ravenna lapide S. Petro ædificatum sæculo IV. ideo *in Eremitario* dictum fuit, ut Rubeus (*l*) scribit, quod *locus ille* --- *prope fossam*, qua de loquimur, *Messaniam, solitudo, & eremus quidam est*. Nec tamen eremum semper fuisse, ostenderunt urnæ sepulchrales viginti duæ, & antiquæ Inscriptiones amplius sexdecim, quas suo tempore, anno videlicet 1665. haud ita procul ab loco ubi sacra illa Ædes fuerat, effossas scribit Seraphinus Pasolinus (*m*), tum luculentius demonstraverant *multa ibi marmorum vestigia, pontiumque, & intercolumniorum sub aquis* ab Rubeo (*n*) *olim conspecta, unde a pene immemorabili ævo submersam illic regionem populosissimam* credebat significari. Quem Rubei locum si Cluverius (*o*) animadvertisset; hæc fortasse attinere existimasset ad Butrium: quod ut fretus ipse Tabula Itineraria, ibi ponit VI. ab Ravenna lapide, & ad Asconis Fossam appingit; sic velim scire, quibus Auctoribus recentissimus Scriptor nitatur, qui „ etiamnum Butrium illud extare „ contendit, oppidulum agri Ravennatis. „ Unum igitur fluvium; ut illuc revertamur; in loco prælii, ab Agnello narrati, fuisse, diximus, & quo nomine, & quam ad Ravennæ plagam; ut nihil restet aliud, nisi ut procul, an prope urbem fuerit, conjiciamus. Non procul autem fuisse, credimus primum ex duobus illis Agnelli locis (*p*) inter se comparatis, altero de Theodorici Mausolæo *extra portam Artemetoris*, altero de stadio tabulæ prope Campum Coriandri *extra portam Artemetoris*: nam si eadem utrobique locutione usus, *extra portam* in primo significat Mausolæum portæ vicinum; cur in altero illud stadium, & illum Campum procul dissita significaverit? Deinde cum dixit in prælii narratione *ad stadium Tabulæ, ubi pro signo terminus lapideus fixus est*, sive septem hæc ultima verba ab Agnello ipso scripta sunt, sive ex codicis ora in qua olim, explicationis causa, adjecta essent, in textum irrepserunt; mihi videtur stadii unius ab urbe intervallum significasse: in eoque, & in illo alio loco ubi *ad stadium Tabulæ* nunc legimus, malim legere *ad stadii Tabulam*, hoc est ad marmoream tabulam, stadium (ut lapides in viis solebant millia passuum) indicantem.

13. Nunc illud abs te interrogari me posse, scio, fluvius ille Pantheus, quem Agnelli Editor (*q*) ab hac ipsa parte fuisse, censuit, nos autem ab omnino diversa, id est a Classis parte, fuisse, ostendimus, quis igitur esse videatur? Nempe idem fortasse, sicut ille credidit, Patherenus, cujus nomen librariorum culpa in *Pantheus*, si ita velis, mutatum sit; sed non ea tamen sui alvei parte prope quam prælium, & victoria Ravennatum ab Agnello descripta sunt, imo illa ulteriore alvei parte qua, postquam per mediam urbem fluvius traductus fuerat, ad diversam omnino plagam pergebat, quemadmodum supra (*r*) a nobis commemoratum, alia autem Epistola (*s*) Sidonio, & Jornande auctoribus, ostensum est. Qui fluminis per urbem transitus Agnelli quoque auctoritate videtur posse confirmari, ubi in Vita S. Neonis (*t*) describens triclinium *infra* (hoc est, ut intelligere solet *intra*) *Episcopium Ursianæ Ecclesiæ*, ait, *in pariete, parte Ecclesiæ pingere jussit, & in alio pariete super amnem posito &c.* Eodemque fortasse attinet quod in Vita legimus S. Barbatiani Confessoris Ravennatis, cum Agnello ex antiquo *Lectionario* edita, *non longe a fluminis ponte*. Adibat autem tunc Barbatianus illud Templum quod ipsius *rogatu*, *Placidia D. Joanni Baptistæ --- juxta domum suam, extruendum curaverat*, ut Rubeus (*u*) ad annum 438. idem factum paulo aliter narrans, significat. Verum quia etiam S. Neonis obitus tribus ante sæculis accidit, quam id acciderit cujus occasione fluvius ille Pantheus est ab Agnello memoratus, & sæculis pariter fere tribus antea Sidonius Ravenna transierat, ante duo autem, ut creditur, Jornandes scripserat; idcirco ad interrogationem tuam dubitanter respondi. Nam quod alicui videri potest huc attinere Rubei locus (*x*). Anno 1208. *urbis Ravennæ fluvios defodientes, atque expurgantes, illum præsertim, qui ante ædes, quæ fuerant Joannis Ducis, ad pontem Caurellum, ante domum Bonhomi erat, usque ad portæ Ursicinæ Gatulum;* vereor, ne malint alii hæc de Bedesi, Vitique accipere, qui, magis magisque tot sæculorum intervallo æstuariis ac stagnis quæ circumerant, imminutis, jam producti essent ad Ravennam intercipiendam, & quibusdam etiam locis, ab additis postea suburbiis, aut suburbanis ædibus sejungendam.

14. Sequitur, ut de Anemone, cæterisque amnibus, olim in ea stagna influentibus, sermonem habeamus. Hunc vero in proximas Litteras rejiciemus. Vale.

EPI-

(*e*) n. 3. (*f*) Ital. Antiq. l. 1. c. 35. (*g*) Vid. supra, n. 8. (*h*) n. 3. & seq.
(*i*) Ragguaglio Istor. delle Divers. de due Fiumi Tav. 1. (*k*) apud Rubeum Hist. Ravenn. l. 1. (*l*) Ibid. l. 2.
(*m*) Lustri Ravennati P. 6. (*n*) Hist. cit. l. 5. (*o*) Ital. Ant. l. 1. c. 28. (*p*) Vid. supra, n. 9.
(*q*) Vid. supra, n. 8. & 9. (*r*) n. 4. & 6. (*s*) II. n. 4. (*t*) P. 1. c. 1. (*u*) Hist. Ravenn. l. 2. (*x*) Ibid. l. 6.

EPISTOLA ÆMILIANA IV.

DE quinque fluminibus, ſuperioris Epiſtolæ initio propoſitis, quæ priſcis temporibus circa Ravennam confluebant, primo, quod ex Pado erat, eadem Epiſtola, quo ad ejus licuit, expoſito, proximum eſt, ut de Anemone, Montono, Roncho, & Sapi verba faciamus.

2. Anemonis Tullium meminiſſe libro III. de Natura Deorum, ſcripſit Ortelius *(a)*, quod ad oram quoque Lexici Geographici Philippi Ferrarii *(b)* adſcriptum video: ſed in Tullio non invenio. Sic cum Leander *(c)* Anemonem affirmaſſet Antonino dictum; Paulus quidem Merula *(d)* confirmavit, nec tamen in Itinerario quod vulgo Antonini vocitant; ſed in Tabula Itineraria *Animo* legitur. Plinius *(e)* poſt Sapim, & Vitim revera Anemonem memoravit. Sed non omnes, ut nos, & plerique, pro Faventino; quidam certe pro Forolivienſi amne acceperunt, eo videlicet quem *Montone* appellitamus, ſive quod Pliniani vocabuli Anemonis veſtigia ſibi in ea Italica voce invenire videantur, quaſi non magis extarent in hac altera *Lamone*, qua Faventinum fluvium vocamus; ſive quod in nonnullis Tabulis veterem Italiam repræſentantibus, ut in quadam Ortelii *(f)*, in aliaque a P. Bertio *(g)* edita Cluverii nomine nullum ad Faventiam appictum flumen conſpexerint; ſive tandem quod alius alium, & Exteri præſertim hac in re Italos ſequuntur. Sic Jo. Harduinus *(h)* Vir cæteroquin Eruditiſſimus, credere potuit Coronellio *(i)*, hic autem Malateſtæ Portæ *(k)*: quem tamen jure meritoque ob id fuiſſe reprehenſum a Scipione Claramontio *(l)*, nihil poteſt magis oſtendere, quam inepta, ut in manifeſtis defendendis erroribus neceſſario accidit, Jacobi Villanii *(m)* reſponſio ad illam Claramontii reprehenſionem. Hunc autem ideo manifeſtis erroribus accenſeo, quia ſi id ponas; conſequator neceſſe eſt, a Plinio amnem cæteris quos ibi nominat, haud minorem, Faventinum videlicet, omiſſum eſſe. Quæ una poterat animadverſio recentiſſimo Scriptori dubitationem eximere, nihil, ut videtur, inter propoſitam paucorum opinionem, & eam quæ plerique communis eſt, ſtatuenti.

3. Sed ut plerique Plinianum Anemonem agnoſcere in Faventino fluvio non dubitant; ſic eorum qui in utralibet ſententia ſunt, alii quidem italicum nomen ejuſdem fluminis eſſe *Lamone*, ſine ulla hæſitatione cenſent; alii vero, & præſertim; id quod in vocabulo mireris noſtro; Externi ſentiunt aliter, & *Amone* omnino eſſe, contendunt. Quorum pleriſque impoſuiſſe credo majorem vocis hujus, & Anemonis ſimilitudinem; ut L litteram non ad ipſam, ſed ad italicum ſpectare articulum, exiſtimarent. Verum ea littera, quantum video, longe aliam ob cauſam addita eſt. Scilicet ſequioribus ſæculis regionis hujus homines pro Anemone dicere cœperunt *Alamonem*. Conſtat id ex Faventinorum, & Forolivienſium Chronicis manu exaratis. Nam in una illarum, ad ſæculum XIII. attinente, hæc verba produci video a Franc. M. Salicto *(n)* *fecit ædificare unum aliud caſtrum ab alia parte fluminis Alamonis*: in altera autem, quæ ex noſtris eſt, & ob Auctorem vulgo appellitatur *Chronica Moratina*, inter ea quæ ad illud idem ſæculum ſpectant, hæc lego; *Cluſa Communis Faventiæ, quæ erat in flumine Alamonis*, & rurſus infra, *fluminis Alamonis*. Vides igitur, ut ex corrupta latina facta ſit ab noſtratibus vox *Lamone*. Quod cum dico, non illud nego, me in eadem Moratina Chronica mox legiſſe *in valle amonis*, & Julium Cæſarem Tondutium *(o)* tradere, Jo. Galeatium *primum ex Manfredis Comitem Vallis Amonis, & Faventiæ Vicarium inſcribi cœpiſſe*. At ſimul ajo, eundem Tondutium *(p)* docere, in latine exaratis Faventinorum monumentis pro *Anemo* ſcriptum eſſe per compendium, aut ſyncopen *Amo*: neque propterea in communi uſu fuiſſe video, ut italice dicerent *Valle d'Amone*, ſed *Val di Lamone (q)*: quin eos video qui e re finitimorum eſſe exiſtimarunt, ut hæc Vallis primo potius, quam altero, nomine vocaretur, non illud ab Anemone fluvio, ſed ab Lybico, ſi Superis placet, Hamone repetendum eſſe, contendiſſe *(r)*.

4. Cæterum hujus fluvii apud nos vocabulum ſiquis forte Italis nonnullis credidit eſſe *Amone*; is minime attendit, Ferrarium *(ſ)*, Maginum *(t)*, Coronellium *(u)*, & ſi quis eſt alius ejuſcemodi, ſua, quod haud inficior, laude dignus; eum tamen neque ſingulari linguæ noſtræ, neque peculiari hujus, hujus, inquam, Italiæ partis notitia, neque auctoritate, cum his qui *Lamone* ſcripſerunt, eſſe comparandum. Princeps eſt Dantes, Vir ſuo ſæculo doctiſſimus, & linguæ noſtræ in primis parens, & in hac regione verſatus, cujus verſus ita ſcriptus eſt, ut ſuſpicari non poſſis, operarum culpa articulum voci temere adhæſiſſe *(x)*

La città di Lamone, e di Santerno,

pariterque ſcripta eſt præclari ejus Interpretis Chriſtophori Landini expoſitio, *Intende Faenza, appreſſo della quale corre il fiume Lamone: & Imola, ove corre Santerno*: nec aliter ſcripſit Interpres alter Alexander Vellutellius. Quod ſi Geographos quæris; Raphaelem Volaterranum *(y)* lege, ac Leandrum Albertum *(z)*; & vide, num, quod aliquis videtur obtrudere, *Amone* ſcriperint, an potius *Lamone*: quos cum Abr. Ortelius *(a)*, & Paulus Merula *(b)* ſecuti ſint; Cluverius *(c)* quoque, & Cellarius *(d)*, & his recentiores Exteri ſequi potuiſſent; non ſcribere, Anemonem *vulgo nunc Armone*, *Ammone*, & *Amone* dici. Hiſtorici denique noſtrates, & ii præſertim, quibus in his maxime ſtandum eſt, Faventini Cavina *(e)*, & Tondutius *(f)* non alio paſſim eum amnem appellant nomine, quam *Lamone*. Quos ſi Cluverius, quippe poſteriores, vidiſſe non poterat; at Rubeum poterat, gravem ſane vicinæ Civitatis, & totius pene Æmiliæ Hiſtoricum. Hic autem diſerte ſcripſit *(g)* *Anemo, quem Fantinum, Lamonem, Rafanarium, & Santernum vocant*. Unus eſſe error primum videtur in ultimo nomine, ut omnes jamdiu ſuſpicari vel ex iis potuerunt, quæ apud Dantem, ejuſque Interpretes legi, diximus. Cætera nomina ſine ulla dubitatione vera ſunt, alterum, uti oſtendimus, in regione univerſa notum, duo reliqua in agro potiſſimum in quem is amnis defluit, Ravennate, primum quidem, quaſi Faventinum per ſyncopen dicerent, tertium autem a Rafanaria, ut opinor, de-

(*a*) Theſaur. Geogr. (*b*) ad *Anemo*. (*c*) Deſcr. d'Ital. Reg. 14. (*d*) Coſmogr. P. 2. l. 4. c. 23.
(*e*) Nat. Hiſt. l. 3. c. 15. (*f*) in Theatr. Orb. (*g*) Theatr. Geogr. veter. T. 2. (*h*) ad cit. Plin. loc. not. 12;
(*i*) Teatro delle Città &c. Tav. intirol. Pianta di Ravenna colle propoſ. &c. (*k*) Epiſt. ad Clementin.
(*l*) Apparat. Hiſt. P. 2. (*m*) Ariminen. Rubic. (*n*) Neoter. Hiſt. Favent. Script. Confut.
(*o*) Favent. Hiſt. Breviar. (*p*) Hiſt. di Faenza. (*q*) Vid. Repliche del Cavina in difeſa &c.
(*r*) Vid. Salict. cit. (*ſ*) Lexic. Geogr. cit. (*t*) Italia. Tav. Romagna.
(*u*) Corſo Geogr. Univerſ. Tav. Territor. di Ravenna. (*x*) Inferno Canto 27. dell' ediz. dell' Accad. della Cruſca.
(*y*) Comment. Urban. l. 4. (*z*) Deſcriz. d' Ital. Reg. 14. (*a*) Synon. Geogr. & Theſaur.
(*b*) Coſmogr. P. 2. l. 4. c. 23. (*c*) Ital. Ant. l. 1. c. 28. & 36. (*d*) Notit. Orb. Ant. l. 2. c. 9. n. 92.
(*e*) (*f*) locis cit. (*g*) Hiſt. Rav. l. 1.

ductum, castello Ravennatum proximo finibus Faventinorum, quod non semel ab his captum, & incensum, ab illis autem restitutum, & ab his denique dirutum Tondutius (*h*) memorat, sæculo XI. & XII. Id castellum ad Anemonem fuisse, indicat Blondus (*i*), cum, *trajecerat*, inquit, *Anemonis vada, quæ vocant Rafanaria, sexto* (a Zagonaria) *milliario distantia*, ab Ravenna autem decimo. Nam & Rubeus ipse (*k*) *Anemonem fluvium*, ait, *eo loco Rafanarii nomen accipere*, qui est *decimum circiter lapidem ab urbe* (Ravenna) *remotus*. Ad idem autem exemplum opinari licet, factum esse Anemoni ultimum nomen in ea saltem parte agri Ravennatis, qua rus præterfluebat *Santerna* dictum. Id rus in Magini Tabula (*) indicatum videbis.

5. In stagna autem, quæ erant circa Ravennam, influxisse Anemonem Plinii tempore, superiore Epistola (*l*) mihi videor ostendisse, Secunda autem (*m*) propositum de hoc & proximis amnibus Plinii locum sic illustrasse, ut cum jam liqueat, cur ipse Bedesim non inter alios, sed seorsum memoraverit ad Ravennam; credere non possim, te Cluverio (*n*) adstipulaturum, qui eum locum censuit *paullo incuriosius a Plinio consignatum*, multoque minus causam, quam protulit indicii sui, probaturum, nimirum quod *Anemo non in mare Hadriaticum inter Ariminum, & Ravennam, ut reliqua ista flumina, sed ultra Ravennam in Padum defluat*. Scilicet quid fieret Plinii ætate, ex eo existimabat, quod fieri videbat sua, non secus ac quia Anemo nostro tempore in mare influit, non defuerunt Viri Docti qui, senescente Romano Imperio, in mare pinxerint defluentem. Ille vero etiam Blondi (*o*) temporibus *nec Adriaticum mare, nec Padum attingens, in eam primus delabebatur paludem*, quæ supra Augustam Ravennatem Fossam incipiebat: & vix denique *avorum* Rubei (*p*) *ætate in Padum est traductus*. Atque ut intelligas quo ipsum loci natura ferret; vel postea ruptis aggeribus, in eandem iterum paludem effluxit, unde *paulo ante* Rubei ipsius (*q*) *tempora denuo* in suum alveum, & in Padum retrahendus *fuit*. Quin denique natura vicit, Padoque prorsus relicto, Anemo ubi paludes fuerant, illac ad mare via facta, in hoc influxit, & adhuc influit ostio antea paulo minus, nunc autem, idque Artis opera (*r*), magis a Ravenna dissito; ut si Dantes ad nos rediret, id quod ceu peculiare Montoni scripserat (*s*), sibi intelligeret esse mutandum, & ad Anemonem transferendum.

6. Ejus enim tempore jam per se in mare contendebat Montonus, quod non petiisse cum Plinius viveret, sed Bedesis nomine in stagna influxisse, & propius quidem urbem Ravennam quam fluvios cæteros, proxime ante ipsum ab eodem Plinio memoratos, non hic a nobis est repetendum. Confirmanda potius ea sunt, & magis magisque illustranda quæ de hujus amnis duplici origine; & singularum nominibus ac progressu, & in unum alveum tum vetere, tum recentiore confluxu, de aliisque ejuscemodi Secunda Epistola posita sunt. Quorum aliqua tametsi per se ipsa leviora videri possunt, non sunt tamen cum a Foroliviensi ad Foroliviensem scribantur, patriarum antiquitatum studiosum. Igitur versus, quos paulo ante indicabamus, Dantis hi sunt. (*t*)

Come quel fiume c' ha proprio camino
Prima da monte Veso in ver levante
Dalla sinistra costa d' Apennino,
Che si chiama Acqua cheta suso avante
Che si divalli giù nel basso letto,
Et a Forlì di quel nome è vacante,
Rimbomba là sopra San Benedetto
Dell' Alpe, per cadere ad una scesa;

& quæ sequuntur. Quibus in versibus cum quidquam quod improbarent, nec Guicciardinus (*u*), nec Bonolus (*x*), nec alii, quod sciam, offenderint, haud satis intelligo, præsertim postquam ne quis hoc loco sic erraret olim admonuerat Landinus (*y*); haud satis, inquam, intelligo, qui Viro, alioquin Docto, veri dissimilitudo, atque adeo falsitas inesse visa sit, quasi Dantes hujus originem fluminis poneret in monte Veso, id est Vesulo, qui mons ultra Augustam Taurinorum est; cum aliud non significat, nisi hoc unum; si quis ab eo monte incipiens, spectare pergat fluvios omnes, quicunque inde ad nos usque ex sinistro Apennini latere nascuntur, fore ut inveniat, hunc de quo loquimur, primum esse qui non per Padum, neque per Padusam, sed proprio alveo ferretur in mare, Dantis quidem tempore. Hic igitur fluvius, qui superiore illa parte, haud procul a montano olim S. Benedicti Cœnobio, *Acqua cheta*, facile per ironiam, ut ex productis versibus mihi videtur, appellatus, cum ad urbem nostram accesserat, non eodem amplius, sed alio, Montoni videlicet, nomine designabatur. Infra hanc autem cum altero olim confluebat, quem *Acqua viva* dictum fuisse, ab nostris Historicis (*z*) traditum est, & tum denique ex duobus istis amniculis justum flumen efficiebatur. Nunc vero eorum singulis alia esse nomina, primo quidem *Fagnone*, alteri *Fiumana*, ut Magini quidem Tabula (*a*) indicat, Geographos video non dubitare. Sic Cluverius (*b*), sic Baudrandus (*c*), sic alii præterea utuntur altero eorum nominum. Sic recentissimus Scriptor utroque utitur, diserte Maginum sequens. Nobis vero unde hic ea vocabula acceperit, ignotum est, quando neque Majoribus ex eorum scriptis, neque montanis accolis ex ipsorum responsionibus cognita esse, nedum usitata, deprehendimus. Quæ de *Fagnone* potissimum dicta volumus. Nam *Fiumana* vici saltem esse nomen, propter quem primus labitur amniculus, nemo ignorat Foroliviensium. Quem ad vicum an olim castellum, sive oppidum attineret, quod in tabulis testamenti nobilis Dynastæ Francisci Pauluccii (*d*) sic memoratur *Salti di fiumana di Rabi*, tu videris. In iis enim tabulis sequuntur *Flumanæ* proxima Castella *S. Cassiano in Pennino, Pietra d' Appio, &c.*, simulque videris, num forte conjici inde liceat, quid esset *aqua Rabi*, amniculus videlicet de quo loquimur, an potius canalis ex eo deductus, in quo uno excipitur, anno 1212. a Prætore, & Senatu Foroliviensi, ne frumentariæ molæ ponantur a Monachis S. Mercurialis (*e*). Bini enim Canales, ut nosti, singuli ex singulis illis amniculis molendi potissimum causa a Foroliviensibus deducti sunt, alter, isque multo longior, ut per urbem traductus, ad Ronchum usque flumen pertineat ab *Aqua viva*, alter vero brevis ab *Aqua cheta* in Montonum derivatus: quorum hunc etsi Alexander Paduanius (*f*) inchoatum ajat anno 1443., tamen intelligere ex eodem (*g*) possis, tunc utiliorem potius redditum esse aqua altius deducta, & certe antea fuisse, cum anno 1356. ab Ægidio Cardinali scribat castra esse posita inter eum Canalem, & flumen. Sed breviore hoc Canali seposito, de altero dumtaxat longiore verba fieri, intelligito, cum infra, Canalem nominabimus. In quo recentissimus ille Geographus deceptus est, cum aquam accipere scripsit a duobus amniculis *Fagnone*, & *Fiumana*; sed in his magis, cum postquam infra Civitatem Solis inter se communicarunt, se cedere iterum, ait, ut rursus inter se accedant ad Forum Livii. Illi enim amniculi semel, haud amplius, inter se accedunt, communicant, & in unum confluunt, idque

(*h*) Hist. cit. (*i*) Hist. Dec. 3. l. 2. (*k*) Hist. cit. l. 7. (*) Tav. cit. (*l*) n. 4.
(*m*) n. 2. & seqq. (*n*) Ital. Ant. l. 1. c. 36. (*o*) Ital. Illustr. Reg. 6.
(*p*) Hist. Rav. l. 1. (*q*) Ibid. (*r*) Ragguaglio della Diverf. dei due Fiumi.
(*s*) Vid. n. seq. (*t*) Inferno Canto 16. (*u*) Istor. di Italia l. 10. (*x*) Istor. di Forlì l. 1.
(*y*) Comm. sopra questo luogo di Dante. (*z*) Vid. Epist. II. n. 8. (*a*) Ital. Tav. 36.
(*b*) Ital. Ant. l. 2. c. 4. (*c*) Lexic. in Civit. Solis (*d*) Vid. Vecchiazzan. Hist. di Forlimpop. P. 2. l. 3.
(*e*) Vid. in cor. Codice *Gambero* p. 31. (*f*) Croniche di Forlì M. S.
(*g*) Supplem. alle stesse.

idque paſſibus, ut noſti, ſupra hanc urbem circiter quingentis; non, ut in illa Magini Tabula, bis mille quingentis. Quæ Tabula cum eandem perperam & Canalis, & communis amniculorum alvei latitudinem proponat, alveus autem ad Canalem accedat; facile impoſuit, in eumque errorem adduxit, a quo veracior Coronellii Tabula (*h*), vel obiter inſpecta, opportune abducere potuiſſet.

7. In communem autem alveum, non illum dico, quem infra urbem antiquiſſimis temporibus fuiſſe, alias (*i*) demonſtravi, ſed hunc quem videmus, ut artis opera corrivatos amniculos fuiſſe, conſtat; ſic quo tempore id factum ſit, repugnantibus inter ſe Majorum monumentis, non liquet. Nam Bonolus (*k*) quidem id factum ſcripſit ante annum 1057. a Scarpetta I. Ordelaffo, non Domino illo ſcilicet, ſed *Capitaneo* Forolivii, qui & Canalem eadem fere via qua fluviolus *Aquaviva* antea perrexerat, in civium commodum perduxerit, eique Canali pontes impoſuerit duos, alterum a Pane, alterum ab Equitibus nomen ferentes. Et ſane in antiquis Chronicis, quæ, cum hæc ſcriberem, in manibus habebam, ab ipſo Alexandro Paduanio deſcripta (*l*), eadem quæ tradidit Bonolus, illi Ordelaffo tribuuntur, niſi quod pontes ii duo ita memorantur, ut antea fuiſſe, & ſub ipſis flumen tranſiiſſe videatur. Cæterum in tabulis teſtamenti cujuſdam, ab eodem Bonolo (*m*) indicatis, mentio fit anno 1178. Fluminis novi, & Molendinorum *Calanchi*: & ipſe in Tabulario Reverendiſſim. Canonicorum Forolivienſium Documenta eſſe, ſcio, Canalem commemorantia A. 1193. & 1194. prope Molendinum, quod in urbe adhuc eſt, Ripæ nuncupatum. Sed his omnibus, atque aliis ejuſcemodi, quæ poſtea indicabuntur, plura ſunt quæ adverſari videantur. Primum in antiquis Cæſenæ Chronicis hæc legimus, *Anno Dom. MCCV. ductum eſt canale aquæ per medium Civitatis forlivii*. Quæ ſecutus eſt Claramontius (*n*): Alexander autem Paduanius (*o*) non modo aliis ex Chronicis hoc deſcripſerat, *A. Dom.* 1205. *derivatio ex flumine ducta per urbem forlivii*; ſed & in propriis Chronicis ſcripſerat, eo ipſo anno id factum, deducta aqua ex flumine *Calancho*, ſic videlicet eundem appellans amniculum, quem *Aquaviva* fuiſſe olim, diximus, & in collectis quoque ab eo Chronicis nuncupatum videmus. Sed præter hanc tantam, quam & Bonolus (*p*) animadvertit, & diſcutere conatus eſt, in Canalis deductione diſcrepantiam, plura extant Documenta quæ poſt annum illum 1057. in urbe fluvium commemorant, ut in Tabulario Monaſterii S. Mercurialis quoddam eſt quo anno 1092. mentio fit de *fluvio percurrente* a latere domus *poſitæ in hac Civit. Livi*: *quæ vocatur figline*: qua in ultima voce etſi tanto magis hæreo, quod & infra habetur, *in Civitate Figline quæ vocatur Livia*; tamen nullum eſt dubium, quin utroque loco ſit Forum Livii intelligendum: itemque alterum, quod anno 1202. diſerte memorat *duas* domos poſitas in Forlivio in Burgo noſtro ſuper flumen *conſtituto*. Mitto alia ſciens, quæ vel ſerius in urbe fluvium deſignant, ut teſtificationes, & ſententiam latam die 22. Octobris A. 1231. (*q*) ex quibus intelligas, tunc flumen haud ita procul fuiſſe diſſitum ab ſacra Æde, non S. Thomæ Apoſtoli, quemadmodum alter ex Hiſtoricis noſtris credidit, ſed, ut ibi diſerte ſcriptum eſt, *S. Thomæ Cantuarienſis*, condita circa A. 1208. a Tederico Malgenero, inſtaurata autem poſtea, ut nunc videmus, eodem illo urbis noſtræ loco. Quonam igitur modo credibile ſit, ante annos 174. illud ipſum flumen ſupra urbem fuiſſe alio corrivatum, quod flumen etiamtum per urbem flueret, ſuumque primum ſervaret alveum? cui, nec ſane plurimis ante illam ſententiam annis, novum pontem impoſuiſſet Prætor Forolivienſis, non ita dignum ſi non flumini, ſed Canali fuiſſet impoſitus, marmore, adjecto monumento, & iis quidem verbis, de quibus alias (*r*) ad te ſcribam.

8. In diſſidio tamen hoc tanto cum illud inter plures conſtet, quod paulo ante (*ſ*) indicatum eſt, Canalem fuiſſe, ſi non circa A. 1057. at certe A. 1205. per mediam, ut videmus, urbem perductum; ſatius eſt, ut conjecturis quæ in contrariam ſententiam rapiunt, minus tribuentes, inde illud primum eliciamus, flumen igitur abductum alio fuiſſe aut eodem anno 1205. aut antea potius; cur enim Canali opus eſſet in ea urbe per quam pergeret amnis fluere? aut quanam fieri ratione poſſet, ut eundem per hanc alveum & Canalis, & amnis haberent? Tum deinde videndum eſt, quo liceat modo diſſidium tollere, conciliatis inter ſe diſcrepantibus monumentis. Quid igitur, ſi dicamus, vel poſtquam abductum fuerat flumen, ei tamen unde abductum fuerat, loco, ob diuturnam conſuetudinem manſiſſe, ut fit, nihilominus fluminis nomen? Quid, ſi Canalem ipſum fuiſſe nomine fluminis vocitatum? Sic animadverti, vicinum quondam noſtrum Matthæum Vecchiazzanum (*t*) in Documento quodam ſcripto anno 1214. quo ſuburbia, aliæque partes Fori Popilii deſcribuntur, verba hæc *juxta aquam fluminis*, & *uſque ad flumen* de canali eſſe interpretatum, non ſecus atque in Brevibus, ut vocant, Litteris Honorii Pontificis anno datis 1223. Quin etiam cum illam eandem ſententiam referat (*u*) quam in Forolivienſi Æde S. Thomæ latam diximus (*x*) anno 1231. non flumen ipſe memorat, ſed canalem.

9. Re igitur utro volueris modo explicata, facile diſſolves pleraque omnia, quæ me olim retinebant, ne amniculum *Acquaviva* crederem ante annum 1231. in alterum qui ſuperiore parte Danti fuit *Acqua cheta*, eſſe derivatum. Hoc vero factum eſſe ante annum 1205. ex iis quæ mox ſubjicientur, teſtimoniis intelliges, unde & quædam altera tolli poſſit dubitatio. Erit enim qui forte quærat, num fluvius hic in quem ſupra urbem fuerat corrivatus amniculus *Acquaviva* primis quidem poſt eam corrivationem temporibus eodem perrexerit alveo fluere, & ſub Romano ponte, quem Moratinorum vocant, ſubire; an continuo in novum effoſſum alveum, quem videlicet etiam nunc cernimus, exceptus, ab eoque ponte abductus fuerit. Dubitandi cauſam hinc affert Bonolus (*y*), qui olim quidem unum modo amniculum, poſtea autem utrumque ſub eo ponte fluxiſſe, affirmat; inde vero tollit illa ipſa ratio, quæ una movere potuit ad corrivationem alterius amniculi in alterum efficiendam, metus videlicet, ne in urbem aqua redundaret. Quod enim fuiſſet conſilium, quam metuerent duos in alveos diviſam, eam omnem, unum in alveum conjunctam, per urbem traducere? Accedit non facilis in urbe alvei dilatatio, nec ſana ſpes utriuſque fluvioli aquas poſſe tranſire ſub illo uno fornice, qui olim ab ſapientiſſimis hominibus conſtructus eſſet ad alterius tantummodo tranſmittendas. Certe ex ipſo Canali quem ab altero derivatum diximus, effuſa aqua anno 1595. omnem inundavit urbem (*z*): ex communi autem amniculi utriuſque alveo, extra ipſam quidem, ſed nimis prope ipſam perducto, nonnunquam adeo redundavit, ut per proximam urbis portam ingreſſa, plures uſque ad illum pontem diruerit domos anno 1384. (*a*) anno autem 1461. uſque ad ſacras Ædes pervenerit S. Hieronymi, & S. Blaſii. (*b*)

10. Igitur ex illo ipſo facto unde primam conjunctorum amniculorum notitiam habemus, alvei quoque habemus utrumque extra urbem perducentis. Anno 1201. inquit Rubeus (*c*), *ſe ſe Faventini magno impetu in Forolivianos pedem refe-*

 rentes

(*h*) Territor. di Forlì. (*i*) Epiſt. II. n. 8. (*k*) Iſtor. di Forlì l. 3. (*l*) Raccolta di Croniche &c.
(*m*) Iſtor. cit. l. 3. (*n*) Ceſen. Hiſt. l. 8. (*o*) Raccolta cit. (*p*) l. 3. cit.
(*q*) in Tabulario Canonicor. Foroliv. (*r*) Epiſt. IX. n. 9. (*ſ*) n. 7. (*t*) Hiſt. di Forlimpop. P. 1. l. 11.
(*u*) Ibid. l. 12. (*x*) n. 7. (*y*) Iſtor. cit. l. 1. (*z*) Marcheſ. Suppl. l. 11.
(*a*) Chronic. M. S. Paduan. (*b*) Marcheſi Supplem. cit. l. 8. (*c*) Hiſt. Rav. l. 6.

rentes ad amnem Montonem , qui ante suburbium Sclavoniæ fluit, intulerunt. Hoc autem factum cum referant non una vetera monumenta, ab Alexandro Paduanio collecta (*d*) , & hic quoque in propriis Chronicis, & Claramontius (*e*), & Tondutius (*f*) in suis quisque Historiis commemorent ; nemo ipsorum est qui Montonum ibi non ponat anno illo eodem 1201. Eo igitur anno jam Montoni alveus extra urbem erat , ubi donec singuli amniculi suos intra urbem servarunt alveos , certe esse non potuerat . Antea igitur in unum corrivati fuerant alveum , & hic extra urbem perductus. Quod si pontibus opus fuerat qui singulis antea imponerentur ; tanto magis ponte opus fuit qui utrique. Sed quo hic primum tempore exstructus fuerit, non liquet . Illud tantum liquet, jam anno 1384. lateritium fuisse, cum tanta aquæ vis , quantam eo anno , Paduanio auctore, fuisse, diximus (*g*), lateritium Montoni pontem, ut idem scribit (*h*), dejecit. Pro eo autem ligneum pontem A. 1389. esse factum , confirmat . Qui cum sæpe eadem causa abreptus, ut A. 1433. & A. 1483. & sæpe quoque refectus esset; de lateritio rursus exstruendo cogitatum est ante A. 1513. Sed & hunc qui , uno fornice nixus, pulcherrimus, commodissimusque perfectus fuerat , vis aquæ abstulit A. 1557. Denique is quem nunc cernimus , magis fortasse pulcher, & commodus, trino autem fornice subnixus , architecto Cæsare Mengolo Ravennate , cum A. 1610. inchoatus fuisset, A. 1613. absolutus est. Quæ singula ex eodem Paduanio (*i*) excerpere , & hic universa commemorare neque ab re alienum esse , & tibi certe pergratum fore visum est .

11. Antequam hæc de qua diximus , utriusque amniculi in unum alveum corrivatio supra urbem artis opera efficeretur, alter fuerat eorum confluxus , a natura, ut videtur, nec multo infra urbem, effectus . Jam enim in ipsa urbe alterum ad alterum valde convergere cœpisse, indicia sunt, si hinc quidem paulo infra amplissimum urbis nostræ forum Canalis flexum occasum versus spectemus, quem Canalem magna ex parte deductum ajunt qua amniculus *Aquaviva* defluxerat , inde vero situm illius pontis quem alteri amniculo ab Romanis fuisse impositum , cum Æmiliam munirent viam, Fabius Oliva (*k*) , Alexander Paduanius (*l*), & quotquot ex nostratibus inspexerunt , nunquam dubitarunt . Quem ego pontem , quantum pars sinit quæ adhuc extra humum exstat, cum attente inspicerem , magnosque , ex quibus constructus est, lapides valde inter se dispares cernerem, & minus affabre commissos, si latus pontis excipias quod spectat ad septemtriones, animadverti, fornicem non recta, sed valde oblique positum, eoque simul conversum , & alveum cui impositus fuerat , evidenter ostendat ab occidente sole ad orientem inclinasse, & quod consequitur, non ante, sed pone vetustam Ædem, quæ proxima est, Divinæ Triadi sacratam , perrexisse. Qua ex animadversione tria proclive est deducere. Primum, cum Moratina, ut nostrates appellant, Chronica hæc habeant , *sepultus fuit* (S. Mercurialis primus Foroliviensium Episcopus) *in Ecclesia S. Trinitatis de Forolivio , quæ tunc erat Ecclesia Cathedralis, & extra ac juxta civitatem prope flumen , & stratam Flamineam;* contra autem Paduanius (*m*) scribat , amnem inter suburbium , & Templum illud Cathedrale fluxisse , sicque id Templum intra antiquam urbem fuisse; videri in hoc dissidio illis potius Chronicis, quam Paduanio , assentiendum . Alterum , quod ex primo sequitur, Ædis S. Mariæ *Ripæ* appellationem, non a proxima , ut quondam suspicabamur (*n*) ripa fluminis esse ortam , quippe quod ab ea vel magis distaret, quam a fronte vicini Sacrosanctæ Triadis Templi, sed ut Paduanius (*o*) docet, illuc id nominis secum Moniales attulisse, quæ antea degerent ad Canalis ripam, ubi vel olim Ædes fuerat, S. Joannis , ut apud Marchesium (*p*), *in flumine* , vel, ut in Canonicorum Tabulario est ad A. 1123. *super flumine* quondam vocitata, sive fluminis nomine Canalem accipias, ut supra (*q*) indicavimus, sive amniculum , de quo loquimur ; nam etsi ante A. 1205. ex plurium consensu deduximus, extra urbem fluxisse ; tamen si cuidam singillatim monumento habere fidem velimus, nullum profecto extare novimus, quo freti id multo ante A. 1178. (*r*) indicari, affirmemus. Tertium est denique , eundem fluviolum , quantum ex memorato pontis ejus positu æstimare licet , eam ipsam Ædem versus , quam modo dicebam , S. Joannis contendisse ; non , opinor, ut ibi cum altero conflueret; neque enim Canalis quem illuc ab opposita plaga ferri videmus, toto tractu secundum *Aquavivæ* amniculi alveum perductus dicitur; sed dumtaxat ut ad hunc alterum convergeret , mox non ita multo infra urbem , ut inveteratum ibi nomen indicat , *fluminis mortui* (*s*) confluxurus.

12. Cum duo igitur amniculorum confluxus fuerint, priscus infra urbem, novus autem supra, quem adhuc videmus ; ab utro, an ab neutro sit deductum Montoni nomen , videndum est. Paulus enim Bonolus (*t*) ex novo repetit , duobus videlicet amniculis, tanquam duobus arietis cornibus, in unum alveum convergentibus ; quasi vero non idem de prisco quoque confluxu dici posset, aut confluxus ejusmodi non pluribus aliis quorum nullus sic vocatur, amnibus communes forent , quando hæc videlicet causa fuit, ut Bonolus quidem existimat, quamobrem Prisci plerosque Fluvios bicornes finxerint . Mihi igitur id nomen ex neutro confluxu repetendum videtur , ex novo autem multo minus , si quidem hæc Agnelli (*u*) verba, S. Apollinaris *in Basilica Beatæ Euphemiæ , quæ vocatur ad arietem , primitus baptismum fecit* , secundum ea sint quæ Rubeus (*x*) scribit , intelligenda. *Primum baptismatis fontem*, inquit Rubeus , *in ea urbis parte constitutum ferunt, quæ ad Arietem dicebatur. a fluvio, cui proxime accedit, nomen sortita : quem nunc fluvium vulgari vocabulo Montonem appellamus, in ipsius Tribuni domo, quam* S. Apollinaris *templum fecit ac consecravit* : & infra , *Tribuni domum ad Arietem amnem, jam diu a se templum consecratam , Divæ Euphemiæ* (Aquilejensi) *dicavit. --- Is autem locus extra urbem dicebatur , quod urbs ab ea parte nequaquam mœnibus erat circumdata* . Facile qui hæc cum iis conferant quæ de primo Foroliviensium Templo Divinæ Triadi sacro paulo ante (*y*) dicta sunt, extra urbem, & ad flumen exstructo, tanto veriora existimabunt, quod utrobique primos illos Episcopos cernent urbium frequentiam vitasse , fluminum autem vicinitatem, baptismatis ritui, qui tunc erat , maxime opportunam, esse secutos . Verum antea præstat Eruditissimum Agnelli Interpretem (*z*) audire , qui adversus Rubeum animadvertit , tunc S. Apollinarem latere oportuisse, itaque non templa, nec basilicas extruxisse ; sed Agnellum *locum , ubi primum Fideles baptizati sunt, exprimere, Ecclesiamque, quod solet, post evoluta tempora ibi erectam indicare intendisse, & nil præterea*. Quid igitur? si nos quoque, Doctissimi Interpretis exemplum secuti, animadvertamus, non ea quæ Rubeus habet, Agnellum scripsisse, nec de amne, prope eum locum, tempore S. Apollinaris, fluente, nec de nomine quod amni, aut ei loco esset illo quidem tempore ; potuisse autem & flumen , quod tunc satis abfuisse, ostendimus (*a*), propioribus Agnello temporibus ad eum locum accedere (quanquam ne id quidem Agnellus dicit) & id nominis utrumque accipere : itaque Agnellum, ut eum omnibus indicaret locum; non quo S. Apollinaris ætate, sed quo sua vocabatur, nomen posuis-

(*d*) Raccolta di Croniche &c. (*e*) Cæsen, Hist. l. 8. (*f*) Hist. di Faenza P. 2.
(*g*) n. 9. (*h*) Chronic. cit. (*i*) Ibid. & Supplem. (*k*) Vita M. S. di Catterina Sforza,
(*l*) Chronic. M. S. cit. (*m*) Chron. cit. (*n*) Epist. II. n. 11. (*o*) Chron. cit. (*p*) Supplem. l. 9.
(*q*) n. 8. (*r*) Vid. supra , n. 7. (*s*) Vid. Bonol. Stor. di Forlì l. 2. (*t*) Ibid. l. 1.
(*u*) Lib. Pontif. P. 1. c. 1. (*x*) Hist. Rav. l. 1. (*y*) n. 11. (*z*) Obs. ad cit. Agnelli locum n. 3. (*a*) Epist. II. n. 7.

posuisse. Nec vero dicas, quo igitur modo ibi baptizabat, si id aberat flumen? ideo enim aberat, quod alterius fluminis, id est Padi, aquæ tunc passim Ravennam circumfluebant (*b*). Et sane eum ipsum locum diu post sæculum illud primum aquis fuisse circumfusum, Agnellus indicat in Vita Martini (*c*) qui post initium vivebat sæculi IX. *Munivit*, inquit, *hic Antistes Ecclesiam B. Euphemiæ, quæ vocatur ad Arietem, quam olim aqua dominabatur*. Quibus ex verbis *discimus*, inquit Agnelli Interpres (*d*), Ecclesiam hanc *antiquitus aquis circumfusis inædificatam, quæ Martini ævo in sicco erat, quod jam tum ex alluvionibus excrescente solo mare distaret*. Sed huic mare fuisse vicinum, haud crediderim; neque enim ut ab hac distinguerent alteram Beatæ Euphemiæ *Ecclesiam*, potuissent a mari discrimen accipere, ut factum videmus ex Vita S. Probi (*e*): *juxta Ardicam Beatæ Euphemiæ, quæ vocatur ad mare*. Qua de altera Ædicula Rubeum (*f*) quoque video meminisse.

13. Sed gravior mihi oritur dubitatio super interpretatione prioris illius Agnelli loci. Neque enim tantummodo *ad Arietem*, sed & *in Bedente fluvio, & in mare* S. Apollinarem, ait, *multos baptizavisse*. Ibi autem Interpres duplici nomine unum eundemque fluvium non dubitat indicari; *quod fere cum Montonis Italica significatione & Arietis, & Bedentis, seu Bidentis vocabula conveniant*: quanquam ex Rubeo (*g*) sciat, *Bidentem ab incolis dictum alterum fluvium, Ronchi nomine aliis indigitatum*. Verum ne hoc quidem animadvertit Vir alter Doctissimus, qui de Bedente alia Agnelli verba in Vita Felicis (*h*) interpretans, *Bedentem veterem amnem appellat*, inquit, *qui Plinio Bedesis, Bidens recentioribus*: & infra, *Bidens est, quem vulgus Montonem nominat; cur autem „ vetus amnis? „ Arbitrer deficere vocem „ Utentem „: quem enim medio ævo Bedentem, & dein Montonem, quod ejusdem significationis vocabulum, dicebant, eum veterem fuisse Utentem, a Sigonio & Cluverio felici opera Livio L. V. c. 35. redditum, existimabant, sicuti ex Actis S. Hilarii & Olybrii cognitissimum est*. Scilicet *Bedesim*, & *Utentem*, quem in Plinio pro Viti contendit reponendum esse Cluverius (*i*), & quem tamen alium ac Bedesim, recte ex Plinii ipsius verbis (quod & nos evidentissimum ducimus) esse, non dubitat, Bedesim, inquam, & Utentem eundem, si Superis placet, fuisse amnem ponamus, necesse est, si Montonum Bidentem esse, & huc attinere Acta velimus Sanctorum illorum: in quibus nimirum sic memoratur *Vitis amnis, ab incolis ut aliqui arbitrantur*, & mox ab ipso Actorum Scriptore *Bidens adpellatus*, ut nemini qui sciat, quid *Galigata* sit, quæ ibidem ei fluvio proxima dicitur, dubium esse possit, quin ibi Ronchus, non Montonus, significetur. Sed & Blondus (*k*) Ronchum Bidentis nomine diserte designavit, illum Scriptorem, aut potius montanos accolas secutus, quos propter vicinitatem vel magis quam Rubeus (*l*), audivisse poterat utentes, ut etiamnunc, eo vocabulo, apud ipsos, ut opinor, nato ob eam facile causam quæ a me alias (*m*) indicata est. Quo ut quemquam non memini esse usum cum iis Auctoribus sive antiquitate, sive auctoritate comparandum, ut Montonum significaret; sic etiam quod Agnellus ait, S. Apollinarem *in Bedente fluvio baptizasse*, non de Montono ipse quidem ausim intelligere; sed de Roncho potius, ut quem eo tempore Ravennam pedibus adiri potuisse, conjicio, ut alio loco (*n*) declarabo.

14. Montonum autem propius Ravennam quidem tunc defluxisse, ut Plinii Bedesis fuerit, in stagna tamen exceptum, & per hæc ab urbe divisum, & alias (*o*) ostendimus, & continuo, scrupulis, siqui forte restant, exemptis, confirmabimus. Suspicari enim fortasse potes, Montonum, & Ronchum, tametsi in æstuaria influerent, Ravennæ circumjecta, suum vel per hæc alveum singulos, suumque iter servasse, non secus ac per Veneta æstuaria Medoacus; cujus fuisse alveum affirmant, qui magni Canalis nomine mediam Venetiarum urbem interfluit, ejusque demum portum efficit: Sic igitur olim Ravennam quoque, ut annis superioribus cernebamus, intercipi utroque amne potuisse, & infra illam ex utriusque confluxu Bedesim fieri, & vetustissimum Ravennæ portum, ut Blondus (*p*) opinabatur, adstipulante magna ex parte Cluverio (*q*) ubi, *ostium*, scribit, *Asconis fossam habuisse idem, quod Utentem, & Bedentem amneis (vulgo nunc sunt Montone & Ronco) apud Ravennam in mare effundebat*, aut ubi (*r*) hos fluvios in ipsis æstuariis delineat in mare contendentes. Ego vero ut in Medoaco, aliisque fluminibus perenni aquarum copia præditis id facile agnoscam; non idem tamen de illis dicam, quæ, ut nostra hæc, torrentium in modum nonnunquam sint plena, sæpius autem, æstate præsertim, perexilia, & pene sicca; ut arenæ, æstu maris in stagna invectæ, ipsorum alveos prius oppleant, quam nova tandem aliquando a fluviis importata aquarum copia eandem queat per æstuaria tenere viam. Quod si certos illos per æstuaria alveos hi nostri servassent Plinii tempore; cur, quæso, alterum dumtaxat ad Ravennam, non utrumque memorasset? aut si Bedesis nomine, ut Blondus censuit, neutrum, sed cæcum quendam, & sub æstuariis latentem utriusque alveum designavit, alveumque ejusmodi, quod difficile creditu, *amnem* appellavit; cur igitur inter Sapim, & Anemonem alterum tantummodo recensuisset nostrorum amnium? Nec vero hoc factum putes propterea quod Montonus fortasse tunc influeret in Anemonem, quemadmodum Tabula quadam pingitur, hoc sæculo edita, quæ Italiam *medii ævi* repræsentare dicitur, aut quod influeret in Spineticum Padi alveum, ut in ea Cellarii (*s*) Tabula quæ inscribitur *Italia Propria*, delineatur. Hoc enim satis, ut opinor, a me supra (*t*) rejectum est; illud vero nullius, quod sciam, auctoritate Scriptoris, nulloque monumento nititur, quod nostrates Historici, aut Faventini, aut Ravennates commemoraverint. Quin ne tunc quidem cum Forolivienses A. 1217. (*u*) inimicitias, ut sæpe olim, cum Faventinis exercentes, disjectis Montoni aggeribus, hujus cursum in hostium agrum avertissent, in Anemonem influxisse, reperio; sed ut declivitas soli ferebat, magnam ejus agri partem septem ipsos annos late inundasse, & denique, si huc spectant, ut arbitror, multa illa monumenta quæ se Rubeus (*x*) legisse, scribit; *per Gattimellam villam secundo ferme ab urbe Ravenna lapide, in paludes influxisse*. Sic etiam A. 1461. (*y*) cum sibi ob ingentem aquæ vim novum alveum fecisset; multa, ferme Ravennam usque, rura obruit, neque in Anemonem tamen deflexit. Igitur, ne Plinium sine causa damnemus, reliquum est, ut ad illa redeamus, secundum quæ alias (*z*) ostendimus, Montonum, propius Ravennam in æstuaria excipiendum, Bedesim ab ipso fuisse nominatum.

15. Tunc autem simul ostensum est (*a*), non eadem cadere in Ronchum, quem cæteroquin haud ignoramus a multis creditum esse Bedesim, Montonum autem Vitim, sive, ut alii malunt, Utentem, sic tamen ut aliqui inconstantia ipsa sua dubitare videantur, in quibus præter Coronellium (*b*), eum quoque invenies qui annis superioribus *de vero Rubicone* librum emisit, si quæ scribit nomina cap. 14. (*c*) & 17. (*d*) cum iis conferas quæ cap. 1. (*e*) & quæ ter habet cap. 20. (*f*), & quæ in Tabula inscripsit quam exhibet cap. 8. Scio quoque, inter illos haud deesse qui Ortelii (*g*) non scripturam, neque sententiam; utraque enim pro nobis est; sed tria quæ is habebat (*h*), Plinii exemplaria secuti, Be- sedis

---

(*b*) Ibid. n. 6. (*c*) P. 2. c. 1. (*d*) Obs. ad Martin. Vit. n. 1. (*e*) P. 1. (*f*) l. cit. (*g*) Ibid.
(*h*) P. 2. c. 3. (*i*) Vid. Epist. nostr. II. n. 12. & seqq. (*k*) Hist. Dec. 3. l. 1. (*l*) Hist. Rav. l. 3.
(*m*) Epist. II. n. 9. (*n*) Epist. V. n. 16. (*o*) Epist. II. n. 6. (*p*) Ibid. n. 4. (*q*) Ital. Ant. l. 1. c. 35.
(*r*) Tab. Gall. Circumpad. (*s*) Notitia Orb. Antiq. (*t*) n. 5. (*u*) Raccolta di Cron. M. S. &c.
(*x*) Hist. Rav. l. 1. (*y*) Cron. M. S. del Padovani: e Marchesi Supplem. l. 8. (*z*) Epist. II. n. 7. (*a*) Ibid.
(*b*) Ravenna con le proposte Divers. &c. e Descriz. di Forlì. (*c*) n. 4. (*d*) n. 11. (*e*) n. 7. (*f*) n. 15.
(*g*) Synonym. Geogr. (*h*) Thesaur.

sedis scribant. Verum ut Cluverius, qui antea (*i*) scripserat ad eundem modum, postea meliores, puto, codices nactus, *Bedesis* passim (*k*) scriptum reliquit; sic facere alios video fere omnes; sunt enim adhuc qui Gaudentium Merulam (*l*) mendoso, ut videtur, codice usum, in Tabula sequuntur non ita pridem vulgata *Italiæ Antiquæ*, Roncho nomen *Hedesis* inscribentes. Sed quæ ad Ronchum, & Sapim attinent, proximis Litteris habebis. Vale.

EPISTOLA ÆMILIANA V.

ETsi Ronchum flumen, de quo, & Sapi has tibi Litteras pollicitus sum, a pluribus scio, & præstantissimis quidem Viris, qui Montonum fuisse Vitim, existimant, Bedesim appellitari; causæ tamen quæ superioribus Epistolis propositæ sunt, illis me assentiri, non sinunt. Itaque Bedesis nomen, ut in proximis etiam extremis Litteris constituimus, Montono relinquentes; jam, quod consequitur, Ronchum a Plinio vocatum fuisse Vitim, non dubitabimus, hac ipsa consecutione, ac rationibus alias productis, & Illustrium etiam Virorum, quos videlicet, si opus sit, illis opponamus, consuetudine, & auctoritate permoti. Blondus enim, Jovius, Guicciardinus, Rubeus, Claramontius, Bacchinius in his fuere alias (*a*) a nobis laudati. Quibus ut præluxerat antiquus Actorum Scriptor Sanctorum Hilari, & Olybrii (*b*), sic Blondo præterea astipulati sunt suo quisque tempore alii aut nostræ, aut vicinarum Civitatum Historici, Fabius Oliva (*c*), Alexander Paduanius (*d*), Paulus Bonolus (*e*), Sigismundus Marchesius (*f*) nostrates, Ariminenses autem Malatesta Porta (*g*), & Jacobus Villanius (*h*), & Foropopiliensis Matthæus Vecchiazzanus (*i*). Qui omnes, ut laudati Rubeus, & Claramontius, Ravennatum, & Cæsenatum Historici, tanto facilius, ut opinor, exemplum Foroliviensis Blondi secuti sunt, quod & ipsi Ronchum scirent Galeatæ, & Meldulæ non ab oppidanis modo, sed & ab agricolis *Vitim* appellari. Ut vero supra Galeatam monticolæ illi vel in Actis Publicis *Bidentem* vocant, sic inde vulgo nominari *Vitim* etiamnunc, scio, non secus atque in agro Foroliviensi, & Ravennate, & in Civitate utraque nunc dicitur Ronchus, aut Ronchi flumen, Blondi (*k*) autem ætate, & postea quoque (*l*) Aquæductus vocitabatur.

2. Ronchi nomen Rubeus (*m*) ab oppido deductum tradit, quod is fluvius alluebat, ab rure autem ipsi attiguo Bonolus (*n*). Utrumlibet ego veri similius existimo, quam ipsum flumen ei ruri, aut oppido nomen dedisse. Ipsum enim fluvium multo sæpius nostrates solent *flumen Ronchi* appellitare, quam Ronchum, quo nomine rus potius attiguum designant, aut tumulum terreum satis grandem, in quo sacra Ædes ejus ruris exstructa est, olim autem erat, non oppidum, quod sciam, sed militare castellum A. 1283. ut Marchesius (*o*) scribit, ædificatum, quod ut apud ipsum, ita apud Alexandrum Paduanium (*p*) ad A. 1331. *la bastia al ponte del Ronco* video nominari, parvam quidem arcem, sed opportuno loco positam. Scilicet ibi secundo, ut nosti, ab urbe lapide is fluvius intersecat Æmiliam viam, ut ponte fuerit jungenda. Primam impositi pontis notitiam Chronicis antiquis deberemus Cæsenatibus, libro cum ad alia nostratibus utili, tum ad multorum nomina cognoscenda qui Foroliviensium *Capitanei* sæculo XII. & duobus insequentibus fuere; in iis enim, & in Prætoribus recensendis minus solicitos Historicos fuisse nostros, quam Faventinos, videor animadvertisse; huic igitur libro notitiam deberemus illius pontis exstructi A. 1263; nisi lapis id docens, qui Paduanii (*q*) ætate latebat, rursus exstitisset antequam Bonoli prodirent Historiæ (*r*). Quæ scripta sunt in eo lapide, ad te mitterem, nisi mallem, a te, cum in Patriam redieris, legi; in pariete enim extat contra illam sacram Ædem, neque a me qui perattente olim, & nuper inspexi, verbum ultimum lineæ sextæ quæ de *Capitaneo* est populi Foroliviensis, visum fuit esse, ut Bonolus habet, *Gratiani*, multoque minus, ut Chronica illa Cæsenatia, & ex iis Paduanius, Grardnnj; sed evidenter GRAIDANI. Quod cum tu quoque perspexeris; a te petam, ut siquid forte de illa nobili, ut opinor, Stirpe, aut de ejus Patria notum habeas, mihi significare ne graveris. Cæterum eum tunc pontem lateritium fuisse, idem tradidit Paduanius (*s*), quod ex eo lapide non apparet. Quin Paduanius ipse (*t*) scribit, A. 1432. lateritia pilarum fundamenta jacta esse, quibus pilis ligneus pons imponeretur: quod porro iterum factum esse, perhibet, A. 1584. (*) cum usus desiit ratis qua transeuntes ultro citroque transvehebantur. Pons enim tum A. 1483. (*u*), tum A. 1491. (*x*), eoque anno bis, ut ligneum tunc fuisse, facilius credas, aquarum vi disjectum fuerat. Quod periculum cum A. 1619. immineret (*y*); Forolivienses lateritium fecerunt, quo adhuc utimur, commodissimum, & prælongum pontem, quippe fornicibus septem subnixum, quorum tres medii amplissimi sunt. En tibi collecta quæ apud Historicos dispersa legi ad pontem Ronchi attinentia; Ronchi, inquam; nam *Ronconis* nomen, quo appellari hunc amnem, Ortelius (*z*) prodidit, Foroliviensibus ignotum est.

3. *Aquæductum* vero, quod idem habet, Blondi temporibus fuisse vocatum, & certum est, & nos quoque diximus paulo ante (*a*). Sed quando, & quam ob causam ita cœperit appellari, operæ pretium est inquirere. Ante annum 897. ita fuisse nominatum, credat aliquis fortasse ex Documento Donationis Dominici Archiepiscopi Ravennatis (*b*), in quo fundus quidam *a quarto latere* dicitur terminatus *Aquæducto* (sic). Qua de re nobis pronunciare nihil licet, cum tres cæteri, qui nominantur, termini hoc tempore sint ignoti. Nec minus, vel potius magis antiquum usum ejus nominis alii existimabunt, qui pervetus Templum sciant, Roncho flumini satis propinquum, Sanctæ Mariæ *Aquæductus* a multis jam sæculis vocitatum fuisse, hodieque cum toto illo rure, quod tertio circiter lapide ab urbe abest, Foroliviensibus vocitari. Nam in Canonicorum Tabulario præter Documenta plura quæ A. 1100. & 1101. id Templum sub eo nomine commemorant, membranæ extant scriptæ quidem A. 1220. sed in quibus Luttifredus Archipresbyter Plebis *Aquæductus* se Documenta *antiquissima* vidisse, testatur, quæ ostenderent, annis amplius quingentis Plebem *Aquæductus* ad Canonicos spectavisse. Verum esse possunt qui Aquæductus appellationem, non a propinquo flumine, sed aliunde ortam esse, contendant. Primum namque animadverto, Alexandrum Paduanium (*c*) iter describen-

(*i*) in Tab. Ital. edita in Theatro Geogr. Vet. P. Bertii T. 2. (*k*) Ital. Antiq.
(*l*) De Gallor. Cisalpin. Antiq. l. 2. c. 18. (*a*) Epist. II. n. 10. (*b*) Ibid. & n. 13.
(*c*) Vita M. S. di Catterina Sforza. (*d*) Supplem. alle Croniche M. S. (*e*) Istor. di Forlì l. 1.
(*f*) Supplem. delle stesse l. 1. (*g*) Vid. Clementin. Raccolt. Istor. l. 1. (*h*) Ariminens. Rubic.
(*i*) Hist. di Forlimpop. P. 1. l. 2. (*k*) Ital. Illustr. Reg. 6. (*l*) Epist. II. n. 7. (*m*) Hist. Ravenn. l. 1.
(*n*) Ist. cit. l. 1. (*o*) Supplem. cit. l. 4. (*p*) Cron. M. S. (*q*) Ibid. (*r*) Ist. cit. l. 4. (*s*) Cron. cit.
(*t*) Supplem. ejusd. (*) Cron. cit. (*u*) (*x*) (*y*) Ibid. (*z*) Synonym. Geogr. (*a*) n. 1.
(*b*) in Tabulario S. Mercurial. (*c*) Cron. cit.

bentem Pontificii Exercitus paulo ante cladem Ravennatem, tradere, Forolivio digressum, castra metatum esse ad flumen Ronchi, qua „ rivus influit, „ dictus Aquæductus, indeque ad rus usque Durazani „ se extendisse „ iterumque annis post quinque iter Ducis Urbinatis narrantem, scribere, „ motis castris „ trajecisse Ronchi flumen prope aquæductum „ & rus petiisse quod vocamus *Fornò*. Itaque ex narratione utraque patet, majorem quandam fossam quæ in fluvium aquam infert ex ea parte ruris Aquæductus quæ ad extremam viam attinet quam *Baronzole* nuncupamus, Aquæductum vocitatam esse, & facile ei ruri nomen tunc dare potuisse, cum vel multo amplior fortasse, & profundior olim esset, quam nunc videamus. Sed & aliam esse video causam multo vetustiorem, multoque digniorem, unde ista non ejus dumtaxat Templi, sed & ipsius fluminis appellatio duci potuerit: in cujus causæ disquisitione si paulo fusius, & diligentius hic morer; id tibi non modo non molestum, sed gratum potius futurum spero.

4. Cluverius (*d*) ex Vita, sæpius a nobis commemorata, Sanctorum Hilari, & Olybrii *confessorum*, ut inquit, *Ravennatium* hæc profert. *Præsidente Symmacho Romæ, Olybrius quidam Ravennas -- monachus factus, in Galigatensi cœnobio vigebat: per hos enim dies adolescens Etruscus, Hilarus nomine, diligentius Deo operam & studium navaturus, passibus mille juxta Galigatam, Ravennatis diœcesis, in excelso atque edito monte, sub quo Vitis amnis defluit, ab incolis, ut aliqui arbitrantur, Bidens adpellatus, se se constituit.* Et infra. *Verum tanta solitudinis ab Hilaro atque Olybrio plurimum expetitæ quies ab Theoderico rege perturbata est: qui ad eas radices Apennini, unde, ut aliqui putant, Ravennam aquam adduxerat, juxta Bidentem amnem ædeis sibi magnificas, quo succedere* (sic) *interdum solebat, construxit: cœpit enim frequentari Hilari cœnobium.* Antiquum hoc sane est cum rerum aliarum, tum aquæ a Theoderico Ravennam ductæ monumentum. Nam quod Cluverius, cujus opinionibus *Vitis* nomen hic refragatur, ex his ipsis verbis *apparere*, ait, *haud perinde antiquum esse auctorem, qui hæc conscripsit: quippe qui diu post Theodericum regem fuerit*; non aliunde, opinor, hoc potuit arguere, nisi ex iis verbis, *ut aliqui putant*, diu post ea tempora scribentem significantibus. Quid vero? si ea verba, sicut illa quoque *ut aliqui arbitrantur*, diu postquam cætera scripta fuerant, ab aliquo secus opinante adscripta, ex ora, ut fit, inter ipsa Auctoris verba translata sint. Quæ si tibi suspicio, propositum veteris hujus Scriptoris locum relegenti, non improbanda videatur; nihil jam hoc quidem loco prohibebit, quo minus eam Vitam a Paulo, Hilari discipulo, scriptam putes, sicuti ab Rubeo (*e*) traditum est. Qui cum simul confirmet, anno 502. Theodericum *aquam Ravennam deduxisse, cujus formam* (*hoc nomine*, inquit, *aquæductum appellabant*) *suo sumptu instaurasset, quæ longis ante temporibus solo æquata fuerat*; nimirum nobis ad memoriam reducit vetustius hujus aquæductus testimonium, quippe Cassiodori (*f*), vivente Theoderico, atque adeo, ut ex formula *D. N.* apparet, regnante, hæc scribentis. *His Coss.* (Avieno Jun. & Probo) *D. N. rex Theodericus aquam Ravennam perduxit, cujus formam sumptu proprio instauravit, quæ longis ante fuerat ad solum redacta temporibus.*

5. Verum si hic aquæductum instauravit; quis antea Ravennam perduxerat? Augustus? an Tiberius Claudius? qui eam urbem muro cinxit, ut ex litteris ad portam auream incisis Flavii Blondi (*g*), & Bernardi Justiniani (*h*) temporibus, & postea apparebat. Namque ut Ravenna stagnantibus circum aquis obsideretur; ea erat Romana potentia, eæ opes, ut vel per paludes fundamenta jacere fornicum non dubitarent, quibus niti aquæductus possent: quin priusquam Julius Cæsar Rempublicam invaderet, via aliqua fuerit, necesse est, qua videlicet Ravenna ipse discedens, *e convivio*, ut Appianus (*i*) scribit, *& curru invectus*, sive *mulis*, quod ait Suetonius (*k*), *e proximo pistrino ad vehiculum junctis* profectus est. Quod si illi, aut successorum alius aquæductum Ravennam perduxerant; at hic Martialis ætate collapsus aliqua ex parte jam esset, oportet, illic non semel, ut alias (*l*) commemoravimus, dulcis aquæ penuriam significantis. Sin eo tempore necdum aqua illuc fuerat deducta; at fuit certe inter illius, & Sidonii ævum, imo ante Sidonium diu, quippe qui Anthemio Romæ imperante; ut ex iis quæ de nuptiis Ricimeris attingit libro I. Epistola V. colligere proclive est; Ravenna transierat; hoc est sex circiter lustris priusquam Theodericus aquæductum instauraret *longis* antea, ut dixi (*m*) collapsum *temporibus*. Et sane quam Sidonius dulcis aquæ inopiam Ravennæ invenerit, eadem, alias quoque (*n*) a nobis laudata, ostendit Epistola, & iis quidem verbis, quæ tunc male habitum possint aquæductum significare. *Nusquam*, inquit, *vel aquæductum liquor integer, vel cisterna defæcabilis, vel fons irriguus, vel puteus illimis.* Sed post Theodericum quam diu aquæductus Ravennæ manserit, aut rursus instaurari potuerit, ex Inscriptione intelligi posset Ravennate (*o*), si SMARAGDUM, cujus nomen in ea legitur, Smaragdum Exarchum fuisse, constaret, quod propter lapidis, in quo cæteroquin hæc sunt AD NECESSARIAM INAQVÆ DVCTVM EJVSD. CIVI-, non unum ob temporis injurias defectum scire non licet. Animadverti quoque, ab Agnello (*p*) in cujusdam funeris descriptione hæc narrari. Puer *mortuus est in villa, quæ dicitur Aureliacus, longe ab urbe* (Ravenna) *milliario XII. juxta Aquæductus prope Herculem. - Herculenses antecedebant -- & ibant -- per viam Aquæductus --, & pervenerunt usque ad pontem Odionis. --- Tunc exeuntes omnes de civitate &c. Tunc collo levatus virorum, perductus in Monasterium S. Euphemiæ in S. Callinico, ibi sepelierunt eum. Tunc ingressa in civitatem turba plorante &c.* Sed ubi esset *Aureliacus*, ubi *Hercules*, ubi *pons Odionis*, & ubi *Monasterium* illud *S. Euphemiæ*, cum Interpres omnino sileat, nec alii quos hactenus consului, libri indicent; haud aliud mihi videor hinc posse discere quod ad rem facere queat, nisi illam Aquæductus partem XII. saltem lapide ab Ravenna fuisse dissitam, & fuisse in Ravennate agro viam, Aquæductus nuncupatam, Quæ si ad propositum spectat, ut opinor; eo minus contemnenda sunt, quod non modo hac nostra, sed & Blondi (*q*) ipsius ætate *nullum* Ravennatis Aquæductus *extabat vestigium*, quod sæculo IX. quo Agnellus scripsit, videtur extitisse, & si non a Galeata usque, quod oppidum, si rectam lineam ducas, XXI. lapide ab Ravenna abest; certe satis longe ab hac urbe deductum fuisse.

6. Et sane si a fonte aliquo; non a flumine; ducenda Ravennam aqua fuit; non est dubium, quin longo intervallo fuerit petenda: quæ enim montium radices ab Ravenna propius absunt, eæ recta pariter linea ducta, lapide absunt, minimum, XV. Quærenti autem mihi, an indicia ulla prope Galeatam extarent aquæ inde usque deductæ, Verlicchius meus, jure meritoque in alia Epistola (*r*) laudatus, dum Medicum olim ibi ageret, cum alia respondit ad S. Hilari Cœnobium, & Theoderici Palatium juxta eum locum attinentia, tum præsertim plura, unde pronum sit de aquæ illinc deductione existimare. Eorum omnium summa huc redit. Galeatæ oppido mons imminet ad occidentem solem, in cujus vertice Templum est, S. Hilari dictum, cujus ibi corpus jacet. Sed Cœnobium nullum superest, inde olim fortasse ad radices ejus montis translatum meridiem versus, ubi supra Galeatam locus est *Monasterium* adhuc vocatus, unde marmora, columnæ, bases, & ejusmodi alia ædificii magni indicia eruta sunt. Porro infra Galeatam ad septemtriones locus est alius quem vocant *Sagittam*,

(*d*) Ital. Antiq. l. 1. c. 28. (*e*) Hist. Rav. l. 3. (*f*) Chronic. (*g*) Hist. Dec. 1. l. 3.
(*h*) De Orig. Venet. l. 5. (*i*) De Bell. Civil. Rom. l. 2. (*k*) De duodec. Cæsar. l. 1. (*l*) Epist. II. n. 5.
(*m*) n. 4. (*n*) Epist. II. n. 5. (*o*) Vid. Maffei Osserv. Letter. Tom. 4.
(*p*) Libr. Pontific. P. 2. in Vita Johannis VII. (*q*) Hist. Dec. 1. l. 3. (*r*) Epist. II. n. 9.

gittam, ex quo etiamnum inter crassissima fundamenta, nobilium marmorum laminæ, & tessellati operis fragmenta educuntur, quo loco nemo incolarum est, quin constanter ajat, Palatium fuisse Theoderici regis: & vero multo minus quam locus quem Monasterium appellant, a Galeata distat, & ab Roncho fluvio, quem ibi Bidentem, aut Vitim vocitant; ab hoc enim, ad orientem solem adsito, centum circiter abest passibus, ab illa autem ducentis: quæ sedes videlicet perbelle congruit cum iis quæ de eo Palatio in Vita S. Hilari, itemque in perantiquo lapide scripta sunt, qui in ædicula visitur, ab hujus Templo non multum dissita, quo in lapide illud, quod REX THEODERICVS condidit PALATIUM IVXTA FLVVM (sic) BIDENTEM GALIGATE (sic) PARTIBVS, diserte memoratur. In eo igitur loco quem *Sagittam* diximus appellitari, marmoreum non mediocris magnitudinis labrum, & plumbeos etiam tubos, sed diametro senis circiter digitis transversis non majori, annis superioribus repererunt. Aquæ autem ductus, quali opus fuisset ad aquam Ravennam usque deducendam, nulla aut ibi, aut circa ea loca extant vestigia, nec unquam extitisse, meminerunt. Et plures quidem in iis regionibus scaturigines sunt optimarum aquarum; sed deductioni recto tramite Ravennam versus saxei interjecti montes obstant, per quos si forte immanibus sumptibus via fuisset aquæ excavata; perdifficile foret, ne in longis adeo tractibus cuniculi, sic diutissime duraturi, usquam essent animadversi. Quæ cum ita sint; reliquum est, ut si Theodericus quas sibi salubres Galeatæ aquas expertus erat, eas voluit Ravennam versus deducere, & in veterem, ab se instauratum, Aquæductum inferre, easdem lateritio opere conclusas secundum declivem fluminis cursum ad priscum usque Aquæductus initium perduxerit, quod ad radices montium, ut diximus, esse oportuisse, manifestum est, si a fontibus ipsis aqua arcessebatur. Nam si a fluvio; ne illud quidem opus erat, ut ad XII. ab Ravenna lapidem Aquæductus perveniret.

7. In hac tanta rei perantiquæ obscuritate sicuti quidquam pro certo affirmare non licet; sic vicissim liberum cuique est conjicere, Aquæductum ad magnos saltem tractus secundum Ronchi fluminis ripam, ubi magis recta est, protrahi potuisse, eoque murum crassissimum fortasse attinuisse, quem in ejus ripa secundo, an tertio ab Ravenna lapide vi aquæ nuper esse retectum, accepimus. Conjicere quoque licet, inde huic nomen flumini Aquæductus esse factum: pariterque illi de quo supra (s) diximus, S. Mariæ Templo Aquæductus appellationem adjunctam fuisse, quod juxta illud aqua duceretur, aut in amplum quodpiam castellum, Aquæductui inserviens, reciperetur. Quæ conjectura an forte comprobari posset inspectis, lectisque marmoribus quæ ibi, aut non ita procul extare audiveram, cum aliquando scire averem, & ea loca adiissem, etsi nihil ad illam rem deprehendi; tamen quæ viderim, hic tibi non reticebo. Apud Templum illud marmorea columna est: quam statim ac conspexi, inter milliares referri posse, existimavi. Neque enim quod passuum numerus haud appareat, propterea non illarum simillima est: quia fuisse potest is numerus aut temporum, aut hominum injuriis sublatus; utrarumque autem manifesta non desunt indicia; prætereaque inferior columnæ pars inter saxa abdita est, ut inspici nequeat tota. Nec quia Imperatorum nomina insculpta habuit, ideo non milliaris credenda est; imo vero ob id magis. Solebant enim ejus generis columnis eorum Imperatorum nomina inscribere, qui aut illac transituri essent, aut vias instaurandas, aut collapsos vetustate milliares lapides restituendos, ut ex Antiquitatis monumentis constat, mandassent. Quod si nostrates Historici, & ii qui ab ipsis laudantur, vidissent tot ejusmodi lapides potuissent, quot ætate hac nostra in publicum Veronense Museum importati sunt, neutiquam mirati essent, cur in columna de qua loquor, ad singula extrema singulæ extarent Inscriptiones litteris in altera alteri adversis, ut quæ nunc inferior est, & Imperatoris Constantii nomen perspicue adhuc insculptum servat, non, ut superior, recte positas litteras legenti offerat, sed inversas: neque id Sculptoris ludibundo ingenio, aut sæculi ignorantiæ tribuissent: neque oblitteratum in superiore Inscriptione nomen idem fuisse, quod inferior habet, Constantii, existimassent; imo alterius, & facile ejus qui ipsi, aut Magno Constantino patri inimicus fuisset, puta Magnentii, aut Maxentii. Scilicet victis qui antea regnabant, eorum nomina aut eradebantur e milliari lapide, aut hic saltem invertebatur, defossaque ea quæ superior fuerat, parte, ut legi illa non possent, in opposita, quæ exstabat, parte nomen inscribebatur victoris. Sic in Museo Veronensi columella spectatur quæ prius in Maxentii honorem sculpta, conversa postea fuerat ad Crispi, & Constantini gerenda nomina, quemadmodum legere poteris apud Virum Cl. Amicum meum Josephum Bartolum (t) nunc Regium Augustæ Taurinorum Professorem, qui ut de aliis ad illud Museum attinentibus, sic pererudite de his quoque rebus scripsit. Tu cum in Patriam redieris, fac nostram inspicias columnam, si forte in tertio ejus, quæ nunc contra ac deberet, superior est, Inscriptionis versu facilius sit tibi, quam mihi fuit, LIBERTATIS legere, non LIBERALITATIS, quo in verbo, sicuti & in columnæ longitudine, minus probo alterum nostrorum Historicorum, quem in verbis aliis quibusdam magis fortasse probare possim, in aliis neutrum. Hæc de columna. De marmoribus autem per Templi proximi pavimentum disjectis certior factus sum, nullas usquam in iis litteras apparere. Porro si flumen transgressus, rus adieris non paulo longius ab urbe nostra dissitum, S. Petri, ut appellant, *Quinti*; majores quidem columnas e græco marmore videbis, quæ hinc & hinc fores ornant ædium Nobilis Monsignanæ Gentis, quibus in ædibus mensas etiam spectavi, e crassissimo porphyretico marmore non ita pridem exsectas, quod marmor antea non bene cognitum, ideoque impolitum, neglectumque in via jacebat, ut columnæ illæ quoque prope Templum jacuerant ejusdem ruris. Sed nusquam litterarum quidquam invenies, ne in Templi quidem limine eam C. CLODI PAVLINI sepulchralem Inscriptionem, quam apud Marchesium (u) habemus. Ex quo enim ibi pridem conspexeram, postea Ravennæ, quo translata fuerat, inter tot alias agnovi quæ parietes atrii cujusdam ornant Palatii illius Archiepiscopalis. Sed etsi marmora alia quædam ex eo rure Forum Livii translata esse novimus (x) sub finem sæculi XV. ex quibus in Cathedrali Templo sacræ aquæ vasa ab excellentibus Sculptoribus efformarentur; nulla tamen eorum, præter Clodianum illud, litterata ibi fuisse, scimus, & quod consequitur, nihil inde erui a nobis potuisse, quo conjecturam illam nostram confirmaremus.

8. Cæterum ea conjectura, de causa videlicet, unde Aquæductus nomen Roncho flumini impositum fuerit, non ea denique censenda est, ut facile ejusmodi causa sit illi causæ anteferenda, quam ab Ravennatibus, ut videtur, acceptam, Leander tanquam manifestam produxit, nosque alias (y) probavimus, & adhuc probamus, nimirum quia ejus *fluminis alveus artificum manu factus fuit ad multa passuum millia*, sicuti etiam Leandri ipsius ætate *perspicue apparebat*, idcirco Aquæductum esse appellatum. Alveum autem ideo parandum fuisse, credimus vel ut Ronchus a Classensi portu averteretur, vel ut stagna, Ravennæ circumjecta, in quæ se antea effuderat, multo facilius siccarentur. In Montonum igitur deductus infra, sed propius Ravennam, hinc cum eo diu ad mare defluxit donec minus urbi periculosum creditum est, si longiore infra hanc intervallo confluerent: id quod anno 1647. præstitum legimus (z). Nec vero ab his quæ modo scripsi, me illa retrahunt, quæ Amicorum aliquis interdum objecit, verba Joannis Boccaccii (a). *Ufens fluvius est Galliæ cisalpinæ: inter quem*

(s) n. 3. (t) Dissertaz. I. P. 2. (u) Supplem. Istor. l. 1. (x) Vid. Vecchiazzan. Hist. di Forlimpop. P. 2. l. 15.
(y) Epist. II. n. 7. (z) Ragguaglio della Divers. de' due Fiumi. (a) Tract. de Flumin.

quem & Athesim fluvium hisesones (sic) *habitavere*: *qui Romanos apud Alliam expugnare* (sic), *qui ex alpibus cadens fluit in Padum . Ufens alter a superiori fluvius est Volscorum haud longe a Terracina in Tyrrhenum defluens* . Quæ objiciens verba , ut minime obscurum esse ex Livio , & Sigonio , in alia Epistola (*b*) a me laudatis, qua ratione videantur hæc emendanda; ita ex illa Epistola eadem (*c*) constare , ajebat, Ufentem de quo Boccaccius primo loco dicit , Ronchum esse debere, aut , si cum Cluverio facias , Montonum: &, quod consequitur, a Boccaccio dici, non in mare , non in circumjecta Ravennæ stagna , sed *fluere in Padum* alterutrum nostrorum fluminum , contra atque a me superioribus etiam Litteris (*d*) statutum esset . Hæc igitur objicienti sic respondi : verba illa Boccaccii *qui ex alpibus cadens fluit in Padum*, ad Athesim , ut illis temporibus , a me credi esse referenda: at si illi secus videretur; me Boccaccii quidem auctoritatem ejusmodi in rebus magni esse faciendam, non minus fateri , quam Rubeus (*e*) cum illum dixit *horum locorum fuisse maxime peritum*, & *frequentare consuevisse urbem Ravennæ*: Boccaccium tamen quis dicere auderet , harum rerum fuisse Dante peritiorem , qui Ravennæ domicilium constituit ? Dantem autem, ut demonstrassem (*f*) , Montonum recta & per se in mare influentem descripsisse . Quî fieri igitur posset, ut Boccaccii ætate, qui annis duobus & quinquaginta post Dantem est mortuus, adhuc in Padum Montonus flueret? aut si in mare hic fluebat, qui inter Padum , & Ronchum est interjectus , quî fluere in Padum tunc posset Ronchus? Cæterum etsi in producto Boccaccii loco, quod ad nomina attinet , quædam a librariis vitiata sint , ut cum pro *Senones* scripserunt *hisesones* ; non ipsos tamen , sed vetustos quibus ille utebatur , Livii codices culpandos esse, manifestum est , in quibus nisi pro *Æsim Athesim* , & pro *Utente Ufente* legisset , non illa de Pado , neque illa de Volscorum Ufente scripsisset . Cum enim ait *Ufens alter a superiori* , superius quoque *Ufens* dixerit, necesse est . Unde nimirum discamus licet , non omnes igitur antiquos Livii codices *ab Utente flumine* habuisse , ut illi ponunt qui miro eorum consensu freti , propterea in Plinio *Utis* , non *Vitis*, contendunt (*g*) esse legendum .

9. Sicuti autem vetustius id nomen *Vitis* apud Forolivienses quidem , & Ravennates olim intercidit , sic etiam alterum *Aquæductus* quacunque de causa , & quandocunque impositum fuerit , denique prorsus obsolevit ; ut jam diu ex his, aut illis nemo sit qui alio quam recentiore vocabulo , Ronchi videlicet , non utatur. Itaque haud unam ob causam displicet Clementinii (*h*) locus , *Acquedotto , già chiamato Ronco, Fiume, e dagli Antichi Riso*. A quibus enim, quæso, *Risum* unquam dictum esse , invenisti ? aut a quo nostratum superiore etiam sæculo *Aquæductum* potius, quam *Ronchum* ? Quod si ita Clementinius ; minus utique mirandum esset, quod ab externis Clarissimis Viris hoc tempore scribatur „ vocari nunc „ *Fiume Acquedotto* „ nisi Auctorem laudarent Maginum (*i*) , qui certe in ea Tabula qua ipsi nituntur, inscripta *Romagna* , huic ita flumini nomen adscripsit *Bedese, o Ronco già fiume acquedotto* . Sed de Roncho, ut nunc quidem, satis.

10. De Sapi, qui postremus est quinque amnium , circa Ravennam olim, ut Rubeus (*k*) scripsit, confluentium , hæc nuper tradiderunt iidem Clarissimi , quos modo indicabam, Viri „. *Sapis* , Italiæ flumen „ prope urbem *Isaurum* : nomen illius nunc est *Sa-* „ *vio*, & quoniam hoc flumen Cæsenam transit, vo- „ catur quoque *Rio di Cesena* . „ Sed nulla præter Sarsinam, & Cæsenam urbs est prope quam hic amnis fluat: neque ulla in Italia urbs quæ Isaurum appelletur. Quod si Pisaurum scribere voluerunt, cujus flumen, Pisaurum pariter nuncupatum, Isaurum dictum legimus apud Lucanum (*l*) ; nimis longo ab ea urbe intervallo, pluribusque interjectis fluviis , hic Sapis distat . Num fucum fecit vexatissimus ille ejus Poetæ versus (*m*).

Crustumiumque rapax, & junctus Isapis Isauro?

Quo de versu cum meam alias sententiam quæsiveris; hic ita aperiam , ut quamvis nonnulla alio attinentia videri possim interjicere ; fere omnia tamen ad rei pleniorem explicationem faciant , pleraque autem ad Sapim spectent, de quo dicere instituimus . Isapim pro Sapi apud Strabonem (*n*) legi, negari non potest. Dubium tamen est , num ita ille scripserit , an potius I littera temere ab librariis præfixa sit, uti videtur Casaubono (*o*). Cluverius (*p*) certe dubitat, ut qui non modo in Itineraria Tabula *Sabim* legat, sed neminem præterea Veterum videat qui *Sapim* non scripserit . Sic enim Plinius (*q*) , Silius (*r*), Lucanus ipse (*s*) . Nam in proposito versu non omnes Codices habent *Isapis*, sed aliquot *Sapis*, ut duo certe qui ab Hugone Grotio (*t*) laudantur, propterea non ita ut vulgo, quod aliqui videntur credere, sed *juncto Sapis Isauro* hic legente , & auribus quidem minus ægre ferentibus , quam *Isapis Isauro* ; minus, inquam ; nam in lectione etiam Grotii, aut Cluverii (*u*) *junctus Sapis Isauro* , ingratus restat duarum ultimarum vocum concursus non secus atque in ea quæ mox proferetur , Blondi , *junctus Idaspis Isauro*. Itaque; ut me prorsus aperiam tibi ; suspicatus sæpius sum, describentium culpa concursum hunc natum esse , cum Lucanus fortasse scripsisset , ea tamen ratione , quam infra dicam , *Pisauro*. Hoc enim verum, & certum nomen est, non urbis modo , sed & fluminis , ut paulo ante indicabam , urbem illam præterfluentis , quod ex Plinio , Vibio , & Siculo Flacco liquet, ab Ortelio (*x*) laudatis , itemque ex Aggeno, quem addit Cluverius (*y*) . Sed Isaurum quoque dici, apud unum , quod sciam, ex Antiquis est, Vibium (*z*), idque ex uno hoc Lucani loco : quem ne propterea ita scripsisse, contendas , tum adnotatio faciet Francisci Hesselii (*a*) admonentis , in membraneo optimo Vibii Codice, qui Revii fuerat, id ipsum deesse , tum animadversio insuper nostra , non alibi facile apud Vibium adeo interrumpi sententiam, ut ibi, si id additamentum Auctoris sit , non aliorum, a quibus hunc Hesselius censet (*b*) multis esse in locis interpolatum . Quod si tu mecum suspicaris, Lucanum *Pisauro* scripsisse, neque cum Cluverio (*c*), quem tamen aliqui sequuntur, inducere in animum potes, *metri causa* dixisse Isauro ; suspiceris quoque necesse est , alium quam *Sapis* , aut *Isapis* , aut *Idaspis* , proxime scripsisse vocem , ut puta & *juncta Aprusa Pisauro*. Exempli gratia hoc dico; non quod mihi exemplum hoc placeat (non una enim de causa displicet) sed ut veri similiora tu excogites . Namque hæc eo dumtaxat pertinent , ut vel magis quam apud alios hactenus fuerit, dubiam tibi reddant propositi versus lectionem.

11. Veruntamen fac, certum esse, atque ita omnino , ut vulgo hic legitur , scripsisse Lucanum; qua tandem ratione explicabis , cur disjunctos adeo conjungat fluvios Isaurum, & Isapim ? Neque enim hic circa Pisaurum est, nec *circa Ariminum*, quod Ortelio (*d*) excidit, propterea apud Ferrarium (*e*) notato ; sed juxta Cæsenam : neque Isaurus *haud longe a Cæsena* est, ut scripsit Boccaccius (*f*) ; sed millia passuum circiter XXXV. quod ait Porta (*g*), vel potius aliquanto plura: ne XXXXV. cum Braschio (*h*) dicamus; hæc flumina distant inter se , & interjecta habent alia plura , nempe ut nulla nisi celebriora, & a Plinio (*i*) memorata spectemus, Rubiconem, Aprusam, Ariminum, & ipsum, quod Lucanus in eodem versu recte disjungit, ut mox dicemus, Crustumium. Nec vero te satis mihi facere posse, existima , si Lucanum dicas in fluviis nominandis qui in mare influunt sive hoc superum , sive inferum , quasi de industria, ut Poetam fere decet, ordinem quo natura dispositi sunt, neglexisse : Virgilium quoque , ut animadvertit summus alioquin ejus admirator Ma-

(*b*) II. n. 13. (*c*) Ibid. (*d*) IV. n. 6. (*e*) Hist. Rav. l. 1. (*f*) Epist. IV. n. 6. (*g*) Epist. II. n. 13.
(*h*) Raccolt. Hist. di Rimin. l. 5. (*i*) Italia. (*k*) Vid. Epist. III. n. 2. (*l*) Pharsal. l. 2. (*m*) Ibid. v. 406.
(*n*) De Situ Orb. l. 5. (*o*) apud Brasch. de vero Rubic. c. 2. (*p*) Ital. Ant. l. 1. c. 28.
(*q*) Nat. Hist. l. 3. c. 15. (*r*) De Bello Punico l. 8. (*s*) vers. cit. (*t*) Not. in Lucan. (*u*) c. 28. cit.
(*x*) Thesaur. Geogr. (*y*) Ital. Ant. l. 2. c. 5. (*z*) De Fluminib. (*a*) ad hunc locum in sua Vibii Edit.
(*b*) Ibid. in Præfat. (*c*) loc. cit. (*d*) Thesaur. cit. & Synonym. Geogr. (*e*) Lexic. Geogr. ad *Isapis*.
(*f*) Tract. de Fluminib. (*g*) apud Clement. Raccol. cit. l. 1. (*h*) De vero Rubic. c. 11. n. 16. (*i*) Nat. Hist. l. 3. c. 15.

Macrobius (*k*), *nullum in commemorandis regionibus ordinem servasse , sed locorum seriem saltibus lacerasse :* quin illum pariter quem Vir Doctus excipit , Silium anxiæ istiusmodi observationis securum in iis ipsis fuisse versibus (*l*) qui e contrario indicantur quasi ex ordine flumina Umbrorum describentes ; nisi forte cum ait, *Hos Æsis, Sapisque lavant*, & mox interjectum Metaurum nominat, ordinem servasse credendus est, aut cum ab his ad ea quæ in Tyberim influunt, transgressus, ad Rubiconem redit , & hinc revertitur ad Tyberim. Nam ut vera hæc esse, fatear, mirumque propterea non esse , si Lucanus quoque ab illis Italiæ fluviis qui sunt ad orientem solem , ad eos qui ad occidentem sunt , interpositos transiliendo , decucurrerit , & mox ad eos quos diversa omnino parte prætermiserat , ad eos, inquam , quamvis non omnes, etiam haud ignobiles, resiliverit ; illud tamen adhuc mirabor, & abs te quæram, cur in tanto numero non alios quam Isapim , & Isaurum *junctos* esse , diserte scripserit: qua voce si quod Porta (*m*) credidit, nihil aliud, nisi *etiam, pariter, similiter , necnon* , significare voluisset, hoc est non secus unum quam alterum, ex Apennino oriri , & in Hadriaticum mare descendere ; quærendum adhuc restaret , cur de his duobus potissimum id dixisset, quod commune est cæteris ad idem mare pertinentibus. Quæ omnia cum Blondus (*n*) , opinor , videret, in hoc autem versu, ut diximus, *Idaspis* legeret; hoc esse censuit torrentis nomen qui e regione Montis Abbatis *Isauro* revera *jungitur*. Leander (*o*) vero sententiam eandem secutus est , nisi quod cum *Sapis* legeret in Lucano , eum autem torrentem qui contra Montem Abbatis Isaurum subit, *Albs* vocari audiret; huic quoque *Sapis*, non *Idaspis*, fuisse nomen, commentus est, cum melius fortasse, quando aliquid comminisci volebat , *Salbis* fuisse, aut *Salpis* dicere potuisset, idque a librariis in notius sibi vocabulum *Sapis* postea mutatum. Verum utriusque, & Leandri in primis opinionem vel nuper notatam fuisse, video ab aliis quidem propterea quod Sapis , qui Cæsenam alluit, non influit in Isaurum , quasi vero non de alio Sapi qui in eum influeret , Leander diceret ; ab aliis vero quia *flumen Maceratæ quod est Ufens* (Chiento *nunc*) *Sapim Lucani interpretetur* , quod non *intrat Isaurum* , quasi ea quam ibi, Leander nominat, Macerata urbs esset ad *Chientum* sita; non oppidum , Macerata quidem & ipsum dictum, sed, ut diserte Leander loquitur, *Macerata montis Feretrani* . Ipsi vero fluvium qui in Isaurum influat, *quærendum* esse, admonentes, *Amnis est*, inquiunt, *oriens ex monte , Urbinum prope , boream versus excurrens , & Isaurum ingrediens , ut in tabulis præsertim Magini 46. Ducat. Urbini . Anonymus est : cur non is antiquitus Sapis dictus , vel Isapis?* Quid vero, si hic idem confluxus indicaretur, quem tanto antea Blondus, atque adeo reprehensus ab ipsis Leander proposuerant? Eundem autem esse , invenies , si in illa ipsa Tabula minorem fluviolum secutus qui prope Urbinum Hortense natus , inde Boream versus descendit, animadvertas , quo loco in majus denique influat , & multo altius ortum flumen , Isauri videlicet nomine infra designatum . Confluxus igitur locum eundem esse quem Blondus , & Leander indicaverant, esse, perspicies, nempe contra Montem Abbatis , ut nominatim docet non ea modo , sed & altera Magini Tabula, quæ inscribitur Picenum.

Dixi autem Urbinum Hortense , ut latine id quod *Urbino* vulgo nunc vocant, significarem; alterum enim fuit Metaurense, Hortensi superius ultra Metaurum ; quod cave, ne tibi, ut Cellario (*p*), aliisque , esse videatur *Castellum Durante* . Hoc enim Clementinius (*q*) docet, anno demum 1284. ædificari cœptum esse a Gulielmo Durante , quem Jurisconsulti *Speculatorem* appellant , ut eo traduceret incolas Castelli Riparum , quod ante biennium ab hostibus Pontificis Maximi dirutum fuerat.

12. Nolim tamen, quæ pro Leandro dixi, immerito accusato, in eam partem accipias, quasi ejus, aut Blondi sententiam probarem. Cur enim Lucanus, qui nobiles Amnes, ut diximus , prætermisisset , de torrente ejusmodi , vel fluviolo solicitus esset? aut unum hunc Isauro immissum indicaret , qui fluvios in majores alios influentes in omni ista ipsorum enumeratione nusquam memorasset ? neque enim veri simile est , cum Rutubam posuit, aliam quam Ligusticam, a Plinio (*r*) quoque commemoratam, quæ per se in mare delabitur, noluisse , quando altera quæ in Tyberim defluere credita est , uno , quod sciam , inter Veteres auctore nititur Vibio, isque ubi hanc *in Tyberim fluere*, si vulgatis libris credimus , scripsit, ibi a Simlero *in Tyrrhenum* legitur, quod ex Hesselio (*s*) didici. Credas fortasse , Lucani Interpretes Sulpicium Verulanum, & Omnibonum Vicentinum aliquod lumen ad propositum versum recte explicandum attulisse . Ego vero neutrum consului , cum certior factus essem, Sapim primo fluvium credi Mitionem ab Auximo defluentem , alteri autem Cæsenæ flumen : eidemque Crustumium , unde is versus incipit , *fluvium* dici, *qui præterlabitur Ariminum*. Hic vero non Crustumium est, sed Ariminus . Crustumium autem non est quidem *inter Anconam, & Pisaurum* , sicuti quodam loco Cluverio (*t*) excidit, sed inter Pisaurum, & Ariminum , a quorum illo secundum Magini Tabulam (*m*) millia passuum abest circiter novem , ab hoc duodecim , & quemadmodum utrique huic urbi suum est flumen , singularum nomen retinens apud Latinos , sic Crustumium quoque dicitur idem cum apposito olim oppido habuisse nomen , nec latine solum, verum etiam italice, ut Concha utrumque appellaretur. Sed Cluverius (*x*) etsi Crustumium oppidum noverat a Vibio, & ab Sulpicio , de quo modo dictum est, diserte poni , veretur tamen , ne ista Pisauri , & Arimini similitudine decepti , ex suspicione id potius, quam ex vero , scripserint, *quum nullà*, inquit, *hujus rei apud historicos , geographos , itinerarios , aliosve auctores ne levissima quidem extet suspicio* . Veteres autem , opinor , intelligit. Nam Boccaccium (*y*) ; quanquam hic sæpius describere Vibium solet ; Blondumque (*z*) , & Leandrum (*a*) illud agnovisse oppidum , non poterat ignorare : imo utrumque horum tradidisse , *absorptum mari oppidum Concham eminentes aquis muros , turresque per æquoris tranquillitatem ostendere* : quæ Blondus cum scriberet, in Monte , ut mox ait , Scutolo degebat , ne decimo quidem lapide illinc dissito ; ut vere , an secus hæc dicerentur , perfacile posset sciscitando cognoscere. Omitto Franciscum Berlinghierium , qui in Geographia sua (*b*) etruscis versibus descripta , & anno, sicut audio, edita 1470. hæc habet

Hor vedi Concha rio , che si dilegua ,
Il quale hà Concha sommersa nell' onde.

Omitto alios multo his recentiores , & nominatim Maginum (*c*) , qui Concham in mari proximo exstantem paululum appinxit his adscriptis verbis *Conca Città profondata* . Hoc autem is minus mirabitur qui aliis urbibus idem accidisse, non ignoret, neque Italis solum, sed & exteris , sicuti vel ex hoc apparet Ovidii loco (*d*)

Si quæris Helicen , & Buran Achæidas urbes ,
Invenies sub aquis : & adhuc ostendere nautæ
Inclinata solent cum mœnibus oppida mersis .

Sed si Cluverio , ut diximus , non satis antiquus auctor videbatur Blondus , cui extitisse id oppidum , crederet ; at erat certe longe vetustior Blondo Anastasius Bibliothecarius (*e*), qui *Ravennam* , *Ariminum*, *Pisaurum* , *Concam* , *Fanum* commemorat in optimis quidem Codicibus (*f*) : quanquam & in iis qui habent (*g*) *Pisaurum*, *Concassano*, aut (*h*) *Pensaurum*, *Consenum*, aut ejusmodi aliud , quid legendum sit , ex prioribus obscurum esse non potest . Qua autem ratione , & causa id oppidum , sive priscis , sive , ut ex Plinii

(*k*) Saturnal. l. 5. c. 15. (*l*) De Bello Punico l. 8. (*m*) loc. cit. (*n*) Ital. Illustr. Reg. 5.
(*o*) Descrit. di tutta Italia Reg. 13. (*p*) Notitia Orbis Antiq. l. 2. c. 9. n. 233. (*q*) Raccolt. Istor. cit. l. 3.
(*r*) Nat. Hist. l. 3. c. 5. (*s*) in cit. Vibii Edit. Adnot. ad hunc locum (*t*) Ital. Ant. l. 1. c. 28.
(*u*) Romagna . (*x*) Ibid. l. 2. c. 5. (*y*) Tract. de Flumin. (*z*) Ital. Illustr. Reg. 6.
(*a*) Descrit. di tutta Ital. Reg. 14. (*b*) l. 3. c. 4. (*c*) Tav. cit. Romagna . (*d*) Metamorph. l. 15.
(*e*) Vit. Pontif. in Stephano III. (*f*) Reg. Maz. & Thu. Ambrosian. 2. & 3. (*g*) Ambrosian. 4. (*h*) Ambrosian. 1.

Plinii silentio arguitur, sequiore conditum ætate, ita aquis dirutum, & opertum sit, nulla ut ejus vestigia nunc maneant, incertum est. Mare enim, ut ad Ravennam patet, superioribus saltem sæculis ab littore potius recessisse, verisimile est, quam hoc, oppidumque occupasse; ut reliquum sit, vel terræ magno aliquo motu littus subsedisse, vel etiam incurrente fluminis vi oppidum sensim dejectum esse, atque absumptum. Crustumium enim non sine causa ab Lucano *rapax* dictum est, quippe ob multiplices, & sæpe mutatos alveos latum, & transeuntibus periculosum, quandocunque in subitum, & rapidissimum cursum imbribus incitatur, in vicinos, unde oritur, montes se effundentibus. Nec longius inde abest præaltus ille amplusque mons, a Carpegno oppido, ut Blondus (*i*) scribit, nominatus, prope quod, sed diversa ex parte situm idem memorat *Monasterium Sextini*, ubi quæ dicit *multa extare vetustatis monumenta*, scias velim, non omnia periisse, cum apud me videre possis tredecim latinarum Inscriptionum exempla, non ita pridem ex marmoribus ejus oppiduli singulari diligentia descripta. Quæ ab Docto, & elegantis ingenii Medico Camillo Brunorio eo libentius accepi, quod cum Inscriptionum illarum quædam sub hujus initium sæculi fuerint effossæ; non omnes adhuc esse editas, puto. Cæterum Carpegnum oppidum id fuit, unde Guido ille dictus est, quem nobilem, & liberalem Virum non „ Areostus quidem in suo XIV. de Pur„ gatorio Cantu „ ut Externi quidam Viri Clarissimi scribunt; sed Dantes, Poematis ejus auctor, laudavit. Jam vero illuc revertamur.

13. Nam de flumine Crustumio, inquies, satis explicasti Lucani versum; de Isapi autem, se cum Isauro conjungente, necdum quid sentias, aperuisti. Ego vero cum ostenderim, cur nulla mihi ejus conjunctionis placere possit expositio, eo redeam necesse est, ut in versu quem satis incertæ lectionis supra (*k*) demonstravi, non id scripsisse Lucanum, credam; aut si forte scripsit, idem hic illi accidisse, ajam, quod alio in fluvio, Timavo videlicet, accidisse, nunc inter doctissimos quosque constat. Et sane si quæ de Timavo hinc ab Historicis, & Geographis, inde vero a Poetis scriptum habemus, quorum pleraque omnia olim collegerat Leander (*l*), attente perpendamus; facile intelligemus, non ut Virgilium (*m*), sic & Lucanum (*n*) explicari, & defendi posse, ut qui nimis diserte cum Aponi fontibus Timavum conjunxit, C. mill. pass. intervallo disjunctum, non secus ac si proximus fuisset Medoacus: quibus in rebus alios post se tum Poetas, tum Geographos in errorem induxit, hos autem vel postquam admonuerat Boccaccius (*o*), id *falsum esse*. Quæ animadversio cautiores facere debebat eos præsertim qui hinc „ Poetarum geographiam haud sem„ per esse valde exactam „ non ignorant, ne propter Lucanum facile Isapim, & Isaurum conjungerent, sive Sapim tum prope Pisaurum, tum juxta Cæsenam fluere, existimarent.

14. Nolim hic quidem expectes, ut de Sapis origine, & superiore alveo, unde Sapiniæ Tribui nomen est ortum, aut de lateritio ponte, ipsi olim apud Cæsenam imposito, sermonem habeam; hæc enim in nostris dumtaxat fluviis spectavimus. De Sapi igitur illud reliquum est, ut quo ipse olim, & alii vicini amnes influerent, videamus. Sapim autem illuc olim influxisse, ut amplissimum illum, & celeberrimum faceret Classensem portum, a Blondo nostro traditum est. Cum enim hunc peranguстum, & nullum propemodum sua ætate factum videret; *hujus rei causam esse, non dubitabat, Sapis fluvii, qui illum facere consuevisset, aversionem*, quippe qui *decem ab eo portu passuum millia aliud in mare ostium quod Gervasium dicitur, multis ante sæculis sibi effecisset*, quemadmodum scripsit in Historiis (*p*). In Italia autem Illustrata (*q*) sæculorum eorum numerum definivit, cum Sapis, inquit, *ad annum nunc plus minus sexcentesimum ipsam illabebatur Candiani vallem, efficiebatque portum in primis Italiæ celeberrimum*. Quod volumen cum circa medium sæculum XV. conscripserit, ut alias (*r*) demonstravimus; apparet, annum indicasse circiter 850. sive medium sæculum IX. Quod tempus nimis amplificaverit, an potius contraxerit Blondus, videndum est.

15. Rideas procul dubio, si scribam, in aliquem me incidisse, qui de Sapis aversione a Candiani valle acciperet hunc Rubei (*f*) locum. Anno 1504. *Aloysius Diedus Patricius Venetus deducto Sapi, qua Cerviensem, Ravennatemque agrum interfluit, molisque frumentariis prope rus Canutium, pari civitatum, atque accolarum commodo, suo sumptu extructis, ædem etiam pro tempore excitavit*. Manifestum est, de Sapis aqua in canalem deducta, qua molæ frumentariæ agerentur, hic verba fieri. Sapim enim ipsum inter Cerviensem, Ravennatemque agrum diu antea fluxisse, præter Blondi, aliorumque testimonium, vel Rubeus (*t*) indicare poterat, cum A. 1116. donatos memoravit *agros illos omnes* -- , *ubi D. Gervasii Hospitium ædificatum erat, omniaque illa quæ cum essent juris Ecclesiæ Cerviensis* -- *a vado Buccamezzo ad portum fluminis Sapis* pertinebant, *termino horum prædiorum* -- *usque ad medium Sapis* adscripto. Sed hujus cursum a Candiani valle fuisse ad mare jam aversum vel prius quam Blondus statuerit, ex Agnello probare me posse, credo. Hic enim cum in Vita Felicis (*u*) qui anno obiit 716. hæc jussa ponat, *Popilienses viri adhæreant Sapis portu* -- . *Coloni decumani speculentur juxta portus Candiani*; profecto indicat, jam tunc alium Candiani, alium Sapis fuisse portum. Quod si ob hujus fluminis aversionem jam tum portus Classensis tantum acceperat detrimenti; imo vero si circa medium sæculum VI. vel potius ante ejus initium eo redactus erat, ut qui *aliquando portus fuerat, spatiosissimos hortos ostenderet arboribus plenos, verum de quibus, ut Fabius ait, non penderent vela, sed poma*; credendum videtur, jam tunc inde Sapim aversum fuisse, cum hæc scripta sunt verba; scripta autem sunt eo quo indicabam, tempore non tam ab Jornande (*x*), quam a Cassiodoro, cujus Chronica de Gothis sic ille in compendium redegit. At si hæc quæ descripsimus, non a Cassiodoro fuisse scripta, sed ab Jornande interjecta, suspicaris propterea quod apud Procopium (*y*) legeris, Belisarium *classem frumento, aliisque rebus ad victum commodis onustam celeriter navigare jussisse ad portum Classis; ita autem Romanos vocare Ravennæ suburbia, ubi portus est*; animadvertas velim, inter annum 536. in quem is cadit Procopii locus, & annum 552. quo scripsisse Jornandem, censent, non satis quidem intervalli esse, ut credi possit, tantam illam rerum mutationem accidisse: itaque ad ejusmodi locos qui ad annos etiam spectent non paulo posteriores, satius fortasse dici posse, tantam etiamtum partem amplissimi ejus portus superfuisse, ut classi mediocri excipiendæ par esset, etsi pars reliqua multo major post aversum alio Sapis cursum in hortos mutata esset. Ne vero hæc a me temere dicta putes; Itinerarium, quæso, inspice Hierosolymitanum, sive *iter Burdegala Hierosolymam A. 333. factum describens*, ut ex Cl. Ceillierio memoratur in Actis Eruditorum Lipsiensibus (*z*), sive quod *scriptum videtur circa postremos Imperii M. Constantini annos*, quæ sententia est Cl. Wesselingii (*a*), satis ad priorem accedens; Magnus enim Constantinus anno obiit 337; in eo certe Itinerario hæc invenies. *Ravenna, Sapis XI. Ad Novas XI. Rubico fl. III.* Quæ si conferas cum recentiore Cluverii (*b*) per idem littus, *Ravenna, Classe III. Ponte di Savio VIII. Santa Maria del Pino III. Cervia II. Porto Cesenatico V. Fiumicino III*; reperies nimirum, quinque ante quam Blondus posuerit, sæculis ibi Sapim fuisse ubi nunc videmus, & quod consequitur jam tum a Classis

(*i*) Ital. Illustr. Reg. 6. (*k*) n. 10. (*l*) Descriz. cit. Reg. 18. (*m*) Æneid. l. 1. v. 244.
(*n*) Pharsal. l. 7. v. 192. & seqq. (*o*) Tract. de Flumin. (*p*) Dec. 1. l. 4. (*q*) Reg. 6.
(*r*) Epist. 1. n. 7. (*f*) Hist. Rav. l. 8. (*t*) Ibid. l. 5. (*u*) Lib. Pontif. P. 2. c. 3.
(*x*) Hist. de Reb. Getic. c. 29. (*y*) De Bello Goth. l. 2. c. 29. (*z*) Supplem. Nov. Tom. 2. Sect. 5.
(*a*) in Dissert. illi Itinerario præfixa. (*b*) Ital. Antiq. l. 1. c. 28.

Classis portu ad mare inter Classem, & Cerviam, seu locum mavis, ubi Cervia postea condita est, cursum avertisse.

16. Eo rem adduxisse videor, ut non modo fatearis, contractum nimis a Blondo fuisse tempus, ex quo Sapis desierit in Candiani vallem influere, Classensem portum facturus; verum etiam, ut fortasse suspiceris, num unquam influxerit, & ad portum illum pertinuerit, præsertim cum ante Blondum id nemo, quod sciamus, docuerit, distetque adeo ab illo portu ejus ostium fluvii, tantumque absit, ut ejus portus gratia illuc is fuerit deducendus, ut avertendus potius inde fuerit, si natura eo descendisset, quippe qui, ut ejusmodi amnes, & proximi certe quique solent, arenæ terræque tantum invehere potuisset, ut portum denique totum oppleret. Nec tamen eæ sunt hæ rationes, ut suspicioni isti plurimum credam tribuendum. Namque ut ab novissima incipiamus; innumera sunt in rebus ejusmodi, quæ utilia antea visa, ob idque effecta, experientia demum inutilia, atque adeo noxia deprehenduntur. Itaque hujus etiam fluminis in illum portum deductio ex eo censu esse potuit, ut noxa, temporis decursu dumtaxat agnita, posteros permoverit, ut inde eum amnem averterent, quo decepta spes Majorum induxerat, & quod consequitur, non aversio, ut creditur, sed inductio ejusdem illum portum labefactarit. Quod vero nunc Sapis ostium ab loco ubi is portus fuerat, intervallo tanto distet, minime licet inficiari; sed perbreve intervallum est, nec passuum 1300. si Coronellii inspicias Tabulam (c) qua Ravennatem agrum proponit, quo intervallo Sapis alveus a *Masulli*, ut nunc appellant, Valle disterminatur, in quam influeret, si eadem linea pergeret, nec mare versus se seflecteret; ejus autem Vallis extremum alterum a Templo S. Apollinaris in Classe 800. passibus non distat; ut pronum sit intelligere, Sapim olim in stagna, Ravennæ circumjecta, facile influere, & per ea ad Classensem portum deduci potuisse. Postremo quod ad Veterum attinet testimonia, nulla quidem produci video; sed quondam tamen prisca non defuisse monumenta, arbitror, unde id didicerit Blondus, & quibus permoti sint, ut cum eo facerent, tot Clari Viri, in quibus Volaterranus (d), & Leander (e) fuere, & ex Ravennatibus Thomajus (f), & hoc major Spretus (g), cujus verba ita Blondo adstipulatum ostendunt, ut insuper docuerit, non *Sapim dumtaxat fluvium, sed & alios portum Classensem fecisse*, ab hoc autem aversos pessumdedisse, cum *aliud in mare ostium -- sibi Sapis fluvius effecit, alii vero ad urbem declinantes, Adriaticum mare aliud per ostium influere* cœperunt. Quod ego de Roncho potissimum dictum accipio, ut quem & propiorem Classi esse scimus, & si in laudata Coronellii Tabula spectemus, defluxurum fuisse, cernimus, juxta memoratum S. Apollinaris Templum, si eodem, quo superius, cursu mare versus perrexisset, neque inflexus per alveum, ut supra (h) dictum est, manu paratum, Ravennam deductus esset. Itaque si olim e re esse crediderunt, ut Sapim in Classensem portum inducerent; e re quoque credere debuerunt, ut & Ronchum in eundem immitterent: quem propterea, quippe per oppidum Classis; aut juxta illud traductum, Ravenna pedibus adiri potuisse, conjicimus. Neque ab hac conjectura abhorruisse videtur Ortelius (i), cum ei flumini quod Roncho respondet, ad Cæsaream, hoc est inter Classem, & Ravennam, impositum Candidium pontem indicavit. Quo de Ponte, quem alii Candiani fluminis fuisse, ajunt, simulque de cæteris quæ in illo eodem littore olim spectabantur, proximis Litteris videbimus. Vale.

EPISTOLA ÆMILIANA VI.

De quinque Fluminibus quæ circa Ravennam olim confluebant, Epistolis tribus superioribus tantum scripsimus, quantum tibi satis fore, existimavimus. Stagna autem, & æstuaria, in quæ se illa primis temporibus effundebant, & in quibus, interque ipsas marinas undas ea fuerat urbs condita, quibus limitibus continerentur ab ea quidem plaga quæ nunc Faventiam, Forum Livii, & Cæsenam spectaret, non est facile constituere; quanquam *tanto spatio, quantum expeditus viator uno die conficiat*, maris æstu affluente, se extendisse tum etiam cum Procopius (a) scripsit; ni forte mendum aliquod subest, videantur. A plaga autem opposita, quæ ad mare videlicet conversa erat, etsi veri simile est, non multo aliter se rem habuisse, quam in iis littoribus quæ inter Veneta æstuaria, & mare interjecta cernuntur; pauca tamen pro certo affirmari possunt, eaque ferme ad Cæsarum tempora, & quæ deinceps consecuta sunt, pertinentia. Sic proxima ostensum Epistola est (b), Julii Cæsaris ætate viam fuisse per quam curru vectus Ravenna discederet ad R. P. opprimendam. Quæ quoniam via ad Rubiconem ducebat; proclive est intelligere, per littus fuisse ductam, ubi Classis postea, & inter hanc, & Ravennam Cæsarea conditæ sunt. De eo igitur littore quod inter mare, & eam stagni partem interjectum erat, quæ Sapi flumini erat propior, primum ut se haberet cum duobus illis oppidis, & celeberrimo portu ornatum est, deinde ut postea, & nunc se habeat, sermonem instituemus; ut initio inde sumpto, deinceps ad Ravennam ipsam, & ad illa quæ huic ab opposita plaga adjacebant, aut adjacent, transeamus.

2. Et primum de Classensi portu, ut qui non modo ante duo illa oppida factus est, sed causa fuit cur ipsa postea conderentur, verba facturus, principio illud pono quod ex Jornande (c) habemus, *Eridanum ab Augusto Imperatore altissima*, sive, ut in aliis est codicibus, *latissima fossa demissum, qua septima sui alvei parte mediam influeret Ravennæ civitatem, ad ostia sua amœnissimum portum præbuisse, classem CCXL.* sive, ut alii habent codices, *CCL. navium, Dione referente tutissima dudum creditum recipere statione*. Hæc autem cur Augustus, jam rerum potitus, fecerit, licet ex Suetonio (d) intelligere. *Classem Miseni, & alteram Ravennæ*, inquit, *ad tutelam superi & inferi maris, collocavit*. Nam etsi Cluverio (e) concederemus, quæ ipse ex M. Tullio, Vegetio, & Tacito produxit, eam vim habere, ut adversus Suetonium ostenderent, non id primum ab Augusto fuisse institutum, ut classis in statione esset apud Ravennam: etsi ipsi cum Rubeo (f) ex Appiano (g) addamus, Augustum, cum adhuc in eo esset, ut Sexto Pompejo obsisteret a fœdere discedenti, *naves longas ex Ravennis* accersivisse; non inde tamen sequeretur, aut hinc sequitur, Ravennatum quoque veterem portum eum fuisse, ut posset tot simul, quot diximus navibus, quandocunque opus esset, aut si non tot, multis saltem, æque commodam, ac tutam stationem præbere. Et Lucas quidem Holstenius (h) ubi Horatius (i) scripsit

De-

(c) Corso Geogr. Univ. (d) Comment. Urb. l. 4. (e) Descrit. cit. Reg. 14. (f) Hist. di Rav. P. 1. c. 3.
(g) De Urb. Rav. Amplit. l. 1. (h) n. 8. (i) Theatr. Orb. Terr. in Tab. alias inscripta Italia Gallica.
(a) De Bello Goth. l. 1. c. 1. (b) n. 5. (c) Hist. de Reb. Get. c. 29. (d) in August. c. 49.
(e) Ital. Ant. l. 1. c. 28. (f) Hist. Rav. l. 1. (g) De Bello Civil. l. 5. (h) Annot. in Ital. Ant. Cluver.
(i) Art. Poet.

Debemur morti nos nostraque, sive receptus
Terra Neptunus classes aquilonibus arcet,

censuit, *sine dubio intellexisse portum Ravennatium ab Augusto extructum ad tutelam Classis Superi maris*, cum vetus Scholiastes Ostiensem portum intellexisset, a Cluverio (*k*), ab ipsoque Holstenio redargutus, ab illo quidem propterea quod Ostiensis portus ab aliis post Augustum Imperatoribus exstructus fuit; ab Holstenio autem quod non aquilonibus, sed austro potius objectus est, *Ravennas* vero *directe* oppositus est *septemtrioni*. Verum, ut Holstenio tamen respondere Scholiastes posset, aquilones Poetam pro quocunque vento dixisse; ita scire ex te aveo, an se pariter tueri iis liceat qui de Classensi portu loquentes, nimis, quasi Plinio auctore, id aedificium extollunt quod ad ejusdem ostia exstructum fuerat ad salutem non eorum qui in portu erant, sed illorum qui ipsum petebant.

3. Scilicet ex quo Blondo (*l*) excidit, nimis, ut opinor, fidenti memoriae suae, *scripsisse Plinium, in hujus portus ostiis turrim fuisse phaream omnium maximam, quas Romanum ubique habuit Imperium*, idque in Historiis quoque (*m*) iteravit; hoc ipsum ex Plinii auctoritate Desiderius Spretus (*n*), Bernardus Justinianus (*o*), Thomas Thomajus (*p*), Hieronymus Rubeus (*q*), aliique confirmarunt; ut nostro etiam tempore non defuerint qui affirmarent, *superasse ergo hanc turrim. Pharum Alexandriae, cui locus fuit inter septem mirabilia Orbis terrarum*. Nunc tu si de Pharo hoc Ravennate quidpiam in Plinio esse, inveneris praeter haec (*r*) *Usus ejus*, id est Phariae turris, *nocturno navium cursui ignes ostendere ad praenuncianda vada, portusque introitum: sicut jam tales compluribus locis flagrant* (an *flagrant*) *ut Puteolis, ac Ravennae*; fac sciam. Sed Rubeus cum denique in Historiarum suarum Indice (*s*) haec scripsit; *Pharos ad Candiani focem quomodo esset exstructa, cognosci ex Herodiano potest*: illudque addidit, *cum sacra turris D. Mariae in portu Ravennati, ea fere aedificata ratione videatur, quam describit Herodianus, facile adducor, ut conjiciam, Pharon esse potuisse*; tunc sane videtur oblitus, se iisdem in Historiis (*t*) Plinium de Pharea turri ad ejusdem portus ostia testem laudasse, tanta videlicet *ut majorem ullam Imperium Romanum non haberet*. Quid enim turris ejus Templi ad illam Alexandriae, cujus magnitudo ab Luciani Scholiaste (*u*) cum Ægypti pyramidibus comparatur, eaque fuisse dicitur, ut cum incredibili esset altitudine, inferioris tamen partis latitudinem haberet, quae dimidium altitudinis aequaret? Videsis hanc sacram turrim a Coronellio (*x*) delineatam, qui & ipse; ut recentiores alios omittam;, ad antiquissimum Pharon refert ab Romanis ad portus Candiani „ ostia exstructum, sicut Herodianus describit „ intelliges sane ubi ejus magnitudinem turris ex appicto Templo aestimaveris, haud esse dignam, non dico quae cum Alexandrina illa conferatur, sed quae ad celeberrimum Classensem portum attinuisse existimetur. Certe ne illius quidem proportionem dimensionum ostendit, quae proportio modo commemorata est. At enim ad Pharorum formam accedit, ab Herodiano (*y*) descriptam, qualem in plerisque nummis conspicimus ad Caesarum consecrationem attinentibus, ut imo suggesto ampliori alia deinceps, atque alia imponantur eo angustiora semper, quo superiora. Accedat sane; quanquam ex duobus, haud amplius, suggestis id satis aestimari non potest; & Pharos quoque, si vis, fuerit. Sed num Classensis? an ejus potius ad quem Templum illud exstructum est, portus, unde ipsum videlicet cum adjuncto Coenobio *Portuensis* nomen accepit? Utrumque autem, nimirum & Coenobium, &. Templum circa initium saeculi XII. aedificatum esse *in portu Ravennati*, ex Rubeo (*z*) constat, qui Petri conditoris obitum ponit A. 1119. hunc a S. Petro Damiani R. E. Cardinali distinguens contra, ac fecerat Thomajus (*a*), Dantem (*b*), sed non omnino, secutus: cujus Poetae interpretes Landinus, & Vellutellius obliti videntur, non semel *peccatoris* cognomen virtutis causa sibi sanctissimos Viros sumpsisse. Num idem quod Thomajus, voluisset antea Spretus (*c*), cum *Templum Mariae in portu* scripsit *Petrum quendam peccatorem Romanae Ecclesiae Cardinalem erexisse*, an quod postea Hieronymus Fabbri (*d*) qui Petrum de Honestis conditorem hujus Templi posuit, *a Petrarcha* (quod ipse ait, ego in iis quae hic laudat, *de Vita Solitaria* Scriptis invenire necdum potui) *etiam celebrati*, denique an minori ibi extructa aedicula Andreas Septemcastellius Sancto illi Cardinali, quod Thomajus scribit, praeiverit, an cum Petro de Honestis, quod ajunt alii, se *peccatorem* nominante, majorem Ædem inchoaverit, non hic mihi necesse est quaerere, cum de tempore quod indicavi, nemo repugnet, quod sciam; Thomajus autem aperte conveniat. Quo sane tempore Classensem portum eo demum redactum fuisse, ut portus nomine posito, minime ipse intelligeretur, cum ex iis conjici potest quae Litteris superioribus (*e*) scripta sunt, tum ex iis magis poterit quae his ipsis (*f*) scribentur.

4. Huc illud accedit, alium hujus portus qui Templo de quo dicebamus, nomen dedit (*g*), alium fuisse Classensis locum. Itaque Blondus (*h*), & Justinianus (*i*) Phari Classensis *nulla fundamenta, nullas reliquias extare, sed cum omnibus vestigiis interiisse*, scripserunt, cum eo videlicet loco quaererent, ubi eum fuisse oportebat. Quo loco tamen Desiderius Spretus (*k*) ejus Phari *fundamenta nuper reperta* memoravit, quemadmodum & *molem quandam* etiamtum conspici, affirmabat *mirae magnitudinis, ac structurae*, quae, ut apparebat, pro portu olim *aquarum fluctibus objecta fuerat*. Quae etsi, ut optandum fuerat, minime docuit, quo intervallo a S. Apollinaris Templo, & quam ad plagam distarent; tamen fuisse *in classensi loco*, significavit, confirmavitque cum de musivo antiquo opere quod Ravennae in S. Martini in caelo aureo nunc etiam visitur, sermonem habens, in eo, simul cum Classis oppido, & portu, maximam illam turrim phaream *evidentissime ostendi*, non dubitavit (*l*). Quam etsi ego non facile, ad indicatam autem ab Herodiano formam, ibi nullam prorsus agnosco; tamen haud ita procul a Classensi oppido ab Spreto fuisse intellectum, manifestum est.

5. Nunc quando in musivi hujus operis mentionem incidimus, non a Spreto dumtaxat, sed a Blondo quoque (*m*) tantopere laudati, ut *elegantissimum omnium veterum, aut novorum in Italia* esse, dicat; quale haud ita pridem spectaverim, non reticebo, cum ad Classis portum, de quo loquor, & oppidum, de quo sum mox locuturus, attinere existimetur; ut quorum nulla vestigia nunc extant, imagines saltem eorum, tunc cum utrumque extabat, descriptas, non neglexisse videamur. Igitur id quod novissime dixi, Templum, quod nunc S. Apollinaris in urbe vocant, ingressis, & ad laevam suspicientibus occurrit statim illud quod dicebam, musivum opus, sane pervetus, sed coloribus, aureo praesertim, satis vividis. Portam a sinistris altam exprimit, parallelogrammi forma, quasi auro clausam. Attigua ei portae a dextris sunt moenia oppidi, ut videtur, cujusdam, & ad horum dexteram est mare, non valde patens in latitudinem, quippe quod inter illa moenia, & columnam, vel potius pilam quasi quandam apparet, qua picturae latus dexterum absolvitur. Eam pilam, etsi ab longi temporis injuriis nonnihil detrimenti retulit, ad lineam tamen vides ascendere, nec quodquam ostendere indicium Phari, pro quo, ut opinor a Spreto accepta est. Caeterum in mari illo tres oblongae naves in transversum positae spectantur; *dromones*, & *triremes* appellat Blon-

(*k*) Ital. Ant. l. 3. c. 3. (*l*) Ital. Ill. Reg. 6. (*m*) Dec. 1. l. 4. (*n*) De Urb. Rav. Amplit. l. 1.
(*o*) De orig. Urb. Vener. l. 5. (*p*) Hist. di Raven. P. 1. c. 3. (*q*) Hist. cit. l. 1.
(*r*) Nat. Histor. l. 36. c. 12. (*s*) ad vocem Pharos. (*t*) l. cit. (*u*) M. S. cit. ab Jo. Vossio ad Pomp. Mel.
(*x*) Ravenna Ant. e Mod. (*y*) Hist. l. 4. (*z*) Hist. cit. Rav. l. 5. (*a*) Hist. cit. P. 1. c. 4.
(*b*) Paradiso C. 21. (*c*) l. 1. cit. (*d*) Sagre Memorie di Ravenna. (*e*) n. 15. (*f*) n. 12.
(*g*) Vid. Epist. VII. n. 12. (*h*) (*i*) Histor. loc. cit. (*k*) l. 1. cit. (*l*) l. cit.
(*m*) Hist. l. 4. cit.

Blondus quas in portu pictura indicet, qua *& Classense oppidum quale fuerit* indicetur, idque *tantis*, ut idem ait, *ædificiis ornatum, ut stupendum sit, nulla ipsius fundamenta, nullam partem præter ædem S. Apollinaris, quæ adhuc extat, insignis, alicubi* nunc *inveniri*: quanquam hanc S. Apollinaris Ædem, de qua, ceu de Classis parte, Leander (*n*), Cluverius (*o*), Baudrandus (*p*), aliique passim ad eundem modum loquuntur, extra muros Classis fuisse, ex Rubeo, qui & corpus S. Apollinaris docuit (*q*) extra eosdem muros sepultum esse, intelligi potest, ut contra, S. Severi corpus conditum esse, ejusque Templum exstructum intra Classis muros, vel ex iis patet, quæ in alia Epistola (*r*) a nobis producta sunt. Quod S. Severi Templum cum distare videamus (*f*) a Templo S. Apollinaris *perticis* Ravennatibus circiter trecentis; hinc licet intelligere, simul ubi certa pars Classis esset, simul quam ad plagam pars reliqua extenderetur ejusdem oppidi, scilicet meridiem versus, cum ejus spatii quod ad oppositam plagam inter Ædem S. Severi, & Ravennam interest, videlicet quingentarum perticarum, magna pars relinquenda Cæsareæ sit, quam inter Classem, & Ravennam fuisse, constat. Sed de Cæsarea dicemus postea.

6. Jam vero ut cætera quæ ad oppidum Classis attinent, absolvamus, porta, & mœnibus instructum fuisse, cum musicum illud opus ostendit, tum causa propter quam exstructum fuit, confirmat. *Castra* enim *hiberna Classiariorum*, ut Pighius (*t*) loquitur, paranda fuerant in perpetuum tempus; itaque & tutelæ, & disciplinæ causa muro cingenda. Nec dubito, quin Navalia etiam fuerint muro comprehensa, eaque, ut pro tanta classe, non modica, quo videlicet & infirmæ naves subduci, ac refici, & novæ construi, & ubi armamenta parari, & servari possent. Ad naves autem construendas opportuna adeo erat Pineti vicinitas, ut tunc primum aut consitum, aut excultum fuisse credi possit: qua de re videbimus alias (*u*). Ad milites igitur, ad turmas, ad socios navales, ad fabros maximæ classis excipiendos, locumque his præbendum idoneum quo suum exercerent munus, iis castris opus fuit quæ oppidi magnitudinem æquarent. Fuisse autem *apud Misenum, & Ravennam* cum classibus *singulas legiones, & ad præfectum classis Ravennatium* quot *tribuni, & navarchi* pertinerent, atque ut hi assidui essent in *gubernatoribus, atque remigibus, & militibus exercendis*, Vegetius (*x*) docet: extantque Inscriptiones adhuc multæ ad classem Ravennatem, & ad eos qui in ipsa militabant, aut munera gerebant, spectantes, quemadmodum quæ ad Miseni classem attinent, apud Capaccium (*y*) leguntur. Sed illarum, cum essem Ravennæ, non paucas vidisse memini, si cum iis conferas, quas Spretus (*z*) edidit non diligenter descriptas, ut puta quæ L. Licinii memoriam servat, in qua ut mendas omittam cæteras, exempli gratia ut qui vixerit *Ann.* XXXV. idem militaverit *Ann.* XXV., certe *Tr. Class. Patr. Raven.* fuisse non potest, qui continuo natione Dalmata dicatur, sed Classis Prætoriæ Ravennatis; ut facile scriptum fuerit quod in alia vidi CLASS. PR. Sed de Ravennatibus hujus generis Inscriptionibus si plura cupis, Maffeii Litterarias Observationes (*a*) lege. Porro ut Misenatum, sic & Ravennatum militum castra fuisse etiam Romæ, sive ut in Urbem aliqua de causa venientes haberent ubi disciplinam servarent, sive ut tironibus, ad supplendam alterutram classem conscriptis, præsto esset locus in quo degerent, donec Misenum, aut Ravennam mitterentur, invenies unde credas apud Famianum Nardinum (*b*). Cæterum de classe ipsa Ravennate cum sæpius meminerit Corn. Tacitus (*c*); hic juvat unum, aut alterum ex ultimis duntaxat locis proferre. *Lucilius Bassus classis Ravennatis præfectus, ambiguos militum animos, quod magna pars Dalmatæ, Pannoniique erant; quæ provinciæ Vespasiano tenebantur, partibus ejus aggregaverat*: & mox, *Trierarchi magno tumultu Vitellii imagines invadunt, &c.* Denique post multa ac varia interjecta, *Ad has copias e classicis Ravennatibus legionariam* pro Vespasiano *militiam poscentibus optimus quisque adsciti Classem Dalmatæ supplevere*. A tempore autem Vespasiani ad Severi usque ætatem minime dubium est, quin ibidem classis fuerit, hæc scribente Spartiano (*d*), *dum hæc egit Julianus, Severus classem Ravennatem occupat*. Sed ab eo anno, qui fuit 193. ad quem usque annum perstiterit, minus facile dixero, quam ante annum 455. jam prorsus desiisse. Quod ut ostendam, quo tempore libros de Re Militari Vegetius scripserit, mihi antea videndum est.

7. Cum enim hos miserit ad *Valentianum* Augustum, hoc est ad Valentinianum (Valentianus enim Augustus nullus est) Valentiniani autem tres fuerint, quorum primus anno est mortuus 375. alter anno 392. tertius anno 455.; mentionem autem Vegetius (*e*) faciat *Divi Gratiani*, mortui videlicet, hujus autem mors contigerit circa annum 383. recte propterea cum Callario (*f*) negant, Valentiniano primo scripsisse Vegetium. Sed *alteri*, ajunt, eoque ponunt ante annum 400. Mihi vero conjecturæ sunt, non alteri scripsisse, sed tertio, qui anno imperare cœpit 425. Nam si secundo scripsisset; non ejusmodi in loco (*g*) Gratianum nominasset, quippe hujus fratrem; erant enim eodem Valentiniano I. patre, alia matre; sed nomine Gratiani omisso, tempus, vel potius rem dumtaxat indicasset; ostendit enim, quanto detrimento a Gratiano id peditibus quod postulabant, indultum sit, ut ferreos thoraces, galeasque deponerent; nam sic *congressi contra Gothos, multitudine sagittariorum* fuerant, ut ait, *sæpe deleti*; & *tot clades* contigerant, *quæ usque ad tantarum urbium excidia pervenerant*. Non videtur autem illud militibus a Gratiano permissum, nisi post annum 378. quando Valente patruo, quocum imperaverat, mortuo, ipse cum Valentiniano II. tum septenni, Imperator esse perrexit. Valente enim imperante, milites in ejus exercitu *armorum gravatos sarcinis* ostendit Ammianus Marcellinus (*h*), eundemque exercitum *vallo, sudibus fossaque firmato*. Quibus ex rebus duabus indicia duo existunt, ad Valentinianum II. minime scripsisse Vegetium, ut qui ajat (*i*), *multos annos esse quibus nullus fossa, vel aggere, valloque mansurum circumdet exercitum*, & infra, hæc *ex libris discenda* quæ *usu antea servabantur, sed omissa diu nemo quæsivit*. Vide enim, num hæc illi narrare posset qui anno sit mortuus 392. Alterum autem indicium petendum est ex illis *tot cladibus* exercituum, & *tantarum urbium excidiis* per Gothos illatis, quæ si ab anno 378. ad annum 392. accidisse, non legis, legis autem postea sub Honorii imperio quæ Radagaisus, quæ Alaricus, quæ Athaulfus, Gothorum reges, Italiæ, & Romæ detrimenta, clades, excidia attulerint; nimirum intelligis, significari a Vegetio non quæ ante Valentiniani II. mortem, sed quæ ante Valentiniani III. imperium fuere. Huc illud accedit, post Gratiani mortem, nihil fere de Valentiniano II. legi, nisi fugam, restitutionem, & necem; ad III. autem Valentiniani imperium, ut gravia quædam, sic læta etiam spectare, ut præsertim victoriam de Attila Hunnorum rege in bello adversus hunc primo, aliaque in Italia, in Gallia, in Persia prospere gesta. Utrum igitur a Vegetio (*k*) dictum credemus *continuis victoriis ac triumphis --- domitorem omnium gentium barbararum*, & (*l*) *cunctos Imperatores felicitate --- præcellere* Valentinianum II. an III.? Ut enim aliquid adulandi consuetudini datum velis; tantum tamen datum esse, non credes, ut mendaciis apertissimis

(*n*) Descrit. di tutta Ital. Reg. 14. (*o*) Ital. Ant. l. 1. c. 28. (*p*) Lexic. Geogr. in Class. (*q*) Hist. Rav. l. 4.
(*r*) III. n. 9. (*f*) Ragguaglio della Divers. dei due Fiumi Tav. 1. (*t*) Hercul. Prodic. (*u*) Epist. XIII. n. 12.
(*x*) De Re Milit. l. 5. c. 1. & 2. (*y*) cit. ab Holsten. in Annot. ad Ital. Ant. Cluver.
(*z*) cum libris de Ravenn. Amplit. (*a*) Tom. 2. (*b*) Roma Antica l. 3. c. 10. & l. 7. c. 11.
(*c*) Annal. l. 4. l. 18. l. 19. (*d*) in Didio Juliano. (*e*) l. 1. c. 20. (*f*) Prolegom. ad Cur. Post. de Barbarism.
(*g*) c. cit. (*h*) Gestar. rerum l. 31. (*i*) l. 3. c. 10. (*k*) Prolog. l. 2. (*l*) Prolog. l. 4.

mis rideri potius Imperator videretur, quam laudari. Quin ego, ne tecum quidquam dissimulem; cum præter *felicitatem*, præcellentem *moderationem*, *castimoniam*, *indulgentiam*, *studiorum amorem* illi ad quem scribitur, tribui (*m*) videam; suspicatus interdum sum, an non potius allocutus Vegetius sit Theodosium II. qui cum Valentiniano III. annos imperavit viginti quinque, laudemque promeritus est clementiæ, religionis, sapientiæ, sacræque doctrinæ. Et sane P. Scriverius (*n*) testatur, Palatinum Vegetii codicem optimæ notæ habere, non *ad Valentinianum*, sed *ad Theodosium*. Ad quem si malles Vegetium scripsisse; non tamen id primis illis factum esse temporibus crederes, cum anno 408. cœpit cum Honorio imperare, sed annis posterioribus, in quos magis ea cadunt omnia quæ commemorata sunt. Igitur, ut concludam denique; ad utrumlibet Vegetius scripserit, non ante annum scripsisse videtur 400. sed annis potius post id tempus non ita paucis, nec tot tamen, ut ultra Martium excurratur anni 455. quo mense Valentinianus, quincto post Theodosium anno, mortuus est.

8. Vegetius autem non modo illud scripsit (*) *de navalis belli artibus ideo pauciora dicenda sunt*, *quia jamdudum pacato mari*, *cum barbaris nationibus agitur terrestre certamen*; sed hoc etiam (*o*) vel magis a nobis attendendum, *Apud Misenum ergo*, *& Ravennam singulæ legiones cum classibus stabant*. Cur enim non dixisset *stant*, sed *stabant*, nisi jam stare desiissent? desierant autem, quia *jamdudum pacato mari*, in promptu habere expeditas classes, & diligenter exercitatas non erat opus. Itaque & cætera quæ ad naves spectabant, quibus præerant præfecti utriusque classis, sic posuit omnia, ut dixerit (*p*) *pertinebant*, *erant*, *habebant*, *exhibebant*; ut appareat, non quæ tum essent, sed quæ antea fuissent, memorasse. Quando autem esse desiissent, pro certo non constat: etsi producta Vegetii verba jam diu indicant desiisse ante Valentiniani III. tempora; nam quid paulo dumtaxat ante hujus ætatem fieri consuesset, non opus alioquin fuisset significare. Sed quandocunque desierint; ab eo usque tempore veri simile est in conservando portu, & sive amnium, sive Augustæ Fossæ ad eum pertinentium influxu minorem adhiberi curam & diligentiam cœptam esse, ut sensim minus capax classium fieret, & denique eo redigeretur, ut Blondi (*q*) ætate *nec scapham piscatoriam*, *lembumve perferret*. Quamvis autem ante initium sæculi VI. ut alibi ostendimus (*r*), magna portus ejus pars videatur *in spatiosissimos hortos* fuisse mutata; ibidem tamen indicatum est, tantam ejus superfuisse partem, ut eo ipso sæculo, si non ingentes, aliquas tamen classes, ut a Belisario missam, exciperet: quod & musivum confirmat opus de quo supra (*s*) dictum est, triremes, & dromones, ut Blondus (*t*) loquitur, in Classensi portu ostendens, si *factum* quidem est, sicut idem tradit, & Spretus (*u*) conjicit, *tempore Theodati regis Gotthorum*, *adversus quem a Justiniano Belisarius est missus*. Nam Thomajus (*x*) ipsum, in quo est, Templum ab Justiniano conditum scribit, cujus imaginem supra Templi portam interius ad ingredientium dexteram, Uxoris autem ad sinistram, musivo pariter opere expressam memorat, sed vel tum brevi, ut verebatur, perituram: Justiniani tamen faciem adhuc extare, certior factus sum, cernique posse ab iis qui podium Musicorum, supra eandem portam nunc constructum, ascendant. Idem quoque Thomajus fuisse indicat, qui sacram illam Ædem a Theoderico Gotthorum rege ædificatam censerent: quibuscum ipse facere non videtur. Ego in re incerta nihil definio, nisi quod ob Justiniani, & Uxoris imagines, musivo pariter opere effictas, minus longe a veri similitudine abire credo qui in proximo pariete, eodem picturæ genere expressum Classense oppidum quoque, & portum, Justiniano imperante, fuisse ajat. Siqui tamen esse malint, aut post hujus tempora additum; aut Theoderico regnante, pictum; ut hi in tempus non multo anterius retrahent, idest ante sæculi VI. initium, sic illi retrahent in tanto posterius eo quod cum Blondo diximus, quanto magis ab Justiniani ætate ad inferiorem accedent.

9. Classensis tamen oppidi imaginem ex vero describi post annum 722. non potuisse, certum est. Mansit illud quidem vel postea quam Romana classis in eo portu stare desiit. Quin etsi hujus classis causa, ut supra (*y*) indicavi, oppidum portui additum esse, non dubito; tamen, ut verum fatear, nullum, quod meminerim, apud veteres Scriptores de oppido testimonium extat, donec Romani in eo portu classem habuerunt. Nam quod nonnulli Clarissimi Viri, Ortelium (*z*) secuti, Spartianum laudant, quasi in Didii Juliani Vita id oppidum memorasset; profecto Spartiani verba, quæ superius quoque (*a*) producta sunt, Severum *Classem Ravennatem occupasse*, non oppidum, sed naves significant: neque enim ita oppidi unius occupatio ad summam rerum attinebat, ut in tanta brevitate a Spartiano, qui urbes ibi provinciasque omnes silet a Severo occupatas (*b*), commemorari debuisset. Sed post illa tempora, manentis oppidi plures meminerunt. Sic Rubeus (*c*) Auctores habuit, ut scriberet, Alaricum initio sæculi V. inter Ravennam, & Classem oppidum castra locasse. Sic Procopius, cujus locum superiore Epistola (*d*) protulimus, sæculo VI. *Classem vocari*, dixit, *Ravennæ suburbia ubi portus est*. Eodemque sæculo Jornandes scribens (*e*), de tribus tum manentibus Ravennæ partibus ultimam esse *Classem*, docuit. Agathius (*f*) autem quæ illo ipso contigerant sæculo describens, Aligernum *ad Classes castellum in Ravennati agro situm*, *ubi Narsetem morari*, *didicerat*, venientem proponit. Postea vero, sed eodem sæculo, a Clephi, Longobardorum rege, Classense oppidum captum, & majori ex parte spoliatum, ut ea gens tenuerit vel post Clephis mortem duce Feroaldo, memorat Blondus (*g*), qui & Classem scripsit (*h*) *cum antea*, *tum maxime beati Gregorii temporibus* Episcopum habuisse. Eodemque auctore (*i*) novimus, alterum Feroaldum, Spoletanorum ducem, idem oppidum furto cepisse, Liuthprandi autem jussu illæsum dimisisse. Sed postea (*k*) Liuthprandum ipsum aggressum oppidum Classense, civium inter se diffidentium proditione occupasse, diripuisse, & diruisse. Id vero factum esse A. 722. Cluverius (*l*) agnoscit, apud quem laudatos non uno loco Auctores invenies, unde sua acceperat Blondus, cui in præsentia maluimus credere, quam illos pervolutare. Illuc tamen & Anastasii (*m*), si recte legatur, locus attinet. *Luitprandus* --- *Ravennam progressus* --- *castrum pervadens classes captas abstulit plures*: ubi Cl. Vesselingius (*n*) legendum censet *Classe capta*; sed quid, si sic, *castrum pervadens Classis*, *captos abstulit plures*. Quin etiam vox illa *pervadens* ex alia aliqua male descripta nata esse credenda est, ut puta *pervertens*, quando cum iis quos laudavimus, non dubitamus tunc evertisse. Itaque Guido Presbyter Ravennas, aut quicunque is fuit qui *Geographiam* illam consarcinavit, quæ nunc sub Anonymi Ravennatis nomine circumfertur, vel revera scripsit sæculo VII. vel si IX. aut post IX. ut aliis videtur, alienis additamentis corruptus est, cum quasi suo tempore extantes ponat (*o*) *Civitatem Cæsaream*, & *Classis*. Agnellus enim, qui sæculo scripsit IX. *væ tibi*, inquit (*p*) *Ravenna misera vicina destructæ Classis*, idemque significans, ait (*q*) *in civitate dudum Classis*.

10. Ab eodem autem Liuthprando pessundata eodem tempore Cæsarea est, sicuti tradit Thomajus (*r*). Quam ut *Civitatem* ab Anonymo fuisse positam, modo dicebamus. *De hac*, inquit Rubeus (*s*) *magnum invenio apud omnes scriptores silentium*. Antiquissimos, opi-

(*m*) Ibid. (*n*) Animadv. 1. ad Vegetium. (*) Prolog. l. 5. (*o*) l. 5. c. 1. (*p*) Ibid. c. 2.
(*q*) Histor. Dec. 1. l. 4. (*r*) Epist. V. n. 15. (*s*) n. 5. (*t*) l. cit. (*u*) De Rav. Amplit. l. 1.
(*x*) Hist. di Rav. P. 1. c. 4. (*y*) n. 6. (*z*) Synonym. Geogr. (*a*) n. 6.
(*b*) Vid. eund. Spartianum in Severo. (*c*) Hist. Rav. l. 2. (*d*) n. 15. (*e*) Hist. de Reb. Get. c. 29.
(*f*) De Bello Goth. l. 1. (*g*) Hist. Dec. 1. l. 8. (*h*) Ital. Illustr. Reg. 6. (*i*) Dec. 1. cit. l. 10. (*k*) Ibid.
(*l*) Ital. Ant. l. 1. c. 48. (*m*) Vit. Pontif. in Gregor. II. (*n*) Adnot. in Itinerar. ubi de Ravenna.
(*o*) l. 4. (*p*) Lib. Pontific. P. 1. in Vita S. Severi. (*q*) Ibid. (*r*) Hist. di Rav. P. 1. c. 3. (*s*) Hist. Rav. l. 4.

opinor, intelligit. Sed nec eos qui Classense oppidum memorarunt, antiquissimos fuisse, ostendimus (*t*). Quin Sidonius, qui ante Procopium, & Jornandem scripserat, cum de Ravenna loquens, ait (*u*) *veterem civitatem*, *novumque portum*, hoc est Classensem, *media via Cæsaris*, *ambigas utrum connectat*, *an separet*; ideo videtur mihi verbo usus illo *connectat*, quod non via nuda esset, sed crebris utrinque in urbis modum ædibus ornata. Certe pro Ravennæ urbis parte Cæsaream posuit Jornandes (*x*). *Trino*, inquit, *urbs ipsa vocabulo gloriatur*, *trigeminaque positione exultat*, *idest*, *prima Ravenna*, *ultima Classis*, *media Cæsarea*. Nec vero in hoc hallucinari potuit, ut Ortelius (*y*) censuit, quod *ex tribus unicam faceret*; *hæc enim potius* Ravennæ *suburbia fuisse*. Nam Cassiodorum describebat Ravennatem: quanquam id nobis satis est quod dat Ortelius, suburbium fuisse; suburbium enim via profecto nuda non est. Sed nec diu nuda esse utique potuit, cum domus, tabernæque haud procul a Classensi portu, & oppido parandæ fuerint, quibus exciperentur suis cum mercibus mercatores incolæ, advenæque, & qui victui opportuna militibus venditarent; neque enim propolis, & mercatoribus in Romanorum castris, sed extra ipsa erat locus. Porro Cæsaream a Longino Exarcho fuisse *fossa*, *valloque septam*, ex Blondi auctoritate Pighius (*z*) scripsit, tunc opinor, cum sub rege Clephi Longobardi, ut diximus, Classense oppidum tenentes, Exarchum, ut Blondus (*a*) ait, *in prope contigua civitate Cæsarea --- dies noctesque agitabant*: quam & Feroaldo duce agitare perrexerunt. Desiderius autem Spretus (*b*) Ravennates scribit Cæsareum *castellum*, *parum ab urbe distans*, *condidisse*: *quod postea etiam muris cinxerunt*, *quorum adhuc fundamenta visuntur*. Certe cum Alberonius Cardinalis Amplissimus annis superioribus novo amnium alveo inter Ravennam, & Classem ducto pontem imponendum curaret, jaciendisque fundamentis altius humus effoderetur, saxeum stratum inventum est quasi antiquæ cujusdam viæ, Cæsareæ fortassis illius, de qua Sidonii verba produximus. Minus autem dubitaremus, si eadem omnibus de ejus, & Cæsarei oppidi loco sententia esset. At Pighius (*c*), ut Classense oppidum fuisse, censet, *in superiore portus ac faucium cornu a regione Ravennæ*, ita *in medio portus vertice versus mediterranea Cæsaream oppidulum*; ut *continuis fere trium oppidorum ædificiis semicirculari forma portus* Classensis *locupletissime coronaretur*. Blondus vero, & Leander, si Ortelio (*d*) credimus, & Rubeus quoque, si Ortelio, & Ferrario (*e*), Cæsaream fuisse, ajunt, ubi nunc S. Maria in *Portico*, nimirum S. Maria in *Portu*; in *Portico* enim apud Leandrum est per errorem, quem Ortelius, & Ferrarius, & Maginus (*f*) retinuerunt. De Cæsarea autem Cellarius mentionem non fecit, quod viderim.

11. Nunc quando de Classensi portu, & de oppidis duobus quæ in littore erant ad eum portum attinente, satis dictum est; de fluminibus quæ ad idem littus pertinebant, nonnulla adjiciamus. De Sapi autem & de Roncho, & de fossa a Pado in portum illum producta, cum satis jam videamur dixisse (*g*); reliquum est, ut de aliis qui in eo littore ponuntur, omnibus verba faciamus. Et pontem quidem in littore illo fuisse a pluribus memoratum Scriptoribus, certum est. Eorum primus est Cassiodorus (*h*), qui Odoacrem *cum Erulis Ravenna egressum nocturnis horis ad pontem Candidum* a Theoderico memorabili certamine superatum esse, tradidit. Sed Jornandes (*i*) etsi post illum scripsit; eum tamen pontem fuisse ante annos octoginta, idest initio sæculi V. indicavit, cum Alaricum *nullo penitus obsistente*, *ad pontem*, ait, *applicuisse Candidiani*, *qui tertio milliario ab urbe aberat Ravennæ*. De eodem ponte utrumque locutum esse, non videtur dubitandum ob aliquam nominis varietatem. Librariorum enim culpa factum est, ut aliis in exemplis aliter legamus, ut & *Candidium* in Cassiodoro, & *Condiniani* in Jornande. Certe Rubeus (*k*) qui hanc scripturæ varietatem animadvertit, eundem esse pontem, non dubitavit, *inter Ravennam*, *& Classem oppidum*. Blondus autem (*l*) de iisdem rebus loquens, eundem locum designaverat, Halaricum videlicet *Ravennam inter*, *& Classem oppidum in loco qui dicitur Candianum*, *consedisse*, pariterque (*m*) Theodericum *in patentibus Candiani campis bis prælio* Odoacrem *superasse*, & paulo ante, Theoderici castra *secundum littus ad orientalem plagam* fuisse *in loco cui Candiano est*, *eratque tunc nomen*. Et sane vel nunc idem nomen servat locus, & sæculo saltem IX. haud aliter vocatum esse, ex Agnello (*n*) constat, qui Theodericum memorat *in campo*, *qui vocatur Candiani*, & alibi (*o*) nominat *portus Candiani*; ut evidens mendum sit apud Ortelium (*p*), Ferrarium (*q*), & recentissimos quosdam, scribentes ex vitioso aliquo Blondi exemplari *Cardiano* pro *Candiano*. Quæ cum ita sint; facile ego quidem Cluverio (*r*) dabo, Cassiodorum quoque scripsisse *Candianum*, Jornandem autem *Candiani*. Sed non propterea aut illi, aut aliis continuo assentiar, Candianum fuisse fluvium, indeque Pontem, & Portum, & Campum Candiani dictum. Nam Candianum ut est, sic Blondo auctore, etiam erat, non fluvius, sed locus: quem autem *campum* dicimus aut Padi, aut Tiberis, aut alterius fluminis? Portum vero sæpius a loco, & pontem quoque aliquando nominamus. Itaque & quod ex portu Classensi supererat, Candiani portum, & pontem qui aut Sapi, aut Roncho, aut Augustæ Fossæ prope Classem esset impositus, Candiani pontem dicere potuerunt.

12. At enim *fluvius hodieque apud Classem*, inquit Cluverius (*s*) *vulgo vocatur Candiano*, *aquis copiosissimis*, *non tam e fonte suo*, *quam e circumjectis paludibus collectis*, *in portum Augusti defluens*. Permirum esset, si portus Augusti, quem Blondi temporibus jam nullum fuisse, vidimus (*t*), centesimo & quinquagesimo post anno iterum per se extitisset, ut videri a Cluverio posset, itemque cum Blondus (*u*) *parva Candiani sive vallis*, *sive stagni ostia* esse, dixerit, in eamque vallem *influere parvos torrentes*, *Avelam* (sive, ut paulo infra, *Avexam*) *& Bevanum appellatos*, hosque parvos esse, Leander quoque (*x*), & Rubeus (*y*), & quicunque viderunt, summa, ut in re evidentissima, consensione affirmaverint; Cluverium tamen ibi flumen *aquis copiosissimis* conspexisse. Quid? quod Avexa, sive ut vulgo appellitant, Avesa illuc non pervenit. Descendens enim ex agro Bertinoriensi, Æmiliam quidem viam, ut recte Blondus (*z*) indicat, & Leander (*a*) diserte tradit, intersecat, Forum Popilii ad orientem solem perstringens; inde vero contra atque ipsi docuere, ne passus quidem ter mille emensa, in Ronchum influit duodecim, minimum, pass. mill. supra Candianum, ut vel melius a Coronellio (*b*), quam a Magino (*c*) ostenditur, qui tamen & ipse in Ronchum, sed paulo inferius, immittit. Male igitur hac etiam de causa quis credat Paulo Merulæ (*d*) sic oram illam maritimam describenti, *Candiani Amnis*, *nunc Paludis*, *ostium sequitur*. *Inde Torrens est Avesa*, *mox Bedesis fluvius*, aut Jodoco Hondio (*e*) qui sic, *Candianus*, *Avesa*, *Bedesis*. Unde vero Blondi errorem extitisse, dicemus? Ex eo fortasse, quod de duobus parvis torrentibus quos in Candiani vallem videbat influere, cum alterum Avellam ab accolis vocari, audiret, hunc, nominis similitudine, ut fit, deceptus, haud alium esse, quam notam sibi in Æmilia via Avesam existimaverit. Ravennatem Rubeum (*f*) audiamus. *Candiani palus*, inquit, *sensim ipsa quoque in continentem degene-*

(*t*) n. 9. (*u*) l. 1. Epist. 5. (*x*) Hist. de Reb. Get. c. 29. (*y*) Synonym. Geogr. (*z*) Hercul. Prodic.
(*a*) Hist. Dec. 1. l. 8. (*b*) De Ravenn. Amplitud. l. 1. (*c*) l. cit. (*d*) Synonym. cit. (*e*) Lexic. Geogr.
(*f*) Italia. Tav. Romagna. (*g*) Epist. V. n. 14. & seqq. & supra, n. 2. & Epist. III. (*h*) Chronic.
(*i*) Hist. de reb. Get. c. 29. (*k*) Hist. Rav. l. 2. & 3. (*l*) Hist. Dec. 1. l. 1. (*m*) l. 3.
(*n*) Lib. Pontif. P. 1. in Vita S. Jo. I. c. 3. (*o*) P. 2. in Vita Felic. c. 3. (*p*) Thesaur. Geogr. in Classis.
(*q*) Lexic. cit. in Classis. (*r*) Ital. Ant. l. 1. c. 28. (*s*) Ibid. (*t*) supra, n. 8. (*u*) Ital. Illustr. Reg. 6.
(*x*) Descrit. di tutta Ital. Reg. 14. (*y*) Hist. Rav. l. 1. (*z*) (*a*) locis cit.
(*b*) Corso Geogr. Univ. Tav. Territ. di Forlì. (*c*) Italia. Tav. Romagna. (*d*) Cosmogr. P. 2. l. 4. c. 11.
(*e*) Ital. hodiern. Descr. (*f*) Hist. cit. l. 1.

generat. *Quanquam enim Bevanus, & Avella, ſeu, ut ajunt, Bevanella, parvi torrentes, aliquot aliis in ſe exceptis torrentibus, in hanc confluant, & vicini in eam agri aquas emittant* --- ; *tamen* --- *exigua palus reliqua eſt, quæ in dies minuitur*, ſemperque magis minuta eſt. Quod certe, ſi *copioſiſſime*, ut brevi poſt Rubeum tempore ſcripſit Cluverius, per eam *aquæ* defluerent, non facile accidere potuiſſet. Vides præterea, nullum ab Rubeo Candianum fluvium, qui illac tranſeat, memorari, nullum a Coronellio (*g*) appingi; ſed *Bevanum* tantummodo, & *Bevanellam*. Quin hanc animadvertes a Coronellio *Foſſo*, illum *Condotto* nominari; quanquam Maginus (*h*), qui ex parte aquarum utriuſque Candianum fecit; omnibus *f* litteram, quaſi fluvii eſſent, adſcripſit. Sed cum Bevanus ipſe torrens ſit parvulus; quid Bevanellam eſſe, credes?

13. Verum cum littera illa *f*, a Magino adſcripta, facile impoſuerit Joanni Harduino Viro quidem Eruditiſſimo, ſed regionum harum non ſatis perito, ut cum Plinium (*i*) explicaturus, quæreret (*k*), quis poſt Sapim verſus occidentem ſolem fluvius proxime ſequatur, apud Maginum autem forte videret proximum a Sapi Bevanum pro fluvio propoſitum; ſcribere non dubitaverit *Vitis eſt Bevano*. Quam ejus opinionem cum ab recentiſſimis Scriptoribus referri, videam; non expendi; operæ pretium eſſe, duco, ut tibi quod æque ac mihi, nec ſemel, perſpectum fuerit, ad memoriam revocem. Scilicet Bevanus ex agro Bertinorienſi, non ſecus atque Aveſa, ortus, ſed hac anguſtior, & plerumque etiam ſiccior, minorique ponticulo obductus qua Æmiliam ſecat viam, ſcrobis potius paulo grandioris, quam torrentis in modum, ſe offert iis qui Foro Popilii a tergo relicto, Cæſenam verſus contendunt; ut niſi quis admoneatur, ne attendat quidem; tantum abſit, ut a Plinio qui Aveſam proximam, aliquanto majorem neglexerit, pro eo flumine propoſitum cenſeat, quod Utentis nomine apud Livium a Boiis Senones dividebat.

14. Igitur ſi Bevanus, & multo magis, ut conſequitur, Bevanella parvi adeo torrentes, neque tamen a Blondo, Leandro, Rubeo ſunt omiſſi; quanto minus fluvium, ſiquis fuiſſet, *copioſiſſimis aquis* Candianum eodem in littore prætermiſiſſent! Et tamen, ſi Cluverium (*l*) audimus, ibi præter Candianum, fluvius erat inſuper, & eſt alter, neque is mediocris. *In Candianum*, inquit, *confluebat Badrinus amnis; qui & ipſe uberrimis aquis, Claſſem monaſterium præfluens, vulgo nunc adpellatur* Foſſato grande; *atque in oſtium Candiani protinus infra Claſſem influit*. Ego vero, ſi forte hujus foſſæ ſub alio nomine illi meminerint quos modo nominavi; quantula fuerit, jam dixi. Sin alia, ut apud Maginum (*m*), res eſt; hoc ipſum, quod ab illis omiſſa eſt, non antiquam eſſe, oſtendit, aut ſi forte antiqua, minoris quam duo torrentes quos nominarunt, faciendam. At enim antiqua res eſt, inquit Cluverius. In ea enim foſſa, ſive potius in eo amne, quem *Badrinum* tunc appellabant, circa annum 580. Droctulfus claſſe cum Langobardis confligens, magno adjumento fuit, ut hi ex Claſſenſi oppido pellerentur. Quod ex Paulo Diacono (*n*) conſtare, ait, & præſertim ex Droctulfi epitaphio,

Inde etiam, retinet dum Claſſem fraude Faroaldus,
Vindicet ut Claſſem, claſſibus arma parat.
Puppibus exiguis decertans amne Badrino,
Bardorum innumeras vicit & ipſe manus.

Pro vero quidem Cluverius contenderet, ſi Langobardorum, qui tunc Claſſem oppidum retinebant, vires nulla alia pugna frangi potuiſſent, niſi quæ in amne fieret prope illud oppidum fluente. Sed cum fluvii qui in ea vicinia ſunt noti, alio omnes nomine, quam Badrini, vocarentur, alios autem comminiſci, ut eſt a me oſtenſum, non liceat; mihi ſane ex quo illud epitaphium legi, certum fuit, non prope Claſſem id flumen, ſed diverſa in parte eſſe quærendum.

15. Itaque in mentem veniebat quærere, an pro *Badrino* legendum eſſet *Butrino*, an *Bodinco*: ut ſi primum legerem, Aſconis Foſſam intelligerem, quam Poeta qua Butrium olim (*o*) præterfluebat, amnem Butrinum vocaſſet; nam & Butrii incolas *Butrinos* eſſe dictos ex Stephani Epitome oſtendit Cluverius (*p*): ſin *Bodinco* legerem, ipſum intelligerem Padum, eo quoque nomine, ut apud Plinium (*q*) eſt, appellatum. Verum cum Auctorem quærerem, quo alterutram conjecturam firmarem; in Blondi (*r*) locum incidi, quo ſimul Droctulfi iſtius, Suevi ducis, quem ipſe Dotrulam appellitat, navalem illam pugnam cum Feroaldo, & Longobardis deſcribit, ſimul flumen indicat in quo pugnatum; unde veriorem elicere illius conjecturam nominis proclive eſt. Narrat enim, Dotrulam, cum Brexillo oppido, quod ſuis conſervaverat copiis, ſecundo Pado claſſem duceret, & ad Spineticum hujus oſtium properaret, obvium habuiſſe ſua cum claſſe Feroaldum, qua tunc Vatrenus amnis in Padum influebat. Qui cum ſe ad Vatreni oſtium continens, quotidie prælio decertaret, hoc multo ſuperior, quod dromonibus vehebatur, cum ſuos Dotrula *lintribus ſcaphiſque impoſuiſſet*; *obtinuit tamen in Vatreno* Dotrula, repulſumque Feroaldum mari ad Claſſenſe oppidum, cujus deinde facta eſt deditio, perſecutus eſt. Sed & Rubeus (*ſ*) de hoc duce verba faciens qui auxilium tulit Zmaragdo Exarcho, Claſſis oppidum obſidenti, & mox navibus qui mari alluebatur, admotis recuperanti, navale illius prælium cum Longobardis attingit ad Spineticum Padi oſtium: quanquam epitaphium longe aliter ſe habens producit, in quo nulla fluminis mentio eſt, mire hic variantibus Pauli Diaconi codicibus, ut alii habeant ſicut Rubeus protulit, in aliis pro *Badrino* legatur manifeſto errore *Brandino*, alii autem quos Lindenbrogii editio repræſentat, ita omnino habeant, ut ſupra cum Cluverio deſcripſimus. Verum quando in neminem incidi qui hoc tempore ajat id ſe epitaphium vidiſſe, quod Ravennæ olim ante limina Templi S. Vitalis poſitum fuerat, ut quid revera in eo legatur, ſcire poſſimus; alterutrum, ſi vis, ponamus, aut nullam in eo fluminis fuiſſe mentionem, ſicque non erit Cluverio cauſa, ut hinc amnem comminiſcatur Badrinum, qui in Candianum influeret, aut revera in eo epitaphio fuiſſe, ut Cluverius ponit, *amne Badrino*, ſicque tam ex Blondi, quam ex Rubei narratione longe alibi id flumen ſtatuemus, legentes videlicet, aut certe ob facilem apud Veteres V in B, T in D, E in I mutationem intelligentes *amne Vatreno*. Quod facientes, ſimul quandam Cluverii (*t*) ſuſpicionem magis infirmari, animadvertemus. Cum enim in antiqua Tabula Itineraria *Saternus* legatur pro *Vatrenus*; hanc in Plinio (*u*) vocem corruptam ſuſpicabatur, idque eo magis quod vel nunc Itali Vatrenum appellamus *Santerno*. Sed quæcunque cauſa fuerit, cur in ea Tabula legatur *Saternus*, quod forte ab recentiore manu eſt; certe ſi VI. ſæculo, ut latine Vatrenum ſcriberent, *Badrinum* ſcribebant; num Saternum, an Vatrenum illa haberent, quibus tum utebantur, id eſt vetuſtiſſima, Plinii exemplaria, manifeſtum eſt. Cluverius tamen ipſe eam ſibi ſuſpicionem magna ex parte exemerat Martialis verſibus: quos quoniam ea explicatione illuſtravit, quæ ad propoſitam Blondi narrationem tuendam fortaſſe conducat, nos quoque hoc loco recenſebimus.

16. In eo libro quem Martialis in Gallia noſtra Togata ab ſe ſcriptum fuiſſe, diſerte monet (*x*), indeque, ideſt Foro Cornelii (*y*) ubi ſcripſerat, Romam miſſum, ut plura ſunt quæ ad urbem Ravennam attinent (*z*), ubi etiam *nuper* (*a*) fuerat eo tempore, ſic quoque Epigramma (*b*) eſt, quod, ſi non ſecus ac Cluverius, legamus, viam oſtendat per quam Poeta ex Forocornelienſi agro tranſibat Ravennam. Nautas enim quibus utebatur, dicit

Vatreno, Eridanoque pigriores,
Quorum per vada tarda navigantes,
Lentos ſigerent *ad celeuma remos*,

& ſicuti mox pergit,

tam placidas vagi per undas
Tota luderent *otium carina*.

(*g*) Corſo cit. Tav. Territ. di Ravenna. (*h*) Tav. cit. (*i*) Nat. Hiſt. l. 3. c. 15. (*k*) Ad hunc loc. Not. 12.
(*l*) Ital. Ant. l. 1. c. 28. (*m*) Tav. cit. (*n*) Langobard. rer. l. 3. c. 19. (*o*) Vid. Epiſt. III. n. 12.
(*p*) c. 28. cit. (*q*) Nat. Hiſt. l. 3. c. 16. (*r*) Hiſt. Dec. 1. l. 8. (*ſ*) Hiſt. Rav. l. 4. & 6.
(*t*) Ital. Ant. l. 1. c. 35. (*u*) Nat. Hiſt. l. 1. c. 16. (*x*) l. 3. Epigr. 1. (*y*) Epigr. 4. (*z*) Epigr. 5. 6. 90.
(*a*) Epigr. 6. (*b*) Epigr. 66.

Verum quidem eſt, vitiatos eſſe in his verſibus antiquos codices, præſertim autem pro *Vatreno*, *Eridanoque* habere *Veterno*, *reſinaque*. Sed verum quoque eſt, verba hæc metro ipſi, nedum ſententiæ repugnare, cui certe illa etiam repugnant, quæ Viri Doctiſſimi (*c*) ſubſtituenda olim cenſuerant, *Vejentone*, *aſinaque*, haud animadvertentes, ſequi hæc *Quorum per vada tarda navigantes*; nam quod in codicibus quibuſdam *Quorſum* legatur, non *Quorum*, ſic neque ſententia perſpicua eſt, & in eo quem ante oculos habeo, vetuſto, & manu exarato libro planiſſime ſcriptum eſt *Quorum*. Illud vero animadverterunt alii, qui aut *Aternoque*, *Sapique*, aut *Aternoque*, *Vitique* maluerunt. Sed ut bene fluviorum nomina viderunt hic eſſe reponenda; ſic illud non bene, quod iſti neque omnes ſunt navigabiles, & ſiqui ſint, non uno tamen, ut Epigramma requirit, eodemque die ſunt navigabiles propter immanem inter Aternum, & alterutrum reliquorum diſtantiam, denique ſiquando ob auctam aquarum copiam navigabiles ſint, non tardo, lentoque ſunt motu, nec *tam placida* lenitate. Horum autem omnium cum objici nihil poſſit iis qui cum Cluverio reſcribendum cenſeant *Vatreno*, *Eridanoque*, imo iidem illis quoque adjuventur codicibus, in quibus *Vatro*, aut *Vatrina*, aut *Vaterno* legebatur; cur non propoſitam lectionem ſequamur? convenientem præſertim locis in quibus tunc verſabatur Martialis, neque, ob velociorem, ſicuti verentur aliqui, Vatreni, aut Eridani curſum, Epigrammatis ſententiæ repugnantem. Neque enim Martialis propius Forum Cornelii navem conſcenderit, neceſſe eſt, ubi Vatreni aqua concitatiore fertur motu, quippe quæ montibus unde is amnis deſcendit, adhuc propinquior, eoque minus ut plurimum alta eſt; ſed juſto infra illud Forum interjecto ſpatio, ubi videlicet tum lentior, tum altior eſſet. Neque Eridani vox hic ferme aliter accipienda eſt atque Epiſtola III. (*d*) expoſuimus, ubi de Auguſta Foſſa verba fecimus, id eſt de primo illo Padi alveo Ravennam ducto quem Liutprandi temporibus, quemadmodum ibi (*e*) dictum eſt, etiamtum ſic deſignabant, ut Ottonem I. ſcripſerit *per Eridani alveum Ravennam uſque perveniſſe*. Nec tamen Paduſæ quoque nomine indicare deſtiterant, quam Valgius, ut Cluverius ait, non alia ac Martialis in iſto Epigrammate, voce uſus, *placidam* vocabat.

17. Igitur cum ex Martialis verſibus ita ut legendi videntur, lectis, explicatiſque intelligatur, olim per Vatrenum lintribus, & ſcaphis navigari conſueviſſe; mirum accidere non debet, ſi eo in fluvio Dotrulæ milites, ejuſmodi naviculis impoſiti, adverſus Longobardos pugnaverint, eoſque in fugam conjecerint, ut a Blondo (*f*) narratum eſt. Quod ſi forte id minus veri ſimile videatur propterea quia dromones quibus Longobardos invectos dixit, Vatrenum ſubire non potuerint; aut ſic intelligas in Vatreno pugnatum, ut in hujus oſtio, ubi ob Padi confluxum altiores aquæ erant, majores naves conſtiterint, aut etiam Vatreni nomine dictum accipies ipſum Spineticum Padi oſtium, quod nunc Primarium vocitant; ut ibi prælium conſertum ſit, ubi Rubeus (*g*) indicavit. Plinius ſane, ut alias (*h*) vidimus, poſtquam Auguſtæ Foſſæ oſtium propoſuerat, alia Padi oſtia ordine recenſens, *proximum inde oſtium*, inquit, *magnitudinem portus habet, qui Vatreni dicitur*, & mox, quaſi ejus nominis rationem prolaturus, hæc ſubjicit. *Auget ibi Padum Vatrenus amnis ex Forocornelienſi agro*. Scilicet hæc cauſa fuit, cur poſt Vitim, & Anemonem, proximum ex non minoribus quidem fluviis Vatrenum ſuperiore capite (*i*) non memoraverit, quippe non eo quo illi, ſed in Padum influentem. In hunc autem ad illud ipſum oſtium influxiſſe, Blondus quidem (*k*) ob ea Plinii verba non dubitabat; ut ſic minus ejus narratio ab Rubei narratione diſtaret; quanquam ſuo tempore fatebatur, Vatrenum *averſo pene viginti mill. curſu novi nominis oſtia in paduſam*, & *Padum habere, Zaniolum appellata*. Sed me illa quæ alibi (*l*) indicata eſt, cauſa credere omnino cogit, inter Spineticum Padi oſtium, & confluxum Vatreni, intervallum aliquod fuiſſe jam Plinii tempore, qui ubi illa ſcripſit, & Padum ſcripſit *Auguſta foſſa Ravennam trahi*; ut quod dixit *ibi*, non in oſtio ſignificare cenſeam, ſed propius oſtium quam nunc putemus. Et in oſtium quidem ipſum longe antiquiſſimis temporibus influxiſſe Vatrenum, eoque nomen *Vatreni portus* attuliſſe, non negaverim, qui advecto uſque limo, & uſque arena, Padi alveum ſibi ſemper ulteriores ripas in mare produxiſſe, eoque oſtium a Vatreni confluente abduxiſſe facile exiſtimem. Sed & Vatrenum ab oſtio receſſiſſe ipſum quoque, putaverim, ſive obſtaculo aliquo objecto, ſibi viam ſuperius in Padi alveum paraverit, ſive homines fecerint: qui nunc contra ut inferius confluat, effecerunt. Cum enim Blondi ævo tantum a Padi oſtio diſtaret, quantum paulo ante dictum eſt, nec Magini (*m*) ætate is mutatus eſſet confluxus locus; nunc certe cum per eum Padi alveum ſuperioribus menſibus navigaremus, oſtium quo annis proximis Vatrenus in Padum influxerat, multo inferius quam in Tabula Magini, fuiſſe vidimus, novum autem quo nunc influit, vel inferius aliquanto apertum ſpectavimus. Sed de antiquo Vatreni portu hæc attigiſſe ſatis ſit. Jam vero de portu Ravennate ſcribendum eſt. Quod proximis Litteris faciemus. Vale.

EPISTOLA ÆMILIANA VII.

Badrinus amnis, quem Cluverius Claſſenſi oppido proximum credidit, nos autem in extremo ad oſtium Spineticum Padi alveo, aut in Vatreno flumine, illuc, aut non multo ſuperius influente agnoſcendum eſſe, oſtendimus, a Claſſenſi littore, & ab huic proxima Ravenna nos ad diverſam omnino plagam abduxit. Quamobrem juvat de eo primum littore verba facere quod ab illo Padi alveo Ravennam verſus ſe extendens, ſtagna atque æſtuaria ex ea quidem parte a mari dividebat; ut denique in portu Ravennate, inter Claſſenſe, & hoc littus comprehenſo ſcribendi finem faciamus.

2. Pauca autem de hoc littore nobis attingere licebit propterea quod illa quæ in ipſo, aut prope ipſum fuerunt, fere omnia a nobis ſunt antea conſiderata, Butrium videlicet, de quo conjecturam propoſuimus noſtram (*a*), & Auguſta Foſſa de qua bene multa ad te ſcripſimus (*b*), ſimul de Coriandri Campo, & de ſtadio Tabulæ (*c*), ab Agnello memoratis, verba facientes. Reliquum eſt igitur, ut de Theoderici Palatio, & de Æde S. Mariæ ad Blachernas nonnulla ſcribamus eo diligentius, quod utriuſque loci cognitio videri poteſt utilis ad ea quæ de portu ſequuntur, accuratius diſquirenda.

3. Vir Doctiſſimus a quo Agnelli primam editionem habemus, ſcripſit (*d*), *Eccleſiam S. Mariæ ad Blachernas extra Ravennæ Pomœrium fuiſſe eo loci, ubi cum Palatium non admodum ingens Odoacris regis extitiſſet, Palatioli vocabulum uſque in recentiora tempora perduravit*. Quæ ſi ita ſunt; ſatis eſt alterius noviſſe locum, ut amborum ſciamus. Verum ſi ea perlegantur quæ de utroque ſcri-

(*c*) Vid. apud Farnab. in Comm. ad hoc Epigr. (*d*) n. 3. & ſeqq. (*e*) n. 5. (*f*) ſupra, n. 15.
(*g*) Vid. ibid. (*h*) Epiſt. III. n. 3. (*i*) c. 15. l. 3. (*k*) Ital. Illuſtr. Reg. 6. (*l*) Epiſt. III. n. 4.
(*m*) Italia Tav. Romagna. (*a*) Epiſt. III. n. 12 (*b*) Ibid. n. 3. & ſeqq. (*c*) Ibid. n. 12. (*d*) in Præfat. n. 10.

ſcripta ſunt ab Agnello, qui, ut alias (*e*) dixi, Abbas fuit, & quidem, ut mox confirmabitur, S. Mariæ ad Blachernas; vereor, ne aliud alio loco fuiſſe, opinemur. De eo enim palatio hæc tradidit (*f*), *& abiit ad Ariminum, & venit exinde cum Dromonibus in Portu Lione, ubi poſtea palatium modicum ædificare juſſit in Inſula non longe a littore Maris, ubi nunc Monaſterium S. Mariæ eſſe videtur infra balneum non longe ab Ravenna milliario VI.* Quæ etſi de Odoacre dicta eſſe, ſcripturam magis quam ſententiam attendentibus videri poſſunt; tamen de Theoderico accipienda eſſe, adeo certum eſt, ut non Blondus modo (*g*), & Rubeus (*h*), & Weſſelingius (*i*) ſic intellexerint, ſed & ipſe Agnelli Editor (*k*), quaſi eorum oblitus quæ ſupra poſuerat. De Templo autem S. Mariæ ad Blachernas hæc ab Agnello indicata ſunt (*l*). *Dum in Monaſterio meo Beatæ & ſemper Virginis Mariæ, quæ vocatur ad Blachernas, reſiderem, quod eſt fundatum non longe a Guandelaria.* Confer, quæſo, utrumque locum, & num de uno eodemque Monaſterio loquatur, exiſtima. Huc adde alterum ipſius locum (*m*). Exarchus *quotidie concurrebat ad Monaſterium S. Mariæ, quod vocatur ad Blachernas.* Nonne quotidiana hæc ventitatio ſuburbanum potius indicat Templum, quam diſſitum pluribus paſſuum millibus? Nonne idem confirmatur quadantenus ipſo Blachernarum nomine quo Græci hoc Templum vocabant ad illius exemplum, quod, ut apud Procopium alioſque legiſſe videor, prope mœnia Conſtantinopolis in littore maris Juſtinianus Deiparæ extruxerat eo loco quem Blachernas dicebant. Denique idem oſtendunt antiqui de Agnello verſus, ipſius libro præfixi.

Talis & iſte ſedens tectis nimiumque ſuperbis
Quæ Genitor procerus ceſſit ſibi jure paterno
Sede ſuburbanis Ravennæ, quæ vocitatur
Antiquo Blacherna locis de nomine ſtructa,
In Genitricis honore Dei, Dominique Mariæ.

Quos ad verſus facilius intelligendos vide, an faciant quæ Agnellus poſt primum illum quem produximus, locum, in quo ſermo eſt de Theoderici palatio, continuo ſubjecit. *Et nunc in noſtris temporibus prædictum palatium ſervos meos demolire juſſi, & Ravennam perduxi in ædificio domus meæ, quam a fundamentis ædificavi jure materno.* Reſcriberem fortaſſe *paterno*, ut ſecundi verſus ſcriptura, & lex carminis indicant. Viderem quoque, num vox proxima, quæ tertio in verſu prima eſt, *Sede*, an *Æde* legenda ſit. Hæc, inquam, facerem, niſi incertum mihi eſſet, ad idem, an ad aliud ædificium Agnelli verba, & verſus illi ſpectarent. Sed quocunque ſpectent; ii ſane verſus Blachernarum locum *ſuburbanum* fuiſſe, oſtendunt.

4. Veruntamen Eruditiſſimum Agnelli Editorem iſta fortaſſe illius verba permoverunt, ut S. Mariam de Palatiolo, & S. Mariam ad Blachernas idem Monaſterium fuiſſe, crederet, quod Agnello, niſi Abbas illius fuiſſet, ut certe hujus fuit, non facile licuiſſet, quod reſtabat de proximo Theoderici palatio demoliri, ejuſque ruderibus uti ad propriam domum ædificandam. Itaque S. Mariam de Palatiolo, quam *ſæculo X. fuiſſe juris*, ſcripſit (*n*), *Abbatis S. Pauli de Urbe*, nunc autem (*o*) *S. Vitalis Caſinenſium Monaſterio unitam, haud magno ſpatio Ravenna diſtantem*, non dubitavit fuiſſe S. Mariam ad Blachernas, idque haud obſcure ex Johannis Angeloptis Vita indicaſſe Agnellum ipſum cap. 3. Sed quod ad illam palatii demoliendi facultatem attinet, eam potuit ab iis qui tum Ravennæ imperitabant, obtinere: quod vero ad iſtum quo nititur, Agnelli locum; relegeſis; idem enim eſt quem primo loco (*p*) produxi; & *non longe* quidem *ab Ravenna* fuiſſe illud S. Mariæ Monaſterium, videbis, *milliario* tamen *VI.* num ergo ſuburbano, ut illud S. Mariæ ad Blachernas fuiſſe, oſtendimus, erat loco? At tu duplex forſan mendum in iis Agnelli verbis latere, ſuſpicaberis, alterum ubi legimus *infra balneum* fortaſſis pro eo quod ſcriptum fuerit, *in Blachernis*, alterum in numero illo *VI.* qui multo minor fortaſſe fuerit ab Agnello adſcriptus, nimirum *IV.* Neque tamen, numerum vel ad hunc modum reſcribendo, efficeres, ut S. Maria in Palatiolo eadem fuiſſet quæ S. Maria ad Blachernas. Quid ita? inquies. Nempe quia Palatiolum non eſt ſuburbanum. Neque enim magna attentione digna ſunt quæ de ipſo apud recentiſſimos quoſdam Scriptores leguntur, hoc eſt „ Palatiolum nunc eſſe Ravennæ ſuburbium ingenti amplitudine „ quod ita cum vero convenit, ut cum eo ipſo quod modo dixerant „ Cæſaream, Claſſem, & Palatiolum bellorum „ injuriis eſſe deſtructa. „ Palatiolum quidem deſtructum fuit, ſed non ab hoſtibus, idque Agnelli tempore, ut paulo ante (*q*) dictum eſt: & Templum quoque S. Mariæ in Palatiolo, ipſum quidem vi belli, dirutum fuiſſe a Piccinino, ex Hieronymo Fabbri (*r*) diſcimus, tunc videlicet cum ille anno 1438. in eam Inſulam quam a Palatiolo & Fabbri, & Rubeus (*ſ*) Palatiolam vocant, tranſivit ea ratione quam hic, & Blondus (*t*) expoſuere. Sed loci tamen ubi illa in Inſula ea eſſet ſacra Ædes, ita adhuc memoria ſupereſt, ut Coronellius (*u*) hanc diſerte adſcripto nomine *S. Maria in Palazzolo* deſignaverit quarto circiter ab Ravenna lapide. Igitur etſi in propoſitis Agnelli verbis pro *milliario VI.* facili errore in unius ſiglæ tranſpoſitione legendum, ut ſupra dixi, crederes *IV.*, non tamen conficeres, Ædem hanc adeo ſuburbanam fuiſſe, ut fuiſſe alteram S. Mariæ ad Blachernas, oſtenſum eſt.

5. Nunc ut intelligas, quantum hujus utriuſque Ædis locum noviſſe proſit ad ea quæ de portu Ravennate diſquirenda reſtant; ille eſt a nobis locus Agnelli (*x*) proferendus, cujus particulas quaſdam Epiſtolis ſuperioribus (*y*) conſideravimus. *Sint tuta*, inquit, *littora, & per omnes vigiliæ portus. Sarxena excubet, Cervia æquoris ad novas Papia armis Flavia. Inſtet, quæ curva vocatur, Cæſena. Popilienſes viri adhæreant Sapis portu juxta conſcendunt fluctus marinos. Coloni decumani ſpeculentur juxta portus Candiani. Livienſes accolæ inſtent in littore curvo. Bedente vetere amne caſtra Faventina ſcrutentur poſt Lachernum portum, & Eridani ora. Cornelienſis acies luſtret Coriandri campos & loca omnia circa phalanges armatæ. Bononienſes tranſmiſſo Eridano parte Lionis ſervent.* Hic eſt locus univerſus: in quo ut evidens eſt, littora de quibus agimus, omneſque portus eodem ordine quem ſecuti hactenus ſumus, commemorari; ſic & menda eſſe complura, manifeſtum eſt. Et horum quidem aliqua tolli poſſe, propemodum deſpero. Nonnulla tamen egregie ſuſtulit Cl. Weſſelingius (*z*), qui ut probabiliter, ſicut alibi (*a*) dictum eſt, reſcripſit *Sarxena excubet Cerviæ*, ſic optime emendavit quod ſequitur, legens videlicet *Æquoris ad Novas Papia armis Flavia*. Quibus tamen cum verbis continuarem ipſe *inſtet, quæ curva vocatur, Cæſena*. Sic enim & ſententia abſolvitur, & ab ſuis adjunctis cognominibus Cæſena non disjungitur: quod oſtenderem (*b*), ſi nunc vacaret a propoſito longius divertere: quamobrem nec quæram hic (*c*), quis locus ille eſſet *ad Novas* dictus. Sequuntur illa quæ cum de Sapi, & Claſſenſi portu, & Candiano ſcriberem (*d*), ſatis jam attigi: & probabiliter a Weſſelingio leguntur *Popilienſes viri adhæreant Sapis portui, juxtaque conſcendant fluctus marinos. Coloni decumani ſpeculentur juxta portus Candiani.* In his tamen vocibus, quas minime ille explicat, *Coloni decumani* ſubeſſe mendum, ſuſpicor: quas ego antequam vitiarentur, ut fit, deſcribentium inſcitia, aut incuria, ad incolas Comacli attinuiſſe, ex eo conjecerim, quod, ſi illas excipias, non facile alias invenias in hoc univerſo

(*e*) Epiſt. III. n. 7. (*f*) Lib. Pontif. P. 1. in Vita S. Jo. I. c. 3. (*g*) Hiſt. Dec. 1. l. 3. (*h*) Hiſt. Rav. l. 3.
(*i*) in Adnot. ad Itinerar. ab Urbe Mediolanum. (*k*) in Obſerv. ad cit. Vitam n. 7.
(*l*) Ibid. in Vita S. Petri I. c. 2. (*m*) Ibid. P. 2. in Vita S. Theod. c. 2. (*n*) in Præfat. n. cit.
(*o*) in Obſerv. ad Vitam Mauri Schiſm. n. 2. (*p*) n. 3. (*q*) Ibid. (*r*) Sagre Memor. di Rav. (*ſ*) Hiſt. Rav. l. 7.
(*t*) Hiſt. Dec. 3. l. 8. (*u*) Corſo Geogr. Univ. Tav. Territor. di Rav. (*x*) P. 2. in Vita Felic. c. 3.
(*y*) Epiſt. III. n. 7. Ep. IV. n. 13. Ep. V. n. 15. Ep. VI. n. 11. (*z*) Adnot. ad Itinerar. (*a*) Epiſt. III. n. 7.
(*b*) Vid. Epiſt. XIV. n. 7. & ſeq. (*c*) Vid. ibid. n. 13. & ſeqq. (*d*) Epiſt. VI.

Agnelli loco, quæ ad eos ſpectare potuerint; ſpectaſſe autem aliquas, apparet ex Blondi (*e*), Juſtiniani (*f*), Thomaii (*g*), & Rubei (*h*) lectione, qui, Ravennatum adjutores in eo ipſo periculo de quo Agnellus hic loquitur, memorantes, magno omnes conſenſu Comaclenſes diſerte connumerant. Quin Blondus apertiſſime oſtendit, ſe hunc quem conſideramus, Agnelli locum in iis nominandis eſſe ſecutum. Hæc enim, inquit, *deſcriptio ab Agnello, qui propinquus illis temporibus fuit, accuratiſſime facta, magnam oſtendit fluviorum, populorum, & locorum regionis mutationem. Cervienſes enim, & Comaclenſes, nunc pene nulli, copioſæ fuerunt manus.* Quæ cum de Cervienſibus etiam lego, Cerviamque a tribus præterea quos laudavi, Hiſtoricis inter eas quæ Ravennatibus auxilio fuerunt, civitates primo pariter loco memoratam animadverto; facile adducor ut credam, aliquid ibi deeſſe, ubi ſupra Weſſelingius legit, *Sarxena excubet Cerviæ*, probabiliter quidem, ut dixi, ſi alios quam codices ab Doctiſſimo Editore Agnelli repræſentatos, non ſpectemus. Sed Hiſtorici illi aliter ſcriptis, & fidelioribus, ut puto, codicibus utebantur. Quos inter is, facile vetuſtiſſimus, fuit quem perlegiſſe, & quæ e re ſua eſſent, inde excerpſiſſe videtur Rubeus (*i*), & quem poſtea queſtus eſt, *ſuperioribus annis ab* Ravenn. *Archiepiſcopatus Bibliotheca ſublatum, nullibi inveniri.*

Quæ de noſtratibus proxima ſunt apud Agnellum, *Livienſes accolæ inſtent* in littore *curvo*, nec Weſſelingio, nec mihi ea eſſe videntur, ut mutationem requirant. Secus quæ de Faventinis ſequuntur. Hæc ille ita reſcribenda eſſe, cenſuit, *Bedentem veterem Utentem amnem caſtra Faventina ſcrutentur.* Quæ ſi de Roncho dicta accipias; poſſim fortaſſe non improbare: non poſſim autem, ſi de Montono, ut fuſius alibi (*k*) indicatum eſt. Hactenus hæc, quæ, ut vides, ad littus attinent quod ſuperiore Epiſtola ſpectavimus: ideo autem hic attigimus, ut luculentius appareret, eodem quo nos, ordine Agnellum hinc ad diverſam plagam tranſiliiſſe; ab ea autem per littus alterum ad Ravennatem demum portum veniſſe. Attendas igitur quæ porro adjecit de littore hoc altero; ea enim ſunt quæ ad portus attinent reliquos, & ad quæ recte intelligenda utile eſt noviſſe ubi duæ illæ eſſent Ædes ſacræ, S. Mariæ ad Blanchernas, & S. Mariæ in Palatiolo.

6. Ea autem ad hunc modum legenda eſſe, cenſuit Weſſelingius. *Poſt, Saternum portum, & Eridani ora Cornelienſis acies luſtret. Corianari campos, & loca omnia circa phalanges armatæ, Bononienſes Eridano tranſmiſſo portum Lionis ſervent.* Mihi vero magis placeret, ſi inter duas illas voces *circa*, & *phalanges* majori diſtinctionis nota interpoſita, minori autem inter *luſtret*, & *Coriandri*, aciei Cornelienſi præter Vatreni portum, & Auguſtæ Foſſæ initium luſtrandos inſuper daremus in proximo littore Coriandri campos, & loca omnia circa; phalangibus autem Bononienſibus, trans Auguſtam Foſſam traductis, locum præcipuæ curæ ſervandum aſſignaremus, portum Ravennatem. Sed Weſſelingius, cui *Saternum*, id eſt Vatreni portum primo quidem placuerat hic legere pro *Lachernum*, maluit poſtea *Blachernum* reſcribere, ſive *Blachernarum*, qui videlicet portus cognomen traxiſſet a Sacrario Virginis Mariæ ad Blachernas. Et negari quidem non poteſt, ſic minus a voce quæ legebatur, *Lachernum* receſſiſſe. Sed ut Vatrenus, ſeu Vatreni portus notiſſimus eſt (*l*); ſic *Blachernus* omnino ignotus: qui ſi quis fuit, cum haud minus quam Blachernæ, ſuburbanus fuerit; non videtur a portu Ravennate aut diverſus fuiſſe, aut longe abfuiſſe, ut puta ſi forte eas Foſſæ Auguſtæ oras quæ Ravennam attingebant, uſu dumtaxat ſpectato, portum vocaſſent minus propria ſignificatione, ſed vulgari conſuetudine, ut nunc Romani ripas Tiberis duobus in Urbe locis portus vocitant. Vides quo deſcendam, ut ratione aliqua tuear Viri Clariſſimi cogitatum. Namque ab Ravennate portu; ut propoſita requirit partitio, non diverſum fuiſſe quî crederem, cum alterum Blachernum portum, alterum autem portum Leonis in iſta una, eademque enumeratione dictum ab Agnello viderem, & alterius cuſtodiam Cornelienſibus, alterius Bononienſibus aſſignatam! Non puto autem, a te illud ex me requiri, ut portum Leonis eundem ac portum Ravennatem fuiſſe, oſtendam. Satis id ex Rubeo, cum Agnello, aliiſque Hiſtoricis collato, omnibus, tibique in primis eſſe manifeſtum, cenſeo. Noſti enim, Rubeum (*m*) ubi Odoacrem narrat a Theoderico Ravennæ obſeſſum, hunc ſcribere *Arimino naves aliquot caſtellis munitas, Dromones Græci vocant, advehi in Ravennatem portum imperaviſſe, quo ab ea etiam parte obſidio acrius inſtrueretur.* Hoc autem illud ipſum eſt quod Agnellus, ut initio diximus (*n*), de Theoderico narravit; *& abiit ad Ariminum*, inquit, *& venit exinde cum Dromonibus in Portu Lione.* Neque obſtant quæ continuo ſubjecit, *ubi poſtea palatium modicum ædificare juſſit in Inſula non longe a littore maris, ubi nunc Monaſterium S. Mariæ eſſe videtur infra balneum non longe ab Ravenna milliario VI.* Nam etſi hæc a nobis de Palatiolo, & de Æde S. Mariæ in Palatiolo ita ut par erat, explicata ſunt (*o*), utrumque autem multo majori ab Ravenna intervallo diſtare, oſtenſum eſt, quam tunc portus Ravennas diſtare poſſet; tamen illa Agnelli vox *ubi* ſi quod a primo videtur, ſignificaret, in ipſo portu indicaret fuiſſe palatium ædificatum, quod nec veri ſimile eſſet, & Agnello repugnaret ibidem *in Inſula* ædificatum dicenti, quam Rubeus (*p*) deſcribit, ubi etiam, ut dictum eſt (*q*), Palatiolam vocat.

7. Sed quoniam Vir Cl. Agnelli Editor (*r*) ad propoſita illius verba adnotavit, *loci faciem adeo immutatam eſſe, ut difficillime conjici poſſit, ubi Palatium Theodorici, Portuſve Leonis fuerit*; me quoque juvat admonere, non illum ipſum locum in quo utrumque fuit, digito indicari nunc poſſe; ſed tamen ſatis eſſe, ſi palatium prope Ædem S. Mariæ in Palatiolo fuiſſe dicatur, Portus autem Leonis ibi, ubi tunc Ravennæ erat portus: quem urbi proximum fuiſſe exiſtimo Theoderici temporibus, nec fortaſſe ita procul ab ejus Mauſolæo, Rotunda nunc vocitato, ſi in verbis quidem Agnelli, alias (*ſ*) a nobis de eo productis, *quod ipſe ædificare juſſit extra portas Artemetoris, quod uſque hodie vocamus ad Farum*, ſi, inquam, duo iſta ultima verba *ad Farum* ſic accipienda credis, quaſi turrim quandam Phaream ſignificarent. Utcunque id eſt; ſatis, ut dixi, in præſentia eſt, Portum Leonis illum tunc fuiſſe, ex quo uno urbs, alioquin undique obſeſſa, advectam mari annonam accipere potuiſſet, niſi dromonibus fuiſſet clauſus. Itaque Blondus (*t*) quanta id factum rerum in urbe penuria conſecuta ſit, narrat, ſimulque *Ravennatem* portum *tunc portellionem fuiſſe dictum; nam apud Claſſem urbem tunc erat major portus;* ut apud Agnellum, quem in ea narratione auctorem laudat, non legiſſe *Portu Lione*, aut *parte Lionis*, vitiato ibi, ut opinor, codice, videatur: quanquam unde id Lionis nomen provenerit, & num tuto nunc reſcribatur *Leonis*, pro certo dicere non auſim. Vides interim, unde Blondus Portellionem tunc appellatum crediderit: quod, aut Portilii nomen, ab illo acceptum Leander (*u*), & deinceps alii, inter quos Rubeus (*x*), & Coronellius (*y*) iterarunt. Sed Paulus Merula (*z*) cum Ravennatem portum affirmat vel *nunc Portellionem vulgo dici --- quod* Claſſenſi *illo multo minor*, æque vera tradit, ac cum ibidem, Sidonii verbis abuſus, alibi (*a*) a nobis deſcriptis, Claſſenſem fuiſſe, ait, veterem portum, *novum* autem hunc Ravennatem; quaſi vero hic ante Claſſenſem, ſi non tantis claſſibus, at alicui certe ſtationem, ut in aliis poſui Litteris (*b*), non præbuiſſet.

8. Cum vero hunc Ravennatem portum dico; cave, aliter a me dictum credas, ac paulo ante declaravi.

(*e*) Hiſt. Dec. 1. l. 10. (*f*) De Orig. Vener. l. 9. (*g*) Hiſt. di Rav. P. 1. c. 8. (*h*) Hiſt. Rav. l. 4.
(*i*) Ibid. l. 5. (*k*) Epiſt. IV. n. 13. (*l*) Vid. Epiſt. III. n. 3. & Epiſt. VI. n. 17. (*m*) Hiſt. Rav. l. 3.
(*n*) ſupra, n. 3. (*o*) Ibid. & n. 4. (*p*) Hiſt. cit. l. 7. (*q*) ſupra, n. 4.
(*r*) in Obſerv. ad Vit. S. Jo. I. n. 7. (*ſ*) Epiſt. III. n. 10. (*t*) Hiſt. Dec. 1. l. 3.
(*u*) Deſcrit. di tutta Ital. Reg. 14. (*x*) Hiſt. cit. l. 1. (*y*) Ravenna Ant. (*z*) Coſmogr. P. 2. l. 4. c. 23.
(*a*) Epiſt. VI. n. 10. (*b*) Ibid. n. 2.

ravi. Qua utinam declaratione Cluverius (*c*), aliique usi essent, qui cum de vetere loquuntur Ravennæ portu, ibi videntur ubi sequioribus fuit sæculis, indicare, quasi tunc obliti essent, eam urbem primum inter marinas undas, & æstuaria conditam, a mari autem deinde magis magisque recedente remotam, portum primo propiorem, mox semper magis atque magis dissitum habuisse. Nam quodcunque fuerit tempus quo Ravenna esse cœpit, & quicunque populi qui eam condiderint, quarum controversiarum neutram hic a me agitari, necesse est; illud certe inter omnes constat, antiquissimis conditam fuisse temporibus: locus autem in quo condita est, *in mediis undis* videlicet, *cœnosoque fundo*, *ac rerum omnium egeno*, quemadmodum Tondutius (*d*) loquitur, ut *necessitatis potius fuisse* videtur, *quam electionis*, ita conditores significat, libertatis, ac vitæ amore impulsos, cum cederent numero sive Etruscorum, sive novi alicujus populi, suas in sedes irruentis, illuc confugisse, ibique tutam sibi sedem paravisse qua parvæ insulæ inter undas nonnihil exstabant; siquidem vel Procopii (*e*) tempore animadverto, Ravennam etiamtum *clementer edito sitam fuisse loco*. Qualis autem primis temporibus fuisset, ex ea licet descriptione conjicere, quæ Tiberii ævo edita est. *Intra paludes*, inquit Strabo (*f*), *urbs maxima Ravenna posita est*, *tota ligneis compacta ædificiis*, *aquis diffusa*, *pontibusque*, *ac lembis peragrata*. *Cum a mari fiunt inundationes*, *non mediocrem accipit maris partem*. Quod si vel tunc erat ad istum modum; sane intelligis, haud in eo laudandum esse Cluverium (*g*), quod in Tabula qua *Umbriæ Antiquæ Descriptionem* proposuit, terræ aliquid inter Ravennam, & mare interjectæ appinxit. Serius omnino hoc accidit, ut Sidonii, Procopii, Jornandis descriptiones ostendunt. Sidonius enim; ut alios ejus locos omittam; ea de urbe sermonem habet in hunc modum (*h*), *in qua palude indesinenter rerum omnium lege perversa*, *muri cadunt*, *aquæ stant*: *turres fluunt*, *naves sedent*: -- *sitiunt vivi*, *natant sepulti*: quæ postrema duo verba, cum in omnibus quæ præcedunt, & subsequuntur, contraria poni, animadverterem, aliquando suspicatus sum ita esse legenda *potant sepulti*. At certe anno 467. suum illac iter serio describens (*i*), *se se hinc salsum portis pelagus impingens* memoravit. Procopius autem ut se res haberent anno 536. proponens (*k*), *stadiis duobus interpolatam* Ravennam ait, *quo minus maritima esset* (id est, ut Rubeus (*l*) explicat, fuisse *a mari procul circiter* 250. *passus*) & nihilominus (*m*) *quotidie* -- *diluculo mare*, *in morem fluminis*, *tanto spatio*, *quantum expeditus viator uno die conficiat*, *in terram effundere se se*, *& naves pati in media continente*: itaque navigia ad urbem ipsam perferri. Jornandes denique (*n*) cum anno, ut credendum videtur, 552. Ravennæ situm describeret (neque hunc *ex Dionis deperdito loco*, quod Cellario (*o*) excidit, forte ut fit in longis Operibus, minus attendenti, de Classensi dumtaxat portu Dionem ab Jornande laudari) urbem illam dixit *inter paludes*, *& pelagus*, *interque Padi fluenta uno tantum patere accessu*: -- *super mare Jonium constitutam*, *in modum insulæ influentium aquarum redundatione concludi*: *habere ab oriente mare*, -- *ab occidente vero habere paludes*, *per quas unus angustissimus introitus*, *ut porta*, *relictus est*; lego enim ex parte, ut in Ambros. Cod. ex parte, ut Cluverio (*p*) quoque legendum esse visum est. Cernis, ut hoc primum tempore de uno tantum introitu, eoque angustissimo, per paludes ad occidentem solem relicto, verba fiant. Procopius (*q*) certe *pedestrem exercitum*, inquit, ab Ravenna *excludunt aquæ*, *quibus Padus amnis*, *e montibus Gallicis eo decurrens*, *aliique fluvii navigabiles*, *& lacus*, *urbem illam undique ambiunt*.

9. Unde autem factum dicemus, ut angustissimus ille trames per medias paludes apparere inceperit, & mare quoque ad 250. passus ab urbe removeri? Scilicet flumina quæ in eas diximus paludes confluere, limo sensim, sed semper invecto, partem tandem soli aliquam minus profundam extulerant. Eadem quoque in mare denique limum importantia, illius oras longius protulerunt, & mare ipsum, procellis præsertim agitatum, dum ad easdem arenam impulit, magis magisque littus extulit, ipsumque ulterius produxit. His potissimum de causis accidit quod Pythagoras se quoque vidisse ajebat apud Ovidium (*r*).

vidi factas ex æquore terras. --

Eque paludosa siccis humus aret arenis.

Sic Herodotus (*f*) Ægyptum esse dicebat Nili donum. Atque, ut ad maria redeamus Italica, sic Lancisius (*t*) intra annos non totos 150. littus ad Tiberis ostium *passibus plus mille* in mare se produxisse, certa observatione demonstrat: & ne longius ab Adriatico nostro abeamus, & pervetusta exempla Patavinæ oræ omittamus adeo auctæ, ut *vicus* ostendit (*u*), *qui nunc corrupto nomine Auriacus appellatur*, *dictus a majoribus ora lacus*, *quod ad eum usque locum* -- *paludes stagnarent*; Braschius (*x*) testatur, non modo *antiquam Turrim* vicini *Portus Cæsenatici*, *quæ anno* 1302. -- *constructa fuit ad ejusdem tutelam in margine littoris maris*, *ab hoc jam nunc distare fere per mille passus*; sed & (*y*) *Turrim alteram*, *postea excitatam*, *& ipsam jam distare ab ostio Portus* 400. *fere passus*. Quod si quo propiora sunt magnorum fluminum ostia, eo plus littoribus additur limi; animadvertas velim, oræ maris Ravennati proximum fuisse Spineticum Padi ostium, id est, ut non semel diximus, illius alvei qui inter cæteros Padi longo sæculorum spatio maximus fuit, eamque convexit limi copiam, ut si verum Strabonis (*z*) ætate tradebatur, Spina, quam olim urbem ad illius ostium alvei constructam *unda maris alluerat*, tunc *XC. a mari stad. distans*, *in mediterranea jaceret*. Fac igitur cogites, limi ab eo alveo advecti partem eo motu Ravennam versus fuisse compulsam, quo perspectum est, Adriatici Sinus aquas, secundum littora Illyrica ab oriente occasum versus tendentes, in reditu secundum Italiæ littora ab occasu ferri orientem versus. Sed ut limum nullum præter eum spectemus quem Montonus, & Ronchus sequioribus sæculis importarunt, quid ei acceptum ferendum sit, & Magini, & cæterorum deinceps Tabulæ præclare ostendunt, quarum pleræque ad commune utriusque ostium, aut contra ipsum & brevia, & tumulos, nonnullæ quosdam etiam quasi aggeres utrinque in mare longius productos commonstrant. Denique his omnibus si redundantium fluviorum alluviones addantur, quæ crebro iisdem sæculis circa Ravennam contigere, satis multæ erunt causæ unde intelligamus, non productum modo ulterius in mare littus, sed ita solum fuisse altius factum, ut quod in urbe anno 536. etiamtum, ut dixi (*a*), paulo magis quam circumjectum, exstabat, annis superioribus effodiendo inventum sit (*b*) *unum circiter Bononiensem pedem depressius superficie maris in mediocri & quotidiano æstu*, quod vetustius pavimentum planissime ostendit Metropolitanæ Basilicæ, circa annum 400. ædificatæ. Et quamvis urbanum solum ruderibus subinde per tot sæcula superjectis multo altius hanc præsertim ob causam fieri debuisse, non negem; tamen & urbi circumjectum solum tanto magis quam olim fuerat se extulisse, manifestum est, quanto minus hoc tempore est spatium quod in quotidiano maris æstu aquæ occupant, quam illud esset, quod Procopii tempore diximus (*c*) occupasse.

10. Igitur uti eæ quæ propositæ sunt, causæ sensim quidem, sed aliæ interdum, aliæ semper, aliæ minus, aliæ magis suas vires exeruere, ita sensim sem-

(*c*) Ital. Ant. l. 1. c. 28. & 35. (*d*) Favent. Hist. Breviar. (*e*) De Bello Goth. l. 1. c. 1.
(*f*) De Situ Orb. l. 5. (*g*) Ital. Ant. (*h*) l. 1. Epist. 8. (*i*) l. cit. Epist. 5. (*k*) c. cit.
(*l*) Hist. Rav. l. 3. (*m*) secund. vers. Maltreti. (*n*) Hist. de Reb. Get. c. 29.
(*o*) Notit. Orb. Ant. l. 2. c. 9. n. 90. (*p*) Ital. Ant. l. 1. c. 28. (*q*) c. cit. (*r*) Metamorph. l. 15.
(*f*) in Euterpe. (*t*) Animad. in Plin. Villam. (*u*) Vid. Justinian. de Orig. Vener. l. 4.
(*x*) De vero Rubic. c. 14. n. 19. (*y*) c. 6. n. 10. (*z*) De Situ Orb. l. 5. (*a*) n. 8.
(*b*) Acad. Inst. Sc. Bonon. T. 2. P. 2. Opusc. 1. (*c*) n. 8.

ſemper, ſed nonnunquam tardius, alias citius mare viſum eſt ab urbe recedere donec revera tanto intervallo diſtare cœpit, ut crediderint aliqui, non mare ab ipſa, ſed ipſam, aut certe magnam ejus partem a mari receſſiſſe, introrſum videlicet, nova, ut non paucis contigit urbibus, ædificatione retractam. Quorum opinionem a vero eſſe prorſus alienam, perfacile eſt demonſtrare. Porta enim illa quam ob operis magnificentiam, & marmorum nobilitatem Auream dicebant (nam (*d*) ex duabus maximis conſtabat portis, quibus minores utrinque adſtabant, marmoribus autem ornabatur ejuſmodi, ut multa ob pretium, & raritatem Federicus II. Cæſar digna crediderit quæ, inde abſtracta, Panormum mitterentur (*e*)) illa igitur Porta, quam eandem eſſe quæ a Tiberio Claudio anno æræ, cujus eſt mihi uſus, vulgar. 42. Ravennæ cum muris data fuerat, inſcriptæ litteræ teſtabantur, præclare omnibus oſtendit ad annum uſque quo penitus diruta ea Porta eſt, 1582. non alio urbem translatam eſſe. Cluverius autem (*f*) cum duo poneret, alterum, Foſſam Auguſtam mediam Ravennam diviſiſſe, alterum, ejus Foſſæ alveum ibi fuiſſe ubi nomen adhuc ſuperſit *Fluminis veteris*; ex his *adparere*, non dubitabat, *magnam tum urbis partem ab orientali fuiſſe prædicti Fluminis veteris parte infra confluenteis nunc Bedeſis & Utentis: quo etiam illud Procopii jam recte congruat, ubi tradit, eam „ duum ſtadiorum intervallo remotam fuiſſe, quo minus eſſet „ littorea „*. Verum, ne hic quæramus, num quod Jornandes (*g*) dixerat, Padum *mediam civitatem influere*, Sidonius autem (*h*) *interluere*, ſignificet in duas æquales partes dividere, numve qua nomen ſupereſt Fluminis veteris, illac Foſſa Auguſta tranſiiſſet; magnæ iſtius, quam tanto propius mare fuiſſe, Cluverius dicit, Ravennæ partis, & portionis item illius non parvæ, quam inter eas confluentes duorum fluminum, & præſentem urbem ponat, neceſſe eſt, cur ædificium, imo veſtigium ſuperfuit nullum, cum alia diu ſuperfuerint, & quædam adhuc ſuperſint quæ aut multo ante Sidonii, & Jornandis tempora, aut paulo poſt ipſa in præſenti urbe, aut extra ipſam condita fuerant, ut puta Porta, de qua dictum eſt, Aurea, Ædes S. Martini in cœlo aureo, Ædes S. Vitalis, Mauſolæum Theoderici, Claſſenſis Ædes S. Apollinaris, & alia id genus? Illud præterea quo Cluverius credit opinionem confirmari ſuam, hanc, ſi recte attendamus, omnino convellit. Si veterem urbem eo perveniſſe, ponamus; intervallum inter eum locum, & mare idem eſt, inquit, quod erat Procopii tempore. Ego vero ajo, ſi Cæſenas littus, Ravennæ proximum, intra quatuor ſæcula tantum excrevit, & in mare productum eſt, quantum ſuperius (*i*) oſtendimus; credi non poſſe, Ravennæ littus intra decem ſæcula; tantum enim, imo plus temporis inter Procopii, & Cluverii ætatem interceſſit; nihil omnino creviſſe; neque credi igitur poſſe, Ravennam eo perveniſſe Procopii tempore, quo nimirum ſi perveniſſet, nihil omnino intra decem ſæcula littus creviſſet.

II. Cum igitur conſtet, Ravennam ubi nunc videmus, ibi etiam olim fuiſſe, & quæ, Tiberio imperante, aquis diffuſa, pontibus lembiſque peragrabatur, ſub Juſtiniani imperio jam mare diſſitum habuiſſe ad paſſus 250. nunc autem habere ad paſſus amplius 4000; ex me quæres, extentne Majorum teſtimonia, unde ſcire liceat, a Tiberio ad Juſtinianum, & ab Juſtiniano ad hanc ætatem quæ littoris acceſſiones, & quæ portus mutationes quo tempore ad Ravennam ſint factæ. Mihi vero alia quidem incerta ſunt; alia certa. Incertum exempli gratia eſt quod ſcribit Claramontius (*k*), Honorio imperante (imperavit autem ab anno 395. ad 421.) Ravennam fuiſſe *inſtar Venetiarum nunc, totam lembis, & pontibus (ut dicit Suetonius) peragratam*. Undecunque id hauſerit Claramontius; Suetonius certe nihil habet horum, nec habere quidquam potuit de Honorii temporibus is qui anno floreret 117. At enim hæc de Ravenna tradiderat Strabo. Vero: & nos hujus locum ſupra (*l*) produximus. Sed creditu difficile eſt, qui ſtatus Ravennæ fuerat ſub Tiberio, eundem fuiſſe ſub Honorio, præſertim cum Ulpiani, imo Celſi J. C. ætate jam in ea urbe hortos haberent homines etiam neque prædivites, neque primarii. Conſtat enim ex *Digeſtorum* libro 17. (*m*), referente Ulpiano, Celſum reſpondiſſe ſuper ædificiis, quæ, mandante Aurelio Quieto, *hoſpes* hujus *Medicus* fecerat *in hortis, quos* Medicus ipſe *habebat Ravennæ, in quos omnibus annis* valetudinis cauſa *ſecedere ſolebat* Aurelius. Quod ſi forte dubitas, an is Celſus fuerit P. Juventius Celſus, quem ſub Trajano, & Hadriano alii floruiſſe docent, alii autem multo juniorem faciunt fortaſſe quia Spartianus (*n*) non illum, ſed *Julium Celſum* nominat inter Juriſconſultos qui in conſilio ab Hadriano habebantur; ſatis eſt ponas id quod manifeſtum eſt, illud ejus reſponſum ab Ulpiano fuiſſe relatum, cujus eximii Juriſconſulti ignorari ætas non poteſt. Etſi enim anno 221. quod Viris excidit alioquin Eruditiſſimis, occiſus non eſt a Caracalla, qui anno 217. ipſe occiſus fuerat, imo ab ejus ſucceſſore Alexandro tanti factus eſt, ut, quod Lampridius (*o*) ſcripſit, *ideo ſummus Imperator fuerit, quod ejus conſiliis præcipue rempublicam rexit*; tamen ſi vel Alexandro ſuperſtes fuit, qui eum *ſæpe a militum ira objectu purpuræ ſummæ defenderat*; non videtur mox effugere potuiſſe Maximini crudeles manus, *qui*, teſte Capitolino (*p*), *omnes Alexandri miniſtros variis modis interemit*; ut ad annum 236. quo Maximinus trucidatus eſt, non perveniſſe putem Ulpianum. Et certum quidem eſt quod ex producto conſequitur loco gravis hujus Auctoris. Attamen longo poſt ea tempora intervallo illud quoque certum eſt, *omnibus Venetis monumentis teſtantibus* apud Bernardum Juſtinianum (*q*), ſimul Paulum Exarchum Ravennam a terra oppugnaſſe, ſimul Venetorum claſſem a mari adortam, & *ad urbis mœnia applicitam* eſſe, ut *majorum navium mali, atque antennæ armatis oneratæ, muriſque pontibus injectis incubuerint*. Quod, Rubeo (*r*) pariter confirmante, cum anno acciderit 725. non ſatis poteſt cum Procopii (*ſ*) deſcriptionibus conciliari, niſi effoſſum poſt annum 536. amplum, profundumque a portu ad ipſa uſque urbis mœnia canalem dicas, per quem graviſſimæ naves tuto poſſent ad hæc uſque perduci, &, ſi res poſceret, inde reduci. Veri autem ſimile eſt, ejuſmodi canalem illum ipſum alveum fuiſſe qui aquam Foſſæ Auguſtæ per urbem traductæ vel omnem olim, vel ex parte ſaltem aliqua, ex quo ea Foſſa ad Claſſenſem portum producta fuerat, ad Ravennatem portum perducere ſolebat, Procopii tempore fortaſſe oblimatus. Honorio enim, de quo paulo ante diximus, VI. Conſule, id eſt Anno 404. ejus iter Ravenna Romam ſic deſcribere incepit Claudianus (*t*)

antiquæ muros egreſſa Ravennæ
Signa movet, jamque ora Padi, portuſque relinquit
Flumineos, certis ubi legibus advena Nereus
Æſtuat, & pronas puppes nunc amne ſecundo,
Nunc redeunte vehit, nudataque littora fluctu
Deſerit, Oceani lunaribus æmula damnis;
Lætior hinc Fano recipit fortuna vetuſto.

Quæ certe commodius non poſſis explicare, quam ſi ponas, primum illum Padi alveum, videlicet eam Auguſtam Foſſam in qua primum Padi oſtium agnovimus (*u*), etiam tum portibus inſervientem, Ravenna egreſſis, & pedeſtri itinere Romam verſus tendentibus occurriſſe. Veri quoque ſimile eſt, poſteaquam eadem Foſſa ad illam tandem aquæ inopiam redacta eſt, ut neutri jam inſerviret portui, ſed naviculas dumtaxat ex Spinetico Padi alveo Ravennam uſque perferret, tunc in reliquum ejus Foſſæ alveum, qui

(*d*) Vid. Rubei Hiſt. Rav. l. 11. (*e*) Ragguaglio della Diverſ. de' due Fiumi. (*f*) Ital. Ant. l. 1. c. 28.
(*g*) Hiſt. de Reb. Get. c. 29. (*h*) l. 1. Epiſt. 5. (*i*) n. 9. (*k*) Cæſen. Hiſt. l. 4. (*l*) n. 8.
(*m*) tit. 1. lege 16. (*n*) in Hadriano. (*o*) in Alexandro Severo. (*p*) in Maximinis.
(*q*) De Orig. Venet. l. 10. (*r*) Hiſt. Rav. l. 4. (*ſ*) De Bello Goth. l. 1. c. 1. (*t*) De VI. Honor. Conſul.
(*u*) Epiſt. III. n. 3.

qui videlicet inter Ravennam, & mare interjiciebatur, hinc Montoni, inde Ronchi aquam fuiſſe inductam ea ſpe, ut circumjecta urbi ſtagna, in quæ illa antea effundebatur, ſiccarentur, ut quod munimentum urbi adimeretur ſtagnis exſiccatis, circumductis circa mœnia amnibus suppleretur, denique ut ſuus Ravennæ portus, hujuſque cum urbe communicatio aliqua conſervaretur.

12. Sed quo hæc tempore facta ſint, æque incertum eſt, ac quo primum tempore turris illa pharea; ſi pharea tamen fuit; ad Ravennatem portum exſtructa ſit, quam ſacræ turris uſum Ædi S. Mariæ, *in portu* dictæ, nunc præbere, alibi (*x*) memoravimus. Ea ſacra Ædes ab urbe abeſt perticis Ravennatibus quingentis viginti, a mari autem quingentis; ut cum circa initium ſæculi XII. ſicut oſtendimus (*y*) condita ſit; ubi tunc eſſet Ravennæ portus, ex ejuſdem Ædis cognomento præclare appareat. Quod ut certum eſt, ita certum quoque eſſet, aliquot ante ſæculis ibidem illum fuiſſe portum, ſi turrim illam revera pharеam fuiſſe, conſtaret. Neque enim exſtructa eſſet poſtea quam Ravennæ antiqua dignitas, frequentia, mercatura jam valde erant imminutæ. Illa enim quæ lignea, ut diximus (*z*), tota fuerat Tiberii temporibus, a Claudio poſtea muris & marmorea ſpecioſiſſima Porta, a Galla autem Placidia, & ejus filio Valentiniano, a Theoderico, ab Exarchis, aliiſque Græcis, magnificis Templis, Ædibuſque, atque auro in iis, & non uno celebri muſivo opere, ac marmoreis præſertim quantivis pretii columnis ornata, quas Blondus (*a*) Conſtantinopoli, & Roma ex palatio Pinciano advectas fuiſſe, tradit, eadem ex quo neque Imperatoribus neque Regibus, neque Exarchis ſedem amplius præbere cœpit, ornamenta quidem illa retinuit, ſed non hominum frequentiam illam tantam, quæ navigationi aſſiduæ, & mercaturæ occaſionem afferebat, præſertim cum auctæ interea Venetiæ *ad ſe rem nauticam fere omnem*, ut Rubei ipſius (*b*) verbis utar, *& mercaturam, navigationemque traduxiſſent*, quippe ad emporium multo commodius tum *ad transvehenda Orientis aromata in Pannonias, Germaniamve*, tum ad accipienda; neque enim *brevibus, quæ* circa Ravennæ littus, Procopio auctore (*c*) *in mare ad XXX. ſaltem procurrunt ſtadia*, majores a Veneto littore arcentur naves, neque poſtquam portum ſubiere, quo minus in mediam pergant urbem prohibentur, quod Ravennæ poſt imminutam aquarum profunditatem amplius non licebat; ne quid de aeris minori tunc facta certis præſertim anni temporibus ſalubritate dicam poſtquam maris æſtus ob auctam littoris altitudinem ad circumjecta urbi ſtagna haud amplius perveniebat, neque *fluxu aquarum, ac refluxu agitabatur aer, atque expurgabatur*, nec *quidquid erat corruptius, in mare procul aſportabatur*, ut antea fieri conſueverat, quemadmodum, de Vitruvii ſententia, loquitur Rubeus (*d*), qui inſuper *maris ſalſedinem* addit, quæ quid Venetiis præſtet, Ludovicus Teſtius (*e*) Amicus, dum viveret, noſter oſtendit. Ob has igitur aut omnes, aut pleraſque cauſas cum Ravennæ opes, & mercatura decreſcere cœpiſſent circa annum 816. ut idem fatetur Rubeus (*f*), turris pharea neque tunc potuit, neque poſtea, ſed ſuperioribus temporibus omnino debuit ædificari.

13. Ravennatis portus quæ olim fuerit ab urbe diſtantia, ex antiquis Scriptoribus, & monumentis clarius oſtendere non licuit, quam hactenus facere conatus ſum. Nec vero id mirum adeo in tanta rerum antiquitate. Illud mirum, ubi ad propiora nobis ſæcula ventum eſt, de ea diſtantia videri neque inter Auctores convenire, neque interdum unum, eundemque ſatis ſecum conſentire Scriptorem. Nam Blondus (*g*) cum circa annum ſcriberet, ut alibi (*h*) oſtendimus, 1450. *diſtare* a portu *ſecundo milliario Ravennam*, tradidit. Bernardus autem Juſtinianus (*i*) qui Hiſtoriam non ita multis poſt annis condebat ſuam, quippe ipſa necdum abſoluta anno mortuus 1489. hanc urbem ait *ab aquis recedere paſſuum plus quam tribus millibus*. Rubeus denique cum ſuas Ravennates Hiſtorias iterum anno ederet 1589. *diſtare*, ait (*k*), *altero tunc fere milliario Ravennam a mari*; *ſuorum* autem *patrum ætate multo minus* fuiſſe *diſtantem*. Alio autem loco (*l*) ſupra dixerat, *eam* tunc *a mari, qua parte Septemtriones reſpicit, bina paſſuum millia*; *ad Orientem vero hibernum, quatuor abeſſe*; verum mox *abeſſe*, inquit, *a mari ſupero quod ad Orientem Solem ſpectat, millia paſſuum duo*. Scilicet videndum eſt, an intelligere hic potuerit ad Orientem æſtivum; Blondus autem, & Juſtinianus an alius aliam ſpectaverint plagam; multo enim magis in mare producitur littus qua ab urbe ad mare lineam contra Orientem æquinoctialem ſic ducas, ut neque ad dexteram, neque ad ſiniſtram partem obliqua feratur, quam ſi utrolibet, & præſertim ad Orientem æſtivum, magis aliquanto inclinetur. Quod non accideret, ſi littus ipſum parallelam Ravennæ lineam ſervaret; illud vero diu convectis a communi Ronchi, & Montoni alveo arenis, ibi quo lineam ducendam dixi, in duos quaſi aggeres ulterius procurrit, de quibus ſupra quoque (*m*) memoratum eſt. Itaque ibi nunc extrema ora ab urbe diſtat mille, & quadringentas circiter perticas Ravennates, quarum ducentas quinquaginta æquare paſſus mille facile intelliges libro inſpecto qui *Ragguaglio Iſtorico* inſcribitur *della Diverſione dei due Fiumi il Ronco, ed il Montone dalla Città di Ravenna* (*n*).

14. Quod ſi arenæ, ab duobus illis amnibus importatæ, ſemper omnes ad latera in eos aggeres ita ſeceſſiſſent ut & ſatis ſpatii relictum eſſet ad naves excipiendas, nec arenis ipſis ad fundum labentibus hic altior fuiſſet factus; ſane eorum nihil accidiſſet quæ homines denique cogere, ut alium ad veteris latus alveum, portumque effoderent; ut confluxus utriuſque amnis mutarent locum; ut ab urbe ad mare pararent Foſſam mercibus tranſvehendis; poſtremo ut amnium alveos tum peculiares, tum communem longius ab Ravennæ muris amoverent. Quibus de ſingulis rebus cum pauca ſubjecero; finem continuo ſcribendi faciam. Igitur vetus Ravennæ portus ſi non eam capacitatem ſervaverat, ob quam anno 1177. (*o*) de claſſe Friderici Imperatoris a Venetis victa *triremes quatuor in portum ſe Ravennatem recepere*; at is ſaltem erat etiamtum anno 1512. (*p*) ut duæ naves poſt infandam illam Ravennæ direptionem *ſpoliis nobilioribus onuſtæ -- dum e Ravennati portu enavigare contenderent una cum celoce remorum quadraginta*, a Venetis duabus navibus caperentur: quod Petrus Bembus (*q*), quem Rubeus laudat auctorem, factum ait *in Ravennæ portu*. Sed poſtea hic idem portus, qui *ad Orientem hibernum poſitus* erat, *cum oblimatus arena* (ſicut Rubeus (*r*) tradit) *naves non exciperet, alio facto Viti Montonique fluminibus alveo, ad Orientem æſtivum traductus eſt anno 1563*.

15. Verum limo arenaque ſenſim quidem, ſed crebro depoſitis cum fundus hujus quoque novi portus, & alvei altior factus eſſet; accidit denique miſeranda illa Ravennæ inundatio ſub finem Maii A. 1636. Cumque inter cætera ad ejuſmodi infortunium in poſterum præcavendum auxilia, confluxus utriuſque amnis mutatio propoſita eſſet; hæc anno 1647. ut alias (*ſ*) diximus, perfecta eſt. Scilicet ex quo illi ad cingenda utrinque urbis mœnia perducti fuerant; *ſub* ipſis *mœnibus*, ut Blondus (*t*) loquitur, ſive *paulo infra urbem*, ut ait Rubeus (*u*), *jungebantur*. Tunc autem Montoni alveus longius ab Ravenna productus, bis mille propemodum paſſuum ab hac intervallo in communem cum Roncho alveum deductus eſt.

16. Ut

(*x*) Epiſt. VI. n. 3. (*y*) Ibid. (*z*) ſupra, n. 8. (*a*) Hiſt. Dec. 1. l. 3. (*b*) Hiſt. Rav. l. 5.
(*c*) c. 1. cit. (*d*) Hiſt. cit. l. 1. (*e*) Diſinganni int. all' aria di Venez. (*f*) Hiſt. cit. l. 5.
(*g*) Ital. Illuſtr. Reg. 6. (*h*) Epiſt. I. n. 7. (*i*) De Orig. Venet. l. 1. (*k*) l. 6. (*l*) l. 1.
(*m*) n. 9. (*n*) pag. 75. Vid. & Tab. 1. (*o*) Vid. Rub. Hiſt. Rav. l. 6. (*p*) Ibid. l. 8.
(*q*) Hiſt. Venet. l. 12. (*r*) Hiſt. Rav. l. 10. (*ſ*) Epiſt. V. n. 8. (*t*) Hiſt. Dec. 3. l. 8.
(*u*) Hiſt. cit. l. 1.

16. Ut vero portus qualiscunque Ravennæ conservaretur, simulque via minoribus navigiis pateret qua a portu ad urbem traherentur; anno 1654. (*x*) Fossa ducta est, quæ ab Ravenna ad portum Candiani pertineret, Panfilius Canalis ab Innocentii X. qui tunc erat Pontifex Maximus, cognomine appellata. Is portus qui jam Blondi tempore (*y*) ex tanta illa amplitudine eo redactus fuerat, ut *nec scapham piscatoriam, lembumve perferret*, a Magino (*z*) autem, nec immerito, prorsus omissus, tunc iterum, ut sunt rerum vicissitudines, portus nomen recuperasse visus est.

17. Sed cum remotus ab Ravenna Montoni, & Ronchi confluxus novæ inundationis metum, qui sæpenumero intentabatur, nequaquam arceret, Candiani autem portus qualiscunque, arena aggesta minus in dies, minusque utilis redderetur; aliud in rem utramque auxilium quæri cœptum est. Itaque cum vel postquam anno 1721. communis utriusque fluminis alveus brevior aliquanto redditus fuerat, periculum nihilominus inundationum urgeret; ad illud tandem auxilium quod olim anno 1563. (*a*), & sæpius deinde agitatum fuerat, Ravennates redierunt, ut fluvii procul a mœnibus averterentur. Igitur nihil spei amplius, ut antea, positum est aut in confluentis infra urbem, aut in communis alvei mutatione, qui a confluente ad mare pertinens, Blondo, & nonnullis qui aquarum, undique Ravennam olim cingentium, immemores, secuti ipsum fuerant, Plinianus Bedesis videbatur (*b*). Sed supra urbem inchoato opere, Eustachio Manfredio, & Bernardino Zendrino Mathematicis Præstantissimis docentibus, novus alveus effossus est, qui primum per firmissimam Cataractam omnes Montoni aquas, præter eas quæ in canalem derivarentur ad frumentarias molas agitandas; tum deinde omnes quoque Ronchi aquas excipiens, urbe procul a sinistris relicta, eo pergeret, ut inter veterem, & Candiani portus in mare influeret. Qui quoniam alveus tum Romanam viam, tum Panfiliam Fossam, minus alioqui, ut dictum est, utilem factam, intersecaret; Romanæ quidem viæ prospectum est lateritio Ponte, septem fornicibus nixo, incredibili celeritate perfecto; pro Fossa autem Panfilia, nova Fossa denique excavata est quæ ab urbis mœnibus incipiens, & a sinistris alvei fluminum veteris ad mare perducta, mercibus ultro citroque transvehendis inserviret, ad ostium autem suum necessariam portus utilitatem præberet, ut in præsenti rerum statu, non contemnendam; si cum antiquo conferas, modicam. Hinc enim olim fuerat Classensis ille amplissimus portus, inde autem Vatreni, uterque per Augustam Fossam cum Ravenna conjunctus, medius quoque inter utrumque Ravennas antiquus portus, quem eadem pariter Augusta Fossa cum urbe jungebat. Nunc vero hinc Candiani portus, inde Pirotoli, exiguus uterque, & ab Ravenna disjunctus, ut nisi media inter utrumque hæc nova Fossa urbem cum mari conjungeret; Ravenna tot olim, tantisque portubus prædita, ne tenue quidem hoc cum mari commercium esset habitura.

18. Hæc de portu Ravennate habui quæ ad te scriberem. Inter quæ ea quoque commemoravi, quæ omnibus, non modo tibi, notissima annis superioribus accidere. Neque enim prorsus omittere illa debui, quæ mihi primam tot Litteras scribendi occasionem præbuerunt. Scilicet cum latina quærerem nomina Montoni, & Ronchi, quæ Ravennæ in foro sub Pontificis beneficentissimi statua scriberentur; in plura alia incidi quæ ad fluvios illos, aliosque proximos, & ad urbes singulis adsitas, Ravennam in primis, & Forum quoque Livii attinerent, nec viderentur pleraque prorsus indigna de quibus ad Amicos Doctissimos scriberem, ut in obscuris propter vetustatem, dubiisque rebus suo me, quandocunque possent, judicio adjuvarent: id quod a te præsertim & quæsivi, & expecto, alia quæ supersunt, si id non negaveris, fortasse additurus. Nunc vero quæ ex me quæris, verba subjiciam qualia tunc misi Ravennam Pontificiæ statuæ subscribenda: faciamque id tanto libentius quod omnia quæ novissime commemoravimus, ita comprehendunt, ut novi alvei, & Fossæ longitudinem (quippe in utroque, & in alveo præsertim M. P. VII. majorem) non omittendam fuisse, indicent, eamque per siglas usitatiore apud Latinos more significandam; non inscitiæ Sculptorum quæ non ea tantum in re se prodidit omnibus, relinquendam. Hoc quoque nolui nescires. Vale.

(*x*) Bonoli Ist. di Forlì l. 12. (*y*) Vid. Epist. VI. n. 8. (*z*) Italia Tav. Romagna.
(*a*) Rubei Hist. cit. l. 10. (*b*) Vid. Epist. II. n. 6. & IV. n. 14.

CLE-

CLEMENTI XI. PONT. M.

QVOD AD AVERTENDAS AB RAVENNA EIVSQ. AGRO INVNDATIONES
BEDESIM FLVVIVM CATARACTA MVLTIPLICIS VSVS EXSTRVCTA
IN NOVVM ALVEVM M. P. . . . .
DEDVXIT
IN EVMDEMQ. VITIM
IMMISIT
QVOD ROMANAM VIAM EO ALVEO INTERRVPTAM MAGNIFICI
OPERIS PONTE
COMMISIT
QVOD AB VRBE AD MARE PER M. P. : . . . . ; FOSSAM
PERDVXIT
IN EAMQ. CORRIVATIS AQVIS FACILIORI MERCIVM TRANSVECTIONI
PROSPEXIT
S. P. Q. R.
PROVIDENTISSIMI PRINCIPIS MVNIFICENTIAE DEVOTVS
STATVAM P.
A. S. CIↃ IↃCC XXXVIII.

INCHOATA CATARACTA ET ALVEVS BARTH. MASSAEO
ABSOLVTA OMNIA IVLIO ALBERONIO
S. R. E. CARDINALIB. FLAMINIAE LEGATIS.

EPISTOLA ÆMILIANA VIII.

QUod scribis, eorum quæ hactenus ad te misi, alia esse ejusmodi, ut addi nihil possit, alia, de quibus amplius quærendum putes; in altero tuam agnosco humanitatem, in altero ingenuitatem: & cum de utroque gratias agam; ago, mihi crede, de hoc majores, acturus maximas, si me ut dubitantem laudas, ita adjuves quærentem. Hac spe mittam cætera quæ requiris, inde initio ducto, unde cepi Epistola III. a Pado videlicet, ac Padusa, ut proximos ordine Æmiliæ fluvios deinceps sequens, ab iis qui occidenti soli propiores sunt, ad eos perveniam qui orienti sunt viciniores ex iis quidem de quibus ad te scribens egi, aut certe non multo pluribus. Sic enim de urbibus quoque, & oppidis quæ eorum plerisque adjacent, potero ex ordine tantum dicere, nihil ut ferme reliquum sit in iis quas ad Poggium, & ad Marchesium, & ad te quoque Epistolas scripsi, quod pro mea hac mediocritate, & rerum magna sæpe difficultate, sæpe obscuritate non illustraverim.

2. Padi alveum quem olim omnium fuisse maximum, constat, mirum est, in ea Cellarii (*a*) Tabula, quæ inscribitur *Italia Antiqua*, in aliisque non pleniorem pingi cæteris alveis. De eo alveo loquor cui nunc Primarii nomen est, & quem Cellarius adscriptis litteris *Padusam*, *s. Spineticum* vocat. Non leviorem, quamvis in re minoris momenti, Magini Tabulæ (*b*) errorem habent, vicum S. Alberti ad illam ejusdem alvei oram proponentes, quæ a Comacli parte est, nisi forte, ut aliquando inaudivimus, ibi tunc erat: nunc certe ad oram oppositam, ad quam bene Coronellius (*c*) exhibet, esse videmus illum vicum, a nobis, aliisque memoratum, cum de Augusta Fossa, inde Ravennam perducta verba fierent (*d*). Hanc Fossam, sive hunc Plinio, ut ostendimus (*e*), primum de septem Padi alveum, omitti video in illa Cellarii Tabula qua antiqua ostenditur *Gallia Cisalpina*. In ea autem quæ hac ætate vulgata est Tabula, Italiæ faciem exhibente, ut inclinante se Romano Imperio, fuisse creditur, neutrum quidem eorum deest quæ apud Cellarium desiderantur. Nam & Padi alveus qui in Spineticum ostium desinit, maximus est pictus, & Fossa addita, quamvis nullo adscripto nomine, quæ ab eo alveo Ravennam pertinet. Sed circa hanc urbem nullum apparet stagnum, nulla æstuaria, contra atque rem etiamtum se habuisse, alias (*f*) a nobis ostensum est.

3. De Vatreno aliis Litteris (*g*) satis mihi videor scripsisse, nisi quod Geographorum quosdam in eo lapsus qua Cornelii Forum præterfluit, aperte non indicavi. In illa igitur Cellarii Tabula quam secundo loco (*h*) memoravi, flumen ei Foro nullum appingitur. In ea autem qua Vir Cl. de l'Isle præsentem expressit Italiæ faciem, appidum Imolæ cernimus, non, ut est, ad orientem solem, sed ad occidentem; ut omittam, non denique in Padum, ut debebat, sed in paludem quandam induci. Geographi autem alii recentissimi, ut recte illud fecerunt quod de ejus altiore in Padum influxu visi sunt diffidere Magini Tabulis, sic utinam quem hæ delineant, Imolæ canalem non pro altero duorum in quos se Vatrenus divideret, alveo accepissent, cum fossa tenuis sit, manu facta, in quam Forocornelienses tantum aquæ ex flumine derivant, quantum satis sit ad frumentarias molas agitandas. Sic enim verior eorum descriptio esset: nec aliquis facile scripsisset, Imolam in parva esse insula, quam insulam faciat Vatrenus.

4. Ab illis vero iisdem Geographis minus mirum est fuisse minoris proximi amnis suo loco mentionem omissam, quando Vatrenum ipsum in Cellarii Tabula omnino præteritum esse, vidimus (*i*). Is tamen minor amnis in vetusta Peutingeriana Tabula, in qua Vatrenus desideratur, non est prætermissus, cum inter Forum Cornelii, & Faventiam *Sinnum* sit *flumen* indicatum. Senium alii vocant cum nostratibus. Circa hujus finem Paulus Merula (*k*) *Silvam* esse, ait, *Lucanam*, deinde & *Padaneas Silvas*, de quibus *videndus* est, inquit, *Solinus in Polyhist. cap.* 23. Sed eo capite Solinus agit de transalpina Gallia, non de cispadana, nec ibi quidquam de iis silvis, ut neque capite 7. quo de Italia verba facit. Verum tamen est, haud ita procul a Senio esse Luci, sive, ut nunc vocitant Lugi oppidum non ignobile. Ad ipsam autem Senii oram quæ ab occidentis parte est, oppidulum est, *Cotignola* dictum, unde Sfortiæ illi extiterunt, qui militari virtute inclyti, post Vicecomites Mediolanensibus imperarunt. Id oppidulum A. 1276. conditum fuisse a Forolivienfibus, sicque a Foroliviensi Cotoniorum Suburbio appellatum, Historici ajunt nostri; negant Faventini, freti Documentis, ut Kavina (*l*) loquitur, antiquissimis, fundum in quo illud postea ædificatum est, eodem nomine designantibus, itemque Chronicis, a Tolosano suo ad A. usque 1226, quo mortuus est, perscriptis, in quibus ad A. 1217. inter oppida, & loca a Faventinis munita Cotignola quoque nominatur. Huc illud insuper accedere, animadverti, quod in Monumentis Historicis legi Alidosiæ Gentis *(m)*, Joannem Antonium Flaminium in Forocorneliensium Annalibus, manu exaratis, memoriæ mandasse, cum circa A. 1260. ab Ravennatibus, & Faventinis Cotignola obsideretur, Silvium Alidosium, suorum auxiliis in eam partem ductis, obsidionem solvisse. Quæ etsi ita sint, aliamque insuper ejus nominis causam fuisse, ostendant; non tamen satis fortasse convincunt, ante A. 1276. oppidum illud extitisse, cum Tolosanus non oppida solum, sed & loca memoret opportuna, quæ tunc munierint Faventini, potueritque, ut illis temporibus, turris aliqua paucis adjectis munimentis & defendi, & obsideri. Quo spectare quædam videntur verba quæ in Collectione Historiarum, manu Alexandri Paduanii conscripta, legisse memini ex vetustis Chronicis excerpta, in hanc sententiam. A. 1277. aliis. 1276. Faventinorum, & Foroliviensium exercitum substitisse rure Cotignolæ (*nella villa di Cotignola*) ibique aggeribus, & fossis locum egregie munivisse. Ut ut est; non oportuit, a Kavina (*n*) vicinos insimulari, quasi illa in re *fabulas* ipsi *confinxissent*, a Tondutio autem (*o*) nominatim Bonolum accusari. Leander enim Albertus (*p*) tanto antea diserte tradiderat, Cotignolam „ ædificatam esse A. 1276. „ a Foroliviensibus, & Faventinis. „ Hieronymus autem Rubeus *(q) Forolivianam Rempublicam*, scripsit, *extrui oppidum Cotignolam jussisse A.* 1276. Atque; ut alios sciens omittam; Matthæus Vecchiazzanus (*r*) Forolivienses ait „ Faventinis id petentibus, oppidum „ ædificasse, & incolis implevisse Forolivio missis, „ iisque majori ex parte e suburbio Cotoniorum, „ unde Cotoniolæ nomen. „ Quorum certe Historicorum nemo fuit Foroliviensis, omnes autem ante Bonolum scripserunt, qui non plura dixit, quam Vecchiazzanus. Sed ut magis magisque intelligas, non hæc Bonolum esse commentum; scias licet, in Chronicis Jacobi Moratini, antiquo charactere scriptis, & ab A. 1058. ad A. 1473. perductis hæc me legisse ad A. pertinentia MCCLXXVI. *Dominus Guido de Mon-*

(*a*) Notit. Orb. Ant. (*b*) Italia Tav. Romagna, e Duc. di Ferrara. (*c*) Corso Geogr. Tav. Territ. di Ravenna. (*d*) Epist. III. (*e*) Ibid. n, 3. (*f*) Epist. VII. n. 8. (*g*) Epist. VI. n. 15. & seqq. (*h*) supra, n. 2. (*i*) supra, n. 3. (*k*) Cosmogr. P. 2. l. 4. c. 8. (*l*) Repliche in difesa &c. XXVIII. (*m*) Memorie Stor. della Famiglia Alidosi. p. 23. (*n*) Replic. cit. (*o*) Prelud. alle Hist. di Faenza. (*p*) Descrit. di tutta Ital. Reg. 14. (*q*) Hist. Rav. l. 6. (*r*) Hist. di Forlimpop. P. 1. l. 14.

Montefeltro, & Comes Rogerius, & Commune Forlivii, & Faventini -- obsident Bagnacavallum, & jussu Communis Forlivii, & Comitis Guidonis præfati construitur oppidum Cotignolæ ad injuriam illorum de bagnacavallo, & defensionem districtus Faventini : quas causas etiam Leander attigerat. Alexander autem Paduanius, qui cum plura inspexisset, excerpsissetque Majorum Scripta, Chronica propria ante Bonolum confecerat, cum ad eum annum pervenisset, non ea tantum scripsit quæ modo retuli, sed hæc insuper, quæ latine reddita adscribam „ Comes Guido præsidio oppidi reliquit Petrum de Farris, militum ducem Foroliviensem, qui cum domum haberet suam non secus ac multi ex præcipuis ejus militibus in Cotoniorum Suburbio, idcirco oppidum appellavit Cotignolam. „ Sed de his ut volueris, ipse existimabis.

5. Nunc a Senio ad flumen Anemonem transeunti, qui ab ea parte unde sol oritur, Faventiam perstringens, ipsam ab adjecto suburbio dividit, prætereundum non videtur, perperam igitur ad oppositam plagam Faventiæ appingi in iis quas supra (*s*) memoravi, Tabulis Cellarii, & de l'Isle. Quod vero idem flumen in Tabula quæ, inscripta *Italiæ Veteris* Specimen, in Ortelii Theatro proponitur Orbis Terrarum, eo perductum sit, ut ab Oriente perstringat Ravennam, id absurdum est adeo, ut verbis satis non possit exprimi. Verum; ut ad Cellarium redeam; illud quoque in ejus pictura desideres, fluminis originem multo altius fuisse delineatam; non in planitie, procul a montibus, & Faventiam propius. Et quoniam de distantiis mentionem injecimus; hoc quoque improbabis, Faventiam pingi multo magis dissitam a Foro Livii, quam a Foro Cornelii, mirum in eo qui (*t*) ex Antonini Itinerario hæc ponat, *Forum Livii Faventiam M. P. X. Forum Cornelii M. P. X.* quæ etsi plerique ajant; nostratibus tamen, quibus ut tota ea via frequentior est, sic proclivius est intervallum utrumque inter se comparare, aliquanto illud videtur brevius quod inter Patriam nostram, & Faventiam intereft, quam quod inter hanc, & Cornelii Forum; ut inter Faventiam, & Forum Livii ne tota quidem M. P. X. esse, agnoscamus; tantum abest ut recentissimos probemus Geographos qui M. P. circiter XI. esse, referunt. Quos etiam miramur in verbo *Faventia* nullam de Hispanorum Faventia mentionem injicere, cum tamen veteres Inscriptiones in quibus Faventini commemorantur, sæpius ad Hispanos illos spectent, quam ad hos Italos.

6. Indicatum est paulo ante, Anemonem ex Apenninis montibus alte oriri, unde Anemonem auctturus Martianus quoque torrens defluit, prope quem Mutiliana est, quemadmodum ad Anemonem est Marradium, utrumque oppidum ad orientem solem, utrumque ad montes pertinens, sed multo altius secundum, de quo obiter mentio fiet; cum ob quosdam Livii locos, aliasque aliorum opiniones non pauca sint facienda verba de primo. Hoc a nuperrimis Geographis urbs parva dicitur duodecimo circiter a Faventia lapide. Sed decimo, non duodecimo, neque urbem, sed oppidum, ut est, nobile, & antiquum esse scribitur ab Historico Faventino Tondutio (*u*). Antiquum dicit, respiciens ad Livii 31. librum, & 33. in quibus *castrum* Bojorum *Mutilum* memoratur, quod alii Mutilianam ipsam fuisse, credunt, aliis ex illius ruinis Mutilianam exstructam putantibus. In primis invenio Flavium Blondum (*x*), Raphaelem Volaterranum (*y*), Leandrum Albertum (*z*), & qui ante hos duos, paulo videlicet post Blondum, scripsit, Franciscum Berlinghierium (*a*), cujus rudes quantumvis versus ob id etiam tibi describam, ut vera esse quæ de Italica Anemonis appellatione alias (*b*) ad te scripsi, ex his pariter intelligatur.

Vedesi Modigliana, al tempo antico
Detta Mutillo, posta nella valle
Che Anemon face, & Lamone hor l'esplico.
Quel divide Faenza.

Ad eosdem accessit Abrahamus Ortelius (*c*), Paulus Merula (*d*), Scipio Claramontius (*e*), Philippus Ferrarius (*f*), a quo dissentire non videtur Baudrandus (*g*), denique; ut alios omittam; Anonymus Mediolanensis (*h*). Ex iis autem qui in secunda fuerunt sententia, satis est nominare Philippum Antoninium (*i*), cujus hæc sunt verba, latine reddita: „ Mutiliana, prope quam Mutilum fuit antiquus locus. „ Contra alter Faventinorum Historicus Petrus M. Kavina (*k*) Mutilianam fuisse Mutilum, negat, quia ne anno quidem 1195. erat Mutilum in via quæ juxta Mutilianam ducta in Etruriam tendebat, ut neque olim ex Antonini Itinerario. In hoc enim sub lemmate *Iter a Faventia Lucam*, tantummodo ad M. P. XXV. *Castellum* occurrit. Sic enim Iter illud incipit *In Castellum M. P. XXV. Annejanum M. P. XXV. Florentiam M. P. XX.* Utrum tandem vult Kavina, sub finem sæculi XII. Mutilianam necdum extitisse? an extitisse? Si extitisse; ea nempe olim Mutilum fuisse potuit. Si non extitisse; oblivifcitur testimoniorum ex quibus constat, Mutilianam jam sæculo fuisse X. Blondus (*l*) enim docuit, Mutilianam *fuisse ante quingentos annos*, id autem, ut alias (*m*) ostendi, anno scribebat 1450; *fuisse*, inquam, *nobilis familiæ Comitem, qui Guido cognomine per Flaminiam & Etruriam floruerunt*. Claramontius (*n*) autem *in primo*, inquit, *Othonis adventu* (incidit hic in annum 951.) *inter ejus proceres, imo propinquos fuit Vido illi affinitate junctus. Hic ab Othone Mutilianæ comitatu donatus -- in Italia consedit familiæ -- Guidiorum auctor*. Quin Rubeus (*o*) non modo ad A. 967. scripsit, Widonem *Mutilianæ Comitem* fuisse ab Othone confirmatum; sed & circa A. 923. *Mutilianum* oppidum memoravit: & ne quæ Rubei de eo oppido sententia fuerit, dubitemus; ad A. 1166. ad hunc modum locutus est (*p*) *in Flaminia prope Mutilum, Comitis Guidonis oppidum*. Ipse denique Tondutius (*q*) agnoscit, A. 925. Mutilianam in Guidiorum potestatem venisse. Quod vero ad Itinerarium attinet, Antonini dictum, quod ea in parte vitiis non carere, Cluverio (*r*) certum est; non quæram, an *Castellum* illud, quod Kavinæ fortasse Castrum Mutilum fuisse videbatur, *fuerit id oppidum, quod fere in ruinis jacens, vulgo dicitur Marradi*, ut opinabatur idem Cluverius; certe Marradium, nunc in ruinis minime jacens, M. P. XX. est supra Faventiam; multoque minus an fuerit *Castellense municipium*, quod a Frontino de Coloniis memoratum, cum hoc *Castello* componit Goesius *haud sane bene*, ut censuit Cl. Wesselingius (*s*), qui in Piceno illud municipium fuisse, ostendit. Illud potius dicam, cum ea Itinerarii pars scripta est, tunc Castrum Mutilum aut in vicum esse potuisse redactum, aut in ipsa via non esse. Certe Livius neque non exiguum, neque in via illiusmodi fuisse, indicavit: ut plane indicavit, ad illud patuisse iter per Tribum Sapiniam, quam in valle per quam Sapis fluit, extitisse, nemo negat, & nos cum de Sapi amne locus erit verba faciendi (*t*), hac de Tribu iterum dicemus.

7. Qua ex re sumi ratio potest qua Cluverio (*u*) fortasse satis fiat, qui Mutilum, non in Mutiliam, sed in Medolo, oppido in montibus supra Mutinam sito, sibi ponendum existimavit, astipulantibus Cellario (*x*), & recentissimis Geographis, qui eum quoque locum in Italiæ urbem mutarunt. Quod si nominum spectantes similitudinem, illud fecerunt, facilius certe fuerat Mutilum in Mutiliana, quam in Medolo, invenire, ut fuisset quoque in castro quodam Mutilene, si forte novissent, in agro proximo Regii Lepidi castrum hoc nomine extitisse initio sæculi XII. (*y*). Sed alia illi magis spectarunt, ut puta in his Livii (*z*) verbis de L. Furio consule, *per tribum Sapiniam*

Morgagni Opusc. G 2 *in*

(*s*) n. 3. (*t*) l. 2. c. 9. n. 89. (*u*) Prelud. cit. (*x*) Ital. Illustr. Reg. 6. (*y*) Comment. Urb. l. 3.
(*z*) Reg. cit. 14. (*a*) Geograf. in terza rima l. 3. c. 9. (*b*) Epist. IV. n. 3. & seq. (*c*) Synonym. Geogr.
(*d*) Cosmogr. P. 2. l. 4. c. 23. (*e*) Cæsen. Hist. l. 3. (*f*) (*g*) Lexic. Geogr.
(*h*) Differt. de Ital. med. ævi Sect. 16. n. 83. (*i*) Delle Antich. di Sarsina Disc. 1. (*k*) Faventia Rediviva.
(*l*) Ital. Reg. 6. cit. (*m*) Epist. I. n. 7. (*n*) Hist. cit. l. 5. (*o*) Hist. Rav. l. 5. (*p*) l. 6. (*q*) Prelud. cit.
(*r*) Ital. Ant. l. 1. c. 28. (*s*) in Adnot. ad vetera Roman. Itinerar. (*t*) Epist. XIV. n. 5. (*u*) c. 28. cit.
(*x*) Notit. Orb. Ant. l. 1. c. 9. n. 81. (*y*) Vid. Affaroli Mem. del Monast. di S. Prosp. di Reggio P. 1. n. 38. (*z*) l. 33.

in Bojos venit : *Jam castro Mutilo appropinquabat, cum veritus, ne intercluderetur simul a Boiis, Liguribusque, eadem via qua adduxerat, reduxit;* spectarunt, inquam, Ligurum vicinitatem; nam alioquin non esset veritus Consul, ne ab Liguribus intercluderetur; quasi vero Ligurum fines, vel ipsis fatentibus, non usque ad Arnum extenderentur, possentque ideo Ligures per viam de qua paulo ante (*a*) dictum est per Anemonis vallem Mutilianam versus descendere. Spectanda vero simul erat Sapinia Tribus per quam venerat in Bojos Consul, via multo Mutilianæ, quam Medolo, propiore: spectandumque simul, num tuto ut Mutilianæ, ita Medolo appropinquare Consul posset, quando Bononia, inter hoc, & Sapiniam Tribum interjecta, a Boiis adhuc tenebatur, ut ea ostendunt quæ Livius continuo subjicit, conjunctos mox utriusque Consulis exercitus *primum Bojorum agrum usque ad Felsinam oppidum populantes peragravisse; eamque urbem, cæteraque castella, & Bojos fere omnes --- in deditionem venisse*. Sed hæc tu melius, atque alia quæ Cluverius congerit, examinabis: neque enim mihi, quamvis non omnia quæ ponit, facile probanti, tempus nunc est ea persequendi, præsertim cum de Mutilo illo Bojorum Castro disputare etiamnum malim, quam aliquid pro certo constituere.

8. Illud potius statuam, Mutilam neque cum Medolo, neque cum Mutiliana, quacum a quibusdam confusam video, ullo modo posse confundi. Nam quæ Mutila mons est in Sabinis, uti ex Frontino de qual. agr. adnotavit Holstenius (*b*), ut ad neutrum illorum referri possit, satis per se patet. Idem vero patet de Mutila, quod Istriæ oppidum fuisse, mox ostendemus; quamvis Ortelius (*c*) id de quo diximus, *Flaminiæ in Italia oppidum* Mutilianam, sive ut nostratum vulgus appellitat, Modianam, esse *Mutilam Obsequenti*, non dubitat, ut neque Ferrarius (*d*), neque Merula (*e*), idem repetentes. Sed Julius Obsequens nullam, quod sciam, de Mutila facit mentionem. Facit vero Conr. Lycosthenes, qui de Prodigiis ea supplevit quæ deerant apud Obsequentem, Dionysium, Eutropium, Orosium, aliosque, & in his Livium secutus, quanquam non omnia ex hoc excerpsit quæ poterat, & quæ, qualiacunque revera essent, ejus postulabat institutum, ut puta cap. 31. ubi de Romanorum ad Thrasymenum cæde prodigia omittuntur Flaminio Consuli inter movendum facta, in primisque in signo quod evelli non poterat. Cum igitur Lycosthenes scribat (*e*), *Mutilam, & Faveriam vi captas, & deletas*; nollem, qui Lycosthenem ab Obsequente non distinxere, pro Faveria, ut fit, inter celeriter legendum, Faventiam forte legissent. Verum præterquam quod ibi de Istris a Lycosthene verba fiunt; perspicuum est ex iis quæ nominat, & oppidis, & Consulibus, eum locum ex Livio (*f*) excerpsisse, cujus ipse contextus ostendit, Mutilam, sive ut ipse vocat, Mutiliam *vi captam, & deletam* a C. Claudio Pulchro Consule fuisse in Istria: quod & ea Livii verba aperte confirmant, ubi post narratam Nesactii, & Mutiliæ, & Faveriæ expugnationem, *Istria tota*, inquit, *trium oppidorum excidio, & morte regis pacata est*. Bene igitur Cellarius (*g*), & ante ipsum Cluverius (*h*), qui Mutilam in Istria ponunt, sed incerta sede: quanquam Cluverius, cum scripserit, *quibus locis* (Mutila, & Faveria in Istria) *fuerint, plane ignoro; nisi oppidum* Medolino Mutilæ -- *vocabulum ferre credas*, mirandi occasionem dedit, cur igitur Mutilam mediam fere inter Polam & Nesactium in ipsa Istriæ ora maritima delineaverit (*i*). Geographi recentissimi ne memorant quidem. Cellarius in Tabulis non Mutilam modo, sed utrumque etiam de quo dictum est, Mutilum omittit: cum Mutinense Cluverius, & Sansonius posuerint, alter in Tabula Galliæ Circumpadanæ, alter in Tabula Italiæ Antiquæ, prætermissum ab iis qui Tabulam qua facies refertur Italiæ sub inclinationem Romani Imperii, proposuerunt. Sed hi eam sunt, in qua erant; sententiam secuti, Mutilum nostrum, non Mutinense, Livii Mutilum fuisse. Itaque nostrum dumtaxat pinxerunt, sed medium, quod satis probare nequeas, inter Montonum, & Anemonem, *apud quem* ut non sit, veluti Ferrarius (*k*) scribit, Anemoni certe est, quam Montono, propior; minus tamen improbandi, quam Cluverius, si ejus Tabula est quæ inter *Geographiæ Veteris Tabulas aliquot* Abrahami Ortelii, illius fert nomen. In hac enim ut Faventiæ nullus appingitur fluvius, sic denique supra originem Ronchi, qui ibi perperam vocatur Besedis, Mutilum ponitur.

9. Sed in illa alia quam modo memorabamus, Tabula non modo Mutilum, sed & Solonæ oppidum medium locatur inter Anemonem, & Montonum, ut in Sansoniana quoque, in hac tamen sic, ut Montono magis aliquanto sit propinquum, cum omnino ponendum esset ad hujus ripam, quemadmodum ab Anonymo Mediolanensi pictum est, a Cluverio (*l*) autem, Cellarioque (*m*) descriptum. Vocant hi, non Solonium, ut ille, neque, ut Sansonius, Soloniam; sed cum plerisque Solonam; quippe veterem, de qua mox dicetur, Inscriptionem respicientes, in qua *Curatori* legebatur *Solonatium*, ut aliqui respiciunt etiam Plinii (*n*) locum, *Regienses a Lepido, Solonates, saltusque Galliani*: quibus in verbis ut sint quæ aliter, & recte, sicut alias (*o*) videbimus, ab aliis legantur; tamen nisi quod Baudrandus (*p*) legit *Solinates*, cæteri legunt *Solonates*, nemo, quod sciam, *Soloniates*. Et sane huc nihil attinet Solonium urbs Etruscorum, ex qua validum missum esse Romulo auxilium, Dionysius scribit Halicarnassæus (*q*), neque Solonius, qui, ut Cicero (*r*) explicat, erat *campus agri Lanuvini*, neque demum σολώνιον urbs Allobrogum Dioni (*s*), quanquam eadem in Epitome Livii (*t*) Solon appellatur; longius enim absunt hæc omnia ab eo de quo scribimus, tractu. In quo tamen nec illi fuisse videntur, ut verum fateamur, Plinii Solonates, si quos inter populos ipse memoret, attendamus. Inscriptio autem ad populos multo propiores ei de qua hic agimus, regioni attinere non modo visa est Cluverio, aliisque, sed & omnibus videbitur quicunque & fuisse Arimini sciant, & sic habuisse.

C. GALERIO C. F. ANI. IVLIANO
EQ. R. QVAESTORI DVVMVIRO
CVRATORI SASSINATIVM
CVRATORI SOLONATIVM
FLAMINI PATR. COL. AVG
ARIMIN. ADVOC. PVBLIC
AMANTISSIMO DECVRION
AMANTISSIMO CIVIVM
SPLENDIDISSIMVS ORDO ARI
MINENSIVM MERITIS FIDEI
BONITATIS INNOCEN
TIAEQVE EIVS.

Descripsi autem qualem Antoninius (*u*) Vir diligens proposuit, ut ab Ariminensibus Illustribus uno, itemque altero, accuratissimo antiquitatum Observatore, acceperat; namque ut postea a Clementinio (*x*), & a Garuffio (*y*) exhibita est, mancam esse, animadverti, nedum, quod ultro apparet, ut a Cluverio (*z*). Qui tamen cum Sassinates non omiserit; Solonates haud ita procul a Sassinatibus, & Ariminensibus quæsivit, ut in hoc laudandus, sic laude majori dignus, si vel propius utrisque eorum, Solonates quæsivisset. Verum fallaci quadam nominis similitudine deceptus, non satis accessit. Ad ripam enim substitit nostri fluminis Montoni, sive, ut proprie loquamur, sinistri de duobus amniculis qui confluunt in Montonum, ad eamque ripam infra Salsubium, non dubitavit, se invenisse Solonam. Salsubium dictum fuisse olim oppidum quod nunc appellant *Castrum Carum*, post

Blon-

(*a*) n. 6. (*b*) Adnot. in Thesaur. Geogr. Ortel. (*c*) Thesaur. Geogr. (*d*) Lexic. Geogr.
(*e*) Cosmogr. P. 2. l. 4. c. 23. (*e*) c. 63. (*f*) l. 41. (*g*) Notit. Orb. Ant. l. 2. c. 9. n. 155.
(*h*) Ital. Ant. l. 1. c. 21. (*i*) Ibid. Tab. Venet. Histr. &c. (*k*) Lexic. Geogr. (*l*) l. 1. cit. c. 28.
(*m*) c. 9. cit. n. 89. (*n*) Nat. Hist. l. 3. c. 15. (*o*) Epist. XII. n. 2. (*p*) Lexic. Geogr. (*q*) Orig. l. 2.
(*r*) De Divinat. l. 1. (*s*) Rom. Hist. l. 37. (*t*) l. 103. (*u*) Delle Antich. di Sarsina Disc. 1. P. 1. c. 5. in fin.
(*x*) Raccolt. Istor. di Rimin. l. 1. (*y*) Lucern. Lapidar. c. 1. (*z*) c. 28. cit.

Blondum (*a*) tradunt Berlingherius (*b*) , Leander (*c*) , aliique plures , idque a falsis aquis ibi, aut in vicinia existentibus: ego Salsubii nomen, nisi quod Holstenius (*d*) Ligorium indicat, ex lapide veteri id proferentem, legisse non memini apud antiquiorem Anastasio Bibliothecario (*e*), si tamen emendatione standum est in ora Regii Codicis adnotata; legere enim solent *Forum Pompilii*, *Forum Livii*, *cum castro Sussubio*; ut lectiones omittam alias, *Sassusio*, *Sassubrio*, *Susubio*, *Sulubrio*. Ut ut est, Castrum Carum, sive, ut Claramontius (*f*) vocat , Castrocarium oppidum est quod cum Bonifacius IX. pretio XI. mill. florenorum sub finem sæculi XIV. vendidisset Florentinis, hi tamen tunc quidem habere non potuerunt, obsistentibus, cum Bononiensibus , Forolivienfibus nostris, quorum agri erat, & a quorum mœnibus non distat sex , ut recentes scribunt Geographi pass. millibus, quando recte iidem distare ad quatuor Forolivio docent Civitatem Solis, quæ arx est infra Castrum Carum posita intervallo pas. suum vix octingentorum . Arx hæc sicuti Civitatis vocabulo, præter rem, meritumque imposito (parvo enim semper fuit, & adhuc est ambitu, neque incolas inquilinosque habuit, cum scribebat Cluverius , quadringentos , nunc autem vix plures habet ducentis, neque Episcopum habet proprium, ut quæ semper nostro subjecta fuerit) sicuti, inquam, Civitatis vocabulo Baudrandum (*g*) , aliosque decepit , qui *urbem Italiæ* esse , scripserunt, ita appellatione *Solis* apposita in errorem traxit Cluverium, qui veterem Solonam esse , non dubitavit. Hic si verum conjecisset, ut præter alios Præstantissimos Viros quos in Epistola ad Poggium (*h*) nominavi, ipse quoque credidit Harduinus (*i*) , nedum Anonymus Mediolanensis (*k*), atque alii recentes Scriptores; omnino erat , ut diximus, in eorum Tabulis qui in eadem fuerunt sententia, ad amnis quem memoravimus, ripam Solonæ oppidum appingendum. Sed quando in Epistola illa (*l*) perspicue demonstravimus, Civitatem Solis nec antiquam esse, & Solis vocabulo appellatam ab eo quod forte accidit dum conderetur anno 1565. & quod consequitur, veterem Solonam esse non posse; videndum est porro, num hujus sedem conjicere liceat alio potius loco qui cum Inscriptione illa magis conveniat.

10. Philippus Antoninius (*m*), quem supra laudavimus, Vir doctus, & regionum harum de quibus loquimur, peritissimus, suspicatus est , Solonates fortassis ibi fuisse, ubi nunc Solianum est, nobile, cum ipse scriberet, oppidum Malatestarum, in finibus situm Diœcesis Ariminensis. Videbis in iis Magini Tabulis (*n*) quibus aut Romandiola, aut Urbini Ditio proposita est, in montibus pictum qui inter Sarsinam, & Ariminum interjiciuntur; ut si rectam lineam ab illa ad hanc urbem ducas, inter utramque medium invenias. Nec dubitari quidem potest, quin cum Inscriptione illa in qua Solonates simul cum Sarsinatibus, & Ariminensibus memorantur, id oppidum valde conveniat quod inter hos medium sit. Et si idem poterat , sicuti Antoninius ait, plurium simul Civitatum esse Curator; quanto magis poterat vicinarum inter se? Nec vero quod in Civitate Solis, id in Soliano objici potest, recens esse oppidum, & ab recenti casu aliquo eam appellationem nactum. Non valde quidem antiqua est ejus instauratio. Cum enim esset *oppidum & ipsum per se insigne, & præaltis turribus , & prætorio egregie munitum* A. 1312. *solo æquatum est*; ut verbis utar Rubei (*o*), apud quem pro *Soliano* scriptum esse *Salianum* errore operarum eo diligentius cavendo , quod & Salianum, longe aliud oppidum, in Cæsenate agro ab ipso alibi (*p*) memoratur, Historici alii ostendunt, idem excidium narrantes, in quibus sunt Claramontius (*q*), & productus ab ipso Auctor Chronici Cæsenatis, & Cæsar Clementinius (*r*); hi enim omnes diserte ; non de Saliano, sed de Soliano id referunt; quamvis ultimus anno proponat 1311. A quo tempore cum esset instauratum, anno iterum 1358. idem , aut maximum certe detrimentum retulit a Comitis Landi militibus, quod a Tritemio Abbate traditum esse, in Collectaneis legi de Cæsenæ Civitate , manu scriptis Antonii Ragonesii; ut mirum non sit, cum A. 1312. capax esset domuum trecentarum , aut eo amplius , ut est apud Clementinium patrem (*f*), postea in descriptione oppidorum Ariminensium , quam Clementinius filius (*t*) exhibet institutam ante A. 1384, domos non haberet plures una & septuaginta . Vel sic tamen ad A. 1495. ab Rubeo (*u*) hoc oppidum , imo ad A. 1498. etiam a Bembo (*x*) cum ejus agro memoratum est Solliani nomine . Verum ut ejus instauratio non sit pervetusta , nec antiquiora de ipso inveniam testimonia , quam apud Clementinium patrem (*y*) qui sub A. 1186. Documentum commemorat in quo Solianum nominatur, anno autem 1215. ex Chronicorum omnium consensu refert , Soliani Dominam Joanni Malatestæ nupsisse , ex eoque tempore Solianum fuisse Malatestarum; tamen ob id ipsum quod anteriora de hoc oppido ignoramus, nihil prohibet perantiquum ejus initium , nomenque suspicari; certe donec quispiam nobis felicior sit in anno quo conditum fuerit, & in causa alia nominis reperienda, ut veterem Solonam fuisse, pro certo non affirmabimus, sic neque cogemur Antoninii conjecturam prorsus abjicere , ubi hoc oppidum nunc est, ibi olim forsitan fuisse Solonates.

11. Nunc a Soliano, quo nos traduxerat Solonatium perquisitio , ad Civitatem Solis, sive ad sinistrum de duobus amniculis qui in Montonum confluunt, redeuntibus, perpauca de hoc addenda restant ad ea quæ fuse alias (*z*) de iis amniculis, de eorumque antiquo confluxus loco, & de Montoni ipsius reliquo alveo scripta accepisti . Sunt igitur errores præterea aliquot in Geographorum Tabulis indicandi , ut in Cluverianis (*a*) duobus, quarum altera inscribitur *Umbriæ Antiquæ Descriptio*, altera *Galliæ Circumpadanæ* , Montoni origo non ex amniculis binis, sed simplex, cum duplex Anemonis in eadem secunda Tabula non omittatur : ut in Kavinæ (*b*) , & Braschii (*c*) Tabulis amniculorum confluxus non modo supra urbem nostram , sed vel multo superius quam nunc sit ; nedum quam antiquis sæculis, cum supra esset nullus; mirum in iis Scriptoribus qui Foro Livii adeo vicini fuerint; ut in Tabula Italiæ Medii Ævi ab Anonymo Mediolanensi proposita , Montoni alveus Faventiæ propior , quam nostro, quod perstringere ad occidentem solem deberet Foro, aliquanto graviori errato quam in Sansonii Tabula quæ inscribitur *Italia Antiqua* , ubi idem Forum pingitur medium inter Montonum , & Ronchum . Non unus vero notandus est error in illa Ortelii Tabula qua *Italia Gallica sive Gallia Cisalpina* describitur . Nam præterquam quod Forum ipsum Livii vicinius ponitur Ravennæ , quam Faventiæ , & hæc longe propior Foro Cornelii , quam Foro Livii , Forum hoc ultimum Montonus perstringit ab oriente sole . Bis quoque in fluminibus nostris Tabula peccat , qua Vir Cl. de l' Isle Italiæ faciem , ut suo erat tempore , delineandam suscepit. Neque enim Ronchum usquam ponit, quasi in rerum natura non esset, Montonum autem eo perducit , ut non ad illud ad quod debebat , sed ad oppositum demum fluat Ravennæ latus . De Montoni autem origine , & fine quæ Ferrarius (*d*) memorat , nisi æquos inveniant Lectores , longius a vero aberrare videri possunt . *Ex Apennini mont. radicibus emissus . In Thes. Ling. Lat. fluv. Sabinorum longissime hinc distantium scribitur* . Sed in Thesauro illo fluvii finis spectari potuit secundum ea Plinii (*e*) verba , *Ravenna Sabinorum oppidum cum amne* Bede-

(*a*) Ital. Illustr. Reg. 6. (*b*) Geogr. l. 3. c. 9. (*c*) Descrit. di tutta Italia Reg. 14.
(*d*) Annot. in Thes. Geogr. Ortelii . (*e*) Vit. Pontif. in Steph. III. (*f*) Cæsen. Hist. l. 15. (*g*) Lexic. Geogr.
(*h*) Epist. II. n. 10. (*i*) ad Plin. l. 3. c. 15. not. 26. (*k*) Dissert. de Italia med. ævi Sect. 16. n. 83.
(*l*) n. eod. 10. (*m*) Delle Antich. di Sars. Disc. 1. P. 1. c. 6. (*n*) Italia . (*o*) Hist. Rav. l. 6.
(*p*) Vid. in ear. fin. Indic. Scripturar. (*q*) Cæsen. Hist. l. 12. (*r*) Raccolt. Istor. di Rimin. l. 5. (*f*) Ibid.
(*t*) l. 6. (*u*) Hist. cit. l. 7. (*x*) Hist. Rer. Vener. l. 4. (*y*) Raccolt. cit. l. 4. (*z*) Epist. IV. n. 6. & seqq.
(*a*) Ital. Antiq. (*b*) Faventia Rediviva . (*c*) De vero Rubic. Tab. cap. 8. (*d*) Lexic. Geogr. in Bedesis .
(*e*) Nat. Hist. l. 3. c. 15.

Bedese. Necdum enim Cluverius (*f*) opinionem proposuerat suam, legendum ibi esse *Thessalorum*, non *Sabinorum*: quanquam ut qui Ravennam condiderint, incertum est, sic contra non unius semper fuisse olim populi oppidum, sed modo hujus, modo illius, ut alius alium pervicerat, ejeceratque, negare poterit nemo. Quod vero dicatur Montonus *ex Apennini radicibus emissus*, cum revera ex altiori ejus parte utramque originem ducat, id ita fortasse tueri licet, ut de alveo in quem bini fluvioli confluunt, dictum putemus; neque enim ab eo confluxu permagno nunc intervallo distant Apennini radices; non de altissimo fluviolorum initio. De quorum sinistro cum satis scripserimus, si quid autem de altero addendum superest, id ad antiquum Livii pertineat Forum; propterea in Epistolam proximam, qua de Foro ipso videndum est, differemus. Vale.

EPISTOLA ÆMILIANA IX.

FOrum Livii suo ipsum nomine a quo sit conditum, ostendit, ab Livio nimirum aliquo, ut Forum Lepidi, Forum Sempronii, & ne longius ab nostro abeamus, Forum Cornelii, & Forum Popilii a Lepido, a Sempronio, a Cornelio, a Popilio quopiam condita sunt, a Viris, inquam, inter Romanos illustribus, dum Consulis, Proconsulis, aut alterius potestatis nomine cum imperio ibi degerent, ubi ea Fora condiderunt. Ex iis Viris nonnulli qui fuerint, & quod consequitur, quo sæculo ea esse Fora inceperint, satis constat; de reliquis non item; sed per conjecturam est inquirendum. Itaque cum Galliæ nostræ qui Livii cum imperio præfuerint, præter Salinatores duos, Marcum videlicet, & Cajum, nusquam appareat, quorum alteri anno ante æram vulgarem 207. alteri 188. in Consulatu provinciam obtigisse Galliam, ex certissimis liquet Historiarum monumentis (*a*); ab alterutro hoc conditum fuisse Forum, & præsertim a Cajo, sub quo provincia quieta fuit, videtur esse conjiciendum.

2. Nec vero conjecturæ huic obstat Strabonis (*b*) silentium, cum Foro Cornelii, Faventia, Cæsena minime Forum quoque Livii commemorantis, etsi inchoata jam æra vulgari, quippe sub Tiberio, scriberet. Scilicet non id sibi proposuerat Strabo, quemadmodum ejus libros versantibus proclive est animadvertere, ut singula nominaret loca, non Orbis dico, sed Italiæ. Certe non ita dissitum a nobis Pisaurum ne ibi quidem, ubi Ariminum, Senam, & Fanum Fortunæ, memorat. Pisaurum tamen, ut luculentus auctor Livius (*c*) memoriæ prodidit, anno ante æram vulgarem 184. colonia deducta jam fuerat. Sic multo minus illius qui paucis post Strabonem lustris Italiam descripsit, Pomponii Melæ(*d*) silentium obstat, ut qui tametsi loca enumeret quamplurima, tamen in littoribus ferme subsistens, adeo in mediterraneis pressus est, ut de Æmilia nostra quidquid inter parvum Rhenum, & Ariminum fluvios intercedit, præter Bononiam; nam Ravenna ipsi in maritimis est; prorsus omittat. Quod si non modo quo tempore hic floruit, nimirum Claudio imperante, sed vel diu antea Forum Livii non extitisset; quî fieri mox potuisset, ut sub Claudii Successore Nerone scribens (*e*) M. Valerius Probus (*f*) haberet has notas FR. L. & I. FO. L. earumque alteram interpretaretur *Forum Livium*, alteram vero *In Foro Livii*? Apparet igitur, Strabonem, si Italus fuisset, non secus ac Plinius (*g*), fuisse scripturum *Cæsena*, *Claterna*, *Forum Clodii*, *Livii*, *Popilii*, *Truentinorum*, *Cornelii*, *Licinii*, *Faventini &c.* nec vel in tanta sua brevitate de octo quatuor; si tamen quatuor, ut Forum Livii, tunc erant; præteriturum.

3. Hactenus, ut vides, a Foroliviensibus Scriptoribus non recessi. Quibuscum in iis quoque libenter facerem quæ de Livia quasi altero nostræ urbis, aut partis ipsius nomine tradiderunt. Sed antiquissimis temporibus id nomen fuisse in usu, nec ipsi probant, neque ego apud idoneos Auctores invenio. Ab iis tamen non dissentio, qui a Poetis, etiam olim, esse illam appellationem usurpatam interdum, ajunt, saltem adjectivi instar, velut in antiquo eo lapide quem ab Aldo in *Orthographiæ Ratione* (*h*) laudatum, Galeatæ adhuc in majori Templo extantem, me petente, non semel inspexit, & diligenter descripsit Verlicchius meus. Sub tympano, ut vocant, ad cujus lateta singula singuli sunt sculpti delphini, & in quo solemnes illæ siglæ extant D. M. grandibus, & pulchris litteris leguntur nomen, & cognomen Rubriæ Tertullæ, anni, menses, dies quos Juvenis illa vixit, tum prænomen, nomen, cognomen mariti, qui lapidem posuit, quanquam prænomen dubium reddiderunt injuriæ temporis. Sequuntur denique, sed minoribus litteris, hendecasyllabi sex versus, quorum penultimi initium non apparet quomodo legerint *Et tantum*, cum *Inanium*, perperam quidem, sed unde verior a te excogitetur scriptura, insculptum esse vel repetita inspectione videatur. Habet autem idem versus, non, ut minus bene ediderunt, *linquit*, sed *liquit*. Cæterum quod ad propositum nostrum attinet, versus primus sine ulla dubitatione sic legitur

Livia me tellus aluit, geminamque sororem.

Hic me fortasse interpellares, quærendo, cur non illam potius Inscriptionem memoraverim, in agro Foroliviensi circa A. 1678. effossam, quæ in stylobate, cujus in altero latere patera, in altero quædam quasi tabella apparebat, sculpta erat in hunc prorsus modum

D. M. LIVIA. PO
LA. SEX. F. D
O. LIV. PAR
CABVS. M
E

quæ sic interpretatus dicitur Vir harum rerum peritissimus, *Diis Manibus Livia Pola Sexti Filia Domo Livia Parcabus Monumentum Erexit*. Ego vero cur non memoraverim dicam, cum tu mihi dixeris primum, an valde probes illud *Parcabus*, quod in nulla memini Inscriptione vidisse, qui in multis certe viderim *Parcis*, deinde hoc potius, quomodo, si interpretationem istam sequaris, siglas duas primas cum postremis duabus, utrasque autem cum *Parcabus* ipsis concilies, demum, idque multo magis, an ipse inspexeris, & hoc saltem, nihil inter describendum in littera aliqua peccatum esse, confirmaveris.

4. Sed ut sint dubitationes hæ, atque aliæ inanes meæ; certe nullum præter hæc duo servatum antiquum marmor esse, scio, quod ad nostræ urbis appellationem attinere visum sit. Minus autem id mirum esset, si ex locis Cassiodori a Ravina (*i*) indicatis, liqueret, ut ipse existimabat, quadratos inutiliter Faventiæ jacentes lapides, Theoderici jussu, ad Ravennæ ædificia construenda fuisse transvectos; cur enim non item qui apud nos jacerent? Verum si eos Cassiodori locos (*k*), quod nos fecimus, inspicias; ne unum

(*f*) Ital. Antiq. l. 1. c. 28. (*a*) Liv. Hist. l. 27. & l. 38. (*b*) De Situ Orbis l. 5. (*c*) Hist. l. 39.
(*d*) De Situ Orbis l. 2. c. 2. (*e*) Vid. Euseb. in Chronic. (*f*) De Not. Roman.
(*g*) Nat. Hist. l. 3. c. 15. (*h*) ad vocem Genitrix. (*i*) Faventia Rediviva.
(*k*) Variar. l. 2. Epist. 7. l. 3. Epist. 9. & 10. & l. 5. Epist. 8.

unum quidem reperies, qui ex vicinis Ravennæ urbibus transvectos significet, sed contra, non unum qui diserte ex longe dissitis, & per mare deportandos, imo & aliquem, non ad Ravennatia, sed ad Tridentinæ regionis ædificia spectantem. Temporum igitur, & minus eruditorum sæculorum vicissitudines culpandas credo, si alia marmora ruinis, & humo obruta, alia in fundamentis defossa, aut intra parietes abscondita, alia in alios usus conversa nos lateant, casu aliquo seris nepotibus revelanda, sicuti plura, apud proavos occulta, avis nostris, & parentibus se se obtulerunt, quæ omnia tandem nostrates Historici, & præsertim Sigism. Marchesius (*l*) vulgarunt, nonnulla in urbe, cætera in agro adinventa. Ex quibus Numina quæ hic ethnicorum tempore colebantur, & gentium aliquot nomina sive indigenarum, sive inter Romanas nobilium, quæ traductæ huc fuerant, cognoscuntur, quamvis ad earum libertos, aut servos, ut pleraque etiam alibi solent, nonnulla attinent, ut siglæ, aut verba ipsa ostendunt, velut in eo quod hominum, & temporum injuriis male habitum, vix amplius legi potest, integrius fortasse cum olim ab Smetio (*m*) inspectum est; nam sive, ut ab ipso, sive ut ab nostratibus proponitur, spectes; *Felicitati* a *Contubernal.* positum fuisse, non dubites, conservæ igitur. Duo vero inter cætera præstant, cum habeant illorum nomina qui Consules erant eo tempore, unde annum, ut in altero etiam diem, scire liceat quo posita sunt. Hoc *Materno & Bradua*, Primum vero *M. Cornelio Gaetego C. Erucio Claro Cos.* Quorum marmorum utrumque, & præsertim hoc Primum quanti faceret præclarus veterum Inscriptionum Judex Sertorius Ursatus, ex Posthumo ejusdem Opere (*n*) satis perspicitur. Quin ad Vulgares Fastos emendandos ad A. Christi 170. post Ursatum usus est Doctissimus Cardinalis Norisius (*o*) diserte citata hac *Inscriptione Forolivienſi*, cujus ope ad alias etiam circa eorum Collegium Consulum dubitationes tollendas processit, ex ea rescribens *M. Cornelius Cethegus. C. Erucius Clarus*. Sed a Pagio quoque eandem hanc Inscriptionem fuisse laudatam, adnotavit Eruditus Casinensis Abbas, Collega, dum viveret, meus Jo. Antonius Ursatus ad Opus, quod modo indicabamus, Avi sui. De aliis autem marmoribus vetustis Foroliviensibus mox loquendi occasionem habebimus.

5. Etsi ex antiquis Civitatis nostræ Chronicis apparet, Majores non dubitasse, quin magna ad Livii Forum accessio facta ab iis esset qui olim incoluissent locum passibus supra hoc mille quingentis ad meridiem videlicet, simulque ad occidentem solem, ut ibi retecta sæpe fundamenta prisca murorum, sepulchra, & templorum ruinæ indicare videbantur (quanquam, ne de sepulchris hic quidquam dicam, templa quorundam Numinum Ethnici in agro potius, quam intra urbes, ædificabant) ab nemine tamen, quod meminerim, negatum legi, Forum ipsum Livii inter amniculos duos fuisse conditum, quos Epistola II. (*p*) & IV. (*q*) italis vocabulis *Acqua cheta*, & *Acqua viva*, singulorum veterem describens cursum, memoravi. Inter illum igitur, sive sinistrum ad occidentem solem, & inter hunc, sive dexterum ad orientem Romani illi sapientes Viri Forum construxerunt, salubritatem aeris, & munditiem a præterfluente utrinque aqua, & hujus optimæ copiam, & naturalis cujusdam adversus hostium irruptiones munimentis opportunitatem secuti. Ibi autem construxisse, marmora indicant vetusta, quibus in nulla urbis nostræ parte majora, eademque magis ornata, sunt effossa, quam in ea quæ inter amniculos illos duos erat interjecta. Effossa ea sunt patrum nostrorum ætate, & multa quoque simul erant quæ effodi potuissent, nisi ædium fundamenta, illis imposita, prohibuissent. Candida sunt, & affabre elaborata duo quæ ex iis marmoribus in publico extant, alterum epistylium, alterum arcus portio, utrumque ea magnitudine, arcus autem portio in tanta magnitudine ea curvaturæ parvitate, ut immanis arcus, & amplissimi ædificii partes cuncti qui inspiciant, fuisse agnoscant. Haud ita procul reperta est a fossoribus Inscriptio, in qua verbum AEDIF. legitur, sed dimidiata, sic tamen dimidiata, ut Aurelio Antonino, & Lucio Vero Imperatoribus, id est anno æræ vulgaris secundum diligentes Chronologos, ut tardissime, 169. eorumque jussu a Præfecto, aut Milite aliquo *Legionis XXII. Primigeniæ* Ædificium fuisse exstructum, ut ab nostratibus (*r*) explicatum est, non difficulter intelligatur. Num vero ad eandem quæ hic diutius consederit, an ad aliam Legionem spectent marmora duo sepulchralia, quæ ut novissime tunc reperta, in Supplementi sui calce Marchesius proposuit, alterum ad juniorem militem, natione Dalmatam, alterum, magnitudine, & ornamentis insigne, ad Primipilum Legionis pertinens, cum Legionis in neutro numerus, aut nomen appareat, divinare nemo potest. Sed horum alterum in agro, alterum extra antiqui, de quo loquimur, Fori terminos inventum fuit, nimirum ubi Monasterium est Sanctæ Claræ.

6. Quamvis enim legamus, priusquam urbis nostræ proferretur pomerium, fossam olim, & mœnia fuisse ubi Templum nunc est Sancti Blasii, ab opposita autem plaga ubi Sacram modo videmus Ædem Sancti Antonii in Ravaldino, quæ antea fuerat Sanctæ Mariæ Majoris; tamen fortasse ne illuc quidem priscis temporibus Fori perveniebat latitudo, a septemtrionibus videlicet ad meridiem. Ab occidente autem ad orientem solem terminos duo illi quos supra (*ſ*) nominavi, definiebant amniculi. Cum enim dexter per latus sinistrum flueret ejus campi, qui nunc urbis Forum est, & adverso in latere Templum habet in quo corpus S. Episcopi Mercurialis, facile II. conditum est; in antiquo Sermone cujus verba Epistola II. (*t*) retulimus, sacrum illud corpus *sepultum esse* dicitur *non longe a Liviensi Urbe ultra Amnem*; igitur extra urbem. Sinister autem amniculus ab opposita plaga urbem terminabat. Etenim cum sicuti ostensum est Epistola IV. (*u*) pone sacram Ædem flueret, Triadi Sanctissimæ dicatam, quæ Ædes Cathedralis tunc erat, & in qua propterea corpus S. Mercurialis I. Foroliviensium Episcopi primum fuerat sepulturæ mandatum; cum igitur pone illam Ædem flueret, ipsa Ædes in vetustis, quæ ibidem laudavimus, Chronicis fuisse dicitur *extra, ac juxta civitatem prope flumen*.

7. Dum vero de antiquis urbis nostræ terminis tum in latitudinem, tum in longitudinem hæc scribo, me abs te non puto reprehensum iri, quasi inter nimis angustos fines ipsam coarctarem. Neque enim ignoras quod Dionysius tradidit Halicarnassæus (*x*), *urbes parvas morem fuisse condendi Priscis*; credo, quia multo essent publici dominii, quam propriæ quisque domus, & quod consequitur, urbis amplificandæ cupidiores, ut quam tanto facilius adversus hostem tueri possent, quanto arctiore haberent gyro comprehensam. Nostri autem cives ut ditionem extenderint suam sive per se, cum Rei Publicæ formam servarent, sive per eos ex suis fere civibus qui ipsis præfuerunt, & quinque olim, aut sex urbibus, oppidis autem amplius quadraginta imperitaverint, cum Tabula ostendat, Bonoli Historiis id confirmantibus, præfixa; hic commemorare non est opus. Sed potius quibus denique additamentis parvam olim urbem amplificaverint, videndum est.

8. Igitur cum ejus longitudo duobus, ut dixi, amniculis definiretur, id est non major esset, quam illa pars Æmiliæ viæ, quæ inter pontes duos interjicitur, quorum alter a Moratinis, alter a Pane accepit nomen, singuli singulis impositi amniculis, tam celebrem viam intersecantibus; adjectum utrinque magnum est additamentum. Scilicet hinc præter illum, quem paulo ante (*y*) diximus, campum, nunc Forum non modo urbis nostræ, sed totius propemodum Italiæ amplissimum, quidquid ad Portam usque extenditur quæ orientem spectat; inde vero quidquid ad Portam usque

---

(*l*) Supplem. Istor. l. 1. e l' Aggiunta in fine. (*m*) apud Gruter. p. 975. 4. (*n*) Marmi Erud. Lett. 6.
(*o*) Epist. Consular. (*p*) n. 8. (*q*) n. 6. & seqq. (*r*) Vid. Supplem. cit. l. 2.
(*ſ*) n. 5. (*t*) n. 8. (*u*) n. 11. (*x*) Origin. sive Antiqu. Roman. l. 1.
(*y*) n. 6.

usque pertinet occasum respicientem, veteri urbi paulatim additum est. Unde causa apparet, quare ædificia quæ a singulis iis pontibus ad singulas illas Portas Æmiliam continent viam, Suburbia dicta fuerint, & adhuc dicantur. Ad horumque similitudinem, quæ duas alias ipsas quoque bene amplas longasque vias comprehendunt, a Foro ad totidem Portas ducentes, quæ videlicet ad meridiem est, & quæ ad septemtriones conversa, Suburbia a Foroliviensibus vocantur; quando alia via, Equitum olim dicta, quamvis a Foro ipsa pariter incipiat, &, siqua alia, ampla sit, nec minus longa, quam Æmiliæ pars illa, ipsi ferme parallela, quam dixi inter duos pontes contineri, nunquam Suburbium appellata est, aut appellatur, nimirum quia non addita fuit veteri urbi, sed ab eadem fuerat comprehensa.

9. Nunc priusquam causas peculiarium nominum Suburbiorum quatuor perquiram; de altero quem paulo ante memorabam, amniculorum ponte nonnulla ex me quæri posse, scio. Nam qui alias (z) de altero illo satis scripserim, & ab Romanis, cum Æmiliam munirent viam, impositum esse, confirmaverim; cur non ab iisdem eodem tempore, eandemque ob causam hunc quoque alterum impositum fuisse putem? Ego vero id quidem puto, nec tamen pro certo affirmo, ut qui neque ullis in manu exaratis Chronicis, nedum per typos editis libris ejus rei mentionem, aut indicium offenderim, neque cum paulo ante ætatem meam ad Pontem hunc ipsum Panis illud exstructum sit Publici Palatii latus quod meridiem spectat, ab iis qui tunc vivebant, & mecum diu vixerunt postea, audivi unquam, in jaciendis altis ejus ædificii fundamentis lapides repertos esse, quales, ut in altero illo Ponte videmus, procul dubio debuissent, si pons, aut fundamenta pontis, ab Romanis constructi, ibi olim subfuissent. Quin legere potes apud Bonolum (a), Pontem Panis ab Scarpetta illo I. Ordelasso ædificatum; & alveo amniculi tunc videlicet cum in Canalem conversus fuerat (vel potius antea) impositum, corruisse, itaque A. 1214. a Foroliviensi Prætore esse restitutum, ut lapis ostendit Palatii proximo parieti affixus. Qui tametsi id factum doceat *ad honorem & publicam* Civitatis *utilitatem*, non tamen marmoreum pontem fuisse, perhibet, nec vero credibile est, sed verisimilius lateritium tum quando ab Ordelaffo fuit ædificatum, tum quando postquam corruerat, a Prætore est restitutus; ut omnibus, & conditione in primis eorum temporum penuriatis, ligneum ante Ordelaffum fuisse, credam. Porro in eo lapide sculpta Inscriptio cum uti a Bonolo (b) descripta est, Prætorem illum sic proponeret, ut qua ex domo esset, intelligeret nemo; denique cum huc secessissem æstate anni 1742. & alia quærerem, forte accidit, ut in hunc lapidem conjicerem oculos, & cum propter antiquam litterarum formam, verborumque compendia fieri non posse perspicerem, ut siglas notasque in lapide altius posito satis dignoscerem; ectypum mihi exemplum molli gypso appresso, & mox siccato parandum curarem. Quid quæris? Vix inspexeram, cum præclare cognovi, Prætorem illum *Guarinum*, ut legerant, *de Scovicale*, fuisse legendum *de Sancto Vitale*, id est de nobilissima Gente quæ etiamnum Parmæ ornamentis omnibus conspicua floret, cognomento italico *Sanvitali*. Quod autem mihi, idem cunctis visum est Litteratis tum qui simul aderant, Amicis, tum qui postea apud me inspexerunt; ut propterea mirabundi in libello quodam, hic perpaucis post annis edito, traditum viderint, ad illud usque tempus quo is libellus prodiit, perperam nostrates in eo lapide legisse *de Scovicale*, cum legere *de Sancto Vitale* (id nimirum quod se mecum antea legisse, & pervulgasse, sciebant) debuissent. Verum ne propter istiusmodi nugas a proposito digrediamur; tu, cum redieris, exemplum, quod dixi, meis in ædibus asservatum, fac inspicias, & siquid præterea quod me fugerit, qua es peritia, & diligentia, animadverteris, me doceas. Tunc etiam videas, velim, an recte censeam, Pontem de quo loquimur, lateritium tunc fuisse, ut lateritium illum quoque alterum fuisse, non est cur dubitem, quem olim eidem amniculi alveo ibi imposuerunt; ubi a Foro initium capit Equitum via, Equitum propterea Pontem in Chronicis appellatum, in Documento autem, ad annum 1294. spectante, quod in Tabulario extat Monasterii S. Mercurialis, *Arcum* etiam *Fluminis* dictum; Bonamicus enim quidam nominatur *contratæ S. Thomæ Apostoli prope Arcum Fluminis*, cujus Apostoli Templum, nunc S. Caroli scis vocari, & quam proximum esse illius initio viæ. Arcum igitur, seu Pontem hunc lateritium fuisse, commonstrare videtur fornicata illa quasi substructio, ex lateribus constans, cui paries impositus est dexter ad initium ipsum ejusdem viæ. Veri enim simile est, huic quoque Ponti, aut magnæ saltem ejus parti idem quod alteri, longo temporis decursu accidisse, ut corrueret, nec tamen iis qui restituerunt, visum esse in pristinam altitudinem restituendum, tum quia operæ pretium non esset, tum ne hic, ut in Panis Ponte restituendo contigerat, via acclivis fieret, & se in minime necessarium culmen attolleret.

10. De Suburbiorum autem, Portarumque ad quas singula eorum pertinent, appellationibus sic existimo, duarum causas paulo facilius credi posse, quam reliquarum. Nam qui Ravaldini Portam, &, quod consequitur Suburbium sic dicta velint quod ad Ravaldinum castellum ducerent, haud dissimilem apud alias quoque Civitates in suis quibusdam Portis appellandis consuetudinem spectare videbuntur. Et Suburbium S. Petri siquis forte id nominis traxisse, mecum suspicaretur, ab adsito S. Petri Templo quod vocant in Scoto; noli propterea quod nunc Ædiculam esse, videas, minus credere ejusmodi suspicioni. Ex antiquis enim Documentis (c) constat, anno 1170. cum aliis Templis *Parochialibus* fuisse recensitum, quin ejus, ut videtur, Rectorem nomen suum ad hunc modum olim adscripsisse, *Presbyter Tedericus basilicæ S. Petri in Scoti interfui, & subscripsi*. Non me fugit, Viros in perantiquis Chartis versandis exercitatissimos animadvertisse, in iis *splendidum basilicæ nomen nonnunquam tenuibus quoque fanis tribui*. Quod etsi quis contenderet in isto quoque accidisse; non ille tamen certa inficiari ratione posset, *Parochiali* dignitate quam ad annum usque retinuit 1464. (d), vel iis temporibus fuisse præditum circa quæ contigerit, ut Suburbium illud urbi adderetur, & ab ipso quo nullum propius tunc habebat, Templo nomen acciperet. Sed quas causas proferunt, cur Sclavoniæ, & Gottognorum Suburbia ad hunc modum sint appellata, quanam ratione tueamur, si quis forte ajat, videri sibi non eas esse quæ pari facilitate admittantur propterea quod primæ ad retrusa adeo pertineant tempora, ut nullius æqualis Scriptoris testimonio, nullo idoneo veterum Documentorum indicio possint comprobari; alteræ autem cum aliæ ab aliis adducantur, vel ob hanc ipsam varietatem dubiæ fiant? Et sane; ut primas libentissimi seponamus, nihil ex ea in qua sunt, opinione detrahentes, & secundas tantummodo perpendamus; si nostrates eam appellationem inde esse ortam volunt quod Gothorum pars locum illum incoluerint, tunc videlicet cum Ravennæ degebant eorum Reges, & fuisse ab eo usque tempore, id est a sæculo V. aut VI. ad nostra servatam, & propterea *Gottognorum* Suburbium scribunt; non possunt iidem cum de Cotignolæ ædificatione agitur, id oppidum, ut alias (e) retulimus, dicere, sic fuisse nominatum, quia Forolivienses illuc missi anno 1276. ex suburbio hoc essent, quod ubi ea de re loquuntur, scribunt *Cotognorum*. Sed & hæc extra controversiam non esse, tunc pro veri studio fassi sumus, ut illam a Gothis denominationem *Gottognorum* per tot sæcula conservatam esse, ex vetustioribus tabulis non apparere, aut nobis certe, in iis quærentibus, nusquam occurrisse, ingenue fatemur. Illud occurrit potius quod mihi occasionem præbuit longe aliam suspicandi originem nominis Cotognorum. Quam suspicionem, qualis ea cunque est, ut pridem cum Academicis nostris, sic tecum modo communicabo, sperans, non minus facilem, simplicemque, &, quod consequitur, verisimilem tibi fortasse videri posse, quam paulo ante com-

(z) Epist. II. n. 8. & Epist. IV. n. 11. (a) Istor. di Forlì l. 3. (b) Ibid.
(c) Marchesi Supplem. l. 3. & l. 2. in fin. (d) Ibid. l. 8. (e) Epist. VIII. n. 4.

communicatam, ut cum illis pariter, de causa nominis Suburbii S. Petri. Scilicet Documenta extant plura, in quibus mentio fit de *fundo*, *qui vocatur Cotonieto*, de *fundo dicto Cotogneto*, vel *Cotogneti*, & de *Codigneto*. Tria leges in Marchesii Supplemento (*f*) quorum primum ad annum attinet 962. alterum ad 1160. tertium ad 1189. Et erat quidem is fundus extra urbem; sed extra eam campus etiam erat qui nunc est Forum, nedum qui non ita procul ab eo campo siti erant fundi ad eam plagam de qua nunc loquimur, nempe ad orientem solem. Quos inter fundos cum eum quoque fuisse, constet, qui dicebatur *Plegadicius*, intra urbem postea conclusus, ut Templum olim, & Xenodochium significabant dicta S. Mariæ *in fundo Plegadicio* (*g*), & vel magis quod ipse in antiquis Chartis legisse memini, *S. Maria de Pace fundi Plegadizi*, huic autem fundo contiguum fuisse fundum *Cotonietum*, ex primo illorum quæ indicavi, Documentorum appareat; proclive est suspicari, ab hoc fundo intra urbem simul comprehenso, & fortasse magnam novi Suburbii partem faciente, Suburbii nomen esse ortum *Cotognorum*, ut italice cydonias malos, quarum plurimis ille fundus esset consitus, appellamus, & quemadmodum *cotonea* mala, Plinio testante (*h*) Latini vocabant, ita nos quoque *cotogni* vocamus earum poma.

11. Verum ut Suburbia hæc quatuor neque omnia, cum veteri sunt urbi addita, eodem tempore ad eam quam nunc videmus, longitudinem producta sunt, nec quæ inter Suburbium & Suburbium comprehensæ sunt areæ simul, sed deinceps, domuum, Templorumque ædificationibus excoli potuerunt; sic alius alio tempore ambitus esse debuit totius urbis. Attamen cum angustiore fuit ambitu, pluribus instructa erat Portis, quam cum, ut modo est, ampliore. Etsi enim Merloniam quam vocabant Portam non adnumeres, quippe quam, cum Ravaldini Suburbium in longitudinem auctum est, in Ravaldiniam Portam mutarunt; Valeriana tamen, & quæ Sancti Blasii primum, deinde cum ampla quæ ad eam pertinebat, via producta, & ipsa ulterius translata est, Sanctæ Claræ dicta (ut de alia sileam, quæ *della Rotta* appellabatur) occlusæ postea sunt, ut ne vestigium quidem supersit. Qui vero muri, aut quod vallum, & fossa urbem ad septemtriones, & ad meridiem tunc munirent, cum amniculi ad orientem, & occidentem solem muniebant, incertum est. Vix memini in Documentis ad annum spectantibus 1189. hæc legisse, *ab uno muro Civitatis usque ad alium*, *sicut Civitas antiquitus fuit constructa*, in aliis autem mentionem *Fossati Veteris*. Postea vero quam abductis alio amniculis urbs amplificata est, & muris cinctam, & perducta extra hos fossa instructam fuisse, constat. Neque enim nisi hæc omnia jam fuissent; certe muri dirui, vallum demi, fossæ expleri ante finem sæculi XIII. jubente Pontifice, qui Italus haud erat, non potuissent: quam calamitatem Cæsena quoque (*i*) tum ferre coacta est. Et Forolivienses quidem ineunte sæculo XIV. restituere muros cœperunt. Sed aut alio ex alio impedimento suborto, non perfecerunt, aut, quod credibilius est, eorum partem sic diruerunt longi temporis injuriæ, ut anno 1472. cum ex dimidio circiter deessent, a Pino Ordelaffo, additis insuper propugnaculis refecti sint: quanquam ne tunc quidem ab omni parte perfecti esse credendi sunt, si post duos & viginti annos refici ad æqualem, ne dicam ad majorem, tractum, & pinnis instrui debuerunt; utrumque enim lego in libris Chronicis. Pinus autem Arcem Ravaldiniam, a Petro Cardinali Bituricense ante centum annos jam inchoatam, sicut Bonolus quidem (*k*) scripserat (nam quomodo idem confirmare Marchesius (*l*) potuerit, minime video, qui tradiderat (*m*), ab Ægidio Cardinali Sabinense duodecim ante annis non inchoatam, sed & impensis non modicis fuisse perfectam) eam, inquam, Arcem Pinus sic amplificavit, & longe magis quam erat, munitam reddidit, ut inter primas Pontificiæ ditionis iis temporibus censeretur. Antea vero quam illa inchoaretur Arx jam erat altera ad Portam S. Petri, cum Ægidio Cardinali, Pontificis Legato, se Forolivienses dediderunt A. 1359. Tertiam autem postea ad Sclavoniæ Portam ædificavit Balthasar Cardinalis Cossa A. 1407. His duabus Arcibus partim hominum, partim etiam temporis injuriæ; Ravaldiniæ vero non nisi temporis obsuere intra hos annos ducentos quinquaginta. Quam ob rem, & ob ejus amplitudinem factum est, ut ab illis vel Arcis nomine amisso, hanc unam Arcis vocabulo adhuc appellemus.

12. Priusquam urbs amplificaretur, & magna murorum corona, atque Arcibus muniretur, forum quidem habuit amplum, quod nunc campum vocitant Cathedralis Basilicæ: quo in campo fuisse Prætoris Palatium vel anno 1276. ex summo Chronicorum librorum consensu liquet. Sed multo amplius, quo nunc utimur, Forum extra urbem, ut supra (*n*) indicatum est, in modum patebat agrestis campi, qui dicebatur Vinea Abbatis propterea quod ad Monasterium attinebat S. Mercurialis, cujus Præsul sive Monachis præesset, ut ante finem IX. sæculi ex vetustissimo Documento præfuisse constat, iisque Cluniacensibus, sive, ut diu postea priusquam ibi conviverent Vallis Umbrosæ Monachi, non præesset, Abbas semper est appellatus. Itaque Sacra ejus Monasterii Basilica, huicque addita circa annum 1180. ea Turris quæ non ob summam dumtaxat altitudinem, verum etiam ob externæ, internæque structuræ elegantiam vel his temporibus spectabilis est, ut campum antea, sic postea Forum exornarunt. Cui ab opposito latere ornamento fuit Palatium Publicum, ab Ordelaffis præsertim exædificatum sæculo XV. non sine altis porticibus, quarum columnæ ut lateritiæ sint, artificio tamen commendantur. Palatii turrim quis primus extruxerit, legisse, in præsentia non memini. Sed ante ea tempora extiterit, necesse est, si anno 1385. ut in Paduanii Chronicis vidi, & confirmat Bonolus (*o*), horologium in ea collocatum fuit. Turribus præterea, nonnullis etiam præaltis, domus quoque potentium civium passim instructæ, siqua in alia, in nostra urbe olim conspiciebantur, nedum Sacræ Ædes. Harum vero Turres suo quæque elaborato in coni modum pinnaculo ornabantur, ut in paulo vetustioribus adhuc videmus. Nam quod in quibusdam nunc desit, casu aliquo factum est, qualem de sua ad A. 1433. in Chronicis indicavit Magister Hieronymus de Bursellis ex Prædicatorum Familia.

13. Præter maximum de quo dictum est, Forum, areas urbs nostra habuit, habetque complures. Nam præter eam quam ad Cathedrale Templum commemoravi, alias adhuc, & præsertim quatuor ante Cœnobia totidem, a sæculo usque XIII. patentes, videmus. Cœnobia ea sunt Eremitarum S. Augustini, Servorum S. Mariæ Virginis, & Familiarum tum S. Francisci, tum S. Dominici: quanquam Eremitæ illi exeunte eo sæculo, & quas post illos nominavi, haud multis, quod sciam, ante lustris urbem incoluerunt, cum ex Familiis quos postremo dixi, altera eodem sæculo non ita multum progresso, altera autem, id est S. Francisci, medium facile prætergresso in urbe fuerint. Sic autem loquor propterea quia etsi Breves quas vocant Litteras, easque autographas, legerim Innocentii IV. datas Lugduni XII. Kal. Maii Pontificatus anno VII. quibus Litteris facultatem ei Familiæ confirmat jam antea ab Apostolico Legato concessam, *habitationem*, quæ *extra* Civitatem *Foroliviensem* erat, *transferendi intra Civitatem eandem*; tamen cum authenticum Documentum attendo, a Marchesio (*p*) memoratum, ex quo apparet, anno 1266. necdum fuisse id Cœnobium exædificatum; non difficile intelligo, jure a Bonolo (*q*) dissentire Marchesium, cum longe aliud sit posse, aliud efficere. Cæterum quod in areis quæ ante Cœnobia sunt Familiarum istarum, deest, in reliquis minime desideratur, ut Palatiis denique, sicut aliæ plures urbis partes, & magnificis Ædibus sint exornatæ.

14. Sed inter majores areas quæ intra amplificata mœ-

(*f*) l. 3. (*g*) Vid. Supplem. cit. l. 4. ad A. 1294. & l. 11. ad A. 1541. (*h*) Nat. Hist. l. 15. c. 11.
(*i*) Marches. Supplem. cit. l. 4. (*k*) Istor. di Forlì l. 7. (*l*) Supplem. cit. l. 6. ad A. 1372.
(*m*) l. 5. ad A. 1360. (*n*) n. 6. (*o*) Istor. cit. l. 7. (*p*) Supplem. cit. l. 4. (*q*) Istor. cit. l. 3.

mœnia relictæ fuerant; non omittenda est quæ Episcopi Vinea olim dicebatur, ubi Episcopales Ædes, quas alibi alio tempore fuisse, legimus, denique, ut adhuc videmus, exstructæ sunt. Verum præ his quæ in Canonicorum Tabulario, in aliisque poteris invenire, dignum illud quod inquiras existimabis; neque enim ego nisi in Excerptis quibusdam ex eo Tabulario vidi; scilicet in Documento ad annum spectante 1193. mentionem fieri trium Forolivii Episcoporum, quorum nomina in horum Catalogo ante Alexandrum I. qui post eos extitit, nusquam reperiuntur; sunt autem Rainerius, Tedericus, & Oddo. Cujus Oddonis, & quidem ut Foroliviensis Episcopi, A. 1021. nomen in Excerptis aliis video ex Tabulario Archiepiscopalis Ecclesiæ Ravennatis (r). Quin etiam in iisdem (s) Rodulphum legi Forolivii Episcopum qui Ravennati interfuit Synodo sub Arnaldo Archiepiscopo A. 1016. Nunc si in Episcoporum nostrorum Catalogo; quem Marchesius exhibet in calce Supplementi sui, mecum animadverteris, inter Ubertum qui A. 962. & Joannem qui A. 1072. Ecclesiæ nostræ præerant, neminem scribi; facile intelliges, Rodulphum, & Oddonem in longo illo intervallo esse addendos: num vero etiam Rainerium, & Tedericum, in medio relinquo. Sunt enim & alia intervalla supra Ubertum, & infra Joannem ad Alexandrum usque, ad quæ referri ab iis possint qui sciant, quo anno Episcopi fuerint; nam fuisse, prima Excerpta ostendunt; intervalla autem ut alia interdum breviora esse possint, alia longiora, & ratio monstrat, & res ipsa confirmat: vides enim in Catalogi ea parte perlegenda quæ ad propiora nobis attinet sæcula, eoque minus erroribus obnoxia est, accidisse, ut modo tres intra annos, imo intra duos, Episcopos tres haberemus, alias ut eundem ad triginta annos, aut eo amplius. Quod si Deus nostrum omnium annuat votis; multo serius nos deseret is qui Foroliviensi Ecclesiæ nunc præest (t) ea probitate, eaque simul Prudentia quæ ex doctrina existit, & ex prævia in gravissimis rebus exercitatione, ornatus, ut cum jam diutius, quam Decessorum, quod sciamus, quisquam, præfuerit, nemo tamen sit cui videatur satis longo tempore præfuisse.

15. Excerpta illa Ravennatia, quæ summæ erga me Humanitati debeo Casinensis Præsulis Eruditissimi Zinannii, non illud solum quod ad Episcopos eos nostros attinet, me docuerunt, cum Catalogo de quo dixi, eorum nomina, & tempora conferentem, verum etiam quædam unde Catalogi chronologia fortasse posset exactior reddi. Huc adde, Prætorum nomina Foroliviensium, in quibus perquirendis minus soliciti fuisse videntur nostrates, me ad duodecim in iisdem Excerptis animadvertisse omnia inter annum primum, & nonagesimum secundum sæculi XIII. suo quodque anno adnotata: quæ tibi alias, si volueris, libenter singula describam. Sed nostratibus, mihique adeo ipsi ignoscendum est, si propter plura urbis, nonnunquam pene totius, incendia, pleraque absumpta Majorum monumenta ad Historicos nostros, multoque minus ad me pervenire non potuerunt. Namque ut illud omittam incendium quod A. 1089. creditur accidisse; aliud ex vetustis Documentis contigisse intelligitur A. 1126. aliudque A. 1383. Memorabile autem præ cæteris fuit quod inter hæc duo, anno videlicet 1173. impiorum hominum scelere excitatum, adeo se extendit, ut Templa ferme omnia, nedum proximas domus comprehenderit, &, quod ad propositum nostrum vel magis attinet, Episcopi Ædes, & Monasterium S. Mercurialis, ut Chartas antiquissimas, quæ utrobique, & in Monasterio præsertim, asservabantur, consumpserit. Sed anno quoque 1276. igne ab Ordelaffis, & Orgogliosis injecto, Publicum Prætoris Palatium conflagravit. Quin posteaquam Ordelaffi, qui jam tum Civitatis imperium aucupabantur, eo denique potiti essent, insequenti sæculo cum Franciscus ex ea Gente dominaretur, tabulas quas post gravissimum illud incendium Monasterium, ut potuit, rursus coegerat, rursus ipse combussit; ut, quod Paduanius in Chronicis ad A. 1359. adnotavit, Legatus Pontificis, recepta Civitate, mox cogere debuerit, siqui forte aliquarum ex iis tabulis exempla haberent, ut ii Monasterio traderent.

Ad incendia casus accesserunt prope innumeri, cum cives alii aliis partibus addicti, eoque inter se diu, ac sæpius dimicantes, modo has, modo illas domus funditus evertebant, modo alio emigrabant: vel cum tabellionum hæredes quas diligenter servare debuissent tabulas aut inscitia, aut dolo, aut longi temporis oblivione intercidere sinebant; neque enim ante annum denique 1588. Tabularium Publicum institutum est, quo tabulæ omnes inferrentur. Itaque jam diu sublatis caussis fere omnibus propter quas antiquiores Chartæ perierunt, multo facilius erit Posteris ea cognoscere quæ his postremis sæculis acciderint, quam superioribus fuerit Historicis nostratibus illa reperire quæ vetustissimis temporibus hic contigerunt. Quorum utrumque in scribendis ad te propediem Litteris experiar, de quibusdam excellentibus nostris Civibus tum magis, tum minus antiquis nonnulla additurus. Vale.

EPISTOLA ÆMILIANA X.

Nunc Epistolam (a), quam ad Marchesium Equitem, Sigismundi Equitis, & Historici filium, anno misi 1729. in manum sumens, & quæ de Cornelio Gallo, & de Flavio Blondo, te audiente, inter Academicos nostros non semel disserui, memoria repetens, accipe quæ de utroque ad eam Epistolam sum additurus. Quod tanto pressius faciam, quanto plura eorum quæ tunc scripsi, aut disserui, interea contigit, ut a Viris Eruditissimis confirmarentur.

2. Primum omnium, ut quo de Gallo in Academia verba facerem, omnes intelligerent, dedi operam, ut cum Galli circa eadem tempora plures fuerint ab Antiquis Scriptoribus memorati, cæteri ab nostro, qui Poeta eximius, & primus Ægypti Præfectus fuit, non difficile internoscerentur. Viri enim Doctissimi nominis similitudine decepti sunt. In quibus esset primo loco ponendus Servius, si, de nostro loquens, hæc verba in Eclogam X. Virgilii scripsisset, *Hic est Cajus Asinius orator, Asinii Pollionis filius*. Sex enim hæc postrema verba eo libentius credidero, ab imperita manu in Servii contextum fuisse intrusa, quod Vossius (b) in suo exemplari defuisse, testatur. Nec sane Servius is erat, qui aliam esse Corneliam Gentem, aliam Asiniam, posset ignorare, & Asinium hunc, non Augusto, sed Tiberio imperante, ut est apud Tacitum (c), mortem obiisse. Contra autem Passeratius, cum de Cornelio quodam Gallo quem in Perusino bello periisse sciebat, interpretaretur Propertium (d), nescio quomodo versus & ejusdem Poetæ, & Ovidii, manifesto ad nostrum pertinentes, ita protulerit, quasi ad illum mortuum in Perusino bello attinerent; quando, ut alia omittamus, constat, Perusinum bellum decem annis ante quam Ægypti potiretur Augustus, eique Gallum præficeret, contigisse. Neque magis scio, quomodo ibidem cum de Gallo Ægypti Præfecto Servium laudasset, hæc continuo subjecerit, *Fuit & alter Gallus Cornelius Ægypti præfectus*, & de hoc eadem retulerit quæ Servius de suo. Nonne hic de uno duos, ut paulo ante de duobus Corneliis Gallis unum, videtur fecisse? Nisi enim quem Propertius ibi, & quem Servius nominant, pro uno accepisset; non potuisset illud continuo adjicere, *fuisse & alterum Gallum*, id est secundum; nam mox cum alium proponat, *Tertium* dicit. Cum hæc igitur ne quis cum Passeratio falleretur, attigissem; tum alia addidi

(r) N. 3243. (s) F. 2333. (t) Thomas Taurellus Foroliviensis. (a) Epist. I.
(b) De Histor. Græc. l. 2. (c) Annal. l. 5. (d) in Eleg. 21. l. 1.

ne quem Casauboni auctoritas in errorem traheret, qui in suis tum in Strabonem, tum in Suetonium Adnotationibus de duobus pariter, id est de nostro Cornelio Gallo, & de Ælio Gallo unum fecerat eo faciliori errore, quod uterque Ægypti Præfectus fuit; sed Cornelius Gallus omnium primus, Ælius vero Gallus tertius, cum secundus fuerit inter eos interjectus Petronius. Quæ series ipsa, cum peculiaribus singulorum gestis, a Strabone (*e*) uno eodemque loco proposita, si ab eo Strabonis Interprete paulo attentius fuisset inspecta, Cornelium, & Ælium unum eundemque non credidisset, ut neque alii Claro Scriptori in mentem venisset suspicari, ab iis qui Strabonem olim descripserant, forte, aut incaute truncatum Cornelii nomen in Ælii nomen transiisse. Cur enim tot aliis locis qui ad Ælium attinent, cum truncassent; illo uno qui revera ad Cornelium spectat, integrum descripsissent? Imo cur librarii cæteri in iis qui pertinent ad Cornelium, nunquam mutilassent; in iis autem qui ad Ælium sive apud Plinium (*f*) latine, sive apud Josephum (*g*), & Dionem (*h*) græce, semper Ælius, Αἴλιος scripsissent? Quæ cum attendo, non miror, præter unum Jo. Albertum Fabricium (*i*), alium neminem, quod meminerim, Doctorum Virorum qui post Casaubonum res has attigerunt, ipsi esse adstipulatum: quin Vossius ipse, qui rem primum (*k*) in medio reliquerat, a Casaubono postea (*l*) non obscure dissensit. Apertissime autem dissensere Henricus Valesius, uterque Gronovius, Scherpezeelius, Spanhemius, Grævius, Burmannus, alii, quorum tunc libros singulorum diserte indicavi.

3. Sic Gallo nostro ab iis quibuscum facilius confundi poterat, aut confusus fuerat, sejuncto (quis enim qui illius exitum sciat, aut a Gallo Luperci fratre (*m*), aut ab illo Plinii (*n*) Cornelio Gallo, quorum alter in castris cecidit, alter vero in venere obiit, non continuo distinguet?) proclive deinde fuit quæ perperam nostro, aut quæ recte tribuerentur, demonstrare. Tributum autem fuerat, quod primus Romana arma in Arabiam intulisset, & quod primum ejus auspiciis, aut certe eo Ægyptiis præfecto, ex Muris portu centum & viginti mercatoriæ naves ad Indiæ tractus enavigarint. Hæc autem ad Ælium Gallum, non ad Cornelium, referenda esse, ex Strabone (*o*) liquet: quin etiam quod ad Arabicam illam Ælii Galli expeditionem attinet, ex Plinio (*p*) quidem, & Dione (*q*) confirmare licet; nam quod ex Galeni quoque libro de Antidotis addebat Valesius (*r*), majorem Viri Doctissimi diligentiam desidero, cum in eo libro (*s*) Galenus utique *antidotum* describat *Ælii Galli, qua Cæsarem liberavit*; sed cujus Ælii, non modo an illius qui Arabiam primus invaserit, toto eo libro ne verbum quidem. Contra vero jure meritoque Cornelio Gallo tribuitur quod *Heroum urbem quæ defecerat, cum paucis* copiis ipse *receperit*, & quod *in Thebaide seditionem, propter tributa, exortam facile compescuerit*; utrumque enim Stabo (*t*) diserte testatur. Cujus hæc verba ultima ut minime favent iis qui Thebas illas, unde Thebaidis nomen est ortum, ab eodem Gallo funditus eversas esse, non dubitant, sic neque alia tantum favent, quantum putant, ubi paulo superius, tunc *vicatim habitari* eam urbem (Thebas) dixit, & *nonnulla ejus vestigia servari*; continuo enim addit quæ magnitudinem declarant, *longitudinem quidem LXXX. fere stadiorum*, & *esse in ea templa quam plurima, magna ex parte a Cambyse mutilata*. Cur enim qui antiquius excidium memorat, recentius omisisset? & si, Cornelio præfecto, immani ista fuisset amplitudine, quæ olim, ut est apud Tacitum (*u*) septingentis millibus hominum qui arma ferre possent, conveniebat; quomodo tam facile diruta esset? Malim igitur Strabonem secundum ea quæ Ammianus (*x*) scripsit, interpretari, a Pœnis primum oppressam, deinde postquam reparata fuerat, a Cambyse (quod vel melius mox ostendam ex Plinio) pessumdatam, antiquissimæ suæ magnitudinis vestigia quidem servasse, cives autem inter hæc, & circum, longe minori semper numero, quasi per vicos habitavisse; itaque ipsos magis fortunis, quam urbem ædibus, eversos fuisse a Cornelio Gallo, quem proprie ibi locutus Ammianus *exhausisse*, ait, *civitatem*, *plurimis* (si credere hoc tamen licet (*y*)) *interceptis*; ut propterea *furtorum arcesseretur*. Ad Cambysem igitur refero quod alii ad Gallum ex Juvenale (*z*)

Atque vetus Thebe centum jacet obruta portis;

ad Gallum vero quod iidem ex Pausania (*a*) ita proferunt, quasi scripsisset, Thebas *ad nihilum redactas*; cum ego ex Loescheri interpretatione sic legam, *Quæ vero opibus olim valebant, Thebæ Ægyptiæ, & Minya, tum Orchomenus, jam minus habent ad felicitatem, quam qui re est mediocri homo privatus*.

4. Nec vero facilius crediderim quod Cornelio Gallo tributum legi ab nonnullis sequiorum sæculorum Scriptoribus, obeliscos eversarum Thebarum ab eo Romam esse missos. Proclivius esset assentiri, nisi Strabonis ipsius, id est Tiberii ætate inter vetera *Thebarum magna vestigia mansissent structis molibus litteræ Ægyptiæ*, sicut a Tacito, Germanici iter describente (*b*), traditum est. Quin manebant etiam Vespasiani tempore, cum Plinius (*c*) de obeliscis verba faciens, a Thebaicis initium duxit. *Obeliscus est Thebis*, inquit; sequor enim libentius qui sic legerunt, lectionem comprobante quod paulo post dicit, *Sunt & alii duo*, & quod de primo ait, *admiratione* ejus *effectum esse, ut cum oppidum id expugnaret Cambyses rex, ventumque esset incendio ad crepidines obelisci, extingui ignem juberet molis reverentia, qui urbis nullam habuerat*. Ammianus (*d*) autem, qui sæculo, ut nosti, scribebat IV. se Thebis *obeliscos vidisse plures*, testatur, *aliosque jacentes, & comminutos*. Quod si præter eos quos memoravimus, alii, ut in tanta urbe, fuissent, qui a Gallo missi essent Romam; vix credi posset, Plinium, de obeliscis qui jam tum Romæ erant, ita scribentem (*e*) ut a quo, & unde advecti essent fere singuli, non omitteret, ipsumque Ammianum ferme idem facientem, & maximum omnium, suo tempore importatum, addentem, & Thebas, ut diximus, & Gallum eodem loco, nec verbis paucissimis, commemorantem, nullam mittentis Galli, nullam a Thebarum urbe avecti obelisci injecturos fuisse mentionem.

5. Contra vero sunt quæ Cornelio Gallo negare possit nemo, ut quod accepto a Pinario Scarpo exercitu Parætonium subito occupaverit: quod M. Antonium ad Parætonii murum accedentem cum magnis & navalibus, & terrestribus copiis primum ne suos blanda oratione corrumperet, tubarum cantu opportune imperato, ut Antonium audire nemo posset, deinde eruptione facta, inde repulerit; quod illius naves in portum illexerit, moxque per latentes antea sub aquis, attractas catenas intra portum concluserit, ibique partim incenderit, partem submerserit. Hæc certe omnia quemadmodum ut Augustus pervinceret, maximo adjumento fuerunt, sic diserte ab Dione (*f*) tradita sunt. Nec Plutarchus (*g*) reticet, quomodo partitis cum Proculejo officiis effecerit, ut Cleopatra suis cum thesauris viva in Augusti, id summopere cupientis, potestatem veniret.

6. Et hæc quidem fortis, sagacisque ducis pro Imperatore suo facta ita certa sunt, ut quæ maxime. Qua autem potissimum culpa in ejusdem offensionem inciderit, cum post vulgatam Augusti indignationem, multæ, ut fit, & Dio (*h*) commemorat, in Gallum conjectæ fuerint, incertum est. Illam tamen credere malim quæ una post ejus mortem ab Ovidio (*i*) ad Augustum ipsum scribente, memorata est, nempe quod *linguam nimio non tenuerit mero*. Dignior enim ejusmodi culpa fuit ea commiseratione ob quam Augustus, re melius postquam Gallus a Senatu damnatus, se occiderat, pensitata, *& illacrymaverit*, *& vicem suam conquestus sit, quad sibi soli non liceret amicis, quatenus vellet, irasci*, sicut ab Suetonio (*k*) traditum est. Quod autem non Suetonius modo, & Servius in Eclogam Virgilii X. Gallum

(*e*) De Situ Orbis l. 17. (*f*) Nat. Hist. l. 6. c. 28. (*g*) Antiquit. Judaic. l. 15. (*h*) Rom. Hist. l. 53.
(*i*) Biblioth. Lat. l. 1. c. 14. (*k*) l. 2. cit. c. 6. (*l*) De Poetis Latinis. (*m*) apud Propert.
(*n*) Hist. cit. l. 7. c. 55. (*o*) l. cit. 17. & 2. (*p*) Hist. cit. l. 6. c. 28. (*q*) l. cit. 53.
(*r*) apud Gronov. ad Amm. Marcellin. l. 17. c. 4. (*s*) c. 1. (*t*) l. cit. 17. (*u*) Annal. l. 2.
(*x*) Gestar. Rer. l. 17. (*y*) Vid. infra, n. 6. (*z*) Satyr. 15. (*a*) De tota Græcia l. 8. (*b*) l. 2. cit.
(*c*) Nat. Hist. l. 36. c. 9. (*d*) l. 17. cit. (*e*) c. cit. 9. & 11. (*f*) Rom. Hist. l. 51. (*g*) in Antonio.
(*h*) l. 53. (*i*) Trist. l. 2. (*k*) in Augusto c. 67.

lum in Auguſti *amicis*, ſed Auguſtus ipſe, cujus verba iſta refert Suetonius, diſerte poſuerit, confirmare nos debet in laudabili Ovidiani loci (*l*) interpretatione retinenda,

Tu quoque, ſi falſum eſt temerati crimen amici,
Sanguinis, atque animæ prodige Galle tuæ.

Cum enim tum Largus, qui temulenti Galli verba, tanquam ingrati, & malevoli in Auguſtum animi indicia, ad hunc detulerat (*m*), tum Auguſtus in Galli amicis fuerint, vocem illam *temerati* num ad Largum potius proditæ amicitiæ ſcelere pollutum, quam ad Auguſtum, ſi vera fuiſſet Largi delatio, a Gallo violatum referemus? Nempe, ſi frequentiorem reſpiciamus Latinorum conſuetudinem, ad Auguſtum. *Temeratum* enim de eo fere cui injuria illata ſit, non de eo qui intulerit, quantumvis ſceleſto temeratore, dictum invenimus. Sic Livius (*n*) *ſepulcra majorum temerata & violata*. Sic Virgilius (*o*) *templa & temerata Minervæ*. Sic ille quem hic interpretamur, Ovidius (*p*) *hoſpitii temerata ſacra*. Quod tanto minus improbabis, ſi Auguſto, tanquam ſacro, *aras* adhuc *præſenti* fuiſſe *poſitas* (*q*) memineris.

7. Ille autem alter Ovidii verſus

Sanguinis, atque animæ prodige Galle tuæ,

quippe a contemporaneo Poeta ſcriptus, ſupervacaneam reddit ad eos reſponſionem, qui videntur Gallum credere ab alio potius, quam ab ſe ipſo, interfectum fuiſſe. An vero uno ſe vulnere interemerit, quod Ammianus (*r*) ſignificat iis verbis, *ſtricto incubuit ferro*, antiquioris, imo Galli æqualis, & paulo poſt ejus mortem ſcribentis Auctoris Propertii dubitationem injiciunt hi verſus duo (*ſ*)

Et modo formoſa quam multa Lycoride Gallus
Mortuus inferna vulnera lavit aqua;

niſi forte, ut Poeta, de multis loquitur vulneribus Galli animo ab amata Lycoride inflictis: quanquam in hoc diſticho, ſive hac, ſive alia ratione explicato, mihi ſemper aliquid deſiderari poſſe viſum eſt, unde dilucidius fiat.

8. Hactenus quæ Gallus revera geſſerit, aut pertulerit, præcipua attigimus. Nunc quæ ſcripſerit, videamus, a certis pariter incerta, & multo magis ſuppoſita ſecernentes. Neque enim dubium eſt amplius, quin omnia quæ Cornelii Galli inſcripto nomine circumferuntur, ſuppoſita ipſi fuerint, ſive illa amatoria ſint carmina, ſive alterius ſint argumenti, ut de Elegiis præſertim, & de illo in Virgilii obitum Epigrammate a nobis quoque ad Marchelium ſcribentibus (*t*) peculiari non una ratione demonſtratum eſt. Sed incerta ſunt alia, etiam quæ nonnullis videntur certa, ut Ciris, Virgilio alioquin a pleriſque adſcriptum Poema, & in Pollionem Oratio, de qua miror eſſe qui non dubitent, quando is unus, qui ex Veteribus eam memoravit, Quinctilianus (*u*) non obſcure dubitabat. Sic enim ait, *in Oratione Labieni, ſive illa Cornelii Galli eſt, in Pollionem*. At quæ certo ſcimus a Gallo fuiſſe ſcripta, a longo jam tempore interciderunt. Nam præter unum verſiculum, a Vibio Sequeſtre (*x*) nobis ſervatum, & verſus illos quos in Virgilii Ecloga X. indicavit Servius *Galli eſſe, de ipſius translatos carminibus*, cum alios habeamus nullos; fieri non poſſe videtur, quin ſi poſt Vibii, & Servii ætatem paulo diutius Galli Scripta ſuperfuiſſent, de tot qui conſecuti ſunt, Auctoribus aliquis ſe eximium Poetam legiſſe, ſignificaſſet, ejus verſu, aut ſententia ſaltem quapiam producta. Diu autem eſt ex quo uterque illorum extiterunt. Nam Servium illum ipſum contemporaneum fuiſſe Macrobii, ſatis ex hujus Saturnaliorum libris Pancratius Maſvicius (*y*) oſtendit. Macrobio autem, qui ſæculo floruit IV. poſterior non videtur fuiſſe Vibius, ut qui juniorem Lucano Poetam non citet, quemadmodum adnotavit Heſſelius (*z*). Illum autem Galli verſum de Hypane flumine Vibium ex aliquo de ejus libris Amorum ſumpſiſſe non æque affirmaverim, ac Virgilium illos quos indicat Servius, teneros adeo & patheticos, ut inde quod ſcripſit Fabius (*a*), in Elegiis Tibullo, & Propertio Gallum fuiſſe *duriorem*, de verſuum ſtructura potius, quam de teneris affectibus, intelligendum videatur.

9. Porro eodem Auctore Servio (*b*) pro certo ſcimus, Gallum *& Euphorionem tranſtuliſſe in Latinum ſermonem, & Amorum ſuorum de Cytheride ſcripſiſſe libros quatuor*. Ad translatum autem Euphorionem non modo, judice etiam Quinctiliano (*c*), ea ſpectant quæ Gallus in illa X. Virgilii Ecloga dicens inducitur,

Ibo, & Chalcidico quæ ſunt mihi condita verſu
Carmina, paſtoris Siculi modulabor avena;

Sed & alia in Ecloga VI. ad quæ hæc adnotavit Servius, *Hoc autem Euphorionis continent carmina, quæ Gallus tranſtulit in ſermonem Latinum*. Quod quidem non ita accepturum te ſcio, quaſi verbum verbo reddidiſſet, ſed potius ut Euphorionem, eadem fere argumenta tractando, & ſcribentis *colorem*, ut loquitur Probus Grammaticus, ſequendo, non magis imitatus ſit, quam æmulatus. Neque enim, niſi ita eſſet; eam ibi translationem ſpectans Virgilius, laudes in Gallum contuliſſet illas quæ ſummo conveniunt Poetæ, cui *Phœbi chorus adſurrexerit omnis*, id eſt omnes Muſæ. Sed & Amorum libros quanti faceret, Virgilius oſtendit, cum ex iis verſus in ſuam, ut diximus, tranſtulit Eclogam. De aliis autem non modo qui centum poſt annis floruerunt, Poetis, ut puta Martialis (*d*), ſed & qui eodem quo ille, vixerunt tempore, nihil attinet dicere, præſertim cum de Propertio ſupra indicatum ſit, Ovidii autem tot extent loci quibus eos libros dilaudavit, ut propterea fortaſſe Blondo (*e*) acciderit, inter eos qui de Gallo mentionem fecerunt, cum Ovidium in animo haberet, Horatium nominare. Nam præter locos quos ex Triſtium libro II. & ex Amorum III. ſupra attulimus, ſunt alii, ut bini libro III. de Arte Amandi, tertius libro II. de Remedio Amoris, quartus Amorum libro I. quinctus Triſtium libro IV. in quorum pleriſque cum Galli amatorias Elegias aut laudaverit, aut per univerſum terrarum orbem celebres dixerit; in poſtremo præluxiſſe illum cæteris ejuſmodi carminum Latinis Scriptoribus, oſtendit. Nam cum de Tibullo verba faciens, dixiſſet,

Succeſſor fuit hic tibi, Galle,

hæc ſubjecit,

Propertius illi,
Quartus ab his ſerie temporis ipſe fui.

Quæ omnia tanto pluris facienda ſunt, quod Ovidius, & Propertius poſt Galli mortem, & Auguſto dominante, ſcripſerunt: de cujus intimis animi ſenſibus, niſi magni quidam eodem tempore alii Poetæ cautius forſitan dubitaſſent; credibile eſt, ipſos quoque Gallum laudaturos fuiſſe. Quæ potius cauſa reddenda fuerat, cur Græcus quidam Scriptor, Auguſti æqualis, inter cæteros Poetas Gallum omiſerit, quam, ut nuper vidi, excogitanda altera a vero prorſus abhorrens, quod necdum ejus carmina, quippe adhuc viventis, & Ægypto præfecti, innotuiſſent; certe enim tunc vivebat, neque adhuc ab Auguſto provectus fuerat, cum ejus carmina in manibus erant omnium, & Virgilii Eclogis inſerta.

10. Quod ſi necdum innotuiſſent, vivente Gallo; num credimus, Parthenium, Græcum ipſum quoque Scriptorem, illi, ut Jo. Albertus Fabricius (*f*) commemoravit, *Erotica ſua inſcripturum fuiſſe*? Intelligo *Elegias* ſuas *in Venerem*, de quibus Suidas (*g*) inter multa alia a Parthenio ſcripta, fecit mentionem, cum ipſum tradidit, debellato Mithridate, a Cinna captum, & *poſtea manumiſſum propter doctrinam, vixiſſe uſque ad Tiberium Cæſarem*; ut permirum ſit, ab Doctis Viris qui hoc minime ignorarent, videri cum Parthenio illo confuſum, de quo, cum eſſet cubiculo Domitiani præpoſitus (*h*), Epigramma extat Martialis (*i*). Pertinet autem ad Cornelii noſtri laudem ſcire, quæ eſſet Parthenii poetæ exiſtimatio. Hæc autem non vulgaris fuerit, oportet. Neque enim Tiberius, qui, ut ab Suetonio (*k*) traditum eſt, *artes liberales utriuſque generis ſtudio-*

(*l*) Amor. l. 3. Eleg. 8. aliis 9. (*m*) Dion. l. cit. 53. (*n*) Hiſt. l. 16. (*o*) Æneid. l. 6. v. 841.
(*p*) Heroid. 17. v. 3. (*q*) Horat. Epiſt. l. 2. Epiſt. 1. v. 15. (*r*) l. 17. cit. (*ſ*) l. 2. Eleg. 23.
(*t*) Epiſt. I. n. 12. & ſeqq. (*u*) Inſtit. Orat. l. 1. c. 5. (*x*) De Fluminib. ad Hypanis.
(*y*) Præfat. ad ſuam Virgil. Edition. (*z*) in ſua Vibii Edit. (*a*) Inſtit. cit. l. 10. c. 1.
(*b*) in Eclog. Virgil. 10. (*c*) Inſtit. c. 1. cit. (*d*) l. 9. Epigr. 73. (*e*) Ital. Illuſt. Reg. 6.
(*f*) Biblioth. Lat. l. 1. c. 14. (*g*) Hiſtoric. in Parthenius. (*h*) Vid. Sueton. in Domitiano c. 16.
(*i*) l. 4. Epigr. 45. (*k*) in Tiberio c. 70.

studiosissime coluit; & *fecit Græca poemata*, non solum in his *imitatus esset Euphorionem*, de quo supra diximus, *&* *Rhianum*, de quo Suidas (*l*), *&* hunc de quo loquimur, *Parthenium*; verum etiam horum Poetarum *scripta*, *&* *imagines*, *publicis bibliothecis inter veteres* *&* *præcipuos auctores* non *dedicasset*. Quin idem Parthenius, si de hoc melius, quam illud Martialis Epigramma, Viri Docti locum Macrobii (*m*) indicarunt; videri potest præceptor Virgilii ipsius fuisse. Macrobius enim hujus versum cum græco quodam altero conferens, hic *versus est*, inquit, *Parthenii*, *quo grammatico in Græcis Vergilius usus est*.

11. De Cytheride autem, quam Lycoridis nomine, in Amorum libris celebravit Cornelius, cum ad Marchesium plura scripserimus (*n*); pauca supersunt quæ in eorum confirmationem addamus. Igitur quod in illa Ciceronis Epistola ad Atticum (*o*) pro *altera uxore* legere malebam (*p*) *alteram uxorem*, nunc magis placet, cum in Lipsii inciderim locum (*q*) ubi eandem Paulo Manutio lectionem proposuit, sed VIII. ex librariorum, opinor, errore Epistolam indicans, & vix ullam sic legendi rationem afferens; ut non unam me haud pœniteat protulisse. Pariter nec me prorsus pœnitet, tempus quo Cytherides, relicto Gallo, M. Antonium in Galliam secuta est, non post Mutinensem Octaviani victoriam, sed paulo ante Clodii cædem statuisse (*r*). Video quidem, sic a me Gallum, annis, si non ita multis, at certe pluribus ante quam plerique credant, jam natum esse ponendum. Sed & alii sunt qui antea natum existimaverint, & in describendis numerorum siglis tum facile peccari potest, tum sæpe alias peccatum est, & qui secus putant, non videntur satis attendisse, de duobus illis temporibus quibus Cytherides Antonium potuit in Galliam sequi, utrum credibilius sit. Num quando apud Mutinam *prostrato*, *fuso*, *occiso* illius exercitu, *cum admodum paucis*, *nocte tectus*, *metu perterritus*, ut Tullius loquitur (*f*), *fugit*, neque in Galliam illam penitissimam, quam hæc significant ex Galli carminibus (*t*)

frigora Rheni
Me sine sola vides;

sed in Galliæ partes, Italiæ proximas, ambigua spe; si Lepidus, & Plancus, ibi cum legionibus degentes, quod Patriæ debebant, præstare vellent, iisque præterea incommodis, quæ Plutarchus (*u*) narrat, gravissimis conflictatus, quippe in *turpi ac nuda fuga*, ut Paterculus (*x*) eam vocat. Et si tunc a Mutinensibus castris fugientem secuta est; ecquando in illa venisse, dicemus? Num forte cum Antonius Roma proficiscens ad D. Brutum e provincia expellendum, in hanc venit, eumque, se Mutinæ tuentem muris, obsedit? an postea? Utrumlibet dicamus; non tamen ea provincia erat Gallia quam Cornelii producta carmina indicant; sed hæc citerior: neque ad obsidentem transire poterat, Consulum, & Octaviani copiis inter Mutinam, Romamque interjectis: & siqua transiisset; nec quod Cornelius sciebat, & in Elegiis querebatur, id Fulviam latere potuisset, quæ, ut zelotypa uxor erat, nequaquam eo ipso tempore pro Antonii indemnitate assiduis precibus Senatores fatigasset, *ad eorumque pedes cum fletu*, *&* *ejulatibus*, ut narrat Appianus (*y*) *se prosternere* voluisset. Contra vero, si mecum ponas, Antonium paulo ante quam Clodius a Milone occideretur, in Galliam redeuntem, secutam esse Cytheridem; nihil quidquam ex illis obstat. Transalpina Gallia, ex qua iterum ut in Germaniam transiret, Cæsar pontem circa ea tempora flumini Rheno imposuerat, ab Antonio illius Quæstore adibatur. Nihil eunti impedimento erat, ne Fulvia quidem: necdum enim uxorem hanc duxerat. Hæc fecerunt olim, & adhuc faciunt, ut Galli querimoniæ de Cytheride Antonium secuta, in hoc quod modo indicabam, tempus aptius cadere mihi quidem videantur, &, quod consequitur, de Galli ætate fortassis aliter, quam plerique credunt, existimandum. Certe autem hallucinati sunt ii qui cum Cytheride fugisse Antonium in Galliam scribunt L. Antonio, & P. Servilio Isaurico Coss. Eodem enim anno quo Pansa, & Hirtius Coss. obierunt, & profugit, & Triumvir mox factus est M. Antonius; Lucius autem, ejus frater, non modo insequenti anno quo Plancus, & Lepidus Consulatum gessere, Consul non fuit, ut neque Servilius Isauricus; sed anno post hos proximo.

12. Cæterum Cornelium nostrum fuisse Gallum illum Cornelium, quem, ut familiarem suum, Asinius Pollio, sicut ad Marchesium scribens (*z*) memoravi, Ciceroni commendasse videtur, eo mihi credibilius fit, quod etiam postea cum Pollione illum conjunctum invenio ad eam quæ Triumvirum jussu veteranis fiebat militibus agrorum divisionem, ut in Virgilii ea quæ Donato tribuitur, Vita legitur, sive, ut ait Servius (*a*) *ad exigendas pecunias ab his municipiis, quorum agri in Transpadana regione non dividebantur*. Ad utrumlibet enim munus a Pollione, qui apud Triumviros plurimum poterat, commendatum esse, non difficile conjici potest. Et fieri quoque potest, ut chartæ quædam species ideo vocaretur Corneliana, quod nostro Gallo Ægypti præfecto, ibi primum confecta sit, ut Isidorus tradit apud Fabricium (*b*); nam etsi Plinius (*c*) ubi tot alia memorat chartarum genera, id nomen silet, potuit eandem alio vocabulo designasse. Prænomen Cornelii Cajus, an Cneus fuerit, cum alii hoc, alii illud voluerint, sicut adnotavit Fabricius (*d*), & facilis in ejusmodi prænominibus describendis error sit; plerique tamen Cajus maluerunt. Cognomen autem Gallus ab regione in qua ortus, an aliunde traxerit, dubitantes satis est animadvertant, si a patria regione traxisset, cum id cognomen multis adeo in utravis Gallia natis esset commune; futurum non fuisse, ut Poetæ eo uno vocabulo, tanquam ipsius peculiari, ad Cornelium hunc significandum uterentur. Sed ubi ubi natus sit; qua de re mox videbimus; credemusne illis qui ex perperam intellecto Propertio, Gallo Majores tribuunt antiqua nobilitate præstantes? an aliis qui, id rejicientes, ex equestri tamen ordine Gallum fuisse, ostendi posse, contendunt Dione, & Tacito auctoribus, ubi de Ægypti Præfectis loquuntur? Ego certe in Dione (*e*) legisse memini, sicut alibi (*f*) etiam scripsi, Augustum, qui Ægypti Præfectos instituit, id lege cavisse, necui Senatori, imo, ut lego in Tacito (*g*), necui Equiti Romano illustri liceret, nisi permissu, Alexandriam introire: tantum abest, ut Equites vellet esse Præfectos. Quod si voluisset; poterat tamen Gallum, non equestri loco natum, jubere Equitem fieri, ut Ovidius (*h*) loquitur, *fortunæ munere*, quando ad officium illud amplissimum provehebat, & *ex infima* quidem *fortuna*, non secus ac Salvidienum, qui *obscurissimo genere natus*, *paverat gregem*, quorum illud scis ex Suetonio (*i*), hoc autem ex Dione (*k*) me alia Epistola (*l*) ostendisse.

13. Sed tamen hic sive per Majores, sive, quod apud Sapientes præstantius est, per se nobilis Cornelius quam urbem ortu nobilitavit suo? Multæ sane, gravesque sunt causæ, cur id perdifficile sit constituere. Illa prima: cum ex Antiquis nemo præter Eusebium proferatur qui de ejus Patria quidquam scripserit; sintne revera ex Eusebio (*m*) hæc *Cornelius Gallus Forolivienfis poeta &c.* Dubitandi autem causa est, quod in græco Eusebii textu, ab Scaligero vulgato, vox illa quæ ad Patriam attinet, omnino deest. At si illam non habet Eusebii textus; habet, inquis, Sancti Hieronymi latina versio, sive in ejus græco extaret Codice, sive ab ipso addita sit; admonuit

(*l*) Historic. cit. in Rhianus. (*m*) Saturnal. l. 5. c. 17. (*n*) Epist. I. n. 18. & seqq. (*o*) l. 10. Epist. 12.
(*p*) n. 20. (*q*) Epistolic. Quæst. l. 4. Epist. 11. in fin. (*r*) n. 15. & seqq. (*f*) Philippic. 14.
(*t*) in Ecloga Virgil. 10. (*u*) in Antonio. (*x*) Hist. Rom. l. 2. c. 61. (*y*) De Civil. Rom. Bell. l. 3.
(*z*) Epist. I. n. 17. (*a*) ad Eclog. Virgil. 6. (*b*) Biblioth. Lat. Supplem. P. 1. l. 1. c. 14.
(*c*) Nat. Hist. l. 13. c. 12. (*d*) Bibl. Lat. l. 1. c. 14. (*e*) Rom. Hist. l. 51. (*f*) Epist. I. n. 25.
(*g*) Annal. l. 2. (*h*) Trist. l. 4. Eleg. 10. (*i*) in Augusto c. 66. (*k*) Hist. cit. l. 48. (*l*) I. n. 24.
(*m*) Chronic.

nuit enim in Præfatione ad verſionem hanc ſuam, plurima ſe addidiſſe quæ intermiſſa videbantur, in Romana maxime hiſtoria, in qua cum eſſet ipſe quoque verſatus, & poſt Euſebium quidem, ſed eodem tamen ſæculo ſcriberet; perinde eſt ac ſi ab Euſebio haberemus quod ab S. Hieronymo additum ſit. Verum altera eſt dubitandi cauſa, num *Foroliviensis* Sanctus Vir ſcripſerit, an *Forojulienſis*? facilis enim in altera voce pro altera deſcribenda librariorum lapſus: & ſane alia in aliis codicibus occurrit, nec ſi omnes codices eandem haberent; inter Forojulienſes, & noſtrates controverſia de Galli Patria eſſet exorta. Quid igitur primi ajant, primum attendamus.

14. Is qui fuſius quam cæteri ex illis ſuper hac controverſia ſcripſit Præſul Eruditiſſimus, cujus librum anno poſt ejus mortem ſexto Romæ editum, id eſt anno 1742. modo acceptum ab Amicis, legebam, negat, ullum Euſebii extare codicem qui ante medium ſæculi XV. ſive ante Blondi Italiam Illuſtratam ſcriptus ſit, nec habeat *Forojulienſis*, idemque negat de optimis quæ e typographorum officinis prodire tandem cœperunt editionibus, tum de præſtantioribus, qui ante id quod diximus tempus, aut poſtea quidpiam circa hanc rem attigerunt, Scriptoribus. Quin videri, ait, non potuiſſe S. Hieronymum ſcribere *Foroliviensis* propterea quia vox hæc ad ſignificandos Forolivii cives tunc erat ignota, cum hi ad ſæcula uſque Blondo proxima *Livienſes* dicerentur.

15. Verum ut ab hoc quod poſtremo retulimus, incipiamus; quidquid ſequioribus ſæculis fieri cœperit, efficiet nunquam, ut quod melioribus fiebat Sanctus ille Vir, latinæ linguæ ſcientiſſimus, facere non debuerit. Neque enim ignorabat, cum Latini, ut ex Plinio ſatis conſtat, Forocornelienſes, Foroſempronienſes, Foropopulienſes, Forovibienſes, Foroneronienſes, Forojulienſes dixiſſent, ad eandem normam Forolivienſes quoque eſſe dicendos. Scripſerit, exempli cauſa, ſuo IX. ſæculo Agnellus (*n*) *Livienſes accolæ inſtent in littore curvo*, & mox *Cornelienſis acies luſtret Coriandri campos*. Nunc certe ſiquis meliora imitari vellet ſæcula, ut *Forocornelienſis*, ita ſcribere deberet *Forolivienſes*. De Scriptoribus autem qui ſive priuſquam Blondus primus, quod illi ajunt, in Euſebio legeret *Foroliviensis*, anno videlicet 1450. ſive poſt eum annum hanc rem attingendi occaſionem habuerunt, plures quidem ſecum facientes producunt. At certe nec ſibi defuerunt noſtrates, Petrarcham, Paſtrengum, Bergomatem, & alios, atque alios pro ſe adducentes: eſſe autem qui his poſſint adjici, vel ipſi fatentur qui ſecus ſentiunt; ut nos pariter fatemur, & alios eſſe qui addi poſſint pro ipſis. Quin de editionibus quoque, imo & de codicibus hæc eadem dicimus, ad quos denique veniendum eſt; nam ex codicibus editiones, & aſſenſus, aut diſſenſus hac in re Doctorum hominum pendet. Ut enim quiſque legit, ita ejuſmodi quidem in re & judicat, & edit; facillimus autem eſt, ut ante diximus, & per ſe patet, & ſæpius reapſe contigit, hac in voce deſcribentium error, iſque in utramque partem. At enim univerſi codices, ante annum 1450. ſcripti, habent *Forojulienſis*. Sed quid ſi in vetuſtiſſimum aliquem codicem, ex quo, ut non raro accidit, cæteri deſcripti ſint, ſe jam is error intruſiſſet? aut potius quid, ſi in plures quidem, ſed non in omnes? Fatentur enim denique, eſſe & Romæ, & alibi ad duodecim, in quibus legitur *Foroliviensis*. At illud addunt, eſſe eos omnes poſt id tempus quod diximus, ſcriptos. Unum enim deſcriptum fuiſſe A. 1448. alterum eſſe ejuſdem ætatis, reliquos ex ſcripturæ judicio eſſe poſteriores. Quam vereor, ne judicium iſtiuſmodi nonnullos aliquando fallat: ſane codices qui annum habere adſcriptum dicuntur, deſcripti non fuerant poſtquam Blondus Italiam edidiſſet ſuam, ut quam A. 1450. ut alibi (*o*) demonſtravi, adhuc ſcribebat, in eaque ſuam hanc Euſebii lectionem. Huc adde, Vaticanis, quos octo eſſe fatentur, codicibus Amicum noſtrum, qui nuper inſpexit, duos præterea quos illi inter num. 242. & 246. prætermiſerunt, eſſe adjiciendos, animadvertiſſe. Extare enim n. 243. & n. 245. membraneos codices qui certe habent *Foroliviensis*, in calce vero hæc adſcripta alter quidem *Tranſcripta, & completa ſumma diligentia pridie Kal. April. An. Dom.* 1441. primus autem *Antonius Marii Florentinus Civis, & Notarius tranſcripſit Florentiæ Anno Domini* 1435. 13. *Kal. Decembr.* Quem Antonium eſſe eundem illum *Antonium Marii filium Florentinum*, a quo deſcriptum codicem fuiſſe, dicunt, A. 1448. etſi dubitandum non videtur, & de his quæ mihi conferre non licuit, liberum tibi ſit, ut volueris, exiſtimare; tamen ubi omnia penſitaveris, dubium mihi non eſt, quin ſaltem interea, cautius locutum eſſe, dicas, Præſulem alterum, prioris illius civem, & ipſum quoque Eruditiſſimum, cum Euſebii codices *Forojulienſis* habere, affirmavit, non omnes quidem, ſed eos quos ut magnæ auctoritatis laudabat. Sed & noſtrates ſi multos verſandi antiquos codices facultatem, longa itinera ſuſcipiendo, ſibi compararent; fortaſſe alios non imparis auctoritatis codices qui pro ſe facerent, invenirent: & præter alios quos produxerunt, non eſt, opinor, Chronicum illud contemnendum, Ferrariæ extans, cujus verba protulit Marcheſius filius (*p*), ut ipſe alibi (*q*), ſed nimis preſſe, memoravi. Cum enim ab Orbe condito incipiens, non ultra annum perveniat 1324. & cætera quæ Euſebius habet de Gallo referens, hunc Forolivienſem faciat; certe diu ante Blondum ſic in Euſebio videtur lectum fuiſſe.

16. Non alienum hic fuerit animadvertere, qua ratione iſti qui ab noſtratibus diſſentiunt, factum credant, ut librarii, & typographi ſæpe adeo peccaverint *Forolivienſem* pro *Forojulienſi* ſcribendo. Credere autem ſe, dicunt, id factum, quia ab ſuo illo magis, quam ab noſtro Foro diſſiti, & hoc Viris ornatiſſimo non tam dignitate, quam litterarum copia illuſtribus, ad hoc potius, quam ad illud certa quædam inter deſcribendum ſpectare, exiſtimarint. Eſt ſic loquentium Humanitati (qua utinam erga noſtrates quoſdam mortuos uti voluiſſent) eſt, inquam, habenda gratia, imo etiam referenda; nam & ipſorum, aliorumque tum dignitate, tum eruditione perornatum eſt Julii Forum; ut non immerito fortaſſe alio loco dicant, ſuum inter cætera omnia quæ ab Julio habent nomen, celeberrimum eſſe, ac notiſſimum. Sed hoc ipſum (ut omittamus, ampliſſimam certe Forojulienſem Regionem vel typographis longe magis eſſe notam, quam unam urbem Forolivienſem, debere) hoc ipſum igitur quod dicunt, hic pro Forolivienſibus facit. Sic enim librarii; ut pro centenis, quæ in promptu ſunt, bina, haud amplius, afferamus exempla; ſic, inquam, librarii, cum eum deſcriberent Jornandis (*r*) locum in quo Ataulfum narrat uxorem duxiſſe Placidiam Forolivii, non dubitarunt in Codice Ambroſiano ſcribere *Forojulii*, tametſi evidens eſſet error; Jornandis enim verba ſunt hæc *in Forolivii Æmiliæ civitate*; ut potuerit quidem Garetius, quemadmodum ipſi viſum eſt, reſcribere *Forocornelii*; ſed *Forojulii* nemo poſſit. Sic quoque in Itinerario quod Antonino adſcribitur, etſi manifeſtum eſt, inter Ariminum, & Derthonam Livii quidem eſſe Forum, Julii autem eſſe non poſſe; librarii tamen (*ſ*) *Foro Julii* ſcripſerant (*t*). Quod ſi ubi Auctorum verba ipſa, & propoſitum admonere debebant, ne ſic in Civitatem noſtram peccarent, abrepti alterius celebri nomine peccarunt; quanto facilius in Euſebio, cujus verbis convinci nequirent, idem facere potuerint, non eſt dubitandum.

17. Sed fac paulisper, quod necdum conſtat eſſe faciendum, fac, inquam, in Euſebio non peccaſſe, & legendum eſſe *Forojulienſis*; num liquet continuo quod quærimus, nempe qua in urbe natus ſit Gallus? Non liquet ſane. Primum enim animo occurrunt populi quos Plinius (*u*) nominat *Forojulienſes Tranſpadanos*.

(*n*) Lib. Pontific. P. 2. in Vita S. Felicis c. 3. (*o*) Epiſt. I. n. 8. (*p*) Vit. Viror. Illuſtr. Foroliv. l. 2. c. 5. (*q*) Epiſt. I. n. 4. (*r*) De Reb. Getic. c. 31. cum Notis Garetii (*ſ*) ſub titulo Iter ab Arimino Derthonam. (*t*) Vid. Weſſeling. ad hunc locum. (*u*) Nat. Hiſt. l. 3. c. 19.

nos. Quos si pro iis omnibus accipiamus qui Regionem quam nunc Forojuliensem dicimus, late incolerent; cui potissimum eorum aut urbi, aut oppido Gallum tribuamus, addubitantes, num Aquilejæ negare omnino, præcisèque poterimus? Jam Q. Fabio Labeone, M. Claudio Marcello Coss. (*x*) eo colonia deducta fuerat, non civium quidem Romanorum, sed Latina, at Corneliam tamen Gentem ibi floruisse, constare dicitur ex antiquis lapidibus; tametsi quo sæculo, non dicatur, & alii non desint lapides in Æmilia quoque, unde & ibi probari idem possit. Mirari igitur non oportet, quod Viri Docti haud defuerint qui Aquilejæ quoque Gallum attribuerent. Quibuscum etiam qui faciant, vellem animadvertisset is qui pro Foro suo contra nostrates fusius, quam contra quosque alios, disputans, Tondutium (*y*) potius, & Kavinam laudat, quasi emunctæ naris judices, quippe vicinis Foroliviensibus Gallum negantes. Utriusque autem, etsi neutrum contemno, ut ne hic cæteros errores arguam, satis est duos indicare, illius quidem ubi Horatii damnat Interpretes, quod in Staberii cujusdam (*z*) (quem eundem fuisse, existimat ac Staberium qui in quodam antiquo marmore ex cognomine ipsi videtur Faventinus fuisse) in Staberii igitur testamento perperam exposuerint

Frumenti quantum metit Africa,

minime cogitantes, ab nemine id dari posse; sed posse, & sic exponendum fuisse, quantum metitur in fundo quodam, Faventinæ urbi proximo qui Africa nuncupatur; quasi vero non per eandem manifestam hyperbolem id Horatius dixisset per quam alibi (*a*)

Quidquid de Lybicis verritur areis.

Kavina autem (*b*) ut Municipium quoddam Flaminium fuisse, probet, ad vetustum marmor provocat Forosemproniense, positum C. Hedio Vero: quo in marmore cum inter cæteros Hedii titulos hi quoque legantur *Patrono. Municipi. Flamini*, quasi quid Flamen esset, oblitus, ex Hedii sacra dignitate nomen fecit Municipii. Quo de errore, ut ab nostratibus jam redarguto, hic alia non addo. Sed illuc redeo. Ut Gallum Tondutius Aquilejensibus tribuit, sic Kavina generatim Forojuliensibus; ut Regioni universæ, an Civitati assignaverit, incertum sit.

18. Sed etsi Civitati assignasset; esset tamen dubium, quam Civitatem intellexisset non modo in tota ea Regione, sed & extra ipsam. Nam, ut Aquilejam seponamus, & Julium Carnorum, cujus a Plinio (*c*) indicati oppidi, olim nobilis, nunc vici, & locum, & antiqua, nec spernenda, vestigia videtur primus, cum ipse quæreret, agnovisse æque generosus, ac doctus Historicus Bernardus Justinianus(*d*); ut hæc igitur seponamus, & ea tantum quæ Fora vocantur Julii, spectemus; Plinius non modo extra Forojuliensem Regionem, sed & extra Italiam commemorat. Extra illam Regionem, cum inter Umbros enumerat (*e*) *Forojulienses cognomine Concubienses*. Extra Italiam vero, cum in Narbonensis provinciæ ora (*f*) *Forum Julii* proponit, *Octavanorum coloniam, quæ Pacensis appellatur, & classica*. Quem Plinii locum æqualis propemodum Scriptor illustrat Tacitus (*g*), ubi Italiæ *proximum*, *Galliæ littus rostratas naves præsedisse*, scribit, *quas Actiaca victoria captas Augustus in oppidum Forojuliense miserat, valido cum remige*; ut Augusto auctore, & victoriæ illius spectato tempore, jure meritoque in Vita Cn. Julii Agricolæ, soceri sui, dicere hunc potuerit *vetere, & illustri Forojuliensium colonia ortum*. Pomponius Mela (*h*) an ad Augustum respiciens, scripserit *Octavianorum*, an ad Legionem VIII. Pacensem, *Octavanorum*, mihi quidem incertum est. At certe *Forum Julii* scripsit; ut anno ab Julii Cæsaris morte circiter nonagesimo idem quod postea, ut diximus, & Plinius, & Tacitus, & Gallia ad hoc usque tempus, nomen retineret Julio Cæsare vivente impositum, ut ex Munatii Planci unis & alteris ad Ciceronem Epistolis (*i*) intelligitur, altero ab illius obitu anno datis. Antea autem quam illud conderetur Forum, ibi aliud, alio fortasse nomine, oppidum nullum fuisse, ex Scriptorum, & præsertim ex Cæsaris ipsius silentio apparet, sive ubi de Bello Gallico, sive ubi de Massiliæ oppugnatione verba faciens, non unam ejusmodi loci commemorandi occasionem habuisset. Verum ut ad Italiæ Regionem Forojuliensem revertamur; illud præcipue in ea Forum spectandum est, quod præ cæteris ad se Gallum pertinere, contendit, & de se Eusebium, aut hujus Interpretem, non de ullo alio Julii Foro, locutum esse, non dubitat propterea quia si de alio aliquo esset locutus, discriminis aliquam notam apposuisset; *Urbes enim minus claræ, ne cum clarioribus ejusdem nominis misceantur, distinctis cognominibus indigent: non perinde clariores, quæ splendore suo minorum nomina obruunt*. Non ad me, sed ad alia, de quibus dictum est, Julii Fora, & præsertim ad Narbonense attinet, videre, an quando Eusebii Chronicon scriptum, aut latine redditum fuit, id est antequam insequentibus sæculis Aquileja a barbaris dirueretur, videre, inquam, an tunc in Carnis hoc Julii Forum cætera ejusdem nominis obrueret splendore suo. Meum est tantummodo animadvertere, necdum mihi accidisse, ut certum de Foro hoc testimonium antiquius legerem, quam quod VIII. denique sæculo perhibuit Paulus Diaconus (*k*) hisce verbis. *Hujus Venetiæ Aquileja civitas extitit caput, pro qua nunc Forum Julii, ita dictum, quod Julius Cæsar negotiationis forum ibi statuerat, habetur*.

19. Cum igitur plura sint Julii Fora; certum esse non posset, cui Gallum, etsi *Forojuliensis* in Eusebii Chronico legendus esset, tribueremus. Quantumvis obscurum illud sit Concubiense; obscuris etiam ex locis Viri possunt Clarissimi existere, cujus rei non pauca produci possent exempla. Sed tamen si obscuro placeat illustrem locum præferre; num jure licet, ut Concubiense, ita Narbonense Forum despicere? primum *illustre*, ut paulo ante cum Tacito dicebamus, deinde in quo, ut Julia erat, sic & Cornelia Gens esse poterat, denique aptum adeo ad alendos Viros & militari virtute, & litterarum cultu, qualem fuisse Gallum, constat, longe excellentes; ut tantum ducem, quantus Agricola erat, & tam disertum Scriptorem, quam Agricolæ filius fuit Julius Græcinus, produxerit. Colonia enim illuc missa fuerat militaris, & Foro illi proxima erat Massilia, græcis florens studiis, ibique propterea, ut Agricolam scimus Philosophiæ, ita Græcinum quoque eloquentiæ operam dedisse, conjicimus. Noli putare, hæc a me dici, ut Gallum Italiæ eripiam; cum haud aliam ob causam dicam, nisi ut ostendam quod susceperam, si Gallum Forojuliensem esse, credamus; in graves nos dubitationes incidere de certa ejus Patria statuenda.

20. Contra si in Eusebio Foroliviensis legatur; non modo populus; civitas est nulla, quod sciam, præter nostram, quæ Forum Livii dicta sit, aut dicatur. Nullo hic adjuncto est opus, ut Forum a Foro distinguatur: nulla hic concertatione, utrum sit alteri alterum præponendum. Quid? quod jam anno 1729. in Litteris ad Marchesium (*l*) argumentum illud proposui, quod nostros inter Academicos postea, ut res tulit, me repetentem audivisti, nempe cum in Eusebio legere non liceat *Forojuliensis*; reliquum esse, ut legatur *Foroliviensis*. Illud autem non licere, demonstravi propterea quod si vel minorem illam quam plerique ponunt, Gallo cum se interemit, ætatem, nedum si majorem tribuamus, & si Julii Cæsaris ætatem, ac Munerum quæ idem gessit locum, tempusque spectemus, fieri non posse, patebit, ut ullum, cum Gallus est natus, Forum usquam esset, cui Julii nomen impositum foret, & quod consequitur,

(*x*) Livii Hist. l. 39. vers. fin. (*y*) Hist. di Faenza P. 1. (*z*) Horat. Serm. l. 2. Sat. 3.
(*a*) Carmin. l. 1. Ode 1. (*b*) Faventia Rediv. (*c*) c. 19. cit. (*d*) De Orig. Urb. Venet. l. 7.
(*e*) l. 3. c. 14. (*f*) Ibid. c. 4. (*g*) Annal. l. 4. (*h*) De Situ Orb. l. 2. c. 3.
(*i*) inter Epistolas Cicer. ad Familiar. l. 10. Epist. 15. & 17. (*k*) De Gestis Langobardor. l. 2. c. 14.
(*l*) Epist. I. n. 17.

tur, unde ex Patria Gallus dici posset *Forojuliensis*.

21. Cujus argumenti vim eo majorem esse, fateberis, si scias, quid, ut illam effugerent qui ab nostratibus dissentiunt, coacti sint excogitare. *Livius*, inquiunt, *lib. XXIX. cap. XLV. A. V. DLXIX. M.* Claudio Marcello, & *Q. Fabio Labeone Coss. L. Julio Praetori creato Galliam* (cisalpinam scilicet) *evenisse, tradit, ad quam jussus est maturare, quum Galli transalpini per saltus ignotae antea viae in Italiam transgressi, oppidum in agro, qui nunc Aquilejensis est, aedificarent: Gallia ergo tunc regio haec nostra appellabatur: inque hac Forum ab se dictum praetor L. Julius anno ante Christum natum 183. condidit; quumque postea C. Julius Caesar prae L. Julio clarus alia Fora condiderit, hujusce conditor vulgo habitus est*. Quis haec legens sine ulla haesitatione asseveranter prolata, credere posset, de Foro ab L. Julio praetore condito Livium ne unum quidem verbum habere? Sed tu Livium inspice, non libro quidem XXIX. (sic enim, aliisque in numeris designandis saepicule peccant) sed XXXIX. nec solum capite XLV. pro quo alios indicare video XXX. verum etiam propius libri finem, ubi ad Gallos illos Auctor redit in Italiam transgressos. Neutro loco diserte scribitur, L. Julium revera in eam regionem pervenisse; nedum ibi Forum condidisse, ullo modo indicatur. Cum sic esse ut dico, inveneris; miraturum te, scio, id ab iis esse affirmatum, qui non semel haec inculcaverint, quidquid juniores *antiquis Scriptoribus indictum produnt, id omne comminisci*, & *de rebus antiquis, nullo antiquorum testimonio prolato, differentes a viris emunctae naris contemni*: mitto caetera quae nonnunquam ad elevandam aliorum fidem pronunciarunt. Sed ego illud praeterea miror, pro C. Julio Caesare, in Re & Bellica, & Litteraria immortalis nominis Viro, sui Fori conditorem maluisse L. quendam Julium, de quo nihil aliud, nisi praetorem creatum, & sortis beneficio in Galliam missum fuisse, scimus. Nimirum comminisci aliquid oportuit, ut quo anno Gallus natus est, Forum istud Julii extitisse videretur.

22. Haec de Gallo habui quae ad te scriberem, si quid forte in rebus adeo antiquis hallucinatus sim, non minus errores, quorum convincar, nunc agniturus, quam olim in extrema ad Marchesium Epistola (*m*) spopondi. In illa enim id mihi potissimum proposueram (*n*) ut Blondi fidem, non ut Gallum civem fuisse nostrum, defenderem. Quid ergo, inquis, tot de Gallo & tunc, & hoc tempore scripsisti? Ego vero scripsi, quia sive ex hac, sive ex alia Patria fuerit, dignus certe est de cujus & veris, & falsis tum gestis, tum carminibus quid sentiendum sit, inquiratur. Neque enim Forojulienses illos imitari velim, qui suum Gallum fuisse civem, *dubitari posse, non credunt*. Sed eosdem in plerisque laudo quae de illo copiose eruditeque scripserunt. Laudo etiam vel magis, quod Blondum vitiasse Eusebianos codices, nusquam diserte affirmarunt. Quo de Viro, sicut initio pollicitus sum, de aliisque nonnullis qui inter nostrates praestiterunt, cum quaedam in proximis Litteris attigero; ad ea revertar quae nostrarum solent Epistolarum esse argumentum. Vale.

EPISTOLA AEMILIANA XI.

FLavio Blondo, a quo propter ejus mentionem superioribus Litteris non semel injectam, has juvat incipere, idem apud Vossium (*a*) accidit quod ipse Cornelio Gallo in Eusebii Chronico non dubitabat accidisse, nimirum ut describentium culpa ex Foroliviensi persaepe fieret Forojuliensis; adeo facilis hic error est; sed ex Blondi ipsius Scriptis facillime emendandus. Ex quibus tamen cum pariter haud difficile esset rationem petere componendi ortam de ejus nomine controversiam; nihilominus diu plerique contra ac verum fuerat, non Flavium, sed Blondum ejus esse nomen, existimarunt; quasi ipse id quod vix tandem animavdersum in hanc rem est, non scripsisset (*b*) *in quinque Blondis natis nostris, qui litteris omnes pro aetate sunt pleni*, itemque *Abbas Matthaeus Blondus, nobis frater germanus*. Quin illud quoque ab nemine, quod sciam, antea adnotatum, cum inter Academicos nostros publice sermonem haberem, audivisse memineris, mihi ejus Historias (*c*) versanti haec verba occurrisse, *Avumque ego meum Gasparem Blondum saepenumero dicentem audivi*. Quae ideo verba hic repeto, quia non modo ad id confirmandum quod dicebam, verum etiam ad cognoscendum valent, quam a vero aliena esset Viri olim Eruditissimi (*d*) conjectura credentis, esse hoc potuisse Blondi nomen *Flavio di Antonio di Biondo Ravaldini*. Namque, ut Patri nomen Antonio fuerit, quod ex quadam apparere accepi Blondi subscriptione in Concilio, opinor, Florentino; Avo certe, non Blondo, sed Gaspari fuit, quem eundem esse, puto qui ad A. 1385. in quodam catalogo apud Bonolum (*e*) *Gasparinus Blondus* nominatur. Sed amplius quam aliqui ex nostratibus credunt, quaerendum putaverim, num Blondorum Gens ad Ravaldiniam attineret. Nam quod in altera hac Gente unus quidam extiterit qui Blondus Ravaldinius vocaretur, sic vocari potuit, etsi nihil ei cum Blondis esset: certe autem cum is viveret (*f*) anno 1423; Familiae originem praebere non potuit Blondi nostri, cujus Avus anno circiter 1345. septennis erat, ut ex Historiis Nepotis (*g*) proclive est intelligere. Quod si in Chronicis Alexandri Paduanii ad A. 1493. itemque in Collectione aliorum Chronicorum, manu ejusdem Alexandri scripta, Praesul ille diu in Romana Aula versatus, & dum Caesena Romam rediret, interemptus, vocatur Caspar quondam Blondi de Ravaldiniis Foroliviensis; videndum tamen est, an non potius quam Flavii nostri, filius fuerit Blondi illius Ravaldinii, quem vixisse diximus anno 1423. praesertim cum Paduanius in Supplemento ad sua Chronica saepe Blondum nostrum memorans ad A. 1434. & insequentem, Blondum semper nominet nullo alio adjuncto cognomine, & honorifico quidem, sed minus honorifico quam quo Blondum illum de Ravaldiniis praefixo titulo semel atque iterum nominavit. Fieri tamen posse, fateor, ut ex aliis quae ipse non viderim, Chronicis mea haec dubitatio tolli queat. Verum ego non alia mente haec scripsi, nisi ut rationes appareant ob quas mihi interea videri dixerim hac de re amplius esse quaerendum.

2. Nec tamen propterea quidquam de Flavii nostri praenobili genere, quod aliunde cognoscimus, detractum volo. Sed quantumvis antea illustre fuerit, multo illustrius suis ipse tum moribus, tum scriptis fecit. Quorum de utrisque, aut certe de illis cum alias (*h*) presse quidem, sed plura scripserimus; satis hic erit nonnulla adjecisse. Qua fide in primis, & qua in gravissimis rebus prudentia fuerit, cum Munera a tot continenter Pontificibus Maximis ipsi concredita, & commissae ab illis, nedum a Patria, legationes ostendant; de harum una, quam Eugenio IV. mandante, gessit simul cum Episcopo *Recanatensi*, est quod admonendum censeam. Scilicet ne quis iterum fallatur, Episcopi ejus loco Nicolaum Hasteum intelligens; animadvertendum est, Hasteum non modo ut civem,

(*m*) Ibid. n. 27. (*n*) n. 1. (*a*) De Historic. Lat. l. 3. (*b*) Ital. Illustr. Reg. 6. (*c*) Dec. 2. l. 10. (*d*) Dissert. Vossian. 5. (*e*) Istor. di Forlì l. 7. (*f*) Marchesi Suppl. l. 6. all' A. 1423. (*g*) l. 10. cit. (*h*) Epist. I. n. 9.

civem, verum etiam ut affinem a *litteris*, *moribus*, *& bonitate conſpicuum*, non ſemel a Blondo (*i*) jure meritoque laudatum, Recineti quidem fuiſſe Epiſcopum, ſed non eo tempore quo illa fuit geſta legatio. Necdum enim Eugenius Florentiam venerat ubi Haſteum Recineti, & Maceratæ creavit Epiſcopum anno 1440. cum ea ad Florentinos ab Deceſſore quodam Haſtei legatio ſuſcepta eſt, Succeſſoris adeo diſſimili, ut de illo cum loqueretur Blondus ſcripſerit (*k*) *ut attollit indignos fortuna*. Ex Blondi autem Scriptis quæ inedita adhuc creduntur, cum videam illud quod Oxonii eſſe dicitur calamo exaratum, inſcriptumque *de Coſmographia Italiæ* memorari; ſuſpicionem tibi aperire auſim meam, an forte exemplar quoddam ſit, antequam typographia inſtitueretur, deſcriptum, Operis quod ipſe Auctor edidit, omneſque habemus, *Italiæ Illuſtratæ*. Hujus enim *regiones*, *urbes*, *oppida*, *lacus*, *flumina*, *monteſque* ſecundum priſca ſingulorum nomina, id quod ibi Blondus facit, recenſere; quid aliud eſt quam hujus Orbis partem deſcribere? Sic etiam *de Roma Inſtaurata* libri ab aliquo inſcribi poterant *Topographia Romæ*. Utcunque id eſt; quanti laboris, & quantæ ſimul utilitatis ea Blondi Scripta fuerint eo tempore, haud facile eſt niſi illis exiſtimare qui cogitent, neque ipſi alios qui idem tentaſſent per ea ſæcula præluxiſſe, neque antiquos intelligi potuiſſe Scriptores, niſi traderetur, quibus nominibus quas Italiæ partes, & quæ Urbis loca deſignaſſent. Quotus autem quiſque tum fuiſſet qui poſſet intermortuam Hiſtoriam reſtituere, & ab inclinatione Romani Imperii ad ætatem uſque ſuam, quod ille præſtitit per unum & triginta libros, deducere?

3. Nunc ſi hos, alioſque libros ab homine, ſiquis alius, ab adoleſcentia uſque ut plurimum occupatiſſimo editos eſſe, cogitabimus; tanto major erit admiratio. Modo Mediolani, modo Romæ, modo Venetiis, modo Florentiæ, modo Ferrariæ, modo alibi graviſſimis negotiis diſtrictus, alias etiam Arcibus pro Eugenio recipiendis, aut conſilio militum Ductoribus adjuvandis intentus (*l*), nonnunquam adverſus hoſtiles incurſiones e munitis locis egreſſus, ut Brixiæ (*m*) cum Petrum Lauretanum, Virum artibus belli, paciſque clariſſimum, repentino hoſtium incurſu audito, e porta, ut erat inermis, erumpentem, impavide eſt comitatus, homo igitur ejuſmodi quanam ratione dare interea operam lectioni, & ſtudiis poterat, ut cum tandem aliquando otii aliquid nactus eſſet, ſecederet ad libros conſcribendos? Et tamen ita dabat, ut neſcias, magiſne propter libros, an propter integerrimos ſemper mores gratia floruerit magnorum Principum, & amicitiis ſummorum Virorum.

4. Sed ut de Scriptis dumtaxat dicamus; quid de ejus *Italia Illuſtrata* Franciſcus Barbarus, ea Vir doctrina, & exiſtimatione, quid autem de *Hiſtoriis* Doctiſſimus Pontifex Pius II. judicaret, inde manifeſtum eſt, quod ille (*n*) Præfationem ſcriptam reliquit in Italiam Illuſtratam ad Neapolitanum Regem Alphonſum, cujus illam juſſu Blondus ſcripſerat; Pius autem ipſe Blondi Hiſtorias, ut notum eſt, in compendium redegit. Poſt hæc ſupervacuum eſſe puto Blondi Operum editiones, & e latina in italicam linguam verſionem commemorare. At enim aliqui majorem in eo diligentiam, aliqui id quod graviſſimum eſt, fidem deſiderarunt. Quorum utriſque reſpondendum eſt. Primi igitur, ſi ut æquum fuerat, animadvertiſſent, quot, ut ſupra dicebamus, & quam variis diſtentus occupationibus, quot, & quo tempore edidiſſet; *plura* enim *in Hiſtoria ſcripſit*, ut Giſanius (*o*) ait, *quam recentiorum quiſquam*, *omnemque nobis*, ut laudatus Ponrifex (*p*) loquitur, *vetuſtatem aperuit*, idque illo *rudi adhuc ſæculo*, quod merito addit Jovius (*q*); ſi hæc, inquam, animadvertiſſent, Blondi potius diligentiam laudaſſent, quam inevitabiles occupatiſſimo homini quoſdam lapſus, eo potiſſimum tempore, & in tanto quærendarum ejuſmodi rerum numero, mirati eſſent. Negligentiam certe ſi in illo offendiſſent peritiſſimi Hiſtoriarum Auctores; nunquam Bernardus Juſtinianus (*r*) ſcripſiſſet, *Blondus olim familiaris meus, ſcriptor ſane cætera diligens*, neque M. Antonius Sabellicus (*ſ*) *Blondum diligentiſſimum temporum computatorem* dixiſſet. Verum his, aliiſque opponunt duos, quorum alterius Annales, ſi operæ pretium fuiſſet edere, a Blondi ætate ad hanc uſque in pluteis non laterent; alterius autem edita ſuperiore ſæculo Defenſio Procopii rariſſima eſt; ut neque illos, neque hanc inſpicere poſſimus. Bonolus tamen noſter (*t*) & Defenſionem hanc viderat, & reſponſionem promiſerat: quanquam ei qui Blondum legerit, an Procopii librum, an hujus in latinum verſionem culpare oporteret, aperte, candideque ambigentem (*u*), nulla pro ipſo reſponſio neceſſaria videri poſſit.

5. Attamen ſi duobus iis libris errores quidam Blondi, vel potius temporis (quales interdum agnovimus nos ipſi quoque) accuſari dicerentur; minus graviter, imo facile id eſſet ferendum, neque propterea dubitandum eſſet, jure, an ſecus ab Hieronymo Rubeo (*x*), qui judex in hiſtoria ſane erat idoneus, Flavius noſter ornatus fuerit nomine *graviſſimi hiſtoriarum ſcriptoris*. Verum ad ejus elevandam fidem libris illis niti aliqui ſe poſſe, credunt, quaſi non ſolum quæ conficta eſſent ab aliis, retuliſſet, ſed & ipſe confinxiſſet. Enimvero non ſunt ejuſmodi accuſationes in Illuſtres præſertim Viros ſine evidentiſſimis probationibus intentandæ. Cujuſmodi probationes afferri non potuiſſe ab eo qui Blondum vitiaſſe Euſebii Codices, ut Gallum fingeret Forolivienſem, aſſeverabat, ego olim in Epiſtola oſtendi ad Marcheſium miſſa (*y*): oſtendique ſimul id quod nec raro incautis accuſatoribus ſolet accidere, quot ipſe errores inter accuſandum admiſiſſet. Sic etiam nuper cum alterum quendam legerem diſerte, & ſine ulla dubitatione ſcribentem, Blondum voluiſſe Patriam ſuam illuſtrare corrupto Euſebii loco; pro argumentis quo crimen iſtud convinceretur, errores offendi, in his illum, Servium in Virgilium tradidiſſe, Gallum fuiſſe Forojulienſem. Nimirum ibi memoria incautum accuſatorem fefellit: nec tamen id valde miratus ſum, cum recordarer, eundem alibi, dum pariter accuſaret, adeo memoria lapſum eſſe, ut Amicum & meum, & ſuum Dominicum Gulielminum, qui, ut norunt omnes e Bononienſi Gymnaſio Patavium conceſſerat, ubi & vivendi finem fecit, ipſe qui alio in libro hæc quæ dico, ſcripſerat, contra ajat, poſtquam Patavii Matheſim, & Medicinam docuerat, ad Matheſim tradendam Bononiam tranſiviſſe. Sed ad Blondum redeo, a Patriæ amore tranſverſum actum ad corrumpendos, ſi Superis placet, Euſebii Codices. Scilicet ut falſum Patriæ honorem adderet, verum ſibi dedecus parere voluiſſet! Ut ingenuus erat, noluiſſe; ut prudentiſſimus, etiamſi vellet, id ſibi ſuccedere non poſſe, perſpexiſſe, alias (*z*) a me ſatis oſtenſum eſt. Quod ſi in ſcribendo ad augendam Patriam Illuſtrium Virorum Natalibus fuiſſet intentus; neque in Italia Illuſtrata (*a*) Pontificem Romanum Paſchalem II. (ſic enim, non I. legere oportet) Bledæ, quæ prope Sutrium in Etruria eſt, tribuiſſet, neque in Hiſtoriis (*b*) *Paulum Diaconum*, *Aquilejenſem*, neque Berengarium I. Imperatorem, Ducem Forojulienſem, *Roma oriundum* ſcripſiſſet; ſed alienam horum trium originem ſaltem, quod poterat, ſiluiſſet. Ut enim de duobus tantum, illo videlicet Pontifice, & hoc Imperatore, nihil ipſe pronuncians, dicam; ignorare non poterat Blondus quæ de hoc, ut

(*i*) Ital. Illuſtr. Reg. 5. & 6. (*k*) Hiſt. Dec. 3. l. 6. (*l*) Hiſtor. Dec. 3. l. 5. (*m*) Ibid. l. 3.
(*n*) Vid. Diatrib. Card. Quirini ad Barbari Epiſt. (*o*) Obſerv. in Lingu. Lat. (*p*) in Europæ Hiſt.
(*q*) in Viror. Illuſtr. Elog. (*r*) De Orig. Urbis Venet. l. 15. (*ſ*) Hiſtor. Rer. Venet. Dec. 1. l. 10.
(*t*) Iſtor. di Forlì l. 9. (*u*) Hiſt. Dec. 1. l. 4. (*x*) Hiſt. Ravenn. l. 7.
(*y*) Epiſt. I. (*z*) Ibid. (*a*) Reg. 2.
(*b*) Dec. 2. l. 2.

cive ſuo, Forolivienſes ex vetuſtiſſimarum tabularum teſtimonio, aſſentientibus inſuper quibuſdam exteris Scriptoribus, vel olim contenderent: De Paſchali autem idem expectarent quod ipſe de Plauto, & Camaldulenſi Ambroſio ſcripſit (*c*), eum quoque Pontificem in vetuſto Patriæ noſtræ agro fuiſſe genitum, Bledæ videlicet, in Etruriæ quidem finibus, ſed non prope Sutrium, imo prope Galeatam quærendæ: neque enim, niſi ex veteribus Documentis, indicatum videri Panvinio, & Ciaconio fuiſſe, ut de Paſchali hoc II. ſcribentes, ea traderent quæ apud Marcheſium filium (*d*) legeris, Panvinius quidem, *Bledenſis Tuſcus, alias ex vico Provinciæ Flaminiæ Galleata*, Ciaconius vero, *In Tuſcia natus, alias Flaminia, quod Galliatæ Comitatus oppidum eſt*, Bledæ videlicet. Ex cujus oppidi veſtigiis, ad fontium Vitis, ut ad Poggium (*e*) ſcripſi, confluentes adhuc agnoſcendis, & vel magis ex tabulis quas idem Marcheſius (*f*) diſerte indicat, non diu antequam Blondus naſceretur, imo ex parte eodem ferme quo natus eſt, anno obſignatis Bledam hanc & revera extitiſſe, & ipſi ignotam eſſe non potuiſſe, manifeſtum eſt.

6. Quod ſi Blondus alia quæ ejus animum magis fortaſſe moverent, ut veri amantes Hiſtorici debent, ſecutus, ne hæc quidem, etſi poſtea ab Exteris etiam quibuſdam non improbata eſſe, vidimus, opinioni ſuæ Civitatis conceſſit; credemuſne, quidquam, ut aliis faveret Civitatibus, confinxiſſe? Intelligis, me de vexatiſſima illa ad Rubiconem Inſcriptione jam loqui. Blondus Forolivienſis, inquiunt, & quaſi ad ejus exiſtimationem imminuendam Patria faceret! Blondus, mox iterum inquiunt, Forolivienſis, ut primus Scriptor eſt qui hanc edidit Inſcriptionem, ita continuo dubium oritur, an non ab ipſo conficta ſit. Væ poſthac Scriptori cuique a quo primum aliquod antiquum, de quo poſteri ambigant, referatur monumentum; ſi iſtiuſmodi inferendi ratio pro legitima admittatur. Equidem nec ſcio, nec ſcire cupio, a quo primum iſta prolata fuerit dubitatio. Quæ ſi cum Blondus viveret, orta eſſet; proclive ipſi fuerat ubi id vidiſſet marmor, dicere; nam *etiam nunc*, inquit (*g*), *viſitur*. Sed certe non ſine injuria ſuſpiciones in mortuum conjiciuntur, qui ſe non poteſt defendere. Barbara, inepta, ab Auctoribus qui de Cæſare trajiciente Rubiconem ſcripſerunt, non memorata, in cæteris provinciarum limitibus inuſitata, denique omnino ſpuria ſit illa Inſcriptio, ut Cluverius cenſuit Italiæ Antiquæ libro 1. capite non 18. ſed 28; ex ipſo enim hæc repeti video: & ex Auguſtinii, & Gruteri judicio, quorum pariter cenſuram recoquunt, quantum volunt falſa & conficta ſit: num propterea confinxit Blondus? num alius confinxiſſe, & marmori inſculpendam curaſſe non potuit, quod Blondus vidit? De hujus enim fide, & probitate hic agimus; non de exacto iis temporibus in veris a falſis monumentis internoſcendis judicio. Quamobrem non hic quæremus, an alii hoc ipſo tam illuſtri ſæculo in ejuſmodi rebus, in aliiſque ad hoc, ut putant, propoſitum attinentibus, interdum non fallantur, imo, ut demonſtrare facile poſſemus, in Suetonii verbis quæ ad Cæſarem pertinent, & M. Tullii quæ ad eundem pertinere credunt, ſententiis intelligendis. Sed alia potius de Inſcriptione hac ſine cujuſquam offenſione animadvertemus.

7. Non videtur ad amnem Piſatellum fuiſſe, cum Blondus inſpexit, id marmor; nam *loco motum* dicit (*h*), *in quo ab initio fuerat poſitum*. Certe autem non erat, cum centeſimo anno poſtquam Italiam Illuſtratam ſcripſerat Blondus, ſuam Italiæ Deſcriptionem edidit Leander Albertus (*i*), qui cum illac ſæpe tranſiiſſet, & diligenter quæſiviſſet, nunquam tamen videre potuiſſe, teſtatur, ideoque conjicit, aut alio translatam, aut humo fuiſſe obrutam. Quo magis mirum eſt, ſi Jo. Sulpitius, & Phil. Beroaldus Comm. in Lucanum marmor adverterint, pauciora quidem verba, ſed eandem quam illa Inſcriptio, ſententiam habens, ad Luſi fluminis ripas, qua pariter Leander, Beroaldi utriuſque ætate vivens, tranſierat; ſed nullam de eo marmore mentionem fecit. Hujus alterius marmoris verba profert idem qui ab duobus illis animadverſum dicit, Ariminenſis Bibliothecæ Cuſtos Joſephus Malateſta Garuffius (*k*). Quin etiam addit, olim in Palatio publico extitiſſe Inſcriptionem multo longiorem, neque eandem modo ſententiam, ſed perpaucis mutatis, aut omiſſis, eadem verba (quæ deſcripta exhibet) continentem quæ in illa altera ad Piſatellum ut barbara, ineptaque reprehenduntur. Garuffii liber paulo ante finem prodiit ſæculi ſuperioris. Itaque facile nanciſci poteris, & quomodo hæc omnia ita uti ſcribit, eſſe potuerint; ſi tanti hæc facis; inquirere, nec minus ubi, & quando illa quæ nunc ad Piſatellum Inſcriptio eſt, neque ab Leandro videri potuit, reperta fuerit. Ego enim ad aliam tranſeo, de qua aliquid fortaſſe a me expectas.

8. Scilicet non ignoras, Hiſtoricos noſtros ſepulchralem Inſcriptionem producere, haud procul ab urbe ad Montonum flumen effoſſam, hæc tantummodo habentem

T. PAPIR. ET S. R. HISTORICO

nec dubitare, quin Gentis inter Romanas nobiliſſimæ Papiriæ ſoboles aliquando inter nos fuerit, Sextus autem Rufus; ſic enim ſiglas illas duas S. R. interpretantur; ſi Forolivienſis non fuerit, ſaltem Forolivii ſit mortuus. Nimirum vox illa *Hiſtorico* permovere homines potuit ad duas eas ſiglas ita, ut dixi, intelligendas. Etſi enim ſcirent, ut opinor, apud eos qui de Notis Romanorum ſcripſerunt, ejus prænominis, & nominis ex ſimplici R. & S. interpretationem facile non inveniri; tamen cum inter Hiſtoricos referri ſcirent Sextum Rufum, Virum Conſularem, cujus ad Valentinianum Auguſtum Epitome extat Romanæ Hiſtoriæ; ad eum ſpectare ſiglas, quas dixi, cenſuerunt. Cum Bonolus (*l*) inventum hunc lapidem ſcribat, dum pons Montono impoſitus ædificaretur (id quod fieri cœptum eſt, ut alibi (*m*) indicavi, anno 1610.) retectis in fluminis ripa veſtigiis parvi templi, itemque urna cum cineribus, eoque lapide, horum autem utrumque in bibliotheca Paduaniorum ſervari; hæc legenti mihi ſubiit bibliothecam illam adire, & quidquid huc faceret, diligenter inſpicere. Fictilem quidem urnam ſepulchralem vidi; nullis in labro, ut ſolent aliquæ, notis, aut litteris inſcriptam; ſed pro lapide tegulam antiquam, non parvam, ejuſque in parte ſimilem, quam Urſatus (*n*) exhibet figuli nomine inſculpto, non impreſſo, L. BLAN. In ea autem de qua loquor, antequam fornaci committeretur, impreſſæ fuerant litteræ per ſigillum oblongum (cujuſmodi, ſed breviora, idem quem modo laudabam, habet Urſatus (*o*)) regulæ inſtar quæ latitudine eſſet circiter pollicis: itaque ex impreſſo cavo modice extant litteræ ſic ſatis pulchræ, quamvis aliæ de induſtria aliis longiores, nullo, ſi cautius inſpicias, puncto, ſed certis tantummodo locis per intervalla in ſiglas potius, & notas, quam in verba, diſtinctæ. Et nullum quidem eſt dubium quin legendum ſit T PAPIR, &, ſi vis, etiam ET. Sed deinde ſequitur ſigla S, & poſt hanc intervallum ſine cujuſquam litteræ quæ olim ibi fuerit, indicio ullo, tum nota ſequitur quæ a primo ex litteris XH conſtare videatur; reapſe tamen, ſi attentius inſpexeris, non eſſe X cognoſces, quippe cum ſiniſtra deſit hujus litteræ pars ſuperior, & nihil in ipſa nota ſit quod eam ſuppleat partem, ſicuti nihil eſt quod faciat ut ſi non X, litteram R repræſentet. Denique poſt intervallum, notam hanc ab inſequentibus omnino disjungens, legitur IST, vix apparentibus in tegula, oblique ibi olim fracta, ſupremis partibus litterarum proximarum, quæ ut OR eſſe potuerint, ſic etiam non eſſe potuerunt. Itaque intelligis, num in tegula hac legere *Sexto Rufo Hiſtorico* nobis liceat.

9. Quæ

(*c*) Ital. Illuſtr. Reg. 6. (*d*) Vit. Viror. Illuſtr. Foroliv. l. 1. c. 4. (*e*) Epiſt. II. n. 9. (*f*) c. 4. cit. (*g*) Ital. Reg. 6. cit. (*h*) Ibid. (*i*) Region. 14. ubi de via Æmilia (*k*) Lucerna Lapidar. c. 2. (*l*) Iſt. di Forlì l. 1. (*m*) Epiſt. IV. n. 10. (*n*) Monum. Patav. l. 1. S. 4. (*o*) Ibid.

9. Quæ cum ita essent, & tanto minus ad Rufum illum Historicum Inscriptionem hanc spectare posse, animadverterem, si, quod Fabricius (p), aliique malunt, Epitomes Auctor non Sextus Rufus vocatus esset, sed Rufus Festus, cujus nominis in ea tegula nullum prorsus extaret vestigium; cogitare cœpi, an istæ litteræ ad nomen potius attinerent Figuli, aut Figlinæ in qua tegula fuisset facta. Imprimi enim solita fuisse ejusmodi nomina, neque una de causa & lateribus, & tegulis, legisse memineram in erudita Octavii Falconerii ad Carolum Datum Epistola (q), & in sæpius a me laudatis Patavinis Sertorii Ursati Monumentis. Sed prima illa verba *T Papir.* cum ad Figulum non magis spectasse, suspicarer, quam vox *Servilia* in tegula quadam apud Ursatum (r), nec cætera ad Figlinam designandam facere viderentur; tegulam, præsertim cum ejusmodi urna conjunctam, eodem referri posse, cogitabam, quo suam istam Ursatus, ad sepulchri videlicet locum, & conditi in eo nomen indicandum. Neque illud obstabat quod non videretur e re Figuli sigillum faciendum curasse ad unam tegulam inscribendam; nam Serviliæ quoque nomen, cum ejus tegulam attente considero, per sigillum fuisse impressum, agnosco, & ad sepulchrorum quorundam tectum non paucis tegulis opus fuisse, credibile est, aut fieri etiam potest, ut servus qui Familiæ custodiret majora quædam sigilla, ad Figulum cum his mitteretur, ut molles adhuc tegulas obsignaret.

10. Cum primum quidem hæc, atque alia in mentem venissent; illud mox subiit, ut Paduaniorum scripta versarem, si forte, ut tegulam, urnamque erant nacti, ita aliquid adnotatum de his reliquissent. Non pœnituit illa versasse. Nam primum de Sexto Rufo nihil quidquam; ut videantur, quod & ego facio, voluisse, liberum esse omnibus ita ut quisque melius crederet, Inscriptionem hanc legere, atque explicare. Deinde etsi neque de T. Papirio quidquam dicunt; ea tamen narrant, per quæ hallucinationem Bonoli, quod ad hanc Inscriptionem attinet, primum de medio tollamus, tum alia quæ in conjiciendo spectari hic possint, adjiciamus. Alexander igitur Paduanius suis in Chronicis refert, cum forte Montoni ripa certo quem indicat, loco octingentis circiter ab urbe passibus corruisset; in ruinis tegulam de qua sermo est, repertam esse, & cum ea urnas duas, cineres continentes, quarum altera tunc fracta stimulum ferreum in fundo habebat, altera autem integra vigesimo quinto post anno ab eo qui invenerat, Alexandro ipsi donata est, ut tegula Patri suo, qui in bibliotheca locavit, ab eodem antea donata fuerat. Idem autem Alexander, qui anno vivebat 1636. occasionem habuit quæ modo diximus, narrandi ab re persimili, de qua in Chronicis iisdem suis scribebat, ad XV. sæculum pertinente. Scilicet anno 1461. cum alte fodiendum esset prope ipsa urbis mœnia, & fluvium Montonum, nec tamen in hujus ripa, fossores multas antiquitatis reliquias invenisse, interque eas templi pavimentum, musivo opere elegantissime factum, ad hæc, sepulchra complura suis cum Inscriptionibus, ibidemque numismata magno numero aurea, argentea, ærea, ab egregiis magistris perfecta. Inter eas autem Inscriptiones fuisse quæ istam ipsam scripturam haberet quam altera cum duobus illis urnis ex ripa ejusdem fluminis, sed alio & loco, & sæculo, fortuito, ut dixi, delapsa. Vides igitur, nec tempus, nec locum recte a Bonolo (s) fuisse inventæ hujus Inscriptionis propositum, & cum binæ eodem prorsus exemplo repertæ sint, unam esse memoratam. Atque utinam ex Documentis unde Alexander didicit, primum illam fuisse conspectam, simul didicisset, aut certe descripsisset, in marmore esset sculpta, an lateri impressa; ne de cæteris dicam quæ multæ cum illa erant; quanquam pavimenti, & numismatum elegantia satis indicat, ad perantiqua sæcula attinuisse. Optandum tamen fuerat, ut illud saltem quod modo dicebam, adnotare potuisset. Nam eadem insculpta marmori Inscriptio illam de Figuli nomine in tegula suspicionem exemisset; at pariter impressa tegulæ auxisset, eoque magis quod ejusdem hominis esse duo sepulchra non possunt. Quod si dicas, alterum fortasse patris fuisse, alterum filii; eodem enim & prænomine, & nomine utrumque esse, nihil prohibet, imo & cognomine, ut, exempli causa, hæc tria eadem in M. Tullio Cicerone tum parente, tum filio fuerunt; id, inquam, si dicas; continuo quæram, cætera quæ post *T. Papir.* sequuntur, aut alterum simul hominem conditum, aut alia quædam significantia, quomodo & patris, & filii sepulchris potuerint esse communia? Nempe ad commenta confugiamus, necesse est: ad quæ tamen, aliqua saltem ex parte, etsi altera in marmore, altera in tegula fuisset Inscriptio, nihilominus erat, ut video, confugiendum. Quapropter in tegula utramque fuisse, tu facile, credo, existimabis, & ad figulos potius, quam ad sepultos, attinuisse. Qua de re ut melius conjicias, si forte conferre quidquam possit, quomodo Inscriptio in Paduaniorum Collectione, & Chronicis sit descripta, cognoscere; utrobique enim descripta est; sic habeto, eam partem in qua legenda incerti esse possumus (ut ex iis quæ perattente inspiciens supra (t) adnotavi, proclive est intelligere) sic ab illis repræsentari S. X. HISTOR. Et de hac Inscriptione hactenus. Nunc ad eos qui certe & nostri excellentes fuerunt cives, & propiores nobis tempore, jam redeamus.

11. Hieronymi Mercurialis eximia de Re tum Medica, tum Litteraria merita Patriam, non solum dum ipse viveret, sed etiam longo adeo ab ejus obitu annorum spatio illustrarunt, illustrabuntque donec in pretio erunt optimæ Litteræ. Erant hæ quidem; cum ipse est natus, extra eas tenebras, in quibus invenerat Blondus; sed tamen iis adhuc magna ex parte carebant homines subsidiis, quibus nunc abundant ad quodcunque velint antiquitatis, & sive humaniorum, sive graviorum studiorum genus facile excolendum. Itaque fuerunt Mercuriali singula propemodum per se vestiganda, quæ in Græcorum, Latinorumque monumentis erant dispersa, ut immortalibus, præsertim Artis Gymnasticæ, & Variarum Lectionum, editis libris Medicos, Eruditosque omnes juvaret. Quapropter non modo inter Italos, sed inter Exteros quoque multi Viri non minus grati, quam docti, extiterunt qui de Mercurialis Vita, & Scriptis, alii alio tempore, plura tradiderint, atque adeo ætate hac nostra præ cæteris duo, alter Gallus, alter Germanus. Ille Cl. Niceronius est, qui ut de Viris aliis Illustribus, sic de Mercuriali Commentariolum (u) Parisiis edidit anno 1734; hic vero Fridericus Boernerus Professor Vitembergensis meritissimus, qui anno 1751. Brunsuigæ emisit singularem *Commentationem de Vita, Moribus, Meritis, & Scriptis Hieronymi Mercurialis Forolíviensis*. Horum ego utrique, ut de nostro Inclyto Cive egregie sunt meriti, non mediocriter obstrictum me sentio, & quando nihil est per quod eorum benefactis respondeam, nisi pauca quædam indicando, quæ, si forte rursus sua illa scripta sint edituri, adjicere libenter possint; tu interea videas, velim, an hæc quæ continuo subjiciam, non indigna sint quæ, ubi mittendi occasio detur, ad ipsos mittantur; mihi certe ad perficiendam quam proposuerunt, historiam videntur attinere.

12. Cl. Boernerus (hujus enim Commentatio in manibus est; Niceronii autem libri jam diu est cum fuerunt) primùm omnium rogandus est, ut siquando alias scripturus sit *Forum Livii satis celebrem in Umbria urbem*, pro Umbria Æmiliam substituat; deinde vero ut quæ ab Italis hoc sæculo de Mercuriali sunt edita (quæ facile ob locorum distantiam ipsi nota esse non poterant) pleraque inspiciat. Edita autem

(p) Bibliot. Lat. (q) Lettera sopra l'Iscriz. d'un mattone &c. (r) l. 1. cit. S. 5. (s) Vid. supra, n. 8.
(t) Ibid. (u) Memoires pour servir à l'Hist. des hommes illustr. T. 26.

autem fuerant quædam anno 1726. ab duobus quorum neuter alterum potuerat legere, Collega meo Papadopolo in Historia Gymnasii Patavini (*x*), & Cive meo Marchesio filio in Vitis Virorum Illustrium Forolivienfium (*y*), tum nonnulla a me quoque scripta, alioque missa Aprili mense anni ejusdem priusquam legere eos possem, quamvis non ante annum 1728. Lugduni Batavorum vulgata, in Epistola Anatomica Prima (*z*), denique etiam illa quæ a Collega, eodemque Amico meo summo tradita sunt, Marchione Celeberrimo Joanne Poleno in Præfatione (*a*) ad nova Supplementa utriusque Thesauri Antiquitatum Romanarum, Græcarumque. His igitur Scriptis Italorum inspectis, Mercurialem Philosophiæ, & Medicinæ Doctorem esse creatum, idque die 18. Aprilis A. 1555. non Patavii, ut præeunte Tomasino (*b*) credidisse omnes videntur, sed Venetiis in Almo illo Medicorum Physicorum Collegio, ex Marchesio, qui primus omnium, quod sciam, id scriptis mandavit inspecto *Privilegio* ejus *Doctorali*, cognoscet: quod confirmare, si opus sit, ipse possum, quocum pridem, quippe ab anno usque 1718. in idem Collegium perbenigne cooptato, Acta illa communicavit is qui ex eodem est, ejusque simul Tabularius, Vir Doctus Nicolaus Pollarolus. Sic ubi ab Amplissimo Venetorum Senatu huc vocatus Mercurialis scribitur anno 1569. ut in prima Medicinæ Practicæ Schola Trincavellio succederet, an Fracantiano, die autem 21. Octobris id munus esse auspicatus; ex Papadopolo scire licebit, vocatum, ut succederet Fracantiano, quanquam antea par erat credere Antonio Riccobono (*c*) collegæ Mercurialis, & Tomasino (*d*), qui constanter non uno loco idem scripsit, nec sibi repugnasse, crediderim, cum primo loco annum adscripsit 1569. altero autem annum 1570. Secundo enim loco de tempore quo docere incepit; primo autem de tempore quo conductus est, mihi videtur esse locutus. In eo potius typographi, quam ejus, errorem esse, existimo, quod primo loco legamus 1569. 21. Octobris, cum S. C. extet eo quidem anno, sed 5. Octobris, nec Senatus cogi soleat 21. Octobris, nec veri simile sit, eum qui Romæ esset, cito adeo de S. C. certiorem fieri, se ad longum iter parare, & hoc conficere, & paulisper quiescere potuisse, ut docere Patavii inciperet 21. Octobris die. Utinam ad eundem modum & ibidem, & in Elogiis excusare possem Tomasinum. Namque ibidem ait, Mercurialem ad sanandum Maximilianum II. Imperatorem ivisse anno 1583. qui annus erat septimus a Maximiliani morte! Pro illo igitur anno, ut recte censuit Boernerus, scribendum fuisse 1573. vel ex Cæsareo constat Diplomate, quod cum magnis præmiis Mercurialis retulit, anno hoc, non illo, Viennæ datum 10. Octobris, ut testatur Marchesius. Culpa tamen in Tomasini typographum non potest conjici, quæ potius in operas cadit Riccoboni, cum hic ignorare non posset, Collegam suum anno 1583. quem annum ejus expressit typographus, illud iter non suscepisse. Operarum igitur error, ut fit, in Tomasini librum octogesimo post anno scribentis, facile transivit, ex eoque libro in alios plures, & nominatim etiam in Papadopoli Historiam. Sed neque in Elogiis facile est a Tomasino culpam omnem in operas rejicere, cum dies quo vivere Mercurialis desiit, ad hunc modum indicatur *anno CIↃ. IↃ. CVI. XIII. Idibus Novembris*. Quis enim ejus quidem anni, & mensis diem IX. sive mavis V. Idus intelligat? aut quomodo calamo, vel typis describentes pervertere adeo potuerint? Scilicet non videtur Auctor relegisse. Cui parcendum, si alios nobis, & nostratibus parcere velimus. Quorum alicui id excidit, quod nollemus, & a nobis tamen satius est, quam ab Exteris, ut de illo factum est, emendari. Bononiæ *annos duodecim commoratus* certe non est Mercurialis, neque inde *an. 1599. Pisas conductus est*. Satis erat; ut alios præteream; Alidosium (*e*) inspexisse, qui Externos recensens Bononiensis Gymnasii Professores, & quamdiu in eo docuerint, adnotans, Mercurialem incepisse, tradit anno 1587. & ad annum usque 1593. perrexisse. De anno autem quo Pisas transierit, magis mirum est, nonnullos jam antea eundem errorem erravisse. Qui cum inter Hieronymi Mercurialis Opera *Prælectiones Pisanas*, a Cornacchino, ejus per illos annos auditore, recenserent; vel hinc intelligere debebant, quam a vero alienum esset quod affirmabant, *tandem anno 1599.* Auctorem *contulisse se Pisas*.

13. Sed ad Boernerum ut redeam, qui & de hoc, & de Hieronymi obitu meliores est Auctores secutus; ex Marchesio qui plura de eodem scripsit ab aliis omissa, scire potuisset, quæ hujus conjux, quot filii, & filiæ, quæ tabulæ testamenti fuerint, alia id genus; præsertim vero quod ad ejus edita, aut inedita Scripta attinet. Ineditum Codicem extare, Marchesius indicat, Ravennæ in Camaldulensium Monachorum Bibliotheca, Hieronymi ipsius manu scriptum, continentem *Problemata quædam Plutarchi e græco in latinum ab illo conversa*, hisque *Appendicis loco* annexam *Constitutionem Anni MDLVII. incipientem a Vere circa æquinoctium usque ad Aprilem mensem sequentis Anni MDLVIII. cum pestis desæviret Patavii*, ubi Mercurialis Constitutionem *dietim* scripsit. Manifestum est, inter describendum, errores in annorum numeros irrepsisse, cum Mercurialem iis annis Patavii fuisse, non modo non constet; imo vel ex ipsius de Pestilentia Lectionibus constet, hunc morbum anno 1576. Patavii maxime sæviisse. Quod vero inter illa quæ ab ipso edita sunt, ponere videtur Marchesius quam Jacobus Gronovius (*f*) tradiderit a Mercuriali esse elucubratam *de Potionibus, & Eduliis Antiquorum Mantissam*; credo equidem, illi qui Marchesio id retulit, fucum esse factum ab aliquo librorum Indice. Gronovius enim Mantissam illam, ut diserte fatetur, ipse composuit *ex Variis* Mercurialis *Lectionibus*. Scilicet quatuordecim capita ex I. II. IV. & VI. earum Lectionum libris selegit, eaque, ut sibi liberum erat, interdum ne ordine quidem librorum, nedum capitum, servato, disposuit. Sed an certo Gronovius ordine disposuerit, an omnia quæ ad propositum sibi argumentum attinerent in libris illis, acceperit, & contra an caput aliquod, minus ad eam rem pertinens, sumpserit, non est hic quærendi locus. Satis est indicasse, ista omnia a Mercuriali olim fuisse edita. Qui libellum ante ista etiam vulgaverat; imo priusquam duos & viginti annos exegisset, cum Patavii litterarum studiis operam daret, libellum, inquam, vulgaverat paginarum omnino triginta, inscriptum *Nomothelasmus, seu Ratio lactandi Infantes Authore Hieronymo Mercuriali Forolivienfi. Patavii M. D. LII.* præfixa Epistola, data ibidem, eodemque anno *sexta Augusti die*, sicuti alias (*g*) scripsi, rarissimum hoc opusculum in bibliotheca mea asservari, dicens, ex qua Marchesius, & Polenus citarunt. Est forma, ut vocant, octava: & typographi quidem nomine, sed non signo carens, ex quo *Typographiam* agnoscamus. In libro enim medico Gasparis Gabrielii Patavini *in Quæstionem Hieron. Boniperti* sub eodem signo hæc verba inveni *Patavii In Officina Fabriana Jacobus Excudebat M. D. L.* Quæ addere huc volui, non quod hoc Mercurialis opusculum cum iis sit quæ postea edidit, comparandum; sed quod primi omnium, & raritatis gratiam habeat, propter quam non est, cur miremur, a Majoribus nullo modo, a Boernero autem sic esse memoratum, ut inter Auctoris *Opera affecta vel incerta* reponeret his verbis, *Ratio lactandi infantes. Vid. Schenck. cujus testimonio extat MS. in Bibliotheca Martiana*.

14. Sed neque calamo, neque typis descriptum Mercurialis *Galenum Græco-Latinum ad veterum librorum fidem restitutum, ac notis illustratum* usquam extare, magis crediderim, quam Boernerus, qui hæc Erythræi verba de Mercurialis Hippocrate acci-

(*x*) l. 3. S. 2. c. 22. n. 104. (*y*) l. 2. c. 3. (*z*) n. 81. (*a*) n. 36. (*b*) Elog. Vitor. Illustr. T. 1.
(*c*) Comment. de Gymnas. Patav. l. 2. c. 30. (*d*) Gymnas. Patav. l. 3. c. 10. & l. 4. ad A. 1570.
(*e*) Li Dottori Forest. che in Bologna hanno letto Filos. &c. (*f*) Thesaur. Antiquit. Græcar. Edit. Venet. T. 9.
(*g*) Epist. Anat. I. n. 81.

accipienda esse, non dubitat, pro quo Galenum is scripserit. Sic tamen cum intelligere non possem Riccobonum, qui inter edita a Mercuriali cum recte ponat *Hippocratis Opera omnia Græce, & Latine*, eaque *Scholiis illustrata*; continuo hæc adjicit *Galeni opera latine conversa, ab eodem emendata;* quærere inceperam, an aliquot Galeni Opera, jam ab aliis latine reddita, ipse quoque, ut Gadaldinus, aliique Medici fecerunt, emendasset, cum in Petrum Castellanum (*h*) incidi, qui sequi se Riccobonum professus, hunc ita descripsit *Galeni opera Latine conversa, & emendata*; neque aliter in Elogiis habet Tomasinus: quin Papadopolus ante cætera Hieronymi Scripta diserte hæc ponit *Galeni Opera omnia latine reddita, & emendata*. Mihi vero cum Juntarum illam Galeni Editionem, quæ præcedentium omnium absolutissima censetur, nonam versarem, vix hæc contigit animadvertere quæ ad Mercurialem pertinerent, in Prolegomenis quidem *Epistolam ad Lucam Antonium Juntam, in qua de Ordine Librorum Galeni*, in Classe autem Quincta *Judicium de Libro Theriaces ad Pisonem*, denique in Fragmentis hoc unum quod ad rem proprie faceret, *Fragmentum Comm.* Galeni *in II. Lib. Epidem. Hippocratis, Hieronymo Mercuriali interprete*. Quæ si quis velit ad cætera hujus Scripta addere; per me licet: Sin ad ea probanda quæ paulo antea nominati retulerunt; nescio adhuc, qui possint astipulari.

15. Cæterum præter ea quæ Eruditi Viri, & in his Boernerus, ex Lindenio adnotarunt, an alia Mercurialis supersint inedita, si forte ex me quæras; inficiari non ausim. Ostendit enim mihi Petrus Scanellius, Foroliviensis Patricius optimarum litterarum studiis deditus, eoque etiam nomine utriusque nostrum amicissimus, Consilia Medica, latina alia, alia italica, Mercurialis manu scripta, gemino Volumine comprehensa, ex quibus nulla esse quæ non sint edita, sine diligenti examine asseverare non possem. Hoc memini, dum cursim versarem, in Epistolam incidisse; qua venenum, &, quod consequitur, pestem non posse per epistolas communicari, adversus communiorem, &, si vere loquendum est, tutiorem sententiam contendit. Hoc etiam memini ab Amico altero non semel audivisse, Forolivii in Tabulario Monachorum Vallis Umbrosæ librum extare signatum littera R, quo Index contineatur Bibliothecæ Hieronymi Mercurialis. Denique cum duo videam de Summo hoc Viro esse vulgata, alterum a Papadopolo, alterum ab Erythræo, quæ ut illi perhonorifica sint, cum vero tamen, quod unice in historia spectandum est, non omnino conveniant, mihi haud reticenda esse, censeo. Papadopolus scribit, *plurimum impendisse* Hieronymum *in extruendo basilice templo Divi Mercurialis*, memoria videlicet lapsus, ut ea quæ legerat de *Sacello qua picturis, qua statuis exornato* ad Sancti illius Episcopi honorem ab Hieronymi pietate, & liberalitate magnifice extructo, ad peramplam totam Basilicam S. Mercurialis transferret, qua Sacellum illud continetur, priusquam Hieronymus existeret, ædificatam. Erythræus autem cum ejus Elogium his verbis conclusit, *mortuo cives sui statuam faciendam locavere; qui honor habitus est ante ipsum nemini*; id saltem audiverat, quod ita verum est, ut Bonolus (*i*) suas in Historias retulerit, nempe ad illum invisendum, cum insuperabili morbo detineretur, ipsos Patriæ Magistratus adiisse, ejusque statuam in Foro ponendi facultatem detulisse: qui certe honor propter excellentiam in litteris, civium ulli neque ante, neque post ipsum est habitus. Attamen hæredes sive negligentia, sive, quod malim credere, modestia, sive alia (certe non angustiæ rei familiaris, quam ille mirifice amplificaverat) causa prohibiti, ea facultate non sunt usi.

16. Statuæ injecta mentio alterum ad memoriam revocat de duobus Foroliviensibus, qui sæculo XIV. non Patavium dumtaxat, ubi docebant, sed Europam omnem fama sui nominis impleverunt, Raynerio Arsendo J. C. Bartoli Magistro, & Jacobo a Turre Philosopho, & Medico, qui anno demum obiens 1413. tantum ei Gymnasio ingenii sui desiderium reliquit, ut lege jussum sit, ut publice a Professoribus non modo *ordo* ejus *Quæstionum* (*k*) in Medica Galeni Arte interpretanda servaretur, sed etiam (*l*) *Expositio* ipsa Jacobi *cum Quæstionibus* prælegeretur. Jacobi igitur hujus, cum superiora illa scriberem, venit in mentem, cujus ut nostrates Historici, sic etiam Salomonius in *Urbis Patavinæ Inscriptionibus* memoravit *magnificum sepulchrum cum statua marmorea e suggestu legentis*. Quæ si, ut illi ajunt, facienda curavit Paulus cognomento Venetus is qui excellenti Philosophiæ, & Theologiæ scientia Ordinem illustravit Eremitarum S. Augustini; non sine animi dolore nunc miraretur, ei monumento quo Amicum, & fortasse Magistrum, suum honestasset, contra accidisse quam ipse sperabat, cum Ciceronem (*m*) scribentem legeret, *ut cætera extingui solent, sic sepulchra fieri sanctiora vetustate*. Monumentum autem quod sibi suis ipse scriptis Jacobus construxit, tot locis, & toties post ejus mortem recusis, durat adhuc, & quando, ut mortalia omnia, ipsum quoque interierit; tamen vel postea ejus nomen in libris diu superstes erit diligentium Virorum, qui aliquam saltem Jacobi observationem litteris commendarunt. Videsis, exempli causa, Marcellum Donatum (*n*) inter cæteros qui calculos olim conspexerunt sub lingua concretos, hunc nostrum laudantem. *Jacobus de Forlivio*, inquit, *& ipse affirmat, se vidisse sub lingua lapidem genitum in quodam D. Nicolao de summa Ripa*. Scilicet Observationes diutius quam cætera, in Medicorum, Physicorumque Scriptis servantur. Sic apud eundem Marcellum (*o*) nomen vivit Joannis Juliani Medici Foroliviensis, qui annis minimum centum priusquam Jacobus decederet, lapidem quem alibi fortasse describam, vomitu ejectum vidit.

17. Quod si alii ex nostratibus Medicis, aut Philosophis peculiare aliquid ab se pariter animadversum, aut visum (quod non uni eorum non accidisse vix potest) sive cum aliis, ut Joannes ille, communicassent qui litteris prodidissent, sive ipsi per se scripsissent; non dubito quin de illorum pluribus honorifica ad hoc tempus extaret mentio, quemadmodum eorum extat, quos aut hac, aut alia olim Epistola (*p*) merito laudavi. Nam multos præterea, & doctos quidem, Patria nostra habuit vel XIV. & XV. sæculo, quorum vix nomen scimus, ut in Bononiensi dumtaxat Gymnasio cum undeviginti nominet Alidosius (*q*) nostrates Liberalium Artium Professores; si Jacobum a Turre, & Mercurialem excipias, & duobus hisce interjectum Nicolaum Hasteum, qui postea, ut de Blondo agentes scripsimus (*r*), Episcopus fuit; cæteri quid præterea egerint, ignoremus; & plerique tamen Philosophica, aut Medica docuerunt. Sic enim, ob temporis longinquitatem, fere nominantur, ut Professor ille in Historia Ferrariensis Gymnasii (*s*) ad annum 1494. *Franciscus de Forolivio, Phil. & Med. Doctor*.

18. Quam Historiam cum haud ita pridem versarem, in eum locum forte incidi (*t*) quo insignis Pictor Marcus *delli Ambrosi, Melozzo* dictus, non Foroliviensis, ut *communiter* appellatur, sed Ferrariensis fuisse scribitur testimonio unius Leonardi Pisaurensis, quasi, ut ejusdem ætatis, facile hallucinari non potuerit, præsertim cum *parum Pisaurum Forolivio distet*. Non est opus dicere, Pisaurum inter, & Forum Livii millia passuum esse ad sexaginta, & Ariminum, ac Cæsenam interjici, quando extat præter cætera a Marchesio (*u*) indicata, sepulchri titulus, qui eximium hunc Pictorem Melocium Foroliviensem fuisse, apertissime commonstrat. Quæ Vir Eruditus; ut Marchesii librum in sua non semel laudat Historia, sic vellem antea perpendisset, quam Pisaurensi illo uno teste niteretur.

19. Non miraberis, opinor, de Pictore hic me fecisse

(*h*) Vit. Illust. Medicor. (*i*) Istor. di Forlì l. 12. (*k*) Statut. Artist. l. 4. c. 18. (*l*) l. 2. c. 16.
(*m*) Philipp. 9. (*n*) De Medic. Hist. Mirab. l. 4. c. 30. (*o*) Ibid. (*p*) Epist. præfixa Advers. Anat. VI.
(*q*) Li Dottori Forest. che in Bologna hanno letto Filos. &c. (*r*) supra, n. 2. (*s*) P. 2. l. 1.
(*t*) Ibid. l. 5. (*u*) Vit. Viror. Illust. Forol. l. 2. c. 7.

ciffe mentionem; cum excellentes in ea quoque Arte Viros merito pofuerim in iis Litteris, quibus, omnes aut fingillatim, aut generatim complexus feu pacis, feu belli Artibus egregie de Patria meritos Cives, Patriæ ipfi Anatomica Adverfaria Sexta dedicavi. Sed ut eo tempore ex iis qui viverent, fere neminem, nifi qui S. R. E. Cardinales, aut qui effent Epifcopi, nominavi, ita nunc pro certo habeas, velim, fi aliquando a me iterum (id quod facile accidere poteft) idem forte effet faciendum, nihil mihi gratius fore, quam de cæteris dicere tum quos interea, dignos fingulari laude, amifimus, tum præfertim quos diutiffime ad decus magis magifque augendum Civitatis noftræ fervari, optamus CAMILLUM PAULUCCIUM, & LUDOVICUM MERLINUM eximiis utrumque meritis inter Cardinales relatum, Epifcopos autem Guidonem Urfellum, poft noftratem pariter Joannem Baptiftam Urfium, Cæfenati Ecclefiæ, Francifcum Columbanum Bertinorienfi, & Francifcum Caftellinum Tiburtinæ præfectos. Sed longe aliud mihi in hac Epiftola propofitum fuit, nempe ut fiqua de noftris Majoribus tradita occurriffent minus cum hiftorica veritate congruentia, ea tibi fignificarem. Quod ut potui, hactenus præftiti, alias, fi in alia incidero, his additurus. Quin continuo accipe, quale id cunque eft, quod facta modo Cardinalium mentio in memoriam reduxit. Volumina hoc tempore omnium manibus verfantur Geographica, & Critica, in quibus ut ut digna laude fint, quofdam non femel errores indicavimus. Iis hunc adjice. Chriftophorus Cardinalis Numajus, qui Patriam noftram magnis fuis tum virtutibus, tum dignitatibus illuftravit, fuiffe fcribitur fub Urbano VIII. fcilicet anno propemodum poftquam objerat, centefimo! Ab Leone enim X. purpura ornatus anno 1517. deceffit anno 1528. Vale.

EPISTOLA ÆMILIANA XII.

Finem tandem de Patria, Civibufque noftris fcribendi faciamus. Foro igitur Livii egreffis, & Orientem verfus pergentibus primum omnium Ronchus fluvius occurrit. Ejus fluvii fontes amniculi funt duo, qui pluribus capitibus ex altiore Apennino orti, poftquam inde alter quatuordecim, alter undecim millia paffuum obliquo decurfu emenfi, Bledam, fuperiore Epiftola (*a*) memoratam, olim oppidulum, an viculum, nunc Piedam dictum, & vix modo unam Ædem facram, unamque, haud amplius, domum obtinentem, denique pervenerunt, eumque interceperunt, in unum confluunt alveum, & flumen efficiunt, quod accolæ, ut alias (*b*) fcripfi, Bidentem ibi, & paulo infra etiam, Vitim appellitant; ego, cum idem fit quod noftratibus Ronchus dicitur, perfpicuitatis gratia Ronchum vocabo. Infra eum confluxum, ad occidentalem fluminis ripam Maginus (*c*) oppida hæc omnia ex ordine pofuit Sanctam Sophiam, Galeatam, Civitellam, Meldulam; cum tamen primum, & tertium, in quo & Bonoli Tabella (*d*) peccat, ad oppofitam ripam fint; Galeata autem dumtaxat, & Meldula ad occidentalem. Quibus de oppidis duobus antiquitatis ftudium quædam ad te fcribere hortatur, & primum de primo.

2. Galeatæ, vel potius Galigatæ vocabulum, ita præfertim ut noftratum vulgus pronunciat, in *Galliatæ*, imo *Galliadæ* mutatum, eo plures olim Eruditorum adduxerat, ut *Gallianos*, aut *Galliani*, ficut in Plinio (*e*) legebant, *Saltus* ibi fuiffe, exiftimarent, Leandro, nec folo, præeunte (*f*), Paulo autem Merula (*g*), Ferrario (*h*), & Abrahamo Ortelio (*i*) fequentibus, aut certe non repugnantibus. Leander autem, quod Ortelius memorat, huc duos alios, a Galeata non ita diffitos, adjecerat pagos, feu mavis oppidula, Civitellam, & Cuferculum. Sed Cluverius (*k*) in ea Tabula quam *Galliæ* infcripfit *Circumpadanæ*, fupra Mutinam tranftulit, pofuitque ad Gabelli orientalem ripam oppidum adfcripto hoc nomine *Saltus Gallianus*. *Saltus* quoque *Galliani* fupra Mutinam leguntur in Tabula, quam Sanfonius edidit *Italiæ Antiquæ*: ut ibidem in alia, quæ eodem titulo prodiit ætate hac noftra, legitur *Saltus Gallianus*, fruftra admonente Cellario (*l*) *Cluverium* quidem *ad Gabellum ponere* Saltum Gallianum, *quafi oppidum a Plinio lib. 3. cap. 15. notatum: verum Harduinum e MSS. legere* Saltes Galliani, qui cognominantur Aquinates; *non enim oppidorum ibi, aut nemorum, fed populorum nomina recenferi*. Quibus in verbis illud unum poteft defiderari, ut quemadmodum Cluverii Tabula notata eft, ita ejufdem fententia laudata effet, qua eodem in Opere (*m*) eundem Plinii locum ita e quibufdam exemplaribus emendandum, & ex Auctoris propofito accipiendum cenfuerat, ut poftea agnovit Vir Doctiffimus Harduinus: quamvis huic recentiffimi quoque Geographi idem tribuant quod Cellarius, Cluverii, ut videtur, obliti. Mihi vero de Gallianis Saltibus minus folicito effe licet, quando vetuftiffimum oppidi, feu mavis, ut nunc eft, pagi Galeatæ nomen longe aliud olim fuiffe, credo, quam ut ex ipfo Galliani Saltes in mentem debeant venire.

3. Namque, ut a minus veteribus ad antiquiffimam illius appellationem procedamus; invenio apud Rubeum (*n*) in Litteris Honorii III. Pont. Max. anno 1224. *Monafterium Galliatenfe*, & in Litteris Gelafii II. anno 1119. (*o*) *Monafterium S. Hilari in Galliata*, & in duobus Teftamentis (*p*), altero, anno 1052. altero, anno 1039. *Civitella de Galliada, & totum quod habemus in Galliada reftituatur Sancto Hilaro:* anno autem 996. (*q*) in Litteris Gregorii V. *Cænobium D. Hilari in agro, cognomento Gallicata:* qua ex voce emendatio repetenda videri poteft loci cujufdam (*r*) Agnelli Ravennatis, qui, ut fcis, IX. fcribebat fæculo, *de valle, quæ dicitur Calle Collata, quæ ruftico more Galliata dicitur*. Ibi enim facile pro *Galligata* librarii ineptiffimi fcripferint *Calle Collata*; quando etiam in Vita S. Hilari, a Paulo ejus difcipulo, ut ajunt, litteris tradita fæculo VI. habemus *in Caligatenfi Cænobio*, & *juxta vicum Caligatam*. Ex his quæ retro pergentes, ad fæculum ufque VI. perduximus, necdum quidem ad antiquiffimum nomen perventum eft; duo tamen colligi poffunt, alterum, etfi noviffime a Præclaris Geographis fcriptum eft „ Galliatam nomen effe Latinum *Abbatiæ* cujufdam Italiæ ad Æmiliæ fines „ tamen neque *Abbatiam*, fed pagum juxta quem *Abbatia* erat, fignificare, neque latinum effe nomen, quia *Galigata*, qua ex voce ruftici Galliatam fecere, ne ipfa quidem latina eft: alterum, etfi Blondus (*f*), Rubeus (*t*), Doctique alii Viri *Galeatam* ipfi quidem fcribere confueverunt, quafi latinum hoc nomen in *Galliatam* converfum effet; tamen ubi ad fæculum X. & proxima fuperiora retrocedimus: non *Galliatæ*, fed *Gallicatæ*, aut *Caligatæ* vocabulum inveniri, quod fiqua ex voce latina detortum eft, ex *Caligata* detortum effe videri poffit, quæcunque ejus nominis caufa fuerit, ut puta fi infignis aliqua ftatua, *caligis* inftructa, in eo quondam loco viferetur.

4. Sunt

(*a*) n. 5. (*b*) Epift. II. n. 9. (*c*) Italia Tav. Romagna. (*d*) præfixa ejus Hiftoriis.
(*e*) Nat. Hift. l. 3. c. 15. (*f*) Defcrit. di tutta Italia Reg. 14. (*g*) Cofmogr. P. 2. l. 4. (*h*) Lexic. Geogr.
(*i*) Synonym. & Thefaur. Geogr. (*k*) Ital. Antiq. (*l*) Notit. Orb. Antiq. l. 2. c. 9. n. 81.
(*m*) l. 1. c. 28. (*n*) Hift. Rav. l. 6. (*o*) Ibid. l. 5. (*p*) Ibid. (*q*) Ibid.
(*r*) Libr. Pontific. in Vita Sergii c. 3. (*f*) Hiftor. Dec. 3. l. 6. & Ital. Illuftr. Reg. 6. (*t*) Hift. cit. l. 9.

4. Sunt autem adhuc tum ibi, tum in vicinia non obscura indicia locatarum olim vel grandiorum statuarum. Cum enim de his quærerem ex eo quem merito alias laudavi, Verlicchio quo tempore Medicum agebat Galeatensium; rescripsit is, non solum in pago, passus illinc dissito circiter octingentos, Planetum vocant, sed & Galeatæ marmoreas bases superesse, magnitudine sua statuarum quæ impositæ olim fuerant, magnitudinem ostendentes. Nam quæ basis Galeatæ est in præcipua sacra Æde, Baptismi fontem nunc suffulciens, altitudine propemodum æquat ulnas grandiores duas, crassitudine autem dimidium superat altitudinis. Basis altera, quæ Planeti est in Templo S. Martini, priorem superat crassitudine, etsi ea minus alta est digitos circiter quatuor. Utraque statuæ, ut satis apparet, subjecta fuerat. Sed cui statuæ, ex secunda quidem scire non licet, cum eam faciem quæ litteras gerere debuerat, posteri altius excavaverint: ex priore autem non solum discitur, cujus statuam haberet impositam, verum etiam id quod quærimus, vetustissimum loci nomen, ejusque simul dignitas, id est Mevaniolæ Municipium. Inscriptio enim quæ ea in basi legitur, illa est quam Cluverius (*u*), & Harduinus (*x*) commemorarunt, posita cum *statua* Q. Velcennæ Decurioni *Mevaniolæ*, Patrono C. C. M̄. M̄, hoc est Collegii Centonariorum *Municipii Mevaniolæ*. Quæ quoniam Inscriptio ut apud Ursatum (*y*) legitur, & fortasse ut apud eos quoque unde ille sumpsit, non satis tum dispositione, tum litteris cum ea convenit, quam ex ipso marmore, perattente, nec semel inspecto, Verlicchius descripsit; operam non perditurum me credidi, si quomodo se habet, sic tibi exhiberem.

Q. VELCENNAE
L. F. STEL
PROCVLO DECVRIONI
MEVANIOLAE
C. C. M̄. M̄. PATRONO
HONORE CONTENTVS
IMPENDIVM REMISIT. ET
DEDICATIONE STATVAE
NVMER. COLL. IPSORVM
SPORTVL. DEDIT
SINGVL. DENARIOS BINOS
L. D. D. D

5. Nos igitur Cluverio assentimur, ex hac Inscriptione Mevaniolam ibi fuisse, censenti. Nam quod objicere aliquis posset, aliunde esse illuc fortasse advectam, adnotata a nobis marmoris magnitudo, & quod consequitur, pondus satis repugnant. Loca enim circum sunt montosa, & angustarum viarum; ut non sine magno impendio, & singulari causa ex longinquo illuc trahi potuerit. Nec tamen hodiernis Galeatæ terminis vetus illud Municipium circumscribo. Nam etsi Mevaniolæ appellatio parvum fuisse indicet, si cum Mevania conferretur; tamen quæ antiquitatis monumenta ex contiguis locis eruta dixi Epistola alia (*z*), ex loco videlicet quem Monasterium vocitant, & ex altero quem Sagittam, quorum ille inter Planetum, & Galeatam est interjectus, hic infra Galeatam est ad passus ducentos, eo me facile adducunt, ut intra Mevaniolam credam utrumque locum fuisse.

Cæterum qui præter Mevaniam extitisse etiam Mevaniolam, sciunt, iis proclive est Cluverio assentiri in Plinii loco (*a*), ut erat olim in manu scriptis codicibus, intelligendo, & simul fortasse emendando, *Mevanates*, *Mevanionenses*, *Matelicates &c.* mutata una in secunda voce litterula, ut *Mevaniolenses* legatur. Qui enim *Mevanienses* potius legendum credunt, iis non tam *Mevanienses* dici posse, quod Holstenio (*b*) facile annuimus, ostendendum est, quam Mevanienses alios esse, quod Holstenius idem negat, ac modo dicti Mevanates. Harduinus tamen (*c*), qui nihil horum ignorabat, maluit in Plinio nihil mutatam veterem scripturam retinere, his adnotatis, *Mevanionenses a Mevanione, seu minore Mevania*; neque enim *ausus est*, ut fatetur, propositam *Inscriptionem sequi*, in qua illæ voces sunt *Decurioni Mevaniolæ*, an quod commentitiam crederet? illa vero, ut diximus, reapse ibi extat, neque ullam habet notam, cur non pro vetere, legitimaque accipiatur. Utinam sicuti *Mevaniolæ* nomen in ea legimus, ita alia proferretur Inscriptio, aut vetus aliquis liber in quo legeremus *Mevanionis*.

6. Neutrum vocabulum apud Baudrandum, Cellariumve, aut apud eos qui nuper Geographiam universam multis Voluminibus sunt complexi, mihi adhuc licuit invenire. Sed Mevaniolam Sansonius pinxerat in Tabula inscripta *Italia Antiqua*: cujus tamen bina inspiciens exempla, neutrubi ejus sedem satis accurate indicatam offendi. In altero enim indicatur nimis alte ad Ronchi initia; in altero infra hæc quidem satis, sed dissita adeo ab ejus ripa, ut inter ipsam, & Montonum fluvium media conspiciatur. Melius alii qui eodem titulo Tabulam annis superioribus vulgavere. Ferrario (*d*) Mevaniola pro Galeata quidem habetur; sed Galeata esse dicitur *in agro Foroliviensi, Meldulæ oppido, & Civitellæ oppidulo ad 2. mill. pass. vicina*. Erant certe olim hæc omnia, & multo plura alia in agro, aut in ditione Foroliviensi: nunc Galeata est in Etrusca, Civitella autem, & Meldula in Pontificia quidem sunt; sed alia ad alios attinet: alia autem alio intervallo distat a Galeata, Civitella videlicet millia passuum III. Meldula autem XIII. quæ ut non sit supra Forum Livii ad millia passuum X. ut recentissimi ajunt Geographi; est tamen ad VII. Non abest igitur Galeata, ut Ferrarius idem ait, *a Foro Livii* 10. *m. pass.*, sed 20.

7. De Meldula non ignobili oppido, quod ab Italo quodam Geographo rus dici, miror, nihil haberem quod antiquitatis studio, ut sum pollicitus, ad te scriberem, nisi Arx illius priscis Inscriptionibus abundaret. Harum plures; ne omnes dicam; non ante illuc importatas crediderim, quam Leo X. P. M. ut Paulus Merula (*e*) tradit, *concessisset Alberto Pio Comiti Carpensi* Meldulam, unaque, ut apud Leandrum (*f*) legimus, Sarsinam. Ejus rei illud mihi indicio est, quod in earum non paucis *Carpi* alicujus nomen legitur; ut eo vocabulo quod suam Carpum referret, Comites illi delectati, eo intulisse videantur. Sed has, aliasque unde unde acceperint; nonnullas certe aut ipsi, aut alii Meldulæ simul, & Sarsinæ Domini Sarsina advexere. Antoninius (*g*) de tribus diserte id docuit, quas etiam protulit, Geganiæ Verecundæ, M. Valerii Fausti, L. Destimi Epigoni. In his si Antoninium secutus esset Gruterus (*h*), neque secundam omisisset, putans fortasse, eandem esse, ac Romanam illam quam pag. 1145. 8. descripsit; in illa enim *Valeria Donata* est, in Meldulensi vero est *Vetilia Euterpe* quæ eam *M. Valerio Fausto* posuit *Conjugi Optumo*: neque primam, & tertiam quemadmodum dedit, protulisset. Primam enim cum dedisset pag. 416. 5. satis, si unam excipias litteram, fideliter descriptam, non iterasset postea pag. 872. 14. iis subtus additis verbis *Heu Mors Invida*, neque sub his quædam exhibuisset quasi vestigia lineolæ duplicis erasæ, quarum rerum neutram unquam fuisse, mecum qui id marmor sæpius inspexi, omnes asseverabunt qui viderint. In postrema autem, quam pag. edidit 402. 2. non *L. Destinio*, sed *L. Destimi* scripsisset, ut superior, quæ adhuc superest, Inscriptionis pars perspicue habet. Neque insuper adnotasset, aliam, quam ab eodem Lucio positam filio puero profert pag. 680. 8. eam quoque, Sarsina translatam, in Arce esse Meldulensi. Spectabilem enim ob tria quæ in summo habet, carmina Inscriptionem Antoninius non omisisset, neque ea me in quocunque Arcis illius angulo semel, iterum, sæpius quærentem, & quærendam curan-

(*u*) Ital. Antiq. l. 2. c. 6. & 7. (*x*) loco mox indicando. (*y*) De Not. Rom. ad C. C. M̄. M̄.
(*z*) V. n. 6. (*a*) Nat. Hist. l. 3. c. 14. (*b*) Annot. in hunc Cluverii locum.
(*c*) ad Plinii hunc locum n. 27. Vid. in fin. l. 3. n. LXXV. (*d*) Lexic. Geogr. in Mevaniola, & Galliani Saltus.
(*e*) Cosmogr. p. 2. l. 4. c. 12. (*f*) Descrit. di tutta Italia Reg. 14. (*g*) Delle Antichità di Sarsina Disc. 1. c. 5.
(*h*) Inscript. Antiq.

curantem fugere omnino potuisset. Nam frustra per laudatum alias (*i*) Meldulensem Medicum Camillum Brunorium, frustra per Arcis incolas nullo non loco indagatam, frustra ipse quoque perquisivi, cum haud semel ibi apud Nobiles Viros Comites Columbanios, qui pro Principe multos jam annos Meldulæ præsunt, ob eorum erga me comitatem, meamque cum eorum Fratribus affinitatem versarer.

8. Sed non frustra eodem tempore lapides cæteros quibus Arx ornatur, perlegi. Nam præter eos quos modo adnotabam, animadverti esse plures, eosque nec apud Antoninium, nec apud Gruterum, nec apud Reinesium, quantum memini, a me visos. Eos tibi hic omnes propterea descriptos dabo, quia si forte quosdam saltem nec ab illis, nec ab aliis adhuc editos esse, comperias, id tibi pergratum fore, scio.

D. M
L. SCRIBONIO SECVND
ET SCRIBONIAEVHODIA
EFL.SCRIBONIOPIO.ERA
L. SCRIBONIVSFRONTIN
ET. SCRIBONIAFVSTA
PARENTIBVSPIENTISSIMIS
FEC

Minime dubium est, quin ad tot alia Scriboniæ Gentis hoc monumentum addendum sit. Sed ad bene intelligendum, præter alias, difficultas accedit in legendo. Vitiatum enim est marmor injuriis temporis nonnullis locis, ut in ultima etiam littera quarti versus, & quinti. Et quanquam alibi nimia vicinitas, alibi ambigua forma litterarum, cum parvitate ferme ubique conjuncta, ad suspicandum moveant tum alicubi alia, tum in versus quarti fine legendumne sit FRA, in sexto autem IVSTA; nam FAVSTA, aut FVSCA sculptum non fuisse, evidens est; illa tamen superest dubitatio, quomodo hæc Scribonia, & Scribonius Frontinus ejus frater, si Scribonio etiam Pio Fratri hoc monumentum fecissent, abscribere potuissent *Parentibus*; aut si ille non frater, sed parens fuit, tres Parentes habuissent; nisi forte existimas, Scriboniam quidem illam primam utriusque horum qui fecerunt, fuisse matrem, Scribonii autem Frontini fuisse patrem Scribonium Secundum, & sororis Frontini Scribonium Pium.

9. Verum ad planiora veniamus, quale monumentum est quod parens Volusius filiæ posuit nondum sexenni,

CLODIAE
PRIMIGENIAE
V. A. V. M. VI
L. VOLVSIVS
ANTIGONVS. F
CARISSIMAE
FECIT

aut hoc quod Vir Vxori,

D. M
T. FL. CHRE
SIMVS FE
CITRVTILI
AESECVN
DAE CON
IVGIRARIS
SIMAEBEN
MERENTI
FECIT

Socordiam Sculptoris tantam alias animadvertisse, non memini, ut FECIT bis poneret in lapidis præsertim spatio; ut tibi vel coarctatio litterarum ostendit, angusto. Si quid discrepent in lapidibus T. & TI. cogitaveris; non idem hic significari videbitur *Ti. Fl. Chresimo*, qui Flaviæ libertæ monumentum posuit, ut est apud Gruterum pag. 1151. 3. etiamsi non addas, quid differant *Chresimo*, & *Chresimus*, & Hispania, ubi illud est, & Italia. Ad Chresimum alterum, at servum, hoc marmor attinet in Arce eadem,

CHRESIMVS | CAPTVS
ATRIENS | A. CORINTHIS

Quænam *Atriensis* inter Servos essent officia, æque ac ego, ex Latinis Scriptoribus nosti, & ex eorum Interpretibus, & Eruditis aliis Viris, in primisque ex Pignorio (*k*), & Pitisco (*l*). Sed & alia legeris marmora ad Atrienses spectantia tum apud Reinesium (*m*), tum apud Gruterum, qui pag. 579. 5. in eodem lapide proponit cum Batonio *Atriensi* Lajum *a Corinthis* non dissimili modo ac in nostro factum vides. Sic autem qui Corinthia vasa asservabant, designabantur, ut legeris apud laudatum Pignorium (*n*), qui illam, aliamque Inscriptionem habet extantem apud Gruterum. Hic inter cæteras illam quoque habet ibidem n. 10. quam hanc Meldulensem omnino esse, crederes, nisi & Romæ esse diceretur, nec *Captus* haberet, sed *C. Aptus*. Sed quanquam Gruterus plures *Aptos* profert, nullum *Captum*; proferri ab aliis fortasse potest, & certe in lapide hoc Meldulensi nec ullum vestigium puncti est, nec spatiolum ullum inter C & A. Haud procul est aliud marmor huic simile, & simili subobscura interjecta lineola inter libertos duos, subdivisum,

L. CORNELIVS | L. CORNELIVS
CALLISTVS | GETA

Libertos dixi; certe a L. Cornelio manumissum utrumque fuisse, prænomen, & nomen Patroni indicat utrique commune; proprium autem quod antea, cum servi essent, nomen erat, cognomen nunc factum, Callistus videlicet, & Geta; servile autem utrumque hoc nomen fuisse, & Veterum libri, & Inscriptiones crebræ confirmant. Ad Libertum quoque, & ad Cajæ Libertas lapis attinet,

P. OCTAVIVS. CHRYSEROS
OSTORIAE. Ɔ.L. AVXINI
CONIVGI. SVAE. ET
OSTORIAE. Ɔ.L. CHIAE

Harum pariter Libertarum alteri nomen fuerat *Auxini*, quod aliis in lapidibus legisse, non memini, alteri autem *Chiæ*, quod in quibusdam legi. Neque unus modo occurrit, aut alter cui cognomen fuerit Chryseros. Multi vero Hermetes, & Sympherusæ, quæ nomina erant Conservis de quibus hoc marmor Meldulense,

MERMETICONSER
SVO BENEMEREN
SYMPHERVSA
FECIT

10. Denique ad eos lapides in quibus diximus *Carpi* nomen insculptum esse, veniamus. Id nomen servile fuisse, vel ea ostendunt quæ de servo obsoniorum scissore apud Petronium (*o*) legeris in cœna Trimalcionis. *Vides*, inquit, *illum qui obsonium carpit? Carpus vocatur; itaque quotiescunque dicit, Carpe, eodem verbo & vocat, & imperat*. Inscriptiones autem plures profert Gruterus, in quibus aut diserte scriptum est *Carpus Aug. Lib.* & *Carpus Cæsaris Lib.* aut sigla L subjungitur, aut si prænomina, & nomina Gentium nobilium cognomini *Carpi* præposita attendas, adjectave alia consideres; manumissos eos Carpos fuisse, facile intelliges. Hujusmodi unam Romæ extantem indicat idem pag. 775. 7. *in Palat. Carpensi* ob eandem fortasse causam propter quam tot Meldulæ quoque conspici, supra a nobis dictum est. Quarum una sic habet,

FLO-

(*i*) Epist. V. n. 12. (*k*) Comment. de Servis Edit. 2. pag. 221. & seqq. (*l*) in Atriensis. (*m*) Cl. XI. n. 39. (*n*) pag. 104. (*o*) Satyric.

FLORAE
L. LAELIO. CARPO
TERPSIS. MATRI. ET. VIRO
SVIS PIISSIMIS. POSVIT

Altera autem sic,

CARPVS. LAINI
SORORI. ET
SALVIO. PIST

Sororis nomen ita uti vides, scriptum est. Num ut aliquando AI pro AE positum videmus, puta in *Aimilio* pro *Aemilio*, hic legemus LAENI? Invenitur certe in lapidibus LAENIA quaedam. In superiore vero marmore ne suspiceris, litteram deesse propterea quia apud Gruterum pag. 787. 6. scriptum videris *Geminiae Therpsidi*; in nostro certe est, ut descripsimus, TERPSIS. Caeterum *Salvius Pistor* fortasse Carpi erat conservus, ut in eo lapide quem habet Reinesius Cl. XI. n. 31. ab Elaphione positum *sibi*, & *Primo Conservo suo Pistori Marcellae*. De Servis autem Pistoribus nonnulla attigit Pignorius (*p*). Et ad Pistores Inscriptiones spectantes produxit Gruterus, quibus & modo descriptam adjunges. Cogitabis autem, quomodo legendus sit versus secundus in hac tertia.

CARPVS
SOCIOR.VICENS
SIBI. ET. HERACLAE
FRATRI FECIT

Num *Sextum*? num *Sexies* non dico *Censorem*, aut *Censitorem*; sed num *Censualem Sociorum*? Neque intelligo ut in libris Jurisconsultorum; sed ut inter Servos aliquid indicat ubi de Dispensatore agit (*q*) saepe laudatus Pignorius. Quo sensu num legemus *Sociorum Sex*? Verum nolo ineptire. Divinare quoque oporteret, si quis supplere vellet Inscriptionem quartam, cujus nimirum dimidia, aut tertia pars deest.

M
CARPVS
-CARPO
NTISSIMOFECIT
IC LA. LOCO SIBI
ET GEMINIAEPAN
M. LVCCEIΩHER

Lapis hic sepulchralis Carpo quidem positus fuisse videtur. Nec difficile est conjicere, initium quarti versus fuisse fortasse *Filio*, aut *Fratri Innocentissimo*, aut *Pientissimo*. Videntur autem versus reliqui non ad illum Carpum, sed ad alios pertinuisse, ut puta si qui, empto *loco*, *fecit* monumentum, hoc *sibi* quoque, aliisque servasset, & in his *Geminiae Pannychi*, si placet ita supplere, fortasse uxori, & *M. Lucceio Heredi*, cujus nominis ultima littera a Sculptore pro latina sic graeca posita est. Nec tamen haec, aliaque constant, multoque minus praenomina, & nomina utriusque Carpi quae fuerint; imo neque hoc ipsum cognomen ejus qui fecit, fuisse Carpum. Fuisse enim dicerem, spectato filii cognomine; si tamen is & filius, & Carpus fuit; sed cum versuum initia desint; pro certo non scio, fueritne uterque Carpus, an Eucarpus. Nam & Eucarpi in marmoribus quae Gruterus exhibet, plures leguntur. Quin ultimum quod in Meldulensi Arce spectavi, caeteris & grandius, & ornatius, ad Eucarpum attinet. Haec enim habet,

D. M
C. MARIO. EV
CARPO. FECI
T. CYPRESSEN
A.SERVANDA.COIV

Nomen quidem *Servandae* in lapidibus non semel legi; Cypressenae vero non recordor. Est autem in hoc lapide non unum indicium jam inclinantium bonarum artium, ut litterarum forma, & magis ipsa, quam vides, earum distributio in marmoris mole alioquin, ut dixi, grandiori, sed cujus modica pars inscribendis verbis est data, multo maxima ornamentis, his quoque non satis affabre sculptis. Quae tamen sint, dicam. In tympano, ut vocant, aves sunt duae, an turtures? quarum altera demisso capite videtur pasci. Infra tympanum, ab singulis Inscriptionis lateribus singula prominent bovis, an capri cornuta capita. Ab his utrinque incipiens, magnus deorsum pendet, quasi ex hederae foliis, baccisque lemniscus: quem inter, & Inscriptionem imaguncula apparet tanquam nudae foeminae in transversum porrectae, quae velum, desuper in transversum pariter ductum, ita manibus arripiat, ut velle caput operire videatur. Denique ad singulos inferiores marmoris angulos aves aliae singulae spectantur, superioribus majores, & quas, si ex rostro judices; de rapacium genere esse, credas.

11. Ex his omnibus quas descripsi, aut commemoravi, Inscriptionibus nullas pulchrioribus, meliusque distributis litteris esse, scias, quam ex descriptis Clodianam, ex commemoratis autem Valerianam, & quod ex Destimiana restat. Ne vero in his tanto post tempore tibi affirmandis falli possem, non tam memoria, adnotationesque fecerunt meae ex quo primum inspexi, aut postea contuli, quam ejus quem tibi merito laudavi, & laudo, Meldulensis Medici Camilli Brunorii summa erga me humanitas, & incredibilis diligentia, qua, ut ante oculos habere etiamnum possem jam ab anno usque 1722. ita uti esse videram, & postea etiam vidi anno 1728. & 1733. descripta marmora haec omnia, litterarum forma, & dispositione servata, & proprio cujusque loco, ac dimensionibus adjectis, ad me misit. Proximis Litteris e diverticulo, tibi, ut opinor, minime injucundo, in viam redibimus. Vale.

EPISTOLA ÆMILIANA XIII.

Is quae Roncho adjacent ab occidente sole, expeditis, priusquam ad ea aggrediar quae ab oriente apposita sunt, aliquid de nobili, quam illud denique flumen interfluit, pinea Silva attingendum est. Medicus Ravennas Thomajus (*a*) cum memorat „ pulchram silvam duorum Pinetorum „ an ad fluvium hunc, intercurrentem, eoque in duas dividentem, respexit? Qui cum interfluat a longo jam tempore Montono conjunctus; error irrepserit, necesse est, in libros Geographi recentissimi, ubi Pinetum „ inter „ duo flumina „ videtur describi „ Montonum videlicet, ac Ronchum;, Nec leviter in eo quoque peccatum est, quod in Pineti descriptione, magnum esse tractum refertur „ inter Ravennam, & Ferrariam, „ qui pinis totus consitus sit „ idque admiratione magis dignum est, cum eodem in Opere Pinetum dicatur „ ab Anemone ad Sapim usque fluvium ex- „ tendi prope maris Adriatici littus;, Quod aut verum, aut propemodum verum est. Namque & ante ostium Anemonis, ut nunc se habent res, incipit, & ultra Sapim ad tria passuum millia a Cluverio (*b*) producitur ad Templum usque vulgo propterea dictum *S. Maria del Pino*. Interea autem idem Cluverius ut a Classensi portu illuc usque Pinetum extendit, sic oblitus videtur alterius partis quae ad Anemonem, aut ultra Anemonem pertinet, Paulumque Merulam (*c*) secutus, qui *nemore hoc vastissimo, pinis mirae altitudinis frequenti*, a Sapi Raven-

(*p*) Commentar. cit. de Servis pag. 45. & 248. (*q*) Ibid. pag. 155. (*a*) Hist. di Ravenna P. 1. c. 1.
(*b*) Ital. Antiq. l. 1. c. 28. (*c*) Cosmogr. c. 30. & 12.

nam versus descripto, semel, iterumque ad hunc modum pergit, *Extra Pinetum, Candiani Amnis, nunc Paludis, ostium sequitur*.

2. Pinetum olim tractum illum omnem, quem nunc, occupasse, nemo dixerit, qui Ravennam mare pervenisse, non ignoret. Eam tamen littoris partem, quæ hinc ultra Classensem portum, inde vero inter mare, & Augustam Fossam extendebatur, tenere potuisse, non inficiabitur. Ibi vero ab Romanis consitum fuisse (quæ nonnullorum opinio est) ut materiam construendis ad classem navigiis in promptu a posteris haberetur, a veri similitudine non adeo alienum est, ut Faventini putant Historici Kavina (*d*), & Tondutius (*e*). Nam quod Silius (*f*), qui sub Trajano vivebat, scripserit,

undique solers
Arva coronantem nutrire Faventia pinum,

de Ravenna autem

Quique gravi remo limosis segniter undis
Lenta paludosæ perscindunt stagna Ravennæ;

certe neque stagna ibi etiamtum fuisse, significat, ubi hinc & hinc propter littus pinos conseri potuisse, diximus, & ex proximo Faventino agro in quo arbores illæ frequentissimæ erant eo tempore, facultatem summam fuisse, indicat, accipiendi aut nuces pineas, quotquot vellent, aut teneras adhuc pinos, in idque littus transferendi. Huc adde rem Silium potuisse; ne dicam debuisse; spectare, non ut erat, cum scriberet, sed ut fuisse, audiverat, cum bellum Punicum secundum, cujus repræsentabat tempora, gereretur: nec denique (*g*) silentium ipsius, aut aliorum qui ante Odoacris, & Theoderici pugnas scripserunt, firmum apud Criticos argumentum esse, ut ea quæ illi reticuerint, putemus non extitisse. Quod si cum Odoacris, & Theoderici castra prope Ravennam posita memorantur, ibi Jornandes (*h*), Paulus Diaconus (*i*), ut plerique credunt, aliique *Pineta*, aut *Pinetum* hoc fuisse tunc, scribunt, ea autem contigerunt ante finem sæculi V. nec potest, nisi longissimo tempore, ejusmodi pinea silva procrescere; jam satis vides, num recte existimaverit Tondutius (*k*), Pinetum Ravennas adeo antiquum non esse, ut fuerit priusquam ethnici esse desinerent. Quod cum dico, non tamen judico, quid de Inscriptione censendum sit, vetusta, ut Rubeus (*l*) scribit, & Romæ effossa, qua *sylvam hanc Classis Ravennatis* Neptuno, & Isidi sacrasse legebatur L. Antidius Ferox L. F. Præfectus illius Classis: multoque minus astipulor Vecchiazzano (*m*), precariis rationibus statuenti, Ferocem illum, Oliæ Tertullæ Foropopiliensis maritum fuisse, primumque ei Classi Præfectum ab Augusto datum, Pinetum continuo sevisse. Sed ut hæc nullo certo fundamento sunt nixa; ita illud extra dubitationem positum est, ex quo Pinetum esse cœpit, viguisse adeo, ut quamvis anno 1224. quemadmodum tradit Rubeus (*n*), sive anno 1234. quemadmodum Clementinius (*o*), præ insolita immanique vi frigoris totum, aut maximam partem exaruerit; redivivum convaluerit postea, exindeque ad hoc usque tempus perennaverit.

3. Nunc age, ad ea transeamus quæ Ronchum flumen transgressis, & ad orientem solem pergentibus occurrunt, alterum in Æmilia via, alterum aliquanto superius, Forum Popilii, & Bertinorium. Abest utrunque ab Roncho illud ad millia passuum duo, hoc totidem, aut aliquanto amplius. Neque alius est amnis qui inter illa, & Livii Forum defluat præter Ronchum, qui ab hoc Foro, ut nosti, millia passuum distat duo. Ex his proclive est intelligere, quot errores in Tabulas plurium Geographorum irrepserint. Nam si Vir Cl. de l'Isle, ut in alia Epistola (*p*) adnotatum est, nullum omnino Ronchum, qui tamen non ita parvus est fluvius, delineavit; contra Ortelius (*q*), & Cluverius (*r*) pro uno duos amnes pinxerunt. Nam præter unum, qui ab oriente (id quod omnino falsum est) Livii Forum perstringit, alter est apud Cluverium perstringens ab occidente Forum Popilii, apud Ortelium autem ab opposita plaga perstringens Bertinorium; Forum enim Popilii pingitur, si Superis placet, ultra Rubiconem. Cellarius (*f*) unum quidem proponit; sed non modo procul ab Apennino in planitie ortum, nostroque adsitum Foro ab oriente, Ravennæ autem ab occidente; sed ita ductum, ut Bertinorium medium ferme sit inter illum, & Sapim, Forum autem Popilii magis quidem ab hoc, quam ab illo, dissitum; sed Ravennæ multo vicinius, quam Forum Livii. Quod minus in eo mirandum est, qui (*t*) ab hoc Foro docuit *ad mare vergere Forum Popilii*. Equidem in recenti Braschii Præsulis Tabula (*u*) viam Æmiliam video ab nostro Foro vergentem oblique mare versus secundum lineam quæ producta incideret propemodum in Cæsenatem portum, itaque Forum Popilii magis, quam Livii, & multo magis Cæsenam, quam Forum Popilii, mari vicinam delineari. Quin etiam alia in Tabula quæ præfixa est Dissertationi *de Italia medii ævi* pictum video *Forum Pupillu*; sic enim inscribitur; longe propius mare, quam Cæsenam, &, quod non levius erratum est, in eadem in qua hanc, ripa Sapis orientali. Nos maris quidem littus quo longius ab nostro Foro pergimus Cæsenam versus, propius sensim fieri Apennini radicibus, non negamus sic, ut minus a mari Cæsena distet, quam Forum Livii, sed & quam Popilii. Hæc tamen ita accipi, nolumus, quasi illa magis quam hæc Fora, in boream vergeret. Cum enim turrim quæ in urbe nostra omnium altissima est, aliquando conscendissemus, & hinc Forum Popilii, & Cæsenam, inde autem Faventiam spectaremus, perattente singulorum positum considerantes, in recta quidem eadem linea Faventiam, Forum Livii, ac Popilii esse, perspeximus, sic tamen ut Faventia magis in boream, Forum Livii magis in austrum, & vel hoc magis vergeret Forum Popilii, & aliquanto magis quam hoc, Cæsena; ut si hanc ultimam urbem excipias, nostra observatio satis cum Cl. Viri de l'Isle delineatione (*x*) conveniat.

4. Etsi Barbarus (*y*) asseverat, in bonis Plinii codicibus legi *Forum Pompilii*, in nonnullisque horum *Forum Popillii*, nec desunt qui, ut Ortelius (*z*), & Ferrarius (*a*), inter utrumque nomen ambigant; Blondus tamen in Historiis (*b*) scribere maluerat *Foropopilli*, & *Foropopilio*, & Sigonius (*c*) *Foro Popillii*, & Cluverius (*d*) denique, ac Cellarius (*e*) scripserunt *Forum Popilii*. Sed & ante hos duos Paulus Merula (*f*) eodem inclinare se, ostendit, idque ob vulgarem appellationem *Forlimpopoli*. Hanc autem multis jam sæculis alia præcesserat, quæ pariter ex Popilii potius quam Pompilii, corrupto nomine videtur initium duxisse, *Forum Populi*. Apud Clementinium (*g*) tam in Litteris Valentiniani A. 426. quam in Litteris Gregorii Magni A. 595. *Forumpopuli* memini legisse. Produci etiam possent Tabula Peutingeriana, & Iter Hierosolymitanum, in quibus *Foro populi* scriptum videmus, nisi cum Cluverio (*h*) dubitaremus, ea librariorum esse peccata; nec mirum, cum in ipsis locorum intervallis designandis ibi apertissime erraverint. Quorum vel manifestior inscitia est in Ravennatis Anonymi Cosmographia, ubi (*i*) scripserunt, *Foro Corneli, Faventia, Forum Julii, Forum Populi, & desuper Besania, Cesina, & desuper Sesena, Monte Feletre, Orbino &c.* Ut enim Anonymus iste, quem *Guidonem* Blondus (*k*) aliique nominant *Presbyterum Ravennatem*, se *idiotam* prædicet (*l*); tamen cum ibidem Ravennatem se dicat, quis censeat, ignorare potuisse proximæ urbis nomen haud esse *Forum Julii*, sed Forum Livii, aut scribere *Cesina* pro Cæsena, & *Monte Feletre* pro Mons Feretranus; nisi malis, ibi rescriptum fuisse a quopiam italice *Monte Feltro*: quæ scripturæ menda tam certa miror, ne in recenti quidem Editione (*m*) fuisse notata. Quin etiam suspicor, illa *desuper Besania*, quam vocem ibi non intelligere me, fateor, & *desuper Sesena*, irrepsisse in textum ex libri

(*d*) Faventia Rediviva. (*e*) Histor. di Faenza, Prelud. (*f*) De Bello Punico l. 8. (*g*) Vid. Tonduz. Hist. P. I.
(*h*) Hist. de Reb. Getic. c. 57. (*i*) Hist. Miscel. l. 15. (*k*) P. I. cit. (*l*) Hist. Raven. l. 3.
(*m*) Hist. di Forlimpop. P. I. l. 3. (*n*) Hist. cit. l. 6. (*o*) Raccolto Istor. di Rimino l. 4. (*p*) VIII. n. 11.
(*q*) Tabula inscripta Italia Gallica. (*r*) Tabula quæ inter Ortelii Geogr. Vet. Tabulas Italiam repræsentat.
(*f*) Notit. Orb. Ant. Tabula inscr. Gallia Cisalpina (*t*) Ibid. l. 2. c. 9. n. 89. (*u*) De vero Rubic. c. 9.
(*x*) Tab. inscr. l'Italie. (*y*) Correct. Plin. (*z*) Thesaur. Geogr. (*a*) Lexic. Geogr. (*b*) Dec. 3. l. 1.
(*c*) Hist. Bonon. l. 1. (*d*) Ital. Antiq. l. 1. c. 28. (*e*) n. 89. cit. (*f*) Cosmogr. P. 2. l. 4. c. 12.
(*g*) Raccolto Istor. di Rimin. l. 2. (*h*) c. 28. cit. (*i*) l. 4. n. 33. (*k*) Ital. Illustr. Reg. 1. (*l*) n. 31. (*m*) Lugd. Bat. 1722.

libri ora, in quam alii cautiores librarii, describentes, quid supra *Forum Populi*, & *Cesina* ab aliquo inter lineas scriptum esset, addita, ut hoc significarent, voce *desuper*, recte olim transtulissent. Sed si Presbyter is Ravennas IX. sæculo; nam alii VII. alii post IX. scripsisse, malunt; *Forum Populi*, quod superiores quoque fecisse, vidimus, non *Forum Popilii* nominabat; tanto magis laudandus in eo est Ravennas Abbas Agnellus, IX. sæculi scriptor, quod (*n*) inter Cæsenates, & Livienses, *Popilienses viros* nominaverit, cives videlicet Fori non Pompilii, sed *Popilii*: quod Cl. Wesselingius (*o*) poterat ad hunc, quem produxit, Agnelli locum adnotare. Cæterum etsi non Agnellus dumtaxat, sed & Paulus Diaconus non ita multo antea, ut mox indicabitur (*p*), haud aliter locutus fuerat; sæculo tamen XII. ad consuetudinem redierant sæculi V. & VI. Itaque ipsa Ravennas Ecclesia, sicut in Documento est, quod in hoc Tabulario Monasterii S. Mercurialis servatur, ad annum spectante 1165. non *Popiliensis*, sed *Populiensis* scribebat, inter cæteros, qui aderant, vicinos Episcopos mentionem faciens *Henrici, Populiensis Ecclesiæ Episcopi*.

5. Fora alia simili, vel potius, si Cluverium (*q*) sequimur, eodem cognomento, longe alibi sita, occasionem Geographis, aliisque dedere hoc nostrum cum illis confundendi. Ortelius, qui in Thesauro, eorum plura commemoravit, antea in Synonymia Geographica hoc a Campano illo Halicarnassæi non discreverat. Sed in Thesauro *Foropopulienses*, tanquam Plinio dictos, memorat, & *Forum Populi numeratum a Frontino inter Colonias Romanas*, in eo laudandus, quod hoc, & illos ab iis sejunxit de quibus hic loquimur; secus in eo quod scripsit *Foropopulienses*, & *Forum Populi*. Ferrarius autem (*r*) cum bene scripserit *Populi Foropopilienses Plinio*, qui tamen haud satis scio, an eorum injiciat mentionem; se credere, ostendit, non alios esse, ac Popilienses nostros. Cujus in sententiam pedibus ivit nuperrime Cl. Geographus, sine ulla dubitatione affirmans „ esse hoc *Forum Popilii*, quod no„ men dederat Populis *Foropopiliensibus* Plinii. „ Forum autem illud Popilii, quod apud Frontinum legitur, ut dixi, corrupto vocabulo *Forum Populi*, neque a Cluverio aliud censetur, quam Campanum, de quo paulo ante indicatum est, ansam præbuit Vecchiazzano Popiliensium nostrorum Historico (*f*), non modo idem ac suum fuisse, credendi; verum insuper, ut id confirmaret, in apertissimum errorem labendi. Cum enim locum Frontini proferat in quo de Foro illo Populi locutus, *Pedes XV. limitibus Augusti* assignat, huc omnino pertinere censet marmor, quod apud suos extat ad Publici Palatii portam, sic inscriptum, ut ipse quidem refert,

MATRI
IN FOR. P. XV.
IN AGR. P. XV.

Quæ cum legerem; continuo sensi, a sepulchrali Inscriptione, cujus ea verba pars olim fuissent, fucum homini esse factum, neque ad Forum, sed ad sepulchri frontem, id est ad proximam anteriorem aream, neque ad Matrem Magnam quam colerent Popilienses, sed ad ejus Matrem, qui posuerat, illa spectare. Itaque cum a Vincentio Galbanio, Cive, & Auditore olim meo studiosissimo, qui tunc ibi medicinam, merito conductus, faciebat, petiissem, ut marmor diligenter inspiceret; rescripsit is, quod expectabam, non IN FOR. legi; sed IN FRO. Vix rescripserat, cum in Ravinæ (*t*) locum incidi, ex quo cognovi, idem quod ego, ipsum quoque *diu suspicatum*, suis *tandem oculis* non aliter, quam Galbanius, *vidisse*.

6. A quo Popilio conditum fuerit hoc Forum, Sigonio ipso (*u*) fatente, incertum est. Qua autem amplitudine, quibusve ornamentis, magis procul dubio constaret, ni tantas clades semel, atque iterum perpessum esset. Nam primum Grimoaldus *Forum Popilii* invadens, maxima strage facta, sic *eandem urbem dejecit, ut usque hodie paucissimi in ea commaneant habitatores*. Verbis utor Pauli Diaconi (*x*), qui mortuus censetur extremo sæculo VIII. Ea autem clades illata fuerat anno 674. ut annos ipsos tercentum septuaginta urbs jacuerit in ruinis; si non nisi anno 1045. a Forolivieniibus instaurata est, ut in Patriæ nostræ Chronicis legitur, manu exaratis Alexandri Paduanii. Multo quidem breviori tempore iterum jacuit, cum excisa ab Ægidio Cardinali anno 1359. ab Sinibaldo Ordelaffo, Forolivii Domino, rursus ædificata est anno 1380. ut in iisdem habetur Chronicis. Sed nunquam tamen in pristinum decus est restituta. Nam neque sacrum recuperavit corpus S. Rufilli, primi ejus Episcopi, quod anno 1367. e ruinis illis fuerat in urbem nostram translatum, neque Episcopalis sedis honorem, quæ, Ægidio jubente, Bertinorium traducta fuerat.

7. De Bertinorio igitur perperam hoc scripsit Cluverius (*y*), *episcopalis dignitas loci antiquitatem indicat*, mirum in eo qui dixerit, esse oppidum *nunc episcopale*. Nec tamen scite contra ejus antiquitatem prolata hæc sunt ab Liceto (*z*), *Forum Truentinorum, vulgo* Bertinoro, *tempestate Landini, castrum fuit, & observatu Leandri recens Urbis nomen assumpsit anno Domini MCCCLXX. ab Ægidio Carilla &c. Nec ævo Strabonis, aut Ptolemæi Truentinorum ulla mentio fuit*. Nam Plinius (*a*), qui ante Ptolemæum certe floruerat, in Regione hac nostra sic habet, *Forum Clodii, Livii, Popilii, Truentinorum, Cornelii*. Landinus autem, qui centum, aut eo amplius, annis scripsit postquam Bertinorium (id quod Licetus agnovit) Urbis nomen assumpserat, equidem nescio, quomodo illa sua loquendi ratione aptum præbere eodem Liceto argumentum potuerit. Ad paulo superiora sæcula redire oportebat. Sic enim apud Rubeum (*b*), exempli causa, Documentum repertum esset anno 1142. memorans *Castrum Britonorii*, anno autem 1052. Testamentum *Girardi Comitis Castri Britonorii*. Ex Britonorio deinde factum est *Brettinorium*, quamobrem Dantes (*c*), ut in vetustis ejus Editionibus, & manu exarato Codice vidimus, dixit, *O Brettinoro*, & *Bretenorium*, ut apud Blondum (*d*) est, & *Brectonorum*, ut apud Volaterranum (*e*). Nonnullis, ut Blondo, vetus nomen dici *Britanorum*, ajunt Paulus Merula (*f*), & Abrahamus Ortelius (*g*), suspicantes, ex vulgari appellatione latinam illos esse commentos. Ego vero, Blondum in Italia Illustrata (*h*) video scripsisse, a Plinio *inter quatuor Fora enumerari* hoc *Forum Brintanorum*; non *Britanorum*; nam id nomen repetit ab Umbriæ apud Ravennam ultimo oppido, quod modo ab eodem Plinio *Brintum* vocatum esse, dixerat, *Brintum* autem illud Forum Brintanorum, hoc est Bertinorium, Plinio fuisse. Itaque apparet, optimum virum a pessimis Plinii codicibus esse deceptum, quod Ortelius quoque in verbo *Brintum* accidisse veretur. Mihi vero, quid imponere potuerit, cogitanti credibile fit, *Brintum* ibi in Blondi codice Pliniano per incuriam scriptum fuisse, ubi nunc legimus (*i*), *nec procul a mari, Umbrorum Butrium*, de quo inter Ravennam, & Spineticum Padi alveum agnoscendo Epistola alia (*k*) satis dictum est: ubi autem loco superius producto, cum Volaterrano, Leandro, (*l*), Ortelio (*m*), P. Merula (*n*), Cluverio (*o*), Liceto (*p*), Harduino (*q*) inter Fora illa alia Forum legimus *Truentinorum*, ibi a Blondo inventum esse *Brintanorum*. Quod quidem minus mirum est, quando non modo sub Blondi tempus Berlinghierius (*r*) idem ostendit, se invenisse; verum nostra quoque ætate non defuit qui in tribus codicibus, *Truentinorum* non invenerit; sed *Brentanorum*. Nec vero inficias iverim, Plinium memorare *Forobrentanos*. Sed primum dixerim, id facere capite superiore 14. non hoc, de cujus agimus loco, 15. Deinde dixerim, Blondum ipsum non semper legisse *Brintanorum*; sed aliquando *Trienniorum*. Hæc enim habet Historiar. Dec. 1. lib. 1. *Estque is Pollentiæ vicus*

(*n*) Lib. Pontific. P. 2. c. 3. (*o*) in Not. ad Vet. Rom. Itiner. ubi de Itin. ab Urbe Mediolan. (*p*) n. 6.
(*q*) c. 28. cit. (*r*) Lexic. Geogr. (*f*) Hist. di Forlimpop. P. 1. l. 1. e La Verità difesa contra Bertinoro.
(*t*) Faventia Rediviva. (*u*) Hist. Bonon. l. 1. cit. (*x*) De Gestis Longobardor. (*y*) Ital. Antiq. l. 1. c. 28.
(*z*) Apolog. pro Cæsen. Antiqu. (*a*) Nat. Hist. l. 3. c. 15. (*b*) Hist. Raven. l. 5. (*c*) Purgat. c. 14.
(*d*) Ital. Illustr. Reg. 6. & Hist. Dec. 1. l. 1. & Dec. 3. l. 1. (*e*) Comment. Urb. l. 2. (*f*) Cosmogr. P. 2. c. 12.
(*g*) Thesaur. Geogr. (*h*) Reg. 6. cit. (*i*) c. 15. cit. (*k*) III. n. 12. (*l*) Descrit. di tutta Ital. Reg. 14.
(*m*) Thes. cit. (*n*) c. 12. cit. (*o*) c. 28. cit. (*p*) Apolog. cit. (*q*) in sua Plinii Edit.
(*r*) Geogr. in terza rima l. 3. c. 6.

vicus vetusto Trienniorum Foro, quod nunc dicitur Bretenorium, ad passus II. mill. propinquus. Utraque hac Blondi lectione *Brintanorum*, & *Trienniorum* mirifice abusus est Gaudentius Merula (*f*). Primum namque cum alteram Blondus in altero Opere secutus esset, ut Scriptori licet, tempore, & novis perquisitionibus interjectis, sententiam mutare; utramque Merula lectionem in uno eodemque Opere ita retinuit, ut summæ aut inconstantiæ, aut oblivionis notam effugere nequeat. Ad hæc utroque loco errores admisit non ferendos. Ubi enim scribit (*t*), *In Apennini colle, Brintanorum Forum visitur: quod alii Forum Pompilii nominant, nunc Bretonorium vulgus appellat. --- Hanc novissime urbem Longobardi vastarunt*; vides, ut Forum Pompilii, & Bertinorium non discernat. Quod cum hic vocet Forum *Brintanorum*; oblitus est sane, fuisse superius ab se scriptum (*u*), *A Pollentia abest duob. fere mill. pass. vetustissimum Triennorum forum: quod hac ætate Bertinorium vocamus*. Sed gravius in eo peccat, quod Pollentiam quam esse, fatetur, inter Alexandriam, & Astam, Bertinorio dicit esse vicinam; qui enim illud ajat; quonam is modo inducere in animum possit, non differre Pollentiam illam ab hoc vico, cujus nomen Blondo imposuerat? Est sane Bertinorio proximus collis, cujus summum reliquiæ tenent oppidi olim exigui, quod Polentam adhuc appellant, unde originem, nomenque traxere Polentani illi qui Ravennæ centum quinquaginta annos imperarunt. Sed quid hoc ad oppidum illud prope Tanarum amnem situm?

8. Cæterum cum reliqui, a me supra (*x*) laudati sine ulla hæsitatione in Plinio legant *Truentinorum*, cum iisque ita faciat Kavina (*y*), ut in cunctis quos inspexit, codicibus haud aliter ab se inventum affirmet; credibile est, in illa ipsa voce *Triennorum* vestigia latere corruptæ vocis legitimæ *Truentinorum*. Sed Kavina, & Ferrarius (*z*), alius alia ratione adducti, non credunt tamen, Forum Truentinorum esse Bertinorium. Et Kavina quidem hoc objicit, Truentum a Plinio, non in hac nostra, sed in quincta Regione collocari. Quod non modo non negamus; sed ea insuper agnoscimus quæ Cluverius (*a*), & Harduinus (*b*) ex Epistola apud Ciceronem, Strabone, & Mela de castro memorant, aut oppido Truentino. At Truentinum tamen Forum, aut Forum Truentinorum ibi non memorant. Quod siquis adhuc scrupulus restat, iis eximi facilius potest, qui ex vetusto lapide ab Ortelio, Paulo Merula, Cluverio, Harduino, ubi de Bertinorio hos agere diximus, commemorato, in quo legitur CUR. REIP. FORODR. non secus ac in altero PATR. MUNICIPIORUM FORODRUENT. &c. arguant cum Cellario (*c*) *veriorem* Truentinorum, de quibus loquimur, *orthographiam* esse per D. qua ratione hos a Truentinis illis Regionis quinctæ satis differre, intelligatur. Quæres fortasse, ubi extet uterque lapis, suspicans, ad Truentinos illos alios spectare, aut ad Forum aliquod propter flumen Druentiam situm, eoque dictum Druentinorum. Sed hanc secundam suspicionem deponito. Neuter enim lapis in Gallia est, neque Fori ullius eo nomine apud Druentiam notitiam habemus. Quin in quadam, ab eodem Cellario (*d*) indicata quæ ad Druentiam attinet, Inscriptione positum videmus PATRONO NAUTARUM DRUENTICORUM; non DRUENTINORUM. Cæterum alter lapis non ita dissitus erat a Bertinorio: alter, ut longe absit; tamen multo longius abest a Truento, quam a Bertinorio. Est Parmæ, & ad Parmensem quoque Coloniam spectat (*e*): Arimini autem extabat alter, simulque ad Arimini Coloniam attinebat, Vicosque ejus septem; aliud autem Coloniam Ariminensem fuisse, aliud Vicos eos septem, in quos distributam ipsam urbem fuisse Cluverius (*f*) credidit, cum in agro potius aliis extitisse videantur, Inscriptio ista ipsa ostendit, Coloniam, Vicosque illos aperte distinguens *Cur. Reip. Forodr. Patr. Col. Arim. Item que Vicanorum Vicorum VII.* Aliter autem ac Kavina, ab iis quæ proposita sunt, dissentit Ferrarius (*g*). Neque enim hic negat, Forum Truentinorum in hac Regione extitisse; at ipsum fuisse Bertinorium, negat. *Forum Truentinorum*, inquit, *oppidum Æmiliæ excisum, apud Britinorium, & Forum Popilii, ab eo 3. mill. pass. distans, a Britinorio 1. Cujus locus adhuc* Tro *incolis nominatur*. Equidem quo auctore hæc dicat, ignoro. Illud scio, partem illam agrorum, quam *Trò* appellitant, ab Roncho fluvio non totos mille passus dissitam, nulla prorsus antiquitatis, aut ruinarum servare vestigia, nec antea, quod loci periti, interrogati a me, nossent, ullum ejusmodi rerum indicium exhibuisse. Num igitur levissimæ isti suspicioni, quæ ab nomine *Trò* videtur pendere, multoque insuper levior fit, si ejus Fori nomen ab littera D, non T, incipiebat, tantum tribuemus, ut adversus notiorem plerorumque hominum Doctorum sententiam, in iis potius agris, quam in Bertinorio, vetus illud Forum agnoscamus? Certe nec Clarissimis Viris qui nuper Geographiam pertractantes, Ferrarii opinionem primo loco proposuerunt, huic assentiendum visum est, cum sententiam oppositam continuo subjicientes, nihil in utramlibet pronunciarint. Illi autem qui annis superioribus *Italiæ Antiquæ Tabulam* ediderunt, quid senserint, ex eorum quidem Tabula disci non potest, cum in iis sedibus nihil scripserint, in quorum alterutra Forum Truentinorum, aut siquod aliud magis placebat, nomen fuerat adnotandum.

9. Non valde quidem vetus, sed vetus tamen ea videtur appellatio, quæ quo primum tempore, quo auctore, & qua de causa imposita Bertinorio fuerit, incertum est, *Petra Honorii*, quam Ferrarius (*h*), Baudrandus (*i*), ac his recentiores commemorant. Illud certum est, hoc *Petræ* nomen tum olim, tum hac quoque ætate Viros cæteroquin Doctos in errorem gravissimum impulisse. Leonardus Aretinus (*) primus fuit qui Totilam scriberet *Cæsenam, & Petram oppidum quod hodie corrupto in vulgus nomine Bretinorium appellant, obsedisse*, nunquam scripturus, si Procopii integros codices nactus esset. Hunc enim potissimum Auctorem, quamvis eorum ex quibus sumpsit, dissimulaverit nomina, sibi describendum proposuisse, & res indicat, & æqualis Blondus (**) confirmat: ex quo simul intelliges, non ex aliis ipsum quoque Blondum codicibus ea quæ ex Procopio in suas transtulit Historias, hausisse, mutilis videlicet supra quam possit is credere qui eorum libros cum Procopii integrioribus libris non contenderit, jam diu autem est ex quo Rhenanus (*k*), laudatusque ab hoc Egnatius suspicati erant, in manca Procopii græca exemplaria Interpretem Belli Gothici incidisse. Aretinus igitur cum illud quidem sciret, quod est ex Procopio (*l*) *Totilam Cæsenam, ac Petram castella cepisse*; quæ autem alibi de hac Petra Auctor scripsisset, ignoraret; illa duo, ut simul nominantur, inter se proxima fuisse credens, Bertinorium, Cæsenæ vicinum, Petram fuisse, eo facilius existimavit, quod illud Petræ Honorii nomine vocari, sciret. Sed Procopius; ut alia prætercam; jam antea (*m*) suam illam Petram ita descripserat, ut nemini cui Bertinorii natura, & sedes paululum modo sint cognitæ, venire unquam possit in mentem, eam Bertinorio descriptionem convenire. Petræ enim proxima *via admodum præceps, a dextera alluebatur fluvio ita rapido, ut eum nemo transire posset; a læva vicinam habebat rupem præruptam, editamque adeo, ut si qui forte in vertice stetissent, iis qui ab imo suspicerent, non excedere viderentur minutissimarum avium magnitudinem*. Bertinorio autem proxima via neque præceps est, neque habet imminentem altissimam rupem, eamque præruptam, neque alluitur altera ex parte fluvio ullo, nedum ita rapido, ut eum transire possit nemo. Nam etsi non prorsus vera sint quæ recentissimi scripsere Geographi, situm esse Bertinorium „ apud parvum Ronchi amnem „ neque enim angustus est Ronchi alveus; tamen rapidus non est fluvius, nec, nisi cum aquis præter consuetudinem tumet, perfacile transiri a quovis pedite non potest: & quod maxime attendendum est, a Bertinorio abest ad duo passuum millia,

(*f*) De Gallor. Cisalp. Antiqu. (*t*) l. 2. c. 18. (*u*) l. 1. c. 2. (*x*) n. 7. (*y*) Faventia Rediv.
(*z*) Lexic. Geogr. (*a*) Ital. Antiqu. l. 1. c. 11. (*b*) ad id Plinii caput. (*c*) Notit. Orbis Antiq. l. 2. c. 9. n. 89.
(*d*) Ibid. (*e*) Vid. Cluver. Ital. Ant. l. 1. c. 23. (*f*) l. 2. c. 5. (*g*) (*h*) (*i*) Lexic. Geogr.
(*) De Bello Ital. adv. Goth. l. 3. (**) Histor. Dec. 1. l. 4. (*k*) Præfat. ad Procop. Edit. Basil. 1531.
(*l*) De Bello Gotthico l. 3. c. 6. (*m*) l. 2. c. 11.

lia, aut certe non multo minus, ab eoque tum valle, per quam Avesa fertur parvus torrens, & sæpe siccus, tum collibus fructiferis qui eam claudunt vallem, separatur; tantum abest, ut quod Procopius addit de sua Petra, prærupta illa altissima rupes *ad ipsum* unquam *pertigerit fluminis alveum*. Huc illud accedit, quod Petra erat *in Piceno*, interque Ariminum, & Romam, ut recensita a Procopio exercituum ostendunt itinera; Bertinorium autem nec in Piceno, & citra Ariminum, imo citra Cæsenam est, quippe cum in monte sit ad austrum Foro Popilii, huicque propemodum respondens intervallo passuum bis mille; ut melius scripserit Cluverius (*n*), *haud procul* esse *a Foro Popilii versus meridiem*, quam Cellarius (*o*) *inter Cæsenam, & Forum Popilii in occasum vergere*.

10. Quæ de Bertinorio cum ignorare pleraque ob vicinitatem non posset Scipio Claramontius; mirum est, ipsum quoque (*p*) tradidisse, *scribere Procopium, Cæsenam, & Petram* (*nunc* Bertinoro) *loca munita capta*. Sed fortasse ne hic quidem illius Petræ descriptionem viderat, aut non diligenter attenderat. At Dissertationis Auctor *de Italia medii ævi* quomodo excusari possit, non video. Qui de *Petra Honorii*, *Lexicographis Bertinoro*, verba faciens, (*q*) hæc habet, *exacte describit hunc locum Petræ Procopius B. Gotth. l. 2. cap. 11. sub finem*. Quid? quod in ea Procopii descriptione illud additur quod satis esse debuerat omnibus qui illam perpenderent, non modo ne Bertinorium describi crederent, verum etiam ut qui locus revera describeretur, continuo intelligerent. Per viam, Petræ proximam, *progredienti*, inquit Procopius, *nullus olim patebat transitus; quoniam extrema rupes ad ipsum pertingebat fluminis alveum, eo deductis impervia. Quare Veteres, ea ibi perfossa, exiguam portam moliti sunt, &c.* Sane cum hæc primum legi; de Forulo, idest ut nunc loquuntur, *del Furlo* hæc verba statim accepi, loco ob viam per saxeum montem scalpris apertam, a tot Auctoribus memorato, quorum nomina, & locos Cluverius (*r*) ea diligentia protulit, ut Cellario, aliisque insequentibus fere describendi potius, quam quidquam addendi facultatem reliquerit. Idem mensuras Operis, Vespasiano digni, & alteram de duabus quæ ibi olim fuerant, Inscriptionibus adhuc superstitem satis accurate protulit, unde intelligitur, quo tempore is Imperator rupem excavandam curaverit, si tertium videlicet Inscriptionis versum perpendamus; nam quod nonnulli quartum attendentes, id curasse, ajunt, dum esset Censor, nihilo plus docent, quam si ex secundo versu dicerent, dum esset Pontifex Maximus. Utraque enim hæc dignitas, ut probe nosti, ex quo Augusti nomen, ac jus quis habebat, in omnes quoad viveret, annos perstabat. Denique idem Cluverius vetera ejusdem loci vocabula non reticuerat, nempe *Intercisa*, id est Saxa, & *Petra Pertusa* ex re ipsa, & operis difficultate imposita, non sine maximis impendiis in publicum commodum perfecti; ut pro dignitate non respondeat recentissima Foruli descriptio „ antiquus Italiæ locus in „ Urbini Ducatu Foruli conspicitur profunda caverna „ in saxo excisa. „ Sed ad Procopium ut redeam, quem merito inter Veteres, qui Petram hanc celebrarunt, Cluverius, & cæteri ponunt; ne scrupulus ullus vel tenuissimus restitet, num hanc designaverit: minime reticendum est, cum eam nominavit libro quarto (*s*), ipso *Petræ Pertusæ* nomine usum esse; nam Πέτρας τῆς Περτούσης καλουμένης scripsit. Quæ cum ita sint; permirum est, Paulum Merulam (*t*), & Ortelium (*u*) quid de Procopii Petra Leonardo Aretino visum sit, retulisse, neque tamen refutasse, cum Bertinorium scirent non esse *in Piceno*, ubi contra esse *Petram Pertusam*, ignorare non poterant, quod neque Auctor Dissertationis *de Italia medii ævi* ignorabat.

11. Hæc cum scripsissem, & forte versarem Fori Popilii Historiam, a Matthæo Vecchiazzano italice scriptam, ubi minus putabam, ibi (*x*) inveni, fuisse qui ante me hunc sibi laborem sumpserit. Is fuit Bernardinus Baldus, cujus etsi ego librum in quo id agat, non legi; tamen ea inde Vecchiazzanus profert, ut credere debeam: nec me pœnitet hæc ad te fusius scripsisse, tum quia eo Baldi libro te quoque carere scio, tum quia Baldi labore perfici potuisse, non video, ne iterum nostra ætate id erroris in scripta irreperet hominum Eruditorum. Quibus si forte ex eo fucus esset factus, quod ut Procopianum Petræ castellum fuisse sciebant permunitum, ita Bertinorii arcem legissent fuisse munitissimam; nullo negotio eam sibi poterant hallucinationem discutere quærendo, num arx illa extaret Procopii tempore. Invenissent enim ex nostratibus qui referrent id quod ego ex Foroliviensibus Chronicis didici Alexandri Paduanii, Almericum, Romandiolæ pro Romana Ecclesia Comitem „ anno „ 1319. ædificasse admirabilem Bertinorii arcem „ admirabilem quidem iis temporibus; his enim nostris scribi, miramur, Bertinorium „ Urbem esse cum Arce „ bona „ quando hæc ne muro quidem undique cingitur, & jam diu est ex quo, arcis nomine non usu, servato, in Episcopi Ædes conversa est. Vale.

EPISTOLA ÆMILIANA XIV.

A Spinetico Padi alveo ad Senium, Anemonem, Bedesim, & Vitim progressis, iisque urbibus, ac oppidis quæ singulis illis fluviis apposita, aut interjecta sunt, quo ad propositi nostri fuit, peragratis, unus restat Sapis, ad cujus utrumque latus cum positas urbes spectaverimus, scribendi finem faciemus.

2. Ad illud igitur Sapis fluminis latus quod Vitim, sive occidentem solem respicit, urbs locata est exigua nunc, & infrequens, temporibus autem antiquissimis ampla, & civibus abundans Sarsina, ut longo tractu latus fluminis utrumque occuparet, quemadmodum ex ædificiis, ruderibus, & inter hæc obrutis marmoribus intelligi, docuit Antoninius (*a*). Cum sit inter montes posita haud multo dissitos ab summo Apennini vertice; mirum est, apud Geographos recentissimos legi, urbem hanc „ ad pedem esse Apennini, & milliariis „ aliquot ab Arimino distare „ maritima urbe, & longo præterea millium passuum quinque circiter & viginti intervallo non modo in septemtriones, sed etiam ad orientem solem disjuncta a Sarsina: quam ibidem miror, semel atque iterum *Sarcinam* dici, quasi hoc tempore sic vocaremus, quo certe ab nostratum nemine aliter quam *Sarsina* appellatur; ut neque alteri eximio Viro relata fuerint veriora, scribenti, *nunc etiam Sassinam* nominari. Antiquissimis sane temporibus hoc erat verum hujus urbis nomen, ut tot marmora & ibi eruta, & alibi extantia præclare docent, Capitolina præsertim, apud Antoninium, & Geographos eruditiores videnda, quæ triumphos memorant *de Sassinatibus*. Neque enim in marmoribus ita corrumpi scriptura potuit, ut in Græcorum, Latinorumque codicibus, Polybii dico, & Strabonis, tum Plauti, Plinii, Silii, Martialis, Festi, quorum loci cum apud Geo-

(*n*) c. 28. cit. (*o*) n. 89. cit. (*p*) Cæsen. Hist. l. 4. (*q*) Sect. 16. (*r*) Ital. Ant. l. 2. c. 6.
(*s*) c. 28. (*t*) Cosmogr. P. 2. l. 4. c. 12. (*u*) Synonym. & Thesaur. Geograph. (*x*) l. 5.
(*a*) Delle Antich. di Sarsina Disc. 1. c. 1.

Geographos eosdem occurrant, non est cur hic a me repetantur. Scilicet postquam accidit Saffinæ idem quod Maffiliæ nomini, ut pro prima S littera poneretur R, uti Marfiliam, ita & Sarfinam dicere homines affueverunt adeo, ut librarii quoque ipsi crederent quasi errorem in codicibus emendare, si pro *Saffina* scriberent *Sarfina*. Quod tamen ut in uno quidem epigrammate (*b*) Martialis fecerint; in altero (*c*) facere obliti sunt; certe editio quæ in manibus est, veterem scripturam servat, quam planiffime in meo quoque, antiqua manu exarato, codice reperio, *saffinate de silva*; in illo autem alio loco idem codex scriptum habet *saxcina*, qua de scriptura mox dicam. Interim enim satis est, ut vel hinc arguas, quam parum hic liceat codicibus fidere, cum unus idemque codex in eodem vocabulo inconstans sit. Nec dicas, marmorum quoque scripturam esse inconstantem, illud mihi objiciens quod a Geographis memoratum videris, in quo legitur CVRATORI SARSINATIVM. Si enim idem, ut puto, est quod, cum sermo esset de Solonatibus, alia tibi Epistola (*d*) exhibui, indicans, a quibus fuerit, & qua diligentia descriptum; fac relegas, & SASSINATIVM invenies; non SARSINATIUM. Fuit & tempus inter hujus nostri Italici sermonis initia, cum existimantes nostrates populi, nomen Saffinæ a saxeis in quibus illa est locis fuisse deductum, quæ *saffi* appellamus, facile in temporum eorum tenebris *Saxenam* dicendam esse, putarunt, aut *Saxinam*. Et *Saxenatis* quidem, aut *Saxxenatis* exempla in Documentis, & Sigillis apud Antoninium habentur ab XI. sæculi initio ad initium sæculi XV: *Saxinæ* autem in vetusta Historiarum Blondi (*e*) Editione est, ubi *Saxinam* legimus *Plauti Comici patriam*, *Forolivii ad sextumdecimum lapidem vicinam*. Cum enim Blondus in Sarfinæ scribendo nomine antiqua marmora sequeretur, quod locus ostendit *Italiæ* ab ipso *Illustratæ* (*f*), quo loco inter oppida *vetusti Patriæ nostræ agri*, *jus a Foroliviensi Prætore patrum suorum memoria petere soliti*, ponit *Saffinam*; typographi hanc in Blondi Historiis vocem ab se emendari crediderunt *Saxinam* scribendo. Itaque proclive jam est intelligere, cur in altero illo Martialis loco meus quidem codex eam habeat scripturam quæ ad hanc accedit, *Saxcina*. Sed de vero, & antiquiffimo hujus urbis nomine, quam Sarfinam usitato nunc more in hac Epistola vocare pergemus, nihil addendum superesset, nisi de illius, & quarundam aliarum ejus appellationum origine aliquid, ut opinor, hic expectares.

3. *Saffinæ* igitur vocabuli originem ab Umbris, an a Gallis repetendam putabimus? In eum enim tractum, ut multo inferius quoque, se extenderant Umbri priusquam a Gallis pellerentur: qui tractus ad eosdem illos rursus attinuit postquam hi a Romanis expulsi sunt. Itaque S. Hieronymus (*g*) ad Olympiadem 145. hæc scripsit, *Plautus ex Umbria Sarsinas Romæ moritur*. Quin etiam Festus (*h*), *Poeta Accius*, *quia Umber Sarsinas erat*, *a pedum planitie initio Plotus*, *postea Plautus est dictus*. Mitto Plauti ipsius jocum in Mostellaria (*i*), quo ad Patriam respexisse videtur suam, & quæ dicimus, confirmasse, quando hæc omnia, ut Martialis quoque, & Silii versus, & Strabonis locus Sarfinam Umbris diserte tribuentis, notiffima sunt. Ab Umbris igitur potius, quippe eum tractum prius, & diutius incolentibus, sic eam urbem appellatam crediderim, quam a Gallis, quos in Italiam transgressos, Polybius (*k*) tradidit, *habitavisse vicatim sine muris*. De duobus autem nominibus quæ eidem tractui constat fuisse imposita, *Bobium* videlicet, & *Sapinia Tribus*, si primum diceres a Boiis Gallis aut datum, aut postea deductum; non unum conjecturæ, qualis ea cunque sit, laudare posses auctorem, Blondum puta, Leandrum, Antoninium, alios, quibus ea scriptura favet, qua Blondus ipse, & nostrates alii olim utebantur, nimirum *Boibi*; sic enim in Chronicis quoque, nec semel, legi, Alexandri Paduanii manu scriptis, sive ubi inter multa loca, Forolivienfibus quondam subjecta, recenset *Sarsina*, *S. Arcangelo*, *il Boibo*, sive ubi ad annum 1433. mentionem injicit *d' un castelletto in Boibo*, *chiamato Turrite*.

4. Num ergo aliud, inquis, Sarfina erat, aliud Bobium? Utique; sed non secus ac aliud pars est, aliud totum. Indicavit id Blondus, cum scripsit (*l*), *Fuerunt quoque oppida Boibi numero ad viginti a Boiis olim dicta*, *quorum Sarsina*, *Plauti patria*, *est caput*. Secuti sunt Antoninius, aliique, & in his Archiepiscopus Nisibenus Jo. Baptista Braschius (*m*), cujus, ut proximi, quippe Cæsenatis, & nuper scribentis, verba hic proferenda sunt. *Eum regionis tractum*, qui, ut ante dixerat, Sapi interfecante, plusquam centum castra complectitur, in circuitu Sarfinæ posita, *eum* igitur *tractum*, *una cum civitate* Sarfinæ *nunc vulgo Bobium vocant*, *tamquam Bojum*, *seu Bojorum agrum*. Sed pluribus negotium facessunt Litteræ illæ Caroli Magni, a Rubeo (*n*) productæ, in quibus Episcopatus *Sarsenæ*, *Bobii*, *Cæsenatensis* memorantur; ut Sarfina non posse accipi pro Bobii parte videatur: itaque Rubeus (*) extare modo Bobium, negavit, propterea a Cæsare Clementinio (*o*) redargutus, qui Bobium idem ac Sarfinam esse, non dubitans, haud multum Litteris illis tribuebat. Quas alios quoque nuper legi qui spurias esse, suspicarentur, judicium tamen cohibentes donec Antoninium quem necdum reperire potuerant, tandem invenirent; erat enim priusquam Lugduni Batavorum recuderetur, ejus liber rarior, ut ne Sertorius quidem Ursatus (*p*) apud se haberet. Verum Antoninius pariter legitimas credidisse non videtur, minime alioquin diffimulaturus; neque enim credibile est, Rubeum, alicubi certe ab ipso laudatum, non perlegisse qui in urbe haud adeo diffita paucis ante lustris Historias scripserat, ad nostram omnem Regionem, &, quod consequitur, ad Antoninii quoque propositum attinentes. Nisi igitur spurias credis has Litteras; at mecum saltem suspicare, vocem illam *Sarsenæ* ex ora irrepsisse, in qua tunc addita fuerit, cum Bobio alteri quod in finibus est Insubriæ, & Liguriæ, Episcopus datus est, poteratque ideo alterum pro altero ab iis qui legerent, perperam accipi. Vetustiore autem ævo cum id accidere non posset; qui Sarfinæ erat Episcopus, is sæpe *Bobiensis*, aut Bobii dicebatur Episcopus, ut ex nominibus apparet quæ Romanis adscripta sunt Synodis apud Cl. Auctorem legenda Differtationis de Italia medii ævi (*q*), qui Acta quoque memorat S. Vicinii, Bobii Episcopi, cujus reliquias scimus Sarfinæ coli, docentia, tempore S. Silvestri PP. venisse *ad Urbem Saffinatem*, *vulgo Bobium vocatam*, quippe, ut paulo ante cum Blondo explicavimus, Bobii caput. Nec reticet Laurentium, cujus nomen in Synodis Romanis V. & VI. sub Pontifice Symmacho coactis legitur, ut *Episcopi Bobiensis*, in I. sub eodem Pontifice legi, ut *Bojanensis*, creditque propterea, Bobium vocatum etiam esse *Bojanum*: quod si ponis; illam quæ de origine vocis Bobii supra (*r*) indicata est, conjecturam magis aliquanto comprobabis. Sed de altero etiam illo nomine, id est *Tribus Sapiniæ*, aliquid attingamus.

5. Braschius Archiepiscopus, de quo paulo supra dictum est, Sarfinæ Episcopos, scribit, (*f*) fuisse olim non modo *Bobienses*, verum etiam interdum *Sapinenses* appellatos, ut Joannes ille Episcopus *Sapinensis*, quem a Luitprando, ait, Hist. l. 6. c. 6. memorari in conventu Vaticano. Nec dubitat quin Sapinensis diceretur a Tribu Sapinia, quo tractu *Diœcesis Sarsinas*, *& Comitatus Bobii* continetur. Sapiniam autem ab interfluente Sapi flumine dictam esse, vix quenquam reperi qui negaret. Quo posito, cum evidens sit, Sapiniam, non *Sappiniam* esse scribendum; evidens quoque est, attinere huc non posse, ut nostra-

(*b*) 59. l. IX. (*c*) 57. l. III. (*d*) VIII. n. 9. (*e*) Dec. 3. l. 1. (*f*) Reg. 6. (*g*) Chronic.
(*h*) De verbor. signific. l. 14. (*i*) Act. 3. Sc. 2. v. 83. (*k*) Historiar. l. 2. (*l*) Hist. Dec. 2. l. 1.
(*m*) De vero Rubicone c. 30. n. 7. (*n*) Hist. Raven. l. 5. (*) Ibid. l. 3.
(*o*) Racc. Istor. di Rimino l. 2. (*p*) Epist. ad Tondutium in hujus Breviario Favent. Hist.
(*q*) Sect. 16. n. 82. (*r*) n. 3. (*f*) c. cit. 30. n. 8.

nostratum aliquis censuit, fragmentum lapidis haud ita procul Foro Livii repertum, & sic, ut ille quidem edidit, inscriptum

BONO
C. SAPPINIVS C. LI..........
SAPPINIO FAVSTINO.....

An vero alter attineat lapis quem ex Fabretto producit Braschius (*t*), bis habentem L. F. SAPINA, secundum quam scripturam intelligis, potuisse *Sapinensem*, ut modo retulimus, Episcopum scribi pro Sapiniensi, malim, te inquirere, quam ipse constituere, ne controversia implicer, in qua Eruditorum alii Tribum istam fuisse, scripserunt, unam ex 120. Tribubus Gallorum Bojorum; alii autem, qui multo plures sunt, inter Romanas Tribus referendam esse, existimarunt, quæ aut nomen postea mutaverint, aut non uno appellarentur nomine, aut ad ferenda suffragia simul cum aliqua magis notarum admitterentur. Igitur cum pro ea Tribu intelligi possint tam populi, qui ab Silio sunt secundo loco designati (*u*)

cavis venientes montibus Umbri.
Hos Æsis, Sapisque lavant,

quam tractus ipse quem incolebant; hunc mihi scire satis est a Priscis Scriptoribus Sapiniam Tribum fuisse vocatum. Sic Livius (*x*), P. Ælius Consul in Gallia C. Oppium præfectum *tumultuaria manu per Umbriam (quam Tribum Sapiniam vocant) agrum Bojorum invadere jussit*. Sic idem (*y*), L. Furius Purpureo Consul *per Tribum Sapiniam in Bojos venit*. Sed hæc alias quoque (*z*) cum ageretur de Castro Mutilo, memoravimus. A Sapinia autem Tribu nomen accepisse castrum quod in agro Sarsinate vocant *Sapigno*, Sarsinæ ipsi quam proximum, eique, interfluente Sapi, respondens, suspicatus est Antoninius (*a*), quem alii deinceps secuti sunt. Erat Antoninius Sarsinas, in eaque urbe Episcopi vice functus erat, & cum ea scriberet, duodecim jam annos peculiariter illi eidem castro, quod *Sapinium*, inquit, dicunt, in Sacris præfuerat. Ex Collectaneis autem Cæsenatibus, Antonii Ragonesii manu scriptis, ut Cæsenæ portam in colle Garampæ fuisse, didici, quæ vocabatur *di Sapigni*; sic an inde illi impositum esset id nomen, quod Sapinium spectaret, illucque duceret, quæri posse, credo: certe ab eodem Sapis latere a quo superius Sapinium, inferius Cæsena posita est. Qua de urbe nunc pauca dicam.

6. Abrahamus Ortelius (*b*) tametsi ipse *Cæsæna* scribit, & græce καίσαινα; admonet tamen, docere Aldum, *Cæsenam* esse scribendum, quin etiam (*c*) antiquum ibi marmor extitisse, in quo *Cesena* legebatur. Docti autem Viri Cæsenates Claramontius, Faccinus Brixii interpres, & qui sub Elchrei Dinundæ anagrammate latere voluit, Amicus, & Collega meus desideratissimus Hercules Dandinus summo omnes consensu Aldi orthographiam sequuntur. Cur autem Cæsena dicta sit, fuisse scio qui existimaverint (*d*), quod *exiguo intus amne cæsa, hoc est divisa sit*: & sane torrente intercisa est quem *Cesola* vocant, parvo quidem, sed tanta aliquando aquarum copia tumido, ut exundans, magna, nec semel, attulerit detrimenta, quemadmodum ab Ragonesio (*e*) memoriæ mandatum est. Verum cum Cæsenæ vocabulum antiquum sit, ut apud Q. Ciceronem (*f*) occurrat, Cæsena autem primis temporibus, quemadmodum ex vetustis Annalibus proclive est intelligere, in colle Garampæ sita fuerit, ut torrente illo interscindi non posset; apparet, nomen Cæsenæ aliunde esse repetendum. Quod vero Paulus Merula (*g*) urbem hanc, scribit, *hodie plerisque* Cæsenam dici, *aliis* Cesnadigo, *tertiis denique* Cesnam *dissyllabicws*; nempe hæc omnia sunt ex Ortelio (*h*), qui cum addit, tertiam hanc apud accolas appellationem se *non semel ipso in loco observasse*; inde facile deceptus videtur, quod *Cesna* dici debere, non dubitaret ab iis quos *Cesnadigo* dicentes audiret. Sed ut hoc vulgo, sic illud ab accolarum nemine pronunciatum audivi unquam: neque tamen vox *Cesnadigo* urbem, ut ipse tradidit, sed vicum procul ad mare dissitum illis significat, de quo postea. Nunc ad veteres Cæsenæ appellationes redeamus.

7. *Curvam Cæsenam* ad sæculum usque XII. vocatam esse, ex Vita liquet Sancti ejus Episcopi Mauri, si hanc cum Claramontio (*i*) tribuamus Sancto Petro Damiani. Idemque in usu fuisse IX. sæculo, ex Agnello nos alibi (*k*) memoravimus. Fuitque etiam sæculo VI. si prisco Auctori credimus Vitæ Sancti alterius Episcopi Cæsenatis Severi, quam produxit Claramontius (*l*). Constaretque, sæculo quoque II. eam usitatam fuisse appellationem, si Itinerarium quod Antonino Augusto tribui solet, ejusdem esse, aut interpolatum non fuisse, certum esset. In eo enim (*m*), ut in Peutingeriana etiam Tabula, *Curvam* legimus *Cæsenam*. Hanc tamen appellationem ex quo institui cœpisse, ponunt, neque omnibus, nec semper in usu fuisse, manifestum est sive Procopium (*n*), sive illud ipsum quod modo diximus, Itinerarium (*o*) versantibus. Unde autem ista petita sit appellatio, cum ignorare se, fateantur Cluverius (*p*), & Cellarius (*q*); Cæsenatibus quos supra laudavimus, visum est, ab suæ urbis situ, adstipulante Fortunio Liceto (*r*), præmonstrante autem quadantenus Dante (*s*), cujus de ipsa versum latine sic reddidit Faccinus,

Ut pars illius jacet, ac pars surgit in altum.

Nimirum ut nunc civium paucissimi Garampæ montem incolunt, cæterorum domus in adsita planitie sunt; ita olim hanc, illumque occupabant, ut tota urbs curvam, gibbamve referret formam: ex qua Dandinus (*t*) Sidonii jocum interpretabatur, Candidianum vocantis (*u*) *Cæsenatis furni potius, quam oppidi, vernam*. In eandem causam nominis *Curvæ*, in eandemque joci Sidonii interpretationem videbis incidisse postea Cl. Wesselingium (*x*). Quæ ut ego non improbem; haud satis tamen intelligo, cur epitheton istud *Curvæ* ad Cæsenæ appellationem addere necesse fuerit. Nam & aliæ urbes, ad eundem, aliumve modum curvæ, non propterea isto nominis additamento in communi quidem sermone auctæ sunt. Sic Brundisium, quo exemplo utitur Wesselingius, a poeta quidem Lucano (*y*) dici potuit curvum,

curvique tenens Minoia tecta
Brundisii;

neque tamen in Itinerariis, aliisve ejusmodi Scriptis *Curvi* appellatione designatum est: & simplici Cæsenæ nomine tum antea apud Q. Ciceronem, Strabonem, Plinium, aliosque etiam postquam *Curva* dici cœpta erat, certe non secus ac modo, satis Cæsena intelligebatur. Recentissimis autem Geographis venit in mentem suspicari, pro una quam modo videmus, duas olim inter se proximas fuisse Cæsenas, veterem nimirum, & novam, quarum ut alteram ab altera distinguerent, eam quæ curva forma esset, *Curvam Cæsenam* vocasse. Quam suspicionem confirmari putant Anonymi Ravennatis Cosmographia (*z*), ubi nunc legitur *Cesina, & desuper Sesena*, illam in planitie, hanc autem in monte positam intelligentes. Verum & superiore Epistola (*a*) indicatum est, videri istum Anonymi locum ab librariis vitiatum esse, interlineare glossema in textum, ut sæpius solebant facere, inferentibus, neque in Cæsenatum recentibus Scriptis, aut vetustis, quæ versavi, Collectaneis ullum extat indicium, duas unquam fuisse Cæsenas, cum eadem urbs & colli, & planitiei insidens agnoscatur: ne illud quoque dicam, etsi duæ fuissent urbes; non tamen fuisse necessarium in Itinerariis alteram ab altera distinguere, cum intervalla, quorum designandorum causa ii libelli instituti sunt, eadem futura fuissent inter Cæsenam, urbesque ipsi proximas, sive illa una esset,

sive

(*t*) Ibid. n. 5. (*u*) De Bello Punic. l. 8. v. 449. (*x*) Hist. l. 31. (*y*) l. 33. (*z*) Epist. VIII. n. 7.
(*a*) Disc. cit. 1. c. 2. (*b*) Synonym. Geogr. (*c*) Thesaur. Geogr. (*d*) Vid. Sipontin. Cornucop.
(*e*) Collectan. M. S. (*f*) l. Epist. 16. (*g*) Cosmograph. P. 2. l. 4. c. 12.
(*h*) Vid. cit. Synonym. & Thesaur. (*i*) Hist. Cæsen. l. 4. (*k*) Epist. VII. n. 5.
(*l*) in fin. cit. l. 4. (*m*) Iter ab Arimino Derton. (*n*) De Bello Gotth. l. 3. c. 6. (*o*) Iter a Mediol. per Picen.
(*p*) Ital. Ant. l. 1. c. 28. (*q*) Notit. Orb. Ant. l. 2. c. 9. n. 89. (*r*) Apolog. pro Cæsen. Antiq. (*s*) Inf. C. 27.
(*t*) Adnot. XI. in Brixii Descript. Cæsen. (*u*) l. 1. Epist. 8. (*x*) Adnot. ad Itiner. Antonin. loc. cit.
(*y*) Pharsal. l. 5. v. 406. (*z*) l. 4. c. 33. (*a*) n. 4.

ſive duplex, ſed altera alteri adeo propinqua. Quod ſicui forte placeat Curvæ epitheton Cæſenæ datum conjicere, ut a Cæſena altera diſtingueretur, non propinqua, ſed in longe diſſita alia aliqua regione poſita; is non modo indicare debet ubi extiterit, ſed etiam ſecum reputare, tractum ipſum per quem iter quodque conficiendum proponitur, ſatis per ſe docere, non poſſe ibi urbem intelligi, quæ ut ſit eodem nomine prædita, ſedem tamen in longe alia regione habeat.

8. Sed num æque incertas cauſas quoque illas eſſe credemus, quare Cæſena non ſolum *Curva*, verum etiam *Flavia Curva Papia* vocata ſit? Ita enim legitur in Vita illa S. Severi, quem Claramontius (*b*) mortuum dicit anno 571. Cum ille Cæſenam venit, hæc *alio tunc vocabatur nomine Flavia Curva Papia:* atque ut alia ejuſmodi Documenta omittamus; certe ſic habet Agnellus (*c*) *Sarxena excubet, Cervia æquoris ad novas Papia armis Flavia. Inſtet, quæ curva vocatur, Cæſena.* Quæ verba niſi ita reſcribas *Papia armis Flavia inſtet, quæ curva vocatur, Cæſena*; Agnelli ſententia, ut alibi (*d*) admonui, non intelligitur. Unde autem *Flaviam Papiam* dictam putant? Ut commentum mittamus, quod ita Claramontius (*e*) refert, ut ſuam non oppignoret fidem, nempe de Colonia Cæſenam miſſa a Flavio Papio Tuſcorum Rege, & ad ſequiora veniamus tempora, quibus Cæſenæ addita cognomenta iſta fuiſſe, apparet; non improbabilis videtur Brixii (*f*) conjectura, *Flaviam eo forſan tempore dictam fuiſſe, quo Longobardorum Reges ipſam obtinebant, qui cognomento Flavii dicebantur.* Nam primum Longobardis ſubjectam fuiſſe Cæſenam, & Luithprandrum, *cum cætera de Æmilia, & de Ravennatibus capta redderet, tertiam Cæſenatis oppidi partem excepiſſe, quam editiori in tumulo ſitam in arcis præſidiique locum ſibi reſervavit*, vel ex noſtro Blondo (*g*) licet cognoſcere. Ex Paulo autem Diacono (*h*), cum Langobardi Autharim Clephonis filium regem ſibi ſtatuerunt, eum *etiam ob dignitatem Flavium appellaviſſe, quo prænomine*, inquit, *omnes, qui poſtea fuerunt, Langobardorum reges feliciter uſi ſunt.* Porro ab aliis quidem antea, ut puta a Veſpaſiano, ejuſque Filiis Gentis ſuæ Flaviæ nomen, a Valerio autem Conſtantio, magni Conſtantini parente, deincepſque a Conſtantino ipſo, & qui eidem in Imperio ſucceſſere, non modo ad Theodoſios ipſos uſque, ſed & poſtea ſæpe eſt Flavii prænomen uſurpatum, indeque urbes quædam, & nominatim a Flavio Theodoſio, Theodoſii filio, dictæ ſunt Flaviæ, ſed Cæſenam jam eorum tempore *Flaviam* cognominatam eſſe, non conſtat: & ſi fuiſſet; tamen cur *Papia* quoque ſimul diceretur, non appareret: imo appareret, non potuiſſe ſive quos memorat Gaudentius Merula (*i*), ſequi placeat, qui Papiæ urbis nomen ab Regina quadam Langobardorum deducunt, ſive qui non ante annum 476. impoſitum perhibent. At ſi *Flaviam* ab Langobardorum Regibus vocatam eſſe Cæſenam, credas; ſimul cur *Papiam* dixerint, facile ſuſpicaberis, qui videlicet Papiæ ſedem habere conſueſſent, quaſi alteram Papiam Cæſenam ſibi fore, ſignificarent. Sed hæc quibus Brixii conjecturam de *Flaviæ* cognomento illuſtrare viſum eſt, meamque ſimul de *Papiæ* addere, tanti facies, quanti volueris non ſecus ac quod de vinis agri Cæſenatis continuo ſubjiciam.

9. Plinius (*k*) de vinis generoſis verba faciens, memoravit *a ſupero mari Prætutia, atque Ancone naſcentia. In mediterraneo vero Cæſenatia, ac Mecœnatiana. In Veronenſi item Rhætica.* Docti, quos ſupra laudavi, ex Cæſena Viri non dubitant, quin eadem ſint Mecœnatiana, & Cæſenatia. Ego vero, ſi licet ab illis omnibus diſſentire, nunquam iſtum relego Plinii locum, quin duabus iſtis vocibus duo videar intelligere vina laudari Cæſenatia, & Mecœnatiana: neque ita ſcripturum fuiſſe Plinium, ſi eadem eſſe voluiſſet, ſed ad alium modum, ut puta *Cæſenatia quæ vocant Mecœnatiana.* Quod cum dico, nihil vinis Cæſenatibus detractum volo, ut neque ſi dixero, Varronis locum (*l*); in quo tamen de uberi dumtaxat uvarum proventu verba fiunt; non ita fortaſſe legendum, ut Baccius (*m*) produxit, *Ager Gallicus Romanus vocatur, qui viritim Cæſenatibus datus eſt;* quando vetuſti etiam codices ſunt qui pro *Cæſenatibus* habent *vel a Cæſare*, aut, ſicuti nunc editum (*n*) video, *cis Ariminum.* Cæſenæ igitur vina quæ Plinius, & Baccius merito celebrant, ſi quis cum Cæſenatibus non generoſa modo, ſed delicata adeo eſſe, dicat, ut Mecœnatem exquiſiti palati hominem delectare potuerint, & quod ei gratiſſima eſſent, ab ejus nomine appellationem referre; minime adverſabor. Sed non propterea Mecœnatiana apud Plinium eadem ac Cæſenatia eſſe, fatebor. Quin etiam num Plinius *Mecœnatiana* ſcripſerit, dubitabo. Primum namque iſtam vocem neque apud Plinium alibi, neque apud alium idoneum linguæ Latinæ Auctorem legiſſe memini: & Gyraldus (*o*) vina *Mecœnatica* dicta ait, quibus Mecœnas delectaretur. Porro cum Plinii locum perpendo, & vinorum vocabula non ab homine, ſed ab regione paſſim deſumpta animadverto; poſt *Cæſenatia* aliam vocem, ac *Mecœnatiana*, poſitam fuiſſe, ſuſpicor. Denique Harduinum ipſum video hic inter *Mecœnatiana*, & *Mevanatiana* ambigentem. Ego, qui nihil huc attinens in Plinio inveniam, niſi (*q*) *Irtiola vitis Umbriæ, Mevanatique, & Piceno agro peculiaris eſt*, nihil definio, dumtaxat dubito.

10. Antequam de Sapi, & Cæſena, quæ occidentali ejus ripæ attigua eſt, verba facere deſinamus, nolumus ſilentio quaſi probare hallucinationes Geographorum quorundam in Tabulis apparandis. In illa igitur quam Cellarius propoſuit inſcriptam *Italia Media, ſive Propria*, Sapis qui ab occidente ſole, ut modo indicavi, Cæſenam perſtringere deberet, perſtringit ab oriente. In ea autem *Italiæ Antiquæ Tabula*, quæ Mediolani prodiit non ita pridem, cum tanto majorem diligentiam expectes, quod illius Auctores Cellarium, & quem is fere ſequebatur, Cluverium minus diligentes in mediterraneis deſcribendis regionibus fuiſſe, pronunciaverant, aut omiſſus videtur Sapis, aut cum Utente; ſic enim ad originem inſcribunt; confuſus; ſed cum eo Utente, quem nuſquam invenias, nempe a quo non minori intervallo Cæſena diſtet, quam a flumine, ut Cæſenates intelligunt, Rubicone. Denique in Tabula quam Ortelius edidit ſub titulo *Italiæ Gallicæ, ſive Galliæ Ciſalpinæ*, nullus omnino Sapis eſt; Rubiconi autem, inter quem, & Forum Popilii Sapis deberet interponi, illud ipſum aſſidet Forum, idque non ab occidente ſole, ſed ab oriente. Verum his miſſis, de parva urbe Cervia, quæ propter mare inter Sapim interjicitur, & Rubiconem, aliquid attingamus, mox de Rubicone iterum, cum de Cæſenate Portu dicemus, nonnulla fortaſſe addituri.

11. Cerviam & qui pervetuſtam, & qui recentiorem eſſe urbem tradiderunt, a vero pariter aberrarunt. Primos enim græcum ejus nomen Phycocle non ſatis adjuvat, quod ſi ipſi a Theſſalis illis, ſive Pelaſgis repeterent, quos ut Dionyſius Halicarnaſſæus (*r*) in loca Ravennæ proxima tranſgreſſos docuit, ita Strabonem (*ſ*) ſecuti, & Cluverium (*t*), Ravennam condidiſſe, arbitrantur; poſſent alii majore veri ſimilitudine tunc denique a Græcis nomen illud impoſitum Cerviæ exiſtimare (id quod diſerte a pluribus factum video) cum ab anno 568. ad annum uſque 752. Ravennæ, & vicinæ regioni imperarunt: quanquam Cluverius Sigonium, imo Anaſtaſium reſpiciens, quorum alter legit *Ficoclæ*, alter habet *Ficuclas*, non græco, ſed barbaro vocabulo Cerviam ſic eſſe dictam, autumat. Sed neque hanc urbem tunc extitiſſe, cum Gallia Ciſalpina Rubicone finiebatur, ex Appiano liquere, cenſet, qui poſtremam ejus Galliæ urbem

(*b*) l. 4. cit. (*c*) Lib. Pontif. P. 2. in Vita Felic. c. 3. (*d*) Epiſt. VII. n. 5. (*e*) l. 4. cit.
(*f*) Urbis Cæſen. Deſcript. (*g*) Hiſtor. Dec. 1. l. 10. (*h*) De Geſtis Langobard.
(*i*) De Gallor. Antiquit. l. 1. c. 8. (*k*) Nat. Hiſt. l. 14. c. 6. (*l*) De Re Ruſt. l. 1. c. 2.
(*m*) De Vinis Ital. l. 5. (*n*) in Lipſienſi Edit. Geſneri (*o*) De Poet. Dial. 4. (*q*) l. 14. c. 3.
(*r*) Originum &c. l. 1. (*ſ*) De Situ Orbis l. 5. (*t*) Ital. Ant. l. 1. c. 28.

urbem ſcripſit fuiſſe Ravennam. Reliquum eſt igitur, ut primi illi ſententiam quadantenus tueri conentur ſuam Inſcriptione quam ex Ligorio deſcripſit Rubeus (*u*), ut in Fori Trajani ruinis repertam, unde ejus ſaltem Imperatoris ætate fuiſſe Cerviam, oſtendant. Illi enim Principi Inſcriptionem poſuerunt *Ravennati, Caereviani, Caeſennati Cur. Viar. Tra.* Verum quis Trajani ævo non concidiſſe adeo Latinam linguam, ignoret, ut Ravennates, Cæſenateſque ſua recte inſcribere nomina, jam neſcirent? Itaque merito Inſcriptionem iſtam abjicit Weſſelingius (*x*): & fuiſſe mirarer qui nuper ea uteretur ad viam *Trajanalem* confirmandam, quam tres iſti populi muniendam curaſſent; niſi crederem ab eo exemplum aliquod aliud lectum, quod qui deſcripſiſſent, ut veri ſimilius redderent, ſic refinxiſſent, ut ipſe indicat, *Ravennates*, *Cæſenates*, *&* *Cerviani*. Sed nihilominus ipſum Cerviæ nomen recentius multo eſt, quam ut eſſe in uſu poſſet eo tempore, ſicuti vel ex ſententiæ eorum examine qui in aliud cucurrerunt extremum, continuo intelliges.

12. Paulus enim Merula (*y*) antiquam eſſe Cerviam negat, *quum primus omnium, ni fallitur, mentionem ejus faciat Blondus lib.* X. *Hiſt.* Blondus tamen eo libro (Decad. videlicet I.) laudat Agnellum, qui IX. ſæculo ſcribens, Cerviam memoraverat, quemadmodum ex ejus verbis ſemel iterumque a me productis (*z*) cognoſcere potuiſti, & in re quidem, ut Doctiſſimus Agnelli Editor (*a*) cenſet, quæ non multo poſt annum acciderat 710. ut tunc urbs illa, ſeu Cerviam appellarent, ſeu Phycoclen, extiterit, neceſſe ſit. At quanto, inquis, antea condita? Certe non ſero adeo, ut Cluverius (*b*) credidit ex verbis Anaſtaſii, *pervenerunt juxta civitatem Ravennatem, in locum qui dicitur Ficuclas, duodecimo milliario a civitate.* Non urbem, inquit, ſed *ſimpliciter locum tantummodo adpellat*, idque *in Vita Theodori, qui Papa factus eſt anno Jeſu Chriſti 64*·; imo cum ipſe qui ſcribit, *circa annum Chriſti viveret* 860; tamen utitur verbo *dicitur*, non *dicebatur*. Verum jam ſæculo VII. imo & VI. & V. jam urbem fuiſſe, hæc oſtendunt. Privilegium, ut vocant, quod ex Rubeo, & Ughellio refert Tondutius (*c*), in quo S. Gregorius Magnus ſic loquitur: *Confirmamus Epiſcopatus totius Æmiliæ Provinciæ, & Civitatum omnium Deo amabilium Epiſcoporum creationes, & conſecrationes, ideſt Saſſinatis, Cæſenatis, Foripopilii, Forolivii, Faventiæ, Fori Cornelii, Bononiæ, Mutinæ, Regii, Parmæ, Placentiæ, Brixilli, Vicohabentiæ, Adrienſis, Comaclenſis, Ficoclenſis.* Tum idem Pontifex, ut animadvertit Holſtenius (*d*), Ravennatem Eccleſiam vacantem *Ficulino* (in M. S. Vatic. *Ficuclino*) *Epiſcopo* commendavit libro 4. Epiſtola 20. cujus Epiſcopi etiam ſequenti Epiſtola 21. meminit. Epiſtola autem illa 20. S. Gregorii, adnotante Cl. Agnelli Editore (*e*), ad annum ſpectat 595. Denique Rubeus (*f*) ad ultimum ſæculi V. annum, in iis, inquit, *Geruntius Ficoclenſis, quem nunc Cervienſem dicimus*, Epiſcopis *fuit, haud ita diu poſt ob Chriſti Dei fidem, capitali ſupplicio affectus.* Trecentis igitur & ſexaginta annis priuſquam Cluverius putabat, urbem fuiſſe Cerviam, vides. Sed num etiam antea? Non toto, opinor, ſæculo. Privilegium enim Clementinius (*g*) memorat Valentiniani (nimirum Tertii; datum eſt enim anno 426.) quo in Privilegio cum inter cæteras Eccleſias Ravennati ſubjectas Ficoclenſis non nominetur; proclive eſt intelligere, inter eum annum, & annum 500. quo Epiſcopum habuiſſe, vidimus, Cerviam eſſe urbem factam. Nec pluribus ante ſæculis cœpiſſe ibi eſſe oppiduli, aut vici inſtar, licebit tibi ex eadem altera animadverſione arguere, ex qua Cluverius (*h*) recte confecit, pervetuſtam urbem non fuiſſe. Itinerarium enim illud vetus quod circa poſtremos annos Magni Conſtantini, id eſt circa annum 337. abſolutum eſſe, alibi (*i*) indicavimus, Ficoclem non habet inter Sapim, & Rubiconem, cum habeat in eodem tractu locum, *Ad Novas* dictum: quem ne Cerviam fuiſſe ſuſpiceris, intervallum vetat inter ipſum, & Ravennam adſcriptum, nempe duo & viginti millia paſſuum. Intra annos igitur illos 163. qui inter annum 337. & annum 500. intercedunt, initia Cerviæ fuiſſe, apparet, ſuique oblitum eſſe Cluverium, cum in Tabula, ſi recte memini, Umbriæ Antiquæ, Ficoclas poſuit. Cæterum quod, illac tranſeunte S. Baſſiano, factum eſſe, refert idem Cluverius (*k*), Rubeus autem (*l*) propoſuerat circa annum 384. ea quidem parte accipere licet, qua Phycocle tunc fuiſſe dicitur; ſed non ea qua fuiſſe dicitur urbs pervetuſta, nec qua poſt factum illud traditur, ut jam deinde non amplius Phycocle vocaretur, ſed Cervia. Hoc enim vocabulum non inveniri ante annum 710. ſupra oſtenſum eſt. Quin etiam poſtquam Cervia dici cœpta eſt, diu promiſcue utrumque nomen uſurpatum reperies. Sic exempli gratia, apud Rubeum (*) Documentum memorari videas A. 1116. quo nominatur *Eccleſia Cervienſis*, & apud eundem A. 1119. Litteras Gelaſii II. Pont. Max. quibus Epiſcopatus *Ficoclii* inter cæteros Æmiliæ recenſetur, nec ipſe ignoro, in hoc Monaſterii S. Mercurialis Tabulario ſub A. 1165. ſententiam legi, quæ lata eſt præſentibus Epiſcopis quatuor, in hiſque *Alberto Ficoclenſis Eccleſiæ Epiſcopo*.

13. Quæres fortaſſe, quis locus ille eſſet, quem in Itinerario appellari, diximus, *Ad Novas*, in iſto quidem tractu; nam extra Italiam loca alia, atque adeo urbes fuiſſe, quæ Novæ aut ad Novas dicerentur, ex Itinerario conſtat, & ex recentiſſimis quoque Geographis, qui has noſtras tamen non memorant. Poſt Itinerarium illud, unus, quod ſciam, ex Veteribus eſt qui mentionem hujus loci fecerit, Agnellus. Hic igitur quid fuerit, docet (*m*). Egreſſus Ravenna, inquit, *ut properaret Romam, & veniens non longe a Ravenna quaſi milliarios* (Cl. Weſſelingius (*n*) legit *milliario*) *XV. ad Novas, ubi olim fuit civitas nunc dirupta, infra Eccleſiam B. Stephani per dies XV. ibi commoratus eſt.* Hanc tamen urbem non fuiſſe perantiquam, licet indidem cognoſcere, unde perantiquam non fuiſſe Cerviam, intelleximus (*o*), nempe ex Appiano, quem ſecutus Sulpicius, Lucani interpres, *ultima Italiæ urbs Ariminum eſt*, inquit, *prima Galliæ Ravenna*. Ne vero urbem iſtam diruptam, ſive dirutam, Phycoclem fuiſſe, ſuſpiceris, locus alter faciet Agnelli ſic, uti & ſupra (*p*), & alias (*q*) indicatum eſt a nobis, legendus, *Sarxena excubet Cerviæ. Æquoris ad Novas Papia armis Flavia inſtet, quæ Curva vocatur, Cæſena.* Cur enim Agnellus eandem urbem quam modo Cerviæ nomine memoraſſet, continuo iterum memoraret? Erat igitur urbs, vel potius oppidulum (neque enim ejus Epiſcopos uſquam legiſſe nunc memini) quæ dicebatur *Ad Novas*, erat, inquam, ut Itineraria docent, ſæculo IV. & videtur etiam ſæculis poſtea duobus fortaſſe, aut tribus, ſed non pluribus extitiſſe, ex illo altero Agnelli loco, qui cum ajat, *olim* fuiſſe, apparet, jam ante ſæculum quo ipſe ſcribebat, IX. fuiſſe dirutam. Quamvis autem in iſta ſua littoralium Locorum commemoratione ab oriente pergat ad occidentem ſolem; continuo enim ſubjicit Sapim, Candianum, Bedentem amnem, Lachernum portum, & Eridani ora, & quod conſequitur, oppidulum quo de loquimur, indicare videatur, paulo quam Cerviam, Ravennæ fuiſſe vicinius, & ab hac non plus abſuiſſe, dixerit, quam millia paſſuum *quaſi XV.* quando in Itinerario ſic habemus, *Ravenna, Sabis XI. Ad Novas XI. Rubico fl. III. Arimino XI.*; tamen Itinerarium potius ſequi me juvat, cum alias (*r*) oſtenderim, quam verear, ne Agnelli vetuſtiſſimus codex ab recentioribus hoc loco diſcrepet, præter ea quæ in eodem emendata ſunt.

14. Locum igitur *Ad Novas*, ſi Itinerarium, & Cluverium (*ſ*) ſequamur, ibi nimirum fuiſſe, credemus, ubi nunc *Cæſenaticum vicum*, ut Bembus (*t*) loquitur, eſſe conſpicimus, eum videlicet qui adjacet Cæſe-

---

(*u*) Hiſt. Ravenn. l. 2. (*x*) Adnot. ad Veter. Itinerar. (*y*) Coſmogr. P. 2. l. 4. c. 12.
(*z*) ſupra, n. 8. & Epiſt. VIII. n. 5. (*a*) Obſerv. ad Vit. S. Felic. (*b*) c. 28. cit.
(*c*) Prelud. all' Hiſt. di Faenza (*d*) Adnot. in Theſ. Geogr. Ortel. & in Ital. Ant. Cluver.
(*e*) Obſerv. ad Vitam Mariniani. (*f*) Hiſt. cit. l. 3. (*g*) Raccolto Iſtor. di Rimin. l. 2. (*h*) c. 28. cit.
(*i*) Epiſt. V. n. 15. (*k*) c. cit. (*l*) Hiſt. cit. l. 2. (*) Ibid. l. 5. (*m*) Lib. Pontif. in Vita Martini c. 1.
(*n*) Adnot. ad Veter. Itinerar. (*o*) ſupra, n. 11. (*p*) n. 8. (*q*) Epiſt. VII. n. 5. (*r*) Ibid.
(*ſ*) c. 28. cit. (*t*) Rer. Venet. Hiſt. l. 11.

Cæsenæ portui, de quo etiam aliquid scribere polliciti sumus. Hic enim vicus hinc ab Ravenna, & hinc ab Rubicone tantundem distat, quantum in Itinerario utrinque distat locus *Ad Novas* inscriptus. Nam quod ab illa is vicus distare nunc dicitur XXI. passuum millia, non sicuti Itinerarium indicat, XXII; admonet Cluverius, longiora esse adeo millia ista XXI. ut merito pro XXII. haberi possint: ab Rubicone autem, ut Cæsenates intelligunt, non abesse amplius III. inter omnes convenit. Noli tamen credere, hæc a nobis ita dici, quasi Cæsenates cum oppidulum istud novum extruxere, vetus illud instaurassent. Neque enim Historici nostrates, cum istud extructum, portumque effossum esse, scribunt, sive anno id fuerit 1302. sive, ut alii, 1314. ullam dirutorum olim ædificiorum mentionem injiciunt, quibus Cæsenates usi sint, muros; & propugnacula ædificantes, in quibus turrim quoque illam fuisse, non dubitat Braschius (*u*), quæ in ipso littore extructa anno 1302. nunc passus illinc distat, sicut alias (*x*) memoravimus, propemodum mille: quanquam Claramontius (*y*) tradiderat, cum post eum annum dirutum fuisset oppidulum, Cæsenates iterum anno 1314. ædificasse, & licet nullis mœnibus, fossaque cinxerint, *antiqua tamen arce, & nova turri esse munitum*: sed Braschius fortasse turrim hanc novam pro altera accepit, quam *postea excitatam* esse, dicit (*), jamque *& ipsam distare ab ostio portus* 400. *fere passus*: alii autem (*z*) tum eversionem illam, & nominatim turris quoque, tum instaurationem ad annum retulerunt 1328.

15. Sed neque credas velim, quod Cluverium sequentes diximus, id a nobis satis firmum putari. Ut enim illud seponamus quod ipse vidit, non idem hoc tempore inter vicum Cæsenaticum, & Ravennam intervallum poni, quod inter hanc, & locum Ad Novas olim ponebatur; alia sunt quæ minus animadvertit, neque animadvertere ex parte potuit. Scilicet latebant Agnelli Scripta, quæ, ut paulo ante (*a*) indicatum est, neque locorum ordine, & serie, neque intervallis cum Itinerarii hac parte conveniunt. Sed non latebant Blondi libri, quem Cluverius (*b*) cum errorum, quos hic non vacat examinare, complurium arguat, hujus præsertim arguit, quod scripserit (*c*), *ubi Rubico mare ingreditur, esse Cæsenæ portum*. Credo autem ideo arguisse, quod videret, non posse igitur locum qui Ad Novas appellabatur, vicum esse Cæsenaticum, si ad hunc esset Rubicon, quem Itinerarium ab loco illo dissitum ponebat III. millia passuum. Verum non satis animadvertit, minime esse veri simile, Blondum, cujus Patriam haud multum ab Rubicone absuisse, adeo non ignorabat, ut hinc occasionem tanto magis redarguendi caperet, Blondum, inquam, nescivisse quo loco is fluvius in mare influeret, aut si forte ille id nescivisset, Cæsenates quoque ipsos ignorasse: quorum silentium argumento esse Cluverio, oportebat, ea in re Blondum a vero non recessisse. Certe autem eorum qui tunc vivebant posteri tantum abest ut a Majoribus acceperint, in eo esse Blondum hallucinatum, ut Claramontius, & Braschius ejus hac in re testimonio utantur, idemque confirment. Ille enim (*d*), Rubicon *antea*, inquit, *ostio ipse suo in mare excurrebat, ut ex Statuto nostro elicitur, & tempestate id sua accidisse, memorat Blondus, in eoque tum ostio Portum fuisse nostrum, asseverat*. Braschius autem (*e*) ad Blondi verba Documenta addit certissima annis 1473. & 1475. perscripta, quibus inspectis, & testibus auditis ante finem XVI. sæculi Romani duodecim Judices universi pronunciarunt, non posse in dubium revocari, quin olim is fluvius ad mare defluxerit *prope Tagliatam*, &, quod consequitur, prope Cæsenæ Portum: perinde autem esse, quantum ad susceptum sermonem attinet, sive per Portum, sive prope Portum, in mare influeret, manifestum est. Insuper ut magis magisque res comprobetur, causam Braschius adjicit, quamobrem inde Rubicon aversus fuerit, videlicet crebras antea ex illo inundationes, quibus salis confectio vitiabatur: itaque Cæsenates ære suo novum alveum paravisse, veterem autem finitimorum agrorum dominis vendidisse. Nec Documenta indicare omittit, unde hæc pro certo cognosci queant. Utinam autem sua illi pariter indicassent, qui aliorum ære, non Cæsenatum, alveum novum paratum dicunt, cum Rubicon antea in paludem supra Cæsenaticum vicum influeret: quanquam cum iis quæ de crebris inundationibus modo attigimus, componi facile possunt quæ isti tradunt de palude: & quod hic præcipuum est, alvei mutationem hi quoque ponunt. Quæ mutatio quo tempore facta sit, intelligi ex comparatione licet eorum quæ Blondus (*f*) circa medium sæculum XV. scripsit, cum iis quæ Sabellicus, ut legimus apud Claramontium (*g*), ad finem ejusdem sæculi testatus est. Cum enim ambo, ut res se haberet suo quisque tempore tradiderint; ille Rubiconem ad Cæsenæ Portum in mare, hic vero, ut nunc videmus, in flumen alterum influentem proponit, cujus ostium III. ab eo Portu passuum millibus in mare patet. Quæ cum ita sint, constare, vides, Rubiconem ante medium sæculi XV. proximum vico Cæsenatico fuisse, itaque hunc esse non potuisse oppidulum, ab Rubicone distans III. passuum millia, quod Ad Novas dicebatur, ut Cluverius censuit, & qui ipsi astipulatur, Braschius (*h*). Quem miror, cum ea quæ modo sunt dicta, non ignoraret, imo ipse proferret, confirmaretque, non attendisse quam repugnarent Cluverii sententiæ, & suæ, neque pro hac tuenda suspicionem saltem aliquam injecisse, an eo tempore quo Itinerarium illud perscriptum est, Rubicon longe ab eo loco, ferme ut nunc videmus, in mare influeret. Igitur ad cætera illa quæ supra indicavimus, hoc quoque accedit, ut eam sententiam non satis firmam credamus, ad quam retinendam tot conjecturis opus sit.

16. Etsi vero me extrema hac Epistola nolim controversia illa nec facili, nec brevi implicare, quæ Cæsenates inter, & Ariminenses diu, multumque agitata est, an Rubicon Veterum id sit de quo hactenus locutus sum, flumen, *Pisatellum* nunc vocitatum, an quod, vel magis ab Ravenna dissitum, nunc *Lusum* nominant; tamen quæ de antiquo oppidulo Ad Novas supra memorata sunt, eo me ducunt, ut de controversia illa, non pronuncianti, sed dubitanti similior, aliquid attingam. Si enim prisci Itinerarii Rubicon III. passuum millia ab eo oppidulo distabat, hoc autem ab Ravenna, si Itinerarium illud attendas, XXII; tu ipse cogita, num intervallum haud amplius passuum XXV. millibus inter Rubiconem, & Ravennam melius Luso, magis dissito, an propiori Pisatello conveniat, præsertim cum Agnellus, ut vidimus (*i*), vel eo minus intervallum proponat, & locum Ad Novas Cerviæ proximum fuisse, significet. Vide jam cæteros, & vetustiores quidem Auctores, qui de Rubicone aliquid attigerunt. Strabo (*k*), Cæsena, inquit, *Isapi fluvio propinqua, & Rubiconi*. Sapis (primam enim litteram temere ab librariis additam esse, etiam Casaubono, ut alias (*l*) scripsimus, visum est) quam prope Cæsenam sit, constat. Num ergo Rubiconem, qui simul Cæsenæ esse propinquus dicitur, Lusum potius esse, credes, qui XII. passuum millia distat, an Pisatellum, qui II? Lucanus (*m*) *parvum* dixit Rubiconem, & *fonte cadere modico, parvisque impelli undis*, & Cæsar apud Suetonium (*n*) pontem Rubiconis *ponticulum* vocavit. Credemusne igitur, Lusum, qui aliquanto uberior, ampliorque est fluvius, ipsum potius, quam exilem Pisatellum, fuisse Rubiconem? Ego quidem miror, Cluverium (*o*), qui cum vidisset, per hæc sententiam confirmari suam, quæsiverit tamen quæ his repugnent, & ex confluxu duorum aliorum amnium paulo supra ejus de quo loquimur, ostium, inde saltem contenderit, aquas esse *copiosissimas*, & *æstate etiam satis copiosas*. At enim, inquis, idem Lucanus (*p*) Rubiconem dixit *alpinum*, itemque *puniceum*. Fateor. Sed num Lusus ipse puniceus est? aut e summo Apennini vertice initium ducit? Nimirum poetæ satis est, nasci Rubi-

(*u*) De vero Rubic. c. 14. n. 19. (*x*) Epist. VII. n. 9. (*y*) Hist. Cæsen. l. 11. (*) c. 6. n. 13.
(*z*) Vedi Vecchiazzan. Hist. di Forlimpop. P. 1. l. 20. Padovani Supplem. alle Croniche di Forlì &c. (*a*) n. 13.
(*b*) c. 28. cit. (*c*) Ital. Illustr. Reg. 6. (*d*) Apparat. Hist. P. 2. (*e*) c. 6. cit. n. 3. & seqq.
(*f*) Reg. 6. cit. (*g*) P. 2. cit. (*h*) c. 3. n. 9. & c. 6. n. 7. & seq. (*i*) supra, n. 13. (*k*) De Situ Orbis l. 5.
(*l*) Epist. V. n. 10. (*m*) Pharsal. l. 1. (*n*) in Cæsare c. 31. (*o*) Ital. Ant. l. 1. c. 28. (*p*) l. 1. cit.

Rubiconem ex Apennino, quod utrique fluvio commune est, & nomine videri rubri aliquid significare. At puniceum colorem, inquis, in ejus glareis agnovit Sidonius (*q*). *Ravenna progressis ad Rubiconem ventum: qui originem nomini de glarearum puniceo colore mutuatur*. Sic vero illo tempore fuisse, satis est: absumique potuit longo sæculorum cursu ea pars telluris adsitæ, unde ejusmodi glareæ existebant; ut non ita necessarium fuerit eo colore glareas ad ostium de quo dictum est, a Cluverio quæri, & inveniri. Multo autem minus necesse erat ibidem quærere arundinetum, quasi, ni hoc fuisset ad Rubiconem, nemo ibi *arundine canere* (*r*) potuisset; si tamen, Cæsare ibi hæsitante, revera aliquis cecinit, nec fabula id, aut præstigia fuit, vel techna potius callide a Cæsare ante parata, ut jactare apud milites posset suum illud *Eatur quo Deorum ostenta vocant*.

17. Pro Luso autem illud certe præcipuum est, quod propius quam Pisatellus, ab Arimino absit: quam Appianus (*ſ*) urbem *circa auroram*, Plutarchus autem (*t*) *nondum illucescente die occupatam* ait a Cæsare, cum Rubiconem transire non potuisset, nisi valde appropinquante jam die, si, quod cæteri præter Braschium (*u*) ponunt, sub ejusdem noctis initia Ravenna exierat. Quem ad dissolvendum nodum videas velim, an satis sint quæ, præter illam qua Cæsar conficere omnia solitus erat, incredibilem celeritatem, Viri inter Cæsenates ingeniosissimi animadverterunt. Scilicet Claramontius (*x*) ex Cæsaris tum Commentariis, tum Epistolis quæ inter eas extant quas Cicero ad Atticum scripsit, ex hisque ipsis Ciceronis, aliisque Pompeii inter easdem servatis, apparere posse, censuit, diem quo Rubiconem trajecit Cæsar, in medium circiter Januarium incidisse. Non est mihi tempus inquirendi, an ratione habita, quam se habuisse, ait Claramontius, anni postea emendati, rem bene ipse constituerit, ut neque obstet quod Sulpicium, Lucani interpretem scripsisse, ajunt, cum is Rubiconis transitus accidit, *appropinquabat Januarii finis*, nec quod Plutarchum tradidisse, ipse quidem Claramontius dicit, eo tempore, scilicet necdum anno emendato, solstitium, id est brumam, circa eum diem fuisse. Certe & Lucanus (*y*) tunc hybernum tempus indicavit. *Tunc vires*, inquit, *præbebat hyems*. Attamen, ut dixi, hæc velim a te perpendi, quando Braschio (*z*) ob anni correctiones visum est, eum incidisse diem circa medium Novembrem: simulque illud attendas, velim, an eo posito, quod Claramontius statuit, anni tempore, *nox in hac regione fuerit*, ut ipse ait, *horarum 15. & minut. 20. crepuscula autem tum horæ unius, & minutorum quinquaginta*. Quod si huc accessisset solis eclipsis, quam Eruditus Vir memoria nostra ex auctore Dione retulit, Rubiconem transeunte Cæsare, accidisse; quanquam nec apud Dionem legisse id memini, sed hoc dumtaxat apud Lucanum (*a*), qui, ut poeta, confingere potuit, exoriente mox die, *mœstam tenuisse nubila lucem*; aucta ea quoque ratione illius noctis longitudo videri potuisset. Sed ista dumtaxat quam Claramontius indicavit, posita & noctis, & crepusculorum longitudine, Dandinus (*b*) satis componi inter se posse, censuit, tum quod Lucanus (*c*) de Cæsare superato modo Rubicone scripsit, *Sic fatus, noctis tenebris*, tum quæ ab Appiano tradita diximus de Arimino *circa auroram*, a Plutarcho autem *nondum illucescente die*, occupato, tum quod difficilius est, ab Suetonio (*d*) autem scriptum de duce a quo Cæsar ad Rubiconem perduceretur, *tandem ad lucem reperto*. Præterea qui pro Cæsenatum Rubicone sunt, alii alio loco trajectum a Cæsare esse, contendunt; ut ejus tum ab Ravenna illuc, tum inde Ariminum itineris longitudo, &, quod consequitur, etiam temporis minuatur.

18. Sed & alia proferri hic possent quæ pro alterutro flumine disputantur, in iisque ad Pliniani loci (*e*) interpretationem spectantia, qui locus initium octavæ Italiæ Regionis ad hunc modum proponit. *In ora fluvius Crustumium, Ariminum colonia cum amnibus Arimino, Aprusa. Fluvius hinc Rubico, quondam finis Italiæ. Ab eo Sapis, & Vitis, &c.* Nam Cæsenates hoc Plinii ordine spectato, post amnem Ariminum, nunc vulgo *Marecchia* dictum, Aprusam cum Blondo (*f*), & Leandro (*g*) in Luso flumine statuentes, hoc igitur esse non posse Rubiconem, contendunt. Ariminenses vero, astipulante hac in parte Cluverio (*h*), qui cæteroquin haud alium, quam Cæsenates, Rubiconem agnoscit, Aprusam esse volunt *Ausam*, qua urbs sua ita ab oriente sole perstringitur, ut *Marecchia* ab occidente: consuevisse enim Plinium, cum propinquos urbi cuipiam fluvios memoraret, ad eundem modum ad quem isto loco, scribere, *Ravenna cum amne, Pisaurum cum amne, Truentum cum amne*: nec quod Aprusam post flumen Ariminum nominaverit, id aliam ob causam factum videri, quam quia hoc illa multo nobilius est. Verum etsi illud potius adnotari licebat, non semper a Plinio exacte servatum esse ordinem in fluviis nominandis, ut apparet; ne longius abeamus; ex capite (*i*) quod paululo præcedit locum de quo sermo est; ibi enim legimus *flumina Albulates, Suinum, Helvinum*, quando hoc in Cluverii Tabula Albulati continuo succedit, tribusque aliis interjectis, denique cernitur Suinum; tamen cum multo omnibus notius est, tum in hac ipsa nostra octava Regione manifestissimum, a Plinio, ubi aliud peculiaris causa aliqua non requirat, ejusmodi amniculos prætermitti, quos inter *Ausa* habet locum; nisi me hic forte memoria fallit; interque torrentes ponenda est, quemadmodum *Ausæ* ponuntur, sive *Avesæ* aliæ duæ, quarum altera a me fuit juxta Popilii Forum memorata (*k*), altera autem Bononiam secat; ut sæpe venerit mihi in mentem quærere, unde in Regione hac originem habuerit hoc *Ausæ*, sive *Avesæ* nomen, quod in eadem animadvertebam crebro adeo repetitum. Verum; ne a proposito divertamus; illud denique non est omittendum quod pro Luso contra Pisatellum inculcari solet, parvo huic amni minus convenire, quam Luso, fuisse limitem Gallorum, quos diu ab Italis disterminavit. Hæc tamen licet animadvertere, primum non videri pacis conficiendæ, & diutissime servandæ causa fuisse hunc limitem electum; sed casu potius, ut belli tulit fortuna, inter validas utrinque gentes relictum: deinde ex iis quæ supra (*l*) attigimus, satis constare, parvum fuisse Rubiconem; ut minime liceat, quacunque is ratione limes fuerit, parvitatem objicere: novissime ut paucis præditus aquis fuerit; tamen & satis altum initium, & proprium olim in mari finem, sicut antea (*m*) ostensum est; non cum aliis communem, neque in palude; nam hoc quoque nonnulli objiciunt; habuisse: quamquam palus obstare non poterat ei de qua loquimur, terrarum disterminationi.

19. Verum quæ de Rubicone cursim attigi, velim, ut initio (*n*) dixi, sic accipias. Neque revera hic aliud feci, nisi ut ingenue faterer, in quibus hæsitaverim locis, cum pleraque utriusque Partis Scripta legerem, ad hunc usque annum edita

(*q*) l. 1. Epist. 5. (*r*) c. 32. (*ſ*) De Bellis Civilib. Roman. l. 2.
(*t*) in Cæsare (*u*) c. 9. (*x*) Apparat. Hist. P. 2. (*y*) l. 1. cit.
(*z*) c. 8. (*a*) l. 1. cit. (*b*) Adnot. 3. ad Brixii Descript. Cæsen.
(*c*) l. 1. cit. (*d*) in Cæsare c. 31. (*e*) Nat. Hist. l. 3. c. 15.
(*f*) Ital. Illustr. Reg. 6. (*g*) Descrit. di tutta Ital. Reg. 14.
(*h*) Ital. Ant. l. 2. c. 5. (*i*) l. 3. c. 13. (*k*) Epist. VI. n. 12.
(*l*) n. 16. (*m*) n. 15. (*n*) supra, n. 16.

edita 1744. (o). Fateor quoque ; me non fugere, quot, & qui Viri cum Ariminenfibus faciant ; tametfi aliqui ex recentiffimis, quafi fui obliti, modo illis, modo Cæfenatibus aftipulentur. Ego vero qui apud utrofque Amicos & habui, & habeo non minus quam ipfe, veritatis cultores ; fi quæ poft hæc quæ utrinque jam diu inculcata funt, nova, ut fore audio, proferentur, in eam libenter fententiam tranfibo, per quam planius tolli dubitationes, intelligam. Vale.

(o) *Ab eo anno otium Auctori occupatiffimo non fuit, ut poffet, quemadmodum optabat, non hanc modo, fed & fuperiores Epiftolas tredecim, vix una, aut altera excepta, recenfere ; id quod voluit hic adnotari.*

Lector emendare hæc poterit.

pag. 10. c. 1. l. ult. hæc - hæ p. 11. c. 2. l. 69. Non - Nam p. 14. c. 1. l. 56. *proba - prole* p. 21. c. 1. l. 44. quas - quos c. 2. l. 7. fæculo - fæculis p. 22. c. 1. l. 15. Padum dele l. 17. fub - fua l. 70. *ablueret* - abluerer c. 2. l. 10. *fervant - fervent* p. 23. c. 1. l. 68. porphyraticum - *porphyreticum* p. 26. c. 1. l. 25. indicii - judicii c. 2. l. 13. fignificat - fignificet p. 27. c. 1. l. 58. domos, & octo infequentia verba curfivis litteris fcripta intelligantur p. 28. c. 1. l. 58. & - ut p. 30. c. 2. l. 38. disjectum - disjectus p. 31. c. 2. l. 21. *aquæductum - aquæductuum* p. 31. c. 2. l. 54. XXI - XXVII. l. 60. XV - XVII. p. 32. c. 1. l. 63. quia - quin p. 34. c. 2. l. 11. noluiffe - voluiffe p. 37. c. 2. l. 48. intellectum - intellectam p. 38. c. 1. l. 27. muficum - mufivum l. 60. PR - P̄R c. 2. l. 24. Callario - Cellario l. 44. *vallo* - A. 378. munitum *vallo* p. 40. c. 1. l. 45. *a - e* c. 2. l. 29. *pum - pum* vulgo p. 41. c. 2. l. 26. qui - qua p. 44. c. 1. l. 40. tranfiliffe - tranfiliiffe p. 47. c. 2. l. 50. *ceboce - celoce* p. 50. c. 1. l. 43. alveo - alveo ad p. 51. c. 2. l. 87. *Comitem - Comitum* p. 54. c. 2. l. 42. interpellares - interpellabis p. 55. c. 1. l. 65. munimentis - munimenti p. 57. c. 1. l. 74. non - non modo c. 2. l. 57. quas - quos l. 59. quos - quas p. 59. c. 1. l. 56. Stabo - Strabo c. 2. l. 55. partem - partim p. 64. c. 1. l. 7. Claudio Marcello & - *Claudio Marcello, &* p. 72. c. 1. l. 40. abfcribere - adfcribere c. 2. l. 56. MERMETI - HERMETI pag. 75. c. 2. l. 33. eodem - eidem

EPISTOLARUM ÆMILIANARUM FINIS.